NECMETTİN ERSOY

SEMBOLLER

VE YORUMLARI

(BÖLÜM I-II)

Allah, kendini bildirmek ve âlemi yaratmak isteyince kudret diliyle **"kûn(ol)"** emrini verdi. Bir ilâhi nağme koptu. Bu nağme oniki perdede karar kıldı. On iki perdeden dört oyun doğdu. (Çerh, Raks, Muallak, Pertâv)

Allah âlemi yaratınca, nurunu da onun üzerine bıraktı. Bu nurun zevkiyle bütün âlem güldü. O **ilâhi Nağme**'den dört saz ve sözden, oniki perdeden vücuda gelen dört oyun, bu aleme nasip oldu.

Anasır-ı Erbaa (4 eleman), bu dört oyuna uygun düştü...

Aşıkpaşa, Raks Risalesi
XV. Yüzyıl

...VE YAŞAMI SÜRDÜREN ETMENLER

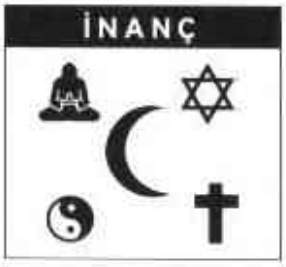

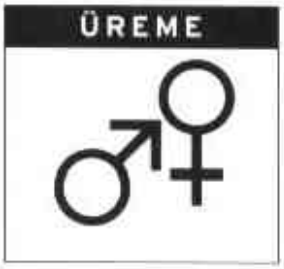

KAPAK: Dünyayı yaratan 4 eleman:
Hava, Ateş, Su, Toprak.
XIII.yy. Mozaiği, Alsace.

LÜTFEN DÜZELTİNİZ.

SAYFA	SATIR	YANLIŞ	DOĞRUSU
88	SALOMON'UN MÜHÜRÜ	Ters	Altındaki şekil gibi olacaktır..
107	8	feur	Fleur
109	22	ögeleri	öğeleri
109	23	var-lığından	varlığından
115	19	Eksik ifade	(x) işareti ise Saint André hacına benzer. (+) ve (x) matematikde bir kemiyeti çoğaltan işaretlerdir. Bunların aynı zamanda dinsel simgeler olduğu dikkate alınırsa, DOLAYLI OLARAK, Tanrı'nın insanlara verdiği ÇOĞALINIZ! buyruğu, dini inançlarla bağdaştırılarak, gerçekleştirilmektedir, diye düşünüyorum!... N.E.
118	10	( )	(Γ) olacak
119	2	ögesine	öğesine
119	20		Bu pencereleri
119	24	teotokos	teodokos
313	30	Pripos	Priapos
323		resim	76. Sayfaya bakınız.
457	resim		2. Bl. 78 Sf. Bakınız.
476	12	ROMAN	ROMA
14	26 sonuna		Eski denizciler söyle diyorlardı: Beykoz sırtlarındaki Yûşa Hazretleri ile Yeni Mahalledeki Telli baba Boğazın girişinde manevi koruyuculuk yapıyorlar?!...
37	2	1901-1909	1898
37	2	1901	Silinecek
168		Resim ters basılmıştır.	
198	14		17 kez ziyaret ettiğim bu ören yerine ait
			farklı izlenimlerimdir.

Teşekkür ederim.

Bu kitabın tüm yayın hakları, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir. Alıntılar (yazılı ya da sözlü) kaynak belirtilmek koşulu ile yapılabilir.

SEMBOLLER ve YORUMLARI

Bölüm I

Birinci Baskı: Nisan 2000

Kapak tasarımı: Necmettin ERSOY

Kapak çizimi: Fatih DURMUŞ

Yazım: Mehmet ERKAL

Resimleyen: Mustafa ERSOY

Baskı: Zafer Matbaası, (0212) 512 16 88

Cilt: Güven Ciltevi, Cağaloğlu

İSBN: 975-95540-1-1

İletişim için

Neşet Ömer Sok. No: 19/6 81300 Kadıköy-İSTANBUL

Tel: (0216) 336 95 93 Fax: (0216) 336 63 26

Sevgili torunum Lebriz ERSOY' a ithaf ediyorum...

Sayın okuyucum;

Okuyacağınız bu kitap, aslında 1990 yılında yayımlanmış olanın ikinci baskısı niteliğini taşımaktadır. Ancak, itiraf edeyim ki, o tarihlerin güç ve kısır koşulları ve yayım için aceleci davranışlar, kitabın gerek içeriğinde, gerekse teknik montajında kaçınılmaz hata ve eksikliklere neden oldu. Şimdi ise, beni üzen bu olumsuzlukların telafisiyle beraber, okuyucularıma bir nebze daha yararlı olma gayreti içinde bulunuyorum.

Aradan geçen şu sekiz yıl içinde, yapabildiğim aynı türdeki araştırmalarla, birinci kitabımın SUNUŞ bölümünde de değindiğim gibi, SEMBOLİZM' İN ANCAK ARALAYABİLDİĞİM KAPISINI itip, biraz daha açan yeni bilgi, yorum ve veriler edinmiş ve eskilerini de rötuşlamak(!) olanağına sahip oldum.

SEMBOLİZM: Takdir edersiniz, başlıbaşına bir UMMAN; insan bir kez dalınca, bir daha çıkmak istemiyor, demiyeceğim; bilakis onun derinliklerinde yatan batıklardan bazı parçaları da beraberinde taşıyarak, çıkıyor tekrar su yüzüne!..

Sembolizme dayalı yorumsal üretimler yapabilmede ki başarı, mümkün olduğunca, her konuda varolan BİLGİ BİRİKİMİ' ni, hayal gücü ile harekete geçirip işler hale koyabilme yeteneği ile doğru orantılı olmaktadır. Hayalin yapamadığı bir şey, gidemediği yer ve mesafe yoktur. Ne var ki, onun sayesinde yapılan bu yorum ve özdeştirmeler bu yer ve mesafeler içinde kalan akılcı yaklaşımlarla biçimlensin ve evrenselleşmiş veriler doğruluşunun, en azından, paralelinde bulunmasına özen gösterilsin...

Necmettin ERSOY

(Şubat 2000)

Fikirlerinizi onaylamıyorum, ama

bunları ifade etme özgürlüğünüze

son nefesime kadar saygı göstereceğim..

VOLTAİRE(1664-1778)

SUNUŞ

(1990 yılında yayınlanan kitapla ilgilidir)

Profesyonel Turist Rehberliği kurslarını bitirip bu mesleğe yeni atılan arkadaşlarım için Haziran 1998'de, deneme amacıyla ve ilk aşamada kaleme almış olduğum "Turist Rehberleri İçin Temel Bilgi ve Yorumlar" adlı kitabımda, anımsatıcı nitelikte ve yüzeyde olan bazı bilgilere ve yapılacak açıklamalarda yararlı olacağını umduğum bir kaç sembolün yorumlarına da yer vermiştim.

Bu kez, konuya ilgi duyan değerli okuyucularım ve öğrencilerimin, bu tür sembolik yaklaşımlarla yapılan söyleşilerin daha ilgi çekici ve etkili olduğu yolundaki izlenimleri, bu ikinci kitabımın KAPISI'nı ,temel bilgiler yerine sembolik kavramlar yönünde, biraz daha ağırlık vermek suretiyle itip aralamama ve ona, "SEMBOLLER VE YORUMLARLA GÖRÜNENDEN GÖRÜNMEYENE " ismini vermeme daha uygun düşmüştür.

Çalışmalarımı yaparken, Semboller Sözlüğü adlı eserdeki, ayrı ayrı isimlerinin yazılması olanaksız, 800'ü aşkın eserden yararlandıklarını belirten, 100 kadar batılı ve İslâm ülkesi yazarının,1600 kadar başlık altında toplanan fikirlerini özümleyip kısıtlayarak, ancak bunların ilgili en ilginç olanlarına yer vermekle yetinmiş bulunuyorum.

Kitabın içeriği, aşağı yukarı yüzde elli oranında, bu yabancı kaynaklardan tercüme ve dilimize uyarlanan bilgilerden, diğer yarısı ise yerli kaynaklardan alınanlara ilaveten, biraz da kişisel görüş ve katkılarımdan oluşmuş bulunuyor.

Dolayısı ile çok iyi bilindiği gibi, aslında tüm kitaplar -kutsal olanlarından itibaren- güç ve cesaret alınacak gizemli duyguları içinde saklayan, gerektiğinde sığınılacak, az veya çok da olsa yararlanılacağı ümit edilen bazı bilgileri edinmek için başvurulacak birer barınak olmuşlardır..

Kapaklar, bu yerlere giriş veren kapılardır; sayfalar için de, bazen gizemli eşyalarla donatılmış, fikir odaları olmalıdır diyoruz...

Biz, hayli kalabalık bir ekip olarak, onun bu odalarına, soyut veya somut, bazen ansiklopedik bilgilere de yer vererek, açıklamalar yerleştirdik; konu edilmek istenen olay ve varlıkların, bizi onların derinliklerine götüren kapılarına anahtarlar, maymuncuklar, sokmaya çalıştık. Şayet dilerseniz, mantık ve düşünce yapınıza uygun geliyorsa, siz de bu anahtar ve formüllerden yararlanıp başka kapıları da açabilir, sentezler yapar, hayal gücünüz oranında yeni şeyler üretip, olabilecek noksanlarımızı tamamlayabilirsiniz. Bu katkılarınızı, gerektiğinde eleştirinizi, samimi teşekkürlerimle karşılayacağım...

İrdelemeye çalıştığımız konular başlıca iki bölümden oluşuyor: Birincisi, tümüyle sembolizme ilişkin verileri kapsayıp, bunların ışığı altında, karanlıkta kalmış olan başka özellikleri bazen reel ,bazen de yorumsal ve betimsel bir anlatımla aydınlatmayı amaçlıyor. Diğerleri ise, çoğu kez somut boyutları içinde kalarak, kökenlerine inilmeye gerek duyulmayan türdedirler. Bir başkası ise, bazı olay, obje ve kavramların mitolojik derinliklerine kadar inerek, veya ilkel inanç ve geleneklerle bağdaştırarak, yansıtma bazı üzerine bina edilmişlerdir. Ancak, her iki konunun o denli iç içe ve birbirlerine bağlı bir öz yapı göstermesi, bunların ayrı ayrı ve özgün başlıklar altında toplanıp fiziki ve kronolojik bir sıralama halinde sunulmasına imkân vermemiştir.

Kitabın yazımında, belgelerinden, bilgi ve ilgilerinden geniş çapta yararlandığımı itiraf edeceğim, kaynakçada adları yazılı değerli yazarlara ve kişilere olduğu kadar ,notlarımın kitap haline getirilmesindeki teknik hizmetlerde tüm emeği geçenlere en içten teşekkürlerimi sunuyorum...

Necmettin ERSOY

(Kadıköy:Nisan 1990)

KAPSAM VE AMAÇ

1987 yılından bu yana, özellikle rehberlik mesleğine yeni katılan arkadaşlarıma ilgi alanımıza giren konularda bir nebze de olsa yardımcı olabilmek amacıyla, başvuru niteliğinde iki kitap yayınlamış, ilkine " **Turist Rehberleri İçin Temel Bilgiler ve Yorumlar**", öbürüne de "**Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene** " adını vermiştim.

Bu kez, 1990 tarihli olan ikincisinin sunuş metninin, o zamanki istek, ihtiyaç ve koşulların hatırlanması ve yayın amacımın değişmediğini belirtmek, için aynen yayınlamayı uygun buldum.

Şimdi yıl 1999 sonu ; aradan 10 yıl geçti. Bu süre içinde ilgi duyduğum **Sembolizm** ve **Ezoterizm** alanında ve bunların açtığı yeni ufuklarda yaptığım araştırmalarda daha farklı ve boyutlu gözlem ve saptamalarım oldu. Ancak itiraf etmem gerekiyor ki, edindiğim bu fikir birikiminin yorumsal bir tarzda yazıya dönüştürmede, aynı paralel ya da doğrultuda fikir üretmiş olan bazı değerli yazarların yapıtlarından da etkilenmiş ve yararlanmış bulunuyorum. Keza, Sembolizm' in Turist Rehberliği için de önemli ve yararlı olduğuna inandıklarını ifade eden meslektaşlarımın bu yöndeki olumlu telkin ve önerileri, bana, aynı konuları daha da geliştirip genişleterek elinizdeki kitabı yeniden kaleme almak cesaretini vermiştir.

Aristo,"Bilmek mukayese etmek, aynı zamanda sebepleri bilmektir" demiştir. İşte biz ,kimi kez, bu iki kavramın erişmek istediği noktaya ve konuyla ilgili sembollerin anlamlarını yorumlayıp adapte ederek, ulaşıyoruz. Sonuçta kullandığımız bu semboller önce **YORUMLAMAYA**, sonra da onları **YANSITMAYA** yarıyorlar.

Sembol (simge), yakıştırmak, benzetmek, bir araya toplamak anlamını içerir. Ancak bu simgenin ne olduğu değil iletmek istediği **MESAJ** önem taşımaktadır.

Kuran-ı Kerim' de Allah' ın kelâmı, onun içinde gizlenmiş olan yüce duyguları, emirleri ve gelecekle ilgili olayları...kimi yerde **TEFSİR** (yorum) ve **ŞERH** (açıklama) suretiyle anlaşılabiliyor ve anlatılabiliyor. Bu bakımdan yorum yapmak çok duyarlı bir girişim olduğu gibi, bu yolla yapılan anlatımların da insan yaşamındaki rolü ve önemi tartışılamaz bir gerçek olmakta...

Yorumların geçerlilik ve kalıcılığı ise onu yapanın YETKİLİ, YETENEKLİ ve YETERLİ olması oranında, kabul edilebilir bir nitelik kazanıyor.

Türkiyede bugün, somut kavram ya da nesneleri sembolizmin evrenselleşmiş formül ve kurallarıyla açıklayan ve Türkçeye çevrilmiş derli toplu bir yapıtına rastlamadım. Varolanlar ise parça parça kitaplara girmiş bulunuyor.

Kitaplık raflarındaki bu boşluğu doldurmak için çıktığım yol üzerinde ilk karşıma çıkan bir tarihi yapıtı, sembolik verilere dayanarak, bilinmeyen yönleri ile tanıtacağım:

Bir rehberin İstanbul turuna başlarken önünde ilk durduğu yer Sultan Ahmet Meydanın' daki Alman Çeşmesi olur genellikle...Bu çeşme hakkında hemen herşeyi biliyoruz. Zaten üzerine de yazmışlar: Prusya Kralı ve Alman İmparatoru olan Guillaume II' nin İsatanbul' a yaptığı bir dostluk ziyaretinin anısını yaşatmak için Almanyada yaptırıp gönderdiği, vs...

Ancak imparatorun bu nazik ve dostane yaklaşımını bir ÇEŞME armağan ederek göstermek istemesinin gizli bir nedeni olabilir mi? Evet olabilir: Mitolojik dönemlerde Avrupa' da, özellikle Galler bölgesinde bir hayli yaygın bir ÇEŞME KÜLTÜ söz konusuydu. Kitabın ikinci bölümünde Hipodrom metninde de yer verdiğimiz gibi, Alman İmparatoru, sunacağı armağanın bir çeşme olmasının, " Osmanlının o devirde SU / SEBİL olgusuna verdiği önem ve saygınlıkla da bağdaşsın diye seçmiştir (?)

Ayrıca her iki hükümdarın isimlerini (armalarını) bu dostluk yaklaşımının bir ifadesi olarak yan yana koydurmuştur. Bununla da kalmamış, o isimleri su gibi mubarek bir rızkı, camiler gibi, gökkubbeyi simgeleyen bir semâvi örtü öğesi altına aldırmıştır.

Bir rehberin, konusu ne olursa olsun, kendisinden beklenen açıklamaların akademik ve mitolojik dozunu muhatap olduğu kişi ve kişilerin öncelikle ve özellikle o konudaki BİLGİ / KÜLTÜR düzeyleri ile öğrenmek istediklerine göre ayarlaması en etkili yöntem olmaktadır.

Kitabımız içerik olarak, daha çok mitoloji, arkeoloji, sanat tarihi...benzeri bilim dallarında belirli ölçüde bir altyapı' ya sahip olanlar, ya da en azından bu tür konulara ilgi duyan / meraklı olanların kaynak olarak kullanabilecekleri bir üslupla kaleme alınmıştır...Konuların akıntısına

kapılarak yapmış olduğum yorum ve benzetmeler tamamen kendi hayal gücümün ürünüdürler. Ancak bunları sergilerken karşılaşacağınız fantezi özdeştirmeleri sözü edilen konu ve olayın açılımını bir mantık zeminine oturtma gayret ve niyetiyle yaptığımı kabul ederek, hoşgörü ile karşılayacağınızı umuyorum.

Eski mesleğimin hâlâ dumanı tüten, soğumamış anılarını düşlerken, sembol ve yorum kavramlarını aşağıda sunduğum şu farklı perspektifle de değerlendirmeye çalıştım:

Orduda TOPÇU SINIFI' nın bizim zamanımızda uyguladığı iki tür atış tekniği vardı: Görerek atış, görmeyerek atış..Görerek atışta atan top ve atılan hedef bellidir, isterlerse birbirlerini görebilirler, başkaca bir araca/ aracıya yani, denebilirse, rehbere' e gerek olmayabilir...

Görmiyerek atış ise, bir sütre (tepe) gerisinde saklanmış, kendini göstermemeye, ne ve nerede olduğunu belli etmemeye çalışan hedef ve hedeflere yöneliktir. İşte o hedefin yerini, niteliklerini tam ve doğru olarak keştedip BASKI ALTINA alırsak, neyi var neyi yok, dağıtıp yok edebiliriz.

İşte bu sonucu elde etmek için topumuzun namlusuna, atış hesap cetvellerinde belirtilen gerekli YAN ve YÜKSELİŞ' i vermek icap eder. Biz buna dinliyenlerin İLGİNİ YOĞUNLAŞTIRMAK diyeceğiz. Ancak bu aşamaya geçmeden önce o andaki hava (atmosferik) koşullarla ve balistik zorunlulukların elverişli olup olmadığının test edilmesi uygun olur ki,bu da onların İLGİ DÜZEYİ' nin kontroludur.

Daha sonra ise, iyi örtünerek korunmaya çalışan hedef üzerinde beklenen âzami etkiyi sağlayacak en uygun tapa (tavik li,ya da hassas) mermi cinsi ve barut hakkının seçilmesi gelir ki bu sonuncular yorumumuzun yani tabir caizse, atımımızın(!) DOZU ve SEMBOLLERİ olurlar...

Kitabın birinci bölümünde yer alan sembollerin açıklamaları, zorunlu olarak, konuların benzerliği göz önünde tutulup gruplandırılmış ve sıralanmışlardır. İkinci bölümde ise, bir turist rehberinin alışılmış güzergâhlar üzerinde ziyaret edenilen ören yerlerinde, başka belgelerde değinilmemiş olduğunu fahmin ettiğim, bazı ilginç görünümlerin açıklaması yapılmıştır.

Arzu edildiği taktirde, bunlarla ilgili bilgi (Bkz.) rumuzu ile gönderme yapılan 1. bölümden edinilebilecektir.

Özellikle ileri yaşlara gelmiş insanlarımızın, sanatsal ya da kültürel değerlere sahip birikimlerini öbür tarafa göç etmeden (!) , onun beklentisi içinde bulunanlara bırakıp, paylaşmayı düşünmesi , erdemli ve insancıl bir davranış olur. Böylesine bir girişimin, başkaları için olmasa bile, kendi aile bireylerinin, üzerinde gururla yürüyeceği kalıcı izler olacağına içtenlikle inanıyorum. Bu konuda, yani ilgi ve uğraş alanımıza da yansıyan yönleri ile, en mükemmel örnekleri verenlerden Prof. Sayın Ekrem AKURGAL ve MİTOLOJİ SÖZLÜĞÜ gibi gayet görkemli bir yapıtı bizlere hediye ederk göç eden Azra ERHAT'ı saygı ve minnetle anıyorum...

Büyük bir özlem ve heyecanla başladığım bu kitap için kimi yerde telif şeklinde yararlandığım yerli ve yabancı yazarlara ve zaman zaman fikren katkıda bulunan meslektaşlarıma, ayrıca kitabın yazım, basım ve yayın aşamalarında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum. Onların da desteğiyle tamamlayabildiğim bu mütevazı yapıtımın satışından olabilecek maddi gelirin, mâkul ölçüdeki bir kısmını, T.S.K. Mehmetçik Vakfı'na bağışlayacağımı ifade edebilmekten de ayrı bir mutluluk duyuyorum..

Necmettin ERSOY , Kadıköy Aralık 1999

NEDİR SEMBOLİZM ?

Buna hemen, sembollerin dili veya evrenselleşmiş sessiz bir konuşma lisanıdır demekle yetinmeyip,onu biraz irdelemek gereğini duyacağız.

SEMBOLİZM (simgebilim), olayların, objelerin (nesnelerin) ve kullanılagelen deyim ve sözcüklerin, daha çok dinsel, felsefi ve estetik açıdan YORUMUNU yapan bir sistemdir. Sembolizmin amacı, bu saydıklarımızı edebi veya somut yaklaşımlardan çok, duygu ve düşüncenin sembolik (simgesel) ve soyut ürünü gibi tanıtmak ve yansıtmaktır. Diğer bir deyişle, dış görünüşlerinin bir hayli ötesinde, kişinin hayal gücü ve kültür yeteneği ile bakış açısının yönü ve boyutları oranında, onların içinde gizli, örtülü kalmış olan başka anlamlar arayıp bulması ve bunları dile getirmesidir. Bu iş, soğanı bulmak için kabuğunu soymaya benzer bir çalışma olduğu gibi, eskimiş, terkedilmiş mitolojilerden de yararlanarak, yorumlar yapmak ve şayet diyebilirsek,

törenlerde uygulanmaktaydı. Bir sembolün anahtarının herhangi bir nedenle kaybolması, onun gerçek anlam ve anlatımını zorlaştırmaktadır. Ancak, psikologlar, bilinçaltımızda bulunan ve tarih öncesi derinliklere uzanan bir çok sembolün anahtarlarının kaybolmadığını ve hala bizleri etkilediğini iddia ediyorlar. Bunun içindir ki, modern sanatçılar fikir ve duygularını, herkesin anlayamadığı bir sembolizmin içinde yansıtmaya çalışmaktadırlar.

Kişisel olarak, sembolizmin, özellikle Turist Rehberleri için, turistlerin ilgisini çekecek farklı yorumlar üretmeye olanak sağlayan bir uğraş olduğuna inanıyorum.

Elektrik görünmeyen bir gücün görünen tarafıdır. Sembolizm ise , birtakım kavram ve öyküler arasında dolanarak yönünü almakta ve bu yönler doğrultusunda yaklaşımlar yaparak, tıpkı elektrik ısı veya ışığı gibi, kendini göstermeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, elle tutulamayan şeyleri, ruhsal olayları, gözle hitap eden simgelerle anlatmak istemektedir.

Sembolik kural ve formüller aracılığı ile yapılan açıklama ve özdeştirmeler, muhatap olunan kişinin, başta ilgi duyması, daha sonra ise, onun bilgi düzeyi ve hayal gücüyle de orantılı olarak, daha gerçekçi ve hoş bir söyleşi ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Albert Einstein'nin *"Hayal gücü bilgiden önce,onun önündedir"* dediğini anımsıyalım.

Sembolizm, özellikle Hıristiyan dininde, yüzyıllar boyu kullanılma olanağı bulmuş ve amacına ulaşmıştır. Ancak, ilk kiliselerde uygulanan sembolik betimlemelerin ereği, insan figürlerinin yasaklandığı X.yüzyıla kadar gizlilik iken, Ortaçağda, din eğitimine yardımcı olma uygulamasına dönüşmüştür. Günümüzde, özellikle yabancı dil öğrenimi için kullanılagelen ve göze-kulağa hitap eden (audio-visuel) metot benzeri, bu insanlar da resimin okuma yazma bilmeyenlerin yazısı olmasından yola çıkarak, Hıristiyanlığı tanıtmak amacıyla, İncil sayfalarını duvarlarda yansıtma gereğini duymuşlardır. Ancak, itiraf etmek gerekir ki, bunlardan bir kısmını bugün, anahtarsız ve anlatımsız olduklarından, adeta bir süs, birtakım soyut kavramlar dizisi olarak, karşımızda görmekteyiz.

Ortaçağın sonlarına doğru, her sanat dalında olduğu gibi, insanoğlunun değer yargıları değiştiğinden öğrenme merakı, hayal gücüne egemen olmuş ve sonuçta sembolizm kaybolup gitmiştir. Ancak sembolizm günümüzde, falcılık ve rüya tabirlerinde zaman zaman başvurulan bir malzeme olarak, etkinliğini

sürdürmektedir. Güncel yaşantımızda sıklıkla kullandığımız kısaltmalar da, aslında birer semboldürler; O.N.U.,U.N.I.C.E.F.,U.N.E.S.C.O.,gibi.

Bugün özellikle Mason Localarının tertibinde kullanılan bir çok eşya ve obje, Mason felsefesinin gerektirdiği yön ve anlamdaki sembollerle ifade edilmektedir.

Aslında, bizler bir semboller âleminin içinde yaşıyoruz; yada semboller âlemi bizim içimizde yaşamaktadır. Sembolizmin yararları ve geçerliliği konusundaki diyeceklerimizi, "görmemek , o şeyin yok olduğu anlamına gelmez ve görmek istemeyenler kadar kötü bir kör, duymak istemeyenler kadar kötü bir sağır yoktur.!" özdeyişine bağlıyarak yetinmeyi yeğliyoruz.

SEMBOLİZM'İN GEREÇLERİ

Bunlar, sayılar, renkler, şekiller ve çizgiler, fikir, görüş ve yorumlar olup, antik çağlardan bu yana hemen her toplumda, kendilerine özgü yön ve amaçlarda bazı farklılıklar gösterek, birer şifreli lisan olmuşlar ve cansız şeylerin boyutlarını, kapsamlarını genişletip, onları bütünlemeye yaramışlardır. Ayrıca, tüm bu gereçlerin bir çoğunda, erkeklik veya dişilik özelikleri bulunduğu varsayılarak, bunlar yapılan özdeştirmelerde taban olarak kullanılmışlardır. Erkek ve dişilik prensipleri, daha ileri gidilerek, yorumsal üretimlerde danışılan bir kural, hatta bir formül gibi, benimsenmiştir. Biz kitabımızda sadece bunların yoruma açık olan örneklerini sunmaya çalışacağız.

BAZI SÖZCÜKLERİN AÇIKLAMASI

EZOTERİZM (EZOTERİK): Türkçe karşılığı, batını, içrek, içrekçilik veya iç dünya ile ilgili gizli ve somut olmayan olaylarla uğraşan ve bunlarla ilişki kurarak yorumlar yapan, bir bilim dalıdır. Eski filozofların okulunda, onların gizli doktrinlerine verilen bir ad veya sadece o mezhebin esrarına sahip olanlar için kullanılan, bir sıfatır.

OKÜLTİZM: Hemen hemen aynı paralelde, gizli, esrarlı (majik) olay ve olgularla ilgilenen bir bilim.

SEMBOL: Simge. Belirli bir insan, nesne, grup yada düşünceyi veya bunların birleşimini temsil eden, ya da bunların yerine geçen İLETİŞİM ÖĞESİ' dir. Osmanlıcası, remiz, alâmet, bir başka deyişle, bir nesnenin imajı olan, veya soyut bir şeyi göz önüne seren bir yaratık veya objedir. Örneğin, köpek sadakatin, terazi adaletin, (Pb) kimyada kurşun'un simgesi (sembolü)'dür.

Sembolizm'in esasını oluşturan bir tanımı da şöyle yapabiliriz: Temsili bir karşılığa uyarak, bir başka şeyi ifade eden, hazır olmayan veya algılanması olanaksız olan bir şeyi, doğal bir ortamda zihne davet eden her kişisel işaret (alâmet) bir semboldür. Bunlar, bir desen, bir aygıt, resim, isim, tertip, diyalog, bir alegori, hatta bir kişi veya kuruluş olabilir. Sembol (simge) yakıştırmak, yansıtmak, benzetmek, bir araya toplamak olarakta tanımlanabilir. Bir simgenin kendisinin ne olduğu değil, iletmek istediği mesaj önemlidir. Masonlukta simgesel anlatımlar çok önem taşır.

Simgeler, genel bir sınıflama ile şu dört türde yapılıyorlar:

-Grafik olarak: Hıristiyanlık bir haçla, Hıritiyanlığın, uluslararası yardım örgütü Kızılhaçla, İslâm ülkelerinde ise Kızılay' la temsil ediliyor.

-Alfebetik olarak: Potasyum elementinin simgesi (K), hidrojenin ki (H) olduğu gibi.

-Temsili olarak: A.B.D.nin kimi zaman bir "Sam Amca" figürü ile gösterilmesi.

-Kimi zaman simgelerle, simgelenen arasında hiç bir benzerlik ve çağrışma bağı bulunmamaktadır. Örneğin, matematikte sonsuzluğun simgesi sekiz rakamı yatık ∞ ,A.B.D doları ise $ harfi ile gösterilmektedir.

Sembolizm (Simgecilik) XIX.Yüzyılda bir grup Fransız şairinin başlattığı bir akım olup, daha sonra resim ve tiyatro alanlarında da yayılmıştır.

Simgelemeyi (Sembolize etmeyi), insanların herhangi bir düzeyde beraber yaşamaları şeklinde de algıladığımız taktirde, sembol öğesini de, gene sembolik bir şekilde şöyle açıklayarak tanım konusunu bitirmek istiyoruz:

"Sembol aslında iki parçaya bölünmüş bir objedir. Bu parçalar, seramik, ahşap ya da metal... olabilirler." İki şahıs, örneğin, alacaklı , borçlu, misafir, ev sahibi, iki hacı (din adamı). Uzun süre ayrı kalacak olan iki insan, bu parçalardan birini kendilerinde muhafaza ederler. Daha sonra bu parçaları

birbirlerine birleştirme olanağı buldukları zaman, konukseverlik, dostluk, borç...gibi bağlarını tekrar hatırlıyacaklardır.

AMBLEM: Bir fikri ifade etmek, manevi veya fiziki yaratığı göstermek için kullanılan göze görünür bir figürdür. Buna özel işaret, alâmet veya remiz denilmektedir .Örneğin, bayrak vatanın, defne dalı zafer' in, kanatlı aslan Markos' un amblemidir. Soyut veya somut olan herhangi bir şeyin yokluğunda onun yerini tutar.

ATRİBÜ: Bazen bir gerçek, bazen de bir imaj olabilir. Bir şahsın, birleşimin, manevi bir yaratığın farklı olan yönlerini gösteren bir işarettir. Örneğin, kanat havacılığın, tekerlek bir demiryolu işletmesinin, topuz Herkül'ün, terazi adaletin atribüsüdür. Atribü, birçok şeyi bir arada anlatmaya yarayan karakteristik aksesuarlardır.

APOKALİPS: Yeni Ahit' in son kitabı. Havari St. Jean' nın dünyanın sonu ile ilgili ifadelerini vahiy yoluyla alıp dile getirdiği bir bölüm. Apokalips' in içinde geleceğin gizli ifadeler, sembolik renk , sayı veya şekillerle açıklanmış gerçeklerine ilişkin tüm, bazen bir kısım, aklın kabul edemediği bulunmaktadır. Hristiyanlığın olduğu gibi Yahudi dininin de bir Apokalips' i bulunuyor.

KÜLT : Tapım, tapınç.

LİTURJİK: Dinsel törenlerle ilgili.

FANATİK: Bağnaz.

İKON: Görüntüsel gösterge. Kutsallığı ve tanrısallığı olan resim.

İKONOGRAFİ: Bu tür sanat yapıtlarında ifade edilmek istenilen konuların anlam ve kaynaklarının incelenmesi...

DİVİNİTE: Tanrılık, uluhiyet.

FALLİK: Erkek cinsel organı ile ilgili olan kavram.

GENİŞLETİLMİŞ AÇIKLAMA

(Kaynak:Ansiklopedik,Metapsişik Terimler Sözlüğü :Ergün ARIKDAL 1984)

EZOTERİZM Yunanca: *Esoterikos'dan: İçsel, iç.*

Eisotheo: Görüyorum, içsel olan, gizli olan.

Almanca : *Esoterismus.*

İngilizce : *Esoterism*

Fransızca : *Esotérisme.*

Osmanlıca: *Batınılık.*

Türkçe : *İçrekçilik.*

Ruhçuluğa göre:

Trans sırasında görme ya da işitme yoluyla bir medyum tarafından alınan bilgilerin sadece ehillere aktarılıp öğretilmesi. Kişisel deneyle sağlanan içsel bilgi, herkese anlatılamayan, üçbuut dışı bir mekan ve zamandan gelen şuurlu etkilerin meydana getirdiği bilgi topluluğudur. Bu tür bilgiyi sağlıyan iç tecrübeler, üç boyutlu mekan ve zamana ait, dil ile ifade edilemezler. Soyut karakterli, dinsel nitelikli, simgeseldirler. Veli ve mürşitler bu dinsel ezoterik bilgiyi telapatik olarak alırlar; bir tür vahiydir. Çağımızda ezoterizm, inisiyelerin ilhamlı bilgilerine dayalı bir felsefedir. Simgecilik temel ifade tarzıdır.

Ezoterizm'e göre:

1. Tabiat ve bilimin bütün sırlarını açıklayan basit ve evrensel bir ifşaat vardır.
2. Bu sır sadece inisiyelere *(gizli tutulan şeylerin açıklandığı sınırlı sayıdaki kimseler, başlayan, mürit)* emanet edilebilir.
3. Sırların bilgisini en yüksek ruhani reislere ve dünya' nın geçici sahiplerine ayıran bir gelenek kesinlikle mevcuttur.
4. Bu sırları ifade eden bazı işaret ve geometrik şekiller sürüp gelmiştir ve bunların sadece inisiyeler bilir.

OKÜLT - OKÜLTİZM

Latince :*Occultus*

Almanca :*Okkult - Okkultismus*

İngilizce :*Occult -Occultisme*

Fransızca :*Occulte - Occultisme*

Osmanlıca:*Gaip ve gayp,hafi -İlmi gayp mesleği*

Türkçe :*Gizli - Gizlibilim,gizlicilik*

Gizlibilimler denilince, eski geleneğin devamını sağlayan ezoterik (batını) doktrin anlaşılmaktadır. Ezoterik, batını kelimesi "yalnızca ona katılanlarla anlaşılan " olarak ele alınmalıdır. Mesela bir mezhep, bir tarikat, bütün bildiklerini herkese açıklamıyorsa, ezoteriktir. Bu gibi gizli tutulan şeylerin açıklandığı kimselere de inisiye (başlayan, isteyen anlamında, mürid) derler. Bu sırlara da aynı bilimlerde "arkan" adı verilmektedir.

Gizlibilimcilik halk tarafından sihirbazlık, müneccimlik, normal üstü kuvvetlerin kullanılışı, cin-peri ile münasebet, büyücülük tarzında anlaşılmıştır.

Asıl gizlibilimcilik eski geleneklerin öğretilmesidir. Bu gelenekler, bilgiler, üç esasa dayanıyordu: 1) Tek Tanrı fikri. 2) Reenkarnasyon. 3)Tekamül.

Batı dünyasının ezoterizmi, inisiyasyonları eski Mısır ezoterizmine dayanır. İnisiyasyon sade birtakım gizli bilgilerin ağızdan ağıza nakledilmesi değildir.

Okültizimin konusu: Genel olarak, ölüm ötesinde ve berisinde ne vardır?. Nereden gelip, nereye gidiyoruz? Şu dünyadaki hayat tarzımız ne olmalıdır? Bunun için makul bir ölçü var mıdır? Kendi kendimizi ıslah edebilir miyiz? Doğa kuvvetlerinden yararlanmayı nasıl başarırız? Ölüm ötesi âlemlerin yasaları nelerdir?

Okültizmin üç ana esası şudur:

1. Allah,ilkeler koymuştur.
2. Doğadaki tüm olaylar bu ilâhi ilkeler dahilinde meydana gelir.
3. İnsan doğadaki olaylarla İlâhi ilkeler arasındaki orantıları (sayıları) tanımaya çalışarak yasaları araştırır.

Okültizmin araştırma alanında: Nekromansi (ruhlara danışarak gelecek hakkında insanın kaderini öğrenme), Kabala (Yahudi mistisizmi), maji (büyü, sihir), alşimi (simya ilmi), astroloji (yıldızlar ilmi) konuları da vardır.

SEMBOL:

Yunanca :Symbolon.

Latince :Symbolum,signum.

Almanca :Symbol,Sinbild

İngilizce :Symbol.

Fransızca :Symbole.

Osmanlıca :Timsal,remiz,alamet.

Türkçe :Simge.

Temsili bir karşılığa uyarak bir başka şeyi eden, olmayan veya algılanması imkansız bir şeyi doğal bir oranda zihne davet eden her kişisel işaret (alâmet), semboldür. Bu ifade, sembolcülüğün esasını teşkil eden tanımdır.

Edebiyat, şiir, resim, dinsel metinler ve mitoloji sembolcülüğün en güzel örnekleri ile doludur. Avamdan (bilgisiz topluluktan) saklamak veya ona derin bir mesele ya da bilgiyi basit şekilde aktarabilmek için, zorunlu olarak sembolcülüğe gidilmiştir. Sembolik ifadeler, yalın olarak anlatılmak istenenin gerçek değeri ile anlaşılamayacağı endişesiyle, meydana getirilmiştir. Ya da, dinsel metinlerde olduğu gibi, insan zihninin gelişmesi ve bilgisinin artması gözönüne alınarak meydana getirilmişlerdir. İnsan zihninin gelişmesi ve bilgisinin artmasına paralel olarak yeni yeni anlamlar kazanan ayetlerin içinde zikredilen olaylar, sıfatlar, isimler vs. birer sembolik ifade olabilir. Ayrıca, sembolik rüyaların yaşamımızda büyük bir yeri vardır. Rüya yorumculuğu, sembollerin çözümlenmesi demektir.

Sembollerin bir kısmı kesin anlamlı, çözümlenmiş ve alışılmıştır. Diğer bir kısmı ise belirsiz anlamlı, kapalı ve yadırganan cinstendir. Okültizm, ezoterizm, kökü eski geleneklere dayanan bazı doktrinler, bu sonuncusuna örnektir. Sembollerin çözülmesi, anlatmak istedikleri şeyi, anlamı ortaya çıkarmak yüzyıllarca insanları meşgul etmiştir.

Sembolik ifadelerin kullanılmasına sebep: gerçeklerin "tedriç" (*bir şeyden diğerine derece derece geçmek*) ilkesi gereğince, derece derece anlaşılması, varlıkların zihinsel ve ruhsal bir karmaşaya uğraması, genel ve yalın bir anlatım yolu olması, bazı gerçeklerin anlaşılmasında varlığın üstün bir çaba sarfetmesi gerektiği nedenlerinden ileri gelmektedir.

Sembol daima, insanın hayal etme ve kavrama gücünü uyarıp kendine

uygun tarzda çözümlemelere gitmesine sebep olmuş, böylece farklı anlayışlar ve dolayısıyla farklı tekamül yönleri ortaya çıkmıştır.

ANKİTEDE SEMBOLİZM

KAYIP KITA MU

M.Ö. 70.000 yıllarında Pasifik Okyanusunda, bugünkü Antillerin bulunduğu bölgede, üzerinde 64.000.000 kadar insanın yaşamını sürdürdüğü büyük bir kıt' a bulunuyordu. (MU) adı verilen ve dünyanın en eski yerleşim merkezi olarak kesinleşen bu kıt' a bugün denizin altına gömülü bulunuyor. İşte ilk sembolizm hareketleri bu kıt' a üzerinde başlamış ve yeşermiştir. Orada yaşayan insanlar tüm anlatımlarını gök cisimleri ve olaylarını izleyerek, gözlemlerini çeşitli figür ve şekiller yardımıyla dillendirme ve yansıtma çabası içindeydiler. Bunların temelinde, bugün bile geçerliliğini sürdüren astronomi ve astroloji bilimlerinin temel taşlarını oluşturan bazı gerçekler bulunmaktaydı. Le continent perdu de Mu veya Le monde occulte de Mu (Kaybolmuş ve sırları keşfedilmemiş Mu kıt' ası) adını taşıyan eserler yardımıyla tanıdığımız bu en eski uygarlık kalıntılarından ele geçen tabletlerdeki sembollerin büyük bir kısmı uzmanlar tarafından deşifre edilmiş ve bu uygarlığın 500 yıllık tarihinin tanınmasına yardımcı olmuştur. Elde edilen veriler, bugün ansiklopedilerde sadece (Atlantis veya Atlantit) kayıp kıt' a diye sözü edilen bu kıt' anın, gerçekten insanoğlunun anavatanının MU kıt' ası olduğunu kanıtlayacak yeterlilikdedir. Adı geçen tabletler üzerinde sık sık rastlanan ve gayet basit bir biçimde çizilmiş olan Hayat Ağacı ve yılan motiflerine dayanarak, Adem ve Havva olayının geçtiği (Eden Bahçesi) nin de bu kıt' a üzerinde olduğu ileri sürülmektedir...Oysa ki, Eski Ahit aynı olay için Yukarı Mezopotamya' dan, yani Güneydoğu Anadolunun Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölümünden, söz etmektedir..Ancak, Orta Amerikada Yucatan ve Guatemala arasındaki bölgede (320-826) yılları arasında uygarlık kurmuş olan Maya' lardan elde edilen tabletlerde Mu kıt' asının sular altında kalışını anlatan ifadelere rastlanmıştır. Öte yandan, bu bölgeye komşu olan ada sakinlerinden Hawaililer, Tanrının ilkin kırmızı topraktan erkeği yarattığını, sonra da burnundan üfleyerek; onun kemiğinden Havva' yı yaptığını, Tongolular, ilk insanın oğlunun kardeşini öldürdüğünü, Polonezienler ve Yeni Zelandlılar ise, aşağı yukarı Eski Ahitte yazılı olduğu şekilde, Adem ve Havva, Habil ve Kabil olaylarını anlatmaktadır. M.Ö.403 te Yunanlı gramerciler

Mu alfebesindeki figürlerden esinlenerek Atina alfebesini yaratmışlardır. Nitekim, bugünkü Yunan alfebesinin 12 nci harfi (Mu) dur.

Mu kıtlasında kullanılan semboller zaman içinde, bütün ülkeleri olduğu kadar özellikle Hıristiyan sembolizmini bir hayli etkilemiş bulunuyor.

Mu'nun coğrafi pozisyonu

SAYILAR

Genel olarak NİCELİK kavramının içerdiği tüm anlatımları ifade eden bir sözcüktür. Buna karşın, SAYI, rakamların söylenişi, Rakam, sayıların yazısı, ADET ise o sayının ifade ettiği miktar demektir.

Gerek batıl inançlarda, gerekse büyü ve tılsımda, sayılara büyük yer ve önem verildiğini görüyoruz. Örneğin, sayı adedi yerine getirilmezse başarısızlık nedeni sayılır; 3 kere tükürmek, 4 yol ağzına gömmek, 7 evden iplik toplamak, 40 gün yıkanmak, 41 kere Maşallah...demek gibi, uğur getiriciliğine inanılan

sayılar örf ve adetlerde adeta kökleşmişlerdir.

Genelde, 3,7,9,40,41 rakamlarında majik (sihri) ve mistik (tasavvufi) güçler olduğu kurgulanmıştır. Tasavvuf, Tanrı konusunda gerçeğe kalp yoluyla ulaşılacağını kabul eden bir felsefedir. Bu açıdan, tarih boyunca toplumlar, kendilerine özgü inanç ve görenekler doğrultusunda, renkler, şekillerle olduğu kadar, sayılarında gizemli derinliklerine inmek gereğini duyup onlarla sürekli haşır neşir olmuşlardır. Böylece sayılarda SEMBOLİZMİN (SİMGEBİLİMİN) başlıca anahtarlarından biri, yaygın bir felsefenin aracı ve aracısı olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

İleriki sayfalarda açıklamalarına ayrıntılı olarak yer verdiğimiz sayılar içinde 3 ve 7 nin daha yaygın olduğunu göreceğiz. Çünkü 3' ün TESLİS akidesiyle ilşkisi bulunmaktadır. 7 sayısına gelince, bunu öncelikle gezegenlerin bilinen adedinin 7 oluşundan kaynaklandığını belirtmek ve psikolojik yerini, Babil kültüründe çok gelişmiş olan astronomide aramak gerekiyor. Zira,Babilliler büyülerinde semavi (göksel) unsurların önemli rol oynadıklarını sanmaktaydılar.

BİR (1)

Bünyesinde tüm sayıları barındıran bir niteliğe sahipdir ve diğerlerinin oluşumunu sağlar. Hem tek, hem de ilktir; yani Tanrı gibidir, yaratıcıdır. Pers-Arap alfabesinde Allah kelimesi, bu alfabenin ilk harfi olan elif şeklinde yazılmakta olup, bir ve tek olan kavramın sadece Allah'a özgü olduğu anlamını taşır. Ebced hesabı yaparken de elif'in değeri bir olur.

Bir sayısı prensibi ifade eder ; evrendeki herşeyin kaynağı, diğer bir deyimle, hareket noktası ve kozmik varoluşun merkezidir. Dünyada ilk yaratılan insan olan Adem (adam) de alfabenin ilk harfi olan (A) ile yazılır ve okunur.

İslâm felsefesine göre, nasıl ki bir' in varlığını inkâr edemiyorsak, Allahın varlığını da inkâr etmek mümkün değildir. Zira O' nu inkâr etmek, herşeyden önce kendi varlığını kabul etmeme anlamına gelir. Bu yönden İslâm çift sayılardan çok, tek olan sayıları benimser. 3,5,7,33,41...gibi sayılar daha çok dinsel yorumla ilgili olurlar.

Cami kubbelerinin üstündeki alemlerin altında 3 küre bulunur. Sünnet'in tek yıllarda yapılması gereğine özen gösterilir...

Cebirde her sayının bir halefi (sonra geleni) vardır. Örneğin, ikininki üç, üçünkü dörttür...Oysa ki, bir sayısı hiç bir sayıdan oluşmamışhr., yani bir selefi (önceli) yoktur. Antropologlara göre bir sayısı, bir ayağı üstünde dikine durabilen yetenekten yaralanan tek yaratık olan İNSAN' ı yansıtmaktadır.

Sümer çivi yazısında(Y) bir demektir, İki,üç...sayıları ise bu çivi şeklinin çoğaltılmasıyla ifade ediliyor.

Hint	٩	٢	٣	٨	٤	٦	٩	٨	٩	٠
Arap	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
Latin	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Avrupa	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

YY = 2, YYY = 3...

Allahın birliğine inanmakla başlıyarak, İslâm inancını temsil eden BİR' in Türkçede kullanılış şekli ve özellikleri bulunuyor. Örneğin, "Bir çok gidenin HERBİRİ, memnun ki yerinden, BİRÇOK seneler geçti, dönen yok seferinden " (Yahya Kemal Bayatlı).

Buradaki BİRÇOK şeklindeki ifade anlamlıdır. BİRAZ, ah BİR gelse, BİR 'de baktım ki, BİRAZ' dan , bunu büyük BİR hoşnutlukla yaptım, bu ilaç BİREBİR geldi. BİRŞEY, BİRTAKIM, BİRİCİK, BİRLİK...

Kısacası, BİR sembolik açıdan geniş anlamları ve kullanım alanı olan bir sözcük.

İKİ (2)

Genelde iki prensip arasında süregelen çekişmeleri yansıttığından, zıtlıklar ve uyuşmazlığın sembolü olarakta kullanılır. Birbirlerinin tam karşıtı olan biçimlerin sayısı ikidir. Ters-yüz, yer-gök, erkek-dişi, gece-gündüz, alt-üst, aşağı-yukarı, iç-dış... Bazen gerçekleştirilen bir dengeyi, simetreyi, bazen de bir tehdidi ifade ettiği görülür.

. İnsan ilşkilerinde sürekli bir şekilde varolan sağ- sol, aşağılık-üstünlük..sürtüşmeleri iki sayısının zıtlık prensibiyle ilgilidir.

Özellikle Afrika sembolizminin temelinde daima bir ikileme bulunmakta ve evrenin en başta gelen bir yasası olarak kabul edilmektedir. Onlara göre, insan toplumlarında daima iyiler ve kötüler, iki yüzlü insanlar gibi, hemen her nesnenin bir pozitif- gündüz ve negatif- gece olarak düşünülen bir tarafı

bulunur.

İki sayısı bölünmelerin ilki ve temelidir. Yaratan ve yaratılan , siyah- beyaz, ruh-madde.. gibi diğer birçoğu hep iki' den doğar ve oluşurlar. Dişilik prensiplerini içeren iki, antikede hep ANALIK sembolü olmuştur.

Sembolizm tekniğinde çift olarak resimlendirilen yaratıklarda, çift başlı kartal, çift aslan iki yüzlü balta ve sfenkslerde görüldüğü gibi, fazlalaştırılmak, bir kat daha güçlendirilmek istenen anlama yönelik bir amaç gizlidir. Bunun tam tersine, şayet bu yaratıklar ikiye bölünmüş gibi gösterilmişlerse, onların sembolik değerleri azaltılmış, güçleri kırılmak istenmiştir.

Fonksiyonları bakımından yaşam için yeterli olan organlar insan ve hayvanlarda tek olarak bulunmaktadır. Bunlar kalp, ağız , karaciğer, dalak, safra kesesi..vb. dirler. Diğerleri ise hep çift olarak yaratılmıştır. Böbrekler, akciğerler, göz ve kulaklar, burun delikleri, el ve kollar, bacaklar, ayakların ikişer adet veya çift sayıda olması onların işlevlerini yapabilmek için bazı fiziksel ve biyolojik kuralların gereklerine uyma zorunluğundan ileri gelmekte ve gövde üzerinde bir simetri ve denge unsuru olmaktadırlar. Bunlardan birisi yitirilirse , diğeri onun görevini üstlenir ve yaşamın sürekliliğini sağlar. Ama kalp ve beyin tekdir, tüm fonksiyonları düzenleyen, direktifler veren bir lider durumundadır. Bunların yitirilmesi halinde düzen birden bozulur, yaşam sona erer...

Sayısı iki olan nesne, bir üçüncüyü yaratmadığı takdirde kısır kalır. Çocuksuz geçen evliliklerde olduğu gibi, neslin gelişimi noktalanır...

Özellikle doğu ülkelerinin halk kültürlerinde iki sayısının özelliğinden oluşturulmuş bir hayli deyim bulunuyor. Örneğin, şu ölümlü dünyanın iki kapısı var, birisi girmek(doğmak), diğeri ise çıkmak(ölmek) için...Şunun şurasında iki günlük ömrümüz var... gibi ölüm ve yaşamla ilgili sözcüklerde yer almakla beraber, azımsatıcı anlamlarda da kullanılmaktadır.Örneğin,İki para etmez, iki çift laf, iki lokma ekmek, iki adım yol, iki satır yazı, iki dakikacık..Değişmez bir gerçeği ifade etmek istersek, iki kere iki'nin dört ettiğini

söylemeyi yeterli buluruz.

Antik çağlarda gelenekleşmiş olan libasyon(tanrılara içki sunma) törenlerinde şarap tasının iki diz üzerine çökerek iki elle tutulmasının da ikinin sembolik an-latımlarıyla ilgili olduğu ileri sürülmektedir.

ÜÇ (3)

Antik çağlardan bu yana tüm dünyada temel bir sayı olarak benimsenmiştir. Tanrıda, evrende ve insanda varolan bir düzeni ifade etmektedir. Canlı yaratıklardaki üç ünitenin sentezini sağlar. Aritmetik dizide kozmik ilk tek sayı olarak yerini alan bir sayısı, GÖĞE (Uranos), yani eskiden gökte olduğuna inanılan kozmik tanrıya özgüdür. İki ise YER TOPRAK (Gaia) tır. Çünkü, dünyanın oluşumunda en önce gök vardı; yaşadığımız ortam ise daha sonra ortaya çıktı. Böylece üç sayısı bir ve iki' yi birbirine bağlıyarak, YER-GÖK BİRLİĞİ' ni oluşturdu. Çinde Taozim felsefesinin temel prensiplerinde Tao' nun bir' i, bir' in iki yi , ikinin ise üç'ü yarattığı bulunuyor. Bu nedenle bir, yer ve göğün çocuğu olan İNSAN' ı yansıttığından, mükemmel bir sayı olarak kabul edilir, Greko-Romen mitolojisinde de şu üç kardeş var: Kronos' un oğulları olan bu üç kardeş dünyayı aralarında paylaştılar; ZEUS(Jüpiter) göklerin ve yerin, POSEİDON(Neptün) okyanusların, HADES(Vulkan) ise yeraltı dünyası olan cehennemlerin tanrısıydılar. Poseidon'un atribüsü üç tırnaklı bir yabadır. Belden aşağısı balık, üstü insan olarak betimlenen oğlu TRİTON' un da elinde tuttuğu bu üçlü yaba, aslında İLAHİ TRİNİTE' nin simgesidir. Aynı sembolü Hitit uygarlığında da görmekteyiz; fırtına tanrısı olan Zeus' le özdeşleştirilen TESHÜP, elinde üçlü bir yıldırım demeti tutar. Hint tanrılarından SİVA' nın elindeki üçlü mızrak ve eski Mısırlıların Danderah tapınağındaki zodiak (burçlar bölgesi) tablosunda da karşılaştığımız bu kutsal ÜÇLEME TABLOSU, kimi araştırmacılara göre de, dünyanın yöneticisi sayılan SİRİUS üçlü yıldız sistemini ifade etmektedir. Sirius astronomide, kadir gecesi en parlak olarak görünen ve Kuranın NECM suresinde SİRA olarak isimlendirilen bir yıldızdır.

Efesli Artemis' in değişmez kutsal simgelerinden biride 3 sayısıdır. Bu sayı ile Artemis' in üçlü karakteri dile gelmekte , onun hem kız, hem evli kadın hem de ana olarak, yaşam sürecinin bütününe olan egemenliği simgelemektedir. Sonuç olarak, Tanrı kavramı İslâm dışındaki bütün dinlerde, belirli bir faz ve şekil içinde kalarak, ÜÇLEME ile betimlenmiştir. Bilindiği üzere , Hıristiyanlıkta Tanrı

üç kimliği olan BİR' dir. Bu üçleme Baba-Anne ve Çocuğun rolleri ortaya çıkmaktadır. TRİNİTE (Teslis) adı verilen bu esrarlı prensip monoteizme (tek Tanrıya inanma) Katolitik mezhebi tarafından sunularak tanıtılmış bulunuyor. Ancak, Baba, Oğul ve Ruhul Kudüs (kutsal ruh) anlamına gelen teslis' in İslâm felsefesine aykırı düştüğünü, bu nedenle bazı yerlerde ve konularda üçgen motifinden kaçınıldığını gözlüyoruz.

Hitit mitolojisinde baş tanrı Teshüp, karısı olan ana tanrıça Hepatu (Arinna veya Hepet) ile oğulları Şarruma (Telepuni) yi üçlü bir grup olarak bulduğumuz gibi, Hıristiyan ikonografisinde de çoğu kez üç adet olarak resimlendirilen şahıs ve objelerde, aynı mesajın verilmek istendiği gözlenir. Örneğin, İsa peygamberin doğumunda onu kutlamak için Kudüs' e gelen kahinler (biliciler) üç kişiydiler. Bu sayı ayrıca O' nun şu üç görevini de simgeliyordu: Dünyanın kralı , rahip ve peygamber...

Meryem tapınağa ilk takdim edildiğinde üç yaşındaydı; (İKİNCİSİNDE 7 YAŞINA GİRMİŞTİ) Şeytan çölde İsa' yı üç yerde denedi. (Ekmek, tapınak, kral-dağ) Meryem ikonalarda görüldüğü gibi, alnında ve her iki omuzunda birer yıldız taşımaktadır. Bu işaretler O' nun bakire, anne ve kadınlık vasıflarını simgelemektedirler. Ancak, alnında taşıdığı yıldızın, Hintli kadınların gelenekleriyle ve KRİŞNA efsanesiyle ilintili olduğuda ileri sürülüyor. Duyarlı ve tartışmalı olan bu konunun üzerinde fazla eğilmeyeceğiz.

Freud'le birlikte psikanalistlerin bir çoğu, üç sayısının aynı zamanda bir cinsellik sembolü olduğunda iddia etmişlerdir. Davut Pevgamberin oğlu SALOMON (Hz. Süleyman)' un ünlü mühüründe de görüldüğü gibi, tepe noktası aşağıda olan üçgen suyu ve dişiliği, tepesi yukarıda olan üçgen ise alevi, yani erkek cinsiyeti betimlemektedir. Nitekim, sembolizm ilkelerine göre su beyazdır, dişidir ve daima aşağıya düşer; alev ise kırmızıdır, erkektir ve daima yukarı çıkmak ister...

Üç sayısı günlük yaşantımızda bir şans ve deneme sayısı olarak bilinir. Tanrının hakkı üçtür denir. Şansını üç defa denemek önerilir. Bir girişimde bulunurken bir, iki, üç diye sayılır; çekirgenin ancak üç defa sıçrayabileceği, söylenir...

Kitabın giriş bölümünde sözünü ettiğimiz ve ileride eşkenar üçgen açıklamasında da değineceğimiz gibi, MU kıtasının sayısal sembolünün üç olduğu,çözülen tabletlerden öğrenilmiş bulunuyor...

Üç sayısının insani oluşturan madde, akıl ve ruh'la olduğu gibi, onun yaşamı süresince geçirdiği doğma, yaşama ve ölme (dünya, kabir, ahret), fazlarıyla ilişkisi olduğunu da söylemek mümkün.

Selçuklu-Osmanlı mimari yapıtları kapılarının dış yüzeylerinde çoğu kez üç adet adı verilen, yarım küreler bulunur. Kırşehir Hacı Bektaşı Veli'nin türbesindeki çeşmede suyun üç ayrı delikten aktığını görüyoruz.

Mitolojide sözü edilen dünyanın ilk güzellik yarışması, üç güzel tanrıça arasında yapıldı; Afrodit, Hera ve Athena...Bu olay Edremit civarındaki bugün KAZ DAĞI olarak tanınan, bir dağın doruğunda gerçekleşti. Eski adı İDA olan bu isim de üç harften oluşuyor. Kaz' ın ise ayağı üç parçalıdır...Şüphesiz bunlar fantezi benzetiş ve rastlantılardır; ama nedense, çocuk masallarında bir padişahın iki veya dört değil de, hep üç kızının olduğundan söz edildiğini dinlemişizdir !..

Üç' ün diğer sayılar arasındaki yerinin önem ve özelliği üzerinde tamamen bir rastlantı ürünü olmayan başka örnekler de bulunmaktadır. Nitekim sonuçta üç sayısı bu yerini, yorumsal üretimlere çok açık olan ve geometrik alanların ilk ve ilkeli olan ÜÇGEN' İ yaratarak, ona terkedecektir.

Hıristiyan dünyası teslis' le ilgili olduğundan, üç sayısına ve üçgene dinsel bir yaklaşımla, özel bir yer ve önem veriyor. Nitekim bu olgu, devlet amblemi olan bayraklarında bile yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu ülkeler' den bazılarının aşağıya çıkanlanların bayrakları ya üç renkli veya stilize haç motifleri taşımaktadırlar. Bazılarında yıldız da bulunur; çünkü yıldız tüm ideolojilerde ortak bir motif olmuştur. Ancak hiç birinde hilâl yoktur. Hilâl, sadece İslâm ülkelerine özgü bir amlem olarak kalmıştır.

Bu vesile ile Türk bayrağının şekillenmesi ile ilgili olarak yapılan şu yoruma değinmek istiyorum: Bilindiği üzere. bayrağımız Kosova Meydan muharebesinden sonra kırmızı zemin üzerine Ay ve Yıldız yerleştirilerek gelenekselleştirilmiştir :Ancak bu konuda önemli olan husus hilâl' in Allah' a olan imanı, yıldızın ise Peygambere bağlılığı ifade etmesidir. Nitekim Peygamberimizin ismi Arap harfleriyle yazıldığında BEŞ çıkıntıdan oluşan YILDIZ şekli ortaya çıkar. HİLÂL ise Allah lafzı ile aynı harflerle yazılır. Ebcet hesabı ile de aynıdır. Kelime' i Tevhidin remzidir, 2 lam, 1 elif ve bir de "he" den oluşmuştur.

Üç renkli bayrağı olan devletler: Hollanda, Romanya, Lüksemburg, Çekoslavakya, Yugoslavya, Fransa, Belçika, Amerika , İrlanda, Macaristan, İtalya, Almanya, Bulgaristan...Haç motifli bayrağı olanlar: İsveç, Norveç, İsviçre, İzlanda, İngiltere, Yunanistan, Danimarka, Finlandiya, Avusturalya, Dominik...tir.

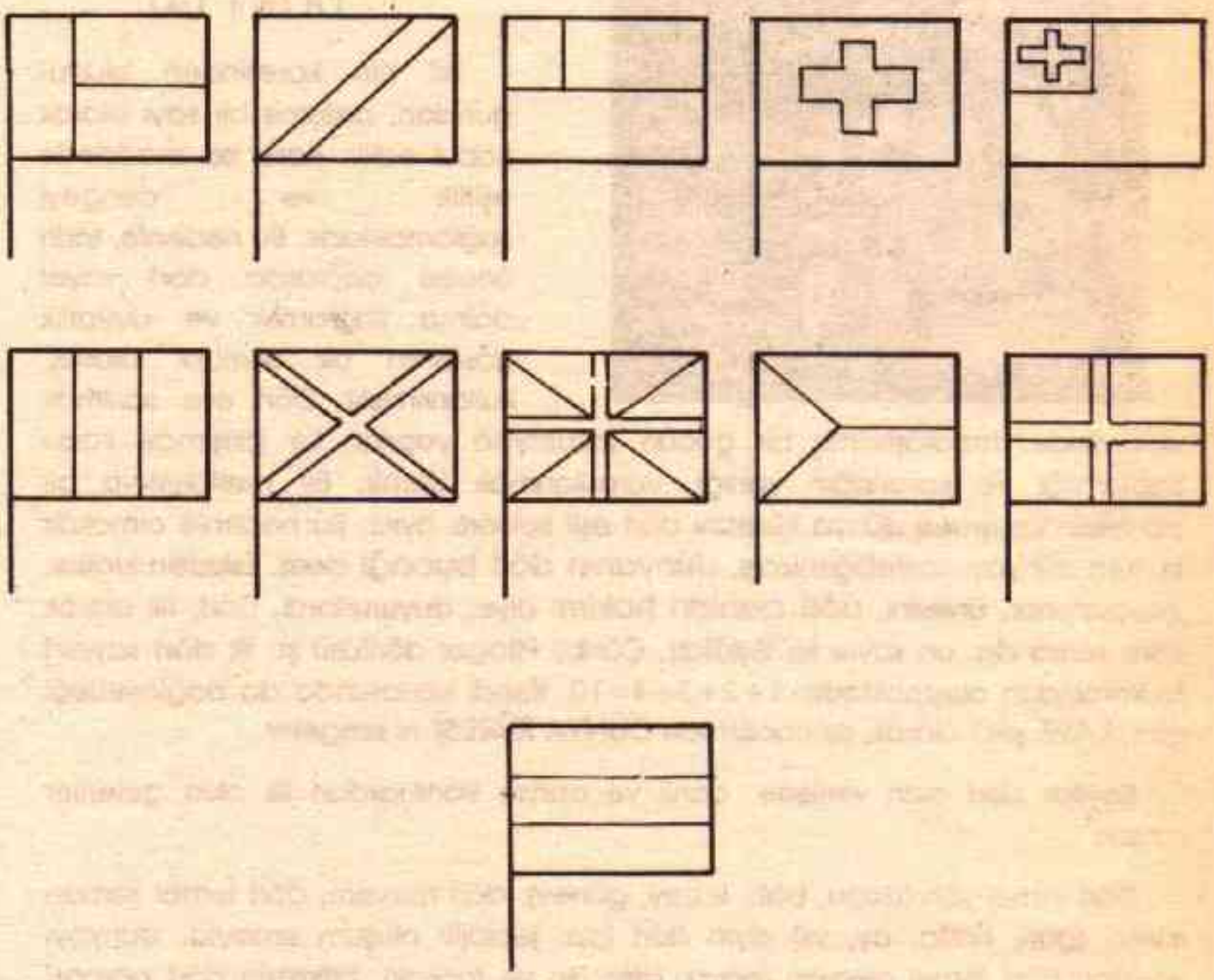

İsa' nın doğumunu kutlamak için kral Herod'un huzuruna gelen müneccimlerin sayısı(3) tür. (Yaşlı,orta yaşlı ve genç görünümlü)

DÖRT (4)

İki' nin karesinden oluştuğundan, gelişmiş bir sayı olarak kabul edilir. Kare ise maddede eşitlik ve dengeyi sağlamaktadır. Bu nedenle, tarih öncesi çağlarda dört sayısı daima sağlamlık ve duyarlık gösteren bir sembol olarak, kullanılmıştır. Dört elle sarılmak deyiminde, fazlalaştırılmış bir gücün yardımıyla yapılan bir girişimde irade sağlamlığı ve kararlılığın varlığı, vurgulanmak istenir. Bir meridiyenle bir paralelin kesişmesi dünya küresini dört eşit sektöre ayırır. Bu nedenle olmalıdır ki, tüm dünyayı kastettiğimizde, dünyanın dört bucağı deriz. Eskiden krallar, imparatorlar, ünlerini, dört denizin hakimi diye, duyururlardı. Dört, ilk olarak kare sonra da, on sayısı ile ilişkilidir. Çünkü Pitagor dörtlüsü şu ilk dört sayının toplamından oluşmaktadır: 1+2+3+4=10. Kendi konusunda da değinileceği gibi, KARE şekil olarak, sembolizmde DÜNYA KÜRESİ' ni simgeler.

Sayılar dört olan verilerle, canlı ve cansız varlıklardan ilk akla gelenler şunlar:

Dört temel yön (doğu, batı, kuzey, güney), dört mevsim, dört temel zaman süreci (gün, hafta, ay, yıl) ayın dört fazı, jeolojik oluşum sırasıyla, dünyayı yaratan dört temel eleman (hava, ateş, su ve toprak), bitkilerin dört parçası (kök, gövde, çiçek, meyve), kalbin dört bölmesi, canlıların dört türü (sürüngenler, kuşlar, dört ayak üstünde yürüyenler), insan yaşamındaki dört evre (çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık), cennetin dört nehri ve kapısı, haçın dört kolu, dört İncil yazarı ve dört halife, Kudüs'ün dört duvarı 12 İsrail aşiretinin dört kampı (bunların her üçlü grubu, aslan, insan, boğa ve kartal

amblemleriyle belirlenmiştir). Dünyanın ilk insanı Adem (Adam) sözcüğünde olduğu gibi, Allah anlamına gelen (YHVH) sözcüğünde de dört harf bulunuyor. Yahudi geleneğine göre, bunlardan (Y) insan, (H) aslan, (V) boğa ve (H) kartal' ın karşılığıdır. İlginç bir ilişki kurularak, dört İncil yazarı da bu amblemlerle betimlendirilmişlerdir : Markos aslan, Mathieu insan, Luc boğa, Jean ise kartaldır. Bu 4 hayvan (insan dahil) zodiak bandının 4 esas burcuna tekabül etmektedir. Boğa, aslan, insan ve kartal. Tüm bu dörtlü bir TAMAMİYETİ ifade eder.

İncil inancına göre Tanrı dünyada kendisine yardım etmesi amacıyla DÖRT melek görevlendirmiş ve her birini bir ana yöne göndermiştir.

Bir çok din adamı uzayda keşfedilen bu dört noktanın birleştirildiğinde mutlaka bir dini anlam ifade edeceği konusunda ısrar ediyor.

Mevlevi dervişleri (semazenler) sema' yı dört aşamada yaparlardı. Bu sayı' nın, dört mevsim evresini olduğu gibi, insanı oluşturan dört ana maddeyi betimlediği öne sürülür.

Dört insan vücudunun sembolizminde, ikinci katı oluşturur. İnsanın bu kattaki beden şeması ise bir dikdörtgen' dir.

Dört, istikrar, oturganlık sağlıyan bir kemiyettir. Dört duvarın bir eve planlık yapması gibi, insanın ikinci katı da onun OLMA katıdır. Dörtgen her yanı kapalı bir döl yatağı, ya da bir mezar olarak düşünülür.

BEŞ (5)

Aritmetik sayı dizisinde ilk çift ve tek sayısının toplamından oluşmuştur (2+3=5). Kutsal 60 sayısının 1/12 sidir. Öte yandan, ilk dokuz sayının ortasında bulunması nedeniyle, beş sayısında varolan bu birleştiricilik ve merkezilik özelliği, onun madde ve biçimde bir denge ve uyum sağladığı görüşünü ortaya koyuyor.

Romen rakamı ile gösterilen (X) harfinin üst kısmı (V) beş olup, On' un yarısıdır. Dünyanın eski uygarlıklarının sembolizminde, Orta Amerika, Afrika, Çin, Hindistan...da yaşayan Dogonlar, Mayalar, Aztekler, Bambarlar...da saptandığı gibi, genel olarak, tek sayılar ERKEK, çift sayılar ise hep DİŞİ olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşün ışığı altında beş' in dişi iki ile erkek olan Üç' ü

eşleştirdiğini görmekteyiz. Öte yandan, iki sayısı dişi ve dünyevi (dünyaya ait) üç ise erkek ve semavi (göğe ait) olduğundan, beş aynı zamanda yerle göğü de birleştiriyor.

Beşte hem erkek, hem dişi prensip bulunduğundan iki cinsiyetli (androgyne) (androjin) bir sayı yani hünsallığın da bir sembolü olarak kabul edilmiştir.

Beş sayısı ile ilgili şu yorum ve yaklaşımlar var: İslâmda beş vakit namaz, İslâmın 5 şartı, perşembe günün haftanın 5. günü olması nedeniyle uğurlu sayılması, ekim mevsiminin başlangıcı olan Mayıs' ın yılın beşinci ayı olması, beş duyu organımız, el ve ayaklarda beşer parmak bulunuşu, insanın 1 baş, 2 kol ve 2 de ayaklar olmak üzere, beş yön veya üç noktasına sahip bulunması, İsa' nın çarmıha gerildiğinde beş yerinden yaralanması, yaradılış söylencesi (Genes) ne göre, balıkların ve uçucu hayvanların beşinci gün yaratıldıkları...

Beş sayısının insanı sembolize ettiğini ileri süren görüşe göre, insan, kolları açık yatmış durumda; düzgün bir kare içine yerleştirilebilmektir. Birleştirme noktası göğüsün tam ortasında bulunan enine ve dikine çizilen eksenler bu kare içinde bir HAÇ oluşturduğundan, şayet kare dünyanın sembolü ise insan da bu dünya içinde bir haç, veya bu dünya insan için bir haç' tır deniyor..

Örnek olarak Çin' de hayatın bir beşgen yani pentagram olduğu ve bu beşgenin her bir köşesinde hayatın devamını sağlıyan elementlerin birinin varolduğuna inanılır.

Bu beş önemli element yer, su, ateş, metal ve tahtadır. Bu beş eleman da, tıpkı beşgenin noktaları gibi, birbirlerine bağlıdırlar. Yer suyu emer. Su ateşi söndürür. Ateş metali eritir. Metal tahtayı keser, tahta ise topraktan büyür.

Eski Çin' de doğan bu görüş daha sonra İslâm dininde de kendine taraftar bulmuş ve kutsal kabul edilmiştir.

Elde bulunan beş parmağın her biri beş İslâm büyüğünü temsil eder. Bu kişiler Hz.Muhammed, Hz.Fatma, Hz.Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin' dir.

Bu işarefin özellikle nazarı önlediğine dair kuvvetli bir inanç günümüzde dahi oldukça yaygındır.

İslâmiyette de beşin çok önemli bir yeri vardır. Özellikle Fatma' nın eli

olarak adlandırılan şeklin bütün herkesi tehlikelerden koruduğuna inanılır.

BEŞ rakamı doğada kendini oldukça belli eder. Örneğin çiçeklerin taç yaprakları genellikle BEŞ tanedir.

Aşk tanrısı Eros' un uğurlu rakamının beş olduğuna inanılır, bir çok edebiyat eserinde aşkın tanımı yapılırken bir beşgene benzetilir.

Birçok kültürde ise aşkı ve evliliği temsil eder. Evliliği temsil etmesinin en büyük sebebi ise yine beşin ikiyle üçün toplamı olmasına dayanır.

Matematikte üç tek olduğundan erkeği, iki de çift olduğu için dişiyi temsil ettiğinden evlilik de beş de evlilik gibi bir erkeğin ve bir dişinin birleşmesi olarak görülür.

Ünlü filozof Dr.Jung ise bu rakamın insan doğasına uyum sağlıyabilen tek rakam olduğunu iddia etmektedir. Alman düşünür Goethe ise bir yazısında iddia ettiğinden farklı olarak BEŞİN bir evlilik için en kutsal sayı olduğunu belirtmiştir.

Beş, pitagor tarafından süsleme sayısı olarak tanımlanmıştır; Çünkü eşkenar bir beşgenin içine gene beş köşeli bir yıldız çizildiğinde, çok sayıda üçgenler üretilmektedir. Bütün noktalar birleşik olmasına rağmen birbirlerine son derece uzaktırlar ve her türlü yabancı şekille uyum sağlamaya uygundurlar.

Pitagor ekolünün mistik (gizemci) lerine göre, beş köşeli yıldız yaşamın ve sağlığın bir simgesiydi. Babilde ise yiyeceklerin konulup korunduğu toprak kaplar üzerine beş köşeli bir yıldız çizilme geleneğinin yaygın bir şekilde sürdürüldüğü saptanmıştır. Bu biçimdeki motifin yiyeceklerin bozulmamasını sağladığına inanılıyordu.

Beşgen üzerine kurulu süsleme düzeninin M.Ö.VI-V. yüzyıllardan itibaren, özellikle tapınak cepheleri ve Likya kaya mezarlarının krallar ve önemli kişiler için yapılanlarında, uygulandığını görmekteyiz. A.B.D. deki Beyaz Saray PENTAGON (beş köşeli) olarakta adlandırılıyor.

Altı sayısı en kuçuk yetkin sayıdır;Kendisi dışındaki
tüm tamsayı çarpanlarının toplamına eşittir.Örneğin:
(6=1x2x3=1+2+3)

ALTI (6)

İki ile üç' ün, bu kez, çarpımlarıyla oluşuyor. Altı sayısı GRAFİK SEMBOLİZM'

de bir altıgen ve onun yarattığı altı köşeli yıldızla özdeştirilmektedir. Salamon' un mühürü veya David' in kalkanı denilen ve bugün İsrailin ulusal amblemi olan bu yıldız, ters yönde iç içe geçmiş iki eşkenar üçgenden oluşuyor ve SU ile ATEŞ arasındaki dengeyi işaret ediyor. Diğer bir deyişle, birbirinin karşıtı iki şeyi birleştiren bir şekil olduğu gibi, dikine duran üçgenin ayna görevini yapan su üzerindeki ters görünümü yansıtıyor. Salamon' un mühürü şeklinde görülebileceği gibi, tepe noktası yukarıda olan üçgen, Hıristiyan ikonografisinde İsa' nın tanrısal karakterini betimlemektedir. Tepe noktası aşağıda olan üçgen ise bu karakterin O' NUN fiziki ve insalcıl görünümünde yansıdığını hatırlatır gibidir...

Altı, diğer çift sayılar gibi, ay' ın çevrimsel hareketi ile ilşkisi kurularak, DİŞİ bir sayı olarak yorumlanır. Altıgen' in doğurtucu-dişi bir sayı olması nedeniyledir ki, İslâm mimari ve süsleme sanatında bolca kullanıldığını görmekteyiz.*(Altıgen metnine bakınız)*

Dünyanın altı günde yaratılmış olmasından dolayı özel değeri olan altıdan, Hıristiyan metinlerinde bazen bir günah sayısı olarak söz edilir. Bu batıl inancın, Neron' un Romanın altıncı imparatoru olmasından kaynaklandığı sanılmaktadır.

Altı, fiziki aşkın tanrıçası Afrodit(Venüs) in de sayısı olmuştur.

İnsan vücudunda 6 hayati nokta bulunmaktadır. Altı ile ilgili sembolik değerlerin Sümer ülkesinden kaynaklandığı ileri sürülüyor.

Altı, bugün dahi geçerliliğini koruyan MASONİK YAPICI' yı (Grand Batisseur) betimler. Aynı zamanda istikrarın, hakbilirliğin , sağduyunun, adaletin, doğruluğun da bir işareti olmuştur.*(Bkz. G harfi açıklaması)*

Eski sistemlere göre ALTI rakamı bölenlerin hem toplamı, hem de çarpımı kendisine eşit olduğundan dolayı olabilecek en mükemmel sayıdır.

1, 2 ve 3 rakamları birbirleriyle toplandığında ya da çarpıldığında ALTI sonucunu verirler. Aynı zamanda ilk dişi rakam olan ikinin ve erkek rakam olan üçün çarpımları da altı eder. Bu kısacık anlatımla bütün geometrik şekillerin alanının hesaplanmasında büyük rol oynar.

Din açısından da ALTI rakamı oldukça önemlidir. Tanrı' nın dünyayı ALTI günde yarattığından yola çıkan din adamları bu rakamın en kutsal sayı olduğu

konusunda görüş birliği içindedirler. Ama ünlü bir düşünür olan Hrabanus Maurus konuya şöyle bir yorum getirmiştir:

"Altı rakamı, Tanrı dünyayı altı günde yarattığı için mükemmel değildir. Altı zaten mükemmel bir sayı olduğu için Tanrı dünyaya altı günde yaratmıştır."Augustine ise altının bölenlerinin de bu yaratılışta rol oynadığını iddia etmektedir. Buna göre Tanrı ilk gün ışığı yarattı. İkinci ve üçüncü gün yeri ve cenneti, son üç günde ise canlıları, yani bütün hayvanları, bitkileri, kadını ve erkeği yarattı.

Bu ALTI günlük yaratılış doktrini halen etkilerini sürdürmektedir. Tanrı' nın geriye kalan bir günde dinlendiği düşünülerek haftanın altı günü hemen hemen her ülkede çalışma günüyken geriye kalan bir gün dinlenmeye ayrılmıştır.

Dünyanın bir çok yerinde çiftçiler tarlalarını altı yıl ektikten sonra bir yıl dinlenmeye bırakırlar ve sonraki sene daha fazla ekin almayı amaçlarlar.

Hıristiyanlıkta ALTI rakamının özel bir yeri vardır. Çünkü İsa haftanın altıncı gününde ve günün altıncı saatinde çarmıha gerilmiştir.

Günün altıncı saati Latincedeki ismiyle sexta daha sonra siesta, yani kısa dinlenme uykusu anlamında kullanılmaktadır.

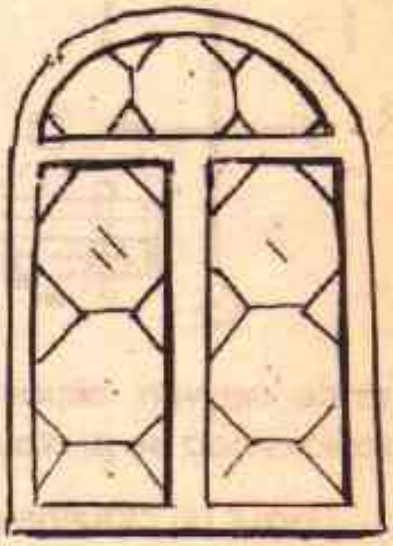

YEDİ (7) 3+4=7 Roma rakamları yedi harftire I,V,X,L,C,D,M

Öteden beri yapılan yorum, yaklaşım ve yakıştırmalar, diğerlerine oranla bir hayli kabarık. Yedi, dizinin en çok konuşan ve konuşturan bir sayısı...En başta yedi Tanrı ile dünyayı birleştiren bir sayı olarak tanınıyor. Çünkü üç, TESLİS (üçleme) olduğu gibi, YARATAN, YAŞATAN ve ÖLDÜREN' in dört ise, HAVA, ATEŞ, SU ve TOPRAK elemanlarının oluşturduğu DÜNYA' nın sayısı ve simgesidir. Atomik yapının asal sayısıdır.

Diğer bir yaklaşımla, yedi' nin yerle göğü birleştiren bir sayı olduğunu da söyliyebiliyoruz. Bu anlamda, dört dünyanın temel yönleri (doğu, batı, kuzey ,güney), üç ise gök' le bağlantılıdır.

Yedi, hareket halindeki evrenin olduğu gibi, uzay' ın ve zaman' ın toplamını da simgeler. Bu bakımdan APOKALİPS' in şifreli bir sayısı olmuştur. Yedi aynı zamanda GÜNEŞ' e ait olup ERKEK cinsiyete sahip bir sayıdır.

Ay normal devrini tamamlarken dört periyod geçirir; bunlardan herbiri yedişer gün olup devir 28 nci gün sona erer. İlk yedi sayının aritmetik toplamı olan 28 sayısı (1+2+3+ 4+5+6+7=28) aynı zamanda belirli bir sürenin bitip pozitif bir yenilenmenin başlangıcı, yani yeni bir ÜRETİM DÖNEMİ' nin başlamasıdır ki, kadınların ADET GÖRME dönemi ile bağdaştırılmaktadır.

Yedi sayısına ilişkin varlıklar, olaylar, aksiyonlar, gelenek ve göreneklerden bazıları da şunlardır:

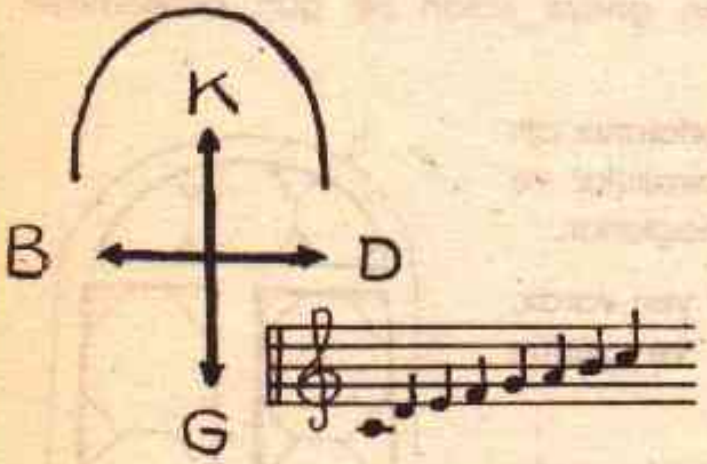

Haftanın yedi günü var. Dünya altı günde yaratılmış ve bir haftanın altı aktif günü sonunda olduğu gibi, yedinci gün kutsal sayılıp, ibadet ve dinlenmeye ayrılmıştır. Nuh peygamberin çocuklarını, karısını ve çocuklarının karılarını da alarak yaptığı gemiye bindikten yedi gün sonra, tufan yağmurlarının yağmaya başlaması ve gemisine yedi değişik cinste hayvan alması, Tevratta sözü edilen bir efsane olmuştur. Mitoloji sayfalarında ise şu olay ve geleneklere yer veriliyor:

Herkül' ün öldürmeyi başardığı Hydra adlı canavarın ve cehennem şeytanı SATAN' ın yedi başı vardı. Gene Herkül' ün kopararak ölümsüzlüğü hakettiği elmaların bittiği cennet bahçesinde bekçilik yapan ince sesli peri kızları (Hesperitler) in sayısı yedidir. Apollon' a tapınma törenleri özellikle ayın yedinci günleri yapılmaktaydı. Çünkü Apollon bir güneş tanrısı olduğundan, erkek cinsiyetli olan yedi sayısı, güneşin olduğu gibi, onun da bir simgesiydi. Apollon tapınaklarının üzerinde inşa edildiği platform (krepis) Didim' de görüldüğü gibi, yapının üç tarafını çevirmekte ve yedi basamak üzerine kurulu bulunuyor. Burada, tapınağın, 4+3' ten oluşan ve yerle göğü birleştiren bir kaide üzerinde bulunmasının, dünya ve ahret (gök) inancı ile ilişkili olduğunu söylemek her ne kadar fantezi (düşsel) bir yorum oluyor sa da ,sembolik formül ve kurallara aykırı düşmüyor. Nemrut Dağı üzerindeki kral Antiokos' un gömülü olduğu tümülüsün

doğu ve batı teraslarında, mezarın kötü ruhlara karşı manevi koruyuculuğunu yapan tanrı ve tanrıçaların sayısı (7x2) dir.

Anadolu' da ANA TANRIÇA kültü (tapınç, ibadet) ve anaerkil bir toplum düzeninin egemen olduğu çağda, Niobe isimli ve yedi oğlu bulunan bir kadın var. Niobe Manisa yöresinde doğmuş ve Likya' nın ana tanrıçası Leto ile beraber büyüyerek ona arkadaşlık yapmıştır. Oğullarını Apollon, kızlarını ise Artemis öldürür, sonra kendisi, tanrı buyruğu ile, taş kesilir. Gerçekten bugün Manisa' da kadın yüzüne benzeyen bir kaya bulunuyor, adı AĞLAYAN KAYA ;çünkü gözyerindeki oyuklardan su sızmakta...Bunun biraz ilerisinde başka bir kaya bulunuyor, bu da gene bir ana tanrıça olan KİBELE' ye ait bir anıt. Geleneksel mesir macunu bayramları burada kutlanıyor. *Mesir macunu aslında, yörede bulunan bir hastanede akıl hastaları veya zihinsel özürleri olan hastalara meşguliyet yoluyla uygulanan bir tedavi yöntemiydi. Hastalar bu baharatları renkleri, koku ve tatlarına göre ayırarak, oyalanmaktaydılar.*

Hıristiyan ve İslâm toplumlarının geleneklerinde YEDİ UYUYANLAR efsanesinden söz edilir. Bu olay Hıristiyanlar için Efes' te, İslâm içinse, Tarsus veya Afşin' de geçmiştir. Yedi ile ilgili diğer yakıştırmalar şunlar :

Hayat ağacı' nın yedi olduğu kabul edilen dal sayısı, gülün dibindeki tüfeyç yapraklarının sayısı, göğün ve yerin yedi katı, meleklerin yedi trompeti, gök kuşağının yedi rengi (sonuncu olan beyaz, diğer altının bir sentezidir.), müzik gamındaki yedi nota (yedinin maddenin bile temelini oluşturan bir titreşim regülatörü olduğunu kanıtlar), 7 renk 7 notaya tekabül eder. Çünkü her notanın ve her rengin fizikte belli bir frekansı vardır. Mekke' deki caminin yedi minaresi, Kabe' nin etrafında yedi kere dönmek ve Arafata yedi kere gidip gelmek. İslâmiyet inancına göre 7 ana günahın bulunuşu, Süfizm' e göre Tanrının insanları gözetlemesi için yedigöze sahip oluşu, Anadolu' da kurulan ilk yedi Hıristiyan cemaatı (yedi kilise), Buda' nın doğduktan sonra yedi adım yürümesi, Hıristiyan ikonografisinde, İncilde sözü edilmemesine karşın, çocuk Meryem' in yürüme çabası içinde attığı ilk yedi adıma ayrı bir önem verilmiş ve bu olay Kariye müzesinde görüldüğü gibi resimlendirilmiş bulunuyor.

Yahudi cemaatı 7 Nisan' dan başlayarak yedi gün süre ile mayasız ekmek (hamursuz) bayramı yapmaktadırlar. Yedi sayısı İncil' de birçok kez, Tevratta ise 77 kez kullanılmıştır. Zekariya peygamber Tanrı' nın yedi gözü

gözü olduğunu ifade etmiştir.

Aziz Jean (Yuhanna) İncilin anahtar sayısı olduğundan, bu İncil yedi mühürle kapatılmıştır. Fatiha suresinde yedi ayet bulunmaktadır. Ruhun, ölünün yanında yedi gün beklediğine inanılmaktadır. Salomon' un tapınağındaki kutsal şamdanın yedi kolu vardır.

Boyun kemiklerinin (vertabra) ve vücudumuzda bulunan deliklerin sayısı yedi' dir. Operatörler karın ameliyatı yaparken 7 tabakayı kestiklerini söylemişlerdir.

Yedi' nin ilk ve son peygamberlerden en önemlisi olanlarının sayısı olduğu da ileri sürülmektedir ; bunlar, kendilerine özgü simgesel renkleriyle, Adem (mat siyah), Nuh (mavi), İbrahim (kırmızı), Musa (beyaz), İsa (parlak siyah), ve Hz. Muhammet (yeşil) dir. Özellikle namaz seccadeleri yedi bordürle çevrelenir ve cennetin yedi katının anlatımı amaçlandığı gibi burada 3+4 Tanrı ile doğayı birleştiren bir sayı olur. Eski Roma gibi, İstanbul (Konstantinopolis) te özellikle yedi tepe üzerinde kurulmuştur.

Sultan camilerimizin bazılarının Süleymaniye(1550-1557), Bursa Yeşil Camii (1412-1419), Sultan Ahmet Camii(1609-1616), Kahiredeki Muhammed Ali Camii(1830-1837) inşaatlarının yedi yıl sürmüş olması dikkkat çekicidir. Kudüs'teki Salomon tapınağı da yedi yılda bitirilmişti..Kazablanka (Fas) daki Kral Hasan II. Camiinin inşaatı da 7 yıl sürmüştür(1990-1997) ve 120.000 kişilik kapasitesiyle dünyanın en büyük camiisi olarak tanıtılmaktadır.

İslâmiyette de yedi oldukça önemlidir. Yedinin dişi dört ile erkek üçün toplamı olduğu gözönünü alınarak yapılan incelemelerde Fatiha suresinin bu özelliklere uyduğu anlaşılmıştır.

Fatiha'nın YEDİ ayetinden dördü insanlığın ihtiyaçlarını,geriye kalan üçü ise Tanrı' ya seslenmeyi içermektedir.

. La ilahe illa Allah Muhammeden rasul Allah(Allah birdir,Muhammed onun elçisidir) sözü de yedi kelimeden oluşmaktadır.

Kuran-ı Kerim'e göre Allah dünyayı ve cenneti YEDİ kat olarak yaratmıştır. Hac mevsiminde Mekke'ye giden Müslümanların hacı

sıfatı alabilmek için Kabe'yi YEDİ kez tavaf etmek zorundadırlar. İslâmiyetteki bir başka inanca göre ise YEDİ ana günah vardır. Çin' de haklarında bir çok efsane bulunan YEDİ uyurlar Kuran' da da yer almışlardır.

Ülkelere göre inançlar da değişiklik gösterebilmekteydi:. Örneğin genel olarak kedinin dokuz canı olduğuna dair kanı İran'da YEDİ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kediler yavrularını YEDİ ayrı yerde emzirirler.

Tanrı'nın evreni altı günde yarattığı ve yedinci günde dinlendiği inancı da dikkatleri bir kere daha bu rakamın üzerine çeker.

SEKİZ (8)

Antik çağlarda SEKİZ rakamı sadece matematiksel açılardan önem kazanmıştı. Örneğin birden büyük bütün tek sayıların karesi alındığında sonucun bir eksiğinin sekizin bir katı olduğu keşfedilmişti. (Örneğin beşin karesi olan 25'in bir eksiği sekizin üç katı etmektedir.) SEKİZ köşeli bir geometrik şekil olan oktagon ise mimaride her zaman için önemli bir form olarak kalmıştır.

Daha sonraki yıllarda SEKİZ matematiksel bir kavram olmaktan çok daha fazla şey ifade ettiği anlaşılmıştır. Oldukça eskiye dayanan araştırmalarda eski Babil'de sekizin en uğurlu sayı olarak kabul edildiği ortaya çıkmıştır .Babil tapınaklarında putlar sekiz penceresi olan karanlık odalarda muhafaza edilirlerdi. Sekizin cennetle olan ilişkisinin de bu inançtan ileri geldiği sanılmaktadır. Daha sonraki çağlarda da sekizin cenneti temsil ettiğine dair inanç sürmüştür. Müslüman inancına göre SEKİZ cennet ve SEKİZ cehennem vardır. Bunun sebebi ise Allah' ın merhametinin gazabından çok daha büyük olduğuna dair inançtır.

Musevi inancına göre SEKİZ rakamı saflaşmayı temsil eder. Bunun yanısıra vücudun sekizinci günde toprağa karışmaya başladığına da inanılır.

Hıristiyanlık' ta bu rakkamın bu derece özen kazanmasının bir başka sebebi ise İsa' nın Yunanca söylenişi olan İHESOYS' un nümerik değerlerinin 888' e eşit olmasıdır.

Budizm' de de sekiz önemli bir yer tutar. SEKİZ yapraklı lotus çiçeğinin

güzellik ve şanş getirdiğine dair inanç da buradan gelmektedir.

Çin' de de Konfüçyüs inancına göre sekizin önemli bir yeri vardır. Çünkü SEKİZ dördün yani mükemmel yaratılmış dünyayı temsil eden sayının katıdır. Çin inanışına göre sekiz vücudun evrelerine de önemli bir yer tutar. Buna göre, bir bebek sekiz aylıkken diş çıkarmaya başlar. Sekizinci yaşında onları kaybetmeye başlar. Sekizin katı olan 16 yaşında erişkinliğe ulaşır. Seksüel gücünü ise gene sekizin katı olan 64 yaşında kaybeder.

Güneş ışınları dünyaya sekiz dakikada gelmektedir. Bu bakımdan kozmik dengenin sayısı olarak kabul edilir. Araba tekerleklerinde dingilin geçtiği merkezi parçayı tekerleğin çemberine birleştiren dilimlerin sayısı sekizdir. İSPİT adı verilen bu ışınlar, dönüşü sırasında tekerleğe denge sağlamaktadır. Sekizgenin ruhunda da aynı özellik bulunmaktadır. Yan yatırılmış sekiz (∞) sonsuzluk, sınırsız, bitimsiz demektir.

Sekizgen (oktogon), biçim olarak kare ile daire arasında bir görünüme sahip olduğundan, dünya (yer) ile (gök) arasındaki bağlantının geçiş evresini de simgeler.

Dördü ana, diğer dördü tali (aracı) olmak üzere RÜZGAR GÜLÜ' nü oluşturan yönlerin sayısı sekizdir.

Sekiz sayısı iki' nin küpü ve iki ile dördün çarpımından oluştuğundan, iki ve dört sayılarının karakterine sahiptir. Ezoterik ekole göre, sekiz yediden sonra gelen sayı olması nedeniyle, REZÜRREKSİYON (diriliş, yeni bir yaşamın başlaması) ve TRANSFİGÜRASYON (şekil değiştirme) nin kutsal sekiz sayısı ve simgesidir. Bu nedeniedir ki, vaftiz teknelerinin bir çoğu sekizgen biçimdedir.

Hıristiyan inançlarına göre ESKİ AHİT' in sayısı (yedi), gelecekteki mutluluğu müjdeleyen YENİ AHİT' inki ise (sekiz) dir.

Üretim ve bereketi sağlayan su ve sperm' in sayısı oluşunun yanı sıra, Meryem' i hamile bırakan Tanrı' nın kelamı (sözü) de sekiz sayısıyla sembolize ediliyor. Bu inanış her ikisinin de canlıyı yaratması için rahmin etrafında sekiz kez sarılmasından kaynaklanmaktadır...

Son olarak sekiz, organlarının sekiz eklemle bütünleşmiş bir iskelet

yapısına sahip olması nedeniyle, insanın da bir sayısı oluyor.

Sümer ülkesinde Mısır' a ve Hitit' e geçen uygar kültür geleneğine göre ilimlerin sayısı (8) dir. Bunların başında " theos" (tanrı ilmi) bulunduğundan (8) kutsal sayılmıştır.

DOKUZ (9)

Basit sayıların sonuncucusu olan dokuz, üç' ün karesi olduğundan, onun niteliklerini de taşıyor. Mitolojide varlığına inanılan gök, yer yüzü ve yeraltı dünyalarının tümünü simgeleyen bir sayı olmuştur. Sayılar dizisinin sonuncusu olması nedeniyle, bir sona ulaşıldığını ve yeniden başlamanın haber vericisi gibidir. Diğer bir deyişle, bitim ve ölüm olayının olduğu gibi, yeni bir doğum veya filizlenmenin göstericisidir.Yaşam çemberinin son halkasını kilitler.

Mason sembolizmine göre, (9) rakamı grafik olarak aşağıya doğru ,yani maddesel bir filizlenmeyi, (6) ise bunun tam tersine , yukarıya yönelik olduğundan, ruhani (tinsel) bir filizlenmeyi simgelemektedir. Doğum olayı için de bu görüşü değerlendirirsek, dokuz sayısının, yedinci aydan itibaren aşağı yukarı şekillenmiş olan fetüs (cenin) ün tam anlamıyla belirgin hale gelmesi için gerekli olan sürenin karşılığı olduğunu görürüz. Gerçekte fetüs' ün rahimdeki pozisyonu (9) rakamına benzemektedir. Altı ise insan dışındaki diğer canlıların yaratıldığı günle ilgilidir. Yaradılış efsanesine göre insan yedinci günde yaratılmıştır.

Yunan -Roma Mitolojisinde ise dokuz sayısına şu olaylarda değiniliyor:

Demeter, kızı Persefone' yi bulmak için dünyanın etrafında dokuz kez dolaştı. Zeus' tan hamile kalan Leto, Apollon ve Artemisi doğururken dokuz gün sancı çekti. Sayıları dokuz olan sanat tanrıları (Müzler), Zeus' ün dokuz aşk gecesi sonunda doğdular.

Dokuz galaksili .sistemin de asal sayısı olarak kabul edilmiştir.

1.....9Ay+10Gün= I

Genel olan kanı dokuzun acıyla bağlantılı bir rakam olduğudur. Bunun sebebi ise İsa' nın günün dokuzuncu saatinde ölmüş olmasıdır.

Antik çağlardan günümüze gelen efsanelerde de dokuzun önemli bir yer tuttuğu gözlenebilir. Örneğin Odysseus dokuz yıl boyunca seyahat etmiştir.

Aslında dokuzun gerçek önemi üçün karesi olmasından gelmektedir. Yani dokuz üçün de bir çeşit yansıması olarak kabul edilir. Dokuzun bir özelliği sekizin yani güzelliği ve şansı temsil eden rakamın bir üstü yani onun daha yükseltilmiş bir formu olarak görülmesidir.

Diğer rakamların aksine dokuz Hıristiyan inancında çok önemli bir yer teşkil etmez. Önemi daha çok Orta Asya' dan yani Türklerden ve Moğollardan gelir. Türklerin dokuza verdiği önemin üç çok soğuk kış ayının gelmesinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Göğün de dokuz kat olduğu hem Türk hem de Müslümanlarda yaygın bir inanç vardır. Bir çok İran ve Türk geleneğinde bu dokuz kattan bahsedilmektedir.

Bunları İslâm kozmolojisine göre kainat küreden oluşmaktadır. Dünyaya en yakın olanın üstünde ise Merkür ve Venüs yer alır. Güneş bu kürelerin merkezinde yer aldığından ayrıca kainatında merkezidir. Geri kalan küreler ise Mars, Jüpiter ve Satürn' dür. Daha sonra Harran' dan Thabit İbn Qurra dokuzuncu bir gezegen ekledi ve bunun varlığını kanıtladı. Diğer Müslüman bilimadamları da onu izlediler. Bu dokuzuncu gezegen "gezegenlerin gezegeni " olarak tanımlanıyor.

İşin en ilginç tarafı dokuzun günümüzdeki bazı oyunlarda bile önemini korumasıdır. Bu oyunların en yaygın olarak bilineni bowling' dir. Bilindiği gibi bu oyunda en başarılı noktaya ulaşmak için dokuz lobutu aynı anda devirmek gerekir.

Türklerin en iyi bilinen ve tarihte önemli bir yere sahip olan kabilelerinden birinini adı Tokuz Oguz yani Dokuz Oğuz' du.

SIFIR (0)

Rakamsal şekil olarak daireyi anımsattığından, sembolik bir perspektif' le incelendiğinde her ikisi için geçerli bazı ortak değerler gözleniyor. Örneğin, sıfırlar bir sayısal değeri nasıl bir çırpıda astronomik değerlere ve yüzeylere çıkarıyorsa, sıfıra yani en mükemmel bir geometrik şekil olan daireye benzeyen tekerleğin ve Neolitik çağdan itibaren kullanıla gelen

çarkın bulunuşu da, sanat ve diğer teknik alanlarda, o derece sayısız gelişmelere çığır açıp yön vermiştir. *(Daire' nin açıklamasında bu konuya tekrar değinilecektir.)*

Sıfır, sayı olarak değersiz varoluşu gösterir. Basit bir örnek verecek olursak; sınavda bir öğrencinin notu sıfır olabilir, ama bu sıfır o öğrencinin sınıfta olduğu ve sınava katıldığını, ancak yanıtlarının hiç bir değeri olmadığını gösterir. Sıfır sayısı bazen hiçbir işe yaramazken, yerlerini bulduğu taktirde, birdenbire büyük değerlerin düşüş ve yükselişlerine neden olur. Örneğin, 2000 rakamının arkasındaki sıfırlar 0,002 şeklinde yerleştirilirse, iki sayısının değerini binde iki gibi küçük bir değere düşürebilmektedir. Bu bakımdan sıfırları iyi kullanmak bir sanat ve beceri meselesidir. Her toplumda sıfır olan insanlar vardır; ama bu sıfırları yerine kullanıp değerlendirebilen kimseler daima iyi bir lider olmuşlardır. Bunları kullanamıyan veya kullanmaya gerek duymayanlar ise, varolan bazı değerlerden yararlanamamışlardır...

Sıfır, olamayan, biten ya da yok olan şeyler için kullanılır. Tek başına bir değeri yoktur, ama başkalarının değerini, hem de onar onar, arttırır ve eksiltir.

Eski Mısır geleneklerinde sıfır doğma olayının bir önceki evresidir. Tıpkı kozmik yumurta gibidir. Tüm potansiyel güçler onun içinde olup doğmayı beklemektedirler.

ON (10)

Pitagor dörtlüsünün sayısı, ilk dört sayısının toplamıdır. (1+2+3+4) devrini tamamlayan ilk dokuz sayısından sonra, bir toplamı, bir bitimi ve tekrar bire dönüşün başlangıcını haber verir. Evrensel yaratığın bir sembolü olarak, sayıların içinde kutsal ve saygın bir yeri bulunmaktadır. Çocuğun 9 ay 10 günde doğması olayı, on sayısının bir devrin bitip yepyeni bir diğerinin başlamasını kanıtlayan en yakışır bir örnektir. Tanrının Musa peygambere gönderdiği emirlerin sayısı on' dur.

10+1→11

ONBİR (11)

Afrika kabilelerinin ezoterik geleneklerinde, özellikle kutsal yeri olan bir sayıdır; verimin, döllenmenin gizemleriyle yakın ilgisi olduğu düşünülür. Onlara göre, kadın onbir, erkek ise dokuz deliğe sahiptir. Sperm'in analık yumurtasının döllemek amacıyla, hedefine onbir günde ulaştığı hesap edilir. Bu bakımdan yavrunun anasının bu onbir deliğinden, onbir tanrısal güç olarak doğması, onbir sayısına, bir ömür devrinin yenilenmesi ve yaşamı sağlayan güçlerin simgesi olarak, olumlu bir anlam kazandırır. Ancak, bazı kültürler onbir sayısında tamamen ters anlamların gizli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüş tam yeni gelişmiş bir devrenin sembolü olan on sayısına eklenen bir (1) in ön sayısının denge ve düzeninin bozduğunu kabul etmektedir. Sonuçta onbir sayısı, ifrat (aşırılık), ölçüsüzlük, taşkınlık, şiddet, düşünce aykırılığı ve ayrılığı, çelişme ve çekişme, nefsine hakim olmamanın bir göstergesi ve günahının aynası oluyor. Öte yandan evrenin kurucu elamanlarının simgesi olarak kabul edilen (10) sayısına uzantı yapması nedeniyle (11), hata, hastalık, düzensizlik, HİPERTROPİK bir sayı olarak niteleniyor. (*Tıp dilinde organların anormal olarak büyümesine-hypertrohe-denilmektedir.*)

(11)' i bir başka açıdan değerlendirenler ise, bu sayıda kişisel girişim, atılım güç ve özelliklerinin bulunduğunu ileri sürüyorlar.

ONİKİ (12)

Özellikle Hıristiyan sembolizminde bir hayli örneklerle karşımıza çıkıyor. Sembolik anlamları daha çok üç ve dördün çarpımından oluşmasıyla ilgili. Örneğin, dünyanın üç katı (gökyüzü,yeryüzü ve yeraltı) ile doğu, batı, kuzey, güney yönlerinin ve dünyayı yaratan dört eleman ,(hava,ateş,su ve toprakla) teslis (üçleme) in birleşim göstergesi oluyor. Dogonlar ve Mali Bambar yerlilerinin geleneklerinde, dört ve üç, dişi ve erkek cinsiyetli prensipler olarak , varolan herşeyin temelini oluşturuyordu. Bunlar kendi aralarında biri DİNAMİK, diğeri, STATİK olmak üzere birleşiyorlar. Üç ve dördün toplamından oluşan yedi,insanın ve evrenin statik olan prensibidir. Bunların, çarpımından ortaya çıkan oniki ise dinamik bir anlam taşımakta, insanlığın geleceği ve evrenin tabi olduğu sürekli gelişimin bir aksiyon sayısı olmaktadır. Öte yandan gök kubbeyi 12 sektöre, yılı ise 12 aya bölmektedir. Oniki parçaya bölünmüş olan

ZODİAK (burçlar bölgesi)' ın her bölmesi, eski çağlardan beri, özelliklerine uygun simgelerle tanımlanmıştır. Zeus' ün başkanlığındaki mitolojik Olimpos tanrıları 12 dir.

Kudüs' ün, herbiri İsrail aşiretinin adını taşıyan 12 kapısı bulunmaktadır. Hititlerde yeraltı tanrıları 12 dir. İsa'ya ilk inanan havariler 12 dir. Jacob'un 12 oğlu, İbrani halkının 12 aşireti vardı. İsa' nın gerçekleştirdiği, ekmeğin çoğaltılması mucizesinde 12 sepet bulunuyordu.

Hıristiyan inancına göre, 144.000 sayısı, bu dine inanların miktarını gösterir. Bu sayı ise 12' nin karesi ile çokluk sembolü olan (1000) in çarpımından oluşmakta ve İsa'nın mudileri (inananları) nin birdenbire çoğalmasını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, 144 sayısı 12 defa 12 demektir. 12 ise kare ile üçgen gibi, 3 ' le 4' ün çarpımına eşittir. Bu bakımdan 12 bir gelişmişlik sayısı ol-makta. 12' nin yine 12 ile, yani kendisi ile çarpımı bu gelişmenin kendi kendini çoğaltması, tam mükemmelliğin ve geometrik cennetin işareti oluyor.

Rakam olarak birbirlerinin tersi olmasına karşın, 12 ile 21 sayılarının özelliklerinde bazı ortak noktalar bulunduğunu belirtmek istiyoruz.

(12), DÜZİNE' yi oluşturan elamanların sayısıdır. Düzine batı dünyasından kaynaklanan bir sistem olmuştur. Uygulama alanında, desimal sisteme oranla, pratik bölme işleminin zorlaştırmasına rağmen, din kültürlerinin aşılanmasını amaçlayan bir anlamı gizlemektedir. 12 sayısı bir haç' ın 4 kolu arasında oluşturulan 12 yıldızla eşdeğerdir.

Alevilere göre Tanrı tarafından gönderilen peygamber niteliğindeki kişilerin (başkanların) sayısı 12 dir. Diğer bir anlatımla, Hz. Muhammed' in vefatından sonra oluşan ve Hz. Ali' nin halife olmasını isteyen, onu imam olarak kabul eden Aleviler arasında 12 imamlık adıyla (isnaaşeriye) bir akım oluşmuştur.

ONÜÇ (13)

13 rakamının uğursuzluğuna inanmak, geçmişten günümüze taşınan bir gelenek haline geldi. İngilizler bugün bile en büyük binalarında 13' üncü katı " 12+1" olarak yazarken, Fransızlar 19' uncu yüzyılda sokak

numaralarında 13' ü atlamışlar. Aynı yüzyılda yazılan bir kitaba göreyse, o tarihte Türkler bu rakamın uğursuzluğuna inanıp sözlüklerden bile çıkarmayı düşünmüşler. Bu inancın temelinde Hıristiyanların, " Hz. İsa' nın son akşam yemeğini 13 kişiyle yediğine, bunu takip eden 13. günde de çarmıha gerildiğine" inanmaları yatıyor. Ayın 13' ünün . Cuma gününe denk gelmesinden de rahatsız olan Hıristiyanlar, 1998 yılında 13 rakamıyla Cuma gününün 3 kez biraraya geldiğine dikkat çekiyor.

Eskiden beri, hayır değil uğursuzluk getirdiği sanılan bir sayı olarak değerlendirilmiştir. Bu batıl inanışın kaynaklandığı olaylardan bir koçının şunlar olduğu ileri sürülüyor:

Makedon kralı Philippe, Büyük İskenderin babası, büyüklük iddiası ile kendi heykelini 12 büyük tanrı heykelinin bulunduğu aynı kaide üzerine koydurtmuştu. Ancak bu olaydan hemen sonraki bir tören sırasında tiyatroda saldırıya uğrayarak öldürülmüştür.

İsanın Son Akşam Yemeği' ne davet edilenlerin sayısı 13' tü. Bu kişilerden (havarilerden) onüçüncüsü (Juda) ona ihanet ederek, İsanın Romalı askerler tarafından tutuklanmasına yardım etmiştir. Ancak, bu ve buna benzer olayların dışında onüçün, sayısal değer olarak, onikinin sağladığı dünya düzen ve dengesini (1) ekleyerek (12+1), sarsıp bozduğuna inanılıyordu.

Bu nedenle olmalıdır ki, taro adı verilen ve eskiden falcılıkta kullanılan bir tür iskambil kağıdı oyunundaki çemberin içinde 13 sayısının bulunduğu bölüm, ölümü simgelemekteydi. Bu batıl inancın günümüzde bile etkisini sürdürdüğüne tanık olmaktayız. Örneğin , bazı otel asansörlerinde 13. Kat ve 13 numarılı oda bulunmaz; bunlara başka bir isim verilir.

ONDÖRT (14)

İsa çarmığa gerilmek üzere Kalvari' ye götürülürken, bu yol üzerinde 14 ayrı yerde durmuştur. Bu nedenle Hıristiyan inançlarında özelliği olan bir sayıdır.

Ondört gökteki ay' ın en dolgun olduğu günlerin, buluğ çağının gençlik ve tazeliğin sayısıdır. "Ayın 14'ü gibi güzel" deyimi bu görünümle ilgilidir.

ONALTI (16)

Dördün kare ve sekizin iki katı oluşu nedeniyle, maddesel gücün gerçekleşmesini simgeleyen bir sayı olmuştur.

Nemrut Türmülüsünün Batı ve Doğu teraslarının iki yanındaki tanrı rölieflerini taşıyan kaidelerin sayısı'nın 16 olduğunu görüyoruz...

ONYEDİ (17)

Onyedi' nin 72 sayısıyla da ilintisi var. Çünkü 17, sekiz' le dokuz ' un toplamı, 72 ise gene bu iki sayının (8x9) çarpımının bir ürünü oluyor. Bu bakımdan simgesel anlamda geniş boyutlara ulaşıyor.

İslâm geleneğinde 17' ye ayrı bir önem verilmiştir. Örneğin, beş vakit kılınan namazlardaki farzların sayısı 17' dir. Özellikle Şii tarikatı ve onun etkisi altında kalan Anadolu Türklerine özgü dinsel edebiyatında 17 sayısına majik (büyüsel) bir yer verildiği gözlenir. Şii mistikleri 17 sayısına büyük saygı beslemişlerdir.

Eski Yunan alfabesinde 17 sessiz harf bulunmaktadır. Taro talih çemberini oluşturan bölmelerde 17' nin yeri olumlu sonuçlarla ilgili olup, aynı zamanda rönesansı simgeler.

Öte yandan 17 sayısı, eski Romada uğursuz bir anlam taşımıştır; çünkü onyedi Latince normal olarak XVII şeklinde yazılır. Oysa "yaşadım" demek olan (J'ai vecu) de bu harflerin sırası bozulur ve (VIXI) birleşimini alır.

ONDOKUZ (19)

İlk nazil olan (inen) ayetler 19 harften meydana gelmiştir. Bu ayetlerdeki harf sayısı da 19' un katıdır. 19 Kuran' da ilahi mesajın sayısıdır. Kuranı Kerimde 114 sure mevcutur ve bu sayı 19' un 6 katıdır.(19x6=114) besmeleyi meydana getiren İslâm harflerinin sayısı 19' dur.

Besmeleyi meydana getiren 4 kelimeden herbirinin Kuran' daki tekrarları yine 19' un katları şeklindedir.

Kadir suresindeki harfleri sayarsak tam 114 adet yani 19' un 6 katı

kadar sayı elde ederiz.

Besmelenin ve Kurandaki surelerin de 114 olması ile Kuran'ın ilk nazil olduğu geceden bahseden KADİR suresinin 114 harfi arasında gerçek bir uyum bulunmakta ve bu muhteşem geceye bambaşka bir güzellik katmaktadır.

İslâm dininde ve kültüründe 19 sayısına büyük önem verilmektedir. Allah kelamı ile ilgili çok sayıda örnekleri bulunmaktadır.

YİRMİBİR (21)

Kutsal kitapta, (3X7) olarak, gelişmişliğin ve yetkinliğin sayısı olarak yer almıştır. İncilde tanrısal usluluğu, iffeti olduğu kadar ebedi ışığın yansıdığı aynayı sembolize eden olay ve objelerle ilişki kurulduğu görülür. Taro çemberinde, dünyayı, bütünlüğü ve ulaşılmak istenilen hedefi işaret eder. Birçok toplumlar 21nci yaşı sorumluluk duygusu bilincinin ve insan yaşamındaki olgunluk ve ergenlik iddia döneminin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir.

Yirmibirin tek sayı olması yanında, 3x4' den oluşan 12 çift sayısının tersine, benzetilmesi ise bazı tezatlar yaratmakta ve çoğu kez dinsel ve sosyal açıdan yorumlara olanak veren çok sayıda sembolün üretilmesine kaynak olmaktadır.

İstanbul Ayasofya Kilse (müze) sinin ana cephesinde, atriumla naos, (ibadet salonu) arasında 21 kapı bulunuyor, bunlar 7+5+9=21 olarak tertiplenmiştir. Hıristiyan geleneği kiliseye girişi, karanlıktan aydınlığa, dinsizlikten dine kavuşma olarak niteliyor. Bu bakımdan 7-5 ve 9' un sembolik anlatımlarını tekrar incelersek, sadece bir rastlantı değil, özellikle, renk, şekil ve sayılar yardımıyla yapılan sembolik anlatımların yaygın olduğu Bizans döneminde, bu tür uygulamalarla bazı mesajlar verilmek istendiği görüşüne katılmamız mümkün olabilecektir. Gene aynı kilisede, imparatorların taç giyme törenlerinin yapıldığı özel bir yer bulunuyor. Burada da değişik renk ve çapta olan mermer daireleri sayarsak 7 ve 12 olduğunu görürüz. Öte yandan giriş katındaki sütunların sayısı ile ana kubbe kasnağındaki küçük pencereler 40 olup, eşit sayıdadır.

İncil' de Hıristiyanlığa ait yer isimlerinin sayısı 21 dir.

YİRMİİKİ (22)

(Rehber Alpaslan SALT' tan alınmıştır.)

Ezoterizm ve Okültizm' de sıkça kullanılan bir sayıdır. Buna hermetizm' de Hermes' in 22 gizemli şeyi, Kabala' da Kutsal dilin 22 harfi, Çin Kutsal kitaplarından Tehen-Pey' in 22 bölümü olarak rastanır.

Ezoterist bilgilere göre, ilâhi kudretin yayılımı evrende 3+7+12 şeklinde olur. Bu üç sayının toplamı olan 22' ye Tanrıyı temsilen (1) sayısı ilave edildiğinde ise 23 sayısı bulunur. İlginç olan olay şu ki, canlıların genetik yapısını taşıyan kromozomların sayısı, insan türünde 23 çiftir ve bu 23 çiftten bir çift cinsiyet kromozomudur.(1+22)

Ayasofya Kilisesi' nin dış narteksleri iç narteksiere bağlayan bir kapıda bu bilgi br hierarşik inişi gösterircesine, bir üçgen kenarlarına bezenmiş 22 daire ile gösterilmiştir. 23 ncü daire ilâhi kaynağı temsil etmek üzere, üçgen' in tepesine yerleştirilmiştir...

YİRMİDÖRT (24)

Kutsal kitap 24 rahip sınıfının olduğunu yazıyor. Kiliselerde ilâhi söyleyen koro 24 kişiden oluşuyor. Son mahkeme fresklerinde görüldüğü gibi, Tanrı olarak kabul edilen İsa' nın oturduğu tahtın her iki yanında yer alan ve bu mahkemenin jürisini oluşturan ihtiyarların sayısı 24' tür ; beyaz giysileri onların oynadıkları ruhani rolü, başlarındaki altın taç ise krallığı ifade etmektedir.

OTUZALTI (36)

Kozmik tesanüdün (dayanışmanın) elamanları ve devridaimlere (devinimlere) uğrayan gelişmelerin karşılaşma sayısıdır...

Türevleri şu üçleme arasındaki ilişkiyi görüntülemektedir : Gök, dünya ve insan.

36, kenarları 9 olan bir karedir. Bu ise, çapı 12 olan daireninkine yaklaşan bir değer almaktadır.

360 dairenin ve ay yılının bölümüdür. Kozmik devridaimlerin (devinimlerin) bir çoğu 360' ın çoğaltılmasıyla ilgili olmuştur. 36 ilk 4 tek ve

ilk 4 çift sayının toplamıdır (16+20). 36 göğün, 72 ise yerin sayısıdır. 108 insanın sayısıdır. (72+36=108)

Budist tesbihlerinde 108 dane bulunur. 360, Çinlilere göre mikrokozmoz ve insan vücudundaki kemiklerin aynı zamanda eklemlerin ve akupunktur noktalarının sayısıdır.(?)

KIRK (40)

Sayıları 4 olan tüm olay, olgu ve kavramların anlam ve değerlerinin on kat çoğaltılmasıyla ilgili yorumlara açık bir sayıdır. 40 atlı, 40 harami, 40 gün 40 gece düğün, 40 satır veya 40 katır...gibi çoğaltılmak istenilen bir güç ve birliği ifade eder. Kutsal (60)' ın 2/3 dür. Karantinal 40 demektir. Karantina süresi de 40 gün sürmekteydi. Lohusalık süresi 40 gündür. Mevlit ölenin kırkı çıkınca okunur.

Kırk, sayıları dört olan meleklerin 10 misline eşit bir sayı olarak düşünülür. Hemen bütün toplumların geleneklerinde 40' ın bir bekleme, hazırlık, sınama ve ceza ile ilgili olaylarda kural haline gelmiş bir süre sayısı olduğunu görmekteyiz. İncil yazarları önemli olayları çoğu kez 40 sayısıyla ifade etmişlerdir. Örneğin, İsa' nın 40 gün vaiz vermesi, şeytan tarafından çölde sınanmadan önce 40 gün oruç tutması, (büyük perhiz) dirilme olayına, müritlerinin O' nu göğe çıkışı (Ascension)nı izleyen 40 gün sonra tanık olmaları, gene İsa' nın Mathieu İnciline göre, konulduğu kabirden 40 saat sonra (bazı kaynaklara göre 3 gün) dirilerek çıkması, Eski Ahit' e göre, Moiz ve Salomon' un 40 yıl hükümdarlık yapmaları, Moiz' in tanrının buyruklarını 40 yaşındayken alması, Tur dağında 40 gün 40 gece kalması,tufanda ,günahkarların cezalandırılması için 40 gün 40 gece sürekli yağmur yağması, İbranilerin, inancı olmayanları, ceza olsun diye, çölde 40 gün yapayalnız dolaşmaya terketmeleri...

Hemen tüm toplumların ortak olan inançlarından biri de ruhun cesedi 40 gün sonra terketmesi ve gerçek ölüm olayının bundan sonra başlamasıdır. Nitekim, İslâm' da mevlit, ölünün kırkı çıktıktan sonra okunmaktadır. Diğer dinlerde ise ölünün ardından yapılması gereken bazı dinsel törenlerin, kırkıncı günün bitiminde düzenlendiği görülmüştür. Kırklama hemen her uygarlıkta var. Eski Mısır' da 40 gün, aşılması pek güç olan bir geçiş dönemiydi. Firavun

ölümünden 40 gün sonra,cennete girebilmek için bir boğa ile mücadele etmek zorundaydı. Fransa kralları da ölümlerinden 40 gün sonra toprağa veriliyorlardı. İbrani kavmi Mısırı terkettikten sonra, çölde 40 gün oruç tutmuştur. Hıristiyanlar Paskalya' ya 40 gün oruç tutarak hazırlanmaktadırlar... sonuçta 40 etimolojik anlamda bir geçiş dönemini süresini simgelemektedir. Ana rahmindeki çocuk 7 adet 40 gün zarfında olgunlaşmaktadır.

Ayasofya kilise / müzesinde zemin katta 40 sütun, kubbede ise 40 pencere bulunmaktadır.

İslâmda günde beş vakit kılınan namazlardaki farz ve sünnet rekatlarının sayısı 40' tır. Çile sözü, Farsça 40 anlamına gelen ÇİHİL' den bozmadır. Gün (yevm) sözcüğünün Kuran da 365, günler sözcüğünün ise 30 kez geçtiği saptanmıştır.

KIRKBİR (41)

Özellikle İslâm ve Türk toplumunun gelenek ve görenklerinde kökleşmiş, hayır ve uğur dileklerinin ifadesinde kırkı da aşan güçlendirici bir anlam ve özlemin bulunması ilgi çekicidir. Bunun için olmalıdır ki, çoğu kez 41, hatta bu sayıya gönülden gelen azıcık (!) bir fazlalık eklenerek, 41,5 kere Maşallah dendiğini duyarız.

RENKLER EVRENİ

Rengin etkileri anlamı ve dili

Renk, çevremizin tüm duygu deneyinin bir parçası olduğu kadar, görüş dünyasına ölçüsüz güzellikler sağlayan bir katkı maddesidir. Görüş sistemimizin bitişik bir parçası olarak boşluktaki cisimleri tanıtma ve tanımlamamıza yardımcı olur. Bazı koşullarda da yakın çevremizle ilgili bilgiler gönderen, radar gibi sinyaller veren aygıtlara benzer bir görev de yapar. Gün boyunca ve mevsimden mevsime değişmesinde gözlendiği gibi, rengin zaman faktörü ile değiştiğini, bu nedenle de, bir ZAMAN GÖSTERGESİ olarak karşımıza çıktığını görürüz.

Yaşamın gerekleri ve mücadelesinin bir parçası olarak, hayvanlar, bitkiler ilgi çekmek, korunma (kamuflaj), veya ikaz (uyarma) işlevleri için doğa tarafından renklendirilmişlerdir. İnsanlara gelince: Onlar da ırklarına göre,

pembe (beyaz), kahverengi, siyah, kırmızı ve sarı renkli cilde sahiptirler. Güney yarım küresinde doğup yaşayan insanların tenleri olduğu gibi saç ve gözleri de daha çok siyah, esmer ve kahverengidir. Buna karşın, kuzey yarım küresine çıkıldıkça tenlerin beyazlaştığı, gözlerin yeşil-mavi, saçların sarı olduğu görülür. Öte yandan, giyim ve yaşamımıza sürdürdüğümüz çevredeki eşyalarımızın renklerini, moda olanın ötesinde, deri, saç ve göz renklerimize uyum sağlıyacak şekilde, kendi görünüm ve göz zevkimize göre özenle seçme eğiliminde bulunur ve sonuçta kendimizi olduğu kadar yaşadığımız alanları ve yapıtlarımızı renklendirmekle, hayatı renklendirme' nin içerdiği anlamdaki mutluluk, neş' e, sevinç...veya sıkıntı, bunalım, keder ve hatta kaderimizi açığa vurma isteklerimizi gerçekleştirmek isteriz. Bu bakımdan renkler, insanoğlunun vazgeçilmez tutkusu ve gereksinimlerini karşılayıp cevaplandıran bir araç olurlar.

Orijinal anlamlarından sapmış olmakla beraber, rengin sembolik kullanımının kalıntıları hâlâ çağımızın bazı dinleri, folklorik ürünleri ve ilkel mimaride, yaşamlarını sürdürmektedirler. Belirli bir azalma göstermesine rağmen, modern insan günlük yaşantısında renk getiren temel prensiplerle uyanlıp hareketleniyor. Uygarlığın ilerlemesi, günbegün insanı doğadan uzaklaştırıp hapsediyor. Bunun içindir ki, insan da ruhsal ve bedensel sağlığını korumak amacıyla, IŞIK faktörünü de kullanarak, tüm bu zorlamalara kumanda etmeye çalışıyor.

Renk, bitmiş bir sanat eserindeki çeşitli unsurlara bir diğerini eklemektedir. Böylece resmin gerçeğe uygunluğu güçlenmiş oluyor.

Rengin doğada varolan herşey üzerindeki tartışılmaz egemenliği, hayvanların güvenlikleri için olduğu kadar, iklim koşullarından daha az etkilenmek amacıyla, yaşadıkları çevrenin rengini taklit etmeleri, yahut sömürdükleri nesnelerin rengine uymaları ve insanın gerektiğinde kamuflaj gereksinimine etkili olmasıyla açıklanıyor. İnsanoğlu, her çağ ve zamanda, kurguladığı, rüyalarında gördüğü renkleri, fikirlerini, duygu ve düşüncelerini, arzularını...yani soyut olan bu şeyleri somutlaştırmak, onları pozitif ve gerçek kılmak için çareler ve yöntemler araya gelmiştir. Bir nesnenin tanıtımı veya kanıtlanmasında rengin, gereğinde başvurulan bir araç olduğu, bilinmektedir.

İnsanın renkler âlemine yönelmesi şu dört temel mutlak ton sayesinde gerçekleşmiştir. Sarı, yeşil, mavi ve kırmızı. Zaman içinde yer küresinin dört olan yönünü simgeleyen bu renkler ışık yoğunluğunun değişmesine bağlı kalmamaktadırlar. Diğer renkler ise aydınlığın derece ve koşullarına göre tonlarını değiştirirler. Aşağıda ayrıntılarına değinilen bu özellikler renklerin

kozmolojik, psikolojik veya mistik (gizemsel) açıdan olduğu kadar coğrafi olarakta, sembolizm dünyasında evrensel boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. İnsanoğlunun temel yönlere yakıştırdığı renklerin seçiminde onun yaşam koşullarının büyük rolü olmuştur.

İnsan gözünün 700 den fazla renk nüansı (ayırtı) nı farkettiği güneş kuşağının yedi olan TEMEL RENGİ, yedi müzik notası, göğün yedi katı, yedi uydu, haftanın yedi günü...ile ilgili bulunduğu ileri sürülüyor. Nitekim her notanın olduğu gibi, her rengin de, fizikte, kendine özgü belli bir frekansı bulunmaktadır.

Renk terapistleri renklerin insan yaşamındaki rolü ve yeriyle ilgili şu önerilerde bulunuyorlar:

-Eğer zayıflamaya çalışıyorsanız, yemeklerinizi mavi bir tabakta yemeğe özen gösteriniz. Mavi iştah kapatıcıdır.

-Eğer gerginleştiğinizi ve stres' e kapıldığınızı hissediyorsanız, kendinizi yeşille sakinleştirin. Yeşil sakinleştirici ve dengeleyici bir renktir.

-Kendinizde bir tembellik hissediyorsanız, kahvaltı olarak portakal renkli bir meyve yemeli, turuncu renkli şampuanla duş almalı ve gene bu renkde bir havlu kullanmalısınız.

-Moraliniz bozuksa, çevrenize sarı renkleri yerleştiriniz.

-Uyumakta zorluk çekiyorsanız viyole renkli bir ortam yaratınız...

Cisimlerin açık veya koyu görünmeleri, güneşin ışıklarını az veya çok yutma yeteneklerine bağlıdır. Eğer bir cisim güneşin tüm ışıklarını varlığına ge-çirebiliyorsa siyah, buna karşın bu ışıkları yansıtıyorsa beyaz renkte görünürler. İşte doğadaki eşyaların, objelerin gözümüze binlerce renkte görünmelerinin nedeni budur.

Işık-gölge (parlak-koyu) görünüşlerine ve bunların ruhumuzda bıraktıkları etkilere göre, güneşin ışığında sıralanan renkler SICAK-SOĞUK olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Sıcak renkler, kırmızı, turuncu, sarı renklerle bu görünüşte olan daha açık ve koyu derecelerdir. Soğuk renkler ise, yeşil, mavi, (perse) adı verilen firşe ve mor renklerle bunların daha açık ve koyu olan tonlarıdır. Sıcaklar, sarıdan turuncu yoluyla kırmızıya, soğuk olanlar ise, yeşilden mavi yoluyla, mora ulaşırlar. İnsan psikolojik olarak turuncudan tüm sıcak, firşeden ise, tüm soğuk eğilimleri çeken iki kutup gibi algılanır. Sıcak renkler gözde, dolayısıyla ruhumuzda çok tatlı ve sıcak etkiler bırakırlar. Güneşin sıcak rengi, şarabın tatlı kırmızısı ve sarının cıvıldaşan rengi

gibi...Soğuk renkler ise ruhumuza bir dinlenme, huzur, bir yorgunluk halini aşılarlar. Derin bir mavilik düşünceleri dinlendirir, yeşil ve mor ruhu, yalnızlığı davet edercesine aşılarlar.

Sıcak-soğuk renklerle yapılan tabloların atmosferi, ruhumuzda zevkli izlenimler yaratırlar. Bu renkleri kendilerine özgü bileşim ve özellikleriyle kullanmasını bilen bir ressam bize yarattığı eserle zevkli anlar yaşatır.

İnsanlar, renk konusu ile tarih öncesi çağlardan beri ilgilenmişlerdir. Ancak bu uğraşları çevrelerinde gördüklerini yansıtmaktan öteye geçmemiştir. Paleolitik (yontma-kaba taş) çağında renk süs unsuru olmaktan çok sembolik bir anlam taşımaktaydı. Yapımcılar renk veren maddeyi topraktan elde ediyor ve bunu iliği çıkarılmış kemik veya deri torbalar içinde saklıyordu.

Oluşumundan bu yana insanoğlu sürekli olarak renkli bir dekor içinde yaşamış ve zaman zaman içinde bulunduğu çevrenin etkisinde kalarak, yeni yeni renkler keşfetmiştir. Nitekim ilk bulunan renkler kırmızı, siyah, kahverengi ve turuncu iken, daha sonra, Mısırlılar tarafından yeşil ve mavinin keşfedildiğini görüyoruz. Yunan sanat yapıtları ise, özellikle heykeller, daha canlı ve belirgin olması için, boyanmaktaydılar. Tarih öncesi çağlardan orta-çağa kadarki evrede dinsel anlamdaki törenlere egemen olan (liturjik) renkler, beyaz, kırmızı, mor, siyah ve yeşil olmuştur. Gene bu çağlarda, yeni bir renk elde etmek için boyalar arasında uyumsuz ve oransız bileşimler yapılırsa, tıpkı uygun olmayan evlilik eşleşmelerinde olduğu gibi, arzu edilmiyen görüntü ve sonuçlar doğabileceğine inanılıyordu.

Ortaçağ' da sanatın dinin etkisi altında kaldığı bir gerçek. Bu bakımdan renk ve resimlerin seçimi kilisenin otoritesi altında gerçekleştirilmekteydi. Örneğin, Meryem' in elbisesi hep divinite (tanrısallık) nin sembolü olan KOYU MAVİ (laciverf), mantosu ise, onun insancıl, asalet, merhamet, saltanat... niteliklerini simgeleyen bir renk olarak sevilen ve benimsenen ERGUVANİ KIRMIZI (pourpre) ya boyanmalıydı. Kariye mozaik müzesinde bu iki rengin İsa için de geçerli olduğunu ve gelişi güzel değil, son derece dikkat ve özen gösterilerek uygulandığını kanıtlayan örnekler bulunuyor.

Renklerle burçlar ve gezegenler arasında bir bağlantı olduğu ileri sürülüyor. Burç haritası denilen oroskop üzerindeki 12 kalıba bazı renkler verilmiş: Örneğin, akrep burcu siyah ve koyu kırmızı , balık burcundan olanlar mavi ve yeşili, koç burcundakiler genellikle kırmızıyı cazip bulurlar. Başak burcu ise Merkür gezegeniyle ilgilidir. Bu burç döneminde doğanlar sarı ve maviyi severler...Yakın bir zamanda gazetelerde, yeni geliştirilen bir yöntemle (akupunktur) tedavisinin bundan böyle iğnelerle değil, ışınlarla yapılacağını

okuduk. (Renkpunktur) adı verilen bu yöntemi, Peter Mandel isimli bir sağlık uzmanı keşfetmiş. Bu yöntem genelde akupunktur ile renkli ışınların karışımından oluşuyor. Renkli akupunkturda her rengin ayrı bir rahatsızlığı tedavi etme özelliği var.

Renklerin kullanımları ise şöyle: Kırmızı kronik öksürüklerde , bir takım cilt rahatsızlıklarında, turuncu, depresyonlarda ve kalp şikayetlerinde, sarı, mide ve bağırsak şikayetlerinde, yeşil, eklem yerleri iltihaplanmalarında ve sinir sistemini gevşetmede, mavi, akut soğuk algınlıklarında, uykusuzluklarda, empotanslıkta (iktidarsızlık), frijiditede (soğukluk) ve tansiyon yüksekliğinde olumlu etki gösteriyor.

Renklerin totemik, dinsel ve sosyal amaç ve inançlarla evrenselleşmiş olan anlamlarını ilerki sahifelerde özetlemeye çalışacağız.

Masonlukta renkler de simge olarak kullanılmaktadır. İlk 3 dereceyi kapsayan Masonluğa, Mavi Masonluk denir. Mavi; dostluğu, kardeşliği, bağlılığı ve evrensel sempatiyi simgeler. Yüksek Atölyelerde ise, kırmızı özveriyi ve ateşli olmayı, siyah yas ve kederi, bayaz da barışı, saflığı ve temizliği gösterir.

BEYAZ - AK

Siyahın tam karşıtı olarak, renk gamının diğer ucunda yerini almaktadır. O da tıpkı siyah gibi salt bir renk olup, mattıktan parlak bir tona giden iki varyasyon (çeşitleme) a sahiptir. Bazen yokluğu, bazen de tüm renklerin toplamını ifade eder. Bu bakımdan, gündüz dediğimiz dünyanın aydınlık olduğu devrenin, başlangıç ve bitiminde bulunduğu varsayılıyor. Bu özelliği ile beyaz ,asimtotik (kavuşmaz, sonuçlanmaz) ve ideal bir değere sahiptir. Bu süreçin bitim noktası ise, yaşamın sona erip ölüm anının başladığı yer olup, tıpkı gecenin gelişi gibi, göze görünenlerle görünmeyenler arasındaki bir başkalaşım olayının başladığı yere açılan kapının menteşesine benzetiliyor.

Dünyamızın jeolojik oluşumu sırasında ortada sadece fezanın zifiri karanlığı, yani (Siyah) renk vardı. Siyah bu bakımdan bir başlangıç rengi oldu.(*Bkz. Ateş ve kül*) Daha sonra diğer renkler kendilerini göstermeye başladılar. Bunun içindir ki, bilinen tüm renkler karıştırılırsa, bu sentezin sonucunda gene siyah elde edilmektedir. Yani aslına dönüşmektedirler. Ama, dünyanın dönüşü biçiminde Newton çarkını batı' dan doğuya çevirirsek, bu sentezin bize beyaz' ı verdiğini görürüz. O halde, siyahla başlayıp beyazla biten tüm renkleri dünya, en sonunda, beyaza dönüştürmektedir.

Beyaz, güneşin tüm ışınlarını yansıtır, geri çevirir; oysa ki siyah, bunun tam tersine, onları yutar (absorbe eder) ve bir daha geri göndermez; ölüm' ün karanlığına gömer...

Eski çağların Avrupa ülkelerinde, yapılacak bir seçim için adaylığını koyan kişiler beyaz elbise giyiniyorlardı. Bugün bile aynı ülkelerde, seçim sonrası, o güne kadar tabi olunan koşulların değişeceği anlamında, beyaz giyinme geleneğinin devam ettiği gözleniyor.

Dünyanın ana yönlerini renklerle isimlendirerek simgeleyen bazı toplumlar, hem doğu' yu hem de batı' yı beyazla renkendirmişlerdir. Bunun nedeni, gün ışığının kaynağı olan güneş' in her gün hiç şaşmadan, doğudan görünüp batıdan kaybolması olayından kaynaklanıyordu. Bu düşünce modeli, beyaz rengin dünyanın her iki ucundaki ufuk çizgisine ait limit bir değere sahip olduğu yargısını doğurmaktadır. Sonuçta beyaz, ölüm ve tekrar doğmaya özgü, bir geçiş rengi kabul edilmekte ve bu amaçla düzenlenen dinsel törenlere katılanların beyaz giyinmelerini zorunlu kılmaktaydı.

Batıya ait olan beyaz, yarattığı absorbe edip, onu AY ÂLEMİNE sokan ölümün (mat) olan beyazıdır; bu beyaz soğuk ve dişidir. Batı yönü, gündüz görülebilen renkleri gecenin boşluğuna sürükleyerek, onları orada gözden silmektedir.

Doğunun beyazı ise, geriye dönüş' ün rengidir. Bu (fecir) adını verdiğimiz, gün doğumudur. O sırada gök küresi renkten yoksundur ama, bütün enerjilerin kaynağı olan gecenin karnında geçirdiği süre içersinde, tıpkı bir elektrik pili gibi tekrar dolmuş, zengin bir potansiyele sahip olur ve yavaş yavaş bu potansiyeli deşarj ederek, bize tüm renkleri göstermeye başlar...Beyazlardan biri parlaklıktan matlığa inerken, diğeri matlıktan parlaklığa yükselmektedir.

Bu iki an ve beyazlık, ay' la güneş, varoluşla yokoluş arasında ki boşlukta asılı durur gibidirler...

Beyaz rengin tüm sembolizmi ve onun tapınmalarda özgün bir yer ve değer taşıması, doğadaki bu gözlenimle ilgili bulunduğu gibi, insanlar kültürlerini, felsefi ve dinsel sistemleri bu gözleme dayanarak kurmuşlardır.

Rus kökenli bir Fransız ressamı olan W.KANDİNSKY' ye göre, renkler problemi estetikle ilgili olanların çok ötesinde gelmektedir. Özellikle abstre resimleriyle ün yapmış olan bu ressam, çoğu kez bir tür renksizlik olarak düşünülen beyaz' ı tüm renklerin maddesel özelliklerini içeren ve onları bünyesinde haşır-neşir ederek barındıran bir renk ve dünyanın sembolü

olarak nitelemiştir.

Beyaz, insan ruhu üzerinde mutlak bir sessizlik şeklinde etki yapmaktadır. Ancak bu sessizlik ölüm değildir, aksine canlı olanaklar yaratır. Bu bakımdan beyaz, gençlik neş' esiyle dopdolu bir hiç, başka bir deyişle bütün doğumlardan ve bütün başlangıçlardan önce oluşan, bir HİÇLİK' tir. Belkide bunu kanıtlamak için buzul çağı süresince yer küresini kendi rengiyle boyamış ve sapsoğuk bir hale dönüştürmüştü!...

Tüm sembolik düşüncelerde ölüm hayattan önce gelir; yani her doğum bir tekrar doğmaktır. Bu bakımdan beyaz renk ilkel düşüncede, ölüm ve matem rengi olmuştur.

Beyazın uğursuzlukla ilgili bir tonu da bulunuyordu; bu kurşuniye çalar morumsu olup, kırmızının karşıtı, kan arayan vampirlerin kanının rengidir. Güney Kamerun Bantu kabilesinde kefenin ve hayaletlerin görünen rengiydi. Önceleri kendisinden korkulan bu hayaletlerin kötü bir amaçları olmadığına inanılmış ve ölüler ülkesinden geldikleri için, onlara zaman zaman geçmişte ölen ya-kınlarından haber almak için başvurma gereği duyulmuştu!..

Aztekler için beyaz, ölüme karşı mücadele, diğer bir deyimle ölüme doğru gidişin rengidir. Onlara göre batı' nın rengi beyazdır; çünkü orada görünmez olur, görünmeyen bir âleme girilir.

Pueblo yerlileri beyazı doğu yönüne koyarlar. Ancak bu beyaz güneşin tam anlamıyla kendisini değil, onun karanlıklar arasından sızan ilk ışıklarını yarattığı, yarı aydınlık bir dönemle ilgilidir. Geceyle gündüzün bitme ve başlama anına rastlar. Henüz hiçbir şey tam anlamıyla görünür değildir; çevrede bir tür pasiflik, rüya âleminin bittiği ve gerçeklerin görünmeye başladığı bir boşluk egemendir. Baskın şeklindeki hücumların, idam cezalarının bu saatlerde gerçekleştirilmesi aynı düşüncenin bir ürünü olarak yorumlanıyor. İşlediği bir suçtan ötürü bağlı bulunduğu cemiyetten atılanlara, mahkumlara, komünyon uygulamasına tabi olanlar ve evlenen kızlar beyaz bir gömlek veya rob giyerler, Sade bir deyimle bunun anlamı " gerçekleri kabul edip ona itaat etmektir" Aslında idama veya koca evine giden şey onu taşıyan değil, biraz sonra yerini kırmızaya terkedecek olan beyazdır...Tıpkı kırmızı ışıkların sabahın mat örtüsünü delip kendini göstermesi gibidir, bu olay... Nitekim biraz sonra Venüs gezegeni görünecek ve bundan sonra GÜNDÜZÜN DÜĞÜNÜ' nden söz edilecektir. Bir operatörün, önce beyaz bir örtüyü kullandığı bisturi ile fışkırttığı kanla, kırmızıyla bulamasına benzetebilirsiniz bu olayı...

İnsanoğlunun ilk gıdası olan sütün de rengi beyazdır. Gümüşün, ayın ışığı

dişi, güneşin ışığı ise pozitif, erkektir. İsa, Pierre, Jacques ve Jean' nı yanına alarak yüksek bir tepenin üstüne çıktı ve onların gözünün önünde şekil değiştirdi (transfigürasyon) ve giysileri beyaz bir renk aldı. Diriliş sahnesinde de gördüğümüz gibi, İsa beyaz-gri giysi ile örtünmüştür.(*Göreme kiliseleri*) Musa peygamberin rengi de beyazdır.

Sonuç olarak beyaz, arıklık, zafer, barış, edebiyat, neş' e, teslimiyet, merhamet, bekâret, masumiyet ve adaletin rengidir; yeniden diriliş ve ölümsüzlüğü de sembolize etmektedir. Selçuk' taki Saint Jean Bazilikasında, vaftiz edilenlere, rengi beyaz olan, bir cüppe giydirilmesinin bu törenin gereklerinden biri olduğunu öğreniyoruz.

Beyaz, çoğu kez, bir boşluk ve yokluk kavramını da ifade etmektedir. Bembeyaz bir sayfa denilmesi, orada hiç bir şeyin yazılı olmadığı anlamına gelir. Ahlak ve namus anlayışıyla ilgili olay ve konularda, BEYAZ en küçük bir lekeyi dışa vurmada en hassas bir renk olmakla da ayrıcalık taşır.

Ak sözcüğü ise, daha çok arıklık' la ilgili anlamları içeren, bir sıfat gibi kullanılmakta ve kara' nın karşıtı olmaktadır. Ana' nın aksütü, ak alın, akpak, ak akçe, ak gün, ak para, ak büyü, aklamak... Akdeniz (?) örneği deyim ve sözcüklerde olumlu bir niteleme amaçlanmıştır. Akdeniz, Karadenize oranla daha güneşli, aydınlık ve turistik' tir. Yani biraz daha dinlenmeye ve eğlenmeye müsait bir yöredir.

SARI - ALTIN SARISI

Renklerin en sıcak olanıdır. Söndürülmesi ve ısısı en zor ve çok olan ateşle, yani güneşle ilintilidir. İlkel toplumlarda sonsuza dek yaşamı simgeliyordu. Sarı renkte olan ışınların, göğün azür mavisini delip geçerek, öbür dünyanın tanrısal güçlerini açığa vurduğuna inanıldığından, Azteklerin, tüm tanrıların onuruna yapılmış olan tapınaklarında (panteon) güneş tanrısı (mavi-sarıya) boyanmıştı. Altın madeninin de ışığı sayılan sarı, erkek cinsiyetli, tanrıçalardan çok tanrılara özgü, bir renk olarak benimsenmiştir. Ayrıca, tanrılarla ölümlüler arasında ilişki kuran, gidiş ve dönüşlü bir yolun rengi sarı olarak niteleniyordu...Meksika evrenbiliminde altın sarısı, yağmur mevsiminin başlamasından önceki görünümü ile, dünya küresi derisinin rengiydi. İranda tanrı Mithra, Yunan ve Roma'da tanrı Apollon'a özgüdür.

Öte yandan, sarı' nın hemen her toplumda, uyrukları altındaki insanlara güçlerinin tanrısal kaynaklı olduğunu hatırlatmak istercesine, prensler, krallar, imparatorlar...için seçilmiş bir renk olduğunu da söyleyeceğiz.

Sarı, tanrısallıktan kaynaklanan fiziki bir gücün simgesi olduğundan, mitolojik çağlarda tanrı ve tanrıçalar, hatta kahramanlar, çoğunlukla sarışın (sarı saçlı) ve siyah gözlü olarak betimlenmişlerdir. Dionizos daima sarışın bir tip olarak canlandırılmıştır.

Kutsal Kitap, İsrail Kralı Davit' in sarışın olduğundan söz ediyor...Sarı tüm bu özelliklerini önce güneşten, sonra onun olgunlaştırdığı buğdaydan ve nihayet pişkin ekmeğin doğal renginden de almaktadır. Sonuçta, sıcaklığın ve fiziksel bir olgunluğun simgesi oluyor.

Hıristiyan ikonografisinde, ileride tekrar değinileceği üzere, yaygın bir anlamı bulunan ve altın yaldız tonlu IŞINLI SARI HALE, İsa' nın göğe çıkışından sonra, O' nun yeryüzündeki boşluğunu dolduran bir amblem olarak kullanılagelmiştir.

Genel olarak neşeli renklerin öncülüğünü yapan, maddesel olduğu kadar espri zenginliğini de ifade eden sarı, altın madeninin rengini anımsatır. Bu nedenle sarıda, altında olduğu gibi, sonsuza dek paslanmadan, bozulmadan kalabilme özelliğinin bulunduğuna inanılır ve sonsuz yaşamın, ölümsüzlüğün de simgesi olur.

Aziz kişilerin başlarının, İsa' nınkine benzeyen altın sarısı bir hale içinde gösterilmesinin ikinci amacı da budur. Hıristiyan ikonografisinde İncil' de geçen olaylar onların kalıcı olmaları istendiğinden, altın sarısı mozaikten oluşan bir fon üzerine görüntülendirilmişlerdir. (*Kariye Müzesi*) Kirli sarı ise bir zamanlar Kilisenin dış badanasının rengi olmuştur.

İslâmda ise altın sarışının, masumiyet ve iyi huyluluğu, soluk sarının ihanet ve düş kırıklığını simgelediği öne sürülür.

Zihni uyarıcı bir özelliğe sahip oluşu nedeniyle, dershane, kütüphane gibi zihinsel faaliyetlerin yapıldığı yerlerin dekorunda, daha çok sarı rengin gerekli olduğu ileri sürülmektedir. Ancak sarının yeni keşfedilen bir özelliği, bazı durumlarda insanlar üzerinde kışkırtıcı bir etki yapmasıdır. Nitekim bu konuda Londra Çağdaş Sanatlar Enstitüsü, yaptığı araştırma sonucunda, bu kışkırtıcı etkinin, daha çok çocuk yaştakilerde, VANDALİZM denilen, yıkıcı-kırıcı bir tepki şeklinde kendini gösterdiğini açıklamış bulunuyor.

KIRMIZI (*Bkz. Ateş-Alev*)

Tarih öncesi çağlarda ateşin mitolojisine ve hayata bağlı bir renk olarak tanınıyordu. Başlıca özelliği ATEŞ ve KAN' ın simgesi olması ve tüm anlam ve anlatımlarını duygu ve tutku ile de birleştirerek bu iki kavramdan almasıdır. Neolitik çağda beyazla birlikte dinsel ve ölü gömme törenlerinde, yeğlenen bir renk olmuştur. Rengini kandan aldığından, yaşamın yenilenmesi olarak düşünülüyordu. Yontmataş ve cilalıtaş çağlarına değgin gömütlerde bulunan kemiklerin kırmızıya boyanmış olmasının nedeni budur. Dölyatağındaki bir bebek gibi büzülmüş yatan yaşam rengine boyanmış olarak bulunan iskeletler... İlkel insan ölenin ruhunu yeniden doğmasını sağlamak için daha ne yapabilirdi ki acaba ?.. Anadolu' nun ana tanrıçası KİBELE (Sibel)' in olduğu gibi, İbrahim Peygamber ve Meryem' in de simgesi kırmızıdır. Öte yandan Zeus (Jüpiter), göğün olduğu kadar yerin de tanrısı olduğundan, yeraltı ateşi ve gök rengini ifade eden kırmızı ve mavi giysi içinde gösteriliyordu. Dionizos (Baküs) ise çoğu kez şarap ve sarhoşluğun rengi olan kırmızı bir giysi ile resimlendirilmiş bulunuyor. Uzakdoğu ülkelerinde, Çin, Hindistan, Güneydoğu Asya' da büyü dualarının yazıldığı amulet (muska) kağıtları kırmızı renkli olurdu.(*Kaynak :Tarihten günümüze kadar dünyada ve İslamiyette halk inanışları, Büyü, sihir, tılsım.Cemal ANADOL*)

Kırmızı aslında, cinselliği erkek olan bir renktir; alevin rengidir. Sembolizm prensiplerinde alev de erkektir. Yeşil ise dişi bir renktir. En anlamlı örneğini kırmızı bir gülün ana bağrından doğar gibi, yeşil yapraklar arasında bulunuşunda görebiliyoruz...Kırmızı, ilkel astronomide, güney yönünün ve öğlen vaktinin göstergesi olarak kabul edilmişti.

Kırmızının diğer renklerde olduğu gibi, değişik tonları var: Örneğin, yukarıda da değindiğimiz gibi, morumsu , erguvani kırmızı...Yabancı sözlükte (Pourpe) (Purp) olarak adlandırılan ve sözlük anlamıyla, insaniyet, saltanat, iktidar, asalet ve dinsel olarak da, ilâhi gerçeği ifade eden bu renk, eski Roma asilzadeleri (patricien) ve generallerin amblemi olmuştu. Purp' un ayrıca üreticilikle de ilişkili olduğu ileri sürülüyor. Bu yorumu yapanların esinlendikleri olay, yeni bir canlının oluştuğu adet kan' ının , aşağı, yukarı, bu rengi andırmasından kaynak-lanıyor...

Roma imparatorlarının genellikle purpe rengindeki giysilere büründükleri ve diğer normal vatandaşlarının aynı renkte giyinmelerini yasakladıkları ve hatta bu gibileri cezalandırdıkları bilinmektedir. Justinyen kanunlarında da bu renkte kumaş satan dükkan sahiplerinin cezalandırılacağına dair maddeler bulunuyordu. Aynı olaya Osmanlı resim sanatında da tanık olmaktayız. Purp'

un daha koyusu olan bordo saltanat rengiydi.. Bugün İstanbul Ayasofya (müze-kilise) sinin dış duvarlarının yenileştirilen badana boyasının seçimine aynı geleneğin etken olduğunu sanıyoruz? Anadolu' nun geleneksel Bindallı giysilerinde egemen olan renkler bordo (vişne çürüğü) ve mor olmuştur.

İncil'de geçen olayları resimleyen mozaik tablolarda İsa' nın çoğu kez vücu-dunun üst kısmında bu tonda kırmızı, altında ise lacivert renkli bir giysi taşıdığı görülür. İşte bu görünüm verilmek suretiyle, O' nun, iyilik ve merhametle dolu annesi Meryem' den edindiği, Tanrısallık karakterinin varlığı, anlatılmak istenir...Kariye Müzesi'nde daha belirgin olarak gözümüze çarpan bir başka detay, Meryem' in yatar pozisyonda resimlendirildiği doğum ve ölüm döşek-lerinin etrafının aynı kırmızımsı bir bordürle çevrili oluşudur. Gerçek İncil' de yer almamakla beraber, Meryem' in Zakari (Zekeriya peygamber) den, tapınağın perdesini örmek için aldığı yün çilesinin rengi de aynıdır. Bazı çevreler bunu BEKARETİN RENGİ olarak ta algılamaktadırlar...

Mevlevi şeyhlerinin sema ayini sırasında oturdukları post kırmızı renklidir. Bu olgunun, Mevlâna' nın dostu - Şems-i Tebrizi'yi (Tebriz güneşi) ve gün batımında göğün aldığı rengi, yani Mevlâna'nın ölümünü simgelediği ileri sürülür.

Diğer renkler içinde titreşimi en fazla olan kırmızı, katı bir renk olup, genelde yaşamı etkileyen bazı duygusal tepkilerin anlatımını sağlar. Sıcak bir renk olmasına karşın, maviye yaklaştıkça soğuklaşmaktadır. Her rengin olduğu gibi onun da değişik tonları var. Ama bu tonların sembolik değerlendirilmeleri kırmızı için biraz daha farklı olmuştur. Şöyle ki: Açık kırmızı daha parlak, merkezden uzaklaştırıcı (santrüfüj), uyarıcı, ışınlarını her şeyin üstüne, azaltılması mümkün olmayan bir güçle gönderip yayan güneş gibidir. Tonik (kuvvetlendirici) ve erkek cinsiyetli olup GÜNDÜZ' ü simgelediği kabul edilir. Halbuki koyu kırmızı, bunun tamamen tersi (santripet), merkeze yaklaştırıcıdır. Gizlilikle doludur. Yaşamın sırlarını saklar, dişidir ve GECE' yi simgeler. Birincisi sürükler, cesaret verir ve kışkırtıcı olur. Genel olarak bayrakların, alâmetlerin, afişlerin, reklam amblajlarının...rengidir. Diğeri ise koyu kırmızı daha çok alarm, tehlike haberi veren sistemlerde kullanılır. Trafik lambaları bir sinema veya radyo stüdyosunun ...girişlerinde görüldüğü gibi, yasaklılığı veya tedbirli olma zorunluluğunu işaret eder.

Eskiden (Roma döneminde) genel evlerin kapılarına asılan kırmızı lambaların amacında davet ediciliğin yanı sıra gene bir yasaklılık söz konusuydu. Ama bu yasaklama, oraya girecek olanların bazı kurallara uymalarıyla ilgili oluyordu !...

Merkeze yaklaştırıcı özellikleri olan kırmızının simgesel anlamları arasında, onun insanın ve dünyanın merkezinde yana ateşin, can' ın kalbin şehvetin, genel olarak bilimin, özellikle ezoterik bilimin rengi olduğu da ileri sürülüyor. Öfkeyi kışkırtıcı ve şiddetlendirici bir etki yaptığından, matadorlar boğayı kızdırmak için kırmızı bir şal kullanırlar.

Kırmızı, eskiden beri ilkel insanın ve çocukların sevdiği bir renk olmuştur. Tansiyonu ve solunumu arttığı söylenir. Bunların yanı sıra, kırmızı renkli olan objeler gözlemciye, maviye oranla, daha yakın bir mesafedeymiş gibi görünürler. Bu nedenle olmalıdır ki, renkleri kırmızı olan taşıtlar yollarda daha az hasara uğramaktadırlar. Şüphesiz bu olayda kırmızının dikkat çekici özelliğininde rol oynadığını kabul etmek gerekir.

Ülkemizde üretilen kamyonların karoserlerinin çoğunlukla kırmızıya boyandığını görmekteyiz.

Bir bilim adamı yaptığı gözlem ve deneylerle yanyana park eden mavi renkli iki aracın arasındaki boşluğun gerçeğe oranla daha geniş görünerek gözü algıladığını ve mavi renkli araçların daha fazla hasar gördüklerini kanıtlamaya çalışmıştır?..Ayrıca, koyu kırmızı renge boyanmış mekânlarda zamanın daha çabuk geçtiği veya zaman geçişinin farkına varılmadığı anlaşıldığından, fabrikalar gibi çok insanın çalıştığı büyük iş yerlerindeki tuvaletlerin duvarları kırmızıya boyanmış ve sonuçta işçilerin burada geçirdikleri zamanda önemli ölçüde azalma olduğu gözlenmiştir!...

Şüphesiz tüm bunlar, kırmızının doğru veya yanlış diğer psikolojik etki ve özellikleri...Kırmızı, Arapça " al-kirmiz" denilen bir böceğin dişisinin kurutulup ufalandığında aldığı parlak kırmızı' dan türemiştir.

MAVİ

Renklerin en derin olanıdır, göz bir engele rastlamadan ona gömülür ve sonsuza doğru kaybolup gider...Renklerin en az düzeyde ki maddesel (nesnel) olanıdır. Göğün temel, psişik planda ise, ruhun ve düşüncenin rengidir.

Doğa onu genel olarak ancak bir şeffaflık olgusu şeklinde bize gösterir ; havanın, suyun, kristal veya bir elmas parçasının derin boşluğunda duyumsandığı gibi...

Boşluk gerçek saf ve soğuktur; bunun içindir ki, renklerin en soğuğu olarak tanınır. Sembolik uygulamalarda da onun bu özelliğinin etken olduğu gözlenir. Mavi, bir obje üzerine uygulandığında, onun şekilsel bozukluklarını sanatsal

hatalarını, katı görünümlerini hafifletir, gözden saklar. Üzeri maviye boyanmış bir yüzey artık bir yüzey olmadığı gibi, bir duvar da artık bir duvar olmaktan çıkar...Hareketler, sesler de aynı böyle, şekiller gibidirler; onlar da tıpkı gökteki kuş gibi, mavinin içine dalar, gömülür ve sanki orda boğulurlar...

Mavi kendisi olduğu kadar, kendine aldığı her şeyi maddesel olmaktan çıkartır. Mavi, gerçeğin hayale dönüştüğü sonsuz bir yolun rengidir. Mutluluk kuşunun rengi de mavidir. Mavinin içine girmek, Alice' in "Harikalar Diyarında" yaptığı gibi, aynanın öbür yanına geçmektir. Yani, mavi aynı zamanda rüya-ların da yolunu renklendirir... Bu nedenle olmalıdır ki, sevdiklerimize uyumaya giderken " mavi rüyalar" dileriz...

Mavinin derinliğinde daima ciddiyet, asaletin varlığı aranır. Adaletin ve gerçeğinde rengi olan bulutsuz gök mavisi, lacivert (azür) tonuyla tanrısal aşkın simgesi olmuştur. Bunun içindir ki, ikonografik tablolarda, İsa takdis ederken lacivert bir giysi içinde gösterildiği gibi, göğe yükselişi 15 Ağustos olduğu kabul edilen bakire Meryem' e daima açık, bulutsuz bir göğün rengini anımsatan, lacivert bir manto giydirilir.

Mavi renk, kırmızının tam tersine , tansiyonu ve solunumu azaltır, mekâna psikolojik bir soğukluk getirir. Bu nedenle olmalıdır ki, yüksek ısı altında çalışılması zorunlu olan iş yerlerindeki eşyalar maviye boyanırlar. Titreşimi zayıf, dişi ve batı yönünü gösteren bir renktir mavi. Yahudilerin kötü cinleri kovmak için kullan-dıkları gibi, Mısır, İran, Hindistan, Pencap geleneklerinde ve nihayet İslâmda kötülüğe, nazara karşı koruyucu bir anlam ve etkisi olduğu varsayılır. Nazar boncuklarında egemen olan renk mavidir. Yeşil cami ve Yeşil Türbe çini-lerinin Bursa'nın engin yeşilliğinden kabul edersek, Mavi Cami olarakta isimlendirilen Sultan Ahmet camiinin de denizin mavisinden etkilendiğini düşünmek mümkündür...Mavi sözcüğü Arapça kökenlidir. Mavi, Arapça (ma-ı) su rengi demektir.

TÜRKUAZ (FİRUZE)

Ateş ve güneşle ilgili bir renk. Bazı yorumcuların romantizminde güneş, savaşçı bir tanrı' dır. Sabahleyin uykudan kalkınca ilk iş olarak gökyüzündeki ayı ve yıldızları kovar. Bu amaçla ateş ve ışınlarıyla oluşan türkuaz yılanını bir silah olarak kullanır.

Yeşil ve mavinin karışımlarıyla tatlı bir görünüme sahip olan gerçek türkuaz' ı Beyşehir gölünün sabah saatlerindeki renginden esinlenen, Hz. Mevlâna türbesinin konik kubbesinde görüyoruz...

YEŞİL

Mavi ile sarı arasında yer almakla beraber, bu iki rengin belirli bir oranda karışımından oluşmaktadır. Ancak, kırmızı bir gülün yeşil olan yapraklar arasında açılması benzeri, kırmızıyla birlikte, bu kez başka bir sembolik düzenin içine girer. Mavi göksel (semavi) ve soğuk, kırmızı ise sıcak, yeraltı ateşinin rengi olması nedeniyle, her ikisinde de salt ulaşılamazlık bulunurken, yeşil sıcakla soğuk arasında, yani gökle yeraltı arasındaki yeryüzü ortamındadır. Bu bakımdan yeşilde ılık bir hava hakim olur. İnsanoğlu, rengi ateşi anımsatan kırmızı ile, deniz suyunun rengine benzettiği yeşilden algılanarak, bu iki renk arasında, tıpkı kendi yaradılış ve varoluşuna benzeyen bir taraf ve ilişkinin olduğunu duyumsamıştır. Bu konuda algılandığı olay, yaşama başlayışının önce erkeğin kadını döllemesi ve sonra ana' nın bu canlıyı besleyip büyütmesidir. Olayın renkle ilgili olan yönü ise, yaşamın cinsiyeti erkek varsayılan kırmızıdan kaynaklanıp, dişi bir renk olan yeşilde gelişip olgunlaşması şeklinde açıklanıyor.

Aynı konuda daha nesnel bir yaklaşımla yapılan yorum şöyle: SİNOPLE adı verilen ve yeşilin bir tonu olan rengin, XV.yüzyılda, özellikle asalet armalarında yaygınlaştığı ve baş piskoposların bu renk şapka taşıdıkları bilinmektedir. Aslında SİNOPLE sözcüğü Latince kökenli olup, SİNOPİS' den türemiştir. Sinopis önceleri SİNOP ilimizin kırmızı toprağına verilen isim olmanın yanı sıra, kırmızı ve yeşil anlamlarına da gelmekteydi...Ancak, bu sözcük, XIV. Yüzyıldan itibaren, açıklanmayan nedenlerle, sadece YEŞİL anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıklama bize yeşildeki gizemli özgülüğün, onun içerdeği KIRMIZI' dan kay-naklandığını doğrulamak isteyen bir varsayım...

İlkel kabilelerden bazıları, Bambarlar, Dogonlar, Mossiler...yeşilin kırmızıdan geldiğine inandıklarından, onu ilkbaharın gelişini müjdeleyen gök gürültüsü ve kırmızı renkle, şimşekle özdeştirmektedirler.

Birkaç örneğini vermeye çalıştığımız bu varsayımlara dayanarak, yeşille kırmızı arasında, doğa ve insanda olduğu gibi, bir denge ve dönüşüm bulunduğu saptanmıştır. Dalton hastalığı (Daltonizm) olanların bir kısmı kırmızıyla yeşili, diğerleri ise sarı ile maviyi ayırt edememektedirler.

Yeşil ilkbaharın rengidir. Kış tüm canlıları bir yere sığınmaya zorlar; havayı, suyu ve toprağı soğutur. İnsan da bir yalnızlık ve güvensizlik duygusu yaratır. İlkbahar ise, gelir gelmez, hemen toprağın üstüne YEŞİL olan mantosunu yayar, buzları eritir, akar sulara hareket verir, yaşamı başlatır. Diğer bir deyişle TOPRAK ANA' yı besler ve giydirir. İşte bu yönden yeşilde bir ananın sarıcılığı ve sıcaklığı var gibidir. Ancak, yeşilde iki kutuplu karmaşık ve garip bir karaterin bulunuşundan da söz ediliyor. Bunlardan biri, gönülleri yeni ümitlerle doldurup aşkları tazeleyen, rahatlatıcı ve güven verici olmanın yanı sıra, açılmaya hazır bir tomurcuğun rengi olarak DOĞUM' la ilgilidir. Diğeri ise , (Küf)' ün , eczacılığın geleneksel zehirli madde ayırıcısı olma özelliğinden dolayı ÖLÜM' e özgü oluyor.

Genelde doğanın rengini yansıtan yeşil için, psikolojik açıdan, GERÇEĞİN, AÇIKLIK VE SERBESTLİĞİN rengi olduğunu ileri sürenler oluyor. Trafikte yeşil, serbestlik işareti olmuştur.

Öte yandan, bir ejderhanın kanının da derisi gibi yeşil sayılması henüz kırmızılaşmamış bir meyvenin, onun hamlığını göstermesi, hastanın yeşile çalar yüzünün iyiye yorulmaması gibi olumsuz olgularda nitelemektedir. Fransızcada argo lisanına, yeşil lisan anlamına gelen (La langue verte) deniliyor.

Deniz taşıma araçlarının sağ tarafına İSKELE denmekte ve YEŞİL bir fenerle belirlenmektedir. Sol taraf ise SANCAK' tır ve rengi KIRMIZI' dır.

Deniz trafik kurallarına göre öndeki geminin önüne soldan değil sağdan, yani yeşil' den geçilir.

Yeşil, renkler sözlüğünde, Tanrı ile doğayı birleştiren bir renk olarak da tanımlanıyor. Ayrıca, sonsuz yaşam ve ruhun yeniden canlanmasını gösteriyor. Yapraklarını dökmeyen ve yeşil kalan ağaçlar bu bakımdan daha makbul tutulur ve sevilirler. Psikolojik olarak sinirleri yatıştırıcılığı yanısıra gözü en az yoran, dikkat enerjisini fazla yıpratmayan bir renktir. Bu nedenledir ki, okullardaki yazı tahtaları, konferans masaları, bilardo masaları vesair oyun masalarının örtülerinin yeşil olmaları istenir.

Mitolojide, yeşilin denizle ilişkisi varsayılıyordu. Nitekim denizler tanrısı Neptün (Poseidon) ün tablosu elimize geçseydi, üzerinde deniz yeşili (celadon) bir giysi göreceektik. Aynı o şekilde, Poseidon' un oğlu Triton, Zeus' ün kızları olan su perileri Nympha' lar ve deniz kızları Nereid' ler antik çağ resimlerinde hep yeşil giysiler içinde betimlenmişlerdir. Aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit' e hem dalgaların köpüğünden çıktığı, hem de dişiliğin tam kendisi olduğundan, atribü olarak, yeşil renk uygun görülmüştür.

Yeşil renk İslâmda daha yaygın anlamlar içeriyor. Başta cennetin simgesi, ümit ve murat rengi oluşundan söz edilir. Bu nedenle değerli taşlar arasında, zümrüte ayrıcalık tanınır. Çünkü onda gizemli olguların ta içlerine kadar girebilme gücüne sahip, YEŞİL IŞIN yayma niteliğinin bulunduğuna inanılmaktadır. Eskiden silahların kınları, kalkanlar, ok kılıfları...nın daha çok zümrüt taşlar kakılarak süslenmesi, yeşilin uğur getiricilliği ve koruyuculuğuna inanılmasından kaynaklanıyordu. İslâmın sancağı, Hz.Muhammed' in mantosu yeşildir; kendilerininde simgesel rengi PARLAK YEŞİL olmuştur. Diğer peygamberlere de yakıştırılan renkler şunlardır: Adem gri-füme, Nuh mavi, İbrahim kırmızı, Musa beyaz, Davut sarı ve İsa parlak siyah (Işık saçan siyah). Doğrudan doğruya kendisine yakıştırılan simgesel renk ise parlak yeşil olup, en gizemsel olguların gizlerini bilene özgü, bir renk olarak tanımlanıyordu. Çölde sürekli, bir vahaya ulaşmanın özlemi duyulurdu. İşte bu nedenle birden bire uzaklarda bir (yeşil) lik farkedilmesi, gönüllere su serper ve ona ulaşmak insanların yüzünü güldürürdü.

Yeşil Müslüman âlemi için selâmetin olduğu kadar, başta aile kavramı olmak üzere, tüm maddi ve manevi zenginliklerin de kökleşmiş bir sembolü olmuştur.

Bugünde olduğu gibi, eski Anadolu halı ve kilimlerini süsleyen yeşil renk cenneti, kırmızı zenginlik, mutluluk ve sevinci, sarı kötülüklerden, siyah ise dünya sıkıntılarından arınmayı betimlemek amacıyla kullanılmıştır.

Son olarak, yeşil' in oluşumu üzerine biraz fantezi olmasına rağmen, şöyle bir karşılaştırma yapacağız. *(Yazarın yorumudur.)*

Güneş sıcaktır, yeryüzünün sularını, deniz, göl ve nehirleri, ısıtır, buharlaştırır ve onu mavi göğün içinde toplar; bir anlamda bu atmosferik olayda maviyle sarı birleşir ve bunun sonucu oluşan yağmur suları yeryüzüne, tıpkı sperm damlaları gibi, dökülüp orada yeşil renkli bir bitki örtüsü yaratır. TOPRAK ANA dediğimiz yeryüzünde doğan bu yeşillik aslında güneşle gökteki su buharının birleşmelerinin bir ürünü oluyor. Tıpkı yağlı veya sulu boyada sarıyla mavinin belli oranda karıştırılmasında elde edilen yeni rengin yeşil olması gibi!.. Şairin biri şöyle demiş: "Gök ağlar yeşili yaratmak için!.."

KAHVERENGİ

Kızılla siyah arasında yer almakta olup, daha çok siyaha yakın bir renktir. Saf olmayan ve kendini göstermeyen yeraltı ateşiyle kil ve toprakla

özdeşleştirilir. Bunun için insanoğlunun keşfettiği ilk renk olmuştur. Yaprak rengi nedeniyle de sonbaharı anımsatır.

Katolik kiliselerinde olduğu gibi, Romada da alçak gönüllülük ve fakirliğin, manevi ve zihinsel olgunluğun simgesi olmuştur. Bu bakımdan bazı din adamları, rahipler ve çoğu kez kahverengi bir aba giymeyi yeğlemişlerdir. Ancak bazı çevrelerde kahverenginin, pislik ve aşağılama anlamlarında da kullanıldığına tanık olunuyor. Avusturyalı psikanalist ve nörolog Freud kahverenginin bir tür sadizm imajı verdiğini iddia ediyor. Hitler taraftarı olan Nazilerin de hep kahverengi gömlekle dolaştıkları bilinmektedir.

MOR (VİOLE)

Elde edilmesi için maviyle kırmızının kullanılmasındaki belirli, oran nedeniyle, gökle yer arasındaki dengeyi simgeler. Bunu yanı sıra, itidal (soğukkanlılık), kanaat (göz tokluğu), içe kapanıklılık, çekingenlik, aşk, ihtiras (şiddetli arzu), itaat, parlak zekaya sahip olma...anlamlarını renklendirir. Şiddetli arzuların, yakıcı, kavurucu ateş ve ızdırapların da rengi olan kırmızı mora dönüştüğünde, bu etkileri hafifleyip sükunet bulduğundan, Ortaçağ sembolizm akımı içinde İsa' ya, şekil değiştirme ve Tanrı katına yükselmesi tablolarında mavi veya mor bir manto giydirliyordu. Çünkü o, yaşamı boyunca maruz kaldığı ızdırap verici olaylara sükunet içinde boyun eğmiştir. Ayrıca mor, arkasında gizli kalması gereken şeyleri örten perdenin de rengi sayılıyordu.

Uzakdoğu ülkeleri geleneğinde mor renk aktif (kırmızı) ten (mavi) pasife bir geçişi yansıtır ve şehvet rengi olarak tanımlanır. Mor ışığın kadının, kırmızının ise erkeğin seks guddelerini uyardığı ileri sürülüyor...

TURUNCU

Sarıdan kırmızıya giden yol üzerinde bulunan turuncu, kimyasal etkinliği en fazla olan ışınlar yayar. Gökteki güneşle, yeraltındaki ateşin ortasında bulunduğu varsayılarak, vahiy yoluyla Tanrı aşkına ulaşmanın olduğu kadar ruhsal dengenin ve aşırı şehvet düşkünlüğünün simgesel rengi olur. Bağlılık ve doğruluğu yansıtması nedeniyle, çoğunlukla Budist rahipleri ve bazı Hıristiyan din adamlarının SAFRAN RENGİ kostüm giydikleri görülür. Keza, Apollon kültürüne inananlar ve Dionizos turuncu giyimli olarak resimlendirilmişlerdir.

Konuya tıbbi pencereden bakan bazı çevreler, sindirimi kolaylaştırdığından, yemeklerden sonra, dekoru turuncu olan salonda oturulmasını öneriyorlar?...

SİYAH - KARA

Bütün renklerin başlangıcı ve tohumudur, güneşin tüm ışıklarını varlığına geçirir. Renkler gamının bir ucunda, renklerin en sıcağı olan beyaz, diğer ucunda ise, en soğuğu olan SİYAH bulunmaktadır. Hacerül Esved taşının rengi de parlak siyahtır. Kabe' nin örtüsü siyahtır. Avrupa' nın birkaç yerinde olduğu gibi, eski Roma' nın ilk kurulduğu yedi tepeden biri olan PALATİN DAĞI üstünde de siyah, küp şeklinde bir taş bulunuyor. MAGNA MATER (Büyük Ana) yı sembolize eden bu taşta, diğer yerlerdeki gibi kutsal bir obje olarak saygınlık kazanmış ve sürekli ziyaret edilen bir ören yeri haline gelmiştir. İşte bu açıdan siyahta ANALIK, BEREKET ve DOĞURGANLIK' la ilgili başka özellikler de görmekteyiz. Mitolijide birçok ana tanrıça ve bakire, örneğin KİBELE (Sibel), Efes' in ARTEMİS ve sonra DİANA' sı, Hinduların KALİ' si eski Mısırlıların İSİS' i, Yunan ve Romada DEMETER, AFRODİT, simgesel olarak, hep siyah renkte gösterilmişlerdir.

Abbasi bayrağının siyah oluşu ve ABBASİ halifelerinin hep siyah giyinmeyi tercih edişlerinin nedenini politik nedenlerin dışında siyah' tan kaynaklanan dinsel kavramlara bağlıyabiliriz. Cenaze arabaları İslâm' da yeşil, Hıristiyanlarda ise siyah oluyor.

Yer küresi, ölçülü, hesaplı ve dengeli bir biçimde, kendi ekseni ve yörüngesi üzerinde hep batı' dan doğu' ya dönüyor. Yani, renk gamının başında bulunan siyahtan (GECE) den hareket ediyor ve Sonra (BEYAZ) ı yaratıyor. Tıpkı dünyanın ilk oluşumundaki aşama gibidir bu olgu .Onun için batı yönü, siyahla gösteriliyor ve gece' nin sahip olduğu DİŞİLİK prensibine katılıyor. " Gecelerin daima yarınlara gebe olduğunu söylemekle, bilinçaltı bu yoruma katılmıyor muyuz ?..."

Beyaz da ise MESİH' le ilgili bazı güçler var. Doğu-Batı ekseninin hareketi gibi sürekli bir tekrar kavramını, geçici bir yokluğu, bir seyahatin anlamına gizliyor içinde...İşte bu nedenle olmalıdır ki, beyaz (PARLAK BEYAZ), bir tekrar diri-leceklerine inanılan kralların ve daha eskilerde, mitolojik tanrıların matem rengi olmuştur. Nitekim Fransa' da "Kral öldü, yaşasın kral!..." sloganının atıldığı yerde, bu törene katılanların hepsi beyazlar giyinmişlerdi. Siyah' ın matem rengi olarak benimsenişinde ise, ümitsiz bir bekleyişin, dönüşü olmayan bir

yolculuğa çıkanların ve artık geriye dönmeyecek olanların ardından duyulan üzüntünün yansıması bulunur.

Ay tanrıçası Artemis tapınaklarının doğusunda beyaz, batısında ise siyah bir kapı bulunmaktaydı. Bu tapınaklara özgün olan diğer bir hususta, yapının doğu-batı doğrultusunda inşa edilmeleridir. Tapınağa girenler batı' ya doğru ilerlerler. Çünkü orası güneşin battığı ve biraz sonra ay' ın, Artemis 'in görüneceği yöndür.

İlkel toplumlardan bu yana tüm mitolojileri ve gelenekleri incelediğimizde, batı' nın genel anlamda, SOL, DİŞİ, GECE, SİYAH ve nihayet CEHENNEM' i simgelediğine tanık oluyoruz. Doğu ise hep SAĞ, ERKEK, BEYAZ ve olmuştur.

Yunan-Roma akropollerinde güneş, kentin akropol yönünden doğar; sürekli yükseliş kaydederek, gökyüzünün tepe noktası (zenit) e ulaşır. Sonra yavaş yavaş aşağı batı yönüne doğru kayar ve orada sönüp kaybolur. İşte burası Nekropol (ölüler kenti) dir, genellikle batı bölgesinde olur ve güneşin yükseklik kaybetmesi gibi, ölümle sonuçlanan bir EKSİLME' nin oluşturulduğu yerdir, mezarlıktır.

Hıristiyanlığın olduğu kadar İslâm felsefesi ve gelenekleri de siyah rengin bu fani (ölümlü) dünyada bencillik ve kendini beğenmişliğin boş ve yanlış bir davranış olduğunu söylemek isteyen bir mesaj içerdiğini benimsemiştir. Nitekim Mevlevi dervişleri salona girip dönmeye başlamadan önce, üzerlerindeki siyah pelerini çıkarıp atarak, bu tür eğilimlerden kendilerini arındırdıklarını söylemek ister ve GERÇEĞİ ve YENİDEN DOĞUŞU da simgeleyen beyaz roblarıyla görünür, sonra Sema' ya başlarlar. Dervişlerin pelerinleri siyahtır, KARA TOPRAĞIN rengidir. Bu giysinin açılıp atılması, fiziki ölümden sonra mezara (toprağın içine) girişi yansıtır. Üzerlerinde kalan geniş etekli TENNURE beyaz rengi ile YENİDEN DOĞUŞ' tur; çünkü ölüm, Mevlâna felsefesine göre, yeni bir yaşama geçiş olarak kabul edilir.

Adem' le Havva' nın cennetten kovuldukları zaman siyah giyinikli olmaları nedeniyle bazı kaynaklar siyah' ın bir MAHKÛMİYET' i de ifade ettiğini ileri sürmektedirler. Siyahta geçerliğini koruyan başlıca özelliğin onun BAŞLANGIÇ ve DOĞURGANLIK kavramlarıyla ilgili olduğunu tekrarlamak istiyoruz. Bu arada mağara insanının ilk bulduğu renginde siyah olması ilginç bir rastlantıdır.

Eski Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkelerinde mat siyah, verimli toprağın ve yağmurla şişmiş bulutların rengine benzediği için BEREKET' in simgesel bir rengiydi.

Hıristiyan ikonografisinde ressamlar ve mozaistler kilise duvarlarına yapmış oldukları fresk ve mozaik panolarda İsa' ya ihanet eden JUDAS' ı siyah bir hale içinde, Peygamberliği ve Tanrının oğlu olduğunun şeytan tarafından dönenmesi sırasında, İsa' nın, bu kez, siyah bir giysi içinde resimlendirildiğini açıkça görmekteyiz. Aslında bu tür sembolik anlatımlarda renklerin önemli bir yeri, yardımı ve rolü olduğuna ilerideki konularda tekrar değinmek ve onlara başvurma gereğini duyacağız.

Mısır hieroglifinde, siyah renkli bir güvercinin, ölümüne kadar dul yani yalnız bir yaşam sürdürmüş olan kadınları, simgeleyen bir renk olarak kullanıldığı saptanmıştır.

Diğer ruhsal etkileri yanında siyah, insanın psikolojik yapısında bir tür yoğunluk, kalınlık ve ağırlık etkisi yaptığı bilinmektedir. Bu nedenle olmalıdır ki, siyah boyalı bir eşya, beyaz boyanmış olana oranla, daha ağırmış gibi bir izlenim yaratır. Aynı olay siyah rengin egemen olduğu veya sisli, puslu bir havayı yansıtan yağlı boya tablolar için de söz konusudur. Bunlara bakarken, insan kendini biraz gamlı, hüzünlü ortamda sanır.

Siyahta, yenilenen bir yaşamın mesajını veren veya vadeden başka bir özellik daha buluruz; tıpkı gecenin gün ışığını, kışın sonbahar' ın geleceğini müjdelemesi gibidir bu duygu...

Gecenin karanlığı, manastırların izbe dehlizleri...ulaşılamıyan bazı sırları koynunda saklayan ve onlara tefekkür (düşünme) veya vahiy yoluyla sahip olunabilen ortamlar olmuştur. Kitabımızın ileriki SESSİZLİK ve DİLSİZLİK bölümünde de değinildiği gibi, gece karanlıkları önemli olayların planlarının, ertesi günkü baskın' ın hazırlıklarının yapıldığı bir zaman parçası olur çoğu kez...

Ezoterik ekole göre, siyahla beyazın birleşmeleri (hierogami) kutsal bir olaydır. Erkek olan beyazla dişi cinsiyetli olan siyahın birleşmesi GRİ' nin doğumuna neden olur. Gri ise renk çevriminde merkezin değeridir; bu ise İNSAN' dır. (*Gri renk ve Kül metnine bkz*)

Koyu renk olarak isimlenen renklerin en koyusu kuşkusuz SİYAH' tır. Başlangıçta da işaret edildiği gibi, güneşin tüm ışınlarını absorbe eder (emer) ve kendi varlığına mal ederek, geriye göndermez. İşte bu olay, yaşamın ÖLÜME DOĞRU GİDİŞİ ve onun içinde KAYBOLUP BİTİŞİ gibi düşündürür bizi...

İslâm âleminde kadınların örtünmek için rengi siyah olan çarşafı seçmelerinin nedenlerinden biri de, çekiçiliklerini en aza indirip, çevresindekilerin

bakışlarından tedirgin (huzursuz) olmamak içindir. Bu arada siyah veya siyaha yakın koyu renkli kostümlerin, taşıyan kişiye daha ciddi, ağır başlı ve mütevazı bir görünüm verdiğini, hatta bazı resmi davet veya törenlerde şeref konuklarının bu renk elbise giyinmelerinin geleneksel ve sosyal bir zorunluluk haline geldiğini de belirtmek istiyoruz.

Anadolu halılarının, kilim ve seccadelerinin etrafını gayet ince bir bordür şeklinde çevreleyen siyah rengin, dünya sıkıntılarından arınma amacına yönelik bir anlamı olduğu saptanmıştır.

KARA' ya gelince bu, (renk olmaktan ileri) bir sözcük veya bir sıfat olarak dilimize takılır çoğu kez...Ölümle, mezarla ilgili değimlerde, şiir ve halk türkülerinde, toprağa hep KARA TOPRAK dendiğini duyarız. Ancak burada önemli olan ve vurgulanmak istenen şeyin karada, gecenin zifiri karanlığı, sıkıntı, acı, keder gibi siyahla ilgili olan sembolizmin yanı sıra, topraktaki analık ve bereket kavramlarının varlığıdır. Yani bir anlamda karada hem olumlu, hem de olumsuz birşeyler var. Ancak, Anadolu özdeyişlerinde siyah yerine KARA' nın kullanılması, daha çok olumsuzluk anlamı veren bir sıfat olmuştur. Hatta bazen, kötülük, uğursuzluk (meşum) getirdiği sanılan masum hayvanlar için de kullanılır, kara kedi, kara tavuk, kara karga...gibi. Bunun yanında günlük lisanımıza öyle yerleşmiştir ki, o şey bizi adeta kara dedirtmeye zorlar. Örneğin, kara çalı, karabasan (sıkıntılı rüya), karalama (bir kimseyi lekeleme-tersi aklama), kara liste, kara satan, kara sevda (hastalık olarak), karsu (gözlerde olan bir hastalık), kara yazı (kötü talih), karayel (çünkü siyah soğuktur), kara düşünmek, karamsarlık, kara bahtım, kar gün dostu, kara bela...vb.

Coğrafi deyimlerde de diğer yabancı dillerde olduğu gibi, kara' nın TOPRAK anlamına geldiğini görmekteyiz: Kara kıt' ası, kara suları, kara sınırı, kara parçası, kara iklimi...gibi.

Siyah Hz. Adem' in, İsa ve Muhammed' in rengi olarak tanınmaktadır.

GRİ

KÜL RENGİ - KURŞUNİ

Avusturyalı rahip ve botanik bilgini olan Mendel' in (1865) insan anatomisindeki kalıtım-soya çekim gelişimi konusunda öne sürdüğü kanunlar, renkler için de geçerli olmuştur. Bu varsayıma göre, insanoğlunun dünyayı tanımasına etken olan renklerin ilki gri renk oluyor. Yani önce, renk olarak, griyi tanıyoruz. Bu olay bir bakıma, yaşama, AKLA KARAYI ayırt etmekle başladığımız anlamına da geliyor. Çocuk doğduğu zaman, kendini rengi gri olan bir ortamda bulur. Bu tıpkı gözlerimiz kapalı veya tam karanlık bir ortamda iken görebildiğimiz renge benzemektedir. Daha sonra gözlerini açtıkça yavaş yavaş çevresini saran diğer renkleri seçip tanımaya başlıyor. Üç yaşlarına geldiğinde renkler âleminin mütevazı bilincine ulaşıyor. Diğer bir deyişle, dünya bilincine, tanıdığı renkler sayesinde, sahip oluyor. Bu bakımdan, büyüyüp gelişme süreci içinde önce gri' ye alıştığımız, kişiliğimizi bulmaya onunla başladığımızı söyleyebiliyoruz. Bunun yanında, zamanla, kendimizi çevredeki, sayıları çoğalan ve renkleri çeşitlenen diğer canlı ve cansız cisimler arasında görmeye başladığımızda, diğer renklerle de ilgilendiğimizde bile, ilk tanıdığımız gri' nin bu renk âleminin merkezinde yer almasındaki rolünü yadırgamıyoruz. Gri renkle insan arasındaki ilişki konusunda yapılan bir yorum şöyle: Madem ki insan birbirinin karşıtı olan dişi (siyah) ve erkek (beyaz) iki cinsin bir ürünüdür; o halde o da siyah- beyaz karışımı sonucu oluşan ve (Kromatik) renkler âleminin tam ortasında yerini alan, gri renge sahip olmalıdır!...

Gri Hıristiyan sembolizminde fiziki ölümden sonra, yeniden yaşama dönüşü (diriliş) betimlemekte ve özellikle ortaçağ sanatkarlarının kullandığı renk olmuştur. Bunun en açık örneğini, İsa' nın (SON MAHKEME) ' ye başkanlık ederken taşıdığı mantonun ve sadece ona özgü (ELİPSOİT HALE)' nin kül renginde olmasında görüyoruz. Çünkü kül kalıcı bir maddedir.*(Ayrıntılı bilgi için kitabın KÜL ve HALE metnindeki açıklamaya bkz.)*

Gri, şan, şöhret ve sonsuzluk ifade eden gizemli bir niteliğe sahiptir. Eski yapı sıvasız ve taştan inşa edilmiş camilerimize bakınız; kaplaması kurşun olan kubbesinden temele kadar, hep kül rengindedir!...

Gri aynı zamanda SİS' in rengidir. Sisli, puslu havalar insanda hüzün, iç sıkıntısı, melankoli yaratırlar. İbraniler duygusal acılarını, yaslarını kül rengi giysiler taşıyarak, ifade ediyorlardı.

Rüyalar gri bir sis perdesi altında ve bilinçaltı tabakalarda, bilincimizin dışında, oluşmaktadırlar. Fransızlar grileşmek (se griser) deyimini, serhoş olup yarı yarıya bilincini kaybederek hafifçe karanlıklaşmış kimseler için kullanıyorlar...

ÇİZGİLERİN PSİKOLOJİSİ

Bir çizgi ne kadar soyut olursa olsun, etkisini mutlaka doğadan ve insanların ruhsal davranışlarından aldığı ve bu nedenle, psikolojik açıdan, bazı anlatımlara sahip olduğu varsayılmaktadır. Nitekim, antik çağlarda olduğu gibi, günümüzün de gerek mimari yapıtlar, gerekse resim ve diğer süsleme sanatında kulla-nılagelmekte olan düzenler, o sanatçının kalbinden ve kafasından geçenleri yansıtmaktadırlar. Bunlar başlıca, düz-yatık veya eğik- köşeli diye adlan-dırılmakta ve dinamizmi, yaşantı tarzını veya bir amacı sembolize edebilmek amacıyla kullanılırlar.

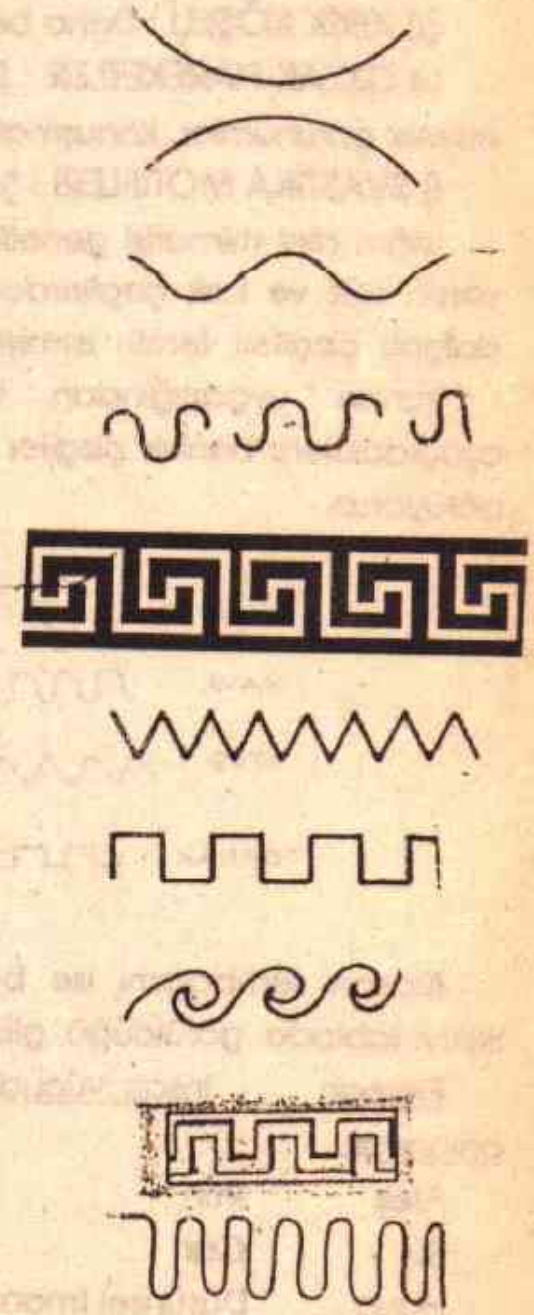

1-DÜZ-YATIK ÇİZGİLER: Bulunduğu düzende statik bir etki yaratır, sükûnet, sessizlik, istirahat, iç huzuru ve rahatlık... gibi, genel anlamda, durğunluğu yansıtırlar.

(_____)

2-EĞİK-KÖŞELİ ÇİZGİLER: Genelde düzende ki bir hareketi ve hamle yargısını yansıtırlar. Eğik çizgilerin sembolik olan anlam ve anlatımlarının bir kısmı aşağıdaki örneklerle açıklanıyor:

a) İÇ BÜKEY : Yorgunluk ve biraz da tembellik.

b) DIŞ BÜKEY : Azim, kararlılık, dayanıklılık ve direnme .

c) HAFİF DALGALI : Şevkat, yumuşaklık, hoşgörü zerafet biraz da kadınımsı.

d) DERİN DALGALI : Kuvvet, heyecan ve kaprisli davranışlar .

e) SİNİZOİT KIVRIMLAR : Meandros (Menderes) motifidir. Bu da kaprisli (cilvelil) ne yaptığını ne yapacağı belli olmayan, oynak bir karakteri simgeler.

f) STİLİZE DALGA: Zerafet ve incelik.

g) KIRIK KÖŞELİ : Daha belirgin bir enerji, daha cesur ve atılgan bir kişilik .

h) ZİKZAK HAREKETLER : Enerjik atılımlar, katı ve sert sayılan davranışlar ve erkeksi görünümler, konuşmalar .

i) SVASTİKA MOTİFLERİ : Şans, koruyuculuk ve enerji. (Bkz. SVASTİKA)

İslâm dini mimarisi genellikle yapıtlar iç dekorasyonunda, katı bir görüntü veren düz ve kırık çizgilerden kaçınmış, bunun yerine hafif dalgalı ve stilize dalgalı çizgileri tercih etmiştir.

Yunan uygarlığından itibaren, dünyayı oluşturan dört elemanın aşağıdakilere benzer çizgiler şeklinde, süsleme öğesi olarak uygulandığını da görüyoruz.

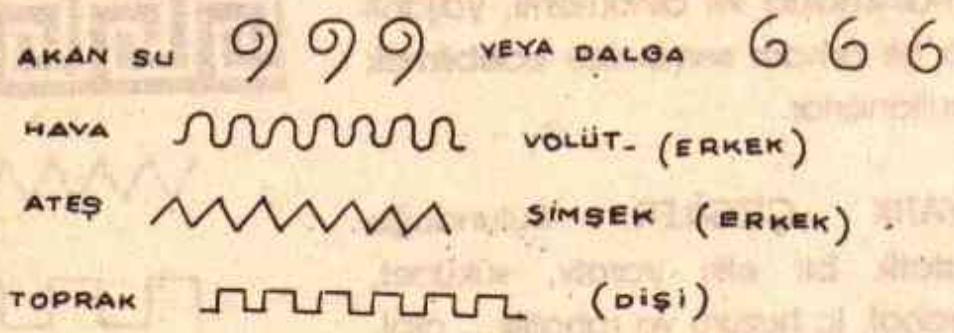

Mason sembolizmi ise bu elemanlarla yönelimdeki gelişme arasındaki ilişkiyi tabloda görüldüğü gibi açıklıyor:

Eleman anlamları	İnsan vücudundaki yeri	Kademe ve fonksiyonel
Ateş	Ruh	Girişim (Yönelim)
Su	Can	Din
Hava	Düşünsel (mantal)	Felsefe(filozofi)
Toprak	Gövde	Maddesel yaşam

Pythagor, Empédocle, Platon, Aristo... gibi büyük filozofların antik doktrinleri, insan yaşamındaki aşamaları tabiat güçlerinin özünü belirtiyen bu elemanların varlıklarının ve güçlerini gösterme tarzıyla ilişkili bulunmaktadır: Yaşam devirdaimi ilk eleman olan suyla başlıyor (çarkı suyla dönüyor), aracı birer faktör olan ateş' ten geçerek toprak' ta sonuçlanıyor. Bu dörtlü düzen doğada ve insan yaşamındaki aşamalarda da kendini gösteriyor: Kış, ilkbahar, yaz, ve sonbahar; çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık ; oluşma, gelişme, en yüksek olgunluğa erişme ve nihayet düşüş...

Sembolizm ilminin biyolojik açıdan yaptığı yaklaşımda Su lenf (içinde akyuvarlar bulunan solgun sarı renkte saydam sıvı), TOPRAK safra (öd), HAVA kan, ATEŞ ise sinir sistemi (huy- mizaç) olarak niteleniyor.

Psikoloji ise havayı büyümemizi gerçekleştiren bir hormon, ateş' i ise çoğu kez, maddenin KATI (toprak), SIVI (su) ve GAZ (HAVA) olan üç durumunu canlandırıp harekete geçiren ve bunlardan herbirini diğerine doğru geliştiren bir MOTÖR eleman olduğunu ileri sürüyor...

İLKEL SEMBOLLER

Anlam, anlatım ve kapsam yönünden tümüyle DOĞANIN GEOMETRİSİNE bağlı olduğu kesinlik kazanan şekillendirilmiş semboller, ilk olarak (MU) kıt' asından ele geçen tabletler üzerinde keşfedilmişlerdir. Zaman içinde, bu semboller yazının icat edilmediği veya okuma yazmanın pek yaygın olmadığı değişik evrelerde ve uygarlıkların kültürlerinde, aynen veya temelde yatan amaca bağlı kalarak, bazen biraz stilize edilerek, mitolojik inançların doğruluusundaki olguların tanıtımı ve özellikle dinlerin eğitim ve öğretiminde bir araç olarak kullanılmışlardır.

En ilginç olanlarına yer verdiğimiz bu sembollerle birlikte diğer canlı-cansız objelere, olay ve kavramlara da deyindik. Bu açıklamaları dünyaca tanınmış ilim adamları, yazarlar, uzmanların kişisel görüş ve YORUMLARI olduğuna, ancak bunlara zaman zaman kendi fikir ve yorumlarımı da eklediğimi işaret etmek istiyorum...

NOKTA

Hacim soyutluluğunun limit durumunu, merkezi, orijini, bir kaynak veya

ocağı, yayılmanın harekete geçmedeki prensibi ve dönüşün ucundaki yeri belirtir. Tüm boyutsal gelişmeler noktadan sonra başlarlar. Nokta başlamanın olduğu kadar, bir şeyin bitimini de işaret ettiğinden, YARATICI' nın da simgesi olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan, "yaşam bir cümleyse, ölüm de onun noktası' dır !, deniliyor...

DAİRE - ÇEMBER

İnsanlara dinlerini tanıtıp öğretmek için kullanılagelmiş üç sembolün (daire, üçgen, kare) ilki ve en kutsal sayılanı olmuştur. Dairenin en önemli özelliği GÜNEŞ' e benzemesidir. Güneş ise, evrenin oluşumu ve doğa üzerindeki hayranlık uyandıran rolü ve etkinliği nedeniyle, en güçlü tanrı olarak tapınılan bir gök cismidir. Nitekim Mısır' da, RA' nın olduğu gibi, diğer ilkel dinlerin enbüyük tanrıları güneş' ti, Japon imparatorlarına bugün bile, " Güneşin Oğlu " denilmektedir.

Dairede bulunan, benzersiz mükemmellik, onun aynı zamanda MONOTEİZM (tek tanrıcılık) sembolü olarak da kullanılma nedeni olmuştur. Hıristiyan azizlerinin başlarındaki HALE' nin renk ve şekli de güneşle ilgilidir. Daire, diğer geometrik alanlar içinde en gelişmiş, mükemmel bir biçimdir. Başlangıç ve bitimi belli olmayan bir görünüme sahip olması, onu YAŞAM' da geometrik olarak en gerçek ve anlamlı biçimde tanımlayan bir şekil yapmıştır. İleride tekrar değinileceği gibi, gökkubbeyi sembolize ettiğinden, dini mimarinin en anlamlı öğelerinden biri olur. Noktayla ilgili yoruma benzerliği ve her ikisinde de ortak özellikler bulunması nedeniyle, daireyi BÜYÜK BİR NOKTA gibi kabul etmemiz mümkündür.

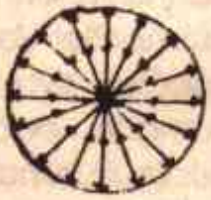

İsminin açıklanmasını istemeyen Yunanlı bir bilim adamı, yaratılanla onun yaradılış nedeni arasındaki ilişkiyi, merkez' in ve aynı merkezli olan dairelerin sembolizmine dayanarak yaptığı mistik ve felsefi bir yaklaşımla şöyle açıklıyor:

Dairenin alanını oluşturan çemberle merkez arasını birleştiren ışınlar, BİRLİĞİ simgeleyen aynı merkezden uzaklaştıkça, açısal olarak nasıl gitgide birbirlerinden ayrılıyor ve aykırılaşıyorlarsa, mistik düşünce ve toplumsal boyutlarda olduğu gibi, HERŞEY de birbirinden ayrılır ve çeşitli yönlere doğru uzandıkça çoğalır ve farklılaşırlar. Bunun tersine; çemberden merkeze yaklaştıkça, birbirlerine daha fazla sokulur, fikir ve amaçlarını birleştirerek, aynı merkezin içinde, TEK VÜCUT halinde kaynaşır; sonuçta bir VARLIĞIN BİRLİĞİ

(vahdeti vücut) oluştururlar. Karşılıklı güçlerini dağıtmadan çoğaltma olanağı bulduklarından, daha mükemmel bir yaşama sahip olurlar. İşte bu nedenledir ki, merkeze dairenin odak noktası ve babası denilmektedir.

Dairenin sahip olduğu bu özellik onu bir UYUM (armoni) sembolü yapmıştır. Öte yandan, dairenin zodiak (burçlar çemberi) ta gösterilen gök cisimleri, gezegenlerin gayet dakik olan yıllık dönü hareketleriyle benzerliğinin saptanması, ona uyumla ilgili olan bu yakıştırmayı güçlendirmiş bulunuyor. Bu bakımdan mimari normlar (düzgüler) hep dairenin bölümleri üzerine dayandırılmıştır. Bazı filozof ve teolojiyenler (tanrı bilimciler), dairenin kozmik göğün aktivesinin simgelendiğini, herşeyin ondan alınıp tüketildiğini özellikle vurgulayarak, onun bir tanrısallığın, yaratan' ın sembolü olarak kabul edilmesinde birleşmiş bulunmaktadırlar.

Daire, antik çağlardan bu yana, baş ve sonu belli olmayan özelliği ve dairesel hareketlerde gözlenen sürekli bir akışı sağladığından, bir ZAMAN SEMBOLÜ olarak da karşımıza çıkıyor. Nitekim zaman, (biri diğerlerine tıpa tıp eşit olan sürekli ve değişmeyen anlar), olarak tanımlanır. Saatlerin alışılmış olan kadranları da daire biçimindedir. Eskiden Babilliler zamanı ölçmek için, daireyi altmışar derecelik altı bölüme ayırmışlardı.

Genellikle eski uygarlıkların, Uzakdoğu ve Selçuklu süsleme sanatında rastladığımız, kuyruğunu ısıran yılan - ejder- motifi, sonsuza dek uzanan devirdaim imajını yansıtmak amacını gütmektedir. Hıristiyan ikonografisinde daire sonsuzluk anlamını yansıttığı gibi, içiçe çizilmiş üç daire de, Baba, Oğul ve Kutsal ruhu gösterir. Çünkü aynı merkezli daireler insandaki ruhsal gelişmeyi ve ruhun buna tedricen uyumunu ifade etmektedir. Dairenin bu anlamda kullanıldığını ve yorumlandığına Eski Ahit (Tevrat) te rastlanmadığından, daha çok Bizans kökenli olduğu sanılıyor.

Daireyi tanrının her dem ve her yerde hissedilen soluğu gibi tasarlayan ve bu yönden ona saygın bir yer veren ilkel kabileler, büyüsel bir güçe sahip olduğu inancıyla, ateş danslarını ve ateşe tapma törenlerini dairesel bir çevrede yapmaktaydılar.

Dairenin çemberine benzeyen araba tekerleği ve çarkın bulunuşu teknoloji alanında büyük atılımlar ve gelişmelere çığır açmış, zaman ve mesafeler kısaltılmış, insan gücünden önemli bir tasarruf sağlanmıştur. Sivil mimaride dairesel biçimli öğelerin kullanılması, Milattan sonraki, daha gelişmiş bir evrenin ürünü olmuştur. Örneğin Roma hamamlarının (hypo-kaus)

sistemlerindeki küçük sütunlarının yapımında kullanılan tuğla- kiremit malzemeye dairesel şekil verilmesi su buharının dolaşımını kolaylaştırıyordu.

Bir hareket ve canlılık sembolü de olan daire, göçebe toplumların barınaklarının olduğu kadar, ibadet için inşa ettikleri yapılar için planını da etkilemiştir. Kare plan ise daha çok toprağa yerleşmiş olarak yaşamlarını sürdüren toplumların mekanlarında görülmektedir. Dairenin kare ile kombine biçimde uygulandığı mimari yapılarda, manevi yönden bir aşama olduğu kadar, girişilen harekkette de bir değişmenin yansıtılması amaçlanmıştır. Üstünde dairenin bir parçası olan yay (ark) şeklinde mimari bir öğe taşıyan kemerli yapıtların KÜP - KUBBE planlı yapılanlarla benzerliğinden söz etmemiz mümkündür. Zira bu yapıtlarda kare gibi mükemmel olmayandan, veya daireye oranla daha az mükemmel olandan, gelişmişliğe, yüksek, onursal bir yaşam düzeyine geçiş gözlenir. Yüksek duygusu yarattığı için, İslâm mimarisine egemen olan KUBBE- KEMER düşüncesinin bu ürününü klasik tipdeki ZAFER TAKLARI' ında görüyoruz. Üzerlerinde ark taşıyan ve askeri mimari kapsamında etüd edilen bu süslü kemerli yapılarda, sanki dünyadan göğe yükseliş gibi, onursallık aşaması derecelendirilmiş ve somutlandırılmıştır. Özellikle Roma döneminde yaygınlaşmış olan ZAFER TAKLARI kazanılan bir zaferin, kenti ziyaret eden önemli bir kişinin, bir imparatorun anısına olduğu gibi, çoğu kez galip kumandanın dönüşte alayıyla birlikte altından geçmesi veya savaşa giden ordunun altından geçerken

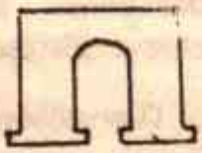

anılması, ondan güç ve cesaret alması için inşa edilmişlerdir. Bunun yanı sıra zafer takları, ülkeye hizmet verenler, kahramanlar, ilim adamları veya aziz kişiler onuruna da yapılmışlardır. Antalya' daki Hadrien kapısı, Hieropolis Kuzey kapısı, Patara' daki dünyadan göğe yükseliş gibi, onur-sallık aşaması derecelendirilmiş ve somutlandırılmıştır. Roma' nın Likya valisi olan Mettius Modestus onuruna yapılanlarla, Paris' deki Zafer Takı, ilk akla gelen örneklerdir. Zafer taklarının pilyelerini, başının üstünde taç tutan iki kola benzetenler de var. Kubbe kesitinin izdüşümü olan bir daire, kare içine yerleştirildiği takdirde, maddenin içinde saklı olan tanrısal ateşin kıvılcımını betimler. Nitekim camilerde kubbenin kare bir mekân üzerinde olması böyle bir duygunun oluşmasında etken olabildiği gibi, namaz kılanlar kendilerini gök kubbenin altında başka bir huzur ve güven ortamında hissederler. Öte yandan, mihraba yakın olmakta nasıl cennet kapısına ve imama daha yakın olmak arzu ediliyorsa, kubbe altında namaza durma da tıpkı uluslararası YUVARLAK MASA toplantılarında öngürülen amaçta olduğu gibi, Tanrı katında da eşdeğer ve aynı düzeyde olduklarını ifade eden bir anlam gizlidir diyoruz...

Kâbe küp biçimindedir; hacı adaylarının onun çevresindeki dönüşleri sayısız daireler oluşturur. Mevlevi dervişlerinin sema yaparken izledikleri yol da evren-deki sonsuz dönüşler gibidir.

Başlangıçta da belirtiğimiz gibi dairenin sembolizm dünyasında çeşitli yönlere açılan veya bu yönlerden onun gizemli derinliklerine giriş olanağı sağlayan bir hayli kapısı var. Bu kapılar çeşitli yorumsal yaklaşımların yönünü belirlemekteler. Örneğin, dairenin güvenlikle ilgili olan tarafı, ona bir güven sembolü ve muska gözüyle bakılmasına ve dairesel takılar vesair eşyalarda bir KUTSALLIK ve KORUYUCULUK nitelik ve yeteneği bulunduğu kanısının gelenek haline dönüşmesine neden olmuştur. Nitekim, eskiden sefere çıkan askerler evlerinden ayrılırken, yerde çevrelerine bir daire çizmeyi ve elbise ceplerinde, şekli özellikle daireye benzeyen, yüzük, kolye, kemer, taç ve çok sayıda bilezik taşımayı adet haline getirmişlerdi. Bu objelerin onları ölümden koruyacağına ve ruhlarının bedenden ayrılmasını önleyeceğine inanıyorlardı.

Dairenin insan vücudunun çeşitli organlarına estetik bir güzellik veren en yakışır bir form olduğu ileri sürülmektedir.

Göbek kordonunun kesilen yeri, sanki yaşamı, simgeleyen dairenin merkezi gibi kadın ve erkeğin karnında hiç bozulmadan kalmaktadır.

Bilindiği üzere, savaş taktikleri arasında ÇEPEÇEVRE SAVUNMA en güven verici bir tertiptir. Şehirleri surlarla çevirmede bu tür bir beklenti amaçlandığı gibi, oradan içeri girenler kendilerini tanrıların koruyuculuğuna sığınmış hissediyorlardı...

İlk surların Mezopotamyada zengin çiftliklerinin etrafını çevirmeye başlamasıyla oluştuğu sanılıyor...

Evlilik öncesi eşlerin birbirlerine taktıkları yüzük (alyans) halka şeklinde olduğundan, bu gönüllü birleşmede, sadakat kadar, karşılıklı güven duygularının var olduğu, anlamı da bulunur...

Birleşmiş Milletler teşkilatının ve Olimpiyat Oyunlarının bazı bayrak ve sembollerindeki dairelerin içiçe gösterilmesinde, tüm insanların elele, kardeşçe yaşamaları dileği anla-tılmak istenir.

İslâm inançları da daireye büyük bir önem ve özen göstermiştir. Bunun en anlamlı uygulamasını camilere girişin dış ve iç avluların oluşturduğu KUBBE'nin oluşturduğu DAİRESEL planlı bir mekâna yönelik olmasında buluyoruz. Sembolizm prensiplerine göre, kare dünyayı, küre ve onun bir parçası olan daire de göğü simgelemektedir. İbadet, bir açıdan dünyeviliği bırakıp uhreviliğe, (semaviliğe) geçiş olduğuna göre, bu yaklaşım içinde yaptığımız benzetişin kurallara aykırı düşmeyeceğini sanıyoruz. Bu olayın en güzel ve belirgin örneklerinden birinin İstanbul' daki Yavuz Selim Camii olduğunu hatırlatalım...

Dairenin sembolik işlevlerinden türeyen ve bazı temel düşünceleri yansıtan amblemler aşağıda gösterilmiştir:

-Ortasında bir nokta olan daire, MU uygarlığında tanrının gökten bakan gözü olarak kabul edilir. Zaman içinde bu nokta tek tanrı inancının simgesi olmuştur.

-Dünya küresini simgeleyen enine ve dikine iki eksen üzerinde çizilmiş zaman çemberi.

-Kare içine çizilmiş bir daire. Eski Çin'de hünsalığın (iki cinsiyetlilik) sembolü idi.

-Dünyadaki tanrısal karakteri betimliyen siyah bir orta yuvarlak.

-Rüzgar gülü. Dört ana yön (Doğu, batı, kuzey, güney) ve sayıları gene dört olan tali (ikincil) yönler.

-Zaman çemberi içinde gösterilen ilk Hıristiyan (Ortodoks) haçları.

Daire sembolizmi ile ilgili olarak Semboller Ansiklopedisinde şu açıklamaları buluyoruz: Daire en önemli ve yaygın bir geometrik semboldür. Bunun başlıca nedenlerinden birinin, o 'nun güneş ve ay' ı anımsatmasıdır. Platonik filozoflar dairenin MÜKEMMEL' in bir simgesi olduğunu ifade etmişlerdir. Çoğu yerde, mitolojik devrede inşa edilen Apollon tapınakları da daire biçimindeydiler.

Öteden beri mistik çevreler, Tanrı' yı " Merkezi heryerde, ama çemberi hiç bir yerde olmayan bir daire " şeklinde betimlemişlerdir.

Daire ne başı, ne sonu, ne de yön tanımaz. Yıldızların semavi kutup etrafında yapmakta oldukları dönü (dairesel hareket) nedeniyle göğün çadırı, ya da yuvarlak kubbesi olarak kabul edilir. Bu nedenledir ki, daire göğü, yani Tanrı' yı ve manevi olan her şeyin göstergesi olmuştur. Aynı zamanda, içinde güneş ışınlarını anımsatan (ispitler) bulunduğundan bir araba tekerliğine ben-zemektedir. Bu yönden daire dinamiklilik, süreklilik ve kararlılık karakterine de sahip oluyor.

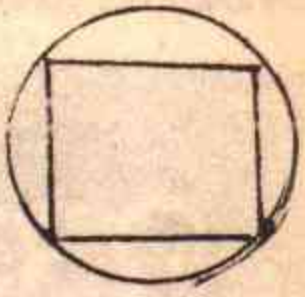

Eski Mısır' da daire şeklinde uçları iple düğümlenmiş bir ip başka bir yerde de, kuyruğunu ısıran bir yılan sonsuzluğun sembolü oluyor. (Bkz. Ouroboros) Geleneksel astronomide ise, ortasında bir nokta bulunan daire güneşi betimliyor. Simyacılıkta ise, güneşle ilintili olan metal, altın olarak kabul edilmiştir. Sihirle ilgili ayinlerde, törenlerde daire daima kötü ruhları defedici bir rol oynamıştır. Bu tür gösterilerde sihirbazın etrafına yerde bir daire çizilmekte, böylece onun ruhlarla konuşurken tehlikelerden korunmasını sağlanmaktaydı.

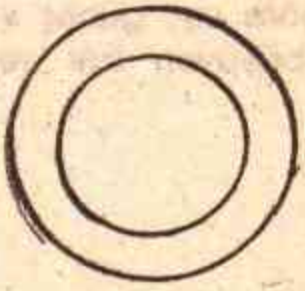

Dairenin karşıtı KARE dir. Kare yer küresini temsil etmekte, aynı zamanda madde ve insan olmaktadır. Sadece geometrik metodlar kullanılarak daireyi eşit yüzölçümüne sahip KARE şekline çevirme işlemi, yüzyıllardan beri, KÖŞELİ DAİRE atasözüne yol açan bir problem olarak ortada durmaktadır. Bu mesele aynı zamanda, kendi öz varlığını, tanrısal öze çevirmeye çalışan insanoğlunun da çabalarını temsil etmiştir. XVIII. yüzyıla kadar zihinleri işgal eden bu problemin, cetvel ve pergel yardımıyla çözülmesinin imkansız olduğu kanıtlanmıştı. Gene aynı yüzyılda Alman Filozofu Leibniz' e gerçeküstü sayıları keşfettiren ve simya sembolizminde çok önemli roller oynayan etmen de yine bu problem olmuştur. Eşit alanlar konusunu bir tarafa bırakırsak, ezoterik yorumcular da daire ile kare arasındaki varolan diğer bağlantılarla da ilgilenmişlerdir. Onlara göre kare içine sığdırılmış daire, maddesel zarfın içine, görünen varlığın DÖRT ELEMANINI canlandırmak için gelip yerleşmiş ilâhi kıvılcımın sembolü olur. (Bkz. Daire, çember.) Bunun yanında, daire içine sığdırılmış kare ise gözle görünenin,

TANRININ ELİ
pergel(XX,yy,fresk)

kendisini her yönden çeviren sonsuzluk içindeki yerini ve anlamını bulmaya yönelik bir özlemi ifade eder.

Tanrı dünyayı ve yıldızları yarattı(mozaik)

Hıristiyan ikonografisinde haleler genellikle DAİRE şeklinde gösterilmişlerdir. Keza, ilahi yaradılış' ın başlangıcı da konsantrik (aynı merkezli) daireler halinde betimlenmiştir.Burada, dünyayı temsil eden daire içine ise, insan en son yerleşen olmuştur. XIII.yüzyıl moralistlerine göre, Tanrı bu daireleri pergel yardımıyla çizmiştir. Burada pergel, daire merkezlerini doğaüstü biçimde tepeden inerek delen bir el olarak betimlenmiştir.

Daire diğer uygarlıklarda da başka anlamlar taşıyan bir semboldür. Örneğin, bazı kızılderilli kabilelerinde " büyük ruhun kozmik görüntüsüdür.", çünkü, yerdeki bir gözlemciye göre ay, güneş ve yıldızların yörüngeleriyle doğada büyüyen her şey daima bir daire çizmektedir.

MERKEZ

Daire, haç ve kareyle birlikte dört temel sembolden biridir. Her şeyden önce PRENSİP' i yansıtır. Yani ana kaynak, köken ve mutlak olan gerçektir; Merkezlerin merkezi ancak Tanrı olabilir. Küreleri kutupları, Tanrı Katı diye nitelediğimiz merkezle uyum içinde bulunmaktadırlar. Hem her yerde hazır ve nazır oluşu (kudreti bakımından) , hem de hiçbir yerde varolmayışı (zatı bakımından) nedeniyle, O hem her yerde olan, fakat herşeyi içine alan, çemberi hiçbir yerde olamayan, veya çemberi sınırlanamayan bir küredir. O' nun varlığı evrensel ve sınırsızdır, yaratığın görünmeyen deruni merkezinde ve de zamandan ve mekândan ARINMIŞ bir haldedir...

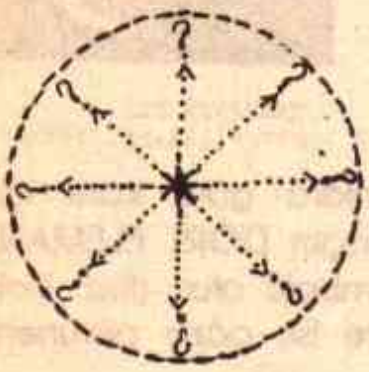

İlâhi olan bu kudretin belirtilerine her baktığımız yerde tanık olmaktayız. Ama, sahibinden, zatından söz edebilmek hiçbir yara-

tılmışın haddi olamadığı gibi, mümkün de değildir. Bir hak aşığının, "Nereye baksam hep Tanrının bana baktığını hissediyorum !" mealindeki sözünde ifade edilmek istenilen sezgi işte bu durumdur...

Tanrı, bir kürenin merkezine yerleşmiş ve kudret kürenin herbir yanını doldurmuş olduğundan, o kürenin içindeki her noktayı bilicidir, merkezden kürenin her yanını aynı anda görebilen ve her şeyi bilebilendir...

Şayet merkez, bünyesinde birtakım zıtlıkların uyum içinde bulunduklarını ifade eder, özellikle bir mekân gibi imgelenir ve tasarımlanırsa, o aynı zamanda bir dinamik yoğunluk odağı olacaktır. Şu halde Tanrı Katı da bu karşıt güçlerin yoğunlaşmış halde bir arada varolduğu, enerjinin en üst düzeyde yoğunlaştığı mekândır. Bu durum, yaratıkların çeşitli kademelerinde görülen durumun tamamen tersidir.

Merkez yönetimle ilgili, yetkili ve sorumlu olan kimsenin bulunduğu yerdir. Tüm kararlar orada alınır, emir ve istekler o naktadan yayınlanır. İnsanın merkezi ise beynidir; iradenin (iradei cüziye) 'nin oluştuğu organdır. Tüm organları, aksiyonları o ve ona bağlı olan diğer merkezler yönetirler. Ancak bazı sistemler, bitkisel hayatta olduğu gibi, ancak bir süre canlılıklarının sürdürebilirler; merkezsiz kalışları uzun sürerse, sonuçta onlar da yaşamlarını kesinlikle yitirir ve göçer giderler.

Dünyanın merkezi mitolojide çoğu kez yüksek olan bir yerde varsayılır. Bunlar, dağ, tepe, ağaç veya OMFALOS olabildiği gibi, tüm kutsal şehirlere de dünyanın merkezi denildiği olmuştur. Bu merkez şayet gökte tekse, yerde tek değildir. " Her toplum ve hatta her insan dünyanın merkezine sahiptir. " şeklinde gayet soyut ve felsefi bir görüş ortaya atılıyorsa da, gerçekte normal boyutlardaki insanın üreme organı vücutta, ayak arasındaki kısmın yukarı ortasında yer almıştır.

Grekler bu merkezin Delfe' deki tapınakta Apollon'un Pyton yılanını öldürdüğü yere dikilen Omfalos olduğunu söylerler. Aslında beyaz bir taş olan Omfalos dünyanın olduğu kadar, tüm evrenin de merkeziydi. Çünkü bu taş canlıların yaşadığı yeryüzü, ölülerin yeraltı dünyası ve tanrılarla sürekli ilişkide bulunuyordu.

Homer' e göre, peri ve kraliçe Calypso' nun Ulysse' yi fırtınadan kurtarıp yedi yıl alıkoyduğu ada Ege denizindeki Ogygie adasıdır. Samaritenliler için Garizim dağı bu anlamda kutsal sayılıyordu. Kuzey Filistindeki Thabor dağı

(561 m.) İsa' nın üzerine çıkıp (şekil değiştirdiği) olayın geçtiği yerdir. Bu dağın ismi GÖBEK anlamına gelen (Tabur) sözcüğünden türemiştir. Sinon dağıdaki Hz.Süleyman tapınağına da dünyanın göbeği deniliyordu. İstanbul Ayasofya Kilisesinde Bizans imparatorlarının taç giyme törenlerinin yapıldığı yerdeki yuvarlak taşın adı Omfalos' tur.

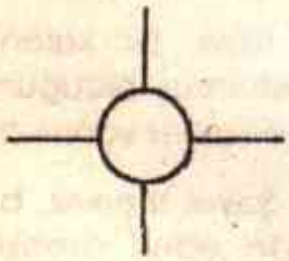

Merkez, biyolojik gıdanın anne karnından aktığı gibi, mistik gıdanın da o yerden kay-naklanması nedeniyle maddesel ve ruhsal an-lamları içermektedir. Merkez aynı zamanda devleti kuran bir organizatör ve iktidar olduğundan, ortasında daire veya eşkenar dörtgen bulunan haç ve mühürler ikonografide, iktidar ve egemenliği simgelemişlerdir.

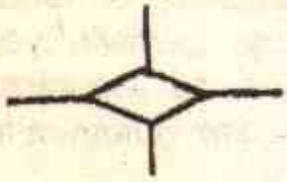

Sonuç olarak, sembolizm' de merkez, basit anlamda statik pozisyon gibi tasarımlanacak bir olgu değildir. Orası, hareketin Bir ve Tek' den, kesrete (çokluğa) doğru, içten dışa doğru, tecelli etmeyenden tecelli edene, öncesiz ve sonrasız olandan gelip- geçici (fani) olana doğru fışkırıp yayıldığı, birlik ve tekliğe ulaşma amacına yönelik olan, her türlü geri dönüş ve asla yöneliş tarzının, madde ile temasa geçmeden önce olduğu gibi, bir araya gelip bir bütün oluşturduğu ODAK' tır.

ÜÇGEN

Yaklaşık 50.000 yıllık bir geçmişe sahip olan bu geometrik şekil, daire ve kare gibi, din eğitimine yardımcı ilk semboller arasında yer almıştır. Diğer şekilleri incelerken tekrar değineceğimiz gibi, geometrik biçimlerin, onları oluşturan sayıların sembolizmiyle yakın ilişkileri bulunmaktadır. Bu bakımdan üçgeni de incelerken (3) sayısı için yapılan yorumsal açıklamalara tekrara baş vurmamız da gerecektir. Üçgen, geometrik alanların İLKİ ve BASİTİ ve diğerlerine oran-la en az gelişmiş olanıdır. Nasıl ki, bir alanı elde edebilmek için uzaydaki farklı üç noktadan ancak bir düzlem geçiyorsa, üçgen için de üç doğru yeterlidir. Sonuçta üçgen (3) sayısının yegâne ürünü olur. Bundan sonra gelenler, çeşitli dörtgenler, kare, beşgen, altıgen, sekizgen... ve nihayet daire, bu gelişme tablosunun en mükemmel zirvesinde yerini alırlar.

Bir eşkenar üçgende tabanın genişliği, yukarı çıkıldıkça gitgide daralmakta ve tepe noktasına gelindiğinde, sıfır olmaktadır. İşte bu görünümüyle üçgen, insanda, oturganlık, sağlamlık, denge ve özellikle, YÜKSELİŞ algısı yaratmaktadır. Üçgenin nüvesinde mutlak bir DENGE unsurunun varoluşunu şu basit uygulamada gözleyebiliyoruz. Üç ayaklı bir masayı, sephayı, bir ayağı kısa da olsa , nereye koyarsak koyalım, üç ayağıda yere değer ama durum dört ayaklı için aynı değildir. Keza, uçakların iniş takımlarında üç tekerlek bulunur...Mısır piramitlerinin plan olarak bazını oluşturan eşkenar üçgen, dinsel açıdan, ilâhi üçleme (trinite) yi ve göğe yükselme arzusunun bir göstergesi olduğu gibi, diğer yönden toplumu oluşturan bireyler arasında varolan bir hiyerarşi (aşama, düzen ve sırası) nın en belirgin simgesi olmuştur. Toplumsal yaşantılarda gözlendiği gibi, kalitesiz veya önemsiz olduklarından pek fazla tanınmayan kişiler, kalite ve önem kazandıkça, hemen herkes tarafından bilinmekte, fakat üçgendeki gibi geniş tabanda yaşayanlara orania, tepe noktasına yaklaştıkça gitgide sayıları azalarak daha sonra üçgenin altındakileri otoriteleri altına alan başkan, yönetici, lider, şef, kral, imparator...gibi sıfatlar almış ve almaktadırlar...

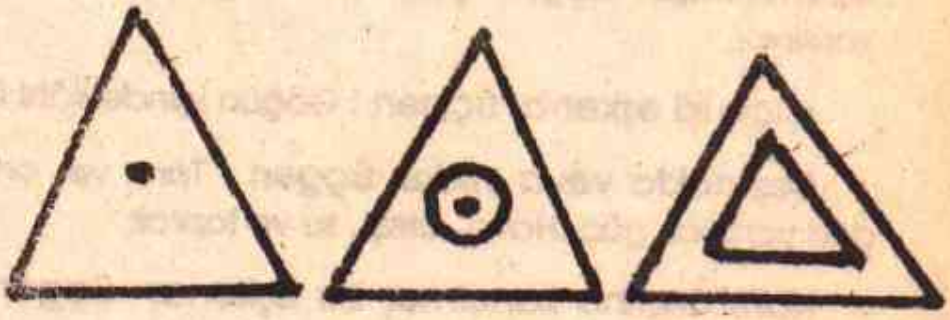

Eski Yunandan başlayıp Roma'da da bir süre devam eden ilk yerleşimler, topografik olarak üçgen görünümlü AKROPOL' lerde kurulmuştur. Kenti yönetenler ve diğer önemli kişiler, güvenlikleri bakımından da bu tepelerin en üst kesiminde, halkın tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimi ise bu tepenin eteklerinde oturuyorlardı. Ama günümüzde, büyük kentlerin uzak banliyö çevresindeki ZORUNLU YERLEŞİM de bu hierarşinin tersine döndüğünü açıkça

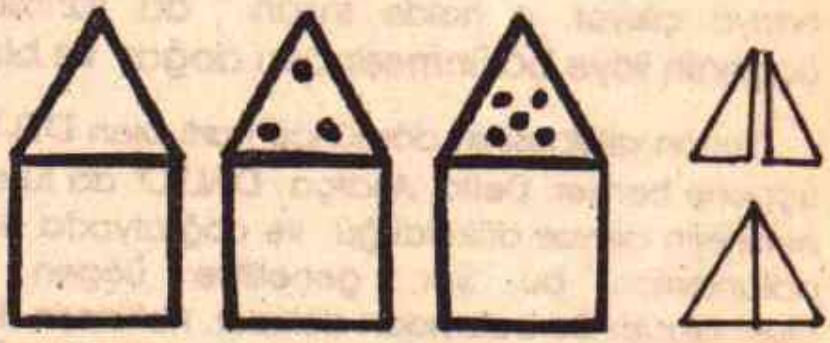

görmekteyiz!... MU uygarlığından Hıristiyanlığa kadar hemen hemen tüm toplumların dinsel inançları doğrultusunda, üçgen sezdirme (ima) yoluyla anlatım ve eğitim için başlıca araçlardan biri olma işlevini sürdürmüştür. Tüm bunlara egemen olan ve temel teşkil eden düşünce, tepe noktası yukarıda bulunan bir eşkenar üçgenin, herşeyden önce, GÖĞÜ sembolize etmesinden kaynaklanıyordu. Mademki tanrılar (ilâhlar) gökte oturuyorlar, o halde üçgende de bir tanrısallık bulunmalıydı. Nitekim, sözü edilen bu en eski uygarlığın kalıntılarından ele geçen tabletlerdeki eşkenar üçgenlerin içine çizilmiş bir nokta veya dairenin, tanrıyı yani yaratıcıyı ve onun her şeyi görebilen gözü anlamına geldiği, yargısına varılmıştır.

Ancak MU' da bazen bu üçgenlerin, birbirinden dar boğazlarla ayrılmış bir anakara ve iki adadan ibaret olduğunu göstermek, yani ülkelerinin denizin altında kalmadan önceki konumunu göstermek amacıyla da çizildiği sanılmaktadır. Üçgen şeklindeki diğer sembollerin açıklamaları da şöyle yapılıyor,

İçiçe iki eşkenar üçgen : Göğün içinde ilâhi üçleme

Beş nokta veya yıldızlı üçgen : Tanrı ve onun kumandasında bulunan dört yaratıcı güç :Hava, ateş , su ve toprak

Kare üzerine konulmuş bir eşkenar üçgen: Dünya üzerinde tanrısallık veya cennet .

Kare üzerine konulmuş ve göğü simgeleyen eşkenar üçgen içindeki 3 yıldız : Tanrısal üçleme' nin (Trinite) 3 üyesi

Platon insanın bir dik üçgen olduğunu ileri sürüyor. Ona göre, eşkenar üçgen tanrısallığın olduğu kadar, uyum, orantı ve bir denge göstericisidir. Madem ki nesiller, insanlar arasındaki bölünmeler ve bir denge kaybı sonucu, ortaya çıkıyor, o halde insan da tanrısallık karateri olan eşkenar üçgenin ikiye bölünmesinden doğar ve bir dik üçgen olur...

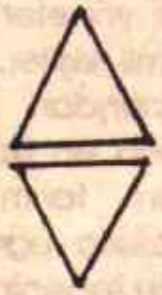

Yunan alfebesinin dördüncü harfi olan DELTA eşkenar üçgene benzer. Delta, Akatça DALTO' da türemiştir. Bazı nehirlerin denize döküldüğü ve coğrafyada delta olarak adlandırılan bu yer, genellikle üçgen biçiminde oluşmaktadır.Bu bakımdan deltalar, nehirlerin denize ,yani insanın kar-şısında dünyaya açılan o MAVİ KAPI' ya açılan KUTSAL KAPISI olarak nitelenirler. *(Ana rahminden yaşama çıkış kapısı!)* *(Bkz. KAPI)*

Öte yandan, tepe noktası yukarıda olan üçgenin ERKEKLİK prensibini, aktif oluşu, ateşi ve İsa' nın tanrısallık niteliğini, tepe noktası aşağıdaki ters üçgenin ise DİŞİLİK prensibi yanı sıra pasifliği, ana rahmini, suyu, toprağı, mağarayı, insan kalbini ve nihayet gölgeleri suya düşen dağlarda olduğu gibi, bu tanrısallığın suda fiziksel olarak yansıması olduğu ileri sürülüyor. Diğer bir değişle, tepe noktası aşağıda olan üçgen için, O' nun tanrısallığının yansıdığı, insani niteliği ve görünümüdür deniliyor.

Ölçü geometri bilimi sanatçının en büyük yardımcısıdır.

Bunlardan yararlanmadan bir sanat yapıtını ortaya koymak olanaksızdır. İşte bu bakımdan üçgen, özellikle Avrupa sanatında en benimsenen bir biçim olmuştur. Çünkü üçgen herşeyden önce sağlamlığı, duruluğu ve bir YÜKSELİŞ' li yansıtmaktadır. Orta çağın ünlü bazı yağlı boya tablolarında, örneğin Rafael' in Kutsal Aile' si Leonard de Vinci' nin Meryem ve Çocuk yapıtlarında gözlendiği gibi, figürler hep üçgen bir düzlem içinde bulunurlar. Aşağıda KONİ' nin açıklamasında tekrar değinileceği gibi DİNSEL MİMARİ ögelerinde, amaçlanan estetik görünümün yanı sıra, üçgenin sembolik anlamını yansıtan ÜÇGEN PROFİL' in egemen olduğu sezinlenir.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde, bir Çatalhöyük evinin rekonstrüksiyonu var. Bu evin duvar süslemeleri arasında, daha çok siyah ve kırmızı boya kullanılarak çizilmiş motiflerin üçgen şeklinde olup içlerinde ayırıcı birer nokta bulunuşunun bir amaca yönelik olduğundan şüphe etmiyoruz. Bu üçgenlerin alışılmış kilim motiflerine benzediği ve böylece kilimin duvardan yere indiğini düşünmek ise ayrı bir tartışma konusudur...

Bazı yazarların ifade ettiklerine göre üçgen, Afrodit, Artemis, Asurluların, İstar' ı gibi, daha çok aşk ve bereket tanrıçalarına yakıştırılan bir dişilik sembolü ve belki de aya tapınmanın bir göstergesi olmuştur. Nitekim aynı müzede sergilenen ve bir Hitit tanrıçasına ait olduğu ileri sürülen, elektrumdan yapılmış idol' deki cinsel organın yeri, bir ters üçgen veya KUTSAL KAPI sembolü olan ters DELTA ile belirlenmiştir. İlginç bir örnektir.

Kaza ve nazardan korunmak amacıyla, içine duaların yazıldığı MUSKA' ların genellikle üçgen biçiminde oluşları da dikkat çekicidir. Zerdüşt rahipleri başlarına üçgen şeklinde bir türban (başörtüsü) sarmaktaydılar.

Camilerimizin bazılarında, kubbe ile pilyeler (ayaklar) arasında bir geçiş öğesi işlevini gören pantantiflerde, Kuran ayetleri üçgen içinde bulunan bir daire içine yazılmışlardır. Estetik kurallarının yanı sıra, üçgen- daire kompozisyonunun bu görünümü insanda, mükemmelle mükemmel olmayan, her kim ve ne olursa olsun, ora da Tanrının evinde ve huzurunda, her yönden tek vücut ve eşit olduklarını hatırlatmak istercesine bir izlenim yaratıyor...

Yukarıdaki açıklamamızda üçgenin, şematik olarak, insan kalbini de simgelediğine işaret etmiştik. Mısır hiyeroglifisinde de (vazo) figürü kalp anlamına geliyordu. Vazo ters üçgeni andırır ve alıcı ve kabul edici (reseptif) bir işlev yapar. Bu bakımdan dişilik prensibiyle özdeşleştirilir. Kalbe gelince, o da duygusal açıdan dişi olarak kabul edilmektedir.

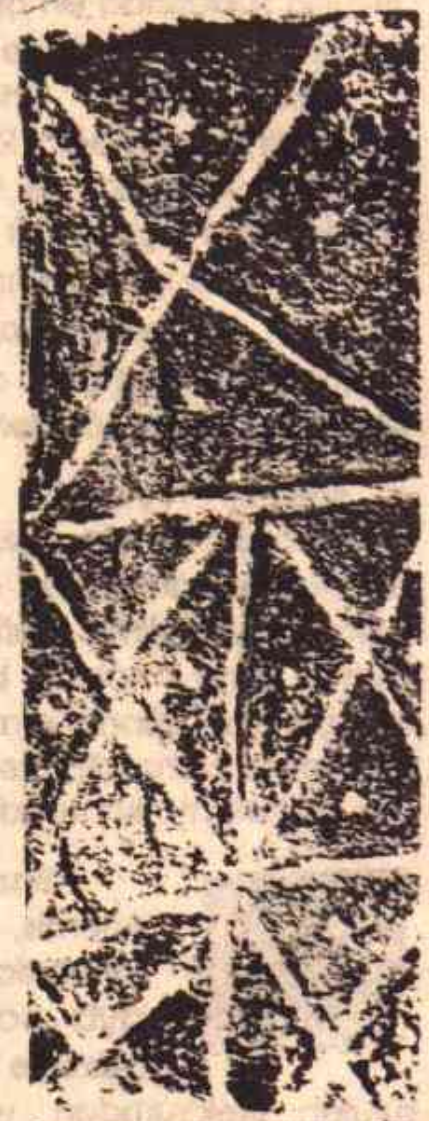

Sonuç olarak, hayal gücü oranında, üçgende varsayılan kutsallığın şu veya bu şekilde diğer objelerde yansıyan belirtilerini keşfedip değerlenmenin mümkün olduğunu söylemekle yetineceğiz...

Üçgen sembolizmine ilişkin olan aşağıdaki açıklama Reşit ERGENER' den alınmıştır :

- Çatalhöyük' deki ev rekonstrüksiyonun duvarlarındaki bir başka fresk, kırmız ve siyah renkli, içiçe geçmiş üçgenleri gösteriyor. Bunlar, belki insan eliyle yapılmış, bilinen en eski üçgenler. Üçgenlere, daha eski çağlarda da rastlanıyordu. Çatalhöyük' den yaklaşık 13.000 yıl önce, Fransa'da yaşayan insan topluluklarının kalıntıları arasında, *Cowrie* adı verilen üçgen biçimindeki deniz kabuklarına rastlandı. Bu kabuklar, Akdeniz' den Fransa' nın iç kesimlerindeki Dordogne' a getirilecek denli değerliydiler. Çünkü, bu kabukların biçimi, kadın üreme organının dış görümüne benziyordu ve bu yüzden, doğurganlığı arttırdıklarına inanılıyordu.

Anadolu Uygarlıkları Müzesi' nde çok sayıda tanrıça yontusunun üzerinde, üreme organının yeri, üçgenle belirtilmiştir.

Pek çok uygarlıkta insanlar, Hıristiyanlar' ın bugünkü haça taptıkları gibi, üçgene taptılar. Üçgen, Mısır hiyeroglifilerinde, kadını simgeliyordu. Çingeneler, anavatanları Hindistan' dan getirdikleri bu simgeye, aynı anlamı verirlerdi. Eski Yunan' da, bir üçgenle gösterilen delta harfinin anlamı, <Kutsal Kapı>ydı.

Eski Yunan'da, Minos kökenli Demeter tapınında rahibeler, eteklerini kaldırarak üreme organlarını gösterdikleri törenlere katılırlardı. Oysa, daha sonraki yüzyıllarda, örneğin (Ayasofya' yı yaptıran) Bizans İmparatoru Jüstinyen' in eşi Teodora' nın ziyafetlerde eteğini kaldırarak bedenini sergilemesi, ahlaksızlık olarak nitelendirilecekti. Arap gezgini İbn-i Fadlan ise, Oğuz Türkleri' nin kadınlarının, herkesin ortasında edep yerlerini açıp kaşımalarını, ayıp olmadığını anlatır.

Anadolu' da kadınlar, dileklerinin gerçekleşmesi için yazdıkları muskaları, üçgen biçiminde kutularda taşırlar. Pek çok Osmanlı ve Selçuklu yapısının kapısı, üç küre kabartmasıyla süslüdür. Masallar, gökten üç elma düşmesiyle başlar. Tarihin ilk güzellik yarışması, Çanakkale' nin güneyinde, İda Dağı' nda gerçekleşti ve burada üç tanrıça yarıştı: Güzel Afrodit, ana Hera ve bakire Athena. İda Dağı' nın Türkçe adı, Kaz Dağ' ı dır. Dağa bu adı, göçebe Çepni aşiretinin verdiği söylenir. Çepniler, diğer göçerler gibi hayvanlarını otlatabilecekleri otlakların izinde değil; kendi gizli ritüelleri, çevrelerinde yaşayanlarca anlaşılınca göç ederlerdi. İda Dağı' na Kaz Dağı adını vermelerinin nedeni, kazların ayaklarının da üç çatallı olmasıydı.

Çepniler, omuzlarında ve bellerine taktıkları kısa önlüklerin üzerinde, birer kaz ayağı resmi taşırlardı.

Çoğu yerde, Meryem' in üzerinde, biri alnında, diğer ikisi omuzlarında olmak üzere, 3 yıldız vardır. Kariyede de görüldüğü gibi bu yıldızlar onun 3 özelliğini simgeler: Bakire, anne ve kadın. *

Masonik düşüncede genel olarak üçgenin insanları aydınlatan, bilimin, gözün ve bilgeliğin simgesi olduğu kabul edilir.

Eşkenar üçgen bütün üçlü Masonik değerlerin simgesidir. Bu üçgenin 3 kenarı ÖZGÜRLÜK, EŞİTLİK ve KARDEŞLİĞİ simgeler. Üçgenin uçları ise GEÇMİŞ' in BUGÜN' ün ve GELECEĞİN simgesidir. Açılar ise, akıl, gücü (eylemi) ve güzelliğin göstergesidir.

İçinde göz bulunan eşkenar üçgen sonsuzluğun simgesi olmuştur.

KONİ

Daire bir kaide üzerine oturtulmuş üçgen profili bir hacim. Bu görünümü ile koni, hem üçgen, hem de daire sembolizmi kapsamına giren ortak algılanmalara neden oluyor. Mitolojide, Asurluların İsthar ve Yunanlıların AFRODİT ile özdeşleştirilen Canaen' li aşk ve bereket tanrıçası olan ASTARİA' nın sembolü olmuştur. Kadın cinsel organına benzetildiğinden dişillikle ilgili prensipleri yansıttığı ileri sürülmekteydi.

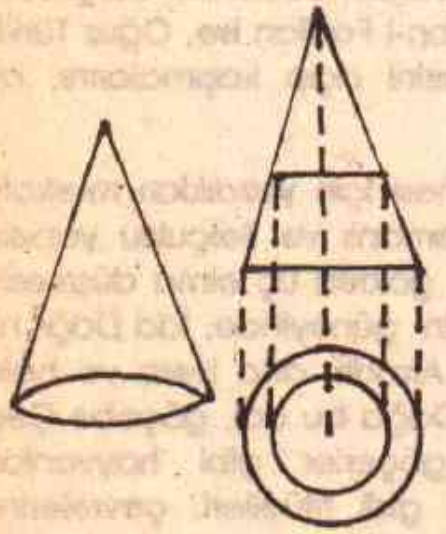

Piramidal adı verilen bu duruş dünyanın hemen her yerinde daha çok dinsel dinsel amaçlı yapılarda ağırlıklı olarak, göze çarpmaktadır..

Dünya folkloründe, dinin temellerini araştırmakla tanınan ünlü folklorist ve tarihçi İskoçyalı Frazer (1854 -1941), koni ile piramit arasında sembolik bir yakınlık olduğunu ve kule şeklindeki yapıların önce ve özellikle Babil kulesi ve Mezopotamyadaki ZİGGURA adı verilen tapınakların planından esinlendiğini ileri sürüyor.

Daha sonraki aşamada, Pekin gök tapınağı, Mısır piramitleri, türmülüsler, kümbetler ve nihayet minare külahları...kendi evrelerinde gelenekleşerek yapılaşıyorlar. Hatta, mevlit şekerlerinin bile külah dediğimiz konik torbalar içine konulması, pratikliğin yanı sıra , aynı düşüncenin çağrışımını yaptırmakta...

Özellikle piramidal yapıtların sembolik anlamları üzerinde dinsel bir yaklaşımla yapılan açıklama ise şöyle:

Daire hayatın, üçgen ise aşamalı bir şekilde tırmanarak bir yere ulaşmak girişiminin somut göstergesidir. Bu girişim zirveye yaklaştıkça sivrileşmekte ve bir yerde bitip tekleşerek, sonuçlanmaktadır. Diğer bir deyişle bu olgu, madde gelişiminin ruha doğru kademe kademe yükselip tekrar TEK' e dönüşü olduğu gibi, hayatın içinden (daireden), o hayatı bağışlayana kavuşma arzusunun bir görüntüsüdür.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ZİGGURA' ların yükseklikleri 100 m.' yi bulmakta ve yukarı çıkıldıkça daralışan yedi kattan oluşmaktaydı. Göğün katlarının sayısını ve bilinen yedi gezegeni simgeleyen katların her birine ayrı bir renk verilmişti.

Bunlar, başta güneş olmak üzere, Satürn, Jüpiter, Merkür, Venüs, Mars ve Ay' a ait olan renklerdi. Asurluların inançlarını yansıtan ve tanrıların yeryüzüne inmelerini ve ölü ruhlarının göğe çıkışlarını kolaylaştırmak için inşa edilen bu tapınakla, (gökle yeri birleştiren ev) denilmekteydi.

ÜÇ AYAK = SEHPA

Farsça (Se) 3, (pa) ise ayak demektir.Bu araç mitolojide üç sayısı nedeniyle daima bir dengeyi yansıtmış ve ateşle göğün bir görüntüsü olmuştur. Güneşe tapınılan devirlerde, özellikle Delfe' deki Apollon kültünün geçerli olduğu tapınakta, kâhinler (biliciler) kehânetlerini hep üç ayağı olan bir araç üzerinde yapmaktaydılar. Önce bu tapınağın önüne dikilen ünlü Yılanlı Sütun' u oluşturan 3 yılanbaşının üstünde altın bir kazana desteklik yapıyordu.

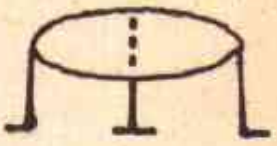

Sehpa' nın ziyafetlerde davetlilerin kupalarına şarap dökmek İçin yeğlenen bir araç olduğundan, hatta Efes Küretler Caddesinden bir onur anıtı olarak dikilmiş bir sehpanın varlığından da söz edilmektedir.

Yemek pişirmek ve su ısıtmak için, tencere ve kazanlar eskiden SACAYAĞI denilen ve ayakları mangal külüne sokulan bu sephalar üzerine konulurdu. Yakın zamana kadar evlerimizde kullanılan sacayakları önemli ve yararlı eşyalar arasında yer almıştır. Sacayak hiç bir zaman ters çevrilmez ve başkalarına ödünç verilmezdi...Bu araç Anadoludaki anaerkil toplumun uzantısı olan yemek ve ateş geleneği ile ilgili.. her ikiside kadın' a özgü!...

YAMUK (TRAPEZ)

Biçimsel olarak boğa ve öküzün başı ile özleştirilmekte, ayrıca adak kurbanına ilişkin bazı çağrışımlara neden olmaktadır. Öte yandan yamuk, baş tarafı kesilmiş bir üçgen görünümü verdiğinden, yarım kalmışlık, düzensizlik veya başarısızlık izlenimi yaratır. Bu açıdan, gelişme aşamasında iken

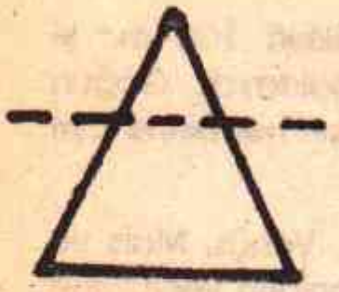

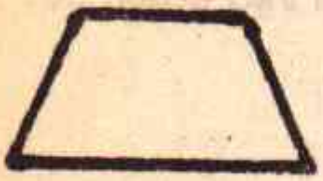

saptırılmış, bloke edilmiş veya sakatlanmış bir iş ya da olayın simgesi olarak benimsenir. Tüm bu gözlemler onun yerini fiziki plandan psişik (ruhsal) plana aktararak, canlılının dinamizmini etkileyen bir güçlük, engel (handikap) olarak değerlendiriyor. Bu yönden bir yaklaşımda bulunan yorumcular, yamuğun şeklini bir salon jimnastik aracı olan trapeza benzetmekte ve onda harekete davet- çağrı niteliğinin var olduğunu ileri sürmektedirler.

Göreme' deki Tokalı Kilise' ye, XIII. Yüzyıl' da genişletilerek, yamuk biçimi verilmiştir. Ayrıca bu bölmede tanrısallık (divinite) rengi olan Lacivert'in hakim olmasına özen gösterildiğini sanıyoruz. IX.yy. yapısı olan ön kısımda ise hümanite' yi yansıtan (purpa) rengi' nin hakim olduğunu gözlüyoruz...

SALOMON' UN MÜHÜRÜ

MAGEN DAVİD

(DAVİT' İN KALKANI)

İsrael Kralı Davit' in oğlu olan Süleyman peygamber, M.Ö.X.yüzyılda yaşamış ve Kudüs' teki büyük tapınağı inşa ettimiştir. Evrensel boyutlarda tanınan bu mühüre, biçimsel olarak ilginç bazı sembolik anlatımları içerdiğinden, kısaca değinmekte yarar görüyoruz. Mühür aslında, ters olarak yerleştirilmiş iki eşkenar üçgenden oluşup, altı kollu ve uçlu bir yıldız görünümüyle batınî düşüncenin gerçek bir toplamını yansıtmaktadır. İçerdiği DÖRT TEMEL ELEMAN' dan tepe noktası yukarıda olan üçgen ATEŞ ' i, tepe noktası aşağıda olan SU' yu, su üçgenin taban kenarı ile kesişen ateş üçgeni HAVA' yı, ateş üçgeninin taban kenarı ile kesilen su üçgeni ise TOPRAĞI göstermektedir. Tüm bunların bir altıgen içinde birleşmeleri ise evreni oluşturan elemanların uyum ve beraberliğini dile getirmektedir. Öte yandan, her iki üçgenin taban kenarlarının uçlarına

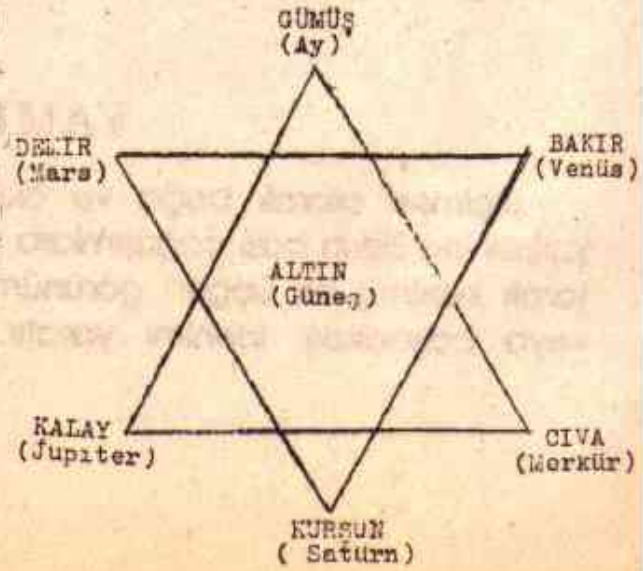

yerleştirilen ve maddenin dört özelliğini oluşturan (sıcak-kuru, soğuk- yaş) durumları, dünyayı oluşturan ve sayıları gene dört olan hava, ateş, su ve toprak elemanlarının bulundukları yerlerle de uyum sağlıyor.

Görüldüğü gibi ateş üçgeni, yukarıya yöneliktir. Çünkü alev hep yukarı çıkmak ister. Su Üçgeni ise, suyun dökülmek istediği yöne bakar, ateşi keserek onu söndürür. Ateş sıcakla kuruyu, su yaşla soğuğu, toprak soğukla kuru, hava ise yaşla sıcak arasındadır. Sonuçta bu birleşimlerin değişmeye uğramaları, maddi yaratıkların da çeşitlenmelerine neden olmaktadır. Bu bakımdan Salomon' un mühürü, evrendeki karşıtların, zıtlıkların, kozmik birliğin ve onun akıl almaz ve karmakarışık ifadesinin bir sentezi olarak kabul ediliyor.

Erkek Ateş-Alev (çıkar) — Su (dökülür)

Bu sembol, gene batınî geleneklere göre, madenlerin toplamı anlamındaki yedi TEMEL MADENİ ve göğün bütünlüğünü ifade eden ve sayısı gene yedi olan GEZEGEN" i de içinde saklamaktadır. Şekide görüldüğü gibi, tam ortada altın ve Güneş, en üstte gümüş ve ay , altta kurşun ve Satürn, sağ yukarıda bakır ve Venüs, sağ aşağıda cıva ve Merkür, sol tarafın uçlarında ise (demir-Mars) ve (kalay-Jüpiter) çiftleri yer alıyorlar.

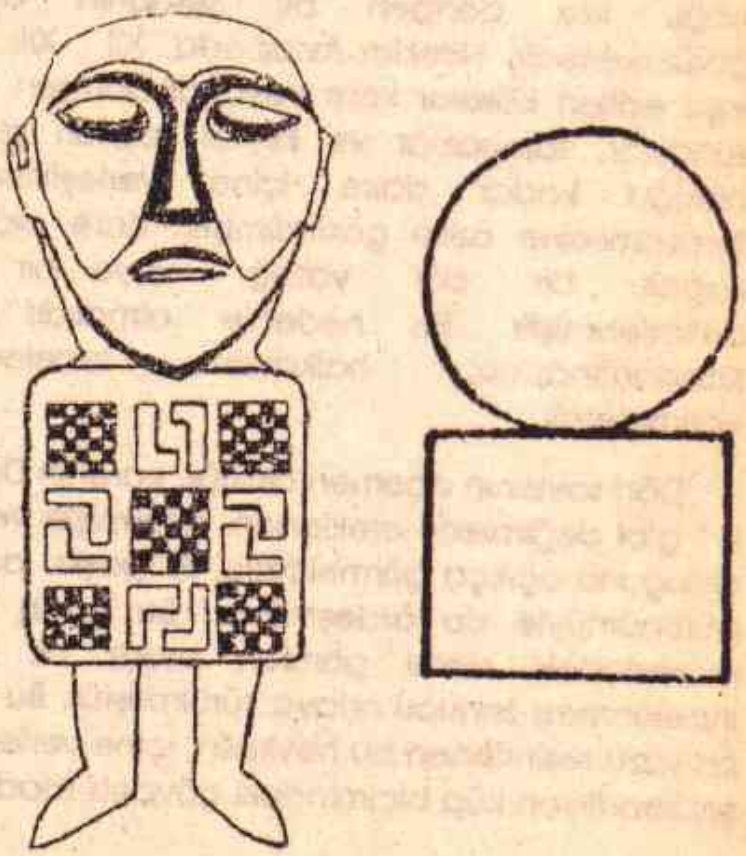

Çeşitli yorumsal açıklamalara yol açan bu düzendeki faktörlerin seçiminde maddi plandan manevi plana geçiş olduğu kadar, erkek ve dişilik prensiplerinin bir kaynaşması ve tam olmayandan tam ve mükemmel olana doğru sürüp giden bir geliştirmenin

Norveç, Bergen Üniversitesi Tarih Müzesindeki bu emaye bronz heykel, antik çağlarda yapılmış olup, daire ile antıdinamik kare ile sembolleştirilen insan figürünü yansıtıyor.

varlığını hatırlatmak amacının rol oyna-dığını sanmaktayız.

KARE

Sembolik lisanın ençok başvurduğu evrensel nitelikte geometrik figürlerden biridir. Semboller sözlüğündeki anlamlarının en başında, onun YER KÜRESİ ile eşdeğer olduğu, yer alıyor. Zira dünya, HAVA, ATEŞ, SU ve TOPRAĞIN, birbirlerini izleyen etkileme ve birleşmelerinin bir ürünü olmuştur. Karenin kenarları işte bu dört yaratıcı faktörü simgelemektedir. Kare, dört tarafı sanki demir bir çerçeve ile sabitleştirilmiş gibi görünüm verdiğinden, ANTİ DİNAMİK bir figür olarak, duruculuk, durgunluk, kararlılık, sağlamlık... ve güven verici bir algılan maya neden olur. Bu yönüyle diğer köşeli ve kırık doğrulardan oluşmuş geometrik alanlara benzerliği ve hareketteki bir duraklama söz konusudur. Dairesel biçim ve düzenler ise hareketi kolaylaştırırlar, daha çok geçicilik ve zamanla ilgili bir kavramını içeririler. Nitekim göçebe kabilelerin geçici olan yerleşim bölgeleri, hatta çadırlarının biçiminde görüldüğü gibi, askeri kamplar, orduğahların yerleşim planları daha çok dairesel olmuştur.

Öte yandan birçok kutsal yer ve alanlarda, sürekliliğin olması istercesine, çoğu kez dörtgen bir şemanın egemen olduğu görülmektedir. Nitekim Avrupada, XII : XIII. Yüzyıllara kadar inşa edilen kiliseler kare veya dikdörtgen planlıdırlar. Keza sunaklar, tapınaklar ve kutsal sayılan şehirlerin mümkün olduğu kadar daire içine yerleştirilmiş bir kareye benzemesine özen gösterilmiştir. Kare plân kimi yerde kapalı bir döl yatağı veya bir mezar olarakta betimlenmiştir. Bu nedenle olmalıdır ki, Roma ve Konstantinapolis halkavari tepeler üzerine inşa edilmişlerdir...

Dört sayısının egemen olduğu karenin Dört başı mamur ve " Dört dörtlük bir iş " gibi değimlerle ereklenen, gelişmişlik ve mükkemmeliyete özgü bir anlamı olduğunu açıkça görmekteyiz. Bir başka açıdan, kare insan vücudunun fiziki görünümüyle de özdeştiriliyor. Bu görüş Bergen (Norveç) Üniversitesi tarih müzesindeki resmi görülen bronz bir heykelin biçim ve desenlerinin incelenmesi sonucu ortaya sürülmüştür. Bu konuda yapılan açıklamaya göre, ön yüzü resimlenen bu heykelin, içine yerleştirilen dama tahtası ve gönyelerle şekilendirilen küp biçimindeki gövdesi maddesel dünya olup, orada yaratılmış

olan insana ait yaşamın, gene onun alnına çizilen yazıyla, zaman ve mekân içinde sınırlanmış olduğu, anlatılmak istenmiştir. Başın oval, kaşların yay şeklinde eğikliği, dudakların hilâl ve gözlerin bademi andırması, onun ruhaniliği ve yaratılmadan önce varoluşu sembolize etmektedir. Öte yandan, küpü anımsatan gövdeyle küreyi anımsatan kafa üstüste konulmuş hacimler olarak, gökle dünya arası ilişkiyi göstermektedir.

Yapılan tüm bu türden özdeştirme yaklaşım ve gayretleri, sonunda İNSAN'ın da aynı faktörler tarafından yaratılmış küçük bir evren olduğu ve yaşamını da gene onlar sayesinde sürdürmek zorunda olduğunu gösteriyor : Hava (Oksijen), Ateş (Vücud ısısı), Su (Kan), Toprak (Et ve kemikler)

Yunanlı tarihçi ve moralist Plutarque' a göre, Pitagorcular, kare gibi tanrıların anası ve süre kavramının kaynağı olarak nitelenen Rhea' nın da kare gibi tüm güçleri birleştirdiğini öne sürüyorlardı. Bu güçler, yaratıcı su olan Afrodit, ateş Hestia, toprak Demeter ve hava olan Hera' dan kaynaklanmaktaydı.

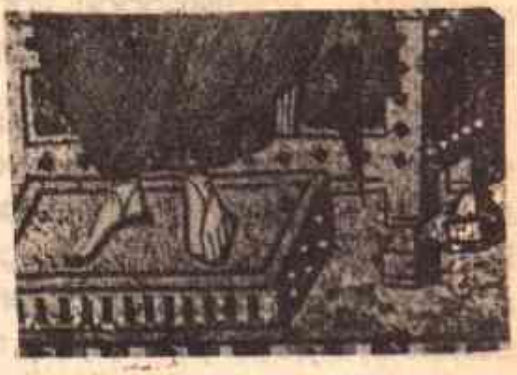

İsa'yı tahtta oturmuş olarak gösteren mozaik

Uzay boşluğu kaidesinin kareye benzediği varsayıldığı içindir ki, eskiden kral, imparator tahtları küp' ün açıklanmasında da değinildiği gibi, kare bir taban üzerine oturtulmaktaydı.

Genelde daire planlı tapınaklarda daha çok şans, bereket ve ticari aktivite amaçlanır. *(Perge ve Side agoralarındaki Tholos adı verilen yuvarlak tapınaklar)*

KÜRE VE KUBBE

Her ikisi de hacimli ve somut bir daire gibi tasarlandığından, daireye ilişkin ortak anlamlara sahip bulunurlar. Küre daireyi yerden yüzeyden kaldırıp ona üçüncü bir boyut verir. Dörtgen bir yapı üstüne bir yarım küre (kubbe) oturtularak oluşturulan KÜP - KÜRE komposizyonu dünyevilik ve semavilik (yer - gök) bütünleşmesinin en yakışır anlamını sergilemektedir.

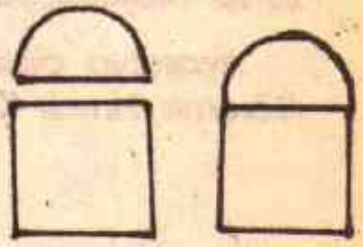

Ancak küre, bu yapıların tavan ve absitlerinde görüldüğü gibi, yarım küre (tonoz) modelinde belirli bir indirgemeye uğratılmıştır. Bu uygulamanın en

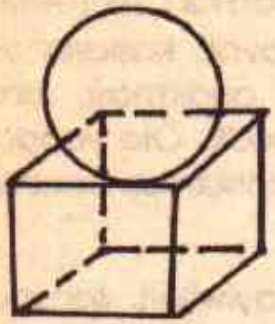

belirgin örneklerini, Bizans bazilikaları, kilise ve camilerimizde görmekteyiz. Bazı kiliselerin (Ayasofya ve Kariye) duvar resimlerinde görüldüğü gibi, tahtta oturan İsa, ayaklarını yere. çoğu kez, kare şeklindeki bir tabureye koymuştur. Katolik tanrıbilimciler, bunun Teslis (üçleme) akidesinde aynı zamanda Tanrı olarak tanımlanan İsa' nın semavi tahtından dünyaya inişi ve yerle gök arasında bir bağ veya köprü oluşturduğu şeklinde yorumlamışlardır. Bunun tersine, kareden yani kare bir mekândan, camilerde olduğu gibi, daireye (küreye) geçiş olayı, yaratılanın, yaratılmadan var olan ve yaratılması kabil olmayan' a dönüşü şeklinde bir algılanmaya neden olmaktadır.

İslâmda eskiden beri düz tavan pek sevilmez, daha çok kubbeli mekânlara karşı bir sempati vardır. Çünkü kubbe gök kubbe altında olmanın zevkine yardımcı olur, mekâna rahatlık verir ve havadar kılar. Hamamlar, türbeler, medreseler, kapalı çarşılar...hep kubbelidirler, Zorunlu bir neden olmadığı takdirde, kubbe dört ayak üzerinde tutulur. Olaya bu tür mistik ve psikolojik açıdan yaklaşırsak, mimari öğelerin, özellikle dini yapılardaki rolü bu yapılar içinde yapılan ibadette sadece Allah' ı ve ahreti düşünmenin zevki huzur ve uhreviliğe olan etkisi, farklı bir biçimde değerlendirecektir. Uygulama alanında kubbenin diğer işlevlerine, kitabın cami bölümüne, yer verilmiştir.

Küre ile ilgili olarak değinmek istediğimiz bir başka özellikte, onun, ezoteristlerin iddia ettiği gibi, hünsalığın (iki cinsiyetlilik), tam anlamıyla gelişmişliğin ve bir TOPLAM' ın göstergesi olmasıdır.

Efes, Küretler caddesindeki Trajan çeşmesinde, imparator ayağını bir kürenin üstüne basıyor. M.S.II.yüzyıllarda dünyanın küresel olan biçimi henüz keşfedilmediğine göre, bu görünüm onun coğrafi dünyaya egemen olduğunu değil, özellikle, mükemmeliğin de üzerinde bir kişiliğe ve görkeme sahip oluşunu, yansıttığı kanısındayız.

Ayasofya absitte başmelek Gabriel elinde bir küre tutar. Aynı meleğin Göreme Elmalı Kilisesinde de elinde küreye benzer bir cisim bulunuyor...

KÜRE : BİR TANRISALLIK SİMGESİ Mİ?

Oylumlu ve küresel görünümlü olan bazı objelerdeki ortak özellikler, insanı adeta, aşağıda okuyacağınız türde, yorumsal özdeştirmeler yapmaya özendiriyor:

Evren : İçinde astronomik sayıda gezegenleri barındıran ve uçsuz bucaksız boyutlarda bir KÜRE gibi algılanıyor. Biz, konumuz gereği, biri GÖK, diğeri de YER olan iki küreden söz edeceğiz. İlkine GÖKKUBBE, öbürüne YERYUVARLAĞI da deniliyor.

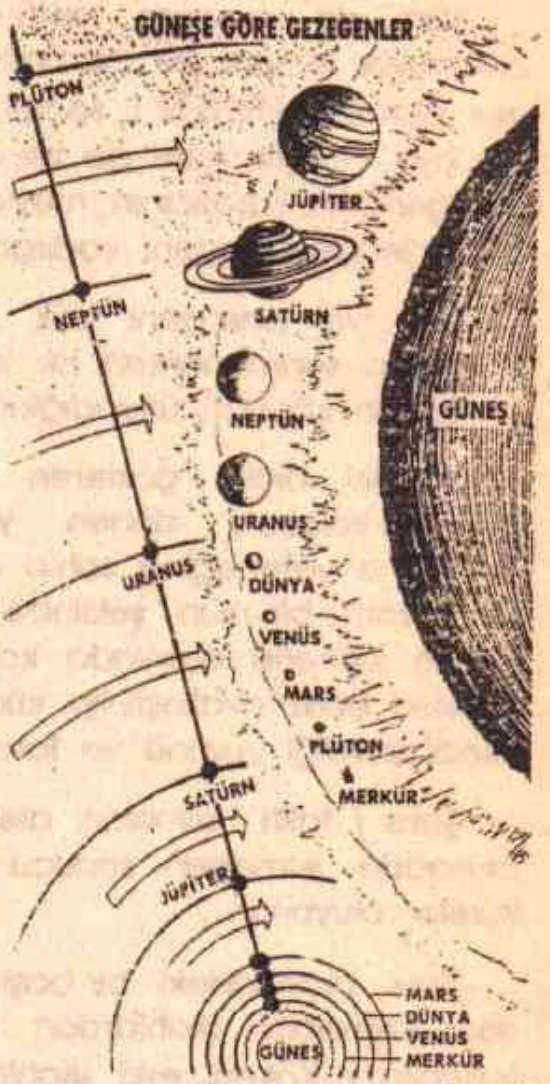

Gezegenler nisbetle bü-

Gezegenler içinde bugün her yönüyle tanınanı sadece ARZ; diğerleri hakkında bilinenlerin ortak olan yönleri, sadece hepsinin birer küre biçiminde olup, manyetik bir çekimle bağlı ve bağımlı bulundukları diğer bir gezegenin çevresinde dönmekte olduklarıdır...

Dünyamız, üzerinde barındırdığı tüm canlıların, yani insan, hayvan ve bitkilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için onlara kendi olanaklarıyla verebildiklerine ilaveten, diğer gerekli olan ISI, IŞIK ve IŞIN'ı manyetik alanı içine sığındığı GÜNEŞ'inden almaktadır.

Dev yıldız sistem ve gruplarıyla dopdolu evrenin büyüklüğü hakkında şu verileri de hatırlayalım:

Güneşimizin çevresinde 10 ışık yılı yarı çaplı bir KÜRE göz önüne alındığında, bunun içine sadece 10 kadar yıldız (gezegen) girmektedir. Sadece ARZ'ın içinde bulunduğu SAMANYOLU GÖKADASI'nın çapı 100.000 ışık yılı, ortalama kalınlığı ise 10.000 ışık yılı tahmin ediliyor. Güneş ise bizim gökadamız GALAKSİMİZ olan bu Samanyolu'ndaki 100 milyar yıldızdan sadece birini oluşturuyor; dünyamız da bu galaksi içinde, boşlukta yüzen bir KÜRE...

Geometrik şekillerin, ilk ve en güçlü tanrı olarak inanılan GÜNEŞ' i de anımsattığından, en mükemmeli DAİRE olmuştur. Küre ise bu dairenin oylumsal boyutlarda gelişmiş bir biçimi olduğundan, ona özgü tüm üstün nitelikler, dolayısıyla, katbekat, küreye de yansımış bulunuyor. Bu açıdan düşünüldüğünde küre, adeta Yaratıcı' nın tüm güzelliğini, tamamiyet ve tarafsızlığını, orantılı ölçülerini ve adaletini simgeleyen bir biçim oluyor.

Küre' de varolan üstün nitelikleri kanıtlayan başka örneklerde bulunuyor: Nasıl ki bir arı, ürettiği balı en az emekle en fazla dolduracağı yer olarak ALTIGEN' i seçmiş ve kovanını içgüdüsel olarak bu geometri ile inşa etmişse, küre' de en az satıhla en geniş hacim oluşturan bir biçim olduğundan, Yaratıcının meyvelerin çoğunu küre, ya da küreye yakın bir biçimde oluşturmasını yadırgamamak gerekecek, sanırım J :..

Bir cıva parçasını düz bir yere bıraktığımızda, onun bir süre gidip geldikten sonra, hemen bir küre şekline girerek durduğunu görürüz. Keza, bir sabun köpüğü üflendiğinde küresel balonlar oluşturur.

Küresel biçim gösteren objelere ilişkin özelliklerden bir başkası da onların, kolayca dönen ya da döndüren, kendi iradesiyle hareket edebilme yeteneğine sahip olmalarıdır. Örneğin, bir tavla zarını ele alalım. Muntazam bir küp şeklinde olan bu zar atıldığı zaman, kimi kez onu atanın becerisi oranında kontrol altına girebilmektedir. Ancak aynı zarın köşeleri biraz ovalleştirilip küreye benzetilirse, bu kez atanın istediği değil, kendi istediği yüzünü ve tarafsızlığını da gösterecektir.

Şans / talih oyunları, alet, araç ve düzenlerinde hile yapılmasına müsaade etmeden, sonucu taraf tutmadan belirleyen gene o küçük küreler oluyorlar...

Küre biçimindeki bir başka objenin de adı TOP. Bu sözcük Türkçede elle taşınabilir silahlardan daha büyük mermi atabilen araçlar için kullanılıyor. Kökeni, eski silahlarda kullanılan taş ya da metal GÜLLELERİN küre şeklinde olmalarından kaynaklanıyor.

Top aslında, eski çağlardan beri, çeşitli oyunlarda kullanılan küre ya da yumurta biçimindeki bir araç olmuştur. Homeros Eki Yunanlıların top oyununu bedene güzellik ve esneklik kazandırdığı için çok sevdiklerini anlatıyor.

Takım oyunlarından pek hoşlanmıyan Romalılar bile topla yapılan karşılaşmalara büyük ilgi göstermişlerdi. Nitekim, Roma hamamlarında bu

amaçla ayrılan bölmeler, soyluların malikânelerinde ise özel sahalar bulunmaktaydı. Vaktiyle içlerine çeşitli maddeler konulup deri ile kaplanan bu toplar, günümüzde, gene tercihan deriden olup içleri hava ile dolduruluyorlar.

Zaman içinde, oynanan topa yön ve hız vermeye yarayan bazı özel araçların kullanılmasıyla, güncel yaşantımızda sürekli izlendiği gibi, bu uğraş gitgide gelişerek, sporun da ötesinde, ustalık isteyen bir sanat, hatta meslek haline dönüşmüş bulunuyor.

Hemen hemen tüm toplumların günlük yaşamlarının bir parçası olmaya devam eden bu oyunların başlıca aracı olan top, ona yön ve hareket veren el ve ayaklar arasında dolaşarak yirmi otuz kişiyi arkasında koştururken, tribünlerdeki binlerce seyircinin gözlerini kendisine çevirip nefeslerini tutturarak (!) bir HEYACAN ODAĞI olma etkisini devam ettiriyor... Sonuçta top bir hareket ve esneklik sembolü oluyor. Hareket ise HAYAT demektir, zaten...

Doğa da bu hayat sürekliliğine şu olguyu gerçekleştirerek katılmış : Başlangıçta sözünü ettiğimiz gibi, YARATICI' nın tüm olumlu nitelikleri, adil bir oran içinde oluşan denge ve düzenin somutlaştığı KÜRE biçimi onun nimetlerinden biri olan MEYVELERE de yansımış bulunuyor. Bugün dünyada varolan ve lezzetle yiyip tükettiğimiz meyvelerden aşağı yukarı % 90 nı hep küre ya da küreye çok yakın bir geometrik biçime sahipler. Meyve ilk insanın ta Paleolitik çağdan bu yana, ilk tanıdığı, tattığı ve onunla beslendiği bir madde olmuştur. İşte bunun için Tanrı da ona, bu ayrıcalı yapıtına layık olduğu küre biçimini vermeyi uygun bulmuştur...

Tanrı' nın Adem ve Havva' ya yemeyi yasak ettiği şey, bir meyve olan ELMA' dır. Elma ise dinen, bir CENNET TAAMI olarak, Tanrı katında saygın bir yere sahip bulunuyor...

Bugün doğada varolan tüm meyveler, üzerlerinde yetiştiği ağacın bir dalına, ondan koparılıp ayrılıncaya kadar, bir SAP' la irtibatlı bulunuyorlar. İşte bu meyve, gelişip yenilebilecek hale gelinceye kadar, gereksinim duyduğu besin maddelerini hep o beslenme kanalı olan sapı vasıtasıyla, ait olduğu ağaçtan, yani ANASINDAN alıyor. Bu, gayet normal beslenme

bağlantısı için yaptığımız özdeştirme, ister istemez aynı olgunun insan yaşamındaki benzerliğini de çağrıştırıyor:

SAP tıpkı bir ana' nın belirli bir süre karnında besleyipte gelişimini tamamladıktan sonra dünyaya getirdiği BEBEĞİN GÖBEK BAĞI (kordonu) dır. Bu bağ da çocuğun doğumundan hemen sonra işlevini, sorumluluğunu yitirmiyor mu?..Ancak olayı şu gelişme izliyor: Meyvelerin içindeki çekirdekler onun geleceğe yönelik çocukları ve analarının bağlı olduğu aynı ağacın TORUNLARI olmaları gerekmez mi ? Çünkü bir gün gelecek, BÜYÜK ANALARI olan dünya toprağına ekilip gömülecek ve belirli bir devinimi izleyerek, aynı rahimde filizlenip doğacaklardır...

İlkel insandan itibaren tarihin hemen her döneminde küreye benzediği şu ya da bu şekilde ifade edilen gökyüzü (GÖK) bir tanrı olmuş, ya da ilk tanrılara bir gök cisminin adı verilmiştir. Örneğin, Yunan mitolojisinde URANUS gök, GAİA ise yer, yani topraktır.

Söylenceye göre bu iki tanrı birleşmiş ve 12 Olimpos tanrısının doğmasını gerçekleştirmişlerdir. Göğün erkek, yerin ise dişi karaktere sahip olduğunu düşünürsek, bu birleşmeyi mümkün kılacak normal pozisyonda erkeğin üstte olması doğaldır...

Kendi güneş sistemimizdeki sayıları dokuz olan gezegen, öncelikle hep tanrı olarak tanınmış, tanıtılmış ve yüzyıllarca düşgücü ürünü tanrılara büyük bir güven, ciddiyet ve saygı ile tapınılmıştır.

Bu gök tanrılarının öncüleri GÜNEŞ TANRISI olarak Mısır' da Râ, Yunan ve Romada ise Apollon olmuştur.

Diğer gök cisimleriyle özdeştirilen tanrı ve tanrıçalar şunlar: AY Artemistir, Apollon' un ikiz kardeşi ve baş tanrı JÜPİTER (Zeus) ün çocuklarıdır. MERKÜR gezegeni Ares, VENÜS Afrodit, NEPTÜN Poseidon' dur. Yeraltı tanrılarından biri PLÜTON dur.

Görülüyor ki bu mitolojik çağ insanı tanrıyı gökte ve yerin altında olduğuna inanmanın yanı sıra, işin ilginç tarafı, bir ön seziyle olsa gerek, bu 9 gezegenden en büyüğünün Jüpiter olduğunu keşfedip baştanrılığı ona vermiş ve onu tanrılarında tanrısı yapmıştır. Platon, kâinatı bir küreye benzetiyor ve yaratıcı onu en mükemmel şekli verdi, diyor. Aslında dini mimaride kare (küp) mekândan küre' ye geçiş, evrensel bir öğe olarak, manevi yükselişin bir göstergesi olarak düşünülmüştür.

Tüm bu varsayımlardan hareket ederek, Yunan ve Roma'nın tanrıyı, göğün düşlediği biçiminden esinlenerek, bir küre şeklinde somutlaştırdığına inanmak istiyoruz. Efes antik kentinde Küretler Caddesindeki Trajyan Çeşmesinin kalıntıları içinde ünlü Roma imparatoru'nun bir ayağını bastığı küre'nin, bu verilerin ışığı altında ne anlama geldiğini yoruma açık bırakıyorum...Bu konudaki kişisel yorumum, bu çeşmenin yapımcısının imparatorunu "mükemmelin de mükemmeli" düzeyinde göstermek istemesidir , yönündedir...

YUMURTA'ya gelince: Kitabın (yumurta) bölümünde de değinildiği gibi, bu cisim tıpkı gök ve yer benzeri bir yapı ve görünüme sahip. Yumurtanın dış kabuğunun içindeki sıvıyı, yani akının ERKEK, ortasındaki sarısının ise DİŞİ karaktere sahip olduğunu varsayabiliyoruz. İşlevleri şu ya da bu olsun, görünen odur ki, bunlar İÇİÇE iki küre olarak bütünleşmiş bulunmaktalar.

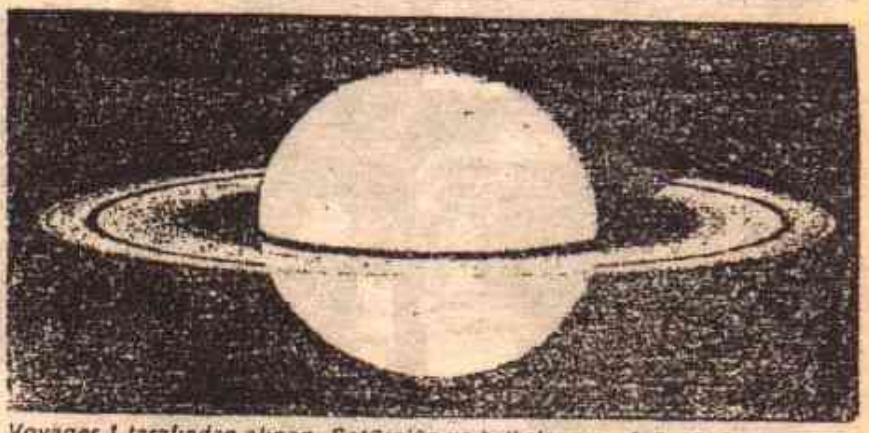

Voyager 1 tarafından alınan, Satürn'ün ve halkalarının görüntüsü

Yıldızlar âlemi içinde özellikle SATÜRN gezegeninin ilginç bir görünümüne tanık oluyoruz: bu gezegen (planet) de dahil olduğumuz Galaksi içinde ve aynı güneş sisteminin bir bireyi...

Bir melek spiral şeklindeki dünyayı taşıyor.(Kariye Müzesi)

Ekvatör çapı 120.000 Km. (Arz' ın 40.000 Km.) olan bu gezegen güneşin etrafındaki periyodik dönüşünü 29.5 yılda tamamlıyor ve 22 uyduya sahip.

SATÜRN, teleskopik görünüşünde bir halkalar (daireler) sistemiyle çevrilmiş. Üç sıra halindeki bu diskler aslında meteorların oluşturduğu bulut bantlarıdır. Planetin gayet düzgün bir dairenin içine yerleşmiş olarak görünmesi, Hıristiyan azizlerinin, üstün düzeydeki konumlarını belirtmek için

yapılagelmekte olan HALE'yi anımsatıyor...

Öte yandan bir küre ile dairenin böylesine uyumlu bir sentez oluşturması, yer-gök birleşmesinin farklı bir örneği olarak ta kendisini seyrettiriyor...Çünkü daireyi burada güneşin yerdeki izdüşümü kabul etmek mümkündür.

Efes Trajan Çeşmesinde İmparatorun ayağını bastığı Küre resimde görülüyor.

Son olarak bugün, medyanın güncelliğini sürdürdüğü KÜRESELLEŞME (Globalleşme) nin,kavram olarak içerdiği anlam ve ereklediği istemi, küreyle ilgili yaptığımız bu soyut değerlendirmelerle olabilecek bağlantısını yoruma açık bırakıyorum. Çünkü küreselleşme, ekonomik çıkarlar ağıyla ulusları birbirine bağlıyor, toplumları DÜNYA ÇAPINDA düşünmeye zorluyor. Çağımızda güçlü olmanın yolunun daha fazla KÜRESELLEŞME (küreye benzeme) olduğu gerçeği artık anlaşılmış bulunuyor !...

Tanrı, SANKİ, hem her yerde olan, fakat her şeyi içine alan, çemberi hiç bir yerde olmayan, veya sınırlanamayan, bir KÜRE gibi de algılanıyor!...

KÜP

Hacım bir biçim olmasına karşın, karenin karesi olduğundan yüzeysel geometrik bir alan olan karenin sembolik anlamlarına sahiptir.

TANRI DÜNYAYI
VE YILDIZLARI
YARATTI
(Kozayık)

Küre de maddesel dünyayı ve onu oluşturan dört temel etkenin toplamını gösterir.Konumu ve dış görünümü nedeniyle, genellikle denge ve oturganlığın sembolü olur. Bu bakımdan önce de dediğimiz gibi, taht kaidelerinin alt kısmı küp, şeklinde yapılır. Mistik açıdan küp, basireti, soğuk kanlılık, eşitlik ve usluluğun yanı sıra gerçekçiliğin ve manevi gelişmenin de sembolü olmuştur. Mekkede Ulu Caminin ortasındaki Kâbe (Beytullah) tıpkı küp şeklinde olup kürenin sahip olduğu tüm özellik ve nitelikleri yansıtır.

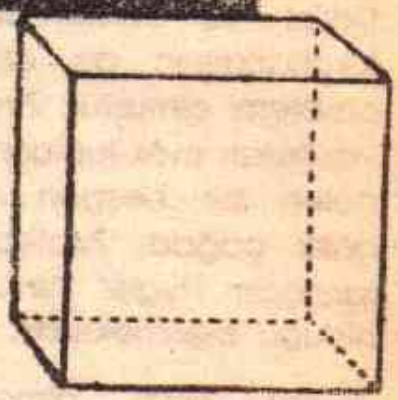

Kâbe, son bulanla sonsuzluğun buluştuğu, yerle göğün bütünleştiği kutsal bir yerdir.

BEŞGEN (PENTAGRAM)

Bu geometrik şekil için, beş sayısının sembolik açıklamalarına değinilen hususlara şu verileri de ilave edeceğiz:

Öncelikle beşgen " eşit olmayanların birliği " ni gösteren beş sayısı ile , içiçe olacak derecede, ilgili. Bu şeklin incelenmesi önce onun beş kenarlı olşu, sonra da içinde on açılı bir yıldız üretme yeteneği göz önünde tutulurak yapılıyor. Eşit olmayanların bir birleşimi insanoğlunun iç dünyasını yansıtan, somut bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Beşgenin erkek prensipli (3) ve dişi prensipli (2) kolun birleşmesinden oluşması, onun hünsa (iki cinsiyetli) liğin sembolü olarakta tanınmasına neden olmuştur.

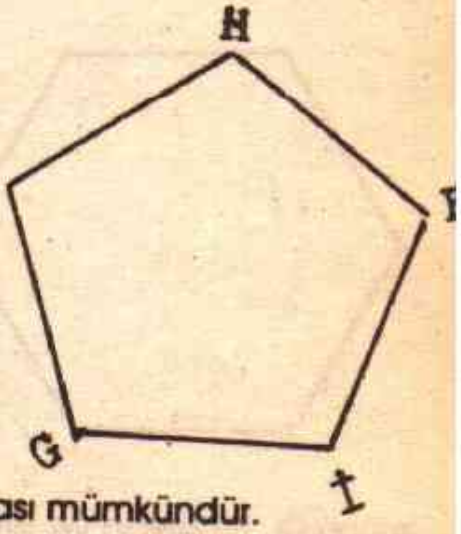

Bazı çevreler, beşgene benzeyen şekillerin fikir ve düşüncede en olgun düzeye ulaşılmış olmanın bir simgesi, yüksek bilimin ve gizliliğe götüren yolu açan kapının anahtarı olarak, tasarlanmaktadır. Nitekim bu tür cemiyetlerin üyelerine gerektiğinde, bir minnettarlık nişanesi olarak sunulan ödüllerin daha çok beşgen biçiminde olmasına özen gösterildiği saptanmıştır. Beşgeni aynı zamanda, evlilik birleşmesiyle kurulan bir aile yuvasının, mutluluğun ve bir bütünleşmenin sembolü olarakta benimseyenlerde bulunuyor. Bu konuda egemen olan düşüncenin 2+3=5'ten kaynaklanması mümkündür.

Ortaçağın ünlü kimyager ve tıp doktorlarından biri olan Paracelse' ye göre, beşgen sembolik işaretlerin en güçlü ve anlamlı olanlarından biriydi. Bu nedenle beşgen figürler sihirbazların yeteneklerine göstermek için kullandıkları bir araç olmuştur. Mason geleneğine göre, beş köşeli yıldız " alev alev yanan yıldız " olarak isimlendirilmekte ve deha amblemi olarak kullanılmaktadır.

Kare, hipotenüs, desimal sistemin bulucusu, filozof ve matematikçi Pitagor (M.Ö. VI) taraftarlarının da en gözde ve saygın bir amblemi olmuştur. Zira bu insanlar birbirlerine yazdıkları mek-tupların üstüne, selam anlamına gelen bir beşgen çizmekteydiler. Beşgen' in antik çağda, Asclepios' un kızı olan sağlık tanrıçası Hygie' nin de atribülerinden biri olduğu bilinmektedir.

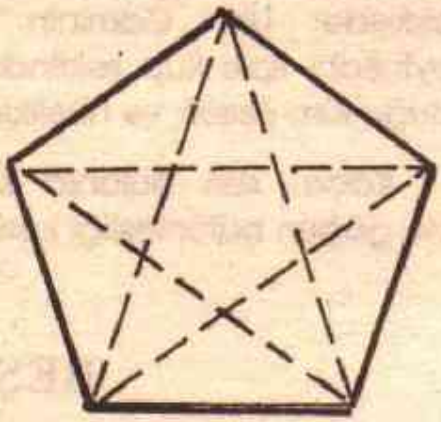

Beş harfli olmasından ötürü, düzgün beşgene Hygie de denilmekteydi. Hijyen sağlık bilgisi anlamını taşır.

Beşgen, birbirlerini destekleyen ve tamamlayan bir güçü ifade ettiğinden, A.B.D. nin Vaşingtondaki yönetim merkezine PENTAGON deniliyor.

ALTIGEN (HEGZAGRAM)

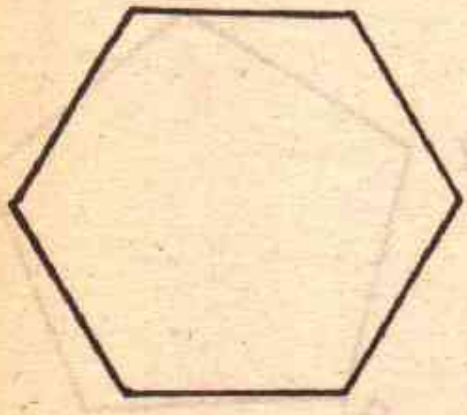

Üstüste yerleştirilmiş iki eşkenar üçgenin uçlarının birleştirilmesiyle oluşan geometrik bir düzlemdir. Üçgenler bu durumda altı köşeli (uçlu) ve oniki kollu bir yıldız oluşturuyor. Böylece olumlu veya olumsuz bir olay veya kavramı ifade etmek için (baş parmağı yukarı veya aşağı doğru dikerek) yapılan işaretlerde olduğu gibi, olumlu gelişmesiyle, güçlük ve engellerin varlığı kavramlarının bir sentezini yapıyorlar. Altıgenin, yıldızlı veya yıldızsız olarak, orta Amerikada, Hindistanda (Yantralarda), İbranilerde (Salomon' un mühürü), Hıristiyan ve İslâmda ve özellikle Çinde yaygın bir şekilde kullanıldığı saptanmıştır.

Ortadaki daire tek tanrıcılığın veya bilinen gezegenin içine yerleştirilmiş olan güneşi, yıldızı çevreleyen dairenin ise, gelişimin sürekliliğini veya zamanın sonsuz devrini simgelediği sa-nılmaktadır. Bu çember bazen kuyruğunu ısıran bir yılan olarak da gösterilmiştir. Ortadaki küçük altıgenin yanlarında oluşan 12 bölmenin göğün 12 kapısı veya astrolojik burçlar bölgesine ait bir görünüm olduğu varsayılıyor.

Arının ördüğü petekler gayet düzgün altıgendir. Bu geometrik şekil, en az malzeme (balmumu) kullanarak, içine en fazla bal doldurmaya olanak veren kefelerdir. Yani en ideal ve ekonomik olan ve basınca tahammül eden bir biçimdir. Şayet bu petekler üçgen kare veya daire şeklinde olsaydı, daha fazla bir enerji ve malzeme tüketilecek ve mekânın yüz ölçümünü etkileyecekti. Altıgen prizmalardan kurulu olan ve 70 derece 32 dakikalık dar açılı eşkenar dörtgenlere dayanan bu yapıt, bir mimarlık harikasıdır.

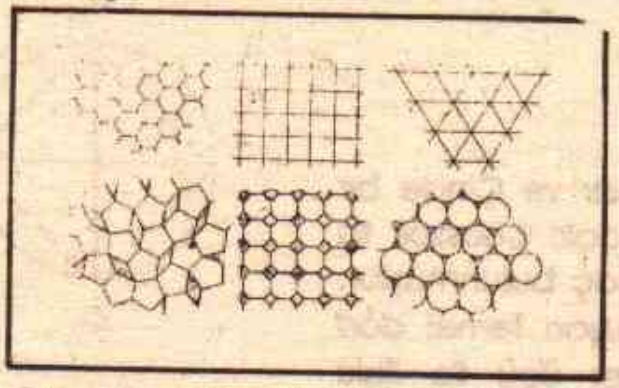

Bal temel bir gıda maddesidir.Riboz ihtiva ettiğinden mikrop barındırmaz. Arı yaptığı balın ancak % 1 ini yemek tedir. O halde bal' ı Tanrının insanlara bir lütfu olarak kabul edeceğiz.

Arı bu yapımıyla, kainatta israf yapmamak için, bize ders vermektedir...

Onk. Dr. Halûk NURBAKİ (Petekteki mucize' den alınmıştır.)

Altıgen yapılar, motifler, pencereler... İslâm mimarisi ve süsleme sanatında geniş çapta kullanılmıştır.

Altıgen komple insanın ve aynı zamanda evrensel dengenin bir sembolü ılmuştur.

Doğa' nın da kar tanelerine verdiği biçim altıgen olmuştur.

SEKİZGEN (OKTOGON)

Güneş ışınlarının dünyaya sekiz dakikada gelmesi, sekizi kozmik dengenin bir sayısı yaptığı gibi, sekizgen de, geometrik çizim olarak kare (dünya) ve (daire) gök arasında bir görünüme sahip olduğundan, gökle yer arasında bağlantı kurmaktadır. Hıristiyan geleneği, sekizgen şekilleri sonsuz yaşam ve yeniden canlanarak yaşama dönme, altıgeni ise, ölüm sayısının imajı olarak kabul etmiştir. Bunun için, Hıristiyan mezhebine yeni girenlerin suya batırıldığı vaftiz tekneleri genellikle sekizgen veya sekiz ayak üzerinde bulunan dairesel bir şekil gösterirler. Tabutlar ise altı köşeli yapılmaktadır. Yahudiler doğumu izleyen sekizinci günde, sünnet edilmektedirler.

HAÇ

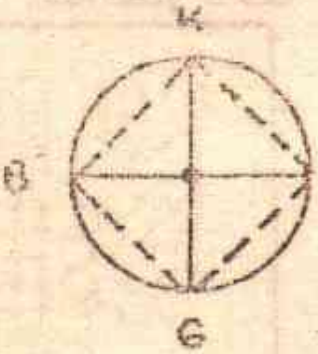

Çok eski çağlardan beri, özellikle Mısır ve Çinde bir sembol olarak kullanılmıştır. Girit adasındaki Cnossos' ta M.Ö. XV. Yüzyıla tarihlenen mermer bir haç bulunmuştur. Haç, MERKEZ, DAİRE ve KARE' den oluşan temel dört sembol arasında yer almakta ve diğer üçü ile ilişki kurmaktadır. Bir dairenin içine çizildiğinde, haç' ın iki kolu bu dairenin merkezinde kesişip onu dörtde bölüyor. Enine ve dikine doğruların uçları yer küresi (dünya) nın soyut bir simgesi olmanın yanı sıra, kollarının dünyanın ana yönünü işaret etmesi nedeniyle, insan yaşamının çeşitli düzeylerine ilişkin tüm oryantasyon, (yönlenim) sembollerinin bazı sayılıyor.

Haçın biçimsel olarak özgün anlatımının evrensel boyutlara ulaşmış bir şekil ve sembol olmasının bir başka nedeni de, onun insan vücuduna benzemesi ve benzetilmesidir. Bilindiği üzere, İsa' nın kol ve bacaklarının bağlanıp üzerinde gaddarca şehit edildiği haçvari dikilmiş darağacının şekli ve bu olay yüzyıllar boyu Hıristiyan alemi üzerinde çok üzücü ve kalıcı bir etki yapmış ve onu Hıristiyanlığın günümüze dek süren kutsal bir amblemi, putu ve Hıristiyan ikonografisinin en yaygın bir figürü haline getirmiştir. Öte yandan haç, üzerine İsa' nın mübarek kanı sürüldüğünden, günahlardan arınma ve şefaat dileme aracı olmuştur. Ancak, erken Hıristiyanlık döneminde, ikonlarla azizlerin resimlendirilerek tanıtılması kilise tarafından yasaklandığı dönemde (726-843), ikonoklatr adı verilen putperestler yani, ikon sevenler, İsa' nın resmini açıkça

yapamadıklarından, O' nu sadece basit bir haç veya haçın stilize edilmiş bir başka şekliyle göstermek zorunda kalıyorlardı. Böylece haç, ikonoklazma krizi süresince kalabilen tek dini figür oldu. Bu dindar kişilere göre haç, kiliseyi ve tüm insanları şeytanın azabından ve tüm kötülüklerden koruyordu; İsa' nın şefaat dileme aracı ve nihayet O' nun ölüm üzerndeki zaferini ve yeniden dirilişi simgeliyordu.

Hıristiyan ikonogfafisinde " hayat ağacının " bir protipi olarak yarumlanan haç sayesinde, insanoğlu yılanı öldürecek ve ölümle mücadele edecektir!..

Yeniden diriliş (rezüreksiyon) olayından sonra yayılmaya başlayan Hıristiyanlık döneminde, merkezî Yunan haçından Latin haçı planlı kiliselerin yapımına, ikonoklazma yasağının kalktığı (843) tarihinden sonra başlamış ve bu olay kilisenin bir zaferi olarak nitelendirilmiştir.

Yunan alfabesindeki gamma harfine (⌐) benzeyen duvarcı gönyesinin ikisi ters olrak yerleştirilerek KARE, daha sonra bunların dördü, aynı biçimde çizilerek SVASTİKA sembolü bulundu. Aynı işlem bu kez iki gönyenin oluşturduğu karenin içine iki ters gönye yerleştirilerek uygulanmış ve sonuçta, ortasında bir haç oluşan bir kare motifi elde edilmiştir. Bu çizimde ortadaki haç İsa' yı, etrafındaki gönyeler (yarım kareler) de 4 İncil yazarını göstermekteydi.

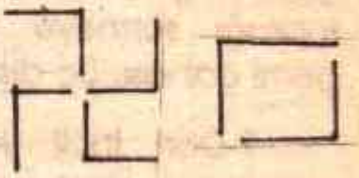

Yukarıda değinildiği gibi, haç figürünün kullanılması Hıristiyanlıktan çok daha öncelerine tarihleniyordu. (MU) kıt' ası uygarlığından ele geçen tabletlerin incelenmesinde en ilkel sembolleri, nokta, daire, enine (_) ve dikine (ı) çizgilerin kullanıldığı desenler üzerinde görmekteyiz. Daha sonraları, zaman içinde, semboller alfabesini oluşturan bu araçlar geliştirilmişlerdir. Bunlardan biri, köşe yaparak birbirleriyle birleşen iki doğru olup, tıpkı bir DUVARCI GÖNYESİ' ni andırıyordu.

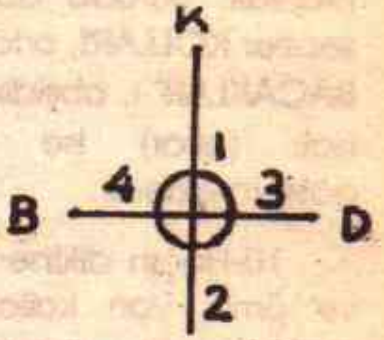

Haç motifinin biçimlenmesine etken olduğu sanılan duvarcı gönyesi, inşaatta duvarların düzgün ve dengeli örülmesini sağlayan bir araç olduğundan bir şey yaratıp gerçekleştirmenin olduğu kadar denge ve düzen kavramlarının da somut anlatımı sağlayan bir sembol olmuştur. Bu motif, Çin' de dünyanın efendisi sayılan imparatorun resmi amblemiydi.

Haç biçimiyle anlatımı amaçlanan olgular şunlardı:

1-Doğruların kesişme noktası bir dört yol ağzıdır ve dünyanın dört temel yönüne açılan yollar buradan başlar,

2-Dünyayı oluşturan dört temel etken hava, ateş, su ve toprak. Bunlar 300 milyon yıl kadar süren jeolojik çağların ikinci aşamasında oluşmuşlardır.

3-Maddenin dört hali: Katı, sıvı, gaz ve eter. Eter havadan hafif, gökyüzünde, gök cisimleri arasında varsayılan bir madde olup ışık ve sesi geçiren bir ortamdır.

4-Başlangıçtan itibaren yaşamın geçirdiği dört evre: Madensel, bitkisel, hayvansal ve beşer (insan)

5-Haçın, aslında doğanın özünde de olduğu varsayımından hareket ederek, kolları açık duran bir insan yansıtması.

6-Kalbin dört gözü, kuşun uçuş halindeki görünümü, sonsuza götüren gemi (kilise)nin pruva direği, toprağı sürmeye yarayan saban, gemi çapası, üç dişli yaba...

7-Dört İncil yazarı veya dört melekle çevrilmiş İsa.

8-İsa' nın kanı ile kutsallaşarak cennete biten bir hayat ağacı,

9-Hint tapınaklarının ve kilisenin planıdır. Burada absit BAŞ' ı, transepter KOLLARI, orta nef GÖVDE ve BACAKLAR' ı, absidin ortasındaki sunak (altar) ise KALBİN yerini göstermektedir.

10-Haçın dikine kolu göğe çıkış ve ümit, yan kollar ise düşmana kadar bile uzanan merhamet, sonuna kadar tahammül ve sabır anlamını içerir.

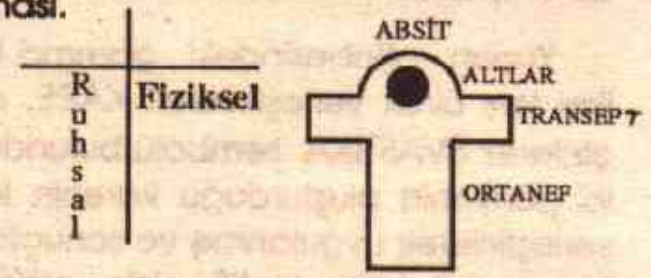

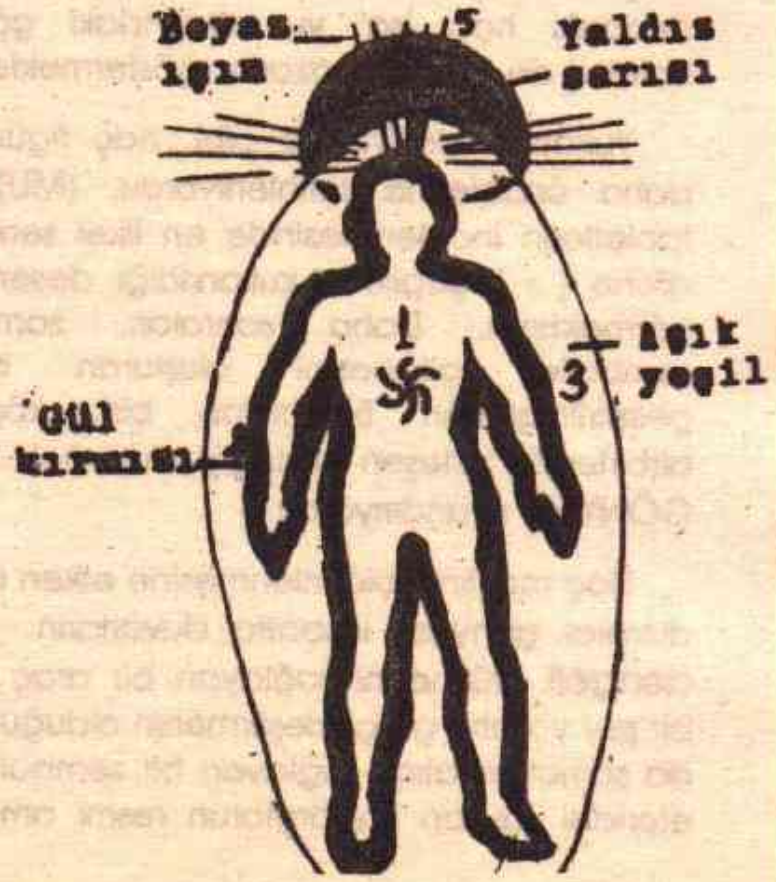

AURA(ORA): BAZI YARATIKLARI SARAN VE NESNEL OLMAYAN BİR TÜR ATMOSFERİK VARLIĞI ALGILANMASI

11-Ezoterik açıdan İNSAN ve onu oluşturan iki eksen: Enine olan fiziksel insan, yani madde' dir. Dikine olan ise ruhsal insan olup yaşanılan uygarlık içinde gelişmiş olan tanrısallığı, bedenini dört katlı bir hale gibi sarmıştır. Bunlar:

(1)Madde ile yoğun olan gövde (madensel) dir.

(2)Bu maddeye hayat veren canlı, (dirimsel) haledir. Eter ve bitkiseldir. Gül kırmızısı rengindedir.

(3)Heyecan, tutku ve arzu duyguları veren, astral (yıldızlara değin) hale olup hayvanidir ve açık yeşil renkle gösterilmiştir.

(4)Bilinç, zekâ ve düşünme yeteneği veren ve bunların oluşup yer aldığı mantal kısım olup, insanı insan yapan yerdir. Burası altın sarısıyla renklendirilerek yansıtılır.

Bu anlayış ve değerlendirmenin sonucu, Hıristiyan azizlerinin başlarını güneş ışığı rengini veren altın sarısı bir hale ile çevirmek şeklinde geleneksleşmiş bulunuyor. Çünkü, bu kişilerin, yaşamlarını sadece tanrı aşkı ile doldurarak bunları fikir ve aksiyonlarında gösterdikleri, kabul ediliyordu. Ancak bu konuda İsa için bir ayrıcalık var. O, ayrıca başındaki halenin içinden çıkan parlak beyaz üç ışık hüzmesi taşır. Bu ışınlar O' nun tanrılaşmış olan kutsal bedeninden yayılmaktadır.

Not:Halelerle ilgili metinde bu konuda daha ayrıntılı açıklama yapılmıştır.

HAÇLARIN BİÇİM VE TÜRLERİ

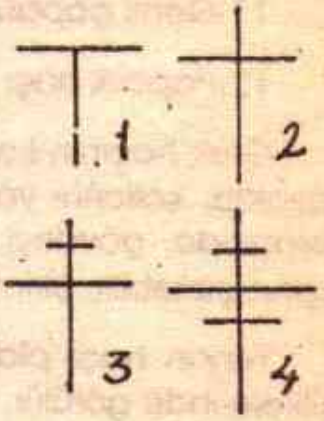

Genelde biçimsel olarak dörde ayırdığımız ve (HAÇ) sözcüğü ile isimlenen bu şekillerin diğer türleri aşağıda gösterilmiştir. Bunlardan:

1.Tepesiz haç, Tau' dur. (Taf veya Saint Antoine haçı olarak da isimlendirilmektedir. Aslında Yunan alfabesinin 19. Harfi olan (T) den türemiştir.

2.Tepeli ve tek kollu,İncil' in haçıdır.

3.Tepeli ve iki kollu, Lorraine haç' ıdır .*(De Gaulle' ün mezarına anıtsal boyda dikilmiştir.)*

4.Tepeli ve üç kollu, Papa' ya aittir.

Bu kollar aslında kiliseye ait hiyerarşik bir semboldürler.

Örneğin papanınki üçlü, kardinal ve arşevekler in ikilidir. Evekler ise tekli, normal haç taşımak hak ve yetkisine sahiptiler.

Kızıl Haç adı verilen ve uluslararası tarafsızlık sembolü olan haçlar ambulanslarda beyaz fon. üstüne kırmızı renkte gösterilmektedir.

1-Mısır haç' ı

2-Grek (Yunan) haç' ı

3-Latin haç' ı

4-Gamalı haç

5-Tau

6-Saint-André

7-Lorraine

8-Malta

9-Yonca

10-Potance (darağacı-sehpa)

11-Gemi çapası şeklindeki haç

12-Papalık haçı

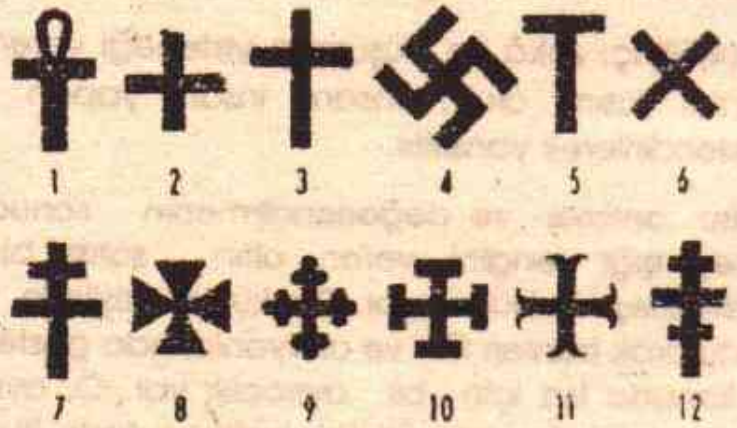

Grek haçının kolları birbirine eşittir ve bir kare içine çizilebilir. Latin haçı ise ayakta, kollarını yana açmış bir insan olduğundan, insan vücudundaki (2/3) oranında, gövdeyi eşit olamayan bir şekilde böler ve ancak bir dikdörtgen içine çizilebilir. Birincisi (Yunan) İDEALİST, ikinci (Latin) REALİSTTİR.

Yunan haçı planlı kiliseler Ortodoks mezhebinin çoğunluk kazandığı batı ülkelerinde görülür.

Bazı haçlarda, anlatımı güçlendirmek için detaylar bulunuyor. Örneğin, KURTARICI İsa' nın bu işareti altında bazen, ona boyun eğmiş, O' na sevgi ve korku ile bakar gibi, mütevazi görünümlü hayvan figürleri bulunur. Bunlar daha çok aslan, kartal, tavuskuşu, doğan..dır. Bunlardan tavuskuşu ve kartal gururu, doğan ve aslan ise zulüm ve gaddarlığı anımsatan amblemler olarak düşünülmüştür. Bundan başka, daha çok lahit (sarkofaj) kapakları ve mezar

odalarında raslandığı gibi, resimlendirilen kuzu ve güvercin ise, haçtan yayılan fazilet ve onun yok ettiği kötülüklerin bir sembolüdür. Diğer haçlarda şayet Yunan alfabesinin ilk ve son harfleri olan alfa ve omega' yı görürsek, bunlar İsa 'nın dünyadaki her şeyin baş ve sonu olduğu anlamında kullanılmıştır. *(Antakya St. Pierre Kilisesi vaaz kürsüsü)*

Bir Hıristiyan yazarı, " Haç güzellik ağacıdır. İsa' nın kanıyla kutsallaşmıştır ve üzerinde her türden meyve bulunur! " diyor...

Lİ ÇİÇEĞİ (feur de Lys)

Genel görünümü ile bir haç' ı andıran bu çiçek Ortaçağ Avrupasında çokça kullanılan bir süs öğesi ve kraliyet amblemi olmuştur. Türkler, Avrupa seferinden dönerken (Mohaç) bu çiçeğin şeklini beğenmiş ve Topkapı 2. Kapısı , Milet İlyas Bey Camii mihrabında ve Urfa Rizvaniye Camisinde de görüldüğü gibi, biraz stilize ederek, kullanmışlardır. Beyazla eşanlamlı olup, temizlik, masumiyet ve bakireliği simgeler.

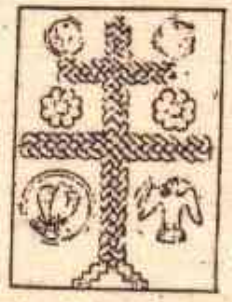

İki kollu Grek haçı Üzerinde Jésus Christ'in ilk harfleri ve NİKE (zafer) yazılıdır. Haçın ayağında kanatları sarkık durumda bir şahin ve kartal bulunuyor.

Üç kollu Grek haçı Altında iki tavus kuşu bulunuyor. Her iki haç kordelalarla örülü olarak gösterilmiş olup İsa'nın insanî ve tanrısal karakterlerinin birleşimini sembolemektedir.

M.S.I.yy. lahit'ler üzerine yapılan Grek haçları CHRISTOS'un ilk harfleri Yunan harfleriyle X ve P olarak gösterilmiştir.

M.S.I.yy. lahit üstü Grek haçı Alfa ve Omega İsa'nın herşeyin başı ve sonu olduğunu simgeliyor.

6 kollu yıldız şeklinde Grek haçı M.S. IV. yy.

M.S.I. yy. İncil yazarlarını sembolizeeden bir mezar haçı

Üzerinde 12 havariyi simgeleyen bir Grek haçı

M.S.I.YY. TAU haçı. Yılan, canını feda ederek ölüm üzerinde kazanılan zaferi işaret ediyor. Bu figürün Eski Ahit'te gizemli bir anlamı bulunmaktadır. Bir melek omuzlarında taşıdığı bu ağaçla, oğlu İzak'ı, kurban etmek isteyen Abraham'ın elinden onu almıştır.

CHRİST adının Yunanca ilk harflerinden sembol şeklinde oluşturulmuş bir haç

M.S.IV. eşit olmayan 6 kollu yıldız seklindeGrek haçı

SVASTİKA (ÇENGELLİ HAÇ) (MUTLU HAYAT)

Hindistanda Brahman' ların kutsal dili olan " Sanskritçe " alfabesinin bir harfi olan svastikanın kullanıldığının görülmesi M.Ö. V. binlere tarihleniyor. Aynı zamanda ilkel bir Hint sembolü olan svastika, daha sonraları dünya çapında yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. Uzakdoğu' dan yola çıkarak Orta Amerikaya, batıdan ise Moğolistandan geçip Avrupanın kuzey ülkelerine, İtalyaya (Etrüsklere) ve Yunanistan' a kadar yayılmıştır. Nitekim (Grek) adı verilen ve Yunan ve Roma mimari yapıtlarında sık sık görülen bu süs öğesinin svastikadan esinlendiği saptanmıştır. Kendi etrafında dönüş izlenimi yaratan kollarının DÖRT oluşu, öncelikle dünyayı oluşturan temel dört etkeni ifade ettiği gibi, bu dönüşten oluşan çemberle, rulet masalarında dönen daire arasında bağlantı kurulmuş ve svastika, bu

anlamda, şans ve talih aracı - amblemi - olarakta kullanılmıştır. Dilimizde gereğinde kullandığımız **feleğin çemberi** veya **çark-ı felek** deyimlerinin, svastika' nın şans, baht ve kader veya herşeyi görmüş geçirmiş yani olgun ve gelişmişliği, yansıtan anlamından esinlendiğini düşünmek mümkündür.

Svastika' ın sembolik anlam ve anlatımları üzerinde çeşitli varsayımlar bulunuyorsa da, bunların en akla yakını, grafik olarak sabit bir merkez ve kutup etrafında sürekli rotasyon hareketi yapan bir çarkı andırması nedeniyle, onun herşeyden önce, hareket kavramıyla ilgili olarak, kendi kendini yenileme, yeniden oluşma veya yaratıcı enerji izlenimi vermesidir. Bu nedenle olmalıdır ki, svastika' nın bir ambel olarak, insanlığın kurtarıcıları için de kullanıldığı görülür, İsa ile özdeştirilir, Ayrıca Ortaçağ mezarları, özellikle nestorianizm (nasturi mezhebi yanlıları) mezar yapıtlarının üzerine çizildiği de saptanmıştır.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde altından yapılmış iki svastika sembolü var.Bunlar Hitit dönemine ait bir buluntu.

Bu olgu bize, svastikanın Asya kökenli olduğunu kanıtlıyor.

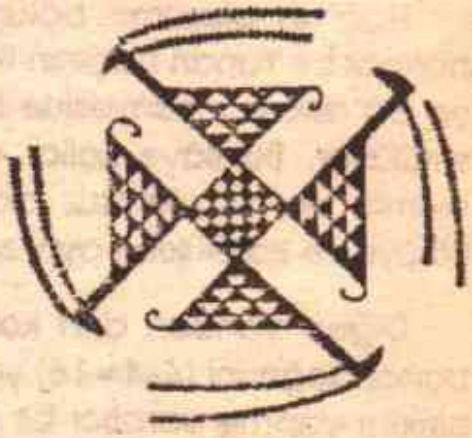

İstanbul Ayasofyanın yan neflerinin tavanında altın yaldız süslemeler arasında bir şerit halinde dizilmiş siyah renkli binlerce svastika görüyoruz.

Bazı tapınaklar svastikalardan oluşmuş bir kuşakla çevrilmişlerdir.(Ankara Augustüs, Efes Hadrien...gibi)

Öte yandan bazı yapıtların süs ögeleri arasında ustaca gizlenmiş svastikaların var-lığından ve özellikle en belirgin örnekler olarak Ani ören yeri Aslanlı Kapı burcunun iç yüzünden ve Diyarbakır Ulu Camii avlusunun solunda, Selçuklu döneminde inşa edilen yan duvarların üstündeki kompozisyonda yer alan svastikalardan söz etmek istiyoruz:

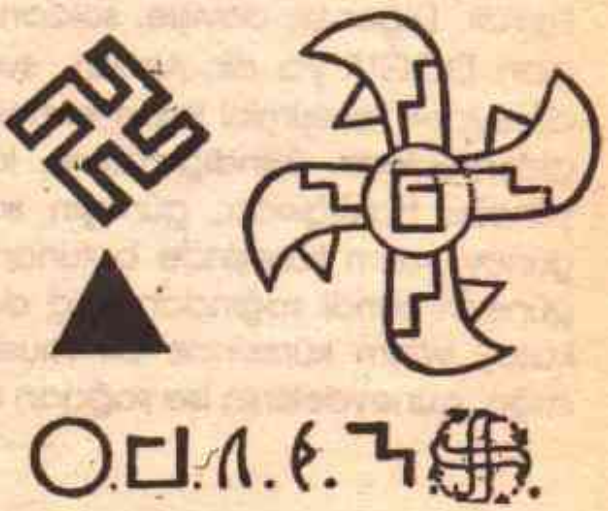

Ani' deki bu sembolün ayrıca tepe noktası yukarıda olup eşkenar bir üçgen üzerinde gösterilmesi bir rastlantı olmayıp, üçgenin sembolizmi ile ilgili olduğunu sanıyoruz.

Diyarbakır Ulu Camii' ndekine gelince; fotoğrafında da izlenebileceği gibi, her iki

baştakiler, kapısında ikişer sütun bulunan tapınak, daha sonra stilize bir hayat ağacı, koruyucu ve uğur getirici anlamda iki svastika ve ortada dairesel surlarıyla ifade edilmek istenen, Diyarbakır şehri...*(Kişisel gözlem ve yorumumdur)*

Bu kompozisyonun içindeki istridye motifi kitabın (istridyenin sembolizmi) bölümünde açıklanan anlamlarla da ilgili olduğunu sanıyoruz.(Bkz. Bölüm II Diyarbakır)

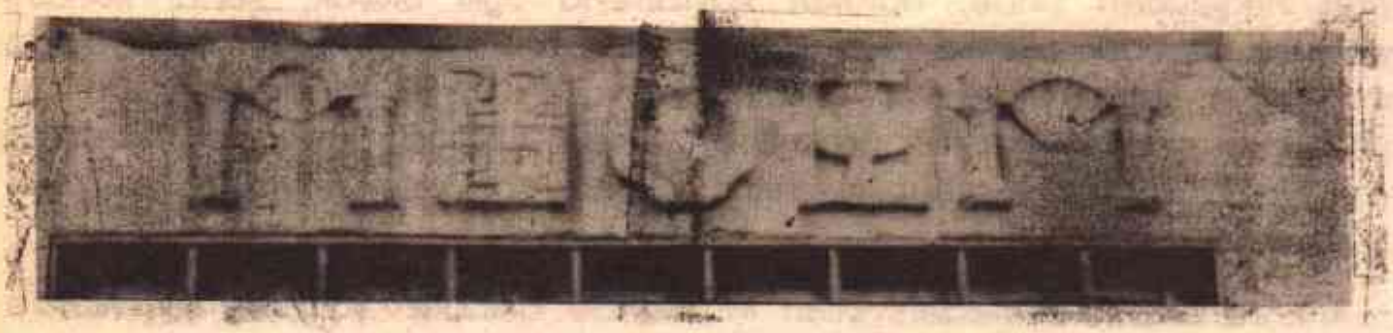

Haç' ın oluşumu bölümünde yapılan açıklamanın dışında, svastika' nın normal bir Yunan haçının iki kolunun, bu alfabenin üçüncü harfi olan gamma ya da duvarcı gönyesine benzeyecek şekilde bükülmesiyle, elde edildiği öne sürülüyor. Bu ilâve kollar ve ayrıca doğada ve insan yaşamındaki tüm (+) olumlu ve (-) olumsuz olayları, erkek ve dişilik prensiplerini, iyiyi ve iyilikleri, kötüyü ve kötülükleri aynı zamanda, Kuzey- Güney kutuplarını yansıtmaktadır.

Diğer yönden dört kolun bu devri hareketi, kare içinde oluşan haç' ın açısal değerini (4x4=16) ya yükselttiğinden, svastika sembolünün bünyesinde, birikim yapmış yaratıcı bir gücün varlığı sezinlenir. Çünkü (16) gelişmiş bir güç olan GERÇEĞİN ve gelişmişliğin modeli olan EVREN' in de bir sayısıdır.

Hitlerin (gamalı haçı) da bir svastika ise de, onun rotasyon hareketi saat ibresi gibi, ters yöndedir ve doğrudan doğruya kozmik ve astronomik dönüşle ilgilidir. Diğer bir deyişle, soldan sağa olan dönüş dünyanınki gibi olup, BATI' dan DOĞU' ya dır. Alman svastikası, tarih içinde asırlık bir iktidarın en üst düzeydeki gelişimini ifade etmekte ve içinde bir yücelmenin azim ve iradesini gizlemektedir. Bilindiği üzere, kuzey yarım kürede bulunan insan ekvatöre yönelip baktığında,. güneşin soldan sağa, yani doğudan batıya gittiğini, güney yarım küresinde bulunan ise ekvatöre dönerse bunun tam tersine, güneşin kendi sağından sola doğru hareket ettiğini gözleyecektir. Aynı olayı kuzey yarım küresinde bir musluktan akan suyun yaptığı girdabın soldan sağa, güneydekinin ise sağdan sola olmasında da gözleyebiliyoruz.

(MU) uygarlığından ele geçen tabletlere dayanarak, antik çağda kullanılagelmiş sembollerden olan (bukleli haç) ve svastikanın zaman içindeki gelişimini gösteren aşağıdaki şekillerde, dünyayı yaratan ve ona egemen olan, yaratıcı, yapıcı büyük güç diye adlandırılan Tanrı bilincini oluşumu burada dik açıyla birleşen iki doğru duvarcı gönyesi ile anlatılmak istenmiştir.

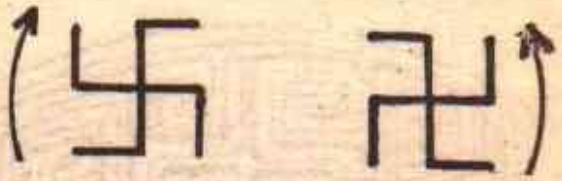

Soldan sağa Sağdan sola

Bukleli haçın gelişimi

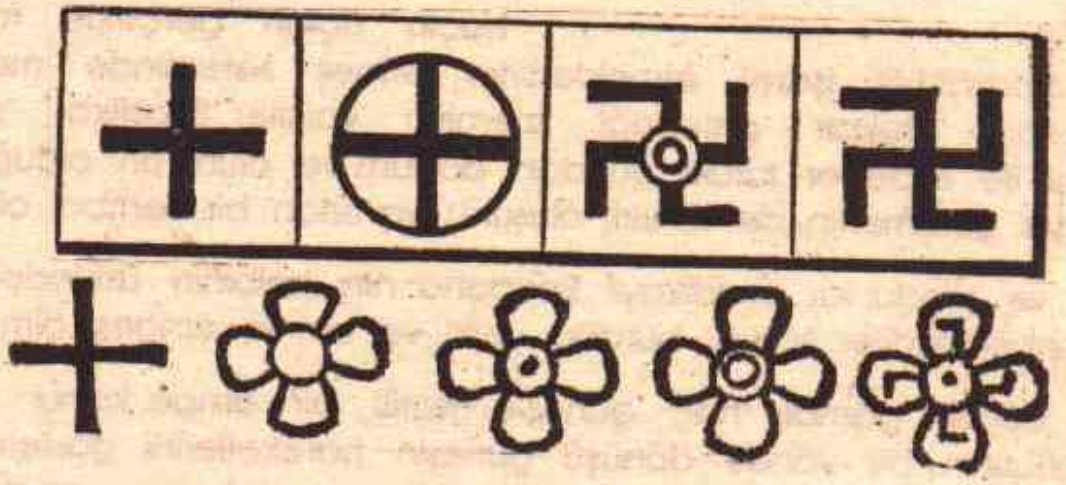

Svastika oluşum süreci içinde şu 4 aşamayı geçiriyor:

1-Dünyayı oluşturan 4 ana gücün sembolüdür.

2-Ufak bir değişiklik yapılmış, bu kez daire yaratıcı haç ise gene 4 ana güce ait,

3-Bu figürde haçın uçları daireden çıkıyor, sonra dik açı yaparak batıya yöneliyor. Ortada gene yaratıcıyı görüyoruz.

4-Burada yaratıcı tamamen kaldırılmıştır. Ancak güçler bu kez evrenin büyük yapılmcısının amblemi olan 4 gönyenin birleştirilmesiyle bilinen svastika elde edilmiştir.

Güğsünde bir Svastika bulunan Lotüs çiçeği üzerine oturmuş Buda (Kamakura çağı bir Japon tablosu)

Labirent Svastika desenli bir Mısır mühürü

Semboller sözlüğü SVASTİKA için şunları yazıyor:

Haçın özel bir biçimidir. Ancak bugün maaleset Nazizm sembolü olarak tanınmaktadır. Bir çok eski ve yeni uygarlıklarda raslanan bu figürü bir daire şekli için-deymişcesine " koordonne bir sistemin değişikliğe uğraması " olarak kabul etmek gerekir. Bu haçın uçları gerçekte rotatif bir hareketi, dinamikliği işaret etmektedirler. Güneş sisteminde mevsimlerin dönüp dolaşıp tekrar geleceği izlemini yaratır. Svastika "spiral' in" sembolizmi ile eşdeğer tutulduğundan doğum ve ölüm' ün olduğu kadar değişme ve gelişmenin de sürekli oluşunu yansıtan bir sembol olmuştur.

Budist ve Hindu' lar svastikayı Bouddha' nın kalbinin üstündeki mühür olarak görmekteydiler. Mühür burada yetki ve otorite simgesi olmuştur.

Sağa dönük gamalı haç güneşle ilintili bir simge kabul edilmiştir. Çünkü kollarının bu yönde dönüşü güneşin hareketlerini göstermekteydi. Çünkü kuzey yarım kürede doğu' dan güneye daha sonra da batıya geçmektedir.

Sola dönük gamalı haç ise daha çok geceyi, ürkütücü tanrıça Kali ve büyücülükle ilgili bulunmaktaydı.

Tibet' te şans muskası ve sembolü olarak kullanılan svastika, Akdeniz çanağında uçları MEANDRE motifi olarak kıvrılmış olup grek gama harfinin 4 kez çoğaltılması amaç-lanmıştır.

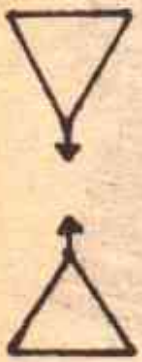

GEOMETRİK SEMBOLİZM

Kare, daire, koni, haç, piramit, küre, üçgen, yamuk...vb. Sayıları 5000 kadar olduğu saptanan geometrik figürler, hemen tüm kültür evrelerinde, bazen çok ağır, karmaşık ve özgün anlamlar taşıyarak uygulanmış ve SEMBOLİZM SÖZCÜĞÜ' nde yer almış bulunmaktadırlar. Bu figürlerin, daha çok Judaizm ve İslâmda olduğu gibi, canlı yaratıkların resimlendirilmeleriyle bağlantılı olan puta tapıcılığa, sanki

düşmanın en büyüğü imiş gibi, karşı konulduğu toplumlarda, yaygın bir kullanılma alanı bulduğuna tanık oluyoruz. Bugün Louvre müzesinde sergilenen ve Filistindeki, Roma döneminden kalma Kefer Yasef' e (Yasef' in mezarı) ait mezar odasının resmi görülen kapısı, söz konusu örnek olarak gösteriliyor. Aşağıdaki açıklama için bu sözcüğün varsayımlarından yararlanılmış ve görülen figür ve desenlerin gizemli anlamlarını örten kapı, bu anahtar sayesinde açılarak aralanabilmiştir. Bu konuda yapılan yorum şöyle :

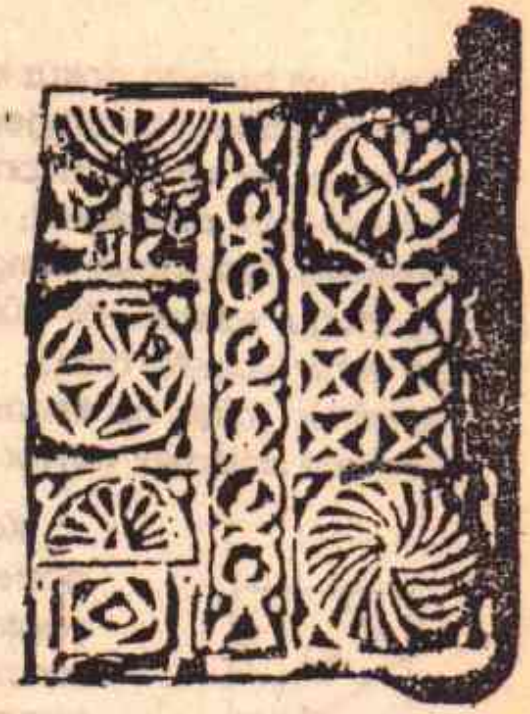

GÉOMÉTRIE : porte de sépulcre. Trouvée à Kefer Yesef. Époque romaine (Paris, Musée du Louvre).

Panoyu, her iki ucundan üçgen şeklinde iki toka ve bunların arasında altı halka bulunan bir bant dikine olarak iki eşit kısma ayırıyor. Kemer burada birleştirici rol oynamaktadır. *(kemer ve toka açıklamasına bkz.)* Tepe noktası yukarıda olan üçgen bir (neoplazma) yeni Eflatun felsefesinin etki perspektifi (görünge) içinde, yarattığı zaman devridaimleri (durmaz devinimi) arasında, ilâhi yasanın lütfuyla, kendisini yaratana, Tanrı katına , tekrar yükselişini, yani aslına yönelişini anlatır gibidir.

Yukardaki üçgen ise maddeyle temasa geçmek, yani madde âlemlerine dönmek için,aşağılara iniş imajını vermektedir. Diğer bir görüşe göre, yukardaki üçgen evreni tohumlayan yaratıcı güç, alttaki ise, bu tohumla yaratılanın büyüyüp yükselerek tekrar O' na dönüşüdür.Sonuç olarak, üçgenler bu iki yönlü hareketi yansıtmaktadırlar.

Bu bandın sağında üstüste yerleştirilmiş üç motif bulunuyor; üstteki gül şeklinde mimari bir süs öğesi, ortada tuğlavari şekillendirilmiş altı kare, altta ise bir helezon (helis) motifi görülüyor. Aslında burada gül ve helezon bir çift oluşturmaktadırlar; gül güneş tanrısı Apollon, helozon ise ay tanrıçası Artemis' i simgeliyor. Bu iki dairesel motifin arasında altı adet gizemli kare var. Altı sayısı aslında prensiple, bu prensibin kendini belirlemesi arasındaki tefekkürün işaretidir. Dünya da altı günde yaratılmıştır. Bu bakımdan kareler yaradılışı simgeliyorlar. Sonuçta sağ dizindeki figürlerin tümü, güneş ve ay gibi iki zaman regülatörü (ayarlayıcı) arasındaki yeryüzü yaşamını diğer bir deyişle zaman ve boşluktaki kozmik gelişimi somutlaştırmak istemektedirler.

Mezar odası kapısının solundaki dizide de gene üstüste simgesel öğeler görüyoruz. Üstte olanı Kudüs' teki Hz.Süleyman tapınağının kutsal eşyalarından

biri olan ve burada dokuz kollu olarak gösterilen, şamdandır. Ortada ise daire içine yerleştirilmiş bir altıgen ve bununda ortasında geometrik bir çiçek motifi bulunuyor. Bu kompozisyonda altıgen dünya üzerindeki zamanla ilgili değişim hareketlerinin devrelerini, daire ise sonu olmayan süreyi, sonsuzluğu ve evrensellik kavramını simgeliyorlar. En altta, içinde kutsal Kanun Kitabı' nın bulunduğu sanılan bir tür kasa veya sandık var. kitapta Musa' nın Tanrı' dan vahiy yoluyla aldığı 10 emir saklanıyor. Bir eşkenar dörtgenin şeklinde gösterilmiş olan bu kasanın ortasında bir disk bulunuyor ve gökle yeri birleştirme anlamını veriyor.

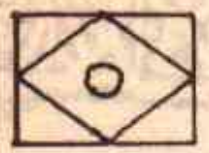

Kasanın burada eşkenar dörtgen olarak gösterilmesiyle eşkenar dörtgenin bir dişilik prensibini yansıtması arasında ilişki kurmak mümkündür. Alttan ikinci motif ise, içinde inci bulunan bir istridye kabuğuna benzetilmektedir.(*İstridye açıklamasına bkz.)*

Bu kabuğun alt kenarında tekrar tepe noktası yukarıya yönelik küçük bir üçgen yerleştirilmiş olup (doğan veya yaratılanla) ilgili bir anlam izlenimi veriyor. Bazı Sinagoklarda da raslanan bu istridye kabuğu motifinin çoğu kez cami mihraplarında görülenin bir prototipi olduğu sanılmaktadır. Selçuklu dönemi Ahlat mezar taşlarında süs ögesi olarak çokça kullanılmış olan desen ve motiflerin de hemen hemen aynı anlamları içerdiği saptanmış bulunmaktadır.

ÜÇGEN VE HAÇ' la İLGİLİ KİŞİSEL BİR GÖRÜŞ

Hıristiyanlık üçgen ve haç motifine çok özel biryer ve önem vermiştir. Haç, İsa' nın üzerinde şehit edildiği,üçgen ise dinin temeli oluşturan TESLİS(trinite) akidesini şu veya bu şekilde yansıtan figürlerdir. Fanatik çevreler kendi din kültürlerini yaymak, her zaman ve her vesileyle bu kutsal biçimlerin göz önünde tutulması amacıyla, haç ve üçgeni somut nesneler üzerinde de yansıtma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu konuda, bir varsayım olarak, verebileceğimiz örneklerden bazıları şunlardır:

-Gömlek ve elbise yakaları üçgen biçimindedir. Bu nedenle olmalıdır ki, bazı İslâmi çevreler değirmi yakalı gömlek giymekten kaçınıyorlar.

-Kravatlar normal olarak üçgen biçiminde katlanırlar. Ayrıca bunun göğüse sarkan etek kısmının içi, astar üzerine, üçgeni anımsatan bir biçimde katlanır.

-Küçük koliler, hediye paketlerini saran kurdelalar şeklide görüldüğü gibi düğümlenirler.

-Mercedes ve Renault marka otoların amblemleri üçgen veya üçgenden oluşturan eşkenar dörtgendir.

-Evrensel bir niteliği olan " Ölüm tehlikesi " sembolünde kuru 'kafa' nın üstüne çaprazlama konulan incik kemikleri, aslında bir Saint André haçı' dır. *(kafatası metnine bkz.)*

-Tabutları da aynı amaç doğrultusunda biçimlendirilmiştir.

-Aritmetik işlemlerde toplama işareti (+) bir Yunan haçı' na benzer (x). Aslında bu işaretler belirli bir niceliğin çoğalmasına, bereketlenmesine aracı olmaktadırlar.

-Çıkarma ve bölme işlemleri için kullanılan işaretlae (-), (÷) ise (1) rakamının yan yatmış halinden kaynaklanır ve bir eksilmenin olacağını gösterir.

-Yasaklanmış ve yok edilmesi istenen olgular veya objeler üzerine bir (x) işaretinin konulması ise, o şeyi ortadan kaldırmakta, veya " ben varken o yoktur " anlamına gelmektedir. Sigara içilmesi veya park edilmesi yasaklanan yerlerde de aynı işareti görürüz...

İslâmda tabutların baş kısmının üçgen olarak şekillendirilmesi XIII. Yüzyıllardan sonra yaygınlaşmış bulunuyor. Mevlâna türbe - müzesinde Horosan erlerinin sandukalarında görülebileceği gibi, Asya, sonra Anadolu tabutunun baş kısmı hilâl şeklindedir. İslâm tabutlarının üçgeni anımsatmasının, kaygusuz, teslis kaidesiyle uzaktan yakından hiç bir ilişkisi söz konusu edilmeyeceğine göre, bu tür bir uygulamanın, özellikle Alevi tarikatında benimsenerek yaygınlaşmış bir düşünce tarzıyla ilgili olması mümkündür. Ancak bu tabutların kesiti alındığında bir ev görünümü vermesi de dikkat çekicidir.

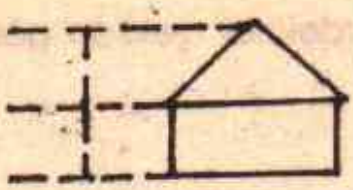

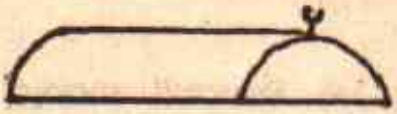

Hıristiyanlar eşek ve katıra bindiklerinde, iki bacaklarını sağ veya sola uzatarak yanlamasına oturuyorlar. Bu görünüm adeta bir haç' ı anımsatıyor. Bugün bile örneğin Çınarcık (Yalova) daki eski Rum köylerinde bu adeti sürdürenlere rastlanıyor(?)...

SELÇUKLU - OSMANLI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETLERİ BAŞKENTLERİ

Konya, Söğüt, Bursa, Edirne, İstanbul ve Ankara...Tarih boyunca Anadolu' da kurulan Türk devletlerine başkent olarak seçilmişlerdir.

Harita üzerinde incelendiğinde bu beş ilimizin coğrafi konumlarıyla tıpatıp aynı doğru üzerinde bulundukları, denge ve oturganlığı simgeleyen bir ÜÇGEN ve batılılaşma ilke ve özleminin yönünü yansıtan bir OK oluşturduğu görülecektir.

Raslantılara bile egemen olunuşu yansıtan bir olgu diyoruz...

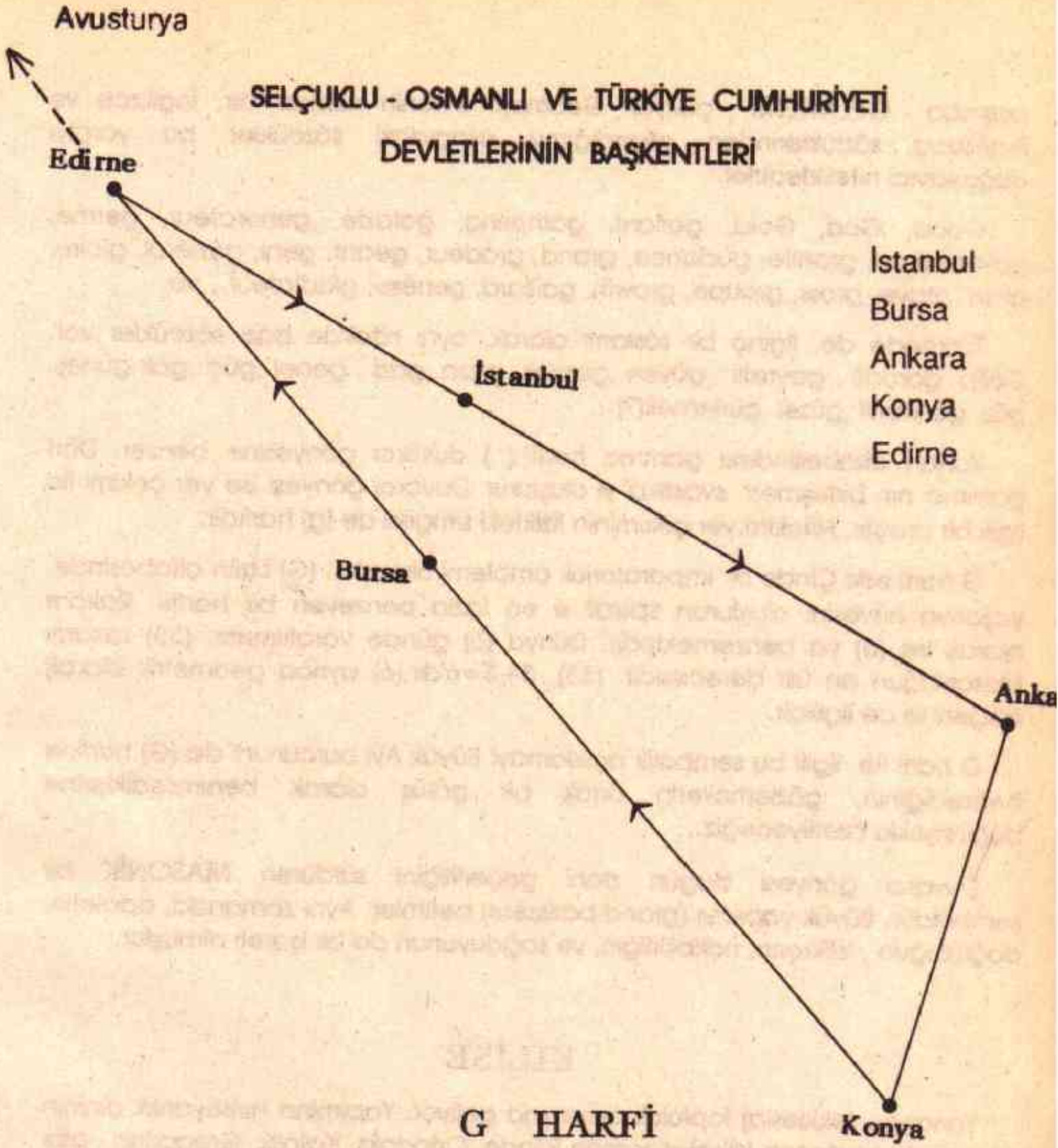

G HARFİ

Eski bir duvarcı Lonca (Loca) sından gelişmiş, uluslararası bir dernek olan **MASONLUĞUN** başlıca sembollerinden biridir. **Alevli Yıldız'** ın direktör merkezinde bulunur, ilham ve ilâhi nur' u simgeler.Diğer bir deyişle " **İlâhi prensibin** " sembolü olur,

Modern lisanlarda, büyüklük, soyluluk, yetenek...gibi vasıfları tanımlayan isim veya sıfatların çoğunlukla (G) harfiyle başladığı saptanmıştır. Bunların

başında GEOMETRİ geliyor. Geometri evrenin mimarı' dır. İngilizce ve Fransızca sözlüklerinden çıkardığımız aşagıdaki sözcükler bu yargıyı doğrulayıcı niteliktedirler.

Good, God, Gold, gallant, gathering, galaxie ,generateur, germe, governance, granite, gudance, grand, gradeur, geant, geni, général, gloire, grad, grave, gross, groupe, growth, gaillard, genése, gladiateur...vb.

Türkçede de, ilginç bir raslantı olarak, aynı nitelikte bazı sözcükler var: Galip, garanti , gayretli , güven ,gerçek ,gaza ,gazi , genel ,güç ,gök güneş, göz, görkemli ,güzel ,gürlemek(?)...

Yunan alfabesindeki gamma harfi ( ) duvarcı gönyesine benzer. Dört gamma' nın birleşmesi svastika' yı oluşturur. Duvarcı gönyesi ise yer çekimi ile ilgili bir araçtır. Nitekim yer çekiminin fizikteki simgesi de (g) harfidir.

G harfi eski Çinde bir imparatorluk amblemi olmuştur. (G) Latin alfabesinde, yaşamın nüvesini oluşturan spiral' e en fazla benzeyen bir harftir. Rakam olarak ise (6) ya benzemektedir. Dünya (6) günde yaratılmıştır. (33) rakamı Masonluğun en üst derecesidir. (33), 3+3=6'dır.(6) ayrıca geometrik olarak altıgen' le de ilgilidir.

G harfi ile ilgili bu sembolik açıklamayı Büyük Ayı burcunun' da (G) harfine benzediğinin, gözlemcilerin ortak bir görüş olarak benimsediklerine değinmekle özetliyeceğiz...

Duvarcı gönyesi bugün dahi geçerliliğini sürdüren MASONİK bir semboldür. Büyük yapıcıyı (grand batisseur) betimler. Aynı zamanda, adaletin, doğruluğun , istikrarın, hakbilirliğin, ve sağduyunun da bir işareti olmuştur.

KİLİSE

Yunanca (ekklesia) topluluk anlamına geliyor. Yapımına Hıristiyanlık dininin çıkmasıyla başlanan kiliseler zaman içinde, Ortodoks, Katolik, Gregorien.. gibi mezheplerin kendilerine özgü gelenekleri doğrultusunda, belirli bir aşama gösterip çeşitli formlar ve plan tipleri uygulanarak gerçekleştirilmişlerdir. Genel bir deyişle, ilk yapılanların Yunan bazikalarının bir devamı niteliğinde olduğunu ve onun plan tipinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Bunlara,Ayasofya' da olduğu gibi, Kapalı Yunan haç planlı kubbeli bazilika deniliyor. Ermeni kiliselerinde olduğu gibi, yonca planlı veya Ani Katedralinde uygulanan kubbeli bazilika ile kapalı Yunan haçı biçimlerinin bir arada kullanıldığı

örneklerde var. Selçuktaki St.Jean bazilakası ise çok kubbeli olarak inşa edilmiştir. Çünkü Jüstinyen kubbe ögesine çok önem veriyordu. Latin haçı planlı kiliseler ise (ikonoklazma) kırizi döneminin bitiminden sonra ortaya çıkıyor. Ancak biz bu metin içinde kilise plan tiplerinden ziyade onların ortak yönlerini ve bazı soyut görünümler üzerindeki yorumsal düşüncelerimizi açıklamaya çalışacağız.

Latin haç planlı Katolik kiliseleri, genel görünümü ile, kolları açık yatmış bir insanı andırır. Bu benzeyişe dayanarak yapılan fanatik bir yorumla şöyle deniliyor :

" Nasıl sevdiğimiz insanların resmini hep üstümüzde taşımak istiyorsak, kilise de insanın yani bizim resmimizdir, o halde o zaten bizim üzerimizde ve bizimle beraberdir! "

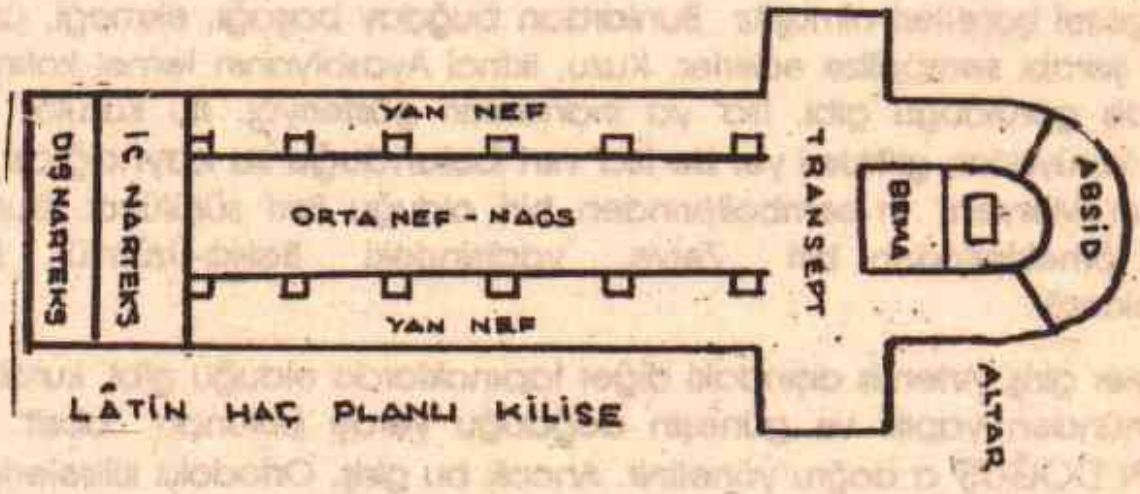

LATİN HAÇ PLANLI KİLİSE

Kilisenin en kutsal yeri (Bema) dır. Burası sanki bir kalp' tir.Bema camilerdeki mimber' in, absit ise mihrabın karşılığıdır.

Kiliseler, camiler gibi DİŞİ karakterlidir. Bir ana rahmi sıcaklığı duyulur içinde, İNSANLAR oraya koşarlar, KARDEŞÇE BİRLEŞİP bütünleşmek için...

Bazı kiliselerde İsa' ya ait ilâhi ve insani özellikler vitraylardaki ışık şekilleriyle geniş hacimli boşluğun gizemini arttırmaktadır.

Kiliselerde kubbe segmanındaki küçük pencerelerinin sayısı genelde 12 dir. Bu pencerelerin aralarında ya (12) havari, ya da 12 İsrail Kralı bulunur. Pencerelerden giren güneş ışıkları gibi, onlarda tapınağı aydınlatır ışık verirler.

Kilise bir üzüm bağı, kayık, kule, gemi ile özdeşleştirildiği gibi, İsa' nın eşi, dolayısıyla tüm Hıristiyanların ana' sı (teotokos) olarakta kabul edilmektedir.

Kilisede bir analık ve dişilik niteliğinin bulunması ANA ile ilgili diğer sembolizm kurallarının ona da uygulanmasını mümkün kılmıştır.

Kilisenin (naos) adı verilen esas ibadet salonu, gemi teknesi anlamına gelen, (vaisseau) olarakta isimlendiriliyor. Ancak bu, ebediyete doğru yol alan kutsal bir gemidir; direğinin tepesi sayılan kubbenin içinde daima İsa bulunur. Çünkü O, bu geminin bayrağıdır. Hıristiyan inançlarına göre, Oğlunun kızı ve Tanrının annesi olan Meryem, daima İsa' nın altındadır; absitin üstündeki yarım kubbe (kalof) nin içinde gösterilir. Bunun altında ise, İncil yazarları, havariler ve diğer azizler, kubbe ile yer arasında, hierarşik bir düzen içinde yerleştirilmişlerdir.

Kiliselerin içinde veya dış duvarlarında, kapılarda gördüğümüz balık, buğday başağı, üzüm salkımı, çoban ,balık...figürleri, zaman içinde hep İsa' nın simgesel işaretleri olmuştur. Bunlardan buğday başağı, ekmeği, üzüm ise kanı ve şarabı sembolize ederler. Kuzu, ikinci Ayasofyanın temel kalıntılarının frizlerinde görüldüğü gibi, İsa' ya inananları gösteriyor. Bu kuzular bir sıra halinde yürüyorlar; gittikleri yer ise İsa' nın bulunduğu su kaynağıdır...Üzüm salkımının Meryem' in sembollerinden biri olduğu ileri sürülüyor. Bunun en belirgin örneklerinden biri Zelve vadisindeki Balıklı-Üzümlü kilisede görülmektedir.

Kiliseler giriş, Artemis dışındaki diğer tapınaklarda olduğu gibi, kural olarak batı yönünden yapılır ve güneşin doğduğu yerde bulunan absit' e yani YENİDEN DOĞUŞ' a doğru yönelinir. Ancak bu giriş, Ortodoks kiliselerinde üç etapta yapılmaktadır; bunlar ATRİUM, DIŞ ve İÇ NARTEKS' ler ve NAOS (SELLA) olarak isimlendiriliyor. Birinci kapıdan girmeden önce bir avludan geçiliyor. Burası eski Roma evlerindekiler gibi bir alandır. Yunanca bir sözcük olan atrium, aynı zamanda, insanın fikren kendini bir şeye hazırlaması veya amaca ulaşmak için aşılması gereken bir yol, mesafe, süre olduğu gibi, bazı ön eylem ve girişimlerin uygulandığı aşama anlamlarını da içeriyor. Örneğin, Ankaraya gitmek için katedilen 7-8 saatlik yol boyu ve süresi, maddi anlamda bir atrium sayılabildiği gibi, bir gencin aşkını itiraf etmeden önce giriştiği kur yapma aşaması da atrium' un gayet soyut olarak içerdiği anlam ve kavramlardan biridir!..Nitekim kiliselerde de atrium' dan naos' a girişin bu tarz üç aşamada yapılmasında insan kendini psikolojik olarak dine ve ibadete hazırlamaktadır. Bu aşamalarla başlayan ilerleyiş, kilisenin en kutsal yeri olan bema' da son bulmakta ve KUTSAL BİR YOL olarak tasarlanmaktadır. Çünkü kutsal yerlere götüren yollar da kutsal olup o yere varmadan önce, üzerinde,

ziyaret edilmesi arzulanan, bazı durakları olmalıdır. ATRİUM sözcüğü ile ilgili şöyle bir benzetme yapabiliriz kanısındayım:

Bilindiği üzere, tıpta dolaşım sisteminde kanın içeri girdiği ilk KALP BOŞLUĞU' na verilen isimdir. Biz buna KULAKÇIK diyoruz. Atrium burada alçak basınçla çalışan bir pompa olup bir kapakçık içinden sağ vantriküle (karıncığa) göndermektedir. Kiliselerin ibadet salonu bir karın, en kutsal yeri olan BEMA' da onun KALBİ' dir...

İslâm felsefesinin de benimsediği bir olay; zira Mekke' ye giderken hacı adayları İstanbuldan harekette önce Sultan Ahmet Camiinde toplanıyor, sıra ile, Eyüp Sultan, Hacı Bektaşi Veli, Mevlâna, Veysel Karani hazretleri...gibi aziz ve evliya türbelerini ziyaret ederek yollarına devam ediyorlar. Eski tapınakların yolları da kutsal olarak nitelenmişti. Örneğin, Milet' le Didim Apollon tapınağı arasındaki yolun Didim' e ulaşan bölümü tümüyle ortaya çıkarılmış bulunuyor.

Kilisede rahiple cemaat karşı karşıya dururlar. Dikdörtgen plan, yüzyüze olmaya en uygun düşen bir formdur. İslâmda ise, imam ve cemaat aynı yöne bakarlar...

Kilisenin kubbesi, camilerdeki gibi, burada da semavi bir örtü öğesidir ve maddi dünyayı simgeleyen bir kaide üzerine ve genelde dört ayak oturtulmuştur. Bu sayının dört oluşu İsa' nın dünyanın dört bir yöresine egemenliğini yansıtması şeklinde yorumlandığı gibi, dünyanın dört olan kapısı, veya sayıları dört olan İncil yazarlarıyla da özdeştirilmekte...İslâm' da hal olan kutsal kitapların sayısı da (4) değilmi dir?..

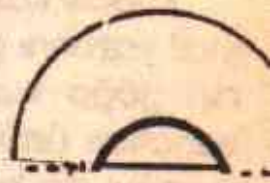

Kubbenin mimari açıdan böyle biçimlenmesi akustiği ve mekânda iç boyutların genişlemesine yara sağlamak ve mabede içten- dıştan görkemli bir görünüm kazandırmak gibi somut olan fonksiyonları yanı sıra, kubbeyi andıran gerçek göğün altında sanki ikinci bir gök, bir mikrokozmoz (mikrozmoz) izlemini yarattığı da akla geliyor. Öte yandan, kubbeyi dışbükey bir mercekle özdeştirmekte mümkün. Zira, mercekler yüksek nitelikte saf cam ve kuvars' tan imâl edilmekte ve içinden geçen ışınların doğrultusunu değiştiren bir araç gibi görmektedirler. Bunların parabolik bir görünümleri ve dış bükey (konveks) ve iç bükey (konkav) türleri bulunur. İşte merceğin bu özelliğinden hareket ederek, kubbenin de parabolik bir merceği anımsattığını, ışınların, güneş gibi çok uzaklarda bulunan bir merkezden geldikleri için, hemen hemen paralel olarak bu merceğe ulaştıklarını

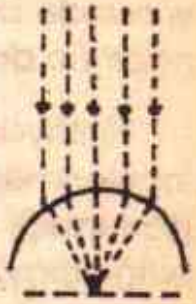

söyleyeceğiz. Bunun ardından da, güneş ışınlarının birbirleriyle bir noktada, (odak noktasında) birleşmeleri gibi, İsa' nın da bu merceğin tam ortasında yer alarak, politeizm (çok tanrılık) inançlarını ruhani vücudundan geçirip, hepsini tek Tanrı inancında birleştirmek istercesine, bir görünümün imgelendiğini de ilâve edeceğiz...Bu olayda kubbeyi, ters konumu ile, yeryüzünde yapılan ibadeti göğe yansıtan bir araç olarak tasarlamakta mümkündür.

Kubbenin içinde egemen olan renk tonu seçiminin de bir raslantı olmadığı gerçektir. Nitekim, Kariye müzesinde görüldüğü gibi, iç narteks' te İsa ve atalarının resimlendirildiği kubbe onun tanrısallığını ifade eden lacivert- mavi, Meryem' in bulunduğu kubbe ise, daha çok, erguvani kırmızı (pourpre) renktedir. Bu renk " egemenlik gücünü " ifade eder.

Kubbe kasnağı gökle yer arasındaki geçişin başladığı bölümdür. Burası kural olarak 12 parçaya bölünür, yani 12 ayrı yönden ışık veren küçük pencerelerle donatılır. Bazen de 12 havarinin resimleriyle süslenir. Oniki sayısının buradaki anlamının, zodiak' ın 12 bölmesi, 12 ay, Kudüs' ün 12 kapısı, Jacob' un 12 oğlu veya hayat ağacının 12 meyvesiyle ilintili olduğu kanısındayız...

Kubbe kasnağının altındaki pantantiflerde, kural olarak, ya 4 melek veya 4 İncil yazarını görüyoruz ki, olayı bu bakış açısıyla değerlendirenin zihninde, İsa' nın göğe kurulu olan tahtı sanki, onların desteğiyle yukarı kaldırıp kol ve kanatları üstünde tutuluyormuş gibi bir izlenim yaratır. Tahttan söz ederken şu ayrıntıyı da belirtmek gerekiyor: İsa bir taht üzerinde gösterildiği zaman, çoğu yerde, örneğin Ayasofya kral kapısı üstündeki mozaik kompozisyonda, ayakları doğrudan doğruya yere basmaz; onları dünyayı simgeleyen bir eşik (tabure) üstüne koyar. . Ayrıca bu taht gayet armonili ses veren bir müzik aracı olan harp' e benzetilmiştir. Bununla anlatılmak istenen şey, O' nun kulağa hoş gelen bir müzik gibi olduğudur. Kubbe içinde görüntülenmiş İsa' nın burnu, dikkat edilirse, hafifçe absidin bulunduğu noktaya yöneliktir. Sümela manastırında absidin yeri bu sayede belirlenmektedir. Keza Akdamar adasındaki Ermeni kilisesinin dıştaki rölieflerinde de İsa, duvarın dışında, absitin yönünde bulunur. Meryem' in yaşam öyküsü ile ilgili kompozisyonlar daha çok naos' un dışındadırlar. Tevrat ve İncil olayları adeta iç içe, başbaşa bulunurlar.

Hıristiyan kiliselerine ait, daha çok sembolizm açısından, bazı ayrıntıların incelenmesine ayırdığımız bu metin içinde, özellikle Kariye müzesinde açıkça gözlendiği şekilde, kiliselerin Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit (İncil) in konusunu ettiği olaylarla resimlendirilme amaçlarının başında, resmin okuma yazma bilmeyenlerin yazısı olması ve onun dinin tanıtılıp öğretilmesine yardımcı bir

araç olarak kullanılması geliyor. Çünkü Hıristiyanlık aslında bir yüz (surat) dini, yüz ise sessiz bir lisan' dır. Bu açıdan kilise duvar resimleriyle yapılan din eğitimini, didaktik olarak, günümüzde uygulanan odio-visüel metod' un bir prototipi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Son olarak, kilise sözcüğünün bir topluluk (cemaat) anlamını içerdiğini hatırlatarak, Anadoluda kurulan ve (ilk Yedi Kilise) adıyla tanınan bu toplulukların, özellikle topoğrafik olarak, gelinip gidilmesi kolay, aynı zamanda Anadolunun stratejik yaklaşma yol ve bölgelerinde bir din kalkanı oluşturulmasına özen gösterildiğini de belirtmek isteyeceğiz...İzmir (Symirna), Efes, Bergama, Sardes, Laodikya, Akhisar (Triatri) ve Alaşehir (Filadelfia) zamanın nispeten en kalabalık olan kentleriydi. Symirna ve Filedelfia isimleri Amerikaya Anadolu' dan gitmiş bulunuyor..

KAPI

Kapı soyut işleviyle, iki durum, iki ortam, iki âlem, bilinenle bilinmeyen, görünenle görünmeyen, ışıkla karanlık ve varlıkla yokluk arasındaki bir geçit ve aynı zamanda bir geçiş olayının sembolü olmuştur. Somut işlevi ise, kapattığı yere girmek ya da çıkmak isteyenin zorunlu olarak kullanacağı bir araç olması. Öte yandan kapı, duruma göre, yeni bir başlangıç, girişim veya atılımla da özdeştiriliyor. Kanatlar ve kasa olmak üzere iki ana öğeden oluşan bu obje, biri DİNAMİK, diğeri ise PSİKOLOJİK olan şu iki farklı görünüme sahip: İçten ya da dıştan bir etkiye uğradığında yaptığı iki yönlü hareketiyle, ya bir şeyin veya yerin üstüne kapanıp onu saklıyor, ya da açılıp, oradaki gizleri açığa vuruyor, gözler önüne sergiliyor. İşte bu hareketle oluşan ÖRTME veya GÖSTERME olayı bir kapının DİNAMİK olan işlevidir.

Psikolojik açıdan incelediğimizde, ÖBÜR TARAFA GEÇMEYİ davet edici bir görünümü var. "Gel, geçilecek yer burasıdır" demek istercesine, bize bir geçidi ve onu izleyen bir YÖN ve YOLU işaret ediyor. Bu nedenledir ki, Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinde, bir tapınakta kutsalıkların başladığı yer onun kapısı olmuştur. O, önünde duranları, ahrete davet eder ve girmek istiyenlere

cennetin yolunu gösterir.*(Aslında, giriş yapmak, özellikve kutsallığı olan bir hareket kavramıdır.)*

Ezoterist (gizli, batinî, içrek) ekolün farklı bir yaklaşımla yaptığı incelemeye göre ise, bir kapıdan yapılan giriş ve çıkışlarda kapının kanadı, ya da kanatları, kendisine yapılan itme ve çekme darbelerine göre yönlenirken, kasasında takılı ve tabi olduğu reze ve menteşeler aksiyal durumlarını korumaktadırlar. İşte burada kapının birinci durumu insanın DIŞ DÜNYASI, ikincisi ise gene ona özgü olan İÇ DÜNYASIYLA özdeşmektedir...

Hıristiyan geleneğinde tapınağın ana girişi batı yönündedeir ve BATI KAPISI olarak adlandırılır.Bunun nedeni, güneşin o yönde batması ve diğer yönden yeniden doğana kadar, yitirdiği ışıklar gibi, dinsizlik, inanç ve imansızlığı orada karanlığa gömmesidir. Bu bilinç yönünde oluşan inanış, Batı Kapısı' nın kimi yerde bir sonun da başlangıcı olduğudur. Bu nedenledir ki, Trabzon Aya Sofya Kilisesindeki Son Mahkeme sahnesi (Dünyanın sonu) bu kilisenin Batı Kapısı girişine işlenmiş bulunuyor.

Tapınağa batıdan giren kimse doğuuya, yani güneşin doğduğu ve tekrar doğması beklenen yerdeki bemanın absidine doğru ilerler, orada, yeniden doğuşa (rezürreksiyon' a) kavuşmak için...

Durum diğer dinlerin ibadet yerlerinde de aynı. Onların da giriş kapıları mabedin en kutsal sayılan köşesine yönelen bir yolun başlama noktası kabul edilmiştir.

Çok tanrılı mitolojik dönemde inşa edilmiş Artemis tapınaklarına, bu kez doğudan girip batıya, yani bir ay tanrıçası olan tanrıçayı simgeleyen olaya, güneşin batışına yüründüğünü hatırlayalım.

Özellikle Hıristiyan Ortodoks kiliselerinde naos' a girmeden, ATRİUM, iç ve dış narteks adı verilen mekânların kapılarından geçiliyor. Atrium sözcüğü bahçe, avlu anlamına geliyor. Ancak batı dillerinde atrium, simgesel olarak, bir amaca ulaşmak için gösterilen gayret, emek, alınan yol ve zaman kavramlarını da içermektedir. Narteklere gelince: Bunlar birbirlerine paralel koridorlar, dehlizler. Narteksler birbirlerine, Aya Sofya' da görüldüğü gibi, kimi kez sembolik değerleri ve anlamları olan bir sayı ile irtibatlı olup, dua gibi, inandığı dinsel bir vecibeyi yerine getirmeye niyet ederek kiliseye giren bir kimsenin, oraya girmeden önce belirli bir aşama geçirerek, psikolojik olarak uhreviliğe kendisini hazırlamasına da yardımcı olmaktadır. Tam anlamıyla narteksler, kiliselerde mezhepden olmayanların, ya da henüz vaftiz

edilmemişlerin kullandığı dehlizdir. Narteksler ana mekândaki orta neften, üzerinde kapılar bulunan bir duvar, ya da kolonlarla ayrılırlar.

Atrium-Naos arasındaki kutsal yolun üzerindeki kapıların sayısı bir rastlantı sonucu değildir. Dine girmeyi kolaylaştırmak için çok sayıda açılmıştır. Örneğin, Aya Sofya' nın İmparator girişine mahsus cephesinde 7+5+9 olmak üzere, 21 kapı bulunuyor. Yirmi bir 3x7 olup, altın sayılar içinde dinsel açıdan çok yönlü yorumlar içeren bir sayıdır. Diğer üç sayının içerdiği simgesel anlamlara,konuyu dağıtmamak için yer vermiyorum ancak, yirmibir' in, gelişmişliğin ve yetkinliğin sayısı olduğunu, keza, o devrin İstanbulunu kuşatan kara ve deniz surlarında, manevi koruyuculuğu da sağlaması için, 21 kapı açıldığını tahmin ettiğimi hatırlatmakla yetineceğim.

Şimdi NARTEKS sözcüğünün mitolojik öyküsüne değineceğim: Narteks, Gaia' nın oğlu olan Prometheus (önceden gören) ün tanrı Zeus' ten çalarak insanlara verdiği ateşin, ucunda yandığı bir dal parçasının adı. Prometheus bu eyleminden dolayı, tanrıların kurmuş olduğu düzene karşı gelmiş ve cezalandırılmış...Bu efsanenin diğer ayrıntılarından söz etmeden, sadece narteks' in IŞIKLA, dolayısıyla YOL GÖSTERİCİLİK' le ilgili bir obje olduğunu hatırlatmak istiyorum. Sonuçta Atrium, birbirlerine paralel iki koridor,narteksler, orta nef ve absit' e ulaşan bu yolun sürekli aydınlatılmış olduğu ima ediyor...

Camilerimizde de, narteksler benzeri yapılaşma planı söz konusu olabilir. Özellikle Osmanlı camileri dış ve iç avluludur. Harem adı verilen dıştaki duvarda, camiye gelenlerin fazla dolaşmamaları, yani her yöndeki mahalle sakinlerine gösterilen kolaylığın eşit olması amacıyla çok kapı açılmasına özen gösterilmiştir. Mümin burada da sokaktan ayrılıp hemen caminin ibadet salonuna girmez. Dış ve iç avlulardan geçer, yani onun belirli bir yol ve süre geçirmesi arzu edilir. Sultan Ahmet Cami' nin harem duvarlarının kuzey cephesinden dış avluya giriş kapısında bir zincir sallanıyor. Nedenini sorarlar. Cevabı şu: Bu caminin dış avlusu haftanın belirli günlerinde açık hava pazarı (agora) olarakta kullanılıyor. Ancak, yerel yönetim bu pazar yerine yüklü hayvanların girmesini yasak etmiş; ayrıca bir zincirle kapının girişideki yüksekliği azaltmış...Bu vesile ile özellikle İslâm mimarisinde hiçbir şeyin SEBEPSİZ değil, mantık ve AKLISELİM ürünü olduğunu tekrarlamak istiyorum.

Dış avluya girdik.Karşımıza iç avluya açılan görkemli bir kapı çıkıyor. Bu taç kapı, miraç anlamında, merdivenle çıkılan yüksek bir platforma oturtulmuş ve içi oyularak dişilik verilmek istenmiş bir mihrap gibi görünüyor; eksenin öbür ucundaki gerçek mihraba, cennet kapısına doğru yön ve yol verir izlemini yaratıyor adeta....(Bkz. Sultanahmet camii)

Selçuklular taş işçiliğindeki emsalsiz ustalıklarını dini ve sivil amaçlı mimari yapılarının özellikle ve öncelikle kapılarında göstermişlerdir. Büyük bir özen ve önem gösterek işleyip süsledikleri bir kapıyı, onlarda bir KARŞILAMA ve UĞURLAMA' nın, yani fiziki bir birleşme ve ayrılığın yapıldığı yer olarak, değerlendirmekteydiler.

Kapı yapımı için seçilen mermerin, (birinci hamur beyaz kağıt örneği), en kaliteli olmasına dikkat ediliyordu. Konya İnce Medresesi kapısı beyaz mermer değildi ama, Sille taşı adı verilen, işlenilebilirliği ve zamana karşı dayanıklığı olan esmer bir taştan imal edilmişti. Bu kapının üstüne işlenen HAYAT AĞACI' nın bu kez bir enginara benzetilmek istenmesi de ilginçtir. Enginar değerli bir sebze, bir SARAY TAAMI o devirlerde...(taam - yiyecek)

Dış cephelerinin kendisini bizlere hayranlıkla seyrettiren dekoratif güzellikleri arasına işlenmiş ayet, methiye ve ithaf ibareleri, oraya girecekleri dine hazırlamanın yanı sıra, bu eserleri topluma kazandıranları tanıtıp, onlar için hayır- duaların beklentisi de amaçlanıyordu.

Selçuklu mimarisinde bazı kapıların ait olduğu binadan da yüksek yapıldığına tanık oluyoruz. Örneğin, Niğde' deki Ulu Cami' nin taç kapısı CAMİNİN KAPISI DEĞİL, KAPININ CAMİSİ dedirtecek kadar büyük boyutludur. Alaattin Camii de denilen yapının bu kapısında, ışık ve gölge oyunları yaratarak, Sultan Alaattin' in kızı olduğu ileri sürülen bir kadın yüzü gösterilmek istenmiştir. Selçuklu kapılarının bir başka özelliği de halen bazı çevrelerce bilinmediğini sandığım özelliklerinden biride şudur: Konya İnce Minare ve Karatay Medresesi, Sultan Han Kervasarayı, Selçuk' taki İsa Bey Camii...nin taç kapılarının üst alınlıklığında siyah/ lacivert mermerden enine ve boyuna şeritler halinde stilize edilmiş küfi yazı ile MUHAMMED yazılıdır, İslâmda o devirde, resim krizi nedeniyle insan figürü yapılamamaktadır.

Hıristiyan kendi peygamberinin resmini kapıların üstünde nasıl açıkça gösterebiliyorsa, o da kendi peygamberinin ismini, resim benzeri bir sanat ürünü olan kaligrafi ustalığı ile biçimlendirip gizleyerek, cami kadar mübarek saydığı, eğitim ve öğretim kurumları olan medrese kapılarında da görmeyi ve göstermeyi arzu etmiş, gerekli bulmuştur.

Antik çağdan bu yana hemen tüm din ve uygarlık dönemlerinde inşa edilmiş binaların KAPI ADI VERİLEN organik parçaları, oranın görev ve amacına uygun bir biçim ve anlam verilerek,

önüne gelenleri koruyan, cesaretlendiren, yerine göre korkutan, ya da kendisinden beklenen manevi koruyuculuğu güçlendiren bazı simgesel öğelerle birleştirilmiş veya bütünleştirilmişlerdir. Bu sayede içeri giren insanların o kutsal sayılan şeylerin ALTINDAN YA DA ARASINDAN geç-meleri sağlanmıştır. Bu konuda bir hayli örnek vermek mümkün: Hititlerin vahşi görünümlü olan Aslanlı ve Sfeksli Kapıları, Yazılı Kaya (B) odası girişindeki gardiyan cin röliyefi, Alaca Höyük Sfenksli Kapısının önü, iki taraflı olarak bazı dinsel törenlerin rölieflerivle işlenerek kutsallaştırmak istenmiştir, Selçuk St. Jean Takip Kapısı (Kırık olan bir bölümü şu anda Londra' da olan ve Truva Savaşı' da Aşil' in Hektor' u öldürmesi olayını betimleyen bu sahnenin uygun görülüp, özellikle bu kapı alınlığına konulmasının nedeni yoruma açık...)Hoşap Kalesi' deki karşılıklı iki aslan, Ani Ören yerindeki SVASTİKA, İshak Paşa Sarayı kapılarındaki hayat ağaçları, aslanlar, Erzurum Çifte Minare ve Yakutiye Medreseleri portallerini süsleyen, şamanik dönemden yansıyan Kozmik Evren Ağacı, dragonlar, kartallar ve gene aslanlar...Aynı konuda Perge ören yerinde gözden kaçan bir ayrıntıya değineceğim: Geç Roma Kapısı üstündeki kabartma, bir kalkan ve ucu görülebilen bir mızrağı (kargıyı) betimliyor. Bunlar savaş tanrısı Ares' in simgelerinden biri. Amacı belli: Savaşa giden yolcu edilen askerler altından geçerken ondan cesaret alıyorlar prüfie oluyor ve manen kötü ruhlardan arınıyorlar.(Prüfiksiyon olayı)*

Hıristiyan dini mimari ve ikonografisinde kilise ana giriş kapıları özellikle İsa ile ilintili olup, onun bazı mesajlarını da taşımışlardır. Meryem genelde, girişlerde yoktur, ya da ikinci plandadır. Örneğin Kariyede ikisi de var ve karşı karşıya konulmuş. Bu konumlarıyla " Mabede hoş geldiniz " der gibi, girenleri kar-şılamakta, gidenleri de BİRLİKTE uğurlamaktadırlar. Buradaki Meryem, kuca-ğında çocuk İsa ile gösterilmiştir. Belki de oğluna , bu vecibeyi çocukluğundan itibaren öğrettiğini söylemek istiyor!..

Kiliselerin İsa' ya sunuluş törenini yansıtan sahneler de hep kapılar üstünde yer almışlardır.

Orta çağ ikonografisinde ise Meryem' in GÖĞÜN KAPISI, ya da bir kapı olarak betimlendirildiğine tanık oluyoruz. Kariye Paraklezion' unda Jacob' un başını taşa koyduğu yerin üstündeki merdiven göğe yönelmiştir ve orada Meryem bulunmaktadır.

Aya Sofya Kral Kapısına dönüyoruz: Kapı üstünde, İsa' nın Apollon' un kine benzetilen tahtının altındaki bronz plakada açık bir kitap röliyefi bulunuyor. Oğul' u simgeleyen bu kitabın üstünde şu satırlar yazılı: " Tanrı bana, sen koyunların olduğu yerin kapısısın dedi; her kim benim aracılığımla içeri girerse,

orada gerçek merayı bulacak ve kurtulacaktır. " İncil' in bir yerinde de şu ifade var: " İşte ben bu kapının önünde duruyor ve ona vuruyorum; eğer biri benim sesimi duyar da kapıyı açarsa, içeri gireceğim ve SON AKŞAM YEMEĞİNİ onunla birlikte yiyeceğim, o da benimle..." Bu iki örnekte Hıristiyan aleminin kapı' ya neden bu kadar önem verdiğini anlamış oluyoruz.

Kapıların Antik çağda şehir surlarının en zayıf, ya da en güçlü olması istene noktalarıydı. Yunan askeri mimarisinde, örneğin Perge ve Bergamada sur kapıları her iki yanındaki kulelerle korunuyorlardı. Hitit' tede görüldüğü gibi kapılar ve kuleler son önlem olarak, adak hücreleri ve tanrı kabartmalarıyla da donatılmaktaydı. Hıristiyan kiliselerine fiziki güvenlikte gerekiyordu. Bunu sağlamak için Aya Sofya ve Selçuk bazilikası girişlerinde nöbetçi bulunuyordu. Nedeni, bu mabetlerin aynı zamanda devletin hazinesinin bir kısmını, ya da yapılan maddi bağışlarla oluşan hatırı sayılır bir parayı da saklamasıydı. Camilerde ise böyle bir adet ve gereksinim söz konusu olmamıştır. Kapı ve pencereler bugün bile bir meskenin en kritik bölümleri olma durumunu korumaktadır. Kilitler, nöbetçiler ve en gelişmiş elektronik aygıtlar...

Kapı kavramı gerek obje, gerekse bir aşama, derece ve yüzeyini belirleyen bir öğe olarakta karşımıza çıkıyor. Başta eski zamanın sarayları olmak üzere, kapılar bu mekânlarda varolması zorunlu görülen bir tür HİERARŞİ ZİNCİRİ' nin baklaları gibiydiler. Örneğin Topkapı Sarayında dört ana kapı bulunuyordu. Birincisi, Bâbü- Selâm, çünkü selâm sözden öncedir, önce olmalıdır. Daha sonra Bâb - Hümayun. Bu kapı diğerlerine oranla daha görkemli, iki tarafında kuleler var, üstünde Lir çiçekleri (Avrupada yaygın bir dekoratif öğe). Çünkü hünkârın adını taşıyor. Üçüncü kapı, Bâbü-Saade. Bu sonuncusunun daha renkli, resimli ve gösterişli olması istenmiş. Çünkü saraydaki protokol etaplarının son kertesi. Sivil akağalara bekletiliyor. Daha başka bir ciddiyet, resmiyet ve MAHREMİYET' i var...Aya Sofya' nın Kral kapısı da diğerlerine oranla daha büyük ve üzeri değerli metal kaplamalı. Akropollerin Propilen adı verilen giriş holleri veya kapıları da görkemli ve gösterişliydiler.

Batı ülkelerindeki, malikâneler, konakların başlıca iki kapısı bulunmaktaydı. Bunlardan biri, leydiler, kontlar...gibi elit (seçkin) düzeydeki

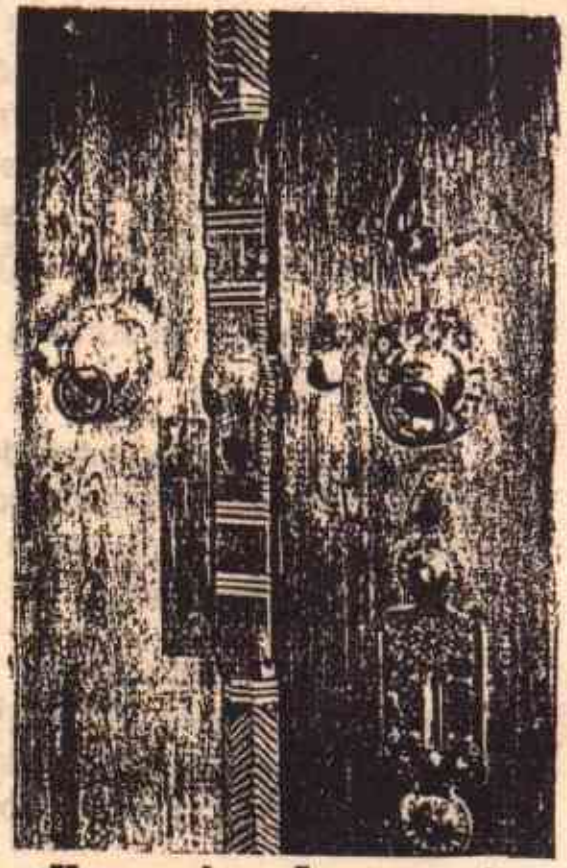

Kaymakamlar evi
SAFRANBOLU

ziyaretçilere, diğeri ise uşak ve hizmetçilere ait olan bir servis kapısı. Açıkca bir sınıf farkından kaynaklanan bu olgu İslâm ülkelerinde o denli yaygın olmamıştır. Çoğu yerde her iki düzeydeki insanlar aynı kapıyı kullanabiliyorlardı. Eski zaman evlerinde mutlaka bir bahçe bulunduğundan, eve, biri sokak diğeri bahçe kapısı denilen kapılardan girilip çıkılmaktaydı. Eski Safran-boluda, Kaymakam Evi olarak adlanan bir evin sokak kapısında erkek ve kadın ziyaretçilerin vurarak kullanmak zorunda oldukları ilginç tokmaklardan söz etmeden geçmiyeceğim; gidip görmeye değer..

Anadolu geleneklerinde kapı bir evin KULAĞI; pencereler ise gözleri olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle olmalıdır ki, eski evlerin sokak ve bahçe kapı-larındaki tokmağa EVİN DIŞ KULAĞI adı veriliyordu...

Genel olarak tapınak mimarisinden etkilenen Hıristiyan evlerinin planında, adeta labirenti andıran,uzun koridorlar ve kapıları birbirine açılan odalar bulunmaktaydı. İslâmda ise, koridordan çok SOFA vardır ve odalar hep bu sofaya açılırlar, yani mahremiyet var ama, gizlilik söz konusu değildi demek mümkün...

Bugüne dek, kapıların isimlendirilmesi, onun kapattığı, ya da yol verdiği yön ve yerin adını veya o kapının işlevini tanımlayan, sözcüklerle yapılmış bulu-nuyor. Somut bir anlamı olanlar için şu örnekler verilebilir. Serasker Kapısı, Ağa Kapısı, Urfa Kapı, Elazığ Kapı, Belgrat Kapı, Silivri Kapı, Edirne Kapı, Gümrük Kapısı, Hudut Kapısı, Dış Kapı, İç Kapı, Cümle Kapısı, Mutfak Kapısı, Garaj Kapısı...Soyut, ya ad simgesel bir anlamı olanlar ise; Şeref Kapısı, Hükümet Kapısı, Komşu Kapısı, El Kapısı, Sınav Kapısı, ÜMİT KAPISI ve nihayet EKMEK KAPISI...

Deniz' de ilk çağlarda insanoğlunun karşısında dünyaya açılmış MAVİ BİR KAPI' ydı.

(*) Kutsal mekânlara giriş kapılarının üstünde (kiliseler) daima İsa vardır. Çünkü İsa' da bir savaş tanrısı gibi düşünülmüştür. Onun yaptığı savaş ise inaçsızlara karşı olmuştur. (Perge geç Roma dönemi kapısına bkz.)

İslâm mimarisinde benzeri bir uygulama söz konusudur. Selçuk med-reseleri (Karatay) ve kervansaray portalleri (cümle kapıları) nın alınlıklarında kufi yazı ile Muhammet yazılmıştır. Çünkü bu kapılarında açılıp gösterdikleri yolda aynı anlam ve amaç söz konusu...

Mülkiyetin de bir bekçisi olan kapıların önü evrenseldir, yani herkese açık ve aittir. Ancak bize ya da bizim istediklerimize ait olan sınır bu eşiğin içindedir. Başka bir deyimle, dışı düşman, el, elâlem, içi ise dost mekânıdır.

İnsan yaşamında biri ilk, diğeri de son olmak üzere, başlıca İKİ KAPI bulunduğunu söyleyeceğiz. Bunların birincisinden çıkılıyor, anatomik bir kapı bu; oraya artık dönüş / giriş söz konusu değil. Nice fiziki ağrılara katlanmaya mecbur ettiğimiz ANAMIZ' dan, yani bu ANA KAPI' dan bağıra çağıra, ama mutluluğa, selâmete çıkıyoruz. Nitekim az sonra her şey güzelleşecek, yüzler gülecek, sevineceğiz ve sevindireceğiz bizi o KAPI ÖNLERİNDE sabırsızlıkla bekliyen-leri!...

İkinci kapıya gelince: Bu er ya da geç ancak giriş yapacağımız nihai kapı olacaktır. Vakta ki maddesel yaşam terkedilip, kıyamet günü gelene dek, kabirde geçen AHİRET YAŞAMI da bitecek, işte o zaman ilâhi mahkemenin kararına boyun eğeceğiz, cennet ya da cehennem kapılarından birinden gireceğiz. Ancak, cennet' in kapısı tek, başkaca seçeneğimiz yok. Cehennem' in ise , bir ayete göre, tam yedi kapısı bulunuyor. Bunlardan her biri, günahlarımızın ağırlık derecesine göre, suçlu bölüklerine ayrılmışlar. İlâhi adaletin terazisi bu konuda bir hayli hassas, çünkü işlenen günahların hepsi aynı ağırlıkta değillerdir ve olmamalıdır...

Ahret, HAKKA ulaşılabilmek için çıkılacak yolculuğun eşiğidir. Ölüm bir başka âleme GEÇMEK için geçilen bir kapıdır. Ancak bu çıkış, hemen ardından açılan diğer bir KAPI' dan yapılacak bir GİRİŞ' e dönüşmektedir. Semavi dinlerin ahiret, cennet ve cehennemle ilgili inanç ve yorumları hemen hemen aynı anlamda...Kariye' de "Son Mahkeme" ya da " İsa' nın Dönüşü" olarak adlanan bir kompozisyon bulunuyor. Ekli sağ ve sol' un yorumu bölümünde de açıklandığı üzere, bu tabloda cennet İsa' nın SAĞ AYAĞI doğrultusunda olup, birkaç ağaçla bahçeye benzetilmiş. Aslında cennet Arapça (bahçe) demektir. Bahçe maddesel yaşamı sürdürdüğümüz bir evin mekânın hemen arkasında, onun DEVAMI OLAN, açık, açıklık bir alan. Bu birleşme ve uzantı dünyevi ve uhrevi (semavi) yaşamların bir bütün oluşturmasına da benziyor.

Söz konusu cennet betimlemesinde havari Philippe, vaktiyle İsa' nın kendisine emanet ettiği anahtarı tutuyor. Arkasında sıralarını bekliyen cennetlikler görülüyor. Cehennem ise İsa' nın SOL AYAĞI' nın altından kaynaklanan bir ATEŞ NEHRİ şeklinde betimlenmiş, ellerinde kargılar tutan zebaniler...*(Anahtar ve Nehir açıklamasına Bkz.)*

Bazı nehirler denize döküldükleri yerde DELTA' lar oluşturular. Delta, Akatça DALTO olup, KAPI demektir. Ezoterist ekole göre, bu olay bir ANA RAHİMİNE DÖNÜŞ ÖZLEMİ' nin yansımasıdır. Çünkü deniz rahimdir. Nehirler ondan, onun suyundan da oluşmuştur, dünya coğrafyasındaki tüm nehirler bu özlemlerini gidermek için hep denize doğru akmakta, koşuşmaktadırlar...

Bizler, yaşam boyunca , iki ana kapının dışında, karşımızda bizi önünde durduran sayısız kapılarla karşılaşıyoruz. Şayet bu kapılar kapalı ise, ve biz oraya girişi gerçekleştirmeye yeterli bir güce sahipsek, yetkili veya haklı isek... ordan girebiliyoruz.

EŞİK

Eşik kapının yerle bağlantısını sağlayan bir parça olduğundan sembolizminde onunla ortak yönleri var. Öncelikle eşik, bir merkezden yayılan kutsal ışınların sona erdiği bölgenin, yani kutsallığın sınırıdır. Dışarıyla içeri, kutsallıkla dinsizlik ve inançsızlık arasında bir geçiş noktası, ayrılma ve barışma ilişkilerinin bir sembolü oluyor. Somut anlamda, şayet onun önüne gelen kimse içeri alınırsa olumlu, alınmazsa, kapıda bekletilirse, olumsuz bir eylemin rolüne yardımcı oluyor, aracılık yapıyor.

Eşik, eski geleneklerin bir çoğunda yerleştiği gibi, tapınağın, anıtsal bir mezarın, bir aile ocağının dokunulmazlığa sahip noktalarından biridir. Burasını aşarken ayağın üstüne basmamasına özellikle dikkat edilmeli, belirli bir bedensel temizle sahip olunmalıdır. Japonyada ayakkabı çıkarmadan eşiğin atlanmasına izin verilmez. Bizde de camiye girerken abdest alınır ve ayakkabılar çıkarılır. Ayrıca, eşik, gereğinde önünde secdeye kapanılıp öpülecek bir yerdir. Bu uygulamanın Orta Asya ve Sibirya uygarlıklarında yaşanılan çadırlarda bile adet haline geldiğini bilmekteyiz. Mali Bambarları kabilesinde eşik evin kutsal bir yeridir. Bu insanlar ataları için yaptıkları tapınmalarda onları, eşiğe baston vurarak " Hz. Muhammet bir oda, Hz. Ali ise onun eşiğidir" derler.

İslâmda mihrap cennet eşiğidir; secde onun önünde yapılır ve bu eşik öpülür. Eskiden yapılan (etek öpmeler) de hep aynı anlayış ve değerlendirmeyle ilgili olabilir. Sunak (altar) ta bir eşik gibi kabul edilmiştir; üstünde kurban kesilir. Sunaklar, kutsal sayıldığı için hep taştan yapılır ve etrafındakilere oranla daha yüksek ve belirgin olmasına önem verilirdi.

ANAHTAR

Anahtar somut anlamda açma ve kapama işlevleriyle ilgili; yani kapalı olan bir yere girmek için onun kilidini açmakta kullanılan bir araç.

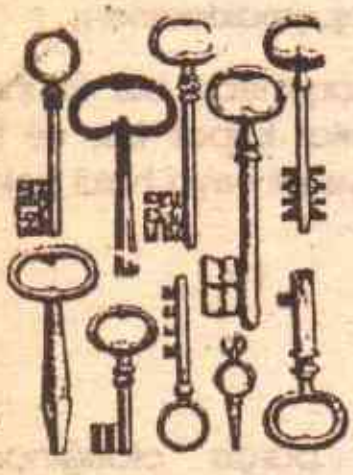

Ancak sembolik açıdan anahtar, başka bir şekle dönüşme halini ve saklı- gizli olması gereken bir olay ve yerin gizemlerine vâkıf olma anlamında değerlendiriliyor. Anahtar açıklığa kavuşturulması veya öğrenilmesi istenilen bazı bilinmeyenlere çözüm getirir. Cevap anahtarı, şifre anahtarı gibi... Bunun yanı sıra, erkek cinsiyetli olması nedeniyle daima aktif rol oynar ve bir işe, bir uygulamaya ilk kez başlamanın ve özellikle, iktidar ve sahip olma kavramlarının bir sembolü olarak kullanılır.

İsa, Aziz Petrus' a (Pierre) iki anahtar emanet etti; bunlardan biri cennetin kapısını açmak, diğeri ise kapatma yetkisinin sembolleri olarak yorumlanır. Kariye' de Naos' a giriş kapısının solunda ve mezar şapelindeki (pareklezion) cennet kapısı önünde, elinde anahtar bulunan şahıs Petrus' dur. Sembolik açıdan, Tanrıda, güneşte ve şefte olmak üzere, âlemde başlıca üç anahtarın varlığından söz edilir.

Tanrınınki yaradılışın ve dünyanın ; güneşinki gündüz ve gecenin kapılarını açıp kapayan anahtardır.

Şefteki anahtar ise, onun yönetim için sahip olduğu tüm maddi ve manevi güçleri gösterir ve kendisine verilen yetkileri kullanabilmesini sağlar.

Papaya özgü takılardan biri de, altın ve gümüşten yapılmış, iki anahtardır. Bunlar dünya ve ahiret cennetlerine girişin, gece ve gündüzün anahtarları olduğu gibi, altından olanı onun ruhani otoritesini, gümüş olanı ise, papanın geleneksel olarak üslendiği, kraliyetle ilgili görevlerinin amblemidirler.

Eski geleneklerde anahtarın verilmesi, teslimiyet, boyun eğme anlamını içeriyordu. Örneğin, Cenevizliler, fetih sırasında, İstanbul' un kendilerince işgal edilmiş olan bölgesinin anahtarını Fatih Sultan Mehmet' e teslim etmişlerdir. *(Galata kulesi üstünde yazılıdır.)*

Günümüzde ise, önemli bir kişiye, bir şehri ziyareti dolayıyla sunulan ve genellikle altından olan anahtar, o kişiyi kendilerine bir hemşehri gibi kabul ederek, onurlandırma anlamında uygulanmaktadır. Öte yandan, anahtarın

devir-teslim ilişkileri sırasında el değiştirmesi bir görev yetki ve sorumluluklarının devrini ifade ediyor.

Kiracının kiraya verenden anahtarı teslim alması, mülkiyetin kesinleştiği anlamındadır. Bir inşaatta " anahtar teslim" ifadesinde ise, herşeyin tam ve tekmil olma vaadi amaçlanır.

ŞEHİR

Sembolik açıdan şehire dişilik prensibini içeren bir yerleşim alanı, bir ana gözüyle bakılıyor. İçinde yaşayanlar ise onun sinesinde barındırdığı evlatları...Bu nedenle olmalıdır ki, Efes Artemisine şehirlerin koruyucusu bir Ana tanrıça olarak, başının üstüne kenti simgeleyen ve bu izlenimi veren kuleli bir taç oturtmuş bulunuyorlar. Şehirler kutsal yapıları da bağrında taşındığından kutsal ve dokunulmazlığı olan yerlerdir; etrafını çeviren surlar onun (bekâret kemeri) gibi, kutsallığının da savunuculuğunu yapıyorlardı. İnsanların savunmak için silahlarını kemerlerine takmaları gibi şehrin savunması için kullanılacak ateşli ya da ateşsiz silahlar bu surlar üzerine yerleştiriliyordu. Camilerimizin dış duvarlarını çevreleyen duvarlara (harem duvar) deniliyor. Harem aslında, Arapça, girilmesi herkese açık olamayan, kutsal ve saygı gösterilen yer anlamında bir sözcüktür. O da bu kutsal mekânı tıpkı bir sur gibi sarmıyor mu?..

Geleneksel olarak, kare düzeninde kurulmuş olan yerleşim merkezlerinde toprağa bağlılık ve süreklilik söz konusudur. Daha önce de değindiğimiz gibi, çadırdan oluşan göçebe kamplarında, daha çok dairesel bir düzen egemendir. Bu biçimin seçilmesine etken olan hususu dairenin hareketliliğin de bir göstergesi olmasıyla bağdaştırıyoruz. Eskiden sabit şehirler kuruldukları bölgenin dörtbir yanına açılan kapılarla donatılıyordu. Örneğin, Kudüs' ün 12 İsrail aşireti veya zodiak' ın 12 figürünü karşılığı anlamındaki 12 kapısı, üçer üçer, dört ana yöne geçit vermekteydi. Anadolunun bir çok şehrinde surlarda kapılar komşu şehirlerin isimlerini taşırlar. Bir örnek olarak, İznik, Diyarbakır, Urfa , Harran, Erzurum' u verebiliriz.

Denge ve oranlı kavramlarına son derece özen gösteren Yunanlılar, bu eğilimlerini şehirleri ızgara planında kararakta göstermişlerdir.

Şehirlerin sur duvarlarından açılmış olan, önünde bir an durmamızı gerektiren kapıları kelimeler arasındaki virgüllere benzetiyoruz...

Neolitik çağda, göl evlerinin etrafı kazıklarla korunuyordu. Kara evleri de Mezopotamya'da, etraflarına kazık çakılarak güvence altına alınmaktaydı. Zamanla bu kazıklar kerpiç, taş ve duvar olmuşlardır.

İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuş bir şehir denilir. Gerçekten bunlar topoğrafik olarak nisbeten farklı olan yüksekliklerdir. Üzerlerine inşa edilen görkemli camiler şehrin silüetini oluşturmaktadır.

AKROPOL

Yunanca (Akros) yüksek, (Polis) şehir ve devlet demektir. Bunun için akropolis, kısaca akropol sözcüğü, yukarı şehir, ya da şehrin yukarı bölümü, anlamında kullanılıyor. Akropollerin kuruluşları M.Ö.IX.-VIII.yüzyıllara tarihleniyor. Bu çağlarda ilk yerleşimler daima, civarına nisbeten daha yüksek olan yerlerde yapılmaktaydı. Amacı kaygusuz, çepeçevre görüp gözetliyebilme ve güvenlikti. Daha sonraları buralar, yanıp yıkılan kalıntılar üzerine yeniden inşa edilen barınaklar nedeniyle, gitgide biraz daha yükselti kazanmış ve sonunda, Truva, Alacahöyük, Çatalhöyük...te olduğu gibi (höyük) adı verilen yerleşim bölgeleri haline dönüşmüşlerdir. Zaman içinde, önceleri normal bir köy büyüklüğünde olan bu yerleşim merkezleri, nüfusun artması sonucu, büyüyüp kentlere dönüşünce, adeta kale gibi donatılmış ve (kale) veya (akropolis) adını almıştır. Akropoller bu gelişme süreci içinde, eski Yunanda görüldüğü gibi, ayrıca bir kutsallık düzeyine de yüceltilmişlerdi. Şehrin nüvesini oluşturan ve savunma kolaylığı, çepeçevre gözetleme ve belkide manzara zevki vermesi bakımından yüksek yerlere kurulan akropoller, bu nüvenin genişletilmesi zorunluğu ile oluşan (aşağı şehire) egemen, bir görüşe sahipti ve gereğinde bir veya daha fazla seri surla çevirerek güçlendiriyorlardı. (Bergama ve Ankara akropolleri gibi) Kral sarayları, asker kışlaları, kentin ileri gelenlerinin evleri, silah depoları, sarnıçlar ve özellikle kentin koruyucusu olduğuna inandıkları tanrı ve tanrıçaların tapınakları hep akropolde gruplanıyordu. Diğer aşağı tabaka, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan halk kesimi, kadem kademe, akropolün eteklerinde yaşar, tarlaları, ağılları vs. ovalık arazide bulunurdu. Savaşta, kent kuşatıldığında, aşağı şehirde yaşayan halk akropole sığınır, kapılar kapatılır, ve sonuçta akropol son savunmanın yapıldığı ve en güvenli yer olurdu. Akropoller tanrıların kalesiydi. Tüm tapınaklar orada bulunuyordu. Akropol' ün eteklerine, analarının kanatları altına sokulmuş civcivler gibi(!) serpilmiş halk evleri yayılmışlardı.

Akropol' ün sosyal yaşamdaki rolü büyük. Dini, askeri, politik, idari ve ekonomik bir merkez. Kraliyet sarayları ve tapınakları burada bulunuyor. Kralın otoritesi bütün düzeylerde buradan yayılıyor, katipler yasaları burada arşivliyorlar.

Ancak bir süre sonra söz akropolü terkediyor, agoralara iniyor. Söz artık akropolde değildir, Bluterion' a gidecek ve halkın kurduğu mecliste tartışılacaktır. Akropolde kralın elindeki saklı olanlar, tapınaklar halka açılacak, halka da açık yapılar olacaklardır. Heykeller, anıtlar akropol dışında çıkacaktır. Demokrasi dönemi başlamıştır artık...

Zamanla bu kentlerin akropollerin bir hayli dışına taşmak zorunda kalması ve bu arada icat edilen barutlu silahların sağladığı menzil avantajı nedeniyle, akropoller yavaş yavaş önemlerini yitirmiş, geride anı olarak bugün Anadolunun bir çok şehir ve kasabasında, halkın (kale) olarak isimlendirdiği bir kaç sur kalıntısı bırakarak maziye göçmüş bulunmaktadırlar.

Akropollerin ilkel örneklerinden en ünlüsü, Atina şehrinin kurulduğu tepedir.

Bu akropol tanrıça Athena adına kurulmuştur. Yunanistan dışında, daha bir çok yerde, örneğin Anadoluda Prien, Assos, Truva.. Athena' nın bu kentlerin doruğuna kurulmuş olan tapınağı ile egemenliğini sürdürdüğü akropoller bulunmaktadır.

Akropol - tepe

Genel olarak kıyı yerleşiminde, kent bir tarafını denize dayadığından, savunma kolaylığına sahipti ve akropoller, Milet' te olduğu gibi, ikinci derecede rol oynamaktaydı. Tapınaklara gelince; bunlar hem onlara karşı beslenen saygı, hemde bir kuşatma sırasında saldırıya uğrayarak kutsallıklarını yitirmemeleri (profane olmamaları) için, akropolün en güvenli noktasına dikilmekteydiler. Günümüzde de bu saygı ve şükran geleneğinin korunan izlerini, şehrin en belirgin yerlerine inşa edilen Yeşil Türbe ve Anıt Kabir örneklerinde görmekteyiz...

Fantezi bir yorum olarak, Yunanlıların Tanrıça Athena' nın akropolün beyni sayılabilecek olan en üst katında olmasını uygun bulmaları, onun Zeus' ün beyninden yaratıldığını sanmalarından kaynaklandığını söyleyeceğiz!...

Yukarı Mezopotamya kentlerinin askeri mimari bakımından ortak bir biçimleri var. Örneğin, Diyarbakır, Urfa, Harran. Bu kentlerin dışı bir sıra surla çevrilmiş olmakla beraber, içeride de ayrıca, ikinci bir surla güçlendirilmiş

bir höyük veya tepe bulunuyor. İç kale adı verilen bu kesimler de, gerektiğinde, akropolün son savunma işlevine ilişkin bir rol oynuyordu.

İlk uluslararası savaş, TRUVA SAVAŞI. M.Ö 1200' de, Isparta Kralı Menelaos ile kardeşi Miken Kralı Agememnon ve Yunanistan' daki diğer küçük devletlerden oluşan 100.000 kişilik bir ordu ile Truvalılara katılan, Dardonos, Perkot, Likya, Karya, Misia' lılar arasında yapıldı. Tarihin milattan sonraki sayfasında, aynı bölgede gene bir uluslararası savaşın yapıldığını okuyoruz.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI bu. Bunları başlatan nedenler, çağların koşullarına göre farklılık göstermekle beraber, müttefiklerin kendiliklerinden çekilip gitmeleriyle son bulur. Ancak garip bir benzerlik var. Birincisi Truva kentinin kurulduğu ve bugünkü adı HİSARLIK TEPE olan akropol civarında, diğeri ise, boğazın batı yakasında, gene aynı ismi taşıyan ve bugün üzerinde ŞEHİTLER ANITI' nın yükseldiği bir başka tepe bulunuyor. O zamanlar Truva Hisarlık Tepe' sinde ise Athena Tapınağı vardı. Her ikiside savaşla ve daha çok ZAFER' le ilgili. Çünkü Athena Yunanistanda savaş, Anadoluda ise bir zafer tanrıçası olmuştur.

Gene Truvaya dönelim: Bu savaşı, tarihin ve olayların yinelenmesi ve doğru değerlendirilmesinin en belirgin örneklerinden olarak saymamız mümkündür. Nasıl ki, Hektor Truva savaşının en ünlü ve Anadolu kahramanlarından biri olmuşsa, Mustafa Kemal de aynı şekilde, Çanakkale savaşlarında, zaferin kazanılmasında tüm dünyanın takdirlerini kazanan, cesaret ve direnmenin bir sembolü olmuştur. Kurtuluş savaşının bitiminde, Yunanlı Aşil' in Hektoru öldürme olayını kastederek, " Hektorun öcünü aldım! " demiştir...

Anadoludaki antik yerleşim merkezlerinin akropollerinin eteklerinde genellikle bir dere-nehir var: Truva, Bergama, Sart, Efes, Prien, Ankara, Hattusaş, Amasya...

NEKROPOL

Ölü anlamına gelen nekros (nekros) sözcüğünden türüyerek, (nekropolis) ölüler şehri, adını almıştır. Türkçede kabristan diyoruz. Bunun nedeni, ölenlerin ardından onlara karşı duyulan kalıcı saygınlığın, mezarlıkları adeta (ölüler âleminin bir şehri) gibi sayarak yansımasındaydı. Bunun için nekropollere büyük özen gösteriliyor, mezar yapıtları en pahalı malzeme ve işçilikle inşa ediliyor, içerlerine de öbür dünya ve yeniden diriliş inançları doğrultusunda değerli eşyalar koymaktan sakınılmıyordu.

Nekropoller, kural olarak, şehir surları dışında ve daha çok, güneşin battığı yerde, yani batı kesiminde bulunmaktaydılar. Anadolu, üzerinde ku-rulan uygarlıkların teknolojik gelişimi ile kültür ve inançlarının özgün belirtilerini yansıtan çok ve çeşitli nekropole sahiptir: Örneğin, Hitit mezar yapıtları, Frigya, Lidya tümülüsleri, Urartu ve Likya kaya , (kral) mezarları. Fakat bunların içinde en geniş alana yayılmış nekropolü Hierapolis (Denizli) te görüyoruz. Hierapolis nekropolünün bir başka özelliği de çok sayıda olmanın yanı sıra, farklı biçimlerde yapılaştırılmış mezarları da içinde bulundurmasıdır. Bunun nedenine şöyle bir açıklama getirmek mümkündür:

1-Aslında Hierapolis, bugün de olduğu gibi, sağlığa her yönüyle yararlı olduğu kanıtlanmış yeraltı sularıyla ün yapmış eski bir yerleşim merkezi. Nitekim, Roma döneminde (balneoloji) yani kaplıca turizmi olarak, Anadolu' daki turizm hareketlerinin öncülüğünü yapmış bulunmaktadır. İnsanlar buraya, hastalıklarına son bir çare olarak önerilen bir kür süresi için, hasta ve yorgun olmalarına rağmen, bir hayli uzaklardan gelmeyi göze alıyorlar ve bir süre sonra zaten hasta olduklarından, geri dönemeden ölüyor ve zorunlu olarak bu kentin nekropolüne gömülüyorlar.

2-Kent çok sayıda farklı kütlerin tapınaklarını içeren bir (tapınaklar şehri); bu nedenle kutsallığı var; başka yerlerde ölenler bile bu kutsallığın çekiçliliğiyle, vasiyetleri üzerine, Hierapolise getiriliyor ve onun nekropolüne defnediliyorlar. Bu uygulamanın günümüzde de yapıldığını, ölen kişilerin öldükleri yere değil de, daha çok ya doğduğu memlekete veya mubarek sayılan kişi veya yerlerin yanına defnedildiğini görmekteyiz. Cami ha-zirelerinin amacından saptırılmış olmasının bir nedeni de bu adetin sür-dürülmesidir. Nitekim, Eyüp Sultan türbesi civarında çok sayıda mezarlık oluşu ve Osmanlı hanedanı mensuplarının, kutsal saydıkları Bursa' da, Muradiye' de gömülmek istemiş olmaları bu yargımızın kanıtıdır.

3-Kentin esas sakinleri de öldüklerinde, normal olarak buraya gömülüyorlar ve böylece kalabalık bir mezarlık oluşuyor.

Hierapolis nekropolünde değişik stillerde yapılaştırılmış mezarların varoluşu ise, başka bölgelerde ölüpte buraya gömülenlerin kendi ülkelerine özgü mezar biçimlerine sadık kalmalarından kaynaklanıyor. Bunlar lahit, tümülüs, aile mezarı, kahraman mezarı gibi farklılıklar göstermektedirler.

MERDİVEN

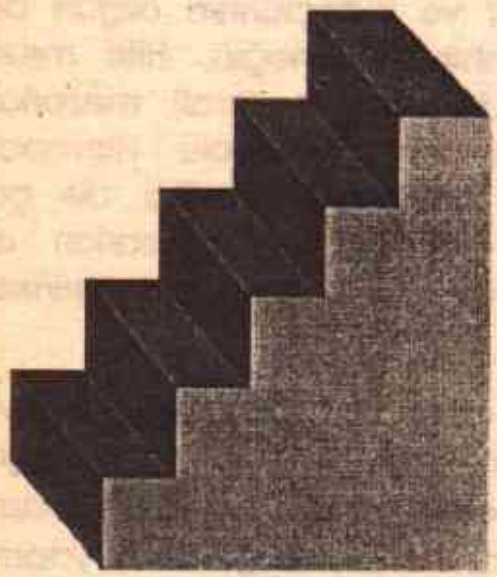

Genel bir deyimle, bilmeye ve bilinçlenmeye yönelik aşamalı bir yükseliş ve şekil değiştirmenin soyut bir sembolüdür. Çıkış ve iniş olmak üzere, çift yönlü bir yol ve araç olup, üzerindeki hareketler kademeli bir biçimde yapılmaktadır. Bu bakımdan merdiveni kavram olarak, üzerindeki basamaklarıyla birlikte yorumlamak gerekiyor. Bazı kulelerde olduğu gibi, eski tapınakların girişindeki merdiven basamaklarının sayısı, mitolojik bazı inançları yansıtıcı veya uğurlu kabul edilen sayılarla eşdeğerlidir. Örneğin, Didim, Apollon tapınağının platformu yedi basamaklı olup, tapınağa giriş merdiveni, çıkışa sağ ayakla başlayıp tapınağa sağ ayakla girebilmek için, onbir basamaklı yapılmıştı. Göğe çıkan ve yeraltı dünyasına inen merdivenlerde, her katın karşıtı olarak yedi basamak bulunduğu varsayılıyordu. Urartu kral mezarlarında da, ana kayadan oluşturulmuş basamakların çok sayıda olmasının kişiye verilen önemle ilgili olduğu sanılıyor. Cami minarelerinin şerefe merdivenlerinde de çoğu kez (99) basamak bulunmakta...

Merdiven, eğer göğe yükseliyorsa, oradaki tanrısallığa doğru bir tırmanma ve ona özgü değerleri, yeraltına doğru yönelmişse, oradaki bilinmeyenleri ve bilinçaltının derinliklerinde yatan gizli şeyleri öğrenme tutkusu söz konusu olur. Birincisinin beyaz, diğerinin ise siyah renkli olduğu tasarlanır.

Eski Mısırlılar da merdiveni göğün katlarına çıkaran manevi bir yükseliş aracı olarak sembolleştirmişler ve piramitlerin dışını basamaklı bir şekilde örüp ölülerinin ruhlarının Osiris' e ulaşmasının kolaylaştırma amacını gütmüşlerdir. Öte yandan merdiven, fiziksel denge, dünyanın ekseni ve (hayat ağacı) nın bir sembolü olarakta yorumlanıyor , bir hierarşinin ve hareketliliğin varlığını da ifade ediyor. Eğer bu bir yükseliş merdiveni ise, ilk hareket topraktan ve onun zorunlu kıldığı bazı koşullara bağımlı olarak başlar ve bazı aşamalar geçirerek, (melâikelik)

mertebesine ulaştırır. Ancak onun etaplarını oluşturan basamaklar oturup dinlenme için değil, bilakis, o mertebeye ulaşabilmek için bazı zorluklarla mücadele etme anlamındadır. Merdiven, dünyanın, yeraltı, yeryüzü ve gök olmak üzere, kozmik üç katını birleştirmektedir. Bu konuda Kariye müzesindeki Jacob' un merdivenini anımsıyalım. Bu merdiven meleklerin gökten yere inip çıkmaları için kurulmuştur. Tasavvuf felsefesine göre, merdiven, ruhun yaratanı' na kavuşması, basamakları ise o noktaya gelinceye dek, yaşam sürecini dolduran ve gelip geçen yıllardır. İslâmda sözü edilen miraç, Arapça, merdiven ve manen göğe yükseliş demektir. Cami mimberlerinin geleneksel biçiminin basamaklı oluşu ve işlevini bu felsefenin ışığı altında değerlendirmek mümkündür. Özellikle yüksek dağ tepelerine kurulan manastırlar, Sümela Manastırı gibi, burada inzivaya ve ibadete çekilen dindarların manen göğe çıkmalarını kolaylaştıran bir merdivenmiş gibi tasarlanıyordu.

Merdivenin yerle gök arasında ruhani bir ilşki kurduğuna inanılır. Evrenin bel kemiğidir, basamaklar onun fıkraları (omurları) dır. Melekler bu basamaklardan göğe inip çıkarlar. Bu düşünceyi kanıtlayan bir örnek Kariye müzesinde görülüyor. Eski Ahit' te sözü edilen olayların yer aldığı mezar şapelinde Jacob bir merdivenin altında başını bir taşa - özellikle taştır- dayamış olarak yatmaktadır. Üzerinde melekleri görüyoruz. En üst basamakta Meryem var. Bu görünüm göğe yükselmenin, yani kutsallık mertebesine ulaşmanın kademe kademe olacağını simgelemektedir. Merdiven yere, dünyaya dayalıdır. Basamaklar bu kademelerdir. Bu bakımdan merdiven, basamakları nedeniyle, kutsal sayılır. Basamak sayıları rasgele değildir. Antik tapınaklardan itibaren, belirli bir sayıda olmalarına özen gösterilmiştir. Didim Apollon tapınağında, yukarıda da değinildiği gibi, bu tanrının kutsal sayısı olan yedi basamak sayıyoruz; yapıyı üç tarafından sararak kaldırır gibidir. Yedi 3' le 4' ün bileşimidir. Sembolizm prensiplerine göre 4 dünya, 3 gök olduğundan, 7 yerle göğü birleştiren bir sayı olarak telâkki edilir. Aynı tapınağın Pronaosa (ön avluya) giriş veren ön cephesindeki basamakların sayısı 11 dir. Bu sayı tapınağa son olarak sağ ayakla girmeyi sağlar. Sağ uğurlu yöndür.

Mu uygarlığından ele geçen tabletler üzerinde ise ⊤ şeklinde motifler var.

Bergama akropolünde, tiyatro terasındaki Dionizos tapınağına 25 basamaklı bir merdivenle çıkılıyordu. Burada ise 25 sayısının Dionizos' un kutsal sayısı olduğu yorumuna yer vereceğiz. Bu konuda başka örnekler göstermek mümkündür. Çoğu camilere giriş bir merdivenle sağlanan

yükselti zemininde bulunurlar. Bu ise (Miraç) ı simgeler. Bazı cami minarelerinin şerefe merdivenlerinde de tesbih danesi kadar basamak var. Örneğin İshak Paşa camisinin ve Ani' deki Alpaslan Camii minaresinde 99 basamak bulunuyor...Mimber basamaklarının sayısında da belirli bir inancın etkisi bulunuyor.

Merdiven, öte yandan, insan ve hayvanların bel kemiği (colonne vertebral) ile de özdeştirilmektedir. Burada ise, bel kemiğini oluşturan omurlar bir merdivenin eşit aralıklarla dizilmiş basamakları gibidirler. Bel kemiği canlının bedenine diklik verir, başın göğe çevrilmesini sağlar... Hipodromdaki spina adı verilen aks da bu yerin bir bel kemiği olduğu kabul edilerek, kutsal ve uğurlu bir çizgi sayılmıştır; burayı süslemek onurlandırmak için yerleştirilen anıtlar, dikilitaşlar... bu belkemiğinin omurları olacaktır... diyerek, nesnel bir yorum yapmaktan kendimizi alamıyoruz.

Gene Jacob' un merdivenine dönüyorum: (kişisel yorumdur) Bu merdivenler gövde ile başı birleştiren bir boyun' u simgelemektedir; basamakları servikal fıkralardır. Sayıları fresk üzerinde tam sayılamamıştır. Muhtemelen o zamanki anatomik değerlendirme ile ilgili olmalı?. Şayet bu sayı (14) ise, İsa' nın çarmıha gerilmek üzere KALVARİ' ye götürülürken durduğu 14 yer anlamına gelebilir.

Boyun insan bedenin en kutsal bir parçasıdır, çünkü gövdeyi (dünya) başa(gök kubbeye) birleştirir. Aslında boyundaki omurların sayısı yedi' dir, yani 3+4=7 (üçün göğü, 4' ün ise dünyayı simgelediğini anımsayalım.)

MERDİVEN' le ilgili olarak, Selçuklu- İlhanlı portay kabartmalarında yer alan stilize- kozmik (hayat ağacı- kayın veya hurma) ağacının palmetleri de birer merdiven basamağıdırlar. Zira bu ağacın üstünde Kutsal Kuş- Kuşların efendisi- bir kartal vardır dalların arasında da çoğu kez ona ulaşmaya çalışan küçük kuşlar bulunur, tıpkı melekler gibi!...

Son olarak, merdiven sembolünün, orgazma ulaşan cinsel arzunun kademe kademe yükselişine değgin, erotik bazı açıklamalarda kullanıldığını söyliyeceğiz...

ATEŞ

Ansiklopedik bilgi: Bir kimyasal tepkimede ısıyla birlikte gaz ve buhar çıkması sonucu gözlenen olaydır. Başka bir

deyimle, bir maddenin çevreye ısı yayarak ve genellikle alev çıkararak yanmasına **Ateş** denilmekte. Ancak normal ateşlerin hepsinde bu kimyasal tepkime gaz, petrol ürünleri, kömür ya da odun gibi bir yakıtın havadaki oksijenle birleşmesiyle gerçekleşir. Hava, yani oksijen nekadar çoksa tepkime de o derece hızlı yürür, dolayısıyla alev de o kadar çok ve sıcak olur.

Günümüzde ateş en kolay biçimde bir elektrik kıvılcımıyla oluşturuluyor. Bu uygulama tüm petrol yakıtlarını, ocakta (fırında) ya da benzin motorlarında olduğu gibi, kolayca ateşler. Ayrıca ateş sürtünmeyle de oluşturulabilir. Uygun iki madde birbirlerine sürtündüğünde, sürtünen şeyler şayet yanıcı cinstenseler ve ortaya çıkan ısı yüksekse, tutuşma olur. Bir iç bükey ayna vasıtasıyla güneş ışınlarının bir noktada toplayarakta, ateşi elde etmekte mümkündür.

Yaradılıştan bu yana ateş, insanoğlunun kullandığı en temel araçlardan biri olmuştur. Ateşin denetim altına alınması, yani istenildiği zaman yakılıp söndürülmesi uygarlığa giden yolun başlangıcı kabul ediliyor.

İlk ateş kaynağı kuşkusuz toprağa düşen yıldırımdı. 1981 yılında Kenya' da elde edilen bazı bulgular ilk kez ateş kullanımının 1.5 milyon yıl öncesine değin gidebileceğini göstermektedir. İlk insanın gereksinimini sürdürebilmek için gereksinim duyduğu şeylerden ikisi **ISINMAK** ve **AYDINLANMAKTI**. Ateşi denetlemesini öğrenen insanlar zaman. içinde onun çeşitli yararlarını keşfetmekte geçikmediler. Neolitik çağ insanı (M.Ö. 7000 li yıllarda) tarıma geçilince, çalılıkları ve ormanları bile yakarak, ekin alanları oluşturmak amacıyla kontrollu yangınlar bile çıkarmıştır. Ateşin elde edilmesinde uygulanan en ilkel metot, ya çakmak taşı kullanarak, ya da sert ağaçtan yapılmış sivri bir çubuk olan **ATEŞ DELGİSİ**' ni avuçta sıkıca tutup daha yumuşak bir ağacın bu deliğe sokulup döndürülmesiydi. Böylece ateş' in cinsel bir birleşme ürünü olduğu kanısına varılmıştır.

Ağacın bundan böyle, böylesine yararlı bir olayın meydana gelmesinde ki rolü onun kutsal sayılmasının nedenlerinden biri olmuştur. Aynı inancın oluşmasını ışık için yakılan zeytinyağının elde edildiği zeytin ağacı için de düşünmek mümkündür. Ateş gözlenen ve maruz kalınan yakma, ısı ve ışık verme, korkutma, korunma ve haberleşme aracı olarak kullanılma gibi etkileri nedeniyle, insanoğlunun hayret, dehşet ve hayranlıkla seyrettiği ve saygı duyduğu bir madde olup, zaman içinde,

güneş ateşinden sonra, tanrı katına çıkarılmış ve bir kült (tapınç) objesi olmuştur.

Mitolojiye göre, ilk ateşi ilkin, göğü, dağları ve denizi yaratan GAİ' nın oğlu PROMETEÜS keşfederek tanrılardan çalmış ve insanlara vermiştir. Ama bunun için, ZEUS' ün kurduğu düzene karşı geldiği gerekçesiyle, Kafkas dağlarında zincire vurularak cezalandırılmıştır...

Ateş ilkel toplumlarda günahtan arınma ayinlerinde manevi bir araç olarak değerlendirilmekteydi. Bugün de gençler kamplarda bir ateş etrafında veda geceleri tertipliyorlar...Ateş insanların etrafında çepeçevre bir halka oluşturarak buluşturma ve birleştirmeyi sağlayan bir etken olmuştur.

Ateşin günahlardan arındırmayla ilgili güç ve kutsallığı onun bir taraftan yeryüzündeki bitki örtüsünü tahrip ederken hemen ardından aynı yerlerde yepyeni ve günahsız bir doğanın oluşmasını sağlamasından ileri geliyordu. Çağ içinde günahtan arınma ayinleri, yerini bu kez ateş değil suya yönelerek yapılan vaftiz törenlerine bırakmış bulunuyor.

Bugün canlıların yaşamında gerçekliğini kabul etmek zorunda olduğumuz bir olgu var: Yaşamın devamını sağlıyan ilkelerden biri de "birşeyin ölümü diğeri için yaşamdır". Tıpkı ocakta odunun ölümünün ATEŞ' i doğurması gibi...

Acımasız olduğu durumlarda ölümcül sonuçlar yaratan ateş, yaktığı nesnenin bir kısmını duman olarak AYNEN RUH GİBİ göğe gönderirken, bir kısmını da kül halinde toprağa bırakır. Ateş' in tıpkı yaratıcının yaptığını göz önüne sermesi onu, korkulduğu oranda saygın bir düzeye çıkarmış bulunmaktadır.

Yanıcı nitelikte olan nesneleri yakma ve toprağı pişirerek sağlamlaştırma gücüne sahip oluşunun keşfedilmesi, yaşam için gerekli bazı alet ve edevatın imâl edilmesine yönelik teknolojinin başlamasını sağlamış bulunuyor. Gerek bu kabiliyeti, gerekse alevinin FALLİK bir görünüme sahip olması onu AKTİF ve ERKEK bir eleman olarak benimsetmiştir.

Bazı evreler ve toplumlarda erkeklik tohumu ile özdeştirilen ateş, gene ERKEK KARAKTERLİ HAVA ile güçlenmekte ve harlanmaktadır. Ama, dişi cinsiyetli SU' ya karşı son derece duyarlıdır, hemen SÖNER!...

Ocak ateşi aile birliğinin ve AŞK' ın sembolüdür. Orada ateşi bekliyen ve besliyen, tıpkı mağara devrinde olduğu gibi, gene KADIN olur. " Ateş olmayan yerden duman çıkmazl " ya da " ateşin olduğu yerde duman çıkar" denilir, Çünkü duman soluktur, hayat soluğudur. Bu açıdan ateş, hayatla ilgisi olan bir öğedir ve belirli ölçülerle kontrol altında tutulmayı onun sürekli olabilmesi için gereklidir. Dozunun herhangi bir nedenle iyi ayarlanmaması, acımasız ve öldürücü olur.

İnsanın da belirli bir yanma ısısına gereksinimi bulunur. 36,5 :37 derece. Bu derecenin altına, ya da çok üstüne çıkması ölümcül olabilmektedir. Ateş yanarken insan gibi solur. Havadan oksijen alır, karbondioksit verir. Alevler hayat ateşinin kanı gibidir. Dolaşımlarını durdururlarsa ateşte söner, ölür.

"Ateşle barut bir arada durmaz" demekteyiz. Bunun nedeni birinin yakıcı diğerinin ise yanıcı olmasıdır. Yani biri yakmak, diğeri de yakılmak için fırsat beklerler, can atarlar... Bu bakımdan bu ikisini özellikle birbirlerinden ayrı tutmaya dikkat etmelidir. Aksi taktirde tetiğe basınca ateşlenip hiddetlenir ve gözü dönmüş dişi ve erkek kutupların yaptığını yaparlar...

Ekolojik dengeyi bozan, yani yaşanılan ortamdaki havayı, suyu ve toprağı kirleten faktörlere ateş' in yaptıklarının da eklemek gerekiyor.

Şimdi gene ateşle ilgili bir başka konuya değineceğiz: Canlı yaşamın başlamasından çok önce dünyamız ateşten bir kütleydi. Yani ilkin ateş vardı, erkek vardı. Bugün bile onun henüz soğumayan tabakalarının derinliklerinde zaman zaman varlıklarının kanıtlamak istercesine fışkıran bir ateş rezervi bulunuyor. Bu MAĞMA' dır. Mağma, yerin içinde, sıvı ya da hamur kıvamında, uçucu gazlarla doymuş olarak bulunan bir eriyiktir. Tepemizde ise her zaman olduğu gibi GÜNEŞ bulunuyor. O halde diyoruz; biz insanlar hep İKİ ATEŞ ARASINDA yaşantımızı sürdürüyoruz....

Yer yüzeyinden derinliklere doğru ilerledikçe her 33 metrede sıcaklık 1 derece artar. Böylece 60 Km. lik bir derinlikte sıcaklığın 2000 dereceyi bulması gerekir. İşte bu sıcaklıkta tüm maddeler erimiş haldedirler. Kuranı Kerim' e göre bu maddeye SIAL adı veriliyor. Bu tabakadan sonra ATEŞ KÜRE geliyor, ve orada ise bu ateş su gibi sıvı bir haldedir, yani bir YANAR DENİZ' dir. Gene Kuran-ı Kerim gök, yani atmosfer için YÜKSELTİLMİŞ KORUYUCU TAVAN deyimini kullanıyor, yer kabuğu altındaki bu ATEŞ KÜRE' den söz ediyor.

ATEŞ yer küresinin galaks' ı içinde oluşumunu sağlıyan 4 etkenden biridir. Güneş etrafında dönen ateş bulutlarından kopan bir parça gitgide soğuyup yoğunlaşıyor ve diğer gezegenlerle birlikte kitle etrafında dönüşünü sürdürüyor. Sonuçta dünya oluşuyor. Zaman içinde HAVA, SU ve TOPRAK birleşerek üzerinde yaşadığımız YER KÜRESİNİ yaratıyorlar, AY gezegeninin de vaktiyle yanar bir kitle olduğu, üzerindeki kraterlerin varlığından anlaşılmıştır.

Dünyamızı yaratan bu DÖRT ETKEN (eleman)' ın ikisi ATEŞ ve HAVA erkek, diğer ikisi ise SU ve TOPRAK dişi karaktere sahiptirler. Dikkat edilecek olursa bu çiftlerin birbirlerine daima gereksinimleri olmuş ve olmaktadır. Çünkü ateş havasız olamayacağı gibi, toprakta susuz kalınca kavrulmakta ve kendisinden beklenen verimi, beklenenleri verememektedir. Bu konuda bir başka inceleme sonunda şu yargıya varıyoruz: Söz konusu bu 4 faktör ateşe karşı adeta cephe almış bulunmaktadırlar. Onunla başka türlü baş edemiyeceklerini anlayınca, aralarında birleşmiş, bir ittifak kurmuşlardır(!). Ateşi öldürmek için birinin gücü yetmezse diğeri yardıma geliyor. Önce su şansının deniyor, sonra onu havasız bırakmak için bizzat hava, daha sonra da ona toprak yardımcı oluyor.

Öte yandan hava, ateş, su ve toprak tek, tek hayatın simgesi oldukları gibi, bu dördü bir arada olduğu taktirde o yaşamı sürdürebilmektedirler. Şayet bunlardan biri eksik olursa hayat' ta olmayacaktır. Konuyu biraz daha derinleştirecek olursak, tüm yananların PASİF ve DİŞİ, yakanların ise ERKEK ve AKTİF karakterli olduklarının söyleyebiliyoruz. Şöyle ki: Su gibi sıvı olan maddeler (gaz, benzin, mazot...) yanarlar. Toprakta dişidir. Üzerindeki bitki örtüsü yanar, yanabilir. Hava ve ateş aktif olduklarından yakma eylemini gerçekleştirenler atomlar olur.

Ateşin aktif ve erkek karakterli bir yapıya sahip olduğu inancı, güncel bazı deyimlerin de çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan bazıları şöyle: Ateş almak, ateş püskürmek (çok hiddetlenmek), Aşk ateşi ile yanmak, ateş etmek (tüfek, tabanca, top gibi silahlarda içindeki mermiyi boşaltıp atmak)

Vaktiyle Asya kavimleri içinde ateş bir tanrıydı. Bu tapınç İslâmiyete kadar sürmüş bulunuyordu. İranda ise Ateşperestlik vardı. Bu tapıncın kuralları Zerduş tarafından kurulmuştu. Bu inanca sahip olanlar ateşin gökyüzünden gönderildiğine ve tanrı eliyle tutuşturulduğuna inamaktaydılar. Zerduşti adı verilen ateşperestlerin ateşi yaktıkları mabede

ATEŞGEDE adı verilmekteydi. Selçuklu kervansaraylarındaki mescit' in mimarisi bu ateş-gedelerden esinlenmiştir.

Efes antik kenti Pritane (Belediye Sarayı) de Kutsal Ateş sürekli yakılmaktaydı. Diğer Yunan kentlerinde de yapıldığı gibi, şayet kent bir saldırı veya istilaya uğrarsa, ya da uğrama olasılığı varsa, bu ateş düşman eline geçip profane olmaması (kutsallığı zedelenmemesi) için hemen söndürülüyor, ya da başka yere taşınıyordu. Olay Türk ordusunda Alay sancaklarına gösterilen özen ve saygıyla özdeştirilebilir. Alay ve benzeri/ dengi askeri kuruluşlara verilen bu sancaklar alay komutanının odasının hemen dışında sürekli olarak saygı nöbetçileriyle koruma altında tutulur. Savaşta en ileri saflara çıkarılır, görünmesi ve gösterilmesi savaşcıları yüreklendirir. Asla düşmana teslim edilmez. Çünkü o birliğin onur timsali' dir...

ATEŞE TAPINMA (ATEŞ KÜLTÜ)

Oluşumu sırasında dünya zaten ateşten bir küre idi. Bugün bile onun soğumayan tabakalarının en derinlerinden zaman zaman varlıklarını kanıtlamak istercesine fışkıran bir ateş rezervi var; buna (magma) deniyor. Tepemizde ise güneş var. O halde biz insanlar iki ateş arasında, ateşle başbaşa bu yaşamı yürütüyoruz!..

Ateş, gözlenen ve maruz kalınan etkileri nedeniyle insanoğlunun hayret, dehşet ve saygı duyduğu ve onu tanrı katına çıkardığı bir madde olmuştur. Mitolojiye göre, ateşi ilkin göğü, dağları ve denizi yaratan kozmik bir varlık olan (Gaia) nın oğlu Prometeüs keşfederek çalmış ve onu bir NARTEKS' LE (Narteks sonradan bir çiçek ismi oluyor) insanlara vermiştir. Ama bunun için Zeus' ün kurduğu düzene karşı geldiği gerekçesiyle, zincire vurularak cezalandırılmıştır...

Yunan ve Romada olduğu gibi, Asya ülkelerinin bir çoğunda ateş, diğer bir deyişle (ocak) kültünün uygulandığı bilinmektedir. Hindistandan başka, ilk ateş kültü uygulaması eski İranda görülüyor. (Zerdüşt) veya Mecûsi adı verilen bu (ateş perestler) bir küvet içinde yaktıkları ateş karşısında ibadet etmekteydiler. Bu küvet içerlek bir yerde, bir nişin içinde bulunuyordu. Onlara göre, yakılan ateş tanrı, ateşin bulunduğu yer ise (ocak) tı. Zerdüştlerin ocak ibadeti yaptıkları ve tapınaklardaki Ateşgede diye adlandırılan bu mekânların biçimi daha sonra Selçuklu

kervansaraylarının ortasındaki mescit' in oturtulduğu, dört ayaklı mimari stilini etkilediği sanılmaktadır. İslâm geleneklerinde de bu konuda dolaylı olarak şöyle bir yaklaşım yapılıyor: Evet, yuva mukaddestir; çünkü aile birliğinini oluştuğu bir mekândır; ancak ona bu kutsallığı sağlıyan başka bir olay daha var ki, o da ateştir. Zira bu yuva içinde ateşin bir ocak içinde sürekli yandığı sadece bir (oda) bulunur ve o konutun en uzun süre oturulan yeri olur. Sözcük olarak oda, od' dan türemiştir; od ise Farsça ateş demektir. O halde ateş aile yuvasını bu yönden bir kat daha kutsal kılmakta ve bu yuklaşım içinde, ibadet düzeyinde olmasa da, kutsallık ve saygınlık sınırının korunduğu izlenimini vermektedir.

Ocak sözcüğünün, kavram olarak, aile yuvası anlamına geldiğini kanıtlayan bazı özdeyişler kullanılıyor; örneğin, "Ocağın yıkılsın", evin barkın yıkılsın demektir. Aşağı yukarı bu anlamı içeren başkaları da var; " Ocağın sönsün veya ocağına incir ağacı dikerim "...gibi. Ateş' in gerçek niteliğinden kaynaklanan şu deyimler de var; " Ateş basmak, ateş püskürmek, ateşli olmak, ateş bahasına"...

Yunan ve sonra Romada' da ateş, tapınma düzeyinde, saygınlığını sürdürmüştür. (Hestia kutsal ateşi) olarak tanımlanan bu ateş aynı zamanda kentin onur ve bağımsızlık simgesi olduğu ve onda, manevi yönden kenti saldırılardan koruyucu bir gücün bulunduğuna inanıldığından, kentlerin kalbi sayılan Pritane (Belediye sarayı) lerinin ortasında, sürekli yanar durumda kalmasına son derece özen gösteriliyordu. Kent bir kuşatmaya uğradığında, tıpkı bir (sancak) gibi düşmanın eline geçmesin diye, güvenli bir yere taşınıyor ve sonra eski yerine getiriliyordu. Kent sakinleri geceleri meşalelerini bu ateşle yakmaktaydılar. Sonradan Vesta adını alan Hestia kutsal ateşinin bekçiliğini vesta rahibeleri üstlenmişlerdi. Vesta aslında evlerde ocağı koruyan çok eski bir Roma tanrıçasıdır. Sonradan Yunan panteonu' nun Hestia' sıyla bir tutulmuş, ama Roma' da her zaman ayrı bir saygı görmüştür. Bunların rahibeleri Romanın en iyi aile kızları arasından seçilir, ömür boyu bakire kalmaya ant içerlerdi. Ancak Romanın kurucuları Romulus ve Remus' un bir Vesta rahibesinden doğma oldukları ileri sürülür?..

Hestia' ya gelince; Zeus ve Hera' nın kızkardeşidir; ocağı simgeler, her tapınakta evde onun bir sunağı vardır.

Ocak, tanrıların da, insanların da konutunda dinsel bir merkez, köşe sayılır. Kişiliği olmayan soyut bir kavram olarak canlandırılan Hestia, öbür

Olimpos tanrılarının, sağa-sola gidip gelmelerine karşın, o hep yerinde kalır, çünkü ocağı, ateşi beklemektedir. Bu yüzden hiç bir efsaneye karışmaz.

Hestia bir tanrıçaydı, yani kadındı. Mağara devrinde de, kocasının avdan dönüşünü bekleyinceye kadar, ateşin bakıcılığını ve onun sönmemesini sağlayan hep kadın olmuştur. Durum bugün de böyle değilmidir? Sobayı kadın yakar, ocağa odunu atmak gene onun işidir. Bu somut örnekle yuva-aile-ocağının sönmemesinde kadının rolü ve katkısının, erkeğe oranla, daha önemli veya daha kutsal olduğunu belirtmeye çalıştık...

Ateş kültünün şu veya bu inançla ve törelerin doğruluşunda şekil değiştirerek günümüze dek varan bazı uzantıları var; örneğin özellikle parabolik bir mercek yardımıyla ve güneş ışınlarıyla yakılan (olimpiyat meşalesi), Paris' in ünlü Zafer Takı' nın altında sürekli yanan ateş, kiliselerde, türbelerde mum yakmak ve hatta, ileride tekrara değineceğim gibi, doğum yıldönümü pastalarının üzerine dikilen mumlar...

Mecûsi toplumunda insanlar ateşgede' lerde yaktıkları ve gece gündüz, sabah- akşam demeden hiç söndürmedikleri ateş' e yüzyıllar boyu tapmışlardır. Bu tapınmanın amacı, insanın kendini, kuvvetli' nin, yani ateşin yerine koyarak onunla aynileşmek (idantifie olmak) suretiyle tatmin olmasıydı.

Afrika kültüründe, ilkel kabileler ateş' e çok ayrı bir yer vermişlerdi. Eğlencelerinde, dini günlerinde, büyü törenlerinde sürekli ateş yakmışlardır. Ateş danslarıyla ve ateş etrafında yaptıkları bir takım hareket ve davranış kalıplarıyla, daima ateşle ilişki halinde kalmak istemişler, bir takım dialoglar gerçekleştirmişlerdir. Oysa, Afrika, iklim olarak, sıcaktır; üşümek veya ısınmak gibi bir olay ve gereksinim söz konusu değildir...

KÖMÜR

Soğuk olan bir ateşi anımsattığından, ateş' in sembollerinden biri olmaktadır. Kömür bir ısı rezervidir. Önceleri toprağın sinesinde yatmaktadır; işlevini ise ancak buradan çıktıktan sonra gerçekleştirir. Rengi siyahtır, siyah renk dişidir, başka renklere gebedir... Ayrıca soğuk olması, yaradılış efsanesini, evreni düşündürür bizlere...Karakteri ile henüz yanmamış, bir iş görmemiş, yani kuvveden fiile (tasarıdan uygulama

aşamasına geçmemiş) bir girişim, eylem ve kavramı simgeler. Siyah renk ise yukarıda da değindiğimiz gibi, hamlık, başlangıç ve dolulukla ilgilidir.

Kömürün içindeki bu ham enerjinin dışarıya çıkarılabilmesi için, onun gerçek bir ateşle, yani kendisinden önce ateş aşamasına geçmiş bir başka ateşin zerresi olan kıvılcımla teması yeterli olmaktadır. Çünkü onun beklentisi içindedir, ALICILIK KABİLİYETİ ONA GÖRE OLUŞMUŞTUR. Bu birleşmenin sonunda rengini hemen değiştirir; gitgide kırmızılaşmaya başlar. Kırmızı bir HAYAT ve HAREKET rengidir. Ama hâlâ siyah kalmayı sürdürüyorsa, bu hâl toplumda kendini yakamayan, ya da yakılamadığından gerçek değeri ve potansiyeli tanınıp onlardan yararlanamayan insanlarla özdeştirilmektedir. Bu tür insanlar, kimi kez alınlarında yazılı olanları okumakla yetinmiş ve kaşiflerin yolları üzerine fırlayarak " Oto-stop! " yapmayı asla arzu etmemiş, bir kenara çekilip beklemeyi yeğlemişlerdir. Onlar, ısı ve ışığıyla körüklenmediklerinden ötürü sadece kendi yakın çevresini ısıtıp aydınlatmakla yetinmişlerdir.

Şayet bir gün, kendilerine olan güvenle yetinen bu alçak gönüllü insanlar tam bir kor haline gelecek kadar yakılmış olsalar da, başladıkları durumlarını sürdürecek, uygar bir insan gibi davranarak, DİL ALEVLERİYLE hiç bir kimseye zarar vermemeye özen gösterecekleridir...

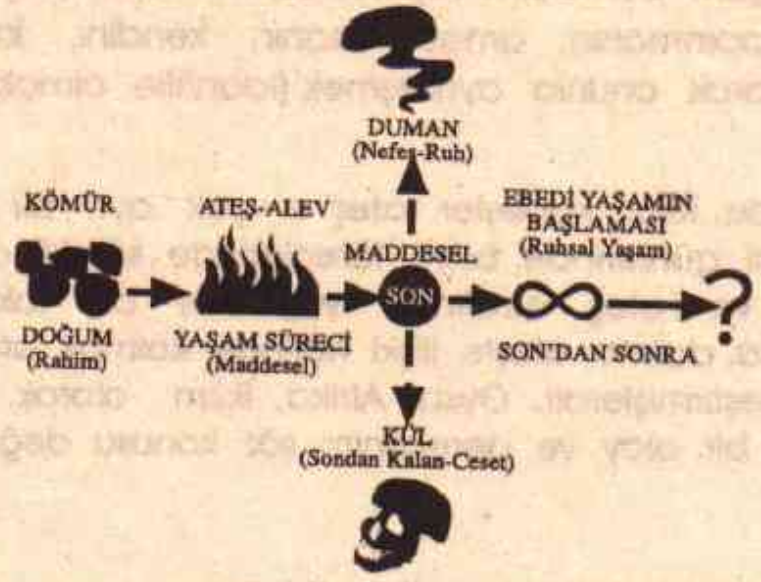

Yaşamın başladığı ortamı ve içindeki cevherin koruyuculuğunu yapacak olan ana rahmini KÖMÜR' e benzetecek olursak, onun canlanabilmesi, yeni bir hayata geçirilmesi için bir kıvılcım (sperm damlacığı) yeterli olmaktadır. Yaşam süreci olarak betimlenen ve hayat ateşinin alevleri ile sıcak geçen sürecin belirli bir süre sonra gitgide eski sıcaklığını güç ve enerjisni kaybetmesi kişiden kişiye değişmektedir. Ancak şurası bir gerçektir ki, bu ateş er ya da geç bir gün mutlaka sönmektedir. Yaşam bir cümle ise sonuna konulan nokta da onun bitimi,

yani ölümü olur. Bu cümle içindeki virgül ve yerine göre noktalı virgüller, zaman zaman bu yaşam düzeni içindeki aksamalar duraklamalar, ufak tefek bedensel, sağlık sorunlarıdır. Nokta bir sondur ama burdaki son, son değildir, zira bu son, SONDAN SONRA ile devam etmektedir. Buna "Ruhsal Yaşam" adını veriyoruz.

Sonun oluştuğu yerde Ruh göğe yükselir ve havaya karışır; havayla birleşir. Ceset ise yerde, yani toprağa veya suya döner. Dünyayı yaratan etkenlerden olan bu üçü gene ateşin sönmesiyle, yeni bir başlangıca hazırlanmak için geriye dönerler...

Bir canlının oluşmasında etken olan öğeler, Ateş, Hava, Su ve Toprak ana rahminden itibaren bir canlının tıpkı dünya gibi oluşmasını gerçekleştirmektedirler.(Kitabımızın kapak kompozisyonunda verilmek istenen mesaj da budur.)

KÜL

Herşeyden önce, kalıcı (baki) oluşla , (alışılmış ve geçici nitelikte olan tüm dünyeviklerin karşıtı olan) bir madde. Canlı, ya da cansız, yanmış bir nesnenin geride bıraktığı izleri, parçaları artıkları olur. Bunlar bir daha yakılamazlar, zira yanma özelliklerini kaybetmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında kül, sonsuza dek kalıcı ve artık fiziksel, biyolojik ve kimyasal türden herhangi bir değişikliğe uğramasına olanak bulunmayan, diğer bir deyişle, değişmemesi gerekeni yansıttığından, GERÇEKLİK kavramını simgeler, onun simgelerinden biri olur. Ayrıca külde bir BİTİM olayının varlığı " yandı bitti kül oldu" ifadesinde yerini bulmaktadır. Bitmek ve kül olmak YANMA OLAYI' nın son evresini oluşturuyor. Şüphesiz biten her nesnede, ne türden olursa olsun, maddi değerler de sıfır olur. Çünkü o şey yoktur artık. Ama manevi olan değerler yanmakla bile bitmez, son bulmaz, bilakis daha da güçlenirler ve kalıcı olmaya devam ederler. İşte bu açıdan bakıldığında KÜL, manevi değerlerin kalıcılığının bir simgesi olmuştur. Kül ebedi olan ruhun maddeleşmiş halidir.

Antik çağlarda ölülerin yakılma uygulamasının gelenekleşmiş olduğu çağ ve toplumlarda, bugün de var olduğu gibi, kalan külün hepsi, ya da bir kısmı, biraz da kemik parçası ile birleştirilerek OSTOTEK adı verilen mermer, lahite benzer küçük sandıklar veya vazolar içinde saklanmaktaydı. Vazo matristir (ana rahmidir). Hitit uygarlığı yerleşim

bölgelerinde anıtsal mezar yapıtlarının bulunmayışı da bu insanların ölülerini yaktıklarının bir başka kanıtı oluyor.

Kül ve kemikler ölen kimsenin yanmış bedeninin artıklarıdır ve ebediyen ona özgü kalacaktır. Bu bakımdan aynı ev ve aile içinde bulundurularak onun aile bireyleriyle manen de olsa, gene sonsuza dek birlikte yaşaması sağlanıyordu.

Ölü küllerinin ya da yakılmadan içlerine yerleştirildikleri kocaman mermer lahitlere bir ev görünümü verilmesinin sebebi bilinmektedir. Bizim bu konuya ilâve edeceğimiz yorum, vazo, küp, lahit gibi içine birşey konulmak için yapılmış objelerde bir alıcılık, dişilik bulunduğu inancının yaygın olduğu ve buna bağlı olarakta bu tür kapların bir çocuğun, hangi yaşta olursa olsun, bilinçaltı ANA RAHMİNE DÖNÜŞ ÖZLEMİ' ni duymasıyla ilintili oluşudur.. İşte bu hiç bitmeyen arzu ölülerin gömüldüğü mekânlarda somutlaşmış bulunuyor... Aynı özlem doğum sonrası için de düşünülebilir. Bu olayın en göz önünde olan örneği Kariye Müzesinde birinci narteksteki İsa' nın doğuşu mozayiğindedir. Bebek İsa tepede beşik, ya da sanduka içindedir. Üzerine Ruhül Kudüs (Nur) inmektedir..Vazo benzeri kapların rahim gibi tasarlandığını belirtmiştik. Bu kapların ayrıca HİDROMEL (Hayat iksiri) muhafaza ettiğine inanılırdı. Bu yönden olsa gerek, Yunanda vazo süslemek kutsal sayılan bir sanat dalı olarak gelişmiş bulunuyor...

Ateş, yakmak istediği şeyi yakıp bitirdikten sonra, artık yakacak bir şey kalmadığından, yavaş yavaş kendiliğinden sönmektedir. Yani maddesel yaşamını tüketen bir canlının HAYAT ATEŞİ sönmüştür, ya da söndüğü için ölmüştür, ölmüş kabul edilmiştir. Geriye kalan ise sadece külle özdeştireceğimiz CESET' tir. Bu cesedin İslâm toplumunda ya da kremasyon denilen yakma uygulamasını benimsemiyen diğer toplumlarda, toprağa gömülmesi toprakla birleşip bütünleşmesi daha uygun bulunmaktadır. Toprak her çağda dişi olan karakterini tüm insanlara kabul ettirmiştir, o aynı zamanda DÜNYANIN da RAHMİ' dir. İşte bu uygulamada da bilinçaltı (ana rahmine dönüş özlemi) inancı egemen olmaktadır. Güncel yaşantımızda okuruz, duyarız; falanca kişi, falanca yerde ölmüş, şehit düşmüş, naaşı DOĞDUĞU YER olan... nakledilecektir...Çünkü onun doğduğu yer, bir bakıma onu doğuran yer yani anasının rahmi olmaktadır. Bazı ülkelerde yakılan ölünün külleri nehire (suya) atılır. Su da dişidir, rahimdir. Bu bakımdan açık denizlerde ölenlerin cesetlerinin denize atılmasında bir sakınca görülmez.

Normal olarak külün alışılmış olan rengi GRİ' dir. Gri renk siyahla beyaz' ın belirli bir ölçüde karışımından da elde edilir. İşte bu gerçek bizde, ister istemez, beyazla ifade edilen yaşamın, belirli bir süre (belirli bir ölçüde) sonra SİYAH' ın, yani başlangıç renginin içine karışıp onunla birleşip bütünleşmek istemesi düşüncesini yaratıyor, ölüm yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Başlangıç ve BİTİM ölüm olayında birbirleriyle buluşmakta ve ölen insanı birbirlerine adeta devir teslim etmektedirler.

Tüm uygarlıklarda dinsel bir işlevi olan yapıların kalıcı olmaları istenmiş ve bunun için daha sağlam inşa edilmişlerdir. Bugün ziyaret ettiğimiz antik yerleşim merkezlerinde ayakta kalanların çoğu kez dini mimari yapıtları olduğunu görüyoruz. Osmanlı mimarisinin başta gelen CAMİLERİ, dikkat edilirse, dış yüzleri renk olarak griye çalar ve bizde ebediyetin kutsallaştırılması istendiği izlemini yansıtır.

Yazının henüz bilinmediği ilkel topluluklarda, ölüm ve ikinci bir doğum inancına bağlı olarak yapılan ayinler de ergenlik çağına geçiş: amaçlayan kut törenlerinde, adaylar, kendilerine ruh görünümü verdirmek için, üstlerini külle örtürüyorlardı. Kül burada bir geçiş' in göstergesi oluyor. Akdeniz havzasında , ölümün ve geçici nitelikte ki, tüm dünyeviliklerden arınmanın sembolü olur. Mısırlılar ve Grekler, tuttukları yası göstermek için, başlarının üstüne kül koydukları gibi, külün üstüne de oturmakta ya da kül içinde yatıp yuvarlanmaktadırlar. Benzer adetlere Arap ve Yahudilerde de rastlanır.

Öte yandan, kurban edilen hayvanların külünde çamaşırları temizleyici bir özellik bulunduğuna inanıldığı gözlemlenmiştir.

Ünlü kanun yapıcısı Solon' un külleri (M.ÖVI) Atinaya bağlantılarının kalıcı olması için külleri Salamine adasının üstüne serpilmiştir. Bunun aksine, büyücülerin külleri de hayaletler bir daha geri dönmesin diye, nehirlere atılmaktaydı. Kül sadece matem, alçak gönüllülük, nedamet değil, aynı zamanda yeni bir hayat ümidinin de sembolü olmuştur. Avrupa kırsal kesiminde geçen yüzyıl başına kadar köylüler, çamaşırlarını küllü suda yıkamaktaydılar...

BACA (ŞÖMİNE)

Dünyadaki canlı yaratıkların gökle ilişkisini sağlar. Öykülerde, perilerin, büyücülerin...hep oradan girip

çıktıkları anlatılır. Nitekim Noel Baba' da yılbaşı geceleri oyuncakları, bacadan girerek getirip, ocağın önüne koymaktadır!..Tapınakların, göçebe çadırlarının, ev içinde yaşayanların hayat solukları oradan çıkıp gider. Bu bakımdan baca, aile ocağına can veren bir soluk kanalıdır. Baca ocağın sembolizmine bağlı olarak, zaman içinde, bir sosyal bağlılık ve dayanışmanın da bir sembolü olmuştur.

DUMAN - TÜTSÜ ve BULUT

Yerle gök arasında bağlantı sağlıyan bir imaj verdiği gibi, onun katlarına gönderilmek istenen bir mesajı taşıyormuşçasına bir izlenim de yaratmıştır ötedenberi... Bu nedenledir ki, dumanın ilkel çağlarda, dualarla ifade edilmek istenilen dilekler, yakarış ve şükran duygularını tanrı katına ulaştırdığına inanılıyordu. Aynı geleneğin devamı olarak, tek Tanrılı dinlerin törenlerinde kullanılan BUHURDAN' nın (TÜTSÜ) denilen dumanı, ateş dumanı için kurgulanan amaç ve beklentilerle benzerlik taşımıştır. Araç olarak ta, böylesine ruhani bir işlevde aracılık yaptığından buhurdan kutsal bir değere sahip olur. Kariye Müzesinde buhurdanı iki ayrı yerde görüyoruz: Birincisi, İsa' nın doğum haberini alarak onu kutsamak için Suriye valisi olan zalim Herod' un huzuruna çıkan üç kâhin (Gaspar, Melkior ve Baltazar) den en yaşlısı olanı hediye olarak getirdiği bir buhurdanı elinde tutmaktadır. Diğeri ise Naos taki ünlü Koimizis mozayiğinde Saint Philippe (havarilerin en yaşlısı) Meryem' in ölüm döşeğinin yanında buhurdan sallarken gösterilmiştir.

Bir ölü yakılırken (kremasyon) onun ateşinden çıkan dumanın, cesedi terkeden ruhu göğe götürdüğü inancı yaygındı. Yani bu duman havaya karışarak ruhlar âleminin ortamındaki yerini alıyordu. Kuzey Amerikada Kızıl Derili şefleri savaş ya da barış anlaşmaları gibi önemli kararları aldıkları zamanlar ve diğer dinsel törenlerde de içtikleri piponun dumanını, törelere özgü bir biçimde, onun kutsal ve kalıcı olması için havaya üflemekteydiler. Ardından aynı pipoyu bu karara katılanlar arasında

elden ele dolaştırarak, sanki onların da onaylarını almak istercesine, bir harekette bulunuyorlardı, kendi yöntemleriyle kaolisyon (!) yapıyorlardı...

Ateş dumanının yüksek noktalar arasında teati edilerek bir haberleşme aracı olarak kullanılması, duman' nın MESAJ TAŞIYICILIK karakterini kanıt-lamaktadır.

Bulutlar nemli olan havanın yükselmesiyle oluşan birer duman kümesidirler; aynı taşıyıcılık karakterine sahiptirler. Yüklü oldukları su buharını sürekli yer değiştirerek, rüzgârın istediği yönde, oradan oraya taşır dururlar..

Orta Asya Moğolları YURT adı verilen göçebe çadırlarının tepesindeki delikten çıkan duman sütununun DÜNYANIN EKSENİ olduğuna ve aile ocağını göğün kutsallığına onun sayesinde ulaştırdığına inanıyorlardı. Yurt' a yaşayanların hayat soluklarının çıkıp gittiği BACA da o aile ocağına can veren bir SOLUK KANALIYDI.

Batıl bir gelenek olarak, eski çağlarda dumanın hekimlerin başvurduğu bir tanı aracı olduğu bilinmektedir. Örneğin, bir evin bacasından çıkan dumana bakarak o evde hasta olup olmadığı hususunda bir fikre sahip oluyorlarmış?...Ancak bu gelenekte yadsınamıyacak bir gerçek varsa, o da duman' nın HAYAT ATEŞ' i ve MESAJ olgularıyla olan bağlantısıdır.

Bilicilik, sağlık, müzik, şiir ve güneş tanrısı olan Apollon tapınaklarında görevli kâhinler ziyaretçilerin tapınağın önünde kurban (adak) olarak kestikleri genellikle bölgede daha çok yetiştirilen keçi etlerinden tüten dumanın şekil ve yönünü izleyerek, bazı algılamalar ve tanılarda bulunuyorlardı...

" Ateş olamayan yerden duman çıkmaz!" özdeyişi her nekadar sebep ve sonuç içeren bir anlam taşıyorsa da gerçekte, ateş çarpan bir yürek, duman ise, bir canlının ancak bu yüreğin çarptığı sürece, yani sağ iken yapabileceği bir solunumu ifade etmektedir. Şu hususu hatırlatmakta yarar görüyoruz ki, insan denilen canlı da kendine özgü bir evrende, tıpkı üzerinde yaşadığı YER KÜRESİ gibi, bir başka dünyadır, ONUN DA İÇİNDE BİR ATEŞ bulunuyor!...

Bir önceki açıklamamıza şu varsayımları da ilave edeceğiz:

Dumanın çıkmadığı yerde:

-Ya ateş yoktur,

-Ya bu ateş yanmamıştır, yakılmamıştır,

-Ya da sönmüş, veya söndürülmüştür.

İnsan, içindeki bu ateşi yakmak için havayı çekip onu tekrar dışarı bırakır. Yani soluk vermek insanın içinde FAAL OLAN ateş' in dumanı gibidir. Dumanın içinde karbon di oksit var. Bu gaz bir yanma olayının oluştuğunu kanıtlar. HAYAT ÖPÜCÜĞÜ adı verilen uygulama ise sanki, sönmeye başlayan bu ateşi körüklemek, üflemek için yapılıyor...

Buharla duman arasında oluşum ve içerik bakımından benzerlikler şunlar: Buhar da bir ateş kaynağı ile ısınmış olan sudan çıkar ve bir duman şeklinde yükselip bulutları oluşturur. Rengi yoğunluğu oranında, beyaz, gri veya kara olabilir. İçeriği temizdir, yağmur yağdırır, yararlıdır. Duman ise, o da yanan, yakılan nesnelerden çıkar ve göğe yükselir. Yanan şeyin zehirli artıklarını yüklenir, onu temizler ama başka yer ve çevrelere zarar verir.

Son ve sonuç olarak, duman' ın HAYAL ALEMLERİNE yapılan seyahatler(!) le ilgili etkisine değineceğiz: Esrar, hatta sigara bile içenler, geçici bir süre de olsa, o maddelerin uyarı oranında bambaşka âlemlere dalıp gitmektedirler!...

SÜPÜRGE

Görünüşte mütevazi bir ev aleti; ama gerçekte gözle görünmeyen kutsal bir gücün varlığını ifade eden bir sembol olmuştur.

Eski tapınaklarda, ibadet mekânlarında süpürme işi de bir tapınç hareketi olarak kabul ediliyordu. Zira süpürge, yeri dışardan gelen, gelebilen tüm kirletici maddelerden arındırmaya hizmet etmekteydi. Ancak bu işi yaparken süpürgeyi temiz ellerle tutmak şartı.

Aynı doğrultuda, tarıma dayalı uygarlıklardan Kuzey Afrika' da ekinlerin ezildiği harman yerini süpürmede kullanılan süpürge bu nedenle ekin' in sembollerinden biri olmuştu.

Matem' e girilen dönemin ilk günlerinde bereketin kaçmaması, ya da ölünün ruhunu rahatsız etmemek amacıyla evin süpürülmemesi gerekiyordu. İngiltere'de ev geceleyin süpürülmez; sebebi evin içinde gezinen ruhları yaralayıp tedirgin etmemek...

Aslında tozu bertaraf eden süpürgeler görünmeyen misafirlerle çarpışmakta ve onları kaçırmaktadırlar. Bu açıdan yuvanın koruyucu perileridirler.

İlkel toplumlarda kabile yerlileri ilk baharı karşılama törenlerinde çiçek halindeki süpürge otu demetlerini toplamaktaydılar. Bu demetler evin bereketinin kaçmaması ve görünmeyen ziyaretçilerine herhangi bir zarar gelmemesi gibi bir işlevin manevi sorumluluğunu yüklenen uğur süpürgeleri sayılmaktaydı.

Ama şayet süpürge bu koruyucu rolünü değiştirirse, o takdirde lanetli büyü etkisi yüklü bir alet haline dönüşüyordu. Bunun için tüm ülkelerin büyücü-sihirbazlarının bacalardan çıkıpn hafta sonu toplantılarına (SABBA' ya) katılmak için sapının üstüne binip gittikleri bir araç olmaktaydı. (Not: Sabba Yahudilerde Musa yasalarına göre tüm çalışmaların kesilmesi gereken haftanın yedinci günü olan Cumartesi yapılan dinlenmedir. Bugün Tanrı' ya (Yahve' ye) adanmıştır. Sabba her 50 yılda bir yapılan JUBİLE geleneğinede yansımış bulunmaktadır.)

Öte yandan süpürge fallik olduğu kadar, özellikle iman ve inançları uğruna şehit düşenlerin ateş vaftizi' nin sembolü de olmuş bulunuyor,,.

MUM ve MUM ALEVİ

. Bir mumun alevi, ilk oluştuğunda, gayet duyarlı, azimli ve kararlı bir görünüm sergiler. Daha sonra ise, üfliyerek yapılan tüm söndürme girişimlerine, gücünü aşmadığı sürece, elinden geldiğince direnir, eğilir, bükülür ama, sonunda gene dik duruma geçip ışığını yayarak, onu almak isteyenler için aydınlatma işlevini aksatmadan yapmaya devam eder. Bu nedenle

olmalıdır ki, dik duruşunu, doğruluğu korumaya azimli olanlar için, " mum gibi" denilmektedir. Ancak dibine ışık vermediğinden orada olup bitenlerden, çoğu kez haberleri olmaz, maaesef!...

İşte mum alevinde gözlenen bu olgu, sembolizm edebiyatında onu, insan yaşamının çeşitli engel ve girişimlerle geçen bölümünün bir göstergesi ve simgesi yapmış bulunuyor. Bir ülkü uğruna hizmet vermeyi ilke edinmiş insanlar da mumun alevine benzerler. Toplıma çok ve daha yararlı olabilmek amacıyla yükselip daha iyi görebilme ve görünebilme için didinen bu kişiler zaman, zaman farklı YÖNLERDEN VE UZAKLIKLAR' dan kendine yönelik olumsuz etkilere uğramaktadırlar. Ama onlar, tüm bu girişimlere , (ışığının yararına inananların destek ve koruyuculuğu sayesinde), sarsıntılı devreleri geçiştirip, kendinden beklenen görevi sürdürme gücüne er ya da geç tekrar kavuşmaktadırlar.

Yanan bir mum, aslında nerede ve hangi koşullar altında iş yaptığının, boyunun bosunun ve hacminin ve aydınlatma alanının nasıl ve nekadar olduğunun bilincindedir. Yaşamının vadesi bitene kadar mücadele eder ve bir gün dikildiği şamdanın dibinde, son kertesine, son nefesine kadar azmini yitirmez; nihayet geride kalanlara veda edercesine mutlu ya da hüzünlü bir şekilde sağa ve sola sallanarak, el sallıyarak kendini söndürür, göçer ve gider!...

Mumla ilgili olarak, güncel olan şu konuya da deyinelim:

Doğum günü kutlama pastalarının üzerine, o kimsenin bastığı yaşı simgeleyen sayıda mumlar dikiliyor; sonra bunlar nefes darbeleriyle söndürülmeye çalışılıyor?...Hemen hemen dünyanın her yerinde, nereden kaynaklandığı ve ne amaçla yapıldığı pek araştırılmayan, gelenekleşmiş adetlerimizden biri olan bu olaya da değinmek istiyoruz: Uzmanlar bu konuya şöyle bir açıklama getiriyorlar: Mumları üflemek, " geçmiş gitmiş yıllarda tatlı ve acı taraflarıyla, olup bitenleri bir tarafa bırakıp unutmak ve onları, söndürülen bu alevlerle, geçmişin karanlıklarına gömmek. Bundan sonraki yaşama, gene onların direnişlerini kıran bu güçlü ve taptaze hayat soluğu ile başlayabilmek .

Başlangıçtan itibaren gözlendiği gibi, hep soyut ve sembolik kavramların içinde dolaşmaktayız. Bu bakımdan bazı farklı yaklaşım ve yorumlarımızın yadırganacağını tahmin etmekle beraber, mum ve doğum günü pastalarının yaptığı çağrışımla şu für bir benzetiş yapmaktan kendimi alamıyorum: Camilerimizin etrafına, lezzetli bir pastadaki gibi,

mumu andıran minareler dikilmiştir. Bunlardan bazılarının şerefe sayıları, Süleymaniye ve Sultan Ahmet camilerinde söz edildiği gibi, Osmanlı imparatorluğunun kurulduğu veya İstanbulun fethi gibi mutlu ve önemli olaylardan sonra, aynı hanedandan iş başına geçen padişahların bu tarihlerden sonra kaçıncı sırada olduklarını simgelerken, dolaylı olarak, sanki o olayların yıldönümleri de hatırlatılmak istenir!... Ayrıca, ay takvimine göre, bir yıl daha yaşlanan Kutsal gecelerimizin yıl dönümleri şerefelerde kandil yakarak kutlanmaktadır. Bunlar, Velâde-i, Nebevî, Regaip, Berât ve Mirâc geceleridir.

Türbelere, evliyalara ve hatta ölülere, ziyaretleri sırasında, mum yakıldığını görmekteyiz. Amaç, bu kimselere göre, o ölünün ruhunu aydınlatmak ve onun sayesinde yüce katlara ulaşmasını sağlamak!... Cahiliyet döneminin alışkanlığından başka bir şey olmayan bu mum yakma adetinin ateş ibadeti ile ilişkili ve onun uzantılarından biri olduğu da ileri sürülüyor. Diğer bir görüş, mum yakmayı, adına yakılan kişi için beslenen sevgi ve bağlılığın " hala bir mum alevi gibi yanar halde olduğunu" ifade etmek şeklinde, yorumluyor. Hıristiyanların kiliseye girince İsa ve Meryemin önünde mum yakmaları da aynı espriden kaynaklanmaktadır. Çünkü (ALEV) bütün geleneklerde günahlardan arınma, aydınlığa kavuşma ve ruhani aşkın bir göstergesi olmuştur.

Mumun zaman içinde Hıristiyan rahibelerinin bir simgesi olduğu bilinmektedir. Çünkü onlar, bir mum gibi, kendi kendilerini yakıp bitirmelerine rağmen, Allah aşkı uğruna bakireliklerini korumaya azimli ve yeminliydiler. Eskiden, daha çok Ortodoks toplumlarında, evlenen kız koca evine meşaleli kortejlerle yolcu ediliyordu. Bugün bile Yunanistanda genç bir kızın evlendiği zaman kocasının evine, elinde yanar bir mumla girme geleneği sürdürülmektedir.

Mum normal olarak ilkel bir aydınlatma aracıdır. Camilerimizin mihrabında, estetik açıdan, iki tarafa aynı şekilde yerleştirilmiş büyük mumlar görmekteyiz. Şüphesiz bunlar, daha çok elektriğin henüz ülkeye gelmediği devirde, kullanılıyordu. O zamanlar caminin içi normal olarak kandillerle aydınlatılıyorsa da, Berat gecelerindeki gibi, ibadetin sabahlara kadar kesintisiz sürdüğü hallerde, cemaatın bir kısmı camiyi boşaltıyordu. İşte bu mumlar, israfı önlemek için, sadece camide kalıpta mihraba yakın olanlar ve namazı sürdürenler için yakılırdı. Ateş ibadeti ile yakından veya uzaktan hiç bir ilgisi bulunmamaktadır.

Doğrudan doğruya alevin sembolizmi ile ilgili olan mum, aslında şu dört temel maddenin birleşimini yansıtmaktadır: **Balmumu, fitil ateş** ve **hava**. Bu birleşimde esas maddeyi oluşturan mum **suyu**, fitil **toprağı**, alev **ateşi** simgeliyor; **hava** ise bu alevin oluşmasına yardımcı oluyor. İşte bu dördü, yanan, hareket eden ve zaman zaman değişik renkler yansıtan alevin içinde bir araya gelip, dünyayı oluşturan elemanların bir sentezini yapıyorlar.

Mum eskiden ispermeçet balinası denilen Kaşolot balığının yağından üretiliyordu. Bilindiği üzere, bu gün bu yağ sadece kozmetik üretiminde kullanılmaktadır. İspermeçet sözcüğü (sperma) ile ilgildir. Sperma bel suyudur, yaşamın tohumudur. Sonuç olarak, bir tür su olduğundan, mum maddesi su ile özdeştirilmiştir.

Mumyalamaya Fransızca (momifier) deniliyor. Bu sözcük Persçe (mumeia veya mum)' dan alınmıştır.

LAMBA

Ezoterist kaynakların ifade ettiklerine göre, lamba ateş elemanı ile ilgilidir; ayrıca insanın da bir görünümünü yansıtır. Çünkü o da, insanın ilk yaratıldığı zamanki gibi, kilden yapılmış bir gövdeye sahiptir. Onda bulunan bitkisel (vejetatif) can veya hayat prensibi, lambanın alevini yakan ve bitkisel bir madde olan zeytinyağının karşılığıdır, ruh öğesi ise (ALEV) dir.(*Erkek -Dişi sembolizmine Bkz.*)

Alâattinin lambası veya kandili, efsanevi bir objedir. Onun alevinden çıkan aydınlatıcı ışınlar önceden haber verilen bir olayı sahneliyor; böylece masallar gerçek oluyor ve bu ışınlar partiküllerin sırlarını çözüp açıklıyorlar...

Aslında **IŞIK IŞIKTAN** gelir, ama tüm ışıklar **TANRI**' dan gelirler...

YEDİ KOLLU ŞAMDAN

CHANDELIER À SEPT BRANCHES — Miniature. XII' siècle. Art alsacien

Kudüste Kral Davit' in oğlu Salomon (Hz. Süleyman) un tapınağında kutsal emanetler arasında yer alan bu şamdan, İsrailoğullarınca manevi ışığın ve yaşam tohumunun bir sembolü olmuştur. Sözü edilen şamdanın dinsel açıdan sembolizmi, kozmik sembolizmle ilgili olduğundan, onda güneşle birlikte altı gezegeni simgeleyen yedi kol bulunuyordu. Genel görünümüyle bir badem ağacını anımsatan ve saf altından yapılmış olan şamdanın üstünde, mumların takılı olduğu kâseler badem çiçeğine benzemektedirler. Yahudi asıllı bir Yunan filozofu olan Philon' un " Moiz' in hayatı" kitabında belirttiğine göre, Zakari (Hz. Zekerriya) şamdanın ortasında yükselen kolun güneş, her iki yandan üçerli olmak üzere bulunan kolların göğün yedi katındaki yedi gezegeni, yedi lamba ise Tanrının (Yahvé) dünyanın her yerini görebilen gözleri, olduğunu söylemiştir. Genellikle Yahudi sinagogları ve mezar yapıtları üzerinde görülmekte olan yedi kollu şamdan figürünün hayat ağacı ile de ilişkisi bulunmaktadır. Hıristiyan Apokalips' inde sözü edilen yedi şamdan yedi kollu değildirler. Aslında bu şamdanlar Anadoluda kurulan ilk yedi Hıristiyan cemaatı (Yedi kilise) ile ilgildir.

TAŞ , DİKİLİTAŞ

(Bkz. ONYX- Hacı Bektaş taşı.)

İnsanlar, çoğu kez, bir yerlerde dolaşırken, gördükleri alışılmamış renk veya biçimde olan küçük taşları hemen alıp saklamak isterler. Nitekim birçoğumuz bu türden taş koleksiyonculuğunu bir hobi olarak sürdürüyor. Bu tutkuyu oluşturan etkenin, taşlarda gizemli bir yaşam izinin varlığına inanmaktan kaynaklandığı ileri sürülüyor.

Germen toplumu ölünün ruhunun onun mezar taşında yaşadığı inancını hala korumakta. Bunun için mezarların üstüne taş koymayı adet edinmişler.

Modern çağda bile, ölümsüzleşmesi istenilen bazı ünlü kişilerin taştan imâl edilmiş devasa heykel ve anıtları dikiliyor; yüz kabartmaları yüksek dağların kayalarına işleniyor. Önemli olayların geçtiği yerler, noktalar da oraya bir taş dikilerek, unutturmama mücadelesine katılıyor. Taş' ın ilkel toplumlardan itibaren bazı dinlerin tanrılarının simgelediği bilinmektedir.

Jakop' un ünlü rüyasını gördüğü esnada başını bir taşın üstüne koyması Hıristiyan İkonografisinde özellikle belirtilen bir sahnedir. İslâmda, tüm İslâm âleminin hac için ziyaret ettiği Kabe' deki Kara Taş (Hacer-i Esved) in Hazreti İbrahim tarafından buraya konulduğu varsayılmakta ve kutsal kabul edilmektedir. Kabe' de ayrıca YEMENİ adı verilen, bir başka kutsal taşta bulunuyor.

Ruhla arasında sıkı bir bağlantı bulunduğu varsayıldığından, taş batıl inançlar üzerine kurulmuş mitolijilerde seçkin bir yere sahip ve kendisine büyük çapta saygınlık duyulan bir madde olmuştur. İnsan neslinin yaratıcısı olduğu ileri sürülen Prometeus efsanesi incelendiğinde, taşta daima insancıl bir kokunun varlığı hissedilmektedir. Taşla insan arasındaki ilişkinin varlığı, (iniş - çıkış veya varoluş- yokoluş deyimlerinin içeriğindeki anlamda somutlaşmıştır) diyerek açıklanıyor. Çünkü taş gökten düşmüştür; kutsal olduğundan yere dikilir ve gene ona doğru yükselir. İnsan da böyledir; o da Tanrıdan doğmuştur ve gene O ' na dönecek yani ruhu göğe çıkacaktır!...

Taş, toprağa yarı gömülmüş haliyle, daha doğrusu toprağın içinden dışarı taşmış görünümüyle, üreme kültüne giren bir semboldür.

Öteden beri taş dikmek, yani taşın üstüne bir başka taş daha koymak, onu biraz daha yükseltip göğe yaklaştırdığından, kutsal bir uğraş sayılmış ve ilâhi bir yapıyı simgelemiştir. İşte bu nedenle DİKİLİ TAŞLAR, kendisinde ilâhi bir nitelik bulunan yapıtlar olarak, saygınlık görmüşlerdir. Ancak bu taşlar, özellikle tapınaklar, işlenmiş değil, özellikle

Bir obelisk

brüt yani işlenmemiş taşlardan inşa edilmeliydiler. Zira kesimli taş, bir yerde, insanın esiridir, onun bir ürünüdür; aksini yapmaksa Tanrının yarattığı bir şeyin kutsallığını zedelemek olacaktır; zira kesimli taşın insanın,(yaratıcı enerjiden yararlanarak), muktedir olduğu davranışları ve bağımlılığını kütle taşın ise tamamen (Tanrının eserini ve özgürlüğünü) yansıttığı inancı egemendi. Nitekim bu inancı hala sürdüren Vietnamlılar varyoz vurulan taşın kanadığını öne sürerler?...

Kaba, yani yontulmamış taş, insan eli değmediği sürece, iki cinsiyetliğini korumaktadır. Ancak yontulduğu takdirde, bu özelliğini hemen yitirir ve cinsiyetler birbirinden ayrılırlar. İnsanoğlunun bu ayrıma müdahale etmesi Paleolitik çağdan Neolitik çağa geçiş süreci içinde başlamıştır. Nitekim kadın ve erkek figürlerinin bu çağdan itibaren yapıldığına tanık oluyoruz.

Mimari açıdan ise, şayet yontulan taş, biçim olarak kübikse dişi, konikse erkek sayılıyordu. Bunun sonucu, daha çok dini mimariye ilişkin yapıların kaidesine küp-kare, üst kısmına ise konik ve piramidal bir görünüm verilmiştir. Bu uygulamada üç ve üçgenin erkek, dört ve bununla ilgili şekil ve hacimlerin dişi karakterli oluşu ilkesi ne bağlı kalınmış olunuyor, sonuçta üçgen biçimler daima çift sayılı olanların üzerinde yer almışlardır.

Bazalt taşlarının delikli olanları dişi, düz olanları ise erkek olarak isimlendiriliyor. Bu iki taş cinsinin seçim ve kullanımadaki yararlarını Diyarbakır' daki yapıtlarda görüyoruz.

Yukarı Mısırdaki Karnak tapınağında giriş yolu üzerine sıralanan ve üzerinde bazı mesajlar yazılmış olan DİKİLİ TAŞLAR vardı. Bunlar tapınağı kötü ruhlardan koruyan bir paravan gibi tasarlanmaktaydılar. STATİK YAŞAMIN BİTKİSEL CANLILIĞINI simgeleyen bu dikili taşlar üzerine şekil ve resimlerle (hieroğlif) kazılmış olan bazı mesajlar, taşın kutsal oluşu nedeniyle ölümsüzleştiği gibi, taş' ta bu yazılar sayesinde, birbirlerini bütünlercesine, bir kat daha kutsallaşmaktaydılar...

Taşla ağacın bir kıyaslaması yapılırsa; ağaçlar da, dikili taşlar gibi, doğal olarak hep göğe uzanıp sanki orada birşeye ulaşma eğilimi göstermektedirler. Bu bakımdan onlar daha çok DİNAMİK YAŞAM ' ın bir simgesi olmuşlardır. Dikilitaşlar aynı zamanda firavun' u da simgeliyordu. Firavun, dağ anlamına gelen bir sözcüktü...*(Dağ' ın açıklamasına bkz.)*

Eski çağlarda sunaklar hep taştan yapılmaktaydı. Çünkü orası tanrının durduğu ve adakları orada kabul ettiği yerdi. Çinde, gökten düşen taşların "mana ile konuşan varlıklar" olduğu ve bunların, tıpkı mağara tavanına takılı sarkıtların uçlarından düşen parçalar gibi, gökten yere düştükleri sanılıyordu. Bu bakımdan göğün de bir tavan'a sahip olduğu varsayılmıştı.

Anadolu'da gök taşı'na kara taş veya yıldırım taşı adı verilir. Göktaşı düştüğünde bol yağmur getirir. Bu bakımdan (meteor) ay kültüne bağlıdır ve dişi olarak nitelenir.

Hattusaş Büyük Tapınaktaki yeşil taşın aslında bir metorit olduğu ileri sürülüyor. Bu varsayım doğru ise, söz konusu taşın öncelikle gökten düşmesi, sonra küp şeklinde ve yeşil olması nedenlerine bağlı olarak kutsal bir obje kabul edilip tapınak içine alındığını söyliyeceğiz...(Kişisel yorum)

Dünyanın ilk alet ve silahları taş olmuştur. Bunlar Yontmataş çağı sürecince, taşın geliştirilip biçimlendirilmesiyle, yapılmışlardır. Mağara insanı taşa çok önem veriyor, onunla bütünleşmek cesaretini arttırıyordu. Çünkü taş aniden karşılaştığı bir hayvana karşı hemen eğilip yerden aldığı koruyucu silah oluyordu.

İlk kadın ziynet eşyası olan kolyeler de doğal delik taşlardan imal edilmişlerdir. Diğer etoburlarınkine benzeyen kesici dişlerimiz olmadığından, yaptıkları bu ilk alet hayvanın kesici dişine benzetilmişti. Bu arada belirtmeyi yararlı bulduğumuz bir olgu da "Nazar" bölümünde değinildiği gibi, kendiliğinden delik olan taşların uğurlu sayılmaları ve nazarlık olarak kullanılmalarıdır. "Delikli taş yerde kalmaz" deyiminin kaynaklandığı nedenle ilişkisinden söz edilebilir, kanısındayım..

Delikli taş (matris divin), tanrıçanın dölyatağı'dır. Bu nedenle Anadolu'da süt çocuklarını delikli taştan geçirme adeti vardır.

Yunan ve sonra Roma'nın yontu san'atına geniş çapta yer ve önem verdiği bilinmektedir. Örneğin, Didim gibi bazı tapınak sütunlarının kaidelerinde veya içlerinde (Efes Hadrien...), Perge, Hierapolis, Nyssa ve benzeri tiyatrolarınnın sahne duvarlarında görüldüğü gibi, buralarda gerçekleştirilmiş olan her motifin, her desenin veya figürün amacı, kesinlikle, somutlaştırmak, istediği bir kavramı yansıtmak, veya ölümsüzleştirmek istediği mitolojik bir olayın geçiş tarzını anlatmaya yöneliktirler. Bütün bunlar, engin bir san'at anlayışı içinde, ustaca, estetik

yönden mükemmel ve özellikle simetri kurallarına son derece dikkat edilerek gerçekleştirilmişlerdir. Bu başarı, heykel sanatı için de aynı düzeyde geçerli olmuştur. Bunlarda, yüz ifadeleri, saç- sakal, hatta elbise kıvrımlarının bile gerçek görünümlerini yansıtması ön planda tutularak, adeta kendilerine ruh ve can verip, konuşturmak, istercesine, bir gayret ve amacın ürünüdürler. Bizim bu yaklaşım içinde verebileceğimiz örnekler Sart Artemis tapınağındaki sütunlardan biri ve Sultan Ahmet meydanındaki Teodosyüs Dikili taşıdır. Üzerlerine kazılan yazılarla, bu taşlara adeta, " kendi kendilerine konuşur " havası verilmiştir.

Bu sütunlar başlalarından geçeni anlatıyorlar. Biri sel felaketinden sonra ilk dikilenin kendisi olduğunu söylüyor, diğeri ise oraya dikilmemek için önceleri nasıl direndiğini, sonunda buna mecbur kaldığını...dile getiriyor!.. Durum ünlü Artemis heykelinde de söz konusu olabilir. Bu tanrıça da, üzerini yer kalmıyacak şekilde dolduran çeşitli figürlerle, kim ve ne olduğunu ve nelere kadir olduğunu sessiz bir lisanla konuşur gibi değil midir?...

Eskiden, kalıcı olması istenen ve gereken kanunlar, kurallar, bazen fermanlar, hep taş üzerine yazılarak duyurulmak istenmiştir. Bu konuda, Efes ören yeri "Prittane" deki dorik sütunu ve Küretler caddesinde imparatorların, kentle ilgili bazı yasaklamalarının yayınlandığı duvar gazetelerini örnek olarak göstereceğiz.

Selçuklular taşı kendi san' at anlayışlarına en uygun bir malzeme olarak seçmiş ve kullanmışlardır. Bunun için de özellikle mermeri tercih ederek, taş oymacılığında en üst düzeye ulaşmışlardır. Mermerin de çeşitli cins ve kaliteleri bulunuyordu. Ama onlar önemli yapıların, özellikle kapılarını,(birinci hamur kağıt gibi!), en iyi cins olanından inşa etmişlerdir. Mermerin bulunmadığı yerlerde ise, bölge taşından yararlanmışlardır. Ayrıca mermer toprağın bağrında oluşup geliştiğinden yeraltı dünyasının bir parçasıdır, bu bakımdan ayrı bir kutsallığa sahiptir.

Mermer ilginç yönleri olan bir taş türüdür; öncelikle beyazdır, görünümleri güzelleştirir, ölümsüzlüğün rengini yansıtır, dayanıklı ve uzun ömürlü olmasına karşın birazda duygusaldır (!) çünkü, mermer bir heykele parmakla dokunulsa, terdeki çok az miktar asitten bile etkilenir, bu olaya mermerin ağlaması veya kusması denilmektedir. Üzerinde taşıdığı dualar, ayetler, methiyeler...daha uzun süre silinmeden kalır, ömürlü olurlar.

Taş üzerine yazı yazmak olduğu kadar, onun biçimlendirilmesi ve üzerine resimler çizilmesi de kutsal bir uğraş olmuş ve bunun sonucu kalıcılığını koruyabilen sanat eserleri yaratılmıştır. Hititler önemli olayları ölümsüzleştirmek için, alçak kabartma sanatını geliştirmişlerdir. Bunların en güzel örneklerini Yazılıkayada ve diğer ortostat' larda gözlüyoruz. *Not : (Orthostate) blok taşlar üzerine yapılan alçak kabartmalardır. Aynen " dik duran insan " anlamına geliyor.*

Taş denilen bu maddeye bu denli önem verilmesinin nedenlerinden biri de ondaki şu özelliğin varlığıdır:

1- Rutubetlilik,(faziletlerin kuruyup yok olmasını önler)

2- Elle tutulabilirlik,

3- Ateşe dayanıklılık,

4- Sağlamlık,

Taşın dinsel bir görüş yaklaşımı içinde konu edildiği geçmişteki bazı olaylar, örf ve adetlere yerleşmiş uygulamalarla, bugün bile geçerliliğini koruyan bazı geleneklerden söz etmek istiyoruz:

Kibele kültünün merkezi Frigyadır. Ana tanrıça Kibele' nin ilk taş yontuları göktaşından yapılıyor ve Pessinus (Sivrihisarın güneyindeki Ballıhisar) ta siyah bir göktaşına tapılıyordu. Sonradan bu taş Kibele kültünün göçü meyanında Romaya taşındı ve M.Ö.II. yüzyılda Platinius tepesindeki bir tapınağa yerleştirildi. Romalılar, bu ana tanrıça taşını **Magna Mater** (Büyük Ana) olarak anmaktaydılar. Sonradan Kibele, Romanın uğradığı bir taş yağmuru sırasında, bazı mucizeler yaratır...

- İbrani geleneğine göre, Tanrı, Musa' ya, "Dağın üstüne, bana doğru gel ve orada kal ki, sana buyruklarımı vereyim! " dedi. Burada, Tanrının İsrailoğullarına verdiği ve (taş levhalar- tabletler) üzerine yazılı olan 10 emrinden söz edilmektedir.

- Taşı başın altında yastık yapmanın da ayrıca kutsal bir anlam taşıdığı öne sürülüyor. Dikkat edilirse, Jacob, cennet merdiveninin altında, başını taşa koymuş olarak yatar bir biçimde resimlendirilmiştir.(*Kariye Müzesi*)

- Hıristiyan söylencelerinde, biraz abartılmış olmakla beraber, İsa' nın bile taştan yaratıldığı anlatılır. Öte yandan taş ekmeği simgelediğinden,

Mathieu İncilinde, şeytanın denemeleri sırasında, İsa' dan taşı ekmek yapmasını istediği, yazılıdır.

- Kiliselerin ana kubbesindeki taş (kilit taşı) İsa' yı simgeler; diğer taşlar mudi' lerdir ve hep ona bağlı olurlar ve tapınağı, yani onun eserini tamamlarlar...

- İslâmda da vaiz verirken ve ezan okurken, yüksek bir yere çıkılması uygun olur görülür. Bu yükseltiyi sağlamak için de taş tercih edilir. Kâbe ziyareti sırasında şeytanın dışlanması, taş atılarak sembolleştirilir.

- Kâbe' deki Siyah Taş (Haceri Esved) gerçek bir göktaşıdır, mahşer günü Kâbe' yi ziyaret edenlere tanıklık yapacağına inanılan bu taşa dokunmak, öpmek dine olan saygı ve bağlılığın bir göstergesi oluyor. Arapça' da ibadet yapılırken dönülen yönü belirten " kıble" sözcüğü KİBELE' den, KÂBE ise KUBALA' dan kaynaklanmış olabilir?.

- Cahiliyet döneminde türbelerin yanına onları nazardan korumak amacıyla taş kümeleri oluşturduğu görülmüştür. Keza, mezar taşlarının hortlakları ve cinleri uzak tuttuğuna inanılmaktaydı. Tabut Musallâ adı verilen taş üstüne konulur.

- Taşı taş üstüne koymakta sebebi bilinmeyen uğur getirici bir gücün bulunduğu inancı bugün bile etkisini sürdürmektedir.(...taş bile konuşur, yolun bulunmasına yardım eder. Yollardaki kara işaret taşına bir tanrı gibi tapılırdı..."İnsan nasıl oldu' dan alıntıdır.)

- Daha çok Anadoluda Ağrı dağı eteklerindeki otlaklarda, taşların küçük kuleler şeklinde üstüste konulması, bu ortakların sınırlarını belirtmenin yanı sıra, kesin olmamakla beraber, bolluk ve bereketi sağlama amacına yönelik olduğu söyleniyor(?).

Taşla ilgili, fantezi türden, diğer yorumlardan bazıları şöyle:

Bir çoban olan İsrail kralı Davit, rüyasında kendini öldüreceğini gördüğü dev Goliat' ı bir sapanla attığı taşla, alnından vurmuştur. Medüza, kendisine kem gözle bakanları taşa çeviren sihirli bir güce sahipti. Taş bir yerde, hakkaniyet ve mülkiyetin gerektirdiği uygulamalarda kullanılan güvenli bir araç olmuştur. Bu konuda, ilk terazilerde kullanılan ağırlık ölçülerinin taştan olması ve aidiyet (iyelik) alanlarının hudut taşlarıyla belirlenmesini örnek olarak gösterebiliriz.

Değerli taşlara gelince; bunlar kayaların içinde oluştuktan sonra yeryüzüne çıkarak kendilerini gösterirler. Bu taşların bir kısmı saydam, bir kısmı da yarı saydam veya ışıksızdır. Bu olay bir olgunlaşma veya karanlıktan aydınlığa yönelik olan değişimin sonucudur. Bunun için saydam olanlar mükemmelliği yansıtır ve muska, ilaç, büyü aracı gibi nedenlerle kullanılır.

Renkli ve değerli taşlar konusunda inceleme yapmış kişilerin ifadelerine göre, zümrüt şehveti frenler, sinirleri dinlendirir, hafızayı canlandırır. Yakut sağlığı korur, zehirli maddelere karşı çıkar. Safir insana huzur, sevimlilik verir, dini inançlarını güçlendirir. Elmas ağızda tutulunca yalanı önler, nefsine güveni arttırır. İnci ise başağrısına iyi gelir. Lapis denilen taş, Mezopotamya ve Sassanilerde ve Christophe Colombe' tan önce Amerikada, yıldızlı gecenin kozmik sembolü olmuştur. Rengini sema' dan aldığından kutsal bir güç kaynağıdır. Aslında mavi olan diğer nazar taşları gibi o da genellikle doğu ülkelerinde, kem göze karşı bir muska olarak kullanılmıştır.

DİKİLİTAŞLAR, İNSAN, AĞAÇ ve TAPINAK SÜTUNLARI : Bu dört öğe arasında sembolik şu yaklaşım ve özdeştirmeler yapılabilir:

İlk tapınak tanrıça Hera' ya ithaf edilerek Samos adasında inşa edildi. Bu tapınağın sütunları ahşap olup onu çepeçevre sarıp koruyan muhafızlar olarak düşünülmekteydi. Mısır Karnak tağınağı girişindeki 7 obeliks' in bir amacı tapınağı kötü ruhlardan korumaktı. Daha sonraları sütunlar mermerden imal edilmekle beraber aynı geleneksel amaç korundu, yani sütunlar gene ağacı, yani İNSAN' ı stilize etmeye devam ettiler. Başlıkları onun gökle, kaideleri, yani kökleriyle de yerle irtibatını sağlamaktaydı. Başlıkla gövde boyu arasında insandakine benzer bir orantıya sahiptiler.

Yunan nizamlarından Dorik olanlar bu sütunların ilk örnekleri, başlıkta süs yok, kaide ise doğrudan platformla temas halinde. Dorik olanlar erkeksi olarak niteleniyorlar. İslâm mezar taşlarından erkek kişiye ait olanlarda böyle.

Takip eden evrelerde, sırasıyla, iyonik, korentiyen, kompozit adı verilen nizamlar çıkıyor. İyonik nizamda daha çok erkeksi bir hava var; koç boynuzları (volütler) vs. Üçüncü etapta ortaya çıkan Korentiyende ise dişil bir görünüm bulunuyor. Kadın mezar taşlarımız gibidirler. Kompozit' e gelince, bu, her ikisinin karışımı, yani hermafrodit bir görünümde.

Sütun başlıklarının böylesine gelişimi ile, insanın Adem' den itibaren, erilden dişile doğru olan değişim ve gelişimi arasında, fantezi de olsa, bir benzerlikten söz edebilirmiyiz acaba?

Genelde toprağa dikilen taşlar üzerine yazılar, methiyeler, mesajlar... kazılıyor; taşın kutsallığı ile bütünleşsin ve ayrıca kalıcı olsunlar diye.

Taş insanoğlunun gelecek nesillere aktarmayı amaçladığı mesajları, bilgileri en iyi koruyan bir dost / malzeme olarak seçilmiştir. Bugün bile, ağacın yaş olan gövdesinin kabuğuna yazılar, resimler, ok, kalp..gibi semboller kazıyıp bırakıyoruz. Çoğu kez bir anıyı, bir arzuyu şekillendiren bu semboller orada, ağaçla birlikte yaşamını sürdürüyorlar...

Günümüz mezar taşları da birer dikilitaş gibidirler. Onların da üzerlerinde ölünün kimliği, özellikle hayatta iken yaptığı iş, mesleği, hizmetleri vs. belirtilerek yazılar kazılıyor. Roma, Bizans mezar stellerinde de özellikle ölünün mesleği taşın üzerinde alçak kabartma ile belirtilmekteydi.*(Bkz. Mezartaşlarımız)*

Mason sözcüğünün karşılığı Duvarcı' dır. Mabedin yapımı için kullanılan taşlar Masonluğun ana malzemeleridir.

Ham taş, çırak Mason' u simgeler. Çırak hem duvarcı, hem de taş olduğundan önce kendi kendisini yontmak zorundadır. Öylesine yontacaktır ki bu ham taş cilalanacak ve en mükemmel bir KÜP TAŞ haline ge-lecektir.

Mason mabedinin yapımında bazı taşlar daha değerlidir. TEMEL TAŞ, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, KÖŞE TAŞ' ı, Masonik ölümsüzlüğün simgesidir. Bu taş binanın kuzey- doğu köşesine yerleştirilmektedir.

Karanlık olan kuzeyle aydınlık olan doğu' nun birleştiği KÖŞE TAŞ' ı karanlıktan aydınlığa doğru olan evrimi simgeler.

KİLİT TAŞ özgür düşüncenin simgesidir. Başı aşağıda olan üçgene benzer.

DAĞ

Semboller sözlüğünde dağla ilgili yorumsal nitelikteki açıklamalara bir hayli yer verilmiştir. Ancak biz bunları özetlemekle

yetinecek ve herşeyden önce onların maddi olduğu kadar manevi yükselişin, yükseklik, yücelik ve büyüklük kavramlarının sembolizmi ile ilişkili olduğunu belirteceğiz.

Dağlar, topoğrafik görünümü nedeniyle, yer ve göğün birleşme noktası, yeryüzünün balans ağırlıkları ve dikiş yerleri olarak tasarlanıyor. Yukarıdan aşağıya doğru bakıldığında, zirvesi dünyanın merkezi, aşağıdan yukarıya bakıldığında ise, dünyanın ekseni, yamaçlar da tırmanılması gereken bir merdiven şeklinde, algılayıcı oluyor. Grafik olarakta, diğer geometrik şekillere oranla, daha çok bir üçgen görünümü yansıtan dağ tepeleri, tanrıların oturduğu yer olup, onlarla ilişki kurabilmek için, tırmanılması gereken tek yol olarak kabul ediliyordu. Dağların zirveleri, ulaşılmak istenen ve bunun için her türlü tehlike ve zorlukları göze aldıran, ancak oraya varınca bambaşka bir heyecan, zevk ve başarı duygusu ile dolunan noktalar olmuştur.(*Dağcılık sporu*) Bu olayı (Merkez' in) sembolizminde değindiğimiz gibi, çoktan TEK' e yönelip ona ulaşmanın arzu ve amacıyla özdeştirmemiz mümkündür...

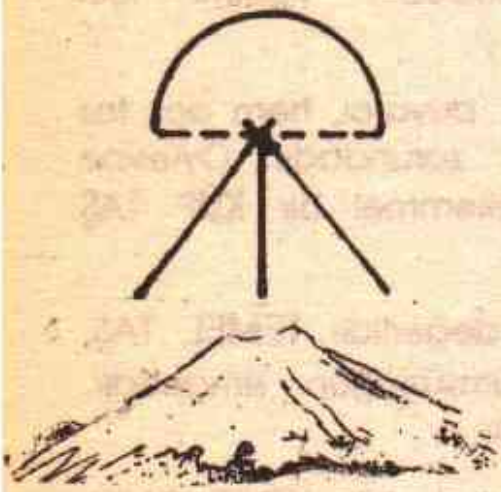

Zirvelerinin bazen buluttan bir hâle ile çevrelenmesi Hıristiyan azizlerininki gibi, dağlara kutsal bir görünüm vermektedir.

Kibele, etimolojik olarak bir " Dağ tanrıçası" dır. Bu bakımdan hemen her ülkenin mitolojisinde, kendilerine özgü bir kutsal dağı bulunur. Nitekim islâm kozmolojisi (evren bilim) nde, aşağıda tekrar değineceğimiz, bir KAF DAĞI' ndan söz edildiğini zaman zaman duymaktayız. Ankara' daki müzede Neolotik çağa ait bölümde sergilenen yanardağ muhtemelen Aksaray' daki Hasan Dağ' dır. Ona saygınlık duyulmuş resimlendirilerek meskenlerinin içine asılmıştır(?)

Gerek mitolojide gerekse tek Tanrı kavramının oluşturduğu evrelerde, önemli olayların hep dağlar üzerinde geçtiğinden söz edilir. Bunların başında, Olimpos dağı geliyor. Burası tanrıların oturduğu yer olarak kurgulanıyordu. Öte yandan, Ararat dağı, Nuh peygamber söylencesinin geçtiği bir dağdır. Musa peygamber, Tanrının kendisine gönderdiği 10 emri Sina dağında almış, İbrahim peygamber ise, oğlu İzak' ı Tanrı aşkı için, Mescidi Aksa' nın yanındaki Amoria dağı üstünde kurban etmek istemiştir. Ida dağı (Kaz dağı) Truva savaşlarında rolü olan, ilk güzellik

yarışmasının yapıldığı bir dağdır. Filistindeki **Zeytin dağı**, İsa' nın vaftiz edildiği ve şeytan tarafından denendiği dağlardan biri olup gene bu dağın üstünde göğe yükselmiştir. İncilde adı geçen dağlar, Samaritendeki **Garizim dağı**, Kudüs yıkınındaki, İsa' nın çarmıha gerildiği **Calvarie** (Golgotha) adı verilenle, gene İsa' nın üzerinde şekil değiştirdiği (transfigürasyon) Tabor dağı (561 m.) ve nihayet Meryem' in ölümünden önce bir süre yaşamını geçirdiği ve sonra göğe yükseldiği varsayılan Efesteki **Bülbül Dağı**' dır.

Hz. Muhammet ilk tebliğini Tanrıdan Nur dağı üzerindeki **Hira** mağarasında almıştır. **Arafat dağı**, hacıların kurban bayramının arefesinde ziyaret ettikleri mübarek bir dağdır. Çünkü peygamberimiz Müslümanlığın esaslarını açıklayan ünlü hutbesini burada okumuştur. Hutbe, Cuma ve bayram namazlarında hatiplerin okudukları ayet ve hadislerle süslü dini nutuktur. Bu hutbeler 1924 de kadar Halife' ninde ismini ve duasını içine alırdı. " Kendi namına hutbe okutmak", Ortaçağ İslâm devletlerinde, madeni para basmak gibi, saltanat ve egemenlik alâmetlerinden sayılıyordu.

İran ve Arap efsanelerinde ve çoğu kez binbir gece masallarında sözü edilen **KAF DAĞI**, görünen ve görünmeyen âlemleri birbirinden ayıran, Tanrıdan başka kimsenin onun arkasında kimin yaşadığı ve neyin bulunduğunu bilmediği, dünyanın çok çok uzaklarda bulunan ucunu noktalayan **düşsel bir dağdır**. Kaf dağı aslında yanına ne kara, ne de deniz yoluyla gidilemiyen bir yerdir. Bu dağ, dünyanın üzerine oturduğu bir zümrüttür. Bu taş yerinden oynadığı taktirde, dünya devrilecek ve başka yönlere yuvarlanacaktır(!). Kaf dağı dünyadaki tüm dağların anasıdır, bir **ANA DAĞ**' dır. Diğer dağlar ona yeraltı damarlarıyla bağlı bulun-maktadırlar. Öte yandan, Kaf dağının üstünde (**Zümrütü Anka**) veya (Simurg) adı verilen bir kuş yaşamaktadır. Başka mitolojilerde ise gene Kaf adı verilen bu dağın, Kafkas sıradağları üzerinde olduğu söylenir...Türkçemizde "Burnu Kaf dağında" demek " kibirli insan" anlamına gelir.

Dağın mitolojik sembolizmi konusunda, Hitit tanrı ve tanrıçaları çoğu kez, Yazılıkaya' da görüldüğü gibi, dağı simgeleyen sivri şekiller üzerinde dururlar. Modern yaşamda da önemli kişilerin heykelleri, örneğin Atatürk, mümkün olduğunca yüksek bir platform üzerine yerleştirilmek istenmiştir.(Ankara-Ulus)

Eski Mısırda ise (firavun) sözcük olarak (dağ) anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan, piramitler, dikili taşlar hep firavun' u simgeler sanki " ben buradayım der gibi" her taraftan görünebilirler ve onlara bakanlara, "dağ gibi! " dedirterek, firavun' u hatırlatmaya vesile olurlardı. Vaktiyle insanlar dünyada en küçük şeyin KUM, en büyüğünün ise DAĞ olduğunu sanıyorlardı. Düşünüş bugün de böyle, söz arası nitelik ve nicelikleri "Kum gibi, ya da " dağ gibi" sözcükleriyle sembolleştiriyoruz...

Neolitik çağda, Hasan, Melendiz ve Erciyeş gibi indifa eden dağların, toplumda büyük panik ve hayranlık uyandırması, Hititlerin birçok dağ tanrısı' na sahip olmalarını etkilemiştir. Sümer tapınakları ise dağ biçimindeki ZİGGURAT' lardan oluşurdu. Mısır çöllerinde ise dağların yokluğu piramitlerle karşılanmıştır. Venüs (Afrodit) için yapılacak tapınmalarda dağ gibi yüksek yerlere çıkılması adet edinilmişti. Bu nedenle olmalıdır ki, kadın cinsel organının üstündeki bombeli kısma VENÜS DAĞI adı verilmiştir!... Leonard Vinci' nin Louvre müzesinde bulunana ünlü Meryem- Çocuk tablosunun arka planındaki dağı ressamın gelişigüzel bir amaçla yapmadığını sanıyoruz...

Dağ' ın çok tanrılı dinlerde, diğer yeryüzü oluşumları arasında bu denli saygın bir kata çıkarılmasında, ekonomik ve güvenlikle ilgili etkenler de rol oynamıştır. Dağ önce, bereketin kaynaklandığı, bir yerdir.Anadoluda "yağmur duası ", yüksek bir tepeye çıkılarak yapılmaktadır. Bunlar, göğe yönelik zirveleriyle bulutları kendilerine çeker, kaynakları doldurur, kar ve buzları tutarak, bir enerji birikimi yaparlar. Bahar geldiğinde, bunları serbest bırakarak, ovalara akıtır ve toprağın verimini arttırırlar. Bunun içindir ki, en verimli ovalar hemen dağ eteklerinde ve vadilerde bulunmaktadır. Ayrıca bu ovalar erozyon sayesinde, dağlardan, tepelerden koparılıp sürüklenen toprakla gitgide zenginleşmektedirler. Ayrıca, dağdan inen bu sular kanalizasyon akıntılarını da kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan, dikkat edilirse, çok eskilerde olduğu gibi, Osmanlı yerleşim merkezlerinin bir çoğu dağ veya yüksek tepelerin yamaçlarında kurulmuşlardır. Bu tercihin diğer bir nedeni de, kentin bir saldırıya uğraması halinde, sırtlarını dayadıkları bu dağlara çıkıp direnişi kolaylaştırmasıdır. Kapadokyadaki Ortodoks cemaati vadilerin yamaçlarında yerleşmeyi yeğlemiştir. İhlara, Göreme Soğanlı vadilerinde bu örneklere tanık olmaktayız....

Eski Ahit' te, " Dağlar kalelere benzerler ve güvenliğin sembolüdür " denilmektedir. Kentlerin dağ yamaçlarında kurulmasının bir yararı da,

burada inşa edilen konutlar teraslar üzerinde bulunduğundan, hemen hepsi, birbirlerinin önünü kapatmazlar, gerek görüş olanağından, gerekse güneşten aynı oranda nasiplerini alırlar. Sıcak mevsimlerde serinlemek için gerektiğinde, bu yüksek yaylalara taşınma daha kolay oluyordu. Nitekim, Ak Deniz sahil şeridi boyunca kurulmuş olan, Perge, Selge, Aspendos, Side... gibi kentlerin hemen gerilerinde yükselen Toros Dağları üzerinde, gene aynı çağlardan kalma yerleşim kalıntılarına rastlanmıştır. Bunlar arasında tiyatro, odeon gibi yapıtın kalıntıları görülmediğinden, söz konusu yerleşimlerin geçici süre için (bir istila halinde veya serinlemek için)kullanıldığı sap-tanmıştır.

Dağ iklimi ve yaşantısı, burada doğup yaşamakta olan insanların karakterlerini daha sert ve haşin kıldığı gibi, bedensel olarakta, onların daha dayanıklı ve savaşçı olmalarını etkilemektedir. Bu bakımdan, tarih boyunca, hep dağ insanının ova insanına galip geldiğine tanık olmuşuzdur...

Dağ' la ilgili bu açıklamaya Sayın Reşit ERGENER' den yaptığım bir alıntı ile bitirmek istiyorum: (Sümer ve Babil metinlerinde Güneş tanrısının hergün doğduğu ve battığı ANA-DAĞLAR' dan söz ederler. Sümer tapınakları dağ biçiminde ZIGGURAT' lardır. Mısırlılar da dağların olmadığı yerlere Piramitler yaptılar. Nil nehrinin, dağ tanrısı ile çiftleşmesi sonucu oluştuğuna inanırlar. Eski Mısır dilinde Mons sözcüğü hem dağ, hemde dişi cinsel organ demektir.)

MAĞARA

Mağara, dişi karakterli olduğundan Anadolu mitolojisinde, TOPRAK ANA' NIN RAHMİ şeklinde değerlendirilen, doğal, yani insan düşünce ve emeğinin ürünü, mimari olmayan bir yapıttır. Taş devrinden itibaren ilk gömütlerin ve TAPINAK' ların mağaralarla başladığı bilinmektedir. Tarihin dinsel olaylarla ilgili kısımları incelendiğinde, mağaraların hemen her çağda ve toplumda, gözden ve gürültüden ırak, daha güvenli bir ortam içinde ibadetlerini yapmak istiyenler için bir sığınma yeri olduğunu görüyoruz. Bu bakımdan mağaralar, genellikle önemli bazı dini olayların geçtiği ve bu konuda bazı reform girişimlerinin yapıldığı yerler olmuştur. Mekkedeki Hira ve Sevr mağaraları, Efes, Afşin ve Tarsustaki Yedi Uyuyanlar mağaraları, Sumela Manastırının bulunduğu mağara, Silifke' deki Cennet Obruğu içindeki kilise ve zorunlu nedenlere bağlı

olarakta, Kapadokya kaya kiliseleri...hep bu amaçlar için yararlanılan yerlerden bazılarıdır. Obruklar ters dönmüş birer mağara görünümü veriyordu.

Mağaralar simgesel doğumların gerçekleştiği ortamlar olmuşlardır. Nitekim Ana Tanrıça Rhea Zeus' ü Giritte bir mağarada doğurmuş ve gizlemişti. İbrahim peygamberi de anası gene Urfa' da bir mağarada saklamış, Eyüp peygamber ise bir mağara içinde çile çekmiştir...Efesteki Artemis tapınağı da ilkin Panayır Dağındaki bir mağarada kurulmuştu.

Öteden beri mağaralar kutsal bir çekiciliğe sahip ve içinde manevi bir güç kaynağının bulunduğuna inanılan yerler olmuştur. Bunun için Tanrıdan yapılacak istekleride bazen mağaraların seçildiğine ve bunların DİLEK MAĞARASI olarak adlandırıl-dığına, tanık oluruz.

Ayrıca, bazı eski mağaraların, özellikle astım hastalarının şifa bulmak için başvurdukları yerler olduğu da biliniyor.

Mağaranın, fiziksel olarak içerlek bir yapıya sahip olması, insana bir yuvada olduğu gibi, içine sığınmak isteği vermiş, ona güven ve cesaret duygusu aşılamıştır. Kiliselerin absitleri ve camilerin mihrapları da bu ibadet yerlerinin en kutsal köşeleri olup, sanki ilk barınak ve tapınaklar olan mağaradan esinlenmişcesine, yapı içinde belirgin bir girinti (niş) oluştururlar...

Bunun yanı sıra, mihraptaki mukarnasları çok nesnel ve fantezi bir görüş olmakla beraber, mağaralardaki sarkıtlarla özdeştirmekten kendimizi alamıyoruz!?..

Avrupa' da paleolitik çağa ait mağara sayısı Anadolu' dakilere oranla daha çoktur. Çünkü Avrupa' da Paleolitik çağ uzun sürmüş, Anadolu' nun Neolitik evreye geçişi daha erken olmuştur.

Mağarada ışık olmadığından burada yaşamak zorunda olan insanda açlık, susuzluk ve tuvalet gereksinimi de minimal düzeyde oluyordu.

Not: Takip eden aşağıdaki metin Sayın Reşit ERGENER' in " Ana tanrıçalar diyarı Anadolu' dan" alınmıştır.

(Mağaralar, insanların ilk barınaklarıydı. İnsanlar mağaraları, ev , ahır ve tahıl ambarı olarak kullandılar. Tahıl ambarı işlevini yerine getiren ve

tepeden merdivenle inilen çukurlar, İtalya' da, Almanya' da, Libya' da ve İspanyada' da yaygındı. Eski Yunan' da tahıl, Eleusis' de toplanırdı. Birçok Yunan devleti, ilk ürünlerini Eleusis Demeteri' ne yollardı. Tahıllar, orada güze dek yeraltındaki ambarlarda saklanır, sonra çıkarılıp satılırdı. Bu tahıllar yenilmek için değil, tohum olarak kullanılmak amacıyla satılırdı.

Yeraltında saklanan tahıllar, belki ölülere yakın oldukları için kutsal nitelik kazanırlardı. Tahılların saklandığı kuyulara, Latince' de «kuyu» anlamında *puteus* denilirdi. Bu kuyularda buğday, yüz yıl bozulmadan dururdu.

Anadolu' da, Kapadokya yöresinde mağaralar bugün de, ürünlerin saklanması amacıyla kullanılıyorlar. Bu mağaralarda ısı ve nem koşulları, yılboyunca değişmiyor. Bu yüzden Anadolu' nun değişik yörelerinden gelen elma, limon gibi ürünler, Kapadokya' daki mağaralarda, uygun koşullarda pazarlanmak üzere bekletiliyor.

Kapadokya' da 80-100 metre derinliğe inen, binlerce insanın barınabileceği, yeraltı kentleri var. Bu kentleri, tahılları ve diğer tarım ürünlerini depolamak amacıyla yapılmış olabilir. Bu kentlerde, değişik bölümler birbirlerine, insanların ancak birer birer ve iki büklüm geçebileceği, labirentimsi, dar koridorlarla bağlanmış. Her bölüm, diğerlerinden, ancak içerden açılabilen kapılarla ayrılıyor. Karidorların, düşmanların yeraltı kentinde ilerlemelerini güçleştirmek amacıyla dar yapıldığına inanılıyor. Bölmeleri birbirinden ayıran kapılar, yine düşmanlara karşı birer engel oluşturuyor. Yöre halkı, yeraltı kentlerini, düşmanlardan kaçabilmek amacıyla birer sığınak olarak kullanmış olabilir. Ancak Kapadokya' daki yeraltı kentlerinin, öncelikle birer tahıl anbarı olarak yapıldığı düşünülebilir. Eğer bu doğruysa, kentlerin içindeki güvenlik önlemleri, depolanan tahılların çalınmasını önlemek amacıyla alınmış olmalı.)

AY

Sembolizminde güneşle ilgili bazı ortak noktaları var. Bir başka yerde de değindiğimiz gibi ay, kendi başına ışık vermez, ancak güneşten aldığını yansıtır. Ayın gökyüzündeki hareketleri, birbirini izleyen değişik fazlar şeklindedir. Bu nedenle, sürekli yer değiştiren bu gök cismi bir bağımsızlık sembolü olmaktadır. Ay, dişilik prensibine sahiptir; Bu bakımdan

onun aydınlattığı geceler de dişi olup, daima yarınlara gebe olarak kabul edilmişlerdir!.

Yunan Artemisi ve Roma Diana' sı çoğu kez elinde veya saçlarının arasında bir hilâl taşır. Artemis, analığın belirgin vasfı olan koruyuculuk ve şevkatle özdeştirilir. Ormanların, şehirlerin, doğum yapan kadınların...ve avcıların da koruyucusudur. Sart (Salihli) ta, avcıların bugün bile, Artemis tapınağının önünde durup, avlarının bol olması için Tanrıya dua ettikleri, rivayet ediliyor. Aslında bu tür geleneklerden bazılarının, gerçek nedeni, zaman yolunun üstündeki duraklarda kulaktan kulağa değişikliklere uğrayan şu veya bu efsanenin, günümüze kadar uzanmış kalıntılarından başka bir şey olmadığı kesinlik kazanmıştır. Yoksa, vaktiyle çok kutsal sayılan bu yerlerin hala etkisini sürdüren manyetik bir çekiciliğinden mi, söz etmemiz gerekecek?..

Ay' ın simge olarak önemi, onun kadın yaşamını denetlediğine inanıldığı dönemin bir kalıntısı olabilir. Leto bir ay tanrıçasıydı. Kuğu şekline girerek Artemis ve Apollon' nu doğurdu ve Artemisin annesinin yerini aldı. Artemis ve Apollon ikiz kardeştiler; bugün bile gök yüzünde beraber yaşıyorlar; biri batarken diğeri çıkıyor, sanki saklanbaç oynar gibi, birbirlerini kovalayıp duruyorlar!...

Hıristiyanlık dönemine ait bir ikonada Meryem, ayağının (eteğinin) altında bir (ay) gösterilmiş. Bu görünüm bizde tıpkı Efesteki ay tanrıçası Artemisin ünlü tapınağının Meryemin son günlerini yaşadığı Bülbül dağının eteğinde bulunuşuyla ilgili bir benzerlik algısı yaratıyor.

Ay' ın bir başka özelliği de, yaşam devrelerini simgelemesidir. Önce doğar, sonra büyür, bir süre ayakta kalır ve nihayet batar gider, yani ölür; ama ertesi akşam gene doğarak evrenin bu kesin kuralını kanıtlar. Kuran' da ayın bu özelliğini dile getiren bazı ifadeler bulunuyor.

Ay, eski çağlardan bu yana, başlıca zaman sembollerinden biri olmuştur. Her ay dönemi sonunda üç gün kaybolur, görünmez, sanki ölmüş gibidir. Ama birden tam parlaklığı ile kendini gösteriverir. İlk takvimler güneşten çok ayın hareketleri izlenerek yapılmıştır.

Cahiliyet döneminde Kâbe' de 3 put vardı; Lat, Uzza ve Manuel. Lat (El ilâhe) demektir. Taifte bir tapınağı vardı, o bir gökyüzü tanrıçasıydı. Leto Karya dilinde kadın, hanımefendi anlamına geliyordu.

Hıristiyan geleneği, bu olayla İsa' nın çarmıha gerildikten ve mezarına konulduktan tam üç gün sonra dirilmesi ve sonra 37 gün daha yeryüzünde kalıp, kırkıncı gün göğe yükselmesi arasında ilişki kuruyor. Kariye müzesinde daha belirgin görüldüğü gibi, son mahkemeyi görüntüleyen fresklerdeki ay, dünyanın sonu geldiğinde geçecek olayları yansıtmaktadır. İnanca göre, o gün gelip çattığında, ay kendiliğinden yarılacak ve güneşle birleşip kaybolacaktır!...

İslâmda iki takvim var; biri tarımla, yani güneşle ilgili, diğeri ise ruhani yasaların regülatörü (ayarlayıcısı) olan ay' la ilgilidir. Bunun adı ay takvimi' dir. Bunun yanında İslâmda HİLÂL dediğimiz, ağız tarafı biraz açık görünen ayın büyük yer ve önemi bulunuyor. *Bu konudaki ayrıntılı bilgiye, kitabın (Hilâl) ile ilgili bölümünde değinilmiştir.*

Masonik düşüncede ise ay, mabetteki diğer bir ışık kaynağıdır; güneşle yakın ilişkisi vardır. Karanlığın simgelediği bütün olumsuz unsurları, güneşten, yani OLUMLU BİLİM' den aldığı ışıkla yok eder. Ay batılla, cahalette yapılan savaşın bir simgesi olduğu gibi her insanda beraber bulunan İYİLİĞİN ve KÖTÜLÜĞÜN ve insandaki yaratma gücünün de bir başka simgesi olmuştur.

KADIN VE AY İLİŞKİSİ VE AYA TAPINMA

Kadınların üreme işlevini ayın düzenlediği düşüncesi hemen bütün toplumlar arasında yaygın bir biçimde rastlanıyor. Her nekadar bu inancın bilimsel bir dayanağı yoksa da, kadınların aybaşı dönemleri ay dö-nemlerine o denli denk düşmektedir ki, ister istemez aybaşı görme ile ay arasında, dolaysız da olsa, bir ilişkinin var olduğu izlemine sahip oluyoruz. Ayla ilgili bütün ilkel alışkıların temelinde bu inanç yatmaktadır. Öyle ki, AYA TAPINMA' yı çoktan bırakmış olan uygar toplumlar bile, bunları folklorun ve batıl inançların, geri düzeyinde, nerdeyse el değmemiş bir biçimde korumaktadırlar.

İlkel toplumlardan bu yana, bir ana, üretken ve verimli bir kadınla özdeştirilen ayın, gökyüzünde, tıpkı kadınların aybaşı dönemi gibi, 28 günlük bir devre geçirdiği bilinmektedir. Ay, doğduğu andan dolunay dönemine ve daha sonra da yok olup iki veya üç günlük dinlenmeye çekilinceye kadar, tam 28 günlük bir dönem geçirir. İşte bu nedenledir

ki, kadınların da genellikle 28 veya 29 günde bir adet görmelerine AY HALİ veya AYBAŞI HALİ adı verilmiştir. Ay 29 günde bir kendini yenilediğinden kadın gibi kabul edilir.

Ay, büyüde güneşten fazla yer tutar. Büyü bir zamanlar kadınların elinde olduğundan, büyücüler hep kadın olarak tanımlanır. Onlar için ay, özellikle birinin gönlünü çalmakta kullanılan, güçlü bir büyü aracıydı.

Ay hemen her yerde " **ilk zaman göstergesi** " olmuştur. Örneğin, ilk takvim birimi, dolunayla ikiye bölünmüş olan ve 27, ya da 28 geceden oluşan, AY AYI idi. Daha sonra Babilliler, ayı dört çeyrekten oluşacak şekilde yeniden düzenlemiş ve bugünkü dört haftalık ay süresinin temelini kurmuşlardır.

Öte yandan, aybaşı görmenin nedenini ay' a bağlıyan bazı ilkel toplumlar, onu bu konuda aktif rol oynayan bir ERKEK olarak tasarlamışlardır. Örneğin Maori kabilesinin inancına göre, ay tüm kadınların gerçek kocası, onlarda düzenli bir şekilde oluşan kanamalara yol açan genç bir erkektir. Gebe bırakmayla ilgili gerçek, ancak babalık toplumsal bir değer ve anlam kazandığı zaman, benimsenir, ama bu eski inanç tamamen yok olmaz. Nitekim ilkel dillerde ay' dan (**kadınların efendisi**) diye söz edildiği saptanmıştır.

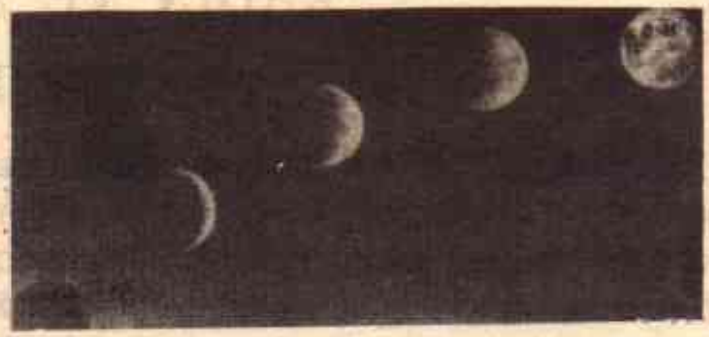

Uzmanlar, gerçekten kadınların regl dönemleriyle ayın yükselişinini çok yakın ilişkisi olduğunu saptamışlardır. Regl gecikmelerinini ve aksaklıklarının da gene ayla ilgisi olduğu söylenmektedir. Ayın denizler üzerindeki med ve cezir olaylarını olduğu gibi kadını etkilediği ve aybaşı olmakla ayın dönemini tamamlaması arasındaki bağlantı da inkâr edilememektedir. Buna göre, kadınların yumurtlama dönemleriyle ay arasındaki bağlantıyı incelemekte olan uzmanların, yakın bir gelecekte, doğum kontrol yöntemlerine bir AY BİLİMİ de ekliyecekleri sanılmaktadır!..

Kadınlarla ay arasında çok yakın bir bağın varolduğu, onun kadınları ruhsal ve fiziksel açıdan büyük ölçüde etkilemesi ve kadınların da tıpkı ay gibi çok değişken bir yapıya sahip olmalarıyla da açıklanıyor.

Kadınların aydan gebe kaldıkları düşüncesinden hareket ederek, onların ayın etkisiyle kendilerinden geçtikleri, hatta çıldırdıkları bile ileri sürülüyor. Ayın isteri, sara...gibi hastalıklarla bağıntılı olduğu, bunun içindir ki, ingilizce (luna)' nın ay, (lunacy)' nin ise ayın bu etkileyiciliğinden esinlenerek, delilik , cinnet anlamında kullanıldığı söyleniyor.

Anadolu Türkleri de, aydaki değişmeler sonucunda kimi insanlarda ruhsal değişmeler meydana geldiğine inanırlar. Böylece insanlara AYBASTI veya AYSAR derler.

Anadolu' da aya, Frigyalılar MEN adını verdikleri erkek bir tanrı olarak tapınıagelmişdir. (Meni) sözcüğü ise farsça olup, erkek hayvan ve insan tohumu demektir. Aynı konuda, çok eskilerden günümüze dek süregelmiş bir yakarış ifadesinden de söz etmek istiyoruz. " Ay gördüm Allah, Amentü Billâh, ne günahlarım varsa affet Allah!.."

Kadınların cinsel yaşamından kaynaklanan AYA TAPINMA olayı zamanla kadınların toplumsal işleviyle bağıntılı bir niteliğe bürünmüştür. Örneğin, su çekmek, bitkilere bakmak, sulamak, bol çiy ve yağmur sağlamak, kadınların göreviydi. Dolayısıyla ay, bitki örtüsünün büyüyüp gelişmesinin nedeni ve bütün can verici suların kaynağı olarak kabul edilmekteydi. Ay Hindistan' da, (tohumun taşıyıcısı), Babil' de ise (ay büyürken bitki özü bol akar) derlermiş...Avrupa folklorunda, ay hala bir dokumacıdır. Bu ise kadınların işidir. Bu konuyla ilgili başka geleneklerden söz edilebilirse de, gerçek olan şudur ki, her şeyin çabuk büyümesi, çabuk gelişmesi, tomurcukların çabuk açılması, toprağın altındaki tohumların büyüyüp yeşermeleri, daha çok ayın alçaldığı, dolunaydan sonraki günlerde olmasıdır. Bu yüzden üreticiler ağaçların dallarını ay yükselirken budarlar; tohumları ise ay alçalırken ekerler. Okültizm çevrelerinde GÜNEŞ pozitif ve yaratıcı enerji deposu (Baba Kosmoz) dur. Ay ise negatif enerjiyi temsil eder, dişi prensiplidir, baba' nın enerjisini yansıtır.

Ayın doğurganlığın, verimliliğin kaynağı olduğu düşüncesi, aydaki gerçek değişmelerin öznel bir biçimde yorumlanmasıyla geliştirilmiştir. Çünkü ay parlaklaşır, solar, büyür, küçülür ve ölür ve sonra yeniden doğar. Böylece, daha önce de ifade edildiği gibi, yenilenişin evrensel bir simgesi durumuna gelir. Bütün ilkel halklarda, ölümden sonraki diriliş inancı, DOĞAN AYLA ilintilidir ve giderek öteki simgeler arasında, özellikle YILAN' la da ilişkili olur. Avustralya ve Malenezya' da ayın her ay deri değiştirdiği söylenir. Yılan da ay gibi, Havva Anamızdan bu yana, kadınları baştan çıkaran bir yaratık olmuştur!. Yılanın daha çok kadınların

toplandığı su başları ve pınar kenarlarında görünmesi ve fiziksel olarak erkek cinsel organına benzemesi, bu çağrışımları güçlendiren etkenlerdendir.

Ayın can verici gücünü, özellikle kristallerde, yarı saydam değerli taşlarda, ayrıca insanların kemik ve saçlarında bulunduğuna inanılır. Ergenlik döneminde diş sökme ve saç kesmeye verilen önem, dişlerin ve saçların kendilerini yenileme özelliğinden kaynaklanır. Aya kurban sunulan yerlerde, kurbanların seçilmesinde benzerlikler göze çarpar. Bunlar genellikle çok doğurgan olan, tavşan, domuz, güvercin ve de, dokuz canlı oluşu ile tanınan, KEDİ' dir. Eski Mısırda kediye tapınılmasının nedenini, Yunan tarihçi ve ahlakçısı Plutarkhos şöyle açıklıyor: Bu hayvanın çok renkli olması, geceleri dolaşıp yiyecek arama gibi alışkanlıkları ve garip üreme biçimi, onu ayla ilgili bir simge yapmıştır. Kedinin ilk doğuruşunda bir yavru verdiği gözlenmiştir. Bu da toplam (YİRMİSEKİZ) yavru etmektedir ki, ayın gün sayısının eşitidir. Kaldı ki, bu söylenenler tümden bir düş ürünü olsa bile, kedinin gözlerinini ay dolunay haline geldiğinde, büyüyüp parlaklaştığı, soluklaştığı zaman ise, küçülüp donuklaştığı bilinmektedir.

Yunanistan halk dilinde de ay' ın dölütün kaynağı olduğu ve dolunayda çiy damlasının en yüklü olduğu inancı yaygındır. Çiçero' ya göre ise, ay canlıların büyümesini sağlayan ve topraktan doğan herşeyi olgunlaştıran bir sıvı akıtır. Ona göre de dolunay, tohum ekmenin ve evlenmenin en uygun zamanı sayılmaktaydı. Yeni doğan çocuklar dadıları tarafından kapı önüne çıkarılarak aya baktırılmaktaydı. Ağaç budamanın yanı sıra, koyunların kırkılması gibi işler de hep ayın yükselmekte olduğu dönem içinde yapılmaktaydı. Roma imparatoru Tiberyüs' ün de saçını kestirirken titizlikle uyduğu bir kuralmış bu; yoksa kel olacağına inanırmışı. Biz bile " saçlarını ay yükselirken kestirirsen daha çabuk uzar " ya da, " Tırnaklarını ay doğarken kesme, çabuk uzar!" türünden öneriler almışızdır, büyüklerimizden..

AY VE AŞK

Romantik filmlerde gördüğümüz aşk sahnelerinde hemen her zaman rastlanan mehtap görüntüsü hiç de yabana atılmamalı. Çünkü ay ışığı sadece bir film ya da roman fantezisi değildir. Aşıklar üzerindeki etkisi bir gerçektir. Nasıl gençleri şair, kadınları romantik kılıyorsa, erkekleri de heyecanlı ve ateşli birer aşık haline getirmektedir ay. Belki de bu yüzden pek çok kişi bu mehtaplı gecelerde uykusuzluk çekmekten yakınır

dururlar. Böylece özellikle dolunayın aşıkları etkilediği, onlara aşırı heyecanlar verdiği, aşkı körüklediği söylenebilir. Hiç aşık olmayı düşünmeyen kişilerin bile ayın etkisiyle karşı cinse bir çekilme hissettikleri ve mehtaplı gecelerde sağduyularını kaybettikleri görülmüştür.

Doğu felsefesine göre, dünya her zaman bir denge içindedir; dişi unsurlar ile erkek unsurlar her an bir denge ve uyum içinde olmazlarsa, hayat durur. Işte bu yüzden ay duygu ve içgüdüyken, güneş de ruh ve zekâ unsurlarını birleştirir... Ve bu ikisi bir denge kurarlar, birbirlerini tamamlarlar. İnsanlarda da daima iki güç vardır (Yin ve Yang). Doğulu bilim adamları her insanın içinde bu iki gücün denge sağlamasıyla, o insanın sağlıklı ve dengeli olabileceğini öne sürerler.

Sonuçta, ay etkisinde olan insan da dengelidir. Akşamları daha güçlü ve çalışkandır...kafası geceleri çok daha iyi işler, bu yüzden gece çalışmayı ister. Biraz da olsa, hayalperest ve tembelliğe eğilimlidir, yaratıcı ve çekicidirler.

Ay özellikle kadınların davranışlarını, yaşamlarını, en önemli anlarını ve duygularını asırlardır yönlendirip, yönetmektedir...

GÜNEŞ

Güneş, mitolojileri gök cisimlerinden kaynaklanan çok tanrılı uygarlıkların bazılarında BAŞ TANRI, göğü baş tanrı kabul edenlerde ise ikinci derecede tapınılan, bir gök cismi olmuştur; Râ, Osiris, Mitra, Helios, Şarruma (Telepuni), Apollon...aynı zamanda güneş tanrısıydılar. Japon imparatorlarına da (güneşin oğlu), denilmektedir.

Işık ve sıcaklığı sayesinde oluşan yaşamın gerçek kaynağı olmasına karşın, kuraklığın da başlıca etkeni sayıldığından, insanlar sürekli olarak tepelerinden ayrılmıyan bu görkemli cismi hem sevmiş, hem de ondan korkmuşlardır. Güneş için seçilen sembollerin, çiçek olarak daha çok, krizantem, lotüs, turnusol (ay çiçeği), hayvan olarakta, kartal, geyik ve aslan...olduğuna tanık oluyoruz. Madenler içinde ise, " madenlerin güneşi" olarak adlandırılan altın, başlıbaşına güneşin bir simgesi sayılmaktaydı.

Çin mitolojisinde güneş YANG, ay ise YİNG' ti. Çünkü güneş ışınlarını direk, bağımsız olarak yayar, ay ise onları güneşten alarak yansıtır. Bu nedenle, güneş ateş gibi aktif ve erkek, ay ise pasif ve dişi prensipli olmuşlardır.

Yunan mitolojisinde baş tanrı Zeus' tür ve bir gök tanrısıdır; en yakın çocukları ise Apollon, güneş, Artemis ise aydı. Güneş onlar tarafından göğün "babası" gibi düşleniyorsa da bu inanışın Orta Asya göçebe toplumlarında tamamen ters bir biçimde geliştiği saptanmıştır. Özellikle Türko- Moğol aşiretleri nazarında güneş dişi (güneş-ana), ay ise erkek (ay-baba) dır. Frigyalılarda da Men bir ay tanrısıydı.

Güneş, canlı yaratığın olduğu gibi, göğün de kalbidir. Ama tam tepe noktasına (zenit) gelince, dünyayı gören göz olur. Gönderdiği ışınlar (bilinçli bilgiyi gösterdiğinden), güneş bir kozmik akıl olur. Bu nedenledir ki, zamanının bir kültür, entellektüel merkezi olan Yukarı Mısırdaki Helliopolis, " Güneş şehri" olarak adlandırılıyordu.

Hıristiyan düşüncesinde İsa adaletin güneşi, yayınladığı 12 ışın ise onun havarileri olarak kabul edilmiştir.

Masonlukta güneş olumlu bilimin ve evrenselliğin bir simgesi olmuştur. Cahalet gibi, batıl inanç gibi tüm karanlık güçleri yok etme gücüne sahiptir.

Dünya üzerinde faaliyet gösteren tüm localar öğlen vakti çalışmaya başlarlar, çünkü o saatte güneş en tepededir ve en çok ışık saçtığı yerde olur.

IŞIN - IŞIK

Kaynağı daima yanıcı bir şey, bir ateş olmasına karşın, onun gibi acı ve ızdırap verici değil, bilakis sevilen ve istenen bir olgudur. Hıristiyan ve İslâmi geleneklerde ilâhiliğin olduğu kadar, ilmin, (bilimin) ve kültürün de sembolü oluşunu sürdürmektedir. Kuran, " Tanrı göklerin ve yeryüzünün ışığıdır! " der...İsa ise çok defa " Ben dünyanın ışığıyımı" demiştir. Bu bakımdan ikonografide Kutsal Ruh (Ruh' ül Kudüs) gökten inen bir ışık şeklinde sembolize edilir. İslâmda bu ışığa nur denilmektedir. Nur sözcüğü parlak ışık, sevimli ve mübarek sayılan bazı anlamların yerine kullanılır. Gözümün nuru, göz nuru dökmek, nur yüzlü...deyimlerinde olduğu gibi.

Çeşitli kültür evrelerinde bazı figürler de, etrafına ışın yayan bir hale (ayla) içinde gösterilmişlerdir. Bu ışınların yayıldığı merkez bir peygamber, aziz, bir kahraman veya dahi kişi olabilmekte ve ondan kaynaklanan bu ışınlar etrafındakilerin üstüne yayılmaktadır. Bu ışınlar çoğu kez bir bereket olduğu kadar, diğer maddi veya manevi anlamı olan bir başka etkiyi de gündeme getirirler. Işın yayan bu kişi veya cisimlerin güneşle akrabalığı olduğu kabul edilir. Ancak bu ışıklar, dini açıdan, onu almak istiyenleri veya almaları gerekli alanları niyet, eğilim veya yeteneklerine göre " ya ısıtır, tepkilerini güçlendirir veya tam tersine, onları yakar, kurutur, etkisiz kılar!

NUR, arapça aydınlık , ışık demekti ve Medineye inen 64 ayetlik Kur-an' ın 24. suresidir. Orada şöyle denir: " Allah göklerin ve yerin nur' u dur. O' nun ışığı sanki bir hücredir ve içinde bir aydınlatıcı vardır. Bu aydınlatıcı bir kandil içindedir. Bu kandil pırıl pırıl yanan bir yıldız gibidir. Kutlu bir ağacın yağıyla tutuşturulmuştur. Bu yağ ne doğununkidir, ne de batınınki....."

GÖK

(Gök hayalin, toprak ise gerçeğin sembolüdür.) N.E

Mitolojilerde en büyük tanrı (ilâh), evrenin tek yaratıcısı, yeryüzündeki yaşamın, bereketin... herşeyin sorumlusu, kozmik dünyanın regülatörü ve gene yeryüzü sahipleri olanların, kralların, imparatorların.. bile babası olarak nitelendirilmiş ve yüceltilmiştir. Çin' de imparatora "göğün oğlu" denmesinin de nedeni budur.

Mitolojide URANOS, göğe, kozmik varlık ve ilk tanrı kuşağı arasında, erkek ve baba tanrı olarak verilen isimdir. Uranos daha sonra GAİA (toprak) ile

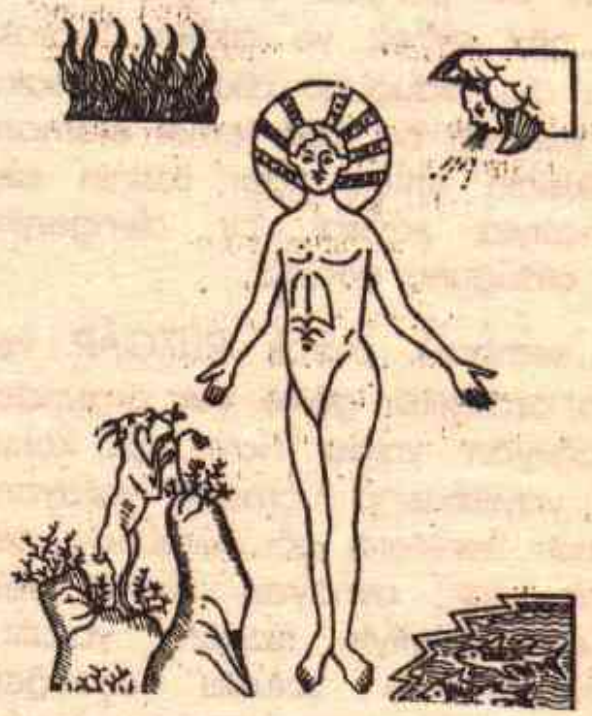

Dünyayı yaratan 4 etken
XII.Yy. minyatürü Alsaz

birleşerek birçok tanrısal varlıkları türetmiş ve bunları, doğar doğmaz, toprağın bağrına tıkamıştır!..

Gök, mitolojik sembolizmde çoğu kez, bir çan, ters dönmüş bir bardak, kubbe, eyvan, bir şemsiye veya güneşlik, takke,(Hitit kralı Tudhalya' nın takkesi gibi) ve güvercin....le betimlenmiştir. Gök, yerin pasif ve dişi olmasına karşın **aktif** ve **erkek** prensiplidir. Bu açıdan, insan' a gökle yer eşleşmesinin bir ürünü gözüyle bakılır. Bu varsayım, Yunanistandan geçip Asya ve Amerikaya, daha sonra Mısır ve Siyah Afrikaya da yayılarak, benimsenmiş ve onların sembolizminde de yer almıştır.

Gök, yerle beraber, evren deki ilk kutuplaşmanın so-nucunda oluşan yumurtanın üst yarısıdır. Budizmden İslâma kadar göğün 7 yada 9 katlı olduğu inancı yaygınlaşmıştır. Buna göre ona ulaşmak için tek tek aşılması gereken bir hierarşik düzen söz konusudur.

Yeryüzü bir saray gibi tanzim edilmişitr. Gök kubbeye güneşten bir avize ve yıldızlardan kandiller dizilmiş ve yer yüzü bir ziyafet sofrası. Kuşlar, böcekler, mettem rüzgârları ilâhi bir orkestranın parçası !...

HAVA

Göğün bir parçası olduğundan o da, ateş gibi **erkek** ve **aktiftir**. Toprak ve suyun dişi olduğunu dikkate alırsak, dünyayı yaratan bu dört temel eleman (gücün) ikisinin erkek, diğer ikisinin ise dişi olmasıyla sayısal bir dengenin kurulmuş olduğunu görürüz.

Hava, sembolik olarak **RÜZGÂR** ve **SOLUK**' la özdeştirilir, gökle yer arasında ilişkiyi sağlıyan yoldur. Hava, ışık, koku ve sesin yayılmasına uçmaya yarayan bir ortamdır. Renklerin görünümünde de etkin bir rol oynayan hava, yer değiştirmek suretiyle, rüzgârı yaratır. Hava rüzgâr ve solukla eşdeğer tutularak, Hıristiyan ikonografisine rüzgâr biçiminde girmiş bulunuyor.

Hava mitolojide atmosferik olayların oluşturduğu bir ortam olup Zeus' ü simgeler. Bu yaklaşım Babil kültür ve inancından kaynaklanıyor. Japonlar ve Çinliler serinlemek için ellerini yüzlerinin üzerinde sallamanın kötü ruhları çekeceğine inandıklarından hep yelpaze kullanmayı adet edinmişlerdir.

Hava eril bir element olup 3 burçtan ikizler, Terazi ve Kova burçlarına hafiflik, açılıp, uzanabilirlik ve aktif zeka karakterini aşılar. Hava aynı zamanda yükselen bir fiziğin simgesi olup rüzgârın yardımı ile yapar. Zekanın rüzgârı, yaradılışa ve yaşayan tüm anda varlıkların içindeki öze yön verir. Hava aynı anda zeka esintisine dönüşen rüzgârın aracılığı ile herşeyin hareket olduğu - öyle ki özünde hareket yoksa kıpırtı, özünde var ise arayış ve yenilik - ve daha iyiye yönelen ruh' un simgesidir. Yeryüzü ile gökler arasındaki alanı dolduran bağlantı konumundaki Hava, bunu yerine getirirken ruhların buluşma yerine gönderme yapar ve hissedilebilir evreni canlandırır.

RÜZGÂR

Sembolik açıdan incelendiğinde daha farklı görünümlerle karşımıza çıkıyor. Rüzgârın başta gelen en özgül yönü, onun sürekli olarak yer değiştirme eğilimi göstermesi ve bunuda düzensiz hareketlerle yapmasıdır. Bazen tıpkı güçlü dev (Titan) lar gibi, körü körüne oraya buraya saldırıyor, ağaçlarla güreşiyor, denizi kızdırıyor, bulutları canının istediği tarafa itiliyor... Bütün bunların sonunda rüzgâr, bir tür geçimsizlik, gelgeçlik, kararsızlık ve nihayet kalımsızlıkla ilgili kavramları yansıtan bir görünümle sembolleşiyor. Ancak, daha olumlu ve dinsel bir yaklaşımla yapılan değerlendirmeler, rüzgârı, semavi kökenli, manevi ve ruhsal etkiye sahip bir güç olarak kabul etmiş ve onu solukla (nefesle) eşdeğer kılmış. Daha açık bir deyişle, rüzgâr "Tanrının nefesi" olarak tasarlanıyor... Gerek Zebur' da Davut peygamberin musiki eşliğinde okuduğu ilâhilerde, gerekse Kuran' da, rüzgârdan , tıpkı melekler gibi, ilahi haberci olarak söz edildiğini okuyoruz. Şiirlerde, şarkı sözlerinde de rüzgâr, seven kişinin duygularını sevgiliye ulaştırmıyor mu?..

Hıristiyanlıkta ise, havarilere Kutsal Ruh ateşinin lisanını öğretenin rüzgâr olduğu ifade ediliyor. Rüzgârı adeta Tanrının nefesi (üfleyişi) olarak görüşün yankılarını dini olayları görüntüleyen ikonlar üzerinde farketmemiz mümkündür. Örneğin, Kariye Müzesinde " Meryemin ilk yedi adımı" olarak adlandırılan tabloda mozaist, rüzgârı, çocuğun annesine yaklaşmasını

kolaylaştırır bir yönde estirerek, resimlendirmiştir. Dikkat edilecek olursa rüzgârın esiş yönü hizmetçinin eşarpı ve arka plandaki selvilerin eğilme yönleriyle ifade edilmek istenmiştir. Kanımızca bu detaylar, aslında Tanrının nefesini somutlaştırmak amacını içermektedirler.

Eski İran bayrağında, elinde kılıç tutan bir aslan resmi vardı;(Zülfikâr)

Mevlâna bu konuda " Rüzgâr bayrağı her dalgalandırdığında sanki aslana can veriyor, onu hareket ettiriyor!.." şeklinde bir ifadede bulunmuştur.

Öte yandan , Hint sembolizminde de rüzgâra (vâyu) kozmik nefes ve Tanrının sözü, gökle yer arasında arabuluculuk yapan bir araç olarak yer verilmiş olduğunu görmekteyiz.

İslâm felsefesinde rüzgâr, suyu içinde tutup taşımakla görevli bir faktördür; bunun için Cenabı Allah ona sayısız kanatlar bahşetmiştir; onlar yardımıyla bulutları harekete geçirir ve suyu, yağmuru yaratır...denilir.

Dünyanın dört olan temel yönlerinin hepsinden bir rüzgâr eser; bunların arasında kalan ikinci derecedeki yönlerden esen başka rüzgârlarla beraber sayıları rüzgâr gülünde gösterildiği şekilde, sekiz olur. Atinadaki Rüzgâr Kulesi' nin de sekiz cephesi bulunmaktadır.

Son olarak, rüzgar hafif ve okşayıcı esintileriyle çiçek tozlarını birinden diğerine taşıyarak, onların çiftleşmelerine yardımcı olur. Nitekim, rüzgâr tozlaşma olayının %5 ini sağlamaktadır. Rüzgârdan yararlanma, XII. y.y. da çağın en önemli keşfi olarak ortaya çıkmış ve yelkenli gemiler inşa edilmeye başlamıştır.

SİS

Bir gelişim fazının belirgin olmayan yönünün sembolüdür. Bu faz, şekillerin henüz birbirlerinden ayırt edilemediği ya da eski şekillerin yeni ve kesin olanlarıyla yer değiştirmediği zamandır.

Sis aynı zamanda, altı günlerin ve canlıların yaradılışından önceki var olan kararsızlık ve karmaşayı sergileyen hava, su ve ateş karışımının da sembolü olmuştur.

Sis, İrlanda metinlerinde, iki hal (durum) arasındaki geçiş, başkalaşım dönemidir, önemli olaylara, vahiylere öncelik veren bir olay olarak düşünülmüştür.

Yahve (Tanrı) Musa' ya " Ben sana, halkın sonsuza dek sana inansın diye, sana kalın bir sisin içinde geleceğim " dedi...

NEFES

Nefesin sözlükteki karşılığı, ciğere alınıp verilen hava, yani soluk' tur. Yaradılış söylencesinde " Yahve (Tevratta Tanrıya verilen isim) burnundan bir nefes üfledi, işte o zamana kadar cansız ve ruhsuz olan insanoğlu bu nefesle hayat buldu!.."deniliyor. Gerçekte, nefes sözcüğü, evrensel olarak, bir yaşam prensibinin anlamını içermekte ve bununla ilişkili olarak hemen bütün etimolojilerde, bir kavram şeklinde, ruh, üfleme, soluk ve hatta akciğerle de eşdeğer anlamlar taşımaktadır. İbranicede RUAH, Yahve' nin hayatı gerçekleştiren soluğu anlamına geliyor. ESPRİT deyiminin karşılığı olan bu sözcük, Yunancada PNEUMA, Laticede ise SPİRİTUS olarak ifade edilmekle beraber, her üçü de, burun delikleri veya ağızdan çıkan nefes anlamını taşımaktadırlar. Ancak bu nefeste bazen ısrarlı bir olayı gerçekleştirebilecek olağanüstü bir güç bulunmakta, ayrıca rüzgârla da özdeştirilmektedir.

Hıristiyan ikonografisinde, İsa' nın hastaları iyileştirme ve ölüleri canlandırma sahnelerinde, bu hayat nefesinin, tükürüğün ağızdan fışkırması gibi, ışıklı bir fıskiye şeklinde somutlaştırıldığı görülüyor.

Öte yandan nefes, okuyup üflemekle de ilgili olup, dinsel içerikli uygulamalarda kullanılmaktadır. "Falanca kimsenin nefesi var, veya nefesi kuvvetlidir...tavsiyeleri ", bu amaçla dile getiriliyor.

Nefs ise halk dilinde nefis olarak söylenmekte olup, o da ruh, can, hayat' ın yanı sıra, kendi, kişisel, şahsi...anlamlarına da gelmektedir. Çoğu kez bu sözü, " kendi nefsime, nefsine hakim olmak, nefsini zorlamak..." gibi deyimler içinde kullanmaktayız. Diğer yönden nefes, tasavvuf şiir ve musikisinde uygulanan bir şekil, Bektaşi ilâhisi demektir.*(Bu konuyu kitabın Flüt, Ney bölümünde de değinilmiştir.)*

Nefes konusunda yapılan özdeştirmeler arasında, peygamberlerin ilahi nefesle yaratılmış kişiler ve nefes alırken çıkan sesin ise aslında ruh' un

sesi olduğu görüşü hemen bütün dini çevrelerce benimsenen ortak bir yargı olmuştur.

Türkçede, ölüm hali, "son nefesini verme ", sözüyle de ifade ediliyor. Aslında burada nefes ruhla ilgilidir; ruh ise bedeni terkederken ağızdan çıkmaktadır, denilir.

TOPRAK

Sembolizmin, aktif ve erkek bir prensibe sahip olduğunu kabul ettiği göğün bu etkilerine bağımlı olarak, doğuruculuk işlevini gerçekleştirir. Bel veya sabanın girmesi onun bakireliğini yitirmekte ve göğün tohumu ile üretimi sağlamaktadır. Toprağa, yani yeryüzüne, pasif bir nitelik yakıştırılmasının bir nedeni de, onun fiziksel görünüm olarak, göğün altında bulunmasından da kaynaklandığı ileri sürülüyor.

Evrensel olarak toprak, su kaynaklarını, madenleri ve tüm cevherleri içinde saklayan bir rahim gibidir. İlk canlı yaratıkları, başlıca ana olan denizden teslim alarak, onların yaşamlarının devamını üslenmiştir. Bunun yanı sıra, kendi kendine yarattıklarını da besleyip büyütmekte ve gene onlardan aldığı tohumla, doğuruculuğunu sürdürmektedir. Bir Hadisi Şerifte " Ademoğlu topraktan yaratılmıştır, gene toprağa gider " deniliyor...

Bilinçatı ana rahmine dönüş özlemi nedeniyle insanlar hep ÖLDÜKLERİ değil, DOĞDUKLARI yerin toprağına gömülmek istemektedirler. Ancak bu geleneksel duygu gitgide kayboluyor. Zira bugün insanlar artık DOĞDUKLARI değil, DOYDUKLARI yeri ana toprağı, onları besleyen toprak olarak kabul ediyorlar...İşte göçler !...

Olayı mitolojik açıdan incelersek; toprakla ilgili olarak şu varsayımlara değineceğiz: GAİA, evrensel bir öğe olarak, toprağı simgeler; o bir tanrıçadan çok kozmik bir varlıktır; erkeksiz olarak kendi kendine doğurma prensibine (parthenogenesis) göre, göğü (OURANOS), dağları ve denizi (PONTOS) yaratır. Daha sonra gökle ve denizle ayrı ayrı birleşerek, Titanları, Kyklopları, diğer tanrı ve tanrıçaları, devleri perileri...yaratır. Bunları yapması için de gök onun üstünü örter!.. Ancak, insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan koşullar ve etkenler içinde, toprak ön planda bir yere sahiptir.

Çağlar boyu hemen tüm savaşların, mücadelelerin TOPRAK UĞRUNA yapıldığına tanık oluyoruz. Toprak, gereğince bir karışı için bile, kan akıtılacak en değerli bir madde olmuştur. Her şey toraktan çıkmış ve gene ona dönecektir. Ebedi uykumuz için yatacağımız yer toprağın bağrı değilmidir?..Toprak hem besler, hem de gömer...

Toprak kaybı asla istenmiyen bir olaydır. Erozyon olayı toprağın baş düşmanıdır. Bunun için bulanık, çamur rengindeki akarsuların görünümü hoşa gitmez. Çünkü, kayalardan 1 cm. Kalınlığındaki bir toprak tabakasının oluşması için yüzyılların geçmesi gerektiği saptanmış bulunuyor.

Erozyon olayına su ve toprak ilişkilerinin dikkate alarak kısa bir göz atalım: Öncelikle belirtmek gerekiyor ki, EROZYON belli bir yere kadar, EKO SİSTEM ' in dengesi için zorunlu olmaktadır. Toprağın aşınma hızı oluşum hızından fazla olursa, zararlı nitelikteki EROZYON ' dan söz edilir. Toprak eko sistemin yaşayan bir parçasıdır. Toprağı bitki örtüsüyle birlikte oluşturan faktörlerden biri de SU' dur. Su taşı aşındırmakta ve suretiyle toprağı oluşturmakta, öte yandan bu aşındırma esnasında onun belli bir ölçüde kaybolmasına neden olmaktadır. Ancak toprakta suyu tutup depolamaktadır. Yani, aralarında bu açıdan ters bir orantı söz konusudur. Toprakla su arasındaki bu çelişki HAVA ve ATEŞ arasında da bulunur. Çünkü ateş havayla oluşmakta, havasızlık ise onun faaliyetini durdurmaktadır.

Toprak suyu kendi hacminin ⅕ i oranında depolayabilmektedir. Toprak canlıdır. Erozyon yılda 50 milyon ton kadar bizi bu canlı parçamızdan mahrum etmektedir. Ancak hemen ilâve edelim ki, kaybedilen bu miktar toprak gene 50 milyon metreküp suyu depo etmeye devam etmektedir.

Mason olmak istiyenlerin denendiği Aydınlatma Törenlerinde (İnisiasyon), ateş sınavı iradeyi güçlendirmenin ve nefse hakimiyetin önemini vurgular. Su sınavı ruhsal temizliğin simgesidir. TOPRAK SINAVI ise taze kazılmış bir mezar ve ölümü simgeler.

SU

İnsan yaşamına her çağda, her yerde ve alanda öylesine girmiştir ki adeta onun vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Su, bugün insanın sadece içmek için değil, hemen her konuda gereksinim duyduğu, geliştirdiği

tekniğe paralel olarak, yaşamını kolaylaştırmak ve renklendirmek için başvurduğu doğal enerjilerin ve araçların başında gelen bir maddedir. Erozyona neden olduğu gibi, erozyona da engel olur. Çünkü kayaları aşındırarak yeni topraklar oluşturmaktadır. Toprak ise suyu içinde tutarak, kaybına engel olur.

Su' yun canlıların yaşamında beslemek ve boğmak şeklinde olumlu ve olumsuz iki rolü bulunuyor.

Su aslında cansızdır, ancak, canını cansız olanlardan alan diğer yaşayanlar gibi, su olmadan can ve canlıda olmamaktadır. Bu bakımdan dünyada varolan HER ŞEYİN yaratıcının onları insanlara yararlı olsun diye yarattığını düşünüp, mutlaka olumlu bir sebebi vardır, diye değerlendirerek, suyu da KORUMAK lazımdır...

Su topraktan geldiği ve doğanın sinesinden kaynaklandığı için onun tüm cevherlerini içinde taşıyarak bize getirir. İçinde gizli ve güçlü bir potansiyel barındırır. Canlıların hayatta kalmalarını sağlıyan başlıca gıda ürünüdür. Bu bakımdan İslâm, su' yu tek bir sözcükle, HAYAT olarak, adlandırıyor.

Su her derde devadır. İlaçlar bile su yardımı ile imâl ediliyor ve alınıyor.

Su ay kültüne bağlı olup, temizlik, paklık, masumiyetin bir simgesi olmuştur

Suyla ilgili teknolojinin gelişmesi Roma ile başlamıştır. Onlar insanları memnun ve mutlu kılan hizmetlerin başında suyun geldiğine inandıklarından, yeni bir kent kurulurken, herşeyden önce, uzak yakın demeyip, suyun ayağına kadar gidip onu getirmeyi başarmışlar; ayrıca suyun sağlık üzerindeki yararlarına inandıklarından, hamam yapımını koskoca imparatorluğun her tarafında büyük bir hızla geliştirmişlerdir. Romalılar günlük yaşamların büyük bir kısmını buralarda geçirmekten zevk duyuyorlardı.

Tarihin ilk çağlarından beri, su kenarları bir ananın sıcak sinesinin özlemini duyarcasına, insanoğlunu ve daha sonraki büyük şehirlerin, hep su kenarında (nehir, deniz, göl) kurulmuş olduğunu görüyoruz. Başta Mezopotamya olmak üzere, Nil, Ganj, Sarı Nehir, Dicle, Fırat, Kızılırmak...nehirlerinin üzerinde kurulan büyük uygarlıklar ve deniz veya nehirler kenarına kurulmuş olan başkentler, İstanbul, Bükreş ,Paris, Londra, Buda-Peşte, New York, Moskova, Roma, Buenos Aires... Bunun nedenlerinin

başında ulaşım ve ulaştırma sorunu yer alıyordu. O devirlerde deniz yolu taşımacılığı karaya oranla daha kolay, çabuk ve hacimli olmaktaydı.

Dünyanın sudan kısıtlı olan çöl ülkelerinde olduğu gibi, kurak bölgeleri çok olan Anadoluda da, vahalar benzeri, su başları kutsal sayılmıştır. Buralara AYAZMA denilir. Ayazma Yunancada, mubarek nazarıyla bakılıp ziyaret edilen çeşme ve pınarlara verilen isimdir. Hititlerin bile tapınaklarını daha çok su başlarına, kaynak kenarlarına yapmış olduklarını görüyoruz. Bunun en belirgin örneği, Eflâtun Pınarı' dır. Bu yargımızı değerlendiren başka olaylar da, genelde su başlarının, çeşmelerin, kuyuların... bir çok önemli karşılaşmaların gerçekleştiği, sahne olduğu iki sevgilinin, belirginliği nedeniyle, buluşmalarını buralarda yapmaları, uzun süre su alabilmek için beklerken dostlukların kurulup pekleştirildiği..yerler olmalarıdır. Öncelikle Meryem, hamilelik müjdesini bir kuyunun yanında, su çekerken almıştır. İsa kendisine su vermek istemiyen Samaritenli kadınla bir kuyu başında karşılaşmıştır.

Suyun kutsallığı Hıristiyan dininde, İsa' nın " Biz nasıl sudan gelmişsek ve balıkta su olmayınca yaşıyamazsa, vaftiz de o derece gereklidir! "şeklindeki ifadesiyle daha farklı ve yönlü bir değer kazanmış bulunuyor.

Dindar çevrelere göre kutsal yerlerde bulunan su da kutsal sayılır. Kâbenin yanındaki kuyudan (zemzem) suyundan başlıyarak Efesteki Meryem Ana Evi' nin, Tarsustaki Aziz Pavlos (St. Paul) un doğduğu evdeki kuyunun suyu, Bergama Asclepion ve Didim Apollon tapınağındaki, Antakyadaki Aziz Petrus (St. Pierre) kilisesindeki kaynak. Sumela manastırındaki ayazma... bu konuda ilk akla gelen örneklerdir

Sembolik anlamların çözümünde kullanılan formüllerden biri de su' yun dişi bir yapıya sahip oluşudur. Ateşle olduğu gibi ev işlerinde suyla ilgilenen ve onu temin eden kişinin gene kadın olduğu görülür. Bu bakımdan su ilâhları dişidir. Hititlerde (EA) bir su tanrıçasıydı.

Suyun tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmek için en başta gelen bir madde oluşunu, ana rahmine düşmemize neden olan maddenin ve yaşamı sürdüren kanın likit bir madde olmasıyla da özdeştirmemiz mümkündür.

İnsan yaşamı için gerekli olan yiyecek maddelerinin yarısından fazlasının. Yani 3/4 nün, sulu gıdalar olduğu saptanmıştır. Bu benzerlik, dünyanın 3/4 nün deniz, göl ve nehir sularından ve insan vücudunun da, aynı oranda, likit maddeden oluşmasında da görülmektedir.

Dünyayı yaratan 4 etkenden biri olan su da aynen toprak gibi dişi karakterli, dolayısıyla RAHİM' dir. Açık denizlerde seyreden gemilerde bir ölüyü hemen defnetmek gerekiyorsa, onu toprak gibi denize gömmekte bir sakınca bulunmamaktadır.

İslâmda suya karşı duyulan saygınlık daha temellerden kaynaklanıyor. Bu konuyu kitabın (abdest almanın yararları) bölümünde değinilmiştir.

İnsanı öldürenin açlıktan çok susuzluk olduğu bilinmektedir. İslâm ülkelerinde (sebil) adı verilen, sokakta hayır, hayrat amacıyla parasız su verilmesi, bugün bile geçerliliğini koruyan güzel geleneklerimizden biridir. İmparator Vilhem Sultan Ahmet hipodromu için çeşme yerine başka bir şey hediye edebilirdi..*(Bkz. Hipodrom Aman Çeşmesi)*

Urartular (M.Ö IX-VI)suyu çok uzaklardan getirme gayretinde bulunan ilk ve en eski bir toplumdur. Urartuların üçüncü kralları olan Menua, Gevaş civarındaki Artos dağı kaynaklarından itibaren, Gürpınar ovası-Edremit yoluyla, Van ovasına su getirmeyi başarmıştır. Şamran Kanalı olarak adlandırılan ve 50:54 Km. Uzunluğunda olan bu kanalın dünyanın en eski ve uzunu olduğu saptanmış bulunuyor. Halen Devlet Su İşlerinin Van' a su getirmek için bir kısmından yararlandığı bu kanalın alt yapılarının en iyi korunmuş olan bir bölümünü, gölün kıyısındaki Edremit kasabası civarında, yoldan geçerken görmek mümkündür. Tarsustaki St. Paul evindeki kuyu suyunun, vaktiyle merhum Kasım Gülek' in yaptığı girişimlerin gerçekleştirilmesi halinde, Paris' in havasının konserve kutularında satıldığı (!) gibi, dış ülkelere pazarlamanın mümkün olabileceği görüşüne katıldığımızı bu vesileyle ilgililere duyurmak istiyoruz..

Su sözcüğü, isim ve sıfat olarak bazı özdeyişlerimizde sıkça kullanılır. Bunlardan bazıları: Sudan bir şey (önemsiz), su gibi bilmek, suyunca gitmek (uymak), yüreğine su serpmek (rahatlatmak), suya sabuna dokunmamak, ayağına kara su inmek (çok yorulmak).

Su, bazen de zaman anlamında kullanılıyor: Örneğin, saat 10 sularında...zaman su gibi akıp geçiyor!..

YAĞMUR

Gökten dökülüp, toprağı, onun zar zor kendi olanaklarıyla yeryüzündeki akarsulardan alabildiğinin bin katını vererek, ıslatan, verimli kılan, evrensel tartışmasız bir bereket sembolüdür. Bu nedenle yağmurun bir Tanrı bağışı, SEMAVİ BİR DUŞ olduğuna inanılmış ve hemen her uygarlıkta, onu taşıyan bulutları dua yoluyla getirebilmek için, dini törenler yapılmıştır.

Seksüel sembolizm yağmura, gökten damlayan dölsuyu (sperm) gözüyle bakmaktadır. Çünkü yağmurun oluşması bir tür birleşmenin sonucu ve ürünüdür. Bu olay ise, önce yağmura haber veren bir şimsek ve sonradan suyun akması (!)...şeklinde gerçekleşerek sonuçlanır.

Şimşek kırmızıdır; erkektir, aktiftir; su ise dişi, böylece iki karşıt eleman birleşiyor ve yağmuru yaratıyor. Bu konuda bir başka yorum ise, "yeryüzündeki sulardan buharlaşan acı ve tuzlu sular, yani günahlar, göğe çıkmakta, orada tüm kirlerinden günahlarından arındıktan sonra, tekrar geldiği yere dönmektedir" şeklinde ortaya atılıyor!.

"Evrensel erkliğin bilinç altı simgesi", şeklinde de tanımlanan yağmur'un suyu ile kan arasında bir ilişkinin bulunduğunu söyliyenler de var. Onlar bu yargılarını bazı eski uygarlıklarda yağmur yağdırmak için yapılan ayinlerde, özellikle kan dökmek için kurban kesildiğini, hatta bu amaçla insanların bile kurban edildiğini ileri sürerek, açıklıyorlar.

DEPREM

Tabiatın sarası, volkan sıtması'dır. Her ikisi de bir hastalık gibi : Birincisi, bedenin sarsar, yerden yere vurur, ikincisi ise ateşli sarsıntılara neden olur !

ÇAMUR

Kutsal Kitabın ifadesine göre, özellikle, insanı içinden çıkarmış olmasından dolayı, dünyanın en ilkel ve o derecede üretken maddesinin

sembolü olmuştur. Su ve toprak karışımıyla oluşan ÇAMUR, alıcılık ve doğurganlık prensibini, yani toprağı, değişikliğin ve biçim değiştirmelerin dinamizmi prensibine birleştirmiş oluyor.

Bu konuda, şayet hareket noktası olarak TOPRAK ön planda tutulursa, çamur, bir gelişmenin doğumunu, kıpırdıyan, hareketlenen, mayalayan ve plastikleşen toprağı simgeliyecektir. Aksi halde, yani hareket noktası SU olursa, diğer bir deyimle, toprak suya karışırsa, suyun kendine özgü safiyet ve temizliği nedeniyle, çamur bu kez, bir seri olumsuzluk ve değer düşürücü görünümler sergiliyor. Bunun içindir ki, çamur ahlâki açıdan toplumda kirli işlere karışmış olan aşağılık bir halk tabakasını, yani çamurla kirlenmiş, evsafı bozulmuş bir su olarak tanımlanıyor ve ifade ediliyor.

Sonuçta, suyla canlandırılmış toprakla, toprakla kirlenmiş su arasında KOZMİK ve AHLÂKİ sembolizmin tüm katları birbiri üzerine katlanarak süregelmekte...

NEHİR

Evrensel olayların, sürekli olan yenilenme akışı içinde, sadece bir şekil değiştirmeden ibaret olduğunu yansıtan bir sembol olarak yorumlanmıştır. Üretime olan yararları yanı sıra, kızdıkları zaman taşkınlara ve felaketlere de yol açmaları, onları tanrılaştırmış bulunuyor. Nehirlere karşı beslenen saygının diğer bir nedeni de, yılan kültünün geçerli olduğu çağ ve çevrelerde, kıvrımlarının görünüm olarak yerin altına girip çıkan bir yılana ben-zemesinden kaynaklanıyordu.

Greko- Romen mitolojilerinde bir kült objesi olan nehir, Okyanusun oğlu ve (nimfe) adı verilen orman ve su perilerinin babası varsayılmaktaydı. Onun akıntısı, ölüm ya da kalımın eninde sonunda gerçekleşeceği yer olan ahret yani öbür dünyanın yolu gibi kabul ediliyordu. İşte bunun için, Hindistanda yakılan ölülerin külleri Ganj nehrine atılmaktadır. Diyarbakır ve yöresinde, çok az sayıda olsa bile, adak ve dileklerini yazdıkları kağıtları Dicle nehrine atma geleneğini hâlâ sürdürenlere rastlanıyor...

Bazı mistik yorumcularının ileri sürdüklerine göre, bu âlemda aslında iki nehir bulunmakta ve her ikisi de aynı merkezden kaynaklanmaktadır. Ancak bunlardan biri önceleri, diğeri gibi düzgün bir yol takip ederken,

daha sonra öbür uçlara ulaştığında, enine olarak farklı yönlere dağılma eğilimi gösterir (olasılıkla delta denilmek isteniyor) ve bir ateş gölü oluşturur. Buna CEHENNEM NEHRİ deniyor. Cehennemlik olanları orada, korku, acı, eziyet...beklemektedir.

Mitolojilerde nehirler, taşkınları halinde yatıştırılabilmek için tanrı katına çıkarılarak, kutsanmış ve ÖDÜLLENDİRİLMİŞLER' dir. Büyük Menderes (Mean-dros), Aksu (Kesturus), Sart çayı (Paktolos) gibi. Meandros, ise nazlı, kaprisli kadınlarınkine benzer (!) kıvrımlar yapıyordu. Onun bu görünümü bir süs motifi olarak kullanılmıştır. Bugün bazı içme suyu şişelerinde de bu motifi görüyoruz.(*Bkz. Çizgilerin Psikolojisi*)

Not: Fransızcada "Meandrik" sözcüğü, kurnaz, dolambaçlı sözler söyleyen veya kadınımsı figürler yapan insanlar için söylenir.

İkincisi CENNET NEHRİ olup, doğru cennete yönelecek ve cennet bahçesini sulayacaktır...

Kutsal kitapta sözü edilen (Son Mahkeme) olayından esinlenilerek gerçekleştirilmiş olan sahnelerde (Kariye Müzesi), cehennem nehri, İsa' nın ayaklarının altından kaynaklanan kırmızı bir şerit halinde betimlenmiştir. Öte yandan aynı çevreler insan vücudunu da bir nehre benzetiyorlar; şayet bu nehir kuru ve susuz, yani yararlı değilse, ölümden sonra ruh artık o bedene geri dönmiyecektir; ama yaş, yani sulu ise, dönecek ve ona tekrar can verecektir!.. Platon' a göre nehre girmek, bir ruhun bedene girmesi demektir.ve nehire iki kez girilecektir.

Yeryüzündeki bütün nehirler, akar-sular, coğrafi yapının gerektirdiği şekilde, hep denize doğru yönelir, eninde so-nunda ona ulaşırlar. İşte bu olgu, vaktiyle onları doğuran DENİZ ANA' nın matrisine (rahmine) dönme özlemini yansıtan bir görünüm olarak niteleniyor...

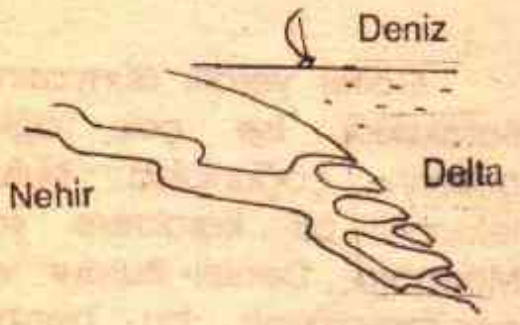

Nehirlerin denize döküldükleri yerin " kutsal bir kapı" olduğuna değinmiştik. Aslında DALTO, Akatça "kapı" demektir. Daha sonra Yunan alfabesinde DELTA adını alan bu harf, biçim olarak, bir eşkenar üçgen' dir. Henüz kemerli kapı icat edilmeden önceki kapılar, Hattusaş potern' li kapıda olduğu gibi, bu biçimde sivri kemerli olarak inşa edilmekteydiler.nehirler mitolojide Okeanus ve Tetis' in oğulları olan erkek tanrılardır...

Mitolojik dönemde Efes, Aspendos, Bergama...gibi, kentlerin çoğu br nehirin yanında kurulmuştur. Bu olguyu, tanrılarıyla fiziki temas işlemi olarak düşünüyoruz (?)

DALGA

Genel bir deyimle dalga olayı, katı veya sıvı nitelikteki bir maddenin, direnme gücünü aşan bir etkiye uğradığında, ona tabi olarak almaya mecbur olduğu yeni bir şekil, olarak tanımlanıyor. Sembolizm ise, dalgayı daha çok dinsel bir görüş açısı içinde yorumluyor. Alevlere veya yoğun bulutlara olduğu gibi dalgaların içine dalıp gömülme olayında da insanın fiziki ve ruhsal varlığı, tutum ve davranışlarıyla değer yargıları üzerinde bir takım değişmeleri oluşuyor.

Hıristiyan dininin koşullarından biri olan vaftiz sırasında uygulanan iki fazda, kişi suya batırılmakta ve tekrar oradan yeni bir kimlikle çıkarılmaktadır.

Dalga için yapılan bir yorum onların, bazen beyaz köpükler haline dönüşen uç kısımlarının, denizaltı canavarlarının hırçınlaşıp fırtınalar yaratırken gösterdiği dişler olduğudur.

GÖL

Göller yeraltı dünyasının dünyaya bakan gözleridir. Bataklıklar ise çok ağlamış gözlerdir! Anadolu' da göllerin çoğunlukla bulunduğu, gruplaştığı bölgeler tektonik bir karaktere sahiptirler. Bunların başlıcaları, Marmara , Denizli- Burdur ve Van gölü bölgeleridir. Biz, benimsediğimiz bu benzetişi, gölleri, sık sık deprem felaketine uğramış olan bu yöreler halkının vaktiyle döktükleri ve hâlâ kurumamış olan yaşlı gözleri şeklinde düşündüğümüzü ifade etmek istiyoruz...

Onlar gözyaşı, biz ise o yaşlarla ıslanan şu satırları döküyoruz:

"Ey Anadolu! Ne olur sallama artık şu beşiği ; biz zaten yıllardır derin uykudayız! " (Ağustos 999 Marmara deprem felaketi ardından Sabah gazetesi Hinçal ULUÇ köşesinde yayınlanmış bir dizgemdir.)

DENİZ

Deniz yaşamın dinamik bir sembolüdür; herşey oradan çıkar ve her şey gene oraya döner. Deniz, doğulan, değişmenin ve yeniden doğmanın gerçekleştiği bir yerdir..

Deniz ana rahmi gibidir. Bu konuda ezoterik sembolizm gayet ilginç bir benzetme yapıyor. Denize dalma sırasında, özellikle balıklama stili atlamalarda duyulan zevk, bilinçaltı ana rahmine dönüş özleminin giderilmesiyle eşdeğerdedir(?)

Kara Deniz' e eskiden Yunanlılar "Misafir sevmeyen deniz" diyorlardı. Acaba bu yakıştırma, onun hırçın bir karatere sahip oluşunun yanında, kıyılarında doğal bir liman olmayışından, yani kimseyi kabul etmek istemeyişinden mi kaynaklanıyordu?...

İlkel insanın karşısında DENİZ, dünyaya açılmış mavi bir kapıydı.

Mitolojik dönemde (deniz tuzu) kötü deniz tanrısının ağzından akan köpükler olduğundan, sofraya konulması arzu edilmezdi...

(KİL) ve HAMUR YOĞURMAK

Her ikisi de henüz şekillenmemiş madde sembolüdür. Suyla unun veya toprağın karıştırılmalarından bir çamur veya hamur yapılır. Bunlardan biri ekmeği elde etmenin, diğeri ise insana, onlara (su ve hamura) egemen yeni biçimler yaratmanın zevkini verir.

Ancak iki uygulamada da toprak tıpkı (sperm) gibi aktif rol oynayan su elemanının aracılığı ve gene erkeksi bir işlevi gerçekleştiren YOĞURMA hareketiyle, ham ve şekilsiz görünümünü, parmakların isteği doğrultusunda, değiştirmek zorunda kalmaktadır...

Parmakların çamur veya hamur içine sokulması, cinsel bir birleşmenin sembolik anlamda bir şekillenmesi olarak, yorumlanıyor. Bu birleşmede parmaklar, başarıları oranında, bu sanatkarane uğraştan duyulan zevkin en büyük payını alırlar. Özellikle çocuklar, küçük yaşlardan itibaren, çamurla, kumla..oynamasını pek severler; bunu yaparlarken zamanın geçişini asla farketmezler. Nitekim, günümüzde bu uğraşın eğitici bir yönü ve yararı olduğu kanıtlandığından, ham maddesi bir tür plastik olan, **renkli hamurlar** üretilmektedir.

Taş devrinden itibaren başlayan ve sadece el yardımıyla biçimlendirilen çanak-çömlek yapımı, plastik yoğrumlu sanatların ilki olarak kabul edilmektedir. Bu konuyu bir başka açıdan bakarak değerlendirdiğimizde, onların, ilk insanın çamurdan yaratıldığı inancından hareket edip, yaratıcının jestini **taklit edercesine**, çamurdan bir şeyler üretmenin kutsal bir uğraş olduğu kanısında olduklarına, belki de **"evet"** dememiz gerekecektir. Öte yandan bu insanlar uğraşlarının, sonunda kendilerine ekmek ve kap-kaçak gibi yaşantıları için en yararlı ve gerekli olanların yanı sıra, **LİBASYON** (tanrılara içki sunma) törenlerindeki kutsal kapları da verdiğini gözlemekte ve büyük bir mutluluk duymaktaydılar... ekmeğin Tanrının nimeti olan yiyecek ve içeceklerin başında gelmesinin ve özellikle Hıristiyan geleneklerinde ekmeğe bu denli kutsal bir değer verilmesinin nedenlerini bu açıklamalar içinde de aramanın mümkün ve gerekli olabileceği görüşünde bulunuyoruz.

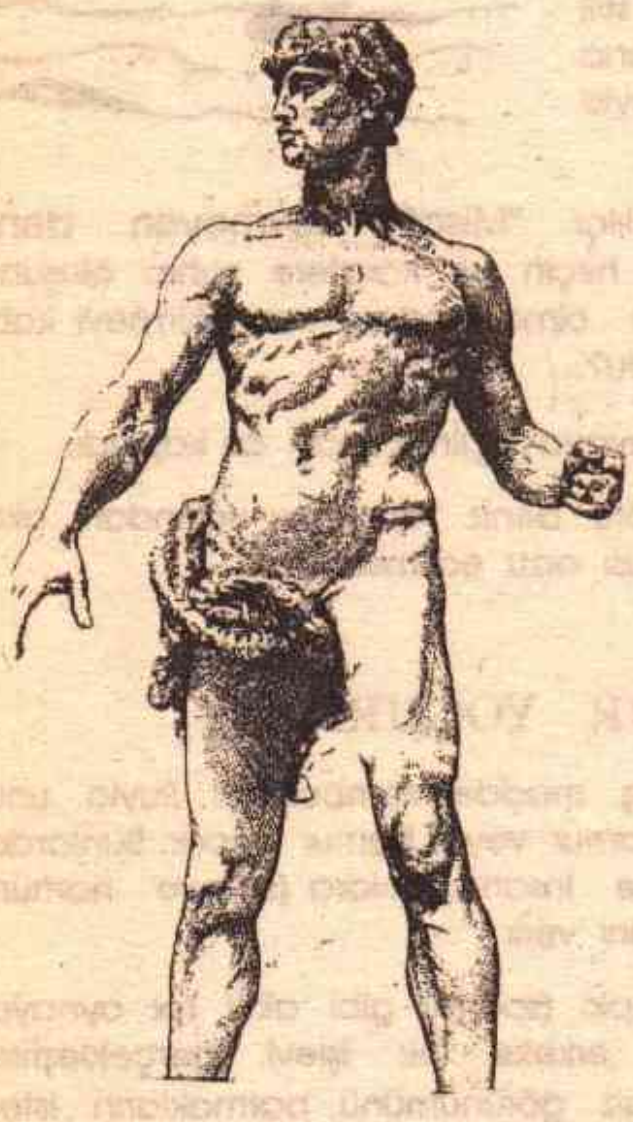

Hamur yoğurmak maddeciliğin temel taslaklarından biri

olmuştur. Çünkü onun içinde şekiller dağılır, silinir, yeniden biçimlenir ve sonuçta gerçek bir maddeciliğin taslağını oluştururlar; bizi şekiller yaratmak zahmetinden kurtarırlar.

Bir Fransız düşünürü olan Gaston BACHELARD' a göre, hamur yoğurma hareketi " bir erkeğin, tıpkı SUYUN TOPRAĞI AŞINDIRMASI bir kara saban' ın toprağın içine batması gibi, zor kullanarak bir maddenin içine girip, zevkine göre,.canının istediği şekilde kullanması" dır!..

Şamanizim' de ritüel bir olgu olarak , koruyucu ruh gibi sayılan bebek yapımını, Neolitik çağda pişmiş kilden yapılan ve Ana Tanrıça' ya benzetilen küçük heykelciklerle özdeştirmek mümkündür...

İNSAN

İnsana, dünyanın bir sentezi ve evrenin küçültülmüş bir modeli gözüyle bakılma olgusu, en ilkel geleneklerle başlayıp günümüze dek sürmektedir. İnsan bir Mikrokozmos, yani küçük bir evren gibidir. İnsan, sembolik kavramlara değişik yönlerde yol açan bir merkez olmuştur. İlk insan olan Adem bir peygamber olduğuna göre, dinin başlangıcı da insanın görünmesiyle çağdaş oluyor. Bir çok bilim adamının yaptığı incelemeler sonunda, insanı oluşturan elemanlar ve ona kumanda eden prensiplerle evrene egemen olanlar arasında, ortak ve eşdeğer noktalar bulunduğunu öğreniyoruz. Ayrıca, onların yorumlarına göre, insan da kemikler TOPRAK, kan SU, akciğerler HAVA, baş ise ATEŞ' tir. Bunun yanında, sinir sistemi ateşle, solunum sistemi havayla, dolaşım sistemi suyla, sindirim sistemi ise toprakla özdeştiriliyor. Gene insan, kozmik üç tabaka ile temas halindedir. Ayakları ile YERYÜZÜYLE gövdesiyle ATMOSFERLE, kafasıyla da GÖK yani (semavatla).

Çin felsefesine göre, her insanın kişiliği, herhangi bir sayıdaki elemanın karışımından oluşan bir birleşimdir. Bu karışımı oluşturan öğeler asla ve sadece manevi olmadığı gibi, bedensel de değildirler. Bu bakımdan insanoğlunun fizik kondisyonunu niteleyen şey' , aslında YİN ve YANG arasındadır.

İnsan vücudu bir ET KİTABI' dır, başlıbaşına bir LİSAN' dır. Bu kitabı okumayı öğrenmek, ancak vücudun biçimini tanımak, anatomik labirentlerine dalarak onları betimlemeyi bilmek ve her organın üstlendiği

vazifeleri ve insanlık mitolojisinin doğa hakkında söylediklerini işitmekle mümkündür.

Eski Çinde hekimler insan vücudu ile evren arasında şöyle bir ilişki kuruyorlardı:

Herşeyden önce kafa göktür; saçlar yıldızlar ve burçlar, göz ve kulaklar güneş ve ay, kan yağmur, ciğerler rüzgâr, büyük atardamarlar nehirler, huyu, mizacı sü, vücuttaki delikler ve küçük toplardamarlar ise vadi ve ırmaklardır. Bunun yanı sıra, mide bir su denizi, aort kan denizi, göğüs akciğer denizi, beyin ise bir ilik denizi olarak tasarlanıyor. Vücuttaki 12 küçük eklem 12 ay, sayıları 360 olan büyük eklemler de yılın gün sayısının bir karşılığıdır. " İnsan Vücudunun Sembolizmi" adlı yapıtta, insan cennetteki TUBA AĞACI gibi, kökü yukarda olan ters dönmüş bir ağaca benzetilmektedir. İnsan sözcüğü Arapça İNS' ten türemiştir.

...(İnsanoğlu yaradılışından itibaren, hayatta kalabilmesi için gerekli olduğuna inandığı şeylere sahip olmak ve doğayla mücadele edebilmek için, daima hemcinsleriyle birleşerek çoğalmak gereğini duymuştur. Hal böyle olmasa , şayet yalnız kalsaydı, insan bir hayvan olarak kalacaktı. Kalabalık, insanı çok elli, çok ayaklı, çok kafalı bir yaratık haline getiriyordu...*(İnsan nasıl İnsan oldu? M . İlin, E.SEGAL 1991)*

Şimdi biraz çağ atlayarak insanla ilgili şu hatırlatmaları yapalım:

Yunanda köle vardı; efendiler sadece politika, felsefe,hitabet ve güzel sanatlarla uğraşıyorlardı. İnsan gücü ve zamanları boldu. Romada insanlar daha çok savaş, tarım ve ticarette meşgul olmak zorunda kalmışlar, bu nedenle güzel sanatlarla uğraşmak için aynı oranda zaman ayırramamışlardır. Orta çağda Hıristiyanlık kölelerden değil, insan dışı güçlerden yararlanmak için yeni bir uygarlık oluşturmuştur. Kiliseninde yardımı ve desteği ile teknik alanda bir çok atılım kaydedilmiştir...

İNSAN: Başlı başına bir evrendir. Ters dönmüş bir ağaçtır. Cennette TUBA adı verilen ve kökü yukarıda bir ağacın varlığından söz edilir...İnsanı bu ağaca benzetirler.

İnsan hermafroditiir. Erkek kişide de memeler var. Vücutta erkeklik ve dişilik organları adeta simgelenmiş bulunuyor. Yüzün üst kısmı erkek (kaş, gözler ve burun) altı ise dişidir(ağız). Ayrıca olağanüstü bir simetri ve benzerlikler gözleniyor. Örneğin,ayak, böbrek ve kulaklar bedenin üç

katında bulunmakta ve her üçü de ana rahmindeki cenin'in ilkel şeklin benzemektedirler.

Şimdi bu konuya biraz daha açıklık getirelim:

AYAK, İNSAN VE AĞAÇ BAĞLANTISI: Aslında insan denilen yaratığın ters dönmüş bir ağaca benzediğini söylemiştik; yani kökleri yukarıda, dal ve yaprakları ise aşağıdadır bu ağacın. Bu olayı bacakları yukarı kaldırıp baş üstünde dengede durma hareketine benzetebiliriz. İnsan ve ağaçların solunum sistemleri arasında bir benzerlik söz konusudur. Yeşil ağaç havanın karbondioksidini alır ve klorofil özümlemesiyle oksijen salar. Kan ise klorofil gibi Co2——O2 özümlemesi yapmaktadır. İşte bu benzer olay, yeşil ağaç-kırmızı ağaç yanında (yeşil insan-kırmızı insan) kavramlarınıda gündeme getiriyor.

İbranicede Adam (Adem) etimolojik olarak, kırmızı insan demektir. ADAMAH, kırmızı toprak, DAM ise kan anlamına geliyor. Kutsal Kitap (Yeşil İnsan) değiminden söz ediyor. İslâmda ise KADİR yeşil anlamındadır. Kadir aynı zamanda çok kuvvet sahibi demek olup ESMA'yı HÜSNA'dan, yani Tanrının 99 adından biridir, başkaları hakkında kullanılamaz.

Her üç semavi dinde(Judaizm, Hıristiyan ve İslâm) tüm ölüm ve dirilişlerini bitirip tanrısallık düzeyine ulaşan, yani ASLINA dönen her kişi (Yeşil İnsan) olarak betimlemektedir. Bu bakımdan yeşil ağaç, yeşil insanın, yani ilâhilik mertebesine ulaşmış, erişmiş insanın imajıdır. Ayaklar ise bu ağacın derinliklere inen kökleridir. Tüm enerjiyi onlar içerirler, tanrısallık sırlarını saklarlar. Bunun için AYAKLAR ana rahmindeki bebeğin filiz-şekline sahip olmuşlardır. Tüm gelişme ve şekillenmeler ayakla ve ayaktan başlamaktadır. İnsan vücudunun, baş, kalp, böbrek, akciğer, karın, bağırsaklar ve seks organları adeta ayağın tabanında şekillenerek yerleşmiş bulunmaktadırlar. Fizik anlamda vücudun tüm potasiyelini içerirler. Bunun için akupunktur tedavi yönteminin uy-

gulanması ayaktan da yapılıyor; saydığımız bu organlarla ilişkili olan merkezler ayak tabanında bu-lunuyor.

BACAKLAR : Ayakla diz arasındaki bölümdür. Bacaklar ilkâhtan (tohumlamadan) doğum olayına kadar olan evrenin gücünü sembolize etmektedirler. Bacaklar insanın dış dünyaya çıkınca yürümesi için yaratılmış bir güç birikiminin depolandığı organdır. Bacakların şehevi arzuyla ilgili bir yönü de. söz konusu : At üzerindeki süvarinin bacaklarıyla atın böğrünü sıkıp onu belirli bir tazyik altında bulundurması ata bir haz ve enerji vermekte ve onu daha çevik kılmaktadır(!?)

Öte yandan bacak bir sosyal yürüme organı olarak,yaklaşmayı sağlayıp yakınlaşmaya olanak vermekte, mesafeleri kaldırarak sosyal düzen ve ilişkilerin kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır...

DİZLER: İncilin yazdığına göre, diz çökmek tek dua pozisyonu olmuştur. Astrolojik sembolizmde dizler (Capricorne) oğlak burcu ile ilişkilidir. Ayrıca, yayla kova arasında bulunana oğlak burcu kuru toprakla da ilişkili bu-lunuyor. Yaradılış Kitabı (Livre de la genese) nın ifadesine göre, toprak ve KURULUK mükemmeliyettir; yani ço-cuğun rahimde dizlerine kapanır hale gelme evresidir. SU ve ISLAKLIK ise henüz mükemmel olmamışlık halidir; yani çocuğun ana karındaki (fetüs-cenin) hali olup AYAK biçimindedir, onun FİLİZ halidir.sonuç olarak, AYAK

Koç (*Aries*)	: 21 Mart-19 Nisan
Boğa (*Taurus*)	: 20 Nisan-20 Mayıs
İkizler (*Gemini*)	: 21 Mayıs-21 Haziran
Yengeç (*Cancer*)	: 22 Haziran-22 Temmuz
Aslan (*Leo*)	: 23 Temmuz-22 Ağustos
Başak (*Virgo*)	: 23 Ağustos-22 Eylül
Terazi (*Libra*)	: 23 Eylül-23 Ekim
Akrep (*Scorpius*)	: 24 Ekim-21 Kasım
Yay (*Sagittarius*)	: 22 Kasım-21 Aralık
Oğlak (*Capricornus*)	: 22 Aralık-19 Ocak
Kova (*Aquarius*)	: 20 Ocak-18 Şubat
Balık (*Pisces*)	: 19 Şubat-20 Mart

mükemmel olmayan evreyi, DİZLER ise oluşmuşluk, mükemmelleşmişlik halini ifade etmektedir.

İncilde İlyas peygamberin halefi ve havarisi olan ELİSA Hayfa yakın-

LA COLONNE VERTÈBRALE

Jacob' un merdiveni:Sicilya Monreale Katedrali orta nef.

ındaki KARMEL Dağına çıktı ve burada Baal rahiplerine karşı YAKOVA' nın tek ve gerçek Tanrı olduğunu kanıtlamak için bir mucize gösterdi. Olay M.Ö. IX. yüzyılda geçiyor; başını dizlerinin arasına yere koydu ve kuru toprak için, bolluğa kavuşmak için, Tanrıdan yağmur diledi ve o anda istediği oldu..

Namaz pozisyonundaki dizlerin rolünün bu gizemli anlamla ilişkili olabileceği görüşünde bulunuyoruz.

Diz çok eski ve çeşitli geleneklerde vücut gücünün başlıca merkezi, insanın sosyal ve politik güç ve otoritesinin sembolü olmuştur.

Diz çökmek, sadakat yemini, alçak gönüllülük ve bağlılığı göstermek amacıyla yapılmasının yanında, diz çöktürmek te arzularını kabul ettirmek ve kimi zaman boynundan vurarak öldürmek için de yapılmaktaydı..

Tanrıların dizine sığınmak, dizlerine dokunmak, yardım, korunmayı dilemek anlamına gelmekteydi.

DİZ ve BAŞ İLİŞKİSİ: İbadet ederken secde durumuna geçişte, başı içine alıp adeta onu sıkıştıran dizler, güçlerin toplamını birleştiren bir tohum görünümü verirler. Başla dizler bu pozisyonda birbirlerini tamamlayan yeni bir çift oluştururlar. Her ikiside karşılıklı olarak, sahip oldukları taç niteliklerini kaynaklamış gibidirler.

BEL KEMİĞİ: Hayat Ağacının simgelerinden biri olmuştur. İnsanı dik tutan, onun yukarılara, üst katlara çıkabilmesi için güç aldığı, dayandığı yegane payandadır. İnsan vücudunun Sembolizmi adlı eserin ifadesine göre, bizim yukarıda MERDİVEN sembolizminde deyindiğimiz JACOB' un merdiveni bir BELKEMİĞİ olmaktadır. Melekler göğe çıkış ve inişlerinde bu merdiveni kullanıyorlar...

Karaciğer yada İncir Ağacı
Her ikisi de zaferin merkezi.

BÖBREK- AYAK- KULAK: Böbreklerin ana görevi kanı süzmek, onun içinden sıvı haldeki maden tuzlarını, glikozu vs. filtre edip, temiz elemanları tekrar kana göndermektir. Seksüel hormonların

böbrek üstü bezleriyle ilgisi var. bu bezler (glander) sempatik sinirler sistemi üstünde egemen olan adrenalin salgılarlar. Böbrekler tuzun metabolizmasını idare ederler.(Bu konuya Yüz- Surat sembolizminde tekrar döneceğiz)

İnsan vücudunda 3 kat bulunuyor: 1 Topuk katı 2. Böbrek katı, 3. Kulak katı.

Kulaklar ters dönmüş gövdede AYAKLARA tekabül etmektedirler. Ayrıca böbrekler ve ayakların da anatomik biçimleri kulağa benzetilmektedir. Yani her üçü de ana rahmindeki cenin' in filiz (germe) halini andırırlar. Uzmanların ifadelerine göre bu organların insanın ilk oluşum biçimine yansıtmış olması, AURİCULOTHERAPİE tedavi metodunun çıkmasına neden olmuştur.

Geleneksel AKUPUNKTUR metoduna riayet eden bu tıbbi teknik sadece kulak düzeyinde, vücudun şu veya bu kısmını canlandırmaya yönelik iğne saplamaları için seçilmiş bir organ olur.

Bu terapötik metot, ilkel bir düzeyde de olsa, çok eski çağlarda da uygu-lanmaktaydı. Örneğin Mısırda, fravunlar zamanında, kadınlar fazla şişmanlamamak için kulaklarına iğne batırıyorlardı. Bir diğerleri şiddetli diş ağrısından kurtulmak için buna benzer bir yöntem kullanmışlardır, denilmektedir.

KARACİĞER: LE FOİE, Latince Ficus, Fransızca Le figuier incir ağacı demektir. İşte bu ifadeden çıkardığımız sonuç, Karaciğerin incir ağacı ile olan ilişkisidir. Le foie, ağırlık merkezi, zenginlik güç.. gibi anlamları da içeriyor. Bu bakımdan karaciğer ilâhi gücün bulunduğu, tanrısallığın, mükemmeliyet ışığının. depolandığı bir enerji deposu oluyor. Karaciğer anatomik yapı itibariyle bir incir ağacını andırmaktadır. Adem' le Havva ilkin bir incir yaprağı ile örtündüler

İnsanın yüzü erkek ve kadını eşleştiren anlamlı bir görünüm sergiliyor.

ve hatta ondan bir kemer yaptılar kendilerine...

İncir ağacı arzuyu, yaprakları ise arzunun yükselişini, meyvesi ise mükemmeliyeti simgelemektedir.

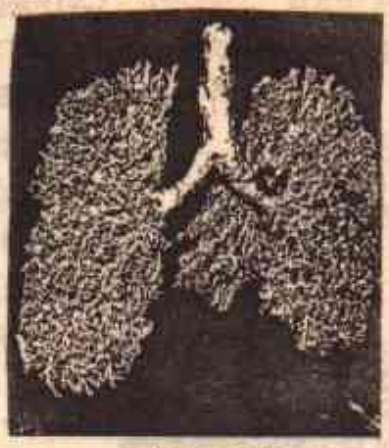
L'arbre pulmonaire

AKCİĞERLER: Solunumu yaptıran usta. Devleti semavi imparatorluğun emirlerine uyma görevini üstlenen bir bakan

YÜZÜMÜZ: İnsan vücudunda olduğu gibi, yüzünde de iki eksen var: Biri dik diğeri yatay. Yatay olan eksen vücudun iki kalça arasını irtibatlandırır. Yüzde ise bu yatay eksen ağız düzeyinden geçer. Ağız burada belden aşağıda bulunan cinsel organla özdeştiriliyor. Burun ise yüzün dikine eksenidir, vücudun eksenide onun belkemiğidir. Yanaklar bu planda akciğerler, gözler kalp ve eller, kaş kemerleri ise omuzların yerini tutuyor. Böylece yüz vücudun bir benzeri olarak yorumlanıyor.

Öte yandan yüz iki kutbun eşleşmesini yansıtıyor. Yüzün alt kısmı DİŞİ, üstü ise ERKEK karakterlidir deniliyor. Alt kısmı kadının jenital organın bulunduğu bölgedir. Orta kulakla BOĞAZ arasındaki Ostaki borusu (Eustache) her kulağı DÖL YATAĞI BORUSU (fallop) nefirlerinin rahmin her yumurta bezini birleştirdiği gibi, AĞIZ' la birleştirmektedir.(*Resimleri inceleyiniz*)

Yumurtalıklar (yumurta bezleri) ve testiküller, ikiz kardeş gibi olan ve doğurma gücünü dağıtma fonksiyonu ile görevlendirilmiş böbrekler bölgesinde yer almış bulunmaktadırlar. (*Bkz. Surat- Yüz metni*)

BEYİN: Sapı beyin gövdesinden oluşan bir çiceği andırıyor. Omuriliğin tüm belkemiğini tırmanarak bir çicek benzeri açılmış ve sonu olsa da, beyin bir tohum ve bir başlangıçtır. Resimde noktalarla belirtilen şekil aslında beyinin (corpus collosus) adı verilen boynuzumsu bir kısmının uzantısıdır. İki beyin yarım-küresini birbirine bağlayan sinirlerden alınmış şerit şeklinde yoğun lif demetidir. Hypophyse: Tüm gudde hormon faaliyetlerini idare eder. Epiphyse: Mememsi parça

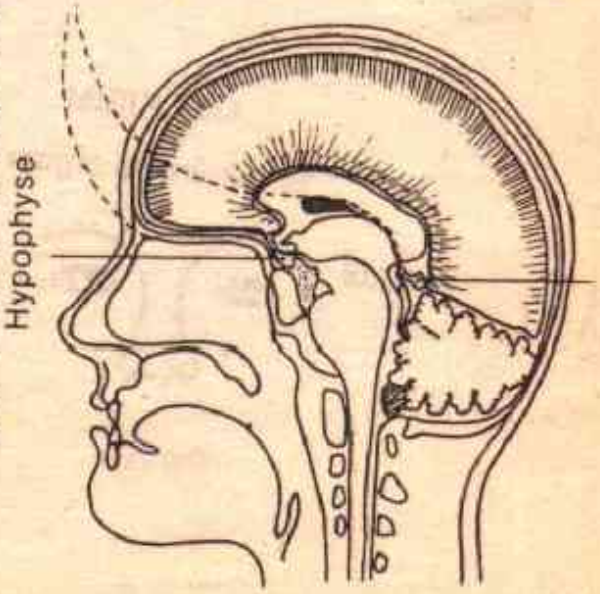

BEYİNCİK: (Küçük beyin) Omurgalılarda beynin kas hareketlerinin eşgüdümünü denetleyen ve beynin sapına bağlı olan bölümdür. Kesitine bakılırsa, hayret verici bir görünümle karşılaşıyoruz: Tıpkı bir Meşe Ağacı yaprağına benziyor. Hayat Ağacı, ya da Kutsal Ağaç adı verilen beyincik, bünyesindeki fonksiyonları tıpkı bir ağaç gibi düzenler.

İNSAN VÜCUDUNUN SEMBOLİZMİNE İLİŞKİN ÖRNEKLER

İnsan vücudu 3 kattan oluşuyor

ALT KISIM

(kadın üretim organı)

KULAK

Ostaki borusu,

Orta kulak - boğaz arası

Fallop

(döl yatağı borusu)

ÜST KISIM

Erkek üretim organı

Testikül

Penis

Vücudun 3 katında şekil ve işlevi Bakımından birbirlerine benziyenler..

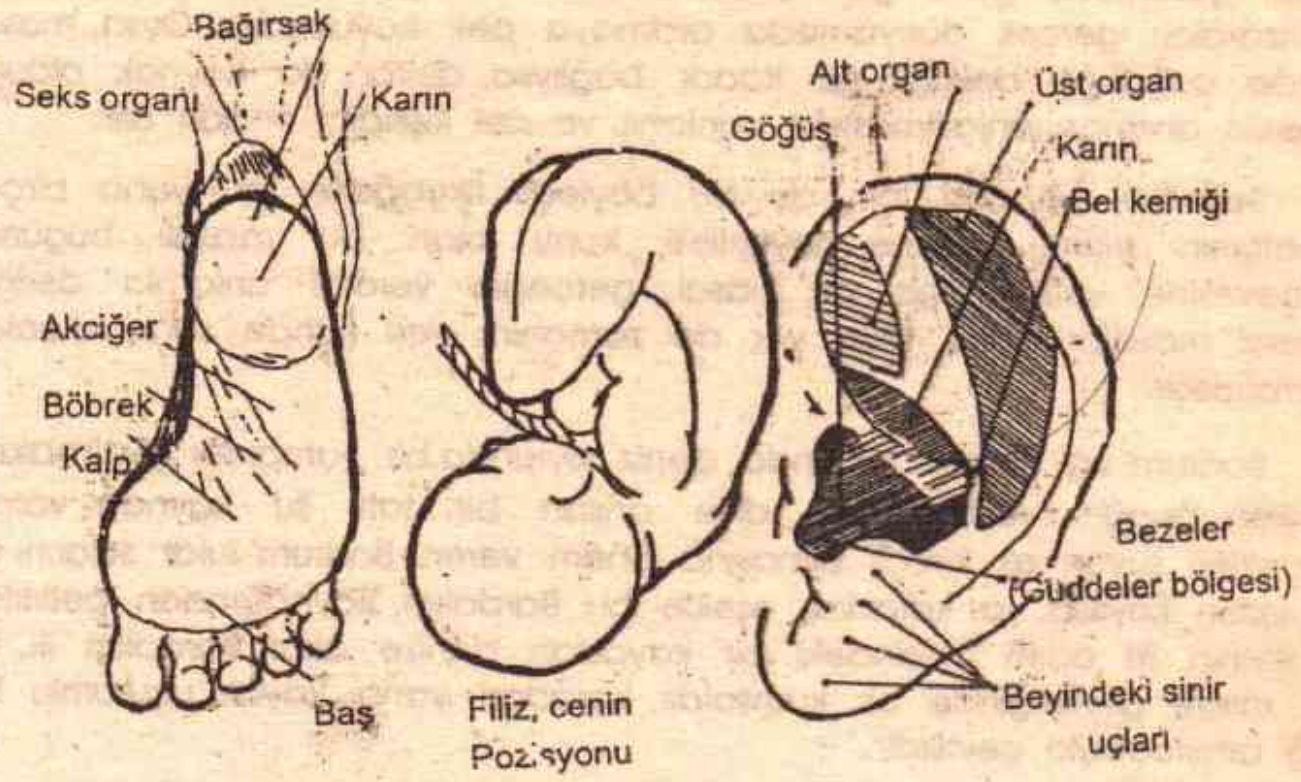

Japon akupunktur bölgeleri

HERMAPHRODİTOS

Hermes' le Aphrodite' nin oğlu Hermaphroditos' un adı Salmakis efsanesinde geçmektedir. Erkek ve dişi cinsini . kendinde birleştiren Hermaphroditos tipinden insanların atası olarak Platon da söz etmektedir.

« Şölen» diyaloğunda söz alan komedya şairi Aristophanes, insanların en ilkel çağlarda hem erkek, hem de dişi olduklarını, sonra bu yüzden fazla güç kazandıkları için tanrılarca ikiye bölündüklerini anlatır. İki cins arasındaki tutku ve birbirleriyle birleşme isteği çok eski zamanlardaki bu birlikten doğma imiş.?

SALMAKİS EFSANESİ

(Azra ERHAT- Mitoloji sözlüğü'nden)

Nice nice efsaneler vardır ki, kaynaklarının Anadolu' da bulunduğunu kimse bilmez. Bu masallara sahne olan yerler efsane kitaplarında bütün renk ve çizgi özellikleriyle anlatılmıştır, masalı okurken

onları gözümüzle görür gibi oluruz. Ama hayal gözüyle gördüğümüz bu manzaraları gerçek dünyamızda aramaya pek koyulmayız. Oysa, masal, içinde doğduğu dekora ne kadar bağlıysa, dekor da kaynak olduğu masalın anılması, anlatılmasıyla canlanır ve asıl kişiliğini ondan alır.

Salmakis efsanesi için de bu böyledir. İlkçağdan bu yana birçok sanatçının şiirine, resmine, heykeline konu olan bu masalı bugünkü çerçevesine yerleştirdiniz mi, masal gerçeğin verdiği anlamla derinlik kazanır, masala sahne olan yer de zamanın akışı içinde sanki duralar, ölümsüzleşir.

Bodrum' un hemen yanında, deniz kıyısında,bir zamanlar «Salmakis» denilen, bugün «Bardakçı » diye anılan bir tatlı su kaynağı vardır. İçecekleri suyun az kireçli olmasına önem veren Bodrum' lular sularını ya denizden kayıkla, ya karadan eşekle bu Bardakçı kaynağından getirirler. Su, kıyının iki adım ötesindeki bir kayadan denize akar. Bardakçı ik, üç yüz metre genişliğinde bir kumsaldır, karadan yana kayalı, uçurumlu bir dağ amfiteatrıyle çevrilidir.

Bardakçı' da gökten düşme bir cennet parçası gibi küçücük, berrak bir göl varmış. Mersin ve yabani sakız ağaçları bu göle yeşil bir çelenk olurlarmış. Bu güzel gölde Salmakis adlı bir su perisi yaşarmış. Salmakis, tanrıça Artemis' in buyruğunda bir dağ ya da orman perisi olmadığından, avcılık etmez, yani zavallı hayvancıkları öldürmezdi; onun için de elinde ok ve yay taşımazdı. İşi gücü gölün yemyeşil sularında çırpınıp yıkanmak, çırılçıplak cümbüş etmekti. Uzun saçlarını göl kıyısında biten mersin ağacından yaptığı tarakla tararadı. Saçlarını tararken küçücük gölden başka aynası yoktu. Salmakis bu aynaya baktıkça kendi güzelliğine şaşakalır, gülüşünü güneşli yamaçlarda çınlatırdı. Hep göle dalar, yıkanır çıkar, kendi kendine türkü söyleyerek, yamaçtaki dağ çiçeklerini toplar, saçına takar, boynuna ve kollarına dolardı. Suya daldığı zaman su olur, akar, takındığı çiçeklerle dağda gezerken dağ yamacının canı olur, ağaçlara karışır, türküsü de salınan dalların yaprak fısıltısı haline gelirdi.

Bir gün Salmakis göl kıyısında çiçek toplarken güzel bir delikanlı görmüş. Delikanlının adı Hermaphroditos' tu. Bardakçı düzlüğünün bir yanında tanrı Hermes' in tapınağı, öte yanında bir Aphrodite tapınağı varmış. İki tanrı sevişmişler, Aphrodite gebe kalmış ve nur topu gibi bir oğlan doğurmuş. Babasının ve anasının adlarını birleştirerek Hermaphroditos adını takmışlar ona. On beş yaşına varınca genç yerinde

duramamış, başını alıp yeryüzüne gezmeye, görmeye çıkmış. Yolu Salmakis gölünün önüne düşmüş.

Körpe delikanlıyı görünce Salmakis' in gönlü sevgiyle harlamış. Saçını başını şöyle bir düzeltmiş, güzelliğiyle delikanlının gönlünü büyülemeyi tanrılardan yalvarıp, Hermaphroditos' un yanına varmış ve : «Sen bir tanrı mısın, değil misin? Tanrıysan, sevgi tanrısı Eros'un kendisisin her halde» demiş,

« ne mutlu seni doğuran anaya, seni emziren sütnineye! Kız kardeşlerin de seni görmekle sevinirler. Annen , sütninen, kardeşlerin mutlu, ama gelin olarak sana varan kız onlardan yüz kere, bin kere daha mutlu. Nice zevkler tadacaktır o! Bugüne değin evlenmedinse, gel birbirimize varalım; sevişelim şuracıkta, duyacağımız zevk hırsızlama bir zevk olsun ».

Salmakis böyle demiş. Ama çocukluk çağından yeni çıkmış olan Hermaphroditos çekingen, sıkılgan bir gençti. O ana kadar böyle şeyleri hiç aklından geçirmemişti. Yanakları utançla kızardı.«Git oradan! » diye öte dürttü peri kızını. Salmakis, içi acıyla burkularak, bir çalının ardına çekilip gizlendi. Kendini ıssız yerde yapayalnız bilen genç önce ayağını suda çalkaladı,sonra soyundu, çırılçıplak göle daldı.

Dibi görünen serin suda bir fildişi heykel gibi yüzüyordu. Peri kızının gözleri arzu ateşiyle yanıp çaktı. « Artık benimsin! » diye bir sevinç çığlığı saldı ve kınından sıyrılan bir kılıç gibi çıplak ve parlak gövdesiyle göle atladı. Hermaphroditos' u elleri, kolları, bacaklarıyla sarmış, acıtırcasına kavramıştı. Dudaklarını dudaklarına kenetlemişti. Nasıl yılan, pençesine düştüğü kartala büklüm büklüm dolanırsa, nasıl denizin dibinde ahtopot, dokunaçlarıyla tuttuğu balığı fırıl fırıl kavrarsa, Salmakis de delikanlıyı öyle sarıp bağrına basıyor, döne döne suyun dibine çekiyordu.

Hermaphroditos kurtulayım diye çırpınırken, peri kızı, tanrılara seslenmiş,

«Size yalvarırım, ikimizi birbirimize kavuşturun! » diye yakarmış. Tanrılar dileğini yerine getirmişler: Kızla erkeğin iki gövdesini bir tek gövdede birleştirmişler, öyle -ki, o gövde ne erkek, ne dişi olmuş. Batıda " hünsa" anlamına gelen " hermafrodit" sözü işte bu efsaneden gelir.

Bugün Bardakçı' da Kaplankaya denilen yüksek bir tepe vardır. Hermes ve Aphrodite' nin tapınakları olsa olsa bu tepenin üzerinde olabilirdi. Tepenin denize inen yamacında dikilitaşlara, anıtlara, dolmenlere benzeyen dev kayalar yükselir. Bu dik dorukların arasında yer yer yeşil

kadife çevrili berrak, tabii havuzlar vardır. Taşlar bu havuzları kemerler ve köprücüklerle aşarlar; taşların altından denize girer ve irili ufaklı beş, altı havuzu dolaşırlar. Salmakis gölü bu havuzlar olsa gerek.

Bu efsane nasıl doğdu, neden doğdu? Diye soracak olursak, ilkçağ masalcıları Salmakis gölünün suyunda gevşetici, erkeklik gücünü azaltıcı bir özellik vardı da ondan diye karşılık verirler. Belki yalan, belki gerçek, bilmiyoruz. Masalda gerçek aranmaz ki, şiirinin tadına varılır, yalnız.

ÇOBAN

Göçebe toplumların yaşamında ötedenberi, bazen kutsallık düzeyine kadar ulaşıp kendisini bir tür masumiyet, gariplik ve sadelik şeklinde tanıtan bir özyapının varlığı gözlenmiş bulunuyor. Bu nedenle olmalıdır ki, gene bu toplumların mitolojilerinde ÇOBAN imajının dinsel açıdan güçlü bir kişiliği bulunuyor. Kutsal kitabın üç ayrı yerinde, " İsrail' in çobanı Tanrı' dır" diye yazılı. Bu çoban, kendisine teslim edilmiş olan sürüyü güdüp korumak ve kollamakla yükümlüdür. Ancak Tanrı bu yükümlülüğün beraberinde getirdiği otoriteyi, geçici olarak dinsel kişiliğe sahip bir lidere bir şefe havale ettiğinden, o kişi de kendi halkının bir çobanı olur. Nitekim Davit (Davut peygamber) aslında gerçek bir çobandı; ama, Tanrı onu halkının çobanı yapmıştır. Saint Jean (aziz Yahya) İncilinde İsa' nın " Ben bir çobanım" dediği yazılıdır. Öte yandan Apokalips' te, " O dünyanın tüm halklarını demirden bir asa ile otlatmaya götürecektir.." i-fadeleri bulunuyor. Hz. Mu-hammed bir Hadis-i Şeri-finde, " çobanlık yapma-mış hiç bir peygamber gelmemiştir" diye buyu-ruyorlar...

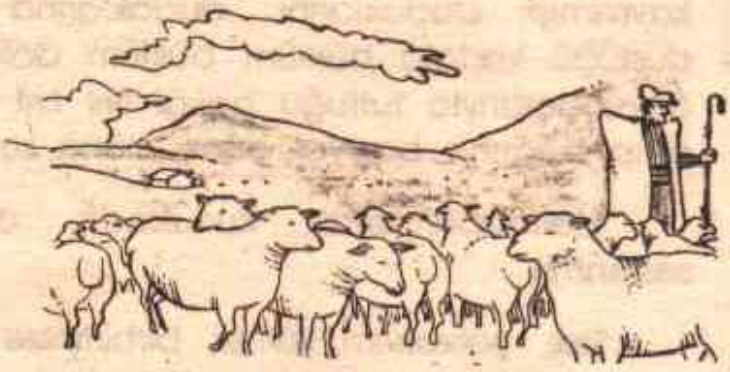

Sembolizm edebiya-tında çoban' ın, iffet, sağgörülük, deneyimlilik olgularıyla ilgisinden söz ediliyor. İşi gereği günboyu sürekli gözünü dört açmak zorunda olduğundan, bu yönüyle, her şeyi gören güneş ve görmesi gereken kral' la özdeştiriliyor. Çoban, göçebe yaşamı nedeniyle, bir yere bağlı olmadan, dünyanın her bir yöresini gezip dolaşan bir ruh gibidir; o, sürüsünü iyi ve sağlıklı bir şekilde güdebilmek için, güvenli bazı bilgilere de sahip olması gereken, bir kişidir. Çoban hayvanlarının sevdiği ve

onlara yararlı olacak hangi cins otun nerede bulunduğunu bildiği gibi, gök, ay, yıldızlar ve rüzgârın da uzman bir gözlemcisidir. Onlara bakarak havanın nasıl olacağını sezinler; duyduğu sese ve kokuları en iyi şekilde değerlendirir. Bu arada kurt' un yani düşmanın nerede saklanıp sürüyü izlediğini de bilir!..

Yalnız kalmış bir kuzunun sesini hemen duyup tanıyarak, onu sürüsüne kavuşturur, işte tüm bu yetenekler ona Tanrı tarafından bağışlanmıştır.

Hititlerde kralların bir çoban, halkın da o' nun peşinden giden bir sürü gibi varsayıldığını bilmekteyiz. Yazılıkaya kabartmaları arasında da, kral Tuthalya elinde, lituus adı verilen, alt kısmı kıvrık bir çoban sopası tutmaktadır.

Adem ve Havva' nın ikinci oğulları olan Abel(Habil) de bir çobandı. Kariyede " İsanın dönüşü veya Diriliş" adı verilen sahnede onu, elinde kıvrık bir çoban derneği tutarken görmekteyiz. Kardeşi olan Cain (Kabil) ise ekici ve toprağa bağlı bir yaşam sürdürüyordu...

Müslüman çevreler, deve çobanı' nı tıpkı deve gibi haşin ve inatçı, koyun çoban' nın ise daha uysal ve mütevazi olduğunu söylerler. Bu bakımdan pey-gamberlerin, bir koyun gibi, mazlum duy-gular besledikleri kabul edilir...

GÖLGE

Afrikanın ilkel toplumlarında, evrendeki tüm canlı ve cansız varlıkların " ikinci kişilikleri ve yüzleri" olarak tasarlanmakta, ölüler ülkesindeki ikinci yaşamı sürdürenin ise "gölge" olduğuna inanılmaktaydı. Öte yandan bu insanlar, vadilerin bir tarafının aydınlık, diğerinin ise, onun neden olduğu gölgeyle kararmış olmasından algılanarak, gölgeyi gökle yerin, ışıkla karanlığın birlikte gerçekleştirdikleri bir sanat eseri şeklinde değerlendiriyor, ona karşı saygın bir davranış içinde bulunuyorlardı.

Gölge antik çağlarda toprak falı ve yön

kestirme uygulamalarında hayli yaygın bir başvuru aracı olmuş ve yararlanma alanı bulmuştur. Yakut Türklerinde de insanın üç ruhundan biri olduğu varsayımıyla, gölge olayı karşısında saygılı olmak önerilirdi. Çocukların onunla oynaması, gölge oyunlarının yapılması ve bir başkasının gölgesine basılması, günah sayılan davranışlardan biriydi. Aynı inancın eski Yunan toplumunda da varlığı söz konusudur.

Yunanistanda kurban kesme ve adak törenleri, güneşin tam tepe zenit noktasına ulaştığı, yani tüm objelerin gölge boylarının en kısa ve gündüzün ikinci yarısının başladığı bu zaman ayrımında, yapıldığı bilinmektedir. Nitekim belgelerde, Didim Apollon tapınağında bu törenlerin öğlen saatinde yapıldığına dair bilgilere raslan-mıştır.

Güneşin doğudan kendini gösterip gök yüzündeki yolunun tam yarısı olan zenit noktası, yaşam denilen iki sayfalık kitabın ayırma çizgisinin, üzerinden geçtiği bir noktadırl. Doğu âleminde süregeldiği varsayılan dünyevi yaşam, gölge gibi, bu noktada sıfır olmakta ve yeni bir dünya yaşamı, bu kez, batı âleminde başlamaktadır... bu nedenle olmalıdır ki, İslâmda öğlen namazları için saptanan saat güneşin zenit noktasına geldiği andır.

Kuranda gölgeyle ilgili şöyle bir ayet bulunuyor: " Geceyi gündüze, gündüzü ise geceye sen sokarsın!"

Gölgenin de yapay ve doğal olanları vardır; ama (bir ağaç gölgesine nazaran, bir duvar gölgesiden daha güzel, serin ve rahatlacıdır), olduğu düşüncesindeyiz...

DUVAR - SUR

Sur ya da yüksek duvar, geleneklere göre, bir âlemi çepeçevre kuşatıp oraya olumsuz etkilerin sızmasını önleyen koruyucu bir settir. Surlar gerçi kuşattığı yerleri sınırlandırmak suretiyle olumsuz bir görünüm sergiliyorlarsa da, o yer ve alanların gerektiğinde " semavi etkilere de karşı gelen bir engel" oluşturduğundan söz edilmemiştir.

Kentlerin surlarla çevrilmesi ilk kez Mezopotamya daki zengin çiftliklerinin bu şekilde korunmasıyla başlamıştır.

Duvar- Sur, sembol olarak, Müslüman ezoterizmi tarafından olduğu kadar Hindu geleneklerinde de yer almıştır.

Sur duvarlarında beliren çatlaklar onların yavaş yavaş yok olup gitme tehlikesinin bir işareti, şeytani etkilerin buralardan iç alanlara rahatça sızıp akabileceği anlamında, yorumlanıyordu.

Eski Mısırda duvarın sembolik değeri onun yükseklik derecesiyle ölçülmekteydi. Duvar halk düzeyinin çok üstünde yer alan bir yüceliği simgeliyordu. Gene duvar yatay simgebilimden ziyade düşey simgebilimle ilintili bir olgu olarak tasarlanmıştır. Sur yapımının sınırların korunmcsı amacına yönelik bir çaba olarak yorumlanmadığına verilebilecek örnek, Yukarı ve Aşağı Mısır'ı ayıran ünlü Beyaz Duvar'dır.

Kudüsteki AĞLAMA DUVARI, bir ayrılık sembolü olmuştur. Sürgüne gönderilmiş kardeşlerle geride kalmışlar arasındaki ayrılık ve Berlin Duvarı... Uluslar, aşiretler aileler, bireyler arasındaki sınır ve mülkiyet ayrılığı.. ve nihayet duvar Yaratanla yaratılar arasındaki perde, kralla tebası arasındaki paravana, diğer insanlarla benim aramdaki ayrılıktır...Duvar, irtibatın, güvenlik ve savunma kaygısı gibi iki etken yüzünden kesilişi olayıdır. Ancak insan inşa ettiği bu duvarın içine kendi kendini de hapsetmektedir!...

Duvar, döl yatağına özgü dişi ve pasif öğe kavramıyla birleştiriliyor...

(Şehir surları ile ilgili ayrıntılı açıklama için ŞEHİR yorumuna bkz.)

BAŞ (KAFA)

Aktif bir prensibin dirimsellik sembolüdür. Yöneten, emir ve komuta eden ve yol gösteren otoritedir. Bir şeyin başladığı yer, uç kısmı veya üstte olan yönü, anlamına da gelir. Gövde insanın maddesel, kafa ise, onun mantal olan parçasıdır. Platon kafa'yı evrenle kıyaslayarak, onun küçültülmüş bir örneği mikrokozmoz olduğunu ve insanın, onun içinde yapılaşan, iç dünyasını yansıttığını ileri sürmüştür. Kafa bu ifadenin paralelinde, fiziksel görünümü ile, kare biçimindeki gövdenin üstündeki bir kubbeye benzetiliyor; iki kol ve iki bacak ise onu havada tutan pilyeler oluyor...

Mitolojide bazı tanrılar, insan, hayvan ve cin adı verilen yaratıkların çok başlı (polisefal) olarak gösterilmelerinin amacında, onların sahip oldukları kafa adedi kadar güçlerini çoğaltmak, veya değişik güçlere sahip olduklarınını göstermek, düşüncesi yatmaktaydı. Bu konuda Efesli Artemisin bazı özelliklerini yansıtan tanrıça Hekate' nin üç yüzlü, üç başlı, veya üç gövdeli, Amon- Râ' nın dört koç başlı, Kamboçya piton yılanı Najave' nin yedi başlı, tanrı İndra' nın üç başlı, cehennem gardiyanı Kerberos köpeğinin ise üç başlı betimlendiklerini hatırlatmak istiyoruz. Kıbele' nin bile geniş kalçalı olan yontularının 2 başlı olanına da raslanmıştır.(Kayseri Ark. Müzesi)

Aynı konuda Hititlerin ÇİFT BAŞLI KARTAL' ı ise en belirgin örnektir. *(Kafa' nın balıktaki rolüne, kitabın " Balık " metninde değinilmiştir.)*

Baş Türkçede, günlük konuşmalar sırasında, sıfat veya isim olarak en çok kullanılan bir sözcüktür. SER ve KELLE sözcükleri de yerine göre eşdeğer anlam verir. Genelde, bütünlük, irade, otorite, itaat gibi...baş' ın içerdiği değişik anlamlara değgin özdeyişlerden bir kısmı aşağıdakiler olabilir:

Baştanbaşa (burda bir şeyin iki ucundaki noktalar da baş olarak kabul edilmiş ve baş' la nokta arasında soyut bir benzerlik kurulmuştur). Başını alıp gitmek, baş vurmak, başetmek, başına vurmak, başına kakmak (yapılan bir iyiliği yüzüne söylemek), baş bağlamak, baş belası, başıbozuk (eskiden asker olmayan kişiler, siviller için de söylenirdi), başıboş, başına buyruk, başa çıkmak (başarmak), baştan çıkmak, çıkarmak, başı hoş olmak (sarhoşluk hali), baştan savmak, baş kaldırmak, baş göstermek, başını gözünü yarmak (becerememek), başının etini yemek (aslında başta et yoktur! Buna rağmen onu bile didikleyecek kadar bir kimseyi taciz etmek ısrar ve inat göstermektir), ağır başlı olmak, iş başı yapmak, yanı başında olmak, aklı başında olmak, işin başında olmak, başucu, başlıca, bir baştan diğer başa, dik başlı, demirbaş, başabaş gelmek, kafalı, kafasız olmak, boş kafa, kafa tutmak, kafadar olmak, ser verip sır vermemek, kelleyi koltuğu almak (cesaret göstermek), kelle kulak yerinde (kılık, kıyafet,....), kelle götürür gibi (büyük telaşla)...

YÜZ (SURAT)

İnsanın tam açılmamış örtüsüdür. Bu bakımdan hiç kimse doğrudan doğruya, gerçek anlamdaki yüzünü göremez. Bunu yapabilmek için mutlaka bir aynaya bakması gerekir. O halde yüz bize değil bir başkasına aittir; o başkası ise Tanrı' dır. Öte yandan Yüz' ün SESSİZ BİR LİSAN, Hıristiyanlığın da, bu lisandan yararlanan, YÜZLERİN DİNİ olduğu ileri sürülür.

Yüz vücudun, diğerlerine oranla,canlılıkları ve yaptıkları işleri gözle görülebilen, beş duyu organının bulunduğu en duyarlı olan yeridir; Örneğin, kalbin atışını, midenin çalışmasını göremeyiz. Yüz, diğer bir deyimle, esrar' ın sembolü olarak, " görünmeyenin bulunduğu ve anahtarı kaybolmuş yerin kapısıdır!..."

Yüz sözcüğünü, başın ön kısmı anlamında isim, bir şeyin düz tarafı anlamında ise sıfat olarak kullanmaktayız. Bu bakımdan, Yüz' ün, karşıtı olan ters sözcüğü (sıfatı) nün içerdiği anlamlarla kıyaslandığında, daha çok, bir açıklık, gerçeklik, aşikarlık.. ve sonuçta bir OLUMLULUK kavramını ifade ettiğini gözleriz. Bu yargımızı kanıtlayan deyimlerden bazıları şunlar Yüz yüze, yüzüne karşı, yüz akı, yüz kızarması, yüz karası, yüz vermek veya vermemek, yüzünü ekşitmek, yüzüstü bırakmak, işin iç yüzü, yüzgöz olmak, yüz çevirmek, yüzü gülmek, yüzünü ağırtmak, yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek... Yüz bir insanın tanınması ve tanıtılmasına yardımcı olan özellikleri ve öğeleri üzerinde taşıdığından, gerektiğinde en önce başvurulan güvenli bir vücud parçasıdır. Bunun için, aranılan suçlular, onun en tipik ve karakteristik noktaları dikkate alarak, yüz (robot) resimleriyle, tanıtılırlar.

Yüz, yeni tanınan bir kimsenin kişiliği hakkında ilk izlenim ve yargıların edinildiği bir yerdir. Ayrıca yüz, kişinin olumlu veya olumsuz olaylar karşısındaki tepkilerini el, kol ve baş hareketleriyle güçlendirerek, yansıtır; söylemek istediği şeyleri şekillendirir. Bazen de kalbin aynası olur. Söz yerine göz, kaş ve dudaklarla yapılan (mimik) lerin gösterge tablosu veya ekranıdır. Bu tepkilerin yüzdeki görünümleri ve belirtileri için kullandığımız deyimlerden bazıları şunlar: Gülmek, ağlamak, yüzü kızarmak, kaş çatmak, gözlerini yummak, göz kırpmak, göz dikmek, ters ters bakmak...

Son olarak yüz, sahip olduğu öğelerin (yanak, ten, ağız, burun, göz, kaş, kirpik, kulak...) renk, simetri, orantı ve sözle ifade edilemeyen diğer görünümleriyle değerlendirerek, ona sahip olanı GÜZEL veya ÇİRKİN olarak vasıflandırmada başlıca etken olmaktadır.

Normal olarak insan suratında bir simetrinin bulunmadığı saptanmıştır; her iki tarafı çok küçük ayrıntılarla da olsa, birbirinin hiç bir zaman eşiti olmazlar. Ama Yunan heykeltraşları yaptıkları yüz heykellerinde onu daima birbirine benzer olarak yansıtmışlardır. Bu olgunun Roma ve daha sonra Bizans dönemlerinde, gitgide daha realist biçimde gerçekleştirildiğini görüyoruz. Yunanlı yontu sanatında, Romaya kıyasla daha idealist davranmıştır. Nitekim Büyük İskender' in başı, sanatçı tarafından aşırı derecede makyaja tabi tutulmuştur. Aslında İskender' in o denli güzel bir yüze sahip olmadığı söylenir...

KAŞ VE KİRPİKLER

İran ve Arap edebiyatında " aşkın silahları " gibi sembolleştirilerek ifade edilirler. Kirpikler için ise, " kaşların oluşturduğu yaylardan atılan oklardır " denilir. Bir insanın başında kıl-lardan oluşan yedi çizgi bulunmaktadır; bunlar,"yazı" metninde de tekrarlanacağı gibi 2 kirpik ve 1 saç' tan oluşmaktadır.

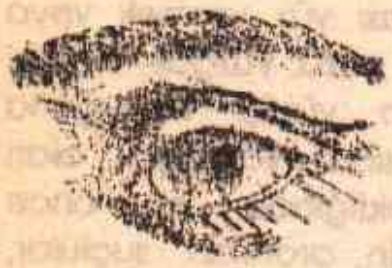

Bu sayının 4'le çarpımında çıkan 28' in Arap alfabesindeki harf sayısının oluşmasını etkilediği de söyleniyor...

Tanrı' nın bakire annesi olarak benimsenen Meryem' in yüzü, göğe bakan ve bakire olan dünya toprağı olarak düşünülmüştür. Bu nedenle olmalıdır ki, özellikle ortaçağın sonunda Meryem' in yüzünün ikonlarda siyah gösterilmesi adet haline gelmişti. Siyah yüzlü Meryem' in en belirgin örneği Trabzon SUMELA MANASTIRI' nda görülüyor...

MELEKLER

Tanrı gözle görülmez, O fiziki temas ve ulaşımın ötesinde olduğundan Tanrı ile insan arasında ilişkiyi kuracak bazı aracıların bulunması gerekli olmuştur. Aksi halde ilâhi yasaya uyma olanağı bulunamayacaktır. Çünkü insan maddidir; Tanrı ise ruhun da ötesindedir. Tanrı ile insan (peygamber) arasında ilişkiyi kuran en güvenilir vasıta **vahiy** dir. Vahiy, ilâhi tebliğ (bildiri) demektir. Bu ilâhi bildiriyi Tanrının insan olan memuruna, yani peygamberine getiren haberciye, bu mesajın taşıyıcılarına **MELEK** adı verilmiştir. Melekler Tanrının bütün emirlerine boyun eğen bakanlar, yasa uygulayıcıları ve nihayet, O' nun ordusu gibidirler. Bu sonuncusu Hıristiyanlarca, Kariye müzesi mezar şapeli kubbesinin içinde, meleklerin, iyiliğin koruyuculuğu ile görevlendirilmiş anlamında, mızrak ve kalkanla donatılarak, silahlandırılmış bir şekilde betimlenerek yansıtılıyor. Aslında eter gövdeli, uçucu, tam anlamıyla manevi yaratıklar olmalarına karşın, ikonografik temalar üzerinde resimlendirildikleri zaman, ya kuğu kanatlı bebekler şeklinde veya gene kanatlı olmak kaydıyla, yetişkin bir insan görünümünde olmaktadırlar. Meryem' e hamilelik müjdesini veren melekler her iki şekilde de betimlenebiliyorlar.

Genellikle Cebrail (Gabriel)' i elinde bir sopa veya bir küre tutarken görürüz. Sihirbazlarınkini andıran bu sopaya **krikeion** deniliyor ve Tanrıya yakaranların bir atribüsü olarak tanıtılıyor. Elindeki objenin ise, sağlıklı olacağından emin olmamakla beraber, küre' nin sembolizminde değindiğimiz özelliklerle bağlantılı veya, falcıların gelecekten haber vermek için kullandıkları ve **GÖRÜNENLE GÖRÜNMEYEN ARASINDA ARACILIK YAPAN**, bilicilik sembolü kristal bir küre olabileceği görüşündeyiz.

Aristo felsefesine göre, melekler gökteki yıldızların hareketlerini düzenlemekte ve herbiri bir yıldızdan sorumlu bulunmaktadır. Eğer durum böyle ise, gökteki yıldız sayısı kadar melek olması gerekmektedir!..

Melekler arasında hierarşik bir bağlantı olduğuna inanılmaktadır; bu düzen ise onların Tanrının tahtına yakınlıklarıyla ilgili bulunmaktadır.

Kutsal kitapların ifadelerine göre, başlıca meleklerin sayısı dörttür; bunların ilki Cebrail (Gabriel) olup, baş melek ünvanını taşır. Cebrail bir vahiy meleğidir. Diğerleri Mikael (Michel), cennetin kapısında durur, doğa olaylarını yönetmekle görevlidir. Azrail (Azrael), Tanrının emriyle ruhu bedenden ayırmakla görevlendirilmiştir. İsrafil (Rafael) ise kıyamet gününü bildirecek olan melektir.

Bilindiği üzere, meleklere iman, İslâmdaki iman esaslarının ikinci sırasında yer almıştır.

İkonografik tablolarda melekler, altı kanatlı olarak, resimlendirilirler. Bunlardan ikisiyle, Tanrıyı görmekten korktukları için, yüzlerini kapatırlar, diğer ikisini bacaklarının üzerine çaprazlama biçimde koyarak uçmalarını sağlamaktadırlar. (Bkz. Kanat)

Bazı Ortodoks kiliselerinde (İstanbul ve Trabzon Ayasofya), kubbe ile kare mekân arasında bir birleştirme -geçiş- öğesi işlevini yapan üçgen pantantifler üzerine bu dört meleğin freski yapılır. Meleklerin özellikle bu kısma yerleştirilmelerinde güdülen amaçlardan birinin, mimari açıdan pantantiflerin işlevine paralele olarak, sanki gök kubbeyi ve orada bulunan İsa' yı kanatları üstünde taşıdıklarını, diğeri ise onların aynı zamanda gökle yer arasında mesaj iletme işlevini üslendiklerini betimlemek olduğunu sanıyoruz.(*Bkz. Konya Karatay Medresesi*)

Melekler cennetin müzisyenleri ve önemli olayları haber vermek (anons etmekle) görevlidirler. Bu bakımdan onları çoğu kez ellerinde bir müzik aracı, bir harp tutarken, veya, vaftiz sahnelerinde olduğu gibi, trompet çalarken görmekteyiz.

Mitolojide sözü edilen PSYKE' de kelebek kanatlı bir melek gibi gösteriliyor. Aslında (ruh) anlamına gelen Psyke, Milet kralının üç kızından en gözde olanıdır. Bu nedenle Afrodit' in hışmına uğrar; fakat sonunda onun oğlu olan EROS' a aşık olur. Bu olayda ruh ve sevginin bir arada, ayrılmaz bir bütün olarak kabul edildiğini ve meleklerin SEVGİ MESAJI taşıyan varlıklar olduğuna da tanık oluyoruz...

Melek figürünün, Akdamar Adasındaki kilise kabartmaları arasındaki av sahneleri ve Beyşehir Gölü Kubadabad sarayı çinilerinde gözlendiği gibi, Bereketi arttırıcı bir rolü bulunuyordu. (*Bkz. Akdamar Adası*)

Alın: Kafatasının saçla kaplı olmayan kısmıdır. Gerçek işlevi bugün hâlâ gizemini koruyor. İçindeki, pek işe yaramaz gibi duran lob' ların belki bir gün bir bilgisayarın en önemli ve hassas merkezi olduğunu EKRANIN' da göstrerek kanıtlayacaktır.

Bugün en azından konuşma ve öğrenme merkezinin alın lobunda bulunduğu biliniyor.

KAFATASI

Anatomik olarak, insanda ve omurgalı hayvanlarda beyni muhafaza eden kemikten bir kutu...Bunun için kafatası konusunda yapılan tüm yorum ve benzetmeler daha çok akıl ve beyinle ilgili olmuştur. Örneğin, " kafalı adam, kafası almamak, boş kafalı..." vb. deyimlerde, zeka, anlayış, bilgi...gibi yetenek ve özellikler bulunmasına karşın, aptal, ahmak, cahil, beyinsiz... türünden sıfatlar da dile getirilmek istenir.

İlkel kabilelerin değerlendirmeleriyle başlayan " düşünceyi yöneten yüksek komutanlık karahgahının(!) kafatası içine yerleştiği" varsayımı, bugün de geçerliliğini koruyor... Ancak onlar, örneğin Senegal Bambarları, bu merkezin insanın makrokozmik yapısı üzerinde, ondan direktif alan, üç tali merkezin şefliğini yaptığı kabul etmişlerdi. Bu merkezlerin yerleştiği noktalar ise, göğüs kemiğinin altı, göbek ve seks organıydı... Bu konuda bilimsel bir açıklama yapmak niyetinde olmamakla beraber, gerçek olgunun, kafatası içinde iradi (bilinçli) hareketleri düzenleyenin büyük beyin, diğer iradi olmayan, refleks ve otomasyon faaliyetlerini yönetenlerin ise küçük beyin ve omurilik olduğuna değinerek, ufak bir hatırlatma yapmayı gerekli buluyoruz....

İskeletin tam tepesini oluşturan kafatasının, onun bu önemli ve hayati görevi dikkate alınarak, gayet özenle yapılaştırılmış ve biçimlendirilmiş olması dikkat çekicidir.

Kafanın içinde, beyinle kafatası arasında bir sıvı bulunur. (hidrosefal). Bu su, fiziki bir kural olarak, normal bir su kitlesinin üzerine yapılan basıncı her tarafa dağıtması gibi, o da çarpma halinde kafatasının içinde aynı işlevi yapmaktadır. Kafatasını oluşturan kemikler birbirlerine kenetlenmişlerdir. Kafatası diğer kemik oluşumlarına oranla daha sağlam bir yapıya sahiptir. Nitekim eski mezarlardan, yüzyıllar boyu özelliklerini pek fazla kaybetmemiş durumda kafatasları çıkarılıyor; ağzındaki dişlerin bile çoğu yerlerinde durmaktalar.

Ayrıca kafa şekil olarak küreye benzer, dolayısıyla direkt çarpmaların aynı basınçla kafanın diğer taraflarını etkilemesine engel olur. Kafatası kemiğinin en sağlam olan bölümleri çarpmanın gelmesi olası yönlerden, yani alın ve arka kısımda daha kalın ve sağlamdır. Kafatasının en zayıf olduğu bölüm ise (bıngıldak) tabir edilen tepesidir.

Birçok Asya ve Avrupa efsanelerinde (insanın göğü ve semavi kubbesi) şeklinde yorumlanan kafatası, insan ve hayvan vücudunun

kutsallığı olan bir organı şeklinde benimsenmiş ve sonuçta, KAFATASI KÜLTÜ'nün doğmasına neden olmuştur.

Özellikle avcı toplumlarda yaygın bir tapınma objesi olan kafatası kesitinin libasyon denilen, tanrılara içki sunma törenlerinde kullanılan kapların (kupaların) biçimlenmesini de etkilemiş bulunuyor. M.Ö III. Yüzyıl' da Gaulois' larda tapınak rahipleri bu töreni kafatasına benziyen kupalarla yapmaktaydılar. Daha eskilerde ilkel kabileler ecdat kafalarını, hem onun anısını yaşatmak, hem de ondaki bu kutsal cevherden hayatta kalanların sürekli yararlanıp nasiplerini almaları amacıyla, kesip saklamaktaydılar. Yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kafatası yığınları bu geleneği kanıtlayan veriler arasındadır.

Öte yandan kesilmiş bir kafayı (FİZİKİ ÖLÜM) ün bir sembolü yapan olgu ve uygulamalar da var: Örneğin bu kabile insanları, savaşta öldürdükleri önemli kişilerin cesetlerinden kestikleri kafaları, bir süre bir mızrak ucuna takıp dolaştırdıktan sonra, onu bir zafer ganimeti olarak saklamaktaydılar. Neolitik çağ insanı, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunan bir duvar freski üzerinde farkedildiği gibi, ölü insanları başsız olarak resimlendirmişlerdir.

Av hayvanlarının kesilip kurutulduktan sonra içlerinin doldurulmasıyla evlerde saklanması, avcılıkla uğraşanların evlerinde görüldüğü gibi, insanın hayvan üzerindeki zaferi ve üstünlüğünü ifade eder bir amaca yöneliktir.

Batılı bir düşünür, "Yazar, insanları bilmeden bildikleri şeyin bilincine vardıran kimsedir..." türünden bir deyimde bulunuyor. Biz de bu kitapta ön konuşmamızda da vurguladığımız gibi, okuyucuların bilmedikleri değil, aslında bilinen ve fakat şu veya bu nedenle yüzeysel bir boyutta kalmış olacağını sandığımız bazı konulara açıklık getirme amacını güdüyoruz...aslında bazı şeyleri biliriz. Ancak bunların bildiğimiz gibi olduklarını çoğu kez o şeyi okuduğumuz zaman anımsarız. Bu bakımdan kafatası olgusu üzerindeki bu yorumsal açıklamayı, aşağıdaki görüşün parantezine dahil ederek, noktalayacağız:

Bilindiği üzere ölüm ve ölüm tehlikesinin varlığı, hemen her ülkede, bir kuru kafanın üzerine çaprazlamasına konulmuş iki kemik parçasıyla sembolleştiriliyor. Aslında kafatası burada, biraz önce değindiğimiz gibi, fiziki, yani maddesel olan

ölümü, üzerindeki iki inçik kemiği ise Saint André haçı'nı göstermektedir ve ruh'u simgelemektedir. Bu görünüm maddesel yaşamın ruh'un üstünlüğünün etkisi altında kalarak parçalanması ve dörtbir tarafa dağılmasını yansıtıyor. Buna bağlı olarakta kurukafa, doğrudan doğruya gerçek ölümün, haç ise manevi,(ruhani) gelişmişliğin bir sembolü oluyor...

Özellikle dinsel içerikli faaliyetlerde başın üstü örtü, türban, bere, bone, takke...benzeri nesneler konularak örtülmekte veya sarılmaktadır. Bu gelenek Hititlerde bile vardı. Kral IV. Tuthalya rahip giysili iken başında bir bone bulunuyor. Yahudi sinagoklarına bone ile giriliyor. Meryem Ana daima başörtülüdür.

İnsanın başını mikrozmos olarak niteleyen çevreler bu hareketi gök kubbeye yani evrene karşı beslenen saygı eğiliminin bir işareti olduğunu ileri sürüyorlar. Nasıl ki ayakkabı ayakla yer yüzü arasında aracı bir rol oynuyorsa, başın üzerine konulanlar veya örtülenlerde onun gökle doğrudan temasını kesmiş oluyorlar.

İSKELET

Ölümün ve kimi zaman şeytanın da kişileştirilmiş görünümüdür. Eskiden simyacılar kurşun, demir, kalay..gibi sıradan metalleri altın ve gümüş gibi değerli olanlara dönüştürme umuduyla bu metalleri Hermes vazosu adı verilen armut biçiminde cam bir eritme kabında ısıtırlar, oluşan renk değişikliklerini dikkatle izlerlerdi. Siyah, eski metalin başka bir maddeye dönüşeceğini gösterirdi. Bunun için iskelet siyah rengin sembolü olmuştu. Aynı ope-rasyonlarda gümüş elde etmek için maddelerin beyaza, altın elde etmek için ise kırmızıya dönüşmesi gerekiyordu.

İskelet statik bir ölümü, kesinleşmiş bir hali değil, bilakis dinamik bir ölümü temsil eder.(Eline bir orak veya tırpan verilmesi bu dinamizmin göstergesidir) Eğer dene-bilirse o, yaşamın yeni bir biçiminin haber vericisi ve aracıdır.

Alaycı tebessümü ve düşünceli tavrı ile bilinmeyenin eşiğini aşan' ın bilgeliğini, yani ölüm sayesinde ahiretin gizlerine vakıf olduğunu söyler gibidir..

Antik çağda sihirli işlerle uğraşan kimseler üstüne iskelet kazılmış bir mühür kullanıyorlardı. Buradaki iskeletler, Hermes örneği olarak kabul edilmişlerdir. Çünkü bu tanrı öbür dünyaya inip tekrar geri gelme ve ölü ruhları beraberinde götürme kabiliyetine sahipti. Bu nedenle Hermes' le iskelet arasında, öbür dünya yolculuğu yönünden bir özdeştirme yapılmıştır.

KIL, SAÇ - SAKAL, BIYIK , DİŞ ve TIRNAKLAR

Kılık kıyafetin dışında, bunların tümü, sanki insanın doğal yapısını bezeyen aksesuarlardır. Manevi yönden incelersek, ait olduğu kişinin özgün bazı yönlerini ve erdemlerini yansıtırlar; içimizden ayrıldıklarında onlara karşı beslediğimiz sevgi, inanç ve bağlılık nedeniyle ebedileşen anılarını tekrar yaşatırlar.

Kutsal emanetler olarak nitelenen ve azizlik katına yücelmiş kişilerin sağlıklarında kullandıkları eşyalar ve bazı organ parçalarının büyük bir özen gösterilerek saklanması ve onların manevi değerlerine ibadet edercesine duyulan saygınlığın tazeliğini koruması, işte bu duygu ve düşünceden kaynaklanmaktadır. Eski çağlardan bu yana, hemen he toplumda, aynı değer yargılarının varlığına ve bu tür kutsal objelere duyulan saygının kendi inançları, örf ve adetlerinin gerektirdiği biçimlerde, yansıtıldığına tanık oluyoruz.

Hz. Muhammed' in sağlığında giyindiği manto, onun mubarek vücudundan bir parçayı sergileyen ayak izi, traştan sonra toplanan sakal kılları, (sakalı şerif) Uhut savaşında bir taş isabetiyle kırılan dişi, mühürü, kılıcı, sancağı...yüzyıllar boyu milyonlarca Müslümanın indinde en değerli manevi bir hazine olma niteliğini korumakta ve O' na olan sarsılmaz bağlılığın göstergelerinden birini oluşturmaktadırlar... Aynı müzede, İmparator Konstan-tin' in annesi Hellen tarafından getirildiği ve Yahya peygamber (vaftizci Yahya) e ait olduğu sanılan, bir kafatası ve el de bulunuyor.(?)

Saç meçi ve süt dişine, ilkel kavimlerden bu yana, bazen bir kült objesi olarak saygı duyulmuştur. Bunlar rasgele sağa sola atılmaz, o toplumun törelerine göre özel bir işlem görürdü. Günümüzde bile bazı

çevrelerde, çocuğun bir saç demeti (zulüf) nin veya ilk çıkan süt dişinin bir anı olarak saklanması, dama atılması veya bir cami kovuğuna bırakılması geleneği sürdürülmektedir.

Tırnak konusunda da bazı alışkanlıklarımız bulunuyor. Eski büyüklerimiz tırnağın haftanın belirli günlerinde kesilmesini ve kesilen tırnağın sağa sola atılmasının günah olduğunu söylerlerdi. Bu konunun temelinde, periodik bir düzen ve sağlık koşullarına özen gösterme amacı yatmaktadır, şüphesiz...

Şaçlar genel bir kanı olarak, kadının ziyneti olduğu gibi, bazı erdemleri yetenekleri, erkekliği ve kuvveti simgelerler. Kutsal kitapta söz edilen ve M.Ö XII. yüzyıllara tarihlenen bir efsane var; Samson ve Dalila olayı... Samson bir İbrani kralı; çok uzun saçları var ve insanüstü gücünü saçlarından alarak, Filistinlilere karşı savaşıyor. Ama bir gün Dalila adlı bir kadın, bir fahişe, onun saçlarını kesmeyi ve Samson'u Filistinlilere teslim etmeyi başarıyor. Bu olay Akdamar adasındaki kilisenin kuzey duvarında diğer alçak kabartma kompozisyonlar arasında da işlenmiştir. Mitolojide kuvvet tanrısı olan Herkül ve baş tanrı Zeus, güç ve olgunluk simgesi olarak hep uzun saçlı ve sakallı olarak canlandırılmışlartır. Saçını başını yolmak, saç saça baş başa döğüşmek deyimlerinin buradan kaynaklandığını sanıyoruz.

Çin ve Vietnam gibi Uzakdoğu ülkelerinde, bazı imparator ve imparatoriçelerin, uyruklarına olan bağlılıklarını ve onların mutlulukları için çalıştıklarını kanıtlamak amacıyla, saç veya tırnaklarını kestikleri dönemler olmuştur. Bu tür geleneklerden esinlenerek, saçın bir kısmının kesilmesinin bir adak ve kurban materyali olarak kullanıldığı yargısına varıyoruz.

Saç ve sakalı hiç kesmeden olabildiğince bırakmak veya bunun tam tersine, saçları kökünden kesmek veya başı, sıfır numara denilen ustura ile kazıtmak ise, acı ve üzücü bir olay karşısındaki duygusal tepkinin pişmanlık ve üzüntünün göstergesi olmakla beraber, kederinden saçını başını yolmak şeklinde ifade edildiği gibi, bazen de herhangi bir rejim veya yönetimin tutum ve davranışlarına baş kaldırma, toplumun uyması gereken bazı yasaları, örf ve adetleri hiçe saymanın, onları telin etmenin anlamlarını da taşıyor.

Eski Türk geleneklerinde birinin sakalını tutmak, ona karşı büyük bir hakaret sayılmaktaydı.

Günümüzde sözü edilen ve (dazlaklar) adı verilen serseriler grubunun giriştikleri eylemler bu tepkiyle ilgilidir. Barbudalı Fidel CASTRO, Küba zulümden kurtulana kadar. Saç ve sakalını kesmemeye yemin ettiğini söylemiştir!..

Vaktiyle bazı ülkelerde uzun saçlılık modası uzun süre geçerliliğini korumuştur. Ancak bu ülkelerde saç kesme adeti başlayınca, uzun saçlılık bir ayrıcalık belirtisi ve amblemi haline dönüştü. Nitekim bu ülkelerde sadece krallar, prensler, aristokratlar ve diğer kraliyet mensupları uzun saçlı olabiliyor, hatta onlar kadın saçını andıran peruk takıyorlardı. Bunların dışında kalanlar, örneğin, hizmetçiler, uşaklar...saçlarını kesmek zorunda bırakılmışlardı. Bunun yanı sıra, dağınık saçlı olmak, herhangi bir meslek, mezhep dalı üyeliğinin göstergesi olmakla beraber,(bugün İngiliz hakimleri hala peruk takma geleneğini sürdürüyorlar) matem tutma anlamını da içermekteydi. Bu bakımdan ölüm törenlerine, bazen de tapınaklara, dağınık, taranmamış saçla gidilmesi ve girilmesi adet haline gelmişti. Öykülerde, efsanelerde söz edilen falcıları, büyücüleri...hep uzun ve karmakarışık saçlı olarak gö-rüyoruz...Hint ve Yunan mito-lojilerinde korku veren yaratıklar da hep uzun saçlı olarak can-landırılmışlardır; Gorgonların Me-dusa' sı ve Typhon' lar gibi... Ancak aynı mitolojide saç ve sakal güç, kuvvet, cesaret, cen-gaverlik gibi bazı erkeksi haslettlerin ve ilim adamlarının da simgesiydi. Bizdeki " sakalım yok ki sözüm geçsin! " tabiri bu açıdan aynı anlamı taşıyor!.

Yırtıcı bir canavarınki gibi dişler vücudun ağız kapısının gardiyanlarıdır. Girip çıkanları gözler, dil de korurlar.(Tibet XIX.yy. The Newyork Meseum)

Sakal ve bıyığın kesilme ve biçimlendirilmesi her hangi bir, mezhep, tarikat veya sosyo-politik bir görüşe taraftar olanların bir kimlik belgesi gibiydi. Durum bugün de aşağı yukarı böyledir. Bu bakımdan, başta Zeus olmak üzere diğer tanrılardan Poseidon, Hepaitos, sağlık tanrısı Eskülap

hep sakallı ve saçlıdırlar. Bunun yanında özellikle doğulu rahipler (Ortodokslar) ve İslâm din adamları sakal koyverirler. Ortaçağ keşişleri traş makinesi veya makası yılda sadece bir-iki kez kullanırlardı. Onların görüşüne göre de, erkek veya kadın olsun, saç bir süs değil, bilakis bir pişmanlık ve af dileme işaretiydi. İsa' nın benzeri sakal, ona bağlılığın göstergesiydi,onun dinine olan inancını ifade etmekteydi. Ancak bu konuda, İsa' nın VI. Yüzyıla kadar yapılan ikonlarda, sakalsız olarak resimlendirilmiş olması dikkat çekicidir.

Şairleri, filozofları, ünlü ressam ve diğer sanatkarları çoğu kez sakallı olarak düşlediğimiz olur. Eski Mısırda ise kraliçeler sakallı olarak gösteriliyordu. Bunun amacı, kadın ve erkek arasındaki doğal eşitsizlikleri kınamak ve kadınların da erkeklerin sahip olduğu hak ve yetkilere lâyık olduğunu anlatmaktı. Kraliçe ise bu kampanyaya öncülük ediyordu!..

Eski Çinde, başın iki yanından sarkan saçlar güneş ışınlarının bir imajı olup, yerle gök arasındaki atmosferik ilişkilerle eşdeğer tutuluyordu. Gene bu ülkede, " bir ağacın dallarını kesmek nasıl yağmuru etkiliyorsa, saçların kesilmesi de aynı şekilde, bereketin azalmasına yol açar", şeklindeki bir inancın varlığından da söz ediliyor.

Eski Mısırlılardan başlamak üzere, uzun süren seyahatlar, savaşlarda veya bir adağın gerçekleşmesini bekleme süreci içinde saç ve bıyıkların kesilmemesi, başka toplumlarda da uygulanmıştır.

Sembolizm, saçları yeryüzünün otları, bitkileri olarak değerlendiriyor ve özellikle ormanları DAĞLARIN, bulutları ise GÖĞÜN SAÇLARI, olarak tanımlıyor.

Tarımsal toplumlar, genellikle, saç kesilmesine karşı bir tutum içindeydiler. Bu insanlar, bitkilerin gökten dökülen yağmurla boy atmasını, onlara bu yeteneği veren güce (Tanrıya) doğru yönelmesi şeklinde yorumlayarak, saçların hatta vücuttaki diğer kılların da uçucu yaratıkların tüylerine benzediğini ve bir gün onu da yaratanına doğru yükseltip uçurmaya yarayacağına, kesilmediği takdirde, aynı zamanda bitkilerin gelişmesine de yardım edeceklerine inanıyorlardı.

Kadının silahlarından(!) bri de saçlardır denilir. Ancak gerçek olan olay, saçın cinsel dürtünün faktörlerinden biri ve cinsel çekicilikle yakın ilişkisinin olduğudur. Hıristiyanlıkta da kadınlar normal olarak kiliselerine başları açık olarak girmemektedirler. Bunun dışında, Rusyada, vaktiyle evli kadınlar başlarını örtmek zorundaydılar. Saçları açık olarak dolaşmak

sadece bakirelere veya evlenmemiş kızlara tanınan bir ayrıcalıktı. Eskiden İslâm toplumunda kadınların saçlarını mümkün olduğu kadar kesmeyip, alabildiğince uzatmaları adet haline gelmişti. Nitekim onların güzelliğinden söz eden şarkı ve şiirlerde saçların uzunluğu, çokça yer alan sözcükler arasındadır.

Saç ve sakal ölüme karşı en fazla direnen ve durmaksızın kendini yenileme azmini gösteren vücut parçalarıdır. Bu olaya cesedin mezara konmasından bir süre daha, saç ve sakalların uzamalarına devam etmelerinde, tanık oluyoruz. Konu aslında, biyolojik etkenler açısından, ölümden sonra derinin büzülmesi ve içindeki sert kılların derinin üstüne çıkmasını kolaylaştırdığı şeklinde açıklanıyor. Öte yandan bu olayı dünyadaki tüm varlıkların canlı olanlarında RUH, cansızlarında ise ENERJİ olduğu gerçeğine dayanarak, ölen kişi ruhundan ayrılsa bile cesedindeki enerjinin bir süre daha varlığını koruduğu, şeklinde de ifade edebiliyoruz.

(İslâmda sakal koyvermek ve bıyığın biraz kesilerek düzeltilmesi dindendir. İnançlara göre, sakal, görme zafiyetinden korur, boğaz ve göğsü kapatır, deriyi yumuşak tutar, diş dibi etlerini tabii arızalardan korur. Allah kadınları saçları, erkekleri ise sakalla süslemiştir. Kadınlara benzemeye yeltenen erkeklere ve erkeğe benzemek isteyen kadınlar hoş karşılanmaz; çeneye ve yanaklar traş makinesinin sürülmesi görme gücünü azaltır. Bıyıkların biraz kesilmesi ise koku almayı önlememesi içindir.)*(Not. Metnin işaretli olan bu son bölümü, Selamet Yayıneviden Halil Tatlıgül'ün çevirisini yaptığı, Muhaddis Prof. M. Zekerriya El-Kanddehlevi'nin bir kitabından aynen alınmıştır.)*

KIL

Mitolojide bir erkeklik simgesi olmuştur. Şayet vücudun belirli yerlerinde, örneğin, erkeğin göğsü, çenesi, kolları ve bacaklarında bulunursa yararlı ve olumlu, ama tüm vücudu örtmüşse, şeytani bir niyet ve arzunun varlığı anlamını taşır. Keçi ayaklı tanrı PAN'ın her yanı kıllıdır. O Hermes'in oğlu ve çobanların tanrısıydı. Tanrıların çoğunlukla insan kılığında değil de hayvan kılığında düşünüldüğü ilk zamanlarda keçi kafalı iken, sonradan bu keçi kafasından sadece boynuzlar ve sakal alıkonularak, yüzü insan yüzü olmuştur. Pan ormanda azgın tekeler gibi güzel nimfe'lerin peşine düşer, insanların hayvanların uyuduğu kızgın, ıssız yaz öğlelerinde birdenbire, beklenmedik gürültüler koparır, dört bir yana

panik, korkular saçardı...İşte bu yönden Pan olumsuz nitelikleri olan bir tanrıydı.

Kılların kesilmeden çoğalmaya terkedilmesi, içgüdü ile oluşan şehvet düşkünlüğünü de yansıtmaktadır.

Omer' in İLİYADA' sında, kurban edilecek bir hayvanın kıllarının, tüylerinin kırpılıp kesilmesi yani bir temizliğin yapılmasında, o hayvanın ölüme adandığı anlamında bir ifade bulunmaktadır. Zaman içinde, bir dini ayin veya ibadetten önce şu veya bu şekilde bir vücut temizliği zorunluluğunun ilk olarak bu ifadeden kaynaklanarak töreleştiğini ileri süren çevreler bulunuyor...

DİŞLER

İnsanın ağzında bulunan dişler başlıca üç gruba ayrılıyorlar:

1. Kesici dişler. Bunlar ön dişler olup 8 tanedir.

2. Parçalayıcı dişlerdir; bunlara (kanin) veya (köpek dişleri) denilir ve ağzın içinde ikişerden 4 tane olarak bulunurlar.

3. Öğütücü dişler olup,(azı dişleri) larak isimlenir, 20 tanedirler. Parçalayıcı (kanin) dişler fillerde çok gelişmişlertir. Köpek dişleri et yiyenlerde çok, otoburlarda ise az gelişmiş veya hiç bulunmamaktadır. Paleolitik çağda, mağara adamının ilk yaptığı araç ve silahlar bu etoburların kesici dişlerine benzetilmiştir.

Kesici dişler, gülerken dudakların yarı açık halinde görülebilenler olup neş' e ve sevincin işaretleridir. Köpek dişleri kin ve hefreti gösterirler. Öğütücü dişler ağza alınan yiyeceği, maddi arzuların iştah oranında, çiğnenmesini sağlarlar. Öğütücü dişleri kuvvetli olan insanlar azimli, sabırlı ve biraz da inatçı tipler olarak nitelenirler.

Dişlerin yitirilmesi, gençliğin olduğu gibi, savunma ve saldırganlık gücünün de tükenişi olarak değerlendirilir. Diş bilemek, diş göstermek, kin, nefret ve saldırganlıkla, dişini sıkmak ve dişi geçirmek ise, dayanma ve direnme gücüyle ilgili deyimlerdendir...

GÖZ

Görerek algılanma organı olan gözler, Taoizm felsefesinde güneş ve ay' la özdeştiriliyor ve sağ gözün güneş, hareket ve gelecekle, sol gözün ise ay, pasiflik ve geçmişle ilişkili olduğu, ileri sürülüyor. Sembolizm göz' le pencere arasında bir ilişki kuruyor: İki türlü pencere vardır. Biri yuvarlak, buna öküz gözü denilir ve Avrupadaki evlerin en üst katlarında açılmışlardır. Işık ve havayı en çok alanlardır ve daha çok göğe yöneliktirler. Bu bakımdan alıcı (reseptif) olurlar ve insan gözüne benzerler. Diğer pencereler kare şeklinde olup, alt kattadırlar ve daha çok yeryüzü, sokakla ilgili görüntüleri almaya yönelik işlevleri vardır...

İslâmda, " Kalp gözü insanın Tanrıyı, Tanrının da insanı gördüğü göz' dürl " denilir. Hindistanda tanrı heykellerinin gözleri, her şeyi görebilmesi için, açık olarak yapılmaktadır. Eski Mısırda ise göz en kutsal sembollerden biriydi. Bu ülkede, önden görüntülenene resim ve kabartmalarda göz gayet abartılmış olarak, profilden gösterilenlerin gözleri ise, önden görünür pozisyonda işlenmişlerdir. Bu üslup, daha sonra, Hitit yontu sanatını da etkilemiştir. Gözle ilgili olarak Mısırın, gerek edebiyatında gerekse plastik sanatında, şahin ve baykuş' a büyük yer verdiği gözleniyor. Çünkü bu iki kuşun en güçlü olan organları gözleri olup gece bile görme yeteneğine sahip bulunmaktadırlar. Mumyalarını koydukları lahitlerin üstüne ölünün dış dünyayı görebilmesi için iki göz resmi yapıyorlardı.(*İstanbul Arkeoloji ve Eski Şark Eserleri Müzesi*)

Başkaca inançlarından biri de, evrenin gözünün güneş, dünyanınkinin ise göller, olduğu doğrultusundaydı. Göller aynı zamanda, yeraltı sakinlerinin yeryüzü alemini görebilmelerini sağlamaktaydı. Bataklıklara gelince bunlar, " çok ağlamış gözlerdi ", onların nazarında...

İslâmda göz bir kaynak, bir pınardır. Urfadaki (Ayn Zaliha) adı verilen, efsanevi BALIKLI GÖL bu betimlemelere uyan bir örnektir. Zaliha, zalim Nemrut' un kızı ve İbrahim peygamberin sevgilisidir...

Mitolojiden kaynaklanan geleneklerde, çok gözlü olmak nekadar olumlu bir tipi canlandırıyor ve ona yakıştırılıyorsa, Poseidon' un oğlu Kyklops Polphemes' in olduğu gibi, bu, alnının üzerinde sadece bir gözü olan yaratıklar da (tepegözler) o derece insanlık dışı eylemlerin bir

sembolü olmuşlardır. *Polyphemes- Odysseus efsanesi Selçuk Arkeoloji müzesinde sergileniyor.*

Göz' ün organ olarak, bir canlı biçim ne denli bir önem ve değer taşıdığı tartışılmaz bir gerçek; ama biz hepsinin ötesinde, dünyaya geliş ve gidişte ışığa açılan ve kapanan pencerelerin gözler olduğunu vurgulamakla yetineceğiz. Bu bakımdan bir hasta için " gözlerini açtı " onun hayata dönüşü anlamında, " gözleri yumdu " deyimini de, çoğu kez, onun ölümü halinde, kullanmaktayız.

Hemen her toplumda kem gözden korunmak için bazı objelerin, insan veya hayvan, hatta eşyalar üzerine takılması bugün bile etkisini sürdüren geleneklerden biridir. Örneğin, tuz, at nalı, bazı geometrik şekillerde muskalar...ancak bunların en yaygın olanı, göze benzemek kaydıyla stilize edilmiş mavi, parlak camdan yapılmış NAZAR BONCUKLARI' dır. Temelde yatan amacı çeşitli şekillerde yorumlanan göz boncuklarını, ya kutsal sayılan balığın gözüyle, ya da Medusa' nın güçlü gözleriyle ilişki kurarak, göze karşı gözün koruyucu bir silah gibi kullanılma düşüncesinin egemen olduğunu ve kuvvete karşı kuvvet ilkesinden kaynaklandığını ileri süreceğiz ve " Göze göz, dişe diş " deyimini hatırlatan bu yargımızı doğrulamaya çalışacağız.

Bu tür nazarlıklar sadece Türkiyede değil, Mısırlılarda, Fenikelilerde, Kartacalılarda, Yunanlılarda, Etrüsklerde, Romalılarda ve Babillilerin etkisinde kalan ve nazardan çok korkan Yahudilerde de kullanılmıştır. Asurlular (kem göz) ü insanın sağlığını bozan nedenler arasında saymaktaydılar.

Gözle diş arasında bir bağlantı olduğunu ileri süren Bambar kabilesi yerlileri, gözün gereğinde diş gibi, bir nesneyi kemirme gücüne sahip olduğuna inanıyorlardı. (*Antakya Arkeoloji müzesinde kemgöz' ü gayet açıkca belirten güzel bir mozaik pano bulunmaktadır.*)

Gözün fonksiyonel olarak insan yaşamındaki rolünden çok, onun sözcük ve kavram olarak yer aldığı deyimlerden söz etmek istiyoruz: Dikkat edilirse, bu deyimleri kullanmak daha çok, dikkat, cesaret, tedbirli olmak, aşk, özveri, özlem...gibi bazı duygularının ifade edilmesi istenir. Bunlardan bazıları şunlar: Gözünü açmak, gözünü ayırmamak, göz önünde bulundurmak, göz yummak, gözden kaçırmamak, göz açtırmamak, göz kulak olmak, gözünü dört açmak, gözü pek olmak, göze almak, gözden düşmek, göz boyamak, göz dikmek, göz gezdirmek, göz kararı, göz göre göre, gözden çıkarmak, göze çarpmak, göze girmek, gözüne kestirmek, gözünde tütmek, gözü açık gitmek, göz hapsi, göz nuru, göz süzme, gözü

dönmek, göz korkusu vermek, gözü tok olmak, aç gözlü, açıkgöz, ilk göz ağrısı olmak, gözü gibi sevmek, gözü ısırmak, gözü yememek, göze batmak, gözleri yolda kalmak, iki gözü iki çeşme ağlamak...

ÜÇÜNCÜ GÖZ: iki gözümüz kapalı iken, içimizi, kalbimizi gören gözdür. Hintli kadınların alınlarına ben koymaları, kurban kanının alına noktalanması, Osmanlı sultanlarının başlarındaki TUĞ' un...(Üçüncü gözle ilgili olup olmadığı yoruma açıktır.)

Gözlerin " daima gerçeği yansıttığı ve asla yalan söyleyemedikleri" ileri sürülür; bu fikre, geniş anlamda, katılmak mümkündür. Çünkü görmek istenilen bir şeye gözü ve gereğinde başı çevirmek, istiyerek, bilinçli olarak yapılır; oysa, kalbin dili olan bakışların ifadesini kontrol ve onun samimiliğini etkilemek çok daha zordur!..

Eski Roma geleneklerinde TEK GÖZLÜ olarak yaratılmış olmanın kişiye insan üstü bir güç ve yetenek verdiğine inanılıyordu. Nitekim Romalı bir kahraman olan Horatius Cocles' in bir gözü yoktu. Bir bakışı ile düşmanını paralize edebildiğinden, şehre giriş veren bir köprünün gözetimi ona verilmişti. İskandinavya mitolojisinde adı geçen tanrı Odin' de bir gözünü yitirmişti. Buna rağmen görünmeyeni bile görme yeteneğine sahip olmuş, gizemli egemenliğin tanrısı sıfatını elde etmiştir.

L'aigle
Il est lui « l'aéli qui a la vision trine », Gardien de la « Porte des dieux », l'aigle introduit l'Homme dans sa dimension royale (bas-relief du tombeau de la reine Hatchepsout, nécropole de Thèbes, Egypte ; photo Roger Viollet).

Savaşta, o müthiş gücü sayesinde tek bir bakış darbesiyle (teza çağının ışın tabancaları gibi! (yazarın yorumu) düşmanı, yıldırım çarpmışcasına hareketsiz kılabiliyordu. Öte yandan tek gözlü olmanın basiret ve ferasetin (sağgörülü ve anlayışlılığın), gözün içinde saklı bulunan gizemli bir yeteneğin sembolü olduğu ileri sürülüyor.

Bu konudaki genel kanı, herhangi bir nedenle, bazı organlardan yoksun olarak yaşamak zorunda kalan(topal, çolak, sağır...) kimselerde, bir başka organın, bir başka planda üstün bir düzeyde gelişerek, o organın işlevini yüklendiğidir.

KİKLOPLAR' a gelince: Bu mitolojik devlerin alınlarının tam ortasında yuvarlak bir tek gözleri bulunuyordu;bunun için onlara TEPEGÖZ adı

verilmiştir. Tanrı Zeus' un emrinde katı, kaba gücün sembolü olan bu yaratıklar, gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlara egemen, onları harekete geçirme yeteneğine sahip fiziki bir güce sahip bulunuyorlardı.

BURUN

Tête du Christ Pantocrator avec nimbe en forme de croix : (XIIe s., église byzantine de Daphni).

Akıl yoluyla değil, daha çok içine doğma suretiyle, bir sağgörü sezinleme ve ayırdetme' nin başlıca sembolü olmuştur. Siyah Afrikada, görünmeyen güçler ve ruhlarla ilişki kurmak için kullanılan sihirli pudraların temel maddesi köpek ve domuz burnundan elde ediliyordu. Sudanlılar ise aynı amaçla kurutulmuş sırtlan burnundan yararlanmaktaydılar. Bambar kabilesi ise insan burnunu, ayaklar, seks organı ve dille birlikte toplumun dört işçisinden biri olarak nitelemişlerdir. düşünmüşlerdir. Çünkü burun koku alma yeteneği sayesinde, arzuların ve sözlerin yön verip itmesini istediği bacaklara, çoğu kez gitmesi gereken yere kadar rehberlik yapmakta ve diğer üç işçi organla katıldığı bu işbirliğinin iyi veya kötü olabilecek sonucundaki sorumluluğu pay-laşmaktadır!

Diable à grand nez crochu : gravure du XVIe s.

Yakutlar, Tunguzlar ve Sibirya ve Altay' ın avcı toplumlarının birçoğu tilki ve samur' un burunlarını, onların ruhunu muhafaza ettiği inancıyla, uzun süre saklıyorlar. Aynı geleneğin varlığı Finlandiyalar, Laponlar ve Japonlarda da gözlenmiştir. Bu insanlar ise, aynı amaç doğrultusunda, ayı ve tavşan burnunun saklanmasına özen göstermektedirler.

Burun fiziki görünümüyle canlının (insan ve hayvan) çıkıntı yapan bir parçası olup pusula ibresi veya bir kayığın dümeni gibi yön vericidir. Fizyonomi üzerinde ve kalıtım teorilerinde önemli rol oynar. Vücudun sansüelliği (şehvete düşkünlük) olan bir organı olarak tanımlanır. Simaların birbirine benzemesine olan katkısı daha belirgindir. Bunun için olmalıdır ki, " Kih (hık) demiş burnundan düşmüş" deyimi kullanılır...Burun hemen tüm geleneklerde, bir kibir sembolü de olmuştur.

"Burnu büyük, burnunu sürtmek, burun kabartmak..." gibi deyimler bu anlama yöneliktirler. " Çiçeği burnunda" özdeyişi, genç,yepyeni, taze anlamında, oluşma safhasına giren bir sebze veya meyvanın ilk açan çiçeği ile özdeştirilerek kullanılıyor. "Anasından emdiği burnundan geldi" deyiminin, burnun bir salgı deliği olmasıyla ilgili olmalıdır..

AĞIZ VE DUDAKLAR

Anatomik olarak, insanda varolduğu ileri sürülen (7) delikten biridir. Ağzın başlıca üç önemli işlevi var: Sindirim, solunum ve konuşma. Ağız hayat soluğunun girip çıktığı ve hayat öpücüğü' nün konduruldugu yerdir, mağara gibi dişi cinsiyetlidir. Ağız dışarıya iki kanatlı bir kapıyla açılır; bunlar DUDAKLAR' dır. Bu ikisi de, yüz' ün diğer elemanlarının yaptığı ve MİMİK adı verilen hareketlerle, bir düşüncenin ifadesi veya fizyonomi oyununa katılarak, sessiz lisanın bir aracı olurlar. Dudak bükmek, dudağını ısırmak, ağız eğmek, bıyık altından gülmek... gibi.

Ağız sözcüğü somut anlamda, bir başlangıç, giriş ve geçiş noktası veya bir cismin açık olan veya başlıca işe yarayan yerini...dillendiren deyimlerimizde yer almıştır. Bunlardan ilk akla gelenri aşağıya çıkardık:

Dörtyol ağzı, yolağzı, kapının ağzında durmak, humbarağzı,(bahriyede nizamiye demektir), mağara ağzı, fırınağzı, baca ağzı, topun ağzı, namlunun ağzı, şişenin ağzı, kesenin ağzı, cepağzı, bıçak, testere ağzı, ikiağızlı anahtar, ağzına kadar doldurmak, ilk ağızda (ilk etapta), ağız dolusu...

Être monstrueux, zoomorphe, à grand nez en forme de trompe : gravure du XVIe s.

Ağzın konuşma ve lafla ilgili ve daha çok soyut bir ifade olarak içinde yer aldığı deyimlerden bazıları, şunlar olabilir. Ağzı bozuk, serhoş ağzı, şom ağızlı, ağzını tutmak veya tutmamak, ağzını bıçak açmamak, ağzına geleni söylemek, ağzı açık kalmak, ağzına burnuna bulaştırmak, yarım ağızla söylemek, ağızdan ağıza dolaşmak, ağzını açıp gözünü yummak, ağız aramak, ağzı laf yapmak, ağzını bozmak, ağzından yel alsın, ağız dolusu küfür, ağzıyla kuş tutmak, ağız tadıyla,

ağzından bal dökülmek, aç ağızlı, bir ağızdan söylemek, ağız birliği yapmak, ağız dalaşı, ağız kavgası, ağzı kulaklarına varmak(çok neşelenip gülündüğünde ağzın çok açılıp adeta kulaklar düzeyine ulaşması), ağzında bakla ıslanmamak.. Bu sonuncu deyim kanımızca, sır tutmasını bilmeyen ve sürekli konuştuğundan ağzını, içindeki sert baklayı bile ıslatacak kadar kapatmayan insanlar için söylenmektedir.

Sembolik açıdan insan yüzünün üst kısmı erkek (kaşlar, gözler ve burun), alt kısmı ise (ağız ve dudaklar) dişi organlar olarak değerlendiriliyor.*(Bkz. İnsan)*

Başka bir açıdan bakarak düşündüğümüzde insanın başında yerleşmiş olan duyu organlarımızın dördüncü de fonksiyonel (işlevsel) olarak dişi karakterli, yani ALICI rol üslendiklerini söyleyebiliyoruz. Bunların herbiri insana zevk veren onu hoşlandıran şeylerin alınıp algılanmasına hizmet etmektedirler: Güzel şeyleri DUYMAK, GÖRMEK, KOKLAMAK ve TATMAK... Diğer beşinci organ olan el ve parmaklar da dokunmak, tutmak, sıkmak ve okşamak zevkini vererek bu sentezi tamamlıyor...

DİL

Gerek renk ve biçim açısından görünüm, gerekse işlev yönünden benzer hareketleri gösterdiğinden, ALEV' le özdeştiriliyor.O da tıpkı ateş alevinin yaptığı gibi, (bir hamlede) amaç ve sonuçları olumlu ya da olumsuz bazı girişim ve eylemlerin yapıcısı veya müsebbibi olur. Buna karşın dil (AKLIN VE DÜŞÜNCENİN KALEMİ OLARAK), şayet isterse, şekillendirdiği kelimelerrden sadece birisiyle, gene bir alev gibi, her şeyi yok edebilecek bir güç ve yeteneğe sahiptir.

Bir Fransız ata sözü, "Aslında bizi üzen ufak bir söz olduğuna göre, gene ufak bir söz bizi teselliye yeterlidir!." diyor.

Dil' in organ olarak normal işlevini yürüttüğü yer ağzın içidir. Ancak kendisini, dudak kapılarını açıp bir başkasına göstermek için çıkarırsa, bu hareket onun hoşuna gitmeyen bir olay veya görünüm karşısındaki tepkisini yansıtır. Bunlardan biri, alay veya beğenmezlik anlamına gelen," dil çıkarmak" tır. Dil' in konuşma olgusuna ilişkin olanlar içinde " dil uzatmak, diline dolamak..." gibi deyimler daha çok bir başkasına

sataşmak, onu kötülemek.. anlamlarını içerir. Bu konuda, Alevi tarikatının gayet anlamlı bir özdeyişi veya önerisinden söz etmek istiyoruz: "Eline, beline, diline hakim ol!". Bu deyimdeki el, hırsızlık, başkalarının malına el uzatmak gibi eylemleri, bel ise şehevi arzuları ifade ediyor. Ele gelince, o da insanın başına iş açan, sorun yaratan, bu üç organdan biridir. Nitekim insanlar, çoğu kez dillerinin cezasını çekmektedirler!... Bülbülün de çektiği hep dilinin belası olmaktadır!..

Gene bir Hadisi Şerif te aşağıdaki anlamda bir öneri bulunuyor: Her kim şu iki organı arasındaki şeye hakim olur, kendini korursa, onun cennete gitmesine kefil olurum!" İki dudak arası, iki bacak arası(?) "..Biz de bu öneriye, zamanımızın koşulları gereği şu üçünsünü eklemeyi uygun bulduk : "İki parmak arasına...yani paraya!"

Dil' le ilgili daha bir çok özdeyişler var: Dil dökmek, dilinin ucuna gelmek, dillere destan olmak, dili sürtüşmek, dili dolanmak... gibi. Ancak biz, bu kitabın yazımının temel amacı olmamasına rağmen, günlük konuşmalarımız sırasında, anlatımı kolaylaştıran ve farkına varmadan, sadece bir dil alışkanlığı ile ifade ettiğimizden bu deyimlerden bazılarının üzerine biraz eğilmeyi yararlı buluyoruz. AĞIZ metninde bunun ayrıntılarına biraz daha yer verildi. Bu konuda açık olarak gözlediğimiz olgu, insan organlarının, başta yüzdekiler olmak üzere, bu tür özdeyişlerimiz içinde önemli bir yer alması ve rol oynamasıdır. Takdir edileceği gibi, tüm bunları teker teker ve etimolojik olarak didikleyip sergilemek ayrı bir uğraş ve uzmanlık konusudur. Bu bakımdan sadece birini örnek göstermekle yetiniyoruz:" Söyleye söyleye dilimde tüy bitti! " Aslında (bir çok kez aynı şeyi söylemek) anlamına gelen bu deyimdeki tüy sözcüğünün rolü nedir? Bu konuda yaptığımız araştırmada kesin bir yanıt alamadık. Kanımızca, dil normal olarak üzerinde kıl ve tüy olmayan bir organ. Çok konuşulduğunda sürekli dışarda kaldığından, adeta üzerinde tüy bitecek hale geliyor(!)...

Konuşma dilimizin kökenleri incelendiğinde, sayıları çift olan organ isimleri çoğu kez (z) harfiyle bittiğine tanık oluyoruz. Bunlardan bazıları, beniz (yanaklar), göz, diz, yüz, ağız (iki dudaklı olduğu için) ikiz ve göğüs' tür. Göğüs' ün eski dilde (köküz) olarak söylenmesi ve onun da sağ ve sol olmak üzere, iki parçadan oluşması, bu inceleme sonucunu sadece bir raslantıya bağlatmıyacak yeterliktedirler, sanıyorum...

KULAK

Haberleşmenin duyma hassasını yerine getiren bir organ olduğu kadar cinselliğin de sembolü olmuştur. Fiziksel görünüm ve işlevi bakımından vajinaya benzetilir, hatta içinde zarı bile vardır!. Alıcıdır, dişi ve pasiftir. Sembolizm edebiyatındaki yeri ve rolü diğer organlardan daha farklı. Bunun başında kulağın SÖZ' le olan bağlantısı geliyor. Siyah Afrikanın Dogon ve Bambar kabilelerinin inançlarına göre, erkeğin sözü, vajinadan girip rahmin etrafında spiral şeklinde sarılarak kadını tohumlayan, sperm' e benzetiliyor. Konunun ilginç olan yönü, aynı olayın, Hıristiyanlığın ilk aşamalarında tekrar gündeme gelmesidir. Gerçekten, bir Arianist (Arien doktrini taraftarı), Nike konsilinde (325) " Tanrının sözü (müjdesi) Meryem' in kulağından girdi!." dediği için, mahkum edilmişti. Ama daha sonra kilise, Meryem' in (kulağından hamile kaldığı), görüşünü benimsemiş ve bundan böyle kulak, tanrısal bildirilere (vahiylere) boyun eğmeyi simgeleyen bir idrak organı olarak değerlendirilip, sembolizm literatüründe yer almıştır. (Kulak ses alır, ayak ses verir) deyimi bu iki organın işlevlerinin simgesel yönüyle ilgilidir.

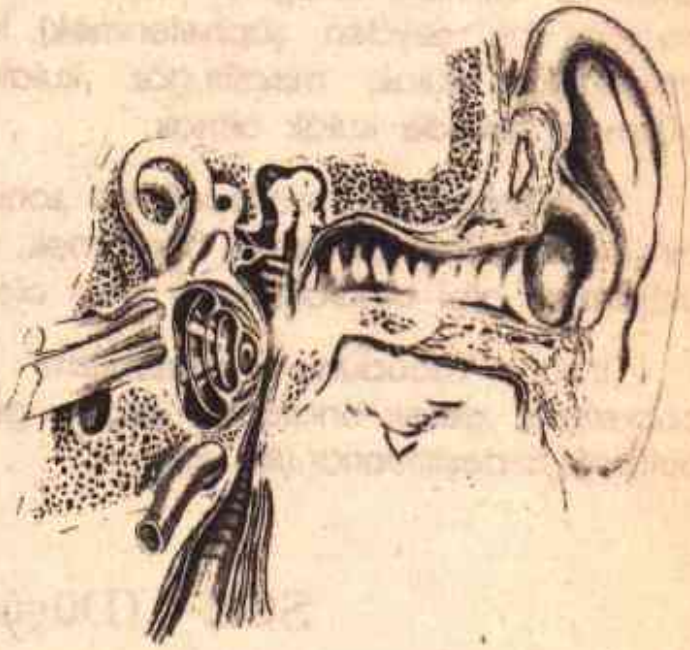

Bunun içindir ki, Hıristiyan ikonografisinde İsa' nın kimi kez diğer azizlerin kulaklarının örtülmeyip özellikle açıkta bırakılması ilâhi bildiri' yi duyabilmesi içindir. Kulak kepçesi spirale, yani çocuğun rahimdeki pozisyonuna benzetiliyor. Aslında kulak bazı sinir uçlarının bulunduğu, bu nedenle akupunktur iğnelerinin tatbik edildiği organlardan biri olmuştur.

Kulaklar insan kalbinin dışarıya açılan pencereleridir!, özdeğişini KULAK ARKASINA ATMAMAK gerekecek!...

Namaz esnasında baş parmakları kulak küpesinin altına değdirerek ellerin, ilâhi bir sesi daha iyi duymak istercesine, kepçe şeklinde tutulmasının temelinde aynı düşüncenin varolduğunu sanıyoruz... Ancak

bu hareketin anlamına kitabımızın İslâm' la ilgili hatırlatmalar bölümünde daha akılcı bir yaklaşımla değinmeye çalıştık.

Kulak delinmesine gelince; Bu uygulama aslında kendini bir amaca adamış olmanın görüntüsü olmaktadır. Nitekim Bektaşi dervişleri bekarlık andı yaparken, bir kulaklarını deldiriyor ve oraya amaçlarını simgeleyen bir küpe takıyorlardı. Eskiden denizcilerde de kulak delme geleneği vardı. Bu onların denizle nişanlı olduklarını gösteriyordu. Tevratta ise şöyle bir ifade bulunuyor: "Eğer kölen sana evinden çıkmıyorum, seni ve evini seviyorum...derse, o zaman o senin sonsuza dek dostun olacaktır. İşte o zaman kalkıp onun kulağını bir (biz) le deleceksin!"

Yunan efsanesinde konu edilen Frigyanın ünlü kralı Midas' ın büyük, adeta eşeğinkine benzer kulakları oldu; çünkü o Pan' ın flütünü Apollon ' un lirine tercih etti, yani armoni yerine cinsel arzudan yana oldu. Bu olayın sonunda, uzun kulaklar bir aptallık ve bayağı arzuları dile getiren bir sembol olarak yerleşti ve yaygınlaştı.

Türkçede kulakla ilgili özdeyişlerden bazıları şunlar: Kulağı kirişte olmak, yerin kulağı, kulak vermek, kulak kabartmak, kulak dikmek, kulak arkasına atmak, kulağına küpe olmak, kulağı delik, kulağına kar suyu kaçmak (bir şeyden şüphelenmek), kulak asmak veya asmamak, kulak dolgunluğu, kulak misafiri,göz kulak kesilmek, kulaktan kulağa, kulak bükmek, devede kulak olmak.

Bunlardan çıkarabileceğimiz sonuç, kulağın sadece işitmeyi sağlayan bir organ olmayıp, onun, öğrenmek, akılda tutmak, önemsememek, haber ulaştırmak gibi olgularda da payı olduğudur...

İnsan vücudunun sembolizmi ile ilgilenen ezoteristler kulak ve böbrekleri gerek anatomik biçim, gerekse işlevleri yönünden benzerlik bularak, özdeştiriyorlar.(*Bkz. İnsan*)

SÖZ (Düşüncenin sesidir)

Bu konudaki inceleme ve açıklamalar da, diğer kavramlarda olduğu gibi, gene mistik ve ezoterik yorumlara kapılarını açık tutan ilkel kabilelerin geleneklerine başvurularak, yapılıyor. Örneğin Dogonlar; Bu insanlar başlıca iki türlü söz bulunduğunu ileri sürüyorlar: Bunlardan biri KURU, diğeri ise YAŞ olan sözdür. Kuru olarak nitelenen söz, insanın iç dünyasına (mikrokozmoz) egemen olan ve onu yöneten tanrısal düşünce

ve bilinçaltı faaliyet kavramlarıyla ilgili olanıdır. Bu söz her insanda, onun farkında olmadığı bir biçimde, varlığını sürdürmektedir. Yaş olana gelince bu, kozmik bir yumurta olan evren' in içinde yaşamı filizlendiren, aynı zamanda duyulabilen ve erkek cinsiyetli olduğu varsayılan, sözdür. Bu ikicisi, sperma ile özdeştirildiğinden, kadının diğer bir cinsel organı kabul edilen kulağından girip rahme iniyor ve onun etrafına dolanıyor; sonunda döllenme olayını gerçekleştirerek, embriyon' u oluşturuyor!...Spiral şeklinde tasarlanan bu sözün, tıpkı güneş hüzmesiyle taşınıp dünya toprağının üzerine inerek onun rahminde kırmızı bakır şeklinde maddeleşen, IŞIK' la eşdeğer olduğu ileri sürülüyor. Bu özdeştirme ifadesiyle, aslında yaş bir madde olan suyla beraber, ışık, spiral ve kırmızı bakırın, kavramsal olarak, yaratıcılıkla ilgili işlevlerinin dile getirilmek istendiğini, sezinlemekteyiz. Kitabın (Kulak) ve (Spiral) bölümünde tekrar döndüğümüz bu konuyla ilintili olarak, İncil' de Cebrail' in Meryem' e hamileliği ile ilgili ilâhi bildirisini, onun (kulağına fısıldıyarak) duyurduğunun yazılı olduğunu, özellikle vurgulamak istiyoruz. Bu olay, söz' ün erkek cinsiyetli olması açısından her ne kadar bir çelişkiye yol açmıyorsa da, böylesine duyarlı bir konuyu daha somut verilerle bir açıklama getirmeye hakkımız ve yetkimiz olmadığını itiraf etmek istiyoruz...

Yunancadaki LOGOS sözcüğü, genel kapsamıyla söz, dil; yerine göre, cümle, sövlev gibi anlamları içermekteyse de, Platon felsefesinde, ilâhi düşüncelerin kaynağı olan Tanrı' dır. Bunun yanı sıra, akıl, zeka, fikir...gibi anlamları da kapsar. Hıristiyan teolojisinde ise, TANRI' NIN SÖZÜ ve Trinite' nin ikinci şahsı, yani OĞUL' dur...

Söz' ün daha çok bir kavram olarak değerlendirildiği bu tür mistik ve felsefi açıklamalarının (bazı öğelerine paralel kalmak koşulu ile) dışına çıkarak, daha güncel olan şu konulara değinmekte yarar görüyoruz: Öncelikle, kuru olarak nitelenen ses' in erkeksi olduğuna katılmak mümkündür. Gerçekten bazı sözler daha katı, tok, sert ve KÖŞELİ olur, yerine göre kırıcı ve gücendirici bir etki yaparlar. Çizgilerin psikolojisinde değinildiği gibi, bunlarda erkeksi bir hava sezinlenir. Diğerleri ise, ıslak (yaş) yani daha yumuşak olan sözlerdir. Bunlar suyun etkisiyle yumuşamış, adeta TÖRPÜLENMİŞ gibidirler; daha okşayıcı ve hoşgörülüdürler. Çünkü bunlar dişi(l)niteliğe sahiptirler.

Söz' ü düşüncelerin sesli olarak ifadesi şeklinde tanımlamakta mümkündür. Çünkü onlar fikirlerimizi yansıtırlar ve bilginin (duyurmak) yoluyla aktarılmasında yardımcı olan başlıca araçlar arasında yer

almışlardır. Kimi yerde söylenmemiş bir sözün, söylenmiş olandan daha iyi, isabetli olduğunu bu vesile ile ifade etmek istiyorum, zira ağızdan çıkan söz, şayet kendi kulağının onayı, vizesini almamışsa hava vasıtasıyla yayılıp gittiği boşluktan tekrar geriye döndürmek mümkün değildir...

Söz söyleme, hitabet yeteneğinin bir insanı LİDER yapan vasıflardan başlıca olduğu tartışılmaz bir olgudur. Öte yandan söz, bir kimsenin gerçek kişiliğini ortaya koyan diğer öğeleri tamamlayan ve sonuçta edinilen yargıların kesinleşmesinde önemli rol oynayan ölçeklerden biridir.

Söz konusundaki düşüncelerimizin çerçevesini tamamlamak için şu olguya da yer vermek istiyoruz: Bilindiği üzere, ilk kez tanınan bir kişi hakkında, insan önce gayri ihtiyari, onun dış görünümü, yani giyim-kuşam, fizik yapısı, tutum ve davranışlarıyla fizyonomisinin bile etkisi altında kalır. Ancak o kişinin kimlik kartını dolduran diğer vasıflar, örneğin, kültür düzeyi, bilgi birikimi gibi yeteneklerle, sosyal yapı ve görüşleri, onun konuşmasıyla belirginleşirler. Bu bakımdan insanlar, bir açıdan, sözleri ve söylediklerivle kendilerini tanıtıp kanıtlayabilmekte veya anlaşılabilmekteler. Bu bakımdan sözlerin dış görünüşlerle oluşan yanılma payına en aza indirmede önemli rolleri bulunmaktadır. Bu olguya bazen şive, hatta ses tonunun bile etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

Söz söylemeyi bir SANAT dalı olarak kabul ettiğimize göre, bu sanatın gerçekleştirilmesinde malzeme olarak kullanmaya mecbur olduğumuz SÖZ'ün önemine katılmamak mümkün değildir...

Öte yandan söz, söyliyene göre, önem taşıyıp, hafızalarda yer etmekte, gazetelere manşet olmakta hatta tarihe bile geçmektedir. Anne ve baba gibi yakınlarımızın sözlerine, kırıcı olsalar bile, bir başkasınınkine olduğu gibi, tepki göstermiyebiliyoruz... Şüphesiz bu yargıyı pekleştirecek pek çok örnek vermek mümkündür. Sözler, ebediyete göç etmiş, sevilen ve sayılan kişilerin geride bıraktıkları en yararlı, anlamlı, tazeliğini ve geçerliliğini koruyan başlıca miras olmaktadırlar, kimi kez... ATATÜRK' ünküler gibi..

Söz pasif bir eylem aracıdır. Bunlara SLOGAN diyoruz. Ayrıca bir ceza aracı olarak, başvurulan bir yöntemdir.

İnsanların birbirlerine verdikleri sözler, kağıtlara değil, onların hafıza, kalp ve vicdanlarına yazılırlar. Buna saygı göstermeyenler için yapılacak hiç bir şey yoktur. Dil'in lisan anlamındaki açıklamasında da değindiğimiz gibi, söz insanların terbiye, ahlâk ve inançlarının da yönünü belli eder.

Söz ağızdan bir kere çıkar, geriye dönmez çünkü o uzaya (!) gitmiştir... söz, söylenmeden önce sahibinin esiridir; ancak söylendikten sonra sahibi onun esiri olur. Bu bakımdan söz' le güven duygusu daima birbirlerine paralel hareket gösteren iki olgudur. Öte yandan sözde (lafta), uçuculuk şeklinde nitelendirebileceğimiz bir özelliği onun bazı deyimlerde kullanılmasına yol açmıştır. Buna ek olarak, eyleme dönüşmesine olanak görülmeyen durumlar, bazen, laf olsun, laftan ibaret, lafı güzâf(boş söz), söz gelimi, laf ola beri gele...gibi tabirlerle ifade edilmektedirler. Ayrıca, (sadece lafın) bir eylemin gerçekleşmesine yetmiyeceği, hatta yanıltıcı olabileceği inancı, " Ayinesi (aynası) iştir kişinin, lafa bakılmaz!", özdeyişinde gerçek yerini bulmuyor mu?..

SESSİZLİK VE DİLSİZLİK (SUSMAK)

(İnsana kendini dinletir...)

Sessizlik, vahiy yani ilâhi bildiriyi alabilmek için kesinlikle gerekli olan bir ortam olduğu kadar bir başlama eyleminin BAŞLANGIÇ EVRESİ ve EBEDİ BİR SONUN' da göstergesi olarak yorumlanıyor.

Susmak veya susmasını bilmek, bu iki faktör söz konusu olayın gerçekleşebilmesi için ilk aşamada gerekli olacak en güvenilir kilit ve perdeler gibidirler. Diğer bir deyişle, sessizlik bir geçidi açmakta, susmak (sükut) ise onu kapatmakta veya tıkamaktadır. Bu konuda bir atasözümüz de var: Söz gümüşse, sükut altındır!..(*Bkz. Altın- Gümüş*)

Susma ikazı, işaret parmağını dudakları kilitler gibi tutarak yapılıyor. Bir Hadisi Şerifte, "Susmak bilgine süstür; bilgisiz de bilgisizliğini örter" deniliyor...

Tefekkür (meditasyon), ancak mutlak bir sessizlik içinde kalındığı taktirde, yapılabilmektedir. Yani Tanrının sesi o kişiye ancak böyle bir ortamın varlığı veya oluşması halinde ulaşabiliyor...Bunun başta gelen örneği Hz. Muhammedin Kuran sözlerini oluşturan vahiyleri aldığı Hira mağarasıdır.

Vaktiyle, Kappadokya gibi kuş uçmaz ve kervan geçmez denilen münzevi yerlerde kurulmuş olan manastırların tefekkür için tercih edilen bölümleri, bunların en kuytu ve karanlık köşeleri olmuştur.

Rüya görmek ve istiareye yatmak dediğimiz (zihinde kurgulanan bir olayın sonucu hakkında gaipten bir haber ve uyarı bekleme hali), uyku esnasında gerçekleşmektedir. Hıristiyan ikonografisinde bu olaya da geniş yer verildiğini gözlüyoruz. Örneğin, gene Kariyede, josef' ın yan tarafta bir döşek içinde yatmış ve yarı uyur bir şekilde gösterilmesini, onun Tanrıdan bir haber veya emir alması anlamında, yorumlamaktayız. Söz Hıristiyan düşüncesinde tedavinin de kaynağı olmuştur.

Sessizlik bir başlangıcın olduğu gibi, sonun da göstergesi olmaktadır: Nasıl ki, dünyanın ilk yaradılışından önce evrende büyük bir sessizlik vardı; o halde, dünyanın sonunda da aynı şey olacak ve yeniden aynı sessizliğe dönülecek, içinde yaşadığımız tüm bu gürültüler mutlak ve ebedi bir sessizlikle sonuçlanacaktır...

Tarihin akışı içinde, sessizlik daima büyük ve önemli olayları doğurmuş, susmak ise onları saklamıştır.(*Ney, Flüt metnine bakınız*) Bilindiği gibi, savaşta hazırlanan baskınlar, ancak sessizlik, gizlilik ve dilini tutma kurallarına uyulabildiği oranda başarılı bir sonuç vermişlerdir. Sessizlik ve sinsice yapılan hareketlerin beklentisi daima korku ve endişe verici ortamlar yaratmakta ve sıkıcı anlar yaşanmasına neden olmaktadırlar. Çünkü bunların hemen ardından mutlaka beklenmedik bir olayla karşılaşma olasılığı vardır. Bu olayı, küçük çapta, tekel maddeleri ve petrol ürünlerine yapılan zamlara benzetebiliriz(!)...

Gecelerin daima (yarınlara gebe) olduğu söylenir. Çünkü gece, herşeyden önce siyah, yani (dişi) dir. Gece olunca el ayak çekilir; olan bitenlerin, bilinçlenmemize yansıyan gürültüleri, artık duyulmaz olur. sonuçta kimin nerede ve ne yaptığı ve ne yapacağı görülemediği gibi işitilemez olur. Dolayısıyla sabahleyin onun mutlaka yeni bir şey doğuracağına inanırız...(Sessizlik herşeyi başlatan dişi bir güçtür)

Son olarak Albert Einstein' nin mutluluk için öne sürüp önerdiği bir denkleme değinmek istiyorum : A=x+y+z (A) burada başarı veya mutluluktur; (x) iş, (y) boş zamanı değerlendirme, (z) ise susmak veya susulması gereken yer ve zamanı iyi kestirebilmektir...

İnsan, oluşumundan bu yana, yaşadığı çağın uygarlık düzeyi, gelenek ve görenekleri, teknik olanakları ve inançlarının oran, ölçü ve doğrultusunda, sürekli olarak, duygu ve düşüncelerini, inançlarını, amaç ve davranışlarını doğadan kopardığı maddeler üzerine, taşa, tahtaya, madene ve ondan ürettiği diğer şeylere, şekiller ve biçimler işleyerek, anlatmaya ve yansıtmaya çalışmış ve çalışmaktadırlar. Böylece,

söylemeyen dilin yerini konuşan şekiller, görülmeyen davranışların yerini de düşünen taşlar, anıtlaşmış bakışlar ve TAŞLAŞMIŞ TAÇLAR almıştır.

Nasıl bir insan hayal gücünü yitirmediği, düşünme yeteneğini kaybetmediği ve beyin hücrelerinin canlılığını koruyabildiği oranda yaşlanmaz veya en etkili değiştirici unsur olan ZAMAN'ın onun fizyolojik görüntüsü üzerinde acımasızca yaptığı aşındırmaları geciktirebiliyorsa, eski eser ve anıtlar da, çoğu kez bir hayal, mantık ve düşüncenin ürünü olduklarından, yaşam ve canlılıklarını koruyabilmişlerdir. Bu bakımdan, bir ölçüde bize benzerler, ancak konuşamazlar, dilek ve şikayetlerini bizlere duyuramadan sessiz ve sedasız, geleceğe uzanır giderler. Ancak, onların da kendilerine özgü bir yaşamları, dilleri vardır kuşkusuz. Nitekim, biz önlerinden ayrıldıktan sonra kendi aralarında konuşup dertleşir, bazıları bakımsız ve korumasız kalmaktan yakınır, toprak altında yaşamlarını sürdüren organlarının boşluğunu, özlemini duyar, yaralanmış olan parçalarının bir an evvel sarılmasını bekler dururlar..Ama tüm bunlara karşın başları diktir, Tarihin derinliklerinden gelip, geleceğin tarih olacak sonsuzluğuna gittiklerinin bilinci içindedirler. Bizler çevremizdekilere onların secerelerine ilişkin bildiklerimizi anlatırken, bizi dinlemektedirler. Şayet yanlış veya eksik konuşursak için için güler veya kızarlar bizlere!.. bu konuda sadece bir rehbere değil, tüm insanlarımıza düşen bir görev var ortada: Uzun yıllar insanlığa ve sanata hizmet vermiş olan bu eserlerin, buluntuların orasını burasını koparıp, değiştirip onları yaralamamak, doğup yaşadıkları beşiğinden, vatanından ayırıp uzaklaştırılmalarına asla izin vermemek, hatta öncelikle Bergama Akropolündeki Zeus sunağı olmak üzere onları öz vatanlarına getirtip yerlerine dikmek, gerçek kimlik ve niteliklerini iyice öğrenerek, yaşamlarının geri kalan bölümünü daha da süsleyip güzelleştirmeye çalışanlara yardımcı olmaktır.

Sonuç olarak, onların sessiz kalışlarından yararlanarak hep biz konuşmayalım, biraz da onlara kulak verelim, diyemediklerini anlamaya çalışalım demek istiyorum!..

BOYUN, BOĞAZ

İnsanın başlıca iki bölümü arasındaki bağlantıyı yani, başla gövde arasında bağlantıyı sağlayan bir köprü gibi tasarlanıyor. Yaşamı sağlayan enerji, ayni beynin çalışabilmesi için gereksinim duyduğu kan, oksijen onun içindeki damarlardan geçer ve geri döner. Ayrıca baş onun üzerinde durur ve onun sayesinde hareket eder.

Boyun insanın, yaşamın başlangıç ve bitiminde ilk ve son olarak hareket eden bir eklemidir. Çünkü yeni doğan bir çocuk ilkin boyun eklemi vasıtasıyla başını doğrultabildiği gibi, can çekişen bir insanın da zincirleme olarak hareketsiz kalan eklemlerinin son baklası olarak yana düşen yeri gene boynu olur.

Boğaz, boyunun dirimsel anlam içeren bir başka deyimidir. Bu nedenle, " Boynunu değil, boğazını sıkarak öldürmek", denilir. Boğaz sözcüğünde daha çok bir (içeriklilik) söz konusudur. Boyun, içinden can damarının geçtiği ve vücudun dıştan görülen en duyarlı ve can alıcı bir bölümü olduğundan, iple ve başın kesilmesi suretiyle uygulanan idam cezaları için en uygun organ boyun olmuştur...

İkonografik tablolarda, takdis eden İsa' nın detaylarına dikkat edilirse, ressamın onun boğazının, içinin ilâhi aşkla dopdolu olduğunu ifade edercesine, normale nazaran biraz daha şişkin göstermek istediği farkedilecektir.

Boyun estetik açıdan, bir insanın güzel görünmesine daha değişik bir katkıda bulunmakta ve süslenmeye en uygun ve yakışır bir bölümünü oluşturmaktadır. Nitekim taş devrinden itibaren kadının, küçük taş boncuklarla yapılan ve ilk ziynet eşyası olan bu kolyelerle süslemek istediği yeri, boynu olmuştur. Keza, ödül törenlerinde verilen madalyalar, nişanlar...ın takıldığı yer de gene boyun değilmidir? Kravat takma boynu güzelleştirir. İran ve Arap şiirlerinde boyun, kokusu ve zarif görünümü nedeniyle, (kâfur) ağacına benzetilmiştir. Sembolizm edebiyatında boyun, içindeki yedi (3+4) omur adı verilen basamaklardan oluşmuş bir merdivenle gövdeyi, yani dünyayı, göğü temsil eden kafayla birleştirmektedir.

Santa Maria Assunta Katedrali'nde romanî üsluptaki atlas, Spoleto, İtalya, 1198

Boğaz, açlığı gidermek için ağız yoluyla alınan gıda maddelerinin geçmek zorunda olduğu doğal bir kanaldır. Bu bakımdan, yiyip-içmek, karın doyurmak, geçimini sağlamak...la ilgili deyimleri oluşturan sözcüklerden biri olur. Örneğin, boğaz kavgası, boğaz tokluğuna, boğazından

kesmek (yi yecekten arttırmak), boğazını çıkarmak (nafakasını çıkarmak) bunlardan bir kaçıdır.

İstanbulun fethinden önce, Kara Deniz' den Bizansa yiyecek getiren gemilerin yolu,(Boğaz Kesen) adı verilen, bugünkü Hisarlar arasındaki en dar noktada kesiliyordu.

ATLAS: Yunan mitolojisinde, bir Titan olan İapedos ile su perisi (nimre) Klymene' nin oğlu ve insanoğlunun öncüsü Prometheus' un kardeşidir. Homeros' un yapıtlarında, gök ile yeri birbirinden ayıran direkleri omuzlarında taşıyan bir deniz yaratığı olarak anlatılır. Önceleri bu direklerin dünyanın batı ucundaki ufkun hemen ardında, denizin içinde olduğuna inanılıyordu; daha sonra ATLAS adı Afrikanın kuzeybatısındaki sıradağlara verildi. Yunan şairi Hesiodos, Atlas' ın Zeus' a karşı savaşan Titanlardan biri olduğunu ve bu yüzden gökyüzünü sırtında taşımakla cezalandırdığını anlatır. Sanat yapıtlarında Atlas, gökyüzünü ya da gökküreyi sırtında taşır biçimde temsil edilir. ATLAS, mimarlıkta bir saçaklığı, balkonu ya da başka bir çıkmayı desteklemek için kolon ve sütun olarak kullanılan erkek figürüne denilmektedir. İlk kez antik çağda, Klasik dönem mimarlığında uygulanmıştır. Bu figürlere ağır bir yük taşıyormuş gibi poz verilmekteydi. Bu öğenin Roma mimarlığındaki benzeri olan Karyaditler yük taşıyan kadın figürler olmakta, ancak atlas duruşunda gösterilmemektedirler.

Özgün atlasların bilinen ilk örnekleri, Sicilyada Agrigento' daki M.Ö.500' de yapılmış bir Yunan Zeus tapınağında görülmektedir.

Yunan mimarisinde ortaya çıkan tapınak sütunları aslında insanı temsil etmekte, başlarının üstünde bina çatısı (*gökkubeyi taşımaktaydılar(Bkz. Sütun, Dağ, Kare, Küre, Boyun- Boğaz)*)

ATLAS DAĞLARI: Magrip ülkelerinin (Fas, Cezayir ve Tunus) jeolojik BELKEMİĞİ' ni oluşturan sıradağlardır. Atlas Dağları Fas' ın Agadir limanından başlayıp Tunusa kadar, yaklaşık 2000 Km. Boyunca uzanmaktadırlar. En yüksek noktası 4.165 M. olan ve adını mitolojideki Atlas' tan alan bu dağlar, Akdeniz Havzasını Sahra çölünden ayıran doğal engeli oluşturmaktadırlar. Fas ülkesinde, Yukarı Orta ve Antiatlas isimleriyle üç sıra halinde uzanan bu dağlar mitolojik inanışlarda, yerle göğü birleştiren noktalar, göğü tutan üç sıra direk olarak

Baş - boyun

kurgulanmaktaydı.

ATLAS KEMİĞİ: Boyun omurlarının sayısı 7' dir. Bunlardan üstten ilk ikisi değişik özelliklere sahiptir. Birinci boyun omuruna ATLAS, ikincisine ise AKSİS adı verilmiştir. Atlas, insanın kubbesi olan kafayı taşıyan kemikdir.

Atlas omurunun omur gövdesi yoktur, buna karşılık sağ ve sol yanında, yan kitleler denilen iki kemik kitlesi bulunur...Solunum ve dolaşım merkezleri Atlas kemiğinini koruduğu omurilik parçasındadır. Hayati önemi olan bir organdır.

MEME

Dişi yaratıkların yavrularını emzirmek için yararlandıkları memeler, hayvanlarda gövdelerinin altında, kadınlarda ise göğüslerinde bulunuyor.

Olayı fonksiyonel açıdan incelersek, Yaratıcı' nın her şeyi nedenli ölçüp biçtiğine, bu konuda da, tanık oluyoruz: Öncelikle memelerin burada bulunması vücudun en sıcak ve güvenli bir yeri olması nedeniyle uygun olduğu gibi, emzirme olgusunun en rahat ve kolay bir şekilde gerçekleşmesine de olanak sağlamaktadır.

Öte yandan bir tehlike anında anne, yavrusunu burada kollarıyla sarıp daha kolay ve etkili bir şekilde koruyabilecektir...

Memelerin cinsel çekicilikteki rolü, onların önde, en belirgin bir yerde oluşmasını gerektirmiştir.

Meme canlıların ilk başvurdukları besin kaynağıdır. Çocuk doğar doğmaz bunu kendi uzantısı zanneder ve hemen ona yapışır.

Süt çocuğunun, çoğu kez açıktığında gözünü dikip baktığı yerin memeler olduğu ve ağzından çekildiğinde genellikle (M) ile başlayan yarım yamalak sözcükler çıkardığına tanık oluruz. (me, mer, mai, mami, maman, meme..) gibi sözcükler...

Memeliler omurgalı hayvanların 5. Sınıfındandır. Meme sayısı türden türe, bir batında doğn yavru sayısıyla orantılı olarak değişir. İnsanda normal olarak iki tanedir. Erkekte, hermafroditliğin bir kalıntısı olarak (?) durumra uğramışlardır.

Birden fazla memeli oluşa Polimastros adı verilir. Bu bakımdan Efes Artemisi' nin göğsünü dolduran yumurta biçimindeki nesneleri meme kabul edenler onu Artemis polimastos (çok memeli Artemis) olarak isimlendirirler. (*Bkz. 2. bölümdeki Artemis Tapınağı*)

Bu tanrıçanın birçok hayvanı koruyucu ve bakıcısı işlevini de yüklendiği dikkate alınırsa, bunların birer boğa testikülü değil de, meme olabileceği akla geliyor...

Meme sembolizm edebiyatında koruyuculuk ve bir ölçü birimi olarak yer almıştır. Sağ meme güneş, soldaki ise ayı simgelemektedir.

MemE özellikle analığı, güveni, şefkati ve kaynağı simgeler. İlk gıda olan süt ve bereket olgusu ile ilintilidir. Aynı zamanda samimiyet ve sığınma' nın içerdiği anlam ve kavramlarla özdeştirilir.

Meme ters çevrilmiş bir bardak görünümü ile tıpkı hayatı oluşturan akıtan gök gibi kurgulanır.

KOLLAR

Diğer organlarda olduğu gibi, anatomik fonksiyonlarından çok sembolizm yönünden incelediğimizde, kolların yerine göre güç, iktidar, af dileme, acizlik, koruma yadım, bazen de sevgi kavramlarının bir sembolü ve bunların, somutlaştırılmış, bir ifadesi olduğunu görüyoruz. Hattusaş Yazılıkaya (B) odasındaki alçak kabartmada, kral Tudhalya' nın tanrı Şarruma' nın kolları arasında gösterilmesini, kralın onun koruyuculuğuna sığınması olarak yorumlarsak, bu yargının eski çağlara ait en güzel ve anlamlı bir örneğini vermiş olacağız, sanırım...

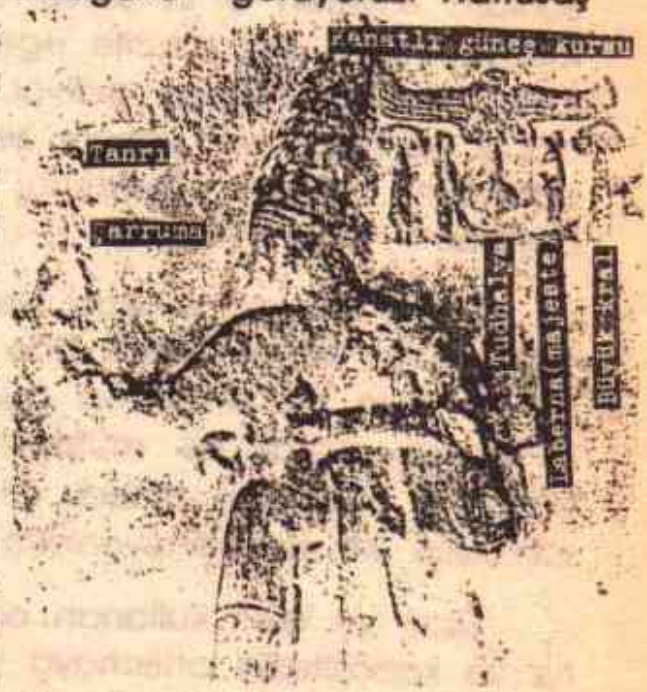

Kollar, özellikle Mısır hieroglifinde, aktif bir gücün göstergesi olmuştur. Hint tanrısı Brahmanın da dört yüzü ve dört kolu vardır. Bambarlar, ileri uzatılmış kollara, ruhun uzantısı demektedirler. Ancak gerçek şudur ki, omuzdan itibaren, kollar ve onun uzantısı olan el ve nihayet parmaklar, yapma ve yapabilme olgusunun dayandığı bir HAREKET kavramıyla

ilgilidir. Hayvanların hareketini sağlayan dört ayağın önde olanları, maymunlar ve ilk insanda görüldüğü gibi, ayrıca birer kol gibi kullanılmaktadır. Dirsekler ise, bu harekete yön veren bir manevela gibidirler.

Kollar insanda, yaşamının sürekliliği için gerekli olan yiyip-içme gereksinimini sağlamakta başlı başına bir rol oynamaktadırlar. Bunlar ağıza, ellere yön veren kollar vasıtasıyla, alınır. İleri uzatılmış kollarda pasiflik, alıcılık ve isteyicilikle ilgili bir karakter bulunur. Yukarı kaldırılması ise teslimiyet anlamına gelir. Eski Çin' de, imparatorun huzuruna çıkıldığında, kolların ileri uzatılmış olarak avuç ayalarının açık olması koşuluna uyuluyordu. Bunun anlamı, ellerin boş, yani silahsız olduğunu herkese göstermekti.

İnsanın 22 nci parmakları olarakta yorumlanan kollar, hemen her yerde, dua ederken ileriye uzatılır. Ana tanrıça Artemis heykellerinde gözlenen bu hareketi çoğu kez Meryem' inde yaptığını görüyoruz?...

EL

Kolun bir uzantısı ve parçası olması nedeniyle, normal olarak ona ait sembolik tanıtımlara katılan, bazen de bütünleyen, ancak kola oranla daha aktif iş yapan bir organdır. Bunlara ilaveten el' in sahip olduğu ayrıcalıkların başında onun, güç, otorite egemenlik ve sahibiyet (iyelik) sembolü olması geliyor. El figürü, insanın ilk olarak keşfettiği ve yaptığı şematik resim olmuştur. Bu yapım Taş devri adamının mağara duvarına sürdüğü elinin şeklini orada görmesiyle başlıyor.

Daha sonraki evrede, Neolitik çağda, el bir raslantı değil, büyüsel amaçlı bir pano oluyor. Elde edilmek istenilen hayvanın resmi üzerine çizilen el' in, manen ertesi günkü avı kolaylaştıracağına inanılıyordu. İşte eli' in, ilke olarak, bir mülkiyet işareti gibi benimsenmesinin bu çağda başladığı öne sürülmektedir. Öte yandan el, insanın ilk aleti olmuş, ondan sonrakiler ise, ele benziyenlerle başlıyarak geliştirilmişlerdir.

Silah ve aleti kullanan organ gene el' dir; ancak bu ikisi onun etki, hız ve kapasitesini arttırmaya yardımcı olurlar. Prof. Halit ÇAMBEL' in dediği gibi, " İnsan aleti yapmış, alet' te onu insan yapmıştır!"

Elde ayrıca, içinde tuttuğu cisimlerin şeklini değiştirme yeteneği de bulunmaktadır. Bu bakımdan sembolizm kuralları eli, parmaklarının içine bir şey aldığında DİŞİ, bir nesneyi sadece tuttuğu zaman ise, ERKEK prensipli olarak nitelemekte ve onu iki cinsiyetli bir organ olarak tanımlamaktadır.

Eller erotik görüşle yapılan açıklamada, şehevi arzuların, okşama ve sıkma şeklindeki tatmin ve tahrik durumlarında rol oynayan cinsel bir organ gibi kabul ediliyorlar.

El binlerce yıl kafaya hocalık etmiştir. Eller gitgide daha da ustalaşmış ama, kafa da gitgide akıllanmıştır. Kafa akıllandıkça bu kez ellerin yaptığı işe daha çok burnunu sokmaya, karışmaya başlamış. Örneğin, ilk defa bir taş bloğun altına bir manevela konulmasını kafaya öğreten eller olmuştur.

Eller konuşma dilini tamamlamaktadırlar. Ayrıca onlar söylemek istenilen lafları harflerle de göstermeye yaradıklarından, daha akılcı ve inandırıcıdırlar. Ellerin de bir görme yeteneğine sahip oldukları ileri sürülüp, göz' le özdeştirildiklerini ve el için ışık parmaklı kör denildiğini duyarız.

El sözcüğünü bir kavram olarak içeren bazı deyimler, onun eylem fikirlerini ifade etmesinin yanında, güç ve sahip olma olgularını sembolleştirilmesinden kaynaklanıyor. Örneğin, işe el atmak, bir girişimi ve başlamayı ifade eder; çünkü insanın iş yapmak için kullandığı ve yararlandığı organ, çoğu kez elleri olur. Buna paralel olarak, ele geçirmek, el altında tutmak, el çekmek, ele vermek, eli erişmek veya erişmemek, el koymak, elini kolunu bağlamak, elinden tutmak, elinden gelmek, el uzatmak, el açmak, elinden geleni yapmak, eli ekmek tutmak, eli boş dönmek, elde avuçta ne varsa vermek, el atmak, elele vermek, eli bayraklı olmak(şirret, huysuz), eli pek (cimri), el etek çekmek, elde bir, el pençe divan durmak, elden düşme, el kaldırmak...deyimleri elin sembolik anlatımlarını şekillendiren sözlerdir.

Fransızcada " Bana elinizi verirmisiniz?" demek, benimle evlenirmisiniz, yani benim olurmusunuz, anlamına geliyor...

Sağ el genellikle takdis eden eldir. Daha çok olumlu bir olgu ile ilgilidir. Sol el ise, olumsuz bir anlamı içerir ve olumsuz bir kararda kullanılır. Bir din adamının duadan sonra elini dua ettiği kişinin başına veya omzuna koymasında ise bir GÜÇ TRANSFERİ söz konusudur. İsa' nın mucizevi iyileştirmelerinde gözlendiği gibi, Meryem' in nişanlanmasını gösteren tabloda (Kariye Müzesi) Zakari (Zekerriya peygamber) elini onun başına koymuştur. Aynı müzede, kan kaybından hasta olan bir kadın eliyle İsa' nın eteğine dokunarak ondan güç almak istemiştir. Bu konuda vere-bileceğimiz başka örnek ise, Nemrut Dağı batı terasındaki taş levhalar üzerinde bulunan kabartma insan figürleridir. Bunların üzerinde Mitridat, Herkül ve Zeus' le, Antiokos ise Apollon' la el sıkışmaktadırlar. Biz bu görünümü, onlardan mitolojik inançlarını dikkate alarak, kral ve oğlunun, tanrılarla dostluk ve onlarla bir yakınlaşma göstergesi olduğu kadar, onların tanrısal güçlerinin (el aracılığı ile) kendilerine geçişi sağlamak istemeleri, şeklinde yorumladığımızı söyleyeceğiz. *Aksi nedenle olmalıdır ki, Japonlar selamlamalarda ellerini vermekten kaçınırlar (?)...*

Yahudiler, kötülüğü uzaklaştırıcı, ya da kişiyi her türlü zararlı etkiden koruyuculuğuna inandıklarından, el resmini duvarlara yapmakta veya üzerlerinde taşımakta ve bunu (Tanrının eli) gibi nitelemektedirler. Sonu (el) ile biten kelimeler ise İbranicede tanrısal bir gücün ifadesini içerirler. İsra-el, Rafa-el...gibi.

Diz çöküp dua ederken eller ileri uzatılır, avuçlar açık olur. Bazı çevreler bu hareketi, ellerin boş olduğunu göstermek ve manevi bir teslimiyet anlamında yorumluyorlar...el sıkma (tokalaşma) geleneğinin buradan kaynaklandığı sanılıyor.

Bir çok ülkede, mahkemede yemin ederken, el kaldırılır. Bizde ise Kuran üzerine el basılır. Ordudaki ant içme törenlerinde eller çeşitli silahlar üzerine konulur.

Son olarak, elin açık olarak kaldırılıp dikilmesinin evrensel olarak dur (stop) anlamına geldiğini, İslâmda elin bazen nazarlık objesi olarak kullanılma nedenine ise, ya Fadime Anamız' ın eli, veya parmak adedi ile İslâm' ın (5) şartı arasında bir bağlantı kurarak, açıklık getireceğiz.

Güncel deyimlerimiz arasında bulunan, "avucunu yalamak", elde edememek, " avuç açmak" ise dilenmek, " elde avuçta ne varsa" deyimi de neyi var neyi yoksa hepsini..., anlamına geliyor.

Bir çok yerlerde doğumu kolaylaştırmak için başvurulan büyü yapımında (Fatma Ana eli) ya da (Meryem Ana eli) denilen bir bitki kullanılıyor. Aynı adı taşıyan ve el biçimindeki madenden yapılmış nesneler ise, NAZARLIK olarak kullanılmaktadır. BEŞ PARMAĞI AÇILMIŞ EL RESMİ' nin nazara karşı bir korunma aracı olması, dünya üzerinde çok yaygın bir gelenektir. (*Nazar metnine bakınız*).

Ülkemizin kimi bölgelerindeki köy evlerinin duvarlarında, aşı boyası ile basılmış el resimleri görülür. Aynı resimleri Anadolu' nun tarih öncesi çağlardan kalma, Çatalhöyük evinde sözünü ettiğimiz, yapı artıklarında da rastlanmaktadır. Bu el resimleriyle, kötü gözden korunmak için yapılan hareketler arasında, ona zarar verecek kişi karşısındaymış gibi, eli ileriye uzatarak söylenen (Elemterefiş kem gözlere şiş, beş parmağım gözüne!) sözlerinin karşılaştırılması, bir anlam kazanır.

Elin başka büyülük işlemlerde de önemini biliyoruz: Ocakların sağaltma güçlerini başkalarına geçirmelerine, " el verme", deniliyor. El' den yapılan ve kötülüklere karşı kullanılan, bir bakıma büyü nazarlıklara amulet' te denilmektedir. Ermiş kişilerin kerametleri arasında onların korumak istedikleri insanlara, hayvanlara atılan okları, top güllerini elleriyle geri çevirmelerini anlatan efsaneler vardır.

Eski Ayasofya camii içinde, kilisenin hazine dairesine giden boşluktaki duvar üzerinde, siyah bir el izi görüyoruz. Bu el için çeşitli söylentiler var. Kimi Meryem Ana' nın eli, kimi Fatih Sultan Mehmet' in eli...demektedi. Ancak biz bu el figürünün, yukarıdaki yorumların ışığı altında, daha çok, kilise veya caminin yapım veya restorasyonu sırasında, özellikle buraya konmuş bir nazar simgesi olabileceği görüşündeyiz.(*Nazar ve nazarlıklarla ilgili etraflı açıklamaya kendi bölümünde yer verilmiştir.)*

Açılmış el izi, Akdeniz ve Ortadoğu' da kötülüklere karşı koruyucu bir simge olarak bugün de yaygındır.

PARMAKLAR

Baş parmak, elin içinde diğerlerinin başı, babası ve en güçlüsü olduğu gibi, yaratıcı gücün kaynaklandığı (fallik) (erkek organı) sembollerden biri, iktidar ve otoritenin göstergesi olarak tanımlanır. Her hangi bir şey tutulmak istendiğinde,

diğer parmakların üzerine kapanarak, elin tümüne sağlam bir şekilde kavrama olanağı verir. Öte yandan, baş parmakla serçe parmak arasındaki eşdeğerlilik olgusu, birinin makrokozmoz (dış dünya-evren), diğerinin ise mikrokozmoz (iç- küçük dünya) simgesi olmalarıyla, açıklanıyor.

İsa' nın sol eliyle kalbinin üstüne bastırdığı İncil' in üstündeki baş parmağı, gayet belirgin şekilde diğerlerinden ayrılmış olup, bazı kompozisyonlarda gözlendiği gibi, fallik bir görünüm vermekte, bu nedenle güç ve otoritenin bir simgesi olarak yorumlanmaktadır. Takdis eden İsa' nın sağ elinin havaya kalkmış iki parmağı, onun hem tanrısal hem de insani karakteri, aşağı sarkan diğer üçünün ise, Baba Oğul ve Kutsal Ruh anlamına geldiği söylenir.

Bu yönden, İsa parmaklarıyla konuşuyor denilir.

Topkapı Müzesi' nde sergilenen ve vaftizci Yahya' ya ait olduğu sanılan elin parmaklarına dikkat edilirse, takdis eder biçimdedir...

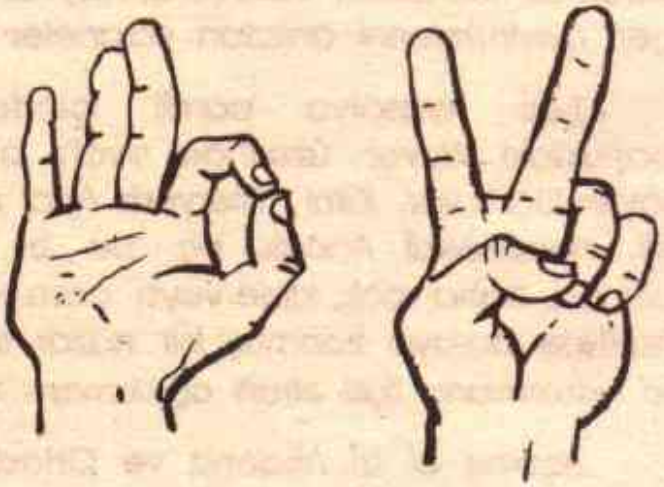

Küçük (serçe) parmakta bir fallik sembolü olarak değerlendirilmekle birlikte, öykülerde sözü edildiğinde, daima üstün bir zeka ve yeteneğe sahip küçük bir çocukla özdeştirilmiştir. Aslında (parmak çocuk masalları) 5000 yıl öncesine ait Hindistanın büyük KRİŞNA efsanesinden kaynaklanmış olup beş çocuklu bir ailenin yaşamı ile ilgili olayları içermektedir. Ancak, bu beş çocuktan biri normal üstü bir kurtarıcının, bir cadının veya sihirbazın adını taşır. Bu konuda değinmek istediğimiz olgu, şayet küçük parmak toplumun kurtarıcılık ilkesini sembolize ediyorsa, o aynı zamanda, toplumun diğer çeşitli bireyleriyle yaptığı gibi, kişinin diğer elemanlarla paylaşılan ve ona yön veren prensibin de simgesi olur;

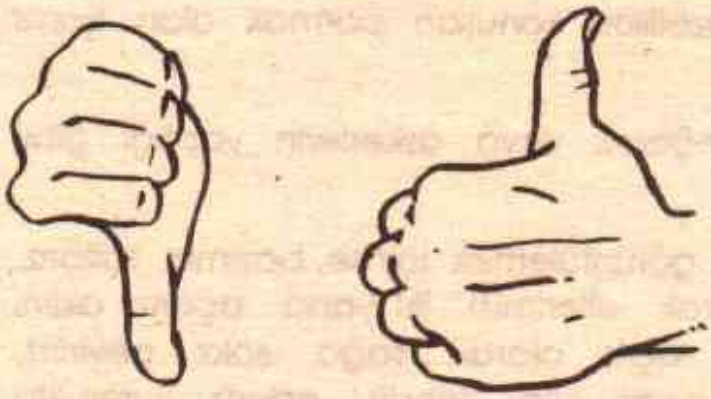

kişinin tüm yaşamını yöneten ve onu doğru yola götüren, ileri görebilir, enerjik ve aktif bilinçlenmesini gösterir...

Roma arenlarında imparatorların yaptıkları gibi, baş parmağın yukarıya kaldırılmasının olumlu bir anlamı vardır; bu ise yaşamak ve zaferdir, yani gladyatörün yaşamasına izin verilmiştir. Tersine çevrilirse, olumsuzluk, başarısızlık işareti olur.

Baş parmağın bu iki yönde göstermek suretiyle olumlu veya olumsuz bir yargının belirtilmesi günlük yaşantımızda çoğu kez başvurduğumuz sessiz bir ifadenin işareti olmaktadır. Bir elin içinde KONUŞAN PARMAK ise genellikle İŞARET PARMAĞI olmaktadır.

Öte yandan, daha çok batı ülkeleri insanlarının benimsedikleri şu iki parmak hareketine de değinmek istiyoruz. Bunlardan biri, baş ve işaret parmağının bir daire oluşturur biçimde birleştirilmesidir. Bu gösteri (tamam, mükemmel, okey...) anlamına gelir. Diğeri ise, işaret parmağı ile orta parmağın (V) harfi şeklinde açılmasıdır. Bu şekil hernekadar (victoire,victory) den kaynaklanıyorsa da, bir üçgen' i yansıttığını da düşünüyoruz....Daire ise bir mükemmellik olumluluk simgesidir.

Not: El - Parmak hareketleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek istiyen sayın psikoloğ Dr. Zuhal BALTAŞ ile Acar BALTAŞ ın "Bedenin Dili" adlı kitabını öneririm.

JEST DİLİ VE SES DİLİ

(Kaynak: İnsan nasıl insan oldu?, M. İLİN, E. Segal)

Jestlerle konuşma dili dünyanın en basit dilidir. Bunu öğrenmek için gramer kurallarını bilmeye gerek yok. Bu dilde, çoğumuza güç gelen fiil zamanlarının adı bile yoktur. Telaffuzunu öğrenme sorunu yok, çünkü dilde kelime yok. Bu bakımdan en eski yazılar harf olmayıp, resim oldukları gibi, en eski jestlerde HAREKETLERLE ÇİZİLEN birer RESİM' dir.

Jestlerle konuşma dilinden bugün de faydalanıyoruz " Evet" demek istediğimizde, çoğu kez bir baş hareketiyle yetiniriz." Orada" veya "Oraya" demek istediğimizde parmağımızla, özellikle konuşan parmak olan işaret parmağını kullanırız.

Selâm ifadesi olarak başımızı eğerek veya askerlerin yaptığı gibi, selâmlanacak kişiye çevririz.

Diğer duygu ve düşüncelerimizi görüntülemek içinse, başımızı sallarız, omuz silkeriz, çaresizlik ifadesi olarak ellerimizi iki yana açarız, aklını kaçırmış, anlamında eli parmakları açık olarak sağa sola çevririz, kaşlarımızı çatarız, dudak bükeriz, ısırırız, elle tehdit ederiz, yumrukla masaya vururuz, el sallarız, başımızı iki elimizin arasına alırız, elimizi kalbimize, öpmek anlamında dudaklarımızın üstüne koyarız, kucaklama anlamında kollarımızı iki yana açarız, vedalaşırken havadan öpücükler göndeririz, işaret parmağını sessiz olunuz anlamında iki dudağı kapatır biçimde tutarız...

İşte size içinde tek bir söz olmayan bir konuşma. Ve bu " dilsiz dil", jestler dili hiç unutulmuyor. Çünkü bu dilin bazı avantajları var. Bazen uzun bir konuşmayla anlatılamayan bir çok şey tek bir hareketle anlatılabiliyor.

Konuşma özürlü olanların meramlarını anlatabilmeleri için sadece gözün iş gördüğü yüzlerce örnek; bunları eğitip öğretmek için okullar, kitaplar ve metotlar bulunuyor...

Binlerce yıl yaşadığına ve insanlara bugün de gerekli olduğuna göre, jest dilinin hiç de kötü bir dil olmadığı anlaşılıyor.

Sesli dil, eski jest dilinden üstün gelmiş, ama onu büsbütün söküp atamamıştır. Yenilen dil, üstün gelen dilin hizmetine girmiştir. Bir çok halklarda jest dilinin, uşaklar ve küçükler gibi başkalarına bağımlı olanların dili olarak kalması sebepsiz değildir.

Kafkasya' da bazı Ermeni köylerinde devrim' e kadar kadınların yabancı erkeklerle, bildiğimiz ses dilinde konuşmaya hakları yoktu. Meramlarını ancak el işaretiyle anlatabilirlerdi. İran şahı' nın sarayında uşaklar yalnız hareketlerle, kendi ayarlarındaki kimselerle sözlü konuşabilirlerdi. Bu azınlıklar , sözün gerçek anlamında " konuşma hakkından " yoksundurlar.

Görülüyor ki, çoktan kaybolan geçmişin uzantılarını, izlerini bugünkü yaşantımızda da buluyoruz.

Türk toplumunda, namaz hareketlerinin verdiği alışkanlıkla olduğunu sandığımız ve kesinlikle içgüdüsel olarak şekillenmiş bazı hareketler var. Örneğin:

1. Biz bir yeri göstermek amacıyla İŞARET etmek istediğimizde, normal olarak sağ elin işaret parmağını bir (elif) gibi uzatırız. Hıristiyanlar ise aynı hareketi, çoğu kez, elin tümüyle yaparlar.

2. Bir toplantıda biz parmak, onlar ise el kaldırarak söz isterler.

3. Bizde olumsuzluk (hayır veya yok) ifadesi, sanki " Allah bilir, dercesine (?)", başın yukarı kaldırılmasıyla gösterilir. Onlar ise bu cevabı başlarını iki yana (sağa,sola) sallıyarak yapıyorlar...

4. Biz bir kimseyi uğurlarken (eskiden) sağ eli bilekten büküp, mendil sallar gibi aşağı yukarı hareket ettirerek yapıyorduk. Şimdi ise bu ifade elin sağa, sola sallanmasıyla görüntüleniyor. Yani, bunlar, bizde daha çok dikey (aşağıdan yukarıya), onlarda ise yatay (soldan sağa) hareketlere karşı bir eğilimin varolduğu izlenimini yaratıyor...

5. Biz alkışlarken ellerimizi göbek hizasında tutmayı adet edinmişken, onlar çoğu kez ellerini başlarının üstüne kaldırarak ellerini çırpıyorlar.müzik salonlarında batı taklitçi - bazı gençlerimizin yaptığı gibi...

GÖBEK DANSI: Dansa adını veren göbek atma figürü ana karnındaki çocuğun varlığının ve tekmelerinin taklididir ve hamileliği sembolize eder. Dizler üzerinde yere çöküp, bacakları ayırarak kalçayı aşağı yukarı oynatma figürü ile doğum sahnesi canlandırılmaya çalışılmıştır. İri göğüslerin öne çıkararak sallanması ve titretilmesi, süt dolu göğüsleri ve çocuğun beslenmesini ifade eder. Dansçının kollarıyla kendi vücudunu sarması çocuğun ana tarafından korunmasını sembolize eder

Dansçının çoğu figürlerinde Ana tanrıçaya saygının izleri görülür.Özellikle duruşlar ve duruşlardaki el hareketleri, eğilmeler tapınım ritüelinden bazı bölümlerdir.(Oryantal Göbek Dansı)Kemal ÖZDEMİR

AYAK, ADIM, AYAKKABI, SANDAL

Ayağın hareketle ilgili işlevi, Türkçenin " ayağının tozuyla" ayak atmamak, "ayakbağı, ayak uydurmak, ayağını yerden kesmek (bir şeye binmek) deyimlerinde yerini almaktadır.

Sembolizm ayağı, insanın tüm ağırlığını üzerinde taşıyan ve onun yerle başlıca temasını sağlayan bir organ olarak tanımlıyor, Bambar kabilesi yerlileri ayakların, rahimde embriyon halinde oluşan ilk vücut parçası olduğunu söylemekteydiler. Gene onların inançları doğrultusunda ayak, yaptığı ADIM hareketiyle, bir başlangıcın olduğu kadar bir bitim veya son' un da göstergesiydi. Öte yandan ayağın, evrensel olarak, hareket ve muktedir olma anlamında ifade edilmek istenilen kavramlar için uygun bir sözcük olduğunu görmekteyiz.

Buda' nın ayağı,
Canlının ilk filizi. Topuktan başlayıp güneş tekerleğinden geçerek parmak uçlarına kadar tüm vücut parçalarının sembollerini içeriyor.
Ayak sahibi olduğu kişinin geleceğini yazıyor..

Bir cismin yıkılmasının, temelden, tabandan ve nihayet ayaktan olması gerçeğine dayanarak, çoğu kez, sağlam durumdaki canlı veya cansız varlıklar için, dilin verdiği alışkanlıkla " ayakta kalan veya ayakta kalmış" demekteyiz. Uzmanlar, insanoğlunu hayvandan ayıran ve karakterize eden bir başka özellik, onun iki ayak üzerinde durabilme yeteneğidir diyorlar. Mitolojide ayak, can gücünün, ayakta kalabilmenin bir sembolü olmuştur. Ayakla ilgili tüm deformasyonlar, bir zayıflık ve acizlik anlamına gelmekle beraber tanrının bu insanlara daha başka yetenekler verdiğine inanılır. Örneğin topal tanrı Hephaistos, (Zeus' le Hera' nın oğlu), topal olmasına rağmen elinden her iş gelir. İlk kadın Pandora' nın bedenini kilden o yaratmış ve Prometheus' ü Kafkas dağının zirvesine o çıkarmıştır. Ayrıca her türlü madeni işleyip doğaüstü güzellikte eserler başarmıştır. Olympos tanrılarının evleri, ana ve babasının yatak odası bile onun ellerinden çıkmıştır!.. Hermesin ayaklarındaki kanatlı sandallar " mistik yükselliş" le ilgilidir.

Dinsel kapsamlı bir yaklaşımla ayak, yürüdüğü yol üzerinde mutlaka iz bırakan bir organ olarak yorumlanıyor. Bu izler, soyut çizgiler içinde iyi veya kötü olabildikleri gibi, kutsal bir yolculuğun da yönlendirici ve göstericileridir. İşte bu düşünceden hareket edecek, ayak ve ayak izinin, özellikle Hıristiyan geleneklerinde ayrıcalıklı bir yeri olduğunu ve bu olgunun zaman zaman ikonografik sahnelerde yansıtılmak istendiğini hatırlatmak istiyoruz. Bu konudaki örneklerden biri Jean İncilindeki bir parabolde sözü edildiği gibi, İsa' nın son akşam yemeğinden önce havarilerinin ayaklarını yıkayıp kurulaması ve onlara, " Benim yaptığım gibi sizlerde birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız! " şeklinde bir öneride bulunmasıdır. Aslında böylesine duyarlı bir konuda olayın ayrıntılarına girmekten kaçınarak, kişisel görüşümüzü, (İsa' nın bu jesti onların (havarilerin) ruhlarını manen, her türlü melânetten arındırmak ve kendisiyle birlikte çıkacakları " kutsal yolculuğa" hazırlamak için yapılmıştı), şeklinde özetlemekle yetineceğiz. Ancak olayın konumuzla ilgili ve ilginç olan yönü, İsa' nın bu telkini yapmak için, baş ve eller yerine, ayakları seçmiş olmasıdır... *Bu sahne Trabzon Ayasof-yasında fresk bir tabloda görüntülenmiştir.(Bkz. Trabzon)*

İsa'nın havarilerin ayaklarını yıkaması

Batılı din adamları " imanda katılık, sertlik vardır, diyorlar. Bu tıpkı ayağın yere basmasıyla duyulan bir güven ve güç olma duygusuna benzer" demektedirler.

Ayak izi konusunda, aklımıza ilk gelen örnekler, İsa' nın vaftiz edildiği Zeytin Dağı' ndaki ayak izi, Göreme Açık Hava Müzesindeki Sandallı Kilisede görülen ve kilisenin bu adla tanınmasına neden olan, yerdeki ayak izleri, göğe yükseliş freskinin detayları arasına sıkıştırılmış bir çift ayak izi ve nihayet Çin tanrısı Pong-tsou' nun Tao-Ying dağındaki ayak izi, bu yargıyı şekleri yansıtan ve bütünleyen olgular arasında bulunuyor.

Hz. Muhammed' in, Mekkede olduğu gibi, Topkapı sarayı kutsal emanetler seksiyonunda sergilenen ayak izi, geriye bıraktıkları arasında O' nun mubarek bedenine özgü, saygıya değer bir parçadır. İslâm toplumuna özgü ve onun en güzel ve anlamlı alışkanlıklarından birinin de, daha çok Avrupa (!) dediğimiz modern bir zihniyeti benimsemişlerin dışındaki ailelerde, başta cami olmak üzere, evin içine girerken ayakkabıları çıkarmak, olduğuna değineceğiz. Yabancı ülkelerde pek umursanmıyan bu davranışın bize göre şu iki anlamı ve yanı bulunuyor: Bunların başta geleni, (hijyenik), yani temizlik ve dolayısıyla

sağlıktır. İkincisinde ise daha çok sosyo-psikolojik bir anlam gizlidir; yani eve giren şahıs, ayakkabılarını dışarıda bırakmakla, senin malında-mülkünde gözüm yok demek istemektedir. Ayrıca, ölen kişinin ayakkabılarının hemen kapı eşiğine konulması da adet edinilmiştir...Camiye gelince, şüphesiz gene sağlık koşulları başta olmak kaydıyla, madem ki burası Tanrının evidir, manevi mülkiyeti sadece O' na aittir; o halde bu hakka ve mülkiyete saygılı olmak gerekir, der gibiyiz...Ama tüm bunların dışında, bu hareketi, (bedenimizi maddesel dünya ile irtibatlayan ayakkabılardan soyutlamak isteği) şeklinde de yorumlamak mümkündür. Bu arada, yemin ederken ayağın yerden kesilmesinin, sadakatsızlık anlamına geldiği esprisinden de söz etmek istiyoruz (?)...

Gene Hıristiyan ikonografisinde, ayakların çıplak, bazen de bileklerden bağlı olarak şekillendirilmesi, ressamın özen gösterdiği ayrıntılar arasında yer alıyor. Bu gözlemimizin en belirgin örnekleri gene Kariye kilise - müzesinde bulunmakta. Örneğin, İsa' nın doğum yeri Bethlemen' de yapılan ve vergi ile ilgili olan nüfus sayımı tablosunda, Jozef (Yusuf) in ayakları çıplaktır. Bunu gerçekleştiren sanatkarın kafasından ne geçtiğini bilmemekle beraber, sanki Jozef bununla, Meryem' e (bağlılığını ifade etmek istemiştir) şeklinde yorumluyoruz. Diğer bir panoda, Meryem, İsa' yı doğururken, üzerinde yattığı döşekte, ayak bilekleri bir halkayla bağlı olarak resimlendirilmiştir. Bu tabloyu ise ilk planda, sanatkarın (mozaistin) söz konusu bu doğumu (mucizevi bir olay gibi) göstermek istediği şeklinde yorumluyoruz. Zira, doğum yapan kadının normal olarak bacaklarını açması gerekmektedir. İkinci ve üçüncü planda ise, ayakların bilekten bağlı olmasına, Meryem' in bu olayın gelişmesindeki suçsuzluğu, safiyet ve bağlılığının bir simgesi olabileceği gibi, bütün bunlardan sanki suçlu olan kendisiymiş gibi, bir otopünisyon (kendi kendini cezalandırma) görünümünü yansıtması şeklinde bir yorum getiriyoruz... Ancak biz bu olayın nedenini ve niçinini araştırırken, öte yandan bazı yorumcu çevrelerin, " Boşuna kafa yormayın, çünkü Meryem Sezarienle doğum yaptı" ! gibi laflarına da kulak vermek zorunda kalıyoruz...(İsa ile Sezar aynı yüzyılda doğmuşlardır.)

Ayak izi konusundaki açıklamalarımızda şu olgulara da yer vermek istiyoruz: Bilindiği üzere, her insanın ayak kalıbı, parmak ve ayak izleri kesinlikle ona özgü biçimlerdir; asla bir başkasınınkine benzemezler. Bu bakımdan kişinin özelliklerinden biri olarak değerlendirilirler. Öte yandan, uzmanların ileri sürdüklerine göre, ayak izi "yazının atası" dır. Onlar bu görüş ve değerlendirmelerini, mağara adamının avını sürerken, hayvanın kar üzerinde bıraktığı ayak izlerinden yararlandığını ileri sürerek yapıyorlar

ve yazının ilk olarak bu olayla ve KAR SAYFASI üstünde gözlenen bu izlerden fikir alarak, başlayıp biçimlendiğini söylüyorlar...

Ayağa giyilen, diğer bir deyişle, (onun üzerine geçirilen), ayakkabı, sandal veya başka bir araç, o ayakkabıyı taşıyan kişiyle onun bastığı dünya toprağı arasında bir kontak noktasını oluşturur. Ayakkabı ve benzerleri için, sosyal veya dinsel içerikli olsun, halen süregelen, güncelliğini koruyan bazı örf ve adetler üzerinde şu düşüncelere yer verilmektedir:

Ayakkabı eski çağlardan bu yana, hemen her toplumda mülkiyetin, sosyal otoritenin ve kişisel hürriyetin dolaylı bir sembolü olmuştur. Mademki, her insanın ayakkabısı, ayak izi sadece ona aittir, ona özgüdür; o halde bunlar dolaylı olarak, her insanın kendi kendinin sahibi, kendine yeterli olduğunu düşünce ve eylemlerinden sadece kendisinin sorumlu olacağını ifade etmelidirler. Bu yargının en somut uygulaması, eski Roma' da esirlerin çıplak ayakla dolaşma zorunluğunda bırakılmalarıdır. Bu insanlar, ancak azat edildikleri taktirde, ayakkabı giyebiliyorlardı...Şüphesiz her toplumun değer yargıları sadece kendilerine özgü bir olgudur. Nitekim İsrael' de, mal alışverişlerinde yapılan kontratlarda, ayakkabı bir " rehin eşyası" olarak kullanıldığı gibi, örneğin bir tarlayı satın alan kimse oraya ayakkabısını atarsa, bundan böyle o malın, o tarlanın gerçek sahibi olduğunu kanıtlamış sayılıyordu...

Ayakkabının sosyal anlamda bir teyit (doğrulama) aracı gibi kullanılmasının yanı sıra, yerine göre ona bir başkası üzerinde nüfuz (söz geçirme) ve otorite sağlama amacıyla da, başvurulduğuna tanık olmaktayız. Bu uygulamalar, nikah memurunun karşısında evlenme sözleşmesinin yapıldığı sırada, kadın veya erkeğin birbirlerinin ayaklarına daha önce basmayı denemesi, keza zifaf gecesi kadının erkeğinin ayakkabılarını çözüp çıkarmaya yeltenip onun ayakkabılarına sahip olmak istemesi şeklinde değişikliğe uğrayarak, hoş bir gelenek halinde güncelliğini korumaktadır ama biz, bu konuda, atalarımızdan geçişim yapan, " Cennet kadının ayakları altındadır!", sözündeki mesaja da kulak vermeyi ihmal etmemelidir diyeceğiz....

Musa peygamber Sina dağında kutsal topraklara girdiği zaman, Tanrının buyruğuna uyarak, ayağındaki sandalları çıkarmıştır.*(Kariye Müzesi)*. Aynı olaya Kuranı Kerimde (Taha suresi ayet 12) de yer verilmiş bulunmaktadır. Bu ayeti kerimede, Tanrının Musa' ya "Haberin olsun, ben

senin Rabbinim, hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen mukaddes vadi, Tuva' dasın!..." ibaresi bulunmaktadır.

Mitolojide Hermes ayakkabılı bir tanrıdır; atrübülerinden biri, kanat takılmış sandalı veya topuğudur. Yani kanatları, gerçek meleklerinki gibi sırtlarına değil ayaklarına takılıdır. Bu onun mistik yükseliş ve uçuşunu simgeler. Çünkü baş tanrı Zeus' le, diğer tanrı ve tanrıçalar arasında haberleşmeyi sağlar; bu görevini yapmak için de dünyayı gezer durur. Bu açıdan ayakkabı seyahatin de sembolü oluyor. Noel Baba söylencesinde gene ayakkabının sembolizmine başvuruyoruz. Noel Babanın geleceğine inananlar, pabuçlarını bacanın altındaki ocağın kenarına bırakırlar, çünkü Noel Baba hep bacadan girmektedir. O da bir gezgindir, fakir fukaranın evlerini ziyaret eder. Ancak bu harekete yeltenenler Noel Babadan sadece hediye değil, onun gibi başka ülkelere seyahat edebilmek için gerekli yol harçlığına sahip olmanın da bekleyişi içindedirler !..

Psikanalist Freud' e göre ayak erkek ve fallik, ayakkabı ise dişilik organının sembolüdür. Bir Amerikan anketine göre ayak, insan vücudunda cinsel çekiciliği olan organlar arasında beşinci sırada bulunuyor. Bunlardan birincisi gözler, sonra saçlar, bedenin, genel görünümü, kalçalar ve nihayet ayaklar oluyor!. Ayaklar için, tahmin edileceği gibi, erotik (cinsel aşk) yaklaşımlarla, biçim ve işlevi dikkate alınarak, bir hayli yorum yapılıyor. Ancak biz bunlara ve bu satırlar arasında yer vermeyi uygun bulmadık...

Adımla ilgili başka bir varsayım ise, insan yaşamında ÜÇ ADIM olduğudur. Birincisi doğumla atılan ilk adım, ikicisi maddi yaşam süresince atılan sürekli adımlar; sonuncusuna gelince bu, insanı ölüme götüren adımdır. Öte yandan, yürüyüş sırasında, adımların Sağ- Sol olarak birbirini takip eder şekilde atılması, evrenin değişmez kuralı olan " doğum- ölüm" devirdaimi olarak tasarlanmaktadır. *(Sağ-Sol açıklamasına bakınız)*

Son olarak bu konuda, AT NALI ve PAPUÇ' un, yerine göre uğur getiren, kaza ve belalardan koruyan bir muska gibi seçilmelerinde, aslında her ikisinin de yere basan, yani dünya toprağı ile direk temas sağlayan objeler olmasından ileri geldiği, görüşüne katıdığımızı da belirtmek istiyoruz.

Ayak' la ilgili özdeyişlerimiz: Ayak altında olmak, ayak üstü, ayak basmak, ayak bağı olmak, ayak sürümek (ağırdan almak), ayak takımı (işsiz- güçsüz insanlar için), ayağı dolaşmak, ayak yolu (tuvalet), önayak olmak, ayak diremek. vb..(Kaynak: Cinsel Kültür Ansiklopedisi)

CİNSEL YAŞAMDA AYAK

İnsan bedeninin her yanını dokunma, okşama, öpme gibi cinsel uyarımlar karşısında duyarlı olduğu, bütün deri yüzeyini gerçekte duyarlı uyarı alanı saymak gerektiği her ne kadar doğru olsa da, bazı bölgeler diğerlerine oranla çoğu insanda çarpıcı farklılıklar göstermektedir.bu farklılık yalnızca uyarımların derecesinden değil daha önemlisi uyarımların nitelik yönünden başka başka olmasından da ileri gelir. Örneğin, saçların okşanmasıyla duyulan uyarım nitelikçe başka, kulakların ya da ayak bileklerinin okşanmasıyla duyulan daha başkadır. Doğal olarak çoğu insan, belli bölgelerin uyarımı karşısında belli cinsel tepkileri göstermeye koşullandırılmıştır. İkinci uyarım bölgeleri arasında eller gibi ayaklar da önemli bir yer tutar. Deri altındaki sinir uçları ayaklarda, özellikle ayak parmaklarında ve tabanda son derece duyarlı ve yoğundur. Pek çok insanın gıdıklandığı yerlerin başında ayak gelir. Eski çağlardan kalma çeşitli cezalandırma ve işkence usulleri arasında her zaman ayakların duyarlılığından yararlananlar olmuştur. Gelişmiş duyarlılık özelliği dışında ayakların bir diğer karakteristik özelliği de, yüz ve eller gibi bedenin diğer yörelerine oranla daha ileri bireysel farklılaşma, bir kişileşme taşımalarıdır.

Bireyliğin ve kişisel kimliğin dünyaca kabul edilmiş işareti olan parmak izleri, yalnız el parmaklarında değil, ayak parmaklarında da okunabilir. İnsanların ayağa eskiden beri ayrı bir önem vermiş olduklarını aşk falı geleneği de kanıtlamaktadır. İnsanoğlu karakter tahlilleri yapmaya, geleceği okumaya çalışırken yalnızca el falıyla yetinmemiş, ayak biçiminden ve tabanın çeşitli özelliklerinden gizli bağlantılar çıkarmaya uğraşmıştır. Eski Çin' de kadın ayaklarına gösterilen ilgi bugün batıda hemen hemen herkesçe bilinmektedir. Kadın ayaklarının küçük kalması istendiğinden küçük yaşlardan başlayarak kızların ayakları demir kalıplar içinde tutulmuştur. Bugün böyle bir alışkanlık her ne kadar garip görünse de, o kültür ortamında her halde son derece doğal karşılanmaktaydı.

İsa' dan sonra 1000 yıllarında Çin' de minik kadın ayaklarının, güzelliğin ve cinsel çekiciliğin simgesi kabul edildiği bilinmektedir. Hatta kadın ayaklarının bu amaçla demir kalıba konması üst sınıflar arasında zorunlu olmuştur.

Zamanın sanatçıları insan bedenini bugün bile pek çok kimseye parmak ısırtacak bir cürette gözler önüne serebildikleri halde, hiç bir

zaman ayakları çıplak olarak göstermeye kalkışmamışlardır. Bunun nedeni eski Çin' de çıplak ayağın son derece müstehcen sayılması, bir kadın ayağına ait her türlü eşyanın Victoria çağındaki korselere oranla çok daha tahrik edici bulunmasıdır. Çin de ayağın, hatta ayak bileğinin gösterilmesi kesinlikle uygunsuz sayılmıştır. Genel olarak doğu uygarlıklarında hem ellere hem de özellikle ayaklara, batıya oranla, daha fazla önem verilmiştir.

İnsan bedeninin sırlarıyla ilişki kurmada o çağlarda Batı' ya göre çok ileri düzeye ulaşan, örneğin Hint uygarlığında bunun böyle olmasına hiç de şaşmamalıdır. Anadolu ve Osmanlı kültür geleneğinde de küçük ve yumuşak tenli ayaklar, pembe topuklar kadınlarda her zaman makbul sayıla gelmiştir. Çağımızda kadının başlıca cinsel simgelerinden biri durumuna gelerek büyük yaygınlık kazanmış olan yüksek topuklu ayakkabı, ilk defa XIV. Louis döneminden başlayarak, Paris sosyetesinde, Avrupa' ya ve Doğu' ya yayılmıştır. Topuklu kadın ayakkabıları cinsler arasındaki farklılaşmanın gereksiz, hatta sağlığa zararlı biçimde abartılarak simgeleştirildiği başlıca örneklerden biridir.

Günümüzde birçok yerlerde tuvaletlerin yalnız kadınlara ait olduğunu belirtmek için kapılarına yüksek topuklu ayakkabı resimleri konmaktadır. Bu ayakkabılar kadının ayağını belli bir biçimde tutmaya ve bedenini bu ayaklar üzerinde belli bir biçimde taşımaya alışmasını, yani belli bir biçimde yürümesini sağlayan cinsel araçlar sayılır. Dikkat edilecek olursa, güzellik yarışmalarında boy gösteren bütün adaylar, ayaklarını ve ayak bileklerini en iyi teşhir edecek topuklu ayakkabıların seçimine özen gösterirler. Bunun içindir ki kadın ayakkabılarında topukları, bilekleri ve yaka parmaklarını ustalıkla teşhir eden çeşitli dekolte modellere rastlanmaktadır. Kadın ayağının hem estetik, hem de cinsel çekiciliğini arttırmak ve göze batmasını sağlamak açısından bileğe çeşitli bilezik zincirlerin katıldığı bilinmektedir. Bu adet çok eski ve çok yaygındır. Afrika' nın bir çok ilkel topluluklarında, Hindistan' da ve Roma uygarlığında yerleşmiş olduğu bilinmektedir. Anadolu' da da " halhal" diye tanınır. Hatta yukarı sınıf ve saraya ait kadınların çekiciliği arttırmak ve gösteriş amacıyla ayaklarının başparmaklarına değerli yüzükler taktıkları görülmüştür. Seks dalgasının son yıllarda Batı' da iyice hissedilmeye başlamasıyla birlikte, ayak bileğine bilezik ve zincir takma geleneği yeniden bir moda haline gelivermiştir. Çıplak ayak, kadında çıplaklığın simgelerindendir. Bütün buraya kadar anlatılanlardan başka, cinsel simge ve cinsel organlar olarak da önem taşırlar. Çıplak ayak cinsel temasın

ilk gereklerinden sayılabilir. Çünki ayakların çıplak olması bir ölçüde soyunuk olmak anlamına gelir.

Erkekler kadınların ayaklarını okşamaktan, bazıları öpmekten, hatta topuk ve parmaklarını emmekten büyük zevk alırlar. Bu gibi temaslar cinsel birleşmeye hazırlık karakteri taşır. Yatakta yatan kadın ve erkeğin çıplak ayaklarının birbirine değmesi, sürülmesi çoğu kez tahrik edici ve anlamlıdır.

ANADOLU VE İNSANI

Çağlar boyu yıkım savaşlarına, doğu ve batı çekişmelerinin sahne olarak seçtiği yer oldu Anadolu... Birileri doğudan, diğerleri batı' dan kopup gelerek hep bu topraklar üzerinde karşılaştılar, susuzluklarını gidermek istediler ve sürekli bir savaş alanı yaptılar Anadolu' yu...

Doğu' dan Hititler, Asurlular, Kimmerler, Persler, Med' ler, Hunlar, Araplar, Selçuklar, Moğallar...Batı' dan Dorlar, Akhalar, Frigler, İyonlar, Eoller, Lidyalılar, Makedonyalılar, Galyalılar, Haçlılar, Bizans...Nihayet, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşlarına katılanlar...

Bu kavimler ve ordular ülkelerine dönerken o çağların gelişmiş teknolojisinden bazı kopyaları da alıp götürdüler ve daha sonra onları rötuşlayıp temize çekip tekrar bize iade ettiler..

Coğrafi konumu gereği zorunlu bir geçiş koridoru oldu Anadolu. Dünyanın, Marmarayla birlikte, dört denizle çevrili yegâne yarımadası olarak ilginç bir yapısı ve görünümü var Anadolunun..Asya' nın yavrusu, O' nun Avrupa kıt' asına uzattığı adımın bir ayağı oldu. Ege sahilleri ve uzantısı olan adalarla birlikte, bu ayağın parmaklarına benzetilmiş adetal...

Asya' da filizlenen ve bu topraklar üzerinde yeşeren uygarlıkların ilk hamleleri hep bu ayağın sayesinde batı' ya yürüdü; hatta Hıristiyanlık, İncil bile, Anadoluyu basamak yaparak oralara gitmedi mi?..

Batılı coğrafyacıların çoğu zaman Küçük Asya dedikleri Anadolu adı (Anatolos) tan geliyor. Aynı kaynaklarda bu ad (Anatolia) olarak geçer ve "Güneşin doğduğu yer" anlamına gelir.

Genel olarak İslâm âlemi ve Araplar Doğu Roma toprakları içinde kalan Anadolu' ya (Memalik-i Rum) demişler ve öyle tanımlamışlardır. Türkler

bu Anatolia adını ANADOLU olarak dilimize geçirmişler ve bunu bir ANA' nın kutsal şefkatine bağlamışlardır. (Tol) kelimesinin (yurt-mekân) demek olduğunu söyliyenler de bulunuyor....*(Anadolu Şehir Adları. Mehmet ÖNDER. Defne yayınları. İst.)*

Adı nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, Anadolumuz gerçekten, tüm analık niteliklerini içeren ve adını yadırgatmayan DİŞİ BİR ÜLKE olmuştur.

Öncelikle fiziki coğrafyasını incelediğimizde, tam orta yerinde hafifçe bombeli bir görünüm sergiliyor. Cihanbeyli ve Haymana platosunun oluşturduğu bu göbek, aşağı yukarı, Niğde, Aksaray, Kırşehir, Konya ve Ankarayı' da içine alıyor.

Yarımada kuzey ve güneyde adeta bir kalça gibi genişliyor...

Çatalhöyük : Dokuzbin yıllık bir tarih derinliğinin katmanlarında Neolitik çağ insanına güven içinde yaşama olanağı bahşeden merkezlerden biri...O çağlarda hâlâ Paleoitiğin mağarasından çıkamamış olan batılı insanına, yoğurarak yarattığı ve kendisinden medet umduğu Ana Tanrıça Kubaba (Kibele) tanıttı. Bu tapınçın yanı sıra, ürettiği kültür ve teknolojiyi de ihraç etti.

Kapadokya : Ibadetlerini gönüllerince ve arzu ettikleri güven içinde yapamamaktan yakınarak sağdan soldan kaçıp göçen Ortodoks cemaatinin bir ana şefkatiyle bağrına basan ve barındıran yer oldu...

Mevlâna, Hacı Bektaş, Ahi Evran ve Hacı Bayram-ı Velilerin dinsel, kültüren ve sosyal gelişimleri, doktrinleri hep orada hayata geçti. Yepyeni bir Türkiye' yi başlatan Cumhuriyet güneşi orada doğdu.

Ve nihayet, Ata' sına, ebedi uykusu için kollarını, kucağını açan ve sinesine gömen o ve orası olmadı mı?...

Batılı devletlerden mesafe bakımından uzakta kalmış olanlar içinde, en kısa zamanda en büyük gelişmeyi gösteren, gelenek ve göreneklerine bağlı kalmayı yeğleyen, samimi ve sade bir yaşantı sürdüren insanların bulunduğu bir ülke. Bir Avrupalı yazarın dediğine göre, " zengin ülkelerin en yoksulu, yoksul ülkelerin ise en zengini " yalan da değil yani!...

İnsanlarına gelince:

Büyük bir çoğunluğu, doğup büyüdüğü yöreyi terketmek olanağına sahip olmadığından, oranın coğrafi konumu, iklimi ve topografik yapısının yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik olumsuzluklarla mücadele etmek zorunda bulunuyorlar.

Diğer gelişmiş merkezlerden olan mesafenin boyutu oranında, UZANILAMIYAN, ya da vaktiyle UZANILMAK İSTENMEMİŞ olan uzaklıkların ve zamanın bir hayli gerisinde kalarak, onun gerektirdiği " insanca bir yaşam" ın hak ve zevkinden yoksun bulunuyorlar. Bu tablonun gerçek olan yüzünü en çok ve yakından, üzülerek seyredenler arasında, ülkenin her tarafını gezip dolaştıkları için, turist rehberleri de var...

Türkler, geçmiş yüzyıllarda daha çok bir yayılma politikası izlemişlerdir. Ele geçirdikleri topraklarda yaşayan etnik gruplara tam ve yasal bir eşitlik ve belirli bir özerklik tanıdılar. Asla ayırım yapmadılar, saldırgan ve istilacı olmadılar. Ne bir soykırıma ne de herhangi bir bahane, maske ve ideoloji uğruna, assimilasyona (özümseme) yeltenmediler, buna gerek duymadılar. Şayet isteselerdi, bunu, özellikle o koşullar altında, kolayca başarabilirlerdi.

Anadolu insanı, kendi memleketinden olmayan, yerli veya yabancı herkese karşı, olduğu gibi görünen, hoş görünmek için asla kendini zorlamayan, alçak gönüllü, hoş görürlü, açık kalplidir. Bugün Avrupa' da unutulmuş olan konukseverlik niteliklerini hâlâ sürdürebilmektedir. ALMADAN VERMESİNİ, ikram etmesini, armağan ve hatıra sunmasını seven, yaş olarak kendinden büyük olanlarda bir saygı mesafesini korumasını bilen, özgün bir karaktere sahiptir.

Alman generali Molteke' nin bir zamanlar dediği gibi, " Türkler zor şeyleri başaran ama kolayları yapmakta güçlük çeken, insanlardır".

Milliyetine, dinine, vatanının çıkarlarına bağlı, bağımsızlığına aşık, kendinden olanlara bazen haşin ve aykırı düşüncede olsa bile, güç zamanlarda tüm düşmanlıklarından sıyrılıp bir bütün halinde ölüm pahasına ve derecesinde savaşmasını bilen, SAVAŞÇI ve KAHRAMAN (ERKEK !) bir toplumdur.

Dişisini kıskanan, kadın- erkek ilişkilerinde son derece duyarlı ve bu konuda batıya oranla bir hayli kapalı ve tutucudur.

Anadolu toprağı gibi cömert, para için yaşamayı değil, yaşamak için parayı yeğleyen, daha çok kalbe girmeyi, dost edinmeyi isteyen, anılarına dostluklarına, hısım akraba ilişkilerine önem veren, ruh ve karakteri doğa gibi soylu ve gerçek olan ve onun tüm niteliklerini yaşamında, gelenek ve göreneklerinde hatta fizik yapısında bile yansıtan, insanlardır Türkler.. .

Fransız yazar Christian Fièvre 1986 basımlı Centurion yayınlarının birini (La Turquie un pays, des hommes) olarak adlandırmıştır.

TOPUK

İnsanoğlunu hayvandan ayıran özelliklerinden birinin de onun iki bacak üzerinde yürüyebilme ye-teneğine sahip olduğuna değinmiştik. Topuk ise bacakların yere basan kısmı olan ayağın en duyarlı olan yeridir. Mitolojide de ayak topuğunun insanın en can alıcı noktalarından biri olduğu ileri sürülür. Çünkü Truva savaşında Hektor' u öldüren Aşil, bu kez Paris' in attığı zehirli okla topuğundan vurulmuştu. Modern anatomide aynı yerdeki kirişe AŞİL TENDONU denilmektedir. Gene bu konuda, ilkel örnekler verilmek suretiyle yapılan açıklamalarda, çıplak ayakla gezildiğinde, genellikle yılan ve akreplerin insanı topuğundan soktukları, ayrıca bir akrebin intihar etmek istediğinde zehirli iğnesini arka ayağına(?) batırdığı, ileri sürülmekteydi.

KAN

Renk olarak kırmızının sembolizmine katılan kan' ın güneşle çok yakın bağlantısı bulunmaktadır. Kan ateşin, yaşamın ve ısının tüm değerleriyle birleşmekte ve sonuçta en güzel kavramların, soyluluğun, yüceliğin, bereketin bir simgesi olmaktadır. Bunun yanı sıra," KENDİNDEN BAŞKALARINA BİRŞEYLER VEREBİLME mutluluğuna da olanak sağlıyor. Bu mutluluk (kan bağışlamada), karşılıklı olarak, tadarak hissedilmektedir. Evrensel anlamda kan, yaşamın bir taşıt aracıdır. Kanın gıda taşıyan bir sıvı olduğunu dünyada ilk olarak, İbnî Sina keştetmiştir. Kan, içinde yaşam için gerekli tüm elemanları belirli oranlarda bulunduran çok karmaşık bir bileşime sahiptir. Tevrat' ın bir yerinde " Kan hayattır" yazılıdır. Keza, ADAM (Adem)' in ADAMAH sözcüğünden türediği, adamah' ın ise KIRMIZI TOPRAK anlamına geldiği öne sürülür.(*Thomson George' un Tarih öncesi Ege kitabından alınmıştır)*

Kan, bazı uzmanlarca bir kalıtım prensibi olarak kabul ediliyor. Aynı soydan gelme anlamındaki " aynı kandan gelme" deyimi, kan grupları, kan uyuşmazlığı...gibi olgular da bu prensiple ilgilidirler. Kan, kaçınılmaz bir üçgüde etkisiyle İNSANI KENDİNE BAKTIRAN kutsal bir sıvı olmanın

yanında, bazen de kin, nefret, düşmanlığa değin insan ilişkilerinde de soyut bir kavram olarak yer alır. İnsanlarımıza kan davası, kan tutması, kanını emmek, kanlı bıçaklı olmak, gözünü kan bürümek, kan ağlamak, iki eli kanda olmak, kana susamak, kanına girmek, kanı sıcak olmak, kanı kaynamak, kan kardeş olmak, kan kusturmak, kanı pahasına... dedirten olayların temel maddesidir.

Kan ilkel insanın düşüncesinde, ölümle olduğu kadar doğumla da ilgili ilginç bir madde olarak yer alıyordu. Çünkü kanın görünmesi için canlı bir yaratığın ölmesi başta gelen bir koşul olmakla beraber, kadınlarda aybaşı kanının kesilmesinin hamilelik ve hemen ardından bir canlının doğum işareti olduğunu öğrenmiş bulunuyorlardı. Bu açıdan kan, ölüm ve doğumun birbirini izlemesi olayının başlı başına bir göstergesiydi.

Tanrıma ilk kez geçilen evrelerde, adet (aybaşı) halinde olan bir kadının ekin tarlasında gezinmesinin ürünü arttıracağına inanılıyordu...

Eskilerde olduğu gibi bugün de kesilen hayvanın kanı rasgele değil, toprakta açılan bir çukura akıtılmaktadır. Hitit ve Urartu tapınaklarında kan kanalları bulunmaktaydı. Bu geleneğin nedenini, kanda toprağın verim ve bereketini arttıran sihirli bir gücün varolduğu inancıyla bağdaştırmamız mümkündür. Nitekim antik ören yerlerimizin bazılarında, örneğin VIII. Truva kalıntıları, Yazılıkaya (A) odası, Çavuştepe... de kurban kesimi sırasında, akan kanın ziyan olmadan sistemli bir şekilde akıtılması için kan olukları ve hatta bir kuyunun varlığına da tanık olmaktayız. Özellikle Truva'da Daryüs'ün geçerken burada tanrıça Athena için 1000 kadar boğayı kurban ettiği tören alanı bu bakımdan ilginçtir.

Anadolu geleneğinde, kesilen kurbanın kanının onu adayan kimsenin alnına sürmek Tanrı uğruna dökülen bu kandaki kutsallığın o kimseye geçişini sağlamak amacını gütmektedir. Gene bu konuda, yeni alınan bir aracın kurban kanı üzerinden geçirilmesi veya yeni bir tesisin temel harcına bulaştırılması uygulamasında uğur getiricilik ve kazalardan koruyuculuk inancının etken olduğu inancının süregeldiğini görüyoruz. Ancak bu olguda, göz konusunda da değindiğimiz gibi, " kana karşı kan " deyiminin kaynaklandığı (karşıt kuvvetlerin çarpışması) ilkesinden de söz etmenin yerinde olacağı kanısındayız.

Yunan- Roma agoraları kentin adeta bir KALBİ, insanlar- müşteriler ise onun içinde dolaşan bir KAN gibiydiler.

Son olarak, gene ilkel toplumlarda, örneğin Hititlerde, gömülen ölünün, onu yaşama geri getirmesi için, kemiklerinin kırmızıya boyandığını ve ilk plastik sanat ürünleri olan kilden yapılma kadın figürlerinin üstüne ve libasyon kaplarının, doğurganlığı arttırmak amacıyla, aybaşı kanı bulaştırıldığını hatırlatmak istiyoruz...

Kuranda Tanrı' nın insanı kan pıhtısından yarattığı yazılıdır.

KURBAN KESMEK

İlkel toplumlarda totem' in tanrıya dönüşmesiyle birlikte bu töreninin yerini kurban töreni almıştır. O çağlarda yaşayan insanlar tanrı saydıkları hayvanların etini yiyor, hatta kanını bile içmek suretiyle onunla bütünleşmenin huzur ve güvenini duyuyorlardı...

Kurban için bir (erkek) hayvan kesilmesi geleneği Adem ve Havva' nın çocuklarından çiftçi olan Habil' in Tanrıya hediye olarak kendi toprak ürünlerini, çoban olan Kabil' in ise bir koç sunmasıyla başlıyor. Ancak Tanrı' nın hayvanı tercih etmesi (!) sonucu kıskançlık duyarak galeyana gelen Habil Kabili öldürüyor. (Trabzon Ayasofya giriş alınlığında, Tevrat' ın bu efsanesi canlandırılmıştır. *(Kurban' la ilgili yorum ve açıklamaları Sayın Doçent Ali MURAT DARYAL' ın " Kurban kesmenin psikolojik temelleri " adlı eseri. Büyük bir içtenlikle bu değerli eseri okumanızı önertyorum)*

Kurban kanı akıtmanın, insan kanı akıtmaya engel olduğunu ispat sadedinde Kurbanın Tarihçesini hatırlatmak ve bir iki noktaya yorum getirmek yetecektir.

İslâm' da Kurbanın Tarihçesi Hazret-i İbrahim (a.s) ile başlar. Teâlâya Kurban etmeye nezreder. Zamanı gelince kendisine bu ahdi hatırlatılır. O da gerekli hazırlığı yaparak oğlunu Kurban etmek üzere müsait bir yere götürür. Oğlunu yatırır ve bıçağını O' nun boğaz nahiyesine vurur. Fakat bıçak çocuğun boğazını kesmemektedir. Bu esnada Allah Teâlâ tarafından kendisine Kurban edilmek üzere bir koç gönderilir. Bu koçu keserse oğlunun yerine kabul edileceği bildirilir. Bunun üzerine Hazret-i İbrahim (a.s), kendisine gönderilen o koçu keser ve ileride peygamber olacak olan oğlu Hazret-i İsmail (a.s), kesilmekten kurtulur.

Kurbanın Tarihçesi burada bitmektedir. Fakat burada bir iki husus dikkatlerimize fazlasiyle layık olmalıdır :

EDİRNE

ANİ

1064

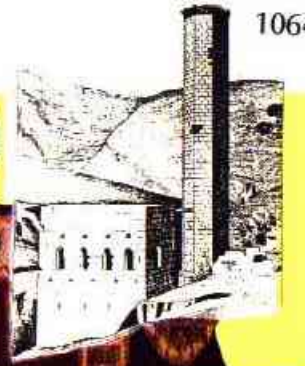

Uygarlık adımlarının ayakları altına serilen eski bir halıdır

1575

ANADOLU

Dikdörtgen görünümüyle, Doğudan Batıya serilmiş doğal bir HALI gibidir Anadolumuz. Doğanın binyıllar öncesinden bu yana, özenip bezenerek, göz nuru dökerek dokuduğu ve gökyüzünün mavi penceresinden süzülen ışıklarla aydınlanan bu halı, mavi bir zemin üzerinde, ona çok uzun yıllar egemen olan değişik uygarlıkların gelenek ve göreneklerini yansıtan motif ve desenlerle süslenmiştir.

Kuzey ve Güneyde, kahverengi ve yeşil çizgilerle bordürlenerek, Batıya uzanır ve orada, Ege'nin dantel gibi işlenmiş koylarında saçaklanarak çevrelenir.

KARS'tan EDİRNE'ye, ilk Selçuklu camiinden, en görkemli Osmanlı camiine.. Alpaslan'dan Kanuni Süleyman'a...

Yüzyıllar boyu verilen savaşların şehit kanlarıyla çelenklendi bu aziz TOPRAK HALI...

Hazret-i İbrahim (a.s) Peygamberdir. Peygamber olması münasebetiyle Allah' ın yardımına mazhar olmuş ve kan dökmek gibi beşeri vasıflardan kurtulmuştur. Fakat O, burada kendisini temsil etmekten ziyade, başlattığı Kurban geleneğini kendisinden sonra sürdürecek olan insanları bütün halleriyle temsil eder durumdadır.

Burada fazla dikkat sarf edilmeden gayet rahat fark edilecektir ki: Hazret-i İbrahim (a.s) ilk merhalede herhangi bir koçu Kurban etmeyi düşünmemektedir. Bizzat oğlunu Kurban etmeyi istemektedir. Fakat bu ilk hedef bizzat Allah tarafından engellenmekte ve yine ikinci hedef bizzat Allah tarafından Hazret-i İbrahim' e (a.s) gösterilmektedir.

Bunun neticesi olarak Hazret-i İbrahim' e oğlunun yerine Kurban edilmek üzere bir koç gönderilmiştir. Bu koçun Kurban edilmesi Hazret-i İsmail' in Kurban edilmesine katiyetle engel olacaktır. Nitekim böyle olmuştur ve koçun Kurban edilmesi Hazret-i İsmail Kurban edilmekten kurtarmıştır.

Burada koyun ile insan arasında bir eşitlik ortaya çıkmaktadır. Bu eşitlik nereden gelmektedir. Koyunun eti yenilip insanınki yenmediğine göre bu eşitlik etten gelmemektedir. Bu eşitlik birinin insan, diğerinin koyun olması itibariyle maddi değer bakımından da teessüs etmiş değildir.

Birinin kesilmesinin bir diğerinin kesilmesine mani olması bakımından buradaki eşitlik " Akan Kandan " gelmiş olmalıdır. Birinden akan kan bir diğerinin kanını karşılamaktadır.

Buradaki bir iki husus yorumlanmıza açık olmalıdır: İbrahim Peygamber oğlu Hazret-i İsmail' i Kurban etmeye götürüp kesmek üzere teşebbüse geçtiği zaman Hazret-i İsmail kendisinin Kurban edileceğini biliyordu ve olacaklara büyük bir teslimiyet içinde rıza gösteriyordu.

Fakat yine de Baba- Oğul arasındaki bu ilişkiler o güne kadar alışagelmişten çok daha başka idi. Hazret-i İbrahim' e koçun gönderilmesi Hazret-i İsmail' in hayata kavuşmuş olması baba-oğul arası ilişkiler sevgi, şefkat, dostluk, merhamet duygulariyle daha yumuşak, daha esnek bir hal almıştır. Baba- Oğul arası ilişkiler yani kişiler arası ilişkiler, Beşeri İlişkiler...

Biz burada artık şu tesbiti yapabiliriz: Kurban kesmek beşeri münasebetlerdeki sertlikleri gidermekte ve bu kişiler arası münasebetlere yumuşaklık, esneklik ve elastikiyet getirmektedir.

Bundan daha önemlisi şu olmalıdır ki . Kurban kanı akıtmak, insan kanı akıtmaya engel olmaktadır. Bu tesbite şu hususu da ilave edebiliriz : Şayet Hazret-i İsmail Kurban edilmiş olsaydı O' nunla birlikte ondan gelecek nesillerde Kurban edilmiş olacaktı. Hazret-i İbrahim' in Hazret-i İsmail' den gelecek nesli de onunla beraber yok olup gidecekti. Fakat koçun Hazret-i İsmail' in yerine Kurban edilmiş olması Hazret-i İbrahim' in Hazret-i İsmail' den gelecek neslinin devamına vesile teşkil etmiştir.

Bundan çıkacak netice gayet açık görünmektedir : Kurban kesmek nesillerin çoğalmasına, nesillerin bereketlenmesine sebeb olmakta, nesillerin inkıtâa uğramasına mani olmakta ve cemiyet içersinde nüfusun normal ölçüler içinde çoğalmasına imkan sağlamaktadır.

Netice olarak bu tesbitlerden şunu söyleyebiliriz ki, " Ateş ve Kan " insanda mevcut " saldırganlık içgüdüsü" nün kendisiyle tatmin bulduğu iki mühim unsurdur. Renk olarak ikiside kırmızıdır, ikisinin de birbirinden farkı olmakla beraber bir harareti vardır ve ikisininde tüten bir dumanı ve yayılan bir buharı, kokusu vardır...

Buradan şunu anlayabiliriz ki, bu iç-güdü en fazla göz vasıtasıyla tatmin bulmakta, daha sonra dokunma duygusu ve daha sonra da kulak vasıtasiyle tatmin olmaktadır.

TÜKÜRÜK

Hem yaratıcılığın, hem de bir hakaretin, aşağılamanın sembolü olmuştur. Birincisi için vereceğimiz örnek, İsa' nın, İncil' de konu edilen " körü iyileştirme " girişiminde, salyasını toprakla karıştırıp oluşturduğu çamuru kör adamın gözüne sürmekle, mucizelerinden birini daha kanıtladığı olay olacak.

KEMİK

Canlı yaratıkların çatısı olan iskeletin tahtalarıdır. Vücudun diğer elemanlarına oranla direnme gücü en fazla olan kemik, canlının vücudunda ilk oluşan bir madde olmasına karşın, ölüm halinde vücudu oluşturan diğer elemanlar arasında sonuncu olarak çürümekte, ama gene tamamen yok olmadan toprağa dönüşmektedir. Kemik bazen yüzyıllar boyu eski halini koruyabilen bir yapıya sahiptir.

Hıristiyan ikonografisinde kemik bademle özdeştiriliyor. Çünkü her ikisinin de dışları serttir, yenilebilecek kısmı içlerinde saklarlar. Badem ise bazen bir rejenerasyon (yeniden hayat bulma) sembolü olarak kullanıldığından, aynı sembol kemik için de geçerli oluyor.(*Bu konu Badem ve Hale bölümünde ayrıntılı olarak işlenmiştir.)*

Sembolizm çoğu kez, yaklaşımlarına çok uzaklardan, mazinin ta derinliklerinden başlayarak yapmakta ve bunları, soyut veya somut örneklerle karşılaştırıp benzetişlerle , süslemekte daha doğru bir deyimle " elastiki " hale getirmektedir.

Kemikle badem arasındaki ortak yönlerden biri, her ikisinin de güneşte kurutulmalarıdır!.. Nitekim, Neolitik çağda ölüler evlerin altına gömülmeden önce güneşle kurutulmaktaydılar. Bu uygulamanın nedenlerinden birinin de kemiğe karşı duyulan saygıdan kaynaklandığı sanılıyor. Bazan kutsal hayvanlar bile özenle gömülüyorlardı. Eski avcı toplumlarda KAFATASI KÜLTÜ' nün varlığı bu varsayımı doğrular nitelikte olmalıdır.

Daha sonra ki evrelerde, örneğin, Altaylı Türk - Moğol aşiretlerinde, av hayvanlarını iskeletlerine belirli bir saygının gösterildiği saptanmıştır. Bu insanlar avladıkları hayvanların etini yiyorlar fakat onların kemiklerini, kırılıp zedelenmemeleri için, uygun bir yerde koruma altına alıyorlardı. Öte yandan kemiğe olan bu saygı Laponlarda da geçerli. Bunlar, yaşamlarını daha çok balıkçılıkla sürdüren, bir toplum. Laponlar yakaladıkları mevsimin ilk balığını kılçıklarının bozulmamasına dikkat ederek yiyorlar ve aynı kılçığı tekrar o balığın tutulduğu yere törenle atıyorlardı.

İnsan omurgasının en üstünde ve başı tutan son omuruna tıp dilinde ATLAS KEMİĞİ deniliyor. Mitolojide ise ATLAS, tüm dünyayı kuvvetli kolları ile kaldırıp onun boşluğa düşmemesini sağlıyan bir tanrı' nın adıdır...Bugün bu dağlar kuzey- batı Afrika' dadır. (*Bkz. Boyun- Boğaz*)

Kemikle ilgili özdeyişlerimiz: eti senin kemiği benim!, soğuk kemiğine işlemek, kemik kesilmek (kuru şeyler için), bir deri bir kemik kalmak, vb...

Kemik konusunda fantezi bir iddia var: Havva' nın Ademin kaburga kemiğinden yaratılması nedeniyle, güya erkeklerin bir kaburga kemiği noksanmış!?...

KİTAP

Öncelikle ilmin ve bilgeliğin sembolü... İslâm bilgini Muhittin İbni Arabi, "Evren başlıbaşına ve görkemli bir kitap' tır", diyerek, herhalde istikbalde ona ait bir hayli sayfa olduğunu sezdirmek istemiştir.(?)

Bir diğeri, hayat baş ve son sayfaları olmayan bir kitap' tırı diyor.

Hıristiyan felsefesine göre Apokalips' in Hayat Kitabı cennetin merkezinde olup burada kendini hayat ağacı şeklinde gösterir. Bu ağacın yaprakları tüm yaratıkların ayrıca ilâhi yasaların toplamının üzerine yazıldığı sayfalardır. Bir kitabın sayfaları için yaprak denilmesinin bu inançdan kaynaklanması mümkündür(?)... Diğer yönden aynı ağaç mistik tırmanış için bir merdiven gibi tasarımlandığına göre, sayfalar da bu kutsal kitabın basamakları olmalıydılar...*(Apokalips : Yunanca bir sözcük. Havari Saint Jean' ın, İmparator Domitien zamanında Patmos Adasında sürgünde iken vehiy yoluyla kaleme aldığı , İncilin devamı niteliğinde mistik içerikli bir kitaptır.)*

Romalıların kehanet kitapları vardı. Onlar manevi sıkıntılarının yanıtlarını bulabilmek için gerektiğinde bu kitaplara başvurmaktaydılar. Başkalarının bildiklerini öğrenebilmek, öğrenebilme düzeyine ulaşmak için işte o basamakları tırmanmak zorundayız.

Eski Mısırda Ölüler Kitabı, kutsal formülleri içeren yazılı bir yaprt olup kitap, ölüyle birlikte aynı mezara konulmaktaydı. Amacı, öbür dünyada cehennemlerden geçip ebedi güneş' in ışığına ulaşmak çabası içindeyken tabi olacakları yargılamada, onların tanrılara yalvarmalarını ve dürüstlüklerini kanıtlayabilmelerine yardımcı olmaktı. Son duruşmada savunmalarını yapan avukatlar' dı(?) *(Bkz. Karlye Son Mahkeme)*

Bu inanç doğrultusunda kurulan kitap-ışık (ebedi güneş) ilintisi, zaman içinde kitabın gizlilikleri aydınlatan bir sembol olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Günümüzde, eğitimle ve öğretimle ilgili amblemler çoğu kez bir kitap ve bir meşale ile bütünleştirilerek şekillendirilmektedir. *(Meşale ışık veren bir araçtır.)*

Sanat' ta bir kitaba benzetilir. O da bazen açık, ayan- beyan olur. Bu takdirde ilkel maddesi işlenmiştir. Şayet kapalı ise, ilkel maddesi işlenmeden oluşturulmuş demektir.

Genel olarak, kapalı bir kitap ham, bakir bir maddeyi betimler. Her kapalı olan şey gibi O da, gizlerini içinde saklar. Ama açıksa, ya da açılırsa, o zaman sakladığı madde tohumlanmış ve ürününü sunmaya hazır demektir. Öğrenmenin tadını ve zevkini tanıyan ve bunu alışkanlık haline getirmiş olanlara tüm cömertliğini gösterir.

İnsan kalbi de bir kitaba benzetiliyor. Şayet açıksa duygu ve düşüncelerini göz önüne serer, okunmasını kolaylaştırır. Ama kapalı ise onları hep saklar, hiç göstermez.

Bu nedenle olmalıdır ki, " Okuyabilirsen, her insan bir kitapdır" denilmiştir.

Dünya " taş sayfalı bir kitap" gibidir . " İnsan nasıl insan oldu " adlı kitapta şunlar yazılı:

Yeryuvarlağı büyük bir kitap gibi ayaklarımızın altında duruyor.

Yer kabuğunu maydana getiren tabakalar, her tortul tabaka, bir kitap sayfası gibidir.

Biz, bu kitabın en son sayfasındayız. İlk yaprakları çok derinde. Okyanusların dibi ve kıtaların temeli orada.

Bu ilk yapraklara, kitabın ilk bölümlerinde daha varılamamıştır. Onlarda neler yazılı olduğunu, ancak tahmin edebiliriz.

İnsanların yaşadığı zaman yaklaştıkça, kitabın okunması daha kolaylaşıyor.

Sıcak lavların yakıp buruşturmuş olduğu sayfalar, yeryüzünde, dağ silsilesinin nasıl meydana geldiğinin, başka sayfalarda, yer kabuğunun yükselip alçalması sonucunda, denizlerin nasıl genişleyip yeniden daraldıklarını anlatıyorlar.

Deniz hayvanlarının kabuklarından meydana gelmiş olan beyaz sayfalardan, beyaz tabakalardan hemen sonra kömür gibi kara tabakalar geliyor.

Kalın kömür tabakalarının meydana getirdiği sayfada, bir zamanlar yeryüzünü kaplıyan dev ormanların tarihini okuyabiliriz.

Yer yer, elle çizilmiş gibi, yaprak izlerine veya kömür haline gelen ormanlarda yaşamış hayvanların fosilleşmiş iskeletlerine rastlanıyor.

Böylece, sayfa sayfa, dünyanın tüm tarihini okuyabiliriz.

Kitabın kahramanı, yani insan, ancak en son sayfalarında belirir. İlk bakışta, bu büyük kitabın kahramanı insan olmadığı sanılabilir. Eski zamanların dev fil ve gergedanlarının yanında insan, ikinci derecede bir şahıs gibi görünür. Fakat bu yeni kahraman, gittikçe artan bir cesaretle ön plana çıkmaya başladı.

Ve bir gün geldi ki, insan bu büyük kitabın yalnız kahramanı değil, aynı zamanda onu yazanlardan biri olmaya başladı.

İşte bir ırmağın kesitinde, buz çağında meydana gelmiş tortul tabakalar arasında bir kara çizgi apaçık görünüyor.

Doğa denen kitapta bu kara çizgi, ağaç kömürüyle çizilmiştir. Kumlarla toprağın arasında bu incecik ağaç kömürü tabakası da nereden çıktı? Orman yangınından kalmış bir iz olmasın!

Yangın izleri, geniş bir sahayı kaplar, buradaki çizgiyse kısacık. Böyle bir iz, ancak ateşten kalmış olabilir.

Ateşi de, ancak insan yakabilir.

Üstelik, ateşin yanında insanın daha başka izlerine: taş aletlere, avlanmış hayvanların parçalanmış kemiklerine rastlarız.)

ÇİVİ YAZISI

(Mozaik başlıklı bölüme kadar olan aşağıdaki konular ansiklopedik bilgi niteliğindedirler.)

Hint - Avrupa dil ailesinden olan ve Asurlular tarafından Anadolu'ya tanıtılan bu yazı, Asya kökenli, tek heceli ve bitişken bir yazı olarak tanımlanıyor, Fransızca okunuşu KÜNEİFORM olup latince (cuneus), köşeiamlamına gelen kelimeden türemiştir. Ancak harfler bir çiviye benzediğinden, Çivi Yazısı demekteyiz.

Bu yazı genel olarak, dikey, yatık, eğik ve köşe oluşturucu şekilde kazınan 4 çivinin birbirlerine değişik biçimlerde bağlanmasıyla yazılmaktaydı. Hitit çivi yazısı ilk olarak Kültepe'de yaptığı araştırmalar

sonunda, bir Çek bilim adamı olan HORONZNY tarafından, KARATEPE (Azittewaddi) de çözülmüştür. Çivi yazısı lisanları farklı olmasına rağmen, Urartu, Frigya ve Likyalılar tarafından da kullanılmıştır. Hititler ise Mısır hieroglifini İDEOGRAM yani bir kavramı, nesneyi ve fikri direkt olarak anlatan, fonetik olmayan bazı semboller şeklinde kullanmış ve çivi yazısına da geçmişlerdir. Çivi yazısı, pişmiş toprak (kil) üzerine yazıldığında, STYLE veya STÜLÜS adı verilen ucu sivriltilmiş kamış kalemlerle, taş üzerine ise, taşçı kalemleriyle yazımaktaydı. Style sözcüğünün, bugün kullandığımız STYLO (mürekkep kalemi) ile bir akrabalığı olduğunu söyleyebiliriz.(*yazarın fikridir.*)

Çivi yazıları soldan sağa, bazan da, anıtlar üzerinde görüldüğü gibi, yukardan aşağıya yazılmaktaydı. Normal olarak kelimeler şu şekilde oluşuyordu: Konson-Vokal, Vokal- Konson, Konson-Vokal-Konson ve Vokal-Konson-Vokal.

Hititlerin konuşulan lisanları Luwice idi. Hurri lisanı daha çok devrin aydın kişileri tarafından kullanılmaktaydı. Diplomatik lisan ise, Akatça idi.

HİTİTLER

Orijinal Piktograf	Gelişmiş Piktograf'in durumu	Erken Babiler	Asurcz	Orijinal yakut türetilmiş
				kuş
				balık
				eşek
				öküz
				güneş gün
				tahıl
				meyva bahçesi
				çift sürmek
				Boomerang fırlatmak
				durmak yürümek

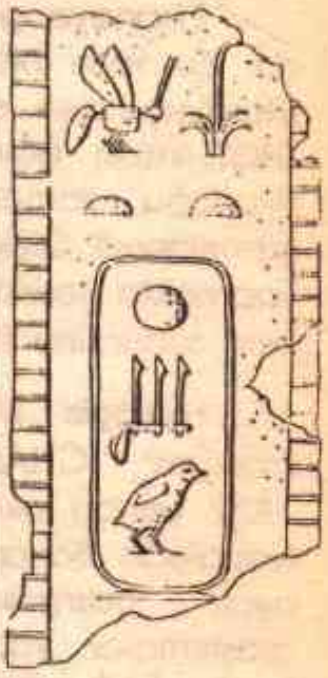

TABLETLER

Kil üzerine kazıldıktan sonra pişirilmiş çivi yazılı belgeler olup, bugün müzelerimizde 100.000 kadar örneği bulunmaktadır. Daha çoğu HATTUSAŞ' ta çıkarılmış olan bu tabletler başlıca iki parçadan oluşuyor: Zarf kısmı, metin kısmı. Zarfın üs-

tüne, alıcının ismi ve o devrin yöntemlerine göre, adresi ve de içindeki metnin bir özeti kaydedilmekteydi. Resmi belge niteliğinde olanlar devlet arşivlerinde yıllarca saklanırdı. Bugün ele geçenler bu arşivlerden çıkarılmışlardır. Bu resmi belgeler, kral yıllıkları, mahkeme kararları, uluslararası anlaşmalar, yasalar, fermanlar, dini törenler, yönetmelikler gibi, gereğinde çıkarılıp kanıtlanmayı gerektiren evraklar oluyordu.

Tabletleri, Osmanlı döneminde olduğu gibi, arzuhalciler kaleme almaktaydılar.

HİEROGLİF

Sözcük anlamı Kutsal İşaret demek olan bu eski Mısır yazısına bir tür Resim Yazısı demek de mümkündür Bu teknikte, fikirler resimlerle, resimlenmeye elverişli olmayanlar ise, sembollerle tasvir edilmekteydi. Örneğin, göz bakmayı, gözetlemeyi, silahlı bir el savaşı, bir çift ayak yürümeyi, ilerlemeyi simgelemektedir. Dildeki değişik seslerin yerini tutan 24 şekilden oluşmuş bir alfabesi bulunmaktaydı. Hieroglifin gelişmiş olanları HİYERATİK ve DEMOTİK isimlerini almıştır.

Efsaneye göre, hieroglif ve sayıların mucidi, ay ve hekim tanrı (THOT) dur. Bu tanrı hieroglif yazıcılarının atası olarak kabul edilmişti. Yunanlının (Hermes) inden esinlenerek isimlenen Hermopolis kentinde saygınlık gören THOT, insan gövdeli ve (Kara Leylek)= iblis başlı olarak betimlenmiştir. Uyuduğu zaman başını kanatlarının altına sokarak, bir kalp şekline girmekteydi. Ölülerin ruhlarının tartılmasına başkanlık ve ölünün avukatlığını yapmakta, tartılan iyi ve kötü eylemlerin sunucunu bir tablete yazmaktaydı.

Hieroglif ilk olarak Fransız Jean François CHAMPOLLİON tarafından 1822 yılında okunmuştur. CHAMPOLLİON, Napoleon Bonapart ordusunun Mısır' a ayak basmasından sonra, burada araştırmalar yapan ilim adamlarından biridir. M.Ö. 3000 yıllarında kaleme alınan Hieroglif papirüs' ün icadından sonra M.Ö V. yüzyıl da tamamen unutulmuştur. Anadolu' da yazının kullanılması ise M.Ö XX. yy dır. Bu

bakımdan Alacahöyük' te yazılı belge bulunmamıştır. Hitit hieroglifi ise insan, hayvan... resimleri ve fonetik şekillerden oluşmaktaydı.

Aşağıdaki cümlede, tanrı Amon-Râ' nın sevgili kardeşi, Asya' nın yağmacısı, mükemmel savaşçı olarak nitelediği Firavun Tutmes III. İçin dile getirdiği bir övgü ifadesi yer alıyor. Cümle 9 kelimeden oluşmuştur. Her kare içinde bulunanlar soldan sağa ve yukarıdan aşağı okunuyor. Tanrı burada, kardeşi için " Senin gücünü pek çok ülkenin giriş yollarına, göğü tutan desteklere kadar ilan ediyorum,(duyuruyorum)" şeklinde bir ifade kullanır. Egyptoloji adı verilen bu uzmanlık dalından olanlar hieroglifi ana dilleri gibi okumaktadırlar. Bizim diyebileceğimiz şunlar olabilir:

I.Tanrı, oturmuş, ilan ediyorum der.
II.Senin gücünü
III.İçine,
IV. Birçok ülkelere,
V.Kadar
VI.Açılan yollara,
VII. Ve VIII. Desteklerine,
IX. Gökyüzünün...

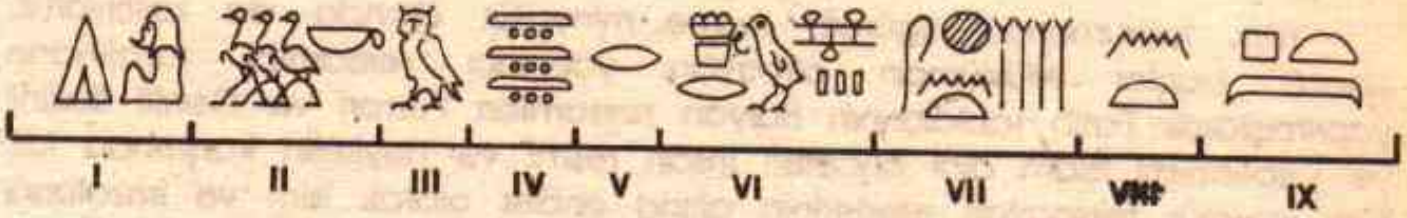

Firavun Tutmes, bu methiyeden çok hoşlanmış ve onu tapınaklarının duvarlarına ve obelisklerine de yazdırmıştır.*(Sultanahmet Dikili Taşı' nda görüldüğü gibi)*

FRESK - FRESKO

Fresko, yaş, taze anlamına gelir. Zeminin üzeri önce kaba sıva ile kaplanır. Bu sıva iyice kuruduktan sonra, sönmüş kireç, mermer tozu ve ince kumun karıştırılmasıyla hazırlanan diğer bir alaşımla, aynı zemin ince bir şekilde sıvanır. İşte bu sıva vurulur vurulmaz, yani henüz taze ve yaşken, ressam fırçasını alarak çalışmaya koyulur. Sönmüş kireç yavaş yavaş kururken atmosferdeki karbondioksidi emer ve henüz yaş olan

sıva, bu arada, ressamın fırçasından sürülen boyayı da yutar. Sonuçta boya, kristal şeklinde, duvar üzerinde kalır. Önemli olan, ressamın yapacığı tabloyu, sıvanın kurumasından önce, bitirmesidir. Fresk yapımında tek sanatçı çalışır; çalışma yöntemi mozaikten farklıdır. Kiliselerdeki İncil sahnelerinin altın yaldızlı fon, güneş ışığını veya onların tıpkı altın madeni gibi, uzun ömürlü olma istemini simgelemektedir.

MİNYATÜR

Batılıların Minyatür dedikleri bu İslâm resim türü, bağımsız bir sanat olmayıp, kitap süslemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Kitap, matbaanın icat edilişine (XVIII.yy.) kadar saray çevresinde ÜLEMA (okuma yazma bilen sınıf)'nın kullandığı lüks bir tüketim aracı olmuştur. Minyatürde canlı renkler egemendir. Mesafe belirtilmez, şahıslar birbirini kapatmazlar. Yüksek olan yer arka planda gösterilir. Gölge oyunu yapılmaz, sabır istiyen bir uğraştır. Minyatürü yapanlara Nakkaş denilir. Minyatür ticari amaçlı olmayıp, sipariş üstüne yapılıyordu. Bunlarda genel olarak tema, çoğu kez saray içindeki olaylarla ilgiliydi.

Türk toplumunda figüratif resme, minyatür dışında da rastlıyoruz. Ancak bunlar Müslüman olmayan yabancı ressamlar tarafından yapılmışlardır. Fatih tablolarının İtalyan ressamları Ferrari ve Gentil Bellini' ye yaptırmıştır. İslâm dini önceleri insan resmi ve heykelin karşısında idi. Türk miyatür ressamları eserlerinin altına ender olarak isim ve imzalarını yazarlardı. İslâmdaki resim bir tür KİTAP RESSAMLIĞI olmuştur.

HAT SANATI

Hat, aslında Arapça kökenli bir sözcük olup, çeşitli ilim ve meslek dallarında farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Güzel sanatlarda HAT, çizgi veya güzel yazı anlamına gelir. Bize İslâmiyetle geçmiş ve eski yazının resim sanatı ile karışmasından ortaya çıkmıştır. Mistik ağırlıklı bir sanat dalıdır. Geometrik ve dekoratif kurallar, yazının duygularını ve yazının güzelliğini ortaya çıkarır. Peygamberimizin " güzel yazı yazmak bir ödevdir" demesi ve Kuran' ın, Allah' ın emirlerini bize ulaştıran bir araç olması nedenleriyle, İslâm aleminde daima mübarek bir uğraş olarak benimsenmiştir. Ayrıca portre resimleme ve heykel yapımının yasaklanması, sanatkarları güzel yazı yazmaya yöneltmiş ve dünya

çapında ün yapmış kaligraf ustalarının yetişmesine neden olmuştur. Bu yasaklamanın putperestliğe olurluk vermemekten kaynaklandığını belirtmek istiyoruz.

KÜFİ YAZI

Küfi yazı Küfe şehrinde ilk olarak, M.S IX. Yüzyılda ortaya çıkıyor. Kuran ilk olarak küfi yazı ile kaleme alınmıştır. Dekoratif amaçlı bir yazı türü olup, büyük harfli olanına SÜLÜS, daha küçük ve köşeli harflerle yazılana NESİH, REYHANİ, MUHAKKAK...gibi isimler verilmektedir.

ARABESK

İnsan ve hayvan figürlerini kullanmayı yasaklayan Arap sanatına ait bir olgudur. Tasvir etmenin kesin ve açık bir aşaması, ayrıntılı bir çizimidir. Belirli bir biçimde bir anlatma olmayıp, belirli bir konuyu belirsiz tekrarlarla büyülü bir şekilde anlatımı amaçlar. Arabesk, labirent ve örümcek ağı ile bağıntılıdır. Çevreden merkeze yönelik bir gidiş vardır. Arap süslemesinin büyük gizidir.

Arabeskte iki belirli eleman görülür. Bitki ağı, yaprak ve gövdenin yorumu ile çizgi idealinin gelişmesi.. Yani bir gözle görülür bir öğe, diğeri ise tam bir geometri. Yani bir demet ve dolambaç kompozisyonu...Hiçbir geometrik temele dayanmadan çizilmiş ve hiçbir bitkisel motiften esinlenmeden yapılmış arabeskler de vardır. Bunlar sadece yazı arabeskleridir. İslâmiyet put tasvirlerinin kesinlikle karşısında olduğu ve SÖZ'ün egemenliğini ön planda tuttuğundan, arabesk sanatı, içinde Kuran ayetlerinin sözlerini yansıtır. Ne başı ne de sonu bulunur. Simgenin simgesi olduğu söylenebilir. Örterek açığa vurur, açarak gizler gibi bir izlenim yaratır.

MOZAİK

Mosaïque.

Küçük boyutlarda renkli taşların yanyana döşenmesiyle yapılıyor. Taşlar özel olarak kaolin ve kilin yüksek ateşte pişirilen parçaları üzerine silisyumlu bir sır tabakası sürülüyor, parlak olan yüzüne bir kağıt, karton

yapıştırılarak diğer mat yüzü, istenilen yere tatbik ediliyor. Kuruduktan sonra kağıt ayrılıyor.

Mozaik bir resim türüdür. Roma devri mozaik taşları renkli cam, mermer ve kiremittendir. Roma' da mozaik YERDE, kaldırımlar üzerindedir. (Perge, Efes yamaç evleri..) Bizans' ta, mermer kaplama tekniği gelişince, mozaik duvarların üstüne ve TAVANA çıkmış, yuvarlak olan köşelerin dekorasyonunda uygulanmıştır. Özellikle mozaik, kiliselerde, öbür dünyanın gizlerini anlatmaya yarayan uygun bir araç olmuştur. Kariye mozaikleri dünyada, Ravenna Kilisesinden sonra, ikinci derecede önem ve güzelliktedir. Yunan ve Roma mozaiklerinde tema mitoloji ve günlük yaşam, Bizansta ise tamamen denecek kadar, dinsel konulardır.

Mozaik dekorasyonunda esas sanatçı deseni çiziyor, diğer işçi ve ustalar çizilen yerlere mozaik parçalarını yerleştiriyorlardı. MOZAİK, Yunanca MOYSA' dan türüyor. Bu sözcük, Sanatın Koruyucu Meleği, anlamına geliyor. Bunlar Zeus' ün sayıları 9 olan kızlarıdır.

Antakya Mozaik müzesi, dekoratif işlevli mozaik panoları bakımından, Tunus' takinden sonra, dünyanın ikinci derecede zengin müzesi olarak tanınmaktadır.

Mozaik sanatında ZAMANA KARŞI DİRENME esas alınmıştır. Selçukluda daha çok minarelerde görülmektedir.

Bizans' ta mozaik çok kullanılmıştır. Çünkü mozaik IŞIĞI YANSITIR. Ayrıca simetri de çok önemlidir. Işık ve gölge hareket hissi uyandırmaktadır. HAREKET İSE HAYATTIR. Bizans' ta ışık ve gölgenin kullanılmasının tek amacı budur. Diğer bir deyimle, mozaiği veya kabartmayı hareketli hale getirip, seyredeni sabit bir noktaya değil, bütündeki uyumu yakalamaya dek, gözlerini parçalar üzerinde gezdirmesini sağlamaktır.

İkonoklazma kriz devresi bir yana, dini sanatın bir yapıtı olan Ayasofya' da tüm bu özellikler gözlenebilir. Bilindiği gibi ikonoklazma dönemi, kilisenin yalnız teolojik değil ve fakat ekonomik gücünü de olumsuz yönde

bir hayli etkilemiştir. İkonoklazmadaki cereyan, Meryem' i Tanrı İsa' nın değil, peygamber İsa' nın annesi olarak kabul etmiştir. Resim sanatı tamamen durmuştur. İkonoklazmadan sonra, kilisenin zafer alâmeti olarak, dini binalar, LATİN HAÇI şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır.

İkonoklazma sonrası yapılan mozaiklerde, Meryem TANRI ANASI olarak gösterilir ve kilisenin ana girişi ile absitte yer alır. Kubbe gök' tür, Naos ise yeryüzünü simgeler. Pantantiflerdeki Melekler (ŞERÜBEN) gök kubbeyi sanki ellerinin üstünde tutar gibidirler. İncil sahneleri aşağıya doğru, düzenli bir biçimde, dünyevileşirler.

Antakya Arkeoloji (Mozaik) müzesindeki M.S.II:III. Yüzyıllara tarihlenen ünlü yer mozaikleri, çoğunlukla renkli doğal taşlardan yapılmışlardır. Bu taşlar, bileşimi tuğla tozu, kireç, kömür cürufu ve yumurta akından olan Horasan harcı üzerine yapıştırılıyorlardı. Mozaiğin yapımı için önce, sözü edilen harcın üzerine, istenilen resim çizilmektedir. Sonra usta bunun karşısına geçiyor ve gömleğinin her cebine ayrı renkte taşları doldurarak çalışmaya başlıyor. Böylece normal olarak, bir günde 1/4 metre karelik bir panoyu işleyebilmektedir. Harcın kalınlığı ise 3-4 Cm. kadar oluyor.

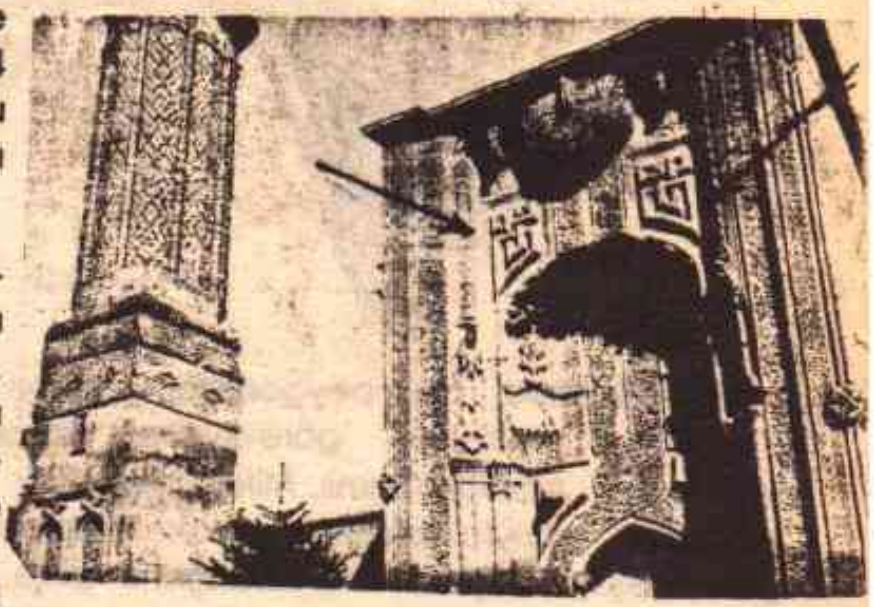

Antakya müzesinde sergilenen mozaikler aslında döşemeden duvara alınmışlardır. Bu uygulamanın yapılmasında izlenen sıra şöyle: Önce panonun üstü temizleniyor ve karelere (parsellere) ayrılıyor. Sonra fırça ile beyaz tutkal mozaiğin üstüne sürülüp bunun da üstü, engebeleri gidermek amacıyla, birkaç kat Amerikan beziyle, yapıştırmak suretiyle, kaplanıyor. Bu işlemin bitiminde, parseller ispatula ile kesilerek, alttaki ana topraktan ince bir orak yardımıyla, dikkatlice kesilerek ayrılıyor ve parseller kalıba alınıyor. Daha sonra kesilen bu parçalar, demir çerceveler içinde kalıba alınıp sabitleştirilerek ters çevriliyor ve duvara asılıyor. Son olarak, sıcak suyla bez katları mozaiğin üstünden yavaşça çekilerek ayrılıyor ve ortaya çıkan mozaik yıkanıp temizleniyor...

Konya Karatay Medresesinin pantantiflerindeki stilize kûfi yazılarla bunların anlamları yakın bir zamanda keşfedilmiştir. Bunları aşağıda gösteri-yoruz.

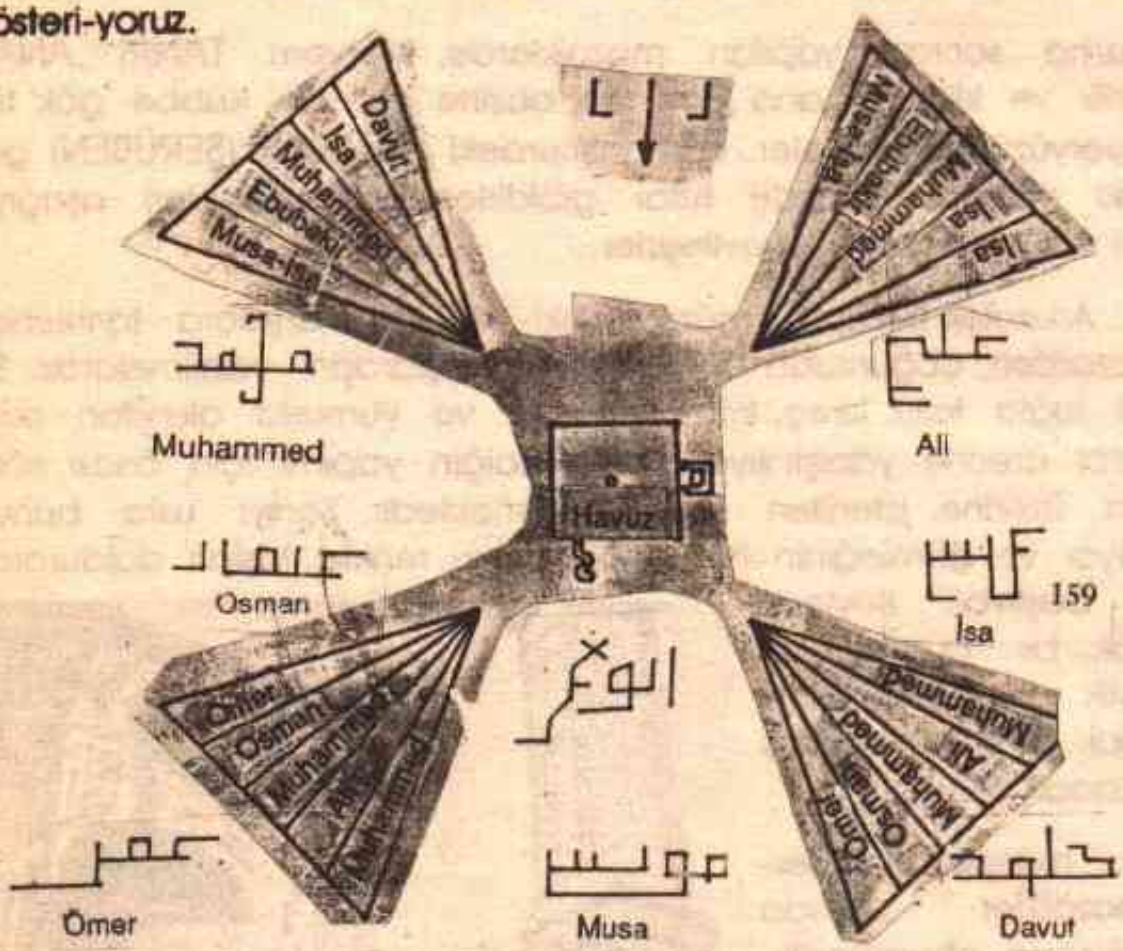

Ortodoks Kiliselerinin pantantiflerinde da ha önceleri de muhtelif vesilelerle konu edildiği gibi ya 4 İncil yazarı, ya da 4 melek bulunur. Melekler Tanrı ile (gökte) yeri birleştiren mesaj taşıyacaklardır. Karatay Medresesinin pantantiflerinde de peygamber isimleri var. peygamberlerde Tanrının mesajlarını iletmekle görevliydiler. (*yazarın yorumu*) Konya İnce Minare Medresesi, Alâattin Camii, Milet İlyas Bey Camii, Sultan Han portallerinde stilize küfi yazıyla simetrik olarak oluşturulmuş desenler gene bu keşfi gerçekleştiren kişinini ileri sürdüğüne göre, (Muhammed) demektir.

CESEDİN YAKILMASI (KREMASYON)

Ölen kişinin maddesel, yani ölümlü olan gövdesinin,dünya toprağında kalan (şehevi) kabından kurtulan ruhu' nun, ateş dumanı ile göğe gitmesini sağlamak amacıylq yapılmaktaydı. Bu duman aynı zamanda ruhun izlediği yoldur. (Nefes) bölümünde de değinildiği gibi, bazı dini törenlerde yakılan ateş, tütsü...dumanında, göğe yücelmesi istenen mesajlar bulunuyordu. Kuzey Amerika Kızılderilileri de, içtikleri pipo dumanının, ilâhi güçten yardım dileklerini taşıdığına inanmaktaydılar.

PARFÜM (HOŞ KOKU)

Yunan, Roma ve Yahudi toplumlarının dini törenlerinde özel bir kullanım yeri ve amacı bulunuyordu. Bu insanlar güzel kokunun ilâhların hoşuna gideceğini, onların kabul ve beğenilerini kazandıracağına inanıyorlardı. Ölü' nün bekletildiği oda' da çöğen adı verilen kokulu bir otun yakılması bugün bile cahiliye döneminin bir uzantısı olarak sürmektedir. Meryemin ölüm döşeğinin yanı başında havari Pierre (Petrus), elinde bir buhurdan sallarken gösterilir.*(Kariye müzesi)*

Manevi varoluş ve ruhla akrabalık şeklinde sembolleştirilen parfüm, onu kullananın öbür dünyaya göç edişinden sonra, onunla ilgili anıların kalıcılığını sağlamakta ve anımsanmasına neden olmaktadır. Bu açıdan parfüm, hafızanın da bir sembolü olmuştur.

Koku, " kokusu çıkmak" deyiminde sezdirildiği gibi, bir olayın ilk habercisidir. Ayrıca koku, bir nesnenin tanınması veya gizli bir yerdeki canlı veya cansız varlığın keşfedilmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan koku, saklanması güç olan bir şeydir. Koku alma duyusu gelişmiş olan bazı hayvanların adeta bir savunma aracı olmuştur.

Eski çağ mezarlarında çok sayıda (gözyaşı) ve (parfüm) şişesi bulunmuştur. Öte yandan cesede ve mezar taşına da, genellikle onun sağlığında kullandığı türden, kokular sürülmekteydi. Çok tanrılı dönemde tanrı heykellerine kokulu yağlar sürüldüğü de saptanmış bulunuyor. Bizim bu konuda üzerine eğileceğimiz olgu, gözyaşı ve kokunun manevi etkinliği olacak: Bilindiği üzere gözyaşı, ölen kimsenin ardından duyulan en gerçek acı ve üzüntünün ifadesini yansıtan ve göz pınarından, (kendiliğinden dökülen), bir sudur. Bunların toplanarak bir şişe içinde mezara konulması, bu acının bir simgesi olmakla beraber, onun toprağına karışarak, sevgi bağlarının sürekli olacağı ve ondan kopmayacağı, anlamına geldiği de düşünülebilir. Kokuya gelince; o da sıvı bir maddedir. Sonunda şişenin kırılmasıyla aynı toprakta kalıp, kendisini geride kalanların anımsamasına yardımcı olacaktır...

İslâmda mevlit okunurken, bir buhurdan içinde, öd ağacı denilen bir bitki yakılır. Öd, Hindistandan gelen, kokusu hoş bir bitkinin köküdür. Özellikle baş ağrısına iyi geldiği saptanmıştır. Diğer sözünü ettiğimiz batıl inançlarla bir ilgisi yoktur. Sadece mevlit' in daha hoş bir hava içinde dinlenmesi amacıyla yakılmaktadır.

Victor Hugo' ya göre parfüm, ışığın da bir sembolüdür Hugo, " Lamba bir bitki, parfüm ise onun ışığıdır! " demiştir. Balzak' a göre de her koku, bir hava ve ışık kombinezonu (birleşimi)dir.

Sonuç olarak; parfüm' ün hayal gücü ve anıları tazelenmesi üzerindeki etkisinin bir gerçek olduğunu,bunun yanı sıra, insanı yerine göre heyecanlandıran ve şehevi arzularını kırbaçlıyan bir madde olduğunu da belirtmek istiyoruz.

PİRAMİT (EHRAM)

Vue des pyramides.

Eski Mısır' ın kral (firavun) ve kraliçelerinin görkemli mezarları olan piramitlerin sembolizm' deki yeri, ölünün üstünü örten ve yükseliş algısı yaratan tepecik, taş yığını ile ilgili...Yorumcular, yer küresinin jeolojik oluşumunda ilk olarak ortaya böylesine taştan kayalar çıkmıştı, diyorlar. Bu nedenle piramitler doğuşu ve sonra da varoluşu simgeliyorlar. Aynı zamanda ölünün üstünde yapılaştırıldığından, ölümle mücadelenin bir işareti sayılmaktaydılar...

Piramitler TERS ÇEVRİLMİŞ BİR AĞACA' da benzetilmişlerdir. Bu durumda kök yukarıda bulunduğundan, yerle gök arasında mistik tırmanış için bağlantı kuran bir merdiven olmaktaydılar dağ zirveleri gibi, yaratana doğru yükselişi sağlıyorlardı.

Mısırdaki büyük GİZEH ehramının kare olan kaidesi çevresi tıpatıp, çapı ehramın yüksekliğine eşit olan bir dairenin çember uzunluğuna eşittir. Bu orantıda kare tabanla çember ilişkisinin yükseklikte ifade edilmesi amaçlanmıştır.

Kralların ve kullarının nazarında piramitlerin pratik bir işlevi vardı. Çünkü kral, halkı üzerinde egemenlik süren kutsal bir varlık sayılıyordu. Bu fani dünyadan ayrıldığı zaman, yanlarından geldiği tanrıları arasına yükselecekti. O gök yüzüne çıkarken, piramitler olasılıkla onun bu çıkışını kolaylaştıracaklardı. Ama herşeyden önce onun KUTSAL BEDENİ' nin korunmasını sağlıyordu. Çünkü Mısırlılar ruhun öteki dünyada da yaşamını sürdürebilmesi için bedeninin korunması gerektiğine inanırlardı. Bu yüzden karışık bir MUMYALAMA yöntemi uygulayıp, bedeni sargılar içine alıyor ve cesedin bozulmasını önlüyorlardı. Piramit kralın mumyası için inşa

ediliyor, ceset ise bu koskoca TAŞ DAĞININ tam ortasına, gene taştan bir gömüt içine yerleştiriliyordu. Dünya ötesi yolculuğunda krala yardımcı olacağına inandıkları birtakım büyüsel işaret ve şekiller çiziyorlardı. Ancak Mısırlılar için bedenin korunması yeterli değildi. Kralın dış görünümünün de korunması gerekiyordu ve ancak o zaman varlığının sonsuza dek sürmesi daha kesinlik kazanacaktı. Bunun için heykel yapıcılarından, aşınmaz taştan, örneğin granitten, kralların bir portresini oyup yapmalarını istiyor ve bu oyma imgeyi, ruhta o imgede ve imge sayesinde, yaşamını sürdürsün diye gömüte, kimsenin giremiyeceği bir yere koyuyorlardı. Bu inanç ve gelenek doğrultusunda M.Ö I.yüzyılın bir ürünü olan Kommagenes kralı Antiokos' un Nemrut Dağı üzerindeki tümülüsünün içinde de aynı türden heykellerinin bulunması mümkün görülüyor...

Mısır piramitleri içine gömülü o güçlü kişinin öteki dünyada da kendine yakışır bir yaşam sürdürebilmesi için, bir hizmetçi kadrosunuda hesaba katıyor ve onu, öldürdükleri uşak ve tutsaklarla birlikte aynı yere gömüyorlardı. Roma' da da görülen bu tür gömütlerde ele geçen bazı resim ve araçların ise ona öbür dünyada yardımı dokunsun ve kolayca yeni dostlar edinsin diye, yanlarına konulduğu sanılıyor...

TÜMÜLÜS

Bunlar da, toprak veya küçük taş parçalarının üstüste yığılmalarıyla oluşturulmuş anıtsal mezar yapıtlarıdır. Ölen kişinin cesedi onun içine, ayrıca bir mezar çukuru kazılmadan, yerleştiriliyor sonra üstü toprak bir tepecikle örtülüyordu.

Grekçe Tymbos adı verilen bir gömü şekli olup, Anadoluya Traklar tarafından getirildiği sanılmaktadır. Ailenin gücü ile orantılı olarak sırtlarda ve tepelerde yapılmışlardır. İlk örnekleri M.Ö.2000 yıllarına tarihlenen tümülüslerin atlar için de yapıldığı saptanmış bulunuyor. Mezar odasına DRAMOS denilen bir dehlizden girilmekteydi.

Anadolu' da Frigyalılar, büyük olasılıkla, onlardan önce Hititler,doğal tepeciklere kazılan ve kütüklerle desteklenen çukurları, sıcaktan ve soğuktan korunmak için SIĞINAK olarak kullanmışlardır. TAHIL ANBARI görevini yapan ve tepeden bir merdivenle inilen benzer çukurlar, özellikle İtalya' da, Almanya' da, Libya' da ve Kappadokya bölgesinde yaygındı. Toprak aslında, dış etkenlere karşı iyi koruyucu bir maddedir. Ayrıca, bugün de görüldüğü gibi, Kappadokya toprağının ayrı bir özelliği

vardı. Latincede kuyu, (puteus) adı verilen bu kuyularda saklanan tahılların yıllarca bozulmadığını, örneğin, buğdayın elli yıl, darının da yüz yıldan fazla dayandığı söylenir. Bu çukurlar her yıl 24 Ağustos' ta açılır, içine hasattan alınan buğday konulur, 8 Kasım' da tekrar açılarak içindeki tohumları ekmek yapmak için çıkarılırdı. Açma töreni kutsal bir nitelik taşımaktaydı. Ölülerin ruhlarına bir kapı açılmaktaydı sanki...Yani aynı yapı, hem hazine, hem anbar, hem de GÖMÜT' tür. İnançlara göre, daha başından itibaren, ruhlar ve tohumluk buğdaylar yan yana yaşar. Burası bir ölüler evi, yeraltı dün-yasının bir eşiğiydi.

Çok eski zamanlardan beri, tapınaklar ve gömütlerle bağıntılı olduğu için bu tahıl ambarlarına yakıştırılan kutsallık, yer altına saklanan tahılın ölülere değmesi nedeniyle verimin arttığı inancını doğurmuş, olayın bütünü de Hades' in kaçırdığı, anasının ardından gözyaşı döküp yas tuttuğu, yılın üçte birinde yeraltındaki sevgilisine dönmesi koşuluyla salıverilen genç kıza ilişkin bir söylence olarak tasarlanmıştır. Bu kız tarım tanrıçası Demeter' in kızı Persephone olup gömülen ve yeniden doğan tohumluk ekinin ruhudur.

TÜMÜLÜS adı verilen mezar yapıtları ile Likya bölgesinde görülen ve bu uygarlığa özgü LAHİT' lere uygulanan TAHIL AMBARI biçiminin bu inanç ve düşünceye dayalı olduğunu kabul etmenin hatalı bir yaklaşım olamayacağı kanısındayız...

Not: Tahıl ambarları genelde tapınaklara bitişik bulunurdu. Çavuştepe, Erzincan Altıntepe (Urartu), Hattusaş Büyük Tapınak ve Selçuktaki St. Jean Bazilikası yanındaki silo...

Tümülüsler ölünün fiziki ağırlığını yer çekiminden kopararak, onun Tanrı Lütfu ile göğe doğru yücelme arzusunun gerçekleştiriyordu..

ANA - ANNE

Konuya deniz ve toprağa dönerek girmek istememizin nedeni, sembolizmin ANA' yı DENİZ ve TOPRAK' la ilişkili görmesinden ileri geliyor. Çünkü bu ikisi de anadaki gibi, içinde doğurun gerçekleştiği bir rahme sahip olduklarından dişi oluşumlar gibi nitelenmekte, dolayısıyla yaşamın dinamik sembolü olarak değerlendirilmektedirler.

Genelde anaerkil bir toplum yapısına sahip olan Anadolu mitolojisinde MAĞARA' da bir rahimdir; dişi ve ana olan doğa parçasıdır. Antik çağda Ana tanrıçaların hepsi bolluk, bereket ve üretkenliğin sembolü, bunların yapıcı ve aynı zamanda koruyucusu olmuşlardır. Yunan mitolojisinde, önce Gaia, sonra Rea, Hera, Demeter, Artemis; Mısırda İsis, Babilde ve Hitit' te Kibele ve İştar, Hindularda Kali, bunların başta gelenleridir.

Bu çağlarda, özellikle Anadolu' da dişi tanrıça kültünün egemen olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, Anadolu bir Ana tanrıçalar diyarı olmuştur. Anadolu sözcüğü batı dillerinde " güneşin doğduğu yer " an-lamına gelen Anatolia veya Anatolie olarak yer almıştır. Açıkca görülüyor ki, Anadolumuz gerek gerçek analarla dopdolu olması, gerekse uygarlık güneşinin, hemen her evrede, ilk olarak doğduğu ve sonra batıya gittiği, bir ülke olmuştur...

Ana tanrıça kültü aslında anaerkil bir toplum düzenine dayanmaktadır. Yani üretilen varlığın babası aranmaz; önemli olan ve ön plana geçen olgu, sadece üretme' dir. Anaya gelince; o sadece yaşam boyu ürettiğinin sorumluluğunu üstlenir ve bunun gururunu duymak ister. Amazonlarda da durum böyle olmuştur.

Deniz ve toprak, birbirinin tamamen karşıtı olan DOĞMAK ve ÖLMEK denilen iki gerçek olayda, artı ve eksi yönden olmak üzere, bir tür benzerlik ve eşdeğerlilik gösteriyorlar. Çünkü yaşam denizlerden başlamıştır; bunun bitimi ise toprağa girmekle gerçekleşmektedir...

Ana rahmi güvenli bir sığınaktır. Orada çok farklı bir besleyicilik, sıcaklık ve şevkat bulunur. Bu nedenledir ki, Hıristiyan geleneği kiliseyi tıpkı bir ana gibi niteliyor. Dinlerine bağlı kişiler orada bir araya geldiklerinde, kendilerini bir ana kucağında gibi hissedip onlara bağışlanan yaşamın tadını yeniden duyduklarını söylüyorlar...

İnsanların doğumlarından itibaren bilinçaltı bir etki ile hep ana rahmine dönme arzusu, evrensel boyutlarda kanıtlanmış bir duygudur. Bu eğilimlerini farkına varmadan değişik hareketlerle göstermektedirler. Daha öncede değindiğimiz gibi, adeta ana rahminin çağrışımını yapan denize atlamakla duyulan zevkin, bu özlemden kaynaklandığı bile savunuluyor!...

POTERN' ler, Hattusaş ve Alaca Höyükte gördüğümüz yeraltı geçitleridir. Bunlar da, kaçma kurtulma ve son çare olan sığınmak

girişimiyle ilgili yapıtlar olduğundan, uterüs (rahim- matris) kanalıyla özdeştirilmektedirler.

İkonografik tablolarda İsa' nın doğum sahnesine dikkat edilecek olursa, Kutsal Ruh' u simgeleyen bir ışık yeni doğmuş olan çocuğun üzerine in-mektedir. Bebek İsa sandığa benzeyen bir kabın içinde bulunmaktadır. Biz bu ayrıntıyı iki şekilde yorumluyoruz: Bu, ya lahite benzetilmiş bir beşiktir, veya bilinçaltı ana rahmine dönüş özleminin sembolik bir düşünce ile yansıtılmasıdır...

Meryem de Tanrı anası olarak bilinir. Çünkü İsa' ya Kutsal Ruh aracılığı ile hamile kalarak İsa' yı doğurmuştur. Şu halde çocuk doğurmak ve ana olmak için bekaretin yitirilmesi başta gelen bir zorunluk ve koşul değildir (!) Tanrı isterse, doğanın maddesel olan yasalarına aykırı olarakta, bir insanı doğurtabilmektedir...Şüphesiz fantezi bir yaklaşımla sözünü ettiğimiz bu konuyu, gene aynı iyi niyetimizi koruyarak, günümüzde uygulanan tüp çocuk doğurma olayına eşdeğer bir yaklaşımıyla, iliştirmeyi uygun ve yeterli buluyoruz!...

Fransızca dilinde (La mer) deniz, (La mère) ise anne demektir. Yazılış ve okunuşlarındaki benzerliğin bir rastantı ürünü olmadığı belirtilmeye değer bir olgudur. Öte yandan Türkçe (anne) sözcüğünün, Meryem' in annesi olan ve (an) olarak telaffuz edilmekle beraber, (Anne) olarak yazılmasını da ilginç buluyoruz. Sümer Ana tanrıçasının adının da Anna olması (anne) sözcüğünün kökenli hakkında fikir vermektedir. *Anadolu' da ana tanrıça "Hannahanna" ya da "Anna" adlarıyla çağrılır.*

Hemen tüm ulusların ÇOCUK DİLLERİ' nde ortak bir yön bulunuyor: Bunlar, kundak çocuklarının refleksleri sonucu çıkardıkları ANNE ve MEME gibi sözlerdir. Çünkü (na) ve (ma) heceleri, bebek yaştaki çocukların kolayca telaffuz etmeleri nedeniyle, ilk söyleyebildikleri sözler arasına girmektedirler. Ancak bir çocuğun, anasının memesini emerken, birden meme ağzından çekilirse, gene (mem) gibi bir ses çıkararak, tepki gösterir, işte bu sözcük daha sonra çocuğun bu ilk sesinden esinlenip değişikliğie uğruyarak, MEME, MÖMEL...gibi, yabancı dillerin özgün fonetikleri yönünde, aşağı

Kibele' yi yansıtan bir figür

yukarı birbirlerine benzemişlerdir. Anne ve baba için, söylenişleri (madır, fadır, peder).. olan sözcüklerde de aynı benzeyişleri farkediyoruz. Bu yaklaşım içinde yaptığımız açıklama ve değerlendirme, bizi sonuçta dilleri oluşturan ilk ve ilkel konuşma sözcüklerinin bile, gene ana' dan doğduğu veya ondan kaynaklandığı, yargısına yönlendirmektedir...

Türçemizde aile bağlılığı olan kişilerle ilgili isim bir hayli çok. Örneğin, teyze, hala, amca, dayı, gelin, damat, kaynana, kaynata, kayın valde, kayın peder, baldız, bacanak, yeğen, dünür, enişte, elti, görümce, yenge, süt kardeş, torun, ebe...Oysa yabancı top-lumların dilleri bu konuda, bu denli zengin değil. İşte bu özelliğin Türk toplumunun ile yapısına ve bireylerine verdiği değeri gösterdiği kanısındayız.

Frikyalıların Ana Tanrıçası Kibele (Magna Mater) Anadoludan Roma' ya taşındı. Dinler tarihinde eşine ender rastlanan bir olaydı bu... Daha önce ise, Demeter Atina' da Ana Tanrıçaya sığınmış, onu Demeter' le birleştirerek bir devlet tanrıçası yapmıştır. Sonuç olarak biz, Kibele' nin batıya, Anadolu' dan gittiğini savunuyoruz. Ancak, Anadolu' nun simgesi olan büyük tanrıçanın Roma' ya getirilmesi, Roma imparatorluğunun kapılarını Anadolu yönüne açmasına neden olmuştur. Sonuçta Kibele sadece uygarlık ve kültürün merkezi sayılan Anadolu' nun değil tüm Doğu Akdeniz çevresindeki ülkelerinde tanrıçası olmuş ve uygarlıkların yayılmasında bir köprü görevi yapmıştır.

M.Ö V biniere kadar, kadın egemen bir DOĞURGAN olduğundan tanrılar hep kadın kimlikli olmuşlardır. Ancak, Tevratla beraber, ADEM - HAVVA olayında Havva' nın Adem' in kaburga kemiğinden ve daha sonraları mitolojik dönemde, Athena'nın Zeus' un beyninden yaratıldığı inançları yaygınlaşınca, bu kez erkek DOĞURGAN' lık sıfatını kazanıyor.

Ana sözcüğünün, " temel, esas olan şey..." anlamlarını veren bir sıfat gibi kullanıldığı pek çok deyim var; aşağıya çıkardıklarımız bunların başlıcalarıdır:

Ana yol, ana cadde, ana fikir, ana hedef, ana para, ana vana, ana vatan, ana defter, anadil, ana direk, ana doğru, ana duvar, ana kapı, anakara, anakent, ana kesir, ana kök, ana kuzusu, anaterim, ana tüzük, anayasa, anayön, anayurt, ana okulu, ana ses, anahat vb...

KOCA ANA - KOCA KARI

Anadolu mitolojisinde Büyük Ana, Tanrıların Anası, veya Tanrı Anası demektir. Orta Doğu Koca Analar ülkesidir. Anadolu' da Kibele Ana, bakiredir. Babasız olan oğlu Attis onun aynı zamanda aşığıdır. Babil ülkesinin Koca Anası İştar Ana' dır. O da bakiredir. Babasız doğan oğlunun adı Tammuz' dur. (Bir ay adı olan Temmuz ve damızlık sözcükleri buradan kaynaklanmıştır.) Mısır ülkesinin Koca Anası İsis Ana' dır , bakiredir, babasız oğlunun aynı zamanda sevgilisinin adı Osiris' tir.

Batı Anadolu ve Güney Anadolu bölgesinin Koca Ana' sı Artemistir. O da bakire olup oğlu ve sevgilisi Adonis' tir. Zaman içinde Kibele' nin yerine geçmiştir.

İsa' nın havarileri Hıristiyan dinini yaymak için Mısır, Irak, Suriye, Anadolu, Yunanistan, İtalya gibi KOCA ANALAR ÜLKELERİ' ne, bereket ve üreme tapımı olan bu diyarlara giderek yeni dini yaymaya çalıştılar. Havari Jean Efese geldi, İsa' nın anası Meryemi de getirdi. Meryem de bir Koca Ana' dır. Bakiredir; oğlu İsa babasızdır. Adına Meryem Ana deniliyor...

Koca Analar Ay Analarıdır. Bereket tanrıçalarıdır. Hıristiyanlar Meryem Ana' ya " Notre Lune " yani " Bizim Ay " derler.

Koca Karı deyimi buradan doğuyor. Koca Karı, üreme tanrıçaları olan büyük tanrıçaların sembolleşmiş bir ismidir. Üreme ve bereket mevsimi olan ilkbaharda kırlarda " hüdayi- nabit " (kendi biten) yetişen otlardan yapılan ilaçlara " Kocakarı ilacı" denmesinin bu geleneğin gelişiminden kay-naklandığı sanılıyor...

ŞİFALI OTLAR

Menşei Sümer ülkesidir. Sümerlerin Nuh' u Umnipiştum' un, yeraltının ötesinde, ölüm deryasının ortasında, ebedi hayat adasında Gılgamış' a verdiği, Gılgamışın da yeryüzüne çıkınca, bir kaynaktan su içerken yılana kaptırdığı ebedi gençlik otunun sembolüdür.

Ebegümeci, Meryemanaeli, gülhatmi, adamotu, güzelavratotu, çiçek, mersin, hayıt, kekik, buhur, çörekotu, sarmısak, susam, ve ötekiler, gökteki ayın yeryüzündeki temsilcileri olan Ay Analarının veya Koca - Anaların, ilâh analarının, Büyük İlâhelerin " ocağını tüttüren", onlardan " el almış olan " koca-karıların kullandıkları şeylerdir.

DEİZİS (DUA)

Hıristiyan ikonografisinde sıkça rasladığımız bu üçlü kompozisyonda, ortada İsa, onun her iki yanında vaftizci Yahya (Jean) ve Meryem bulunur ve daima sağda yer alır. İsa' ya insanların günahlarını affetmesi için yalvarıyorlar. Aziz resimlerinin kilise duvarlarında gösterilmesinin yasaklandığı (ikonoklazma) sürecinde, özellikle Kappodokya ilk Ortodoks kiliseleri içinde ilginç bir görünüm var: Ortada, doğuya dönük bir ana absit, bunun yanlarına simetrik olarak iki küçük absit daha kazılarak eklenmiş bulunuyor. Aslında işlev olarak bu biçimin gerekli olduğuna (hayır) dememekle beraber, insanın aklına, (sanki bu üçlü kompozisyonu resimliyerek göstermediklerinden, onu kaçamak olarak, kilise mimarisi içine sokup yansıtmak istercesine, bir amaç mı güdüyorlardı?) demek geliyor!...

KADIN VE ERKEK SEMBOLLERİ

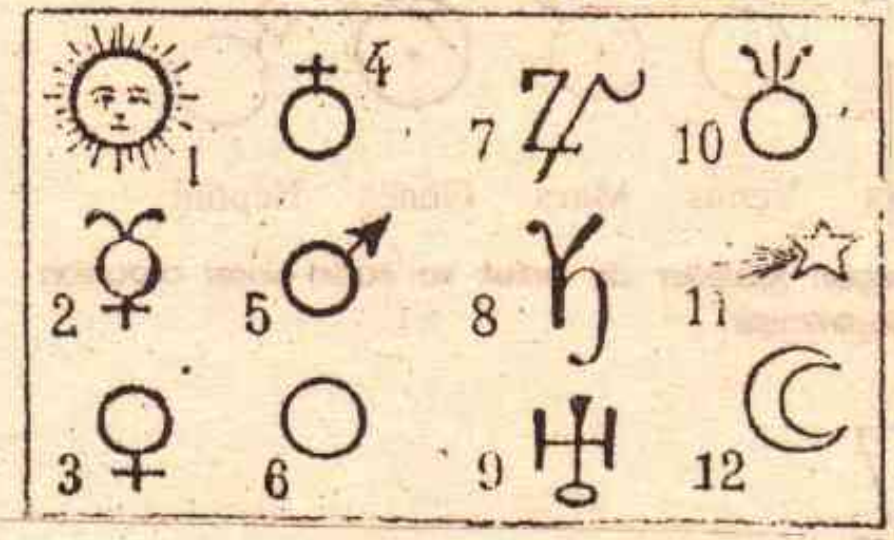

Kısaltılmış astronomik işaretler:
1.Güneş, 2Merkür, 3.Venüs, 4.Dünya, 5.Mars, 6.Çeşitli gezegenler, 7.Jüpiter, 8.Satürn, 9.Uranüs, 10.Neptün, 11.Comet, 12.Ay

Yunan mitolojisinden esinlenerek biçimlendirilmiş olan bu sembollerin daha çok biyolojik tanıtımlarda kullanıldığını görüyoruz. Erkeği simgeleyen şekil Ares (Mars) la ilgilidir. Daire onun kalkanı, ok ise mızrağıdır. Bu figür Perge geç dönem kapısında da var. kadınınki ise Afrodit (Venüs)' in aynasıdır. Ares, Roma' daki karşılığı Mars olan, bir savaş tanrısıdır. Roma devleti bu tanrıya nekadar değer vermiş, saygı göstermişse, Yunan dünyası onu o kadar hor görmüş, sevimsiz ve gülünç bir kişi olarak canlandırmıştır. İlyada' nın beşinci bölümünde konu edilen Truva savaşında, Ares' in asıl çekişmesi Athena iledir. Çünkü Athena, aklın yönettiği savaşı, Ares ise akılsızca, körü körüne çarpışmayı simgeler. Bu çatışmada elbette ki akıl üstün gelecek ve Zeus' un kafasından çıkma ve onun kalkanıyla doğüşen Athena, zafer kaza-nacaktır...

Afrodite gelince ; o bir aşk ve güzellik tanrıçasıdır ; denizin köpüklü dalgalarında doğmuştur. Aphrodite isminde (Aphros) köpük demektir. Afroditin efsaneleri daha çok sevgi, sevişme ve kıskançlıkla ilgili olayları içerir. Afroditin birçok sevgilisi olmuştur. Bunlardan biri de Ares' tir. Afroditin Roma' daki ismi Venüs' tür. Venüs aslında çok eski bir Latin tanrıçası olmuşken, daha sonra Yunan etkisiyle Afroditle bir tutulmuştur. Afrodit kültü Anadoluda tek tanrıcılığa (monoteizm) geçişin eşiği ve öncüsü olmuştur.

Yunan ve Roma tapınak mimarisinin en çarpıcı öğelerinden olan sütun başlıklarının erkek ve dişilik karakterini yansıttığı ileri sürülüyor. İyonik olanlar daha çok erkeksi görünümlüdürler. Korentienler dişi, Kompozitler ise her ikisinin karışımından oluşturulmuştur.

Aşağıda tanıtılan bu semboller içinde, astronominin mitolojik erkek sembolünün aynen Mars gezegeni için kullandığı görülmektedir.

Erkek Kadın Dünya Venüs Mars Güneş Neptün

Sümer uygarlığından ele geçen tabletler de erkek ve kadın cinsel organları tıpkı gösterilen biçimde sembolleştirilmiştir.

(Munus) (Uş)

YÖN

Geniş anlamda, dünya küresinin uzaydaki konumunu belirli bir çerceve içine oturtup kendimizin bu çerçevedeki coğrafi durumunu saptayabilmek amacıyla güneşin hareketlerine bağlı kalarak, isimlendirilen çevredir. Yön tayininde başlıca faktör güneş olmakla beraber ay ve bazı yıldızlardan da yararlanılıyor. Örneğin, Kutup Yıldızı manyetik kuzeyi en doğru gösteren bir gök cismidir.

Dört ANA YÖN var; bunlar doğu' dan, yani güneş' le başlıyor ve batı' ya geçiyor. Bu çizginin geometrik olarak üstünde kalan yöne kuzey, altındakine de güney diyoruz.

Pratik olarak yönümüzü bulmak için, güneşin doğduğu yönü bulmak yetiyor. En güvenilir olan SAĞ kolumuzu o yöne uzatıyoruz ;diğer yönler kendiliğinden beliriyor. Ancak arada TALÎ adını verdiğimiz ikincil yönlerde var. Bunlar ise normal olarak, rüzgârın esiş yönlerine göre isimlendirilmişler. Tüm bu yönleri bir arada şekillendiren aracın adı RÜZGÂR GÜLÜ.

Rüzgâr metninde de değinildiği gibi, rüzgâr kutsal sayılan bir doğa olayı. Hatta ezoterik çevreler rüzgârı Tanrı' nın nefesi (üflemesi) düşündüklerinden, Ortodoks Haçını belirliyen daire içine bu rüzgâr yönleri de çizilerek gösterilmek istenmiştir.

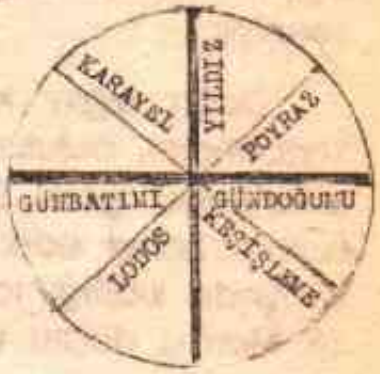

Yukarıda değindiğimiz hatırlatma coğrafi yönlerle ilgili. Ancak bizim incelemek istediğimiz konu, yönlerin insan ve onun yaşam felsefesine ilişkin olacak.

Yönlerin, yön olgusunun kişisel ve toplumsal yaşamdaki yeri ve rolü herkesce biliniyor. Yön tasarlanan bir yere, bir amaca gidebilmek, ulaşabilmek için tutulması, tabi olunması gereken olgudur. Buna istikamet veya YAN' da diyoruz.

Yerine göre yön kavramı TARAF sözcüğünün içerdiği anlamlara da sahip oluyor. Kimi kez politik, sosyal ya da dinsel tutum ve görüşler sağ, sol merkez, orta, ortanın sağı, solu...gibi geometrik ifadelerle de somutlaştırıldığı gibi sağcı, solcu ve bunların aşırı uçlarını destekleyenlere aşırı sağcı, solcu diye isimler takmış bulunuyoruz. Sağ, biraz daha tutucu, katı (sağlam ?), sol ise nispeten liberal, değişken, serbest...

DOĞU- BATI

Bugün doğu ile batı' nın karşılaştırılmasında gözlenen olgu, çoğu kez, (maneviyatçılığın maddecilik, hareketsizliğin hareketlilik, düşüncel ya da mistik yaşamın daha aktif bir yaşam, metafiziğin psikoloji ya da mantık) karşısında oluşturduğu ve zihinlerde yereden izlenimin, doğu' nun bazı ilerici ülkelerinin batılılaşma girişimleri nedeniyle, kuramsal bir alanda kaldığıdır. Bununla beraber, coğrafi bölgeleşme yokluğunun ortaya

koyduğu farklılık verileri, doğu ve batı' nın bir karşıtlık sembolü olma özelliğini sürdüren nedenlerden biri olmaktadır. Ancak tüm bu soyut olguların yanında, güneşin doğu' dan doğup, batı ülkeleri yönünde batması, asla değişmeyecek farklılıkların en başında gelen coğrafi ve astronomik bir olay olarak süregeliyor...

Yön aslında sufizm' de kutsal ve önemli bir öğe olarak yer almıştır. Bu felsefeye göre, batı gövde, doğu ise onu yaşatan can ve ruhla ilintisi olan yönlerdir. Batı' da daha çok gözle görülen ve elle tutulabilen (ekzoterik), doğu' da ise gizili, batini (ezoterik) olay ve olgulara karşı bir eğilim bulunur. Diğer bir deyişle, batı maddeye, doğu ise şekle önem vermiştir..

Doğu, ışığın kaynaklandığı yöndür. Çinde doğu İlkbaharı, batı ise Sonbaharın, bulutun, durgun suyun ve bataklığın karşılığıdır. Bir budist efsanesine göre, Buda AMİTABHA batı' da oturur ve ölülerin ruhlarını burada kabul eder. Dinsel içerikli törenlerin çoğu, güneşin tam olarak batı yönünde battığı tarihler olan ve yazla kış sonunu belirleyen, 20 Eylül ve 18 Mart' a doğru yapılır.

Sufi felsefesine göre, batı ve doğu coğrafi olmaktan öteye metafizik ve spritüel bir anlam taşımaktadırlar.

İsa' dan çok öncelere uzanan çağlardan belirli bir zamana kadar, ruhsal alanda olduğu gibi maddesel konularda da zamanın teknolojisine katkıda bulunan, hemen tüm keşif ve icat şeklindeki yenilik hamlelerinin hep doğu' dan batı' ya geçip orada yerleştiğine, ancak daha ileri dönemlerde bunların batılı görüş ve tekniği ile geliştirilip, tekrar doğu' ya iade edildiğine tanık olmaktayız. Örneğin, güneş, ay ve yıldızlara tapan Babilliler, içgüdüleriyle geliştirdikleri matematik ve astronomiyi, yıldızlar bilimi olan astroloji batılı inancını, ay, hafta ve gün deyimlerini, ölçü ve tartı birimlerini dünyada ilk kez bulan ve kullanan, toplum olmuşlardır. Babillilerin savaşcı bir kavim olmaları, bu buluşların iki nehrin dışına taşarak, gittikleri her yere de taşınıp tanıtılmasında başlıca etken oluyordu. Öte yandan, Hıristiyanlığın gene doğuda yeşerip, İncil' le beraber (Anadoludan geçerek), batı ülkelerine gittiği de bir gerçektir. Son olarak, seramik eşya ve ahşap barınakların yapımı (Neolitik çağ, Çatalhöyük ve Hacılar), yazı, cam, kahve, portakal, halı ve kilim dokumacılığı, ipek... gibi buluşlar, hep doğudan batıya gidenler arasında bulunuyorlar. Bu arada doğuya özgü bazı örf ve adetler arasında, Anadolu kökenli olan silah

koleksiyonculuğu fikrinin bile, Haçlı Seferleri sırasında, batıya tanıtıldığını söyleyebiliriz.

Bir sonraki, " Sağ ve Sol' un yorumu" bölümünde de değinileceği gibi doğu, ezoterik sembolizmin (sağ yön olarakta), birçok olumlu yorum ve yargılarını dayadığı, bir mesnet olmuştur. Bu mesnedin temel taşı ise, sıcak ve aydınlık yüzünü göstererek yeniden doğuş müjdesini getiren güneş' in, hep bu yönden doğmakla oluşturduğu bir etkilenme ile güçlenmişti. Batı ise gece, karanlıklar diyarına dalmanın başladığı bir çizgi gibiydi. Hatta burası dinsizliğin giriş ve çıkış kapısı oluyordu.

Özet olarak açıklamaya çalıştığımız bu olgunun, Hıristiyanlık dönemine kadar uzanan izlerini bir çok yerde görmemiz mümkündür. Biz sadece bu konuda, Selçuk' taki St. Jean bazilikası vaftizhanesinde bulunan vaftiz havuzundan söz etmekle yetineceğiz: Söz konusu teknenin sekizgen olarak biçimlendirilmiş olmasının, sekiz' in haftanın yedi gününün bitiminden sonraki yeniden doğuş inancıyla ilgili olabileceği kanısındayız. Ayrıca hala Artemis kültü kalıntılarının süregeldiği bu bölgede Hıristiyan dinine geçmeyi kabul edenler için vaftiz olma zorunluluğu olup, uygulanması bu küçük havuzun içindeki sudan geçirilmekle yapılıyordu. Havuzun doğu batı yönünde olmak üzere, üçer basamaklı iniş-çıkış merdiveni var. Ancak buraya girenler aynı zamanda, Artemis tapınağının bulunduğu (batı) yönünü kullanıyorlar ve bu seçimleriyle niyetlerini sanki "batıdan, geceden, dinsizlikten geliyorum" , şeklinde ifade etmek istiyorlardı.

Bazı yorumculara göre adı geçen vaftiz teknesi, Kızıldenizi, bazılarına göre de bir kabri (mezarı) simgelemektedir..

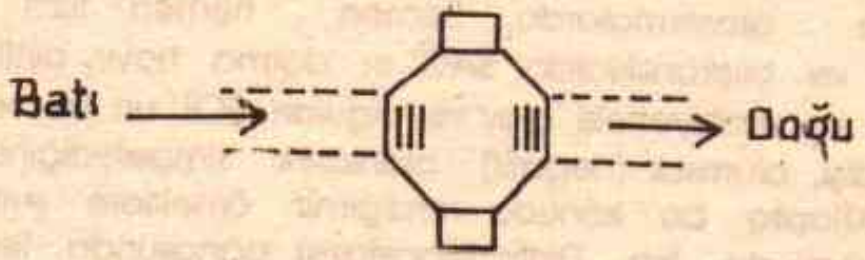

Yukarıda bir nebze değindiğimiz gibi doğu ve batı yönleri ile yapılan yorumların sağ ve sol yönlerle olan sıkı bağlatılarına tanık oluyoruz.

Batı mazi, yani gelip geçmiş günlerin bir simgesi de olmuştur. Çünkü güneş dünya küresinin batısına giderek orada batmakta ve o günü ve

gelecekteki bütün günleri orada maziye, onun karanlıklarına görmmektedir.

Batı' nın aynı zamanda dişi nitelikte yani (alıcı) olduğunu düşünürsek tümü alıcı obje, olay ve olgulardaki gibi batının da güneşi içine aldığını kabul etmek sembolizm prensiplerine aykırı düşmeyeceğini düşünüyorum...

SAĞ VE SOL' UN YORUMU

Bazı Yahudi yorumcuları, Adem' in sadece iki cinsiyetli (hünsa, androgyne) olduğunu söylemekle kalmıyorlar, onun sağ tarafının erkek, solunun ise kadın olduğunu da belirtiyorlar ; sonra da " **Tanrı onu ikiye böldü, erkek ve kadını yarattı!** " , diyorlar...İşte, Ortaçağ Hıristiyanlığı bu yorumu benimseyerek hemen kapmış ve tüm ikonografisinde, sağı erkek, solu ise hep dişi cinsiyetli olarak değerlendirip, bu geleneği (sembolizm literatürünün sözlüğüne), büyük harflerle kaydetmiştir. Kutsal Kitap' ta "Sağınıza bakınız ! " , deniliyor. Çünkü orarsı cennetin bulunduğu yöndür. Bu inancın en anlamlı biçimde yansıtıldığı yer, SON MAHKEME sahnesidir. Bu tablo üzerinde gözlendiği gibi, cennetlikler sağ planda, cehennemlikler ise, İsa' nın ayakları altından kaynaklanan ve sola doğru akan ATEŞ NEHRİ' inden cehennem gölüne doğru, zincirlenerek götürülmektedirler. Gene Hıris-tiyanlıkta, sağ daima erkek ve aktif olmuştur. Ayrıca sağ tanrısaldır, gündüzdür, olumlu ve yararlı olan şeylere aittir ve gelecek zamandır. Sola gelince, bu yön daima pasif, şeytani, dişi, gece, olumsuzluk ve yararsızlıktır ve maziyle ilgili bulunur.

Yaptığımız araştırmalarda, hemen hemen tüm mitolijilerde, geleneklerde ve alışkanlıklarda, SAĞ' ın daima hayır, aktif, erkek, olumlu (pozitif) anlam ve mahiyetteki olay ve olguları, SOL' un ise tersine, şer, pasif ve pasiflik, dişi, olumsuz (negatif) olanlarını simgelediğini tespit etmiş bulunuyoruz. Kitapta bu konuda verdiğimiz örneklere şunları da ilave edeceğiz: Kariye' de İsa Diriliş (Anastazis) panosunda, tekrar dünyaya dönüşünde, Adem' i' sağ eliyle, Havva' yı, yani kadını ise sol el bileğinden çekip mezarlarından çıkarmaktadır. Gene aynı yerdeki SON MAHKEME panosunda, cennet sağda, cehennem ise solda yer alıyor.(Cehennem Arapça' da dişil bir sözcüktür.)

Hattusaş, Yazılı Kaya orta panoyu arkamıza alırsak, erkek tanrılar (diviniteler) sağda, tanrıçalar ise sol duvarda sıralanmışlardır. Ancak her iki sıra içinde birer erkek ve kadın tanrı yerleştirilmiştir.(Hermafrodit imajı) ?...

Sultanahmet Hipodromunda önceleri Maviler, Beyazlar, Yeşiller ve Kırmızılar diye, dört gurup insan oluşmuştu. Sonra bunlar kendi içlerinde anlaşıp birleşerek, iki ana parti, partizan gurubu oluşturdular. Beyazlar Mavilerle, Yeşiller ise Kırmızılarla birleştiler. Yalnız Mavi ve Yeşiller kaldı ki, Yeşil dişi bir renk olduğundan imparator tribününün (solunda) yer almıştı(?)...

Almak pasiftir, pasiflik ve acizlik, boyun eğmektir. El sıkmak, ellerin boş, silah yok, güven vermekten kaynaklanıyor.

Vermek daha aktif ve sevaptır. Genelde sol elle alınıp sağ elle verme alışkanlığının bir hayli yaygın olmasına karşın, Çin' de alıp verme olayında ellerin bu anlamda kullanılması farklıdır. Mevlevi dervişlerinin sol yerine sağ ellerini, alma anlamında göğe açık tutmaları, belkide bu Asya geleneğinin etkisinde kalmalarından kaynaklanıyor (?).

İslâm ölü gömme geleneklerine uyularak, kadın kişinin başı mezarda sola, erkeğinki ise sağa döndürülmektedir. Mezarda ölüleri sorguya çeken iki melek olacak. Münkir ve Nekir. Sağda duran sevapları, soldaki ise ölenin günahlarını yazacak...

Tapınaklara, camilere..sağ ayakla girme geleneğinden sözetmiştik. Arapça yazıya sağdan başlamanın, Latincenin ise soldan sağa (batıdan doğuya) olmasının, askeri yürüyüşlere ise sol ayakla başlamanın sebebi hikmetini siz sayın okuyucularımın yorumlarına açık tutuyorum...

Bakış açımıza göre, dünya haritasında sağ taraf doğu, güneşin doğduğu, aydınlığın başladığı, sol ise batı, güneşin battığı, gecenin başladığı ve ay' ın kendisini gösterdiği yöndür. İşte bu nedenle Apollon güneş, Artemis ise ay tanrı ve tanrıçaları olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca güneş erkek, ay ise dişi karaktere sahiptirler. Sağ ve sol' un bu yorumsal açıklamasına paralel diğer örnekler şunlar: Çinde herhangi birşeyin sağ elle alınıp sol elle. verilmesi adet haline gelmiştir. Bu hareketin özünde, alma eyleminin güç ve bazen zor kullanmayı gerektirmesi, bu bakımdan genellikle daha gelişmiş ve güçlü olan sağ kol ve elin kullanılması, verme' nin ise nispeten daha kolay ve pasif bir eylem olma düşüncesi, bulunmaktadır.

Afrika Bambarları gelenekleri arasında, dört sayısının kadınımsılığın ve solun anlamdaşı, üç sayısının ise erkeksiliğin ve sağın anlamdaşı olduğu, saptanmış bulunuyor. Gene onlara göre, sağ el, düzenin, yalan ve yanlışlığın ve ihanetin sembolüydü. Mevlevi dervişleri de sema sırasında göğe (Tanrıya) açık tuttukları sağ kol ve eldir.

Yazılı Kaya (A odasında) erkek ilâhlar sağda, kadınlar ise sol duvarda yer almışlardır?...

Eskiden tapınaklara sağ ayakla girilmesine özen gösteriliyordu. Bunu sağlamak için olmalıdır ki, örneğin Didim Apollon tapınağının ön cephesindeki merdiven (13) basamaklı yapılmıştır. İnsanlar nedense, askeri yürüyüşlerde yapıldığı gibi, durma halinden ilk yürümeye başladıklarında, sol ayağını atma alışkanlığına sahiptirler. Bu bakımdan tapınak merdiveninin birinci basamağına sol ayak basarak çıkılmaya başlandığında, normal olarak, tapınağın (pronaos) denilen bölümüne sağ ayakla girilmektedir. Bizde de, camilere girişin mümkün olduğu kadar sağ ayakla yapılması, çıkarken ise mihraba sırtını dönmeye dikkat edilmesi, hatta tuvalete girerken de önce sol ayağın kullanılması önerilir... Tuvalet için öne sürülen gerekçe, buraya girerken şayet kalp durmasıyla ani bir ölüm olursa, öne (içeriye) değil, dışarıya düşülmesidir. Çünkü sol ayak önde iken vücudun ağırlık merkezi daha çok arkada kalmaktadır. Protokol yönünden de sağ tarafın daima saygıyı sembolize ettiği bilinmektedir. Bu bakımdan bu düzeyde değerlendirilen kişilerin yürürken olduğu gibi, masada otururken de sağda bulunmalarına özen gösterilmektedir. Tüm bunlar her ne kadar ufak ayrıntılar gibi değerlendirilebilirse de, aslında saygı zorunluluğuna verilen değeri yansıtmaktadırlar.

Dogon kabilelerinin ölü gömme törenleri uyarınca, ölen kimse şayet erkekse mezara sağa yatırılarak, kadınsa sola döndürülerek yerleştiriliyordu. Aynı olay İslâmın da benimseyip sürdürdüğü gelenekler arasında bulunuyor. Bunlar bizde de, yüzleri sağa veya sola gelecek şekilde, gömülmektedirler. Ayrıca kadın mezarları erkeğinkine oranla daha derin kazılmaktadır. Bu konuda yaptığımız araştırmanın sonucuna, kitabın " İslâm ve Cami " bölüm-lerinde yer vererk, açıklamaya çalıştık.

Sağ ve solla ilgili şu ayrıntılara da değinmek istiyorum : Güncel yaşantımızda alışkanlık eseri, bir yönü belirtme ve göstermek için hep sağ kol veya işaret parmağı kullanırız. Sağ kol ve el daha güçlü ve aktiftir.

Bir kimsenin sağ kolu olmak, bir güvenilirlik anlamına gelir.

Sağ taraftan kalmak uğurlu ve hayırlı addedilir.

Sağ sıfat olarak ta, sağ olmak, sağlıklı olmak, yani diri,metin olma halidir. Sağ yağ dediğimizde acaba saf, sade, içinde başka tür yağ bulunmayan, yani olumlu bir kliteyi mi kastediyoruz. (?)

Yönümüzü belirlemek için güneşin doğduğu tarafa sağ kolumuzu uzatırız.

UĞUR, UĞURLUK, NAZAR, MUSKA

(Cemal ANADOL' un Büyü - Sihir - Tılsım adlı eserinden de yararlanılmıştır)

Uğur, geniş anlamda, saadet, selamet, bereket, hayırlılık, esenlik...gibi olumlu anlamlar içeren bir sözcük, bir isimdir. Bu sözcüğü, "Uğurlar olsun, uğurola, uğurgele".. gibi deyimler de kullanıyoruz. Uğur aynı zamanda (yol) anlamına da geldiğinden, " Bu uğurda (bu yolda) canımı feda ederim ", ifadesine benzer deyimler de yer almaktadır. Uğurlamak fiili, iyi dileklerle yolcu etmek, uğursamak ise bir olayı uğurlu saymak (uğura yormak) tır. uğursuz ve uğursuzluk ise, gene isim olarak, uğuru olmayan, bereketsiz, hayırsız, meşum, menhûs, meymenetsizlik, bereketsizlik ve hayırsızlık anlamını vermektedirler.

UĞURLULUK, uğur getirici anlamı için, kullanılan bu sözcüktür; Fransızcada (talisman), Yunancada (telesma) ve Farsçada (tilisman) olup, aslında, mükemmel, veya lüks eşya demektir. Uğurlulukları, batı dillerinde (amulet) bizde ise (muska) veya (nazarlık) adı verilenlerle karıştırmamak gerekir. Çünkü talisman (uğurluk), zararlı etkileri uzaklaştırmaktan çok taşıyıcısına mutluluk ve başarı getireceğine inanılan bir (uğur eşyası) yani pasif bir maji (sihir) aracıdır. Bir eşyanın ya da her hangi bir objenin uğurluk olarak kabul edilmesi çoğu kez bir rastantıya bağlı olur. Herkesin kendine göre, kendisinin karar verip seçtiği gelişigüzel bir eşya uğurluk olabilmekteyken, amulet adı verilen ve koruyucu niteliği olan nazarlık, muska gibi şeylerde, herkesin katıldığı, gelenekleşmiş şekil veya cins maddeler söz konusu olur.

Uğurlukların çoğu, bazı amulet çeşitlerinde olduğu gibi, zaman içinde süs eşyası haline gelmiş bulunuyorlar. Bir çok araştırmacı, zaten süs eşyası olarak takılan öteberinin başlangıcını amulet düşüncesine bağlamakta ve uğurlukları " estetik anlamda majik bir öz (cevher) " olarak tanımlamaktadırlar.

Amulet' e gelince, bunun kaynaklandığı ülkeler Babil ve Mısır' dır. Müslüman ülkelere de koptik devirde (taklitçilik devri) Mısırdan geçmiştir. Hemen tüm Ortaçağ süresince Avrupada yaygınlaşmış olan **ABRAKADABRA** formülü İbrani kökenli tılsımlı bir sözcük olup üçgen şeklinde bir parşömen kağıdı üzerine yazılarak boyunda taşınıyordu.

Amulet, tüm kozmik planlarda işlevini sürdürerek, içinde bulundurduğu (koruyucu gizemli gücü).onu taşıyanın yüreğine yerleştirmekte, böylece o kişiyle doğaüstü varlıkların güçleri arasında özel bir ilişki kurup onun canlılığını arttırmakta ve gene ona, ölümünden sonra da, en iyi koşulları garanti etmektedir !...

Eski Mısırda mumyaların üstü, ölünün ölümsüzlüğünü koruma altına almak için, altın, gümüş, bronz, fayans veya taş amuletlerle donatılıyordu. Onların kullandığı bu amuletler, herbiri bir gücün karşılığı olan şekil veya resimlere göre, sağlık, mutluluk ve dünya üzerindeki yaşamın da koruyuculuğunu yapmaktaydılar. Sultanahmetteki Dikilitaş üzerinde gördüğümüz (scarabe) adı verilen donguzlan böceği ve sahte göz bunlardan ikisidir. Mısırlıların nazarlık olarak niteledikleri diğer objeler arasında, sivri ucu yukarıda olan gönye, fallüs, yürek...te bulunmaktadır. Aslında yapıcı ve yaratıcılık kavramlarının da yorumsal bir simgesi olan gönye ve çekül Urartu uygarlığında da görüldüğü gibi, Mason cemiyetlerinde güncelliğini korumaktadır.

Modern insanın amuleti diyebileceğimiz uğurluk, çeşitli biçimler altında ve çeşitli yerlerde taşınmaktadır. Nitekim bugün otoların ön ve arka camlarına asılan, kuyumcu dükkanlarının vitrinlerinde, büroların masaları ve raflarında bulundurulan, apartman kapılarına iliştirilen, televizyondan çiçek askısına, ekmek teknesi (!) olan BOYACI SANDIĞI' ndan buz dolabına kadar her çeşit değerli eşyanın orasına burasına takılan, yüzlerce çeşit uğurluk ve nazarlık (talisman ve amulet) gösteriyor ki, çağımız insanı bilinçli veya bilinçsiz olsun, çevresini saran uğursuz ve acımasız bazı görünmeyen güçlere karşı kendine özgü silahlarla savaşmak ve savunmak gereğini duymaktadır...

NAZAR : Bu konuda çeşitli kaynaklardan derleyip kendi görüşlerimizin de katkısıyla oluşturduğumuz özet bilgi sunacağız :

Arapça kökenli olan bu sözcük Türkçede bakış, göz dikmek anlamına geliyor. Nazar, kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç nitelikleriyle bir insana, bir hayvana veya bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma gibi olumsuz bir etkinin

yaratılması olayına deniliyor. İşte, her hangi bir zararlı olay, böyle bir nedene yüklendiği zaman, " nazar değdi " deyimini kullanıyoruz. Sapasağlam bir çocuk hasta düşüverince, bir aile içinde veya dost arasında bağlılık düzeni bozulunca...söylenen ' kem göz' e uğradı " deyimi de bu anlamı taşıyor.

Açık çiğ mavi gözlerde nazar gücü olduğu sanılır ve her halde bu ilkeye dayanılarak mavi gözlülerin kötü niyetli, kıskanç, başkalarına zarar vermekten hoşlanan kimseler olduğuna inanılır. Bu varsayımın gerçekle hiç bir bağlantısı olmamakla beraber, kıskançlık duygusunun nazar' a yol açtığı inancı yaygındır. Nazara uğramaya en elverişli kimseler çocuklarla, güzellikleri, hünerleri herkesin hayranlığını kazanmış olan kişilerdir. Çünkü çocuklar zayıf yaratıklardır ; çabuk etkilenebilirler. Güzeller, hünerliler ve mutlu olanlar da maalesef insanların kıskançlık duygularını kamçılarlar. İşte bu kötü duygular (göz yoluyla) hedefi etkiler ve sakatlar.

Bu aşırı hayranlık ve okşamaların kötü sonuç verebileceğine inancı ile olmalıdır ki, küçük yaştaki çocukların bazen " maskara, çirkin, kerata, bacaksız, yumurcak, yaramaz, hatta çişli, boklu "... gibi sempatik, ama aslında pek hoş olmayan sözlerde sevildiklerini duyarız.. Kerata sözü, Yunancadır. Aslında hiçte iyi bir anlamı yoktur : Pezevenk, kattaban, deyyûs (boynuz-lu)...demektir.

Nazara uğrama sade insanlara özgü bir olay değildir ;mal- mülk, hayvanlar (özellikle at, inek gibi büyük baş hayvanlar), çeşitli eşyalar (daha çok kolay kırılabilir ve bozulabilir olanlar) ve evler de nazara uğrayabilir. Durup dururken hastalanan veya sakatlanan at, sütü azalıveren inek, bereketli olması beklendiği halde kıt elde edilen ürün...için de " nazara geldi, nazara uğradı " damgası yapıştırılır.

Halk içinde bazı kişilerin nedeni bilinmeyen, olağanüstü ölçüde nazar güçleri olduğuna inanılır. Bir bakışı ile bir atı yüzlerce metre uzaktan çatlatabilecek güçteki kimseler üzerinde çeşitli öyküler anlatılır. Nazar, kıskançlık gibi olumsuz duygulardan ileri gelebileceği gibi, özellikle kişinin yakınlarının fazla hayranlık ve sevgi duygularından da gelebilmektedir. Bu für nazardan en çok çocukların etkilendiği ileri sürülür. Bu bakımdan ana ve babanın çocuklarına fazla düşkünlükleri iyi sayılmaz.

Mağrip, Kuzeybatı Afrika ülkeleri ata sözlerinden biri şöyle : " Kötü göz evleri boşaltır, mezarları doldurur ; İnsan cinsinin yarısı nazar değmesiyle ölürl ". Görülüyor ki nazar inancı özellikle Fas ülkesinde bir hayli abartılarak yaygınlaşmış bulunuyor.

Kötü göz inancının temelde iki ilkesi var : Bunların biri ifadenin şekli, şiddeti ve etkisi, diğeri ise belirsiz bir bakış. Birincisi kötü arzuları geçiren bir araç, ikincisi, gözün sahibi olan insana özgü tehlikeli bir enerji kaynağından, kendi arzusu dışında çıkan, uğursuz bir bakış olarak tasarlanmaktadır. Ortaçağın ünlü filozoflarından Bacon, nazar'ı imrenme olgusunda gözden fırlayıp çıkan bir IŞINLAMA, şeklinde açıklıyor. Eğer böyle bir bakışa bir de söz karışırsa, tehlike daha büyük olmaktadır. Yalnız şom göz değil, şom ağız da vardır. İnsanların en kötüsü ağzı tatlı, kalbi siyah olanlardır! Bir kimsenin bakışına değinmeceli, methedici sözler de katılırsa, nazar etkisinin daha fazla olacağına inanılır. Bu tür batıl inançlar Avrupa ülkelerinde de bulunmaktadır. Beklenmeyen veya istenmeyen bir olayın başına gelmemesi için, sert bir cisme, tercihan tahtaya, üç kez vurulma adeti hemen her yerde görülmektedir.

Nazardan korunmak için, halk arasında yaygın halde bulunan bazı fetiş (tapıncak) malzemeleri kullanılmaktadır. Bu fetiş malzemelerinin ilmî veya dinî açıdan hiç bir önemi ve yararı yoktur. İslâm dini nazarı kabul etmekle beraber, nazarlık gibi fetiş malzemelerini kesinlikle yasaklamıştır. Şöyle ki, nazardan gelebilecek zararlar Tanrı'nın takdiriyle olduğu gibi, önlenmesi de Tanrı'nın takdiriyle olmaktadır.

Ötedenberi halk arasında kullanılagelmekte olan nazarlıklardan bazıları şunlar : Mavi boncuk, yedi delikli boncuk, hurma çekirdeği, kartal pençesi, yılan kemiği, kamlumbağa kabuğu, kertenkele, eski papuç, kendiliğinden delinmiş taş, at nalı, boynuz, süpürge çöpü...Görülüyor ki, insan, el konusunda da değindiğimiz gibi, daima kötü gözlerin iyi nesnelere dokunup zarar verebileceğine inanmış ve korunmak için çareler aramıştır. Ancak Türkler nazarlık objesi olarak daha çok " kuvvete karşı kuvvet " ilkesine dayanan mavi göz boncuklarını veya altından yapılmış Maşallah'ları yeğlemişlerdir. Maşallah sözcüğü, Arapça, eşyaya mahsus olup (o şey ki) anlamına gelen (mâ) dan türemiştir ve " Tanrının istediği " veya Hak ne isterse, demektir. Bu deyimin tamamı MâşâAllâhü kâne'dir ve Allahın istediği olur, anlamına gelir. İnşallah ise, " Tanrı isterse, Tanrının emri olursa " demektir. Maşallah denildiğinde ayrıca üç kere " tü tü sesiyle tükürme taklidi yapılmaktadır ki, bu söz ve hareketlerde kötü gözlerin etkisini ürkütüp kaçırma amacı güdülür! Nazara karşı korunmak veya nazar değmiş bir çocuğu iyileştirmek için uygulanan belki yüzlerce yöntem bulunuyor. Bunlar Orta Asya'dan çıkmış ve zamanımıza kadar uzanmışlardır. Hemen hepsinde şamanizm ve cahiliyet döneminin izleri bulunmaktadır. Bunların başta gelen ikisi tütsü yakmak ve kurşun dökmektir.

Tarla ve bahçe ürünlerini nazardan korumak için bir sırık başına, dikkati çekecek şekilde, sığır, domuz veya at kafası takılmaktadır. Bunlar kuşlar için değil nazara karşıdır. Ancak, bu gibi yerlere özellikle sığır kafasının bir değnek üzerine, korkuluk olarak takılmasının "kafatası kültü " ile ilişkili olabileceğini sanıyoruz?...

MUSKA : Arapçada " yazılı şey " anlamına gelir. Muska, hastaları sağaltma, ya da düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar... gibi, her hangi bir zararı önceden önleme amacıyla, üstte taşınan bazı duaların yazılı olduğu kağıtlardır. Muskalar genellikle bir teneke kutu içinde, ufak bir torbada ya da bir muşambaya sarılı olarak, koltuk altına, omuz başına, gömlek içine dikilmiş olarak taşınır. Bu arada küçük boydaki Kuran (En'âmı Şerif) - En' âm ve diğer sureleri içine alan Kuran antolojisi, mumlanmış beze veya muşambaya sarılarak muska olarak taşınır.

Jacob' un döğüşü

DÖĞÜŞME

Eski çağlarda yapılan döğüşme gösteri ve egzersizlerinin günümüzdeki benzerliği, genel olarak bedenin fiziki güç ve dayanımını arttırmak ve amaç edinilen bir beceriyi geliştirmeye yönelik olmasıydı. Psikolojik açıdan farklılığı ise onların bu hareketleri, aynı zamanda doğadaki bir düzen ve dengenin yeniden kurulması ve ona karşı üstünlük ve etkinliği sağlamak amacıyla yapılmasıydı. Geçimleri tarıma dayalı toplumlarda bu tür etkinliklerin daha çok tarım mev-siminin başlangıcı ve hasat zamanı yapılmasında güdülen amaç, ürünün çok ve bereketli olması için doğa güçlerini kışkırtmak ve özendirmekti.

Hitit alçak kabartmaları arasında gördüğümüz gibi, atmosferik tanrı Teshüp'ün İLLUYANKA adı verilen yılanla yaptığı sembolik mücadelenin Hititlerin bir ekim döneminin başlama töreni ile ilgili olduğu, ileri sürülüyor. Ancak bu tablo daha sonra, dinsel açıdan iyinin kötüyü öldürmesi

ilkesiyle bağlantı kuralarak, Saint George' un at üstünde bir yılanı (ejderhayı) öldürmesiyle özdeş tirilmiştir.

Neolitik çağ evlerinin duvarlarında görülen ve daha önce de sözünü ettiğimiz, üzerine ok ve mızrak saplanmış av hayvanlarını görüntüleyen ilkel fresklerden de aynı doğrultuda bir izlenime sahip olmaktayız.

Jacob' un Tanrının gönderdiği bir melekle döğüşmesi, gene Tanrının buyruğu ve izniyle, İsrail halkını kurtarabilmek için moralini yükseltmek ve cesaretini güçlendirmek ve sonuçta bu mücadele girişimi sırasında kullanmak zorunda kalacağı enerjisini kanıtlamak, şeklinde yorumlanıyor.

Konunun psikolojik olarak günümüze değgin olan tarafı, bir boksörün ringe çıkmadan önce yaptığı gölge boksu antrenmanlarıdır. Boksör böylece karşısında rakibi olarak tasarladığı kum torbasını yumruklayarak, onu manen hırpalayıp öz varlığına olan güvenini arttırmaktadır. Belki de bu yolla sihirli bir gücü davet edip kendisine yardımcı olmasını kolaylaştırıyor...

SAVAŞ

Tarım toplulukları, belki yaptıkları işin doğası gereği, barışçı olmuşlardır. Çünkü savaş nufusu çoğaltmıyor, aksine eksiltiyordu. Bu nedenle savaş onların zenginlik kaynağı olan üretim biçimine yarar değil, zarar getirmekteydi. Buna karşın savaşın, sürü besleyiciliği, ticaret ve korsanlıkla uğraşan toplumlarda yararlı bir yönü ve farklı bir anlamı söz konusuydu. Bu tür topluluklar savaşarak ganimet topluyor ya da boyun eğdirdikleri halkları kendileriyle ticarete zorlayarak ekonomilerini geliştiriyorlardı. Göçebe topluluklar ise, savaşmaya mecbur kaldıklarında, karşı ülke halkının daha çok kadınlarını kaçırıp onları köle eder ve bu yolla insan sayılarını arttırmayı ön planda tutarlardı.

Müslüman toplumlarda savaş ancak, savunmanın gerekli olduğu şartlar altında yapılmıştır.

SEYAHAT

Seyahat' la ilgili görüşler şu tanımlamalarla yansıtılıyor : Seyahat etmek, aslında insanın kendinden kaçması şeklinde de nitelenebilecek

türden, bir içgüdü sonucu gerçekleşiyor. Seyahat, insanın iç benliğini dışa vurması, ya da bir başka benlik arama gereksiniminden doğan bir özlem, bir manevi şekillenmedir. Seyahat, insanın iç âleminde bir değişiklik yaparak, yeni deneyimler kazanmak amacıyla, sürekli yaşanılan yerden farklı bir ortama göç etmek arzusundan kaynaklanan, diğer bir deyişle, bir tür tatminsizlikten doğan ve insanı yeni ufukların arayışı içine iten bir olgudur...Tüm bu ve benzeri tanımlamaların ortak yönlerinden çıkarılan sonuca göre, SEYAHAT, insanın kendini kabul etmemesinin bir sembolü olmaktadır...

Ünlü düşünür PASCAL' ın bu şekilde sembolleştirdiği seyahat, gene o' nun ifadesine göre, iki türlü yapılıyor : Bunların birincisi FİZİKİ yani, her hangi bir taşıt aracı içinde bulunularak yapılan seyahattir. İkincisi ise, bu fiziki olgu süresince, insanın kendi iç âleminde, gene kendine özgü bir takım düşünceler, anılar ve beklentiler yönünde yol alarak bir an kendinden uzaklaşması, geçmiş ve geleceğinin derinliklerinde şöyle bir dolaşarak yapmak olanağını bulduğu bir başka, KURGUSAL nitelikteki seyahattir... Ancak bu ikincisinin özelliği, o insanı kurgularının eşliğinde, ışıktan bile çok çok hızlı seyreden bir araç içindeymişçesine, anında bir etaptan diğerine götürüp getirebilmesidir...Zira evrende en hızlı, üstelik bedava (!) olan araç DÜŞÜNCE' dir. İnsan bu düşünce aracından yararlanarak, isterse ay' a isterse bir saniye sonra dünyanın her hangi uzak bir köşesine gidebilme olanağına her zaman sahip değil mi dir?...

Bu kurgusal olayın diğer etki ve sonuçlarını inceleyelim : Örneğin, diyelim ki bir kara taşıt aracı içinde bulunuyorsunuz. Bu araç uçak veya bir gemi olabilirse de, kara yolculukları daha uzun sürelidirler. Önünüzde, bitip tükenmiyeceğini sandığınız, ama aslında belirlenmiş bir mesafe içinde ve ulaşmak istediğiniz hedef yönünde, gitgide kısalan yollar var...Siz başınızı koltuğunuza dayamış olarak bir taraftan önünüzdeki o KURŞUNİ RENKLİ İPLİKLER üzerinde yürürken, öte yandan sağınızda veya solunuzda her saniye değişen bir renk ve şekil atmosferi içinde dolaşırsınız. Ancak aynı zamanda kendi iç âleminizde, sadece kendinizin bildiği yollar üzerinde de yol alarak gene sizin defterinizde yazılı adreslere gidip gelerek, seyahatlar yaptığınız da olur...Normal günlük yaşantımızda bu tür seyahat ve ziyaretleri yapmak için ne bu kadar boş zamanımız olur, ne de iş ve gaileleriniz yakanızı bırakıp sizi kurgu âleminize götürecek kapıları bu denli açık tutmak istiyecektir...

Böylesine bir âlemde yolculuk yaparken, insan tıpkı bir ipek böceği gibidir ; sanki bir kozanın içine çekilmiş ve yuvalanmıştır. Ne kimse sizi tanımakta, ne de siz onları...Adeta bir zırh içindeymişcesine, kendinizle başbaşa kalmış ve bu kozayı o iplik yollarla kendi üzerinize örtmektesinizdir...Yolların uzadığı oranda o kadar çok örecek, unutmak istediğiniz şeylerden o kadar uzaklaşacak ve yalıtlanmış hissedeceksinizdir kendinizi...İşte bu açıdan seyahat, bizzat örüp giyinmek istediğiniz, örneğin, bir kazak, bir bluz...gibidir; yollar ise bu işi yapmak için kullandığınız ipliklere benzerler. Her geçen zaman birimi içinde azalan bu iplikler, bir süre sonunda bitip tükenecektir. Sonuçta, gezip gördüğünüz yer ve yörelerin, sizin düşleriniz ve izlenimleriniz paralelinde oluşan veya oluşmayan yeni yeni renk ve motiflerle süslü, örülü bir giysi parçasına sahip olarak evinize dönersiniz. Ancak bu giysinin beden ölçüleri veya modelinin sizin ölçülerinize, zevkinize ve beklentilerinize uyan veya uymayan kısımları da olursa, bu takdirde talihinize küsecek ve onu bir daha giymemek üzere bir tarafa atacak, veya tam tersine, o giysiyi her zaman sevecek ve sık sık giymekten zevk alacak, hatta onu hep çevrenizdekilere göstermeyi istiyeceksiniz...katılacakmısınız, bilmiyorum ?...

ÖPMEK, ÖPÜŞMEK

Tarih çağlarından bu yana, insanoğlunun genelde duygularını somutlaştırmak içgüdüsüyle yansıtmada bir araç ve aracı olarak kullandığı bu yöntem, onun vazgeçemediği tutkularından biri olarak süregeliyor.

Öpmek için duyulan arzu, nedeni şu veya bu olsun, tek taraflı olarak uygulanan bir eylemdir. Öpüşmek ise, iki taraflı nitelikte olan bir duygunun yarattığı tepki sonucu oluşmakta ve karşılıklı beslenen bir sevgi ve bağlılığın bir vücuttan diğerine iletişimini sağlamaktadır.

Gerçek amaçları aşk, sevgi, şevkat, şehvet, veda, hasret, samimiyet, nezaket, dostluk, barışma, kutlama, taltif gösterisi, yalvarış veya aşırı saygı' nın bir ifadesi olan öpme eylemi, yer, zaman, biçim ve nedenleri açısından, her toplumun gelenek ve göreneklerine göre bazı ayrıcalıklar göstermiş ve göstermektedir. Bunların tümünde ortak olan yön, öpmenin dudak dokundurmak suretiyle yapılmasıdır. Ancak, Eskimolar, Yeni Zelandalılar ve Çinliler burun buruna da öpüşmektedirler...

Normal olarak öpülen şeyler canlı yaratıklar ve kutsal sayılan, sempati duyulan veya saygıya değer objeler olmak üzere, ikiye ayrılmaktadır. Ancak, öpülen yerlerde farklılıklar vardır. İnsan vücudunda, görünülmesinden kaçınılmadan (!) öpülen yerler, normal olarak yanak, alın, dudak ve eller olur. Ayak, etek öpme girişimlerinde de bulunulduğu gözlenmiştir.

El, bilindiği gibi bir otorite ve sahibiyet simgesidir. Bu bakımdan el' in öpülmesindeki amaç ve nedenler, çoğu kez bu olguyla ilgili olur. Normal olarak elin dışı öpülür. Ancak bazı tarikatlarda avucun içinin öpülmesi de kural haline gelmiştir. Bizde, İslâm toplumunda, yaşca büyük olanların elinin öpülmesi ve sonra başın üstüne konulması, kökleşmiş, hatta bazen zorunlu bir harekettir. Batılılarda bu anlamda, yani yaşca büyük olanların elini öpme adeti kesinlikle yoktur. Onlar, saygı ifadesi olarak, kadınların elini öpmektedirler. Ancak eski çağlarda, merhamet duygularına sığınmak için, kralların ve hakimlerin ayak ve dizleri öpülüyordu. Ortaçağda feodalite, uşağın senyörü' nün elini öpmesini zorunlu kılmıştı. Bir saygı ve minnettarlık ifadesi olan bu hareket zaman içinde Avrupa ülkelerinde, kadının elinin öpülmesine dönüşmüş bulunuyor. Eskiden dini törenlerde rahibin elinin öpülmesi geleneğinin bugün de devam ettiği çevreler var.

İslâm toplumunda saygı ve sevgi amaçlarına yönelik olan öpme ve öpüşme olayının batılılara oranla daha yaygın bir biçimde uygulandığını gözlüyoruz. Batıda erkekler, bizdeki gibi sıkça birbirlerini yanaklarından pek öpmezler. Hatta bir babanın yetişkin oğlunu bile öpmediği, elini sıkmakla yetindiği görülür. Onlar sokakta kolkola yürümezler. Bizde gayet normal olan bu hareket onlarca daha farklı olarak nitelenir !..Madalya, ödül törenlerinde, yanaktan öpme, sembolik anlamda yapılmaktadır. Yabancı kaynaklı filmlerde bir annenin çocuğunu ağzından öptüğünü görüyoruz! ..

Kutsal sayılan objeleri öpmek hemen her toplum ve uygarlıkta yapılmıştır. Kutsal kitapları, silahları, tanrı heykellerini öpmek gibi...Ancak, saygınlığı olan bir kişinin önünde eğilerek onun eteğini öpmek daha çok doğu ülkeleri insanlarına özgü ise de, öpmek istercesine ayaklara kapanmak, bütün toplumlarda yapılmıştır. Örneğin, Ayasofya Kral Kapısı üstündeki kompozisyonda, İmparator VI. Leon, İsa' nın önünde böyle yapıyor...

Öpücük duyguların ifadesini onaylar nitelikte bir mühür ve öpüleni saran kollara asılan bir kilit' tir...

Binlerce yıldır, insanlar arasında sevgiyi en güzel biçimde dile getiren bir iletişim biçimidir öpüşmek...Bazı bilim adamları öpüşmenin çok çok eski çağlarda beslenme sırasında oluşturulan bir hareket olduğunu ileri sürüyorlar. Öpüşmeyi ilk olarak Hintliler keştetmiş deniliyor..

DANS

Dans, bir kutlama biçimidir, bir anlatım tarzıdır. Ama sesten, sözden ve lisandan öte bir anlatımı yansıtır. Bu anlatım biçiminde söze yer yoktur ; dans kelimelerin aciz kaldığı noktada ortaya çıkan bir ifade şekli olarak açıklanabilir.

Varlığı tepeden tırnağa sımsıkı yakalayıp kendinden geçirtircesine coşturan bu heyecan, çoğu kez patlarcasına kendini gösteren Yaşama İçgüdüsünün tezahürü değil de nedir ? Bu içgüdü öyle bir şeydir ki, onun belirmesiyle gelip geçici maddesel olana ait her türlü düalite yok olup gitmekte ve yerini bir anlamda birliğe ve tekliğe terk etmektedir ; yani ruh ile maddenin, veya başka bir deyişle, yaratan ile yaratılanın veya görünen ile görünmeyenin, sinesinde bir araya gelip birbirlerine kaynaştığı birliğe ve tekliğe dönüşmesidir.

Kutsal Emanet Sandığının karşısında Davut' un yaptığı dans da böyle bir şeydi, döner dervişler dergâhının kurucusu ve gelmiş geçmiş lirik şairlerin en büyüklerinden biri olan Mevlâna' nın vecde gelinerek fırıl fırıl dönmeyi esas alan dansı da...Kökene yönelmeyi esas alan, yani kutsal diye nitendirilen dansların hepsi böyledir. Bu durum ayrıca, günlük yaşantımızda yer alan ve vecd hali içinde özgürleşmeyi amaç edinen bireysel veya kollektif dansların tümü için de geçerlidir ; görüldüğü üzere, bu türden danslar, sırf beden gösterisi olabildiği gibi, daha içrek (derunî) anlamlı da olabilmektedirler.

Dansın uygulanış biçimi ile ritmi, özgürleşmeyi gerçekleştiren ölçüyü temsil etmektedir. Şaman' ların ortaya koydukları örnek, bunun açık kanıtıdır. Nitekim onlar, ruhlar âlemine, davul sesinin ritmine uyarak yaptıkları dans vasıtasıyla yükselmektedirler.

Antik Yunan ve Afrika' dan, Sibirya ve Amerika şamanizmine ve de günümüze ait en serbest danslara varıncaya kadar her yerde insan, gelip geçici olandan yakasını kurtarıp özgürleşme ihtiyacını hep dans yardımıyla gidermeğe çalışmıştır. Yağmur yağdırmak amacıyla yapılan birçok dinsel dans ile basit bir aşk dansı arasında bu açıdan hiç bir

fark yoktur ; Kuzey Amerika Kızılderillilerinin o müthiş güneş dansı ile eski Çinlilerin matem dansları, ruhu sınayıp güçlendirme ve onu gelip geçici olandan ebedi olana doğru uzanan spiritüel (Allah gibi madde dışı varlıkların varlığını kabul eden doktrin) yola yöneltme amacını gütmektedirler. Zira ateşli bir sınav ve dua oluşunun yanı sıra, dans ayrıca tiyatrodur da.

Buna ait binlerce örnek vermek mümkündür; Haiti' lilerin Vodu dansı temelde sembolik danslardır ve şifa sunucu niteliğe de sahiptirler. Tıbbi, animist (her şeyde bir ruh olduğuna inananlar) diye adlandırılan kültürlerin uygulaya geldikleri danslardaki tedavi edici öğe bu inanıştan kaynaklanmaktadır.

Hindistandaki dinsel danslar, muhtelif ruh hallerini sembolize etmek üzere, bedenin tüm bölümlerini devreye sokmaktadırlar ; eller, tırnaklar, göz çukurları, burun, dudaklar, kollar, bacaklar, ayaklar ve kalçalar, rengarenk ipekli kumaşların içinde kıpır kıpır hareket etmektedir. Hatta dans bazen yarı çıplak bir vaziyette yapılmaktadır.

Figürlerin hepsi de, aynı bir tek estetik, emotif (heyecan verici), erotik (aşka dair), dinsel veya mistik hareketin içinde ergiyerek kaynaşıp bütünleşmeyi ifade etmektedir; başka bir deyimle belirtmek gerekirse, bu figürler, her şeyin Kendisinden sadır olup, Hayati Enerji' nin sürekli gidiş gelişleri vasıtasıyla yine Kendisine döndüğü Bir ve Tek Varlığa doğru yönelişi temsil etmektedirler.

FALLÜS

Fallüs tohumun kanalı, doğurtma gücünün ve aktif bir sembol biçiminde değerlendirilen canlı veya cansız varlıkların, temel ilke olarak kaynaklandığı, organ olarak nitelenmiştir. Eski çağlardan bu yana, insanlar gerek vücud organlarında, gerekse çevrelerindeki objelerde, biçim olarak fallik bir benzeyişin arayışı içinde olmuşlar, bu organda ise (seksi anlamdan öteye), daha çok doğurtucu ve yaratıcı enerjinin bulunduğunda birleşerek, onu saygın bir düzeye yerleştirmişlerdir. Bu cümleden olarak, özellikle baş parmak, ayak, dikili taş, sütun, hatta ağaç gibi objeler birer sembol şeklinde, yorumsal açıklamalarda başvurulan bir araç olmuşlardır.

Fallik sembolü, eski çağ kültürlerinde olduğu kadar, Yahudi düşüncesinde de, önemli bir yer almış bulunuyor. Onlar bunu, kavramsal olarak, tıpkı bir sütun şeklinde, yerle gök arasında tutuculuk yapan, denge sağlayan bir öğe, hak, adalet ve doğruluğu simgeleyen bir organ şeklinde değerlendirmekteydiler.

Kutsal kitapta bir söz var : "Adalet dünyanın temelidir !" O halde dünyadaki adaletin var olması veya olmaması, iki âlem arasındaki ilişkiyi sağlayan bu aracın temelindeki sağlamlığı etkileyecektir... Sonuçta fallüs' te, bu olgunun varlığı oranında güçlenecek veya güçten düşecektir. Bu bakımdan fallüs, sadece doğurtganlığın değil, aynı zamanda dünyadaki nizamı ve insan bünyesindeki psikolojik dengeyi sağlayan bir görevi üslenmekte ve insanın yedinci duyu organı olmaktadır. Ezoteristlerin bu konuda çok nesnel olarak ortaya attıkları görüş, dünyanın, oluşumu sırasında, birçok patırdı, gürültülerden sonra geçen altıncı günden sonra herşeyin rahat, huzur ve sükunet' e kavuşmuş olmasıdır!.. Nitekim haftanın sonu olan Pazar bir dinlenme günü olarak seçilmiştir..

Fallüs' un Anadoluda, özellikle İyonya ve Frigya bölgesinde, M.ÖX :XII. yüzyıllarda, saygın bir yeri bulunuyordu. Buradaki insanlar, onun sanki ölüme karşı galibiyet ifade ettiği ve yeni baştan doğma yoluyla edinilecek ölümsüzlüğün yegane yapıcısı olduğuna kesinlikle inanmışlardı. Bu bakımdan hamile bir kadının doğum öncesi çektiği sancıları sevinç gösterileriyle karşılamaktaydılar.

Priapos (priap), Yunan mitolojisine sonradan girmiş ve geniş çapta yer etmiş bir tanrıdır. Fallüs kültü ile açıklamamızda tekrar değineceğimiz Priapos' un müzelerimizde bir hayli sayıda bulunan heykel ve heykelciklerin, cinsel aktivitenin bir simgesi, belki de nazarlığı olarak kullanıldığı, kanıtlanmış bulunuyor.

Volüt

SÜTUN

Mimarinin başlıca taşıyıcı öğeleridir. Yapım ekseni, onu oluşturan katları birbirine bağlar, sağlamlığın garantörü olur. Onları sarsmak gerek mimari, gerekse sosyal ve kişisel açıdan bu yapıyı tehdit edici olur.

Sütun Hayat Ağacı' nı ve Dünyanın Ekseni' ni sembolize eder. Kaidesi bu ağacın kökleri, füt gövdeyi, başlığı ise dal ve yapraklarıdır.

Sütunların ilk Yunan tapınaklarında ahşap malzemeyle yapılmakta ve ağacın stilizasyonundan kaynaklanan insanlar (gardiyanlar) gibi, tapınağı çepeçevre korumakta, aynı zamanda tapınağa orman havası vermekteydiler.

Sütunun Anadolu Mitolojisinde fallik sembollerden biri olduğunu da görmekteyiz.

Anadoluya M.Ö IV. Yüzyılda giren İyon ile başlıklar, tahta bir kazığa vurulduğunda, kazığın gösterdiği direnç sonucu oluşan deformasyonun görünümünden algılanarak ortaya çıkmış bulunuyor.

Sütun başlarındaki yapraklar, koç boynuzu gibi motifler ay kültü' ne bağlı üreme sembolüdür.

Gene bu başlıkları çevreleyen YUMURTA MOTİFLERİ ise, ay kültüne bağlı olarak, üreme ve doğurganlığı simgelemektedirler.

Yumurta motifi, Friglerin Attis, Babillilerin Tammuz ve İyonyalıların Adonis kültünden kalma bir sembol olarak, Yunan ve Roma' ya geçmiştir.

TAPINAKLARDA SEKS

FALLÜS KÜLTÜ (FALLİZM)

(Dr. Haydar DÜMEN' in " Cinsel Yaşam " kitabından alınmıştır)

Asya, Avrupa, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri ilkel dinlerinin çoğu, cinsel birleşmeyi insanlığın en kutsal olgusu olarak benimsemişlerdir. TEK' in ÇİFT olduğu, insanla doğanın, yer ile göğün, yine insanla tanrının birbirinin içinde eridiği bu olay, cinsel birleşmedir. Yer ile gök arasındaki cinsel birleşme, en sık raslanan dinsel motiflerden biridir. Ayrıca insanın tanrı ile birleşmesi, dinsel buyruklarda da yer alıyor. Bu birleşme tanrının kendisi ile gerçekleşmediğine göre, ancak onun temsilcileri rahip ve rahibelerle yapılabilirdi. Bu zorunluk tapınaktaki cinsel birleşmelerin temelidir. Nitekim yılan ibadetinin geçerli olduğu yüzyıllarda, hayvanla birleşmeye maddeten imkân olmadığından, bir kulübede yapılan törenle, rahiple birleşip ibadetlerini sağlamaktaydılar. Başlangıçta yalnızca en soylu ailelerin kızları ve oğlanları, kendilerini tanrı hizmetine adayabilirlerdi. Tapınaktaki rahip ve rahibelerle cinsel birleşmede bulunmak suretiyle, insanlar tanrıya olan kurban borçlarını ödemekteydiler. Cinsel birleşme

insanların tanrıyla kaynaşmasının sembolü olup, en yüce dinsel törenlerden biri sayılmaktaydı.

Cinsel birleşmelerin yüceltilmesi ve kutsallaştırılması, tapınak duvarlarının, cinsel birleşmenin akla gelen tüm pozisyonlarını yansıtan, resim, kabartma, heykellerle donatılmasına yol açmıştır. Asyada çok sayıda bu tür tapınaklara rastlanmıştır. Çinde ve Japonya' da cinsellikle ilgili benim-semelerde de benzerlik bulunmaktadır. Erotik (aşkla ilgili) sanatı içeren resim ve yapıtlarda gördüğümüze göre, o çağlarda toplumsal yönden yadırganmayan ve grup seksi diye adlandırılan, ilişkilerden söz etmek mümkündür. Bu resimlerde dikkati çeken bir husus, çiftlerin elbiseli olarak gösterilmesidir. Bunun gerçek nedeni bilinmemekle beraber, bir ar (utanma), duygusunun varolduğu izlemini vermektedir.

Ortadoğu ülkelerine bakacak olursak, örneğin İranda, M.Ö.IV. yüzyıldan bu yana, erkek, parası yettiği sürece, istediği kadar kadınla evlenebiliyordu. 641 yılında İslâmiyetin İrana girmesinden önce, kadınlar önemsenecek kadar bir serbesti içindeydiler. İslâmlık bu serbestliği yavaş yavaş yıkarak, kendi kural ve yasalarını uygulamıştır. Bu yasaların temeli, kadına güvensizlik ilkesine dayanıyordu. Bilindiği gibi toplumda bazı benimsemeleri yıkıp yerine ötekilerini koymak bir süreye bağlıdır. Bu süre içinde de geçmişle ilgili belgelerin ortadan kaldırılması gerekir. Bu nedenlerle, eskiden kalan yapıtlar yok edilmiştir.

Kadına güvensizlik ilkesi, kadının günlük yaşamını, toplumdaki yerini, sosyal değerini etkiler. Bu anlayışın getirdiği cariyelik ve çok kadınlık kurumu öylesine

ileri gitmiştir ki, haremlerinde, " bin kadınlı " diye isimlendirilen hükümdarlar olmuştur.

Ayrıca, binbir gece masallarındaki düşsel imajlar, doğunun yüzyıllardır değişmez öyküsüdür. İran resim sanatının ele geçen bazı ör-neklerinde, erkeği (sultan), çoğu kez, kadınlardan oluşan bir tahtırevan veya deve üzerine oturmuş ve elinde, dikine doğrultulmuş bir hançer tutarken görüyoruz. Bu tablo bize çok kadınlı yaşamın fanatik özenti ve esprileriyle, aslında o toplumun kadın hakkındaki benimsemeleri hakkında bir fikir vermektedir. Bu benimseme kadını aşağılayıcı, küçük düşürücü niteliktedir ve kadın, (hep üstüne binilen) bir varlık olarak kabul edilmiştir. That' ta oturan (aslında bu, erkeğin kadınlar üstüne kurduğu tahtdır) adamın elindeki hançer ise, onun agresivite (saldırganlığını) ve fallusu ifade et-mektedir.

Eski uygarlık kalıntıları arasında fallusu sembolize eden ve günümüzde de kullanılan bazı araç ve gereçler, bu kült ve kültür' ün kökeni ve geçmişini kanıtlayan örnekler olmuşlardır.

Tabure' nin ayak biçimi fallüsü sembolize ediyor.

" Fallus' a tapınma yüksek değeri olan bir olaydı. Kendilerinden önceki en ilkel insanlar, cinsel ilişki ile soylarının devamı arasındaki ilişkiyi kuramamışlardı. Doğanın başka güçler tarafından hazırlandığını sanıyorlardı. Bu olayın penisle ilişkisini kurdukları zaman, fallusun değeri daha da artarak, giderek ona tapma durumu ortaya çıkmıştır."

Osmanlıcada, aslında silah, levazım, mühimmat ve bu kökten türeyen silah veya kılıç çeken anlamına gelen bir sözcük var. Ancak bu sözcük günümüzde Anadolu folklöründe, özellikle argo lisanında sıkça kullanılmakta ve erkeklik organına takılan bir isim olmaktadır.(Bkz. Hayat Büyük Türk Sözlüğü, sayfa 1238)

Fallüs' ün silahla olan ilişkisini belirtmek için ayrıntılarına girmek zorunda kaldığımız bu konuda, ok silahının icad edilmesinde de penis' in form ve fonksiyonunun rol oynadığına değinmek istiyoruz.

Antik çağdan bu yana birçok sanat ürünlerinde, Uzakdoğunun öteki ülkelerinde, Hint tapınaklarındaki kabartmalarda, Pompei yıkıntılarının duvarlarında, Yunan, Hitit, Roma, Bizans uygarlıklarında, sanatsal değeri olan ve müzeleri doldurmuş pek çok belge bulunmaktadır. Halen Türk -İslâm eserleri müzesinde, İran sanatı ile ilgili olarak özellikle homoseksüalitenin oldukça yaygın ve hoşgörü ile karşılandığı imajını veren, gayet açık çizimiş resimler bulunmaktadır. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen ve Hitit dönemine ait bir toprak vazo üstündeki resimden, cinsel birleşme pozisyonunda hayvanların taklit edildiği yargısını ediniyoruz. Aslında Afrika yerlileri Hıristiyanlığın yayılış tarihlerine kadar aynı şekli uygulamakta iken, din yayıcılarının ülkelerine gelmesiyle öğrendikleri normal pozisyona, Misyoner pozisyonu demişlerdir.

İlk insanlar doğa karşısında güçsüzdürler. Beklenmedik ve kolay kavrayamadıkları olaylardan korunmak için kendilerine sığınaklar arıyorlardı. Sığındıkları kavramlar ise genellikle doğa güçleriydi. Çağlar boyunca, ailelerden, budunlardan sonraki kuşaklara geçen bu kavramlar, üzerine oturtulan varsayımlarla birlikte, giderek büyüme göstermiştir.

Toplumsal benimsemeler bu kavramları, yenilmez (kadir-i mutlak) ve sonunda Tanrı yapmışlardır. Kişi oğlu inançlarını soyut kavramlarla somutlaştırırken, onları daha belirgin şekle sokmuş, bu arada yaratma gücünü de kullanarak, desen, form, çizgi rölief, heykel, minyatür gibi sanat ürünleriyle, insanlığa ışık tutmuştur. Böylece sanat, kişinin, içinde OLUŞTUĞU TOPLUMUN AYNASI, olmuştur.

Birbirinden uzak ve habersiz yaşayan toplumların yarattıkları sanat ürünlerindeki benzerlik dikkate değer niteliktedirler.

Sanat geçmiş ile günümüz arasında bir köprüdür. Bu yapıtlar ve ürünler geçmişi bize daha iyi öğretmekte, geleceği de aydınlatmaktadır.

Doğaya karşı sığınakların başında şüphesiz tanrılar gelir. İlk insanların varlıklarını sürdürebilmeleri, doğayla, hastalıklarla, vahşi hayvanlar ve diğer düşmanlarıyla savaşabilmeleri için çok olmaları gerekiyordu. Ne kadar çok olurlarsa o kadar güçlü oluyorlardı. Yani, bolluk çokluktan yanaydı. İşte böylece, insanlar çoğalmanın fallustan olduğunu öğrendikten sonra, bu organda büyülü bir güç olduğuna inandılar. Böylece fallüs tanrısal bir sığınak bir mabut oldu. İlk insanlar kendilerini gizliyemiyorlardı. Çünkü kendilerini oldukları gibi kabul etmekteydiler.

Bedenlerinin her hangi bir bölümü için utanma duyguları yoktu. Bugün bile Afrika ve Avustralya yerli kadınları göğüslerini gizlemezler. Zevk aldıkları şeylere yöneliktirler. Yemek yemekten sonra ikinci zevkleri cinsel ilişkilerdi. Bu nedenle fallüsü ayrık bir yere yükseltiyorlar, hastalık, ölüm ve korkutucu şeyler karşısında, kafalarında mutlak ve ölmez bir güç, kudret tasarlıyarak, kendilerini korumak amacıyla, ona tapıyorlardı.

Tapınaklarda fahişeliğin yaygın ve köklü bir geleneğe dayalı olduğu, Heredot tarafından da ifade edilmiştir. O' nun yazdıklarından, Babil ve Efes' te, bu yüz kızartıcı davranışın bir alışkanlık haline geldiği ve hoşgörü ile karşılanmakta olduğunu öğreniyoruz. Nitekim her kadın yılda bir kez Afrodit tapınağına gidip, kendini her hangi bir erkeğe teslim ediyordu. Bunun yanı sıra, tapınaklarda, diğer kirli işlerle birlikte, kadın ticareti de yapılmaktaydı. Efesteki Celcius kütüphanesi ile genel ev arasında bir tünel olduğu ve evli erkeklerin kütüphaneye gidiyorum diye evden çıkıp, bu tünelden geçerek, gizlice genel eve uğradıkları, fantezi türden söylentiler arasında bulun-maktadır(?)...

Şekli şu veya bu olsun, fallüs' e tapınmanın yüksek bir inanış olduğu kesinlik kazanmıştır. Bu insanların kendilerinden önceki kuşakları doğumun

başka güçler tarafından hazırlandığını sanıyorlardı. Ama zaman içinde, doğum olayının nasıl gerçekleştiğini farkettiklerinde, fallüs' ün değeri artmış ve kendisine tapınılacak kadar, önem kazanmıştır. Cinsel gücün, fallüste sembolize edilmesinde, kadınlar çok önemli rol oynamışlardır. Erkek kadar kadın da, yaratıcıya, yani erkeğin cinsel organına, kendinin mutluluk ve rahatının bir öğesi olarak bakıyordu. Kadın ancak onun aracılığı ile yaşam ereğinin tüm nimet ve başarılarının en fazlasını elde ediyordu. Nasıl ki günümüzde kadın,çocuk sahibi olmak için Tanrıya dua ediyorsa, o zaman da erkeğe tapıyordu. Yaratıcı erkek aracılığı ile erkeğe gelen şey de, yaratıcı idi. Kutsal kitapta " Tanrı ona geldi ve girdi " deyimi bunun için kullanılmıştır. Clifford Howard ise "Meryem' e İsa' ya hamile olduğunu, bir melek gelip kulağına fısıldadı", diyor.

Bu sanat ürünlerindeki biçim, dinamik öğe, uyum ve estetik öylesine güçlüdür ki, tanrılar yaratma çabası içinde olan insan, yaratma gücünü ortaya koyarak, kendi tanrılığını biçimlendirmiş ve ölümsüzleştirmiştir. Güney Amerikada, tarihi binlerce yıl evveline dayanan Mochica uygarlığına ait mezar kalıntılarından ele geçen fallus kabartmalarının bir benzeri, Yunan ve Romada da yaygın olan fallizm (penise tapma) döneminde, Priapos olarak görülüyor. Lapseki şehrinin büyük tanrısı olan Priapos Yunan mitolojisinde bir hayli yer etmiş tanrısal bir varlıktır. Söylenceye göre, Afrodit Olimpos tanrıları arasına gelince, güzelliği ile herkesi büyülemiş, o kadar ki, Zeus bile ona aşık olup sevişmiş ve Afrodit Praposa hamile kalmış. Ancak kıskanç Hera, doğacak çocuğun babası güçlü ve anası gibi güzel olur da bütün diğer tanrıların hakkından gelir korkusuyla, Afroditin karnına kem göz koymuş ve çocuğun sakat doğmasını sağlamış. Priapos bu nedenle kocaman bir fallüsle dünyaya gelince, anası ondan utanmış ve oğlunu kırlara bırakarak terketmiş. Priapos' u çobanlar alıp büyütmüşler ve erkekliğine tapınılır olmuşlar. Priapos' un bir kır tanrısı oluşunun nedeni buymuş...

Pripos çoğalmanın, yeni doğan çocukların ve ailenin koruma tanrısıydı. Yamru yumru, çirkin bir adam olmasına karşın, fallüsü kendisi kadar uzun, yukarı doğru kıvrık durumuyla bereketi ve bitkilere erişilecek bir örnek olarak dikilirdi. Ancak başka kaynaklar bu Lapsekili tanrıyı bir Mısır tanrısı (Bess) le ilgili tutar ve onun Osiris' in erkeklik organı olduğunu ileri sürerler. Asurlular' ın, Hindu ve Çinlilerin de buna benzer fallik tanrıları bulunuyordu. Dinsel törenlerde, hasat toplama şenliklerinde fallüs saygıdeğer yerini bulmuş ve halkın malı olmuştur. Sonuçta bu inanç çağlar boyu kuşaklara ve toplumlara yayılmıştır.

Helenistik çağdan kalma ve ibiği fallüs ve testislerden yapılmış olan kaplar, günümüzde kullandığımız çaydanlığın ibiğindeki fallusu andıran biçim, kültür kökeni ve geçişi göstermesi yönünden, dikkat çekicidir. Öte yandan fallüs biçiminin tapınak mimarisi ve mezarlıklara da girdiği görülüyor. Fethiye' deki Amindos' un mezarı alınlığındaki çıkıntının fallüs' ü simgeleyen özgün bir öğe olduğu sanılmaktadır. Eski Osmanlı mezar taşlarının erkeğe ait olanının dorik, kadınınkinin ise korentien başlık süslemesinden esinlendiğini ileri sürenleri duyuyoruz...

Yemin ederken elleri apış arasına koymak, aslında penis üzerine koymaktır. Böylece yalan yere yemin edilirse bu en değerli organın zarar görmesinden korkulur!.. Verilen yemine sadık kalacağından şüphe edenlerin bir ayağını yerden kesmeleri batıl bir inanç olarak, günümüze dek gelmiştir...

Değerli ve ne olduğu bilinmeyen şeylere olan saygı, daha çok korku duygusu bugün bile geçerliliğini koruyan bir olgudur. Tanrı nekadar büyükse o kadar güçlü anlamına gelir. Üstelik tanrılar ölümsüzdür de.. o halde fallüs' te o kadar büyük ve güçlü ve ölümsüz olmalıdır. İnsanoğluna bukadar yararlı ve zevk veren bu nesnenin, tanrının anıtları yapılmalı, o, gündelik gereçler arasına girmeli, elin uzandığı her biçimde kendini, varlığını belli etmelidir. Ayrıca ölen insanın YENİDEN DİRİLİŞİ' nde de yanında bulunmalıydı!..

Burdur Arkeoloji Müzesi

" Özellikle Burdur Arkeoloji müzesinde daha net bir şekilde görülebileceği gibi, ANTİK nekropollerden getirilen bu insan boyundaki masif fallüs anıtları, fallüs kültünün Frikya ve Roma döneminde de süregeldiğinin bir kanıtı oluyor. " *(Yazarın notudur.)(Bkz resim)*

Tiyatroya, gölge oyununa da giren fallüsü, ülkemizde en geçerli oyun olan Karagöz' de görmekteyiz. Burada fallüs abartılmış bir biçimde işlenmiştir. Aslında Karagöz' ün elinde ve her vesile ile Hacivat' ın kafasına vurduğu sopanın aslında bir fallüs' ü simgelediğini vurgulamak istiyoruz.

Bugün bile Batı Afrikada birçok gizli dernek, fallüs' e tapınma törenlerini sürdürmektedirler.

Psikoanalitik ekolün görüşlerine göre fare, balık ve yılan gibi yaratıklar erkekliği, fallüs' ü sembolize ederler. Bu görüşe etken olan olgu, bu hayvanların dış görünüşleri olduğu gibi kendi açıklamasında değinildiği gibi, farenin bazı özellikleridir. Genellikle tüm kadınların ortak yönlerinden biri de olan fare korkusu' dur. Bu korku dünyanın hemen heryerinde kollektif bir nitelik taşır. Fareden daha zaralı, daha iğrenç hayvanlara karşı aynı korku gösterilmez. Ve fareden erkekler değil de, nedense kadınlar korkar ? Ancak onlar bunu, " korku değil de, iğrenme gibi birşey ", diye tanımlamaya çalışırlar...

Yılanın kutsallığı ile fallüs' ün kutsallığı, aynı kökenden gelen, özdeş iki kavramdır. Fallüs, bilinci yarattığı kutsallık kazanmış ve giderek tanrılaşmış bir kavram, yılan ise, bilinçaltının yarattığı, dolayısıyle bilince kendi tanrısını yılan sembolü ile kabul ettirdiği, kavram olmuştur. Aslında her ikisinin de amacı aynıdır.

Sonuç olarak, kişilerin bilinç altında birçok olayın, eşyanın, figürün sembolleri bulunur. Rüyalar genellikle bu semboller üzerine kurulur. Rüyalar kişinim bilinçaltındaki istek, korku, özlem ve yaşam biçimini anlatır. Bilinç altı, bilincin baskısına, semboller kullanarak, boşalma yolları arar, bulur...

EKMEK

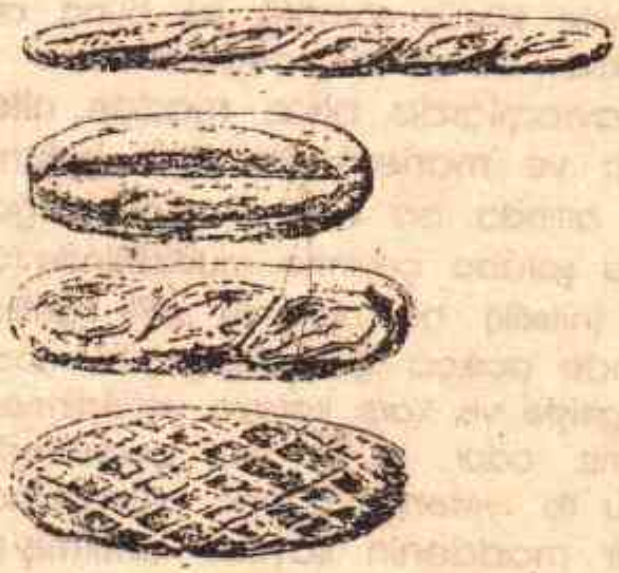

Ekmek temel gıda maddesinin sembolü olmuştur. Ancak insan, sadece ekmek yiyerek yaşamını sürdüremiyeceğinden, bunun yanında bazı manevi gıdalara da gereksinim duymaktadır. Bu bakımdan Hıristiyan felsefesi, ona bu gıdayı sağlıyacak olanın İsa olduğunu savunuyor ve ekmeği İsa' nın işaretlerinden biri olarak kabul ediyor. Clément d' Alexandrie, III. Yüzyıl Atinalı ünlü bir yazar, " Adaletin aç bıraktığı insanlara ekmek dağıtıp onları besleyenler ne mutlu kişilerdir " diyor. Yahudi toplumunun kutladığı " hamursuz - mayasız - ekmek "

bayramı, geniş anlamda onların toplum haline gelmek için tarih boyu çektikleri çilenin anılarını tazeliyor ve ruh temizliğine hazır olmanın anlamını içeriyor. Bu inanç doğrultusunda Jacob' un taştan inşa ettiği Tanrı evi (Beith - el), ekmeğin evi, daha sonra bugünkü (Beith - lehem) adını almıştır. Yani taştan olan ev ekmeğe dönüşmüştür. Taşla ekmek arasındaki ilişkiyi yorumsal yaklaşımlarla dile getiren bir hayli örnek var: Bunların ilk akla geleni şeytanın İsa' ya peygamberliğini kanıtlaması için yaptığı denemelerden biridir. Burada şeytan, İsa' dan, taşı ekmeğe dönüştürmesini istemiştir.

Bilindiği üzere, İsa' nın ilk mucizelerinden biri, ekmeğin çoğaltılması' dır. Kariye müzesinde de görülebileceği gibi, bu olay aslında iki kez tekrarlanmış bulunuyor. Ancak her ikisinde de iki veya beş balık vardı. Bu bakımdan balık' ta ekmeğin yanında bir temel gıda maddesi oluyor. Ayrıca insanın balık tutup açlığını gidermesi için bir para ödemesine gerek yok-tur. Balık ekmeğin en az para ödeyerek, geçici olsa da, karın doyurmaya yeter bir yiyecek olduğu, bugün de gözlerimizin önünde. Ancak biz bu benzetişi yaparken lüks restoranlardaki balık fiyatlarını- değil, iskele kenarlarında satılan balık - ekmek mönüsü' nden söz etmek istiyoruz (!). (Eminönü iskelesi) Ancak sözün konusu biraz da balık olduğuna göre, Yunan- Roma çağı Ege bölgesinde balığın bir fakir- fukara yiyeceği olduğunu, zenginlerin ise daha çok et yediklerini hatırlatmak istiyeceğiz...

Hıristiyanlıkta ekmek bir komün aracıdır ; İsa' nın bedenini simgeler, aktif ve maddeseldir. Şarap ise İsa' nın kanıdır ve daha çok düşüncel ve manevi olan yaşamla ilgilidir: Ekmekte küçük, şarapta ise, buna oranla daha büyük ve anlamlı sırlar saklıdır. Genel bir değerlendirme veya ayrım yapmak gerekirse, sayısal kavramlarda biraz madde, nitelikle ilgili olanlarda ise daha çok ruh ve maneviyatla ilgili gelişmeler sezinlenir. Bu düşüncemizin ışığı altında, İsa' nın ekmeği çoğaltma mucizesinde KANTİTATİF (sayısal), suyu şaraba çevirme mucizesinde (Cana düğünü) ise daha çok KALİTATİF (nitelik) bir anlamın dile getirilmek istendiğini görüyoruz. Kariye müzesinde açıkça görüldüğü gibi, mozaistin söz konusu bu iki mucizeyi, hemen girişte ve karşı karşıya yerleştirmesi bir raslantı sonucu olmamalıdır...Kanımız odur ki, İsa' nın gerçekleştirdiği müteakip mucizelerin tümü, onun bu iki yetenek bazına oturmaktadırlar. Zira İsa, diğer mucizelerinde, ya bir maddenin sayısını arttırmış (balık avı mucizesi) ya da o şeyin şeklini veya niteliğini değiştirmeye muktedir olmuştur. Örneğin, çeşitli türden (felçli, cüzzamlı, kan kaybı...) hastaların iyileştirilmesi, körlerin tedavisi, hatta ölülerin diriltilmesi şeklindeki

girişimlerin ortaya çıkardığı gerçek, o canlı yaratığın olumlu yönde bir nitelik değişikliğine uğraması değil midir?..

Ekmeğin İslâmda ayrıcalı bir yeri bulunuyor. Önce, ekmek **NİMET**' tir. Nimet, iyilik, ihsan ve yaşamak için gerekli olan, refah, mutluluk, servet gibi şeylere denilir. Tanrının nimeti olan yiyecek ve içeceklerin başında gelen ise ekmek olmuştur. Bu bakımdan ekmeğe büyük saygı gösterilir. Eskiden anne ve babaların çocuklarına aşılamak istedikleri iyi alışkanlıkların başında da, ekmeği ziyan etmemeleri, üstüne basmamaları, yerde bulduklarında hemen kaldırıp üç kere başına koyarak, güvenli bir yere, tercihan bir cami duvarının dibine koymaları, hatta elinde, üzerinde ekmek varken, tuvalete girmemeleri gibi öğütler bulunmaktaydı. Ekmekle ilgili bazı deyimlerimiz var : Ekmek parası, ekmek kavgası, ekmekten etmek, ekmeğini taştan çıkarmak vb...

Tüm bu ve benzeri deyimlerden çıkarılan sonuç, ekmeğin başlıca gıda, sofrada mutlaka bulunması gereken bir madde olduğudur.

Ancak konunun ilginç bulduğumuz yönü, ekmeğin neden demirden veya başka bir şeyden değil de (taştan çıkarmak) deyiminin kullanılmış olmasıdır. Acaba burada da gene **taş- ekmek** ilişkisinden mi söz etmemiz gerekecek?..

ŞARAP

Öncelikle salkımın kanıdır, sonra İsa' nın kanına dönüşmüştür. Mitolojilerde şarap bir ölümsüzlük içkisiydi. Eski mezar yapıtlarının üzerinde süs öğesi olarak, üzüm salkımları görürüz. Şarabın kanla bağlantısı olması hiç şüphe yok ki onun renginden ve bitki özü olmasından, kaynaklanıyor. Şarap ayrıca içen kişiye verdiği mistik serhoşluk aracılığı ile bazı gizli akideleri tanıtan ve ona o akidenin tutulması gereken yol ve yöntemini gösteren bir tür ilaç olarakta düşünülmüştür. İslâmda maddi şarap günahtır. Ancak mistik anlamdaki bir şaraptan söz edilir. Kevser, cennette bulunan bir çeşmedir. Buradan akan şaraba Hz. Ali' nin sakilik yapacağı ileri sürülür. Kan ve şarap, her ikisi de bedende ilâhi düşünceyi yönlendirip, yönetmektedir. EKMEK ise bedendir, vücuttur Hıristiyan geleneklerinde...

Antikitede de şarap bir tanrı içkisi olmuştur. Bu insanlar libasyon adı verilen törenlerde tanrılarına içki olarak, şarap sunmaktaydılar.

KAŞIK

Anadolu insanının elinden düşme-yen bir yemek ve müzik enstrümanı olmuştur. Eskiden tarıma elverişli olmayan, ormanı bol bölgelerin halkı, yaşamlarını kaşık imâl edip bunları diğer mallarla takas ederek, sürdürmekteydiler. Daha çok Akseki ve Antalya dolaylarının yöresel bir endüstrisi haline gelmiş olan kaşık, ulaşım kolaylığı nedeniyle Konya' ya götürülüp burada pazarlandığından, kaşığın turistik nitelikte olan imâlatı daha çok bu şehrimizde gelişme göstermiş bulunuyor.

Topkapı hazine dairesinde sergilenen ve Kaşıkçı Elması adı ile tanınan bu mücevherle ilgili söylentilere göre, bunu bulan fakir bir kimsenin bir çift kaşık uğruna, bu denli değerli bir taşı takas etmeyi kabul etmesi, kaşığın da önemli bir eşya gibi sayıldığı dönemin güzel bir örneğidir.

AŞURE

İslâm mitolojisinde Nuh Peygamberin tufan süresince gemisine aldığı insan ve hayvanlar için, çeşitli erzak artıklarından oluşturularak yapmış olduğu tatlı bir aştır. Efsaneye göre, tufanın sonuna doğru azalan erzak bir araya getirilmiş ve aşüre adı verilen bir yiyecek yapılmıştır. Başlıca maddesi buğday olup, içine üzüm, nohut, incir, pirinç, fasulye...konuluyor.

AY ÇÖREĞİ

Birçok Avrupa ülkesinde özellikle sabah kahvaltılarında yenilen ve ay şeklinde olan bu çöreğin Osmanlıların Viyana kuşatması sırasında taşıdıkları hilâlli bayraklardan esinlenerek biçimlendirildiği sanılıyor.

ÇAY BARDAĞI

Çoğu zaman, özellikle yabancı turistlerin ilgisini çeken olaylardan biri de her gün kullandığımız cam çay bardaklarımızın biçimidir (!) Bu konu için şöyle bir yorum getirmek mümkün. Ya geniş basenli olarak canlandırılan Ana tanrıça Kibele figürlerinden, veya bir devre adını vermiş olan lâle' den esinlenilmiştir. Ancak, her iki halde de, bardağın ortasının hafifçe oyuk imâl edilmesi tutmayı kolaylaştırmaktadır. Bardağın özellikle şeffaf bir madde olan camdan yapılmasının ise, renk zevki ve dem' in yoğunluğunu görebilmekle ilgili olacağı görüşündeyiz. Batılılar ise çay' ı daha çok fincanla içmektedirler.

Bu ve benzeri konularda bizi araştırmaya yönelten nedenler, çoğu kez, yabancıların yadırgadıkları görüntüler oluyor, nedense?...

FLÜT - NEY

Farsça ney, kamış demektir. Batılıların flüt adını verdikleri bu müzik aracı kamıştan yapılmaktadır. Ney' in verdiği seste bir tür mistik (gizemsel) ve semavi bir havanın varlığı sezinlenir. Bunun meleklerin sesi olduğu ileri sürülür. Ney çalmak, ilâhi kaynağından ayrılmış olan ruh' un tekrar oraya dönmesini, nefes yoluyla çekerek dilemek, yalvarıp yakarmak için yapılır. Bu bakımdan, sanki ağlar gibi bir hava hissedilir, ney' in verdiği bu seste...

Mevlâna tekkelerinin başlıca müzik araçlarından biri olan ney için, Mevlâna Celâlettini Rûmi, " Biz ney' iz, müzik SENDEN geliyor! " demiştir. Sema ayinleri bu müziğin eşliğinde yapılıyordu. Sema sözcüğü aynı zamanda (gök) anlamına da gelmektedir. Bu bakımdan Mevlâna, sema yapanların gerçek Tanrı aşkını bulduklarını ve bu sayede göklere yükselerek, Tanrıyla kucaklaştıklarını, ifade eder...

Ney' le ilgili bir söylence var : Hz. Muhammet damadı olan Hz. Ali' ye, Tanrıdan kendisine vahiy yoluyla erişen emirleri, bir sır olarak saklaması koşuluyla, aktardı. Ancak Hz. Ali, kendine hakim olamıyor ve içini dökmek için şiddetli arzu duyuyordu. Ama bir taraftan verilmiş sözü de

vardı. Bunun için çareyi, bir kör kuyunun başına giderek, içini ona dökmekte buldu. Bu arada salyasından bir nebze kuyunun dibine düşmüştü. Zamanla oradan bir kamış bitti. Bir çoban o kamışı aldı ; üzerine delikler açarak, koyunlarına dinletmek için ney' i yaptı...Sonuçta ney, semavi sırları, müzik yoluyla, şarkı haline getiren alet oldu.

Mitolojide mağara, çoban ve ormanların tanrısı olarak bilinen ve yarı insan yarı keçi kılıklı Pan hep, elinde flütünü çalarken, canlandırılmıştır.

LİR - HARP (ARP)

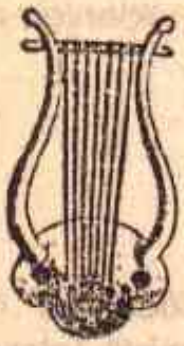

Mitolojide, tanrıların habercisi olarak görev yapan Hermes veya sanat perilerinden POLYMNİE tarafından icat edildiği, yazılıdır. Bilindiği gibi, bu perilerin sayısı dokuzdur. Bundan sonra LİR ORFE ve APOLLON' un bir müzik aleti olmuştur. Lir' in Hıristiyan ikonografisinde, Tanrının birliğine davet edici bir yeri olmakla beraber, kozmik uyum' un da bir simgesi şeklinde kabul edildiğini görüyoruz. İsa' nın üzerinde oturduğu taht bu inanış doğrultusunda, bir harp şeklinde gösterilmiştir.

Lir/ harp' in vaşak barsağından yapılmış olan tel sayısı, ilk yapıldığı zaman bilinen yedi gezegenin titreşimlerini dile getirdiği varsayılarak, yedi olarak saptanmışken, daha sonra bu sayı 12 ye çıkarılmış ve bu kez burçlar alemi (zodiak) la ilişki kurulmuştur.

ŞARKI

Şarkı, yaratıcı gücü yaratıcısına birleştiren sözün sembolüdür. Şarkılar insanoğlunun bağımlı bir yaratık olduğunu hissettiği/ kabul ettiği sürece, bu bilincin duygularını neşe, hayranlık ya da yalvarıcı bir eda ile belirtmeye çalışırlar.

Şarkı aynı zamanda yaratılan nefesinin yaratıcı nefese verdiği bir cevap olmaktadır.

Müzikle karşılaştırıldığında, şarkı daha eski bir geçmişe sahiptir. Müzik kutsal olmasına rağmen, sadece bir tekniktir. Vaktiyle arpistler (arp çalanlar) sıradan insanlar katagorisine sahip iken, şairler ruhani sınıf mensupları arasında yer almaktaydılar.

Halk şarkıları genellikle müzik dışı etkinliklere, örneğin dinsel törenlere, ya da bir çalışma sürecine eşlik ederler. Bazılarında aşıklar sevgililerine olan duygularını dile getirir, bazılarında ise bir öykü anlatırlar..

KUDÜM (DÜMBELEK)

Gövdesi dövme bakırdan olup, ısı değişiklerinden az etkilenmesi için, deve derisinden kaplanmıştır. Kudüm' ün çıkardığı ses adeta ayak sesini andırdığından, **velvele** adı verilen, zaman zaman darbelerin sıklaşması, kulakta bir tür koşar adım algısı yaratır. Kudüm, şair Homer' in ilâhilerinde adı geçen bir müzik aletidir. Kibele de bu aletin sesini çok sevmekteydi diyor mitoloji...

Mevlevi ayinlerinde kullanıldığını bildiğimiz kudüm, **kudümzen** adı verilen müzisyenler tarafından, **zahne** denilen, gül ağacından yapılma bir sopa ile çalınmaktadır. Sesi ağırbaşlı, derin ve esrarlı bir ortam yaratır. Mitolojide, Dionizos şenlikleri, doğu kökenli olan bu kudüm' ün yarattığı hafif bir dans melodisi içinde yapılır. Yıldızların da onun ritmiyle aralarında dans ettikleri söylenir...

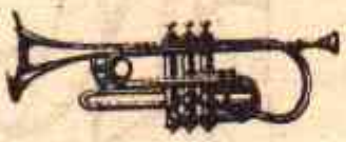

TROMPET

Kozmik ve tarihi olayları ve günün belirli etaplarını duyurmak için kullanılmaktaydı. İkonografik tablolarda, genellikle melekleri, ellerinde trompet tutarken görüyoruz (vaftiz ve son mahkeme). Melekler bu trompetlerle önemli olayları heryere duyurur ve yerle göğü bir kutlama töreninden haberdar ederler..

BASTON - ASA

Yaklaşım şekline göre, sembolik açıklamaları da farklı oluyor. Baston öncelikle, üzerine dayanılarak yürünen bir araç olarak bilinir. Uzun bir yolu aşmak zorunda olanlar, kutsal yerlerin yolların üzerinde yürüyen hacılar ellerinde, çoğu kez, bir baston tutarlar. Ancak çoban' ın sürekli elinde taşıdığı değnek aslında onun yürümesini kolaylaştırmak değil, koyunlarını gütmek içindir. Vaktiyle buna dünyanın ekseni denilmekteydi.

Çin Taoist din liderleri ellerinde kırmızı bir baston taşımaktaydılar. Bu bastonların üzerinde, sayıları yedi veya dokuz olduğu varsayılan gökkatlarını simgeleyen, düğümler bulunmakta ve bir gün kendilerinin, bir turna kuşunun gagasıyla tutacağı bu bastonun üzerine binerek, göğe yükseleceklerine inanmaktaydılar... Daha çok Uzakdoğu ülkelerine özgü bu batıl inancın sembolik açıdan değerlendirilmesi, değnek sopa veya bunların daha gelişmişi olup, baston adıyla tanınan şeyin, soyut bir binek aracı olarak kurgulandığı sonucunu vermekte...

Taoizm akidesinden Ortaçağın büyücü kadın öykülerine kadar uzanan bu imajı, bir süpürge sopasını at gibi kullanarak, sarp bir tepe üzerine kurulu şatoya uçarak ulaşan cadı kadın veya iyi peri ile kötü ece - kraliçe - nin konu edildiği, çocuk masallarında görüyor ve okuyoruz...(*Bkz. Süpürge*)

Litüüs(Çoban sopası) udhalya IV. tanrı Şarruma' nın koruyuculuğuna sığınmıştır. Elinde bir çoban sopası tutuyor. Melek Cebrail' de elinde bir sopa tutuyor(İst.Ayasofya)

Öte yandan bastonun işlevi üzerinde ortaya atılan diğer görüşler arasında onun, ilk anda başvurulan ilkel bir savunma veya saldırı aracı olduğu, (körlerin dedektör örneği beyaz bastonu) gibi, bir kimsenin kendisine yol açması veya bir diğerini dürtüp, gidilmesi gereken yön ve yola çevirmek suratiyle YÖNELTME amaçlarıyla da kullanılması, bu-lunuyor. İşte çobanların ellerindeki sopa ile aslında yapmak istedikleri de budur.

Dört İncil yazarının belge-ledikleri kutsal kitapta, İsa' nın ne anne ne de babasıyla ilgili fazla bir bilgi yoktur. Onlar hakkındaki bilgileri (ipokrit -iki yüzlü) İncil yazarlarının ifadeleri veya söylencelerden esinlenerek canlandırılmış olan ikonlardan ediniyoruz. Zaten bu nedenle, yani İncildeki bu boşlukları kapatmak içindir ki, gerek Kariye gerekse diğer kiliseler, bu tür olayları da görüntüleyen sahnelerle dekore edilmişlerdir.

Olayın konumuzla ilgisi olan yönünü bu şekilde hatırlattıktan sonra, Meryem' in nişanlanmasını betimliyen tabloya göz atıyoruz : Kariye' de daha belirgin olduğu üzere, Zekerriya peygamber (büyük rahip, Zakkari), Meryemin müstakbel kocasını belirlemek için gönüllü adaylara vermiş olduğu sopalardan Jozef' inki, mucizevi olarak yeşillenip yapraklanıyor. Bir elini de Meryem' in başına koymuştur. (Enerji transferi) Olayın ayrıntılarına girmeden, sadece bu seçim işleminde de gene bir sopa' nın söz konusu olduğuna dikkati çekmek isteyeceğiz.

Baston adı altında genelleştirdiğimiz şeyler ateşle de özdeştirilmektedir. Çünkü ateş, ilk olarak, iki sopanın birbirine sürtülmesiyle keşfedilmişti. Diğer yönden, " havan eli " gibi o da bir fallüs olarak niteleniyor. Freud' e göre, tatmin olmamış şehevi arzular için acı veren bir vasıtadır. Bu ifadeye dayanarak, " Dayak cennetten çıkmıştır ! " özdeyişindeki gizlenmiş mesajın yorumunu okuyucularımıza bırakıyorum...

Asa adı verilen, daha kısa boyutta ve amaca göre özel olarak imâl ve biçimlendirilmiş bastonlar (sceptre) a gelince ; bunlar bir otorite, diğer bir deyişle hükümdarlık, kumandanlık ve bilim yayan insanlara özgü olduğu kadar, toplumsal hierarşinin de evresel sembolüdür. Nitekim, Fransa krallarının ölümlerinde yapılan törenlerde büyük rahib' in, o kralın asa' sını dizlerinde kırarak, üç kez " Kral öldü ve hemen ardından, yaşasın kral !" diye bağırdığı bilinmektedir...

Asa, onu taşıyan kolun fiziki boyunu uzatır, yani yetkilerini arttırır. Asanın kırılması, iktidardan vaz-geçmek

anlamına gelir. Hakimlere, generallere özgü bir obje olduğu gibi eski Yunanda yalnız yüksek öğretim görevlilerinin taşımaya hak kazandıkları, bir liyakat işareti olmuştur. Nitekim, Homer' in metinlerini açıklamakla görevli olan profesörler, İliada' yı anlatırken, kahramanlık rengi sayılan kırmızı bir asa, Odisse' yi analatırken ise, Ullisse' nin seyahatlerini simgeleyen sarı renkli bir asa kullanmaktaydılar.

Genellikle melekler, ellerinde bir asa taşır şekilde canlandırılmışlardır. Baş melek Gabriel (Cebrail)' i de daima elinde krikeion adı verilen ve yalvaranların bir atribüsü olan, sihirli sopasıyla görmekteyiz.

Aslında dünyanın ekseni veya hayat ağacının simgelerinden biri olan sopa- yılan birleşimi, bir tıp amblemi olarak, Eskülap ve Hıjien' in heykellerinde de bulunmaktadır. Abel ve Hitit krallarının çoban sopalarından daha önce söz etmiş bulunuyoruz. Son olarak, değineceğimiz olgu, Musa peygamberin sihirli değneği olacak : Hz. Musa, İslâm dininin kabul ettiği 24 peygamber arasında, Hz. İbrahim' den sonra gelen bir peygamberdir. Adı (sudan doğma) anlamına gelen Musa, Tevrat' a göre, firavun' un askerleri taratından kovalınırken, elindeki asa ile Kızıl Deniz' i ikiye ayırmış ve açılan yoldan kavmiyle birlikte sapasağlam geçmiştir. Kutsal kitap ayrıca, Musa' nın, elindeki sihirli sopasıyla, bir kayadan su çıkardığını da yazıyor...

Tanrı Merkür, koç horoz ve kadüse ile (1616)

KADÜSE

Üzerine iki yılanın sarılı olduğu, iki kanatlı zeytin veya defne dalından oluşturulmuş bir kompozisyondur. Genelde tanrıların habercisi ve bir ticaret tanrısı olan Hermes (Merkür) in atrübülerinden biri olup, barış ve ticaretle ilgili bir

Bereket boynuzlu Kadüse (1675)

anlamı ifade etmektedir. Yılan sakınma, hile ve kurnazlığı, kanatlar ise aktiviteyi simgelemek-tedirler. Biri sağa, diğeri sola dönük olmakla, kötü ve iyilikçi olarak (Psikomatik dengeyi) sağlamakla beraber bir barış göstergesi de ol-maktadırlar. Dal (baget), dünyanın eksenidir. Söy-lenceye göre Hermes yolda iki yılanı dö-ğüşürken görmüş ve bu sopa ile onları ikiye ayırmıştır. Bu kabartma figürü, Efes Küretler cad-desindeki Hermes heykelinde görüryoruz.

Semboller Ansiklopedisinde Kadüse ile ilgili şu açıklamalar bulunuyor: Merkür (Hermes)' ün bastonu. Gerekçe KARYKEİO, ya da KERİKEİON olarak adlanıyor. Kadüse tanrılarının mesaj taşıyıcısı, yani habercisi olarak sembolleştiriliyor. Çoğu kez tepesinde bir çift kanat takılı olarak gösterilen bir figürün sopasına takılı olup rüzgarda dalgalanan iki kurdela daha son-ra, başları simetrik olarak sağa ve sola dönük, iki yılana dönüştürülmüştür.

Bazı sembolizm araştırmacıları psikanalitik bir yaklaşımla, Merkür' ün bir fallüs,(erkek cinsel organı) olduğunu ve iki yılanında gelip bunun üzerinde çiftleştiklerini ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim bu konuda zoologların bazı sürüngenlerde, örneğin kobra yılanlarında böylesine, çiftleşme anında danseder gibi dikildiklerini gözlemlediklerine dair bilgiler bulunuyor.

Mısır' da tanrıça İris' te, güneşin doğuşunu haber verdiğinden, ŞAFAK TANRIÇASI olarak adlandırılmıştı.

Merkür, ya da Grekçe Hermes, Zeus' ün Maia ile evlilik dışı (!) bir-leşmesinden doğan çocuklarından biridir.

Modern sembolizmde Kadüse, tüm ticaret ve ulaştırma ile ilgili faaliyetlere bağlanıyor. Simyacılıkta, iki yılan kükürt ve cıva,,gibi başlıca elemanter cevherleri simgeliyor ve DENGE göstergesi olarak yorum-lanıyor.

Merkür (Hermes) bir gün, birbiriyle salaşan iki yılan görür. Onları, sopasıyla vurarak ayırır. Yılanlar ayrılınca, tek bir yaratık haline dönüşürler ki, bu anlatılan sopa, bilinen FALAKA DEĞNEĞİ yerine geçmektedir. Falakanın ise kimi kez başvurulan bir araç olduğunu hepimiz duymuşuzdur ! (?)

Öte yandan Kadüse, evrensel organizasyonun bir sembolü, dünyanın eksenidir. Bu eksen etrafında, dişi, erkek, gece, gündüz...gibi, birbirleriyle

tezat oluşturan, rakip öğeler sanlı bulunuyorlar ve yaradılış ve yaşamın DENGE İÇİNDEKİ sürekliliğini sağlıyorlar.

YAZI - ALFABE

Dünyada her hayvan kendi cinsinden olanla, gene kendine özgü bir yöntemle haberleşir. Bu davranış hiç şüphe yok ki, insanlarda olduğu gibi, onların da yaşamlarını birlikte sürdürebilme gereksiniminden kaynaklanıyor...

Bülbül şakırdar, arı vızlar, kurt , köpek havlar, ulur.. Diğer hayvanlar da kendilerine özgü sesler çıkararak, birşeyler anlatmak isterler. Eski çağ insanlarının da önceleri birbirleriyle, hayvanların bu davranışlarından algılanıp etkilenerek, homurtu şeklinde sesler çıkarıp birbirleriyle konuştukları sanılıyor... Zaman içinde insan, bir iletişim aracı olarak kullandığı bu seslerin karşılığı olan lafların uçup unutulduğunu farkedince, onları herhangi bir nesne üzerine, herkesin aynı anlam çıkaracağı şekil ve resimlerle biçimlendirerek kaydetmeye başladı. Ancak bu olayın, yani yazı yazma' nın, OKUMAK' tan sonra ortaya çıkıp geliştiğini kabul etmek gerekiyor. Şöyle ki, insan daha ilk çağlarda yaralı bir ren geyiğinin peşine düştüğünde, onun kan izlerini veya kar üzerinde bıraktığı ayak izlerini takip ederek, bunları belleğinde saklayabildiği oranda avına ulaşabileceğine inanmıştı. Sonuçta iz bırakma kavramı onda da, kendi ilkel yöntemlerine uygun bazı şekiller icat etme biçiminde gelişti ve YAZI fikrinin doğmasına neden oldu, deniliyor. Şayet bu anlamdaki bir değerlendirme doğru ise, ilk kitabın KAR SAYFALARI' ndan oluştuğu ve yazının da bu sayfalar üzerine yazıldığını kabul etmek yanlış olmayacaktır !..

Zaman içinde ilk insan (homurdanma haberleşmesi) ne son vererek, çıkardığı sesleri değişmeyen elemanlara ayırdı ve böylece KELİME adı verilen olguyu yarattı. Ancak bu işi yaparken, her kelimenin tıpkı bir çakmak taşının en küçük parçasının bile nasıl işe yaradığını çok iyi bildiğinden, bu küçük sözcüklerin de aynı şekilde tertipli ve biçimli olmasına özen gösterdi. Daha sonra yazı, derece derece sistemleşerek, eşyadan yazı, fikir veya resimden yazı, cümle anlatan yazı, ve HECE aşamalarından geçerek, ileride değineceğimiz HARF YAZISI, yani ALFABE denilen olgunlaşmış bir şekle giriyor. Nitekim Voltaire " Yazı sözün resmidir " diyor...

Değişik uygarlıkların icat ettikleri harflerin şekli araştırmacılar için en ilginç bir kıyaslama ortamı yaratmış ve belli başlı bir uzmanlık dalı haline gelmiştir.

Amacımız yazı' nın tarihi, gelişimi, türleri..vb. üzerinde ayrıntılara inmek olmadığından, bu konuda sembolik birkaç yaklaşım ve yorum yapmakla yetineceğiz : Örneğin, eski alfabelerin çoğunda birinci harf olan (A,a) bir boğa başına, (B,b) bir eve,(H,h) dua eden insana,(M,m) suya, (N,n) yılana, (T,t) haç' a...benzetilmeye çalışılmış veya bu olgulardan esinlenerek biçimlendirilmişlerdir.

Arap alfabesindeki 28 harfin ise, insanın başındaki yedi çizginin dörtle çarpımından oluştuğu ileri sürülüyor. Birer çizgi gibi kabul edilen bu yüz parçaları, 2 kaş, 4 kirpik ve saç olmak üzere, (7) sayısını vermektedir...

ALFABE, bir dilin seslerini gösteren harflerin, kararlaşmış bir sıraya göre dizilmiş, topluluğudur. Yunanca birinci ve ikinci harflerin okunuşu olan ALFA ve BETA' dan alınmıştır.

Alfabenin temelini oluşturan yazı ile ses arasındaki bağıntı doğal değil yapma olup, uzun bir evrimin sonucudur. Bu bakımdan ALFABE, yazı sistemi gelişiminin son safhasını temsil eder.

Arkeolojik kazılarda elde edilen duvar yazıları, kitabeler, lahit yazıları, alfabenin en ilkel haliyle M.Ö 2000 yıllarında kullanılmaya başlandığını gösteriyor. Fenike kökeninden çıkan Yunan ve Latin yazısı ise M.Ö 700 yıllarına tarihleniyor...

NOKTALAMA VE NOKTALAMA İŞARETLERİ (İMLERİ)

Edebi türden bir sanat olarak nitelenen NOKTALAMA (Ponctuation), bilindiği üzere, yazıda anlamın kolayca kavranması, ona açıklık getirilmesi, yanlış anlamaların önlenmesi, okuyuşun düzenlenmesi...için cümlenin çeşitli öğelerinin birbirinden ayrılmasına deniliyor. NOKTALAMA İŞARETLERİ ise, imlâ kurallarına uyularak, noktalamada kullanılan ve her biri başka bir görev yüklenen değişik şekillenmelerdir.

Tarihi yazı kadar eskilere inmeyen, ancak yazı dilinde zaman içinde değişmeler göstererek, bugün bütün dünyada benimsenmiş olan

noktalama işaretlerinin biçimlenmesine etken olan sebepler konusunda yazılı bir belge ve müsbet bir açıklama bulamadık. Madem ki, yazı düşüncenin sembolle şekillenmesinden doğmuştur ; o halde noktalama da yazı içinde bir şekillenme, imlâ kurallarına uyularak, **MANANIN ŞEKİLLENMESİ**, yani iç hayatın sembollerle ifadesinden başka bir şey değildir, diyoruz. Hemen ardın da, bu anlam ve düşüncelerin gerek somut, biçimsel, gerekse soyut ve fonksiyonel anlamda **BİR DİL** olan **KALEM** yardımıyla, **GÖRÜNTÜYE VERİLMESİ** olduğunu, ekliyoruz... Bu görüntü bir takım çizgi ve işaretler olduğuna göre, duygu ve düşüncenin dili de bir yerde **SEMBOLLER** oluyor...

Yasalar, kurallar sadece kağıt üzerinde kalmamalıydı. Bunun için onlar, taşlara ve sütunlara oyularak yaratılmak istenmiştir.(Efes Pritane ve Kuretler caddesi)

Bilimsel bir araştırma sonucu olduğunu veya yüzde yüz bu budur..gibi bir yargıyı ileri sürmediğimizi özellikle belirterek, bu işaretlerden birkaçının anlamlarını, sembolizmle uğraşmanın yarattığı alışkanlıkla (!) ve " olsa olsa metoduna" sığınarak, değerlendirmeye, bu anlatımları **GÖRÜNTÜYE VERMEYE** çalıştık :

NOKTA : (.) Önünde az durulması zorunlu bir kapı; sonu, bitimi belirten durak...

VİRGÜL : (,) Önünde az durulacak bir kapı, veya yarı açık bir kapı kanadıdır. Nitekim mimari çizimlerde de bir konutun bölmelerindeki kapılar benzeri biçimde çizilerek gösteriliyor...

SORU İŞARETİ : ? Genelde soru bildiren cümle ya da sözcükten sonra konulursa da, aşağıda değineleceği gibi, bu soru' da başka mesajlar da verilmek istenir. Soru işaretinin bu şekilde biçimlendirilmesinde şu olguların etkisi olduğu kanısındayız :

Bir spiral veya labirent (içinden çıkılması zor bir yer), tamamlanması eksik kalmış bir şekil, bir askı ve nihayet bir **KULAK**...

Soru işaretinin bir kulağı simgelediği akla daha yakın görülüyor. Çünkü kulak vazifesini bir aracıyla yapmaktadır. Göz ise bunu tek başına ve doğrudan doğruya gerçekleştiriyor. Bu durumda kulak, göze oranla,

ikinci planda kalmaktadır. Sonuçta " Kulağının duyduğunu değil, gözünün gördüğüne inan! " ata sözünde anlamını bulduğu gibi, bir anlaşılmazlık, müphemiyet (belirsizlik), şüphe, tereddüt (duraksama)...söz konusudur. Altındaki nokta ise küpenin takıldığı ve bazen ikaz (uyarı) anlamını içeren, memesi olamaz mı?

ÜNLEM İŞARETİ : ! Ünlem bildiren cümle veya sözcüklerden sonra konulduğu gibi küçümseme, yerme, bazen alay ifadesinin de yerini tutuyor. Bu durumda genellikle bir ayraç içinde ( ), bazen de soru işaretiyle birlikte kullanılıyor (? !) Ünlem işareti bu görünümüyle, mezar taşlarında da değinildiği gibi, başı aşağıda olan bir insana benziyor. Alışılmışlığın zıddına bir olayın algısını yaratıyor. Sanki " dikkat ediniz, burada bir terslik var ", der gibidir. Diğer bir deyişle düzeltilmesi, onarılması gereken bir durumun söz konusu olduğunu veya tetikte bulunmayı imâ ediyor!?...

KEMER , KUŞAK VE TOKA

Semboller Ansiklopedisinde Kemer' le ilgili olarak şu açıklamalara yer veriliyor : Kemer, giyim - kuşamla ilgili silahların, ya da diğer günlük kullanılan objelerin üstüne takıldığı bir giyim aksesuarı. Kutsal kitap' ta, beline kemer kuşanmanın bir harekete girişmenin başlangıcı olduğundan söz edilmiş. Ayrıca kemer takmanın iyi ahlaklı olmanın bir göstergesi olmuştur. Bele dolandırılıp tokalandığında vücudu iki kısma ayırarak ona düzgün bir görünüm vermesinden dolayı, kemer hataları düzeltici bir obje olarak düşünülmüştür.

Ceinturon.

Eskiden kemer tokalarına, çoğu kez hükümdarlığı simgeleyen kraliyet amblemleri işleniyordu. SAMAN YOLU adını verdiğimiz kemer şeklindeki yıldızlar kümesine de GÖĞÜN KEMERİ adı veriliyor...

Afrodit' in kemeri, Homer' in şiirlerinde, aşkın mutlak gücünü simgeler, İsrail' de rahipler özellikle yün ya da ketenden örülmüş değerli kuşaklar takınırlar.

Kemer (kuşak) cinsel arzu cinselliği içeren arzuyu da gösteriyor. Bunun için bu konuya karşı ilgisizlik ve perhizli olmanın da işareti olmuştur. Rahiplerin dinsel kutlama törenlerinde taşıdıkları özel kostümlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Saint Benoît tarikatının takdis törenlerinin yapıldığı yerin girişinde şu sözcükler yazılı : " Adalet belindeki kemer olsun ! . Bir başkasının seninkinin üstüne kendi kemerini koyacağını hiç bir zaman unutma ! " Yani kişisel arzularımızın çok daha üstünde varolan yasalara boyun eğmek zorundasın, demek istemiştir.

Vaktiyle Romalılar arasında, togoyu tutan kemerini gevşek bağlıyan ya da düşük tutan kimselerin, kadınımsı hareketler gösteren homoseksüeller arasında yaygın bir adet olduğu ileri sürülmektedir...

Her şeyden önce bir elbise aksesuarı olan kuşağın, etnografik objelerin tetkiki sonucu, insanoğlunun ilk kullandığı bir giyim eşyası olduğu ileri sürülüyor. Tevrat' ın dünyanın yardılış efsanesini anlatan bir yerinde, bu yargıya paralel ifadelere de raslanmaktadır. Sembolik açıdan, iki ucunu birleştirdiği için, TOKA ile de yakın ilişkisi var. Çünkü tokasız bir kemer düşünülmemektir. Toka' nın , kemer (kuşak)' la olduğu kadar DÜĞÜM ve BAĞ ile de ortak yönleri söz konusu. Şayet bir toka kapalı durumda ise, (otodefans) yasal savunmayı ifade ediyor. Açık olduğu takdirde, serbestiyi ve özgürlüğü gösteriyor. OUROBOROS adı verilen ve çok eski çağlardan beri sembolizm dünyasında kullanılmış bir figür var; kuyruğunu ısıran yılan. Selçuklu çinileri üzerinde de görülen bu figüre ŞAHMARAN denilmektedir. Sözcüğün kökeni Farsçadır. ŞÂH, dal- budak ve dallı boynuz, MÂR ise yılan anlamını taşıyor.

Söz konusu yılan, bu görünümüyle halkavari bir yol izleyerek, başladığı noktaya dönmekte ve tokayı tokalamaktadır. Yorumculara göre bu devri hareket, ALFA ve OMEGA ' nın birbirlerini yenilediklerı, sonsuz dönüş' ü yansıtmaktadır. Kendi üzerine kapanarak dönü hareketini tamamlayan bu sembolde ayrıca, hareket, süreklilik ve KENDİ KENDİNE ÜRETME' nin de anlamı gizli. Resmi görülen ouroboros' un bazen yarısı siyah diğer yarısı ise özellikle beyaz olarak renklendiriliyordu. Daha çok Çin porselenlerinde ve Selçuklu

Ouroboros

çinilerinde rasladığımız bu kompozisyonda, yaşanılan dünya ile öbür dünyanın karşıt olan ilkeleri yansıtılmaya çalışılmış ve amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, başlıca karşıt renkler olan beyaz ve siyah' ın iyile kötüyü, gündüzle geceyi veya Çinlilerin **Yang** ve **Yin** adını verdikleri güneş ve ay tanrılarını betimledikleri ileri sürülüyor. Ourobos diski üzerinde, anlamları çeşitli şekillerde yorumlanan, başka ayrıntılılar da bulunmaktadır, bunlara değinmiyoruz.

Halka şeklinde olan toka' nın, ilkel toplumlardan beri, bir süs eşyası ve cinsellik aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Saç tokaları, kulak küpeleri ve burun ve üst dudağın delinmesiyle takılan metal halkaların temelinde aynı amaç bulunuyor. Yüzük üreme kültüyle ilgilidir. Delikli taş' ın sembolüdür. Dairesel şekliyle tam olan bir hayatiyet' i ifade eder. Yüzük ve **Bilezik** aynı zamanda ay' ın hale' siyle özdeştirilirler.

Kemer ve kuşak' la ilgili diğer yorumsal açıklamalar şunlar : Bir çocuğun beline doğar doğmaz takılması adet edinilen kuşak, onu dünyanın tüm maddi ve manevi güçlerine bağlamakta ve aralarına katıldığı diğer insanlarla birleştirmektedir. Böylece çocuğun güçlü olması ve güvencesi sağlanmış oluyordu.

Kemer takarak yapılan bir gösteri, yerine göre bir kimseyi zor kullanarak kendine bağlı kılmak, onun hürriyetini kısıtlamak anlamını da taşımaktadır. Bir yemin, görevi devralma veya bir adağın yerine getirilmesi amaçlarıyla düzenlenen törenlerde, ilgili olan kimselerin o toplumun örf ve adetlerinin gerektirdiği renk ve biçimde kuşak takması, zorunlu kılınan kurallardan biriydi. Bir üst mertebeye yükselen veya herhangi bir başarısından dolayı ödüllendirilen kişilerin, boyundan aşağı dolanan bir kuşakla donatılma geleneği, günümüzde de uygulanıyor. Bunun yanı sıra, belirli bir işle uğraşan veya meslek dalında olanlarla, tarikat veya ekol' ün üyeleri, törenleri sırasında, kendilerine özgü renkte kuşaklar takmaktadırlar.

Bu konuyla ilgili olanlar arasında, judocuların başarı düzeylerini belirleyen renkli kuşakları, sünnet çocuklarına takılan kuşaklar, subayların kılıç kuşanmalarını, belediye başkanları ve hakimlerin eşarplarını, kurban kesilecek hayvanın gözüne bağlanan kuşağı, yağlı güreşlerde şampiyon olanlara takılan altın kemerleri sayabildiğimiz gibi, Musevilerin hamursuz bayramlarını kutlarken bellerine taktıkları kuşaktan da söz edeceğiz...

Tüm bu uygulamalar bile, kuşak ve kemer' in toplumlarda, gerek sosyal gerekse dinsel açıdan bir seçkinlik ve rütbe ifade edici bir yerde tutulduğunu gösteriyor.

Taşınan bir kemeri kendi arzusuyla bir başkasına vermek, yetki ve iktidarı, bundan böyle o kimseye devretmek, anlamına gelmektedir.

Söz konusu gelenekle ilgili olarak Yunan mitolojisinde yer alan bir olaydan söz edeceğiz :·Amazonlar kraliçesi Hippolyte, babası olan Ares (Mars)' ten, halkı üzerinde kazandığı iktidarı sembolize eden bir kemer alır. Ancak Hera' nın kıskançlığı ve erkeksi kadınlığın yok olmasını istemesi yüzünden çıkan savaşta, Herakles (Herkül), Hippolyte' nin bu iktidar kemerini kendi arzusu ile ona teslim etmeyi kabul etmesine rağmen, Hippolyte' yi öldürür...

Günümüzde de yapılan bu tür devir- teslim törenlerinde, iktidar kavramı bazı objelerle somutlaştırılmaktadırr. Güzellik kraliçesi taçlarının, yağlı pehlivan güreşlerindeki altın kemerin yeni seçilene verilmesi, üst düzeydeki yöneticilerin bu devir- teslim törenini bir (şilt) le sembolize etmeleri, süregelen uygulamalar arasındadır. Bu konuda, İsmail Dümbüllü' nün kavuğunun o yetki ve onura değer görülen bir başka sanatçıya devredilmesi gibi, gayet güzel ve anlamlı geleneklerimize de işaret etmek istiyoruz...

Kuşak ve kemer, üzerine silah takıp taşımaya yaradığı için, şehir surlarıyla özdeştirilmektedir. O da bir sur gibi, insanı kötü ruhlardan korumaktadır. Şehirlerin etrafını çepeçevre saran surlar (koruma duvarları) tıpkı bir kuşak gibi işlev yapar. Çünkü onların da üstüne, zamanına göre, top, tüfek, mancınık veya kızgın yağ kazanları...yerleştiriliyordu. Şehirler sembolizm edebiyatında dişi olarak yorumlandığından, bu surlar kenti düşmanın saldırılarından korumakla beraber, tıpkı bir bekaret kemeri gibi, onun bekaretine, namus ve iffetine bir leke sürdürmeme şeklindeki kutsal bir görevin sorumluluğunu da yüklenmişlerdi...

Coğrafi açıdan kemer, dünya küresinin (ekvatör kemeri) ne benzetilmekte ve onu mantal ve maddesel olarak iki eşit parçaya bölmektedir. Gerçekten Kuzey yarımküresinin güneye oranla daha gelişmiş olması, bu sembolik yakıştırmayı bize de kabul ettiriyor...

DÜĞÜM

Sembol olarak, çok ve çeşitli yorumlar üretmeye açık bir olgu...Düğüm öncelikle, bir halin, yoğunlaşmanın ve bir araya gelerek yapışmış çeşitli maddelerinden oluşmuş bir kümenin bağlanması kavramını görüntülüyor. Paket bağlamak ya da sicim uçlarının açılmalarını önlemek için uygulanan bir bağ türü.

Konuşma dilinde şu türden deyimlere yer veriliyor: Düğüm noktası, düğümün çözülmesi, düğümlü olmak, düğüm atmak, düğüm yapmak, düğümlemek, kör düğüm olmak..iliklemek ise iğreti olarak düğümlemektir.

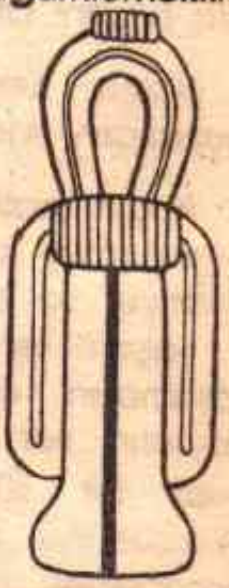

NŒUD D'ISIS : art égyptien. Basse époque (Londres, British Museum).

Düğüm Asya ve Avrupa halklarının kültürlerinde, özellikle büyü, sihir, gelecekten haber vermek' le ilgili uygulamalarda yer almış bulunuyor. Bunların hepsine değinemiyeceğiz. Bu ülkeler, başta Mısır olmak üzere, Hindistan, Arabistan, Filistin, Rusya, Fas ve Yunan-Roma...

İstikrar (kalımlılık) ve kararlılığın da bir simgesi olan düğüm, İslâm gelenklerinde koruyucu bir sembol olarak yer almıştır. Nitekim, kem gözden korunmak için, Araplar sakallarına birer düğüm yapmaktaydılar. Fas' ta ibadet yerlerinin etrafındaki ağaç dallarına düğümlenmiş bezler ve saçlar asıldığı görülmüştür. Çünkü bu uygulamanın hastalık ve kötü emelleri defedeceğine inanılıyordu...Buna benzer fanatik ve fatalist (köktenci ve kaderci) toplumların, yerine göre sığındığı, güç ve cesaret aldığı bir muska ve işaret olarak benimsenmiş olan düğüm, Eski Mısırda daha yaygın bir biçimde gelenekselleşmişti.

Burada İsis Mühürü ya da İsis' in Kanı Muskası olarak isimlenen bir sembol bulunuyordu. Başlıca amacı ölümsüzlüğe ulaştırmak olan bu muska, altın, akik ya da kırmızı seramikten bir düğüm biçimi verilerek yapılmakta ve ölümsüzlük sağlaması amacıyla mumyaların boyunlarına, kemerlerine takılmakta veya ellerine verilmekteydi. Bu konuda pek çok örnek ele geçmiş bulunuyor.

İSİS, Yunan - Roma' daki Artemis ve Demeter' e benzer, evlenme, tıp ve buğday tarımına egemen olan ama ölümlü olan bir tanrıça. Osiris' in karısı ve kardeşi (!), Horus' un annesi...

İsis ölüleri kanatları altına alarak korur ve sadakat ve bağlılığı nedeniyle, onlara " tekrar hayat verir, diriltir " İnançlara göre, her canlı yaratık İsis' in kanından bir damladır..Bu nedenle bu muskaya İsis' in kanı da deniliyordu.

İsis Ortaçağa kadar tüm Akdeniz çanağında, özellikle Roma ve Grek' te evrenselleşmiş, kendisine üstün bir saygı ve hayranlık duyulan bir tanrıça olmuştur.(*Efes Yukarı Agora*)

İsis, yaşamın, ölümün ve ölüm ötesi olan öbür dünya' da doğmanın tüm sırlarını biliyordu.

Halen Londra' daki British Museum' da sergilenen bu düğüm muskalarını incelediğimizde şu sonuca ulaşıyoruz:

Haçın halkasını ve kollarını bir bağ şeklinde sarmalamak suretiyle oluşturulmuş olan İsis Düğümü, birbirlerine karışmış ya da örülmüş saçları andırıyor ve bu görünümüyle de daha karmaşık bir anlamı gizliyor. Şöyle ki ; yaşam ve ölümsüzlüğü ifade eden anlama, dünyaya ait olan ölümlü yaşamdan ölümsüzlük kademesine geçmek için çözülmesi gereken bağların var olduğu vurgulamak istiyor. Oysa aşağıda inceleyeceğimiz basit bir KULPLU HAÇ ulaşılmış, ya da temenni edilen tanrısal ölümsüzlüğü simgelemektedir. İsis düğümü ise bu ölümsüzlük aşamasına ulaşabilmek için gerekli olan koşulları, yani düğümlerin çözülmesinin nasıl olabileceğini ifade etmek istiyor.

Bu konuda XII.yy. mistik düşünürlerinden biri, (Abraham Abulafia) şöyle bir beyanda bulunmuş: Yaşamın amacı (hedefi) ruhun üzerindeki mühürü kaldırmaktır. Yani onu sıkı sıkıya tutan bağları çözmektir. Bunun içindir ki, ne zaman bu düğümler çözülür, işte o zaman ölüm gerçekleşecektir. Aynı düşünce Budizm' de de var. örneğin bir Tibet yapıtı " Düğümlerin Çözülmesi Kitabı " adını taşıyor...

Sipritüel (manevi, ruhani) planda bir düğümün bağlarını çözmek, daha üstün düzeyde bir yaşam için, bazı bağlardan kendini kurtarma, özgür olmak anlamına geliyor...Bitki hücreleri, birbirlerine zımbalanmış, perçinlenmiş gibidirler. Bu hücreleri, tahrip etmeden, bağlantılarını ayırmak olanaksızdır.

Gordiyon Düğümü: Açmak zora başvurularak çözülebilecek sorunlar için kullanılagelen bir deyim. Söylenceye göre, M.Ö 333' te Makedonya Kralı Büyük İskender Anadolu' nun içlerine ilerliyerek Frigyanın başkenti Gordiyon' a ulaşır. Burada İskendere kentin ilk kurucusu Gordios' un

arabası gösterilir. Bu arabanın boyunduruğu, ucu gözükmeyen bir DÜĞÜM' le bağlanmıştır ve inanışa göre, düğümü ancak Asya' yı fetheden kimse çözebilecektir. Öykünün, hızla karar veren güçlü bir savaşcıya yakıştırılarak uydurulduğu sanılan yaygın biçiminde, İskender bu düğümü bir kılıç darbesiyle keser...

Olayı biraz karikatürize etmek istersek, Frigya Kralı belki de şu argo deyimi sarfetmiş olmalı, diyeceğiz.. Ey İskender! " baban da yapar böyle, sıkıysa(!) gel, kafanı kullan, ellerinle çöz de görelim! "

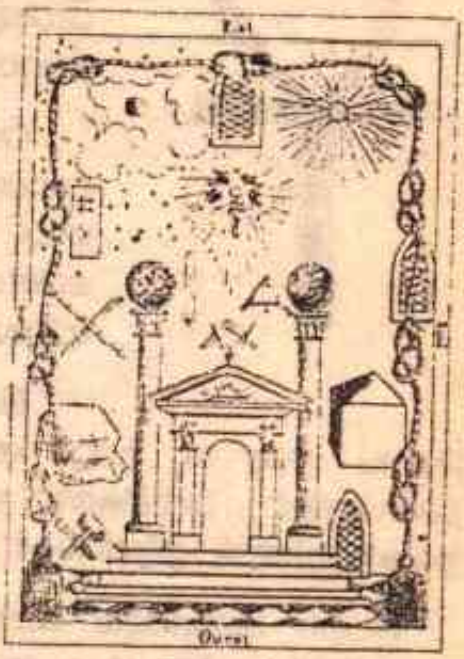

İşte evrensel bir özellik ve üne erişmiş bu olayın sonucu şöyle bir yargıyla düğümleniyor(!) : Gordiyon düğümünün çözülmesine benzer bir karmaşanın halli, ancak psikolojik bir zafer olarak kabul edilebilir ve bunun sonucu Büyük İskender' in Asya' yı fethetmesi kadar başarısız ve kısa süreli olur.

İskender' in kılıç darbesi hatalı bir yöntemdir; çünkü orada şiddet kullanılmıştır. Sabır ve itidâl göstermediği için Asya içine yaptığı sefer de istikrarlı ve uzun süreli olmamıştır.

Bu olay bir başka açıdan şöyle değerlendiriliyor: Gordiyon düğümü başlangıç ve sonu olmayan bir düğümdür. Şimşek, gök gürültüsü ve ışığın göksel tanrısıyla ilişkisi olan ve bitkisel tabiatlı kozmik bir düğümdür. Onun için, sosyal, psikolojik ve aynı zamanda kültürel bir düğüm olduğu da söylenebilecektir.

İskenderin kılıcı belki bir zeka parıltısının sembolü olarak o düğümü kesmişse de, bu olay sadece bir şiddet gösterisi olarak sınırlı kalmıştır. Nitekim hemen ardından aynı düğümün, yani onu oluşturan bağların birbirlerine sarılıp sıkışarak tekrar eski haline dönüştüğü gözlenmiş bulunuyor...

Mason localarının duvarları üstünde yatık sekiz şeklinde brbirlerine sarılı ve düğümlü renkli kordonlarla çevrilidir. Aynı kordonlar elbiseler üstüne de işlenmiştir. Bu dekoratif öğelerin amacı, sosyal bir topluluk olan Masonluğun kardeşlerini birbirine bağlamaktadır. Zincir şeklinde ve

sonsuzluğun işareti olan lerle yer yer düğümlenen bu kordon arzu edilen kardeşliğin sonsuza kadar süreceğidir.

KULPLU HAÇ

Eski Mısır' ın karşıtlıklar ikonografisinde sıkça kullanıldığına tanık olduğumuz Kulplu Haç(Ankh), gizemli bir düğüm olup, biçimsel olarak İsis Düğümü ile özdeştirilmiş ve genel anlamıyla sonsuzlukla ilgili kavramları sembolleştirdiği sap-tanmıştır.

Öncelikle haç insanı temsil ediyor. Hemen üstüne konulmuş olan ve ona egemen olma algısı yaratan oval şekil, öncelikle güneş' i göğü ve dünyayı temsil ederek makrokozmiğin, insan demek olan mikrokozmiğe olan üstünlüğünü gösteriyor.

Bir başka pencereden (!) bakan yorumcular, bu Kulplu Haç' ın çoğu kez karşıtlıkların uzlaşması veya aktif ve pasif prensiplerin birbirlerini tamamlamasının, ya da hünsallığın (erdişiliğin) bir işareti olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Haçın üstündeki daire aslında, ne başı ne de sonu belli olmayan özgün bir şekil olup, mükemmeliğinde simgesi olmayı sürdürmektedir. Bu kompozisyon içindeki rolünün, sonsuzlukla olan ilgisi dolayısiyle, ruhun temsil ettiği sanılmaktadır, çünkü ruh , tanrıların ruhani varlıklarından oluşmuş/ çıkmıştır ve yegâne özelliği onlar gibi kalıcı olmasıdır.

Kulplu Haç' la ilgili diğer yorumlar şunlar:

- (T) harfi şeklindeki kısım ölümlünün içinde çırpındığı trans (bilinmeyen bir âleme geçişin heyecanı ve endişesi) halidir.
- Ölümlü olmanın bir işaretidir. Uhrevi mutluluğa erişmiş olan kimsenin ölüm döşeğindeki yatma durumudur.
- Ölüler âleminin kapılarını açarak oradaki gizemli gerçekleri öğrenmeye yarayan bir anahtardır.
- Kulplu Haç, gövdesi ve açılmış çiçeği ile bir Hayat Ağacı' dır.

RULO - TOMAR

Bir otorite simgesi. Örneklerini Kariye' de vali Kirinüs' ün ve iç narteksteki kapının yanında Pavlos' un ve Ayasofya üst galeride çocuk İsa' nın elinde...görüyoruz. Rulo, içinde, ancak taşıyanın bildiği ve bilmesi gerektiği bazı önemli şeyler bulunur. Bunların o şahsın veya toplumun geleceği ile ilgili kurallar, yasalar vs. olabilirler.

KURDELE (RÜBAN)

Kemer, taç ve kolyenin sembolizmiyle yakın ilişkisi bulunan bir elbise parçası. Şayet düğüm atılmışsa, daima olumlu bir anlam içerir. Tıpkı kapalı olarak, gösterilen tokalarda olduğu gibi, onu taşıyanı koruyan, zorunlu savunma silahı olarak nitelenir. Bir düğüm ayrıca açılmaya hazır bir çicek veya gül görünümü verdiğinden, açılma ve gelişmenin de

sembolü olur. Yerli kadınların saçlarını topuz yapmalarında böylesine bir anlamın varlığından bile söz edilmekte.

Bizans rönesansının en güzel ör-neklerini sergileyen Kariye müzesinde görüldüğü gibi, dini yapıların damları hep birbirlerine, özellikle erguvani kırmızı (pourpre) renkte, kurdelelerle bağlanmıştır. Bu görünümü bir raslantı değil, tamamen bilinçli

bir sanat yapıtı olarak, değerlendiriyoruz. Çünkü, kurdele, İsa' nın da aziz Petrus (Saint Pierre) la yaptığı bir konuşmada da ifade ettiği gibi, azimli bir bağlılığın sembolü olarak benimsenmiş bulunuyordu. Ayrıca gene bu müzede, aynı motif Jairüs' ün kızının, Nain' li dul kadının oğlunun diriltme fresklerinin arka planında da gözden kaçmıyor. Öte yandan "Meryem' in yedi adımı" diye isimlendirilen mozaik panoda, hizmetçinin şalı aynı renktedir ve rüzgarın etkisiyle dairesel bir biçim almıştır. Bu olguyu da dairenin sembolizmi ile, biraz abartmalı olsa da, özdeştirmek mümkündür demek istiyorum.

Her ne kadar kurdele bir zafer, başarı ve yerine göre, bir ölümsüzlük simgesi olmuşsa da, semboller sözlüğü kurdele' nin bazen tamamen karşıt ve olumsuz anlamları da ifade ettiğine dair örnekler veriyor ve onun, beyhudelik içinde kıvrananları, dine inanmayanları boğup yok edeceğini ileri sürüyor...(*Bkz. Düğüm*)

KILIÇ

Herşeyin ötesinde askeri bir anlamı var. ancak cengaverlik ve atılganlığın yanında, adalet, güç, kuvvet ve fazileti de simgeliyor. Kılıcın iki yüzü bulunur. Güç- kuvvet ve adaletin de öyledir. Bazen kesici,öldürücü olurlarsa, bu davranış ancak, adaletsizliklere, kötülüklere, hatta bilgisizliklere karşı yapıldığında, olumlu, pozitif bir sonuçla ilgilidir. Diğer yüzü ise hep yapıcıdır, barış ve adaletin kurulmasına çalışır. Bu bakımdan kılıç, Japonların kraliyet ambiemlerinden biri olmuştur.

Kılıç teraziyle de ilgilidir. Nasıl ki terazi, ağırlık olarak, cisimlerdeki farklılıkları somut olarak bize gösteriyor ve bazı ayırımlar yapmakta bize yardımcı oluyorsa, kılıçta aynı şekilde, iyi ve kötüleri birbirinden, bu kez kesip ayırmak suretiyle, kullanılan bir araç olmaktadır. Bu bakımdan baş melek Cebrail' in bazen elinde bir kılıç tutarken resimlendirildiğini görüyoruz.

Kılıç güneşin ışını, yıldırım, yani ateşle ilgili bir obje olarakta yorumlanıyor ve Adem' le Havva' yı cenneten kovan meleklerin ateşten

kılıçlar taşıdıkları söylencesiyle bağlantı kuruluyor.

Kılıcın ateşe sokulması, suyla ateşin birleştirilmesi, aynı ateşin suyla çekilip söndürülmesiyle sonuçlandığından, bu olayla şimşek çakmasının yağmuru getirmesi arasında bir benzerlik bulunduğu ileri sürülüyor...

Yeraltı sularının bulunduğu yeri keşfedip, kuyu kazarak onu yüzeye çıkarmak için kullanılan ilkel yöntemlerden biri de, bir kılıcın dik olarak toprağa saplanmasıydı.

Yazılıkaya (B) odasındaki kabartmalar arasında bulunan Kılıç tanrısı (Nergal) bir kılıcı yere saplamaktadır. Yeraltı dünyasıyla ilişki kurmayı betimlediğini sandığımız bu kompozisyon' un başka anlamları da olup olmadığının açıklamasını uzmanlara bırakmayı tercih ediyorum...

ÇİFT YÜZLÜ BALTA

Minos uygarlığı, ilkel toplumunda kutsal bir araç olmuştur. Bu kutsallığın, baltanın, genellikle kadınların işi olan ağaç kesmede kullanılmasından ileri geldiği sanılmaktadır. Balta ağaçları de-virdiğinden, yıldırım' la bağıntılı olmuş ve böylelikle yağmur yağdıran bir büyü aracı olarak benimsenmiştir. Balta daha sonra savaş baltasına dönüşmekte ve kutsal boğanın kanına değdiğinden, gücünü bir kat daha art-tırmaktadır. Ancak bu güç artışını, çift başlı kartal' da değindiğimiz gibi, onun iki yüzlü olmasına da bağlamak mümkündür.

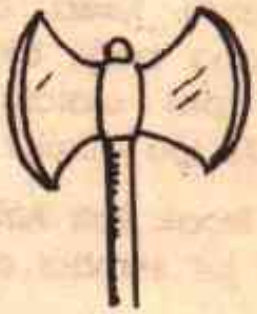

TUĞ (SORGUÇ)

İslâm hünkârlarının başlarında taşıdıkları, değerli taşlardan yapılmış bir ihtişam, otorite öğesi olup aslında güneş ışınlarını simgeliyor. Ancak bu form ve geleneğin mitolojiden kaynaklandığını, bir varsayım olarak, öne sürüyoruz. Devasa KİKLOP' ların alınlarının tam ortasında tek ve her şeyi görebilen gözleri vardı. Budistler bunu, alınlarına koydukları bir nokta ile belirtiyorlardı. Aynı yere Meryem ikonalarında bazen bir yıldız konuluyordu. İşte bu nokta veya yıldız, üçüncü göz, içini, kalbini gören göz anlamına geliyordu. İki başlı kartal örneği, fazlalaştırılmış görme

gücünü sim-gelemektedir. Mısırlıların mumya lahitlerinin üstünde de dünyayı görebilmek için bir göz bulunuyor...*(Bkz. Göz)*

MAKAS - BIÇAK

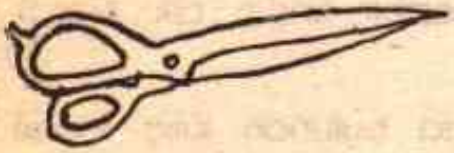

Her ikisi de, diğer balta, saban..benzeri kesici alet ve araçlar gibi, aktif, erkek ve kozmik bir özyapı ile prensibe sahiptirler ; çünkü, delip içine girmek veya kesmek suretiyle, dişi (pasif) bir maddenin biçimini değiştiriyorlar.

Bıçağın sembolizmdeki yeri onu kullanan toplumların geleneklerinde bazı faklılıklar göstermekle beraber, genelde kötü ruhları uzaklaştırıcı, adaletin gerçekleşmesi, ölüm, öç alma ve Abraham' ın oğlu İzak' ın boğazını kesip öldürmek için elinde tuttuğu bıçak' tan esinlenilerek, kurbana bağlı bir obje gibi değerlendirilmiştir. İslâm toplumunda, yöresel bir adet olarak, evde ölen kişinin üstüne bir bıçak veya makas konulduğu görülür.

Bıçak Batı Afrika yerlileri Dogonlarda olduğu gibi, Freud tarafından da fallik bir sembol olarak kabul edilmiştir.*(Fallüs kültüne bkz.)*

İsa' nın havarileriyle "Son akşam yemeği" tablolarında masanın üstüne, balığı kesip bölmek için birden fazla bıçak konulmuş olması dikkatimizi çekiyor. Aynı freskler üzerinde bulunan ve o çağda kullanıldığını öğrendiğimiz çatalların da üç dişli olması muhtemeldir..*(Balık metnine bkz.)*

Makasın maddenin şeklini değiştirmede kullanılması onu bir mesleğe, tarikata veya mezhebe giriş aşamasındaki yönelimin (inisiasyon) sembolü yapmıştır. Bu görüş altındaki yaklaşım Masonluk' ta geçerliliğini sürdürmektedir.

Kesen, bölen ve parçalara ayıran makas, semavi iradenin maddeye nüfuz ederek onu işleyen faili ve şimşek gibi kişiliği geliştiren entellektüel bir ışın olarakta sembolleşiyor...

Makas, madde karşısında tek başına aktif iken, elle tutulduğu zaman, hareket serbestisi açısından tabi (bağlı) duruma düştüğünden, pasif bir araç o-maktadır.

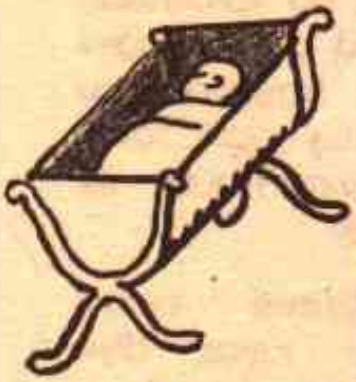

BEŞİK

Doğumun hemen ardından, o ortamın aynı şeklini alan bir ana sinesidir. Bu sıcak, yumuşak ve koruyucu bir ortamdır. Beşik RAHME DÖNMENİN BİLİNÇ ALTI BİR ÖZLEMİNİ YANSITIR. Sallantısı, bir gemi içinde ve güven içinde yapılan seyahati anımsatır. Bu nedenle çoğu kez deniz teknesine, sandal veya bir balon teknesine benzetilir. Bu hallyle uçan veya dünya denizlerinde yüzen bir rahim gibi nitelenir.

Hıristiyan ikonografisinde beşik bir lahit (sarkofaj) la özdeştiriliyor ve ona insanoğlunun ilk ve son döşeği gibi bakılıyor. Bize bu algıyı veren görüntü, Meryemin doğum sahnesinde, Kutsal Ruh' un bir ışın şeklinde üzerine düştüğü ve yeni doğan İsa' nın içinde bulunduğu beşiğin biçimidir.

Beşik, eski Roma' da, yontulmuş ağaçtan veya kamıştan örülerek, basit bir sepet şeklinde yapılmaktaydı.

Meryem' in sığınarak doğum yaptığı yer aslında bir hayvan yalağıdır. Buraya KREŞ adı veriliyordu. Bu sözcük günümüzde, anneleri çalışan küçük çocukların bakılıp barındırıldığı yere denilmektedir.

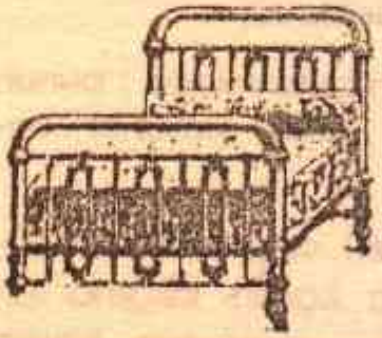

YATAK - DÖŞEK

Sembolizmin konusuna giren üç, şu üç yatakdan söz ediliyor : Doğum yatağı, evlilik yatağı ve ölüm yatağı (döşeği). Her üçünün de kendine özgü bir kutsallığı ve mahremiyeti var. Yatağın sembollüğün üslendiği olgu ve olaylara gelince ; bunlar, uyku ve aşka yeniden hayat

bulma, günahlarından arınmış olma, ilâhi tebliğin alındığı yer, ölüm ve insan vücududur. Bu sonuncusu için verebileceğimiz örnek, İsa tarafından iyileştirilen felçli adamın, Kariye mozaiklerinde de görüldüğü gibi, yatağını sırtında taşımasıdır. İlâhi emre uyarak kalkıp yürümeye başlayan bu adamın sırtındaki yatak, aslında, onun eski haline kavuşmuş olan sakat vücududur. Diğer bir yoruma göre yatak, günahkarın Tanrının lütfü ile günahlarından arınmış olan manevi varlığını simgelemektedir.

Kariye mozaik müzesi birinci narteksinde " Josef' in rüyası" diye adlandırılan bir pano var. Burada Jozef kaba bir döşek (graba) içinde görüntüleniyor. Bir melek ona " Meryem' i eş olarak almaktan sakın çekinme, çünkü O Kutsal Ruh' tan hamile kalmıştır !.." diye Tanrının bildirisini ulaştırıyor. Bu ilâhi bildiri yatakta alı-nıyor...

MANTO

Bir metamorfoz (istihare) sembolü olmuştur. Manto, onu taşıyan kimseye bir başka önem, özellik ve sorumluluk vermektedir. İnsanlar onu üzerlerinden çıkarınca, gerçek olan kimlikleriyle başbaşa kalmaktadırlar. İşte bu nedenle Mevlevi sema ayinlerinde, dervişler salona girdikten kısa bir süre sonra üzerlerindeki mantoları atıyorlar. Bu hareket mezara giriştir. Bu manto siyah olup, toprağın ve DİŞİLİĞİN de rengidir.

Meryem, kural olarak, hep onun ilâhiliğini yansıtan bir renk olan lacivert bir manto içinde canlandırılır. Bu renk o' nun göğe yükseldiği varsayılan 15 Ağustos' taki göğün laciverdine benzemektedir.

Hırka gibi mantonun da İslâmda saygın bir yeri bulunmakta ; bunun en görkemli örneği olarak, Hz. Muhammed' in bir kutsal emanet değerinde saklanan, mantosunu göstereceğiz...

Anaerkil toplumlarda tanrıçalara yönelik törenleri hep kadınlar yönetiyorlardı. Daha sonra rahipler bu kadınların arasına kadın kılığına girerek karıştılar. Lidyalı rahipler ve Artemis tapınağı rahiplerinin, kadın kıyafetiyle, görevlerini yaptıkları saptanmış bulunuyor. Günümüz pa-

pazlarının taşıdığı cübbeler, atkılar, piskoposların taçlarında kadın giysilerinin çağrışımını yapan, bir biçim gözlenir.?

Bu konunun üzerinde durmamızın nedeni, hemen tüm toplumlarda dinsel yetkinin kadınlardan erkeklere geçtiğini ve bu geçiş döneminde rahiplerin tıpkı bir rahibe gibi giyinme zorunda bırakıldığını belirtmek içindir.

Şamanlar bile, erkek olmalarına rağmen, dış görünümleri bir kadın gibidir; saçları uzundur, özel giysileri de uzun olup göğüslerine kadın memesini andıran süsler takmaktaydılar.

GÖMLEK

Özellikle doğu ülkelerinin benimsediği bir koruyuculuk sembolü. Gömlek vücudun deriyle direk temas halinde olan bir giysi parçası. Gömlekten yoksun olmak, sadece maddi açıdan hiç bir şeyi olmadığı değil, aynı zamanda, moral yalnızlığı ve toplum tarafından dışlanmış, anlamını da veriyor. " Gömleğine varıncaya kadar vermek", sonsuz derecede bir el açıklığını ve cömertliği yansıtır. Bir batı özdeyişi " Mutlu insanın gömleği yoktur!" der. Gömlek bir insanın sahibi olduğu eşyalardan, gerekirse, bir başkasına en son verilecek olan kişisel varlığıdır.

İkonlar üzerinde görüyoruz ; İsa Kudüs' e bir katır ya da eşek üzerinde girdiğinde insanlar onun önüne gömleklerini sermektediler. Bu jestin anlamını "gömleğimize dek herşeyimiz yoluna feda olsun" şeklinde yorumluyoruz. Padişahlar sefere çıkarken, üzerinde ayetler ve sayılar yazılı, tılsımlı gömlekler giyiyorlardı. Buna (Cifr ve Vefk) deniliyordu.

Bone (takke) ilkin Hititlerde görülüyor. Yazılıkaya (A) odasında, Kral Tuthalya "baş rahip" giysisi ve başında bir bone taşır. Yahudiler de ibadet sırasında başlarına bir bone takarlar. İslâmda da aynı geleneği gözlüyoruz.

SPİRAL

Aynı merkezden çıkan dairesel bir hareketin, sonsuza kadar devam ettiği imajını veren bir motif. Spiral ay' ın kozmik sembolizmi ve kadın cinsel organının erotik sembolizmi ile de bağlantılı bulunuyor. İyonik stil sütun başlıklarının her iki yanında (volüt) adı verilen, kıvrımlara kimi yorumcular koç boynuzu demekte, diğerleri ise, bunların helezoni (spiral) görünümlerini, cenin (fetüs) in rahim içindeki şekliyle özdeştirip, üretim ve bereket simgesi olduğu düşüncesinde birleşiyorlar. Daha kapsamlı bir yaklaşım, spiral' in doğumun olduğu kadar, ölümden sonra da ruhun sonsuza doğru yapacağı seyahatin çizdiği yol olduğunu ileri sürüyor. Kariye müzesi mezar şapelindeki (Son mahkeme) ile ilgili sahnede, bir meleğin güneş, ay ve yıldızların resimlendirildiği ve özellikle spiral görünümlü bir parşömen kağıdı şeklinde figüre edilen evreni kollarının üstünde tutmasını, bu düşsel olayı betimleyici şekilde yorumluyoruz...

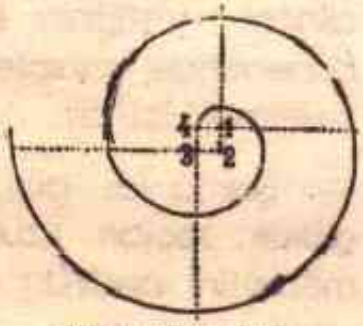

Spirale à quatre centres.

Not :Sütun başlıklarının biçimlenmesine etken olan faktörler şöyle açıklanıyor : İyonik stil Yunanda gelişmiş ; çünkü bu toplum hayvancılıkla geçiniyor. Korentien stilin Roma' da yerleşmesinin nedeni ise, tarımla uğraşmanın bir sonucu. Kompozitte ise her ikisi de var, yani hem hayvancılık, hem de tarım...

Artemis Tapınağı, İonik Sütun Başlığı, Sardes / Temple of Artemis, Ionian Colu

KA ZAN - HAVAN

Kazan, kullanım amacı sadece içinde bir şeyi kaynatmak, pişirmek yani o madeyi işe yarar, yenilebilir hale getirmeye yarayan metal bir kap, ama tılsımlı bir mutfaktır. Diğer açıdan kazan, içinde yaşamın oluştuğu bir rahim gibidir. Havan ise, biçimsel olarak dişi bir araç, havan eli de fallik bir işlev görüyor ; sonuçta birlikte yeni birşeyler üretiyorlar...

VAZO

Genelde, içinde bir hazineyi saklayan kap olarak yorumlanıyor. Vazo da rahim' dir ; içinde oluşan metamorfoz (istihâle) un gizlerini korur, yaşam iksirinin (Hidromel) kabıdır. Vazo ikonografi sanatında, Musa peygamberin amblemlerinden biri olmuştur. Nitekim Kariyede dış narteks kubbesi içindeki Tevrat peygamberleri arasında, Musa elinde bir vazo tutarken gösterilmiştir..

Yakılan ölülerin külleri de, bir ana rahmi gibi tasarlandığından, vazo içinde saklanmaktaydı. Yunan resim sanatında özellikle vazo süslemesinin yaygın bir uğraş olmasını, vazo' nun bu kutsallığından kaynaklandığını da düşünebiliriz...

KUYU VE KOVA

Özellikle Yahudi toplumunun gözünde, bolluk ve bereket' in kaynağı olmuştur. Kuyu, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü olmak üzere, kozmik üç elemanın bir sentezi gibi yorumlanıyor. Bu elemanlar dünyanın üç katını birleştiren bir merdiven olabileceği gibi, ilâhi bir kutup noktasına doğru dikilmiş, devasa astronomik bir dürbün' e de benzetilmiştir. Meryem Cebrail' den hamilelik müj-desini aldığı zaman, genellikle bir kuyunun başında ve

elinde bir kova tutarken canlandırılmıştır. Aslında KOVA, Zodiak Çemberi (burçlar alemi) nin 12 nci işareti olup, bu çemberin 4 üncü sektöründe yer almaktadır. Mitolojik inançların silinip yerini vahiy' lere ve mistik inançlara bıraktığı bu dönemde, kova ve KOVA BURCU, toplum içinde kollektif bir dayanışma, işbirliği ve kardeşliği olduğu kadar, maddi varlıklara önem ve değer vermemeyi de simgeliyodu. Bu bakımdan, Meryem, kova ve kuyu üçlüsünde de, bu düşüncenin mesajını vermek isteyen bir amacın bulunduğu görüşünü benimsemek istiyoruz...

KÜP

Sembolizm' deki yeri şu ilginç yorumlarla oluşuyor: İlk olarak küp, cesetlerin veya onun küllerini koymaya da yarayan bir kap, yani bir mezar odasıdır; sonra, ağzı açık biçimde diğer pişmiş topraktan imâl edilen kaplar gibi, o da dişilik prensibine sahiptir; içinde yaşamın oluştuğu maddeyi, yani suyu saklar. Daha sonra küp, demokratik seçimlerde halkın oy pusulalarını içinde muhafaza eder, kimseye göstermez, seçim bitince, seçime katılanların kendilerini yönetmek istedikleri kimselerin isimlerini çıkaran da gene odur. İşte bu gerekçelerin bakış açısına göre küp, yaşam, demokrasi olgularını ve nihayet ölüm gerçeğini biraraya getirmektedir...

Küp

Neolitik çağda ölüler Pithos adı verilen küp mezarlara fetüs biçimi verilerek gömülmekteydiler. Yaşamın koruyuculuğunu yaptığı kabul edilen küpler, erzak depolama işinde kullanılmaktaydı.

ÇANAK - ÇÖMLEK

Çanak- çömlek yapımı adı altında birleştirdiğimiz bu sanat dalı, daha çok yerleşik toplumlarda gelişme göstermiştir. Temel maddesi kil olan bu kaplar, ilkin güneşte kurutuluyor, sonra ateşte belirli bir ısı altında pişirilip sağlamlık kazandırılıyor. Neolotik çağda, henüz dönen tezgah keşfedilmemişken, el yardımıyla imâl edilen bu toprak kaplar, dünyanın ilk plastik sanat ürünleri olarak tanınmışlardır. Ancak bu kapların etrafına kırmızı renkte spiral bir şeritin

çekilmiş olması uzmanların dikkatini uyandırmış ve aslında bunun bakır kırmızısını simgeleyerek üretici olan erkek tohumuyla eş anlamda olabileceği yargısını oluşturmuştur. *(Söz) bölümünde de bu olaya değinilmiştir.*

Sembolik benzetişlerde, ağzı açık olan tüm eşya, obje, organ vb...lar dişi ve alıcı olarak niteleniyorlar. Bu çağ insanları da şarap sunma ayinlerinde kullanmak için yaptıkları kapları, biraz daha biçimlendirerek, sanki Ana tanrıça Kibele' nin geniş karnına benzetmek istemişlerdir. Çatalhöyük buluntuları arasında bir hayli örnek bulunmaktadır.

Kilden imâl edilen bu tür kapların kulanılma alanının, daha çok tarıma bağlı olan, yani yerleşik toplumlarda yaygın olduğuna değinmiştik.

Buna karşın, göçebe topluluklar, kap-kaçak' larını daha çok kırılma riskleri olmayan, ahşap veya deri malzemeden imâl etmekteydiler. Bu konuda ayrıca, çanak-çömlek endüstrisinin Anadolu' nun suyu az ve bu cins toprağın (Avanos gibi) bolca bulunduğu yörelerde geliştiğini de belirtmek istiyoruz. Suyun az olması, orada yaşayan insanları sürekli bir su rezervi bulundurmaya ve ellerinde testiler, bir çeşme veya kuyunun başında uzun süre kuyruk yapıp beklemeyi zorunlu kıldırmıştır. *(Kuyruk metnine bkz.)*

ÇEŞME

Hemen bütün geleneklerde, doğal suyun aslan ağzına benzeyen oluklardan akıtılmasını yeğleyen, bir eğilimin varlığını gözlüyoruz. Örneğin, Hattusaş Büyük Tapınağın ana girişinde, 4 Asur aslanından yapılandırılmış bir abdest alma (ablüsyon) teknesi bulunuyor. Grek ve Roma yapıtları, özellikle Artemis tapı-naklarının çatılarındaki su olukları, çoğu kez,

aslan ağzı biçiminde yontulmuşlardır. Efes tiyatrosu altındaki Helenistik çeşmenin ağzı aslan kafalıdır.

Meryem' in annesi olan Anna' nın ilâhi müjdeyi aldığı zaman yanında bulunduğu çeşmenin ağzı da öyledir. Kırşehir Hacı Bektaşi 'Veli' nin türbesinde, Mısır' dan hediye edilen mermer bir çeşme var. Su burada da aslan ağzından akıtılmıştır...*(Bkz. 2. Bölüm İstanbul Alman çeşmesi)*

İslâmda, gelenek olarak, aslan ağzından akan suyla abdest almaya karşı bir eğilim vardır. Belki de bu inanç aslanın en güçlü olan yerinin onun ağzı olmasından, kaynaklanıyor ?...

Aslan gerçekte hemen tüm toplumlarda ve evrelerde kutsal (mubarek) bir hayvan olarak değerlendiriliyor. Hz. Muhammed' in damadı olan Hz. Ali' ye Şiiler " **Aslanın oğlu**" demektedirler. Eski İran bayrağında, elinde bir pala (zülfikâr) tutan aslan figürü bulunmaktaydı.

Çeşmenin İslâmda da saygın bir anlamı var: Cennette KEVSER adı verilen bir çeşme bulunuyor. bu çeşmeden akan şarabın sakiliğini Hz. İbrahim yapacaktır.

TÜNEL

Tüm kaygılı, ızdıraplı olan karanlık geçit ve geçişlerin sembolüdür. Ancak bu tünel eninde sonunda aydınlık bir yere, selamete açılarak son bulur. Bu yoruma yakışır örneklerden biri Bergamadaki Asclepion kutsal tüneli olacak...

POTERN

Sözlük anlamı, şehir surlarında bir hendeğe açılan gizli kapı. Hitit çağı ören yerlerinde iki örnek var: Hattusaş ve Alacahöyük, bir Urartu akropolü olan Çavuştepe' de de bir potern vardı.

Sembolizm potern' leri ana rahmiyle özdeştiriyor ; çünkü potern' ler yerin altında gereğinde kaçıp kurtulmak ve kenti kuşatan düş-

mana bir huruç harekatı yaparak, saldırmak amacıyla kazılmış tünellerdir. Bu bakımdan sığınmakla ilgili bir işlev görmekteydiler. Poternler kentin ana kapısını açmamayı gerektiren hallerde de kullanılmaktaydı.

AYNA

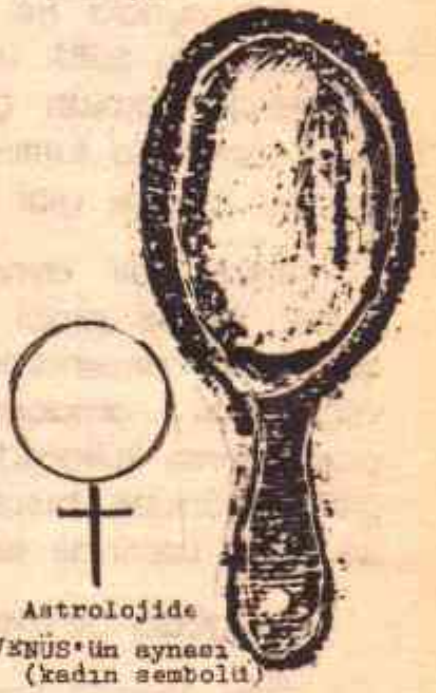

Astrolojide VENÜS'ün aynası (kadın sembolü)

Latince SPECULUM, göğü ve yıldızları tetkik eden anlamına gelmesinden dolayı, bir yansıtıcı yüzey olarak, bilgi edinme konusunda gayet zengin bir sembolik yoruma dayanak olmuştur.

Ayna neyi yansıtır? Gerçeği, samimiyeti, kalbi ve vicdanın içerdiği her şeyi...Tıpkı ay, güneş, su ve altın gibi... İşte ayna' nın bu rolü ve yetenekleri, onun, özellikle uzakdoğu ülkelerinde, sihirli bir obje olarak nitelenmesine yol açmıştır: Ey ayna, söyle bana geleceğimi!...

Afrika yerlileri nazarında ayna, eğitici, öğretici ve yol gösterici bir araç olarak kabul ediliyor. Bu nedenle, bir bilge ve bilinçlenmenin sembolü oluyor. Üzeri tozlanmış bir ayna, bilgisizlikten kaynaklanan kararmış bir ruh gibidir. Budizm öğretisindeki Büyük Ayna, bilgeliği ve yüksek düzeydeki gizemleri saklıyor. Orada ve ondan yansıyan şekillerin âlemi, ancak semavi sözün görünümünün sembolü oluyor.

Hıristiyanlık, İslâm ve Budizm' de İNSAN KALBİ, daima tanrıyı yansıtan bir ayna olmuştur.

Ayna güneşin sembolüdür. Onun ışınlarını yansıttığından ötürü, AY' da bir ayna olmaktadır.

Japon mitolojisinde GÜNEŞ AYNASI deyimi var. buna göre ayna, ilâhi ışığı mağaradan çıkarır ve onu dünyanın üstüne yansıtır. Sibirya sembolizminde de ki iki büyük SEMAVİ AYNA bulunuyor. Bunlar da yansıtma yoluyla, evreni aydınlatıyorlar. Bu yansımayı ise ŞAMAN gene bir ayna vasıtasıyla yakalamaktadır. Kozmik gelişimle ilgili yansımaların da keza, ayna' nın içinde olduğu ifade ediliyor.

Ayna, M.Ö. 1500 lerde İrandan Hindistana geçen ve Hint- Avrupa dillerinin bir dini olan VEDA inanışlarına göre, şekillerin biteviye birbirlerini

izlemeleri ve limitli bir süre sonunda, daima değişmeye uğramaları olayını simgelemiştir.

Japonyada ise ruhun lekesizliği ve saflığının bir göstergesi olmuş, vicdanın bu saflık üzerine yansıması nedeniyle, hemen tüm tapınaklarda, kiliselerde, varolan çarmıha gerili İsa gibi, kutsal bir ayna vardır. Ayna aynı zamanda tahtın da bir alâmeti olup, imparatorluk sarayında özel bir odada sancak gibi muhafaza edilmektedir.

Tılsımlı bir aynanın geleceği görme, gelecekten kehânet yoluyla haber verme aracı olarak kullanılması çok eski bir geçmişe sahiptir. Su ile ayna arasındaki benzerlik nedeniyle, Bambar kabilelerinde yağmur yağdırmak amacıyla yapılagelmekte olan dini ayinlerde ayna parçalarının kullanıldığı gözlenmiştir. Ayna, durgun bir su düzeyinin yaptığı gibi, kehânette bulunur. Ruha sorular sorar, bu sorulara verilen cevaplar ise onun üzerinde tefekkür yolu ile okunur ve öğrenilir.

Kongoda bu ayin sırasında ayna süslenmektedir.

Orta Asyada Şamanlar, kehanette bulunurlarken, bir aynayı ay, ya da güneşe tutmaktaydılar. Şamanizm ayinlerini yöneten bu şamanlar,kötü ruhlardan korunmak için, elbiselerini ayna parçalarıyla süsleyip donatmaktaydılar.

Mikrokozmoz, makrozmoz teorisi gereğince, insan ve evren, karşılıklı duran iki ayna gibidirler. İbn' i Arabi' ye göre, bireysel olan ruhlar tanrısal varoluşta, tanrısal varoluş ise, kişisel ruhlarda yansıyarak, kendini göstermektedir.

İslâm literatüründe, geçmişi, hali ve geleceği okumayı mümkün kılan bir ayna daima olmuştur. Antik çağda ayna olarak kullanılan metal, hafifçe dışbükey cilalı diskler, zaman içinde hızla gelişmiş, ilkin elde tutulanlardan başlıyarak, M.S.I nci yüzyıldan sonra bütün vücudu yansıtacak büyüklüklüğe erişmiştir.

Keltlerin Romalılardan aldıkları, genellikle gümüşten, bazende cilalı tunçtan yapılı aynalar Avrupada yaygınlaşmıştır. Ayna yapımında önde gelen isimlerin XVII nci. Yüzyıldan itibaren Venedik damgasını taşıdığı görülmektedir.

İlkel çağlarda bronzdan yapılanlardan itibaren, ayna denilen bu objenin sürekli KALBİN bir sembolü olarak düşünüldüğü saptanmıştır.

Üzerindeki pas günahları, bunun temizlenmesi ise, ruhun temizlenmesiyle özdeştirilmiştir.

Ayna, Paleolitik çağda başlıyan kadın ziynet eşyaların meyanındaki küçük delikli taşlardan yapılmış ilkel kolyelere, Bronz çağında katılmış bulunuyor. Bu objelerin orijinal örnekleri Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmektedir. Aynanın kadınlara özgü bir malzeme ,araç olması, onun DİŞİLİK karakterini yansıtan bir olgu olduğunu belirtmek istiyorum. Ayna Artemis gibidir; zira erkek karakterli güneş' in ışınlarını yansıtmaktadır. Onun simgelerinden biri olmuştur. İran, Pakistan ve Afganistanda bugün bile uygulanmakta olan bir geleneğe göre, nişanlı olan erkekle müstakbel eşinin ilk kez karşılaşmalarını kutlamak ve kutsamak amacıyla yapılan toplantı salonunun duvarlarına bir ayna asılmaktadır. Nişanlı gençler bu odaya, karşılıklı durumdaki iki ayrı kapıdan girmekte birbirlerini doğrudan bakmak yerine, Ayin-i Bibi Maryam adı verilen bu aynadan bakmaktadırlar...

Bir Hadis-i Şerif şöyle bir beyanda bulunuyor:

İNANCI OLAN, İNANCI OLAN' IN aynasıdır.....

Ayna, somut anlamıyla, üstüne düşen ışınları yansıtacak şekilde parlatılmış, bir tarafı sırlı olan bir camdır. Kökeni Farsça Ayine' den oluşan bu sözcük Türkçemize, Ayna, aynı, ayniyle, aynen, aynılık...gibi, bir şeyin kendisi benzeri anlamını veren, sözcüklerle girmiş bulunuyor. Eski Türk evlerinde yaygın bir şekilde kullanılan minder aynaları, çoğu kez gümüş bir muhafaza içinde bulundurulur ve her zaman aynaya bakmak iyi sayılmadığından, genellikle ön yüzleri duvara gelecek şekilde kapatılarak asılı tutulurlardı.

OK, YAY, KİRİŞ VE OK ATMAK

Ok, tarih çağlaradan beri kulanıla gelen, gergin bir kiriş yardımıyla ucu sivri çubukları fırlatan bir silah olmuştur. Yay ise, iki ucu arasında ip ya da tel (kiriş) gerilmiş, genellikle ağaçtan yapılma, kavisli bir gövdeden oluşmakta ve sahra toplarıyla kıyaslarsak, onların kundak adı verilen gövdesini oluşturmaktadır. Bu paralelde bir benzetme yaparsak, kiriş' in de (namlu) olması gerekiyor...Ok ise bir mermi gibidir. Ok ucu adı verilen

kısmında, girmeyi kolaylaştıracak şekilde biçimlendirilmiş, metal bir başlık bulunur. Ok' un arka kısmında ise tüyden yapılmış bir kuyruk vardır. Bu kuyruğun görevi, ok çubuğunun yönünü değiştirmemesini sağlamaktır.

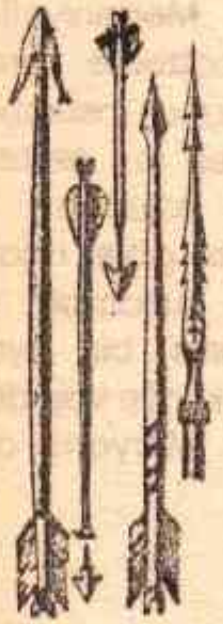

Çeşitli oklar

Oku fırlatma işlevini ger-çekleştirmek için, arka kısmında, kuyruk içindeki çentik, kiriş üzerine yerleştirilir. Fırlatma için gerekli gerilme elde edilinceye kadar ok kirişle birlikte geriye çekilir. Bu işlem toplarda, mermiyi istenilen mesafeye atabilmek için gerekli olan barut hakkının ve namlu yüksekliğinin seçilmesine benzer. Bu işlemin ardından, tetiğe basılır, yani kiriş ve ok serbest bırakılarak okun ileriye doğru fırlaması sağlanır.

Bir okun ulaştırılması amaçlanan hedefe doğru, yönünü bozmadan, titremeden, hızını yitirmeden gidebilmesi, yayın çekiliş gücü ve yaslandığı kirişin gerilimi ile ilgilidir. Ancak okla bu öğeler arasındaki ilgiyi kuran bir insandır. O insanın bu konudaki yetenek ve kararlığı beklenen başarı sentezini tamamlar.

Ok' un gerçek anlamdaki yeri ve kullanımı üzerinde bu kısa hatırlatmayı yaptıktan sonra onun sembolik açıdan neleri ifade ettiği konusundaki yorumları inceleyelim:

Öncelikle ok, bir silah, yani bir alet ve araç olarak, nasıl delmeyle ilgili bir işi gerçekleştiriyorsa, işaret ve imaj olarakta, tüm sembolizm edebiyatında, kuşkusuz, bir yere saplanma, delip girme işlevlerinin de sembolü olmuştur. Ok güneş ışınlarıyla da özdeştiriliyor. Işık ve sıcaklık şeklinde güneşten çıkıp bulutları ve toprağı ayırarak tohumlayıcı bir işlevi üslenen bu oklar sonuçta üretim adını verdiğimiz bir olayı ger-çekleştiriyorlar. İşte bu açıdan bakıldığında, ok' un yaratıcı bir organ özelliğine sahip olduğu inancı DÜŞÜNCE olgusuna da yansımış ve onunda sembollerinden birini oluşturmuştur. Düşünce gerçekten, yaratıcı, hayat verici güneş ışınları şeklinde gelişip (ışık çizgileri) oluşturan, böylece bazı perdeleri aralayıp, etapları kademe kademe aşarak, ya da bunların içinden sızarak, kapalı şeylerin içine girebilen, onun içindekileri ışığı ile aydınlatma işlevini gören bir olgudur, bir yetenektir...

Ezoterik çevreler oku, merdiven sembolizminde deyinildiği şekilde, yerle gök arasındaki değişimlerin, gidiş ve gelişlerin de bir sembolü yapmıştır. Bu konuya açıklık getirmek için, ŞİMŞEK ve YILDIRIM olarak

adlandırılan atmosferik olayların oluşumu hakkında şu hatırlatmayı yapacağız:

Şimşek, havanın belirli bir bölgesinde, havanın direncini yenecek düzeyde elektrik yüklenmesi sonucu oluşan ve gözle görülebilir bir elektrik boşalması olayıdır. Bu boşalma olayı kimi kez bir bulutun içinde, ya da iki bulut arasında gerçekleşmektedir. İşte bu sırada bulutla yer arasında, bu elektrik boşalmasına yıldırım adı verilmektedir. Yıldırım en az iki çakma biçiminde, yani ŞİMŞEK çaktıktan sonra gerçekleşir. İlk boşalma eksi yük taşıyarak, buluttan yere doğru akar. Bu çok parlak bir çakma (şimşek) değildir ve genelde ana kanaldan dışarı saçılan pek çok dal görünümü verir. İkinci boşalma ise yerden buluta doğru daha parlak bir yüksek akım geçişi gerçekleşir ki, buna YILDIRIM denilir.

Mitolojilerde iki dirsek yaparak biçimlendiği imgelenen bu ışıklı ok gök tanrısının, silahı ve onun simgelerinden biri olmuştur. Yıldırımı oluşturan ve yere düşmeyen dal şeklinde oluşan ışık ağı ise bu oku atan YAY olmaktadır. Yani yere düştü diye tanımlanan yıldırım oku bu yaydan fırlatılmaktadır...

Eski Ahit'tede okla özdeşleşen YILDIRIM'ın ilâhi bir gücü temsil ettiği kayıtlı olup, Tanrının insanlar üzerindeki isteklerini gerçekleştirmek amacıyla kullandığı ve kimi zaman da onları cezalandırmak, ya da verimin bereketini sağlayan yağmur ve güneş ışınları şeklinde yer yüzüne fırlatmak için kılıfında hazır bulundurduğu "oğulları" olarak isimlendirilmiştir.

Ok, farklı bir perspektifle incelendiğinde, varolan tüm olumsuz koşulları aşarak, hatta yolun DİMDİK ve DÜMDÜZ oluşu nedeniyle, sosyal yaşamın tüm konularında, doğruluk ve düzgünlüğün de vazgeçilmez bir sembolü olmuştur. Bu düşünceyi benimseyen çevreler ok'u normal koşulların aşılmasının evrenselleşmiş bir sembolü olarak seçmiş ve buna bağlı olarakta, imgesel mesafeler ve engellerin aşılması girişiminin bir göstergesi yapmıştır. Bu bakımdan ok, ulaşılması bir hayli uzak olan bir fetih (ele geçirme, zapteme) olayının zihinsel olarak ve peşinen gerçekleşmesini sağlıyan bir güçe sahip bulun-maktadır.

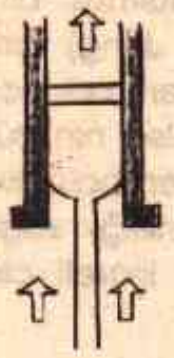

Okun, aşkla ilgili özlemleri içeren duyguların ve genel anlamda AŞK olgusunun evrensel sem-

bollerinden biri olan " bir kalp üzerine saplanmış" şekilde görselleştirme geleneğini bu yaklaşım içinde yorumlamak mümkündür. Afrodit ve Hermes' in oğlu olan EROS 10 yaşında bir oğlan çocuğu iken sürekli kullandığı ve aşkı simgeleyen oku ile aşk şiirlerine konu olmuştur...

Ok belirlenmiş bir hedefe ulaşır ve bir bitişi, sona erişi gösterdiği gibi, kullanıldığı yer ve yere göre de, bir birleşme, karar, zorunlu olan ya da alınması doğru olan yön ve yönlerin göstericisi olur. Bu açıdan ok' ta belirli bir ölçüde ciddiyet ve otorite görünümü gizlidir. Ok kimya formüllerinde, matematikteki eşit işaretinin işlevini görmekte, bu açıdan birleştiriciliğin, karar ve sentezlerin de sembolü olmaktadır. Kimya ilminde, bir reaksiyona girenler ya da çıkanlan işaret ettiğinden, hareketle ilgili bir rolü ve anlamı da bulunur.

Fizikte bir kap içinde oluşan basıncın etki yaptığı yönlerin küçük oklarla gösterilme geleneği, bize ok' un aktif bir karaktere sahip olduğunu gös-teriyor.

Mitolojik geleneklerde ok çubuğu kartal ve yırtıcı hayvan sentezi olarak düşlenmiştir. Çünkü okun arkasında kuş tüyleri bulunmakta, uç kısmı ise bir hayvanın dişine benzemektedir...

Ok, " yıldırım çarpması" diye adlandırılan ani ölümlerin olduğu kadar " yıldırım aşklarının" da sembolü olmuştur. Bu iki ifade okla yıldırım arasındaki ilintiyi somutlaştıran örnekler oluyor.

Işıkla, şimşek ya da yıldırımla özdeştirilen ok, Apollon' nun silahıdır. İliada' da ölüm tanrısı olan Apollon, Niobe' nin çocuklarını, attığı oklarıyla öldürmüştür.

Ok güneşin ışıklarıyla özdeştirilmekte ve ağaçtan yontulmuş bir silah olarak düşünülmüştür. İşte bu konuda bir düşünür (C.G. Jung) tanrısallık katına çıkmış kahramanların babaları, marangoz, dülger, oduncu..gibi ağaçla uğraşan kimseler olduğunu ileri sürüyor. Örneğin İsa' nın süt babası (?) olan Aziz Jozef ve İsa da bir marangozdular. Ok sembolü, bereket verici ve tohumlayıcı güneş ışınlarını andırdığından, verimliliği sağlayan, tohumlayan ve nihayet olumlu sonuçlar veren hareketlerin işareti olarakta kullanılmıştır.

Okun mitolojilerde tanrı silahı olduğunu hatırlatmıştık. Nitekim at adamlar (kentaurlar) la çarpışma zorunda kalan Herkül' ün bir at adam olan Kherion' nu attığı bir okla yaralayıp sonra da yarasını iyi ede-mediğinden onu ölüme terketme olayı efsaneleşmiş bulunuyor.

XII. yüzyıl İtalyan minyatürlerinde, tıpkı İlyada' da Apollon' nun Grekleri attığı oklarla kovalaması gibi, Tanrıda Adem ve Havva' yı ok atarak cennetten kovarken gösteriyor. Gene aynı yüzyılda yapılmış bir başka tablo da Tanrıyı elinde bir ok ve yay tutarken izliyoruz.

Japon sembolizminde ok, yayla ilintili olarak, aşk' ı sembolize etmiştir.

Fallik görünümün çektiği dikkat, onu erkek ve aktif prensibe sahip bir öğe yapmıştır. Çünkü belirli bir yer ve yöne doğrulmakta ve saplanmaktadır... Mistik anlamda ise "tanrısal birliğin aranmasını" ifade eder.

Ok ve ok atmanın aşk' la ilintisini bazı Lâtin şairler şöyle yorumluyorlar: Şayet aşkın okları hedefini şaşırmazlarsa, bu olay şimşek çakması benzeri bir "göz kırpma" işareti ile başlar.

Aşık görmekte ve aynı zamanda arzu etmektedir. İşte bu duyguların yarattığı gerilim ortamı ona sürekli olarak arzuladığı hedefe yönelen ışınlar yaydırır. Bu ışınlar aşığın sevdiği kişi üzerine fırlattığı oklara benzerler. Şairin biri şöyle devam ediyor: Aşk iki cins ok kullanmaktadır, ve her ikisi de eninde sonunda hedefe ulaşırlar. Ancak sonuç, onu oluşturan madene göre değişebilir. Şayet oklar altın ise aşkı alevlendirir, yok eğer gümüşten yapılmışlarsa, bu takdirde aşkı söndürürler...

Ok atma işine gelince: Bu hareket, elektrikle, ok atma sistemini oluşturan öğeler vasıtasıyla ÜÇ FAZLI olan bir emri gerçekleştirmektedir. Bunlar, GERİLME, BOŞALMA ve FIRLATMA' dır. Bu nedenledir ki, ok atma olayı, bulutların, yani yayın, yüklendiği elktrikle ulaştığı gergin durumun hemen ardından yerle, dişi nitelikli toprakla ilişkiye girerek onun üzerine bir boşalma yapmasına benzetilmektedir. Yıldırım adıyla gözlenen bu boşalma, güneş ışınlarını andırır görünümüyle hemen ardından bir yağmurun habercisidir. Her ikiside toprağın verimini arttırmaya amaçlanmışlardır. Cinsel sembolizm, olayı bu şekilde yorumluyor...

ÜÇ DİŞLİ YABA

Sarayları denizin altındaki uçurumların dibine kurulmuş olan deniz ilâhlarının sembolüdür. Bunların başında Poseidon (Neptün) olmak üzere, Nereus, Thetis, Okeanos, Akhilleus...gelmektedir. Bu tanrılar fırtınalı havalarda dişlerini, dalgaların ucunda oluşturdukları, beyaz köpüklerle gösterirler...

Üç dişli yaba , ilkel bir balık avlama aracıdır ve ge-nellikle (file) ile birlikte bulunur. Bunun nedeni, gladyatörlerin, diğer ellerinde tuttukları fileden kaynaklanıyor. Okyanuslar tanrısı Poseidon, atribüsü olan bu yabayla yeryüzündeki tüm sular üzerinde egemenliğini kuruyor ve dilediği zaman bununla denizleri azgınlaştırıyor veya sakinleştiriyordu...

Üç dişli yaba, file ile aynı perspektif içinde, insanların avcısı olan İsa' nın da sembollerinden biri olmuştur. Dişleri eşit uzunlukta gösterildiği zaman (teslis) ve haç' ın gizli bir görünümünü de yansıtır.

Bir Hıristiyan inancına göre, şeytan (satan) ın elinde tutarak, yakılmaya mahkum edilenleri ateşe doğru sürüklediği için, **işkence** olgusunun da sembolü olur. Bazı hallerde, insan ilişkilerinde yapılan hataların (culpe-culpa) işareti ve kolları güneş ışınlarına benzetildiğinden, bir **güneş amblemi** de olmuştur.

TİYATRO

Atina tiyatrosu tapınakların kutsal karakterini yansıtan veya yerini tutan dini bir yapıydı. Patronları (!) Dionizos' tu. Orada uygulanan tüm dramatik gösteriler (temsiller), tanrısallığın onuruna düzenlenen tapınma törenleri şeklinde, gerçekleşiyordu. Giriş serbestti. Nitekim tüm ibadet yerleri, tapınaklar, kilise, cami....lere girişler hiçbir zaman ücrete tabi olmamışlardır... Seyirciye gelince; onlar özellikle tiyatroda bu gösteriler sırasında veya sonrasında, adeta manen rahatlamış, kötü düşünce ve streslerinden kurtulup arınmış olmanın zevkini duyuyorlardı.

Yunanlıların (catharsis) diye adlandırdıkları ve **"bir ağacın işe yaramayan dallarının budanması"** olarak niteledikleri bu sonuç, moral bir gereksinimin düşsel veya gerçek tatminiyle ruhun temizlenip sakinleşmesi amacından kaynaklanmaktaydı.

Yunan tiyatroları bir yamaca dayalı ve genelde doğa' ya dönük olurlar. Kollarını açmış, ana rahmine davet edici ilginç bir görünümleri vardır. (*İstridye' ye bkz.*)

Yunan tiyatroları tapınakların gölgesine kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Bu tanrı **DİONİZOS** olmuştur. Roma, tiyatrosunun önünü kapatmıştır. Sahnesini gene dinsel kabartmalarla süslemiş, seyirciyi kendine baktırmayı amaçlamıştır. Ayrıca ücrete tabi tutulmuşdur. Çok giriş ve çıkış

kapıları olup, kral, imparator benzeri ünlü ve saygın kişileri özel yerlere oturtmuşdur.

HALI

Batılı toplumlarda olduğu gibi değerli bir dekor eşyası değil, daha çok kişisel, ailevi ve göçebe yaşamının bir parçası olmuştur halı Anadolu' da... Üzerindeki süsler, motifler ve renkler, hatta sayılar bile bir raslantının çok ötesinde, bazı fikir ve duyguların dile getirildiği, üzerine yazılarak döküldüğü bir sentez oluşturur, doğa ve dinsel yorumla ilgili olurlar. Bu motifler bazen tılsımlı bir değer yargısını da yansıtmaktadırlar. Örneğin, akrep, örümcek, deve boynu, koç boynuzu vb...nun stilizasyonları, güven, huzur, sağlık, büyü ve kötü ruhlardan, nazardan korunma amaçlarının, somutlaştırılmaya çalışılan anlamlarını içerirler. Bunlardan, örneğin akrep, öldürülmektense kendi kendini öldürmeyi (intihar etmeyi) yeğliyen bir yaratık olarak bilinir. Onun bu davranışı ise (özgürlük) hasletinin en belirgin ifadesi olur. Ayrıca halı, beş dişli bir tarakla dokunmaktadır ki, Fatma Anamız' ın eliyle ilgilidir. Çünkü bu el uğur getiricidir; işin daha tez ve kolay bitmesine yardım edecektir...

Halı, üzerinde namaz kılarken, insanın fiziki gövdesiyle dünya toprağı arasında bir bağlantı kurar. Uçan halı imajı da buradan kaynaklanmış olmalı ?...(*Tahmini kanaatımdır. Aşağıdaki açıklamayı okyunuz*)

Halı, üzerinde yürüdükçe, her an daha eskir ama değer kazanır. Nitekim aşağıda, güzel bir halıya benzetmeye çalıştığımız Anadolu, dünyada üzerinde en fazla yürünen bir halı olmuş ve olmakta ve bu oranda da gitgide değerlenmektedir !...

"Dikdörtgen görünümüyle, Doğudan Batıya serilmiş bir "HALI" gibidir Anadolumuz. Doğanın binyıllar öncesinden bu yana, özenip bezenerek, göz nuru döküp dokuduğu ve gökyüzünün mavi penceresinden süzülen ışıklarla aydınlanan bu halı, onu saran denizlerin masmavi zemini üzerinde ve ona, çok uzun yıllar egemen olan değişik uygarlıkların gelenek ve göreneklerini tüm gerçekleriyle yansıtan motif ve desenlerle süslenmiş bulunuyor.

Kuzey ve Güneyde, kahverengi ve yeşil çizgilerle bordürlenerek, Batıya uzanıyor ve orada, Ege' nin dantel gibi işlenmiş koylarında saçaklanarak çevreleniyor...

KARS' tan EDİRNEYE' ye Alpaslan' dan, Ani' deki ilk İslâm mabedinde Kanunî Sultan Süleyman' a, Sinan' ın o muhteşem camisine kadar, yüzyıllar boyu verilen savaşların şehit kanlarıyla çelenklendi ve üzerinde nice namazlar kılınmakta, bu TOPRAK SECCADE' nin !...

Not: Gelenekselleşmiş olan UÇAN HALI imajı konusunda bilgilerine başvurduğum Ayvacık Meslek Yüksek Okulu Müdür ve Öğretim görevlisi Sayın Eşref Bülent' in kitabımda yayınmlanmasına izin verdiği makalesini aynen sunuyorum.

UÇAN HALININ POST İLE BAĞLANTISI

Postun yaygı ve örtünme gibi fiziki gereksinmeler için kullanıldığını ve bu kullanım geleneğinin günümüzde de devam ettiğini biliyoruz. Halının post taklidi olduğu ve bu taklit yoluyla bulunduğu savunulmaktadır. Bu iddiayı yine halıya benzer fakat posttu daha çok anımsatan " Tülü" ve "Geve" gibi havlı yüzlü dokuma türleri kanıt olarak gösterilmektedir. Postun fiziki gereksinmeler dışında, bazı kültürel gereksinmeler için de kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde de halen devam eden bu gereksinmeler, kökenlerini tarih öncesinden alırlar.

Analoji büyüsü adı verilen bir inanış türü post ile ilgili yukarıda sözünü ettiğimiz kültürel gereksinmeyi açıklar. Büyü inancı; mana adı verilen doğa üstü güç ile doğanın etkilenebileceği ve buna bağlı bulunan tabu denilen yasaklar sonucunda çıkmıştır. İlk büyü türü; manadan korunmak için yine manadan yararlanmak mantığına dayanır. Bu mantığa nedensellik önsezisi de eklenince, Analoji büyüsü gelişmiştir. Analoji büyüsü, parçaya yapılan etkinin bütüne, benzere yapılanın ise gerçeğine etki edeceği mantığına dayanır.bu büyü tarih öncesi mağara resimlerinin nedenini de açıklar.

Post ile halı arasındaki içsel bir bağ olduğunu ve bu bağın Analoji büyüsünün yanı sıra Şamanizm ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü şamanlar, sağaltma ve ölü ruhuna eşlik ederlerken gökyüzü ve yeraltına yaptıkları bu yolculuklarını kurban hayvanlarının sırtında gerçekleştirdiklerini söylerler. Bazı şamanlar ise bu yolculuklarını davulları ile yaparlar. Şaman davulu üzerindeki sihirli simgeler, şamana bu gücü verir. Angara Tunguz şamanlar ise kurban ettikleri hayvanların postlarını "Sarga" adını verdikleri kutsal ağaca asarlar. Sarga ile şaman ruhunu, göğe yükseltebilmektedir. Şamanlar ile aktarılan bir çok bilgi yukarıdaki örneklerde olduğu gibi

Şamanizm ile kurban hayvanı ve kurban postu arasındaki bağlantılara işaret etmektedir.

Neolitik kültürlerde tanrıça ve tanrı heykelleri yanında gördüğümüz bazı hayvan figürleri veya politeist kökenli mit ve heykel gruplarında karşılaşılan hayvanlar belki de Şamanizm' in uzantıları olabilir. Hatırlanacağı gibi tanrı veya tanrıçalar bu hayvanların üzerinde veya yanında betimlenmiş ve onların hayvan kılığına girebilme özelliklerinden söz edilmiştir.

Tasavvuf dilinde post; şeyhlik makamını belirler. Şeyhler post üstüne oturdukları için onlara postnişin de denir. Bektaşilerde çeşitli postlar vardır ve her biri ayrı bir makamı temsil eder. Alevilikte dede adı verilen liderler de tören sırasında post üzerine otururlar. Yanı sıra Hacı Bektaş, Abdal Musa gibi Alevi ulularının geyik kılığına girdikleri söylenir. Geyikli Baba ise geyik-insandır. Benzeri efsanelerde kurt da kılığa girilen hayvanlar arasındadır. Benzer efsane ve mitlere bütün dünyada karşılaşılır.

SONUÇ:

Halının postta öykülenerek bulunduğu savı doğru ise postta yüklenilen sembolik anlamlar da halıya yüklenilmiş olur. Post üstünde uçma örneği Çanakkale ili Kilitbahir Köyünde yatmakta olan Cahid-i Sultan efsanesinde görürüz. Ayrıca kurban hayvanlarından koçun, kurban öncesi boyanıp süslenmesi ve kurban postunun diğer ismi ile pöstekisinin özellikle namaz için kullanımı Anadolu' da yaygın adetlerdendir. Yine post desenli seccade örneklerinin varlığı, post ve ibadet arasındaki yakın ilişkiyi bizlere göstermektedir. Kurban hayvanı veya kut hayvanı ile ruhsal yolculuk yapmak ve hatta bu tür hayvanların kanatlı olduğu ile inançlara, İbrahim Peygamberin oğlu İsmail' in kurbanı sırasında gökten gelen kanatlı koçu ve Argonatlar Destanında Phriksos ile Helle' yi Kolkhis ülkesine götüren kanatlı ve altın postlu (yapaklı) koçu örnek olarak verebiliriz. Bu tür örnek ve yukarıda anlattığımız veriler doğrultusunda "Uçan halının" üzerinde şaman davulunda olduğu gibi sihir taşıyan motifler bulunan veya kurban hayvanının yağpağısından dokunmuş ve yine üzerinde sihirli motifler bulunan bir halı varlığından çıktığını söyleyebiliriz.

BRONZ

İlke olarak, kalayla bakır veya gümüşün karışımı olup, mitolojik açıdan güneşle ayın eşleşmesi şeklinde yorumlanır. Bu metal askeri gücün bir simgesi olmuş ve belirli aşamalar geçirerek, bir ÇAĞA adını vermiştir. Tarihte çağların başlangıçları, dünya çapında olay ve buluşlarla belirlendiğinden, bronzun bulunuşu da teknolojinin gelişiminde büyük bir adım olarak nitelenmiştir. Yunan mitolojisinde büyük çapta yer aldığını görüyoruz. Öncelikle ses veren bir maden olduğundan, sesin sembolüdür. Toplar, çanlar bronzdan yapılıyordu. Bu iki cismin ses' le ilgili olması ayrıca, dikkat çekicidir. Siyah demir daha bulunmamışken ilk tarım aletleri, sapanlar...savaş araçları hep bronz (tunç) dan yapılıyordu. Kült aletleri, sembolleri, Hitit güneş kursları, geyik...yılanlı sütun..bronzun eritilmesiyle yapılmıştır.

Bronzun icat edilmesi bir çok yeni mesleklerin doğmasına çığır açmıştır.

Sembolik açıdan bronzu, kırmızı (erkek) ve beyaz(dişi) olan kalay' ın bir birleşme ürünü şeklinde açıklayanlar da bulunuyor...

DEMİR

Fiziki olarak sağlamlık ve dayanıklılığın olduğu kadar, özellikle kesici silahların yapımını kolaylaştırmasından dolayı, şeytanî bir karaktere sahiptir. Bu nedenledir ki, Salomon' un tapınağında demir malzeme kullanılması yasaklanmıştı.

Gezegenlerle metaller arasında var olduğu sayılan bağlantıyı gösteren aşağıdaki açıklamada, demirin Mars, yani savaş tanrısı' nın yanında yer alması onun bir savaş ve ölüm aracı olmasından kaynaklanıyor.

Frigyalılar ellerinde sadece tunç (bronz) silahlar olan Hititleri, demir silahlara sahip oldukları için altetmişlerdir.

Kurşun-Satürn Demir- Mars Cıva- Merkür

Kalay- Jüpiter Bakır- Venüs Gümüş- Ay Altın- Güneş

Mitolojilerde de Demir Çağı, Demir Irk veya toplum sınıflarının " demirle kaplanmış" kesimi deyimlerinin kullanılmasıyla, özellikle zulüm, işkence ve

kötülüklerle geçen bir süreç ve bu süreç içinde, onun etkisiyle yetişmiş bir kuşak' tan söz edilmek istenmiştir. Bunun yanında, uygarlıkların en görkemli ve başarılı geçen sürelerine Altın Çağı, insanlarına ise Altın Irk, altınla kaplanmış...deniliyordu...

ŞAKÜL (ÇEKÜL)

Ustaların duvarın düzlüğünü ve dikliğini kontrol etmek için kullandıkları bir araçtır. Çekül' ün sembolizmdeki anlamını, bir yapı yani kurulu bir düzenin dengesi ve bunu sağlamak için sarfedilen spritüel (tinsel) çabaların dürüstlüğüdür. Bazı durumlarda, yumuşak ve hoşgörülü bir adalet sisteminin de simgesi olmuştur. Çekül gökle yer arasında bir bağlantı da kurmaktadır. Van Arkeoloji müzesi bahçesinde, Urartu tanrılarından Haldi elinde bir çekül tutarken gösteriliyor...

Helenistik dönem surları ve bazı yapıtların (Bergama surları ve Prien yukarı jimnazyum) temel duvarlarının kesişme çizgilerinde gördüğümüz kertiklerin, çekül sallandırmak için kullanıldığını sanılıyor. Çünkü bu devirde inşaat için kullanılacak blok taşların üstü, duvarın örülmesinden sonra, yontulup düzleniyordu. Daha sonraki Roma döneminde, çekül' ün bu amaçla daha az kullanıldığı görülmektedir. Bunun nedeni blok taşın, yerine konulmadan önce, yerde yontulmasıydı.

PERGEL

Bir Mason mabedinin önemli ışık kaynağıdır. Tüze (adalet) gereği ve gerçeğin bir simgesidir.

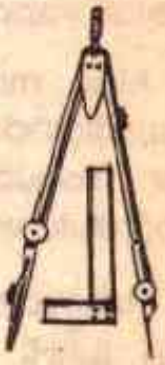

Bir noktada birleşen pergelin iki kolu Masonluktaki birlik, beraberlik ve kardeşliğin simgesidir. Bu iki kolun birleştiği yer ise insanın başını simgeler.

Pergelin çizdiği daire ile eşitlik, tolerans ve alçak gönüllülük gibi, bir çok kavramın nerede başlayıp, nerede bittiğini gösteren sınırları çizer.

Dairenin çevresinden orta noktaya olan uzaklığın eş olması nedeniyle de, PERGEL, eşitliğin simgesidir.

Daire çevresi, başı ve sonu olmayan (daha doğrusu belli olmayan) bir sonsuzluğu, merkezi ise Üstad-ı Muhterem' i simgeler.

Gönye ve pergel bir araya gelirse, mabette çok büyük bir ışık kaynağı oluştururlar.

GÖNYE

Dik olan kolu potansiyel güçleri, bilimi, zekayı ve ölümsüzlüğü, yatay kol ise aktiviteyi, başlangıçları ve sonsuz zamanı simgelerler.

Gönye başlı başına, doğruluğun bir simgesi olmuştur. Bu nedenle, ancak gönyenin yardımıyla yontularak ham taşlar kusursuz birer KÜP TAŞ olabileceklerdir.

Gönye, aynı zamanda Üstad-ı Muhteremin bijusu bir (ziyneti) dir.

GÜMÜŞ

Madenler ve gezegenler arasında varolduğuna inanılan ilişki sistemi içinde, gümüşün ayın yanında yer aldığı görülüyor. Gümüş, ay-su ve dişilik prensibinin göstergesi olan zincirin bir halkasında bulunuyor. Gümüş, aktif, erkek, güneş, gündüz ve kızgın ateşin prensiplerine sahip olan altın' ın aksine, pasif, dişil, ay, soğuk ve sıvı prensipli olup, rengi de beyazdır. Sarı renk altına aittir. Gümüş (arjan) sözcüğü aslında Sanskritçe olup, beyaz ve parlak anlamına gelmektedir. Bu özelliği onu kraliyet katına yakışır bir metal yapmıştır.

Mısır mitolojisinde, tanrıların kemiklerinin gümüş, etlerinin ise altın' dan yapıldığından söz edilir. Sonuçta beyazlık ve parlaklık özellikleri gümüşü, her konuda TEMİZLİK ve SAFLIĞIN, sadeliğin, safiyetin, samimiyetin, doğruluk ve dürüstlüğün de göstergesi ve simgesi yapmıştır.

Hıristiyan sembolizminde İLÂHİ BİLGELİĞİ temsil eder. Altın ise insanlar için İLÂHİ AŞKI çağrıştırmaktadır. Bambar kabilelerinde arılaştırılan suyun sembolüdür. Onların nazarında, su ve ateş gibi iki arındırıcı elemanı birleştiren tanrı, aynı zamanda altın ve gümüştür. Rus inancında da,

kullanılan günlük gümüş objelerin kararmış olarak bırakılması kahramanlığın yitirilmesiyle özdeştirilmekteydi. Kırgızlar sara hastalığına yakalanmış hastayı, bir kap içine eritilerek dökülen kurşuna baktırmak suretiyle, iyileştirdiklerine inanmaktaydılar. Bu tedavinin sonunda gerçekten hastanın ipnotize olmuşçasına sakinleşip, uyukladığı gözlenmiştir. Aynı ilkel uygulama Türk aileleri içinde de " Kurşun dökme" adı altında uygulanmaktaydı.

Gümüşle ilgili bu açıklamalara güncel yaşamımızdaki yeri ve değerine şunu da ilâve etmek mümkün : Varlıklı kimseler evlerinde sürekli kullandıkları objelerin gümüş olmasını yeğlemişlerdir. Bu araç ve gereçler zaman zaman temizlenir ve parlak tutulurlar ve zaman içinde sandıkların bir köşesinde ya da bütelerin camları gerisinde korunup dinlenmeye terk edilir ve gelecek kuşaklara aktarılırlar. Eskiyen gümüş eskidikçe değerlenir. Onun değerlendirilebilen bir yaşı vardır. Daha çok geçmişle ilgili, geçmişi anlatan ve hatırlatan bir madendir. Altın ise daha farklı özelliklere sahip olmuş, geçmişten çok geleceğe dönük yönleri ve değerleri içermiştir...

ALTIN

En eski uygarlıklardan itibaren madenlerin en değerlisi olarak tanınmıştır. Hindistanda madenin ışığı olmuştur. Kızgın ateş, güneş, krallık ve hatta kutsallık düzeyinde bir karaktere sahiptir. Bazı ülkelerde tanrıların etinin altından yapıldığına inanılmıştır. Eski Mısırda da fravunlar için de inanış aynıdır. Buda heykellerinin altın kaplamalı oluşu, onların en üstün derecede gelişmiş olmalarının işaretidir. Bizans ikonlarının zeminleri de Buda' nınki gibi altın yaldız bir fon üzerine yapılmışlardır. Altın bu uygulamada ilâhi ışığı yansıtmaktadır. Grek geleneğinde güneşi ve onun tüm sembolizmini taşır. Bereket, zenginlik, iktidar, hararetin ve bilgi ışığının yayıldığı yuvadır. Altın bir ışık silahıdır.

İlâhlar için yapılan kurban törenlerinde, adaklar altın bıçakla kesiyorlardı. Gol rahip ve rahibeleri de ökse otunun altın bir orakla biçmekteydiler. Altının güneş ışığına yakıştırılan bu özelliklerinden ötürü, İsa' nın ışığın ve doğu yönünün de bir sembolü olmuştur. Gene aynı nedenle Hıristiyan ressamları İsa' nın saçlarını Apollon gibi altın, sarı altın yaldızlı göstermiş ve başını bir hale içine almışlardır.

Öte yandan altın şu iki anlamı içeren bir değere sahiptir: Renginden ve saf bir metal olmasından ötürü güneşin sembolüdür. Ama para olarak kullanıldığında kimi kez fesat ve düşmanlıklara yol açan arzuların temiz olmayan yönlerinin açığa çıkma duygusunun, maneviyat ve estetiğin maddeleşmesi, ölümsüzlükten ölümlülük düzeyine düşmenin de bir sembolü olur.

İnsanlığın gelişme etaplarından ilki ALTIN ÇAĞI ile başlamış bulunuyor. Bunu daha sonra, gümüş, bakır, tunç ve demir...izliyor. Azteklerde altın, dünyanın derisi ve ilkbaharın sembolü olmuştur. Havadan, sudan etkilenip paslanmayan ve kararmayan, kimyasal reaksiyonlardan asla etkilenmeyen bir niteliğe sahip olan altının 10 gram kadarlık bir kitlesi ezilip in-celtilebiliyor ve bundan 570 metre kadar ince tel elde edilebiliyor.

İlk çağlardan itibaren tanrısal saygınlık kazanmış olan altın, dinsel objelerde yeğlenen bir maden olmayı sürekli olarak korumuştur. Kraliyet giysilerinde altın takılar egemen olmuştur.

Antik geleneklerde "bilginin kaidesi" ve "bilgeliğin tahtı " dır. Şayet siz kaide ve bilgiyi karıştırırsanız, o üstünüze düşecek ve sizi ezecektir...Yine aynı anlamda, " servetin suvarisi olunuz, ama asla atı değil !" de-nilmekteydi.

Ezoterik bir maden olan altın' ın yerin 11 kat altında, diğer çeşitli madenlerin arasında, bulunduğuna inanılıyordu. Bu bakımdan 11 sayısına ayrı bir önem verilmekteydi.

Altın iki taraflı bir karaktere sahip : İyi kullanıldığı takdirde mutluluk getirir. Aksi halde ona sahip olana ihanet eder. Keza pek çok kapıyı açabilen bir anahtar, kimi zaman da kemikleri ve boynu kırabilen bir yığından farkı olmaz... .Bu bakımdan onun kırılması, elde edilmesinden daha güçtür...

Çin mitolojisinde Gümüş dişi (YİN) altın ise erkek karakterli olup (YANG) dır.

KRİSTAL

Kristal küreler bilicilik sembolü olmuştur, Görünenle görünmeyenler arasında aracılık yapar. Görünmeyen gücün kaynağıdır.

ONYX (Hacı Bektaş Taşı)

Genel olarak bir uyumsuzluk gösterir. Kâbus gördürdüğü ve hamile kadınların çocuk düşürmelerine neden olduğundan, uğursuz olarak da kabul edilmiştir. Ama Hindistan ve İran' da, iyi anlamı vardır. Nazardan korur, doğumu kolaylaştırır. Anadolu' da da aynı inanç egemen olmuştur.

(İnsan Nasıl İnsan Oldu? dan alınmıştır)

Bir zamanlar bütün dünya insan için bir masaldı. Her şey karanlık ve anlaşılmayan birer varlıktı.

Her adım, elin her hareketi, insanı talihli ya da talihsiz edebilecek gizli bir kuvvet tarafından idare ediliyor sanılırdı.

Tecrübe o kadar azdı ki, insanlar geceden sonra gündüzün ya da kıştan sonra baharın gelip gelmeyeceğine bile emin değillerdi.

İnsanlar, güneş doğsun diye törenler yaparlardı. Mısır' da güneşin sembolü sayılan Firavun, her gün tapınağın etrafında dolaşırdı.

Mısırlılar, güzün " güneş asası" dedikleri bayramı kutlar ve yoluna devam edebilsin diye, zayıflayan güz güneşinin eline bir asa vermek gerektiğini sanırlardı.

Fakat bir yandan da, insan, yavaş yavaş dünyanın ve maddenin özelliklerini öğreniyordu.

Taşı yontan ve cilalıyan ilkel zanaatçı, taşın özelliklerini, kendi elleri ve gözleriyle incelerdi. Zanaatçı, taşın sert olduğunu, kuvvetle vurulursa parçalanabileceğini ve bağırmayacağını bilirdi. Gerçi taşlar birbirlerine benzemezlerdi. Belki aralarında dile geleni de bulunurdu.

Böyle tahminler bizi güldürebilir. Ama ilkel insan bunu çok ciddiye alırdı.

İlkel insan, daha olayları yasalara bağlayamadığı için, hayat ona hep istisnalarla dolu gibi gelirdi. Dünyada birbirine benzeyen iki taş bile bulunmadığını gören insan, özelliklerinin de başka olabileceğini sanırdı. Taştan yeni bir kazma yaparken, bunun da toprağı eski kazma gibi kazabilmesi için onu tıpkı eskisine benzetmeye çalışırdı.

Yüzlerce ve binlerce yıl geçti. İnsanın elinden gelip geçen çeşitli taşlardan, yavaş yavaş özellikleri ortak olan genel bir taş kavramı

meydana geliyordu. Bütün taşlar sertti. Demek taş sert bir maddeydi. Hiçbir taş konuşmadığına göre demek taşlar konuşmazdı.

Böylece, bilimin ilk tohumları, yani eşyalar hakkında kavramlar doğdu.

Bir usta, çakmaktaşı sert bir taştır derken, yalnız elindeki çakmaktaşını değil, bütün çakmaktaşlarını kastediyordu.

Yani insan doğanın yasasını, dünyada mevcut bir kuralı artık biliyordu.

HALE

İNSAN ORA'sı

Baş insandaki gelişmenin son evresidir. Fiziksel ve ruhsal faaliyetlerin tümü bu merkezden idare ve kontrol edilirler. İnsan vücudunun semavi kubbesi' dir. Bu bakımdan en önemli bir parçasıdır vücudun...

Eski Yunan tanrıları ve imparatorlarının heykellerinde başlar altın bir çemberle süslenirdi. Ancak Hıristiyan âlemi Batı Roma' nın düşüşüne kadar (M.S 476) bu süslemeden kaçınmıştır. Gerçek uygulamalar bu tarihten sonra olmuştur. Aslında hale, ilâhi ışığı alan ve onu etrafına yayan, diğer bir deyişle bir merkezden ruhsal enerjiyi yayınlayan, NUR SAÇAN, bir güneş imajı, NUR HALKASI veya bir taç gibidir. Bazı halelerin, kişiye verilen önemle orantılı olarak, normalinden daha büyükçe yapıldığı olmuştur. Bunlar haçlı ve elipsoit şeklinde olanlardır. Haleler sadece başı veya gövdeyle birlikte başı da içine alan olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Hıristiyan azizleri, ikonlar üzerinde gözlendiği gibi, kural olarak, başlarının etrafında sarı bir hale taşırlar. Bu kişiler gerek eylemleri, gerekse yaşamlarını sadece Tanrı aşkıyla doldurup sürdürmek suretiyle, üstün bir düzeye erişen ve bu nedenle kendilerine hayranlık duyulanlardır.

Genel olarak ikonografide, kullanımını gördüğümüz şu beş çeşit hale var:

1- Dairesel hale,

2- Haçlı hale,

3- Dörtgen hale,

4- Altı köşeli hale,

5- Elipsoit hale.(*Badem metnine bkz*)

Dairesel hale, başta İsa olmak üzere, Meryem, havariler ve diğer aziz kişiler (bazı imparatorlar dahil) in başlarının etrafında bulunur. Haçlı hale sadece İsa' ya aittir. Haç biçimindeki bu dört ışın O' nun tanrılaşmış maddi gövdesinden yayılmaktadır. Daire figürü sembolik açıdan daha çok, gökle ve semavilikle ilgilidir ve dünyadan göç etmiş olanlara da aittir. Dörtgen hale o anda yaşamakta olan krallar, imparatorlar, hibe (bağışta) bulunan ha-yırseverlere, hatta kutsal sayılan bazı hayvanların (İsa' yı sembolize eden Feniks kuşu ve kuzu gibi) başlarının etrafına çizilmekteydi. Hale aslında Hıristiyan ikonografisinde yaratılmıştır. Daha önceleri Asya sanatı ve Grek mitolojisinde görülmekteydi.

Kare aslında dünyadır, dünyeviliktir. Altı köşeli olan hale ise, kendisinde bazı yüksek fazileller bulunduğu kanıtlanmış ve inanılmış olan şahıslara uygulanmaktaydı. Işıklı bir bulut gibi figüre edilen elipsoit hale, badem ve badem ağacı bölümünde açıklamaya çalıştığımız gibi, sadece İsa ve Meryeme özgü, kimi zaman yüksek düzeydeki azizlere, özgü olmuştur. Elipsoit hale, bir insan ORA' sıdır. Badem anlamına gelen MANDORLE adıyla tanınıyor. Başta İsa, Meryem ve diğer, ebedi bir zafer içinde yansıtılması istenilen azizlerin tüm beden silüetlerini çevreler. Aslında main (baklava) biçiminin sembolizmi ile ilgilidir. Zamanla yanlan ovalleştirilmiş ve bu elipsoit bir görünüme dönüşmüştür. Göğün yumurtası, içinde güneşin 7 rengini ve göğün 7 katını içeren ve yerle göğü birleştiren, köprü kuran, gök kuşağı olarak da kurgulanmıştır. Boyalı paskalya yumurtası geleneğinin buradan kaynaklandığı da ile sürülür.

Mistik gelenekle set ve üst âlemleri ruh ve madde, su ile ateş, gökle yer küresinin gayet uyumlu bir biçimde gerçekleşmiş birleşimini simgelemektedir.

Kimi kaynaklara göre bu bir bademdir. Bademin kabuğu serttir. İçinde lezzetli olan çekirdeği (dinsel inancı, İsayı) muhafaza eder. Atmosferde dünyayı güneşin zararlı ışınlarından bir kabuk gibi korumaktadır.

Badem aslında lezzetli olduğu kadar insanlarda üretim gücünü artırıcı özelliğide olan bir meyvedir. Ancak ona ulaşmak, biraz zordur. Önce sert olan kabuğunu kırmak gerekir...(*Bkz. Haç metni*)

GÜNEŞ ŞEMSİYESİ (OMBREL)

Güneşin sembolüdür. Altındaki insanın, gerek otoritesi gerekse liyakatı nedeniyle, güneşle akrabalığı, yakınlığı olduğu kabul edilir, fonksiyonel olarak onun koruyucusudur; daha doğrusu o şahsın HALESİDİR. Önemli kişiler, elinde renkli tüylerle süslü bir güneş şemsiyesi tutan hizmetkârlarla çevrili olarak, tahtlarında otururlar. Bu olgu Çin geleneğinde bir zerafet ve zenginlik sembolüdür. İnsanların dikkatini üstündeki güneşe değil, daha çok onun altındaki kimseye yöneltir.

HARARET - IŞIN

Her ikisi de, fiziksel olarak, güneş tarafından yayınlanıp yeryüzündeki yaşamın oluşmasını ve bunun dengeli olarak sürmesini, sağlamaktadırlar. İnsana gelince o da, organik yaşamını, " güneşi sayılan " , kalbi sayesinde, sürdürebiliyor. Çünkü kalp kan dolaşımını, solunumla koordone etmekte ve vücuda yaşam için gerekli harareti sağlamaktadır. Bu açıdan kalple güneş arasında bir benzerlik ve bağlantı bulunuyor. Ancak kalpte, sıcaklığını " sevgi ve aşk " şeklinde, insanın duygusal benliğinde de yansıtan, bir başka ateş daha yanmaktadır...

İlkel resim sanatında güneşin hararet veren ışınlarının dalgalı, ışık verenlerinin ise, dik çizgiler şeklinde gösterildiğine tanık oluyoruz. Bu algılanma belki de ışık ve ısının atmosferi geçerken oluşturdukları titreşimlerden ileri geliyor.

Isı kozmik bir güç olup, (kaos)' un doğmasına neden olmuştur. Bu olay bize, tıpkı bir civcivin yumurtadan belirli bir süre ve ısı altında çıkması gibi, göğün yumurtası sayılan dünyanın da, doğmadan, oluşmadan önce, böyle bir kuluçka dönemi geçirdiğini gösteriyor.

Isı' nın madenin şeklini değiştirmesi, teknolojinin gelişmesinde önemli bir keşif olmuştur.

Hararetlenme, yani kızma olgusu, psikolojik açıdan " hiddetlenme" ile de özdeştirilmektedir. Bir savaşcının psikofizik veya manevi dediğimiz bir güç kazanarak, daha saldırgan bir girişimle döğüşmesi, öç alıcı mücadelelerde gözlendiği gibi, onun hiddetlenmesi ve hınç almak için gösterdiği azim sayesinde, bazen olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Bu bakımdan hararetin, (kızmanın) organizmada bu türden bir cesaret ve

aktivite faktörü olarak değerlendirilmesi, tartışılabilir bir konu olarak karşımıza çıkıyor...Sıcak savaş deyimi ısı' nın bu etkisiyle ilgilidir..*(Bu konuya "Kömür" metninde de değinilmiştir.)*

YUMURTA

Canlının doğma olayını ilk olarak başlatan bir tohumu içermesi nedeniyle, kendi kendini doğrudan açıklayan evrensel bir sembol olmuştur. Bu nedenle, evrenin yaradılışı sırasında dünyanın bir yumurtadan çıktığı inancı Yunanlılarda, Mısırlılarda, Seltlerde, Finikililerde, Kanaenlerde, Hintlilerde, Vietnamlılarda, Tibetlilerde, Çin ve Japon mitolojilerinde süregelen ortak bir inanç olmuştur. Örneğin, Hint geleneğinde bir Kozmik Yumurta' dan söz edilir. Bu yumurta (Hamsa) adı verilen bir kazın kuluçkaya yatmasıyla oluşur. İşte bu kaz ilâhi nefes / ruhtur. Sonra bu yumurta göğü (erkek) ve dünyayı (dişi) doğurmak için ikiye bölünür. Dikkat edilirse, önce erkeğin yaratıldığı ve hünsalığın bölünmesinden söz ediliyor...

Yumurta, başka bir görüş açısından, istirahat (dinlenme) ile ilgili olan olgu ve değerlendirmelerin de sembolizmine katılıyor. Örneğin, ev, yuva, kabuk, ana rahmi (döl yatağı)...Yumurtanın kabuğunun içinde, ana rahminde de olduğu gibi, serbest yaratıkla, adeta zincire vurulmuş gibi olan arasında, bir çekişme vardır. İçeride olan, herne kadar tatlı ve rahat bir ortamda ise de, oradan biran evvel çıkmayı özler. Nitekim civciv onun nazlı ve yumuşak kabuğunu kırıp delerek özgürlüğüne kavuşmaktadır. Bu bakımdan yumurta, tıpkı ana gibi, insanda uyku halinde olan, konfora aç ve haris burjuva ile meydan okuma tutkunu bir macerasever arasında geçen iç savaşların ve iç ve dış adaptasyon eğiliminin (extraversion / intraversion) sembolü olmak-tadır.

Tüm kozmogonilerde (tekvin-varetme, yaratma ilmi) ruhsal yumurtanın gök ve yeri olduğu kadar tüm iyi ve kötü olanların tohumlarını, aynı zamanda rönesansların ve kişiliğin belirmesi yasasını ihtiva ettiği varsayılmaktadır. Bir öğrenci tahsil yaşamında kendini, kendi âleminde yani

üniver/ üniversite' sinde, tıpkı bir yumurtanın içindeymişcesine, kapatılmış, hapsedilmiş hisseder, oradan bir an evvel çıkıp kurtulmak için elinden geleni yapar, bunun için yaşar ve mücadele verir...

Yumurta, doğanın " periyodik canlanması " sembollerinden biri olarakta karşımıza çıkıyor . Kırmızı boyalı Paque (Paskalya yortusu) yumurtası geleneği, bir çok ülkede " periyodik yaradılış mitolojisinin" bir görüntüsü olmaktadır. Bu yumurtaların kırmızıya boyanmasını, kan' ın rengi veya asaletin rengi olan pourpe (erguvani kırmızı) ile bağdaştırmamız mümkündür...

Ortodoks paskalyasında, yemeğe başlamadan önce, sofraya en önce getirilmiş olan kırmızı yumurtalar, İsa dirildi ! (Hıristos anesti), denilerek tokuşturulur ve soyularak yenir. İsa' nın yumurtadan çıktığı inancı egemendir. Kariye müzesinde iki belirgin örnek var; biri Anastazis (diriliş), diğeri ise Koimizis (derin uyku). Buralarda İsa' nın halesi bir yumurta biçimindedir.*(Bkz Hale)*

Kozmik yumurta inancı Dogon ve Mali Bambarlarının taştan yapılma haçlarının tepesinde sembolleştirilmiştir. Bu haç aynı zamanda dünyanın dört temel yönünü de sembolize etmektedir. Kongo yerlileri yumurtanın sarısını dişi ıslaklık, beyazını ise erkek spermi olarak tasarlamaktadırlar. Bu konuda ilginç bir yaklaşımda bulunarak şöyle demektedirler : Yumurtanın kabuğu iç kısımdan bir zarla izole edilmiştir. Kabuk aslında güneştir. Şayet yaratıcı, gök yüzünde, tıpkı yumurta zarı gibi, ıslak bir zar tabakası, yani atmosferi yaratmasaydı, kozmik yumurtanın kabuğu olan güneş dünyayı yakıp kavuracaktı!...

Yumurta genelde, Yunan-Roma mimarisinde görüldüğü gibi, yaşamın bir simgesi olmuştur.(Sütun frizlerindeki yumurta motiflerini anımsayalım.)

Tavuk mu yumurtadan, yoksa yumurta mı tavuktan?.. bu olgu antik çağlardan itibaren tüm toplumları düşündüren bir soru olmuştur. Sonuçta, tavuğun yumurtadan ve yumurtanın da tavuktan çıktığı gerçeğinin gözlenmesi, yumurtayı yaşamdaki ölüm/ doğum devridaim' in de bir simgesi yapmıştır.

MEVSİMLER

Ayın geçirdiği fazlar gibi mevsimler de, ilâhi dizemin aşamalarıdır. Bu aşamaların gelişimi şöyle : DOĞMA (ilkbahar), GELİŞME- formasyon (Yaz),

OLGUNLUK (Sonbahar) ve nihayet ölmüş olan toprağın yüzünü bir kefen gibi örttüğü kar' la gelen ÖLÜM (Kış).

Bu özdeştirme, insanın yaşam sürecinde olduğu kadar, geçmiş toplumlarda bazı mitolojik inanışların kökleşmesi nedenlerine ve milletlerin tarihi geçmişlerinde yer alan olaylara da uygun düşmektedir. Onların da çoğu kez, bir doğma, gelişme (yükselme), duraklama, gerileme ve ölüm veya ölümün hemen yanından sıyrılarak, yeniden doğdukları dönemler olmamış mıdır?..

Mevsimleri yansıtan semboller hakkında birkaç hatırlatma yapmak için, özellikle Roma döneminde gelişen ve en iyi korunmuş mozayiklerin sergilendiği ve Tunustakinden sonra dünyanın en zengin müzesi olan, Antakya Arkeoloji müzesine gireceğiz: Burada bulunan yer mozaiklerinde İlkbahar yeni doğan bir kuzu, bir keçi, henüz filizlenmeye başlayan bir funda veya bir çiçek çelengi ile, yaz mevsimi, ağzından alev fışkırtan bir ejder, buğday başağı, orak' la, Sonbahar bir tavşan, asma dalı, içinden meyveler taşan bereket boynuzu, Kış ise semender (bir cins su kertenkelesi), yaban ördeği veya bir ocaktan tüten duman veya alev şeklinde, sembolize edilmişlerdir.

Mevsimler bazı tanrı ve tanrıçalarla da ilişkilidirler : İlkbahar Hermes' tir; çünkü o Zeus' un habercisidir ve ekim ayının geldiğini bildirir. Yaz Apollon' dur ;günler hep güneşli olacaktır. Sonbahar, bağ bozumu ve şarap tanrısı olan Dionizos' un mevsimidir. Kış ise Hepaistos' tur.

Hepaistos Hera ve Zeus' un oğludur. Ama bir söylenceye göre, Hera onu kendi kendine doğurmuştur. Çünkü Zeus' un Athena' yı kafasından çıkarmasını kıskanmıştır. Hepaistos hem topal, hemde çirkindir. Her tür madeni işleyip güzel şeyler üretmiştir. Bunun içindir ki çoğu kez onu, elinde körüğü ile, bir ocak başında görürüz.

SABAH : Cennet saatidir, temizlik, saflık ve bakireliğin sembolü olmuştur.

GEZEGENLERİN İNSAN YAŞAMIYLA OLAN İLİŞKİSİ

Batıni konularla uğraşan bazı bilim adamları, astrolojik alanda, her gezegenin insandaki bir yaş sınırını simgelediğini ileri sürüyorlar, onlara göre :

Ay : Çocukluğun ilk devresi	(4 yaşına kadar olan süre)
Merkür : çocukluk	(5 'ten 14 " " ")
Venüs : Reşitlik (ergenlik)	(14 ' ten 22 " " ")
Güneş : Gençlik	(23' ten 34 " " ")
Mars : Tam erkeklik ve kadınlık	(35 ' ten 45 " " ")
Jüpiter : Olgunluk ve yaşlılık	(46' dan 56 " " ")
Satürn : İhtiyarlığın son aşaması	(57' den sonrası)

TARIM - SIĞIRTMAÇLIK

Topraktan, onun gücünden yararlanarak ürün elde etmek için sarfedilen gayretlerin tümüdür. Ancak bu güç toprağın içinde ve üstünde, hava, su ve ısının eşleşmesiyle oluşmaktadır.

Cilalıtaş çağında avcılık ve yiyecek toplayıcılığının yerini hayvan yetiştiriciliği ve TARIM almıştı. Nil, Dicle ve Fırat nehirlerinin her türlü canlıyla dolup taşan bataklık bölümleri, avcı ve balıkçılar için çekici alanlar haline geldi. Ayrıca bu bölgelerdeki alivyonlu arazi, tarım için elverişliydi. Böylece, çevre dağlardaki göçebe kabilelerin köy ekonomisi giderek değişikliğe uğradı ve kente bağımlı bir duruma geldi. Yiyecek toplayıcılığı, yerleşim merkezinin hemen yanındaki toprak parçalarına tohum eklimesiyle sonuçlandı ; ortaya (bahçe tarımı) çıktı ve özellikle kadınların bir işi oldu. Daha sonra, sabanın bulunmasıyla, çiftçilik gelişti ve tamamen erkeklere özgü bir uğraş olarak, gelişme gösterdi. Avcılık ise giderek, hayvanların evcilleşmesine yol açtı. Bundan böyle bazı hayvanlar öldürülmüyor, canlı olarak eve getirilip her yere kapatılıyordu. Sonuçta SIĞIRTMAÇLIK kendini gösterdi. Ancak sığırtmaçlık, her zaman ve yerde, bir erkek işi olarak süregeldi.

İlk kentsel yerleşim alanı, ilk ödeme sistemi, ilk kumaş, ilk ayna, ilk kase, bakırın ilk işlenişi ile bilinen ÇATALHÖYÜK ayrıca sığır hayvancılığının ilk örneklerini vermek ve insanlık tarihinin bilinen İLK TARIM ŞEHRİ olma özelliğine de sahiptir.

ORMAN

Doğa şeklinde bir tapınaktır, yeryüzü' nün saçlarıdır. Saçla yağmur arasındaki ilinti mitolojik sembolizmde daima yer almış bir olgudur. " Ağaçlar YAĞMUR DUASI İÇİN GÖĞE UZANAN EN GÜZEL ELLERDİR! " deniliyor...Sözün konusu orman olunca bizde şunları eklemek istiyoruz: Gök ağlar yeşili yaratmak için. Gözyaşları orman yangınını söndürmez!.

Anadoludaki "orman kıyımı" nın başlıca nedenlerini:

1- Erozyona,

2- Kasıtlı veya kasıtsız yangınlara,

3- Konut yapımı için ahşap malzemenin çokça kullanılmasına,

4- Isınma gereksiniminin odunla karşılanmasına,

5- Bazı Akdeniz ülkelerine odun ihraç edilmesine,

Roma döneminde çok sayıdaki hamamlarda sadece ve sürekli odun yakılmasına bağlıyacağız.

AĞAÇ SADECE AĞAÇ DEĞİLDİR...

Ağacın sembolizm edebiyatında, çeşitli yönlerden yorumlara yol açan ayrıcalı bir yeri bulunuyor. Çünkü o, yaşam denilen çarkın SÜREKLİLİK algısını yaratır. Yaşayan her insan gibi, hep yukarı, göğe doğru uzanarak, çıkmak, boy atmak ve mey-velerini vereceği BAŞA ULAŞMAK eğilim ve özlemini gösterir. Bu özelliği onu, doğada varolan tüm dikine duran yapı, yapıt ve yaratıkların başlıca sembollerinden biri yapmıştır. Bu açıdan öncelikle, ağaç' la DİKİLİ TAŞ' lar (Obeliskler) arasında, şu farkı gözeterek, bir özdeştirme yapmak mümkün : Yukarı Mısır Karnak tapınağındaki dikilitaşlar, tapınağı kötü ruhlardan koruyan birer paravan gibi kurgulanmaktaydılar.

STATİK YAŞAMIN BİTKİSEL CANLILIĞINI simgeleyen bu dikilitaşlar üzerine hiyeroglif yazıyla kazılmış bazı mesajlar, taşın aslında KUTSAL bir

madde oluşu nedeniyle, ölümsüzleşmiş, taş' ta bu yazılanlar sayesinde, birbirlerini bütünlercesine, bir kat daha kutsallaşmış bulunuyordu. Bu noktada taşla ağacın bir kıyaslamasını yaparsak, ağaçlarda dikilitaşlar gibi, doğal olarak göğe yükselmek, sanki orada birşeylere ulaşmak istemektedirler. İşte bu açıdan AĞAÇ DİNAMİK YAŞAMIN bir simgesi olmuştu.

Birbirlerini seven kişiler, tıpkı Adem ve Havva gibi, bir ağacın altına çekilip onun gölgesinde olmayı yeğlerler; sanki onun TANIKLIĞINI dilemektedirler...Sevgi ve anılarını ona gömerek ayrılırlar. Çoğu kez, ağaç gövdeleri üstünde onun dış kabuğu ile bütünleşen bir kalp resmi ve ona saplanmış bir ok' un yanında iki harfin kazılı olduğunu görürüz.

Ağaçlar evrenin şu üç katıyla birleşir ve ilişkisini sürekli olarak korur:

- Kökleriyle, güç aldığı YERALTI,
- Gövdesi ve alt dallarıyla YERYÜZÜ,
- Üst dallarıyla da, ışığın geldiği yöne yükselerek, GÖK' le.

Ağaç köklerinin arasında sürüngenler, yaprakları arasında ise, kuşlar yaşar. Sonuçta, ağaç, hayvanlar âleminin birçoğuna hem barınak, hem de onların beslenmelerine yardımcı olmaktadır. Adem' in, yaradılıştan itibaren, Tanrı' dan aldığı, "Büyüyünüz ve çoğalınız !" emrini, kesintisiz bir şekilde, uygulamak isterler...

Ağaç, topraktan özümlediği besleyici maddeleri, tıpkı bir canlı yaratığın kanı gibi, besi suyu içine karıştırarak, bunu gövde ve dallarının her tarafına, dengeli bir düzenle, dağıtır. Işık, hava ve ısıyla işbirliği yaparak, meyvelerini büyütür ve olgunlaştırır. Bir ana' nın evlatlarını yetiştirip, büyütmesine benzer bu işlevi...

Ağaç, yeryüzünde ateşin bulunmasına yardımcı bir araç olmuştur. Bu bakımdan, dünyayı yaratan dört etkenle ilişkilidir. Kuru ve kalınca bir ağaç dalı, mağara insanının kendini savunması amacıyla bir anda yerden uzanıp aldığı taşla beraber, başvurduğu ve asla yanından ayırmadığı ilk SİLAHI ve DOSTU da olmuştur...

İnsanı anımsatan ağaçların, onunki gibi, belirli, sınırlı ömürleri vardır. Şayet iyi bakılırsa, ya da uygun bir yerde doğup bitme şansına sahip olmuşsa, bu süre uzayabilir, uzatılabilir. Şayet bu koşullar olumsuz bir şekilde oluşur ve gelişirse, o da vaktinden önce göçer gider. Artık rengi YEŞİL değildir, toprağın rengine dönüşmüştür...

Seksüel açıdan ağaç, çift cinsiyetli (androgyne) androjin bir canlı olarak niteleniyor. Dikine duran gövdesi, güç ve enerji öğesi olarak, güneş, baba ve fallüs' le özdeştiriliyor. İnsanoğlunu dik tutan bel kemiği gibi, dünyanın mihveri kabul ediliyor. Öte yandan, kuş yuvalarını barındırdığı ve meyve verdiği için, onda hem koruyuculuk, hem de doğurucu...bir dişiliğin varoluşundan söz ediliyor. İşte bu açıdan, eski toplumların aile içi yaşantı geleneklerinde daima bir AĞAÇ BABA ve AĞAÇ ANA kavramlarının ege-men olduğu görülmüştür.

Günümüzde, soyağacı, aile kütüğü veya nüfus kütüğü diye adlandırılan bir ağaç var. Bu ağaçlar aslında, aile bireylerinin ana ve baba tarafından oluşan geçmişlerini tanımalarına ve başkalarına da tanıtıp kanıtlamalarına yardımcı olmaktadır. Onların manevi yönden unutulup silinmelerini, dallarının hep taze ve yeşil kalmalarını sağlar. Buna SOY AĞACI (Jeneoloji ağacı) deniyor. Her geçen yıl enine ve boyuna gelişerek büyüyor. Özellikle XIII. yy. ressamları, Eski Ahit ve İncil' den aldıkları bilgilerle, dallarında İsa ve Meryem' in geldikleri soyları, Juda krallarını, bir ağaç üzerinde resimlendirmiş ve bunları, Trabzon Aya Sofya Kilisesi kuzey kapısında görüldüğü gibi, kimi zaman cam eşyalar üzerinde de minyatür tarzında görselleştirilmişlerdir.

Resmi kurumların eğitim ve öğretimle ilgili diploma törenlerinde adından söz edilen YAŞ KÜTÜKLERİ' ni bu gelenekle bağdaştırmak istiyoruz. Çünkü buradaki KÜTÜK, o meslek "DALINDAN !" yetişenlerin geliştirmekte oldukları, yani zamanın zihniyet ve teknolojisini izliyerek, onu ayakta tutan, ona yeni boyutlar ekliyen çabaların ve girişimlerin güç aldığı bir DİREK olmaktadır. Bu amaçla yapılan törenlerde, kütüğe çakılan çivilerin aynı kütüğün üstünde yeşeren ağaca o kuşağında AŞILANMASI ve onunla birleşmek ve bütünleşmek amacıyla çakıldığını, söyleyeceğiz...

Çocuk terbiyesinin söz konusu olduğu hallerde, güncelleşmiş bir anlamı içeren " Ağaç yaşken eğilir " diyerek, aslında çocukla ağaç arasında sıcacık bir ilişki kurmuyormuyuz?...

En eski Yunan tapınağı olarak bilinen ve M.Ö VII yy. Tarihlenen Samos Adasındaki ünlü Hera tapınağı (Zeus' un karısı ve kardeşi) diğer ilk tapınaklarda olduğu gibi, ağaçtan imâl edilmiş sütunlarla çevrili bulunuyordu. O çağda mermer henüz kullanılmıyordu. Gerçek işlevi mekânı çepeçevre sararak, onu kötü ruhlardan korumakla görevli muhafızlar olarak kurgulanıyorlardı. Mısır tapınak mimarisinde de kadın gövdeli, KARYADİT adı verilen sütunların kullanıldığını anımsayalım.*(Bergama, Kızılbolu, Serapis tapınağı)*

Prien' deki Athena Tapınağı sütunlarında, sütun başları ile gövde boyu ve kaide çapı arasında tıpkı normal bir insanın boy ve başı arasındaki var olan orana eşit değerler saptanmış bulunuyor

Şimdi Hera tapınağının benzer örneğini göstermek için Nemrut Dağına çıkıyoruz : Burada Kral Antiokos' un, içinde gömülü bulunduğu bir türülüs var. güneş kültünün uygulandığı Doğu ve Batı teraslarındaki açık hava tapınaklarının kuzey ve güney kenarlarında bir sıra üzerine dizili 16 sütun bulunuyordu. Bu sütunların çatıyı tutmak gibi bir işlevleri olmadığına göre, diğer aslan kartal ve tahtlara oturmuş bulunan mitolojik tanrılarla beraber tapınağın manevi koruyuculuğunu yapmak ve kralларının kutsal bedenini kötü ruhlardan korumak gibi bir semavi görevi üslenmiş olacaklarını düşünüyorum. Nemrut' taki bu tapınaklarda, Yunanlının, özellikle diğer dini yapıtlarda, düzenleyip biçimlendirdiği tüm öğelerde uyum ve orantı ilkelerine özen gösterildiği gözlenmektedir.

Ezoterik çevreler, bir insanın TERS DÖNMÜŞ bir ağaç olduğunu ileri sürüyorlar. Nitekim, cennette TUBA adı verilen bir ağacın varlığından söz edilir. Bu ağaçın kökü yukarıda, dalları ise aşağıdadır.

Mitolojilerde sık sık yer alan ağaçlar genellikle şunlar : Zeytin , incir, akasya, meşe, defne, çam, selvi, sedir, kavak, palmiye, hurma, badem, çalı..... Bu ağaç türlerinin sembolik açıdan özgün, yorumsal açıklamaları, izleyen sayfalardadır.

Kutsal Kitap, Yeşil Ağaç, Kırmızı Ağaç kavramlarının yanında Yeşil İnsan ve Kırmızı İnsan' dan da söz ediyor. İbranicede ADAM (Adem) etimolojik olarak, Kırmızı İnsan demektir. ADAMAH, kırmızı toprak, DAM ise, kan anlamına geliyor.

İslâmda KADİR sözcüğü çok güçlü ve kudret sahbi demek olup, aynı zamanda YEŞİL anlamını içerdiğini de ileri sürenler var. kadir, ESMAYİ HÜSNA' dan, yani Tanrının 99 adından biri olup başkaları için kullanılmaz.

Her üç semavi dinde (Judaizm, Hıristiyan ve İslâmda) tüm ölüm ve dirilişlerini bitirip, tanrısallık düzeyine erişen, yani aslına dönen her kişi " Yeşil İnsan" olarak betimlenir. Bu bakımdan Yeşil Ağaç, Yeşil İnsanın, yani ilâhilik mertebesine erişmiş insanın imajı olur. Ayaklar bu ağacın derinliklerine inen kökleridir. Tüm enerjiyi içerirler. Tanrısallık sırlarını saklarlar. Bu bakımdan insanın ayağı, onun ana rahmindeki (germe) filiz şekline benzemiştir. Üzerinde insan vücudunun bölümlerinin bir çoğu adeta miniatürize edilmişlerdir. Akupunktur tedavi yöntemi kulaklarda olduğu gibi, ayak tabanlarında da uygulanıyor. Nedeni, vücudun diğer organlarıyla bağlantılı olan merkezlerin ayakta bulunmasıdır...

Bu konuda ilimsel düzeyde bir açıklama yapmak yetki ve yeteneğine sahip olmadığımdan, ilgi duyanların akupunktur uzmanlarına başvurmalarını öneririm.

HAYAT AĞACI

Değişik biçimlerde stilize edilmiş olan hayat ağacının Selçuklu mimarisindeki kullanımı 7-9 palmettidir. Bu sayılar göğün katlarını sembolize ederler. Ölenlerin ruhları bu katlara tırmanarak cennete gideceklerdir.

Orta Asya Şaman kaynaklarına göre, Hayat Ağacı dünyanın merkezi ve bu merkezden çıkan eksenidir. Şaman' ın yeraltıyla gökyüzü arasındaki seyahatinde bir merdivendir. Şaman onun üzerine çıkar ve gökyüzü ile irtibat kurar. Aynı zamanda bolluk ve bereketin sembolü olan hayat ağacının, sayıları 12 olan meyveleri besleyici, yaprakları ise her derde deva bir ilaçtır.

Hayat ağacı bazı çevre ve dönemlerde kayın ağacı olarak şekillendirilmiştir. Kayın Sibirya ve civarına, hurma ise Arap (İslâm) ülkelerine özgü bir ağaçtır. Ağacın kökü bir rozetten çıkar, bu dünyadır ve üstünde bir kuş (kartal) taşır. (*Erzurum çifte minare ve Yakutiye Medreseleri*) Uzmanların ifadelerine göre, aslında bu bir kartal değil, gücü gece duymayı da sağlıyacak şekilde .arttırılmak istenmiş, bir ONGUN' dur. Sayıları 24 tür. Bilindiği üzere, eski Türk boylarının totem olarak kendilerine özgü bir ongun kuşu bulunuyordu. Puhu, baykuş...gibi. Bu iki kuş geceleri uçar ve avlanır ve kendilerini ancak kulaklarıyla yönetebilmektedirler.

Hayat ağacı Hıristiyanlıkta (haç) ın prototipi olarak nitelenir. "İnsanlar onun sayesinde, yılanın ve ölümün üstesinden geleceklerdir" denilir.

Tanrı dünyayı yarattıktan sonra Adem' le Havva' yı cennet bahçesine yerleştirdi. Onlar bu bahçedeki tüm ağaçların meyvelerini yiyebiliyorlardı. Yalnız, Hayat Ağacının meyvesiyle, Bilgi Ağacının meyveleri onlara yasaktı. Hayat Ağacı' nın meyvelerini yerlerse sonsuz yaşama, Bilgi Ağacı' nın kini yerlerse tanrılar gibi, iyi ve kötünün bilincine sahip olacaklardı.

Bilgi Ağacına tırmanan bir yılan Havva' yı yasak meyveyi yemesi için kandırdı. Havva bu meyveyi Adem' le paylaştı ve bu yüzden cennetten kovuldular...

ZEYTİN AĞACI

Öncelikle barış, sonra da bereket ve güç' ün, dinsel inanışlarda ise, "günahlardan arınmış olmanın", sembolüdür. Mitolojiye göre ilk zeytin ağacı, Yunanistanda tanrıça Athena ile deniz tanrısı Posidon arasında geçen bir mücadele sonunda yerden bitiyor ve Athena' ya armağan ediliyor. Halen Atina akropolünde bu ağacın filizlerinin bulunduğu söylenir...

Tufan' ın sonunda bir güvercinin Nuh peygambere bir zeytin dalı getirmesi, her şeyin yeniden rahat ve huzura dönüştüğü, anlamında da yorumlanagelmiştir.

Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinde Zeytin Ağacı sürekli bir sulh sembolü olmuştur.

Orta çağ' da zeytin ağacı altın ve aşkın' da bir sembolüdür. İslâmda da peygambere ve evrensel insana adanan bir ağaç değerini taşımış ve dünyanın mihveri kabul edilmiştir.(*Bkz. Işık*)

İsa' nın üzerinde şehit edildiği haç' ın zeytin ya da sedir ağacından yapılmış olduğu sanıldığından, bu iki ağaca, özellikle Hıristiyan dindarları büyük saygınlık duymaktadırlar. İncir ağacı ise daha çok İslâm aleminde itibar görmektedir. Ancak ortak olan yönleri, her ikisinin de uzun ömürlü ve patates soğan gibi akrabalıkları olduğu ve hep aynı yerde, kardeşçesine, yerleşip ürediklerdir!..

Zeytin ağacının bir bereket simgesi olarakta benimsenmiş olması, onun gövdesinden tutun da, meyvesinin çekirdeğine varıncaya kadar, hemen her parçasından yararlanılabilir olmasından, ileri geliyor. Zeytin ağacının

bir ürünü olan zeytin yağının, kandillerde yakılması nedeniyle, (ışık)la ortak bir yönü de bulunmaktadır.

[Ünlü İngiliz yazarı Huxley gerçek bir Akdeniz bitkisi olan zeytinin İngiltere topraklarında nasıl bir güney havası estirdiğini yazdıktan sonra, şöyle devam eder:

"...Zeytin ağacı eğitilen bir atlete benzer. Hafifçe oturur toprak üstüne, yeşilliği de donuk değildir hiç. Zeytinin hafif gri ile gümüş yaprakları arasında hava bulunur hep, gölgeleri içinde de ışık parıltısı vardır."] *Ayda Bir Dergisi, Reşit ERGENER' den alınmıştır.*

İNCİR AĞACI

Öncelikle din ilmini sembolize etmekteydi. Bunun yanında bolluk ve bereketin göstergelerinden biri olmuştur. Çünkü meyvesi çok çekirdeklidir. Aynı zamanda **vahdet**' in karşıtı olan **kesret**, yani çokluğu da simgelemektedir. Hıristiyanlar bir zamanlar, İsa' nın mesih' liğini kabul etmemiş olan Yahudi sinogoklarını **kuru bir incir ağacı** olarak, nitelendiriyorlardı.

İncir ağacının bir ilim ağacı sembolü olarak kullanıldığına, yaradılış efsanesi ve Yeni Ahit' te rastlıyoruz. Bu nedenle, **Hayat Ağacı** yerine bazı yerlerde **İlim Ağacı** denildiğini de duyarız. Adem ve Havva çıplak organlarını bir incir yaprağıyla örterek gizlemişlerdir. Aynı efsanede, dünyadaki tüm ağaçların, kendilerini yönetmek için, incir ağacına oy verdiklerinden de söz edilir. Romalılara göre, imparatorluğun kurucuları olan Romülüs ve Romüs' ün doğdukları yer bir incir ağacının altıydı...

İncir ağacının ölümsüzlüğün de sembollerinden biri olmasının nedeni, bu ağacın fiziksel olarak uzun süren ömründen değil, onun bir ilim ağacı olmasından, kaynaklanıyordu. Çünkü sonsuza dek yaşayacak ve yaşatacak uğraşın, ancak **ilim alanında** oluştuğuna, inanmaktaydılar.

Türkçede "Ocağına incir ağacı dikerim" deyimi seni de onun gibi kurutur, işe yaramaz hale getiririm, anlamına geliyor. Gelenek olarak incir ağacı budanmaz. Dibine (küçük su) dökmek' te günah sayılır. Meryem' in sembollerinden biride incir ağacıdır. Çünkü incir ağacı çiçek açmadan meyvesini vermemektedir!...

SELVİ

Gerek uzun ömürlü gerekse sağlam bir gövdeye sahip oluşu nedeniyle, birçok toplumlar tarafından kutsal bir ağaç olarak kabul edilmiştir. Özellikle Yunanlı ve Romalılarda selvinin cehennem ilâhlarıyla irtibatı olduğu kanısı yerleşmiş ve onu yeraltı âleminin bir ağacı olarak görmüşlerdi. Plüton (Zeus' ün kardeşi olan yeraltı-cehennem tanrısı) kültünün bir objesi olan ve Akdeniz havzasında daha çok mezarlıklara dikilen bu ağaç, özelliğini uzun süre bozulmadan koruyan, reçinesi ve yeşilliğini kaybetmeyen yaprakları nedeniyle, ölümsüzlük ve yeniden doğuşun da simgesi olmuştur. Çinde selvi kozalaklarını yemenin ömrü uzattığı sanılmaktaydı. Nedeni, bu meyvenin Yang cevheri bakımından bir hayli zengin olduğunu sanmalarından ileri gelmekteydi. Orada rahiplerin bastonları selvi ağacından yapılır, ateş ibadeti için yakılacak ateşte, selvi ağacının dallarının sürtülmeleriyle, elde edilmekteydi. İslâmda selvinin gerek fiziki görünümü gerekse biyolojik yapısı yönünden ayrı bir yeri bulunuyor.*(Bu konuda cami avluları ile ilgili metinde yer verilmiştir.)*

ÇAM

Çam ağacının süsleme geleneğinin, Hıristiyanlıktan çok daha önceleri, Roma' da Anadoludan giden Kibele kültü rahipleri tarafından uygulandığı sanılıyor. Çam, onların görüşüne göre, Kibelenin sevgilisi ve aynı zamanda oğlu olan Attis' in, ölünce dönüştüğü biçim, yani erkek tanrının dfallüsünü simgeliyordu. O devir ve ülkede Kibele tapınağına sunulan çam kütükleri, bugün Noel bayramlarında yapıldığı gibi, Kibele uğruna kendilerini hadım eden rahiplerin, süslenmiş ve boyanmış cinsel organları ile donatılmaktaydı..

SEDİR ÇAMI

Zeytin ve İncir gibi, kutsal topraklarda yetişen bir çam türü. Genellikle bir Akdeniz bitkisidir. Ve daha çok Lübnanda bulunuyor. Mabut heykelleri,

tapınaklar (Salomon' un tapınağı), beşikler, tabutlar, meşalelerin özellikle bu ağaçtan imâl edilmesine özen gösterilmekteydi.

PALMİYE

İslâmda Hayat Ağacı, palmet adı verilen, palmiye yapraklı gösterilir. Bazı kaynaklar bunun hurma yaprağı da olabileceğini öne sürüyorlar. Ancak palmiye' yi alev dili şeklinde, bitkisel bir süs öğesi olarak, Selçuklu mimarisinde kullanılan motifler arasında da görmekteyiz. Palmiye Hıristiyanlıkta, sonsuz yaşam' ın sembollerinden biri sayılmaktaydı.

DEFNE

Yunan ve Romada, zafer kazanarak ölüm-süzlük katına ulaşanlara özgü bir yücelik sem-bolü olarak yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Krallar, imparatorlar milli kahraman olarak seçilenler, ilim adamları, arenalarda başarı gösteren atletlerin taçları, özellikle defne yap-rağıyla süsleniyordu. Öte yandan defne, diğer yaprağını dökmeyen ağaçlar gibi, sonsuz yaşamın, enerjinin ve gençliğin de evrensel bir simgesi olmuştur. Üniforma taşıyanların şapka kokartları ve siperliklerinde ve diğer dekorasyonlarda, genellikle meşe ve bazen de defne yaprakları bulunuyor.

Defne tanrı Apollon' nun kutsal ağacı olmuştur. Bunun öyküsü şöyle: Daphne (Defne) isimli güzel bir kız yaşar Yunanistanda. Bu Peneus' ün kızıdır ve bir su perisidir. Kendisini tanrıça Gaia' ya adayıp bir manastıra çekilmiş ve erkeklerden kaçarmış. Ama bir gün, Apollon ona gönül vermiş ; peşine düşmüş, kız kaçar Apollon kovalarmış. Tam yakalanacağı sırada, genç kız nehir tanrısı olan babasına yalvarmış, kendisini kurtarsın diye. Birden bire bir defne ağacına dönüşüvermiş. Tanrı bakmış ki, kollarının arasında sıktığı bir defne kütüğü. O zaman o da tanrı Zeus' a yalvarmış, rüzgâr olmuş ve başlamış bu defnenin yapraklarını okşamaya ve onlardan bir taç yapmış kendine...İşte o gün bu gün, defne Apollon' un kutsal ağacı olmuş...

Apollon tapınaklarında görevli bilicilerin bu nedenle, uykuya yatıp Apollondan haber alabilmek için, ağızlarında defne yaprağı çiğnedikleri söylenmektedir. Bu biliciler ayrıca, kendilerine danışanların başlarına, bir defne çelengi takmaktaydılar.*(Didim Apollon tapınağı)*

AKASYA

Salomon' nun tapınağını inşa eden ve Masonluk tarikatının kurucusu ve üstadı olan Finikeli Hiram' ın mezarına dikilmiştir. Yahudi ve Hıristiyanlarca makbul ve kutsal olarak değerlendirilen yönleri bulunuyor. Sert, çürümeyen dikenli bir ağaç, çiçekleri süt ve kan rengini anımsattığından o da ölümsüzlük ve yeniden yaşam (dirilme) sembollerinden biri ol-muştur. İlkel dinlerde bazı hünsa (Hermafrodit) sayılar, canlılar ve objelere karşı saygınlık duyulduğu saptanmıştır. Akasya ezoterislerin ifade ettiklerine göre hünsalığın ve ADEM' in de bir sembolü olmuştur.

Bazı kaynaklar İsa' nın çarmıha gerildiği ağacın zeytin veya sedirden değil, akasya ağacından yapıldığını savunuyorlar. Ancak çarmıha götürülürken başına taktıkları taç' ın dikenli bir akasya dalından olduğu kesindir.*(Bkz. Diken)*

Afrika Bambar kabileleri, kurban törenleri için yakılacak ateşi, içi oyulmuş bir akasya kütüğünün ortasına bir incir dalı sokup döndürerek, elde etmekteydiler. Bu uygulama uzmanlara, akasyada erkek, incirde ise dişilik ilkesinin varolduğu izlemini verdiriyor. Keza, Hindistanda Brahman adına düzenlenen ayinlerde akasya' dan yapılmış kült objelerinin kullanıldığı saptanmış bulunuyor.

KAVAK

Sulu toprakta yetişir ama kibrit' in de bu ağaçtan yapıldığı bilinir. Bu yönden kavak ağacında, bir su-ateş ilişkisinden, söz edilir.

MEŞE

Yıldırım çekme yeteneği onu tanrı Zeus' un ağacı ve atribüsü yapıyor. Herkül' ün ünlü topuzu meşe ağacındandı. Meşe bu açıdan uzun ömür, sağlamlık, güç, maddi ve manevi planda, bir yücelik ifade etmektedir. Genel anlamda dünyanın ekseni olarak yorumlanan ağaçlar içinde bu işlev, daha çok meşe ağacına, yakıştırılmıştır.

DİKEN

Dış etkilere karşı engel, zorluk gösterek, savunma amacına yönelik bir işlevi ve bunların sonucu olarakta, sert, hırçın ve hoş olmayan yaklaşımların sembolü olmuştur. Diken bir bitkinin doğal savunma öğesidir ve tıpkı hayvanlardaki boynuzun rolünü üslenir.

Topoloji (isimlendirme ilmi) de diken sözcüğünün, çoğu kez, bir aksiyal ve güneş sembolizmine uygun düşen " dikili taşlar" a verilen isim olduğu gözleniyor.

İsa' nın çarmıha götürülürken başına ona hakaret ve alaycı bir anlamda taktıkları, dikenli bir akasya dalından yapılmış olan taç' ın,aslında ışınlı bir taç, dikenlerin ise, sembol olarak, Kurtarıcı' nın aziz bedeninden yayılan parlak ışınlar olduğu söylenir...

İsa' nın ızdıraplı anlarında taşıdığı bu dikenli taç, bir başka yorumla göğün, bakir yerle evlenmelerini kutluyor. Trinite (üçleme- teslis) nin ikinci şahsı olan İnsan' nın Oğlu' nun daima bereket üretebilen bakire Toprak' la evlenmelerinin yüzüğü oluyor...

Diken

Çin' de oklar, yani uçan dikenler tehlikeli etkileri defetmeye yarıyan silahlardır.

Sami ve Hıristiyan geleneklerinde ise diken, henüz ekilmemiş vahşi toprağı anımsattığından bu tür toprağa " dikenli " toprak denilir.

Sürülmemiş bakir toprağı ve dikenli taç' ı temsil eden diken, portakal çiçekli taçla yer değiştirerek, evlenmelerde tıpkı toprağınki gibi, kadının bakireliğini de sembolleştirir...

Meksikada, agav adı verilen bir tür soğanlı ve hoş kokulu çiçeğin dikenleri,kurban kesmek için kullanılan bıçakları bileyen sileks (çakmak taşı) ile özdeştiriliyor. Bunun için rahipler kanlarını tanrılara sunmak için ken-dilerine cefa veriyorlar ve agav dikeni ile bacaklarını parçalıyorlardı...

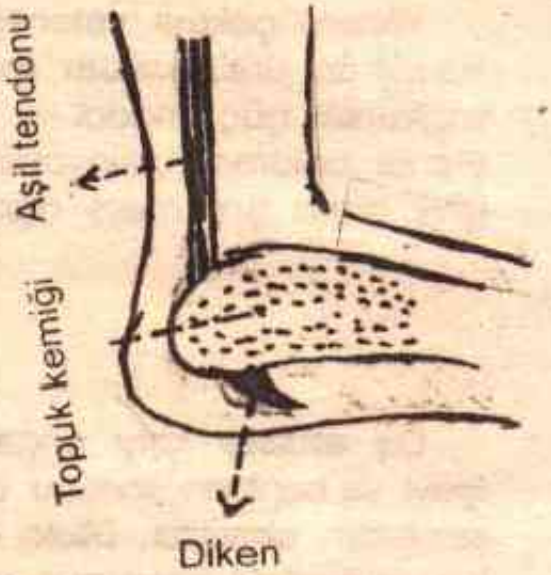

TOPUK DİKENİ:

Yumuşak doku romatizmasında, topuk kemiğinde DİKEN çıkabilir. Bu diken öne ve aşağıya uzar. Bu durumda kişi topuğuna tam basamaz ve ayak uçlarına basarak yürümeye mecbur kalır. Böylece romatizmalı olan doku, yer ve topuk kemiği arasında kalarak, ezilmeye maruz kamaz, dolaylı da olsa, koruyuculuk yapar...

Not: bu tıbbi açıklama İç Hastalıkları uzmanı ve turist rehberi Sayın Dr. Ahmet MADEN tarafından yapılmıştır.

NOHUT - LEBLEBİ

Daha çok Çorum ve civarı bölgesinde üretilen ve imal edilen bir kuru yemiş türüdür. Leblebinin Hititlerden bu yana varolduğunu ileri süren bazı uzmanlar, bunu Hititlerin toprağa bağlılığı ile açıklamaktalar...

BADEM AĞACI VE BADEM

Amaçları bazı gerçekleri araştırmaya yönelik olan doktrinlerde görüldüğü gibi, belirli bir inanç ve akideye sahip olan insanlar da o inancın gerektirdiği amaca ulaşma istemlerini fikirleriyle olduğu kadar, sınırlanmış bazı töreler içinde ve gene belirli hareketlerle yansıtmaya çalışırlar. Bazen de soyut düşüncelerinden bir kısmını somutlaştırabilmek için, bazı objelerden yararlanmak gereğini duyarlar. Aslında sembolizm bu gereksinimden kaynaklanıyor ve görünmeyen ve fakat gösterilmek istenilenlerin oluş-turduğu boşlukları dolduran bir araç oluyor, işte badem ve badem ağacı da bu yaklaşım içinde bütünlenerek, dinsel bazı benzetişler için uygun görülmüştür.

Sert bir kabuğu bulunur bademin. Bu kabuk onun yenilebilecek, lezzetli olan kısmını daha güvenli bir şekilde korumaktadır. Ona ulaşıp yiyebilmek için bu sert kabuğu kırmak zorunda kalırız. İşte bu görüş altında badem, (aranıp erişilmesi istenen şeyleri bağrında özenle saklayan) diğer soyut kavramların bir sembolü oluyor. " Şeriat hakikatin kabuğudur" ifadesinde gizli olan anlam, bu yaklaşımla yapılan açıklamaya uygun düşmektedir. Fransızların bir atasözü var : " Bademe ulaşmak için önce onun kabuğunu kırmak lazımdır..."

Çoğu kez sembolizmi bir araç olarak kullanan Hıristiyan ikonografisi İsa' yı bazen bir badem gibi gösterir. Onlara göre İsa, ilâhi ve insanî olan nitelikderini Meryem' in vücudunun içine gizlemiştir. Bunun için Meryem bir badem ağacı veya onun bakireliği, İsa ise, onun dallarında olgunlaşan bir bademdir. Mistik gelenekte badem bir sırrı sembolize eder. Sır denen şey ise çoğu zaman değerli bir hazine olur. Bademin kabuğu ise bu hazinenin kapısıdır.

Onuncu yüzyıldan itibaren yapılan kilise resimlerinde Meryem ve İsa bademi andıran elipsoit (köşeleri ovalleştirilmiş main) ışıklı bir bulut (HALE) içinde gösterilirler. Anastazis (diriliş) ve Koimizis (derin uyku) sahnelerinde gördüğümüz gibi, sadece yarısı şekillendirilen bu kompozisyonlardaki badem şekli aynı zamanda dirilişin zaferi, gök kuşağı veya bir güneş şemsiyesidir. Belki de Kozmik Yumurta' dır ; paskalya yumurtası ile ilgilidir. Paskalya yumurtalarının (pourpe) rengine boyanmaları sebepsiz olamaz. *(Kırmızı yoruma Bkz.)* Ancak, bu halenin ana rahminin görünümü olduğunu ileri sürenler de var...İsa' nın, (göğe yükselişini) canlandıran fresklerde motif olarak sağlı sollu badem ağacı dalları arasında gösterilmesinin bu anlamlarla bağlantılı olabileceği görüşündeyiz.. Elipsoit hale' ye MANDORLA (İtalyanca badem) deniliyor. Dinsel resimlerde, kutsal bir kişinin figürünün (tümünü) çevreleyen BADEM biçimindeki ışık halesi. Bu hale Hıristiyan sanatında çoğu kez İsa figürlerinde kullanılır. Budacı sanatında da raslanıyor. Mandorla' nın ilk örnekleri V. yy. da kilise mozaiklerinde görülüyor. VII. Yy dan sonra Mondorla İsa' nın ayrılmaz parçası oluyor. Bu hale yer yer Meryem içinde kullanılmış ve Rönesans' tan sonra terkedilmiştir. İsa için kullanıldığı yerler şunlar:

- İsa' nın nura bürünmesi ve göğe çıkışı,
- Ölümden sonra diriliş,
- Meryem' in ölümü (Komizis ya da DORMİSYON)

- Limbe' ye iniş (Katolik ilâhiyatında cennetle cehennem arasındaki sınır)
- Son mahkeme

Badem ağacına gelince; bu ağaç doğanın rönesansı (yeniden doğuşu) dur. Badem ağacı aslında bir duyarlılık ve narinlik ifade eder. Kış aylarının sonunda birazcık güneş görse hemen inanır ve baharı müjdelemek için sabırsızlandığından, birden çiçeklerini açıverir.. Ama az sonra, beklemediği ayazı yer ve düş kırıklığına uğrar. İşte bu olay onun masumiyet ve samimiliğinin bir yansıması olarak değerlendiriliyor. Üstelik çiçekleri de erguvani kırmızı, yani insaniyeti ve bekareti simgeleyen bir renkte olurlar...

Yunan- Roma mitolojisinde Kibelenin hem oğlu hemde sevgilisi olan Attis bir bakireden doğmuştur. Bu bakire ise bir badem ağacıdır. Meryem' in badem ağacına benzetilmesinde bu efsanenin izleri bulunabilir. Jacob (Yakup peygamber) in Tevratta sözü edilen rüyası da bir badem ağacının altında gerçekleşmiştir.

Yunanlı coğrafyacı, Lidyalı Pausanias (M.Ö II)' ın iddia ettiğine göre, bir badem ağacı altında uyuyakalan bir genç kız, şayet rüyasında sevdiği erkeği düşlerse, hamile olarak uyanırmışl.. Gene mitolojinin sayfalarında, badem ezmesinin tanrıların babası olan Zeus' un spermasıyla özdeştirildiğini okuyoruz (!) Badem ezmesinin erkeklik gücünü olumlu etki yapan bir gıda maddesi olduğu da ifade ediliyor...

Badem ağacı Yahudi toplumu tarafından da " yeniden doğuş" un bir sembolü olarak benimsenmiştir. Daha önce, Yedi Kollu Şamdan bölümünde değindiğimiz gibi, bu şamdanın kolları badem dalı ve mum veya kandillerin tesbit edildiği uçların ise, badem çiçeği biçiminde olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

ÇALI

Çalı (buisson) Tevrat' ta, Tanrının görüntüsü, olarak tanımlanıyor ve Tanrının ilk olarak Musa' ya, Sina Dağında, yandığı halde sönüp kül olmayan bir çalılık içinde, göründüğünden söz ediliyor. Ezoterik görüşe göre çalı, sıklığı nedeniyle, içinde göze görünmeyen bir hazine saklamaktadır. Söylenceye göre bir kısım ağaçlar, kendilerine kral olarak

çalı' yı seçmişler, o da bu öneriyi, şu koşulu ileri sürerek, kabul etmiştir : "Şayet eylemlerinizde iyi niyetli bir seçim yapmazsanız, bütün Lübnan selvilerini yakar, kül ederim! .." Ağaçla ot arasında, çoğu kez dikenli olan bu bitkiler, gerçekten birden tutuşup yanmaya eğilimli ve duyarlıdırlar. Ortaçağ metinlerinde, sözünü ettiğimiz "YANAN ÇALILIK", Meryem' e ait simgelerden bir başkası olarak karşımıza çıkıyor.

Çalı, Hayat Ateşi' nin kucakladığı Hayat Ağacı' nın bir sembolü olmuştur. Ateşin yakıp mahvetmediği bu çalı tertemiz bir toprakta kök salmış bulunuyor. Cezanın temiz kalması gerekir?. Kutsal mekanlara girişte ayakların çıplak olması, yerle aracısız basılıp temas edildiğinden, insanda fiziksel ve ruhsal açıdan soyutlanma duygusu veriyor.

Musa dağda, yana çalılık önünde Tanrı' dan ayakkabılarını çıkarma emrini almıştır. İsa' da havarilerinin ayaklarını Son Akşam Yemeğinden önce yıkamıştır..

AKANT YAPRAĞI

Özelliğini gayet simetrik olan yapraklarının biçimi ve dikenli oluşundan alan bu bitki, motif olarak dikkati çekmiş ve antik ve Ortaçağ dekorasyonlarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Yapraklarının tatlı bir yeşil renkte olmasına karşın, çiçeklerinin kokusu hoş değildir. Daha çok Akdeniz iklim bölgesinde yetişmekte olan akant bitkisi, Türkçede (Ayı yoncası) adıyla tanımlanıyor. Söylenceye göre Callimaque isimli Yunanlı bir heykeltraş (M.Ö V.), ölen genç bir kızın mezarına akant yapraklarından oluşturduğu bir çelenk koyuyor...Daha sonra akant yaprağı, özellikle mezar yapıtlarını süslemede, vazgeçilmez bir motif olarak sürüp gidiyor...Zaman içinde, bu bitkinin yaprağında, yaşamın felaket ve güçlüklerinin üstesinden gelme anlamında birşeylerin bulunduğu sezinlenerek, bir zafer anıtı ve ambleni gibi mezarların üstüne konulmakla beraber, diğer yapılarda da uygulanıyor. Bu çağlarda, başta tapınakların korintien sütun başlıkları olmak üzere, cenaze arabaları, seçkin kişilerin giysileri hep akant yapraklarıyla donatılmaktaydı. Onların inancına göre, topluma üstün hizmetler vermiş olan bu insanlar, akant yaprağınınki gibi, yaşamın dikenleriyle de yaralanmış ve buna rağmen mücadelerinden vaz geçmemiş ve nihayet ölmüşlerdir. O halde onların, sağlıklarında karşılaştıkları bu acı günlerin anısını unutmayıp yaşatmak bir görevdir. İşte onların bu anıları, zaferleri akant yapraklarıyla ölümsüzleşecektir...

Akantın özellikle dikenli oluşu, gül örneği, her dikenli ama güzel görünümlü diğer bitkiler gibi, hamlık, vahşilikle beraber, bakirelik anlamını da içermekteydi.

Doğal bir simetriye sahip olması, toplumda var olması istenilen denge ve düzeni çağrıştırmaktaydı...

MEYVE

Kapsamlı bir görüş açısı içinde, bereket tanrıçasının boynuzu veya tanrıların ziyafet sofralarındaki kupalardan taşan görünümlerinden algılanarak, bolluk ve bereketin sembolü olmuştur. İçinde taşıdığı taneler nedeniyle de, dünyanın yumurtası olarak tasarlanıyor

Dünya literatüründe meyveler, çeşitleri oranında farklı yorumlara neden olduklarından, bazen şehvet, bazen ölümsüzlük, bazen de mutluluk gibi olayların özgün sembolü haline gelmişlerdir. Bunların başında incir, nar ve elma geliyor...

Meyvenin yorumlara yol açan özelliği, öncelikle onun çekidekli bir yiyecek maddesi olmasından kaynaklanıyor. Çünkü çekirdek bir tohumdur. Meyve bu tohumları koruyor. Diğer yönden, neslin sürekliliğini güvence altına almada, sayı ilkesi' nin oynadığı rol tartışılmaz bir gerçektir. Meyvelerin içinde, tek tük ayrıklıklar yanında, genellikle birden fazla çekirdek, yani tohum bulunur. Bu çekirdekler toprağa gömülünce, biri olmazsa diğeri, mutlaka aynı türden olan bir meyve veya sebzeyi yaratmaktadır. Olay insan yaşamı için de aynı sonucu vermekte. Erkek spermaları da çok sayıdadır ve biri tutmazsa diğeri, gereken döllenmeyi başarır. Doğa, canlıların üremesindeki dengeyi korumak için balık ve kurbağa gibi savunmadan yoksun ve çok düşmanı olan diğer hayvanlara da aynı olanağı bahşetmiş değil midir?...Onlar da çok yumurta bırakırlar..

NAR

Nar' ın sembolizmi, genel olarak, ağaç kavunu, kabak, portakal benzeri ÇOK ÇEKİRDEKLİ meyvaların ki gibidir. İslâmda çok çekirdekliler KESRET' i, tek çekirdekliler ise VAHDET' i simgelerler. Her şeyden önce bereket ve kesiksiz bir zürriyetin sembolü olan nar, antik Yunanistanda Hera ve Afrodit' in atribüsü (alâmeti) olmuş bulunuyor. Demeter' de elinde bir haşhaş ya da nar, kimi zaman, ikisini de, birlikte tutarken gösterilir. Atinada

zafer tanrıçası ve taşıyıcısı Athena' nın sağ elinde bir tolga, sol elinde ise bir nar vardır. Romada gelinlerin başları nar dallarıyla yapılıyordu. Asya' da " yarılmış bir nar " bir şey dilemek anlamına gelmektedir. Vietnam' da " nar açılır ve yüz çocuğun gelmesi sağlanır " sözcüğü gelenekselleşmiştir. Gabonda analık bereketini simgeleyen nar, Hindistanda da kısırlıklarını gidermek için kadınların suyunu içtikleri bir meyva olmuştur.

Çok çekirdekli meyvelerin genç evliiere sunulması geleneği bugün bile Çin ve Vietnam' da sürdürülmektedir.

Hıristiyan mistiği (tasavvufu) bir bereket sembolü olan nar' ı manevi plan üzerine yerleştirerek, çekirdekleri, çiçeği, rengi, küresel görünümüyle ve suyundaki lezzetin Tanrısal gizleri içerdiğini ve insanları cezbettiğini ileri sürmektedirler.

Hıristiyanlık, kilise " nasıl ki bir nar tek bir kabuğun içinde çok sayıda taneyi ihtiva ediyorsa, aynı şekilde kilise de tek bir inanç içinde çeşitli ve çok sayıda insanları içinde saklar !" savıyla, özellikle kiliseninin sembolü olmasını istemiştir.

İslâm edebiyatında nar çiçeği, bir dilberin dudağına benzetilir. Bu konuda Sayın Sabahattin EYÜBOĞLU' nun 1964 basımlı (Şiirle Fransızca) adlı kitabında yer alan şu satırları yabancı çevrenin de beğenisini kazanmış, hatta bu kitabı yazarken yararlandığım " Semboller Sözlüğü" nün sayfalarında da yer almış olduğunu övgü ile ifade etmek istiyorum: **Nişanlılık koklanmamış bir gül, ve açılmamış bir nardır!..**

Side ören yeri' nin yerel lisanda NAR anlamına gelmesi, kentin bu bereket sembolüyle tanınmasının istendiğini düşündürüyor...

Nar, tasavvufi (mecazi) manada teklikte çokluk, çoklukta çokluk anlamına gelir. Nar'ın içindeki her tane bir insanı veya varlığı temsil eder. Bir nar açılınca taneler görülür ve bunların dünyaya veya evrenlere yayıldığı kabul edilir (Tümden gelim).

Evrenlere yayıldığı düşünülen her bir tane, yuvasını özleyince (tefekküre) düşünceye dalar ve arınarak kendini tanımaya çalışır. Böylece yuvaya dönüş yolculuğu başlar ve tekrar o narın, yani bütünün içindeki yerini alır. (Tüme varış) (Tasavvufa göre vahdet- vücut) Bu yolculuğu başarı ile tamamlayan kişiye olgun insan (insan-ı kâmil) denir. Olgun insan daha ileriye giderek narın içinde zarlarla ayrılmış her bir bölüm içindeki taneleri sevgi ile kucaklayarak tanımaya ve onlarla bütünleşmeye çalışır. Bu

surette kendisini narın bütünü olduğunu hissetmeye başlar. Bu surette diğer nar tanelerine kendi bedeninin hücreleri olarak kabul eder.

Bu düşünceye ulaşan kişi bütünü korur ve o bütünün gelişmesi için çalışır. O artık (gerçek insan) olmuştur.

Mason localarında dünyanın mihveri' ni simgeleyen 2 bronz sütun bulunuyor. Biri erkek ve aktif karakterli olup kırmızı, diğeri ise dişi ve pasif karakterlidir ve beyaz boyalıdır.

Her biriini üstünde biri GÖK, diğeri ise YER küresini betimleyen iki küre bulunur. Bu küreler de NAR' a benzetilmişlerdir.

Narın kabuğu Masonluğun veya dünyanın, hatta evrenin bir simgesidir. İçinde DÜZENLİ bir şekide yeralan tanelerse, Mason kardeşleri simgelerler. (*Bkz. Düğüm*)

ELMA

Her ne kadar farklı yorum ve anlamlara yön vermişse de, bunlar çoğu kez, ortak bir görüşte birleşiyorlar. Örneğin, İda Dağındaki güzellik kraliçesi seçiminde, Paris' in ortaya attığı ve üzerinde "en güzel kadına " yazılı olması nedeniyle, çeşitli anlaşmazlıklar yaratan elma, Hesperitlerin bekçiliğini yaptığı cennet bahçesinden, Herkül' ün bir altın elma çalarak ölümsüzlüğe kavuşması, Hayat ve İlim Ağacı olarak adlandırılan ve Adem' le Havva tarafından, yasaklanmış olmasına rağmen, yedikleri meyvenin elma olması...elmanın bir cennet taamı olarak kabul edildiğini kanıtlayan, mitolojik olaylardan birkaçıdır. Yatay olarak kesilen bir elmanın göbeğinde ilginç bir rastantı olarak bulunan beş köşeli yıldızla (5) sayısının sembolizmi arasında bağlantı kurulmaktadır. Pitagor mistikleri için beş köşeli yıldız YAŞAM ve BAĞLILIĞI simgelemektedir.

Göreme Açık Hava Müzesindeki Elmalı Kilisede, Baş melek Gabriel' in elinde tuttuğu küresel cismin bir elma olduğunu ileri sürenler de var (?)

BUĞDAY

Toprağın en güzel meyvesi buğdaydır. Buğday topraktan çıktığı gibi tekrar toprağa dönerek, daha çok

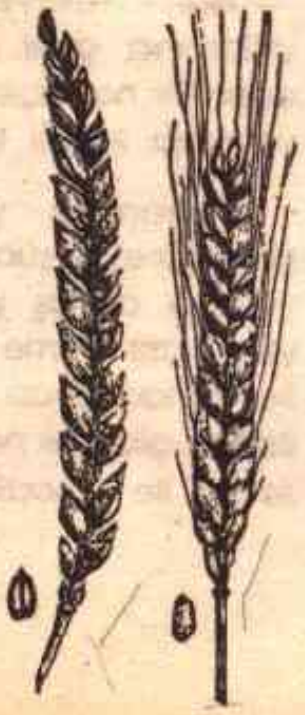

Başak

sayıda benzerlerini yaratmaktadır. Bu nedenle, doğum ve tekrar yaşama dönüş' ün bir sembolü olmuştur. Buğday çoğu kez ana rahmi ve toprağın sinesiyle özdeştirilmiştir.

Bir buğday bir başak doğurur. Gerek doğuruculuk gerekse kendi cinsinden olanları çokça verme özelliğinden ötürü, tanrıça Demeter' in de afribülerinden biri olmuştur.

GÜL

Doğu ülkelerinin (lotüs çiçeği) gibi, batıda da gülün yorumsal açıklamalarda çok başvurulan bir sembol olduğunu görüyoruz. Hıristiyan ikonografisinde, İsa' nın çarmıhtan dökülen kanının toplandığı bir kap (kupa) veya bu kan damlalarının değişerek aldığı biçim olduğu gibi, gene İsa' nın aldığı yaraları sembolize ettiği, ileri sürülüyor.

Gül çoğu kez kanla ilgili olarak mitolojide Athena ve Afrodite adanan bir çiçek olmuştur. Bu bakımdan dişi prensipe sahip olduğu varsayılır. Mitolojik verilere göre, aslında gül önceleri beyaz renkteydi. Ama bir gün güzel küçük br çocuk olan Adonis Zeus tarafından Afroditin koruması altına verilir. Ancak Afrodit çocuğa aşık olur. Onun bu aşkını kıskanan diğer tanrılar, özellikle Artemis, Adonisi feci bir şekilde yaralıyarak, öldürürler. Çocuğun çok kanı akar ve bunlardan beyaz güller biter. Durumu gören tanrıça Afrodit ona yardıma koşarken, ayağına bir diken batar ve bu yaradan akan kanlar o beyaz güllere bulaşarak, onların rengini kırmızıya çevirir. İşte o günden bu yana, mezarların üstüne kırmızı gül koymak ve temiz masum olan aşkını ifade etmek için sevgiliye kırmızı-beyaz güllerden oluşan bir buket verilmesinin adet haline geldiği söylenir...Renginden ötürü gülün kanla olduğu gibi, ateşlede ilintisi görülüyor. Ama bu ateş, için için yanan sevgi ve aşk ateşidir.

Gül, özellikle İslâm bezeme sanatında, geniş çapta kullanılan bir motif olmuştur. Din ki-taplarının başlıca (tezyin) öğesidir. Çünkü Hz. Muhammet gülün kokusunu çok seviyordu. Sarığının parçalarının güle dönüştüğü ve terinin bile gül gibi koktuğu rivayet

edilir. Bu bakımdan gül yağı ve gül suyu İslâm geleneklerinde geniş ölçüde yer almıştır. Fatih Sultan Mehmet' i de çoğu kez, elinde bir gül tutarken, görmekteyiz. Gül' ün biçim olarak, sarık şeklindeki serpuşları da etkilediği ileri sürülüyor...

Dinsel görüş gülü BİR ve TEK' e dönüşün de simgesi yapmıştır.

SARMISAK

Orta Avrupa geleneklerine göre, yatağın baş ucuna iliştirilmiş bir sarımsak buketi, ya da bir sarımsak çiçeği kolyesi vampirleri ve yılanları uzaklaştırmaktadır. Yunanlılar sarmısaktan nefret ediyorlardı. Akdeniz çanağından Hindistana kadar bütün ülkelerde sarmısak buketleri kırmızı bir yün iplikle bağlanarak, kem gözlerden koruyucu bir nazarlık olarak kullanılmıştır.

Günümüzde, Yunanistan Trakyasında yapılagelmekte olan Dioniziak karakterli dinsel törenlerde ileri gelen kimselerin ellerinde taneleri sarmısak olan tespih taşıdıkları gözlenmiştir. Karpat çobanları koyunlarını ilk sağmaya başlıyacakları zaman onları tehlikeli saldırılardan korumak için, ellerini sarmısakla ovalamaktadırlar. Eski Mısırın, sarmısağı "yılandan koruyucu tanrı" bile yaptığı bilinmektedir. Romada, sarmısak yemiş olanların Kibele tapınağına girmeleri yasaklanmıştı. Öte yandan sarmısak, Romalı askerlerin günlük yemekleri arasına sıkça girdiğinden, askeri yaşamın da bir sembolüydü.

Sevilmiyen kokusuna rağmen, sarmısak, Lokman Hekim' den itibaren, tüm hekimlerin de önerdiği gibi, " her derde deva " bir bitki olma özelliğini bugün bile korumaktadır.

HAYVAN

Tarih boyunca hemen her toplumun gelenek ve inançlarına paralel olarak, başta kozmik olmak üzere, diğer maddi ve manevi güç ve prensiplerin sembolü olarak seçilmişlerdir. Bunların bazıları şunlar : Astronomi ve meteorolojinin anası sayılan astrolojide, göğün otuzar derecelik 12 kısma ayrılmış olan burçlarının herbiri, kozmik enerjiyi

simgeleyen çeşitli hayvanlarla isimlendirilmiştir : Ayı, koç, boğa, oğlak, aslan, akrep, balık... gibi. Öte yandan Mısır tanrıları çoğu kez hayvan başlı olarak canlandırılmış ve Yunan-Roma mitolojisi ilâhlarının çoğu hayvan figürleriyle betimlenmişlerdir. Hıristiyanlık döneminde de aynı geleneğin devam ettiğine tanık oluyoruz. İncil yazarları ve bazı havariler, hatta İsa'nın bile bir hayvan sembolü bulunuyordu. Bunlardan kanatlı aslan Markos'un, öküz Lükas'ın, kartal Yahya'nın, balık ise İsa ve Petrus'un sembolü olmuştur. Ayrıca kutsal ruh bile dişi bir güvercinle sembolize ediliyordu. Bu konuya ilişkin olarak, Selçukluların kartalını, Hititlerin aslanını ve Asclepios'un yılan ve köstebeğini de sayabiliriz. Lükas'ı simgeleyen öküz başı Niğde Eski gümüş Manastırında görüyoruz.

Hayvan-İnsan Sözleşmesi

Mısırda tanrı Horus'un 3 oğlu hayvan şeklinde betimlenmiştir. (M.Ö 1250)

Modern çağın insanları da toplumlarında gerek sosyal gerekse siyasi amaç ve nedenle oluşturdukları PARTİ'lerin tanıtım amblemlerini genellikle hayvan türünden bir yaratık olarak seçmelerinin bu köklerden kaynaklandığı görüşündeyiz: Örnekler şunlar: AT(kırat), Kartal, Kelebek, Uğur böceği, Güvercin, Yunus balığı, Arı, Bozkurt...

Spor kulüplerinin adları, sarı kanarya, kara kartal, aslan, yeşil timsahlar, boğalar..Karınca (çalışkanlık), Kertenkele (uğur)

Sonuç olarak, Adem peygamberin, isimlerini koyduğunu söylediği tüm hayvanların, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü ile sürekli ilişki içinde oldukları ön planda tutularak, bunların her hangi değil, ama özel bir güç ve yeteğene sahip olanlarının, toplumlar tarafından, inançları doğrultusunda, kutsal birer sembol olarak değerlendirilen yaratıklar olduğuna tanık oluyoruz.

Van Akdamar Adasındaki eski Ermeni kilisesinin çevresi, ağırlık kuş olmak üzere, bölgede yaşayan çeşitli hayvanların taş kabartmalarıyla süslenmiştir. Biz bu olguda - yoruma açık olmak kaydıyla- İNSAN ve HAYVAN' ların bir arada ve BARIŞ içinde (pacification) yaşamaları arzusuna ilişkin, hümanistçe bir mesajın verilmek ve bu tür bir özlemin görüntülendirmek istendiği görüşündeyiz...

Daha sonra bazı hayvanlar üzerinde yapacağımız yorumsal açıklamamıza geçmeden önce, doğayı tümüyle kontrolu altında tutan Ana Tanrıça Artemis' in hayvanların da yaşamlarını denetlediğini, yabanı olanlarını evcilleştirdiği ve evcil olanları ise koruduğunu hatırlatmak istiyoruz..Kibele' ye gelince, o da vahşi hayvanlarla dosttu..

İlk insanların hayvanlardan öğrendikleri çok şey olmuştur. Mağara devri (Paleolitik) insanı ayı tırnaklarının mağara duvarlarındaki izlerinden esinlenerek resimler yapmaya daha sonraki evrelerde ise avlanmak için peşinden koştuğu hayvanın ayak izlerinden de yazı kültürüne, hayvan seslerini taklit ederek konuşma lisanına geçmiştir.

Cinsel birleşme pozisyonun da bile hayvanları taklit etmiştir.*(Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Hitit salonu " Düğün kabı adı verilen pişmiş toprak vazonun üstündeki resmi anımsayalım)*

Neolitik çağdan itibaren toprağa bağlılık, ekicilik ve bunun yanı sıra hayvan sürüleri besleme, yani çobanlık işi de ortaya çıkıyor. Bu amaçla, çevrede bulunan ve her hangi bir özelliği nedeniyle yararlı gördükleri hayvanları evcilleştirmeye başlıyorlar. Daha sonraları evcilleştirilen hayvanların ise, sırasıyla, koyun, inek, eşek ve at olduğu sanılmaktadır. Yük hayvanları için de şöyle bir kronoloji söz konusu : Koyun, ren geyiği, lama, yak, fil, deve, keçi, öküz, eşek ve nihayet at....

KOYUN ETİ : Genellikle Avrupalı turistlerin Türkiye' ye geldiklerinde koyun eti yemeği pek istemediklerine tanık oluyoruz. Bunun nedeni, özellikle orta Avrupa ülkelerinde yetiştirilen koyunların çok yağlı ve etlerinin pek lezzetli olmamasından kaynaklanıyor. Çünkü oralarda bu tür besin hayvanları belirli bir yerde dörtbir tarafı çitle çevrili meralarda otlatılmakta, dolayısıyla hayvan orada bulduğu yeşil otu yemek zorunda kalmaktadır. Öte yandan, kapatılmış bir yerde hapsedilmiş olmanın psikolojik etkisi, etinin lezzetine de yansımaktadır. Halbuki durum ülkemizde çok farklıdır. Koyunlar sürü halinde kırsal alanda, dağda bayırda, daha özgür koşullar altında yaşadığı ve canının çektiği çeşitli tür ve kokulu

otları yeme olanağını bulduğundan, eti kıyaslanamayacak derecede lezzetli olmaktadır...Şüphesiz bu farklılığı doğuran başka etkenler de vardır...

Desmond MORRİS' in "Hayvan - İnsan Sözleşmesi" adlı yapıtından, özümleyerek çıkardığım aşağıdaki satırlar, hayvanlara karşı olan tutum ve davranışlarımızı bir kez daha GÖZDEN GEÇİRMEMİZE yardımcı olacağı kanısındayım:

- Ben yeni bir HAYVAN HAKLARI BEYANNAMESİ' nin yayınlanmasının gerektiğine kesinlikle inanıyorum.
- Tüm canlılar birbirine bağımlıdır. Yırtıcı hayvanlar ava, avlarında bitkiye gereksinimleri vardır. Aşırı nüfus açlık demektir ; her tür de kendi nüfusunun felaket düzeyine ulaşmasını önliyecek, kendine özgü bir nüfus kontroluna sahiptir..
- İnsan yaratıcılığı, yan etkilerini araştırmadığımız bir ilaca benzemiştir.
- Kör inançların mantığa ve tılsımlı güçlerin sağduyuya egemen olduğu günlerde atalarımızın dünyası hayvan ruhlarıyla doluydu.
- Mağara duvarlarına bir boğanın mızrakla öldürülmesi resminin yapılması gerçek bir boğanın öldürülmesini kolaylaştıracaktı.
- Öldürülen hayvanların ruhlarına büyük saygı duyulmaktaydı. Onların resimleri (ruhları yaşasın diye de) yapılıyordu.
- Hayvan insanların ölümlerinden sonraki bir yeniden doğuş aracıydı, tanrıların habercisi ve hatta tanrının kendisiydi. Bu duruma en çok, hayvanların insan düşüncesinde önemli rol oynadıkları eski Mısır' da rastlanır.
- Cinsellik sembolü olan koç başlarını, büyük güçlülük sembolü olan aslan gövdeleriyle birleştirerek, hayali bir yaratık oluşturuyordu.
- Mısır' da Bestet adı verilen kedi tanrıça, hem bakire tanrıça ve hem de anne olarak Hıristiyanlığın Bakire Meryem' in öncüsüdür (!)

Yoğun cinselliği kediyi bir doğurganlık sembolü yapmaktaydı. Donguzlar böceği(scarabe) ise sürüklediği top biçimindeki gübre parçaları ile güneş topunun gökyüzündeki hareketini simgelediğinden, kedi ve böcek tanrı, güneşin temsilcileri olarak, birlikte resimlendiriliyordu.

Sonraları tanrılar insanlaşmış ve hayvan başlarını koruyarak insan gövdeleri almışlardır. Çakal ya da ibis kuşu başlı insanlar, şahin, timsah, aslan, koç ve inek başlı olanlar tapınakları süslemekteydi.

- Yılan en değerli nitelik olan ölümsüzlüğün simgesiydi.
- Bir yılan deri değiştirirken sanki yeni doğmuş gibidir.. eski Mısırlıları sünnet adetine götüren bu gözlem olduğu söylenmiştir. Yılana benzeyen erkeklik organından deri parçasının kesilip alınması, sünnetli erkeği ölümsüzlüğe kavuşturacaktı..
- Yılan özellikle Hıristiyanların nefret duyduğu ve en büyük düşmanları olan şeytanın onun içinde bulunduğu sanılan bir hayvan olmuştu.
- Yılan oynatıcının kobrası bu eski korkunun bir başka kurbanıdır. Gerçekte hayvanın dudakları kapatılmış olduğundan tümüyle zararsızdır ve bundan sonra da sahibine para kazandırmak için hayvana işkence yapılmaktadır. Yılancı kutsal müzikle hayvanı trans haline sokuyormuş gibi davranırsa da bütün yılanlar sağır olduğu için bu tümüyle yalandır. Bu gülünç gösteri hayvan dostlarımıza karmaşık canlı varlıklar olarak değil de, semboller olarak yaklaştığımız takdirde onların gerçek doğalarını nasıl anlayamayacağımızı göstermektedir. Semboller olarak bunların duyguları yoktur ve insanın kaprislerine kurban edilebilirler.
- Diğer hayvanlara karşı bu saygı eksikliği dini davranışlardaki bir değişimle daha da artmıştı. İlk Hıristiyan kilisesinin giderek artan etkisiyle hayvanlara tapınmanın her biçimi şiddetli bir saldırı altındaydı. Putperestliğin en yüksek noktası olarak görülen yılan mezhepleri de giderek ortadan kaldırılmaya başlandı.
- İnsanın diğer bütün yaratıklarda üstün olduğunu göstermek için Yaradılış bölümünde Tanrı' nın Nuh' a sözlerini almak yeterlidir: " Yeryüzünün tüm hayvanları senden korksunlar..Onlar senin ellerine teslim edilmişlerdir." Tanrı insana bütün diğer canlılar üstünde egemenlik vererek hayvanlara karşı bir yakın akrabalığımız olmadığını göstermiştir.
- Eski fikirler hala dilimizde süregelmektedir: Hakaret olarak hayvan adlarını kullanmaktayız; zevk için hala hayvan öldürmekteyiz. Hıristiyan mirası devam etmektedir. Kendimizi üstün yaratıklar olarak görüp dünyanın geri kalanına istediğimiz gibi davranmayı hakkımız olarak görmekteyiz.

- Tüm hayvanların insanları andıran yanları vardır: Bir çift göz, bir ağız, bir burun. Onlar da oynarlar, koşarlar ve sıçrarlar; bebeklikten yetişkinliğe geçerler; ve insan faaliyetlerine paralleliği olan davranış biçimleri gösterirler. Onlarada kendimizin yansımasını görmemizde şaşıracak bir şey yoktur. Evrime inananlar için bu, doğal bir akrabalık olarak kabul edilebilir.

- Avlanmanın balıklara daha az acı verdiği fikri ise yalnızca bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Suda yaşayan hayvanlar acı çektikleri zaman bağıramadıkları için biz onların acılarının derecesini ölçemeyiz. Oltaya takılan balıklar bağıracak olsalardı, bu hayvanların spor adına avlanmaları hemen yasaklanırdı.

- Evcil hayvanlar kuşaklar boyu üretilerek kendi yaşam biçimimize uydurulmuştur. Doğdukları andan başlayarak yanımızda büyüdükleri için " iki dilli " olmuşlar, bizimle olduğu kadar kendi türleriyle de rahat bir ilişkiye girmişlerdir.

- İnsanla köpek arasında var olan Hayvan Sözleşmesi olabildiğince ideal kabul edilebilir. Köpekler insan dostları için pek çok ödüller sunmaktadırlar. Örneğin hayvan besleyenler genelde hayvan beslemeyenlerden daha uzun yaşarlar. Köpeğin canlı ama sakinleştirici varlığı kentliler için bir stresten kurtulma aracıdır. Fizyolojik tepkilerini ölçmek için yapılan deneylerde hayvan sahiplerinin sevdikleri hayvanlarını birkaç dakika okşadıktan sonra önemli derecede bir sakinlik gösterdikleri saptanmıştır. Eğer bir kedi ya da köpeğe sahipseler, kalp hastalarının ikinci bir kriz geçirme olasılıkları daha azdır.

- İspanya' da yılda 1000 boğa güreşi yapılır ve bunlarda 4500 boğa öldürülür. Her boğanın ölümüne kadar 15 dakika geçer. Gösteri devam ederken geleneklere uyularak öldürülen ilk boğanın hayaları pişirilip arenadaki resmi kişilere sunulur. Bu da bize boğa güreşinin gerçek anlamını göstermektedir. Boğa, hayvan olarak değil,ilkel bir sembol olarak görülmektedir. Ortada işkenceyle öldürülen bir hayvan yoktur, üstesinden gelinen bir sembol vardır. Buradaki anlaşmanın göründüğü kadar sert olmadığı söylenebilir. Boğanın dört beş yıl yaşamasına ve bu yılları lüks içinde geçirmesine izin verilmektedir. Oysa eti için beslenen hayvanların ömrü bunun yarısı kadardır. Boğa, başına gelecekleri bilmemektedir, arenaya çıkınca da adrenalin salgısı çok arttığı için, savaş alanındaki bir asker gibi,

aldığı yaraları hissetmez. ölümü de vahşi köpekler tarafından parçalanan bir boğanınkinden daha kötü sayılmaz.

Neyse ki, günümüzde insanların çoğu kanlı sporları zevkli değil, iğrenç bulmaktadır. Büyük hayvan avcıları olarak evrime uğramış olsak bile zaman değişmiştir artık. Artık hayvanı kovalamak zorunda değiliz ve hayvanlara ilişkin kanlı alternatifler de artık kabul edilmemektedir. Çeşitli kanlı sporlar yerlerini artık daha soyut bir karşılaşmaya, futbola, bırakmıştır. Futbol, hayvan öldürmenin yerini almıştır.

Çağdaş top oyunları türümüzün en popüler kabile toplantılarıdır. Her hafta milyonlarca insan kabile kahramanlarının gol atmalarını ya da başka bir spor karşılaşmasını kazanmasını seyretmek için toplanmaktadır. Ortada hayvanların bulunmadığı bir av söz konusudur. Hedefler yine vardır ve isabet kaydedildiğinde herhangi bir hayvan ölmemektedir. Sporun her şeyi avcılıktan çıkmıştır. Şu anda var olan tüm sporlar ilkel avcılığın iki temel unsuru olan kovalamaca ve nişan almaya dayanmaktadır.

Sporu savaşın sembolik biçimi olarak görenler vardır. Bu yorumda bir gerçek payı varsa da, daha derinde yatan önemi spor karşılaşmalarının çağdaş insana eski kabile avcısının avlarını öldürme sürecini yeniden yeretmesidir. Ne de olsa savaşa başlamadan önce bir milyon yıl süreyle avlanmıştık. Savaşın kökeninde hep bir toprak anlaşmazlığı vardır ve en eski günlerimizde herhalde sayımız pek fazla toprak kavgasına girmeyecek kadar azdı. Diğer yandan sık sık çektiğimiz açlık nedeniyle her gün ava çıkmamız türümüze yeni bir kişilik kazandırmış olmalıdır. İşte günümüzün kansız sporlarında ifadesini bulan bu kişiliktir. Eski arenaların yerini aldığı av hayvanları şimdi çağdaş stadyumlar olmuştur. Kale avlanan hayvandır ve yeni kabile silahı olan topla öldürülmelidir.

İngiltere' de yumurtlayan tavukların yüzde 96' sı fabrika çiftliklerinde bulunmaktadır. 40 milyon tavuk 50X40 santim boyutlarında bir kafeste beşi bir arada yaşamaktadır. Bu da her bir tavuğa bir sayfa kağıttan daha az bir yaşama alanı verilmesi demektir. Tavuklar yetişkin yaşamlarının tümünü bu kafeslerde geçirirler. Doğdukları zaman dişiler erkeklerden ayrılır. Erkek civcivler hemen o anda gaz verilerek öldürülür. Tavuklar 18 haftalık iken tel kafeslere konulurlar, burada 70 haftalık olana kadar yumurtlarlar ve sonra da öldürülürler.

Her tavuk bize 300 kadar yumurta verir. Biz de buna karşılık ona sefil yaşamı veririz. Dünya etobur ve otoburlardan, yırtıcılardan ve avlarından

oluşmuştur. Hayvan yaşamının tarafsız bir gözlemcisi aralarındaki ilişkide taraf tutamaz. Etoburlar olmasaydı otoburlarda nüfus patlaması olacaktı. Otoburlar olmasaydı etoburlar açlıktan öleceklerdi. Bunların ikisi birden doğanın dengesini oluşturmaktadırlar. Bu dengeye müdahale etmek duygusal bir deliliktir. Otoburun olduğu kadar etoburun da yaşam biçimine saygı göstermeliyiz. Onları minnet ve sevgiyle uğurlamalıyız. Bu hayvanlar bizi 10.000 yıl beslemişler, yaşam ve ölümü bizimle paylaşmışlar ve hep bize, bizim onlara verdiğimizden çoğunu vermişlerdir. Onlar olmasaydı, uygarlık da olmayacaktı.

Kovalama, avlama, bekçilik, koku alma ya da avı getirme. Bu binlerce yıl süren büyük boyutlu bir genetik mühendisliğiydi. İnsanla olan ilişkisinde hiçbir hayvan bu kadar çok yönlü olmamıştır. Köpekler sahipleri için kusursuz dostlar olmuşlardır; insan dostlarını kendi sürülerinden biri olarak gördükleri için kesin olarak sadıktırlar, sahiplerini sözü dinlenmesi gereken hakim kişiler olarak gördüklerinden kolayca kontrol edilebilirler ve yine kendilerini besleyen sahiplerini ana babaları gibi gördükleri için de dostturlar.

Eşek, Mısır' da tam olarak evcilleştirilmiş ve ilk çiftliklerde çeşitli işlerde çalıştırılmıştır. Otlakların az, koşulların tehlikeli olduğu Kuzey Afrika yaylalarında ortaya çıkan eşek, kötü yaşam koşullarına alışkın dayanıklı bir hayvandı. Bu da onun zararına olmuştur. Bir atın dayanamayacağı bir diyetle yaşayabilir, her türlü sert davranışa dayanabilirdi.

At soylu, boğa ise güçlüydü ama eşek aptaldı. Bu yorgunluk bilmeyen yük taşıyıcılarına Teşekkür borçlu olmamıza rağmen, bu tür duyguları göstermemekte ısrar ettik. Eşeğe onur vermemiz gerekirken onu alay konusu haline getirdik. Bunun nedeni eşeğin çok sabırlı ve basit yiyecekleri ve pek az isteği ile bakımı kolay bir hayvan olmasıydı. Böylece tam da yoksulların hayvanı oluyordu. Canlı ve neşeli atla kıyaslanınca çok sakindi ve bunun cezasını da çekiyordu.*(Bkz. Eşek)*

At savaşta işe yaramaz olunca ona karşı tutumumuz da değişti. Savaşa son talihsiz girişinden bu yana geçen elli yıl içinde atın askeri rolü sembolik bir role dönüşmüştür.

Evcil hayvanların insan kölelerinin eşiti oldukları söylenmektedir. İnsanın köleliğini ortadan kaldırdığımıza göre şimdi sıra hayvan köleliğine gelmiştir. Kölelikleri ne kadar hafif olsa, hayvanlara ne kadar iyi davranılsa da bunlar yapmak zorunda oldukları işler nedeniyle alçaltılmaktadırlar. Bu görüşe göre bizler de hayvan olduğumuzdan,

hayvan akrabalarımız olarak bütün diğer yaratıklara eşitimiz olarak davranmamız gerekir. Hayvanların insan çıkarına olan kullanımları haklı görülemez.

Yeni bir Hayvan Hakları Beyannamesi ve her alanda Hayvan Sözleşmesine uymamızı sağlayacak vaktiyle Musa Peygamberin yayınladığı, Tanrı' nın 10 Emri gib(i) şu 10 emire ihtiyacımız vardır.

1- Batıl inançlarımızı ya da dini önyargılarımızı tatmin için hiçbir hayvana hayali iyi ya da kötü nitelikler yüklenemez.

2- Hiçbir hayvan üstünde egemenlik kurulamaz, hiçbir hayvan eğlendirmek için alçatılamaz.

3- Yeterli fiziksel ve toplumsal çevre sağlanmadan hiçbir hayvan tutsak edilemez

4- İnsan sahibinin yaşam biçimine kolaylıkla uyum sağlamayan hiçbir hayvan arkadaş olarak tutulamaz.

5- İnsan nüfusundaki artışla ya da doğrudan doğruya kötü davranmayla hiçbir hayvan türü yok edilemez.

6- Bize spor olanakları sağlamak için hiçbir hayvana acı çektirilemez.

7- Gereksiz deneyler amacıyla hiçbir hayvan bedensel ya da ruhsal işkenceye tabi tutulamaz.

8- Bize besin sağlamak için hiçbir çiftlik hayvanı yoksun bir çevrede yaşatılamaz.

9- Kürkü, derisi, dişi ya da başka bir lüks maddesi için hiçbir hayvana eziyet edilemez.

10- Hiçbir çalışan hayvan kendisinde strese ya da bedensel bir zarara yol açacak bir işte çalıştırılamaz.

Bu Hayvan Hakları Beyannamesi kaprisli bir ideal değildir. Pratik ve uygulanabilir bir şeydir. Ancak şu anda dünyada yaygınlaştırılmaktan da çok uzaktır. Beyanname, hayvan özgürlük hareketinin daha az aşırı fikirlerini içermektedir. Herhangi bir hayvana kötü davranmanın ekonomik nedenlerini kabul etmeye yanaşmamasıyla bu hareket, hayvanların durumunu düzeltmeye ve refahına yönelik davranışlarımızın önemli bir adımını temsil etmektedir. Bu hareketin üyeleri bizi bu Hayvan Hakları

Beyannamesi' nin maddelerini kabule ikna edebilirse Hayvan Sözleşmesi' nin önemli bir yeniden düzenlenmesini başarmış olacaklardır.

Bir sözleşmeyi çiğnemek şerefsizliktir ve biz hayvan dostlarımıza bunu yapmış bulunuyoruz. Onlar bizim akrabalarımızdır ve bizler de hayvanız. Onlara karşı zalim olmak bütün insanlar ve diğer türlerle olan bütün ilişkilerimizde zalim olmak demektir. Hayvan dostlarına sempati duyan herhangi bir kültür her bakımdan duyarlı ve sevecen olacaktır. Hayvanlarla bir yakınlık duyan her kültür, köklerine olan inancını sürdürebilen bir kültür olacaktır.

17 Ağustos Marmara depreminin ardından bu tür olası felaketi bize erkenden haber vermeleri için onların içgüdüsel tepkilerine sığınarak onlardan medet umuyoruz ! *(Yazarın notudur)*

Bir Türk hayvanseveri de şöyle demiş :

" Her hayvanın kötü olan huylarına ayrı ayrı sahip olduğu içindir ki, İNSAN en korkunç bir HAYVAN' dır "

Alçakgönüllü kökenlerimizi unutursak kısa sürede bu küçük gezegenimizde aklımıza eseni yapabileceğimizi hayal etmeye başlarız. Ve aradan çok geçmeden de gelecek bir çağın fosilleri, yeni dinozorlar oluruz.

HAYVANLARA TAPMAK (ZOOLATRİE)

İlkçağlarda insanlar hayvanlara da tapmışlardır. Hayvan tapımı, totem anlayışından türemiştir ve çok eskidir. Birçok uluslar, hayvanları kutsal ve kimi yerde de tanrı saymışlardır. Özellikle eski Mısır hayvan tapımının bütün çeşitlerini yüzyıllar boyunca sürdürmüş bir ülkedir. Bu ülkede öküzlere, ineklere, kedilere, leyleklere, timsahlara, farelere, su aygırlarına bile tapınılıyordu.

Tarihçi Herodotos, kulakları ve ön ayakları mücevherlerle süslü timsahlar gördüğünü yazmaktadır. Fransız arkeoloğu Mariette' in yaptığı kazılarda, kutsal boğaların yerleştirilmiş olduğu sandukalar bulunmuştur. İ.Ö. VI. Yüzyılda Mısır' a saldıran İranlılar, ordularının önüne kedilerle leylek-leri yerleştirmişlerdi. Nitekim Mısırlılar, karşılarında tanrılarını(!) görünce onlara karşı silah kullanma gücünü gösteremediler. Hindistan' da ineklere, timsahlara, fillere ve maymunlara ; Pasifik Okyanusu' nda

kertenkeleye ; Afrika' da aslanlara ve yılanlara, Girit' te boğalara tapılmıştır. Birçok eski Yunan klanları hayvan adları taşımaktadır. Gene eski Yunan' da yılan ve köstebek tanrı katına çıkarılmışlardır. (Bkz. Asclepion)

Mısır Tanrıları çeşitli hayvanlarla simgelenmiştir. Phtah ve Osiris Apis öküzünde belirmektedir. Hathor inek, Horus leylek, Ganeş fil, Toth maymun, Kepre bokböceği kafalıdır. Yunan tanrılarının yanlarından hiç ayrılmadığı çeşitli hayvanlar vardır ; Zeus' ün kartalı, Athena' nın baykuşu, Apollon' nun kertenkelesi bu gibi tanrı arkadaşı- hayvan' lara örnektir.

Yunan tanrılarının çoğu çeşitli serüvenlerinde değişik hayvan kılıklarına girerler. Örneğin, Zeus kuğu kuşu kılığına girerek Leda' yı, boğa kılığına girerek Europa' yı kaçırır; İo inek kılığına girerek dünyayı dolaşır. Hint tanrıları ve Buda çeşitli hayvan kılıklarına bürünürler. Mısır inançlarında tanrı Râ bir yumurtadan kaz biçiminde çıkar ve uçmaya başlar, onun uçuşuyla göğün karanlığı aydınlanır ve yeryüzü canlanır...

FİL

Arap ülkelerindeki deve katarları gibi, filler bilhassa Asya' da ulaştırma ve savaşlarda silah olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Türkleri' nin fillerle ilk ilişkisi 1402 yılında Timur ve Yıldırım Beyazıt arasındaki Çubuk savaşında ortaya çıkmıştır. Türk or-dusundaki süvari birliklerinde kullanılan atlar, ilk defa gördükleri filler karşılaşınca ürkmüşler ve bozulmuşlardır. Buna rağmen filler Anadolu' nun sert iklimine uyum gösteremeyip o zamanın deyimi ile "telef olmuşlardır". Bugün Ankara' da kavunları ile ünlü Yuva köyü yakınlarındaki iri tümsekler 581 yıl önceki bu savaşta kullanılan fillerin gö-müldükleri yerlerdir, deniliyor...

. Fil aynen İslâmda olduğu gibi Doğu dinlerinde sık sık kendisinden bahsedilen bir hayvandır. Brahmanizm ve Konfüçyüs inançlarında fillerden "Kutsal yaratıklar" olarak söz edilir.

Barutun keşfinden sonra bile filler Çin, Hint ve Çin Hindi ülkelerinde ağır savaş aracı olarak kullanılmıştır. Hindistan' daki Babür istilâsı ve Türk-

Babür İmparatorluğu' nun kurulmasında fillerin atlardan daha fazla ağırlık taşıyan taktik güç olarak kabul edildiği bilinmektedir.

Fillerin son derece gelişmiş bir aile hayatını benimsediklerini bilginler anlatmaktadır. Öleceği zaman eşine " hazin sonucu " göstermemek için fillerin aileden uzaklaşıp mezarlıklarına gittikleri ve öldürülmesine tanık oldukları eşlerinin intikamını alamadıkları zaman, kendilerini açlığa mahkum edip mezarlığa yöneldikleri, bilinmektedir. Eşlerinin üzerine bir başka eş benimsemeyen filler, derilerinin kalınlığı ve iri cüsseleri bakımından savaş aracı olarak kullanılmışlardır. Ancak " Derin delici " ateşli silahların ortaya çıkmasından sonra filler, savaşlarda sadece geri hattardaki ikmâl aracı olarak, hizmete alınmışlardır.

· Büyükbaş hayvanların aksine filin çalışan bir hayvan olarak kullanımı hemen hemen sona ermiştir ve hem Afrika hem de Asya' daki yabanıl fil sayısı hızla azalmaktadır. Anibal' in Pön Savaşları' ndaki örneğine rağmen kullanılması ise giderek sınırlanmıştır.

Fil savaş alanında düşman tarafından ilk göründüğünde çok müthiş bir etki yaratmıştır. Düşman ordular bu zırhla kaplı, hortumlarına kılıçlar, dişlerinin ucuna zehirli hançerler bağlanmış bu devleri görür görmez dağılmaktaydılar. Ancak kısa sürede fillerin gürültüler çıkarılarak hayvanları panik içinde kaçıştırmak ve bu arada kendi ordularını darmadağın etmelerini sağlamak mümkün olmuştur. (Timur, Yıldırım Beyazıt Ankara savaşı)

Filin çalışma arkadaşı olarak başarısı da fazla önemli olmamıştır; bugün sadece Uzak Doğu' nun belirli yerlerinde orman sanayiinde kullanılmaktadır. En fazla taşıyacağı yük 300 kilo olduğu için yük hayvanı olarak da pek önemli sayılmaz. Yük hayvanı olarak böylece, yalnız sekiz insanın işini yapabilmesi onun yakalanıp eğitilmesine değmiyordu. Ancak çekici bir güç olarak iki tonluk kütükleri rahatça çekebilmektedir. Birlikte çalışan bir çift fil beş tonluk bir yükü çekebiliyordu. Ayrıca büyük ağaçları iterek devirebiliyorlardı.

· Filin en büyük kusuru üretilmesinin ekonomik olmayışıdır: Yetişkinliğe erişmesi çok uzun zaman almaktaydı. Fillerin ormanlardan yakalanması gerekiyordu ve bu da kolay iş değildi. Ya bir sürünün içine girebileceği kadar çevresi kapalı yerler yapılmalı ya da başka bir tehlikeli yöntem kullanılmalıydı. Kement atma yöntemi denendiyse de, bunun hem hayvan hem de avcı için tehlikeli olduğu görüldü. Hayvanları uyutmak için uyuşturuculu yem vermeye de başvurulmuştu, ancak bu o kadar çok

uyuşturucu gerektiriyordu ki, hiç ekonomik değildi ; ayrıca uyuşturulan filler çoğunlukla yere yığılmadan önce çok uzaklara gidiyor ve kolaylıkla bulunamıyorlardı. Toprağa çukurlar kazılma denendiyse de, bunlara düşen filler sık sık yaralanıyorlar ve o zaman da işe koşulamıyorlardı. Sonunda, sürüyü tuzağa doğru kovalamak için çok adam gerekmesine rağmen çevresi kapalı tuzak yerleri yeğlendi.

Yabanıl bir filin ehlileştirilmesi de güç ve tehlikeli bir işti.

Sıradan bir filin zekası insan hilekârlığına erişemiyeceği için hayvan bu yeni dost ve koruyucusuna uysal davranır. Filin evcil bir hayvan olarak kullanılamamasının bir nedeni de budur: Fil her zaman aynı kişi tarafından yönetilmelidir. Başka bir insanı reddeder. Olağanüstü bir ortaklıktır bu. Bir fil ile insanı birlikte görmek bir iş dostluğundan çok duygusal bir bağa tanık olmaktır. Bu bir evlilik gibi bir yaşam boyu sürer ve fillerle insanların yaşam süreleri de hemen hemen aynıdır. Her bakıcı bir tek file, her fil de tek bir bakıcıya sadıktır. İnsan ile hayvan arasındaki en şaşırtıcı ilişkilerden biridir bu.

Saraçhane' den Atatürk Köprüsü' ne inerken,' sol tarafta görülen Bizans döneminden kalma nişlerin, Osmanlı ordusuna Yavuz Sultan Selim' den IV. Mehmet' e kadar hizmet vermesi istenen " fil bölükleri için ahır" olarak kullanıldığı söyleniyor. Aslında bunlar eski Bizans kilise (Molla Zeyrek Camii) ne ait kalıntılardır. Gerçek olan açıklamayı uzmanlarımıza bırakmak kaydıyla, bu nişlerin fil ahırı olarak yapılmadığını, ama o amaçla kullanılmış olabileceğini düşünüyoruz...*(Yazarın notu)*

BOYNUZ - BEREKET BOYNUZU

Boynuz tırnağımsı bir maddeden oluşmuştur. Memeli, geviş getiren bazı hayvanların savunma ve hücum silahlarıdır.

Boynuz eski çağ kültür ve mitolojilerinde manevi yükseliş ve güçlülüğün sembolü olmuştur. Aynı zamanda koç boynuzu' nun güneş, boğa boynuzu' nun ise ay benzeri bir özyapıya sahip olduğu varsayılmaktaydı. Yunan-Roma mitolojilerinde bereket ve mutluluğun bir sembolü olarak yerleştiğini gördüğümüz bu boynuzun içi, aşırı bolluk anlamında, buğday daneleri ve dışarıya taşmış

meyvelerle doludur. Ağzı aşağıya değil yukarıya doğru açıktır. Hititlerde (riton) adı verilen libasyon kaplarının bazıları boynuz şeklinde yapılmaktaydı. Hitit tanrıları da boğa boynuzlu olarak gösterilmişlerdi.

Tapınakların sütun başlıklarındaki (volüt) adı verilen koç boynuzları ve yumurta motifleri güç ve bereketi simgeleyen öğeler olmuşlardır.

Boynuz çıkardığı hayvani, uzaklardan duyulabilen farklı bir ses verme özelliğinden dolayı, avcıların birbirleriyle haberleşmesi için kullandıkları geleneksel bir iletişim aracı olarak süregeliyor... Ayrıca barutluk olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Çünkü tabii bir hunidir.

(Aşağıdaki metin, araştırmacı- yazar Sargon ERDEM' in 113 sayılı Zafer Dergisinde çıkan makalesinden özümlenmiştir.)

...Tarihte pek çok örneği bulunan ve adına Latince corniculum denilen boynuzlu miğfer, özellikle geç devirlerde Galyalılar' ın ve Vikingler' in sem-bolü haline gelmiştir...Büyük İskender Mısır' ı fethettiği zaman, halkın sevgi ve saygısını kazanabilmek için, baş tanrı Amon' un oğlu olduğunu iddia etmiş ve böylece, zaten binlerce yıldan beri firavunların tanrılığına inanmış olan Mısır halkına, kendisinde ilahi bir güç bulunduğunu kolaylıkla kabul ettirmiştir. Tanrı Amon' un koç başlı olduğuna inanıldığı ve heykelleri boynuzlu yapıldığı için, İskender de manen boynuzlu farzedilmiş ve ölümünden sonra adına kesilen sikkelerde koç boynuzlarıyla resmedilmişti.

Musa

Büyük İskender

...Boynuz, özellikle boğa boynuzu, tarihin ilk günlerinden beri güç-kuvvet sembolü olarak kabul edilmiş ve bu sebeple eski medeniyetlerin hemen hepsinde tanrı ve mukaddes yaratık tasvirleri boynuzlu yapılmıştır. Boynuzun güç sembolü olarak İslâm kültürüne de girdiği görülmekte ve nitekim Hz. Mevlânâ da Mesnevi' de, Hz. Musa' nın ağzından Firavuna

hitaben " sivri, keskin boynuzların nice çiğerler deldi, işte şu asam da senin küstah boynuzunu kırdı " demektedir.

...söz konusu " boynuz sahibi, boynuzlu" tabiri ile son asırlarda Avrupa' dan dünyaya yayılan yeni " boynuzlu" (karısı tarafından aldatıldığını bilen koca) tabiri arasında her hangi bir münasebet mevcut değildir. Bu ikincisi, semizleşmelerini temin gayesiyle kısırlaştırılan horozların, diğerlerinden ayırdedilebilmeleri için ve artık döğüşemiyeceklerinden dolayı işlerine de yaramayacak olan mahmuzlarının kesilerek ibiklerine takılması (fes püskülü gibi) ve boynuza benzeyen bu mahmuzlar sebebiyle hayvanlara " boynuzlu horoz " denilmesinden (mahmuzlu horoz denemez, çünkü o zaman mahmuzu kesilmemiş horozlar akla gelir) kaynaklanmakta olup (bkz. Webster' s Third New International Dictionary, cornute 2; horn 4b) " dişisini kıskanmayan, onun uğruna döğüşmeyen erkek" manasında kullanılmaktadır. Avrupa' daki bu boynuzlu tabirinin fazla eskilere gitmemesi gerekir. Çünkü eskiden beri bilinseydi, Michelangelo (1475-1564), bu çirkin manayı gözönünde tutar ve ünlü Hz. Musa heykelini boynuzlu yapmazdı.

KUYRUK

Anatomik olarak, omurganın, kuyruk sokumu denilen alt ucunun bitim yerine takılı bir organdır. Hayvanlardaki kuyruğun işlevlerinden biri de onun bir yön ve denge unsuru olmasıdır. Örneğin ağaçlarda yaşayan maymunlar için kuyruk çok önemli bir rol oynar. Kedi' ye gelince; bu hayvan, yüksek bir yerden düştüğünde, kuyruğunun sağladığı yönlenme sayesinde (dört ayak üstüne) düşebilmektedir. Kuyruğu kesilmiş bir kedi üzerinde yapılan de-neyimde aynı sonucun alınmadığı saptanmıştır.

Kuyruk, bir şeyin arkasına takılı olan, ona ilâve edilen veya edilenlere de verilen bir isimdir. Yerine göre tabi olmayı, bağlılığı ifade eder. Kuyrukta bir tür arkalık, gerilik, takipçilik, izleyicilik anlamı veren bir imaj vardır. Aslında kuyruğun takılı olduğu bu nokta, hayvanın en güçlü olduğu, veya belirli bir gücün birikim yaptığı yerdir. Bu gerçekten hareket, bizi güncel yaşantımızda sıkça görünen bir olguya yaklaştırıyor : İnsanlar birbiri ardınca dizilip kuyruklar oluşturuyor, sıraları geldiğinde, o noktada varolan ve edinmek, yararlanmak istedikleri bir güce, bir kaynağa erişip edinmeyi amaç-lamıyorlar mı?...

Kuyruk'ta hierarşi ile ilgili bir anlam da bulunur. Kuyruğun takılı olduğu noktaya yönelik olan bu kademelenmede, sosyal farklılaşmalar vardır.

Kuyruk, bazen iki kelimeyle bile büyük anlamları ifade ve yansıtabilecek ilginç bir özelliğe sahip. Bir kaçını aşağıya çıkardığımız bu özdeyişlerin, onda gizli olan bazı güç ve özellikler hakkında bir fikir vermeye yeterli olacağı kanısındayız: Kuyruk acısı,(o kişinin geçmişinde uğradığı ve acısını hala unutamadığı bir olay söz konusudur), kuyruğuna basmak, kuyruğu sıkışmak (kuyruk başa yön ve hareket veren bir organ olduğundan, onun hareketsiz kalması başın da aleyhine olur, serbestisini etkiler.), kuyruğu titretmek (ölmek), kuyruk sallamak(yaltaklanmak), kuyruğunu kıstırıp kaçmak...

Müzedeki kabartma ile ilgili kişisel bir yorum:

Dikkat edilecek olursa, aslanın kuyruğundan tutan kişi kraldır. Tanrı'nın karşısında daha fazla güç kazanmak için enerjisinin çıkış noktası olan kuyruğun ucundan tutmuştur. Diğer eliyle de kamasını kuyruğun dibine sokup onu koparmayı deniyor.

Tanrı ise, otoritesini korumak için, bir elinde baltasıyla bu olaya müdahele etmekte ve kaçıp başkasının eline geçmesini engellemek için olsa gerek (?) hayvanı ayağından yakalamıştır.

Bu alçak kabartma, bu türden başka yorumlara da açıktır.

Tanrının elindeki balta sonradan Zeus'ün bir atribüsü olacaktır.

KUYRUKLAR VE İNSANLAR

Anatomik olarak, hayvanlara özgü olmakla beraber, omurganın insanda da aynı adı taşıyan kuyruk sokumu denilen alt ucuna takılı bir organ... Yaratıcı bu organı, hayvana yönünü kestirmesi için vermiş ve böyle biçimlendirmiş...

Kuyruğun uçaklarda ve uçurtmalardaki kullanılmasından beklenen amaç ta aynı. Omurgalı hayvanların kuyrukları kemik ve etten oluşmuştur ama iç organ içermezler. Karada yaşayan, yani yerde yürüyen dörtayaklıların çoğunda kuyruk bu işlevlerini kısmende olsa yitirmiş olmakla birlikte, timsah, susamuru ve balina gibi evrim sonucu su ortamına

dönen hayvanlarda yeniden önem kazanmıştır. Sincap gibi ağaçta yaşıyan hayvanlar kuyruklarını denge organı olarak ya da sıçrarken dümen gibi kullanırlar. Örümcek maymunu ve bukelemun gibi hayvanların ise sarılıcı kuyrukları ayakları destekliyerek ağaç üstünde dengeyi ve hareket yeteneğini artırıcı bir işlev görür. Öte yandan kuyruk, örneğin oklu kirpide savunma, köpekte iletişim, çıngıraklı yılanda uyarı ve timsahta da avlanma gibi değişik işlevlere uygulanmış olabilmektedir. Kuşların çoğunda kuyruk omurları kaynaşmıştır. Bu uzantı uçuş sırasında manevra yeteneğini artıran kuyruk tüylerini destekler.

Kedi yüksek bir yerden düştüğünde, kuyruğunun sağladığı yönlerdirme sayesinde, daima dört ayak üzerinde olarak yere, oturur. Kuyruğu olamayan bir kedi üzerinde yapılan bu denemeden ise aynı sonuç alınamamıştır. Toplumumuzda da bazı insanlar vardır ki, KUYRUKLARI SAYESİNDE, onlarda her zaman ve her yere dört ayak üstünde düşmektedirler!..

Balıkların ve birçok amfibyum larvasının (iki yaşayışlı kurtçuk) temel yer değiştirme organı ise kuyruk olmuştur.

Bilindiği üzere balık baş, gövde ve kuyruk olmak üzere, üç bölümden oluşmuştur. Balığı bu biçimiyle toplumsal olay ve ilişkilerle kıyaslamak gerekirse şöyle bir yorum getirmenin ters düşmeyeceği kanısındayım: Aslında baş denilen organ " beyin" dir, lider ve yönetendir. Bu başa takılı olduğu için onun peşinden gitmek zorunda olan organ ise gövde ve daha sonra da KUYRUK' tur. Burası aslında yönetilenler, yani halk denilen kesimin ta kendisidir. Başlıca görevi, baştan, yani beyinden alacağı direktiflere göre biçimlenerek, gövdenin tümüne yön ve hareket veren bu kuyruk, şayet herhangi bir nedenle onun istediği yönlere sapmak istemez ve bunun için gösterdiği tepki etkili ve yeterli olmazsa, bu durum karşısında gene aynı gövdenin üzerinde takılı olup, aslında onun anatomik ve organik bir parçasını oluşturan YÜZGEÇLER derhal devreye gireceklerdir. Doğru olan yönün belirlenmesinde ve uygulanmasında kuyruğun gayretlerini desteklemek zaten onların yükümlü olduğu bir görev değilmidir?...güncel yaşantımızdaki gibi bu müdahele öncelikle devletin anayasal kuruluşları, gerektiğinde ise güvenlik güçleri tarafından yapılmaktadır.

Balıkla ilgili bir hayli, ama tazeliğini ve geçerliliğini koruyan bir söylenti vardır: "Balık baştan kokar!.." Gerçekten balığın ilk olarak kokuşan yeri başı olur. Bunun için balık satın alırken önce baş kısmını kontrol ederiz;

şöyle bir elleriz. Balıkçıda bunu bildiği için, şayet malının tazeliğinden emin değilse, onun galsamasına boya sürerek, müşteriyi yanıltmak isteri.. Ama kuyruk, başa oranla, bir süre daha tazeliğini koruyabilmektedir...

Şimdi kuyruğu bir başka perspektif altında inceleyelim. Kuyruk, genel ve geleneksel anlamıyla canlı ya da cansız bir şeyin arkasına takılı olan, ona ilâve edilen veya edilenlere verilen isim. Hayvanlarda kuyruğun takılı olduğu nokta onun en güçlü olması gereken, ya da farklı bir potansiyel güç birikiminin oluştuğu yerdir.

Hittit mitolojisinde tanrısal güç ve otoritenin boğa' dan aslana, aslandan da insana ve en sonra da insan biçimindeki tanrılara geçme aşamaları yaşanmıştır. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki bir alçak kabartma insanın bir aslanı kuyruğundan yakalamış olarak görselleştiriyor. Yani insanın bir aslanı kuyruğundan yakalamış olarak ve ona egemen olabilmek için hayvanın en güçlü yeri olan kuyruğundan tutmuştur.

Gene aynı uygarlıkta boğa tanrıya adak sunmak için yapılan törenlerde insanlar o tanrısal güce ulaşabilmek için kuyruk şekline girerek, toplumlarındaki sosyal sınıflarının gerektirdiği sırada yerlerini almaktaydılar. Hititlerin, Hattusaş' taki Yazılıkaya adı verilen açık hava tapınağında da görüldüğü gibi, kökeni çok eskilere uzanan bu adet ve zorunluluk, toplumsal yaşama adeta bir kuyruk benzeri yapışmış ve onun ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Çoğu kez, bugün, herhangi bir yer ve zaman dilimi içinde sınırlı kalmak suretiyle, insanlarımız birbirleri ardına dizilerek kuyruklara oluşturuyorlar. Bu kuyruğun uzunluğu, geçen zaman ve onun oluşmasını gerektiren nedenlere duyulan ilgi oranında, uzayıp kısalabilmektedir. Kuyruktakiler adım, adım ilerliyorlar. Er ya da geç, onun takılı olduğu noktada onu bekliyen, ya da onun beklediği, hak ve hisselerinin gerektirdiği şeylerden yararlanabilmek için inatla

oradan ayrılmıyorlar. Her atılan adım, öndeki bir insanın her kıpırdanışı, insanı ve o enerji kaynağını birbirine yaklaştırıyor. Sonuçta, oraya ulaşabilmenin özlem ve ümidi, bu amaç için göze alınan fiziki yorgunluk ve sarfedilen zamana, çoğu kez, galebe çalıyor. Kimi kez ise, maaleset bir mevta vererek, hüzünle dalgalanıyor...

Kuyruk içinde adeta birbirlerine yapışık durumda olmanın sağladığı bu fiziki yakınlaşma kimi zaman, kuyruğun nedeni, uzunluğu ve zamanla da ilgili olarak, geçici de olsa ufak tefek dostane yakınlaşmalara da bir ortam hazırlıyor.

Kuyruktaki insanlar, bu işi yapması için bir başkasını tutup görevdirecek güçte olmadıklarına göre şayet kendilerinin bizzat bulunmaları zo-runluğu yoksa, aşağı yukarı aynı sosyal sınıf ve ekonomik düzeyde; benzer sorunları yaşadıklarını his-settiklerinden, rahatlıkla, hiç bir şeyden çekinmeden, müşterek yaşanılan güncel konular üzerindeki fikir ve izlenimlerini, şikayet ve serzenişlerini laflamakla geçirirler bu boş zamanı..Sonra sıra kendilerine geldiğinde susar, işini görür ve ayrılıp gider...

İnsan kuyruklarının organik yapısına gelince: Bu yapıyı oluşturanların öncelikle zaten işi güçü olmayan kimseler, yaşlılar, tabii emekliler, ispatı vücut etmek, yani varlığını kanıtlamak durumunda olanlar, az sayıda da olsa, işinden gücünden zorunlu olarak kaçamak yaparak, koparak gelenlerdir..

Artık her gün, yer ve zamanda çevremizde GÖRMEYİ DEĞİL, GÖRMEMEYİ yadırgadığımız bu kuyrukların taşıdıkları isimleri saymak mümkün değil. Ancak ilk aklımıza gelenler, öncelik sırasıyla -denilebilirse- şunlar. Maaş kuyruğu, vergi yatırma kuyrukları, resmi bir kurumu bir belge vermek, ya da almak kabilinden yapılanlar, özellikle zaman faktörü, yani gecikmeyle ilgili olan bir ödeme veya ödenmenin yapılmasına yönelik yapılan koşuşturmalar, bir yere girip çıkmada öncelik alma avantajı sağlayanlar ve nihayet ekmek kuyruğu.. su kuyruğu. Kimi zaman bir kuyruk benzeri kıvrımlar yaparak uzayıp giden niceleri...

Şimdi aklımıza şöyle bir soru takılıyor: Kuyruğun, başlangıçta işaret ettiğimiz doğal işlevlerini hatırlayacak olursak, onun denge ve istikrarı sağlayıcı rolünü benimseyen insanlarımız, toplumdaki süregelen bunca dengesiz ve istikrarsız hal ve gidişleri bir yola, düzene koyabilmek için, çaresizlik içinde kendilerine böylesine kuyruklar yapıştırmak gayreti içine mi girmişler, ya da sokulmuşlardır ? !...

Kuyruk adı verilen bu kavramda bir de HİERARŞİ ile ilgili diyeceklerimiz olacak: Çoğu kez törenler için oluşan bu tür kuyruklarda, insanlar tıpkı belkemiğine, birbirine takılı fıkralara benzemektedirler. Onlar da kuyruğun son bulduğu yere doğru ilerledikçe farklı büyüklükler göstermekteler...

Kuyrukla ilgili söylentileri, yorumları burada virgülleyip, güncelliğini koruyan bir isimlendirme olan AT KUYRUĞU' na getirerek bağlamak istiyorum : At kuyruğu, Asya ve Amerika mitolojilerinde yılanla özdeştirilmiş ve FALLİK elamanlardan biri olarak sembolleştirilmiş bulunuyor. Nitekim at kuyruğunun TUĞ olarak kullanılmasına etken olan inanç, hayvanın tüm erkeksi gücünün kuyruğunda toplanmış olmasından kaynaklanmıştır.

Kuyruk, diğer hayvanlarda olduğu gibi onların edep yerlerini örtme işlevine ek olarak koştuklarında denge unsuru da olmaktadırlar.

Türk- Moğol kabilelerinde at, manda veya YAK' tan kesilip demet şeklinde derlenen kıllar, TUĞ adı altında alemlerin ve mızrakların ucuna takılmaktaydı.

Tuğ, Hun Türkleri ve daha sonra Osmanlılar da, erklik ve savaşkanlığın yanında, asalet simgesi olarakta gelenekselleşmiş bulunuyor.

At kuyruğu İslâv Bulgarlarında da, Çar Boris zamanında, neredeyse HAÇ' ın yerini alırcasına, bir iman objesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmasının o tarihte Papa' nın tepkilerine yol açtığını da hatırlatmak istiyoruz.

Ve son olarak, kuyruk adı verilen bu nesne' nin, affınıza sığınarak dile getirmek istediğim işlevi, onun ana rahmindeki yumurtayla buluşup onu döllemek için spermaya ileri hareket vermesi olacaktır.

KİKLOP' LAR

Yunan mitolojisinde anılan bu tek gözlü yaratıklar, Tepegöz' ler Gaia ve Uranos' un oğullarıdır. Üç türünün varlığından söz ediliyor : Göksel Kiklop' lar, Odysseia' da adı geçen Sicilyalı Kiklop' lar ve Likyada bulunan Duvarcı Kiklop' lar.

Efes Arkeoloji Müzesinde kısmen kırık durumda sergilenen bir grup heykeli bulunuyor; zamanında Domitien kutsal alanındaki Polio Çeşme' sinde bulunan bu gruptaki Kiklop' un adı Polyphemos. Sicilyanın Etna yanardağında yerin altına kapanmış demircilikle uğraşan cinlerden biri. Bu Kiklopların gözleri ateşin karşısında kor gibi parlamaktadır. Kraterden fışkıran kıvılcımlar onların örslerinden saçılan ateşlerdir. Yer sarsıntısı ve gürültüler yaparak varlıklarını belli ederler.

Duvarcı Kiklopler Anadolu, Yunanistan ve Sicilyada iri taşlarla örülmüş ne' kadar sur varsa hepsinin mimarıdırlar. Bu yapılara (Kiklopeen) adı veriliyor.

Halikarnas Balıkçısına göre tek yuvarlak gözlü devler Hitit kabartmalarında profilden görülen kişiler olabiliyorlar (?) Hattusaş' taki poternli yol (Yer Kapı)' nın bunlar tarafından inşa edildiği varsayılıyor, Likya bölgesindeki ünlü Kral mezarlarının yapımında da Kiklopların rolü olduğu ileri sürülüyor.

Kaba kuvvetin sembolü olan Kiklopler baş tanrı Zeus' ün hizmetindeydiler.

Kiklopların tek gözlü oluşlarıyla ilgili şu yorum yapılıyor: Şayet iki gözlü olmak normal, üç gözlü olmak insanüstü bir yaradılış ise, alnının tam ortasında bir göze sahip olmakta ilkellik, zekadan ve bazı insancıl ilişkilerden yoksunluğu işaret etmektedir. Hıristiyan ikonografisinde şeytan çoğu kez suratının ortasında tek gözlü olarak gösterilmiştir. Olumsuzluk içeren olay ve kavramların bir göstergesi sayılan tek gözlülük veya tek bacaklılık çift' in karşıtı TEK' in yani noksanlı ve kusurlu oluşumun simgesi olmaktadır. Bunun için tüm canlılar, denge sağlamak amacıyla çift (iki) düzen esasına göre yaratılmışlardır.

DRAGON (EJDERHA)

Aslında bize, görevini ciddiyetle yapan bir gardiyan veya kötülüğün ve şeytani eğilimlerin bir sembolü gibi gelir. O gerçekten gizli bir hazineye ulaşılabilmesi için, yokedilmesi gereken bir yaratıktır. Batı aleminde (Altın tüy)' ün ve Hesperit' lerin bahçesinin koruyucusudur. Dragon şeytani bir sembol olarak, çoğu kez bir yılan şeklinde görüntülenmiştir. Başı kesilmiş dragon ve

Ejder band'ı

etkisiz hale getirilmiş olan yılanlar, İsa' nın kötülük üstünde kazandığı zaferi işaret eder. İkonografide aynı tür imajlar Saint Michel ve Saint Georges için de yaratılmış bulunuyor.

Dragona yakıştırılan bu olumsuz yorumlar, sembolizm de, Uzakdoğu, Ortaçağ Avrupası ve İslâmın gizemli sanat yapıtlarında görüldüğü gibi, karşı karşıya birbirile döğüşen iki dragon, veya yılan (KADÜSE) ile benzerlik taşır. Diğer bir açıdan, civa ve kükürtün olduğu gibi, birbirine karşıt güçlerin nötralizasyonu (etkisizleştirme) anlamını içerir. OUROBOROS olarak adlandırılan, kuyruğunu ısıran dragon, bu bu türdendir.

Uzakdoğuda dragon aynı zamanda bir deniz, kara ve hava hayvanıdır. Güçlü bir gök yaratığı olduğu için, imparatorun sembolüdür. Bir İbrani metninde gök dragonundan, tahtı üstüne oturmuş bir kral olarak, söz edilmektedir.

Dragon aynı zamanda ağzından çıkardığı alevler nedeniyle, şimşek ve bereketle özdeştirilir. Bu bakımdan hükümranlık ve hayatın dengesini sağlayıcı verilere sahiptir. Festivallerde genellikle dragon maketlerinin sokaklarda gezdirilmesi bu çok eski gelenekler den kaynaklanmaktadır...

Yunancada (gözcü) anlamına gelen dragon, pek çok mitolojide suların, diğer anlamda bereketin koruyuculuğunu yapan yaratıklar olarak nitelendirilmişlerdir. Onlar suların denetimini ellerinde tuttuğundan, dragon üzerinde zafer kazanmak (Hititlerde görüldüğü gibi), su kaynaklarına da egemen olmayı amaçlıyordu.

Dragon motifi özellikle Çinde bir hayli yaygındır. Çin halkı kuraklık döneminde dragon' un yağmur yağdırmayı unuttuğunu varsayıp, ona bu görevini hatırlatmak (!) amacıyla, bir tür yağmur duası anlamında, sokaklarda yapma ejderhalar dolaştırmaktadırlar.

GRİFFON

Genellikle aslan,.bazen de köpek gövdeli olup kanatlı ve kartal gagalı, mitolojik yaratıklardır. Griffonlar Zeus' un kutsal hayvanları olduğu gibi, güneş tanrısı Apollon' un da bineği ve havlamayan bekçi köpeği olurlar.

Griffon gerçekte, gök ve yer olarak iki karaktere sahiptir. Bu karakterler ise, dünyevilik ve uhrevilik olarak nitelenirler. Yunanda hazine bekçiliğini yapan bir canavardır. Dağda altın arayıcılarının yolunu keser. Hıristiyanlıkta ise, şeytan imajı olarak bilinir, katı ve acımasız bir kuvvet sembolü olur.

PEGASSOS

Medusa' nın kanından doğma KANATLI AT. Adı Yunanca " pege " sözcüğünden türemiş sayılan Pegassos pınar ve çeşme başlarında bulunmaktan hoşlanırmış.. Pegassos gökte bir burç haline getirilmiştir.

KENTAVROS (Kentaur)

Teselyanın vahşi ve kavgacı halkıydı. Sonraları bunlar, yukarısı insan aşağısı at olarak betinmlenmiş ve mitolojide AT ADAMLAR olarak yer-leşmiştir. Heykeltraş Phidias' ın Parthenon tapınağında canlandırdığı metop kabartmalarda Kentavrosların Teselyalı bir boy olan Lapith' lerle yaptığı ve sonunda mağlup oldukları bir savaş sahnesi bulunmaktadır.

Atın etnik, mitolojik ve fonksionel açıdan diğer hayvanlardan farklı yönleri var, Kutsal, sadık, yararlı... Eski savaş arabaları atla çekiliyordu. Akhalar Truva önüne tahta at getirdiler. Aziz George daima, semavi bir yaratık olan ve ölümsüzlüğü simgeleyen beyaz bir at üzerinde gösterilmiştir... Vaktiyle " Demokrat Parti" nin de amblemi beyaz (Kır Atı) I..

ASLAN VE SFENKS

Yelesinin gövdeye verdiği daha görkemli görünüm ve aktif bir rol oynamasından olmalı ki, erkek aslan daha fazla korku vermiş ve bu korkuya bağlı olarak, saygınlık kazanmıştır. Nitekim söz konusu aslan olunca, zihinlerimizde çoğu kez, dişi değil de, erkek aslan imajını canlandırmıyor muyuz?..Hititler önceleri büyük köpek dedikleri aslanın kenti kötü ruhlardan koruyacağına ve saldırgana korku verecek en etkin bir psikolojik savunma aracı olarak görmüşler ve bunların heykellerini, kapı gardiyanı olarak, sur kapılarına ve tanrı heykellerinin kaidelerine yerleştimişlerdir. Bu uygulamanın en belirgin örneği Hattusaş " Aslanlı Kapı " da bulunuyor. Ancak, " Kral Kapısı " denilen yerdeki kabartma savaş tanrısı surların dışında değil, içindedir. Savaşanlara güç ve cesaret vermek amacıyla olsa gerek ?...*(Yazarın fikri)*

Gene Hititlerde aslan avı, önceleri korunmak, daha sonra, yani tanrı saygınlığının değişme ve gelişme süreci içinde, ona egemen olma evresine girince, sadece bir spor amacıyla yapılmaktaydı.

Bilindiği üzere, Mısırdan bu yana, hemen tüm sfenkslerin gövdeleri aslandır. Grek mitolojisindeki kanatlı aslan griffonlar' larda kafa kartal veya akbaba olmuş ve bu şekilde karada ve havada yaşayan yaratıkların en güçlülerinden oluşan bir kompozisyon yaratılmıştır.

Bunun yanında Yunanistanda, gövdeleri aslan ve fakat başları, zalim ve korkunç görünümlü bir kadın başı olan sfeksler de bulunuyordu.

Sfekslerde kafanın insan olarak korunması, o çağ insanında, zeka bakımından hayvanlardan üstün oldukları bilincinin varlığını kanıtlamaktadır.

Bu çağlarda kullanılan savaş arabalarının da sfekslerden esinlendiği ileri sürülmektedir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Hitit bölümünde başı kuş, gövdesi aslan, kuyruğu yılandan yaratıklar görülür. Bu yaratıkların evrenin 3 katını simgeledikleri düşürülebilir.

Aslan veya aslan gövdeli sfekslerin daha çok mezar yapıtları yakınında görülmeleri, ölüleri kötü ruhlardan koruyucu yetinin aslanda bulunduğuna inanmalarından ileri gelmekteydi. Buna örnek olarak Mısır

Piramitler Vadisinin nekropolünün yasak eşiklerinde ve anıtsal bir mezar yapıtı olan Nemrut tümülüsünün etrafına dizilmiş gardiyan aslanları göstereceğiz. Bunlar Antiokos' un ana tarafından Pers kökenli olduğunu simgelemektedir.

Nemrut Dağı tümülüsün batı kenarında dünyanın ilk (HOROSKOP) u, (sinoptik haritası) olduğu ileri sürülen taş kabartma üzerinde aslan bulunuyor. Nemrut' un astrolojik, Harran' nın ise astronomik araştırma ve incelemeler yapan merkezler olduğunu bu vesile ile hatırlatmak isteyeceğiz.

Anadoludaki yerleşim kalıntıları ve diğer dekoratif yontularda raslanan aslan tipleri şu beş grupta toplanıyor: Asur, Hitit, Frigya, Pers ve Selçuklu. Ancak bu aslanlar bazen kaba yüzlü, art ayakları üzerine oturmuş, ağzı açık ve şişman yanaklı, diş ve diğer detayları belirtilmemiş, adeta karikatürize edilmiş olmakla beraber, genel olarak, bir evvelkine oranla daha vahşi ve yırtıcı görünümdedirler. Örneğin, Anıt Kabir girişinde sağlı sollu dizilmiş Frigya aslanları Hitit aslanına nazaran daha korkutucu ve atlamaya hazırdırlar...Bu aslanların 24 olan sayıları Orta Asya Türklerinin Kutsallık düzeyine çıkardıkları (Ongunların) sayısıyla eşdeğerdir.

İran aslanının ise elinde, ZÜLFİKAR adı verilen, iki tarafı keskin bir pala bulunur ve onun gücünü arttırır. Bu aslan eski İran bayraklarında bulunuyordu ve devletin milli amblemi olmuştu.

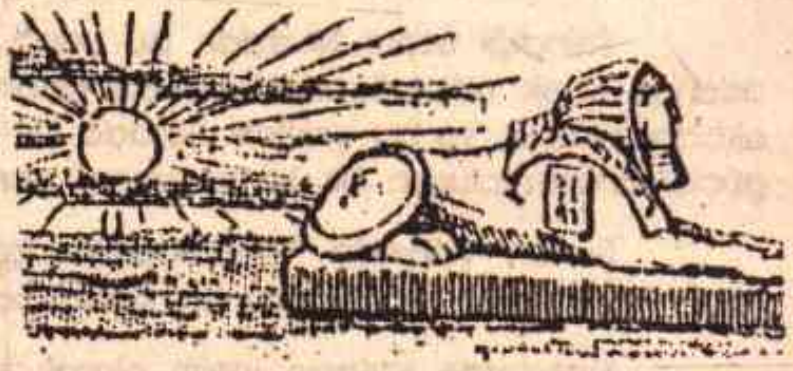

Hz. Muhammet vefatından önce zülfikarını damadı Hz. Ali' ye hediye etmişti.

Bugün Luxor yakınlarındaki büyük Karnak tapınağında iki yanına koç başlı sfekslerin dizildiği çok görkemli bir cadde bulunuyor. Burası kralın yürürken bir güçlülük ve korunma hissedeceği bir tören yolu olmuştur. Cinsellik sembolü olan koç başlarını büyük güçlülük sembolü olan aslan gövdeleriyle birleştrerek krala hem cinsel güç hem de güvenlik duygusu verecek hayali bir yaratık yaratmak mümkündü.

Kral bu görkemli caddede yürürken bu taş heykellerin etkisini hissedeceğinden, tüm ruhsal durumu değişecekti. Kutsal yer ve tapınakların sırrı buradadır. Bugün mimari başarılara ve dekoratif süslere hayranlıkla bakarsak da, bunlar gerçekte ikinci derecede önemlidir. Eski

tapınakların temelinde, orada bulunan resimlerin tılsımlı nitelikleri yatmaktadır. Mısırlılar bu simgelerin gerçek güç olduklarına ve insanlar üzerinde gerçek bir etkileri olacağına inanırlardı. Orada resimlenen hayvanlar doğal hayvanlardan daha fazla bir şey, doğaüstü güçleri olan süper hayvanlardı.

Resimler ürkütücü oldukları zaman tapınakların havası da korku dolu olmalıydı. Aslan başlı tanrıça Sekhmet'in dev taş heykellerinin bulunduğu Mut tapınağı böyle bir yerdir. Sekhmet eski tanrıların en kana susamışıydı. Gittiği her yere dehşet yayardı ve kavurucu çöl rüzgârlarının onun ateşli soluğu olduğu söylenirdi.

Mevlâna Celalettini Ruminin bir sözü var : " Biz umumiyetle aslanızdır, ama bayrak üzerine resmedildiğimizde, ancak Tanrı'nın nefesiyle canlanır ve hamle yaparız!.." Burada nefes sözcüğü ile ereklenen anlam şüphesiz (rüzgâr) oluyor... Bayrağın dalgalanması aslana hareket veriyor.(*Bkz. Rüzgâr*)

Selçuklu İmparatorluğu İranda kuruldu: Mevlâna da Selçuklu döneminde yaşadığına göre, eski Selçuklu bayrağında da bir aslan motifi olması mümkündür.

Yunan-Roma tiyatro ve odeonlarının oturma sıralarında görüldüğü gibi, klasik model mobilyaların masa, iskemle ve sehpa ayaklarının aslan pençesi şeklinde yapılmaları, aslan'ın Anadolu kültürüne yansıyan saygın yerinin kaybolmayan izlerinden biridir.

Selçukluda aslan güneşle özdeştiriliyordu. Nitekim bayraktaki aslanın arkasından bir güneş doğar. Güneşin boğa burcuna girmesi (nevruz) ilbaharın başlangıçı olarak kabul edilir. Sultanların birçoğunun ismi aslanlıdır, Kılıç Aslan, Alpaslan gibi...Haçlı orduları komutanlarından biri de de, Aslan yürekli Rişar'dır...

Selçuklu döneminde ve bazı yönleri bu mimarinin etkisi altında inşa edilmiş olan Osmanlı dönemi yapıtlarının birçoğunun kapılarında

aslan kabartmaları bulunmaktadır. İlk akla gelen örnekler şunlardır: Ani ören yeri Aslanlı Kapı, İshak Paşa Sarayı ikinci kapısı, Hoşap Kalesindeki zincirle bağlı aslanlar, Diyarbakır Ulu Cami kapısı, Erzurum Yakutiye Medresesi-Harran ören yeri iç kale' nin Aslanlı Kapısı, vb...

BOĞA

Başlıbaşına erkeklik simgesi. Sığır kültü (sığıra tapınma) nün başladığı Neolotik-Cilalıtaş evresinde Hititler boğaya hem tapıyor, hem de etini yiyorlardı, kanını da tanrılarına sunmaktaydılar. Genel olarak göçebe toplumlar büyük baş hayvan besiciliği ile uğraşmaktaydılar. Onun üretim işlevindeki rolünün bilinci altında olmaları nedeniyle, boğa bir çoban tanrısı, olarak tabulaştırılıyor ve sürünün tanrılaşmış önderi oluyordu. Yaratıcı gücün sembolü olan boğa' nın, bronzdan yapılmış başlarının, dini törenlerde bir mızrak veya sopa üzerine takılarak taşınması olayı, ilk olarak M.Ö.III. binden itibaren, Anadolu' da görülmüş ve dinsel amblemlerin bir prototip olmuştur.

Bu çağ insanları, evlerinin tek olan odalarını boğa başlarıyla donatmakta, aynı zamanda ölülerin mezarlarına bir boğa başı koymaktaydılar. Boğa boynuzu dinsel amblemlerinin başlıca öğesi olmuştu. Hitit güneş kursu adı verilen bu kompozisyonlarda evren bir boğa boynuzu üzerinde gösterilmek istenmiştir. Çatalhöyük' de tapınakların duvarlarına boğa başları Toros Dağlarına bakacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Latince' de Toros, Fransızcada tauro, BOĞA demektir.

Gelişen zaman içinde boğa tanrısal gücünü aslana ve daha sonra tanrılara terketmektedir. Bu inanç değişiminini evrelerine ait bulgular, Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Yazılıkaya kabartmalarında tanrı ve tanrıçaların boğa, aslan veya br panter' ler üstüne basar şekilde gösterilmeleriyle belirlenmektedir...

Boğa gibi diğer öküz cinsi hayvanlar, Hint- Akdeniz dinlerinde, gök veya fırtına tanrılarını belirliyordu. İran ve Ortadoğu' da koç ve erkek keçi (teke) nin de benzer

amaçlarda kullanılmasında, bu hayvanların erkeklik ve doğuşgenlik özellikleri yanında, kanlarının da kutsal olması rol oynuyordu. Neolotik çağdan itibaren, boğa ve şimşek ilişkisi mutluluk göstergesi ve atmosferik tanrılarla ilişkili tutulan semboller arasına girmişlerdir. Bu bakımdan boğa' nın böğürmesi, tarıma dayalı toplumlarda, bereketin habercisi olan (gök gürültüsü ve yağmur getiren fırtına) ile eşdeğer tutulmuştu.

Boğanın boynuzu ile ayın görünümü arasındaki benzerlik gene Neolotik çağda görüldüğü gibi, ay' la ilintili olan Büyük Anne (Ana tanrıça) kültüne neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Kibele, ay tanrıçası Artemis' e dönüşecektir...Nitekim Artemis şenliklerine " boğa güreşi " yle başlandığı bilinmektedir.

Mısırda ay tanrıçası yıldızların boğasıydı. Osiris, güneş tanrısı olarak simgeleniyordu. Mezopotamyada ay tanrısı SİN' e, boğa biçimi verilmişti. İşte bu inanış biçiminin oluşturduğu kaidenin üstünde, boğanın daha çok geceyle ilgili bir AY HAYVANI olarak, dikildiğini görüyoruz. (Hilal metnine bkz.)

Mısır hieroglifinde birçok işaretler, ayın fazları ve boğanın boynuzlarına benzemektedir. Küçük Asya' nın Kibele kültü M.S.II. yüzyılda Romaya gitmiş ve orada boğa kanıyla vaftiz olma geleneğinin yerleşmesini etkilemiştir. Mısırda, boynuzları arasında bir güneş diski taşıyan boğa başının bereket sembolü ve Osiris' le ilintili olarak, ölüm ve yeniden doğuş tanrısı gibi kabullenildiğine de tanık oluyoruz.

Müzenin bahçesinde, Eflatun Pınarındaki Hitit anıtının bir kopyası var. tanrının bu kompozisyonda, hem aslan, hem de Kralın başlarına basarak gösterimesi, bu inanç değişiminin son evresi, yani tanrıların egemenliğini ifade ediyor !..(*Yazarın fikridir*)

Avrupa uygarlıklarında (İrlandada), saygınlık kazanmış kral ve yüksek rütbeli askerlere, " savaş boğası " denilmekteydi. Kraliyet seçimlerinde bir şair önce kurban edilen bir boğanın etini yiyor, çorbasını içiyor ve sonra uykuya (istiareye) dalıp, seçim için adayların en uygun olanı hakkında öneride bulunuyordu...

Boğa burcu (21 Nisan- 20 Mayıs) İlkbahar- Yaz arasındaki zaman parçasıdır. Bu süre içinde insanlar daha çalışkan, aktif ve iş görme arzusu

ile dolu bulunurlar. Bu burç Venüs gezegeni tarafından idare edildiğinden, aşkların da tazelendiği dönem olarak kabul edilmektedir...

İNEK

Geniş anlamda, süt üreticisi ve besleyici dünya' nın sembolü olmuştur. Öte yandan sembolizmi ay' la ve Ay Anaları olan bereket tanrıçalarıyla ilişkilidir.

EŞEK

Bize göre aptallığın ve yerine göre de hakaret anlamındaki bir ifadenin sözcüğünü oluşturan eşek, bunun tamamen karşıtı, eskilerde kutsal sayılan hayvanlardan biri olmuştur. Yunanistanda, Delfe' de ki Apollon tapınağına kurban olarak, eşek sunulmaktaydı. Eşek ocak tanrıçası Vesta' ya özgü bir hayvandı. Bereket tanrılarından Priapos, yapılan tören alaylarına, eşek üzerine binerek, katılır. Dionizos' un beşiğini bir eşek taşımıştır. Apollon, Frigya kralı ünlü Midas' ın kulaklarını, onun keçi ayaklı Pan' ın flüt sesini Delfe tapınağının müziğine tercih etmesinden dolayı, kulakları eşeğe benzemiştir... Eşek Hindistanda ölüm tanrılarının, Çinde ise (beyaz eşek) ölümsüzlerin bineğidir.

İsa' nın doğduğu kreşteki beşiği, ikonlar üzerinde gözlediğimiz gibi, başlarını beşiğe sokmuş iki hayvanın nefesleriyle ısıtılmaktadır. Çünkü mevsim kıştır. Aralık ayıdır ve geceleri hava daha serin olmaktadır..Ancak bunlardan birinin bir eşek (olasılıkla dişi) diğerinin ise dişi bir hayvan, yani bir inek olmasını ilginç bir detay olarak değerlendiriyoruz...

Hıristiyanlıkta, eşek alçak gönüllülüğün de bir simgesi olmuştur. Buna paralel olarak İsa, (alçak gönüllü olmanın ruhu mutlu kılacağını), ifade etmiştir. Bu bakımdan İsa, yaptığı yolculuklarda, binek hayvanı olarak hep eşeği tercih eder. Jozef bebek İsa' yı Mısıra bir eşek sırtında kaçırır. İsa' nın Kudüs' e girip orada tapınağı başka ticari amaçlarla kullananları azarladığı(!) zaman, gene bir eşek sırtında olması gerekir.

Ancak, aslında bu bölgede eşek, o tarihlerde Anadoludaki gibi yaygın bir taşıma aracıydı.

Asurlu ticaret kolineleri Anadoluya eşek kervanları ile gidip geliyorlardı.

Eşek aynı zamanda barış, cesaret ve sabrın da bir sembolü olmuştur. Eşekte su bulma yetisi çok gelişmiştir. Bu bakımdan kervanların önünde yürütülmekteydi. Güvenilir olmayan kaynaklar, İsa' nın sırtında beyaz ve haç biçiminde doğal bir lekesi olan, eşeğe bindiğini ileri sürmektedirler(?)...

(Aşağıdaki açıklama, İnsan Vücudunun Sembolizmi, Eski Ahit ve Semboller Ansiklopedisinden derlenmiştir.)

[İnsan yerleşip de çeşitli mallara sahip olmaya başladığında, kendi sırtından daha güçlü bir nakliye aracı ihtiyacını duydu. Eşek, deve, at, yak, bufalo, lama, ren geyiği ve filler hep kırbaç altında oradan oraya yük nakletmiş hayvanlardır. Uygarlığın ilk günlerinde bu yardım olmasaydı gelişme umudu olmazdı. Makinelerin bugün yaptığını dün hayvanlar yapıyordu. Bugün atsız arabalarımızda giderken onlara borçlu olduğumuzu unuturuz: oysa bin yıl boyunca bu geniş sırtlı hayvanlar bize ticaret, sanayi ve çağdaş toplumun tümünü yapmamızda yardımcı olmuşlardır.

Beş bin yıl önce eşek, sırtındaki mal ve ürün yüküyle eski Mısır' ın yollarında titrek adımlarla ilerlemekteydi. Eşekten ilk kez Mısır' dan Libya' ya vergi olarak ödenmesi nedeniyle söz edilmektedir; yabanıl Afrika eşeğinin ilk kez orada evcilleştirilip işe koşulmuş olması olasıdır. Eşek, Mısır' da tam olarak evcilleştirilmiş ve ilk çiftliklerde çeşitli işlerde çalıştırılmıştır. Bundan önce ağır yükleri kaldıran ve taşıyanlar insanlardı. Eşeğin bir yük hayvanı olarak ortaya çıkması insanların yaşantılarını değiştirmiş, onları çiftlik işlerinde on kat daha becerikli yapmıştır. Bu uysal hayvanlar ağır yükler taşıyorlar, tarladan ürünün taşınmasında yardım ediyorlar, sabanı çekiyorlar, ve savaş zamanında önemli malzemeyi taşıyorlardı. Devenin ortaya çıkmasından önce tüm işler eşek tarafından görülmekteydi.

Otlakların az, koşulların tehlikeli olduğu Kuzey Afrika yaylalarında ortaya çıkan eşek, kötü yaşam koşullarına alışkın dayanıklı bir hayvandı. Bu da onun zararına olmuştur. Bir atın dayanamayacağı bir diyetle yaşayabilir, her türlü sert davranışa katlanabilirdi. Daha nazik bir hayvan olsaydı insan ortakları kendisine daha uygun bir anlaşma sunabilecekti. Ama eşeğin dayanıklılığı en güç koşullardan sağ çıkabileceğini gösteriyordu.

Eşeğin yararlılığı, önce eski dünyaya, sonra da tüm yeryüzüne yayılmasını sağladı. Çok geçmeden yalnızca ürün değil, insan da taşıyordu. Birer birer yeni görevler verilmeye başlandı. Gözleri bağlı olarak sonsuz bir dairede döne döne değirmen taşlarını çevirmeye başladı. İlkel araçları çevirerek hayat veren sulama işlerinde çalıştı. Çok daha sonraları fabrikalarda ve madenlerin derinliklerinde de çalıştırılacaksa da, en büyük katkısı çiftçiliğin bu ilk günlerinde yapmıştır. İlkel çiftçiliğe eşeğin getirdiği verimlilik, kentlerin ve daha sonra da uygarlığın oluşmasına yol açan besin maddeleri üretimindeki devrime büyük katkıda bulunmaktadır.

Rolünün önemi düşünülürse, eşeğin böylesine hor görülüp aşağılanması şaşırtıcıdır, at soylu, boğa güçlüydü ama eşek aptaldı. Bu yorgunluk bilmeyen yük taşıyıcılarına teşekkür borçlu olmamıza rağmen, bu tür duyguları göstermekte ısrar ettik. Eşeğe onur vermemiz gerekirken onu alay konusu haline getirdik. Bunun nedeni eşeğin çok sabırlı ve basit yiyecekleri ve pek az isteği ile bakımı çok kolay bir hayvan olmasıydı. Böylece tam da yoksulların hayvanı oluyordu. Canlı ve neşeli atla kıyaslanınca çok sakindi ve bunun cezasını da çekiyordu.

Eşeğe Hayvan Sözleşmesi' nin en ağırını yüklemişizdir ve bugün bile, dünyanın makine gücünün hayvan gücünün yerini almadığı köşelerinde bu sert koşullar devam etmektedir. Bir yumurtanın haşlanacağı kadar sıcaklarda çalışan bu sessiz uşaklar hâlâ uzun ve tekdüze yaşamlarını sadece ölümü beklediklerini imâ eden bir yüz ifadesiyle sürdürmektedirler...]

EŞEK

(Dinsel bir yorum)

<u>Eski Ahit sayı 22 Balaam' ın eşeği:</u>

Ölü deniz' in doğusundaki Moab ülkesinin kralı olan Balak, Mısırdan çıkıp kendi topraklarına doğru ilerleyen İsrailliler durdurmak ve onları lanetlemek için Balaam' ı yardıma çağırdı. Balaam bir peygamber ve aynı zamanda kâhindi. Bu istek üzerine Balaam istihareye (düşle sonuç çıkarma) yattı ve Tanrı ile konuştu. Ancak Tanrı ona asla böyle bir girişimde bulunmamasını tembih etmişti. Balaam bir duraksama devresi geçirdi. Ama

kral kendisini bu işi yapması için büyük servetler vadetmeyi sürdürüyordu. Bu vaatlere boyun eğen Balaam ertesi sabah eşeğine binerek İsraillileri karşılamak için yola koyuldu.

Yolda giderken, eşek Tanrının gönderdiği bir meleği gördü. Onların yolunu kesmeye çalışan bu meleğin elinde, kınından sıyrılmış bir kılıç bulunuyordu. Eşek korkusundan tarlalara kaçtı. Meleğin takibinden kurtulmak için bu hareketi üç kez yaptı ve her defasında sahibinden dayak yedi. Çünkü Balaam' ın bu olan bitenden haberi yoktu. Nihayet dayaktan bezgin hale düşen eşek dile gelip, kendisinin suçu olmadığını ve onu dövmemesi için sahibine yalvardı. Bu arada Tanrı' da Balaam' ın gözlerini meleği görebilmesi için, açmıştı. Balaam korkuya kapıldı, büyük pişmanlık duyarak Tanrıdan af diledi ve geldiği ülkeye geri döndü...

İsa ile başlıyan Hıristiyanlıkta eşekle ilgili değerlendirmeler şöyle gelişti:

Eşek, inekle birlikte, İsa' yı doğduğu kreşte sıcak nefesleriyle ısıtarak onun koruyuculuğunu yaptı.(Bkz. Kariye doğum sahnesi). Gene eşek önce Mısırda saklamak, sonra da Kudüste yüceltmek için kendini ölümsüz kılan bir ölümsüzü (İsa' yı) sırtında ta-şıdı.

İsa küçük bir dişi eşeğin sırtında zafer kazanmış bir tavırla kutsal şehir olan Kudüs' e girdiğinde, halk ellerinde, üstün saygı ve minnettarlık sembolü olan palmiye dallarından ve çiçeklerden yapılmış demetleri(Ramo) sallıyarak onu karşıladılar.

İsa' nın binmeyi tercih ettiği bu hayvanın geniş kulakları bulunmaktadır. Onlar, İsa' nınki gibi ilâhi sesi iyi duyabilmek için böyle yaratılmışlardır. (Bkz. Kulak).

Bu giriş sırasında bütün halk, esnaf İsa' nın ayakları altına gömleklerini serdiler. Gömlek bizim derimize, yani bize, en yakın olan bir giysi parçasıdır ve bu sahnede eşekle özdeştirilmiştir.(Bkz. Gömlek)

İsa Kudüs' e orada ölmek, ışık gömleğine ve vizyona ulaşmak için girmiştir. Eskiden Hıristiyan aleminde her yıl Eşek Bayramı adı ile bir bayram kutlanmaktaydı. Bu maksatla bir eşek, ışık gömleğini simgeleyen ve altında deri gömleğini saklayan(!) görkemli bir şekilde giydiriliyor ve kilise içine sokularak gezdiriliyordu.

Eşek efsanevi bir sessizlik görünümü sergiler; o' nun suskun durması, dinlemesinin ayrılmaz bir parçası olur..

Frigya Kralı Midas' ta Apollon' un gitarından çıkan ilahi sesi iyi duyabilmek için eşek kulaklı olmadı mı?...

İngiliz Atı

AT

At, diğer hayvanlara oranla çok daha yakın zamanlarda ehlileştirilmesine rağmen, dünyanın her tarafında beslenen ve korunan bir tür olarak sağlam bir geleceğe sahiptir. Filin aksine, yetiştirilmesi bir sorun değildir ve bugün bile modern makinelere vermek isremediğimiz pek çok işi yüklenmektedir.

Arap atı

Atın insanın iş ortağı olarak başarısının sırrı güçlülük ve hızlılık karışımında yatmaktadır. Öküzler çok güçlüydüler ve atın ortaya çıkmasından önce onlarla çalışıyor, ağır işlerimizden çoğunu onlara yaptırıyorduk. Öküzler sabanı ve ağır yüklü arabaları çekiyorlardı ama hızlı değillerdi ve uzun mesafelere gidemiyorlardı. Diğer yandan köpekler hızlıydılar ama onlardan oluşturulan bir sürü bile ancak pek hafif bir yükü, o da ancak düz arazide, çekebiliyordu. Oysa at hem insanları hem eşyaları çok uzak mesafelere taşımaktaydı. Atın insanlığa getirdiği en büyük armağan hızdır.

İnsanlar at sırtında çok uzaklara gidip dünyanın kara parçalarını istilâ edebilyorlardı. Önceleri arabalarda çekilerek, daha sonraları dörtnala

giden atların sırtında, eski dünyanın atlılarının ayak basmadıkları yer kalmıyordu. İnsanın en esaslı hayvan kölesi gelmiş ve insana daha önce hayal bile edilemiyen bir hareketlilik sağlamıştı. At, insan uygarlığının yayılma aracı olacaktı. Ancak ne yazık ki, aynı zamanda insanın daha fazla öldürülmesinin aracı da olması kaçınılmazdı. Savaşçılar için bu, paha biçilemez bir üstünlüktü: Atının güvenliğindeki bir okçu oturduğu yerde dönüp öldürücü oklar savurabilirdi.

At hemen hemen her arazide gidebiliyor, nehirleri aşabiliyor, tepelere tırmanıyor, kilometrelerce yolu dörtnala koşabiliyordu. Emirlere duyarlı, işbirliğine yatkın ve sınırsız enerjisiyle hemen hemen kusursuz dosttu. Bizim açımızdan atın ehlileştirilmesi insanlığın yaptığı en iyi Hayvan Sözleşmelerinden biridir.

Ancak at için bu sözleşmenin koşulları giderek ağırlaşmaktaydı. Silahlar geliştikçe savaş alanları at kanı ile yıkanır oldu. At zaten mızrak ve kılıç karşısında zayıftı, ama buna bir de tüfek ve bomba eklenince hayvan artık tümüyle savunmasız kalmış oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda yer almak üzere Avrupa'ya dünyanın dört bir yanından bir milyondan fazla at gönderilmişti. Bunlardan pek azı doğdukları toprakları bir daha görecekti. Kırım, akıl almaz boyutlardaydı. Savaşın bir gününde 7000'den fazla at ölmüştü. Hayvanlar bomba ve şarapnellerle havaya uçuyordu. Savaşın sonunu getirebilecek kadar talihli olanlara da madalya verilmedi. Çoğu ya savaş tutsaklarına yedirildiler ya Fransız kasaplarına et olarak ya da Avrupa çiftçilerine, kesilip gübre yapılmak üzere satıldılar

Atların insan zekasının ürünleri olan gelişmiş silahlarla kıyaslanamayacağı ortaya çıkınca durum düzeldi. Atlar cephe görevlerinden alındılar. İkinci Dünya Savaşı başlarında Polonya süvarileri Almanlarla çarpışmaya girdiklerinde son bir defa daha kullanıldıllarsa da, herhalde dünyanın en eşit olmayan bu savaşında atlar; tanklar ve pike yapan bombardıman uçakları karşısında tümden kırıldılar. Atın savaş alanında uzun süredir çektiklerinin sonuydu bu.

At savaşta işe yaramaz olunca, ona karşı tutumumuz da değişti. Savaşa son talihsiz girişinden bu yana geçen elli yıl içinde atın askeri rolü sembolik bir role dönüşmüştür. Bugün savaş atları sadece törensel görevler yapmaktadırlar. Süslü insan törenlerinin sabırlı ortakları olarak daha önce hiç olmadığı gibi kendilerine bakılmakta ve şımartılmaktadırlar. Filler gibi onlar da sevgiyle süslenmekte, ama bu kere parlak boyalar yerine parıltılı bronzlar ve meşinler kullanılmaktadır. Tarihin hiçbir döneminde olamadığı kadar saygı gören atın sözleşmesi yeniden

yazılmıştır. At, yüksek statüye sahip bir hayvan olmuştur artık. At olmak için iyi bir zamanda yaşıyoruz şimdi. geçimi için hâlâ çalışmak zorunda olabilir, ama şimdi bunun karşılığında çok yüksek bir ücret almaktadır.

Ata olan saplantımız belki de diğer bütün çalışan hayvanlarımıza olandan fazladır. At sevgisi pek çok kimse için bebelikte, çok küçük çocukların bile binicilikte ustalık kazanmaları için Midilli atlarının sırtına oturtulmalarıyla başlar. Bir atın üstünde oturmak, hemen hemen başka bir insan olmak demekdir : Biniciler daha yeni, daha hakim bir perspektif keşfederler. Bu ortaklığın insanlar için ödülü hem artan hareketlilikde fiziksel, hem de psikolojiktir. Binlerce yıl önce at ile binicisi arasında pekiştirilen sıkı bağ bugün hâlâ canlılığını korumaktadır.

İnsanlar çalışan atın yerine geçecek olan yeni makinelerden ilk başlarda korkmuşlardı. Bunların mucidi makineleri daha dost göstermek için güçlerini beygir gücüyle ölçmüştü. Mekanik araçlar giderek kabul görünce hayvanlar da gözden düştü.

GEYİK VE CEYLAN

Öteden beri, etinden çok boynuzları için avlanan bir hayvan olmuştur. Hititlerde bir hareketlilik, çeviklik ve ürkeklik sembolü olmanın yanı sıra, geviş getirme tabiatı nedeniyle üreticilik işlevini yansıtan bir yaratık olarak saygınlık görmekteydi. Bu yönden ölülerin ruhlarına öbür dünyada eşlik edeceğine inanmakta ve onu bir ilâh düzeyinde tutmaktaydılar. Alacahöyük kazılarında ünlü kişilerin mezarından bir hayli bronz geyik heykeli çıkarılmıştır. Uzmanlar bunların da aynı amaca yönelik olduğu konusunda birleşmiş bulunuyorlar. Geyik burnundan soluyarak yılanı deliğinden çıkarıp onu öldürmekte, böylece yılanın düşmanı olan hayvanların arasında saygın bir yer işgal etmekteydi. Yunan mitolojisinde Artemis' in arabasını çeken hayvanlar gibi, Noel Baba' nın kızağını çeken de bir geyiktir.

Hıristiyan düşüncesinde geyik, eşine bağlı bir hayvan. Özellikle susadığı veya eşini kaybettiği zaman, onu bulmak için, vahşi olduğu kadar yürekleri parçalayıcı tonda bir inilti çıkarır. İlâhi eşin çağrılması şeklinde

yorumlanan bu ses, İSA' nın çarmıha gerildiğinde, ruhunu yardıma çağırmak amacıyla çıkardığı ızdıraplı sesle özdeştirilmekte ve geyiği İSA' nın atribülerinden biri yapmaktadır. Buna ilaveten geyik, başında taşıdığı dal şeklindeki boy-nuzlarıyla, göğe yükselmek özlemini yansıtan bir ağaç gibi de yorum-lanarak, gene İSA ile özdeştiriliyor. Kappadokya Zelve Vadisi içindeki Geyikli Kiliseyi, böylesine bir sembolik yorum getirerek, inceliyoruz...(Kişisel yorumdur)

Bir nehri sürü halinde geçmek zorunda olan geyikler başlarını önünde yüzeninin sağrısına dayarlar. Böylece onun su üzerindeki ağırlığını hafifleterek daha rahat yüzmesini sağlarlar. Bu yardımlarını sığ bir yere ulaşıncaya kadar devam ettirirler. İşte geyiklerin karşılıklı olan bu yardımlaşmaları Hıristiyanlık dininin genel felsefesine uygun düşmektedir.

Ceylan, geyikte varolan niteliklere sahip olmakla beraber, özellikle gözleri ve bakışlarındaki anlamlı ve çarpıcı güzelliği sayesinde, bir güzellik ve masumiyet sembolüdür. Ceylan Yunanca (gazel) olarak adlanır ve (görmek) anlamına gelir.

Çevik hareket yeteneğinin dışında hiç bir savunma aracı olmayan ceylan, bir vahşi hayvan, çoğu kez bir aslan' ın, onu boğazlamak için üstüne çöktüğünde, kurtulma ümidiyle son bir kez etrafına, yalvarırcasına, yaşlı gözlerle bakınmasıyla yarattığı görünüm, hayvansal arzular altında ezilen ve çırpınan masumiyet' in de bir simgesi oluyor.

Geyik üzerinde duran bir Hitit tanrısı M.Ö 14-13

BİR BAŞKA YORUM:

Mitolojide geyik ormanın kralıdır. Günümüze dek bir çok söylencenin konusunu oluşturan bu hayvanın suda vurulup ölürken, gözlerinden yaş döküldüğü gözlenmiştir...

Özellikle Hititler' de saygın bir kült hayvanı olmuştur. Nitekim Alacahöyük' ten çıkarılan bronz dini tören araçları olan kutsal alemlerin

çoğu, geyiği ya iki boğa, ya da boğa boynuzları arasında ve güneş diski içinde, göstermiştir.

" Anadoluya özgü dinsel içerikli gele-neklerde geyiğin saygın bir yer kazanması, onun Ana Tanrıça Kibele' nin dağlardaki sembolü oluşundan da kaynaklanıyor. Bu nedenle olmalıdır ki, geyiğin çok bulunduğu yerler, örneğin, Pessinus (Sivrihisar civarı) Kibele için kutsal tapınaklar olmuştu.

Geyik İslâmda da saygınlığı olan bir hayvan olmuştur. Emir Sultan (1368-1429) İmamiye mezhebinden ve Molla Fenari' nin öğrencisi, ermişlik katına ulaşmış bir zattır. Timür devrinde doğaüstü yeteneklere sahipti; padişahlar sefere giderken onun eliyle kılıç kuşanmaktaydıar. İşte rivayete göre bu ermiş kişi savaşa at yerine bir geyik üstünde gidiyordu..

KÖPEK

Hemen bütün mitolojik inançlarda, hatta modern dinlerde bile, sadakat ve güvenin tartışılmaz bir simgesi olarak yer alır. Özellikle eski Mısır' da, kutsal yerlerin tek koruyucu idi. Yeraltı ülkesinin tanrısı olan Hades' in ünlü Kerberos' u onun bekçi köpeğidir. Görevi, dirilerin içeri girmesini ve girenin ise bir daha çıkmasını önlemek oluyordu. Bunun için kapıda durup haviyarak, ölü ruhlarını dehşete dü şürürdü...

Serhoş Dionizos' un sadık arkadaşı olan köpek, sahibine, onun çok içtiği zamanlarda, eşlik eder ve evinin yolunu gösterirdi. Tababetle ilgili bazı özellikleri nedeniyle, Eskülap' ın (Asclepios) da atribülerinden biri olan köpeği, bazı yontularında, Artemis' in yanı başında da görmekteyiz.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde bir mağaraya sığınarak burada 200 veya 300 yıl uyku halinde yaşayan ve daha sonra mucizevi bir şekilde uyanıp hayata dönen (yedi uyuyanlar) ı koruyan hayvanın köpek olduğu, aynı efsanede dile getirilmiştir.

İslâmi gelenekler, köpekte yarısı şer, yarısı da şeytani olan 52 karakter bulunduğunu ileri sürüyor. Bu bakımdan bir köpeği öldürmek, yedi insanı öldürmek kadar günah sayılır. Köpeğin, kedi gibi, yedi canlı olduğuna inanılır. Aslına bakılırsa köpek, çok hassas olmanın yanında, o derece

sadık bir hayvandır. O' nun ısırmak istemediği biri varsa, o da sahibi olur. " Köpek sahibini ısırmaz", dilimizde yer almış kökleşmiş bir deyimdir.

Anatomik olarak, insana en çok benziyen hayvanın köpek olduğu ileri sürülüyor. Bu bakımdan onun kalbi de, tıpkı insanın ki gibi, çok duyarlıdır. Bir kimsenin kardeşi yoksa, köpek onun yerine geçmektedir. Bunun için olmalıdır ki, küçük çocuklar özellikle köpeğe karşı daha şevkatli olarak yaklaşır ve onu severler..

Köpek Sami geleneğinde ÖLÜM MELEĞİ' ni simgeler. Yunan mitolojisine göre de, Athena ölüm tanrıçası kimliğine girince, rahibeler onun tapınağında köpek gibi uluyorlardı. Bugün bile dolunay' a karşı havlayan köpeklerin uğursuz bir haber verdikleri pek çok halk kültüründe yaygın olmuştur.

Neolotik çağda, Ankara müzesindeki rekonstrüksiyon Çatalhöyük evi duvar panolarında gözlendiği gibi, gömülmeden önce akbabalara yedirilen cesetlerin etlerini didiklediklerinden, ölüm tanrıçasına yardım etmekteydiler. Son olarak köpeğin aya karşı havlamasıyla, ölümden sonra ruhların aya gittiği inancı bağdaştırılarak, köpekle ay arasında yakın bir ilişkinin varlığından söz edilmekteydi.

Aya ilk gönderilen canlı yaratıkların maymun ve bir köpek olmasının bu hayvanlarla insan arasında diğerlerine oranla daha yakın bir ilişki olmasından kaynaklandığı ileri sürülüyor...

İşçi hayvanlar içinde en değerlisi kuşkusuz en uzun süre ilişkide bulunduğumuz köpektir. Köpekler yüzyıllar boyunca bizim için pek çok iş yapmışlardır. Bunlardan bazı eski gelenekleri sürdürmek için korunuyorsa da, kendilerine özgü yetenekler için modern karşıtlar olmaması nedeniyle hâlâ yerine getirdikleri pek çok anlaşma vardır. Körler için gören, sağırlar için duyan köpekler, dağlarda insan kurtaran köpekler, uyuşturucu koklayan köpekler bunların arasında sayılabilir. Bu durumların her birinde köpekler insan konukseverliğini - ısınma, konfor, düzenli beslenme, tıbbi bakım ve dostluk- kabul eder ve karşılığında bu özel görevleri yaparlar.

Hareket eden hayvanları kontrol edebilmek için hayvan kurnazlığı gerekir. Çoban köpeği de hâlâ bizim için çalışmaktadır. Bu çok çalışan hayvanın sömürüldüğü sanılabilirse de, gerçek hiç öyle değildir. Çoban köpeğinin her hareketi kurt geçmişinden gelmedir: Kurt sürüsüymüş gibi koyun sürüsünün çevresinde dolaşmak; yere yatıp bekleme; sürünün lideri olan çobanın değişen tavırlarına anında karşılık verme - bunlar hep kurt

niteliktedir. Sadece öldürme yasaklanmıştır. Geri kalanı doğal avlanma davranışlarıdır ve çok değerli insan - köpek ortaklığına uydurulmuştur. İyi bir çobanı olan bir çoban köpeği ideal bir Hayvan Sözleşmesi' nde bütün istekleri günlük olarak yerine getirilerek köpek cennetine yaklaşmış sayılabilir. Sürüyü gütmenin başka bir yolu olmadığı için çoban köpeğinin rolü şimdilik güvence altındadır.

Avustralya' da sürünün toplanması tümüyle bir hayvan göreviydi. Bu hep böyle kalacak gibi görünürken yerel çiftçiler zenginleşince bu görev için helikopterler aldılar. Çobanlar, sürülerini gökyüzünden korkutarak güden uçan kovboylara dönüştüler. Bunun sürüyü hareket ettirmek için çok daha hızlı ve etkin yol olduğu ileri sürüldü. Ancak bazı çiftçiler hayvan gütmenin bu modernleşmiş biçiminin hayvanları ürküttüğünü gördüler. Hayvanlar strese kapılıp zayıflamaya başlamışlardı. Bu durum ısrarla devam edince helikopter projesinden vazgeçildi. Atlar yeniden eski görevlerine dönünce sürüler sükûna kavuştu ve hayvanlar semirdiler. Bugün işbaşındaki Avustralyalı hayvan sürücüleri gördüğümüzde nostaljik bir manzara seyrediyor değiliz: At kullanımı iyi ve ekonomik bir yöntemdir. Daha az gelişmiş ülkelerde hayvan çalıştırmak basit gereklilik sonucu olabilir, bölgenin yoksulluğu modern makineler alınmasını olanaksız kılabilir ;ama Avustralya' da bu, bir yanlış kararın dikkatle düşünülüp düzeltilmesine dayanan bir seçimdir.

İlerleme heyecanıyla sık sık böyle yanlışlar yapmaktayız. Biz hep yeni bir şey icat eden meraklı küçük maymunlarız. Ama zaman zaman eski sınanmış yöntemlerin de en iyi olduğu ortaya çıkar.

İnsan yaratıcılığının köpeğin doğal becerileriyle başa çıkamadığı bir alan da uyuşturucu madde saptanmasıdır. Uyuşturucu koklayan bir köpeği seyretmek usta bir sihirbazın çok güç bir numara yapmasını seyretmeye benzer. Tipik bir gösteride uyuşturucu sıkı sıkı kapatılan kalın bir selofan pakete konur. Paket başka bir pakete, o da bir kutuya yerleştirilir. Kutu da sıkıca kapatılıp branda bezinden bir posta torbasına konulur ve torba birbirinden farksız 40-50 torbanın arasına karıştırılır. Koku alan köpek bunu bulacak mıdır? Sağduyu bunun olamıyacağını söylerse de, köpeğin burnu bu üç kere sarılı paketteki uyuşturucunun kokusunu alır ve hayvan torbayı heyacanlı bir sevinçle yakalayıp çekiştirir. Bu olaya yaklaşan bilimsel herhangi bir yöntem yoktur.

Uyuşturuyucu kaçakçılarının kurnazlıkları köpeğin burun hücreleriyle başa çıkamamaktadır.

Hayvanların bizim hizmetkarlarımız olarak çalıştıkları bütün bu Hayvan Sözleşmelerinde anlaşmaların ne kadar adaletli olduğunu kestirmek güçtür. Bir hayvanın ıstırap çektiğini anlamak kolaydır, ama onun adaletsiz bir şekilde sömürülüp sömürülmediğini saptamak güçtür...

ÇAKAL

»Mezarlıkların etrafında dolaşıp durarak ölülerin başında ulunması ve kadavra ile beslenmesi, çakal' ın kurt gibi bir melânet hayvan olarak tanınmasına neden olmuştur.

Bazı Hint metinleri çakal' ı şiddetli arzu, açlık, merhametsizlik ve şehvet düşkünlüğünün bir sembolü olarak tanıtmışlardır.

Çakal, bir Mısır tanrısı olan Anubis' in sembolü olmuştur. Anubis' in vahşi köpekten oluştuğuna inanıldığından, bu tanrı sürekli çakal kafalı olarak gösterilmiştir. (Bkz. Kariye Son Mahkeme Sahnesi)

Aslında gerçek çakal Mısırda yaşamamaktadır. Onun yerine kurt görünümlü başıboş vahşi köpekler vardı. Bu hayvanlar saldırılarının çok süratli oluşu ile ün salmışlardı. Sürekli dağlarda ve mezarlıklar civarında dolaşmaktaydılar. Bu bakımdan çakallar kendilerini ölülerin bakımına adamış ve onları öbür dünya yolculuğunda gözetim altında tutan hayvanlar olarak kabul edilmiş ve kendilerine " Nekropol Senyörü " adı verilmiştir.

DEVE

(Ansiklopedik bilgi)

Genel olarak tek ve çift hörgüçlü olarak ikiye ayrılır. Tek hörgüçlülere Hecin Devesi denilir. Bunlar Afrika çöllerinde yaşarlar. Asya devesinden daha hızlı koşar, açlık ve susuzluğa daha dayanıklı olurlar. Asya develeri, bu kıtadaki çöllerin belki de daha uzun olmasından, iki hörgüçlüdürler. Zira hörgüç bir devenin, sırtında taşıdığı, bir yağ, yiyecek deposudur, yiyecek bulamadığı

süre içinde, bu sayede yaşamını sürdürür. Develerin işkembelerinin çeperlerinde su keseleri bulunur, içtiği fazla suyu burada depo edebilir. Tek hörgüçlü develer günde 185 litre su içebilirler. Ağırlıkları 400 kg. Kadardır. Normal olarak 300 kg. Ağırlığında bir yükü rahatlıkla taşıyabilirler. Genellikle, taşıma aracı, eti, yağı, derisi için beslenen devenin sütü ekşitilip, mayalandırılarak kımız elde edilmekteydi. Develer, türlerine göre, 25 - 35 yıl yaşabilirler. Günde 40 km. Yol yürüyen ve (Çöl gemisi) diye adlandırılan devenin yürüyüş hızı 12 - 15 km./ st.tir. eski dönemde kervan İçin en uygun bulunan devenin bugün dahi Anadolu' nun sıcak bölgelerinde, az da olsa, bir taşıma aracı olarak, biraz da geleneksel deve güreşi için, üretildiklerini görmekteyiz. Devenin eti yenilir ve İslâmda, kurban edilmesi dindendir. Üçüncü bir deve türü, özellikle Kuzey Afrika Cezayir' de yetiştirilen bir devedir. Mehari adı verilen bu develer, daha hafif bir formasyona sahip olduklarından, yarışma amacıyla kullanılırlar ve hiç durmadan günde 200 km. Kadar yol yapabilirler. Kervanların başında daima bir eşek yürür ve kervanın yürüyüş karanını ayarlar.normal olarak 30 deve için bir eşek ayrılır...

Kervanların başlıca yük hayvanı olan deve Doğu ve Batı ülkeleri arasında kültürün de taşınması ve uygarlıkların alış- verişinde en önemli rolü ve hizmeti gerçekleştirmiştir.

DEVE KERVANLARI: Yüzyıllar boyu Doğu' dan Batı ülkelerine kültür ve zamanın uygarlık gelişme ürünlerini taşıyan vasıta olmuşlardır; İşte deve bu insancıl hizmetleri veren ve üslenen mübarek yaratıktır..

Her yük hayvanının insan uygarlığının ilk gelişmesinde katkısı olmuştur. Eşek ağır bir hareketlilik getirmiştir, ancak bir kusuru vardı: Ayakları çok küçüktü. Bu önemsiz gibi görünebilir ama uygarlığın ortaya çıkmaya başladığı Ortadoğuda toprağın büyük bir kısmı yumuşak kumlu çöldü. Bu da eşek için büyük bir handikaptı. Çöl yolculuklarında kumlu arazide kolaylıkla adım atabilecek büyük ve düz ayaklı yeni bir ortağa, yani deveye, ihtiyaç vardı.

Bugün piramitleri gezen turistler için deve, manzaranın ayrılmaz bir parçasıdır; ama eski Mısır' da çölün bu büyük gemisinin hiç yeri yoktu. Mısır dilinde deve sözcüğü bulunmuyordu ve deve Grek- Roma dönemindeki ilk kez göründüğünde Mısır uygarlığı artık bin yaşındaydı. Deve,

eşek gibi ehlileştirilecek bir hayvan sayılmıyordu. Oysa göçebe Arapların komşu çöllerde devenin hareket yeteneklerinden yararlandıkları göz önüne alınacak olursa bu şaşırtıcı bir şeydir. Mısır' ın eski çağlarında devenin hiç yer almaması bazılarınca özel bir tabu sonucu olarak görülmüşse de, uzman hayvancılar olan Mısırlıların deveyi kötü bir yatırım olarak düşündükleri anlaşılmaktadır. Bunun için pek çok neden vardı. Verimli Nil havzasının otlakları devenin doğasına uygun değildi. Deve zengin bir ortamda gelişmez ve çeşitli hastalıklara tutulur. Ayrıca, belki de güçlü kokularından diğer çiftlik hayvanlarını rahatsız ettikleri de söylenir ve bu da Mısırlıların işine gelmezdi. Develer büyük, hantal ve eğitilmeleri güç hayvanlardır ve zaman zaman da çok tehlikeli olabilirler. Bunun dışında da çok yavaş üreyen bir türdür.

Bu nedenlerle deve eski Nil boyunca yük hayvanı olmamış, ve daha sonraları, bölge kuraklaşmaya başlayınca, dünyanın bu bölgesinde de görülmeye başlanmıştır. Başka yerlerde ise uzun süreden beri göçebe kabilelerin ideal hayvan dostu olarak yerini almış bulunuyordu. İlk kez güney Arabistan' da 5000 yıl önce ehlileştirilen deve, o düşman çöl bölgelerinde insan topluluklarının başlıca ulaşım ve taşıma aracı olmuştur. Deve, yalnız taşıma ve binek hayvanı olmakla kalmayıp süt, et ve giyecek da sağlamaktaydı. Gübresi bile yakacak olarak kullanılıyordu. Uzak mesafelere insan ve yük taşıyor, insan etkinliğini o güne kadar görülmedik bir hızla yayıyordu. Mal ve fikir değiştokuşu yaygınlaşıyordu, pazarlar oluşup gelişiyordu. Deve kervanları büyük boyutlu göçebe yayılmasını mümkün kılmış, ticaret doğmuştu.

Diğer ehli hayvanların develere karşı olan garip nefretinden ilk savaşlarda yararlanılmaya da başlanmıştı. Eski Persler karşılarında çok sayıda atlı görüp de savaşa develeri sürmeye karar verdiklerinde bir rastlantı sonucu bu rolü fark etmişlerdi. Tüm yük develerinin yüklerinin boşaltılıp biniciler için semerlenmeleri emri verildi. Sonuç görkemli bir zafer oldu, develer yaklaşınca düşmanın atları paniğe kapılarak kaçmaya başladılar. Bunun nedeninin hayvanların iri gövdeleri mi, yoksa keskin kokuları mı olduğu bilinmiyor ama önemli olan devenin ilk savaşlarda yararlı bir gizli silah olduğunun ortay çıkmasıydı. Bunun diğer bir avantajı daha vardı : Savaş atlarının korkuları giderilip develeri kovalamaları sağlansa bile, büyük ayaklı çöl hayvanları hızla kumluk araziye kaçıyorlar ve burada güvencede oluyorlardı. Atların toynakları kumlarda kayarken develer uzaklaşıp gidiyorlardı. Eski uygarlıkların askeri liderlerinin deve bölükleri kurmaları bundan sonra başlamıştır. Bunlarla Arapları kendi

topraklarına kadar kovalayıp yenilgiye uğratabiliyorlardı. Böylece develer giderek bölgenin her tarafına yayılmış oldu.

Ayaklarının genişliğinin yanı sıra develerin suya gerek duymadan uzun mesafeler aşabilme avantajları da vardır. Çölde iki su kuyusu arasındaki 300 mili aşan develer konusunda elimizde güvenilir bilgiler bulunmaktadır. Sahipleri buna memnun oluyorlar, ancak develerin bunu nasıl başardıklarını bilemiyorlardı. Çok kimse develerin içinde bir tür yedek su deposu olduğunu sanmışlarsa da, durum hiç de böyle değildir. Deve bir kerede çok büyük miktarlarda su içebilir - tüm ağırlığının üçte biri kadar- ve bu su normal yollarla hücrelerine geçer. Devenin sırrı, yakıcı çöl sıcaklığında bile su kaybını önleyebilmesidir. Bunu vücut ısısını gündüz yükselterek, gece serinliğinde de düşürerek elde eder; susuz kaldığı zamanlar ısısı 6 derece oynayabilir. Bu sistem soğutma ihtiyacını azaltır ve sonuçta önemli miktarda sıvı korunmuş olur. Ayrıca devenin böbreği işeme yoluyla su kaybını önlemede çok etkindir ve hayvan vücut ağırlığının dörtte biri kadar - diğer memelilerin iki katı - su kaybına dayanabilir. Bu yüzden bu hayvanın dünyanın her tarafındaki çöl insanları tarafından bu kadar çok kullanılmasına şaşmamak gerekir.

Pek çok yerde hâlâ çalışan deve vardır. Bu hayvanlardan 14 milyonun yalnızca çöllerde değil, kasaba ve kentlerde de iş gördükleri saptanmıştır. Bu dayanıklı yaratık insani işlerin pek çok alanında önemli bir hayvan/ ortaktır. Ancak çekme gücünün gerektirdiği alanlarda başka bir hayvana ihtiyaç duyulur. Dünyanın bazı yerlerinde öküzler ilk başlarda sabanı çekmek için kullanılmıştır. Eski çağlardan kalma eşyalarda bunun binlerce yıl önce başladığı görülmektedir. Ve modern traktörün ortaya çıkmasından sonra bile, pek çok ülkede öküzler ağır yükleri çekmek ve sürüklemek için kullanılmaktadır.

İnsan ve hayvan birbirlerine bağlıydı ve işi eşit olarak paylaşırlardı; dünyanın makineleşmemiş yerlerinde hâlâ olduğu gibi. Bu bir efendi - köle ilişkisi değil, ağır işlerde eşitlik ilişkisiydi. Bu tür hayvanlar doğanın değiştirilmesinde yardımcı olmuşlardır. İnsan liderler daha istekli oldukları zaman, hayal ettikleri yeni şeylere ancak hayvanların adale gücü ile kavuşabilirlerdi. Saraylar inşa edilir, savunma hatları kurulur, sokaklar yapılır, ve gelişmekte olan tarım için en önemlisi, daha yararlı sulama sistemleri yaratılabilirdi. Bu yeni liderler güçlü hayvan dostlarıyla toprağı daha kolay işleyebilirlerdi. Hayvanlar için bu, eski uygarlıkların kurulmasına yardımcı oldukları süre içinde, sürekli çalışıp pek az dinlenmek demekti.

KEÇİ

(Ansiklopedik bilgi)

[Geviş getiren çift tırnaklı hayvanlardır. Koyuna oranla daha zekidir, beyni daha gelişmiştir. Tek olarak da yaşar, daha dayanıklı ve özgür ruhudur. Koyun dünyada evcilleştirilen ilk hayvandır, ancak sürü halinde yaşamayı sever. Keçi M.Ö 3000. Yıllarında ve sığırdan önce evcilleştirilmiştir.

Erkek keçilerin boynuzları daha uzundur, dişisininki daha kısadır. Tevratta adı geçen şarap ve su kapları keçi derisinden yapılırdı. Keçi koyundan daha fazla süt verir. Bitkilerin yeni yeşeren taze yapraklarını yediğinden, ormanlara zarar verir.

Anadolu' da genellikle dağlık bölgelerde görülür. Eti, bu bölge halkının yiyecek gereksiniminin büyük bir kısmını karşılar. Ancak alışık olmayanların bağırsaklarında rahatsızlık yapabilir. Erkek keçinin eti daha makbul tutulur. Falcılık (bilicilik) la ilgili ilkel uygulamaların özellikle keçi yetiştirilen bölgelerde gelişmesi dikkat çekicidir.

Ankara' da yetişen tiftik keçilerinin dünyaca tanınmış diğer ismi Moher' dir.

Dağ insanı da keçi gibi inatçı olur derler !..]

Erkek keçi yani teke tıpkı koç gibi o da, doğurmun, yaşam gücünün, şehvet arzusunun ve bereket' in sembolü olmuştur. Ancak bu özdeştirme kimi yerde söyle bir karşıtlığı da yaratıyor : Şayet koç, kural olarak, gündüze ve güneşe aitse, teke' de çoğu zaman gece karanlığı ve ayla ilintilidir. sonuçta, trajik bir hayvan olur. Çünkü adını sözcük olarak bir sanat biçimi olan trajediye vermiştir. Aslında trajedi, Dionizos törenlerinde bir keçinin kurban edildiği ayinlere eşlik eden bir şarkıydı. Teke özellikle bu tanrıya adak olarak kurban edilen bir hayvandı, bu tanrının tercih ettiği hayvandı. Typhon Zeus' le mücadele sırasında Olympe' e saldırıp tanrıları korkutup kaçırırken, keçi şekline metamorfoza uğramış ve Mısır' a kaçmıştır. Aslında onun sığındığı bu ülkede tapınaklar bir keçi tanrısı adına kurulmuş bulunuyordu.

Grekler bu tanrıyı PAN olarak adlandırmışlardı. Yunan ruhani liderleri keçiye tapıyorlardı.

Anadolu'nun güney batısındaki LİKYA bölgesinde arazi yapısı ve bitki örtüsü nedeniyle daha çok keçi yetiştirildiğinden TEKE YARIMADASI olarak adlandırılmıştır.

KUZU

„Akdeniz uygarlığının hemen hemen bütün aşamalarında, ister tarıma bağlı yerleşik, ister göçebe çoban topluluklarda olsun, ilk doğan kuzu tertemiz beyazlığı ile, bir zaferi müjdeler gibidir. Tekrara doğmanın galibiyet ve başarısını, hayatın ölüm üzerindeki zafer olgusunu somutlaştırır. Hıristiyanlığın başlangıç dönemlerinde İsa için, " Tanrının kuzusu " denilmekteydi. Nitekim Jean İncilinin bir bölümünde, vaftizci Yahya' nın İsa için "İşte dünyanın günahlarını arındıran kuzu", dediğini yazmıştır.

İkinci Aya Sofya' nın frizlerinden birinde de gördüğümüz kuzular İsa' ya inananları simgeliyorlar. Bu kuzular O' nun bulunduğu kaynağa doğru yol almaktalar...

FARE

Özellikle Yunan öncesi Akdeniz uygarlıklarında, köstebek ve yılan gibi, yer altında yaşayan hayvanlarla eşdeğer tutulmuştur. Freud' un ifadesine göre, özellikle aç kaldığı zaman daha hızlı bir cinsel birleşme isteği duyar ki, bu Darwen' in kalıtım teorisine de uymaktadır. Gene Freud, farenin gerek bu davranışı gerekse kuyruğunun görünümü nedenleriyle, kadınları etkileyen bir hayvan olduğunu ileri sürer. Fare çok yavru yapar. Pisliği ile tanınmakla beraber geceleri sessiz ve sinsice dolaşmasıyla, açlık, hasislik ve hırslı oluş karakterini simgeler. Ama bunların yanında, özellikle Japonya, Çin ve Sibiryada, doğurgan olan diğer hayvanlar gibi, bolluk ve bereketinde göstergesidir. Nitekim XII. : XV. Yüzyıl yapımı olan Uzakdoğu ülkelerinin porselen kaplarının üstünde, bazen bir fare resmi görmemiz mümkündür. *(Topkapı Müzesi)*

İlyada' da tanrı Apollon (Smintheus) ismiyle de anılıyor. Bu sözcük aslında fare' den türemiştir. Bu bakımdan Apollon farenin sebep olduğu veba hastalığı ile de ilişkili olduğundan, Truva önlerine gelen Akha ordusunu korkunç bir veba hastalığı kırıp geçirmiştir. Apollon öte yandan, fareleri kovan bir koruyucu tanrıdır; hasatın verimli olmasına yardımcı olur.

KÖSTEBEK

Köstebek

Kör değildir ama gözleri pek az görür , buna karşın yerin altında, gayet muntazam labirentler kazıp, orada yaşamını sürdürür. 15 -20 cm. Kadar uzunluğunda olur. Bir gecede 30 cm. Uzunluğunda tünel kazdığı saptanmıştır. Asklepios (Eskülap) tapınakları için bir model oluşturmuş olan köstebeğin yuvası, aşağı yukarı, çizilen şekle benzemektedir. Tahıllara musallat olan ve bazı bitkilerin köklerini kemiren böcekleri yediğinden, yararlı yönleri de bulunur.

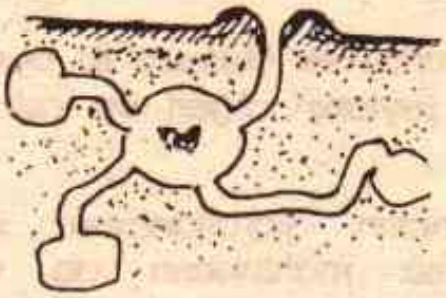

Köstebek yeraltı tanrılarının yaşadığı yeri, ona ait tüm sırları bilen tanıyan bir hayvandır; o tüm gücünü toprağın nimetlerinden alır. Bu açıdan yılan gibi bir TOPRAK KÜLTÜ hayvanı olmuştur. Onda hastalıklara şifa sağlayan bazı özellikler olduğuna inanılmaktaydı. Gerçekten batıl inançlarını sürdüren bazı çevrelerde, hastalara köstebek etinin yedirildiğini duyarız. Bu külte (tapınma), taraftar olup onu destekleyen kimseler, köstebek aracılığı ile sonsuz yaşamın süreceğine inandıkları yeraltı dünyasının karanlıklarına dalacak ve bu sayede oraya girmeden önce, bu dünyanın bazı gizlerine sahip olacaklardır...Çünkü köstebek zaten bu sırları bilmekteydi..Bu kanının varlığını ilginç bir şekilde kanıtlayan örneği, Bergama Asclepion' undaki Telesfor tapınağında bulunuyor.(*Bkz. Yılan ve Bergama*)

Sağlık tanrısı Asclepios' un oğlu olan Telesfor, rüyaların yorumcusu, aynı zamanda bir köstebek tanrısı idi. Bu kült Anadoluda Asclepiostan daha önceleri vardı. Dairesel planlı ve çatısı yılan şeklinde bir bordürle çevrelenmiş olan bu tapınağın ortasında ve bazı yorumcuların "hayat ağacının gövdesi" olarakta niteledikleri ana pilyenin etrafındaki rüya

odalarının, bir köstebeğin yeraltıdaki yerleşme düzenine benzetildiğini ileri sürüyorlar...

YILAN

İnsan uzun süren bir genetik gelişmenin sonunda, yılan ise bu gelişmenin başlarında kaldığından, birbirine taban tabana zıt yaratıklar olarak kabul edilirler. Ne tüyü, ne de ayakları gelişmemiştir; duyma organından da yoksundur. Yılan, diğer canlı yaratıklardan farklı olarak, hem dişi, hem de erkek karakterin imajını yansıtır ve gereğinde her iki seksin de rolünü oynar. Uzunlamasına görünümü ile fallik, kıvrılıp dairesel bir duruma girince de dişiliğin yapısı ve sembolizmine uyar. Ama genel anlamda, psikanalist ekole göre fallüs' ü andırdığından, daha çok erkeksi bir simge olur. Bunun yanı sıra yılan, çemberin (dairenin) dinamiğidir; süreklilik gösteren hareketlerin de sembolüdür.

Yılan ve ateş: Her ikisi de aynı zamanda olumlu ve olumsuz iki olayın simgesi olmuşlardır. Birincisi hikmetin, şer' in ve şeytanın, diğeri ise aşk ve kinin..

Romalı Çiçeron, " Tanrı herşeyi insanların yararlanması için yaratmışken, şu bir sürü engereklerin, sevimsiz mahlukların da var olmasına neden gerek duydu acaba? " demiştir. Çünkü o devirde, yılana karşı artık fiziki bir nefret ve korku duyulmaya başlanmıştı. O' nun esrarlı ve mitolojik devri kapanmış ve onunla ilgili tüm inanışlara, batıllaşmış gözüyle bakılıyordu. Ama yılan eski Mısırda en kutsal hayvanlardan biriydi. Nitekim güneş ilâhlarının alnında gözlüklü bir yılan, Yunan ilâh heykellerinin kaidelerinde de, çoğu zaman çöreklenmiş bir yılan bulunduğunu görmekteyiz.

Mısır kraliçesi Kleopatra da yılan zehiri içip intihar ederek, yaşamına son vermeyi yeğlemişti. Hermes (Merkür) ve Asklepios' un asalarında birer yılan sarılıdır. Çünkü yılan, köstebek gibi,

toprağa en yakın bir hayvan, tüm yaşamını TOPRAK ANA' nın bağrında sürdürdüğünden, tam anlamıyla bir toprak tanrısı idi. o, toprağın hayat vericiliği ve doğuruculuğuna sımsıkı yapışık olup, onun gerçek sahibiydi..

Bu inanca sahip toplumlarda, zaman içinde, RUH YILANI bilincinin egemen olduğunu görüyoruz. Ruhun ölüm anında ağızdan bir yılan gibi çıktığı sanılmakta, genellikle mezarlıklarda yaşadığından, kokmuş cesetten yeniden çıkan yeni bir yaşam kaynağı oluşturduğuna inanılıyordu....

Yılanın yılda birkaç kez deri (gömlek) değiştirmesi, onun bu şekilde sürekli kendini yenilemesi ve sonuç olarak, ölümsüz yaşamın veya ölüp yeniden dirilme düşüncesinin göstergesiydi.

Yılanın bölünen bir parçasının, kafa olmadan da, gene canlılığını koruması, onların bu inançlarına daha da inandırıcı etki yapmaktaydı. İşte yılanın gerek dış görünüşü, gerekse davranışları insanları bir hayli etkilemiş ve sonuçta sihir ve büyünün en yakışır ve sevilen bir hayvanı olmuştur.

Kobra gösterileri, yılan muskaları...nın bu inançtan kaynaklandığı ileri sürülüyor.

Yılan, süslü, özellikle kaypak gövdesini gizlice, sessiz ve sinsice hareket ederek sokulabilme yeteneğine sahiptir. Nitekim önce bir kadını, yani Havva' yı kandırıp baştan çıkarmış ve böylece dünyanın ilk günahını işleyerek, Adem' le birlikte cennet' ten kovulmalarına sebep olmuştur. Ama bu cezasını, o da, günahkar tanınmakla, ödemektedir.*(Vaftiz metnine bkz.)*

İlkel dinlerde hayvanın kendisine tapınılmaz, tanrının kutsal gücüne tanınan bir görünüm ya da bedenleşmesi sayılan bir hayvanda ortaya çıktığına inanılır. Tanrıça Athena' nın işareti bir baykuş olmuştur.

Bereket tanrıları boğa biçiminde betimlenir. Dinsel ikonografilerde, İncil yazarları bir hayvan biçiminde de resimlendirilmişlerdir.*(Eski Gümüş Manastırı)*

Psikanalitik ekole göre yılan erkeğin fallüs' ünü simgeler.

Eski Minos uygarlığında (M.Ö.III bin) EV TAPINAKLARI bulunuyordu. Burada tapınılan şey YILAN TANRIÇA idi.İlk yılan kültünün bu çağlarda başladığı ileri sürülüyor. Bu insanlar yılan' ın ölen kimsenin ruhunu temsil ettiğine inanmaktaydılar. Ancak zaman içinde bu görüşte önemli bir değişme olmuş, o her zaman ölülerin temsilcisi değil, aksine, gerek eski

gerekse günümüzün halkbiliminde, evin koruyucusu olarak benimsenmiştir. Nitekim, bugün Yunanistan' da, yılana hala EVİN EFENDİSİ diyerek, adak sunanların varlığını bildiğimiz gibi, Anadolu' da, özellikle Güney - Doğu illerimizin bazı evlerinde yılan beslendiğini ve bunların eve uğur, bereket getirdikleri ve suların bekçiliğini yaptıklarına inanılır.

Günümüzün Malenezya dilinde, (sonsuz yaşam) anlamına gelen deyim, tamı tamına (deri değiştirmek) demektir.

,Yılan, eskiyen derisini yenilemek suretiyle, genç kalabilmek için sürekli hamleler yapmaktaydı. Çünkü yaşlılığın belirtilerinden biri de derinin buruşmasıdır. Nitekim Yunanca (geros) sözcüğü hem deriyle ilgilidir hem de ihtiyarlık anlamına gelmektedir.

Filozof Aristo yılanın göğüs kemikleriyle (Toraks) ayın günlerinin sayısının aynı olduğunu ortaya atmıştır. Asklepios (Eskülap)' un Epidor' daki tapınağında bulunan yazıtlardan öğrenildiğine göre, yılan bir tanrı düzeyinde saygınlık gören, kadınları ayartıp ırzlarına geçen bir yaratık olarak düşlenmekteydi. Nitekim bu konuda şöyle bir olaydan söz edilir : Kısırlığına umar arayan bir kadın bir gün Asklepios tapınağına gelir ve tapınağın kuralları gereği, geceyi orada geçirir. Geceleyin düşünde, tanrının, elinde bir yılanla yanına sokulduğunu görür ve güya bu yılanla ilişkide bulunur ve dokuz ay sonra da ikiz oğlan çocuğu doğurur!.. Bu söylenceden çıkarılan sonuç, tanrının, kendisine inanç duyan kadını, (yılan aracılığı ile) gebe bırakmasıdır. Asklepios ta-pınaklarında yetiştirilen yılanların doğurtucu gücünün bu hayvanların deri değiştirerek, yaşamlarını yenileme yetilerinden kaynaklandığını kabul etmek mümkündür. Yılanla ilgili bir hayli öykü bulunuyor. Bunun için olmalıdır ki, "yılan hikayesi " deriz... Bunalardan biri de, Büyük İskender' in babasının o daha doğmamışken bir gece eve geldiğinde annesi Olimpias' ı, koynunda bir yılanla uyurken gördüğüdür.

M.Ö. IV. Yüzyıldan itibaren, Yunanistan adaları ve Bergamada, Asklepios tapınakları kuruldu. Apollon' un oğlu olan Asklepios bir sağlık ve aynı zamanda yılan tanrısıydı. Yılana karşı duyulan saygı ve güven bu

mitolojik tanrının kişiliğinde sembolleşmişti. İlim ve dinin bir arada bulunduğuna tanık olduğumuz bu reabilitasyon merkezlerinde, kutsal tünel diye adlandırılan bir yer altı geçidi bulunuyor. Bugün bu sağlık kuruluşlarının Epidor' dan sonra en ünlüsü olan Bergamada ki Asklepion' da gördüğümüz gibi, adı geçen tünel, yuvarlak planla inşa edilmiş olan, diğer bir tapınağa kadar uzanmaktadır. Bu tapınak ise nekahat dönemi ve rüya tabirleri tanrısı olan, Asklepios' un oğlu Telesfor' a aittir. Ruh hastalarının rüya görmek için geceyi geçirecekleri bu tapınağa giden tünelin biçimi, sanki bir yılanın yer altında oyduğu yola benzetilmek istenmiştir.

Loş bir şekilde yer yer aydınlatılmış olan bu yoldan yürüyenler, kısmen ipnotize edilmiş bir halde sanki bir yılan eşliğinde, onun yuvasından geçer gibi şartlandırılıyorlardı. Öte yandan, tepedeki pencerelerden rahip - doktorlar diyebileceğimiz görevlilerin sesle yaptıkları telkinlerle, de psikolojik bir baskı altında tutulmaktaydılar. Uygulamanın bu ve bundan sonraki aşaması üzerinde şüphesiz değişik fikirler ve yorumlar ileri sürülüyor. Bizim ekleyeceğimiz bir başka uygulama, tedavi yöntemleri ile ilgili telkinleri yapan rahiplerin, bu arada hastaya, hastaneden çıkınca (ödeyeceği parayı önerdiği ilacı alacağı eczanenin adresini de hatırlatması olacaktır, komisyonunu (!) alabilmesi için...) Ayrıca, Telesfor' un aynı zamanda bir köstebek tanrısı olması nedeniyle hastaların rüya odalarına çekildiği bu tapınağın organik olarak bir KÖSTEBEK YUVASI' na benzetildiği varsayımını tekrar belirtmek istiyoruz..

Rüya odalarının bulunduğu bu mekâna da aynı şekilde, su sesleri ve ışık oyunlarıyla oluşturulan, farklı bir hava verilmekteydi.

Bilindiği gibi, yılan ve köstebek, bu iki hayvan, daha öncede değindiğimiz gibi, sürekli olarak toprakla haşirneşir olmaktadırlar. Bu bakımdan onların yer altı dünyasının sırlarını bildiği ve insanları oraya götürecek yetiye sahip olduğuna inanılmaktaydı. Ayrıca topraktan güç ve feyzalmaktadırlar. Toprak ise üreticidir, berekettir.bunun çin kutsaldır, saygınlık duyulan bir maddedir.

Asklepios tapınağının kuzey koridor diye adlandırılan ve küçük tiyatroya giden kısmının tabanı da taş döşeli değildi. Nedeni, burada koşu da yapan hastaların doğrudan doğruya toprağa basmalarının istenmesine bağlanıyor. Asklepionlarda, su, toprak, çamur ve güneş banyosu, spor ve diğer uğraşlar, okuma müzik, tiyatro, ibadet...gibi bugünkü modern reabilitasyon kuruluşlarında uygulanan, (kendi kendine

telkin suretiyle tedavi) yöntemlerinden bir kısmının ilkel örneklerini görmek mümkündü.

Bir yabancı yazar, kutsal tünel için, " Burası, ümitsizliğe düşenleri karanlıktan selamete götürüp çıkaran bir yol olduğu kadar, bebeğin rahminden sonra vajinada takip ettiği yol gibi de düşünülüyordu! " diye yazıyor..

Bu veya buna benzer yorumlar sonucu ortaya atılan fikir ve görüşler için, okuyucuların hoşgörüşüne sığınarak, kitabın başında da peşinen işaret ettiğimiz gibi, Voltaire' in şu sözünü hatırlatacağız : " Fikirlerinizi onaylamıyorum, ama bunları söyleme hürriyetinize son nefesime kadar saygı göstereceğim!.."

Sultan Ahmet Hipodromundaki YILANLI SÜTUN, M.Ö.V. yüzyılda Yunanlılar tarafından, Persler üzerinde kazandıkları ezici galibiyetin, zaferin anısını yaşatmak için, Delfe' deki Apollon tapınağının önüne dikilmişti. Sonra bu yapıt İstanbul' a getirildi ; bir süre Ayasofya' nın önünde kalıp bugünkü yerine yerleştirildi.

Savaş ganimetlerinin metal parçalarının eritilmesiyle oluşturulan bu sütuna birbirine sarılı üçyılan şeklinin verilmesi, yılanın yukarıda belirtilen anatomik ve biyolojik özelliği ile ilgili olduğunu ve bu nedenle de, kazanılan bu zafer sonrasının Yunan ordusu için bir yenilenme ve yeniden güçlenme başlangıcının bir simgesi olduğunu, ayrıca, yılanların 29 kıvrım yaparak birbirlerine sarılmalarını da, ayın gün sayısı ve yılanın göğüs kemiği sayısı ile ilişkili olabileceğini, sanıyoruz. Ancak bu 29 sayısının, yapılan savaşın süresi, ya da bu savaşa katılan kolonilerin sayısını işaret ettiği de ileri sürülüyor.(*Bkz. İstanbul Hipodromu*)

Yaradılış (genese) söylencesine göre Tanrı dünyayı yarattıktan sonra, Ademle Havvayı cennet bahçesine yerleştirdi. Onlar Hayat Ağacı ile Bilgi Ağacının dışında, diğer ağaçların meyvelerini yiyebileceklerdi. Çünkü, Hayat Ağacının meyvesini yerlerse sonsuz yaşama, Bilgi Ağacınınkini yerlerse, Tanrılar gibi, iyinin ve kötünün bilincine ulaşabileceklerdi. Derken, Bilgi Ağacına tırmanan yılan önce Havva' yı, yasak meyveyi, yani sonsuz yaşam sembolü olan (elmayı) yemesi için kandırdı. Aslında ona doğurganlık, analık, hayat vericilik yeteneği vermişti. Nitekim " Havva" sözcüğü " hayat verici" demektir. Havva da bu meyveyi Adem' le paylaştı. Tanrı da bu nedenle, onları cennetinden kovdu.

İşte bu inanıştan kaynaklanmış olmalıdır ki, İncil yılandan, insanların yolunu saptıran İBLİS ve ŞEYTAN olarak söz eder. Adem Havva' yı karısı bilir. Bunun için yılan' ın Havvaya cinsellik bilgisi verdiği de akla geliyor. Daha sonra Havva yılanın başını ezer. Bu davranış Havva' nın cinselliğe karşı bir tutumu veya, ilk çocuğu ve sevgilisi olan Cain' in bakıcılığını üslenmek istemesi, şeklinde yorumlanarak açıklanmaktadır...

Yılanla ilgili tüm bu yaklaşımlar ve yorumlar Hıristiyanlığa kadar değişik biçimlerde uzanıyor. Hıristiyanlık yılanı sevmemiş, hatta onu lanetlemiş ve bu nedenle, onun baş düşmanı olan domuz, kartal, geyik, kirpi... gibi hayvanlara sempatik bir yaklaşım göstermiştir.

Aslında yılanın en can alıcı yeri, onun başı olduğundan, bu başın ayaklar altında ezilmesi veya herhangi bir şekilde kesilmesi, iyinin ve iyi olanın kötülüğü ve kötüyü yok etmesi kadar, bir kahramanlık simgesi olarakta vaftiz panosunda bir leyleğin dere içindeki bir yılanı gagaladığı ve Saint Georges (Sen Jorj) u çoğu kez at üstünde ve şövalye kıyafetinde, yılan veya yılan biçimindeki bir canavarı öldürürken görmekteyiz, Saint Georges' un amblemi kartaldı ; kartal ise yılanın başta gelen düşmanlarından biridir. Yılan başının ayaklar altında ezilmesi Hıristiyanlıkta yaygın bir simgedir.

Tanrıça Athena' nın hışmına uğrayan Medusa' nın saçları da yılana benzetilmiştir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi orta salonda görülen, Hitit gök tanrısının bir yılanla mücadelesini (İLLUYANKA) , bazı çevrelerin yorumsal olarak, Saint Georges' la özdeştirdiklerini öğreniyoruz. Eski Hint rahipleri, Havva' dan önce yaratılan ilk kadının yarı yılan olduğunu ileri sürmekteydiler.

Hıristiyan inançlarından oluşan geleneklerden biri de VAFTİZ' dir. Onların düşünüşlerine göre, insanlar önce günahkar olarak doğmaktadırlar. Bu bakımdan vaftiz edilmemiş çocuklar sanki bir yılan gibi nitelenmekte ve şayet vaftiz olmazlarsa, tekrar yılana dönüşüp kaybolacaklarına ina-nılmaktadır.

Aslında ölülerin yılanlarda cisimlenmesi, insanlığın ortak kalıtı olan bir inançtır. Bunun nedeni onun, deri değiştirerek canlılık kazanması ve sonuçta, ölümsüzlüğün ve yeniden doğma gücünün bir simgesi olmasıdır.

Aya Sofya Müzesindeki vaftiz teknesine sarılı ve başını suya sokmak istiyen yılan, onun vaftiz edilme olayı ile olan ilişkisinin somut bir görünümü olarak değerlendiriliyor

Kayseri Gevher Nesibe tıp medresesinin kapısında bulunan çift yılan kabartması, Selçukluların da yılanı, bugün askeri hekimlerimizin yaka işaretlerinde bulunduğu gibi, bir tıp sembolü olarak kullandıklarını gösteriyor.

Yılan, Asclepios' la başlayan antik tababetin evrensel sembolü olmuştur.

Desmond Morris' in " Sevmek dokunmaktır " adlı kitabının SÜNNET' le ilgili bölümünde şunları okuyoruz : Penis başı derisinin yok edilmesi yılanın deri değiştirmesinin simgesel taklididir. Bilindiği üzere yılanın, her deri değiştirdiğinde parlak ve canlı renkli görünümünden ötürü, ölümsüz olduğu inancı hayli yaygındır. Bu konuda kurulan simgesel denklem ise, " yılan eşittir penis, yılan derisi eşittir penis başı derisidir .."

Yılan, Mısır mitolojisinde dünyanın koruyucusu, yeraltı dünyasının ruhu, doğurganlık ruhu ve su tanrısı olarak pek çok biçim almıştır. Dünyanın Oğlu yılan tanrı Sito, dünyayı çevreleyip onu sürekli tehdit eden kozmik güçlerden korurken resmedilmiştir. Krallar Vadisi' ndeki muhteşem süslü mezarlarda çok sayıda yılan resmi vardır. Bunlardan biri 12 metre uzunluğundadır ve sekiz ayağı bulunmaktadır. Diğerleri halka olmuş bir halde resimleri sarmaktadır. Bir kısmı iki ayak üstünde yürürken ağızlarından alevler püskürtmektedirler. Eski metinlerden bazılarında Tanrı' nın başlangıçta yılan biçimi aldığını ve sonunda dünyayı mahvedip yeniden kaosa soktuğumuzda yine yılan biçimine gireceği belirtilmektedir. Mısırlı yazıcılar (Tanrı Yılanı), bütün insanlık çamura dönüştüğünde, sağ kalacak olan büyük yılan olarak canlı bir biçimde anlatmaktadırlar.

Mısırlıların yılanla ilgili bu saplantılarının tepkileri olacaktı. Yılan tanrı ve tanrıçalarının popülerliği bu hayvanların daha sonraki dinlerde cezalandırılmasına neden olacaktı. Örneğin büyük koruyucu yılan ustalıkla Cennet' in kötü sürüngenine dönüştürülmüştür. Yaradılış Kitabı' nın bu ünlü efsanesi gerçekte sembolleştirilmiş bir tarihti ve komşu kabileleri, eğer uygarlaşmış Mısırlıların ileri bilgilerinin meyvelerinden yararlanacak olursa, kendi basit yaşantılarından utanç duyacakları ve böylece kolaylıkla sömürülebilecekleri konusunda bir uyarıydı. Bu bakımdan ele alındığında Adem ile Havva' nın bir bilmece gibi görünen hikayesi de bir anlam kazanır. Cennetin yılanı; masum Adem ile Havva' yı tutsak alıp yaşam boyu çalışmaya mahkum eden Mısır' dı. Böylece yılan, yabancılar için kötü bir hayvan ve kötülük sembolü olmuştur.

Yılanlar, çekingen olmalarına, ciddi bir şekilde kışkırtılmadıkça saldırmamalarına, insanın baş belası olan fareleri yemelerine rağmen bu

eskilerden gelme bağlantı nedeniyle her türlü mantığı aşan bir düşmanlık görmüştür. Özellikle Hıristiyanlar yılandan nefret etmişler ve en büyük düşmanları olan şeytanın onun içinde bulunduğuna inanmışlardır.

Bu yaygın tutum Birleşik Devletlerin yılan tutucu mezheplerinde en dramatik biçimini bulmuştur. Bu mezheplerin kiliselerinde dini törenler sırasında zehirli yılanlar ellenmekte ve okşanmaktadır. Kilisenin ortasına yığılan çıngıraklı yılanlar çıplak ellerle tutulup havaya kaldırılmaktadır. Bunlara kendilerini tutana zarar vermeye kalkışmaları için meydan okunmaktadır. Cemaat ilâhiler söyleyip el çırparlarken baş oyuncular öldürücü yılanları gövdelerine sarmaktadırlar. İçlerinde Kuzey Amerika' nın en zehirli çıngıraklı yılan türlerinin de bulunduğu hayvanların zehirleri alınmamıştır. Bu da arada sırada kendilerini tutanları ısırmalarıyla kanıtlanmaktadır. Pek çok batılı ülkede olduğu gibi buralarda da tehlikeli hayvanlarla uğraşılmaması konusunda yasalar varsa da, Hıristiyan fanatiklere bu yasaların uygulanmasından kaçınılmaktadır. Bunları uygulamaya kalkmak dini baskı sayılacağı için yaptıkları görmezlikten gelinmektedir.

Bu gerici yılan tutucular yılana taptıkları iddiasını reddetmektedirler. Onlara göre yılan şeytanın cisimleşmiş biçimidir ve ayinlerinin amacı Hıristiyan inançlarının sınanmasıdır. İnançları yeteri kadar güçlüyse şeytan yenilecek ve kendilerine bir zarar gelmeyecektir. Bunların çoğunun yarasız kurtulmaları şaşırtıcıdır, ancak arada sırada ya inancı pek güçlü olamayan ya da yılanı gerektiği gibi sıkı tutamayanlar çıkmaktadır. İnsan hücreleri şişip renk değiştirirken bunları seyretmek hiç de hoş değildir.

Her kilisenin haftada birkaç kere yılanlı toplantı yaptığını bilen tarafsız araştırmacılar ısırma olaylarının azlığına dikkat etmişlerdir. Yılanları tutan insanlar konusundaki tek olağandışı gözlem bunların o sırada bir transa girdikleri ve el ve ayaklarının çok soğuk olmasıydı. Bunun yılanların tutulmaya karşı tepkilerini azalttığı düşünülmektedir ve kimileri de yılanların tutulmadan önce hafifçe donduruldukularını iddia etmişlerdir. Gerçek şudur ki, yılanlar - hatta en zehirli olanları bile - ısırmakta pek istekli değillerdir. Her bir ısırma avını öldürmek için ihtiyaç duyduğu pek değerli zehirini azaltacaktır..

Kobra yılanları havadan gelen titreşimlere karşı duyarsızdırlar. Bu bakımdan, aslında karşısında çalınan zurnanın sesine değil, oynatıcının hareketlerine uyarak c'ans ederler.

Yılana tapınmada Mısır yalnız değildi, eski Yunanistan' da ve başka yerlerde yılan mezhepleri görülmüştür. Zamanla bu mezheplerin törenlerinin özgün yoğunluğu azalmış, bir zamanlar tapınma nesnesi olan yılan bir eğlence aracına dönmüştür. Onunla birlikte sadece yılanlara değil, insan dışındaki bütün hayvanlara da saygı azalmıştır. İnsan ile öteki hayvanlar arasındaki ilişkide yeni bir çağ doğmak üzereydi.

Mısır' ın hayvan tanrılarını yaratmaktaki düşünce garipliğinin nedeniyle akrep, kurbağa, çakal ve akbaba gibi pek çok kültürce nefret edilen hayvan, beklenmeyecek derecede sıcak ve dost bir yaklaşım görmüştür. Bu, özellikle yılanlar için geçerlidir. Zehirli oldukları için insanlık tarafından öldürücü düşmanlar olarak korkulan ve nefret edilen yılanlar eski Mısırlılar için bambaşka ve çok görkemli bir rol üstlenmişlerdir. Mısırlılar için yılan, kendi görüşlerinde en değerli nitelik olan ölümsüzlüğün simgesiydi.

Bu belirli sembolizmin nedenini anlamak güç değildir. Bir yılan deri değiştirirken sanki yeni doğmuş gibidir. Kör inançlı bir zihin için bunun bir tek anlamı olabilir. Derinizi yılan gibi değiştirirseniz yeniden doğmuş olursunuz. Eski Mısırlıları sünnet adetine götürenin bu gözlem olduğu söylenmiştir. Yılana benzeyen erkeklik organından deri parçasının kesilip atılması sünnetli erkeği ölümsüzlüğe kavuşturacaktır. Mısırlıların bu ilginç adedi, sonradan Museviler ve Müslümanlar tarafından benimsenmiş olup günümüzde de devam etmektedir. Ancak hiç kuşkusuz, modern çağlarda gençlerin penisinden bir parçanın böyle bir nedenle kesilmesinin saklanması gerekmiştir. Şimdi bu operasyon için, gerçek olmayan tıbbi nedenler verilmektedir. Eski Mısırlıların yılan bağıntısı çoktan unutulmuştur.

KARINCA

Endüstriel etkinliklerin, girişimlerin, toplum içindeki işbirliği kavramının ve ileriyi görüp sezinleme yeteneğinin bir sembolü olan karıncayı, La Fontaine aynı zamanda egoizm ve hasisliğin de sembolü yapmıştır. Karınca, neyin ve ne zaman olması gerektiğini çok iyi kestirip, yorulma bilmeyen bir enerji ve yeteneğe sahiptir. Bunun için kışa ait erzakını, yuvasının belli bölmelerine, hatta onu cinslerine ayırarak, depo etmektedir.

KIRMIZI KARINCA

Normal karıncalara benzeyen bir çok yönü olmasına karşın, yaptıkları iş daima olumsuz olarak sonuçlanır. Bu bakımdan sinsice yok etme eyleminin bir sembolü olur. Dünyanın yaradılış söylencesinde, kırmızı karınca yuvalarından, Harran yerleşim merkezindeki geleneksel konutlar benzeri, yeryüzünün göğe dikilmiş olan (klitorisleri) şeklinde, söz edilmektedir. Bu klitoris ise, kadının erkeksi olan kutbudur. Bunun için kesilmesi gerekir.. Nitekim siyah Afrika kabilelerinde bu operasyonun hâlâ uygulandığı biliniyor.

FIRAVUNLARIN KRALLIK KARTUŞU

SCARABE (DONGUZLAN BÖCEĞİ)

Mısır hieroglifinde sıkça raslanan bir öğe. Türkçe' de (bok böceği) diye anılıyor. Bu böcek çeşitli boylarda kazdığı çukurlara pisliğini doldurmakta ve daha sonra kurtçuklarını buralara bırakmaktadır. Kınkanatlılar ailesinden olan bu böcek otçu memeli hayvanların gübrelerinde yaşamaktadır ve pislikle beslenmektedir. Ayaklarıyla sürekli bir hareketle pislikleri temizlemektedir.

Skarabe böceği Mısırda M.Ö 6000' lerde kutsa-laşmıştır. Dor adıyla da tanınır. Bu böceğe benzeyen bir taş yapılmıştı. Bu böceğin ay ve dünyayı döndürdüğüne, böylesine ilâhi bir güce sahip olduğuna inanılıyordu. Hermafodit olarak niteledikleri bu böceği mumyaladıkları şahsın kalbini çıkarıp onun yerine koymaktaydılar.

L'âme, ou la conscience qui s'éveille. Il est ici accompagné du « scarabée d'or », nommé traditionnellement « Soleil levant » (Le Musée Egyptien, Le Caire.

Başka belgelerde ise aynı konuda şu açıklamalara yer veriliyor:

1. SCARABE Mısırlılar için bir tanrı değil, ama tanrının bir amblemiydi. Çünkü bu böcek, ayakları arasında çamurdan bir küre yapıyor ve sonra oraya yumur-

talarını yerleştiriyordu. Bu hareket tıpkı yaratıcının dünyayı döndürmesi ve orada hayatı yaratmasına benzemekte ve benzetilmekteydi.

2. Eski Mısır' da bokböcekleri ölümsüzlüğün ve varoluşun simgesiydi. Mısırlılar' a göre, güneşin evreleri yaşamın evrelerini gösteriyordu. Bokböceğinin toprak altındaki dışkı topunun içinde yumurta halinden, larva, pupa ve yeni bir bok-böceğine dönüşümü de güneşin her gün yeniden doğuşuna benziyordu. **Günbatımını ölüm, gündoğumunu** ise doğumla iliş-kilendiren Mısırlılar, batan güneşin toprak altından doğuya doğru giderken bokböceği gibi başkalaşım geçirdiğini düşünüyorlardı. Ertesi gün güneş, topraktan bokböceği tanrısı **Kheper** olarak doğuyordu. Bu da Mısırlılar için yeni bir yaşamın vaadiydi. Eski Mısır' da ölülerin mumyalanmasının da büyük olasılıkla bokböceği yumurtasının pupa evresinin bir taklidi olduğu düşünülüyor...

Mısırda yaşayan küçük bir yaban kedisi türü evcilleştirilip fare avcılığında kullanılmıştı. Tahıl depolarının koruyucusu olan bu kedi , Mısır uygarlığı için kısa sürede hayvanlar içinde en çok sayılan ve korunan bir nitelik kazanmıştır.

Yeni kedi tanrıça' ya **Bastet** adı verildi. Bu hem bakire tanrıça ve hem de anne olarak Hıristiyanlığın Bakire Meryem' inin öncüsüdür. Tanrıça onuruna yapılan yıllık festivaller eski Mısır' ın en büyük kalabalıklarını toplardı. Biraz abartma olmasına karşın bu festivallere 700.000 kişinin katıldığı söylenmiştir.

Bastet' in bazı resimlerinde kulakları arasında ya da göğsünde bir bokböceği görülmektedir. Bu birlikte bulunmanın zoolojik bir açıklaması yoktur. Bu garip hayvanı bağı anlamak için bir an eski Mısırlılar gibi düşünmek gerekir. Mısırlılar için en önemli şey güneşin dölleme gücüydü. Yoğun cinselliği kediyi bir doğurganlık sembolü yapmaktaydı ; böylece de güneşle ilişkiliydi. Bokböceğinin sürüklediği top biçiminde gübre parçaları da güneş topunun gökyüzündeki haraketinin sembolü olarak görülmekteydi. Böylece kedi ve böcek tanrı güneşin temsilcileriydiler ve birlikte resmedilirlerdi.

AKREP

İntihar eden tek hayvan. Bu bakımdan özgürlük sembolü olur. Halı ve kilimlere işlenen " akrep kuyruğu " motifi bu olgunun bir sembolü olarak seçilmiştir.

SALYANGOZ

Evrensel olarak sembolizmdeki yeri daha çok ay' la ilgili. Çünkü sayangozun spiral kabuğu ayın fazlarına benzemekte ve boynuzlarını tıpkı ay' ın yaptığı gibi, bir saklayıp bir göstermektedir. Bu görünüm aslında, ölmek ve ebedi dönüş olan yeniden doğmakla ilgili temanın, bir yansıması olarak yorumlanmaktadır.

Salyangoz yağmurdan hemen sonra toprağın üstüne çıkar. Hareketi yavaştır, ama bıraktığı izle, sanki ne yöne gittiğini söylemek ister gibidir !.. Canlı kısım olarak nem, (ıslaklık) la ilgili bir yapıya sahip olmakla beraber, genelde sertlik ve yumaşaklığın bir sentezini yansıtır.

Diğer bazı kabuklu böceklerinki gibi, gittikçe darlaşan saat zemberiğini andıran veya koç boynuzunun çağrışımı yapan spiral biçimi, dişi bir organ gibi nitelenen kulağın, anatomik dış şekliyle de özdeştirilmekte ve bu haliyle **seksüel sembolizm** konularında yer almaktadır.

Yorumcular, salyangoz kabuğunun kadın cinsel organın imajını yansıttığı görüşünde birleşmektedirler. Buna dayanarak onun, bütün olarak, bir (madde, hareket ve sümük kıvamında bir sıvı)' dan oluştuğunu ileri sürüyorlar.

Salyangoz yağmurla ilintili olduğundan, bereketin de bir simgesi olmuştur. Bu bakımdan Kuzey Afrika' da tesbihler, çoğunlukla salyangoz kabuğundan yapılmaktadır.

Daha önce (spiral) konusunda da değindiğimiz gibi, Kariye Müzesinde, " son mahkeme " sahnesi üstünde bir meleğin kolları üstünde taşıdığı evren, spiral veya bir salyangoz kabuğu imajını verircesine şekillendiriliyor, aynı zamanda ruhun sonsuza dek seyahatini de simgeliyor.

BALIK

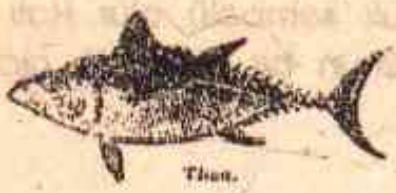

Kuranı Kerim' in ilk parabolünde, " ebedi yaşamın bir simgesi" olarak tanımlanan balık, Hıristiyanlıkta hem İsa' yı hem de ona inananları işaret ettiğinden, önemli bir sembol olmuştur. Yunanca (İCTHYS), balık demektir. Bu sözcük aslında (I) esus, (CH) ristes, (TH) eu ve (S) oter' in parantez içindeki ilk harf-lerinin birleştirmesiyle oluşturulmuştur. Bu sözcükler, Tanrı, Oğul, Kutsal Ruh ve kurtarıcı anlamlarına gelmekte ve bu vasıflara sahip olan İsa' yı ad-landırmaktadır. İkonografik temalarda en çok kullanıldığını gördüğümüz balık, içinde yaşamakta olduğu su ile tam bir ilişki halinde bulunur. İsa ise, çoğu kez bir balık, ona inananlar da bir balıkçı olurlar. Bu bakımdan onların yeni bir yaşama başlıyabilmeleri, yani Hıristiyan dinini kabul ettiklerini kanıtlayabilmeleri için, vaftiz suyuna gereksinimleri vardır. Balık, ekmekle beraber, İsa' nın çarmıha gerilmeden önce havarileriyle birlikte bir araya gelip son akşam yemeğini yediği masanın üzerinde sürekli bulunan bir figür olmuştur.(*Ekmek ve balık ilişkisine daha önce değinilmiştir.)*

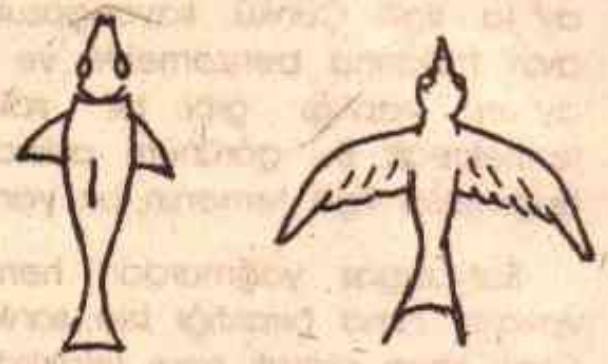

Balığın dinsel bir amblem olarak önce Mısırda kullanıldığını, daha sonra Hıristiyanlığa geçtiği, kanıtlanmış bulunuyor.

Balık, düşmanı çok ve o derece savunma araçlarından yoksun diğer yaratıklar gibi, neslinin sürmesini sağlayabilmek için çok yumurta bırakmaktadır. Kurbağa ve su kaplumbağası da böyledir. Çünkü yu-murtalarının çoğu başka su hayvanları tarafından kapışılıp tüketilir. Evrensel olan bir kural var : " Bir şeyin ölümü diğerinin, diğerlerinin yaşamalarını sağ-lar..." Balığın çok yumurta yapması onu bir BEREKET, sürekli sürü halinde dolaşması da, BİRLİK sembollerinden biri yapmıştır.

Balıkla kuş arasında gerek biçimsel gerekse işlev olarak büyük benzerlik bulunuyor. Doğa, her ikisini de, yaşamak zorunda kaldıkları ortamlara uyum sağlayabilmek için kanatlı ve kuyruklu olmalarını zorunlu kılmıştır...

Görüldüğü gibi balık, baş, gövde ve kuyruk olmak üzere, üç bölümden oluşmaktadır. Balığı toplumsal olay ve ilişkilerle karşılaştırmak gerekirse, şöyle bir yorum getirmenin yadırganmıyacağını sanıyorum : Aslında " baş beyin-dir, lider ve yönetendir. Başın peşinden gelen ve ona takılı olan organ ise, gövdeden sonra kuyruktur, yani yönetilenler ve toplumun halk denilen kesimidir. Kuyruğun görevi, şüphesiz baştan (beyinden) alacağı direktiflere göre, gövdenin tümüne yol ve' yön vermekse de, şayet kuyruk olmaz veya hareketsiz kalırsa baş ta, değil istediği yöne gitmek, hareket olanağını bile bulamıyacaktır. Ancak gövdenin üzerine takılı diğer yüzgeçlerin de zaman zaman onun yönünü ve hızını etkileyci işlev yaptıklarını da hesaba katmak gerekecektir...Balığın ilk olarak bozulup kokuşan yeri baş olur. Kuyruk ise, başa oranla, daha bir süre tazeliğini koruyabilmektedir.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, bu dini benimseyenler ibadetlerini tam bir gizlilik içinde yerine getirmek zorunda kalmışlardı. Bu dine bağlı kimseler aynı tarikattan olduklarını birbirlerine anlatabilmek veya sınamak için, konuşmak yerine, ellerindeki sopalarla yere bir daire yayı çiziyor, şayet diğeri de Hıristiyan ise, o de bu yayın üstüne aynısını çizerek, balık figürünü tamamlıyordu.

Söylenceye ve bazı yorumcuların ifade ettiklerine göre, Yunus peygamberi yutan balık aslında bir balina idi. Daha sonra onu sağ salim kıyıya çıkardı. Peki Yunus peygamber onun karnında bu kadar süre nasıl kalabildi?..Şüphesiz bu bir efsane. Ama balina' nın karnında bir insana 24 saat yetecek hava bulunduğu da bir gerçek!...

Balık, öncelikle, içinde yaşadığı ortamın bir sembolü oluyor. Ayrıca, doğum olayı, ya da hayatın devridaimi olayı ile özdeştiriliyor.

İsa çoğu kez bir balıkçı olarak betimlenir, Hıristiyanlar ise birer balık. Bu bakımdan vaftizin suyu onların doğal elemanı, yeniden dünyaya gelişlerinin aracı olur. İsa da yerine göre bir balık olarak betimlenmiştir. Yunus bir balıktır ve Yunan mitolojisinde KURTARICI olarak tanınır. Çünkü yunus balıkları Arion' u denizde boğulmadan kurtarmışlardır. Arion M.Ö VII yy. da yaşamış bir Yunan şair ve müzisyenidir. Söz konusu efsanenin tam metnini Azra ERHAT' ın Mitoloji Sözlüğü sayfa 59' da okuyabilirsiniz. Yunus balığı bu özverilerinden dolayı Apollon kültünün amblemlerinden biri olmuştur.

Balık, çok yumurta yapması nedeniyle hayatın ve bereketin sembolü olur. Uzak Doğu filozofisinde ise, balık daima çift gezdiği için BİRLİĞİN sembolü olur.

İslâm balıkta bereketin varlığına inanır ve yağmur yağdırmada balığa benzer objeler kullanır. Rüyada balık yemek, mutluluk ifadesidir.

Orta Amerika Hintlilerinde de balık tanrı sembolüdür. Bazen de fallik semboldür. Suriye' de aşk tanrısının bir öğesidir.

'Yunanca ICHTUS Balık demektir. Bu sözcük Hıristiyanların ideogramı olmuştur.

İsa yeniden dirildiğinde balık yemiştir. Bunun için, yanıbaşında balık ekmekle beraber bir KOMÜNYON yemeğidir. Nihayet balık, suda yaşadığından, vaftiz suyundan doğar. Bu bakımdan Hıristiyanlar birer küçük balıktırlar.

Balık özellikle Hıristiyan ikonografisinde çok kullanılan bir figürdür. Şayet bu balık sırtında bir tekne taşır gösterilirse, İsa' yı, onun kilisesini (cemaatını) gösterir. Şayet bir ekmek sepeti taşıyorsa, ya da bizzat kendisi bir tepsi içinde bulunuyorsa Komünyon ayinini gösterir. Astrolojide (19 Şubat- 20 Mart) arası Zodiak' ın 12. Ve sonuncu işaretidir. Yani balık burada, İlkbahar gün dönümünden bir evvel yerleşmiş bulunuyor.

Balıkların atası önce Jüpiter (Zeus) iken, sonra Neptün (Poseidon) olmuştur.

Batılı rahiplerin bir kısmı, başları göğe dönük ve balık biçiminde serpuşlar taşıyorlar. Bu geleneğin kökünde ve özünde, ayakların BALIK BURCU ile olan bağlantısını aramanın gerektiğini sanıyorum...

İSA, Küçük Balık

(Reşit ERGENER : TÜRSAB Dergisi, Mart 1988)

Bazı Hıristiyan ilahilerinde İsa, " Bakire' nin çeşmede yakaladığı küçük balık olarak betimlenir." Ancak balık benzetmesi, İsa' dan çok Meryem' e uyar. Çünkü balık, eski çağlardan beri, dişi doğurganlığının simgelerinden biri. Roma' da tanrıçanın üreme organı, vesica piscis (balık teknesi) adıyla çağrılırdı. Hint tanrıçası Kali, " balık gözlü " ydü. Çin tanrıçası Kwan- yin,

balık tanrıçaydı. Mısır tanrıçası İsis, " uçurumun büyük balığı " olarak da bilinirdi.

Yunanca rahim anlamına gelen delphos sözcüğü, balık anlamına da gelir. Delfi' deki bilici, genellikle balina ya da yunus balığı (delphinos) biçiminde görünen, balık tanrıçayla ilgiliydi. Yunus' un erkek kahramanları yutması ve sonra yeniden doğurması, pek çok mitolojik öyküde anlatılır. Bunların en ünlülerinden biri, Tevratta anlatılan Yunus Peygamber' in öyküsüdür. Efes Müzesi' nde, Eros' u bir yunus üzerinde gösteren ünlü yontu durur.

Balığın, Hıristiyanlık öncesi dinlerde kutsal sayıldığı göz önüne alınırsa, bu simgeyi Hıristiyanlar' ın sonradan benimsediği düşünülebilir. Balık burcunun işareti Ayakla bağlantılıdır. Bu nedenle olmalıdır ki, Piskopos taçları resimde görüldüğü gibi ağzı göğe doğru açık balık biçiminde olmuştur.

Serpuşlar

RULET

(Aynı yazarındır)

" Balık gözlü " Hint tanrıçası Kali, bir ateş çemberinin ortasında otururdu. Burada çember, yazgıyı simgeler. Romalılar' ın kısmet tanrısı Fortuna' nın simgesi, bir çemberdi. Fortuna, zamana da hükmederdi.

Çok tanrılı dinlerin karnavallarında, çember biçiminde danslar yapılırdı. Karnaval sözcüğü, çember anlamına gelen carna sözcüğünden türedi.

Feleğin çarkı (çark-ı felek) kişiliğinde Fortuna, bizim kültürümüzde de yaşar. Felek, zaman içinde başımıza gelecekleri, günlük yaşantımızdaki şansımızı, belirler. Feleğe, kısmet hükmeder. Mutluluk ve felaketleri, kısmet belirler. Kısmet, ticaret yaşantısında özellikle önemlidir.

İlk çağın en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Efes kentinde, kısmet tanrıçasının çok önemli işlevi vardı. Agora' ların tanrıçası Tyke, Fortuna adıyla da anılırdı. Daha sonra Hıristiyanlar' ın kutsal simge olarak

benimsedikleri çember, Fortuna' ya inanan putperest Efesliler için de önem taşımış olmalı.

Efes, Kısmet, Balık

(Aynı yazarındır)

[Efes' in kuruluşunda balık, önemli rol oynamış. Atina Kralı Kondros' un oğlu Androkles' e biliciler, Efes kentini, balıkla erkek domuzun buluştuğu yerde kurmasını önermişler. Sonra, Androkles ve arkadaşları, balık kızartırken sıçrayan bir kıvılcım, çalılıkları ateşe vermiş. Ateşten kaçan bir erkek domuzu, Androkles ve arkadaşları avlamışlar.

Balığın, tanrıça simgesi olduğu biliniyor. Erkek domuz ise, eski çağlarda tanrıların simgesi olmuş. Tevrat' ta, domuz yemenin ne tür hastalıklara neden olduğu konusunda hiç bir şey söylenmez. İbranilerin domuz yemekten kaçınmalarının asıl nedeni, domuzun esk bir totem hayvanı olması, olabilir.

Dolayısıyla, Efes kentinin kuruluşunda geçen balıkla erkek domuzun buluşması öyküsünün, tanrıçayla tanrının buluşmasını simgelediği düşünülebilir. Efes dolaylarındaki topraklar, belki tanrıçayla tanrı burada buluştuğu için bu denli verimli. (?)

Efes kentinin kurucusu Androkles ve arkadaşlarının, erkek domuzu avladıktan sonra, daha önce kızarttıkları balığı yiyip, yemediklerini bilmiyoruz. Ancak, balık yemekle ilgili, pek çok Hıristiyan öyküsü var; bunlardan bazıları İsa' nın, inananları, yoktan var ettiği balıklarla beslemesini anlatır. İsa çarmıha gerilmeden önce, son akşam yemeğinde havariler, çoğu kez balık yerken gösterilir.

Balık yemeğe hazırlanan havarilerin yüzlerindeki tuhaf anlatım, anaları tanrıçanın simgesini yemekten duydukları korkuyu mu yansıtıyor?...]

FOK BALIĞI

Fok balığının diğer deniz hayvanlarından farklı olan bir tarafı da bunların yağlı ve kaygan bir deriye sahip olmalarıdır. Böyle bir deri yağlı güreşlerde olduğu gibi, kaçma ve kurtulma olanağını sağlamakta ve sembolik açıdan, arzusu dışında aşk yapmaktan sürekli olarak korkup kaçma eğilimleriyle özdeştirilmektedir (!)...Bunun içindir ki, tanrılar tarafından kovalanan nimfeler (orman ve su perileri), fok şekline dönüşüyorlardı...

Yunan söylencesinde, Poseidon (denizler tanrısı), foklardan oluşan bir donanmaya sahipti. Daha sonra bu donanmayı, ikinci derecede bir tanrı olan, deniz ihtiyarı Prote' ye emanet etmiştir...

Dişi foklar, bir deniz sahilinde deri değiştirdikten sonra, çıplak ve göz alıcı kadınların yaptığı gibi, plajda gezinmektedirler (!)..

Foça sahil kentimizin bu ismi, kıyıya yakın adaların fok balığına benzetilmesinden, aldığı söyleniyor...

İSTİRİDYE

Genelde Ay kültü ile ilgilidir. İçinde bir hazine sakladığı görüşüyle, değerlendirilmektedir. İstiridye kabuklu, canlı bir su ürünü olup, kabuğunu su içinde yiyeceğini kapmak veya güneşe çıkarılınca, sürekli açmak zorunda kalır. İstiridye Afrodit' in, bir inci beyazlığınıyla içinde doğduğu varsayıldığından, onun beşiği olmuştur. (*Side Arkeoloji Müzesi*). İstiridye kabuğu motifi Yunan- Roma yapıtlarında olduğu kadar Selçuklu ve Osmanlı sivil ve dini mimari yapıtlarında, (bazı camilerin mihrapları, Bursa Yeşil Türbe kapısı..) çoğunlukla kullanılmıştır. XVIII.yüzyılda XV. Louis stili dekoratif bir eleman olmuş ve barok süslemesinde bolca kullanılmıştır.

Yunan tiyatroları, teatron ve sahne bütünleşmesinin genel görünümüyle, bir istiridye kabuğuna benzer. (*Kişisel görüş*) Ancak bu benzeyiş bizi bazı mitolojik inançları kurcalamaya yöneltiyor..İstiridye eski ana tanrıça sembollerinden biri olmuştur. Bir ana rahmini simgelemekteydi. Shell akaryakıt kumpanyasının amblemi de istiridyedir. Tiyatronun köke-

ninde de bu var. çünkü eskiden kurban ve doğum törenleri de tiyatroda yapılıyordu.

Ritüel bir olgu olan dans ve oyun tüm uygarlıklarda, şu veya bu şekilde bazı farklılıklar göstererek, ibadetin bir parçası haline gelmiştir. Alacahöyük kapıdaki kurban töreni kabartmasındaki akrobatları hatırlayalım...

YUNUS BALIĞI

Memeli bir deniz hayvanı olan yunus' un, su içindeki sür' ati ve ilgi çekici çevik hareketlerle yön ve yer değiştirmesi nedeniyle, tanrısal bir güç ve yeteneğe sahip olduğu kabul edilir. Yunus balığı usluluk, iyilik severlik ve tedbirli olmanın bir sembolüdür. Sembolizm' in mitolojik kavramlar ve öyküler arasından dolanarak yönünü aldığını ve bu yönler doğrultusunda yaklaşımlarını yaptığını giriş bölümünde hatırlatmıştık. Yunus balığı için de böyle bir olgu söz konusu : Bu balıklar vaktiyle açık denizlerde seyreden gemilerin mallarını yağma eden, oraya buraya saldırarak, insanların sürekli korku içinde bırakan kötü emelli korsanlardı. Ama sonra tanrı onları uyardı ve eylemlerine son verdirdi. Böylece yunus balıkları, sadece pişmanlıkla yetinmeyip, bundan böyle, insanlara yardım etmeyi oy birliği ile karar altına aldılar. Sonunda insanların sadık dostu, onların koruyucu ve kurtarıcısı oldular. Nitekim yunuslar, fırtınalı havalarda, denizcilere yollarını göstermektedirler. İşte bu açıdan yunus balığı, İsa' ya özgü, bir başka sembol olarak tanınıyor.

Yunus balığı Ege Denizinde, özellikle Girit Adasında, tanrı katında bir saygınlık kazanmıştır. Buradaki insanlar, öldükten sonra, onun sırtına binerek öbür dünyadaki (mutluluklar adası)' na taşınacaklarına inanıyorlardı. Bu düşüncenin somutlaştırıldığı en ilginç örnek, Eros' un bir yunus balığı üstüne oturarak biçimlendirildiği, heykeldir. Öte yandan bu kompozisyonda verilmesi istenen mesajın, çocuk - hayvan sevgisi olması da akla geliyor. Bu bakımdan Ege Denizi kıyı kentlerinde tiyatro ve odeonların oturma sıraları koltuk başlarının yunus balığı şeklinde yapılması bu sevgi ve güveni yansıtıyor olmalı...

SAZAN BALIĞI

Daha çok Uzakdoğu ülkelerinde, uğur getirici bir balık olarak benimsenmiştir. Bu balıklara ölümsüz olanların bineği, (taşıyıcı meleği) gözüyle bakılmaktadır. Onların bu inançları, sazan balığının zaman zaman suyun üstüne çıkıp kanatlı bir dragon şekline dönüşerek, karnındaki mesajları göğe götürmesi görünümleriyle belirginleşiyor. Urfadaki Balıklı Göl' de yaşayan sazan balıklarının, yöre halkı tarfından, dokunulmazlığı olan ve uğurlu yaratıklar olarak, korunduklarını bilmekteyiz.

YENGEÇ

Diğer bir çok su hayvanı gibi, gelişimlerinin ay' ın periodik fazlarına tabi olduğu düşüncesinden hareket ederek, sembolizm' deki yeri ay' la ilgilidir. Çünkü, istakoz, karides... benzerleri gibi ileri geri hareketleri kolaylıkla yapmaktadır. Özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinin geleneklerinde " kuraklık perilerinin gıdaları " şeklinde düşlendiğinden, örneğin Siyam' da, yağmur yağdırmak için yapılagelen etkinliklerin kutsal sayılan bir objesi olmuştur.

Favurya, istakoz gibi kabuk taşıyan deniz hayvanlarının bu kabuklarının onların yeniden doğabilme gücünü koruduğuna inanılmaktaydı.

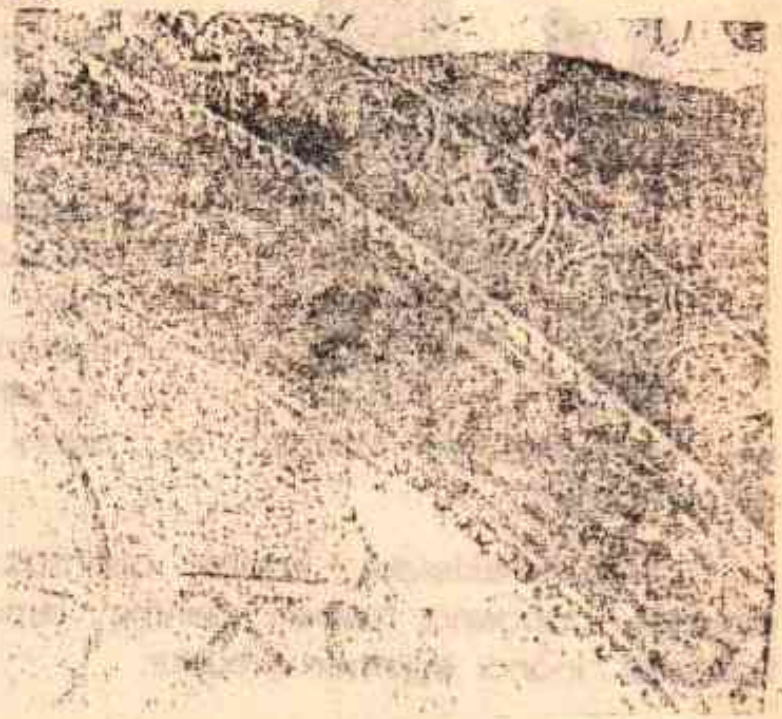

Zodiak çemberinde " Kanser " burcu' nun işareti olup 21 Haziran- 21 Temmuz arasındaki dönenceyi, yani yaz mevsiminin başlangıcını haber verir. Bu, güneşin yer yüzündeki etkisini gitgide arttırmaya yani kuraklığın, başladığı dönemdir.

Kamboçyalılarda uğurlu bir hayvandır. Rüyasında yengeç görmek, o insanın arzu ettiği her şeye sahip olacağı şeklinde

yorumlanıyor. Ancak Afrika ülkeleri sanatında bazı heykeller üzerinde görülen yengeç resim ve kahramanlarının kötülüğü veya kötülük şeytanını sim-gelediği saptanmış bulu-nuyor. Yengeç kıskaçlarıyla tuttuğunu sıkı tutar ve bı-rakmaz.

Klasik antiketeden itiba-ren Avrupa ülkelerinde yen-geç' in ay' la olan ilintisi ağırlık kazanmış ve uğur, bereket, çokluk ifade eden bir sembol olarak kulla-nılmıştır. Nitekim ay met ve cezir olaylarına sebep olmakta ve cezir, yani deniz sularının çekilmesi zamanında yengeçler birdenbire ve çok sayıda kendilerini göstermektedirler. Hıristiyanlığın (kesret) e verdiği önemi anımsıyalım...

Yandaki resimde Kariye mozaiklerinin " Deizis " adı verilen panonun bordür süsleri arasındaki yengeç motiflerini keşfediyoruz. Hemen altındaki bordürde ise bir uğur amblemi olan stilize SVASTİKA' lar sıralanmıştır. Yen-geç Svastika bütünlemesinin böylesine başbaşa görüntülenmesini ilginç bulduğumuz kadar, sembolizm formül ve kurallarına dayanarak, bir hayli imgesel anlam üretmeye de olanak vereceği görüşündeyiz..*(Yazarın kişisel gözlem ve yorumudur).*

KANAT

Herşeyden önce, uçma, hafifleme, kurtulma ve maddi benlikten sıyrıma sembolü olmuştur.

Bu görüş, doğu ve batıdaki şa-manlık gelenekleri ve Müslüman veya Yahudi - Hıristiyan toplumlarda hep aynı yönde olmuştur. Şaman, yer çekiminden kurtulmayı simgeleyen kanat tak-maktadır. Simya ezoterizmi ise bu inanışı, bir kartalın bir aslanı parçalar vaziyetteki resmiyle görselleştiriyor...

Tüm geleneklerde, " kanat alınmaz; ancak uzun ve zahmetli bir didinme pahasına, manen arınmış olma düzeyine ulaşıldığı takdirde, kazanılır " inancı egemen olmuştur.

Ruhun kanatlarla, maddesel gövdeden sıyrılıp uçması, o kişinin kafasından başlıyarak gerçekleşir; işte bu nedenle taçlar ve kubbeler bu ruh yükselmesinin de sembolü olurlar...

Brahmanlara (eski Hindistan ulu tanrısı rahipleri) göre kanat, bilginin sembolüdür; çünkü akıl kuşlardan daha süratlidir. Bu yüzden melekler kanatlı olmuşlardır. Gene Hıristiyan geleneğinde, rahip Gregoire de Nysse' ye göre "şayet Tanrı kanatlıysa onun zatından yaratılmış olan ruhta kendi kanatlarına sahip olmalıdır. Herhangi bir hata nedeniyle kaybedilen kanatlara tekrar sahip olmak mümkündür. İnsanoğlu Tanrı' dan uzaklaştıkça kanatlarını kaybeder, ama ona yaklaştıkça tekrar kanatla donatılır."

Ruh kanatları oranında daha yükseklere çıkar ve yöneldiği gök, onun için dipsiz bir uçurum gibi olur. Böylece yükselecek ama asla manevi rahatlık ve huzurun son bulduğu yere ulaşamıyacaktır.

Tekerlek ve kanat yer ve mekân değiştirmenin, bulunulan koşulların aşılması ve lâyık olunan ruhani bir yapıya girmenin, yani dünyevi olan maddi bağlardan kurtulup arınarak tanrısallık mertebesine erişmenin bir atribüsü (âlâmeti) oluyorlar...

Öte yandan tek başına sapkınlığın sembolü olarak tanınan yılan, şayet kanat takılırsa, derhal kutsal bir yaratık haline dönüşebilmektedir.

Kanat zaferin de sembolüdür. Kahramanların başlarına giydirilen taç, defne dallarından bir kanat gibidir; yaprakları onun tüyleri olur...

Haberci tanrı Hermes (Merkür) ' ün ayakkabıları ise ruhsal değil, dünyevi bir dinamizmi gösterir; yaratıcı düşünce ve gücün sembolüdür. Aslında şaire gelen ilham da, böyle dinamik bir güçtür.

Somut planda kanat, genellikle kuşların kolları ki, ön ayakları yerinde olup, uçmak üzere uzun tüylü ve açılır kapanır bir çift organdır.

Soyut anlamda kol-kanat germek, kanadına sığınmak,kolu, kanadı kırılmak...türünden deyimler de kanat sözcüğü insanın kolları gibi, güç ve koruma kavramlarına ilişkin anlatımlarda yer almaktadır.

Tüm toplumlarda, hız ve uçmak' la ilgili meslek ve kuruluşlar için uygun görülen amblem hep kanat olmuştur.

Kanatın ruhun ve Tanrıya yakın olmayı içeren her şeyin sembolü oluşu güvercin' i de Kutsal Ruh' un işareti yapmıştır.

BAYKUŞ

Kafasının iriliği, ağır ve temkinli hareketi hep bakan gözleriyle Zeus' ün simgesi olmuştur. Koca kafası, avını kapıştaki mahareti, yani aklı, hüner ve maritetleriyle Zeus' un kafasından doğmuş olan kızı, ATHENA' nın da atribülerinden biridir.

Karanlığı delici ışık saçan gözüyle ve ıssızlığı delen sesiyle göktaşı ile özdeştirilir.

ARI - BAL

İçgüdüsel olarak oluşturdukları toplumsal düzen ve örgütsel bir yaşamın yanı sıra, disiplinli şekilde çalışmaları ve yorulmak bilmeyen görünümleriyle, karıncalara benzemektedirler. Kovan burada, çalışan 50.000 kadar işçi arının vızıltılarıyla adeta bir fabrika, neşeli bir şekilde çınlayan atölye' ye benzer.

Suriyeli bazı Müslüman çevreler, Hz. Ali' yi Tanrının aslanı olduğu gibi, arıların prensi olarak nitelemekte ve arıları melek veya inanan kişilerle özdeştirmektedirler. Onların bu yargıları " En gerçek dindarlar, en mükemmel çiçekleri kendileri için seçen arılara benzerler! " cümlesiyle dile getirilmektedir. Bektaşiler mecazi (değişmeceli) anlamda, dervişlerin arılar, Tanrı' nın ise (bal) olduğunu söylerler...

Efeste ve Atina yakınında bulunan Eleusis' teki Artemis tapınaklarında, bu tanrıçanın heykellerinin üzerinde çok sayıda arı bulunmaktadır. Bunlar aslında tapınağa hizmet veren rahibeler olup, dişidirler ve melissa olarak adlandırılırlar. Artemis' e Bey arı, arı beyi, dişi arı beyi olan KRALİÇE adı verilir.

Hıristiyanlara ait bazı mezar yapıtlarının üzerinde görülen arı figürleri yeniden doğuşu

simgelemektedir. Çünkü arılar kış süresince üç ay görünmemektedirler. İsa' nın vücudu da üç gün sonra kaybolmamış mıydı? diyorlar..

Arı yaptığı bal ve mızrağı olan iğnesi nedeniyle, İsa' nın amblemlerinden biri olarak kabul ediliyor. Bal tüm tatlı olan şeylerin, görkemli zenginliğin, mükemmelliğin sem-bolüdür. Acıları yok eder. Bal ölümsüzlük iksiri olan hidromel' in ana maddesini oluşturur. Hıristiyanlıkta vaftiz edilenlere bal yediriliyordu. (Selçuk St. Jeanne Bazilikası vaftizhanesi) Arı kovanları ise, içinde ruhani bir yaşam sürdürülen manastırlara benzetilmektedir. Bu manastırların cemaati, Kapadokya' da görüldüğü gibi, varolan tüf konilerini tıpkı bir arı gibi çalışarak,oymuşlar oralara tıpkı arılar gibi girip çıkmaktaydılar...

Arıların 5000 yıl önce Mısır' da beslendiği bilinmektedir. Boğazköy' de bulunan Hitit kanunlarında arıcılığa ait maddelere raslanmıştır.

HOROZ

HOROZ

Görünüm ve davranışları onu gurur ve azamet sembolü yapmıştır. Doğuşunu haber verdiğinden, güneşle akrabalığı bulunan horoz, tepeliği nedeniyle nüfuz sahibi bir tipi, ayaklarındaki mahmuzlarının görünümüyle askeri bir kişiliği, döğüşürken gösterdiği cesaret nedeniyle de bir savaşcının karakterini yansıtır. Bunun yanında, yiyeceklerini diğer tavuklarla paylaştığından iyilik severliğin, günün doğuşunu haber vermedeki yanılmama yeteneği sayesinde ise, gü-

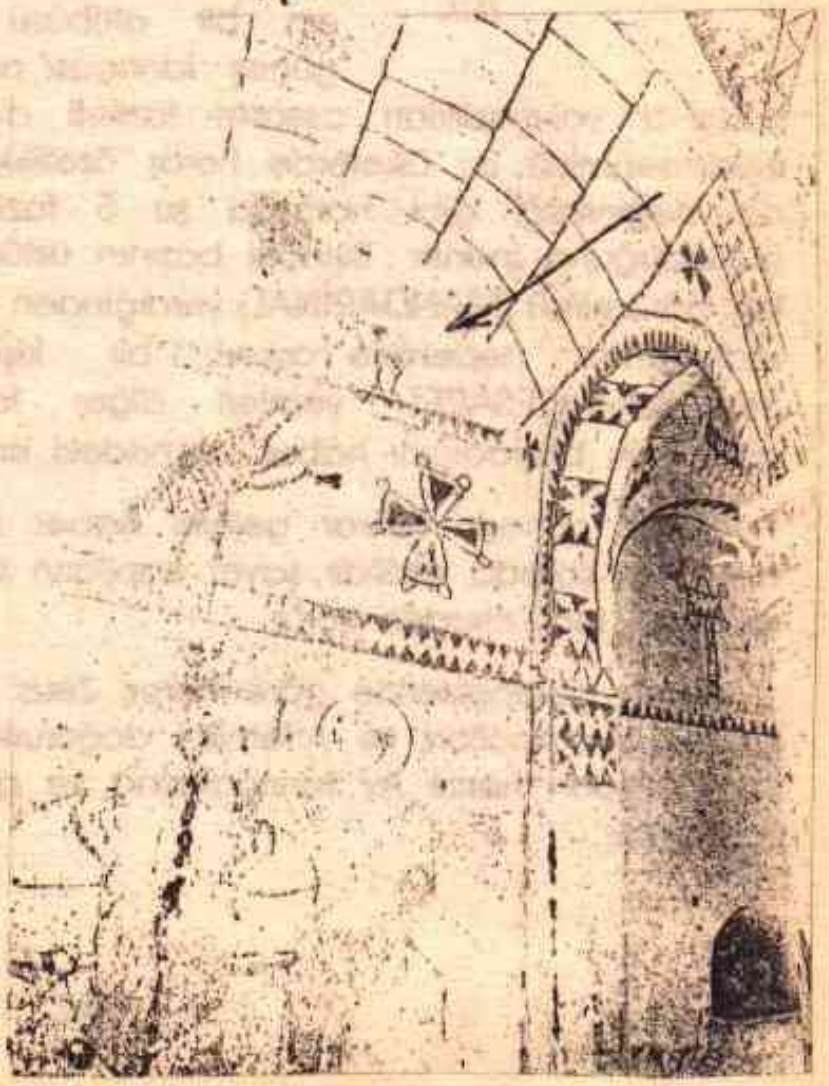

veniliğin ve uyanıklılığın bir sembolü olmuştur. Buna ilâveten, kötü ruhlardan, koruduğu ve sesiyle şeytanı korkutup kaçırdığına inanıldığından, mezar stellerinin üzerine işlenmekteydi. Kilise çanları ve rüzgâr göstergelerinin üstüne çoğu kez madeni bir horoz figürü konulmasının amacı bu inanıştan kaynaklanıyordu.

Horoz, gök, güneş ve ay' la ilintili bulunmuş ve mitolojide, başta Zeus olmak üzere, Apollon, Artemis ve sağlık tanrısı Eskülap' ın da atribülerinden biri olmuştur. Ayrıca, kümesin tek efendisi olduğunu ve yansıttığı erkek karakterinin üreticilikle ilgili olan yönünü, kuyruk tüylerini adeta bir orak gibi şekillendirerek göstermeye çalışmaktadırı...

İbik

Genelde, kibir, azamet, gurur ve yüksek ruhluluğun bir amblemidir. Gaulois horozu Fransa' nın milli amblemlerinden biri olmuştur. Bir yerin, bir cemiyetin en önemli şahsına da, oranın horuzu adı verilir çoğu kez.

Horoz evrensel olarak bir güneş sembolüdür. Çünkü onun ötüşü güneşin doğuşunu haber verir. Hindistanda " güneş enerjisini kişilendiren SKANDA' nın bir atribüsü (alameti) olmuştur. Japonyada güneş tanrıçası' nın ışığı ile özdeştirilir. Japonların horoz' a yakıştırdıkları cesaret fazileti diğer Uzak-Doğu ülkelerinde de benimsenmiştir. Bu ülkelerde horoz özellikle yararlı bir rol oynar. Yukarıda da değinildiği gibi horozda şu 5 fazileti sembolize etme niteliğinini bulunduğuna inanılır : Birincisi başının üstündeki ibiği ona nüfuz sahibi bir kişi görünümü (MANDARİNAL) verdiğinden uygarlık faziletleri ; ayaklarındaki mahmuzlar nedeniyle askeri bir kişiliği; döğüşmedeki davranışları nedeniyle, CESARET ; yemleri diğer tavuklarla paylaştığından, İYİLİK; gündüzün başladığını haber vermedeki isabeti nedeniyle de GÜVEN...

Horoz güneşin tekrar gelişini haber verdiğinden gecenin kötü olan olaylarını karşıda etkilidir, şayet kapıların üstüne bir horoz resmi konulursa evleri bu tehlikelerden korur.

Helen geleneklerine göre horoz Zeus' le özdeştiriliyor ; Zeus' ten hamile kalan Leto, Apollon ve Artemis' i doğururken yanında horoz bulunuyordu. Bu bakımdan horoz Ay tanrıçalarına ve güneş tanrılarına da adanmış bir hayvandır.

Pitagor' un " Altın satırları" nın bir yerinde onun, "horozu besleyiniz, onu kurban için feda etmeyiniz. Çünkü, o güneş ve Ay' a adanmıştır" önerisini okuyoruz. Pitagor' a atfedilen bu öneriye rağmen, horoz dinsel törenlerde Apollon' un oğlu sağlık tanrısı Asclepios' a kurban edilmiştir. Sokrat ise ölmeden önce, Asclepios' a bir horoz kurban edilmesini vasiyet etmiştir; zira o çağda horoz' un ruhların rehberi (Psychompe) olduğuna, ölünün ruhunu öbür dünyaya götürüp onun gözünü orada, yeniden doğuşun bir ifadesi olarak, yeni bir ışıkla açacağına inanılıyordu. Horoz doğulu ilâheler (tanrıçalar) arasında horoz, ölüm, dirilme ve güneş tanrısı olan ATTİS' in de bir amblemidir.

Horoz' un ruhlara rehberlik etme rolü nedeniyle, kosmozun 3 tabakası arasında, cehennemlerden göğe mesajlar götürüp getiren Hermes (Mercure)' ün de simgesi olmuştur. Asclepios tanrı olmadan evvel, sadece bir iyileştirme kahramanı iken, hastalıkları iyileştirenin horoz olduğu sanılıyordu.

Eski Germen' lerin dinsel törenlerinde horoz, ölülere adanan diğer at ve köpek gibi ruhlara rehberlik yapan hayvanlar arasındaydı.

Bazı Altaik toplumlarda kötü ruhları defetetmek için ölü yatağına bir horoz bağlanmaktaydı.(Bir şaman olarak)

Kuzey ülkelerinde horoz cesur bir savaşcı sembolü olarak, devlerin, ezeli düşmanların saldırılarını tanrılara haber vermek için yggdrasil adı verilen ve kozmik olarak kabul edilen dışbudak ağacının en üst dallarına çıkıp ufukları gözetlemek vazifesi bu kez, kilise damlarının sivri uçlarına yer-leştirilerek şehrin koruyuculuğunu yapma geleneğine dönüşmüş bulunuyor.

Afrika efsanelerinin birinde horoz gizliliği içeren şu hallerle ilintili kılınıyor : Bir kafeste muhafaza edilen horoz, sessizlikte bir sırrın saklanmasını ifade ediyor ; avluda serbest gezinen horoz, bu sırrın en yakın kimselere açıklandığını ; sokakta gezinen bir horoz, sırrın halk arasında yayıldığını ; çayırda gezinen bir horoz ise bu sırrın, düşmana ulaştığı ve yıkım ve üzüntülere neden olduğu anlamına geliyordu.

Horoz, Kartal ve Kuzu gibi, İsa' nın da bir amblemidir. İslâmda ise diğer hayvanlara kıyasla, daha yaygın bir yeri var. nitekim Peygamberimiz bizzat şöyle demiştir : " Beyaz horoz benim dostumdur, o Tanrı düşmanlarının düşmanıdır, ötüşü meleğin mevcudiyetidir."

Sonuç olarak horoz gurur, cesaret ve zindelik sembolü olmuştur...Simgeciliğin önemli bir rol oynadığı Masonik düşüncede horoz, isteklinin kavuşacağı Nur-u ziya'yı müjdeler. Başka bir deyişle, doğacak güneşle, yani Nur-u Ziya ile gelecek olan mutluluğu haber verir. (Göreme Aziz Barbara kilisesindeki horoz resmini anımsaylım.)

PAON : Art byzantin. x^e xie siècle. (Paris, Musée du Louvre)

TAVUSKUŞU

Geniş anlamda, İslâm' ın benimsediği bir cennet kuşudur, hıristiyanlıkta ölümsüzlük, cennet ve yeniden yaşama dönmenin başlıca sembollerinden biri olmuştur. Yelpaze şeklindeki kuyruğu (üzerinde tüm renkleri bir araya getirdiğinden), totalite kavramını ve doğayı yansıtmaktadır. Tavus kuşunun kuyruğunu açması, neyi var, neyi yok, hepsini açığa vurup göstermesi yani gerçeği yansıtması şeklinde yorumlanarak, yeniden yaşama dönmeye lâyık olan insanların da tıpkı onun gibi, tüm niteliklerini göz önüne sermekle, ancak bu mertebeye ulaşabilecekleri, ileri sürülür...

Tavus kuşunun öldükten sonra etinin uzun süre çürümeden kalabilmesi, onun sonsuzluk kavramıyla olan bağlantısının güçlendiren özelliklerinden biri oluyor.

Tavuskuşu Zeus' ün karısı ve kızkardeşi olan Hera' nın bir alâmeti olmuştur. Herşeyden önce güneşin simgesi olduğundan, Kamboçya' da kuraklık başlayınca bir tavuskuşu ya da bir geyik öldürülmekte, böylece semavi bereket olan yağmur çağrılmaktadır.

KUŞ

Çoğu kez ilkel toplumların bir baz ve başlangıç oluşturan inançları, sembol ve değer-

lendirmeleri, Yunan-Roma mitolojisinin ardından yayılıp yerleşen tek Tanrılı dinlerde de aşağı yukarı bir benzerlik gösteriyor ; kuş' ta bunlardan biri...O daima, tanrısal bir bağımsızlık diyebileceğimiz kavramın ve ruhun sembolü olmuştur. Hemen her toplum, ölümden sonra ruhun, tıpkı bir kuş hafifliği ile, göğe uçacağını kabul etmiştir. Kuşta yer çekimine karşı koyan bir hafiflik var;sanki başka hafif olan maddeler yokmuş gibi, (kuş gibi hafif) demeği neden tercih ediyoruz?..Yunan mitolojisinde, adları kapıp kaçanlar anlamına gelen, (Harpi) ler kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı kuşlardır. Ölülerin ruhlarını Hades' e onlar götürürlerdi. Bunun en belirgin olarak gösterildiği yer eski Likya' nın Xantos (Kınık) yerleşim merkezinde bulunan ünlü Harpiler anıt mezarıdır. Bu mezarın her iki cephesinde bir harpi, bebek gibi kundaklanmış bir ruhu kollarının üstünde taşırken, gösteriliyor. Kuranda adı geçen Zümrütü anka kuşu aslında Cebrail' dir. Şehitlerin ruhlarını cennete bu yeşil kuş götürecektir. Bazı kaynaklar, İslâmda Tuğba olarak isimlendirilen Hayat Ağacının üstüne konmuş olan bu efsanevi yaratığın, Zümrütü anka olduğunu ileri sürerler. Müslüman mezar taşlarının üstünde çoğu zaman bir kuş kabatmasının işlenmesi de ilgi çekicidir.

Kuş nesiller boyu insanoğlunun yemek amacıyla avladığı, buna karşın özenle koruduğu bir yaratık olmuştur. Bir kuşun yılda 8 : 10 milyon kadar zararlı böcek yediğini hatırlatmak onun yararlarından biri olacaktır. Bu açıdan kuş hiç bir zaman bir totem niteliğine bürünmemiştir. Kuşta denge prensiplerini kanıtlayan verilerin en doğru olanını gözlemek mümkündür. Nasıl yatay ve düşey doğrular boşlukta 90 derecelik bir açı ile birleştiklerinde (ideal denge) yi sağlıyorsa, aynı olguyu kuşun dengeli olarak uçmasında gözlemekteyiz.

Kuş düşey doğruyu engelleyen yatay doğruyu, eş ağırlıkta olan kanatlarıyla oluşturup sağlamaktadır. Kuş' un psikolojik olarak insanı etkileyen yönü, öncelikle denge olgusunun en güzel örneğini vermesi yanında, onun gibi uçma hevesini uyandırıp, bu girişimlerde onu cesaretlendirmesidir.

Her insanın yüzünde fiziksel olarak bir hayvana, daha çok kuşa benzeyen bir taraf bulunduğunu ileri sürenler, bu bakımdan onda da kutsal bir dengenin varlığından söz ediyorlar...

Özellikle eski Türk büyüklerinin aslan veya kuş sözcükleriyle isimlendirildiğini görmekteyiz. Tuğrul Bey, Doğan Bey, Sungur Bey, Bağrı Han...gibi. Tuğra adı verilen ve daha sonra halk dilinde Tura olan padişah mühürü de aslında Tuğrul' dan türemiştir. Tuğrul bir kuştur ve dikkat edilirse bu tuğraların biraz kuşu anımsattığı görülecektir.(*Kişisel yorumdur.)*

Bazı yorumcular kuşları, ellerin göğe uzanması şeklinde nitelemektedirler.

Kuş' la ilgili açıklamamızı bütünleyici ni-telikte olan " Anadolu insanı ve kuş " başlıklı aşağıdaki makaleyi, Sanat Dergisi' nden alarak yayınlamakta yarar gördüm :

Yüzyıllar boyu Anadolu insanının ürettiği herşeyde yer alan kuş, kimi dönemlerde, kutsal bir varlık olarak korunmuş, kimi dönemlerde av hayvanı olarak görülüp, avlanmıştır. Buna rağmen, her dönemin duvar kabartmasında, çanak, çömleğinde, camında, halısında, kiliminde hep kuş motifleri kullanılmıştır. Bu da gösteriyor ki, her ne kadar avlanmayı başarının ve erkekliğin bir simgesi olarak görenler çıkmışsa da, kuş ve yine Anadolu insanının sevdiği ve koruduğu bir varlık olarak kalmıştır.

Bugün, örneği pek az kalmış Hitit kabartmalarında, Urartu, Lidya, Bergama gibi medeniyetlerin eserlerinde görüldüğü gibi, kuş değişmez bir süsleme aracı olmuştur. Demek ki, kuş sevgisi Anadolu insanında daima ağır basmıştır. İnsanoğlu bu sevgisini dile getirmek çin şiirler yazmış, şarkılar, türküler tutturmuştur. Eski Anadolu medeniyetlerinde kuşun çokca yer almasının bir nedeni uğurlu bir yaratık oluşu, diğer nedeni ise, insanların ölen yakınlarının ruhunu bir kuşun taşıdığına inanmalarıdır.

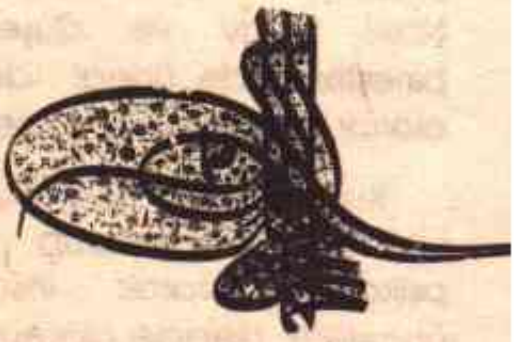

Bir tuğra

Anadolu sanat eserlerinde özellikle doğan ve kartal gibi kuşlara çokca yer verilmiştir. Nitekim Hitit eserlerinde görülen kartal, daha sonraları Selçuklu' larda da görülmüştür.

Osmanlılar döneminde kuş yine ön planda gelen bir yaratık olmuştur. Osmanlılar cami, medrese, kervansaray, saray ve köşklerde kimileri ahşap, kimileri de taştan (serçesaray) " Kuş Evler "yapmışlardır. Özellikle binaların dış yüzeylerinde ve avlularda cephenin üst kısmında göz göz yapılan kuş evleri ince bir şekilde işlenmiş ve süslenmiştir. Mezar yapıları üzerinde kuşlar için su kapları konulmaktadır. Özellikle "Kuşbaz " denilen küçük kuş terbiyecileri, o dönemde büyük itibar gören meslek sahipleri olmuştur. Hatta, sarayların " Kuşhane " adı verilen ve avcı kuşların beslendiği yerlerde, doğan ve atmaca gibi avcı kuşları idare eden " Doğancı " ve " Kuşcubaşı " gibi ağalar da çalıştırılmıştır. O dönemlerde kuşlara verilen önemin bir başka örneği de, bazı yeni deyimlerin konuşulan dile girmesinde görülmektedir. Nitekim, kuşlara sabah ve öğle arasında " Kuşluk Vakti " denilen saate yem verildiğinden sabah kahvaltısının adı çok yerde " Kuşluk Yemeği" olarak anılmıştır.

Kuşların sembolik açıdan şöyle değerlendiriyorlar :

Kuşlar, uçuşları nedeniyle yerle gök arasındaki ilişkilerin, Taoizm felsefesinde hafifliği ve yer çekiminden etkilenmeme özellikleri nedeniyle, ölümsüzlerin, genel olarak manevi hayatın, meleklerin ve varoluşun üst katını, kademesini simgelemişlerdir.

Eski Yunanda kuş, geleceği bildiren bir alamet ve fal malzemesi olmuştur. Kuşlar uhrevi (ahirete ait) âlemin, dünyevi âleme karşı olan direniş sembolü gibi, yılanla mücadele eden yaratıklardan biridir.

İslâmda kuş melektir, Kuran' da kuş, alın yazısı olarak yorumlanır ve şöyle denilir : " Biz her insanın boynuna onun kuşunu bağladık. Şehitlerin ruhları cennete yeşil kanatlı kuş şeklinde uçacaktır.." Gene Kuran' a göre kuş, ölümsüz olmanın sembolüdür. Daha çok Orta Asya kültüründe yer alan bir inanışa göre, küçük kuşlar ve kelebekler, sadece, fiziki ölümden sonra serbest kalıp, yeniden dünyaya döneceği zamana kadar semavi (göksel) vatana gidecek olan ruhların değil, aynı zamanda çocukların da ruhu olmak-tadırlar.

Geleneklere göre, renklerle kuşlar arasında şöyle bir bağlantı olduğu ileri sürülüyor: Siyah kuş zeka, yeşil ve mavi aşk ilhamı, Beyaz (kuğu ve feniks) şehvet, Kırmızı uhrevilik ve ölümsüzlük...Güvercin Afroditin kuşu olup bir aşk, leylek ise mesaj taşıyan kuş olarak, tanımlanmışlardır.

Aigle bicéphale
kaos une représentation
allégorique du
Saint Empire Romain
Germanique : gravure
(1510, H. Burgkmair).

KARTAL

Başlıbaşına kuvvet ve yücelik sembolü, göklerin mutlak hakimi ve tüm gök yaratıklarının kralıdır. Kartal göğün en üst katında bulunur ve onun kapısını korur. Diğer geniş kanatlı olan yırtıcı kuşlar gibi tanrısal bir güce sahiptir ; yeryüzünün üstünde uçarak onu kötülüklerden korur...İşte, kartalla ilgili tüm ilkel inançların birleştiği yargılar aşağı yukarı bu paralelde bulunmaktaydı.

Orta Asya Yakut Türkleri kartal üzerine ant içiyorlardı. Türk büyüklerinini çoğunun ismi daha önce de değindiğimiz gibi, kartal benzeri yırtıcı bir kuş olmuştu. İsa' nın , Zeus' un, Sezar ve Napoleon' un da amblemi kartaldı. Kartal, gözlerini kırpmadan güneşe bakabilen bir kuş olduğundan, onun ateşin bile üstesinden geleceğine inanılmıştı. Hız ve kapıcılığı ile yıldırımla, uzun süre yaşaması nedeniyle, sağlıklı yaşamla da özdeştirilmiştir.

Başı sola dönük olan kartal kötülük ve yararsızlığı, sağa dönük olan ise iyilik ve verimlilik ifade etmektedir.

Kartal yılanın baş düşmanıdır. Kötü ruhları simgeleyen bu yaratıkları öldürücü gücünden dolayı, sevilen bir kuş olmuştur.

İslâmiyetten önce Orta Asya' da şamanların babası olarak nitelenen kartal figürüne Aztek' lerde de rastlanmaktadır.

Nemrut Dağındaki Antiokos' un mezarı büyüsel etkinlik yaratarak ölüyü kötü ruhların gazabından korumak amacıyla, aslan ve kartallarla çevrilidir.

Kartal burada Zeus' un olduğu kadar, Anadolu uygarlığının da bir amblemi olarak imgelenmiştir. Aslan ise, Pers imparatorluğunda Daryüs' ten sonraki Aşemenit sülalesinin bir amblemiydi. Antiokos baba tarafından Makedonyalı olduğunu iddia ediyordu. Heykelinde başındaki keçe külah halen Makedonya yöresi halkının geleneksel başlığıdır. (*Kişisel yorumdur*)

ÇİFT BAŞLI KARTAL

İlkin Hititlerde görülüyor. Daha sonraları, Orta Asya' da Gâznelilerin de kullandığı saptanmış olduğundan, Selçukluların bunu, bir imparatorluk amblemi olarak, Bizansla temasa geçmeden çok önceleri, kullanmakta oldukları kesindir. Bizansa gelince, onların bazen tek, bazen çift başlı olan kartal motifini Selçukludan uyarlanmış olmaları mümkündür.

Trabzon Aya Sofya kilisesinin kapısında Komnen imparatorluk sülalesinin amblemi olan bir kartal kabartması bulunmaktadır, ancak o yüzyıllarda, özellikle Ortaçağ Avrupasında, aynı motifin bir kraliyet amblemi olarak kabul edildiğini dikkate alınırsa, çift başlı kartal' ın toplumların birbirlerini etkileyen kültürleri sonucu ortaya çıktığı da akla yakın gelmektedir. Ancak tüm bunların yanında kartal motifinin Hitit ve Selçukluda diğerlerine oranla daha yaygın bir biçimde kullanıldığı gözlenmektedir. Daha önceleri Mısırda, Amon ve Râ' nın amblemi olarak kullanılan motif, kartala en çok benziyen bir kuş olan, **şahindi**. Ancak aynı uygarlıkta **baykuş**' un da yaygın bir yeri olmuştur.

Divriği Ulu Camii, detay

Hitit ve daha sonra Selçuklularca bazı değişikliğe uğramış olan kartal konusundaki gözlemlerimizi şu şekilde özetliyerek açıklamak istiyoruz : Hitit kartalı çoğunlukla **iki başlı**, bazen de **tek başlıdır**. Bu şekilde kartala, aynı simetride olmak üzere, bir baş daha eklenmiş ve gücün fazlalaştırılması istenmiştir. Çift başlı olan kartal her iki yönden gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı uyanık olur ve onları zamanında önleyebilir; iki baş, kartala bu türden çoğaltılmış güç vermektedir. Baş üzerinde

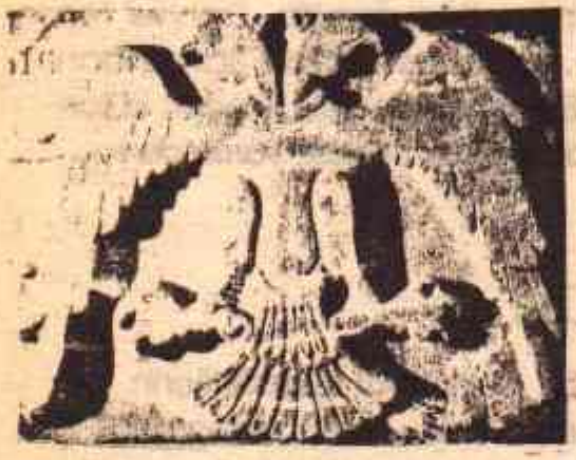

kulak yoktur ve kanatları daima uçar durumdadır.

Selçuklu kartalına gelince, resimde görüldüğü gibi, başlara birer kulak eklenmiş, böylece ona gecelerin yırtıcı kuşu olan puhu kuşunun en güçlü vasfı olan, geceleyin duyma yeteneğinin verilmesi amaçlanmıştır. Çünkü kartal karanlıkta görme duygusundan yok-sundur.

Selçuku kartalında, tek başlı olduğu zaman, kulak bulunmaz ve kanatları düşüktür. Bu biçim onun havalanma veya yere inişteki görünümünü yansıtır. Selçukluda kartala kulak takılmasına biraz daha açıklık getirmek için, aslında bu kuşun bir ONGÜN olduğunu belirtmemiz gerekecektir.

Bilindiği üzere, Orta Asyadaki Türk boyları 24 tür ve herbirinin kendilerine özgü, kutsal saydığı bir ongun'u bulunur, her boy bu ongunla anılırdı. Çiftbaşlı olan bu kuş, aslında kendisine puhu'nun özellikleri de ilave edilmiş olan gerçek bir kartaldır. Çift başlı kartal psikomatik denge göstergesi olan bir KADÜSE'dir.

Şilifke yöresine özgü folklorik danslarda oyuncuların kartal uçuşunu andıran figürler yaptığını gözlüyoruz. Bu gelenekte mitolojinin bazı uzantılarına yer vermenin yanlış olmıyacağı düşüncesindeyiz : Uzunca burç'ta görkemli bir Zeus tapınağı vardı ve kartal Zeus'un atribülerinden biriydi.

Kuşların kralı, bir çok ulusal amblemlerin üzerinde çift başı olan kartal, sadece o krallığa ait olmuştur.

Roma'da imparator ölümlerinde yapılan gömü törenlerinde havaya bir kartal uçuruluyordu. Çünkü kartal ölünün gökteki tanrılara giden ruhunu simgeliyordu.

İlk Hıristiyanlar, vaftiz sembolü olduğundan, vaftiz yapılan teknelerin üzerine bir kartal motifi işlemekteydiler.

Kartalın uçuşu, bazı fanatik zümrelere göre, İsa' nın göğe çıkışı ile özdeştirilir.

İncil yazarı olan St. Jean ve peygamber Elie (Hızır aleyhisselâm) ye ithaf edilmiş olan kartal, gene Hıristiyanlıkta adaletin güçlü olan erdemini simgeler. Uzaklara sabit bir şekilde bakışı ile, etrafında olup bitenlerden habersizmiş gibi görünür, ama o her şeyi görür ve bilir.

LEYLEK - KUĞU

Leylekte iki renk var : Beyaz gün ışığıdır, erkek ve güneştir. Siyah gecedir, dişi ve ay' dır. Bu bakımdan leylek iki cinsiyetli (androgynal) olarak kabul edilir. Leylek doğacak bebekleri simgeler, müjdeler. Mitolojide yaşamın oluştuğu kuyuya leylekten başkası ulaşamaz ; ancak o, bebekleri oradan alıp çıkarabilir. Kuğu saflık, zerafet, güzellik simgesidir. Mitolojide Zeus'un Leda' ya yaklaşmak için bir kuğu şekline girdiğini anımsayalım....

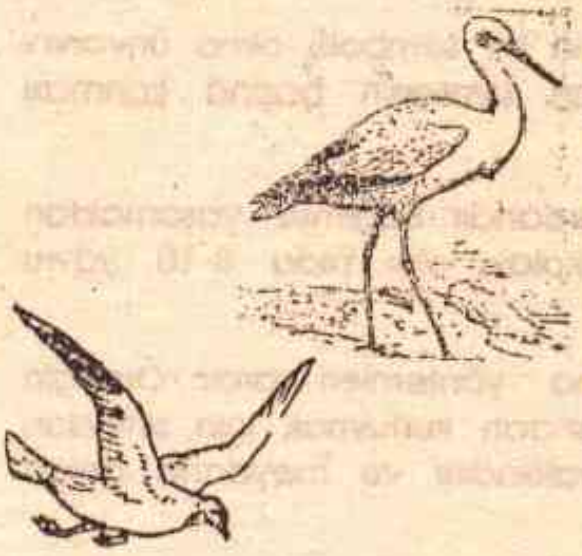

KUMRU

Hıristiyan inançlarına göre, aile sadakatinin bir sembolüdür. Meryem' in İsa' yı doğurma anını gösteren tablolarda, bazen Josephe (Jozef)' I elinde bir çift kumruyu armağan olarak getirdiğini görürüz.(*Kariye müzesi*)

GÜVERCİN

Şiir dilinde aşk sembolü olarak ifade edilen güvercinin bu özelliği, onun hemcinslerine karşı gösterdiği tatlı ilgi ve ilişkiden ve uluorta sevişmekten kaçınmamasından kaynaklanıyor. Bu kuşlar yaşamlarını, diğer ördek, sığırcık, mitolojik feniks kuşu..gibi, hep çift gezerek sürdürürler. Ancak onlardan farklı olan tarafı, yuvada yumurtaları bekliyenin, yani kuluçkaya yatanın erkek güvercin olmasıdır. Güvercinlerin genellikle su kenarlarını

seçmelerinin nedeni, kursaklarına doldurdukları tahıl tanelerini sindirebilmek için, sık sık su içme gereksiniminden ileri gelir. Bunun için, " su **başlarının koruyucu kuşu** " olarak da anılmaktadırlar.

İslâmda azizlerin türbelerinin etrafında yoğunlaşırlar, sanki onları manen korur gibi bir izlenim yaratırlar insanda. Kimi kez çıkardıkları ses nedeniyle ızdırap çeken ruhun acımaklı sesini yansıttıkları düşünülür.

Tufanın bitimini, gagasıyla taşıdığı bir zeytin dalıyla müjdelediği imajının zihinlerde yeretmiş olması, onu eski mutlu günlere dönüş, yani barış' ın evrensel simgesi yapmıştır. Hititlerde Kubaba ve Yunan-Romada Afrodit' in kuşu olan güvercin, Hıristiyan inançlarında, Kutsal Ruh' un simgesi olup dişidir ve rengi de beyazdır. Bu olayda Kutsal Ruh, Meryemi bir güvercin kılığında hamile bırakmış ve vaftiz sırasında da İsa' nın benliğine girip, onu tanrılaştırmıştır...

Günümüzdede bereket, saflık ve iyi niyet' in bir sembolü olma ünvanını koruyan güvercin, talih oyunlarında, kazanan kimsenin başına konması beklenen, bir " **talih kuşu** " olmuştur!...

Güvercinler yaşamları çok düzenli kuşlardandır. Bağımsız yaşamaktan pek hoşlanmadıkları için, evcilleştirilmeleri kolay olur. Yılda 8-10 yavru çıkarırlar, çabuk ürerler.

Doğa içinde kendilerine özgü savunma yöntemleri vardır. Örneğin üzerine hızla inen bir atmaca ya da doğandan kurtulmak için, sırtından bir tutam tüyü küçük bir bulut halinde havalandırır ve meydana gelen kargaşadan yararalanarak kaçar.

Saatte 100 km. hızla uçabilirler. İnsanlara sokulma karakterinden ötürü insancıl bir yapıya sahiptirler.

Güvercin gübresi bugün kullanılan makbul organik bir bitki gübresidir. Beyaz rengi sever. Bu yüzden Kapadokya bölgesindeki " **Güvercinlik** " olarak adlandırılan delik ve kovukların çevresinin beyaza boyanmş olduğunu görürüz. Yöre halkının ifade ettiğine göre, bu beyaz haleler, alçı ve yumurta akı karışımından yapılmakta, yumurtalara ulaşmak isteyen sincap ve gelincik' lerin ayaklarını kaydırarak, tırmanmalarını güçleştirmektedir. Öte yandan bundaki amacın yavru güvercinlere yuvalarını tanıtmak, olduğu da ileri sürülüyor. Gene aynı konuda, zamanın gereği, bu güvercinlerin posta hizmeti gördükleri de rivayet edilmektedir. Şayet bu

söylenenler gerçekse, bizim de, bu yuvaları "posta kutusu!" işlevini de yaptıkları benzetişimizi yadırgamıyacağınızı umuyoruz (?)...

Vaktiyle bu kurak bölgede, halkın başlıca gıdalarından birini oluşturması ve gübresinden büyük çapta yararlanması nedeniyle, çok sayıda güvercin yaşıyordu. Ancak, yol yapımları sırasındaki patlamalardan korkup kaçmışlar ve bir daha geri dönmek istemediklerinden, sayıları bir hayli azalmış bulunuyor.

»Güvercin etinin eskiden beri yenildiği bilinmektedir. Hatta eski Mısırda (M.Ö.3000), firavun'ların yiyecek listelerinde bulunduğu saptanmıştır.

Anadolu'da Hitit ana tanrıçası Kubab'nın kuşu güvercindi. Güvercin Afrodit'in de kuşuydu. Romalılar ona "Venüs Columba" (güvercin Venüs) adıyla taparlardı ve mezar odalarına (güvercin yuvası) derlerdi.

İslâm toplumu güvercin ve kumru etini yemek istemez...Güvercin İslâm'da uhrevi yaratıklar olarak sevilirler. Özellikle sabahın erken saatlerinde hep birlikte sesler çıkarark namaza kalkacakları uyarırlar. Özellikle Güneydoğu'da bu amaçla güvercin beslendiğine tanık oluyoruz. Kırlangıç ve serçe'ye gelince, bunlar güneşin doğmasıyla ötüşmeye başlarlar, sanki bu doğuşu müjdelerler. Artık sabah namazından camiden (uhrevilikten) çıkılmış, maddesel yaşam'a girilmiştir...

BÜLBÜL

Bülbül

Evrensel olarak, şarkı nağmelerinin güzelliği ile ün yapmıştır. Özellikle Japonya'da çok saygınlık görüyor.

Romeo ve Jülietin 3. bölümünün ünlü 5. Sahnesinde, bülbül bir tarla kuşu ile karşı karşıyadır. Bu karşılaşma ve karşılıklı söyleşiler, tıpkı biten bir gecede bir aşk ozanının, şafak ve ayrılık elçisi olan tarla kuşuna yaptığına benzer...Şayet iki sevgili bülbülü dinlerlerse beraber oluyorlar ama ölüme maruz bulunuyorlar. Öte yandan şayet tarla kuşuna inanırlarsa hayatları kurtuluyor ama buna mukabil, ayrılmaları gerekiyor...

Uyanan geceleri şarkılarıyla, şarkılarının güzelliği ile büyüleyen bülbül burada gündüzün tehlikelerini unutturan adeta bir sihirbaz gibidir. Tüm şairlerin bir aşk ozanı olarak nitelendirdiği bu kuş heyecana getirdiği

bütün duygularda aşk ve ölüm arasındaki sıkı bağı çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır.

KELAYNAK KUŞU

(Ansiklopedik bilgi)

•Bu kuşlar 1955 yılında Zürihli bir doktor tarafından keşfedilmiştir. Önceleri Alp Dağları' nda yaşamaktayken nesilleri zamanla tükenmeye başlamış, 1879' lardan itibaren Birecik civarına göç edip burada toplandıkları gözlenmiştir. O tarihte sayıları 4-5 bin kadar olan bu kuşları, kutsal sayıldıklarından, kimse avlamaya cesaret edemiyordu. Kelaynak kuşlarının sayısı 1953 yılında 1300 kadarken,bu sayı 1965 yılında 150' ye düşmüştür.

Birecik kazasının dağlık kesiminde yaşamayı yeğleyen kelaynaklar, dünya kamuoyunun dikkatini üzerlerine çekmiş bulunuyor. Yüzyıllardan beri, her yıl belli bir günde (13-14 Şubat) Habeşistan ve Suriye' den gelen kelaynaklar, bundan böyle Birecik' i anavatan olarak seçmiş bulunmaktadırlar. Tarım ve Orman Bakanlığı' nca burada onlar için bir bakım istasyonu kurulmuştur. Yavruları alıkonulduğundan başka bir yere ayrılmak istememektedirler.

TESBİH

(Kulu Allah' a yaklaştıran araç)

Sargon ERDEM : " Tarihi Akış İçinde Erzurum " Simpozyumu (12 .3.1987) notlarından özümlenmek suretiyle, aynen alınmıştır.

...Tesbih genel tanımlama ile, ezbere tekrar edilmesi gerekli dinsel söz ve duaları saymakta kullanılan, bir ipe sıralanmış daneler dizisidir.

Yukarıdaki tanımlamaya göre tesbih, kullanılış amacı gözönünde tutulmadan, yalnız ipe dizilmiş daneler şekliyle ele alındığında, dünyanın en eski süs eşyası olan kolye ile birleşmekte ve dolayısıyla tarihçesi Cilalı Taş Devri' ne kadar gitmektedir. Ve bu tarihçe, yalnız taş ve diğer sert maddelerin delinme tekniğiyle ilgilidir ; insanların daha önceleri de çiçeklerden, meyvadan ve delinmesi kolay bitkisel ve hayvansal mad-

delerden kolyeler yapmış oldukları (günümüzün ilkel toplumlarında olduğu gibi) şüphesizdir.

... Hıristiyan âleminde ilk kez XI. Yüzyılda görülmeye başlayıp XII. yüzyıldan itibaren çoğalan tesbihin Haçlı Saferlerinden dönen savaşcılar tarafından, kadınlara hediye verilmek üzere Avrupa' ya götürülmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün ise kadınların, takı amacıyla tesbih satın aldıkları ve kendilerine intikal eden eski tesbihlerden kolye yaptıkları görülmektedir. Özetle, " Delikli taş yerde kalmaz " atasözünün de vurguladığı gibi insanlar, gördükleri, budukları delikli taşları mutlaka toplamışlar ve mutlaka ki onları bir amaçla kullanmışlardır.

BRAHMAN ve BUDİST TESBİHİ

Dini hüviyeti ile kolyeden ayrılan tesbih ilk kez Hindistan' da, başlangıcı M.Ö 1000 yıllarına kadar uzanan Brahmanizm (Hinduizm)' de görülmektedir. Brahman tapınaklarındaki kabartmalarda, baş tanrı ve dünyanın yaratıcısı olan Brahma, ellerinde ibrik, tesbih ve kutsal kaşıklarla tasvir edilmektedir. Brahmanlar' da tesbih, iki büyük mezhebe göre iki tür olup bunlar birbirinden, dane sayısı ve yapıldıkları maddeler açısından ayrılmaktadır : Tanrı Şiva müminlerinin tesbihi, tanrı Vişu müminlerinin tesbihi.

... Şiva tesbihinin yalnız Brahmanlar arasında kalmasına karşın, Vişnu tesbihi, M.Ö VI.yy. da ortaya çıkan Budizm' e aynen geçmesi nedeniyle, bu dini kabul eden Tibetliler, Çinliler ve Japonlar tarafından da kullanılmıştır. İslâmiyet' i kabul etmeden önce bir kısmı Budist olan Türkler' in de (elde somut kanıt bulunmamakla beraber) bu tesbihi kullanmış oldukları şüp-hesizdir.

... Vişnu tesbihi Türkler tarafından da kullanılmış ve bu durum Müslüman tesbihinin doğmasına veya en azından biçim almasına neden olmuştur ; dolaylı olarak Hıristiyan tesbihini de etkilemiştir. Buna göre Vişnu tesbihinin, bugün kullanılan tüm tesbihlerin atası veya önderi olduğu söylenebilir.

... Vişnu tesbihi Budizm' e yalnız bir dinsel gereç olarak geçmemiş, bu dinde özü etkileyen

bir temel unsur haline gelmiştir. Yüzsekiz sayısı Buda' nın sistemiyle bütünleşmiş, pekçok dinsel fonksiyon yüzsekiz sayısıyla sınırlanmış veya sembolize edilmiştir. Örneğin, sayıları yüzsekiz olan günahlardan korunmanın yolu yüzsekiz daneli tesbihi çekmektir; Buda' nın do ğumunda hazır bulunan Brahmanlar yüzsekiz tanedir ; Tibet Budizmi' nin kutsal kitabı yüzsekiz cilttir; Pekin' deki Büyük Tapınak (Beyaz Pagoda) yüzsekiz sütunludur; Japonya' da ölüleri anma günü yakılan ateşlerin sayısı yüzsekizdir; Çin' de günahkârlara yüzsekiz değnek vurulur (eskiden) v.s.

'... Tesbih taşıma alışkanlığının tüm halka yayıldığı ülke Tibettir; ancak Tibet dış dünyaya kapalı yaşadığı için, bu konuda Müslümanlar kadar ün yapmamıştır.

HIRİSTİYAN veya ROMAN KATOLİK TESBİHİ

Hıristiyan tesbihi de Vişnu ve Müslüman tesbihleri gibi iki boyutta kullanılmaktadır: Daha çok rahipler tarafından çekilen yüzelli dane, onbeş nişaneli büyük tesbih ile genellikle halkın kullandığı elli dane, beş nişaneli küçük tesbih. Her iki türün yapılışı tamamen aynı olup sadece dane sayıları farklıdır. Bunların dışında dane sayısını Hz. Meryem' in ölüm yaşından alan altmışüç (St. Bridget mezhebi) veya yetmişiki (Fransiskan mezhebi) daneli tesbihler de kullanıldığı gibi, nedeni kesin bilinmeyen otuzüç (Hz. İsa' nın ölüm yaşı(?), kırk, kırkiki, yetmişbeş, seksen ve sekseniki daneli resbihler de mevcuttur.

Hırstiyan tesbihini diğerlerinden ayıran esastaki fark, tüm parçaların bir ipe dizilmeyip birbirlerine zincir halkalarıyla bağlanmış olmasıdır. Hiçbir zaman değişmeyen bu gelenek hakkında ileri sürülmüş bir teze raslayamadık. Bize göre, bir teknik nedenin sonucu olamayan bu durum, inananların dine, uluhiyetlere ve birbirlerine kopmaz bağlarla bağlı olduklarını sembolize etmektedir (Kur' an' ın 38/38. Ayetinde Hz. Süleyman' ın ümmeti "... ve zincirlerle biribirlerine bağlanmış olan başkaları " şeklinde tanımlanmaktadır).

... XV.yy. dan beri tüm Hıristiyan uluslar tarafından, kendi dillerindeki kelimenin yanısıra müştereken kullanılan isim, Orta Latince rosarium' dan gelen rosaru, rosaire, rosario' dur. Kelime anlamı " gül bahçesi" olan bu ismin niçin tesbihe ad olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Bu ismin, o zamanlar moda olan " güllerden yapılmış çelenk" anlamını taşıdığı veya Hz. Meryem' e verilen bir isim olduğu yahut danelerin gülağacından

yapılmaları nedeniyle bu adın verildiği yolunda çeşitli görüşler bulunmakta ve bazı efsaneler de anlatılmaktadır.

... Hıristiyanlık, aynen Müslümanlık gibi, hatta ondan fazla " Öbür Dünya " kavramına dayanan, gücünü " Cennet" ile müjdelemek ve " Cehennem " ile korkutmaktan alan bir dindir. Ve her iki dinde de cennet denilince " içinde hurilerin dolaştığı gül bahçeleri" akla gelmektedir.

,... Kanaatimizce, Hıristiyan tesbihine verilen rosarium " gül bahçesi" isminin anlamı " cennet" tir ve tesbih " cennetin anahtarı" nı sembolize etmektedir. Bu görüşümüzü, tesbihin doğuş efsanesi kuvvetle destekleyemektedir.

... Bu bölümün başında açıkladığımız gibi, kolyenin tarihçesi M.Ö 8000 yıllarına kadar gitmekte ve görülmektedir ki insanlar bir taşı delip boyunlarına asarken başkalarını taklit etmemişler, her kıtada aynı sonuca kendi düşün yetenekleriyle varmışlardır. Dolayısıyla, dua ederken dane saymayı akleden ilk Hıristiyanlar da bu daneleri delip bir ipe dizmeyi kendiliklerinden bulmuş olabilirler ve de özellikle doruk noktalarına çıkmış eski uygarlıkların mirasçısı olarak. Fakat kolye takmak yani süslenmek insanların içgüdüsü olduğu halde (ki boynun yaratılış biçimi de bu içgüdüyü yeterince tahrik etmektedir), tesbih çekmek içgüdüsel bir eylem değildir. Hıristiyanlık' ın başlamasından XI. Yy. a kadar, yani tam binyüz yıl dua okurken çakıltaşı sayan insanların, birdenbire en mükemmel örnekleriyle cevahir taşlarından tesbih çekmeye başlamaları ve binyıla oranla çok kısa sayılacak bir sürede tesbihciliği ileri bir sanayi kolu haline getirmeleri, herhalde tesadüflerle açıklanamaz.

Müslümanlar' ın VIII. yy. dan itibaren tesbih kullanmaya başlamaları da Emeviler' in Asya içlerindeki ilerleyişleriyle rastlaşmakta ve haklı olarak tesbihin Müslümanlar' a Budist Türkler' den geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, ilk Hıristiyanlar gibi, dua okurken çekirdek ve çakıltaşı sayan ilk Müslümanlar' ın düğümlü ip de kullanmaları, henüz Hz. Muhammet hayatta iken tesbih fikrine çok yakın bir noktada bulunduklarını göstermektedir. Buna göre, Budist tesbihi (Vişnu t.) Müslüman tesbihini doğurmamış olsa bile, hiç şüphesiz biçim ve malzeme yönünden etkilemiştir diyebiliriz.

MÜSLÜMAN TESBİHİNİN TARİHÇESİ ve GELİŞİMİ

İslâm âleminde tesbihinin ilk kez ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak tesbit edilememektedir ; bilinen husus, Hz. Muhammet zamanında mevcut olmadığı ve o devirde, tesbihin prototipi diyebileceğimiz düğümlü ip ile çakıltaşı ve çekirdeklerin (hurma, zeytin) kullanılmış olduğudur.

,... Elimizde kanıt bulunmamakla beraber, kendi gözlemlerimize dayanarak kıyafet devriminden sonra da tesbih - elbise ikilisinin moda olduğu zanındayız. Pekçok okuyucunun hatırlayacağı üzere, bundan yirmibeş - otuz yıl önceleri (ki Anadolu köy ve kasabalarında hala raslanmaktadır) bir Sarı Çizmeli Ağa tipi mevcuttu. Bu ağaların değişmez kıyafeti dik ense kasket ; koyu kahverengi ceket ; ve yelek yakasız beyaz gömlek ; sütlü kahverengi veya koyu krem külot pantolon (jokey pantolonu); koyu yumurta sarısı veya kiremit rengi, ucu uzunpüsküllü kuşak ; kısa konçlu ve körüklü, kuşakla aynı renk çizme ; köstekli saat ile genellikle bir elde yaprak kamçı, diğer elde ise muttaka otuzüçlü ve iri daneli bir kehribar tesbih idi. Hiç kuşkusuz bu kıyafet, Avrupa aristokratlarının at gezintilerinde giydikleri binici kıyafetinin, geleneksel doğulu kuşağının eklenmesiyle Anadolu' ya adapte edilmiş şeklidir. Burada konumuzu ilgilendiren husus, koyu sarı ve kiremit renginin çeşitli tonlarında olan kehribar tesbihin, bu kıyafetin değişmez aksesuarı olarak görünmesidir. Bizi, bu tip kıyafet ile kehribar tesbih arasında ilişki kurmaya yönelten ana neden, bu çalışmayla ilgili olarak oltutaşı ocaklarına kadar yaptığımız Doğu Anadolu gezisinde, ayni kıyafetin kahverengi yerine siyah ve ona uygun renklerle ve iri daneli otuzüçlü oltutaşı (kara kehribar) tesbihle birlikte karşımıza çıkmış olmasıdır. Kanaatimizce, Batı ve Orta Anadolu ağalarının aynı tip olan kıyafetlerindeki bu renk ayrımı, taşıdıkları tesbihin renginden kaynaklanmakta veya etkilenmektedir; çünkü, Doğu Anadolu halkı, doğal olarak kendi bölgelerinin ürünü oltutaşı tesbihi kullanmaktadır. Ne yazık ki, günümüzde folklor çalışmaları büyük bir yoğunluk kazanmış olmasına rağmen, daima halk oyunları çerçevesinde ve yöresel kıyafet adı altında yalnız eski Osmanlı giysilerine yönelik kalmaktadır. Araştırmamıza rağmen, kıyafet devriminden sonrasına ait ciddi bir çalışmaya raslayamadık ve bu nedenle görüşümüzü destekleyecek somut kanıtlar sunamıyoruz. Yalnız, yukarıda açıkladığımız kıyafetin " ağa tesbihi" olması ve iri daneli otuzüçlü tesbihlere de halk arasında " ağa tesbihi " denilmesi, tezimizin kanıtı olarak kabul edilebilir.

... Zeytin ağacından ve çekirdeğinden yapılan tesbihlerin Müslümanlar tarafından kutsal sayılmasının nedeni, zeytinin Kur' an' ın çeşitli yerlerinde zikredilmesi, yağının adı anılarak veya zımmen övülmesi ve özellikle zeytinin, Allah' ın üzerine yemin ettiği nesneler arasında yer almasıdır. Aynı şekilde, hurma çekirdeğinden yapılan tesbih ve nazarlıkların da kutsal sayılmasına Kur' an' daki hurmaya yapılan övgüler nedeniyledir ve bunda ikinci etken de hurmanın Arabistan' da yetişmesidir. Oruçlunun, bulabildiği takdirde zeytin veya hurmayla iftar etmesi, yine Yemen akiklerinden yapılan tesbih ve yüzüklerin kutsal değerler taşıması, tamamen İslâm inançlarının sonucudur.

... Namaz tesbihinin doksandokuz daneli olmasının nedeni, Hz. Muhammed' in " Her namazın peşinde otuzüç kerre **Sübhânallah**, otuzüç kerre **Elhamdülillah**, otuzüç kerre de **Allahu Ekber** dedikten sonra yüzüncüde **Lâ ilâhe illallâhü vahdehu lâ şerîke leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey' in kadîr** diyen kimsenin deniz köpüğü kadar günahı olsa da mağfiret olunur " hadisinde bildirdiği sayılara uyulmasıdır.

... Geleneksel Müslüman tesbihi " doksandokuzlu ", " üç otuzüçlü " veya " namaz tesbihi " adlarını taşıyan, doksandokuz daneli ve iki nişaneli olan tesbihtir. Bunun dışında, daha çok el meşgalesi olarak kullanılan " otuzüçlü " veya " el tesbihi " ile " beşyüzlü " ve " binli " veya ikisinin birden " zikir tesbihi " denilen tarîkat tesbihleri bulunmaktadır. Doksandokuzlu danelerinin genellikle nohut vaya kızılcık kadar olmalarına karşın, otuzüçlü daneleri iri bir zeytin kadar olabilmekte ve bu tiplere halk arasında " ağa tesbihi " veya " muhtar tesbihi " denilmektedir. Daneleri en fazla 3-4 mm. Çapında olan küçük doksandokuzlular kadın tesbihi kabul edilmekte ve **zenne** adını taşımaktadır. (**zenne**, Farsça **zenâne** " kadına mahsus, kadın işi " sıfatından bozulma olup kullanım alanı geniş bir isimdir).

Tarîkat tesbihleri, derğahlarda ve zikir meclislerinde halkalanıp oturan sâliklerce birlikte çekilenler olmak üzere iki gruba ayrılmakta ve boyutları değişmektedir. Her iki türde de daneler **kürevî** (yuvarlak) olup genellikle birincide can eriği veya küçük bir elma kadar, ikincide ise **zenne** ölçüsündedir (taşınabilirlik açısından).

... Bir namaz tesbihi, ana parçalar olarak **tahrîl**, **imame**, iki **nişane** ve doksandokuz **dane**' den meydana gelmekte, bunlara **püskül** ve **pul**

eklenip harç karıştırılmasıyla da daha zengin bir tesbih elde edilmektedir.

DİN VE İNSAN

(Ahmet KAHRAMAN'ın Dinler Tarihi kitabından derlenmiştir.)

İnsan dindar doğan bir varlıktır. Bu bakımdan din duygusundan soyutlanmış olarak yaşamasına imkân yoktur. Çünkü onun BEDEN ve RUH gibi çift yönlü bir yapıya sahip olarak yaradılışı, dindar olmasını da gerekli kılmıştır. Bir insanın bedenini, yani maddesel olan varlığını, içinde yaşadığı ortamın dış etki ve saldırılarından koruyabilmek için nasıl ki bir sığınağa gereksinim duyuyorsa, ruhunun da, onu çeşitli etkilere mahkum olmaktan kurtaracak manevi bir desteğe, güvenli bir sığınağa gereksinimi vardır ki, bu da ancak DİN güvencesi altında olduğunu hissetmesiyle gerçekleşebilir.

Din, bazı çevrelerin ifade ettiği gibi, çeşitli etkilerle insana sonradan aşılanmış bir fikir değildir, O, insanla ikiz doğan yüksek bir duygudur. Nitekim gerek kutsal kitaplar, gerekse arkeolojik araştırmalar ve insanlık tarihi, yeryüzünün var olduğundan bu yana hiçbir bireyin, hiçbir kavmin ve ulusun dinsiz olduğunu haber vermemiştir ; bilakis insanoğlunun din duygusuyla ikiz olduğunu, her zaman ve her ortamda din müessesesine bağlı kaldığını kesin bir ifade ile bildirmişlerdir.

Kitabımızın bu kesimine kadar çeşitli konularda yapılan sembolik benzetiş, tanımlama ve yorumsal açıklamaların bir çoğunun batıl da olsa, dinsel bir görüş ve inançtan kaynaklanıp yönlendiğini anlamış bulunuyoruz. *(yazarın notudur)* Dinsel faaliyetler, eski çağlarda yaşayan insanların hemen hemen tümünün önemli bir uğraşı olmasına karşın, bugün modern yaşam koşulları içinde, ibadetin daha çok belirli bir kesim ve zaman içinde yapılagelmekte olduğunu görmekteyiz.

Kutsal kitapların sonuncusu olan Kuran'ın beyanına göre, Tanrı'nın ilk yarattığı insan Adem, aynı zamanda bir peygamberdir. Bundan sonra Tanrı, sürekli olarak insanları doğru yola yönelttmeleri için, peygamberler göndermiştir.

Hz. İbrahim (Abraham) ise Hz. Adem'den sonra tüm tek Tanrılı dinlerden olanların babası sayılmıştır.

Tapınma gereksinimi insanla kardeştir demiştik. Çünkü, vahşi ve uygarlıktan yoksun kavimlerde, mağaralarda hayvansal bir yaşam sürdüren ilkel insanlarda bile bu gereksinim duyulmuştu. Geriye doğru ne kadar gidersek gidelim, dinsiz yaşamış bir ulusun varlığını göremeyiz. Bugün, gezdiğimiz tüm eski kentlerde bir tapınağa veya onun kalıntısına, izlerine raslamıyormuyuz?..

Eski Yunan ahlakçılarından ve tarihçi Plutarque' ta " Dünyayı dolaşınız, duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız, ama mabetsiz ve mabutsuz bir şehire raslamıyacaksınız! " demiştir.

(Hangi evrede olursa olsun, dinin konusu insandır ve ebedidir. İslâm, ilmi dinin esasları arasında saymıştır. Nitekim Kuranın ilk emri ilimle ilgilidir. İlim ise akla dayanır, İslâm da akla ve mantığa dayanır .; asla ilimle din çatışmasından söz edilemez. Bu nedenle kendi bölümünde açıklandığı gibi, özellikle dini mimariye ilişkin yapıların çeşitli öğeleri ve fonksiyonlarını tetkik ederken, sadece gözlerimizin bize gösterdiği ile yetinecek olursak, onların gerçek amaçlarını bilemeyiz ve bulamayız. Bu sanat ürünlerini yaratan çeşitli etkenlerin ve ince düşüncelerin izleri, ancak sağduyumuzu kullanabildiğimiz oranda, kendilerini gösterebileceklerdir. Bunları çözümleyebilmek için gerek duyacağımız anahtarlar formül ve prensipler ise senbollerin anlamı ve anlatımı olup kendisine özgü bir sözlükte bulunmaktadırlar) (*Yazarın notudur*)

Freud, Lucrèce ve Albert Einstein gibi bazı psikoanaliz ve fizik bilginlerine göre, böylesine insanlık kadar bir geçmişi olan din duygusunun temelini KORKU VE ÜMİT oluşturmuştur. Çünkü insan, korku ve ümit gibi iki ayrı duyguya sahiptir. Kudreti dışında kalan olayların bazıları ona korku, bazıları da ümit bekleyiş arzusu aşılar. Bu bakımdan din doğa üstü gizemli güçlerin varlığına inanmaktır. Nitekim evrende olan bitenleri sürekli seyreden ilkel insan, gerçek nedenlerini çözemediği müthiş tabiat olayları karşısında dehşete kapılmış, ürpermiş ve son derece korkmuştur. Bunun yanında bazı tabiat olayları hoşuna gitmiş, ona bir ümit, sevinç ve huzur kaynağı olmuştur. Örneğin, biraz evvel kendisiyle bir arada olduğu sevdiği bir kimsenin, bir anda cansız hale gelmesi, göklerin gürlemesi, şimşekler, yıldırımlar, kasırgalar, yıldızların kayması, üzerinde yaşadığı ve sabit sandığı yerin bir beşik gibi sallanması, gecenin karanlığın, kışın soğuğu, yazın sıcağı.. gibi, nedenini bir türlü anlıyamadığı sonsuz tabiat olayları karşısında adeta ürkmüş ve tüm bu olaylar onda korku denilen bir duygunun oluşmasına neden olmuştur. Öte yandan, bunlara paralele olarak, kalbini ümit ve neş' e ile dolduran, örneğin,

yıldızların gökyüzünü süslemeleri, ayın verdiği aydınlık, gerek ısısıyla gerek ışığıyla her canlıya yeniden hayat veren güneşin belirli zamanlar içinde doğup batması, bitkilerin boylarını uzatan yağmurların inmesi..gibi onu sevindiren olayların içinde de yaşamaktaydı.

Böylesine birbirine karşıt olaylar dizisinin karşısında tam anlamıyla kendini güçsüz hisseden insan, korktuklarının kötülüklerinden kendini güvenceye almak, ümit kaynağı olanların ise sevgisini kazanabilmek için alçalıyor, yerlere kapanıyor, dua ediyor ve yalvarıyor, onlara olan bağlılığını belirtmek amacıyla, belirli hareketler yapıyor, kurbanlar, adaklar sunuyordu. İşte, din ve ibadet fikri bu şekilde oluşup gelişmiştir, diyeceğiz....

Ancak XIX. Yüzyılda Jean -Jacques Rousseau, Voltaire gibi bazı batılı düşünürlere göre de din insanla beraber doğmamıştır ; temeli yalancılıktır ; din adamları tarafından kurulmuş bir baskı unsurudur... Hiç şüphe yok ki bu, onlara ortam ve zamana özgü bir görüş. Çünkü, yüzyıllardan beri insanların kandırılması mümkün olamayacağı gibi, hangi dinden olursa olsun, inananların ibadetine yardımcı olan din adamlarını gözden düşürmek gibi bir amaca yönelik olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Dinin başlangıcı ve doğuşunun nedenleri üzerinde çeşitli görüşler ve eleştiriler yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şöyle özetliyoruz :

1. Şayet dinin doğuş nedeni tabiat olayları karşısında duyulan korku olsa idi, insan zekasının gelişmesiyle, bu olayların ne oldukları anlaşıldıktan sonra, onları inceleyen hatta kontroluna alan insanın dinsiz kalması gerekecekti. Halbuki bu olaylarla meşgul olan bazı bilginlerin daha dindar olduklarını görmekteyiz.

2. Ümit ve korku dini doğuran etken değil, aslında var olan din duygusunun gelişme nedenidir. Din duygusu olmasaydı, insan ibadet etme yollarını aramaz ve birtakım dini faaliyetlere girişmezdi.

3. Eğer insan sadece güçsüz kaldığı tabiat kuvvetlerine tapmış olsaydı, ileri sürülen bu fikir doğru olabilirdi. Halbuki ilkel insan bazı evrelerde kendinden zayıf hayvanlara, örneğin tavşana, kuşa, kamlumbağaya, yılana, köstebeğe ve diğer güçlerine inandığı, aslan veya boğaya da tapmamış mıdır?.. Bunlar dinin başlangıcı olamıyacakları gibi, insana tapınma fikrini aşılayacak güce de sahip değildirler.

İlkel insan yaşantısından çağımıza kadar, din duygusu ve onun gerektirdiği tapınm, Animizm (ruhçuluk), Fetişizm (eşyaya tapınma), Totemizm (klan dini), Paganizm (putlara tapma), Politeizm (çok tanrılık), Dualizm (iki esas kabul eden mezhep) isimleri altında gelişerek, sonunda MONETEİZM (tek tanrıcılık) şeklinde gelişerek, ilâhi vahye kadar ulaşmış bulunmaktadır.

Monoteizm' in gelişmesine ilk olarak, Afrika ve tropik ormanlar civarında yaşayan Pigmeler' de, Filipin Adalarında, Güneydoğu Avustralya' da, ilkel Eskimolar' da, Malaka' da, Japonya' da ve Kaliforniya ile Kuzey Amerikanın bazı yerlerinde, raslandığı ileri sürülüyor.

Pigme dininde ibadetin sihir ve toplumsal örgütlenmeyle ilgisi yoktur. Yapılan ayinler (dinsel anlamdaki törenler) tamamen kişiseldir. Buradan hareketle ilmin tanıttığı en eski dinin ne kaynağı, ne de ifadesi nedeniyle toplumsal olmayıp, tamamen KİŞİSEL bir inanç duygusu olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu felsefeye göre Tanrıya karşı duyulan aşk ve şükran, duyguların özünü oluşturmaktadır.

Korku sadece ölüme karşı duyulmaktadır. Tanrı' nın üstün vasıfları, O' nun ahlakı tam ve mükemmel, herşeye egemen ve herşeyi yapmaya gücü olan ve herşeyi bilir olmasıdır. İslâm inancına göre din insanların sonradan icat ettikleri bir şey değildir. İnsanda DOĞUŞTAN VAROLAN yüksek bir duygudur ve sağduyu' dur.

İSLAM DİNİNE İLİŞKİN BAZI HATIRLATICI BİLGİLER, İLKE VE YORUMLAR

İslâm, Hz. Muhammet tarafından tebliğ edilen son ilâhi dine verilen isimdir. Sözcük olarak (selâm) mastarından türemiştir ve dinsel açıdan teslim olma ve SELAMET anlamlarını içerir. Aynı zamanda, barış içinde yaşama, tehlikelerden uzak olma ve eylemlerimizin sonunun iyi ve hayırlı olması dileği ile ilgilidir. Diğer bir deyişle İslâm, Tanrı' nın tebliğine ve öteki iman esaslarına inanma' dır.

İslâm inançlarına göre, bu sadece Hz. Muhammed' in dininin adı, değildir. Çünkü, ondan önce gelen Hz. Adem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa gibi tüm peygamberlerin dinlerinin adı da İslâm' dı.

Dünyanın her tarafında ortaya çıkan bütün peygamberler Müslümandılar ve sadece Müslümanlığı tebliğ etmişlerdir. O halde Hz.

Muhammed' İ yeni bir dinin mucidi değil, aslında varolan İslâmı yeniden tebliğ ve yaymakla görevli, yüce bir kişi olarak, kabul etmemiz gerekecektir.

Kuran' ın bildirdiğine göre, bütün gelmiş geçmiş peygamberler, insanlara aynı esasları telkin etmişlerdir. Telkin edilen bu esaslar temelde bir değişikliğe uğramadan, sadece zaman içinde değişen ve oluşan başka gereksinimlere de cevap verecek şekilde, daha ileri bir yüzeye ulaştığından, İslâm' ın son ve en gelişmiş din olduğuna inanıyoruz. Bu yeni dinde, diğerlerine oranla önce adalet, hoşgörü ve tolerans prensipleri ege-mendi.

İslâm dini çeyrek yüzyıl kadar bir süre sonunda kabul edilerek yayılmaya başlamıştır. Hıristiyanlık ise aşağı yukarı 300 yıl sonra resmiliğini kabul ettirebilmiş (313 Milano Emirnamesi) ve daha çok baskı altında, gizlilik içinde ve kuytu yerlerde ve zor koşullar altında gelişmiş ve tutunmuştur. (Kapadokya kiliseleri). İslâmda durum hiçbir zaman böyle ve bu ölçülerde olmamıştır. Çünkü onun mükemmel bir YASA olduğuna inanılmıştı. Hz. Muhammet vefatından önce 100.000 kadar kişiye İslâmı kabul ettirmişken, Hz. İsa' ya inanaların sayısı sadece 12 idi...

Bugün dünyada varolan 44 irili ufaklı ülkede yaklaşık 1 milyar Müslüman yaşamaktadır ki, bu sayı dünyanın ortalama yaşının 1/5' ni oluşturmakta ve diğer dinlere oranla özellikle Amerika' da en fazla yaygınlaşan din olduğu gözlenmektedir...

Hz. Muhammet 571 yılında Arap yarımadasında, Hicaz bölgesindeki Mekke şehrinde dünyaya geldi. Mekke, aynı bölgede bulunan Medine ve Taif şehirlerine oranla, doğal kaynaklarının fakirliğine rağmen, daha çok gelişmişti ve 10 reis tarafından yönetilen bir site- devlet' e sahip bulunuyordu. Komşuları arasında kervan ticareti yolu ile, ithalat ve ihracat işleriyle daha ileri bir düzeye ulaşmış olan Mekke' de, edebiyat ve güzel sanatlar da bir hayli yaygın bir uğraş haline gelmişti. Bunun yanında, kadınlara iyi davranılır, onlar da kendi başlarına malmülk sahibi olabilir, evlenmelerinde onların da isteklerine göre hareket edilir, hatta anlaşmaya göre, boşama hakkına bile sahip bulunurlardı. Ancak, bu üstünlüklerinin yanı sıra, ahlaki düşkünlükleri bu toplumun yaşamını için için kemirip yıkmaktaydı. Kabileler arasında kan davaları, vardı ; içki, kumar, fuhuş ve tefecilik son haddine varmış bulunuyordu.

Din bakımından, Araplar çeşitli putlara tapınmaktaydılar. Ayrıca, Musevilik, Hıristiyanlık ve Zerdüştlük dinleri de Araplar arasına karışmış

bulunuyordu. Mekkeliler (Bir Allah) (El Allah) kavramını bildikleri halde, putları Allahla kendi aralarında bir araç olarak kabul ediyorlardı. Bir Allah'a iman esasına dayanan Hanifilik, Mekkede olumlu bir hareket olarak doğdu. Hanifiler yalnız Allah'a ibadet ederlerdi. Arapların peygamberimizin doğumundan önceki bu yaşantılarına CAHİLİYYET DÖNEMİ denmektedir. Aslında bu dönem yalnız Arabistanda değil diğer ülkelerde de egemenliğini sürdürmekteydi. İşte böyle bir ortam ve dönemde, Musa peygamberin Tevratta, İsa peygamberin ise İncil'de haber verdikleri gibi, âlemlerin büyük kurtarıcısı Hz. Muhammet dünyaya geldi. Çölde parlayan ilahi bir nur gibi, tüm İslâm alemine HAKKA ve kurtuluşa giden yolu aydınlattı...

Hz. Muhammed'in babası Abdullah, Kureyş kabilesinin Haşimi kolundan, annesi Hz. Amine de gene aynı kabilenin Zühre oğullarındandır. Doğumundan 3 ay kadar önce babasını kaybeden Hz. Muhammet Mekkede 4 yıl süreyle bir süt anne tarafından emzirildi ve dedesi olan Abdülmuttalib tarafından koruma altına alındı. Tekrar Mekkeye getirildiğinde 6 yaşındaydı. Bu sırada annesini, 2 yıl sonra da dedesini kaybettiğinden, amcası olan Ebû Tâlib tarafından büyütüldü ve eğitildi. Oniki yaşlarında iken, Şamda bulunan Bahîre isimli bir papaz İncil'in beyanlarına dayanarak, onun geleceğin peygamberi olacağını keşfetti ve bunun amcasına ileterek, çocuğun Şam Yahudilerinin girişebilecekleri bir suikaste karşı korunması yolunda uyardı. Yirmi beş yaşında iken, kendisinden 15 yaş kadar büyük olan Hz. Haticeyle yaşamını birleştirdi ve onunla ticaret ortaklığı yaptı.

Otuzbeş yaşına kadar, asla putlara inanmadığının dışında, dini hayatı hakkında ilgili kaynakların pek fazla bilgi vermediği Hz. Muhammet, 35 yaşına geldiğinde Kâbe hakemliğini yaptı.

Hz. Muhammed'in peygamberliğe başlaması 40 yaşlarına raslar. 610 yılında Cebrail isimli melek tarafından, Nur dağındaki bir mağarada kendisine ilk vahiy geldi. Kadir gecesinde geçen bu olay hem onun peygamberliğinin, hem de İslâm dininin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra 3 yıl kadar süreyle, başka vahiy gelmedi ve 613 yılında yeniden Allahın tebliğlerini almaya başlayan Hz. Muhammet Kuran'ı 23 yılda tamamladı.

Müslümanlık putperestliğe temelden karşı olduğu için, cahiliyyet dönemi yaşayan Arabistan halkının şiddetli tepkileriyle karşılaşan peygamberimiz çok zorlu bir mücadeleye girişti. Bu nedenlerle 12 yıllık peygamberken, 622 yılında Medine'ye göç etmek zorunda kaldı. Bu tarih

önemli bir olay olarak kabul edildiğinden, Hicrî Takvim' in başlangıcı olmuştur.

Mekkeli putperest kabilelerle yapmak zorunda kaldığı Bedir, Uhud, Hendek ve son olarak Hüneyn savaşları sonunda, bütün Arabistan Müslüman dinini kabul etti ve Büyük İslâm Devleti kuruldu.

Hz. Muhammet 632 de vefat etti ve Medine' ye gömüldü. Kızlarından Hz. Fâtima Hz. Ali ile evlenmiştir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra yerine Hz. Ebu Bekir geçti.

Hz. Muhammed' in Hz. İsa' nın yaptığı gibi, objektif mucizelerinden söz edilmez. Onun en büyük mucizesi KUR' ANI KERİM' dir.

Daha önceki peygamberlerin mucizeleri daha çok duyu organlarına hitap ediyordu. Çünkü o zamanlar insanoğlunun kavrayışı, akılcı kanıtlara dayanarak inanacak yüzeyde değildi ; daha çok, ilgisini çekip kendisini hayret ve şaşkınlığa uğratan, eşi görülmemiş şeylere inanıyordu.

Hz. MUHAMMET VE PEYGAMBERLİK

İnsanlik tarihinde hayatlarını kendi uluslarının dini ve sosyal bakımdan gelişip ilerlemelerine adamış kimseler hiçbir vakit eksik olmamıştır. Onları her ülkede ve devirde görürüz. Bu çok saygın insanlardan herbiri, genellikle ilâhi bir görevi duyurmakla yükümlü olduklarını söylemişler ve arkalarında kendi kavim ve uluslarını rehberlik edecek, hayat yasalarını içeren kutsal kitaplar bırakmışlardır.

İlâhi görevle gönderilen bu yüce kişiler peygamberlerdir. Kuranı Kerim' in beyanına göre, Allah her ulusa bir peygamber göndermiştir. İlk peygamber Hz. Adem, sonuncusu ise Hz. Muhammed' tir. Bu ikisi arasında kendilerinden söz edilen ve edilmeyen sayısız Allah elçileri, tekrar tekrar insanlara gönderilmiş bulunmaktadır. Kuranda adı geçen peygamber sayısı (25) tir. Ancak 3 tane daha vardır ki, bunların peygamberlikleri tartışmalıdır. Bunlardan kitap gönderilenlere Resûl, gönderilmeyenlere ise Nebî denilmiştir.

Bütün peygamberler ya bir kavme, ya da bir ülkeye, veya belirli bir zamana ait olmak üzere, gelmişlerdir. Halbuki Hz. Muhammet dünyanın sonuna kadar ulusların, bütün insanların mutluluğunu sağlamak için, gönderilmiştir. Böylece (hak dinler) zincirinin son halkasını oluşturan

İslâmiyet, insanlığın en ileri evresine hitap etmek üzere gönderilmiş ve geçmiş dinleri bünyesinde özetlemiştir.

KURANI KERİM

Allah kullarına 104 adet kutsal kitap gönderdi. Bunların belli başlıları, Tevrat, Hz. Musa' ya, Zebur, Hz. Davut' a, İncil, Hz. İsa' ya ve Kuran, Hz. Muhammed' e nail olmuştur. Kuran bu kitapların da Allah tarafından indirilmiş olduğunu kabul eder. Ancak bunlardan bazıları kaybolmuş veya önemli değişikliklere uğratılmıştır.

Kuran, sözcük olarak okumak, ezberden okuma anlamına verir. Kerim ise, asalet ve onur sahibi demek olan Kerim' den türemiş olup, genel anlamda cömert, saygıdeğer, yüksek, aziz demektir. Bir araya getirilmiş sayfalar anlamında, Mushaf' ta denilmektedir. Hz. Peygamber vahiy geldiği zaman, kendisiyle konuşabilen çağdaşlarına (ashabına) gelen ayetleri ezberlemelerini ve yazmalarını emretmiştir. Böylece, bir yanlışlık yapmamak için gerekli önlemleri almış bulunuyordu. Çünkü ne tek başına ezber, ne de tek başına yazma, güvenilir olmıyabilirdi. İşte bu nedenle iki metodu birlikte kullanmıştır. Bu olayın başta gelen tanığı Hz. Ömer' dir

Kendilerinin vefatı üzerine, ülkenin bazı kısımlarında baş gösteren ayaklanmalarda çok sayıda Kuranı ezbere bilen hafız şehit olunca, bundan kaygı duyan halife Hz. Ebu Bekir, vahiy katiplerinden oluşan bir komisyon kurarak, bütün ayetleri iki kapak arasında bir araya toplattı. Ancak kuranın teksiri Hz. Ömer tarafından gerçekleştirildi. Kuran Fatiha, Bakara...suresi gibi 114 sure (FASIL) ve 6666 ayet' ten oluşmuştur. En eski nüshası bugün Taşkent' te bulunmaktadır.

Kuranı Kerimi ezbere okuma alışkanlığı Hz. Peygamber devrinde başlamış ve zamanımıza kadar süregelmiştir. Bugün İslâm aleminde yüzbinlerce Müslüman Kuranı ezbere bilmektedirler. Bu, Kurana özgü bir alışkanlık ve gelenektir. Diğer kutsal kitaplar için böyle bir olaydan söz edilmemektedir.

Kuranın aslı Arapçadır, bugünde Arapçadır. Ancak diğer yabancı dillere de tercüme edilmiş olup, Arapça bilmeyenler için yararlı olmaktadır.

Kuranı Kerim ırk, bölge ve zaman ayırt etmeden tüm insanlara hitap eder. Onda herkes için gerekli, her yer için uygulanabilme niteliği ve yeteneği, her zaman için geçerliliğini koruyan direktifler bulunmaktadır.

Kuran, İsa' nın Meryem suresinde okuduğumuz gibi, babasız doğduğunu kabul etmekle birlikte, O' nun Allahın oğlu olduğundan kesinlikle söz etmez. Kuranın 34 yerinde Meryem' in adı geçer.

Hıristiyanlıkta tek ve yanılmaz otorite Papa' dır. İslâmda ise Kuran' dır.

Bugün Anadolu' da gerek İslâm, gerekse Hıristiyan inananlarının ortak olarak saygı duydukları 3 kutsal yer bulunmaktadır : Meryem Ana Evi, Hz. Mevlâna Türbesi ve Yedi Uyuyanlar Mağarası...

CAMİ

Cami sözcüğü, Arapça (cem - toplamak) tan türemiştir. Fransızca, İngilizce, Yunanca ve İbranice (église, church, ekklesia, havra) sözcükleri de, topluluk veya toplanma anlamlarını içeriyor. Bu bakımdan ibadet için insanların bir arada bulunmaları gerekliliğinin, diğer dinlerde de ortak bir düşünce olarak yerleşmiş olduğunu görüyoruz.

İslâmda Cuma günleri bir birleşme, bütünleşme günü olmuştur.

Cami, minareli ve mimberli bir İslâm mabedi; içinde hutbe okunan büyük mescittir. Cami sözcüğü Türkçeye özgüdür. Araplar cami' ye (mescit) derler. Bizde ise mescit, küçük ve içinde hutbe okunmayan, cuma ve bayram namazı kılınmayan, mimbersiz yapıtlardır. Mescit sözcüğü SECDE' den türemiştir.

HUTBE : Hitaptan gelir. Belli zamanlarda camilerde mimbere çıkarak okunan ayet ve hadislerle süslü dinsel söylev. Özellikle Cuma ve bayram namazlarında okunur. Hutbe okumanın bazı koşulları vardır. Örneğin, ayakta ve bir topluluğa karşı okunmalıdır. Eskiden adına hutbe okutmak, adını taşıyan para bastırmak anlamına geliyordu. Öte yandan hutbeyle bir zamanların Resmi Gazetesini özdeştirmek mümkündür (?)

Selâtin camii, iki veya fazla minaresi olan ve Osmanlı hanedanı üyeleri tarafından yaptırılmış camilere verilen isimdir. Eskiden padişahlardan başkası birden fazla minaresi olan cami yaptıramazlardı; minare adedi sınırlanmıştı.

Cami İslâm dininin sembolüdür. İlk camiler MİHRAP ve MİMBER gibi iki lütürjik (dua törenleriyle ilgili yer) elemanı içeriyordu. Hz. Muhammed' in ilk mescidinden algılanarak inşa edilmiş olduğu sanılan bu camilerin genel şemasında sütunla çevrili bir avlu bulunmaktaydı.

Cami, ibadet dışında sosyal yaşamında bir merkezi olmuştur. Genellikle yaptıranın veya bulunduğu mahalle veya semtin adını taşıyan camilerimizin, özellikle . çok işlevli olarak tanımlananları, sosyal bir örgütlenmenin güzel öerneklerinden biridir. Bu bakımdan camiler, bir kült olduğu kadar kültür merkezi de olmuşlardır. KÜLLİYE adını verdiğimiz, çeşitli amaçlarla inşa edilmiş yapıların bir arada bulunduğu kompleks' in büyük bir kısmı okul işlevi yapmaktaydı. Bu durumun, Ortaçağdan sonra inşa edilmiş olan kiliselerde de aynı olduğunu görmekteyiz. Genellikle okullar ve kolejler kiliselerin içinde veya yanında değillermidir?.İstanbul' da bunun örnekleri var.

Genel olarak cami' nin fonksiyonlarını şöyle özetliyeceğiz:

1. İbadet,
2. Eğitim ve öğretim,
3. Halkın birbiriyle haber alışverişi yapabildiği bir haberleşme merkezi,
4. Tarih içinde devletin yönetim merkezi,
5. Gene tarih içinde, hastane, depo, kışla, mahkeme, misafirhane... olarak kullanılması.

Kentin en büyük camisine ULU CAMİ denilir. Hemen her kasaba ve şehirde bir ulu cami bulunur. Genellikle, cemaatın daha çok sayıda olduğu, Cuma ve bayram namazları bu camide kılınır. Ulu camiler normal olarak o şehri oluşturan moleküllerin (mahallelerin) ortasına yakın bir yerde bulunurlar. Böylece, camiye gelmek isteyen herkes için yürünecek yolun mesafesinde bie eşitlik sağlanmış oluyordu. Köy ve kasabalarımızda bir de ULU CAMİLERE arkadaşlık edercesine dikilmiş çınarlar vardır. Bunlar uzun ömürlüdürler. ULU ÇINAR adı verilir. Köy halkı genelde onun altında sohbet etmayi yeğler!...

Eski çağlardan bu yana, genellikle dinsel amaçlı yapıların diğerlerine oranla daha büyük boyutlarda, daha sağlam ve dikkati çekici bir biçimde inşa edildiklerini görmekteyiz. Bunların en büyük olanları ise,

yerleşim bölgesinin, geometrik olarak merkezine yakın bulunmaktadırlar. Ani ören yerindeki katedral, Paristeki Pantheon gibi...

Ulu camiler İslâmda külliyelerin de bir merkezi gibiydiler. Günümüzün üniversite rektörlüklerine benzer yanlarının bulunması mümkündür (?)

Genel olarak camilerin dış avlularına açılan 3 veya 4 kapının, simetrinin yanı sıra, şehrin farklı yönlerinden gelenlerin camiye girişlerini kolaylaştırıcı işlevi ve yararı bulunuyordu.

Osmanlı döneminde, büyük şehirlerde, çok sayıda cami yapıldığı bilinmektedir. Bunun nedenini dine olan bağlılığın yanı sıra,ilim ve irfana verilen değer yargısıyla da birleştirmemiz gerekecek. Bu kentlerde, devletin yaptırdıklarına ilaveten, parasal güçleri olan hayırsever vatandaşlar da, cami yaptırmanın aynı zamanda bir okul yaptırmak kadar topluma yarar sağlıyacağına inandıklarından, bu hizmete katılmaktaydılar.

KÜLLİYELER : Sözcük olarak anlamı, bütün veya topluluk' tur. Külliyeler öncelikle birliği, birleşmeyi sağlar ve dinsellikle birleşir. Cami yapımının arzulandığı amaçların başında gelen ve önemli olan husus, nedeni şu veya bu olsun, insanları bir araya getirmektir. Külliyeler bu amaç doğrultusunda yapılaştırılmışlardır. Genel olarak, camilerin yanına - çevresine yerleştirilen bu yapılar şunlardan oluşuyordu:

1. Hadis okulu,
2. Tıp medresesi,
3. Hastane, şifahane,
4. Dispanser,
5. Sübyan mektebi (ilk okul)
6. İmaret (darülziyafe)
7. Tabhane (misafirhane),
8. Han, kervansaray,
9. Hamam,
10. Kütüphane,
11. Dükkan (arasta)
12. Para alınmayan umumi tuvaletler.

Görüldüğü üzere tüm bu tesisler, kasaba halkının sosyal gereksinimlerini karşılar yeterlikteydiler. Ancak zaman içinde, bu gereksinimler diğer modern yapılarla karşılanmaya başlayınca, camiler sadece ibadet için uğranılır yerler haline gelmişlerdir.

Değişik işlevleri olan bu yapıların, halkın bir an önce yararlanabilmesi için, caminin inşaatından önce hizmete açılmasına dikkat edilmekteydi.

Camilerin harem duvarlarıyla çevrili olan dış avluları açık bir halk pazarı (agoralar gibi) ve gerektiğinde mahalle halkının açık hava toplantıları için uygun gördükleri bir meydan olarakta kullanılmışlardır.

Cami tuvaletlerine gelince ; bunları her ne kadar külliyenin organik bir parçası şeklinde saymak doğru değilse de, umuma hizmet vermesi ve parasız oluşu nedeniyle, yararı inkâr edilmemelidir... Anadolunun bir çok yerinde, ne yazık ki, belediyelerin bu konudaki hizmetleri gerçekleşinceye kadar, eskisi gibi gene halka açık bulunmaktadırlar!...Ancak bu konuya değinmişken, bazılarının, girerken temizlik ve bakımlılıklarıyla bağdaşmayacak ücret istedikleri serzenişinde bulunacağım...

İbadet kadar alışveriş yapmakta, Türk toplumunda güncel yaşamın bir parçasıdır. Bunun yanı sıra, Orta Asya göçebe toplumunun yaşantısının bir uzantısı olmalıdır ki, Türkler evlerinden çok dışarıda dolaşıp yaşamayı sevmektedirler! Batı ülkeleri turistlerinin dikkatini çeken olgulardan biri de budur...

Bugün büyük şehirlerimizde her adım başı bir dükkan, mağaza var ; caddeler seyyar satıcılarla doludur. Bunun yanında, insanlar sel gibi dolaşmakta ve bu dükkanlara girip çıkmaktadırlar...İşte, zamanın yönetimi bu gereksinimi de göz önüne alarak, kapalıçarşılar inşa ediyor, ayrıca bunların camilere yakın olmalarına da özen gösteriyordu. İşin aslı, ticaretin insan ilişkilerinin gelişmesine olan yararına inanmak ve birbirlerini tanıyan insanların sayısını çoğaltarak kardeşlik olgusunu geliştirmekten kaynaklanıyordu.

Öte yandan ibadet' in de toplu olarak yapılmasında güdülen amaçın, aynı paralelde olduğunu söylemek mümkündür. Ticaret ve ibadet ilişkileri birbirlerini tamamlayan bir rol oynıyarak, üretim ve sanayi' nin gelişmesine etkili olduğuna göre, yönetimin de bu ilişkileri kolaylaştırıcı önlemler alması doğal sayılmalıydı...

İstanbul ve Bursada büyük kapalıçarşılar var; bunlar hemen camilere bitişiktirler. Bu çarşıların diğer bir amacı da vatandaşın, hava koşullarından fazla etkilenmeden ve uzaklara gitmeden, hem ibadet, hem de alış- veriş gereksinimlerini kolaylaştırmaktı.

Bu gözlem ve yargımızı, eski çağların yaşantısırıda yer almış bazı verilere ilştirerek kanıtlamaya çalışacağız : Bunlarda da ibadet, ticaret ve eğitim gereksinimlerini karşılayan tesis ve yapılar çoğunlukla birbirlerine komşuydular. Örneğin Efes' te Mısır tanrısı İsis ve Serapis tapınakları yukarı

ve aşağı agoraların içinde veya hemen yanında, kütüphane, aşağı agora ile içiçedir. Afrodisias' ta tapınak, tıp ve felsefe okulunun, Bergama' da ise kütüphane Athena tapınağının hemen yanındadır. Aizane' deki tapınak agoraya bitişik, Harran' da cami ve medrese yanyana bulunmaktaydılar.

MEDRESELER

Ders okutulan yer anlamına gelir. İslâmda öğretim önceleri camide yapılırdı. Fakat XVII. yy.dan öteye medrese, öğrenci yatak odaları ile ders odalarını içeren, bir özel yapı olmuştur. Genellikle buralarda, orta ve yüksek düzeyde öğretim yapılırdı. Müsbet ve manevi ilimler tedris edilirdi. Örneğin, Darülhadis ve Darüttıp bölümleri aynı koridor üzerinde bulunmaktaydılar.

Medreselerin kapasiteleri büyüyünce, avlusu genişledi, bu bakımdan üstünün örtülmesinden, zor olduğu için, vazgeçildi ve böylece Açık Avlulu Medreseler ortaya çıktı. DÖRT EYVANLI olan medreseler Orta Asya tipi olarak bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul' u alınca medreselerin üzerine eğildi. Nitekim, Ayasofya ve Zeyrek Pantagrator Kiliselerinin papaz hücrelerini medreseye çevirttiği gibi, kendi adına yaptırdığı Fatih Camii' nin etrafına, çağın en büyük medresesini inşa ettirdi. Bu kompleks 8 ünitenin oluşturduğu 16 medrese halindeydi.

Medrese yapımı, ilk olarak, Karahanlılarla başlamıştır. Araplarda yoktur. Mimari planı itibariyle açık ve kapalı olan tipleri vardır. Kapalı olanlar ilk örneklerdir. Giriş kapıları çok süslü inşa edilirdi. Erzurum Çifte Minare Medresesi' ndeki iki minarenin fonksiyonel bir amacı yoktu. Medreselerin içinde, prensip olarak, onu inşa ettirenin mezarı (türbesi veya kümbeti) bulunur. İlk Osmanlı Medresesi İznik' te kurulmuştu..

Anadolu' nun bir çok yerinde, Selçuklu döneminden itibaren inşa edilmiş camilerin, daha önceleri şu veya bu olayla ilgili olarak kutsal bir nitelik kazanmış olan yer ve yapıların içinde veya onların hemen yakınında bulunduklarını gözlüyoruz. Bu konu üzerindeki düşüncemiz, ya ivedi bir gereksinimi cevaplandırmak veya (kutsal yerlerin yarattığı manyetik çekicilikle oluşan geleneğin) uygulanması yönünde olacaktır...

Dikkat edilecek olursa, türbelerin bazıları ve kümbetler, çok tanınılı dinlerinden efsaneleşerek kalan tapınakların pek uzağında değillerdir. Van Kalesi olarak adlandırılan ve bir Urartu akropolü olan tepedeki açık hava tapınaklarının hemen yanında, Halime Hatun Kümbeti var. Öte yandan Beykoz' un üstündeki Yuşa hazretleri olarak adlandırılan ziyaret yerinde, vaktiyle bir Apollon veya Poseidon tapınağının bulunduğunu ve Karadeniz' e açılan balıkçıların buradan geçerken dua ettiklerini ileri sürenler bulunuyor?.. Ancak tüm bunların bir raslantı ve varsayımdan ibaret olduğunu da belirtmekte yarar görüyoruz..Gerçek olan olay, eski camilerimizden bir kısmının, İslâmi prensiplere uyularak, Bizans dönemi kiliselerinden çevrilmiş olmasıdır. Bu uygulama Fatih Sultan Mehmed' in İstanbul' a girişinde, Aya Sofya' yı camiye çevirmesiyle başlıyor. Çünkü İslâmi inanışlar, kiliseleri de Tanrının evi olarak değerlendirmekte ve bunların camiye dönüştürülmesinde bir sakınca görmemektedir. Nitekim Ankarada Hacı Bayramı Veli Camii, eski Augustüs tapınağı yanında bulunmaktadır. Selçuk' taki Saint Jean Bazilikası vaktiyle cami olarakta kullanılmıştı. Bunlar akla gelen sadece iki örnek...

Fetihten sonra İstanbulda yirmi kadar kilise camiye çevrildi ; bunlardan Fethiye, yarısı cami, diğer yarısı ise kilise görünümünü sürdürmektedir.

Camilerimizin bazılarının yapım tarihlerini incelediğimizde, (7) sayısının sembolizminde de değindiğimiz gibi, hep yedi yılda bitirildiklerini görüyoruz. Bursa Yeşil Camii (1412-1419), Süleymaniye (1550-1557), Sultan Ahmet (1609-1616), Kahire' deki Muhammed Ali Camii (1830-1837). Belki başkaları da bulunmakta, belki de bir raslantı olabilir demekle beraber, Kudüs' teki Hz. Süleyman tapınağının da özellikle yedi yılda inşa edilmiş olduğuna işaret etmek istiyoruz...(Kazablanka' daki Kral 2. Hasan' ın adını taşıyan görkemli caminin inşaatı da 7 yıl sürmüştür. Bu da mı raslantı?...)

İslâmda, Hıristiyan dininde olduğu gibi, bir rahip veya din adamı sınıfı yoktur ; yani bir hierarşi söz konusu değildir. Ancak bu hizmetin yürütülmesi için bir iş ve görev bölümü olabilir. Her caminin kapasitesine göre belirli bir personel kadrosu vardır.İmam, müezzin, bakımcı gibi...Bu personel aslında, devlet memuru statüsüne tabi olarak hizmet vermekte ve atanma yoluyla seçilmektedirler.

Camilerimiz büyük çoğunlukla Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait yapılardır; halkın kendi olanaklarıyla yapmış olduğu camilerde görev yapacak olan din adamları gene devlet tarafından atanmaktadırlar.

Osmanlı dönemi camileri, Tanrıya karşı olan borcun ibadet yoluyla da ödenmesi olduğu gibi, sultana olan bağlılığın da bir simgesi olmuşlardır. Bu devirde yapılmış olan camiler mimari şema itibariyle, dış avlu, iç avlu ve sahın (namaz salonu) olmak üzere, başlıca üç bölüme ayrılmaktadır. Dış avlunun etrafını çeviren duvara HAREM DUVARI adı verilir. Harem Arapça, kutsal ve saygı gösterilen yer demektir. Bu duvar da o kutsal yeri kucaklamaktadır.

, Harem duvarının mahalleye açılan üç veya dört kapısının kuzeyde bulunanı, ana kapıdır. Böylece camiye giriş kuzeyden olup, buraya giren kimse kendiliğinden mihrap yönüne dönmekte ve Mekke' ye (Kabe' ye) götüren yola girmektedir..Tapınaklardan itibaren bütün kiliselerde de aynı yöntem söz konusudur. Onlarda da sunak veya bema' nın bulunduğu yer, kilise veya tapınağın en kutsal yeri sayılmakta olup, mitolojik veya dinsel açıdan özelliği olan bir yöne dönüktürler. Kiliseler çoğunlukla batı- doğu yönünde kurulmuşlardır. Absit kilisenin doğu ucunda bulunur. Daha önce de değindiğimiz gibi, doğu güneşin doğduğu, yani yeni bir yaşamın başladığı yöndür...

Normal olarak ana kapı diğerlerine oranla daha büyük olur. Burası Tanrı' nın kapısı olarak nitelenir. Kiliselerde ise, teslisi simgeleyen üç kapıdan ikisi genellikle körletilmiştir. Manastırlarda ise, aksine, kapılar farkedilir şekilde, küçük yapılmaktaydılar.

Dış avludan iç avluya veya doğrudan doğruya caminin içine giriş veren bölme biraz yüksekçedir, buraya birkaç basamakla çıkılır. Böylece namaz kılınan sahın, normal olarak yer düzeyinden yüksekte kalır. Bu yüksekliğin verilmesindeki amaç Miraç' la ilgili yorumlara neden oluyor. Miraç yükseliş demektir. Mümin namaz kılarken manen miraç' a ulaşmaktadır. Bazı büyük camilerde, örneğin Sultan Ahmet Camiinde dış avlu ile iç avluyu birleştiren ikinci kapı tıpkı oyulmuş bir mihrap biçiminde görünüm veriyor...

Camilerimizin dış avluları bir bahçeye benzer. Eski zaman evlerindekilerle bir benzerlik gösterir. Zemin topraktır, toprak kokusu versin diye...Dış avlu, sokakla cami arasında bir geçiş öğesidir. İç avluya girince bir şadırvanla karşılaşırız. Şadırvan aslında cami avlusuna estetik bir görünüm kazandırmak amacıyla imşa edilmişse de, bazen abdest almak için musluklarla çevrelenmiş olur. Ağaçları anımsatan sütunlar arasında sanki bir pınar gibidir.

İslâmda su hayyattır, kulağa hoş gelen sesi, insanları ibadete hazırlar. Bu bakımdan su ve cami birbirleriyle daima bütünleşmişlerdir. Selçuklu camilerinde ve ilk Osmanlı camilerinde (Bursa Ulu Cami, Yeşil Camii) yapının içinde bulunan şadırvan ve havuzlar daha sonra rutubet gerekçesiyle dışarıya alınmışlardır.

Şadırvanlar iki amaçlıdır : Fonksiyonel (abdest almak) ve dekoratif. Şadırvan normal olarak, poligonal küçük bir yapı olup iç avlunun geometrik merkezinde bulunur. Normal olarak fıskıyesizdir. Cami kubbelerinin görünümü gibi, suyu şelâle şeklinde, yukarıdan aşağıya döker. Çünkü fıskıyenin (tiz sesi) yılan sesini anımsattığından, sevilmez. İlkel tapınakların ana girişlerinde de aynı işlevi yapan ablüsyon (abdest alma) tekneleri bulunmaktaydı. Hattusaş Büyük Tapınak girişinde bunun kalıntısını görebiliyoruz.

Tekrar dış avluya çıkıyoruz. Burada birçok ağaç var; ama normal olarak ne meyve ne de çam ağacı göremeyiz, çiçekte yoktur. Bu tür bitkilerin ibadet esprisiyle bağdaşmadığı görüşü söz konusudur. Bunların yerine ıhlamur, çınar ve selvi ağaçları dikilmiş ve gölgelerinden yararlanmak ve çıkardıkları dinlendirici koku ile, faniliği anımsatıcı bir atmosfer yaratılmak istenmiştir. Bu nedenle Anadolu' da çınar ğacı boldur. Çınar ağacının yaprakları geniştir ; bu sayede gürültü seslerini emer, rüzğarın etkisiyle çıkardığı hışırtı sesi dinlendiricidir. Ayrıca caminin taştan olan masif kütlesine estetik açıdan yumuşaklık sağlar. Çınarın genel görünümü bir kubbeyi andırmaktadır. Selvi ise uzun yaşamın bir simgesidir. Tevhidi yansıtan bir görünüme sahiptir ve bahçeyi (elif) harfleriyle doldurur ve süsler. Şair Nabi şöyle diyor: Selvi kırda, minareler belde' de birer ŞAHADET PARMAĞI' dırlar...

Selvilerin kozalakları, reçine sayesinde, yazın etrafa uhrevi bir koku yayarlar. Zeminin ise toprak haliyle kalması istenir. Cami bahçelerine normal olarak çam dikilmemektedir. Çünkü çam haç' a benzetilir.

İslâm mekân boyutlarında daima bir denge olmasını arzulamıştır. Haç' ın kendi içindeki oranı 2/3 tür. Bu orandan mümkün mertebe kaçınılmıştır. Cami avlularına özellikle güvercin alıştırılır. Bu kuşların sabah saatlerindeki sessizlik içinde, koro halinde çıkardıkları ses, (Hu Allah) gibi gelir kulaklarına..

Sonuç olarak, caminin dışı, insanları daha oraya girmeden önce dünyevi arzu, galle ve düşüncelerinden yalıtlamaya yönelik doğa yapı ve yaratıklarının bütünleştirdikleri bir ortam olur çoğu kez...

Selçuklu camilerinde simetri bulunmaz. Binanın dışı içine oranla daha süslü ve görkemlidir. Son cemaat yeri bulunmaz. Osmanlıda ise, bunun tamamen tersi, caminin dışı gayet sade, ama içi o denli özenle dekore edilmiş olur. Selçuklu kapıya, Osmanlı daha çok mihrabın dekorasyonuna, önem vermiştir. Belki de Osmanlı bunu bilinçli olarak uygulamış ve taş duvarları insanların dış görünüşleri ve giyim kuşamlarına benzeterek, önemli olanın kalp olduğunu, hatırlatmak istemiştir!.. Aslında bu olayı, lüksün dışarda değil de içerde oluşunu, paganizmin bir antitezi gibi, değerlendirmekte mümkündür. Aynı görünüm Yunan ve Roma tapınakları içinde söz konusudur. Bilindiği üzere, Roma dönemi tapınaklarında, dıştan çok içe önem verilmekte, Yunanda ise dış görünümün görkemli olmasıyla, yetinilmekteydi.

İlke olarak, İslâmda ölü caminin içine girmez ; çünkü cami diriler içindir. Camide nikahta kıyılmaz. Bu nedenle kiliselerden tamamen farklı bir düşünce yapısı egemendir. Cenaze namazı ve töreni dış avluda yapılır.

Normal olarak, cami bahçesine HAZİRE denilen bölümü, o camiyi inşa eden veya aile bireylerinin türbe ve mezarları için ayrılmıştır. Önüne gelen kimse buraya defnedilemezdi. Ancak zaman içinde bu kural etkisini kaybetmiş ve hatırlı kişilerin de gömülmeye başlamasıyla, bugün olduğu gibi, adeta küçük br kabristan haline dönüşmüştür, maalesef...

Söz konusu geleneğin bu sayfasını açmışken, onu aşağıdaki açıklamayı yapmadan önce çevirmek istemiyoruz: En eski çağlardan bu yana hemen her toplumun seçkin kişileri, öldükleri zaman hep bir tapınağın içine, yanına onun gölgesine gömülüp öbür dünyada da tanrılarının himayesi altında olmayı istemişlerdir. Mısır, Asur, Hititlerde uygulama böyleydi. Kral Tudhalya tanrı Şarruma' nın kolları arasındadır. Likyada kaya mezarlarının krallara ait olanları bir tapınak görünümü veren görkemli yapılar içinde bulunmaktadır.(*Amindos' un mezarı*) Nemrut Dağı üzerinde Antiokos' un, tümülüs içindeki mezarı mitolojik tanrılarla çepeçevre korunma altındaydı. Mardin Derzaferan Süryani manastırı, Kariye' deki mezarlar...bize bu konuda bir fikir veriyor. Kapadokya kaya kiliseleri ise, aynı zamanda belirli bir süre için kiraya verilen mezar bölümlerini içermekteydi...

Caminin içine girmeden önce, ölü gömme ile ilgili olarak geleneklerimiz arasında yer almış ilginç bir kaç ayrıntıya değineceğiz; daha çok bunun kökeni üzerinde duracağız: Öteden beri, erkekler göbek,

kadınlar ise, aşağı yukarı göğüs yüksekliğinde, daha derin olarak kazılan mezara gömülmektedirler. Aynı uygulamanın Bizans döneminde de geçerli olduğu sanılıyor. Bunu Kariye, mezar şapelinde daha belirgin bir şekilde farkediyoruz. Orada, diriliş sahnesinin canladıran freskte, İsa' nın bir elyle tuttuğu Adem' in mezarı bir hamur teknesi şeklinde, diğerleriyle çekip çıkarmaya çalıştığı Havva' nın mezarı ise daha derin, bir lahit görünümündedir. Bu geleneğin kaynağını bulmak için tarihin derinliklerine inip, Heredot' un yazdıklarını okuyoruz: Ona göre, eski Mısırda (M.Ö V-IV), modern tıbbın bugün NEKROFİLİ adını verdiği ve bir bakımdan (ölü sevicilliği) anlamına gelen bir tür ruh hastalığı söz konusu. Bu hastalığa tutulmuş ve sapık girişimlerde bulunan bir hayli insan var. bu insanlar yeni ölmüş kadınların mezarlarını açıp, mumyalanmışsa bantlarını çözüp, ona tecavüze yelteniyorlar. İşte bu iğrenç girişimleri bir nebze de olsa önleyebilmek için, kadının cesedi bir hafta kadar güvenli bir yerde bekletilip kokuşturuluyor ve sonra defnediliyordu. Zaman içinde başka yerlerde de bu tür olaylara tanık olunmuştur. Kadının daha derin bir çukura gömülmesi nedenini, tarihi olduğu kadar güncel gerçeklerde de aramamız ve bu uygulamayı tamamen bir önlem şeklinde değerlendirmemiz gerekir sanıyoruz...*(yazarın notu)*

Öte yandan ceset, rengi beyaz olmak kaydıyla, bir kefene sarılır. Tabutla gömme zorunluğu yoktur. Başların sağa veya sola çevrilme nedenine kitabın (Sağ ve Sol) metninde yazılı yorumlarda değinmş bulunuyoruz.

MİNARE

Arapça (manara- nur saçan kule) demektir. Bugünkü biçimiyle XV. Yüzyıldan sonra ortaya çıkan minare, yontulmuş bir kurşun kalem gibidirl. Yerden göğe doğru uzanıp bir yerlere ulaşmak ve oralara bazı mesajlar yazmak istercesine, bir algılanma yaratır insanda!.. başka bir düşüncenin açısı içinde onu seyrettiğimizde, minareler sanki şefaat dilemek için Tanrıya uzanan kollar gibi canlanır gözümüzde.. Onlar da, diğer inananlar gibi, güneşin durumuna göre, gölgelerin uzayıp kısalmasıyla, secdeye yatıp kalkar ve bu ibadete katılırlar...

Eski divan yazılarında (elf) hilal gibi çiziliyordu. Elif aslında vahdet (birlik) tir. Minarelerde bir elif, külahları ise bu elif' in uç kısmıdır.

Minarelerin biçim olarak Babil Kulesin' den esinlendikleri ileri sürülüyor. Babil Kulesinin yapılışında öngörülen mistik amaç, tanrılara ulaşmayı kolaylaştırmaktı. Babilliler minareyi kırık bir dünya ekseni ve göğün kapısı olarak tasarlamaktaydılar.

Selçuklu döneminde minareye biçim bakımından o kadar önem verilmemişti. Bunlar daha çok mimber'ı anımsatan ufak boyutlu KÖŞK MİNARE' ler olduğu gibi, bazen de kalın şişman bir görünümde olmakta, ancak üzerleri mozaikle süslenmekteydi. Minare bu devirde caminin her hangi br yerine konulmakta veya camiden ayrılmış olarak, doğrudan doğruya yere dikilmekteydi. Böylece camiye " yere (toprağa) çakılı " bir görünüm vermekteydiler.

Osmanlıya gelince : Minareler camilerde, daima belirli bir yere ve yapının estetik görünümünü bütünleyici bir şema göz önünde tutularak, dikilmişlerdir. İlk yapılanlar nispeten kalın gövdelidir. Daha sonraları gövde ve petek mümkün olduğu kadar inceltilmiştir. Bu minareler daima yapının fiziki kütlesine yapışık olup onu, göğe kaldırmak istercesine, bir uçuculuk görünümü yansıtır.

Minarelerin ezan okuma işlevinin yanı sıra, dolaylı olarak sağladığı yarar, bu denli kentleşmenin olmadığı devirde ve kırsal kesimde, kasabaya gitmek isteyen bir kimseye onun nerede olduğunu uzaktan işaret etmesi, daha sonra da caminin bulunduğu yeri göstermesiydi. Ortaçağ Avrupasının çan kuleleri içinde aynı şey söz konusudur. Bunun yanında, gerçek işleviyle beraber, minarelerin savaşta bir gözetleme kulesi olarak kullanıldığı veya yıldızları izlemek için yararlanıldığı yerler olmuştur.(Harran ören yerindeki Abbasi camii).İstanbuldaki Neva Şalom Yahudi sinagog' u Galata Kulesinin hemen dibinde inşa edilmiş. Her yerden kolaylıkla görülebilen bu kule sayesinde yerini gösterebilme kolaylığını sağlamış..

Minarelerin yapımında (derz) adı verilen bir harç kullanılıyo, böylece taşların daha esnek olarak yapışıp örülmeleri sağlanıyordu.

Arap camilerinin minareleri silindirik olmayıp, daha çok poligonaldir. Günümüzde inşa edilen minareler betonarmedir. Bugün en büyük cami Kazablanka' da Kraf II. Hasan' ın yaptırdığı ve onun adını taşıyan camidir. İki hektarlık bir alan üzerine inşa edilmiş olan bu caminin kule şeklindeki minareleri 215 m olup 25+80= 105 bin kişi kapasitelidir. Kuranı Kerim' in bir ayetinde "ALLAH'IN EVİ DENİZE BAKAR " ifadesinde gizli anlamdan esinlenerek, Atlantik sahiline inşa edildiği öne sürülmektedir. Bundan

sonraki en büyük cami Lahor şehrindeki 60.000 kişilik cami olduğu bilinmektedir. Malezyadaki caminin ise minaresi 150 m. dir.

Minarelerde ki ŞEREFE adı verilen balkonlar, ezan okumakla görevli olan MÜEZZİN' ler içindir. Bu şerefelerin sayısı, caminin önemi, büyüklüğü ve estetiği ile ilgili olur. Mekke' deki caminin (7), Medine camiinin ise (5) minaresi vardır. Minare şerefelerinde bulunan küçük kapılar (kıble) ye yöneliktir. Kıble namazde, diğer ucunda Kabe' nin bulunduğu çizgiyi oluşturan ve güneyin rüzgârını getiren, kutsal bir yöndür. Şerefe kapılarının bulunduğu yön kural olarak kıble olmaktaysa da Niğde Ulu Camii' ni bu kapısı nedense doğuya açılmıştır?...Bu olguyu, Selçukluların Doğu' dan geldiği şeklinde yorumluyanlar bulunuyor ?...

Büyük camilerin minarelerinde (99) basamak bulunur. Tesbihte de 99 dane bulunur. Doğu Beyazıt İsak Paşa Sarayı Camii ve Ani' deki Menhuçem camii minareleri 99 basamaklıdırlar.

Minare külahının üstüne konulması gelenekleşmiş olan ALEM, bir HİLÂL şeklinde olup, tüm İslâm aleminde köklü bir sembol olarak benimsenmiştir. Hilal (kameri ay), iki günlük olan yeni aya verilen isimdir. *(Alem metnine bkz.)*

İslâm dini, mubarek günler hep ayın şekline göre tarihlenmektedir. Hicri takvim aya tabidir. İslâm aya bakarak oruç tutar ve bozar ; bayram, ramazan başlangıçları ayla ayarlanır.

Tek minareli bir caminin silüetine dikkat edilirse, minare Arapça (elif) harfini andırır. Elif vahdet' I simgeler. Minarenin külahı, elifin uç kısmıdır ve koniktir. Kubbe yuvarlığı ise (he) harfine benzer. Arapçada bu iki harfin birleştirilerek yazılması ise ALLAH demektir..İşte bu büyük isim caminin genel görünümünde anlamlı bir şekilde yansımaktadır. Öte yandan, cami gövdesi ve kubbesiyle yükseliş algısı yaratan bir kitle oluşturmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi, üçgenimsi görünümü olan yapılarda stabilite (oturganlık) ve yükselme, yüceime amacının varolduğu sezinlenir. Aynı olgu pramitler, tümülüsler, kümbetler...içinde düşünülebilir.

Bazı çevreler konik biçimindeki minare külahını (A) harfine' de benzetmektedirler. (A) harfi üç kenarıyla üçlemeyi (Yaratan, Yaşatan ve Öldüren) olarak gizemli bir anlatımı yansıtmaktadır. Bu ise Allah demektir..Ancak Hıristiyanlığın (teslis) akidesiyle uzaktan- yakından hiç br ilişkisi yoktur.

Genellikle mevlit' in okunmasından sonra dinleyenlere dağıtılması adet haline gelmiş olan mevlit şekerinin koyulduğu kağıt torbalar da minare külahına benzetilmiştir. Bunlara da **külah** denilir.

Ağırlık kulesi

Payanda kemeri ve ayağı

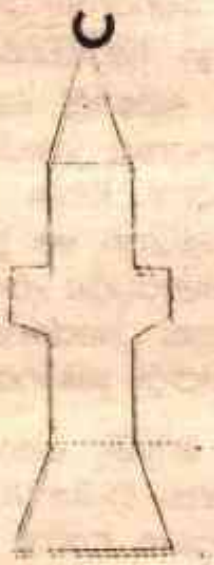

Sade yapılı bir köy camisi, kırsal alanda uzaktan bakıldığında beyaz minaresi ve basit kubbesiyle, rampasına bitişik sanki fırlatılmaya hazır bir füze gibi görünüm vermektedir!...

Özette, cami mimarisinin her bir parçası ve her köşesinde, sadece basit bir rastantı değil, bilakis, hayal gücümüzü harekete geçiren, bizi derin derin düşündüren gizemli bir atmosfer, anlamlar, mistik duyguların dolu bulunduğunu söyleyeceğiz.

EZAN VE NAMAZA HAZIRLIK

İnanan kişilere namaz saatini hatırlatmak ve onları camiye davet etmek için müezzin tarafından okunan **tekbir**' dir. Aslında, İslâm felsefesine göre, sesin geldiği tarafa dönmek, yönelmek, Allah' a doğru bakıştır. Ezan günde beş kez okunur. Bu saatler mevsime ve yörenin coğrafi konumuna göre değişir. Esas olan, güneşin durumudur. Bunun için büyük camilerde bir güneş saati ve **Muvakkıthane** bulunmaktaydı.

Öğlen namazı, güneş tepe (Zenit) zevâl noktasını biraz geçmişken, kılınır. Bu, tüm objelerin gölgelerinin EN KISA olduğu andır. Günün ve yaşamın tam yarısıdır ; ikindi vakti iki kat uzarlar.

Aslında beş vakit namaz kılmak, normal çalışma saatlerini etkilemez; ancak ikindi namazı mesai saatine raslar. Ama bu da, Avrupalılarda olduğu gibi, BEŞ ÇAYI saati dolaylarındadır...Ayrıca, her hangi bir namaz, ona ayrılan süre içinde kılınamamışsa, (Kaza namazı) ile giderilebilir. Öte yandan, İslâm ülkelerinin çoğu sıcak, ekvator ikliminin egemen olduğu bölgelerdedir. Aşırı sıcak nedeniyle, zaten buralarda öğleden sonraları, belirli bir saaten sonra, çalışmaya ara verilmektedir, dolayısıyla ikindi namazının kılınma saati, çalışmayı aksatmamaktadır.

İlke olarak şunu benimsemek gerekir ki, İslâm dini hoşgörülüdür, affedicidir. Çok tolerans sahibi, bir dindir. Asla katılık ve sertlik yoktur. Yalnız namaz olayında değil, diğer tüm İslâmi vecibelerde de durum budur. Mantık vardır, kasıt olmadığı sürece, niyetin iyi olması ön planda gelir..

Ezan sesini duymak, dolaylı olarak, günün yoğun çalışmalarının neden olduğu dalgınlıklarda, ayarlanmış bir saatin zili gibi, zaman bölümlerini hatırlatıcı ve düzenleyici bir yarar sağlamaktadır. Ancak ezanın güzel bir sesle okunması arzu edilir. Her vaktin kendine özgü bir makamı vardır. Bunlar dini musikinin cami musikisi dalındaki yorumlarıdır. Örneğin sabah ezanı (sabâ) makamında okunmalıdır...Ezan okumak için yüksekçe bir yere çıkmak esastır. Bu yerin ise özellikle bir (taş) olması tercih edilir..

Kiliselerde ibadet saati çan çalınarak hatırlatılır. Küçük çapta bir çan olan zil ise yemeğe davet için kullanılmaktadır.

ABDEST ALMAK

Aslında el suyu anlamına gelir. İki şekli var. Boy abdesti (gusül abdesti) ve namaz abdesti. Buna ABLUTİON deniyor. Antikiteden bu yana hemen her dinde uygulanıyor. Abdest almak, her defasında, namaza durmadan önce, belirli organların sıra ile yıkanmasıdır. Yani suyla, hayatla, bunları temas ettirip ondan feyzalmaktır. Olayın aslını incelersek, abdest alma sırasında tekrar yıkanan organlar en sağlıklı olması gerekenlerdir. Bunlar soğuk suyla günde (5) kez masaj yapılmaktadır.

Moden bir tedavi şekli olan AKUPUNKTUR' da da iğneler bu organlara batırılmıyor mu? Ayrıca, abdest alırken, çoraplarımızı çıkarıp ayak topuğumuzu yere dayıyor ve böylece vücutta birikmiş olan STATİK ELEKTRİĞİ, toprağa vererek, desarj etmiş oluyoruz. (*yazarın yorumudur*).

İlyada'. da, ablüsyon denilen bu aksiyonun, bir ayinden önce uygulanan anınma olayı olduğu belirtiliyor. Kurban törenlerinden önce abdest alınıyordu. İsa' nın idam kararını, gönlü razı olmayarak veren, Vali Pilatüs' ün de ellerini yıkaması bir tür abdest alma niteliğindedir. O çağlarda da abdest suyundan görünmez bir temizleme gücünün var olduğuna inanılmaktaydı.

İslâm, suyun bulunmadığı yerlerde ve zorunlu hallerde namaz kılmak için ellerin temiz toprağa değdirerek, aynı hareketleri yapmak suretiyle abdest alınabileceğine izin vermektedir. Buna (teyemmüm) deniliyor.

Abdest almanın, ruh temizliği yapmak manen ibadete hazırlama amacı, dolaylı olarak, açıktaki organların suyla temizlenmesine de vesile olmaktadır. Bu şekilde, günbegün artış gösteren kirli havadaki radyasyonun bu organlar üzerindeki birikimi, bir nebze de olsa, temizlenmiş bulunuyor.

Namaz abdesti soğuk suyla alınır. Ölen bir kimse mezara defnedilmeden önce, güsul abdesti niteliğinde, yıkanmaktadır. Ancak bu yıkama suyunun vücut ısısında olmasına dikkat edilir. Çok sıcak veya soğuk olmamalıdır. Yıkama sırasında teneşir' e yatırılan ölüye masaj yapılarak kalp atışlarının harekete geçirilmesi son kez denenir. Bu uygulama eski bir geleneğin devamıdır. Zira tıb ilminin yeterince gelişmediği devirlerde öldü sanılan bir kimsenin teneşirde yıkama sırasında dirildiğine tanık olunmuştur. Bu bakımdan ölü, vakit geçirmeden yıkanıyordu...

Dilimize yerleşmiş " suyu ısındı " deyimi, falanca kimsenin sonunun geldiği anlamında kullanıldığı göz önünde tutulursa, ölüm olayının hemen ardından ısıtılan suyla ilgili olması mümkündür?...

Cami kapılarının üst kısmı genellikle mukarnaslı nişli olur. Bu kapıların dekore edilmesinde zamanın, taş oyma tekniğinin tüm incelikleri büyük bir özen gösterilmeye çalışılmıştır. İç avluları çevreleyen sütunların başlıkları klasik Osmanlı mimarisinin tipik örnekleri olan (stalaktit - sarkıt) veya üçgensel öğelerden oluşturulan, üç boyutlu tekniğin kullanılmasıyla süslenmişlerdir.

Konu gereği, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, prensib olarak kutsal yerlere götüren yollar da kutsal sayılır ve bunlar müminin (inananın) kendini psikolojik olarak ibadete hazırlamasına olanak sağlar. Bu olayı en geniş anlam ve uzunlukta olanlarından Kudüs veya Mekke' ye

giden haç yolları başlıyarak, Ortodoks kiliselerinin atrium- bema ve dış avlu - mihrap arasındaki, en kutsal yere yön veren yollarla bağdaştırmanın mümkün olabileceği görüşündeyiz. Gaflet uykusundan uyandırarak, doğru olan yöne götüren bu yol için Fransızcada, " yönelim yolu " anlamını veren (chemin d' initiation) karşılığını buluyoruz. Ortodoks kiliselerindeki dış narteks **bekleme**, iç narteks ise **duraklama** yeri olarak tanımlanıyor.

Milet ören yerinin aşağı agora kapısı ile Didim Apollon tapınağı arasında 16 km. Uzunluğunda bir yol bulunuyordu. Dünyanın belkide en uzun ve iyi korunmuş antik yollarından biri olan bu yolun Didim tapınağı varışındaki kazı çalışmaları sürdürülmektedir. Tapınağı ziyaret için gelenlerin, bu " kutsal yol " üzerinde ilerlerken, 4 ayrı yerde mola verdikleri saptanmıştır. Bu yol üzerinde bulunan Akköy' de küçük bir şapel (dua yeri) nin kalıntıları bulunmuştur.

Bir not:[Hitit ana tanrıçasının adı Kubaba idi. Hepat ya da Arinna adlarıyla da çağrılırdı. Kâbe sözcüğünün kökeni Kubaba' ya bağlanır. Çünkü İslâmlık öncesi Arabistanda tanrıça dinlerine tapınırdı. Kıble' nin de Kibele' den kaynaklandığı ileri sürülüyor...](*Reşit ERGENER: Ana Tanrıçalar Diyarı Anadolu*)

KUBBE

Bizde, genel anlamıylas kilit,batıda ise sadece bir örtü öğesidir. Kubbe İslâmda dini mimaride olduğu kadar sivil mimari yapılarında da çokça kullanılmıştır; öyle ki, XV. Yüzyılın Osmanlı için bir (**kubbe mimarisi**) dönemi olmuştur, demek mümkündür. İslâmda, genelde kubbe' nin (vahdet) i, sivri yapıları ise (kesret- çokluğu) ifade ettiği kabul edilir. Kubbe İslâm mimarisinde çok sevilen, tercih edilen **mubarek bir örtü öğesi** olmuştur.

Kubbe, Hıristiyan bazilikalarında politik ve ekonomik üstünlüğü gösterme amacı güdüyordu. Her ne kadar bazilikalardan camiye uygulandığı söylenebilirse de, Selçukluların Anadoluya girmeden önce kubbe tekniğini bildikleri de bir gerçektir. En azından, Orta Asya kökenli (Yurt) adı verilen çadırların örtü öğeleri kubbe biçimindeydi. Ancak Selçuklu camilerinde kubbe yoktu veya daha farklı bir biçimde inşa edilmişlerdi.

Genel olarak kubbenin fonksiyonlarını şöyle özetliyeceğiz:

1. Mekânda akustiği sağlar,

2. Küçük bir göğü (mikrokozmoz) simgeler,

3. Yapıya içten ve dıştan görkemli bir görünüm verir,

4. İç mekânı genişletir,

5. Sert ve köşeli şekiller batıcı rahatsız edicidir. Küresel ve diresel hacim ve biçimler ise mekâna bir başka rahatlık ve ferahlık verdiğinden insanın ruhsal durumu üzerinde daha olumlu bir etki yaratır.

Yarım ve çeyrek kubbe diye adlandırılan örtü öğeleri, ana kubbenin yıkıcı olan statik basıncını ve ağırlığını pantantifler aracılığı ile (pilyelere, fil ayakları) üzerine aktarır ve tüm ağırlığın zemine inmesine olanak sağlamaktadırlar. (Ağırlık kuleleri) ise yana olan etkiyi azaltıp, kubbenin açılmasını önlemektedirler. Bunlar kule şeklinde yapı öğeleridir.

Kitabın (küp- kare) sembolizmnde sözünü ettiğimiz gibi, kubbeler, dünyanın üzerine oturmuş göğe kurulmuş bir taht gibidirler. Süleymaniye veya Sultan Ahmet gibi büyük camiler, uzaktan bakıldığında, devasa bir sirk çadırına veya altında ibadet edenleri manevi ve ruhani gıda ile besliyen bir kadının, bir (ananın) memesine! Benzemektedirler. Diğer bir açıdan seyredildiğinde, ana kubbenin altındaki küçük kubbeler, tepeden eteğe doğru, bir şelalenin sularını üslerinden attatan setler gibi bir duygu yaratırlar.

Erzurum Ulu Camii' nin kubbesi, ahşap spiral bir örgüyle inşa edilmiştir. Sanki burada bir dönü hareketinin yansıtılması amaçlanmıştır. Aynı olayı Anadolu Selçuklularının tuğla işçiliğinin en erken örneği olan Malatya Ulu Camii' nde görebiliyoruz.

Süleymaniye camii' nin içinde akustikle ilgili uygulanan yöntem şöyle: Ana kubbeye, deve derisiyle kaplanmış olduğu söylenen ses yutucu rezonatörler (ufak küpler) yerleştirilmiştir. Ayrıca köşelerdeki mukarnaslar ve içine kıtık doldurulup üzeri Horasan harcı ile sıvanmış duvarlarla, günümüzün perfore edilmiş (delinmiş) plakaları gibi, akustiğin güçlendirilmesi sağlanmıştır. Bu buluş, aynı zamanda bir akustik sihirbazı olan Mimar Sinan' ın eserlerinden biri olmuştur.

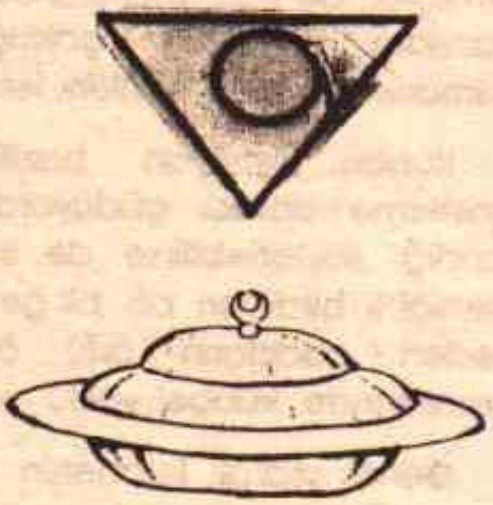

İbadet salonu (sahın) nun dekorasyonunda daima HAREKET kavramına önem verildiğini gözlüyoruz. Ancak bu hareket daha çok " dairesel" olmaktadır; atom, elektronlar, galaksi gibi...

İslâmda düz hat yok gibidir. Caminin ibadet salonuna kural olarak sağ ayakla girilmeli ve çıkarken de saygı gereği sırt mihraba dönülmemelidir.

İbadet salonu içinde pantantifler üzerinde çoğu kez bir Kuran ayeti, dairesel bir biçimde yazılıp, bir üçgen içine alınmış bulunur. Şayet daire ve üçgenin sembolik anlam ve anlatımlarına (evet) diyorsak, bu kompozisyonda Tanrı huzurunda (basitlilikle mükemmell) bir araya getirmek istendiğini ve toplumda arzu edilen (eşitlik ilkesinin) sessiz bir ifadesinin bulunuduğunu kabul edeceğiz.

Eskiden evlerde kullanılan bakır sahanların (kap-kacağın) kapakları tıpkı bir kubbeye benzemekte, hatta tutmaya yarayan kısmı pirinçten yapılma bir hilal şeklinde olmaktaydı..Tabakların kenarları hilal şeklinde oyulurdu. Bu görünümü ile sanki içine konulan rızk' ın, nimetin semavi bir muhafaza altına alınması isteniyordu..Cami kubbeleri de, altına sığınan müminlerin feyzaldığı kutsal bir ananın MEMELERİ gibidirleri..

MİHRAP

İmamın durduğu NİŞ' tir. Niş aynı zamanda, evrensel olarak, mimari bir semboldür. Niş' in üstü gökle örtülü ve kaidesi yer olan, bir mağara görünümü verdiğine dair bir fikir birliği bulunmaktadır.

Hint terminolojisine göre, tanrısallığın varolduğu ve tanrıların oturduğu yerdir. Hıristiyan kiliselerinin absitleri yarım daire şeklinde bir niş' tir. Önce de değindiğimiz gibi, bazı camilerin avlu kapıları, içi kutsal bir yere geçiş vermek istercesine oyulmuş ve asıl mihrapla aynı eksen üzerinde bulunan dişi bir mihrap şeklinde olup, onun gibi yontulup süslenmiştir.

Nitekim Kuran mihrap hakkında (içinde Tanrı ışığının yandığı bir lamba bulunan bir niş' tir) demektedir.

Mihraplar genellikle mukarnaslı öğelerle donatılır, bazen de istiridye kabuğu motifi şeklinde biçimlendirilirler. Mihrap nişinin içindeki bu detaylar, dolaylı olarak, imamın sesinin yankı yapmasını sağlamaktadır. İçeri çekik olarak yapılması ise, ön sıralarda bir saflık daha yerin

oluşmasına yardımcı olur. Müminler mümkün olduğunca saflarını sıkıştırıp, mihraba yakın olmayı, oraya sokularak namaza durmayı, yeğlemektedirler.

Mihrap, niş' in soyut bir kavram olarak yorumlanıp mağarayla özdeştirilmesine paralel olarak, sığınılacak bir köşe olarak kabul edilmektedir. Bazı yorumcular burayı ateş kültünün uygulandığı yapılarla karşılaştırarak birşeyler demek isterlerse de cami mihraplarının işlevleriyle, bu denli batılaşmış dinlerin yöntemleri arasında bağlantı kurmak doğru değildir. Ancak orada, görünmeyen ve fakat çok ısıtıcı mistik bir ateşin varlığı, tartışılmaz bir gerçektir.

Mimari açıdan ve belirli bir yönü işaret etmesi bakımından, kilise absitlerinden etkilenmiş olabileceği düşünülebilir olan mihrap, İslâmda, namazı birlik ve uyumlu olarak kıldırmakla görevli olan İMAM' ın makamıdır. Diğer bir açıdan mimber, uyulacak emirlerin dinleneceği yer, yüce bir kişiye atf kılınan makamdır.

İmam, İslâm dininde bir mezhep kurucusu veya büyüğü olan zata verilen isimdir. Öte yandan imam isminin, İslâm hukukunda rey sahibi olan büyük bilginler, İmam Mâlik, İmam şâfi ve bir ilim ve fen dalında sözü senet sayılabilecek derecede otorite kazanmış olan, İmam Gazâli, İmam Sîbeveyh gibi zatlara verilmesi uygun bulunan bir sıfat olmuştur.

Camilerimizde atanma yoluyla görevlendirilmiş bir imam bulunur. Ancak cemaatın çok olduğu hallerde, gene bu cemaaten her hangi biri, genellikle dış avluda bu görevi yapabilmektedir. Bu konuda katı ve kesin bir kural bulunmamaktadır.

Bugün ruhani bir meslek dalı olarak imamlığı seçmiş olan gençlerimiz okul ve yüksek düzeyde eğitim yapan fakülte ve enstitülerde öğrenim görerek yetiştirilmektedirler. Onların, İslâmı en gerçek yön ve anlamlarıyla etüd ederek, cemaatın huzuruna gerçek bir hoca ve lider formasyonuna sahip olarak çıkmaya hak kazanmış, saygın ve kültürlü kimseler olduklarını, bu vesile ile hatırlatmakta yarar görüyorum...

Semboller sözlüğü, genel bir tanım yaparak, peygamberleri güneş, imam ve rahipleri ise, ondan aldıklarını yayıp yansıtan ay' a benzetiyor..İslâm dinini ilk ve en büyük imamı ise Hz. Muhammed' tir...

Adı geçen sözlükte gene şu satırları okuyoruz : Peygamberler, tarih boyunca tüm toplumlarda hep erkek kişler olmuşlardır ve müritleri vardır. Jüpiter (Zeus) in etrafında dönen 12 uydusu var. ama venüs (Afrodit)

gezegeninin müridi, yani uydusu bulunmamaktadır. Çünkü dişidir. Peygamberlik bir komutanlığa benzer. Her şeyden önce güçlü olmaları gerekir. Kadın ise eski devirde hep ikinci sınıf kişiliği olan bir kimse olmuştur. Nikahta da tanık olarak, iki kadın bir erkeğin yerine geçmekteydi!...çok duyarlı olan bu konuya şu hatırlatma ile bir saplama yapmak istiyorum:

Evet çağlar boyu hiçbir zaman kadınlar peygamber olmamışlar ama, o peygamberleri DOĞURANLAR ve tüm güzel ahlak ve niteliklerini verenler kadınlar olmuşlardır. Tıpkı Hz. İsa' nın tanrısallığını (divinitesini) anası Hz. Meryem' den aldığının söylenmesi gibi...

Ayrıca, ilkel çağlardan itibaren tapınılan tanrılar (Kibele, Afrodit arası) hep kadın olmuş ve dinsel yeti sonraları kadından erkeğe geçmiştir.

Gene camiye dönüyoruz. Bilindiği gibi, tüm İslâm alemi, bir milyar insan, günün bölgelerine göre belirli saatlerinde, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, beş kez bir araya, camiye girerek, gelmektedirler. Onlar imamın gerisinde tıpkı Kuran satırları gibi seccadeler üzerinde yan yana, omuz omuza dizilip saflaşırlar, birbirlerini selamlayıp, sevgi ve kardeşlik duygularını tekrar etme olanağı bulurlar. Onların namaz kılarken aynı noktaya yönelmeleri, İslâm' ın başta gelen amacı olan birlik ruhunun (vahdet' in) en gerçek ve samimi bir göstergesidir...

Caminin içinde, namaz kılınan salona SAHIN, yanlarda, zeminden biraz yüksek olan setli bölüme, SOFA denilir. İbadet salonunda ayrıca, bir köşede kafesle bölünmüş, muhafazalı yere ise HÜNKAR MAHFİLİ veya MAKSURA adı verilmektedir. Bu mahfil sadece sultan' ın Cuma günleri, halkla birlikte namaz kılmak için gelmeyi adet edindiği, büyük camilerde bulunur. Sultan burada dıştan gelebilecek bir saldırı olasılığına karşı korunmuştur.

Salonun döşemesi normal olarak rutubeti en aza indirmek için, tuğla döşenmiş ve üzerine hasır, bunun da üzerine bir veya birkaç kat halı veya SAF SECCADELERİ yayılmıştır. Halı dolaylı olarak sesin eko yapmasını da engeller. Genellikle bu seccadelerin üzerindeki motif ve desenler DOĞA ve DİNSEL YORUM' la ilgilidir. İbadet salonunda ayrıca MÜEZZİN MAHFİLİ, vâaz kürsüleri ve yerde pabuçluklar bulunur. Caminin son cemaat yerinde MÜKEBBİRE BALKONLARI ve bir diğer imamın avludaki cemaat' a namaz kıldırması için, mihrap nişleri bulunmaktadır.

Cami mihrapları normal olarak Mekke' ye yöneliktir. Ancak bazı camilerde, özellikle kiliseden dönüştürülenlerde, şayet pusula kullanılmamışsa, ufak hatalar yapılmış olabiliyor. Hz. Peygamber, hicretin ikinci yılına kadar namazlarını Kudüs' teki (Mescid-i Aksa' ya) dönerek, kılmaktaydılar. Burada Hz. Süleyman' ın tapınağı bulunuyordu. Vahiy' in gelmesi ile birlikte, kendisinin başlatmasıyla, bugün tüm İslâm alemi (Mescid-I Haram), Kâbei Şerif' e dönerek, secde etmektedirler.

MİNBER: Hatipin çıkıp hutbe okuduğu yerdir. Önceleri yoktu. Cemaat artınca gerek duyuldu. Peygamberimiz hep üçüncü basamakta dururdu. Mimber kiliselerde ki (Bema) nın karşılığına benzetilebilir.

Camilerin iç mekanlarına dikkat edilirse, eninin boyundan biraz daha uzun olduğu görülür. Bunun amacı, namaz kılarken cemaatın oluşturduğu safların mümkün olduğu kadar mihraba yakın olmasını sağlamaktır. Çünkü müminler eskiden olduğu gibi, namazı kıldıran İmamı Azam (Hz. Muhammet) a ve mihraba en yakın durmayı arzu etmektedirler. Kubbe altında namaz kılmanın özelliği ile ilgili görüşümüzü, daire' nin sembolizminde değinmiş bulunuyoruz.

İslâmda namaz açık havada da kılınabilmektedir. Genellikle Hıristiyanlıkta böyle bir alışkanlık görülmemiştir. Bir müslüman beş vakit namazını, caminin dışındaki herhangi bir yerde eda edebilmektedir. Ancak bu farzı bir camide, diğer din kardeşleriyle birlikte gerçekleştirmesinin, kardeşlik ve dayanışma kavramını oluşturup pekiştirme yönünden, ayrı bir anlam ve değeri olduğuna inanılmaktadır...

NAMAZ

Beş vakit namazdan her biri, günün zaman olarak, önemli değişim başlangıçlarında kılınacak şekilde, düzenlenmiştir.namaz kılmak için yapılan vücud hareketleri şu üç isim altında toplanıyor : KIYAM, RÜKÛ ve SECDE. Kıyam ayakta duruş, dikiliştir. Bir amir veya hakimin önünde iken yapıldığı gibi, Tanrı' nın huzurundaki saygılı duruştur. Gözler secde yerine bakar. Kıyamet ise ahır zamanda ölülerin dirilip ayak kalkmaları anlamında, kullanılan bir sözcüktür. Rukû, elleri dizlere dayayıp belin bükülmesidir. Bir emrin kabulu anlamında, " Baş üstüne " der gibi eğilmektir. Secde, vücudun tamamen eğilip başın yere konulmasıdır. İşte bu sonuncusu bir insanın yapabileceği en son hareket oluyor. Çünkü inanan kişi vücudundaki en yüksek yeri, yani alnını, en alçaktaki noktaya, yere,

değdirmektedir...[Secde hareketi tıpkı ağaçlara benzer. Çünkü ağaçlar, ağızları olan kökleri vasıtasıyla, gıdalarını sağlarlar, sürekli secde de olan canlılardır...](*Safvet SENİH :İbadetin getirdikleri. Çağlayan Yayınevi S.34)*

Secdenin bir anlamı kibirin kırılması olduğu gibi, kabre girmenin görünümü olarakta, yorumlanıyor...

Rukû' dan secdeye dizler üzerine oturarak geçiliyor. Çünkü bu hareketi yapabilmek için en uygun pozisyon diz çökmedir. Bağdaş kurulduğu rtakdirde baş yere değdirilememektedir. Bu hareket, sağ ayak dik ve baş parmağı kıbleye döndürüp, yere yatık olan sol ayak üzerine oturarak yapılıyor. Eller dizler üzerinde, birbirine paralel olup mihraba dönüktürler.

TEKBİR almak, " Allahu Ekber " demektir. Bu hareketi yapan erkekler ellerini kulak hizasına koyarlar ; avuç içleri kıbleye dönük olur. Kadınlar ise tekbir' de ellerini omuz hizasında tutarlar, avuçlar gene kıbleye döndürülür.

Namaz kılarken uyulması gereken biçimlenmiş hareketlerden bir diğeri de DUA' dır. Dua Tanrıya yalvarmaktır. Her toplumun, her dinin kendine özgü bir biçimi varsa da bu yalvarış genellikle kol ve el hareketleriyle birleştirilerek yapılmaktadır. İslâmda dua ederken kollar paralel olarak ileriye uzatılır. Bir (elif harfi gibi) kıbleye döndürülür. Avuç içleri yukarı çevrilir. Bu görünüm Tanrının huzurunda bir acizlik ifadesidir. Çünkü (kul) bir köledir, Tanrıdan yardım ve merhamet dileyen bir (dilenci) den başka bir şey değildir.

Ayaktayken kolların paralel olarak baş hizasına kaldırılmasındaise "Allah birdir, başka Allah yoktur"... inancının şekilendirilmek istendiği ileri sürülür.

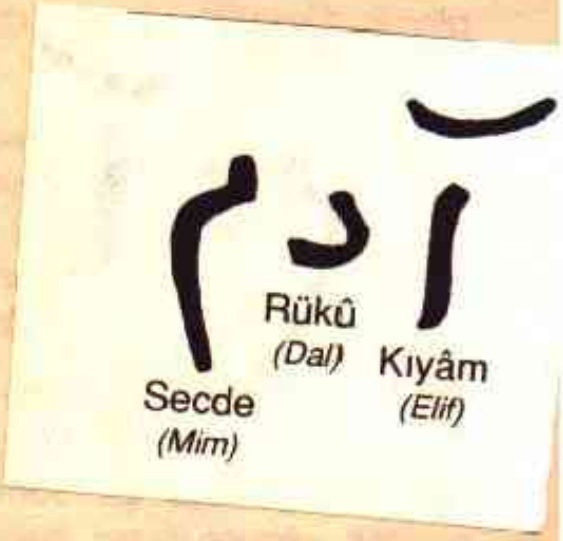

Namaza duruken ellerin önde bağlanmasında haçvari bir görünüm vermesinden kaçınılır. Ayakların durumu da tıpkı kol ve ellere banzer, kıyam' da ayaklar askeri duruşlardaki gibi (V) şeklinde açılmazlar, her ikisi de kıbleye yönelk olur.

Eski Mırsırda güneş tanrısı (Râ) nın önünde dua edenleri de bu biçimde gördüğümüz gibi, tanrıça Artemis ve Meryem de çoğu kez kollarını aynı şekilde uzatmış olarak canlandırılmışlardır...Eski Çinde im-

paratorun huzuruna çıkan esirler (silahsız olduklarını kanıtlamak için) ellerini uzatıp içlerini gösteriyorlardı.

Arapça (ADEM) kelimesinin kaligrafisine dikkat edilecek olursa, tıpkı yukarıda hatırlamaya çalıştığımız namaz hareketlerine benzediğini göreceğiz...

[İslâmın ön gördüğü beş şarttan biri ülkelerin coğrafi konumlarına göre değişen güneşin durumuna bağlı olarak, günün beş ayrı vaktinde kılınır. Bunlara vakit namazları denilir. Ayrıca, bayram, cenaze, teravih ve kaza namazları da var. bu beş vakit namazda uygulanan rekatların sabah (4), öğlen (10), ikindi (8), akşam (5) ve yatsı (13) olmak üzere, toplam (40) tır. bir rekat namaz, bir kıyâm, bir rukû ve iki secdeden oluşan harekettir bu durumda namaz kılan bir kimse günde 80 kez secde hareketi yapmış oluyor. Bu bakımdan namazın, fiziki hareketleri nedeniyle sağlığa da yararlı olması normeldir.

Namaz kılarken insanın boyun, omuz, bel, kalça, belkemiği, dirsek, sırt, diz, ayaklar, hatta tesbih çekerken el parmakları sistemli bir şekilde hareket ettiğinden, günümüzün yoga veya aerobik ekzersizlerinden beklenen sonuçlara eşdeğer denilebilecek bir yarar elde edilmiş olur. Çünkü bu hareketler günde en az 40 kez tekrarlanmaktadır. Üstelik namaz hareketleri yavaş yapıldığından, kalbi yormaz, beyindeki kan dolaşımını ve mesanenin boşalthmasını, mide ve bağırsakların çalışmasını kolaylaştırır, eklem rahatsızlıklarını tedavi eder.

Günün beş vaktinde kılınan namaz ve hareketleri diğer dünyevi ve semavi yaratık ve cisimlerin duruş ve hareket biçimlerini de yansıtır gibidir. Örneğin güneş, ay ve yıldızlar' ın doğma ve batmaları rekât hareketlerine benzer...

Vakit namazlarının insanın yaş dönemleri ve mevsimlerle de benzerlik gösteren yönleri bulunuyor : Sabah namazının zamanı, güneş doğuncaya kadar ki zaman dilimidir. Bu bakımdan ilkbahara benzediği gibi, insanın ana rahmine düştüğü anı ve gökle yerin yaratıldığı altı günün birincisini ve onlardaki ilâhi anlamları hatırlatır.

Öğle namazı, bölgeye göre, güneş tam tepe (zenit) noktasına geldiği zaman kılınır. Bu, yeryüzündeki tüm objelerin gölgelerinin en kısa olduğu vakittir ; gündüz' ün tam yarısıdır. Tıpkı yaz mevsiminin ortasıdır. ; hem gençlik olgunluğuna, hem de dünyanın oluşumu sırasında insanoğlunun

yaratıldığı döneme benzer. Bize Tanrının merhametini ve vermiş olduğu bunca nimetleri hatırlatır.

İkindi vakti, güz mevsimine benzer. Aynı zamanda ihtiyarlık dönemidir. Hz. Muhammed' in mutluluk çağıdır, o çağın ilahi durumlarını ve nimetlerini bize hatırlatır.

Akşam vakti, güz mevsimini sonunda pek çok yaratığın ortadan kaybolmaya başlaması gibi, ortalıkta yavaş yavaş el- ayak çekilmesinin başlamasıdır. İnsanın ölümü ve kıyamet başlangıcındaki yıkılıp dökülecekleri konusunda bir uyarıda bulunur.

Yatsı vakti, kışın beyaz kefeni ile yer yüzünü örtmesi gibi, karanlıklar aleminin, gündüz aleminin tüm eserlerini siyah kefeniyle örtmesine benzer. Bu da bize ölen insanın geride kalan eser ve izlerinin de yok olup, bir unutma perdesi altında kalacağını haber verir.]*(Safvet SENİH: İbadetin getirdikleri)*

Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere namaz' ın VAKİT kavramıyla çok yakın bir ilgi ve ilişkisi bulunuyor. Bu bakımdan İslâm toplumunda vakit (zaman) la ilgili buluşların ve teknolojinin batılı ülkelere oranla daha erken gelişme gösterdiğine tanık oluyoruz. İslâm bilim adamları arz ve tul daireleri (eylem ve boylam), dünyanın yuvarlaklığı konusunda bilgi sahibiydiler ve astronomik araştırmalara daha yoğun bir şekilde eğilmişlerdi. Özellikle Harran ören yerinde varolan bu tür araştırmalar Emeviler devrine, yani VII ve VIII. yüzyıllara tarihleniyor...

Gök cisimleriyle bu denli uğraşmaya onları yöneten ve araştırmaları kolaylaştıran olgu, özellikle güneydoğu bölgesinin hava durumuyla da ilgili ; çünkü bu bölgede hava nemli değil, atmosferik kırınımlar daha az; dolayısıyla yıldızlar daha net izlenebiliyor. Mekke' de daha belirgin olduğu üzere, gökyüzü yere daha yakın görünüyor. Ayrıca sıcağın etkisiyle yazın insanlar damlarda yatıyor ve sürekli yıldızlara bakıyorlar (?)..Astronomik araştırmalar bu bölgede başlaması için bir neden olabilir...

Batının hala kum saati kullandığı devirlerde, Abbasi halifesi Harun Reşit' in, zamanın Fransa kralı Charlemagne' na bir çalar saat hediye ettiği, ancak kralın bunu, içinde şeytan var diye, hela' ya attırdığından söz edilir.. Buna karşın, Batıda döküm sanayiinin daha gelişmiş olduğu görülüyor. Bu girişimin başlıca ürünleri olan çan ve top, daha çok mekânla ilgili yapımlar olmuştur. Çünkü Batı, daha çok mekân' a, Doğu ise ZAMAN' a değer vermiştir...Çan bu yönden MEKAN' la ilgili bir araç oluyor..

Batı ülkelerinin kiliselerinde kullandıkları çanlar ibadet saatinin geldiğini haber veren ve çağrı sesinin uzaklardan duyulmasına, metalik titreşimler yaparak, yarayan araç olmuşlardır. İçinde sallanan tokmağın fonksiyonu sembolizm' de gökle yer arasında asılı duran HER ŞEYİN bir göstergesi ve bu ikisi arasında olduğu kadar yeraltı dünyasıyla da ilişki kuran bir aracı şeklinde, açıklanıyor...

Batı' nın madeni sesleri tercih etmesi onun kullanageldiği müzik aletlerine de yansımıştır. Bunlar, değişik boyutlardaki çanların bir araya gelmesinden oluşan, çan' ın rezonansını veren org, saksafon, piyano, gitar...gbi aletlerdir, yani çok seslidirler. Çünkü Batı dini çok tanrılı dinden geldiğinden toplum yapısı çoğa, çoğulculuğa (kesrete) eğilim gösteren, çoğa talip denilebilecek bir özyapıya sahiptir. Bu özyapının yansıdığı örf adet ve gelenekler üzerinde bir hayli örnek göstermek ve konuşmak mümkündür. Çok partili hayat, spor yarışmalarında katagoriler çokluğu...ve çok sesli müzik...

(Orkestralarında da bazı farklılıklar bulunuyor : Müzik aletleri önde şarkıcılar genellikle arkadadır. Bizde ise -batılaşmamış olanlarında- sazlar geride okuyucular (hanendeler) ön sırada yer alırlar...Çünkü İslâm ezan sesi gibi SES' i ön plana almıştır. Musikisi de insan sesi ağırlıklıdır, sazlar ikinci planda kalır. Batıda ise insan sesi çalgı aletlerini takip eder. Ancak, vaktiyle İslâm kültürünün egemen olduğu İspanya, hatta Sicilya' daki halk müziğinde insan sesinin ağırlıklı olduğunu görüyoruz...

İslâm tek Tanrı' lıktan doğmuş ve yeşermiş bir dindir. Çokta biri, (kesrette vahdet) I arayan bir dindir. İşte bu inanç onun müzik aletlerine de yansımış bulunuyor. İslâmda orjinal olan müzik TEK SESLİ' dir.

Müzik aletlerine gelince ; bunlar daha çok organik maddelerden imal edilmişlerdir. Gırtlaktaki ses tellerini andırırlar, daha beşeri bir yapıda olurlar. Rebap, ut, kanun, flüt, ney,...ve nihayet kaval en tipik olanlardır.

Mikrofon sesi madenleştirir, bir yerde çan' ın madeni sesine yaklaştırır. Bu bakımdan ezan' ın beşeri sesle, ağızla, gırtlaktan geldiği gibi, doğal sesle okunmasının, bu açıdan önem taşıdığı görüşünde olanlara katılıyoruz..)

(Bu tür din kültürümüze ilişkin bilgiler İlahiyat Fakültesi Öğ. Gör. Doç. Dr. Sayın Murat Danyal'dan alınmıştır.)

Namaz kılar ve dua ederken yapılan sembolik nitelikta bazı küçük hareketler var. biz bunların kökenlerini araştırmaya çalıştık : Örneğin dua

ederken gözleri kapamak : Bunu yapmak, dış çevreden az uyarı alarak iç alemine daha fazla yönelip, konsantre olabilmekle ilgilidir. Dua bittikten sonra üflemenin ise kapsamlı bir ifade ile, bir şeylerden deşarj olmak, yani Tanrıdan alınmış olan manevi enerjiyi boşaltmak içgüdüsü ile yapıldığı, ileri sürülüyor.. Diğer yönden namazın bitiminde, okuyup üfledikten sonra, bir veya iki elle yüzün sıvazlanmasına değineceğiz : Bu konuda din adamlarımızın görüşü, Peygamberimizin bazı güzel alışkanlıklarıyla ilgili, kendileri yatağa girdiklerinde önce dua ediyor, sonra da avucunun içine üfliyerek önce yüzüne, sıra ile göğsüne ve vucudun ulaşabildiği her tarafına, sürmekteydiler.

Hz. Hatice' nin beyanı üzerine, zaman içinde Müslüman aleminin benimsediği bir (sünnet) hareketi oluyor. Aynı konuya ilişkin olarak yapılan bir başka açıklama ise şöyle : Bilindiği üzere Peygamberimiz söz ve davranışlarına olduğu kadar, giyim - kuşam' ına traşına ve sakalına özen gösterir onları bakımlı tutar, bu konuda da çevresindekilere iyi ve güzel örnekler vermek isterlerdi.

Namaza başlarken, ellerin baş parmaklar kulak memesi hizasıda başa konulması, sadece müştereken yapılan gösteri ve spor hareketlerinde kural haline gelmiş bir başlangıç hareketi gibi nitelenmeyip, beyinin uyanmasıyla ilgili bazı yorum ve değerlendirmelere de açık oluyor...

Sakal aslında dini bir motif, bir sünnettir. Bunun dışında, ayrıntılarına değinmeksizin, sakalın gerek biyolojik, gerek fizyolojik ve sosyal açıdan bazı yarar ve etkilerinden söz eden yayınların bulunduğunu hatırlatmakla yetineceğiz.

Dua bittikten hemen sonra, kişi üzerine düşen dini br vecibeyi yerine getirmenin huzurunu duyar, bir işi bitirmiştir, kalkıp gidecektir.bu bakımdan kendine çeki düzen vermek istercesine içgüdüsel bir hareketle, elini yüzüne ve sakalına değdirip onu düzeltir gibi yapar... Nitekim Peygamberimizin de sık sık sakalını sıvazlayıp, düzelttiği gözlenmiştir...

Kadınlar için de durum aşağı yukarı böyle. Diğer sakalsız olanların yaptığı gibi, onlar da yüzlerini sıvazlarlar...

AMİN : Dua ettikten sonra ifade edilen bir sözcüktür. Sami kökenli olduğu için, diğer dinlere de aynen geçmiştir. Hıristiyanlar (amen) derler. İbraniceden alınan bu sözcük (Öyle olsun, Rabbim kabul et!) anlamına geliyor. Peygamberimizin annesinin adı Amine' dir. İnanılacak kadın de-

mektir. AMENNÂ, iman, inanma' dan türemiştir. "İnandık, tasdik ederiz, veya ona diyecek yok" anlamlarını içeren bir sözcüktür.

İslâm bir tevhit dinidir. Tevhit, birliğe inanma, bütünleşme, bir-leşme... anlamlarını içeren bir sözcük, yani çoktan teke varmak isteyen bir düşünce ve iman yapısına sahiptir. Bu bakımdan İslâm mimaride de bir vahdet (bütünlük) aramıştır. Bu bakımdan musikisi bir tek seslidir. Hıristiyanlık dini çok tanrılıktan geldiği için, onların kiliselerinde dehlizler, hücreler, kuytu

Mukarnas Niş

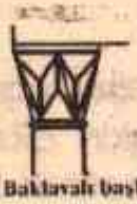
Baklavalı başlık

Mukarnaslı başlık

Bitkisel süsleme

geometrik süsleme

ve karanlık köşeler bulunur. İçleri de camilere oranla loştur. Bizim camilerimizde bu tür karanlık hücreler yoktur bir kaç cami hariç, pek fazla gün ışığı almazlar. Bunun nedenini uzmanlar, fazla ışığın beyindeki salgı bezlerini uyarıp, kişiyi uhrevilikten soyutlaştırıcı bir etki yapmasıyla, açıklıyorlar. Zira dua ederken bazı dünyevi şeyleri unutup manen başka bir yere yoğunlaşmak gerekir. Aynı tür olay normal yaşantımızda da söz konusu. Geceleyin zevk ve efkar dağıtmak için yapılan eğlencelerde, bazı şeyleri unutup düşünmek istemediklerinden, insanların psikolojik olarak daha fazla tatmin oldukları söylenir...

İÇ SÜSLEME

Camilerin iç süslemesiyle ilgili olarak değineceğimiz konuları şöyle özetledik:

Prensip olarak insan resmi, figürü yoktur. İç mekan KURAN' dan alınan ayetlerle dekore edilir.İsim resimleridir bir kısmı. Diğer br deyişle, kaligrafik tablolardır. Örneğin, Bursa Ulu Camii içi dikkatle izleyenlere, bir kaligrafi müzesi dedirtir...Canlı doğanın figürleri üzerinde durulmamıştır. Bu yasak aslında Kuran' da yok, ama Hadisi Şerif' te var. tevrat' ta bu yasağın bulunduğunu biliyoruz. Resmin, daha çok bir hayalin maddeleştirilmesi için yapıldığı inancı yaygın ; ancak kitap ressamlığı yani minyatür söz konusu.

Resmin yapılmamasının bir başka nedeni, lüksten kaçınmaktır. Putperestlikten yeni çıkılmıştır ; heykel ve resim yapmaktan kaçınılıyordu. Başka bir inanca göre, hareketli, canlı olan bir yarattığı, resmini veya heykelini yaparak, kimsenin onu hareketsiz kılmaya hakkıyoktur. Ama, Fatih Sultan Mehmed' in, bütün bunlara rağmen, bir İtalyan ressamına portresini yaptıdığını da biliyoruz. Ayrıca, resim yapma serbestisinin kısıntılı olmasına İslâmda kaligrafi sanatının, dünya çapında gelişmesinin bir başka nedeni olduğunu, güzel yazı yazmanın, Kuran' ın sözlerini ilettiğinden, sevap bir uğraş olarak benimsendiğini de hatırlatmak istiyoruz.

Ayetler çok süslü yazılmışlardır. İslâm büyüklerinini yüzleri asla resmedilmez. Çünkü İslâm, Allah' tan başka hiç kimseye aşırı saygı gösterilmesini istemez. (İncilde de Hz. İsa' nın dış görünümü ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.) Kibele' nin de yüz detaylarını görmüyoruz.

Camileri ve diğer yapıların içlerini süsleyen kaligrafik tablolarda karmaşık yazı ve desenler egemendir, bir bilmece gibi, baş ve sonu olmayan imajını veriri insana...Kaligrafi, abstre bir resim gibi çıkar karşımıza.

İslâm minyatür sanatı da hep Allah' ı simgeler. Cami içinde müminler sade, süssüz bier mekanda ibadet havasına daha iyi adapte olurlar, kendilerini dünyevi olaylardan daha rahat soyutlarlar. Bu bakımdan, resim vesair uyancı motifler, süsler bulunmaz. Onun ruhi yüceliği, dikkat çekici başka şeylerle gölgelendirmek arzu edilmez. Aslına bakılırsa çiçek bile uyancıdır. Buna karşı bazı Osmanlı camilerinde çiçek desenli çinilerin rahatça kullanıldığı görülür...

Selçukluda sultan dini bir lider değildir. Ayrıca dine yeni girilmiştir. Bu bakımdan süsleme öğelerinde bazı kaçamaklar olmuştur. Osmanlı daha koyu Müslüman. Bu tür figürlere karşı olan bir tutumu var. Çiçek iddiasız bir süs öğesi. Bunun için devrin en güzel renkli çinilerini kullanmıştır. Bu camimizde mihrap tek parça mermerden oyularak yapılmıştır.

.....

. Camilerimiz yatsı namazı sonuna kadar, günün her saati açık tutulur. Kimseden ne pasaport, ne de kimlik sorulmaz. Arzu eden herkes, dini, mezhebi ne olursa olsun girebilmektedir. ANCAK bunun için açık-saçık giyinmiş olmamak gibi bazı kurallara uymak şarttır.

Kadınlarımızın da camiye girip namaz kılmaları gayet doğal ve alışılmış bir olaydır. Bu kişiler gereken biçimde örtünmüş olarak kendilerine ayrılmış bölmelerde bulunurlar. Örtünmeye (setr) deniliyor. Setr, yüz,el ve

ayakları dışında kalan yerlerin örtülmesi kapsamındadır. Ancak saç kesinlikle gösterilmez. Mabetlere girişte başın örtülmesi hemen diğer dinlerde de uygulanıyor. Meryem' i başı açık görmeyiz. Rahibeler de hep baş-örtülüdürler...

Son olarak ülkemizi ziyaret eden yabancı turistlerin özellikle yönelttikleri bir sorunun üzerinde durmak istiyoruz : Neden kadınlarımız camilerde ayrı bir yerde durarak namaz kılıyorlar?..

Takdir edileceği gibi bunun cevabını ancak biz, toplumsal yaşamımıza örf ve adetlerinmize sadık kalarak vermek zorundayız. Şöyle ifade edebiliriz : Öncelikle kadın, erkeğe oranla daha güçsüz, daha zayıf ve erkeğin daima himayesine muhtaç bir kişidir. Sürekli güven duygusu içinde olmak ister. Bunun için camilerde de hep onun gerisinde, onun koruması altında bulunmayı yeğler. Ayrıca, İslâmda kadın-erkek ilişkilerinin, bugün Batı dünyasında olduğu gibi, çok sıkı-fıkı olması arzu edilmez. Sonuçta bu yakın yaklaşım, birbirlerini taklit etme sonucunu yaratır : Saç tuvaleti, erkeklerin at kuyruğu yapmaları, küpe takmaları, pantolon, özellikle blucin pantolon gibi..hep birbirlerine benzeme arzularından oluştuğu kanısındayız. Bu özentiler birikir, kişisel terbiye ve değişik düşünce biçimleriyle karışır ve ortaya bazı TASVİP EDİLMEYEN tipleri çıkarır. Tabiatıyla bu görüş bizim bugünkü toplumumuzun değer yargısıyla, tolerans ve hoşgörü sınırlarıyla ilgilidir.

Tüm bunların özeti, İslâm yalnız camide değil, diğer başka yer ve konularda da kadın ve erkek arasında tatmin sınırlarını ön planda tutan -belirli bir MESAFE' nin olmasını ve kalmasını uygun görmüştür. Konuyu objektif bir görüşle de değerlendirirsek, secde durumu, aslında kadının önde olmasına da uygun düşmemektedir!...

SÜNNET

Hz. Muhammed' in yapılmasını tavsiye ettiği veya bizzat yaptığı yahut yapıldığını görüpte müdahele etmediği fiilerdir.

Olayın operasyonla ilgili başlangıcını araştırdığımızda,ilk olarak Frigyalılarda uygulandığını ileri sürenler varsa da, bu yanlıştır. Çünkü, Attis (Attes) adlı bir delikanlı, kendisine tutkun olan ana Tanrıça Kibele uğruna erkeklik organını keserek, kendi kendini hadım etmiş, sonra onu toprağa

gömerek toprağın bereketini arttırmış, tapınakta bulunan diğer rahipler de aynı şeyi uygulamışlardır.

Özet olarak hatırlattığımız bu efsanevi olayın sünnetle ilgisi olmadığı anlaşılıyor. Sünnet eski Mısırda yapılmaktaydı. Piramitlerin iç duvarlarında kabartmaları görülen kölelerin sünnetli olduğu, bunu kanıtlamaktadır. Bu çağlarda, Mezopotamyada da uygulandığı sanılmaktadır. Eski Arap ülkeleri ve Afrika-Avustralya yerli kavimlerinde kızlara da uygulanan ve sünnet olarak adlandırabileceğimiz bir başka yöntem var ; klitoristen küçük bir parçanın kesilmesi..

Prof. Dr. Asaf ATASEVEN' in Tıp gözüyle İslâmda sünnet başlığı altındaki açıklaması ise aynen şöyle:

Sünnet asırlardan beri Müslüman ve Yahudiler tarafından dini bir vecibe olarak yerine getirilmektedir. Ancak sünnetin yapılmadığı pekçok ülke vardır. Bugün dünyadaki erkeklerin beşte birinden çoğu sünnetlidir. Bu kimselerin % 98' i inanç, % 2' si tıbbi sebepten sünnet olmuşlardır. Bununla beraber son yarım asırdan beri sünnet birçok ülkede tıbbi zaruret olarak sıkıkla tatbik edilmeye başlanmıştır. Mesela Amerika' da doğan her erkek çocuk, ailesi aksi bir düşüncede değilse, hastanede sünnet edilerek evine gönderiliyor. Ama Rusya' da kimse sünnetli değildir. Ve bu ülkedeki Müslümanlara sünnet yasaklanmış bulunuyor. Almanlar sünnet olmazlar, İngilizler ancak tıbbi bir zaruret üzerine sünnet olurlar.

Sünnetin tıbbi faydaları çoktur, sünnet olmayanlarda görülen çeşitli hastalıklar dikkatle incelendiğinde sünnetin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Sünnetsizlerde:

1. Balanitis, posthitis, balano-poshitis gibi iltihaplar
2. Sünnet derisi altında taş teşekkülü,
3. Doğuştan, ya da sonradan iltihaplar sebebi ile teşekkül etmiş ve acil müdahele gerektiren fimozis (sünnet derisi darlığı)
4. Sünnet derisi altındaki pislikten hasıl olan idrar yolu, mesane ve böbrek iltihapları.
5. Priapismus adı verilen marazi ereksiyon ve bilhassa fimozisli çocuklarda daha sık olmak üzere istimna (mastürbation) 'ermayülü.
6. Darbelere dayanıklığın azlığı (sünnet olunca kamış başı epidermize olur ve darbelere dayanıklılık kazanır, keza kamış başı

hassasiyetinin azalmasına bağlı olarak erken inzale temayül de azalır. Seksüel münasebet süresi uzar.

7. Sünnet derisi altında meni kalmasına bağlı olarak seksüel münasebet esnasında hazneye az miktarda mine atılması sonucu çocuk olmaması. Bu kimselerin sünnetten sonra çocukları olmuştur.

8. Sünnetsizlerde papillom, kondiloma akuminata gibi selim tümürler, kamış kanseri ve sünnetsiz kimselerin eşlerinde rahim ağzı kanseri sık görülür.

9. Frengi ve belsoğukluğu gibi zührevi hastalıklar sünnetsizlere daha sık bulaşır.

Gerçekten yukanda 9 madde halinde zikredilen çeşitli hastalıklar sünnetli şahıslarda gözükmemektedir. Bu husus sünnetin tıbbi bakımdan ne kadar önemli olduğuna kifayet eder sanıyoruz..

ALEM

Sargon ERDEM : Sanat Tarhi Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, sayı: 3' den özümlenerek alınmıştır.

Alem kelimesi, Arapça ilm "bilmek; bildirmek, işaret etmek" kökünden türemiş kuralsız bir isim olup anlamı " belli eden, bildiren; iz, alamet, işaretsiz, nişan v. dğl." dir.

...Alemin Tarihçesi

Alemin ortaya çıkması tarih öncesi devirlere raslar. Bunlar daha çok savaşlar ve kalabalıkta icra edilen dini törenler sırasında, kişilerin kendi lider ve topluluklarını tanıyabilmeleri amacıyla kolay görülebilecek biçimde, mızrak gibi uzun bir gönderin ucuna takılarak birliklerin önünde taşınan alâmetlerdir. Alemin, kalabalık ve kargaşalık anında liderin bulunduğu yere işaret etmesinin yanında yerine getirdiği diğer önemli görev, o topluluğu birlik ve beraberlik içinde tutmasıdır. Bu sebeple gerek alemler, gerekse sonraları onlardan gelişen bayrak ve sancaklar daima manevi bir güç taşımış ve mukaddes sayılmışlardır.

İlk alemler (standard) totemik devirlere aittir. Bunlar tanrı suretleri, semavi semboller ve çeşitli hayvan şekillerinde genellikle bakır, tunç, gümüş, altın gibi madenlerden yapılarak mabetlede muhafaza edilen ve

törenlerde alayların, savaşlarda da askeri birliklerin önünde taşınan gönderlere takılmış küçük heykellerdir. Bilinen ilk alemler tasviri sanattan tanınmakta ve bunların tanrı sembolü oldukları görülmektedir. Mezopotamya' daki en eski örnekler, M.Ö IV. Binyılın sonlarına tarihlenen ve " Uruk vazosu" adıyla anılan, Sumerler' in Geç Uruk safhasına ait bir alabaster vazo üzerinde bulunmaktadır.

...Tasviri sanattan tanınanların dışında, doğrudan kendisi ele geçmiş ilk alemlerin en güzel örnekleri, M.Ö III. Binyılın sonlarına ait Alaca Höyük kral mezarlarından çıkarılan Hatti Güneş kurslarıyla geyik ve boğa heykelleridir.

Tarih boyunca en gösterişli alemleri, Eskiçağ' ın en düzenli orduarına sahip bulunan ve savaştıkları insanların moralleri üzerinde askeri birliklerindeki ihtişam ve intizamla da etkili olan Romalılar kullanmışlardır. Önceleri aynı göndere üst üste takılmak suretiyle daha dikkat çekici hale getrilen Roma alemlerinin başlıcalarını savaş tanrıları Mars ve Minerva' nın küçük heykelleri, diğer dini semboller, Roma' nın ve imparatorun sembolleri ile orduyu teşkil eden birliklerin alametleri oluşturmuştur. M.Ö II. Yüzyılın sonlarından itibaren ise ordu alemi olarak kanatlarını açmış, saldırı vaziyetinde kartal figürü benimsenmiş ve bu alem zamanla diğerlerinin yerini almıştır. Roma alemleri tabii olarak Bizans alemlerini ve Ortaçağ Avrupa armacılığını (heraldry) etkilemiş, Fransa' nın İmparatorluk, İtalya' nın Faşizm ve Almanya' nın Nazizm dönemlerinde ise aynen taklit edilmiştir.

... Çoktanrılı dinlerin ortadan kalkmasıyla birlikte totemik alemler taşınmaz olmuşlar ve dolayısıyla alem şekilleri daha sade bir görünüm kazanmaya başlamışlardır. Ortaçağ boyunca silah olarak da kullanılan, Avrupalılar' ın halbert (saplı balta), Osmanlılar' ın alem, gönderli balta veya .teber dedikleri bir tür alemler, genellikle mızrak ucu altında çift ağızlı veya sırtı mahmuzlu balta gibi dürtücü- kesici formlarda yapılmışlardır.

... Birer kumaş parçasından ibaret olan ilk flama, bayrak ve sancakların daima mızrak ucuna bağlanmış olmaları, tarih boyunca en çok kullanılan gönder aleminin, o amaçla yapılmamış olmasına rağmen mızrak temreni olduğunu ortaya koymaktadır. Manevi koruyucu niteliğiyle bina çatılarına takılan alemlerin de bilinen ilk örneği mızrak temreni şeklindedir. M.Ö VIII. yüzyıla ait olan bu alem, Assur Kralı II. Sargon' un sarayındaki zafer kabartmalarında, yağmalanması tasvir edilen bir Urartu

mabedinin çatı tepesinde yer almakta olup Urartular' ın baş tanrısı Haldi' nin (savaş tanrısı) sembolü olan mızrak temreni şeklinde yapılmıştır.

Her ne kadar Sumer tasviri eserlerinde de bazı mukaddes çadırların üzerinde çeşitli sayılarda alemler görülmekte ise de bunlar daha sonraki devirlerde çatı veya kubbelerin tepe noktasına takılan alemlerden oldukça farklıdır. Bilinen ilk bina aleminin bir mabedin çatısında bulunması ve mimarlık tarihi boyunca da yalnız mabet,medrese, şifahane, çarşı ve mesken gibi mukaddes ve mübarek tanınan binalarda kullanılıp özellikle İslâm mimarisinde kubbeli dahiolsa, şer' an kerih sayılan ve içinde Kur' an okunması, namaz kılınması, hatta selam verilmesi caiz olmayan hamam, (soyunmalık hariç) kaplıca ve apteshane gibi binalarda kullanılmaması, bina alemlerinin de gönder alemleri gibi daima mukaddes kabul edildiklerini göstermektedir. Bugün hâlâ devam eden, kubbesi tamamlanan camilerle çatısı kapanan görkemli binaların tepe noktalarına, dini törenle ay-yıldız veya düz kırmızı bayrak (alem) dikilmesi geleneği de, eski devirlerde alemlerin çatılara henüz inşaat bitmeden takıldığını ve böylece yapının bir an önce manevi koruma altına alınmak istendiğini gösterse gerekir.

Monçuk Alemler

İslâmiyet' in kabulünden önce Türkler' in, çadır ve sancak direklerinin tepesine genellikle küre şeklinde alemler taktıkları bilinmekte, ancak eski Türkçe kaynaklardan bu alemlere ne isim verdikleri öğrenilememektedir. Buna karşılık İranlı şair ve yazarların bu alemlerden mençuk/ menčuk şeklinde bahsettikleri görülmüş ve Farsça' da olmayan, Farsça' da ancak ilk Türk İslâm devletlerinden Gazneliler döneminden itibaren kullanılmasına başlanan bu kelimenin Türkçe monçuk/ munçuk (boncuk) olduğu tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Hilâl Alemler

Tek tanrılı dinlerden Musevilik' in sembolü " mühr-i Süleyman " Hıristiyanlık' ın sembolü " haç" ve İslâmiyet' in sembolü "hilâl" motifleridir. Bunlardan M.Ö I binyılın ilk çeyreği içinde benimsendiği anlaşılan mühr-i Süleyman, birbirine geçmiş biri koyu, diğeri açık renkli iki üçgenden oluşarak ruh ile vücudun birleşmesini sembolize etmekte, Hıristiyanlık' ın sembolü olan haç da Hz. İsa' nın çarmıha gerilişinin hatırasını yaşatmaktadır. İslâmiyet' in sembolünün niçin hilâl olduğu ise bugüne kadar yeterince araştırılamamıştır.

Hilalin menşei hususunda ileri sürülen fikirlerin daha çok milliyetçi duyguların etkisi altında kaldığı görülmektedir. Batılı yazarlar hilalin İstanbul' un fethinden sonra Bizans' tan Türkler' e geçtiğini iddia ederken buna tepki gösteren Türk yazarlar da Türkler tarafından Orta Asya' dan getirildiğini ileri sürmüşlerdir. Hilalin Bizans' tan Türkler' e geçtiği yolundaki görüş, burada üzerinde durmayı gerektirmeyecek derecede ilmi gerçeklerden uzaktır ve bu tezi sadece Endülüslü Hami' nin, İstanbul' un fethinden yaklaşık bir asır önce çizdiği harita tümüyle çürütmeye yeterlidir. Çünkü bu haritada, Moğol istilâsı dışında kalan İslâm devletlerinden pek çoğunun bayrağında hilâl ve üç hilâl motiflerinin yer aldığı görülmektedir.

... Hilâlin İslâm' ın sembolü olarak benimsenmesi, Haçlı Seferleri sırasında genellik kazanmıştır ve bu durum, Haçlı Seferleri' ni konu alan minyatürlerde, Haçlı kalkanlarındaki haçlara karşı Müslümanların kalkanlarına hilâl resmi konulmak suretiyle gösterilmiştir.

... Klasik devir Osmanlı kubbe alemleri, genel olarak kova-küp-bilezik-armut-tepelik şeklinde isimlendirilen ana parçalardan oluşmakta (res.1) ve günümüze kadar aralarında, değişik tepelikler kullanılmış olsa dahi, gövde parçalarının sayı ve boyutlarında görülen bazı küçük değişikliklerin dışında önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Bugün babadan oğula geçen bir zenaat olarak alem yapımcılığı yalnız İstanbul' un bakırcı esnafı arasında yer almakta ve Türkiye' nin her yerinde, yeni yapılan camilere İstanbul yapısı alemler takılmaktadır; yapılan alemler ise özel siparişler hariç, daima aynı klasik modelde olmaktadır. Buna göre XVI. Yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarının belki her yerinde, özellikle İstanbul' a yakın Bursa gibi bakırcılığı gelişmemiş bölgelerde kullanılan alemlerin de genellikle İstanbul' da yapılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Halbuki çoğunluğu Bursa ve ilçelerinde olan erken devir Osmanlı camilerinin hemen hepsinde, İsatnbul cami kubbelerinde hiç görülmeyen, genellikle kaidesiz (kova) ve gittikçe küçülen üç veya dört küre ile (aynı çapta olanlar da vardır) bir tepelikten ibaret madeni alemler bulunmaktadır. (res.2) Kaidesiz olması sebebiyle, klasik devir camilerinin ancak minarelerinde görülebilen bu arkaik manzaralı alem tipinin yalnız erken devir camilerinde bulunması, ya orjinal olduklarını veya orjinallerinden aynen kopya edildiklerini yahut en azından Bursa' da böyle bie alem geleneğinin mevcut olduğunu göstermektedir.

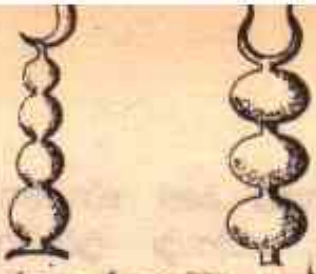

Boynuz Alemler

Sayıları büyük bir yekun tutan boynuz şeklindeki alemler ilk defa Anadolu' da yapılmışlardır. Bunların bilinen en eski örneğinini Konya' daki Hoca Fakih Türbesi' nin (1455, Karamanlı) ,siluetli henüz açılmamış gül koncasına benzeyen beyaz mermer alemi olduğu kabul edilebir. Profilden yassı olan alemin ortası boştur ve kolları gittikçe incelerek yükselmekte ve sivri uçları tepede biribrine iyice yaklaşıp yukarı doğru yönelmektedr. Daha sonra hilal alemler gibi madenden yapılmasına başlanan bu tip alemler, kırılma kaygusundan uzaklaşıldığı için çok daha zarif ve çok daha bariz boynuz şekilleri almışlardır.(res.3)

Selçuklular' ın Orta Asya' dan getirdikleri beyaz mermer monçukların yanı sıra Beylikler Devri' nden itibaren kullanılmasına başlanan boynuz ve at nalı şeklindeki bu tür alemler, eski bir Anadolu geleneğinin devamı niteliğindedir. Anadolu mimarisinde, Hititler' in düz dam örtülü kerpiç binalarından sonra ilk defa çatı örtülü ahşap bina tipini getiren Frigler' in, M.Ö VI. Yüzyıla ait, mabet cephesi şeklindeki kaya kabartmalarının alınlık tepelerinde, boynuz biçimi cami alemlerinden hiç farkı olmayan alemler görülmekte ve bunların, sanıldığı gibi boynuz olmayıp boynuz şeklinde yapılmış alem oldukları (muhtemelen ahşap) açıklıkla anlaşılmaktadır. Kanaatimizce, yukarıarda temas edildiği üzere Yunan mimarisindeki volütlü lir ve palmet şeklindeki akroterlerin prototipini teşkil eden bu ilk boynuz alemler, Anadolu İslâm mimarisinde de aynı şekil ve aynı fonksiyonla yaşamaya devam etmişlerdir. Bugün Anadolu' da görkemli evlerin çatı alınlıklarına veya kapıların söve başlıklarına boynuz takılması adeti ise hiç şüphesiz bu mimari geleneğin kaynağını oluşturmaktadır. Boynuz, özellikle boğa boynuzu, tarih öncesi devirlerden beri dünyanın hemen her tarafında güç-kuvvet sembolü kabul edilerek Eskiçağ tanrı tasvirlerinde ulûhiyyet alameti, muharip miğferlerinde ise koruyucu-korkutucu bir unsur olarak kullanılmıştır; binalara takılış nedeni de bu koruyuculuk vasfıdır. Öte yandan tasviri Mezopotamya sanatında ay tanrısı Sin' in, sembolü olan hilâl elinde tuttuğu zaman boynuzlu, elinde tutmadığı zaman da tepesinde hilâl bulunan bir başlıkla tasvir edildiği, böylece hilâlin boynuz yerine kullanılmış olduğu görülmektedir. "Ay boynuzlu inek" tabirinin de gösterdiği gibi boynuz ile hilâl arasında açık bir benzerlik mevcuttur ve ayrıca her ikisi de manevi koruyucu kabul edilmektedir. Atların boynuna takılan, menşeini yukarıarda açıkladığımız hilâl nazarlıklar da genellikle, boynuza benzetildikleri çin, dipleri kesilip düzeltilerek birbirine bitiştirilen yaban domuzu dişlerinden yapılmaktadır. At

nalının uğur sembolü ve nazarlık olmasının asıl sebebi ise boynuza ve hilâle benzetilmesi olsa gerekir. Nitekim Anadolu'da bazı düğün bayraklarında "el" ve "nal", bazılarından da " el" ve "hilâl" motiflerinin yer aldığı görülmektedir.

... Sonuç olarak Anadolu İslâm sanatında bina alemlerinin, Orta Asya menşeli monçuk, Anadolu menşeli boynuz ve Yakın Doğu menşeli hilâl şekillerinde geliştikleri ve bunlardan hilâl alemlerin, pek çok yazarın sandığı gibi boynuzdan türemeyip *(geniş bilgi için bkz. Nour, 391-402; Arseven, 41 V.D.,133)* her ikisinin de ayrı ayrı oluşturdukları, ancak aralarındaki büyük benzerlikten dolayı birbirlerine yaklaşık form ve boyutlarda yapılıp ayrı kaide sisteminin tepesine takılarak kullandıkları kabul edilebilir.

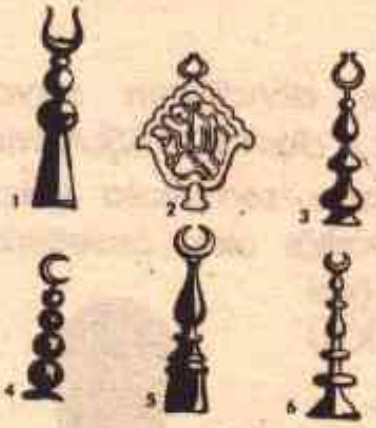

1- Büyük C. (Alâuddin Selçukî) (Sinop)
2- Yeni C. Muvakkithane (İst.)
3- Zeynep Sultan C. Kubbesi (İst.)
4- Çelebi Mehmed C. orta kub. (Bursa)
5- Selimiye C. mimberi (Edirne)
6- Sultan Ahmed büyük kubbe (İst.)
C.E. Arseven, San Ans. I. s. 42-43

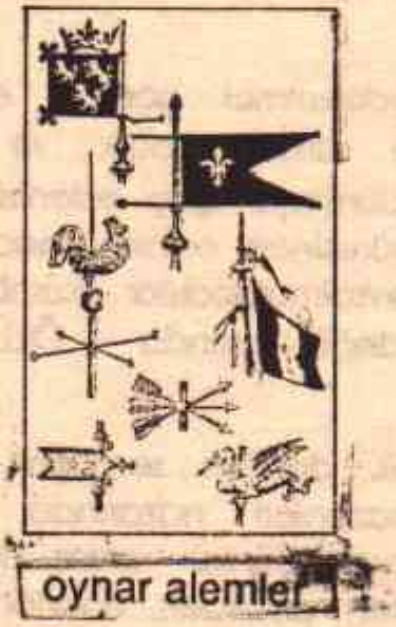

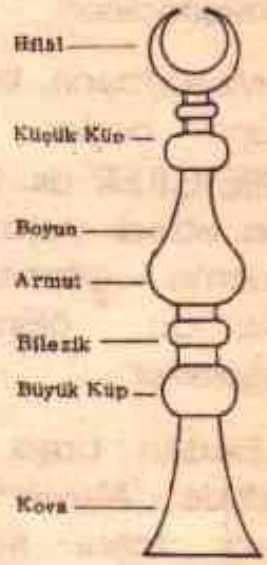

MEZAR TAŞLARI

Genel bir bilgi sunmak için ayırdığımız bu bölüme, mezar taşlarının her şeyden önce bir HALK SANATI ve İNSAN'ı simgeleyen ve anlatan kültür belgeleri olduklarını söylemekle gireceğiz...

İnsanlar doğar, yaşar ve ölürler. Bu, doğa'nın değişmez ve acımasız bir yasasıdır. Yaşam bir cümle ise, mezar taşları bu cümlenin bitimine konulan ve onu ölüm denilen, bundan sonra başlıyacak ebedi bir yaşamdan ayıran kaskatı, taştan bir nokta, olacaklardır. Ancak bu nokta tıpkı bir ÜNLEM İŞARETİ benzeri, gözlerimizin önünde dikilip somutlaşmakta ve çağlar boyu zamanın oluşturduğu UNUTKANLIĞA karşı olan inatlı direnişlerini göstermek, haykırış ve UYARILARI'nı adeta, duyurmak istemektedirler!..

Mezartaşları, biz sevdiklerimizi gömüp evlerimize döndükten sonra, onların başları üstüne dikilen, sadık ve ebedi dostlar, TAŞLAŞMIŞ NÖBETÇİLER'dir. Öbür dünyaya göç edenlerin ruhlarını semavata yolcu edip, ebedi yaşamları süresince onların maddesel varlığı olan cesetlerini bekleme görevini devralmaktadırlar...Kümbetler gibi onlar da ölümü değil, aslında ÖLÜMSÜZLÜĞÜ simgelerler.

Eskden başa KAVUK denilen serpuşlar giyiliyordu. Özellikle Mevlevi semazenleri nazarında, bunlar bir mezar taşını simgeliyordu..Çünkü onlar, "benim için varolan bir son'a neden şimdiden hazırlanmıyayım? ", dercesine mistik bir görüşün etkisiyle, ebedi ve sadık dostlarını daha hayattaayken, başlarının üstünde taşımayı adeta bie zevk ve vecibe olarak kabul etmişlerdi...

Mezar taşları üstüne kazılan figürler, motifler ve yazılar sadece acıklı duyguları değil, ölümden sonraki yaşam inanç ve felsefesini de dile getirmektedirler. Bu bakımdan şekli ve boyutları ne olursa olsun, onlar bazen yüzyılların doldurduğu mesajları içeren, geçmişi kanıtlayan SESSİZ TANIKLAR olarak yaşamlarını sürdürecekleridir..

- Boyutlarının farklı oluşu, ölen kişinin sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili olup, kısa boydakiler üzerindeki işçilik daha kaba bir görünümdedir.

- 20-30 km. Uzaktan getirilen taşlardan imâl edilen mezarların ŞAHİDE' leri mihrap görünümündedir.
- Çeşitli hayvanların stilizasyonu ile ortaya çıkan süs öğeleri, tamamen soyut anlayıştaki rumi motifler, yıldız ve burmalı sütunlarla çerçevelenmiştir. Geometrik rozetler ve fırıldak çiçeği bulunur.
- Taşın genel karakteri bir dikdörtgen prizmayı andırır. Bazılarında ahiliği sembolize eden serpuşlar bulunur.
- Gerek mimari alanda, gerekse görsel sanat bakımından, yıldız ağları taşın üstünde adeta bir dantela görünümünde olup ona dokusal bir etki kazndırır.
- Tüm bu süsleme ögeleri negatif olarak oyma ve positif olarak kabartma şeklindedir. Yani, birincisi dolu üzerinde boş, ikincisi boş üzerinde dolu etkisi yapmakta, böylece, sıcak, sevimli ve kıvrak bir hava vermektedir.

Mezarlıktaki taşlardan kadınlara ait olanları daha süslüdür. Aynı yerde küfi yazılı koyun biçiminde bir mezar taşı görülmeye değer.

Selçukludan Osmanlı dönemi sonuna kadar geçen dönem içinde Anadolu' nun çeşitli yörelerinde dikili duran mezar taşlarının pek çok ilginç örneği vardır.

RESİM (1) de görülen mezar taşı XII.yy. Selçuklu dönemine aittir. Boyu 3,5 m' yi geçer. Taşın genel karakteri çok sade ve net bir biçim olan dikdörtgen prizmadır. Mezar taşının üst kısmının iç yüzünde dışa doğru uzanan bir süre kademelerle devam ettikten sonra bütünle kaynaşan bir çıkıntı vardır. RESİM (2) de daha iyi izlenen bu çıkıntılar, taşın üst kısmında dinamik bir hareket oluşturmakta ve bu hareket yine bu çıkıntıların aracı ile toprak yönüne uzanmaktadır. Mezar taşına plastik açıdan katkıda bulunan ve objeye bir akıcılık ve dinamizim kazandıran bu tür biçimlendirmenin DOĞMA, BÜYÜME ve ÖLME döngüsünün plastik uygulaması olduğu ve bu anlatımın kökeninde derin bir duyarlık yattığı sanılıyor. Genel görünümü ile, sağlamlık, ağırbaşlılık ve oturganlık etkisi yapar.

Alt kısmında bulunan bir çift kemerli niş, mezar taşının statik görünümüne, kendi ölçüsünde oturganlık vermektedir.

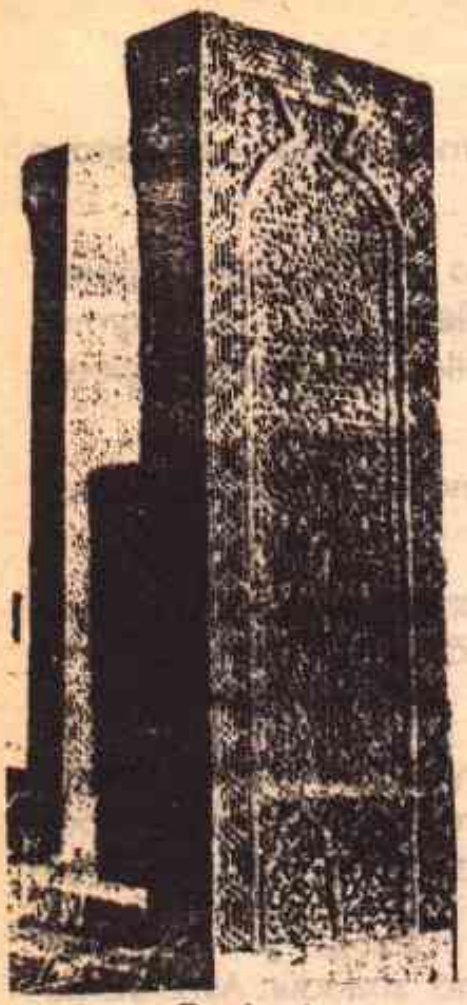

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 5

Resim 6

Resim 4

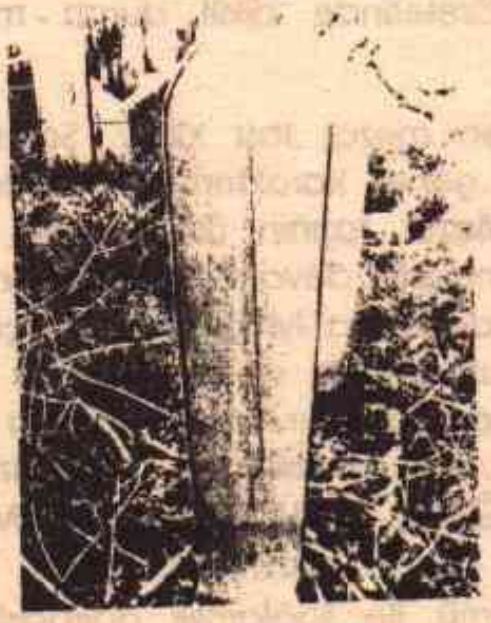

Resim 7

Resim 8

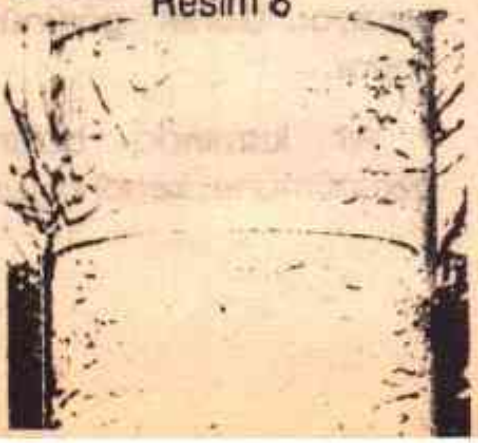

Resim 9

Tepedeki ters üçgen ve üçgenin kenarlarındaki genişleme, oturganlığa ters bir görüntü getirmekte, çekme ve gerilme etkisiyle, taşın statik elemanları ile çatışan ZIT VE DİNAMİK bir etki oluşturmaktadır. Bu kontras güçler mezar taşını monotonluk' tan kurtarmış ve onun ağır kitle etkisini daha esnek bir hale getirmiştir. Taşın çevresini sıkıca saran geçme motifli çerçeve, ayrı yönde-zıt hareketleri- paketlemiş ve bandaj yapmıştır.

Kuralları çok ince bir geometriye dayanan yıldız ağları, geçmeler ve rumiler, taşın yüzeyine bir dantela görünümü vermiştir.

Ayrıntıların oluşturduğu hacimlerin aldığı ışık-gölge, kütleye bir hareket ve sıcaklık getirmektedir.

RESİM(3)' te görülen yazı iki türlü kullanılmıştır : Negatif olarak oyma, pozitif olarak kabartma. Birincisi dolu üzerine boş, diğeri ise boş üzerine dolu etkisi yapmaktadır.

RESİM(4)' te görülen mezar taşı Bursa' da Muradiye Camii avlusunda olup Erken Osmanlı dönemine ait bir yapıttır. Bu bakımdan Selçuklu özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle taşın yüzeyinde sivri kemer, burmalı sütunlar ve rumi ağlar görülür. Son derece statik ve dinamik elemanların bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış, üst tarafı sivri bir kemer' le yumuşatılmış bir dikdörtgendir.

İki yanda bulunan burmalı sütunlar, statik konumlarıyla, yapıta SAĞLAMLIK ETKİSİ verir ve sivri kemeri taşıyıcı bir rol oynar.

Burmalı sütun başlığı olarak kullanılan eşkenar dörtgenler ona canlılık ve hareket kazandırır. Nitekim bu ögeler kapatıldığında, mezar taşında bir ağırlık ve hantallık etkisi algılanmaktadır.

Harfler dikey elemanları mezar taşı üzerinde alansal bir bütünlük sağlamakta, eğri elemanlar ise bu alanı yumuşatmaktadır.

Yatay çizgilerle taşın proporsiyonlara bölünmesi, kitle üzerinde zenginlik yaratmıştır.

Yazının sade bir dikdörtgen içine alınması, onu ön plana alarak, daha iyi okunmasını sağlamıştır.

Sivri kemerin üst kısmındaki rumi motif tek başına bir süs ögesi olup, kütlenin üst konturları ile uyum yapıp, yapıtla bütünleşmiştir.

Taşın üst kısmında DIŞTAN İÇE BİR BASINÇ ve içten dışa doğru bir PATLAMA etkisi oluşturulmuştur.

RESİM(5)' te görülen mezar taşı bugün Eyüp camii haziresi (etrafı duvarla çevrili küçük mezarlık) nde bulunmaktadır. Ayrıntıdan çok bütüne önem verilmiştir. Üstüne damga niteliğinde hareketli bir kitabe konulmuştur.

RESİM(6)' ta görülen kavuklu mezar taşı da aynı mezarlıktadır. Dekoratif öğelerin kullanılmasına gerek duyulmayan bu kompozisyonda kütle, ana yapısı küre ve kare prizma olan iki ayrı geometrik şeklin birleşmesinden meydana gelmiştir.

RESİM(7)' deki mezar taşı da Eyüp' te bulunmaktadır. Son derece sade, ağırbaşlı bir görünümü vardır. Anlatımda kütle tesiri amaçlanmıştır. Yazı kütle tesirini hareketlendirip ona dinamik ve canlı bir görünüm vermektedir. Yazıların karakteri dikdörtgen elemanlar içinde farklı olarak işlenmiştir.

RESİM(8)' te görülen mezar taşında konturlar net ve belirgindir. Stilize selvi motifin boyutu, bulunduğu yüzeyin oranı ve yeri genel yüzey üzerinde iyi seçilerek, yapıtta dengeli ve monoton olmayan bir etkiye varılmıştır.

RESİM(9)' daki taş Ampir üslubuna (1808-1874) uygun özellikte biçimlenmiştir.

Osmanlı mimarisinde CAMİ KAPILARI gibi, mezar taşlarının da küçüldüğü ve İNSAN BOYUTLARI' na yaklaştığını görürüz.

ÖLÜM

Gerçek (pozitif) varlığı olan her hangi bir şeyin sonunu (bitimi) belirleyen bir olaydır. Bir insan, hayvan veya bitki nasıl birer canlı varlık iseler, bir dostluk, ittifak, sulh ve tarih çağı da yaşayan, canlı olan, olgulardır. Ölüm, anlamı ve içeriği olumlu olguların bitimidir. Bu bakımdan bu fırtınanın sona ermesi bir ölüm olarak nitelenemezken, güzel bir günün, mutlu yaşantıların bitiminden (ölüm olarak) söz edilir.

Ölüm, ahret' te (öbür dünyada) uhrevi bir süreklilik içinde geçeceğine inanılan bir başka tür yaşamın ifadesidir. HAKKA ulaşabilmek için çıkılacak yolculuğun eşiğidir. Ölüm bir başka âleme GEÇMEK için

geçilen bir kapıdır. Ancak bu çıkış, hemen ardından açılan diğer kapı' dan yapılacak bir GİRİŞ' e dönüşmektedir...

Sembol olarak ise ölüm, mevcudiyetin kalımlı ve yok edici bir yüzüdür. Ölüm, varlıkların, önüne geçilemeyen, durdurulamayan gelişimi içinde kaybolan şeyin ne olduğunu gösterir ve bu yönüyle yeryüzü' nün sembolizmine katılır. Cennet ve cehennemlerin bilinmeyen âlemlerinde teşrifatçılık yapar. Bu durumda ölüm iki görünümlü bir özyapıya sahip bulunuyor. Biri dünyanınki, diğeri öbür dünyaya geçişin inanç ve kurallarına yaklaşımıyla ilgili...Bu anlamda ölüm psikolojik bir değer ifade etmektedir.

Onun etkisine uğramış yaratık, yaşamı süresince sadece maddi ve hayvani duygularıyla günlerini doldurmuşsa, ve hayvansal bir âlemde yaşamışsa o' nun gideceği yer er veya geç, cehennem olacaktır...Buna karşın uhrevi, canlı ruhlar alemi düzeyinde yaşamışsa, ölüm ona ışık âlemlerinin perdelerini aralayacaktır...

Psikologlar ve hekimlerle aynı görüşü paylaşan mistikler, her insan canlısında ve onun yaşamının her düzeyinde, ölümle hayatın aynı anda ve yerde varolduklarını, yaşam süresinde karşı güçler arasında bir gerilimin oluştuğunu ileri sürüyorlar. Ölümün bulunduğu düzey, diğerlerine oranla (ulvi), yüce bir yaşamın koşuludur. DOĞMA ve ÖLME, sadece bir BİRLEŞME ve AYRILMA' dır, deyimimize şu gerçeği de eklemek istiyoruz: "Bir şeyin ölümü bir başkasının, ya da başkalarının hayatta kalabilmeleri için gereklidir!."

Ölümün sırrı acı çektirici ve korkutucu özellikler halinde kendini göstermektedir. Olay maksimum ölçüde ele alındığında, bu sır olası bir değişikliğe ve meçhul bir varoluş âleminin yeni bir şekline karşı direniştir. Daha açık bir deyişle, yokluk âleminde kaybolma korkusudur..

Tahripkar ölüm cehennemi, bir güç olarak, tanımlanıyor. " Ölüm doğaüstü bir devdir. Onun icraatı, ölülerin etini yiyip yutmak ve onlara sadece kemiklerini bırakmaktadır. bu eylem sırasında ise cesedin rengi maviden siyaha çalan bir görünüm almakta ve tıpkı etlere konup kalkan sineklerin renkleriyle uyum göstermektedir. *(Mavi ve mora bkz.)* Bu dev dişlerini göstermekte ve onun oturduğu yere bir akbaba derisi örtülmektedir". *(Pausanias Yunanlı tarih coğrafya bilgini M.S.II Description de la Grèce)*

Mitolojide yaşam hakkı ve bağdaşık olarak ölüm hakkı, tanrıların iyeliklerindendir. Bu tanrılar ise, başta Zeus olmak üzere, Athena, Apollon, Artemis, Ares, Hekate, ve Persefon' dur. Ölüm uykusunun erkek kardeşi ve gecenin oğlu Thanotos tarafından kişilik kazanmış ve vahşi, duysuz olduğu kadar acımasız vasıflarla bürünmüştür.

Antik ikonografide, ölüm bir mezarla, veya elinde tırpan tutan bir insan, dişleri arasında insani bir yaratık tutan bir ilâh, Yazılıkaya (B) odasının girişinde görüldüğü gibi, UTATKU adı verilen kanatlı bir cin vaya biri beyaz diğeri siyah tenli iki oğlan çocuğu, bir süvari, bir iskelet, bir ölüm dansı, bir yılan veyahut ürkütücü bir görünümü olan her türlü hayvan ; at, köpek..ile canlandırılarak betimlenmiştir. UTATKU' ların iyi ve kötü olanları vardır. İyileri insan veya boğa başlı olur ve kanatlıdırlar, ellerinde su kovası taşırlar.

Ortaçağın (Taro) diskinde ölümün bulunduğu sektör (13) rakkamı ile gösterilmiştir.ölümün sembolü ise elinde tırpan tutan bir iskelet şeklinde yaygınlaşmıştı. Çünkü tırpan kötü otları olduğu gibi, her canlıyı da eşit olrak değerlendirerek kesmektedir. Ancak, XV. yüzyıldan sonraki betimlemelerde iskeletin elinde tırpan değil de bir ORAK bulunduğu gözlenir. Çünkü orak daha dikkatli iş yapar, toprağa daha yakın geçer, bu sayede sadece kötü otları olan otları biçmeyi de başarır..Eski Ahit' te da tırpandan değil, oraktan söz edilmektedir...

ORAK, ölümü ve herşeyi tahrip eden zamanın da sembolü olmuştur. Biçim olarak hilalle ilişkilidir. Devri bir hareketi yansıtır. Her yıl yenilenen hasat dönemlerini, dolayısıyla ölüm ve tekrar doğma ümidinin çağrışımını yapar. Öte yandan horoz kuyruğuna benzediğinden ve horoz da bir güneş hayvanı olduğundan, orak güneşle de ilişkili tutulur.

Ölüm olayı tek Tanrılı dinlerde ezoterik yönden ortak yorumlarla değerlendiriliyor. İslâm ölümü, Tanrının önlenemez ve değiştirilemez bir emri olarak kabul eder. Hz. Muhammed' I bir gün, önünden geçen bir Yahudi cenazesini ayağa kalkıp selamladığını görenler ona bu hareketi niye yaptığını sorduklarında, cevap olarak kendilerine " Ben o kişiyi değil, kim olursa olsun..Aslında ölümün haşmetini (ihtişamını) selâmladım! .." demişlerdir...

SON SÖZ

" Ön söz yazara, sonuncusu ise okuyuculara aittir ; çünkü kitabın değeri vadedilenlerle değil son söz hakkına sahip olanların izlenimleriyle belirlenir... "

Ben ise son söz olarak , HER NEKADAR SÜRÇ-İ LİSAN EYLEDİYSEK AFFOLA !.. demekle yetiniyorum....

N.E.

YARARLANILAN ESERLER:

YABANCI:

Dictionnaire des symboles : Jean CHEVALLER- Alain GHEERBRANT (Edition Jupiter- Paris) 1986

Tarih öncesi Ege : George THOMSON (Payel Yayınevi İstanbul) 1983

Dictionnaire de la mythologie : Michael GRANT- John HAZEL (Marabout-Paris)1985

Le monde occulte de MU, MU, Le continent perdu : James CHURCHWARD (Edition J' ai lu-Paris)1969

La Bible(Ancien Testament) : Le livre de poche (Paris) 1984

Le Nouveau Testament : Nouvelle Edition Revue (Paris) 1937

Le Symbolisme du corps humaine : (Espace libres.Albin Michel Paris) 1901

Encyclopèdie des symboles : Paris 1990

L' homme et ses symboles : (C.G. JUNG-Robert LAFFONT 1964)

İnsan nasıl insan oldu? : Say yayınları 1991 M.İlin- E. Segal

İnsan hayvan sözleşmesi : İnkilap Kitabevi 1991 Desmond Morris

YERLİ

Doğuştan günümüze büyük İslâm Tarihi : Çağ yayınları-İstanbul 1989

Mitoloji Sözlüğü : Azra ERHAT (Remzi Kitabevi-İstanbul)1978

Meydan Larousse Ansiklopedisi :

Dinler tarihi : Ahmet KAHRAMAN (Marifet yayınları,İstanbul 1984)

Cinsel yaşam : Dr. Haydar DÜMEN(Ofset basımevi, İstanbul)

Plastik açıdan Türk mezar taşları : Metin HASEKİ (İst. Devlet Güzel Sanatlar Akd. Yayınları,No 61)

Ana tanrıçalar diyarı Anadolu : Reşit ERGENER (Yalçın yayınları,İst. 1988)

Gerçeğe doğru : Onk. Dr. Halûk NURBAKİ (Zafer, İlimaraştırma Dergisi İst. 1985)

Zafer dergileri : Sargon ERDEM (İslâm Ansiklopedisi Gn. Md.-lüğü- İst.)

Sanat Tarihi araştırmaları dergileri :

İlimler ve yorumlar : İsmail HEKİMOĞLU- Hüseyin KORKMAZ (Türdav Basım ve Yayın Tic. Ve San. A.Ş. İst) 1978

Büyü (Sihir-Tılsım) : Cemal ANADOL (Devlet Yayın ve Dağıtım)

Doğa karşısında pratik ve teknik uğraş : Zeki Tez (T.C Kültür Bakanlığı 1995)

KİŞİLER

René- Xavier NAEGERT : Rahip, teoloji profesörü. Strasbourg (Yorum üslubu ve Hıristiyan inancı)

Michel DELOİNCE : Yazar. St. Honorine. Fransa (Ezoterizm)

Yavuz KESKİN : Yazar (Tercüme)

Doç. Dr. Ali MuratDARYAL : İlahiyât Fak. Öğ. Görevlisi.(Dini konularda Danışman)

Prof. Metin TUNCEL : İst. Ünv. Öğ. Görevlisi (Coğrafya danışmanı)

Dr. Ahmet MADEN : Prof. Rehber (Tıbbi danışman)

Semra FERAH : Dostluğa Çağrı Derneği Bşk. (Tanıtım)

SEMBOLLER SÖZLÜĞÜ DİZİNİ

KONU BAŞLIĞI	SAYFA NO
Sunuş	3-5
Kapsam ve amaç	6-9
Nedir sembolizm?	9-11
Bazı sözcüklerin açıklaması	11-17
Antikitede sembolizm(Kayıp kıta Mu)	17-18
Sayılar	18-47
Renkler evreni	47-51
Renkler	51-69
Çizgilerin psikolojisi	69-71
Nokta,Daire,Kare,Üçgen Koni,Üç ayak,Yamuk	71-88
Salomonun mühürü	88-89
Kare	90-91
Küre ve kubbe	91-92
Küre: Bir tanrısallık sembolü mü?	93-98
Küp	98-99
Beşgen(Pentegram)	99-100
Altıgen(Hegzagram)	100-101
Sekizgen	102
Haç ve çeşitleri,biçimleri	102-108
Li çiceği	108
Svastika (Çengelli haç)	108-112
Geometrik sembolizm	112-114
Üçgen ve haçla ilgili kişisel Bir görüş	114-115
Selçuklu-Osmanlı ve T.C Devletlerinin başkenleri ile ilgili bir Değerlendirme	116-117
G Harfi	117-118
Kilise	118-123
Kapı	123- 131
Eşik	131-132
Anahtar	132-133
Şehir	133-134
Akrapol	134-136
Nekropol	136-137
Merdiven	138-140
Ateş	140-145
Ateşe tapınma(Ateş kültü)	145-147
Kömür	147-149
Kül	149-151
Baca-Şömine	151-152
Duman,tütsü ve Bukut	152-154
Süpürge	154-155
Mum ve Mum Alevi	155-158
Lamba	158
Yedi Kollu Şamdan	159
Taş(Dikilitaş)	159- 167
Dağ	167-171
Mağara	171-173
Ay	173-175
Kadın ve Ay ilişkisi(Aya tapınma)	175-178
Ay ve Aşk	178-179
Güneş	179-180
Işın-Işık	180-181
Gök	181-182
Hava	182-183
Rüzgâr	183-184
Sis	184-185
Nefes	185-186
Toprak	186-187
Su	187-190
Yağmur	190-191
Deprem,çamur	191-192
Nehir	192-194
Dalga	194
Göl	194-195
Deniz	195

KONU BAŞLIĞI	SAYFA NO
Kil ve hamur yoğurmak	195-197
Insan	197-199
Ayak insan,ağaç bağlantısı	199
Bacaklar,dizler,karaciğer	
Akciğerler,yüzümüz,beyin	
Beyincik,insan sembolizmine	
Ilişkin örnek ve özdeştirmeler	199-205
Hermafrodites	205
Salmakis efsanesi	205-208
Çoban	208-209
Gölge	209-210
Duvar-sur	210-211
Baş(Kafa)	211-212
Yüz(Surat)	213-214
Kaş ve kirpikler	214
Melekler	215-216
Kafatası	217-219
Iskelet	219-220
Kıl,saç,sakal,bıyık,diş ve tırnaklar	220-225
Göz	226-228
Burun	229-231
Dil	231-232
Kulak	233-234
Söz	234-237
Sessizlik ve Dilsizlik	237-239
Boyun,Boğaz	239-242
Meme	242-243
Kollar	243-244
El	244-247
Parmaklar	247-249
Jest dili ve ses dili GÖBEK DANSI	249-251
Ayak	251-257
Cinsel yaşamda ayak	257-259
Anadolu ve insanı	259-262
Anadolu HARİTASI	

KONU BAŞLIĞI	SAYFA NO
Topuk,Kan	262-264
Kurban kesmek	264-266
Tükürük,Kemik	266-267
Kitap	268-270
Çivi yazısı,Tabletler	270-272
Hieroglif	272-273
Fresk,Fresko	273-274
Minyatür,Hat sanatı,Küfi yazı, Arabesk,Mozaik	274-278
Cesedin yakılması(Kremasyon)	278
Parfüm(Hoş koku)	279-280
Piramit(Ehram)	280-281
Tümülüs	281-282
Ana-Anne	282-286
Şifalı otlar	286-287
Delsiz,Kadın erkek sembolleri	287-288
Yön	288-289
Doğu-Batı	289-292
Sağ ve Sol' un yorumu	292-295
Uğur,uğurluk,nazar,muska	295-299
Döğüşme	299-300
Savaş,seyahat	300-302
Öpmek,öpüşmek	302-304
Dans	304-305
Fallüs	305-306
Sütun	306-307
Tapınaklarda seks Fallüs kültü)	307-315
Ekmek	315-317
Şarap	317-318
Kaşık,Aşure,Ay Çöreği Çay bardağı	318-319
Fülüt(ney)	319-320
Lir(Arp),Şarkı,Kudüm(Dümbelek) Trompet	320-322

KONU BAŞLIĞI	SAYFA NO
Baston(Asa)	322-324
Kadüse	324-326
Yazı,Alfabe	326-327
Noktalama işaretleri(imleri)	327-329
Kemer,Toka,Kuşak	329-332
Düğüm	333-336
KulpluHaç	336
Rulo,Tomar,Kurdela(Ruban)	337-338
Kılıç	338-339
Çift yüzlü balta,Tuğ(Sorguç)	339-340
Makas,Bıçak	340-341
Beşik,Yatak(Döşek)	341-342
Manto	342-343
Gömlek	343
Spiral	344
Kuyu ve Kova,Vazo,Havan Küp,Çanak-Çömlek	345-347
Çeşme	347-348
Tünel,Potern	348-349
Ayna	349-351
Ok,Yay,Kiriş ve ok atmak	351-355
Üç dişli yaba	355-356
Tiyatro	356-357
Halı(Uçan halı)	357-359
Bronz,Demir,Şakül(Çekül),Pergel Gönye	360-362
Gümüş,Altın,Kristal,Onyx (Hacı Bektaş taşı)	362-366
Hale	366-367
Güneş şemsiyesi(Ombrel),Hararet-ışın	368-369
Yumurta	369-370
Mevsimler	370-371
Gezegenlerin insan yaşamıyla olan ilişkisi	371-372
Tarım(Sığırtmaçlık)	372
Orman(Ağaç sadece ağaç değidir)	373-377
Hayat ağacı	377-378
Zeytin ağacı,İncir ağacı,Selvi,çam, Sedir çamı,Palmiye,Defne	378-381
Akasya,Kavak,Meşe,Diken,Nohut, Leblebi,Badem ağacı ve Badem	381-386
Çalı	386-387
Akant yaprağı,Meyve,Nar,Elma Buğday,Gül,Sarmısak	387-392
Hayvan,İnsan hayvan sözleşmesi	392-402
Hayvanlara tapma(Zoolatri)	402-406
Fil, Boynuz,Bereket boynuzu Kuyruk,Kuyruklar ve insanlar	406-411
Kikloplar,Dragon (Ejderha),Griffon, Pegassos,Kentavros	411-414
Aslan ve Sfenks	415-418
Boğa-İnek	418-420
Eşek	420-424
At	424-426
Geyik ve Ceylan	426-429
Köpek	429-431
Çakal,Deve	431-434
Keçi,Kuzu,Fare	434-437
Köstebek	437
Yılan	438-446
Karınca,Kırmızı karınca	446-447
Scarabe(donguzlan böceği)	447-449
Akrep,Salyangoz	449-450
Balık	450-454
Fok balığı,İstiridye	455-456
Yunus balığı Sazan balığı	456-457

KONU BAŞLIĞI	SAYFA NO
Yengeç	457-458
Kanat	458-459
Baykuş,Arı-Bal	460-461
Horoz	461-464
Tavus kuşu,Kuş	464-468
Kartal,Çift başlı kartal	468-471
Leylek,Kuğu,Kumru,Güvercin, Bülbül,Keleynak kuşu	471-474
Tesbih	474-479
Din ve insan	480-483
Islâm dinine ait hatırlatıcı bilgi ve Yorumlar	483-486
Hz.Muhammet ve Peygamberlik	486
Kuranı Kerim	487-488
Cami ve medrese	488-497
Minare	497-500
Ezan ve namaza hazırlık	500-503
Kubbe,Mihrap	503-508
Namaz	508-514
Camilerde iç süsleme	514-516
Sünnet	516-518
Alem-alemler	518-523
Mezar taşları,Ölüm	524-530
Son söz	531
Bir Fransız ilahiyat profesörünün Türkiye ve sembolizm konulu makale ve tercümesi	numarasız
Yararlanılan Eserler ve Kişiler	532-533

EFESLİ BİR GENEL EV KADININININ
KARTVİZİTİ (!)

AĞAÇ SEMBOLİZMİ

(Ergun ARIKDAL'dan alıntıdır. Ruh ve Madde yayınları Dergisi)

Simgesel temaların en yaygınlarından biri olmuştur ağaç... Ağacın simgeselliği üzerinde yazılmış bir çok eser bulunmaktadır. Bunların her birinde ağaca bir kutsallık verilmiş olmasına karşın onun hiçbir zaman dinsel bir ibadet aracı olduğunu savunan bir yoruma rastlamıyoruz. Yani ağaca tapınılmamıştır ama, ona yüksek düzeyde bir kutsallık yüklenmiştir.

Ağacın bu şekilde bir simgelenme özelliğinin oluşu onun yapısıyla çok ilgilidir. Ağacın daima yerden göğe doğru yükselmesi, küçük bir tohumdan kocaman bir gövde, dallar, yapraklar ve meyveler vermesi yanında, onun mevsimden mevsime değişikliğe uğraması, yani yapraklarını dökerek bir nevi uykuya, dalması, hatta ölmesi, sonra toprak altında kalmış olan köklerinin herhangi bir yerinden yeniden bir filiz sürmesi, kuru gövdenin yanında yeni bir dalın ortaya çıkışı (yaşam-Ölüm devinimini göstermesi) insanların ilgisini çekmiştir. Ağacın dikey hali, insanların zihninde, gelişmenin bir simgesi olarak yer almıştır. Çünkü gelişme nedense, imaj olarak hep yükseliş, yerden, topraktan ayağı kesmek, semavileşmek ve gök yüzüne doğru çıkış olarak imgeleniyor.

Bilinen normal ağaç sembolünden başka bir de TERSİNE AĞAÇ yani kökü yukarı doğru, dal ve yaprakları yere değen bir ağaç sembolü de bulunmaktadır. Alışık olduğumuz tarzdaki ağacı sembol olarak ele alanlarla, aynı ağacı ters dönmüş gibi düşünenler arasında bir gelişim (tekâmül) farkı bulunmaktadır. İnsanlar bir aşamadan sonra, bu tersine duran ağaç sembolünü benimsemişlerdir. Bu ağacın kökü yukarıda olduğundan besleniş yerden değil, göktendir. Sonuç olarak, birincisi meteryalist tarzda bir ağaç simgesi, ikincisi ise spritüel bir anlayışı temsil etmektedir. Ayrıca ağacın yapraklarının sararıp dökülmesi ve sonra tekrar yeşerip çıkması evrensel gelişimin devresel karakteri için de bir simge olmaktadır. Hatta kesilen (öldürülen) bir ağaç

gövdesinin yanlarından bahar gelince tekrar sürgünlerin çıkması, ölümün ve yeniden doğuşun simgeleri olarak düşünülmektedir.

Ağaç evrenin üç katıyla ilintilidir: Toprak altı, toprak yüzü ve toprağın üstündeki yükseklikler. Kökler arasında kurtçuklar, sürüngenler dolaşır, dallara kuşlar konar. Bu iki âlemi, yani yer ve göğü ağacın gövdesi birleştirir. Ağaç bu âlemleri bir birim içinde topladığı gibi dünyayı yaratan dört elemanı da bir araya getirir: Besi suyu ile dolaşımı yapar, toprak kökler vasıtasıyla kendi bedeni ile bütünleşir, hava yapraklarını besler, ateş ise odunun sürtünmesiyle elde edilir. Yani ateşe ait olan bir öz bulunur kendisinde...

Ağaçta bulunan hava, ateş, su ve toprak ana maddelerinin başka ESİR denilen bir beşinci eleman da vardır. Esir, sözcük anlamıyla, havadan hafif olmak üzere, gök cisimleri arasında varlığı tasarlanan bir ortamdır.

Bu eleman ise HAYAT AĞACI şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ağacın sahip olduğu simgelerden biri de onun DÜNYA EKSENİ oluşudur. Kökleri yerde, dalları gökte olan ağaç, her yerde yerle gök arasında kurulan ilişkinin simgesi olmuştur. Bu anlamda ise bir MERKEZ niteliği taşır. Böyle bir durumda DÜNYA AĞACI dünya ekseniyle eş anlamdadır. Bir çok gelenek ve toplumlarda değişik ağaçlar bu eksenin simgesi olmuştur. Örneğin, Fransa'da Meşe, Germenlerde Ihlamur, Skandinavya'da Dişbudak, Hint yarımadasında Banyan ağacı, Sibirya'da Kayın ağacı, İslâmda ise Zeytin ağacı bu bakımdan kutsal kabul edilmiştir.

Eksen ağaç (kayın) Sibirya ve Orta Asya'daki Şaman çadırının ve Siu Kızılderililerinin güneş dansı hücresinin ortasında bulunur. Özellikle at derisinden yapılan Şaman çadırının ortasında kayından yapılmış bir tek sırık (direk) vardır. Şaman bu çadırın içinde transa geçer ve çeşitli ruhsal planlarla irtibat kurar. Çinlilerin Kıyen-Mu ismini verdikleri ağaç da dünyanın merkezi addedilir. Bu öyle bir ağaçtır ki, dibine gölge düşmez ve sallanmaz. Sekiz dalı, sekiz kökü vardır. Bunlarla sekiz göğe (göğün sekiz katına) ve ölülerin oturduğu sekiz kaynağa dokunur. Resuller (şamanlar) yer ve gök arasındaki inip çıkmalarını onun üzerinde yaparlar.

HAYAT AĞACI. Evrensel Hayat Ağacı deyimi Tevrat'tan gelmektedir. Tekvin (yaradılış) bahsinde şöyle geçer: (Bab II dördüncü ayet) "Rab Allah yeri ve gökleri yaptığı günde yani yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerin asılları bunlardı... Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu, bitmemişti. Rab Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı ve toprağı işlemek için adam yoktu ve yerden buğu yükseldi, bütün toprağın yüzünü suladı ve Rab Allah yerin toprağından ADAM'ı yaptı; onun burnuna hayat nefesini üfledi. Ve Adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah doğuya doğru ADEN'de bir bahçe yaptı ve yaptığı Adam'ı oraya koydu. Ve Rab Allah görünüşü güzel ve yenilmesi lezzetli olan her ağaçla beraber bu bahçenin ortasına" Hayat Ağacı'nı ve iyilik ve kötülüğü bilme Ağacını yerden bitirdi. Bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı, dört kola ayrıldı..." Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye, fakat iyilik ve Kötülük Bilme Ağacından yemeyeceksin!" diye tembih etti. Çünkü onu yediğin gün ölürsün!...

Burada "ölürsün "sözü ile normal fiziki ölüm kasdedilmemektedir, Burada sembolik bir anlatım vardır. Aslında" İyilik ve kötülüğü bilme Ağacı" diye bir ağaç yok, fakat iyilik ve kötülüğü bilen bir şuur var. İnsan iyilik ve kötülüğü birbirinden ayırt edecek şuur açıklığına ulaştığı anda eski realitesinde ölür, yeni bir realite doğar... Yani artık Adem'in Aden realitesi içinde kalmasına da gerek yoktur.

Hayat Ağacı her şeyden önce bir merkez fonksiyonuna sahiptir. Onun üsaresi(özsuyu) bir nevi göğün şemblemleri (!) gibidir. Meyvesi de ölümsüzlük sağlar. Aden bahçesinde insan için gerekli her şey bulunmaktaydı. Adendeki Hayat Ağacı'nın meyveleri İslâmda TUĞBA AĞACI ile özdeştir. Hatta Tuğba Ağacı birçok İslâm ezoterizminde, kök yukarı, dallar aşağıda olarak ifade edilir.

Anadolu köylerinde sık sık kilimler üzerine işlenmiş ağaç desenleri ile karşılaşılır. Bu desenler söylendiği gibi basit bir doğa özleminin yansıyan bir yönü değildir. Onlar basbayağı "Hayat Ağacı'nın simgeleridir. İran'da ise bu ağaçların daha iri gövdeli olarak işlendiğini görmekteyiz.

BİLGİ AĞACI: Yukarıda da belirttiğimiz gibi, yeryüzü cennetinde bir ikinci ağaç daha vardı: Hayrın ve şerrin bilgisini simgeleyen ağaç. Diğer bir deyimle, İyilik ve Kötülük bilgisi ağacı... Dikkat edilirse burada Hayat Ağacı''ın birliğine karşı bir ikilikle çıkılmaktadır. Sanki insanlar iyinin ve kötünün (hayrın ve şerrin) ne olduğunu bilmiyorlarmış gibi sadece bir yaşam fikri ortaya konulmuştur. İkincisinde ise aynı zamanda iyilik ve kötülüğü bilme fikri ortaya atılmıştır. İlke olarak olmasa bile, fiilen eksiklik olarak kabul ediliyor.

İyilik ve kötülük anlamında olmak üzere eksi ve artı prensiplerinin hayatı meydana getirdiği konusu buradan ortaya çıkmaktadır. Buradan daha iyi anlıyoruz ki, OLUŞ'u meydana getiren güç tek güç değildir. En az iki güç, elektrikteki artı ve eksi benzeri, hayatı meydana getirmektedir.

Bu bilgi Ağacı Adem'in dünyaya sürülmesine sebep olmuştur. Buradan hareket ederek Hıristiyan mistisismi, dünyaya sürülüşünden dolayı, İsa'nın haça vurulması icap ettiğini savunmuştur. Çünkü bu sürülüşü, haça gerildikten yani kanını döktükten sonra, insanı kurtarmakla gerçekleşti. Eğer Adem İyilik ve Kötülük Ağacı'nın meyvesinden yememiş olsaydı, Hz. İsa haça gerilmiyecek, dolayısıyla insanların kurtuuşuna sebep olacak kanını da dökmiyecekti. Zaten Adem'in dünyaya sürülüşü Hıristiyan teolojisinde "düşüş" (cennetten kovulmak) olarak ifade edilir. İşte bu düşüşten tekrar onu kalkışa, yüksek düzeye çıkarmak için görev alan varlıklardan bir tanesi de Hz. İsa'dır.

Tous les voyages contiennent une promesse. Car, le voyage est un cheminement, une quête ardente, douloureuse - car jamais satisfaite - , une épreuve quasi initiatique qui implique un passage par le feu du désir et par l'eau d'une découverte sans cesse renouvelée.

C'est ainsi que le voyageur qui régulièrement, depuis plus de trente cinq ans, revient en Turquie, découvre avec le coeur et les sens cet extraordinaire pays. Il s'apprivoise d'année en année, avec un monde qui, des plus anciens villages néolithiques aux ruines immenses des villes grecques, de la mer des grandes coupoles blanches des mosquées ottomanes aux vieilles maisons de bois, ne cesse de l'émouvoir. Dans un cadre naturel grandiose, aux paysages étonnamment variés, c'est une extraordinaire succession et superposition de civilisations qui l'accueille.

Cependant, des Hittites aux Seljoukides et aux Turcs ottomans, des Grecs anciens à la Turquie moderne, signes et symboles universels ne cessent de nous interpeller pour sonder la profondeur insondable de l'intériorité. A celui qui sait écouter ce langage secret et lire les signes se découvre, devant les pierres d'une ville enfouie qui se met à parler ou devant l'harmonie d'une mosquée, le véritable pouvoir des symboles. Ils ne sont pas seulement un raccourci, un simple condensé de ce que les mots et le langage quotidien énoncerait beaucoup plus longuement. Ils sont des signes qui franchissent les frontières du sens. Signes et symboles forment ainsi un royaume aux multiples portes, comme la musique, aux formes variées à l'infini, engendre autant d'univers. Que dire devant la cascade de coupoles, quels mots vont cerner l'humble signe tracé dans les colonnes de l'agora d'Ephèse, sinon laisser résonner ce qui habite l'homme de toujours en profondeur...

A celui qui ne cesse d'être attentif aux signes et aux symboles, sur les routes si variées de la Turquie ou de tout pays réel ou imaginaire, s'impose cependant aussi l'exigence de nommer avec clarté. "Connaître les choses, c'est connaître les noms" disait Platon. Nommer, c'est à la fois con-naître et se reconnaître par différence avec ce qu'on nomme. Découvrir les symboles et nommer avec précision, c'est retrouver toutes les forces dont les civilisations de l'Orient Ancien avaient chargé le nom. Car ce ne sont pas les choses qui viennent à l'existence en recevant un nom, - c'est l'homme qui existe dès lors qu'il leur en donne un.

Ainsi, signes et symboles épousent le jeu des formes, se glissent dans les mots de manière parfois invisible ou parfois plus affirmée. Le symbole est comme le grain de sénevé qui devient arbre immense aux branches multiples, qui donne un peu d'ombre en face du soleil brûlant du langage de la connaissance purement livresque ou de la science rationnelle.

Témoin du brassage des peuples et des civilisations, comme il n'y en eut nulle part ailleurs, la Turquie ne cesse de nous fasciner; Aussi, le voyage en Turquie est avant tout un retour aux sources de l'homme de toujours, avec ses épreuves, ses joies, ses amours, ses symboles et ses mots. Mais le voyageur ne cessera de découvrir le plus beau des signes qui est la dignité et l'hospitalité affectueuse d'un peuple de coeur, solide, tenace, fier et d'une extraordinaire sensibilité.

Tout au long de ces longues pérégrinations à travers la Turquie réelle et profonde, c'est la porte ouverte, le coeur attentif qui ont toujours été, sans déception aucune, le véritable symbole. Fierté, dignité et hospitalité d'un peuple qui bannit tout laisser-aller et tout sans-gêne. C'est là la véritable richesse que le mot ne peut dire qu'avec peine. L'ami véritable craint pourtant que le tourisme industriel et de masse ne viole ou n'altère l'âme profonde du peuple. Les vrais amis voudraient que le peuple turc puisse garder la jeunesse la fierté, l'hospitalité discrète et sans calcul, la tolérance, qui correspondent au plus profond de son être. C'est là sans doute le signe et le symbole le plus éclatant de la richesse que la Turquie nous manifeste.

La Turquie profonde que nous aimons ne cessera de nous dire les vers du Mavlana Djalal od Din Rumi, inscrits au fronton de son mausolée à Konya :

"Gel, gel...
Viens qui que tu sois,
Croyant ou incroyant,
Viens.
C'est ici la demeure de l'espoir."

René Xavier NAEGERT

Professeur - Strasbourg 1990/12.08.

MAKALE'nin TERCÜMESİDİR

Seyahatlerin hepsi de, insanda bir umudun yeşermesine yol açmaktadır. Zira seyahat, hem ilerilere doğru bir yol alış, hem zorluk ve üzüntünün eşlik ettiği bir arayış -zira insanı hiç bir zaman tatmin edememektedir- hem de, tekrar tekrar tazelenip tekrar tekrar canlanır yapıda olan arzu ateşinin zorıyla ve meçhul bir şeyleri gün ışığına çıkarma umudunun dürtüsüyle yollara düşme anlamına gelen bir tür inisiyatik denemedir.

Otuz beş yıldır düzenli şekilde Türkiye'ye gelmekte olan ben, bu olağanüstü ülkeyi, gönül ve duyularımla işte bu anlamda tanıyıp keşfetmekteyim. Neolitik çağa ait köylerin en eskilerinden, antik Yunan'a ait şehirlerin o muazzam kalıntılarına ve de Osmanlı camilerinin oluşturduğu dev kubbe deryasından, şirin ahşap binalara kadar uzanan ve kendisini heyecandan heyecana sürükleyen böylesine esrarengiz bir âleme her yıl biraz daha alışmakta o insan. Hayret uyandıracak kadar çeşitlilik arz eden manzaralara sahip görkemli bir doğal çerçeve içerisinde, insan kendini, dalgalar misali birbirinin üzerine katlanmış olan harika uygarlıklar cümbüşü içinde bulmaktadır.

Ama hepsi de **evrensel işaret ve sembol** *mesabesinde bulunan Hititler, Selçuklular, Osmanlılar, eski Yunan ve modern Türkiye, bizi yine de, derunun o içine nüfuz edilemez nitelikli enginliklerini sondalamağa davet etmektedir. Bu gizli lisanı dinlemeyi ve* **bu sembolleri** *okumayı bilen bir kimsenin karşısında, toprak ananın sinesine gömülü haldeki antik bir kente ait surların dili birden çözülüvermekte, camilere şekil vermiş olan o ahenk de sırrını derhal gözler önüne serivermektedir.* **Semboller** *böylesine bir kudrete sahiptirler işte. Bunlar, günlük lisanla anlatılmağa kalkışıldığında insana ciltler dolusu söz söyleten herhangi bir şeyin öz ve özet haline getirilmiş bir anlatımı değildirler sadece. Bunlar, anlamın sınırlarını da aşıp geçen işaretlerdir. Sonsuzluk terimiyle ifade edilebilecek kadar çok sayıda anlatım biçimine sahip bulunan ve bu özelliği sayesinde bir o kadar da âleme hayat verebilen müzik gibi,* **işaretler ve semboller** *de, kapıları sayılamayacak kadar çok olan bir sırlar âlemi meydana getirmektedirler. Yığınlar halindeki cami kubbelerinin karşısında insan neler mırıldanabilir dersiniz... Efes'deki agora'nın sütunlarına nakşedilmiş olan o basit ve sade işaret için, insanın iç varlığında her devirde yer tutmuş olan duyguyu yansıtmaktadır, demenin dışında başka ne denilebilir ki...*

Türkiye'nin veyahut da başka herhangi bir gerçek veya hayalî ülkenin muhtelif yollarında seyahat ederken **işaretlere ve sembollere** *dikkati hiç elden bırakmayan bir kimse, her şeyi açık seçik bir şekilde adlandırma zaruretiyle yine de yüz yüze gelmektedir. Eflâtun'un ifadesiyle "Eşyayı tanımak demek, onların adlarını bilmek demektir."*

Bir kimsenin bir şeyi adlandırması demek, aynı anda hem onu, hem de onunla kendisi arasındaki fark vasıtasıyla kendisini tanıması demektir. **Sembolleri** *çözümlemek suretiyle açık seçik şekilde adlandırmak demek ise, eski Doğu uygarlıklarının isme yüklemiş oldukları her türlü gücü tekrar su yüzüne çıkarmak demektir. Zira eşya, adıyla birlikte meydana gelmiş değildir, ona o adı hayattar insan vermiştir.*

İşaretler ve semboller, *formların gerekli kıldığı kurallara uymakta ve de kelimelerin içine bazen pek göze görünmez tarzda, bazen de daha belirgin bir anlam yüklenmiş olarak işlemektedir.* **Sembol,** *gelişip boy attığında çok dallı muazzam bir ağaç haline gelen, bu haliyle de salt kitabî bilgi ifadesi veya aklî bilim dili görünümündeki yakıcı güneşin altında az bu-*

çuk kapsamlı bir gölge meydana getirebilen yabanhardalı tohumuna benzemektedir.

Halkların ve uygarlıkların iç içe denecek anlamda oluşturduğu karışımın görgü tanığı olan Türkiye -ki bu durum başka hiç bir ülkeye nasip olmamıştır- bu haliyle biz Batılıları büyülemeğe devam etmektedir; Türkiye'de seyahat etmek demek, her şeyden önce, geçmişte bu topraklarda yaşamış, yaşarken de kimi kez felakete uğramış, kimi kez sevinmiş, kimi kez ise aşkı tatmış olan insanın kaynaklarına, sembollerine ve sözcüklerine ulaşmak üzere zamanda gerilere doğru tırmanmak demektir. Ama turist, orada ayrıca, **işaret ve sembollerin** en güzeli ile de, yani gözüpek, güçlü kuvvetli, sebatkâr, mağrur ve olağanüstü denebilecek kadar hassas bir halkın liyakati ve sevgi dolu misafirperverliği ile de yüz yüze gelmektedir.

Türkiye çapında yapılan uzun seyahatler sırasında turiste tüm kapılar ve tüm yürekler açılmaktadır; bu konuda hiç bir yabancı misafir düş kırıklığına uğramamaktadır. Bugünkü Türkiye'nin **gerçek sembolü**, bize göre, budur işte. Oluruna bırakmak gibi, umursamazlık etmek gibi menfî davranışları çoktan saf dışı etmiş olan bir halkın onuru, liyakati ve misafirperverliği... Kelimelerin dile getirmekten aciz kaldığı gerçek servet budur işte. Gerçek bir Türk dostu olarak tek bir endişemiz vardır: Endüstriyel turizm ile kitle turizminin etkisiyle halkın o engin gönlünde bozuşmaların hayat bulacağı endişesidir bu. Gerçek dostlarınız, Türk halkının, tazeliğini, mertliğini, ağırbaşlı ve çıkar gütmez nitelikli misafirperverliğini ve de hoşgörüsünü -ki bütün bu özellikler, onun iç varlığının doğal nitelikleridir- muhafazaya devam etmesini dilemektedirler. Türkiye'nin gözler önüne serdiği zenginliğin en parlak **işareti ve sembolü** budur.

Her yönüyle engin bir yurt olan sevgili Türkiye, bize, Mevlâna'nın, Konya'daki türbesinin alınlığında yazılı olan şu mısraları ile hâlâ daha seslenmekte ve seslenmeğe devam da edecektir:

"Gel, gel, ne olursan ol gene gel
Kâfir, Mecusî, putperest olsan gene gel
Bizim dergâhımız ümitsizlik yeri değildir
Yüz kerre tövbe etsen, tövbeni bozsan gene gel."

René Xavier NAEGERT
Professeur
(Strasbourg, 12/8/1990)

NOT: René Xavier NAEGERT, kendisinin de ifade ettiği gibi, 35 yıldan buyana, 2 - 3 haftalık sürelerle Türkiyeyi ziyaret etmiş ve beraberinde getirdiği yüzlerce Fransız turistine ülkemizi en güzel yönleriyle tanıtıp sevdirme çabasına bizler kadar katılmada büyük gayret göstermiştir. Kendisi bir Katolik rahibidir. Bunun yanında kişilik sahibi, ünlü bir düşünür ve yazardır. Halen bölgesinde teoloji öğretmenliği yapmaktadır. Türkiyeyi ikinci vatanı, Türkleri de kardeşleri gibi sevip benimsediğini ifade etmiş ve bu duygularını Fransada çalışan ve güç durumda kalan Türk işçilerine gerektiğinde gösterdiği yakın ilgi ve yardımı gerçekleştirmekle kanıtlamış bulunmaktadır.

Bu vesileyle kendisine teşekkür ve saygılarımı sunuyorum...

N. ERSOY

SEMBOLLER YARDIMIYLA YORUMSAL AÇIKLAMALAR

Turist rehberleri ve diğer ilgi duyanlar için bir başvuru niteliğindedir.

BÖLÜM II

Müze ve Ören Yerleri

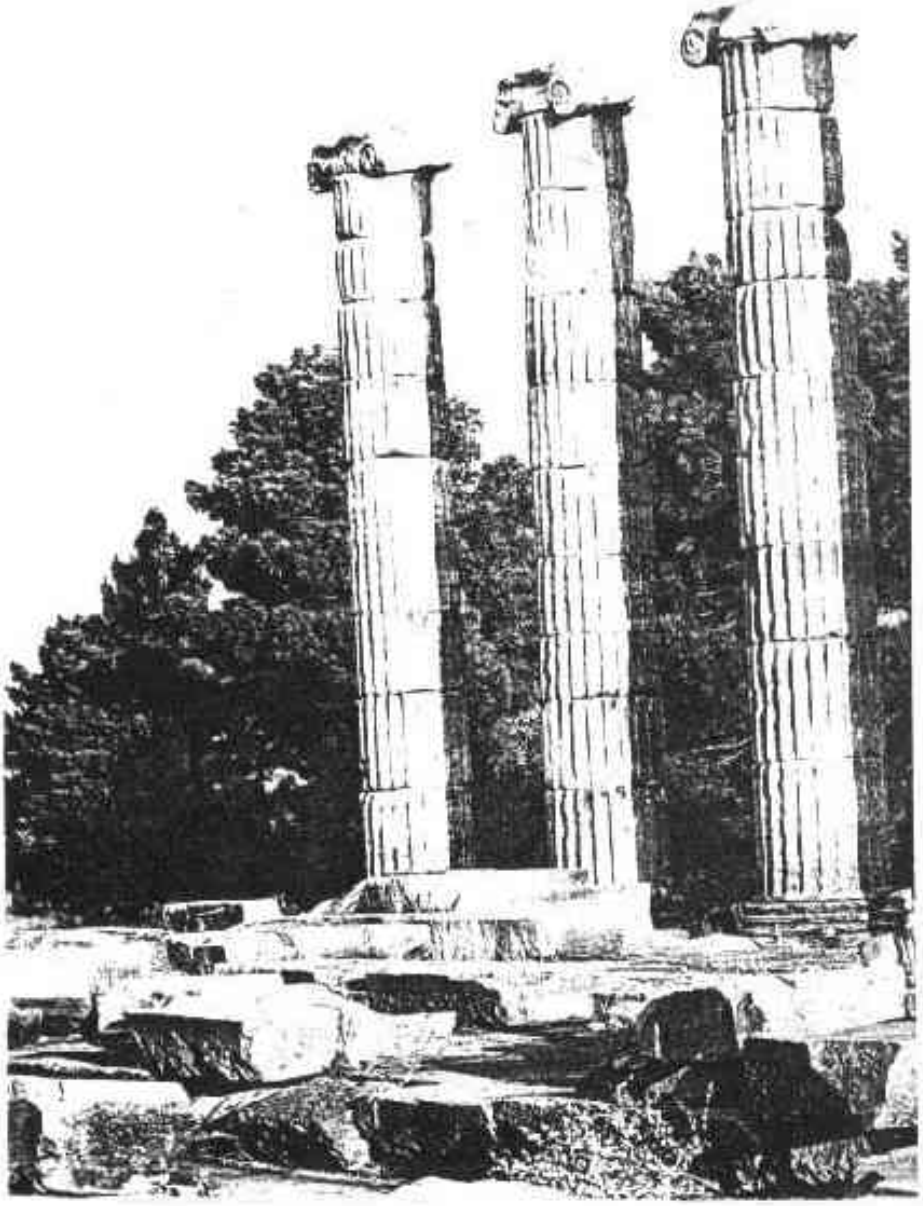

Necmettin ERSOY

İstanbul 1999

KLASIK TUR GÜZERGÂHLARI

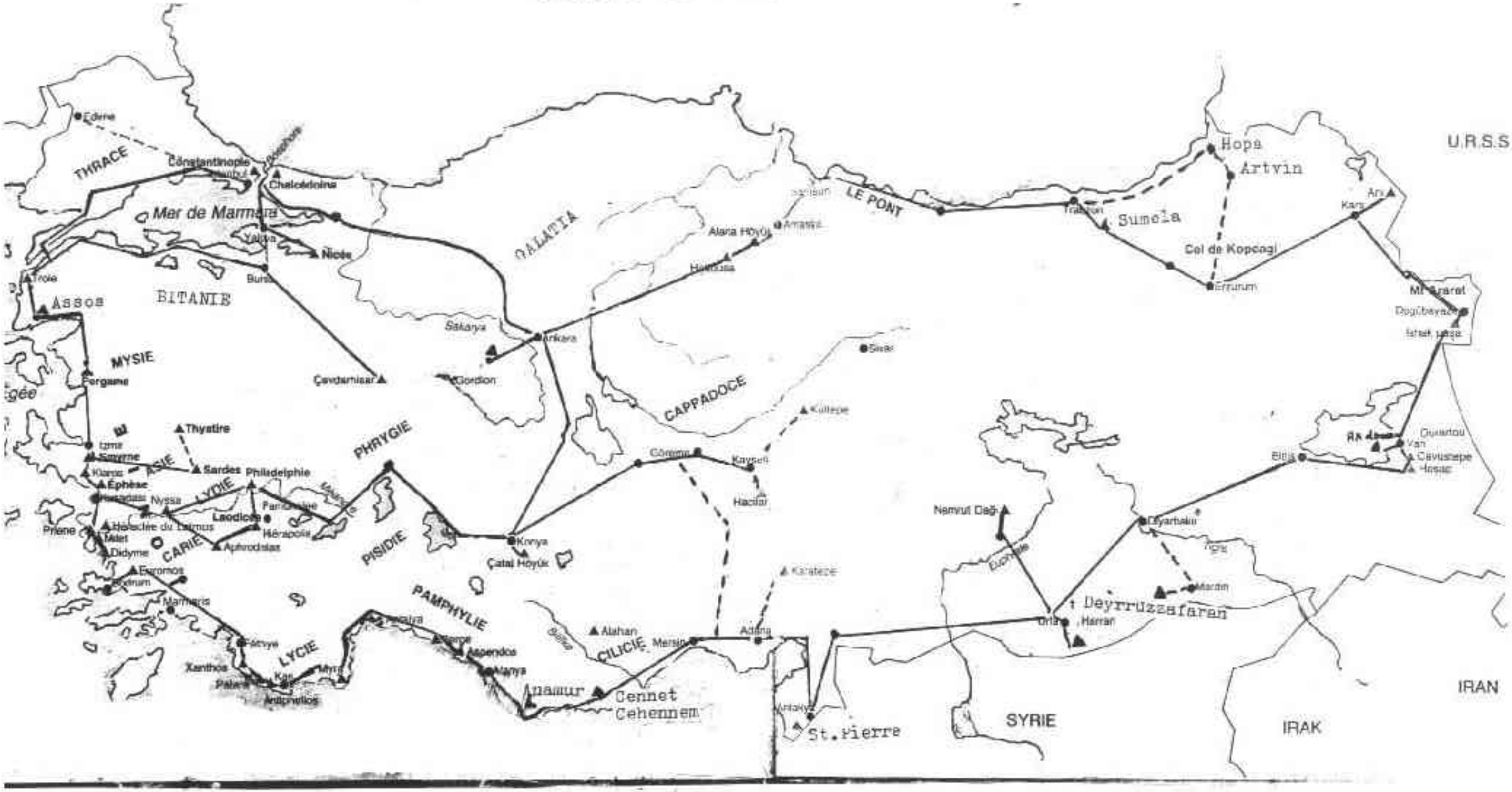

Verilmeye çalışılan bilgilerde, bir rehberin yapacağı KLASİK ANADOLU TURLARI'nın güzergâhları dikkate alınmıştır.

"Türkiye'ye geliniz"le yetinmeyip, "Türkiye'ye gidiniz"

dedirtmeye de çalışalım..

N.E.

ISBN: 975-95540-1-1

İÇİNDEKİLER

Kapsam ve Amaç 5
Türkiye 10
Türkiye için dünya ölçülerinde bazı kıyaslamalar.....19
İstanbul 32
Hipodrom 36
Alman Çeşmesi 37
Çeşme 38
Dikilitaş 40
Yılanlı Sütun 43
Örmeli Sütun.....45
Sultan Ahmet Camii.....46
Süleymaniye Camii.....47
Yere Batan Sarnıcı 49
Aya Sofya 51
Topkapı Sarayı Müzesi 59
Kariye Müzesindeki bazı İkonografik bezemelerin açıklaması.....64
Bursa 90
Yeşil Türbe.....92
Yeşil Cami.....93
Ulu Cami.....93
İznik 94
Bergama 95
Kızıl Avlu.....99
Asclepeion 99
Truva.....101
Assos 104
Sardes 107
Alaşehir 110
Efes 110
Artemis Tapınağı.....120
Selçuk Müzesi 121
Saint Jean Bazilikası 123
İsa Bey Camii 125
Didim.....130
Milet 133
Bafa Gölü.....135
İlyas Bey Camii.....136
Prien 136
Afrodisias 137
Hierapolis.....139
Sultan Han.....143
Niğde 146
Konya.....147
Mevlâna Müzesi.....149
Kapadokya.....150
Çeç Tümülüsü 156
Ankara 157
Anıt Kabir.....158
Augüstüs Tapınağı.....160
Çatal Höyük.....162
Hattuşa 163
Amasya.....172
Trabzon.....172

Sumela Manastırı 174
Erzurum 176
Yakutiye Medresesi 179
Sivas Gök Medrese 182
Konya İnce Minare
Medresesi 183
Kayseri Döner Kümbet 183
Çoban Dede Köprüsü 184
Ani.....185
İshak Paşa Sarayı 186
Çavuş Tepe.....186
Hoşap Kalesi 188
Van (Tuşba) 189
Urartu Mezar yapıtları
üzerinde kısa bir not.....189
Akdamar Adası 192
Malabadi Köprüsü.....194
Bitlis 194
Diyarbakır 195
Şanlı Urfa.....196
Harran.....197
Nemrut Tümülüsü 198
Antakya.....202
Tarsus 203
Cennet, Cehennem ve Dilek
Mağaraları.....203
Kanlı Divane 203
Side.....204
Aspendos.....205
Faselis 206
Likya 206
Leteon.....213
Xandos (Kınık).....213
Caunus 214

2000'li yılların turisti artık, "görüneni değil, görünmeyen köylerin de kılavuzu"na ihtiyaç duyacaktır...

N.E.

KAPSAM VE AMAÇ

Anadolu bugün, turistlik nitelikteki değerlerinin yanı başında, 8:10 bin yaşlarına basmış ve her geçen zaman içinde özgün geçmişine ait ve tüm dünyanın istifadesine sunulmayı amaçlıyan tarihi ve arkeolojik yapıtları, sanatsal ürünleri sayesinde, ayrıcalığı olan koskoca bir ülke olarak tanınıyor artık...

Büyük bir kısmı yazısız kalmış, ya da henüz okunamamış sayfalardan oluşan, bütün formalarının tamamlanıp ciltlenebilmesi için daha çok zaman, emek ve parasal desteği gerektiren bir kitap gibi... Bizler aslında, turist rehberleri olarak, onun bu sayfalarını açıyor, okuyor ya da okutmaya çalışıyoruz; duymak, görmek için gezen konuklara...

Rehberlik, sorumlu olduğu bir grubun, ilkin her yönden güvenlik ve rahatlığını ön planda tutarak, onlara hizmet veren, bilgi veren, yönlendiren ve bunları yaparken taşıdığı milli sorumluluk ve yükümlülüğün bilincinde olan bir meslek mensubudur. Rehber aynı zamanda, yerli olduğu kadar, özellikle kendi seçenekleriyle ülkemize gelmiş olan yabancı konuklara karşı, Türk'e özgü en güzel karakterleri, hoşgörü ve konukseverliği göstererek bu konudaki temsil görevimizin sorumluluğunu da üstlenmiş bulunmaktadır.

Elinizdeki bu kitabın amaç ve içeriği, mesleğimizin ahlâkî ve toplumsal boyutlarına değinmeden, daha çok, genç bir rehberin bilgi ve bunun aktarılmasıyla ilgili olan yönüne, şayet gerekiyorsa, bazı hatırlatmalar yaparak, mütevazi bir katkıda bulunabilmektir...

Varsayalım, bir müze, ya da herhangi bir ören yerini geziyoruz:

Burada dış görünümüyle bizi kendisine baktıran, çoğu kez özünü, gerçek kimliğini araştırmak için düşünmemizi gerektiren bir anıt, yapıt, ya da bir objeyi ele alalım: Yüzlerce, binlerce yıl önce onu yapan yaratan, ya da yapıldığını isteyen kişinin amacı neydi; kendi toplumuna ne tür bir mesaj vermek, hangi inanç ve düşüncelerini görselleştirmek bilinmesi ve kalıcı olmasını istemişti?

İşte, yapıcı tüm bunları, öncelik verdiği ve bir **yazı altlığı** gibi de yararlandığı **taş**'ı ya da bir başka maddeyi uygun bulduğu renk ve desenlerle biçimleyerek, yansıtmaya çalışmıştır. Böylece sanatçısı görülmeyen bir sanatla karşı karşıya bulunulmaktadır. Diğer yandan ise, o yapıtın görülen somut öğelerini ve detaylarını, sembolizmin evrenselleşmiş formül ve kurallarına adapte ederek, -şayet denilebilirse- şiirsel bir dinleti şeklinde, sunmaya çalışan, yani bir başka sanatı gerçekleştiren de var. Kaygusuz bu sanatçının adı, rehber olmalıdır. Bu tür bir dinleti sanatını benimseyen bir rehber, kimi kez, yer, zaman ve madde faktörlerini, özellikle dinliyenin ilgi ve kültür kapasitesini dikkate alarak, varsayımlardan hareket edip ulaşmak istediği **varolan**'a giderken, betimleme ve özdeştirmelerini kesinlikle bir **mantık zemini** üzerine yayarak sergilemeye, özen göstermelidir, diye düşünüyorum...

Sembolizm ve ezoterizm edebiyatının içerdiği soyut kavram ve malzemelerin kullanımıyla yapılan bir açıklama, çoğu kez ancak kişinin o konuya gösterdiği **ilgi** ve sahip olduğu **alt yapı** bilgisi oranında, bir yarar sağlıyor. **Bilgi:** Herhangi bir konuya, soyut ya da somut nitelikli olsun, özgü şeyleri kapsayan genel bir kavram. Bilgi, okuma, dinleme ve görmeyi sağlayan duyu organlarımız vasıtasıyla ediniliyor. Sonsuz sayıda çeşidi ve boyutu bulunuyor. Bu bakımdan insan, bu denli çeşit içinde, ancak kendi **ilgi** alanına girenleri öğrenmeyi, yani bilmeyi yeterli buluyor. Diğerleri onu ilgilendirmediğinden, **mecbur kalmadıkça** öğrenmeyi düşünmüyor. Bu bakımdan **bilgi** ile **ilgi,** doğru orantılı olarak, birbirini izleyen ve tamamlayan kavramlar oluyorlar. **İlgi,** başına sadece bir (B) harfi konulunca

bilgi'ye dönüşüyor. Bu da bize, şekilsel olsa da, her ikisi arasında bu tür bir fiziki bağlantının da varolduğunu göstermiyor mu?...

Düşünülecek olursa; çoğu kez, bilmediklerimizin, aslında **bilmek istemediklerimizdir.** Bilmeyi istememek ise, tamamen ilgi duyamaktan kaynaklanıyor. Bu yönden, ilgi duyulmayan bir şeyi öğrenmeye zorlanmak sıkıcı hale geliyor. Öğretme durumunda olan ise, şayet ilgi çekici metodlarla işe başlamamışsa, aynı zorluk ve sıkıntıyı paylaşıyor. Bu açıdan **ilgi** daima **bilgi**'nin önündeki yerini koruyor.

Sonuçta, **İlgi** ile birleşmeyen bilgiler, kişinin kafasında statik bir kıvamda kalmaya mahkum oluyor...

Yabancı turistler, şayet seyahatlerinin amacı sadece güneş ve deniz ağırlıklı olan hoş bir tatil geçirmek değilse, gezi süresince, özelikle kendi ülkesinde bulunmayan şeylere, örneğin, bir Roma su kemerinden veya tiyatrosundan çok, bir cami, kümbet veya kervansaray gibi yapılarla ilgilenirler; bu arada fırsat bulursa, gelenek-lerimizi ve halkımızın yaşam biçimini, onların içlerine kadar girip, öğrenmek, tanımayı da istemektedirler.

Türkiye gerçekten, bu gelişmiş ülkeler insanları nazarında, o zamana kadar gezip gördükleri yerlerden çok ve farklı (olumlu ya da olumsuz anlamda) şeylere sahip bir ülke oluyor. Kimi kez, çoğunluklu doğu bölgemizde, bizler için üzücü, ama onların merak ve ilgisini çeken çok ilginç çelişkiler sergileyen tablolarla karşılaşılıyor. Aslında kültür düzeyi yüksek bir turist bunların bir kısmını seyahate çıkmadan önce çeşitli yayınlardan öğrenmiş, yani az çok bilgiliyse de, başta rehberi olmak üzere, bu ülke insanlarına, yerinde sormak için, çok şeyi olacağına inanmakta, aslında doğru olanı da yapmaktadır. Bu açıdan rehber, sürekli olarak ve her yönden kendisine yöneltilebilecek bu sorulara bu ataklara (!) karşı hazırlıklı ve donatımlı olmak ve bilmiyorum "yanıtını en aza indirmeye dikkat ederek, onları inandırıcı ve doyurucu bir şekilde, yanıtlamak durumunda kalır. Sadece "evet", ya da "hayır" yanıtı ile idare edilebilecek (!) olanlar-

la karşılaşabileceği gibi, daha kapsamlı yanıtlar verebilmek için, kalıplaşmış sözcükler dışına çıkarak, betimleme ve özdeştirmeler yapmak gerektiğinde, geçmişle bugün arasında bağlantılar kurmak gereğini de duyar.

Dinliyenlerin ilgisini çekip, onların göz ve kulaklarını kendisine yöneltebilen bir rehber, aynı oranda, grubuna kendini kabul ettirip, onlar üzerinde gerekli olacak **"bilgi otoritesi"**'ni kurmuş olacaktır.

Güncel yaşantımızda da izlediğimiz gibi, toplumumuz da, konusu, kapsamı, ya da içeriği ne olursa olsun, başarılı olanlar, çok para ve karizmatik bir kişilik kazananların büyük bir kesimi işte bu değer ve nitelikleri olumlu yönde yaratıp, uyguladıkları **farklılıklar** sayesinde, edinmişlerdir. Farklı olmak, farklı görünmek rehberlik mesleğinde de geçerliği kesin olan bir meziyettir. Meslek arkadaşlarımızda bu meziyetin geliştirilmesi için yapılacak girişimler, paylaşma ilkesini benimseyenlere aynı bir mutluluk vereceği doğaldır...

Yaygın bir atasözü vardır Türkçemizde: **"Görünen köy kılavuz istemez"** der. Turist rehberi de bir "kılavuz" olduğuna göre, bir köy zaten görünüyor ve biliniyorsa, araya ulaşmak için kendisine gerek duyulmayabilecektir. İşte bu nedenledir ki, biz bir rehberin temel işlevinin görünen değil, **görünmeyen köylerin kılavuzluğunu yapması,** olduğuna inanıyoruz...

Bu kitapta izlemeyi uygun bulduğum yol ve sıra, Türkiye genelinde bazı gözlemler ve buna ilişkin açıklamalardan sonra, İstanbul'dan çıkıp, batı bölgemizden başlıyarak, Orta Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinden geçen güzergâh üzerindeki ören yerleri ve müzelerde, bizi önünde durduran, içinde gezdiren anıt ve yapıtlar hakkında açıklamalar yapmaktır. Gezimizi sürdürürken, kimi yerde, anlam ve kimliklerinin soyut ve sembolik boyutlar içermesi nedeniyle (Bkz.) rumuzu verilerek, kitabın birinci bölümünü oluşturan **"Semboller ve Yorumları"**nın ilgili metni önerilmiştir.

(Not: 1990 yılında kaleme aldığım bu kitabı, bu kez gene bir başvuru aracı olarak, biraz daha düzeltip, zenginleştirerek yeniden yazmış bulunuyorum.)

Kitabı okurken, kimi yerde tanıtım ve anlatımların, abartılı ve fantezi bulacağınızı tahmin ediyorum. Ancak hatırlatmakta yarar görüyorum ki, Anadolumuzda, geçmişinde olduğu kadar güncelinde de sembolizm edebiyatının sayfalarını, en özgün örnekler sergiliyerek dolduran ve ancak yorum yaparak açıklanabilen, ilginç görüntülerle dopdoludur. Yorum konusunda bana ilhâm ve cesaret veren başlıca kaynaklar, Fransızca yazılı **"Semboller Sözlüğü"** ile **"Semboller Ansiklopedisi"** olmuştur.

Bu vesile ile, 20 yıllık aziz dostum René Xavier NAEGERT'in bilgilerinden de yararlandığımı ifade etmeyi görev sayıyorum. Kendisinden 1990 yılında yayımlanan kitabım için rica ettiğim **"Türkiye ve Sembolizm"** konulu makalesi ve kimliği bu kitabın 1. bölümünün sonunda bulunmaktadır.

Necmettin ERSOY

Kadıköy, Ekim 1999

TÜRKİYE

Türkiye, Anadolu +Trakya'dır. (İye) sahiplik, aidiyet eki olduğundan, bu sözcük, Türklere ait Türklerin sahip olduğu yer anlamına geliyor. Anadoluya batılılar, "Lever du soleil", yani "Güneşin doğduğu yer" diyorlardı. Anatolia, Anatolie... geçmişine en uygun gelen bir isme sahip. Çünkü, gerçekten bu kıt'a parçası, dünyada ilk kez, Kibele'den başlıyarak, Ana tanrıçaların tanındığı ve tapıldığı ve analara saygı duyulan bir ülke, **doğunun en güzel yüzü** olmuştur.

[Anadolu için sayın Reşit ERGENER, "Ana Tanrıçalar Diyarı Anadolu" adlı kitabında şunları yazıyor: Avcı-toplayıcı yaşam biçiminden tarım üretimine geçişin ilk gerçekleştiği ülkelerden biri, Türkiye'nin Asyadaki toprakları, Anadolu. Kadınlar bugünkü uygarlığın tohumlarını ilk Anadolu'da yeşerttiler. "Anadolu" sözcüğünün "Annelerle dolu, anneler ülkesi" anlamına gelmesi belki de bu yüzden bir rastlantı değil...]

Dikdörtgen bir bayrak şeklinde doğudan batıya, iki deniz arasında serilerek uzanıyor. Gönderi Asya'da; yani ona tutunmuş onu takılmış izlenimini veriyor bana göre...

Bir başka görünümü de şöyle Anadolu'nun: Doğudan batıya, batı yönüne gider, adeta koşar gibi ilerlemek istiyor... Himalayalardan, Tanrı dağlarının doruklarından başlayıp bir süre İran'da durakladıktan sonra, gitgide alçalarak, ilerliyor... Güneşle beraber, onun yönünde, onun altında yapıyor hamlelerini... Beraberinde, Asya'da oluşan, filizlenen kültürleri, uygarlık hamlelerini de önüne katıp getirerek...

Türklerin Anadoluya giriş yaptıkları bölgede bazı dağlar var, Ağrı'lar, Tendürek'ler, Süphan'lar, Nemrut'lar... Yüzyıllar öncesinde, sanki bu tarihi olayı tüm dünya âleme duyurmak istercesine patlamalar yapıyorlar... Daha sonraları bu azimli ilerleyiş, gene binler, yüzyıllar öncelerinde patlayan püsküren bir başka dağlar grubunun, Erciyaş'ların Hasan ve Melendiz'lerin eteklerine kadar gidiyor.

Alpaslan'ın bayrağı altında başlıyan bu dalga, yarımadanın ortasında, başşehir olarak yeğledikleri Konya'ya dönüp orada duruyor. Çünkü daha batıda, aşılması bir süre sonraya ertelenen, bazı setler var... İkinci büyük dalgayı Osmanlı Hanedanı'nın sultanları harekete geçiriyor. Anadolu'da yazılmış koskoca bir tarihin ikinci sayfasını, Ege'ye, Akdenize, Avrupa'ya, hatta Okyanuslara dek yayarak, zaferlerle, destanlarla dolduruyorlar. Sonuçta koskoca deryada oluşan bir **med** olayı gibi gelişiyor, yükseliyor Osmanlı İmparatorluğu. Ama bir süre sonra **cezir** başlıyor, denizler çekiliyor, karalardan...

Balkan ve I. Dünya Savaşları, isyanlar, yanlış yönetimler... derken, bunların herbiri, kendi zamanlarında, çıkarları için birşeyler koparıp, parçalıyorlar, ya da parçalanmasına göz yumuyorlar, bu koskoca ülkeyi... Süregelen çöküntüler, gitgide bir Kurtuluş Savaşı'nın verilmesini gerektiren boyutlara ulaşıyor. Nihayet, Misaki Milli sınırlarıyla çevrili ve çevçeveli bir **dikdörtgen içine** çekiliyoruz. Bundan böyle, kendi sorunlarımızla uğraşmak, haşirneşir olmak zorundayız, Artık ne savaş, ne de bir kırgınlık olmasın, **"Yurtta sulh, cihanda da sulh!"** olan parolamızı sesleniyor, duyurmak istiyoruz dünya âleme...

Bir süre geçiyor, bu günlere geliyoruz. Bu kez, sinsice ve gizlice bazı talanlar, kıyımlar baş gösteriyor ülkede. Bazı fareler dışardan, küçük kurtlar da içeriden, vücudumuza saldırıyorlar, kemiriyorlar... Bir kısmı da, yeniden hastalanıp zayıflamamızı ve daha kolay bölünebilir ve yutulabilir olmamızı bekliyerek, dişlerini gösteriyorlar. Şimdi yıl 1999'un sonları ve **Ahvali Umumiye** (!) işte böyle, böyle...

Anadolu, tarihinin akışı içinde, coğrafi konumundan ötürü, iki kıta arasında zorunlu bir geçiş yolu, koridoru olarak kullanıldı. Trakya parçası onun adeta bir rıhtımdan, ona yanaşan bir gemiye uzatılan **iskelesi** oldu. Aslında iskele adı verilen bu birleştirici araçlar bir rıhtımın demirbaşı olmaktadırlar, Bu nedenle ona bağlı kalmak zorundadırlar üzerinden yolcular girer, çıkar. Dayatıldığı Avrupa Gemisinin zaman zaman oluşan çalkantılarından etkilenip sarsıntılar geçirmekteyse de, ona bağlı, irtibatlı kalmaya kararlı tutumunu korumakta...

Dünya coğrafyası genelinde, Anadolu, Marmara denizini de içine aldığından, sanki **dört denizle çevrili** bir yarımada görünümü sergiliyor. "Asya'nın yavrusu, ya da **"Yavru Asya"** olarak ta adlandırılan Anadolu, Asya'nın Avrupa'ya yönelik attığı adımın sol ayağını da anımsatıyor. Ege sahillerimiz, bu ayağın parmakları gibi biçimlenmiş...

Asya'da filizlenen ve Anadolu toprakları üzerinde yeşeren uygarlıkların hemen hemen ilk hamleleri, yani turfandaki meyveleri, hep bu ayağın yöneldiği adımlarla mesafe alarak, Avrupaya gittiler. Kibele kültü, Atina'ya buradan geçti. İlk Hıristiyanlık hareketleri onun bağrından kaynaklandı, **incil** bile Anadolu'da yazılıp'ta gitmedi mi batıya?...

Gene başa dönüyoruz: Bu kez onun coğrafi konumu ve topoğrafik bir biçiminin yarattığı izlenimi şöyle yansıtmak istiyorum: O, dikdörtgen görünümüyle, doğudan batıya serilmiş doğal bir halı. Üzerinde çok yüründüğünden, eskidikçe değerlenen halılar örneği, o oranda eskiliğe özgü bazı değerler kazanan bir obje olmuş... Doğanın bin yıllar öncesinden bu yana, özenip bezenerek, göz nuru dökerek dokuduğu bu halı, mavi bir zemin üzerine serilmiş bulunuyor. Üstü ise, yüzyıllar boyunca barındırdığı ve onu dokuyan çeşitli uygarlıkların kültür gelenek ve kalıntılarını yansıtan renk ve motiflerle süslenmiş, çekicilik verilmiş... Kuzey ve güneyde kahverengi ve yeşil çizgilerle bördürlenerek, batıya uzanıyor; orada Ege kıyılarında, danteller oluşturup, çevreleniyor...

Kars'tan Edirne'ye, ilk Selçuklu camisinden (Menhuçhern) en görkemli Osmanlı camisine (Selimiye'ye), yani Alpaslan'dan Kanuni Süleyman'a, başlangıçtan zirveye kadar, yeniden doğulan, yaşanan bir kucak oldu, Türk insanına Anadolu...

Yüzyıllar boyu uygarlık adımlarının altına hep serili kaldı, uğrunda verilen savaşların şehit kanlarıyla çelenklendi bu **Aziz Toprak Halı!**

Şimdi ülkemizi, coğrafi biçim ve konumunu dikkate alarak, başka bir perspektif altında inceleyelim; Önce denizler: Anadolu yarımadası, Marmarayı aralarına alan iki büyük iç denizle kuşatılmış. Akdeniz, dünya ölçüleriyle bir iç deniz sayılıyor. Karadeniz, batılıların (Mer inospitalière) yani misafir kabul etmeyen dedikleri bir deniz. Çünkü kıyıları nisbeten daha sert karakterli, düz, kıvrımsız, doğal limanları, yok sayılır. Kapı ve barınaktan yoksun. Bu nedenle gemileri ezelden beri, pek misafir edememiş... Buna karşın Akdeniz, daha bir cıvıl cıvıl, daha oynak, daha hareketli ve bereketli gibi... **Ege'ye gelince:** Bu deniz çok daha alımlı, kendine güvenli, tarih boyunca pek çok misafir kabul etmiş ve hâlâ kabul etmeye devam etmekte... Roma'nın Asya eyaleti bu bölgede kurulmuş. **Mitoloji beşiğini sularında sallamış.** Eskiden, Adalar Denizi (Mer d'Archipèle) denilen Ege, adını mitolojide Aigeus'ten alıyor. Öyküsü şöyle: Ege Atina kralının oğludur. Onun da oğlu Theseus, her yıl Atina gençlerinden 7 erkek 1 kızın, insan bedenli, boğa başlı olan Minotorus'la yedirilmek üzere, Grit Adası'na gönderilmesi geleneğine son ermek ister ve Minotoros'u öldürmeye karar verir. Babasına, şayet zaferle dönere, gemisine beyaz bayrak açacağını söylemiştir. Nitekim Minotoros'u öldürür, ancak dönüşte siyah bayrağı beyazı ile değiştirmeyi unutur. Bunu gören babası oğlunun öldüğünü sanır ve kederinden ölmek için kendini bu denize atar. O gün bu gün, bu denizin adı Aigeus'tan türeyen Ege olur...

KARADENİZ: Eni ve boyu aşağı yukarı Anadolu yarımadası kadar; (660x1600 km.) biçimi de onun simetrik görünümüne benziyor. Yüzeyin 200 m. altında canlı yaşamıyor. Bu bakımdan dip ba-

lıkları yok, ama ülkenin genel balık tüketiminin büyük bir kısmını karşılıyor. Genel tüketim tüm ülkede 15:20 kg. kadarken, Karadeniz insanın yediği balık bunun iki katı ama İspanya, Japonya da Kişi başına yıllık balık tüketimi 80:100 kg. kadar oluyor.

MARMARA: Gerçek bir balık havuzu. Arasında bulunduğu iki denizin dip ve yüzey akıntıları buradan geçiyor. Karadaniz, buharlaşmanın azlığından dolayı, Ege'ye oranla biraz yüksekçe; 15:20 cm.lik bir kot farkı var. Ege Denizi tersine, suyunun daha tuzlu olması nedeniyle kuzeye doğru bir dip akıntısı oluşturuyor. Marmara adını "Marbre" yani Mermer'den alıyor. Bu adada öteden beri beyaz mermer ocakları var. **Marmara, dünyada bütün kıyıları bir devlete ait olan tek deniz olarak biliniyor.**

AKDENİZ: Eski Romalılar Mare nostrum, yani Bizim Deniz demişler. Batılılar ise, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının ortasında bulunduğu için, Mediterrane diyorlar. Batı'da Cebelitarık'la, Atlas okyanusunu, doğuda, Süveyş kanalı ile Kızıl Deniz'i birleştiriyor. Aslında, dünya ölçülerine göre bir iç deniz.

BOĞAZLAR: Marmara meydanına giriş ve çıkış için, dip ve düzey yönlerinde trafiğin uygulandığı iki **Mavi Bulvar...** Aynı zamanda iki kıta, iki deniz ve iki şehri ayırıyorlar. İstanbul'unki, mitolojide baş tanrı Zeus'le İo arasında oluşan aşk kovalamacası sonunda Bosfor, yani **inek geçidi** olarak adlandırılmış...

Fatih Sultan Mehmet, Bizansın fethini kolaylaştırmak için, bu boğazın en dar yerine alelacele inşa ettirdiği ikinci bir deniz kalesi ile, Rusya'dan gelecek gemileri nasıl engellemek istemişse, Çanakkale Boğazını da, gene en dar yerini tercih edip, kapatmıştır.

Bu kez astığı kilit, Çimenlik Tepe ile adı üstünde, Kilitbahir arasında bulunuyordu...

Her iki boğazın boyutlarında coğrafi bir benzerlik ve belirgin bir oran gözleniyor; Çanakkale Boğazı, İstanbul (Karadeniz) Boğazı'nın aşağı yukarı mesafe olarak iki katı...

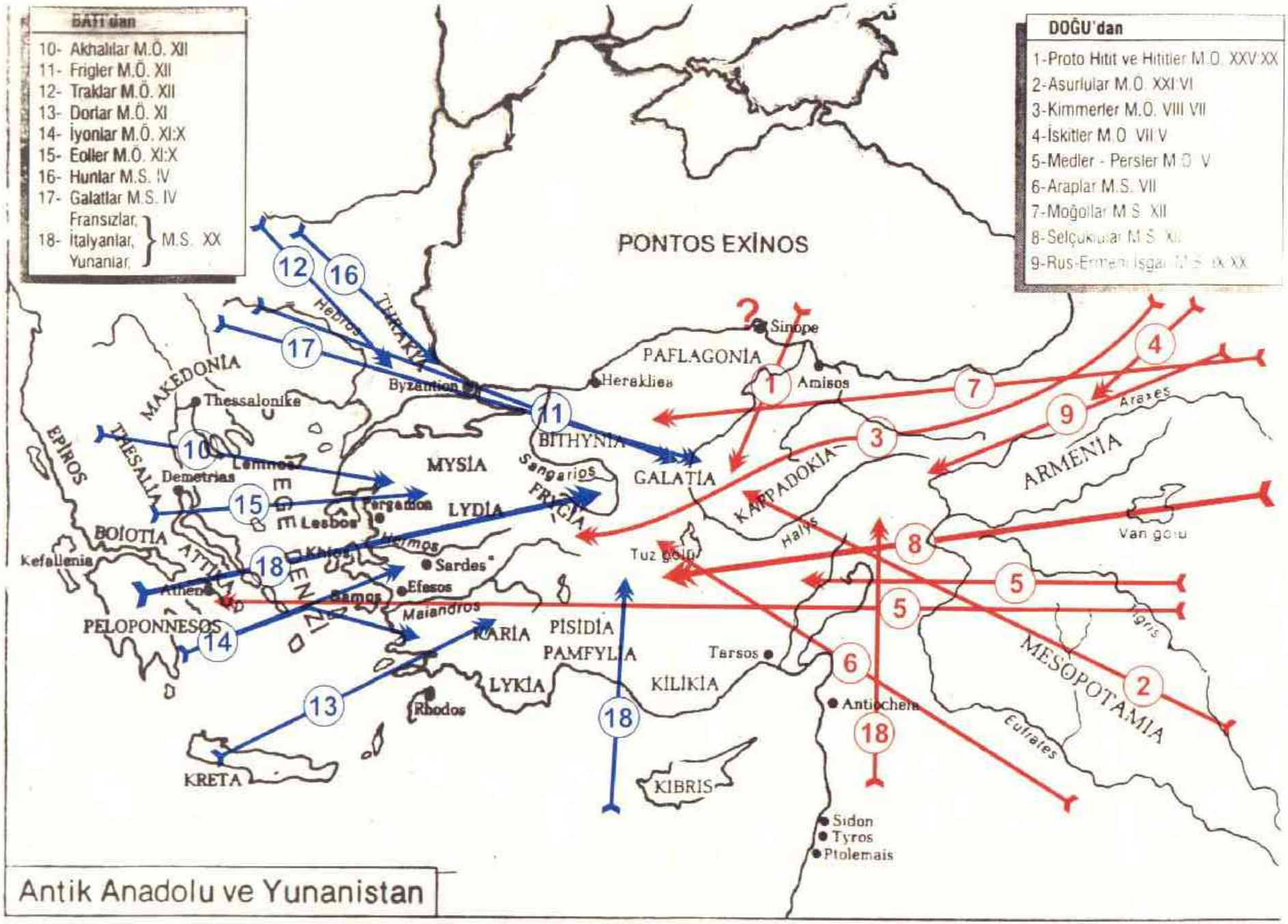

Antik Anadolu ve Yunanistan

YÜZYILLAR BOYU BİR SAVAŞ ALANI OLDU ANADOLU...

Türkiye, bir yandan Asya'yı Avrupa'ya bitiştirmekle beraber, Afrika'ya da komşu... Bu bakımdan çağlar boyu bu üç kıt'adan kopup gelen çeşitli kavimlerin orduları çoğu kez onun bağrında karşılaşmış ve onu sürekli/zorunlu bir **savaş alanı,** boksörlerin karşılaştığı **ring** yapmışlardır.

Coğrafi konumunun neden olduğu aynı tür olumsuzluklar, diğer ülkelerde pek yok. Örneğin Portekiz, geçmiş tarihinde, uzunca bir kıyı şeridine sahip olması ve Avrupa'nın en batı ucundaki konumuyla çeşitli denizci halklar için çekici bir yerleşim merkezi ve karadan gelen istilacı halkların üstüste yığıldığı bir ülke olmuşsa da, bugün için batısında engin bir okyanus, doğusunda ise sadece bir devlet bulunduğundan, kendini güvencede hissediyor.

Şimdi tarihin derinliklerinden başlıyarak, kronolojik basamakları bir-bir atlayıp M.Ö. 1900'lere kadar devam eden arkeolojik çağda Hattilerin-Hititler'in yazısız bıraktıkları tarih sayfalarını da çevirerek, Osmanlı dönemine kadar onun başına gelenleri kısaca hatırlamaya çalışalım: (Bkz. Kroki) Doğudan gelenlere önce Hititlerden başlıyoruz. Aynı yüzyıllarda Asurlu'lar. Bilâhere Urartular, Kimmerler, Med'ler, Persler, Araplar, Moğollar, Selçuklu'lar, Ruslar, Ermeniler... Batıdan ise Dorlar, İyonlar, Eoller, Traklar, Frigler, Gotlar, Keltler, Galyalılar, Makedonyalılar, Hunlar, Romalılar, Bizanslılar, Haçlılar, Bulgarlar... ve nihayet Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşlarında İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar.. vurmak ve vuruşmak için hep bu toprakları seçtiler, beklentilerini istila yoluyla gerçekleştirmek istediler. Büyük İskender ve Haçlı orduları ise Anadoluyu sadece geçiş yolu olarak kullandılar. Bu kavimler tekrar ülkelerine döndüklerinde elleri boş değildi. Kendilerinde olmayan bazı uygarlık hamlelerinden de örnekler taşıdılar. Bir süre sonra da -Likya Kral mezarlarında da değineceğimiz gibi, onları allayıp pullayıp, gene bize iade ettiler!...

Anadolu'dan aldıkları bu ürünlerin ilkleri, Neolitik Çağa, (M.Ö. VI,VII.nci binlere) tarihleniyor. (Çatalhöyük) Çünkü bu çağda Anadolu insanı, onun ilk silahı ve aynı zamanda aleti olan, **Taş**'ı biçimlendirip cilâlarken, diğer yönden, mağaralarını bırakıp ovaya inmiş

ve kendi yaptığı (fonksiyonel) barınaklarda yatıp kalkmaya ve ekiciliğe başlamışlardı. Yani, daha uygar bir yüzeye çıkmışken, Avrupa kıtasında yaşıyan toplumlar hâlâ ilkel mağara yaşamını sürdürmekteydiler. Nitekim, arkeologlara göre, ilk ahşap ev örnekleri bu çağda ve Anadolu'dan Avrupa'ya ihraç edilmiş bulunuyor.

Yüzyıllar geçti, gerek doğudan, gerekse batıdan gelen bu insanlar, sadece istilâ değil, bu topraklarda, kendilerinde bulunmayan bazı şeyleri aramak ve götürmeyi de amaçladılar. Örneğin, öncelikle Asurlular; onların Hititlerle olan ilişkileri önceleri sadece ekonomik diyebileceğimiz ve sömürü sınırına da ulaşan bir düzeyde olmuştu. Asurlular öncelikle gereksinim duydukları **Bakır**'ı almak ve ticaret yapmak için Anadolu'ya girmiş ve yerleşmişlerdi. Yakın çağda gelenler ise gene bir şeyler koparıp götürmek niyetini taşıdılar. Bunların başında Alman Şiliman geliyor... Başkaları da var kaygusuz... Ama benim niyetimde bu alandaki eleştiri girdabına girmemektir!.

Bu konuyu kapatmadan, Anadoluya gelip gezerek, arkeolojik ve turistik değerlerimizin gün ışığına çıkarılması ve bunların, o devirde devleti yönetenlere tanıtılmasında emeği geçenler de olmuştur.

Birkaçının isimleri şöyle: XIV. Louis'in gönderdiği gezgin Fransız Paul Lukas, arkeolog Charles Texier ve Alman Carle Human...

Ülkemiz bugün Mezapotamya ve Mısır'dan sonra, belki de dünyanına en eski yerleşimlerinin yapıldığı yer olmuştur. Fakat ne var ki, bu kalıntıların önemli bir kısmı çalınıp çırpılmış, ya da o devir padişahının izin ve iradesiyle, Avrupalılara terkedilmiş; Paris, Londra, Moskova veya Berlin müzelerini süslüyorlar. Anadolu topraklarındaki beşiklerine dönme arzu ve ümidini hâlâ koruyan bu yapıtların duyduğu izdirapı fazla deşmek istemiyorum! Arzumuz ve beklentimiz odur ki, hiç değilse elde kalanları, ya da bize bırakılanların en azından temellerini koruyalım, koruyabilelim ve bu **taçlaşmış taşları** artık kendi başımızda taşıma zevk ve onurunu duyalım... Yurt dışında bulunanların doğdukları yaratıldıkları yerlerine, beşiklerine iadesi için başlatılan mücadeleye ara vermeyelim...

Şimdi, bir turist rehberi olarak, başlangıçta da işaret ettiğim gibi, klâsik bir Anadolu turu yapmak için yola çıkıyor ve gezimize İstanbul'dan başlıyoruz. Daha sonra alışılmış güzergâhı izliyerek, sıradaki ören yerlerini ziyaret edeceğiz ve buralarda, yorumsal nitelikteki açıklamalara ağırlık vererek, bazı hatırlatmalar yapacağız:

ANADOLU: Tarihte bir kara köprüsü

(Aşağıdaki metini Seton Lloyd'un, "Bir Gezgin'in Gözüyle Anadolu Uygarlıkları" adlı kitabından almış bulunuyorum. Tübitak'ın Popüler Bilim Kitapları serisinden olup, 1989 yılında basılmış ve Ender Varinlioğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu kitabın yazarı Önasya ve Anadolu'da yaptığı kazılarla tanınmış bir İngiliz mimar ve arkeoloğu'dur. Kendisi 1973 yılında Türkiye'nin verdiği üstün Hizmet Sertifikası ile onurlandırılmıştır.)

Küçük Asya'nın fiziki yapısını betimleyen çağımız yazarları çok değişik benzetmelere başvurmamışlardır. Salt jeolojik olaylar, görsel açıdan fazla etkili olması da, coğrafi gerçekleri daha güçlü bir biçimde yansıtırlar: Seton, Ülkenin jeolojik özellikleri bilinince, Anadolu yarımadasını "yüksek korkuluklu bir köprüye" benzetenin Sir William Ramsay olduğunu yazıyor.

(Ramsay ünlü bir İngiliz kimyageri 1852-916 yılları arasında, yaşamış, 1904'de Nobel armağanına lâyık görülmüştür.)

Daha sonraları bu konuya eğilen yazarlara göre, en azından dağlık yapısı bakımından Anadolu'ya "açık bir sol el" görüntüsü veriliyor. Toros Dağları, içe bükülmüş beşparmak gibidir; avuç içi çukur platoya, avuç içinin dipteki çıkıntılı kısmı doğudaki dağ kitlesine, parmaklar da alçala alçala batı yönünden giden ve yanları Ege adalarına kadar süren sıradağlara benzemektedirler.

..... Bu kara kütlesinin tümü, Asyadan Avrupa'nın güneydoğu sınırlarına doğru sıçrayan bir yarımadadır. Yarımadaya tarihte egemen bir işlev, iki anakara arasında köprü olma işlevi veren de bu durumdur. Bu nedenle ve Avrupa'ya değil, Asya'ya sıkıca bağlı olduğu için, birbaşka yazara. Anadolu, denizden yaklaşana "gemi

bağlamaya elverişli" yerleriyle, karadan yaklaşana ferah sahanlıklarıyla bir "koca mendirek" gibi gelmiş. Bu karşılaştırmaya bakıp tarihteki göçlerde yarımadanın hep tek yönlü bir kara köprüsü olarak kullanıldığı anlaşılmasın sakın. Bugünkü tarih bilgimizin ufuklarına göz attığımızda, kimi Hint-Avrupa kavminin, daha İ.Ö. 2000 yıllarında bile önce Trakya'dan geldiğini pekâlâ kabul edebiliriz. Luvi kavimleridir bunlar; aralarında Hititlerin ataları da vardır... Avrupa'dan gelen Yunanlıların kıyı bölgelerine yerleşmesi, bu "koca mendirek'in çekiciliğinden kaynaklanıyordu. Bundan sonra doğudan batıya hareketler çoğaldı. İran'dan kalkan göç dalgası 3 kez Küçük Asya'dan geçip doğu Avrupa'da kırıldı. Arapların yayılma gücünün sınırı bu ülkede bitti...

Önemli bir not: Anadolu Yarımadasını "Asya'nın Avrupa'ya attığı adımın sol ayağına benzetmek suretiyle yapmış olduğum renkli bir kompozisyonu ve bu konuda yorumsal nitelikteki açıklamayı 1987 tarihli ilk kitabımda yayımlamıştım. Bu kez, yukarıda aynı paralelde yapılmış olan benzetişin yayım tarihi ise 1989'dur. Bu nedenle benim açımdan herhangi bir esinlenme veya alıntı söz konusu değildir. N.E.

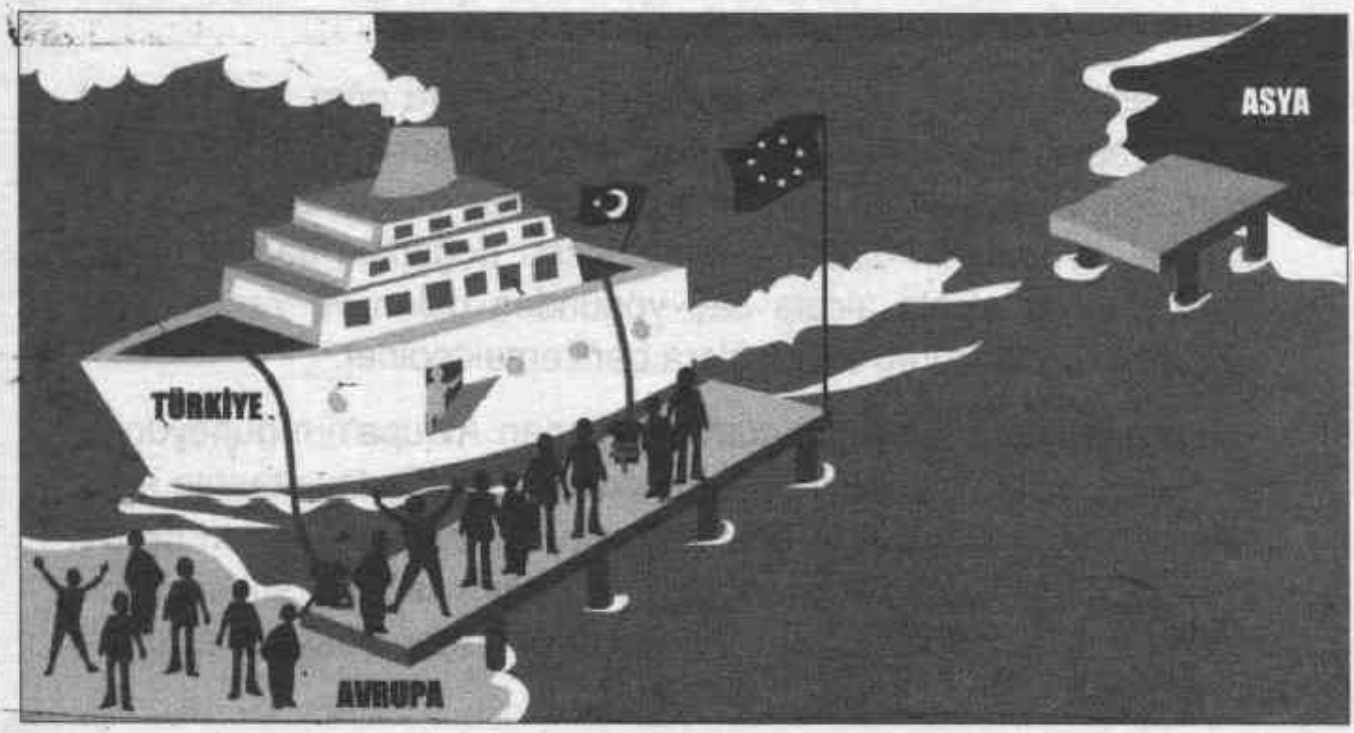

TÜRKİYE İÇİN DÜNYA ÖLÇÜLERİNDE YAPILABİLECEK BAZI KIYASLAMA VE DEĞERLENDİRMELER

– YAŞAMIŞ, YETİŞMİŞ KİŞİLER, GELİP GEÇMİŞ ÜNLÜ KOMUTANLAR:

Antik çağdan Bizans'a kadar olan zaman içinde dünyaca ünlü 55 kadar bilim adamından 22'sinin Anadolu'dan yetişmiş olduğu söylenir. Bunlardan bir kısmı şunlar:

– Şair Homer, İzmirli olup yaşamını bu bölgede geçirdi. (M.Ö. VIII yy.)

– Tarihçi Herodot, Halikarnas (Bodrumlu) (M.Ö. IV yy.)

– Şair Cellinos (M.Ö. VII) Hipponaxe (M.Ö. VI), Matematikçi Talles, filozof Heraklit, Zenedot, Mimar İzidor, Aneksimandre, Hipodomas... aynı yüzyıllarda ve Ege bölgesinde yaşadılar.

– Hikaye yazarı (fabulist) Esope Anadolu'da yaşadı. (Samsat'lı?) Filozof Diojen Sinoplu (M.Ö. V yy.)

– Sokrat öğrenimini Anadoluda tamamladı.

– Bodrum (Halikarnassos)un ve İstanköy (Kos) Adasının kraliçesi Artemisia I, ilk kadın amiral Pers donanmasına karşı Salamis Adası açıklarında, 5 Yunan gemisini ustaca komuta ederek önemli

bir başarı elde ettiğinden. tarihte (ilk kadın amiral) olarak tanınmıştır. (M.Ö. 480).

– Anatomist Galien, Bergamalı (M.Ö. II yy.)

– Coğrafyacı Strabon, Amasyalı (M.Ö. I yy.)

– Sofist yazar Lucien Kahta (Samosat)lı M.S. II yy.)

Kartaca kralı Annibal'ın mezarı Gebze'de. Annibal Bitinya kralının koruyuculuğuna sığınmak için Bursa'ya giderken, tarihte konu edinilen nedenle, burada intihar etmişti. (M.Ö. III. yy.)

– Dünyanın ilk uçan adamı. Hazarfen (binbir şey bilen) Ahmet Çelebi (XVII. yy.) Bu denemeyi Galata kulesinden yaptı.

"Şamdanlı Kadın" ya da **"Üsküdar Meleği"** diye adlandırılan ve ilk kadın hemşire olarak kabul edilen Florrence Nightingale'in Kırım Savaşı sırasında hizmet verdiği yer İstanbul Selimiye Kışla'sında bulunuyor, (XIX yy.)

Türkiye toprakları, tarihi boyunca şu ünlü komutanların gelip geçtiğine tanık olmuştur:

– Dariüs (M.Ö. V), Büyük İskender (M.Ö. IV), Jül Sezar (M.Ö. I), Atilla (M.S. V) Timürleng. Moğol İmparatoru. (M.S. XIV yy.)

Not: Dindar kişiliği olan diğer ünlüler müteakip sayfadadır.

ÖNEMLİ TARİHİ OLAYLAR YERLER VE FARKLILIKLAR:

– Uluslararası ilk barış anlaşması **(Kadeş)** M.Ö. 1265 Hititlerle Mısırlılar arasında.

– İlk uluslararası savaş, **Truva Savaşı** M.Ö. 1200'de, Isparta Kralı Menelaos ile kardeşi Miken Kralı Agememnon ve Yunanistan'daki diğer küçük devletlerden oluşan 100.000 kişilik bir ordu ile Truvalalara katılan, Dardonos, Perkot, Likya, Karya, Misialılar arasında yapıldı. Tarihin milattan sonraki sayfasında, aynı bölgede ge-

ne bir uluslararası savaşın yapıldığını okuyoruz. **Çanakkale Savaşları** bu. Bunları başlatan nedenler, çağların koşullarına göre farklılık göstermekle beraber, müttefiklerin kendiliklerinden çekilip gitmeleriyle son bulur. Ancak garip bir benzerlik var. Birincisi Truva kentinin kurulduğu ve bugünkü adı **Hisarlık Tepe** olan akropol ve civarında, diğeri ise, boğazın Batı yakasında, gene aynı ismi taşıyan ve bugün üzerinde **Şehitler Anıtı**'nın yükseldiği bir başka tepe bulunuyor. O zamanlar Truva Hisarlık Tepesi'nde ise **Atena Tapınağı** vardı. Ama her ikisi de savaşla ilgili...

– Dünyada ilk olarak madeni sikke (para)nın basıldığı yer **Sart** oldu. M.Ö. VI. yy. Kral Krezüs tarafından.

– İlk uluslararası seyahat çeklerinin kullanıldığı yerlerin Efes Artemis ve Sart Artemis tapınaklarını ziyaret edenler tarafından kullanıldığı gene ilk olarak paranın devalüe edildiği yerin Afrodisias olduğu sanılmaktadır. (M.Ö. III. yy.) Bu olay Roma'nın ekonomik bir kriz geçirdiği devreye rastlar.

– İlk işçi grevi'nin M.Ö. II. yy.da Milet tiyatrosu'nun inşaası sırasında gözlendiği iddia ediliyor... öldürülen grevcilerin isimleri tiyatro kapısına yazılmıştır.

– İlk borsa, Efes Buğday Borsası oldu.

– Papirüse galebe çalan parşömen kağıdı olarak Bergama'da icat edildi. (M.Ö. I. yy.)

– Dünyada bilinen bir Horoskop (astrolojik tahminlerle ilgili bir sistem). Nemrut Dağı'nda görüldü (M.Ö. I. yy.)

– İlk halıcılık enstitüsü radyoaktiviteli kaynak suyunun halı boyamaya ilişkin özelliğinden ötürü olsa gerek, Hierapolis (Denizli)'te kuruldu.

– Kiraz'ın ilk olarak yetiştirildiği yer Giresun (Kressos) oldu. Roma generali Luccullus ilk kiraz fidanını Avrupa'ya buradan götürdü. (M.Ö. I. yy.)

– Veni, Vidi, Vici (Geldim, gördüm, yendim!) olarak yaygınlaşan bu ifadeye sahne olan yer Anadolu'da Jül Sezar, Filistin'i aldıktan sonra, Kilikya üzerinden geçer ve Halys (Kızılırmak) kenarındaki Zela (Zile)'ya gelir. (M.Ö. 1 Ağustos, 47). Burada Pontus Kralı Parnakes'in ordusunu yenilgeye uğratır. Roma'ya dönüşünde, senatoda bu şekilde konuşur. Daha sonra üvey kardeşi Brütüs tarafından hançerlenir. Halen Zile ilçesinde bu olayı belgeleyen yazılı bir taş bulunuyor.

– Kantalup adı verilen bir tür kavun, ilk olarak Van ilimizde yetiştirilmiştir. Daha sonra XVI. yy.larda bu kavun Papa Cantaluppi'nin çiftliğinde üretilmeye başlandığından bu ismi almıştır. Ayrıca ilk lale soğanının da, Hollanda'ya Anadolu'dan götürülüp tanıtıldığı bilinmektedir.

– Meryem Ana adına yapılan ilk kilise Efes'tedir. (M.S. IV. yy.)

– Eski silah! koleksiyonculuğu ilk olarak Türklerde görülmüş ve daha sonra, birinci Haçlı Seferleriyle Avrupa'ya tanıtılmıştır.

– Dünyada ilk olarak Toplu İş Sözleşmesinin 1778 yılında, Kütahya'da fincancı işçileriyle , işverenleri arasında imza edildiği saptanmıştır.

– Noel Baba'nın memleketi Demre'nin tarihte ilk kez "tarifeli deniz taşımacılığının başladığı liman olduğu ileri sürülmektedir.

– Avrupa'da ilk otel fikri, 1750 yıllarında, Selçuklu kervansaraylarındal algılanılarak gelişmeye başlamıştır.

Dünyada ilk kez -yazı ile belgelenen- **Sömürü Düzeni,** Kayseri Kültepe'de Asur Devletinin gönderdiği ticaret kolonilerinin Hitit topraklarına komşu olarak yerleşmesiyle başlamıştır. Bu sömürünün, ham madde alıp, işledikten sonra aynı yere satmak şeklinde oluştuğunu söyliyebiliriz...

– İlk kabartma pul Türkiye'de 1968 yılında gerçekleştirilmiştir.

– Dünyanın en zengin porselen koleksiyonu 10.000 parça, Topkapı Müzesi'ndedir.

– M.Ö. II. yy.da yaşamış olan bir Grek tarih ve coğrafyacısı

olan **Pausanias**'ın ilk olarak tanıtıp dile getirdiği, dünyanın yedi harikasından ikisi Anadolu'da bulunuyordu. Bunlardan biri, Karya Kralı Mausole'nin karısı ve kız kardeşi olan Artemisia II tarafından M.Ö. V. yy.da, kardeşi için yaptırdığı görkemli anıt mezar, diğeri ise Efes'te bulunan ünlü Artemis tapınağı idi.

– Harran. Dünyanın en eski sayılabilecek üniversitesi (M.Ö. 2000)

– Dünyanın bilinen en eski ve uzun olan su arkı, Van'da bulunuyor. 50 km. kadar bir yolu izleyerek gelen bu tesis Urartu Krallarından Menua tarafından M.Ö. VII: VI yy. larda yaptırılmıştır. **(Şamran Kanalı)**

– Lidya Kralı Giges tarafından yaptırılan ünlü **Kral Yolu**'nun başlama noktası (M.Ö. VI. yy.)

– Antik çağın en dik tiyatrosu ve Asclepion'u Bergama, en büyük agoralarından biri ise Efes'teydi.

– Bergama ve Afrodisias, Antik çağın ilk ve en büyük heykeltraşlık okullarıydı.

– Firigya Kralı eşek kulaklı Midas'ın tümülüsü Gordiyon'da (M.Ö. XI. yy.) ve

– Lidya Kralı Krezüs'ün mezar tümülüsü Sart, Bintepeler'de. (M.Ö. VI. yy.)

– Dünyanın en yüksekte yapılmış olan tümülüsü. Nemrut Dağı üzerinde. 2150 m. (M.Ö. I. yy.) ve mitolojik tanrılara ait en görkemli yontular.

– Diyarbakır surları. Çin seddinden sonra, en iyi korunmuş olanı (M.S. VI. yy).

– Sümela, 1300 m.deki bir tepe üzerine çok güç koşullar altında inşa edilmiş bir manastır.

– Dünyada var olan Mısır kökenli 7 dikilitaştan biri İstanbul'da. Teodosyüs tarafından M.S. 390'da buraya dikildi.

– M.S. II. yy.da Grek Tarih ve Coğrafyacısı tarafından ortaya atılan "Dünyanın 7 harikasından ikisi Anadolu'da. 8 nci Harika olmaya aday yerler: Nemrut Tümülüsü, Kapadokya, Pamukkale...

– Dünyanın en büyük yeraltı Su Sarnıçları: Binbirdirek ve Yerebatan (M.S. VI yy.) İstanbul'da.

– En büyük yekpare halı (125 m) ve en ağır avize, Dolmabahçe Sarayında 4.5 ton. Sarayın tümünde 4500 m halı yayılı...

– Topkapı Sarayı Müzesi, paha biçilemiyen ve dünyada eşi olmayan tarihi ve maddi değeri çok yüksek objelerle dopdolu. Saray olarak İspanya'daki Elhamra Sarayını andırır.

– Avrupa'nın en uzun tek parçalı bayrak direği Ankara Anıt Kabir'dedir. (33 m. ve 5 ton)

ARKEOLOJİK AÇIDAN:

Anadolu bugün, dünyanın en zengin açık hava müzelerinden biri olmuştur. Örneğin, Paleoletik çağın Neandertal insan kalıntılarından başlıyarak, M.Ö. VIII veya VII binlere tarihlenen ve bugün Çatak, Trişin yaylasında bulunan üzerine resimler çizilmiş kayalar, (bunların birkaç parçası Van Ark. Müzesinde görülmektedir) Neolitik çağın göçebe düzenden yerleşik düzene geçildiği ilk ve en uygar şehri olan Çatalhöyük, Hacılar (M.Ö. VII, VI binler) Likya uygarlığına ait eşi olmayan ilginç Kaya mezarları ve Urartu uygarlığının en görkemli kalıntıları... Anadolu'nun en eski bir yerleşim alanı olduğunu kanıtlayan belgelerden sadece birkaçıdır.

Özellikle dünya çapında ün yapmış arkeologların yaşamlarını tükettikleri bir ülke olmuştur Anadolu... Bu değerli insanların başında, Carle Human, (Bergama Akropolünde gömülüdür), Kurt Bitter ve Charles Texier'i sayabiliriz. Biz de, bize Afrodisias ören yerini kazandıran Sayın Kenan Erim'i aynı yere defnetme kadirşinaslığını gösterdik...

Buna paralel olarak, Anadolunun yerli ve yabancı, yeni yetişen arkeologlar için en ilginç ve verimli bir araştırma ve uygulama laboratuarı olduğunu da belirtmek gerekir. Zira bugün sadece batı Ege bölgemizde 100 kadar diyebileceğimiz bir sayıda, el değmemiş,

kazma vurulmamış antik kalıntı bulunuyor...

Bugün sayıları 134 kadar olan çeşitli müzelerimizde 2.125.000 obje ve 300.000 kadarını etnoğrafik eserler, yarım milyonunu arkeolojik buluntular, 15.000 kadarını çeşitli mühürler, 200.000'ini eski kitaplar ve 100.000 kadarını ise tabletler oluşturmaktadır. Geri kalanları ise arşiv belgeleri ve seri makalelerdir. Özetle, Türkiye toprakları çeşidi bol bir Açık Hava Kitaplığı'dır. Her rafında ayrı bir kitap yatar. Mitoloji, Arkeoloji, jeoloji, tarih, san'at, folklor, doğa, ilim, uygarlık, botanik öyküler, şiirler, masallar... Ne isterseniz, neyi okumak isterseniz bulabilirsiniz orada...

MİTOLOJİK VE DİNSEL OLAYLAR, KİŞİLER:

Yunanistan'ın yanı başında, mitolojinin ikinci bir beşiği ve Zeus ülkesi...

– Güney Doğu Anadolu, yukarı Mezopotamya: Peygamberler diyarı. Adem-Havva olayının geçtiği Cennet Bahçesi-Hazreti İbrahim'in, Şuayp Peygamber, Hz. Yusuf'un annesi Sara Hatun'un doğduğu yer ve Hz. Eyyüp'üb mezarı, Nemrut'un Hz. İbrahim'i ateşe attırma söylencesinin geçtiği ve Hz. İsa'nın ziyaret ettiği bir diyar, Urfa...

– Nuh'un gemisi söylencesi. Büyük Ağrı (Ararat Dağı)

– Kibele tapıncının batı dünyasına yayıldığı merkez.

– Paganist dönemde Artemis, Athena ve Apollo kültlerinin doğup yayıldığı kentler: Afrodisias, Bergama ve Leton... Artemis, Apollon isimleri Anadolu kökenlidir.

– Yedi uyuyanlar efsanesi. Efes, Afşin ve Tarsus'ta

– İlk olarak Hıristiyan adının kullanıldığı ve kabul edildiği yer Antakya'da, Havari Saint Pierre (Aziz Petrus) kilisesi.

– İlk Hıristiyan cemaatı. Yedi Kiliseler Anadolu'da oluştu.

– Meryem Ana'nın yaşadığı ve göğe yükseldiği ev Efes'te.

– İncil yazarı St. Jean'nın mezarı Selçuk'ta.

– Havarilerden St. Filip'in mezarı Hierapolis'te, St. Luk'ün ise Efes'te bulunuyor (?)

– Noel Baba adını verdiğimiz Aziz Nikola'nın doğduğu yer Demre.

– Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, Katolik piskoposlarının katılmasıyla yapılan 23 Ruhani Meclis (ekümenik konsil)'in ilk sekizi Anadolu'nun, çeşitli kentlerinde yapıldı! (M.S. IV: IX yy.lar arası)

– Ortodoks âlemince ünlü üçleme öğretisinin savunucusu olan ilahiyatçı ve mistik Aziz Gregorios, Kapadokyada yaşamıştır.

– Fatsa, Amazonlar ülkesi (M.Ö. 2000 ler..)

– İlk ve en büyük Ortodoks Bazilikası Aya Sofya, İstanbul'da. (M.S. VI yy.)

– İslâm dünyasının mübarek saydığı Kutsal Emanetler, bugün Topkapı sarayında saklanıyor.

– Ve Hazreti Mevlâna'nın dünya çapında benimsenen felsefe ve eserlerini yaydığı Dönen Dervişler beldesi, Konya.

COĞRAFİ KONUM, JEOLOJİK YAPI VE DOĞA ZENGİNLİKLERİ BAKIMINDAN:

– **Anadolu;** Dünyanın 4 denizle kıyılanmış olan tek ve en büyük yarımadası olduğu gibi Asya kıtasının Avrupa iskelesidir.

– Anadolu, Asyanın (parmakları Ege Denizi'ne uzanan) bir ayağı gibi görünüyor adeta!..

– Ege ve Ak Deniz sahilleri, batılı uzman çevrelere göre, Fransız ve İtalyan riviyerasından birkaç misli güzellikte.. Kızıl çamların denize kadar indiği koylarda yapılan Mavi Yolculuklar. Alice'nin

Harikalar Diyarı'ndakine benzer...

– Karadeniz sahilleri, hırçın bir mavi ile vahşi bir yeşilin birbirlerine sarmaş dolaş olduğu, yaylaları ise tüm yeşil renklerin buluştuğu, özlem duyulan bir ortam...

– Yarısı doğal plajlardan oluşmuş 8000 km.lik bir kıyı şeridi,

– Marmara Denizi Anadolu ve Trakya Yarımadaları arasında gerçek bir balık havuzu ve dünyada yegâne bütün kıyıları tek bir ülkeye ait olan deniz,

– Akdeniz sahilleri, rengini turkuazdan alan ve yılın 8 ayı denizinden yararlanılabilen, denizden çıkarak portakal koparılabilen veya arkasındaki dağlara çıkıp kayak sporu yapılabilecek ilginç bir yöre.

– Dünya fındık tüketiminin %70'ini karşılıyan bir ülke...

– Aynı anda yılın 3 mevsiminin yaşandığı ve 8 iklim bölgesine sahip ülke,

– Ülkesini bir süre yadırgamak isteyen bir yabancı turist için ideal bir tatil memleketi. Dün, bugün ve hatta yarın'ın bir arada, aynı anda ve uyumlu bir biçimde yaşandığı **Sempatik Çelişkiler**'le dopdolu bir ülke.

– Dikdörtgen görünümüyle Doğudan Batıya uzanmış doğal bir Halı gibidir. Anadolu.. Doğanın özenip bezenerek, yüzyıllar öncesi, göz nuru dökerek dokuduğu bu halının üstü Anadolu'da kurulmuş uygarlıkların örf ve adetlerini yansıtan geometrik motifler ve rengarenk çiçekli desenlerle bezenmiştir. Kuzey ve Güneyde, kahverengi ve yeşil renkli bordürlerle Batı'ya doğru serilerek uzanır ve orada Ege'nin dantelli, kıvrımlı kıyılarında saçaklanarak çevrelenir.

Tarihi boyunca çeşitli dönemlerde başkent olmuş 5 kentimizi, ikiye açılmış bu kitabın Batı sayfasında görür ve okuruz. Konya, Bursa, Edirne, İstanbul ve Ankara... Bunların ilkine Ege'den yaklaşırken, bize kollarını açan, yol veren sıradağlar arasında, doğayı

öpe öpe girer ve Mevlana'nın sinesine, onu hoşgörürlüğüne kavuşma özlemiyle dolarız çoğu kez...

– Van Gölü, Dünyanın en derin ve yüksekte olan tektonik gölüdür. (1200 m. 3760 km2). 600 m. derin,.

– Tuz Gölü; 1620 km2 yüzölçümü ile en büyük tuz göllerinden biri, Eğirdir Gölü ile tatlı su levreği ve kereveti ile tanınır. Ayrıca en güzel mavileri de yansıtır.

– Pamukkale dünyanın, en çok hastalığa şifa veren Kaplıcalarının bulunduğu yer Gene bu yöremiz tarihte ilk kez **Balneoloji Turizm'inin başladığı ve Halıcılık Enstitüsünün** kurulduğu yer olmuştur. Kapadokya'nın kendine özgü jeolojik yapısı ve bugün sadece 2:3'ü turizme açık olan dünyanın en büyük yeraltı yerleşimi ile başka yerde benzeri olmayan, değişik türde doğal varlıklarımız arasındadır.

– Ihlara Vadisi, 14 km. uzunluğunda ve 80 m. derinliğinde, Dünyada yerleşim merkezi olmuş en büyük kanyonlardan biridir.

– Manyas Kuş Cenneti. 350 kadar değişik türde 3 milyon kuş burada yaşamak istiyor.

– Bir botanik uzmanı, yeşil rengin 499 tonu'nu saymış Bursa'da!..

– Doğu Beyazıt Gürbulak hudut kapısı civarında dünyada ikinci derecede önem taşıyan bir Meteor Çukuru bulunmaktadır. Taş buraya 1892 yılında düşmüş ve bugün 60 m. derinliğe ve 25X30 m. çap olan bir çukur açmıştır.

Doğa sporları, mağara turizmi adı verilen çeşitli faaliyetler için onarılan ideal yöreler...

ÇANAKKALE: Adını dünya tarihine yazdıran İlk'ler ve önemli olayların yoğunlaştığı bir kent olmuştur. En önemlileri şunlar:

– İlk güzellik yarışması da (Kaz Dağı) üstünde Alhena, Hera ve Afrodit arasında yapıldı...

– Antik çağın ilk uluslararası savaşı: Avrupa uluslarının Miken Kralı Agamemnon komutasında birleşen ordularının Truva'ya karşı düzenledikleri ve 10 yıl süren Truva savaşı olmuştur.

– Aristo'nun ilk felsefe okulunu açtığı yer M. Ö. 384 Assos.

– İlk dünya haritasının çizildiği yer. Gelibolulu Piri Reis tarafından.

– Dünyanın ilk amfibi çıkartma harekâtı Çanakkale savaşları sırasında yapılmıştır.

– İlk uçak gemisinin kullanıldığı yer. Çanakkale İngilizlerin Ark Royal gemisinin 25 m. uzunluğundaki güvertesinden, uçurulmuştur.

– İki kurşunun havada çarpışarak kaynaştığı yer: 160.000.000'da bir olabilmesi muhtemel iki kurşun bu savaşlar sırasında çarpışmış ve Harp tarihi müzesinde sergilenmektedir.

– İlk uluslararası mezarlık. Gelibolu yarımadasındadır.

– Dünyada ilk kez ve İngilizler tarafından zehirli gazın kullanıldığı bir savaş.

Not: Aşağıdaki metin Prof. Sayın Metin Tuncel'in 23.8.1993'te "Globe dergisinde çıkan" Türkiye'nin farklılığı ve çeşitliliği adlı mahalesinden alınmıştır. Kendileri ayrıca, bu dergide, Strabon'un "Yanık Yöre" anlamına gelen, Kula civarındaki **Katak Ekaumene**'den de, ilginç bir yöre olarak, söz etmektedir.

[...Son yıllarda çok turist çeken Türkiye, turistik özellikleri daha çok tanınmaya başlayan bir ülke durumuna geldi. Bunun başlıca nedeni, gerek doğal güzellikler, gerek tarih ve arkeoloji değerleri açısından geniş bir potansiyele ve çeşitliliği sahip olmasıdır.

Türkiye 8.000 km'yi aşan bir kıyı şeridine sahiptir. Bunun yarıdan fazlasını oluşturan Akdeniz ve Ege Denizi kıyılarında güneşleme süresi günde ortalama 10-12 saati bulur. Turizm mevsiminde yağışın yok denecek derecede az düşmesi, deniz suyu sıcaklığının

aylarca 20°C'nin üzerinde oluşu kıyı turizminin çekiciliğini artırmaktadır.

Türkiye kuzey yarıküresinde ekvatorla kutup arasında ortalama bir yerde bulunmasından kaynaklanan birçok üstünlüğe sahiptir. Büyük deniz yollarının keşfinin yapıldığı yeniçağ başlangıcına kadar Uzakdoğu'yu Akdeniz kıyılarına ve Avrupa'ya bağlayan yollar esas itibariyle Anadolu'dan geçiyordu. Yol kavşaklarında, köprü başlarında, konaklama yerlerinde ve özellikle bu yolların bittiği Anadolu kıyılarında kentler kuruluyor ve uygarlıklar gelişiyordu. İşte Türkiye'nin doğa turizminin yanı sıra kültür turizmi açısından da önem taşıması bu merkezi durumunun ve önemli yollar üzerinde bulunmasının bir sonucudur. Sanıyorum böyle bir kesişme noktasında olan başka bir ülke yoktur.

Türkiye'nin dünya coğrafyasında özel bir yeri olmasını sağlayan başka yanları da vardır: Türkiye orta iklim kuşağında bulunmasına rağmen, iklimin de oldukça çeşitlilikler görülen bir ülkedir. Termometrenin -45,6°C'ye kadar düştüğü (20.1.1972'de Ağrı'da) ve 48,5°C'ye (19.7.1973'de Dalaman'da) kadar çıktığı görülebilmekte ve bu iki rakam arasında 94,1°C'lik bir farka başka ülkelerde rastlamak pek mümkün olmamaktadır. Bu iklim farklılığı ülkenin bir tarafında kayak yapılırken başka bir yöresinde deniz sporu yapılmasını da sağlar. İklimdeki çeşitlilik doğal bitki örtüsüne de yansır. Ülkede Akdeniz makisinde başlayıp kızıl çam, kara çam sıralamasını izleyerek sedir ormanlarına kadar çıkan Toroslar'a karşılık, ladin, göknar ve sarı çamların yaygınlaştığı Kuzey Anadolu Dağları farklı bitki topluluğuna sahiptir. İç bölgelerde hemen yaz başında sararan step görünüşüne karşılık, yazları yağışlı Kars-Ardahan Platosunun yeşilliğini yaz sonuna kadar koruyabilen tabii çayırlar sahası karşımıza çıkar. Doğal bitki coğrafyasında asıl vurgulanması gereken husus, dünyanın başka yerinde bulunmadığı halde sadece Fethiye-Köyceğiz yöresinde yer alan ve kalıntı bir bitki olan sığla **günlük ağaçlarının** mevcudiyetidir.

Türkiye sular coğrafyası bakımından da, başka ülkelere benzemeyen örneklere sahiptir. Örneğin Atlas Okyanusu ile Hint Okyanusu arasındaki su bölümü çizgisinin geçtiği nadir ülkelerden biri de Türkiye'dir. Ayrıca Türkiye oluşum bakımından çok çeşitli göllere sahiptir. Dünyada bir eşine rastlanmayan ve varlığına ilk kez 1990 yılında Prof. Dr. Erdoğan Akkan ve bu satırların yazarı tarafından değinilen "traverten seti gölü" de (Otlukbeli Gölü) sadece Türkiye'de bulunur.

Kalkerli arazilerin çok yaygın olduğu Türkiye'de kireçli suların biriktirme şekillerine en güzel örnek Pamukkale'dir. Bu suların eritme şekillerinin görüldüğü mağaralara da ülkenin hemen her yerinde rastlanır. Anamur yöresindeki Çukurpınar Düdeni dünyanın en derin mağaralarından biridir.]

İSTANBUL

Çanakkale gibi, iki parçalı şehrimiz. Bunlar Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir sınır kenti durumundalar. Birbirinden diğerine geçmek biz Türkler için hiçte heyecan verici bir olay değil; ama bir yabancının düşlerinde farklı bir anlamı bulunuyor. Şükürler olsun ki, yakın zamanda bunun farkına varabildik ve köprülerimizin iki yakasında **"Hoş geldiniz"** ibaresini görmelerini sağladık!...

İstanbul'un topoğrafik yapısındaki farklılık kaygusuz iki denizle beraber bunları birleştiren bir boğazın iki yakasında kurulu olmasından kaynaklanıyor ve onu bir cazibe merkezi haline getiriyor. İstanbul Boğazı, yaratıcının, sanki özenip bezenerek, biçimlendirmiş dedirtiyor insana... İki sahil burada adeta birbirlerini, hasretle yaklaşıp öpmek istiyen dudaklar gibi, gösteriyorlar kendilerini!

Bir yakasından diğerine binbir zorluklarla geçildi. Bunu ilk deneyenler Firigyalılar, Daryüsler, Galyalılar oldu. Zamanla Osmanlı sarayları onun her iki sahiline taşınıyor, onun renginden, serinliğinden, güzelliğinden sefalanmak, tat alabilmek için...

Özel Not: 1973 yılında yapımıyla çeşitli alanlarda bir çığır açmış olan İstanbul Boğazı Köprüsü için düzenlenen bir şiir yarışmasına, aşağıdaki iki dörtlükle, katılmıştım.. Daha sonra, bu şiir üstad Sadun Aksüt tarafından, nihavent makamında, bestelenme nezaketi gösterildi. Dilerseniz tekrar birlikte okuyalım:

Boğaz köprüsü

Atalar özledi onu yüzyıllar,
Sonunda kavuştu yaşlı kıtalar,
Boğazın kolyesi sarılan kollar,
*Bir buse kondurdu **dudaklarına.***
Boğaz köprüsü,
boğaz köprüsü.
Üsküdar, Beylerbey, Bebek, Hisarlar,
Sonsuz bir aşka hasret kıyılar,
Doğudan Batıya açılan yollar,
*Tebessüm getirdi **yanaklarına...***
Boğaz köprüsü,
Boğaz köprüsü.

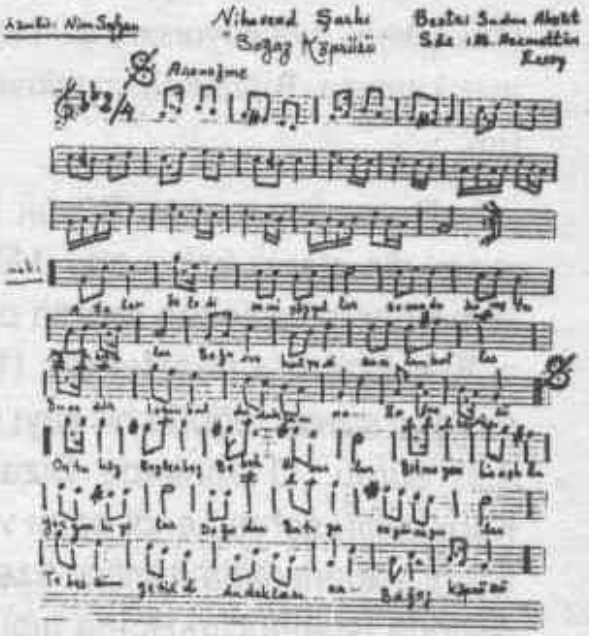

İstanbul Boğazı, Karadeniz'in fazla sularını Ege'ye indirerek taşıyor. Sanki **mavi bir bulvar;** üzerindeki deniz trafiği de bunun için, yokuş aşağı, daha rahat ve çabuk oluyor!..

Boğaz İstanbul'u ikiye ayırıyor. Ama bir de Haliç var. O ise kendi hesabına, bu ayırma işine katılıyor, ufak çapta. Sonuçta İstanbul kendi içinde iki kez bölünüyor. **Asya, Avrupa** ve Bizans (**Eski şehir**) ve Galata tarafı (**Yeni şehir**). Batılar Haliç'e (**Altın Boynuz**) diyorlar. Çünkü boynuza benzetiyorlardı onu. Bizimde boynuza, ama bir gergedan boynuzuna benzettiğimiz bir yer var: Tarihi yarımadanın Sarayburnu. Sirkeci-Eminönü uzantısı, biraz benziyor değil mi?

Her iki yakadaki ilk yerleşimler, önce Asya tarafında oluyor. Fikir Tepe ve civarı, Neolitik çağa tarihleniyor. Avrupa yakasında ise insanların ilk toplu yaşamak istedikleri yerlerden biri Alibey Köyü civarı (Semistra) M.Ö.2000'lere iniyor. Daha sonra, Sarayburnu M.Ö.700'ler de, bugünkü kentin nüvesini oluşturuyorlar. Üsküdar'ın Beşiktaş'a baktığı gibi, Sarayburnu ve Kadıköy, onlar da biri kör olduğu, diğeri ise, yani Bizans (**edindiği ile yetindiği için**) yüzyıllar boyu hep ayrı kalmış ve bakışmışlar...

Not: Bu kitabın yazımında tarihi bilgilere yer vermemek niyetiyle yola çıkmış bulunuyorsam da, bağlantılar kurmak bazı, tekrarları kaçınılmaz kılmıştır. Bildiklerinizi tekrar etmek zorunda kaldığım için özür dilerim.

Roma İmparatoru Büyük Konstantin M.S. 313 te Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etti. (Milano Emirnamesi ile). Romaya yönelik barbar istilasından bezgin olduğundan, İmparatorluğun merkezini Eski Bizans'a transfer etti. (1 Mayıs 330) Bu maksatla yapılan törenlerin süresi, uğurlu bir sayı olduğuna inanıldığından, özellikle 40 gün sürdü. O tarihlerde Bizans'ın nüfusu 200.000 kişi kadardı. Konstantin şehre kendi adını verdi. Dünyanın dört bir yanından getirttiği yapımcılarla kentin, özellikle Roma'ya benzetilmesini istedi. Aslında İstanbul'un Roma gibi 7 topoğrafik yükseltiye sahip olması onun bu niyetini gerçekleştiriyordu.

Roma imparatorluğu M.S.395'te ikiye ayrıldı. Babalarının vasiyeti üzerine, Doğu Roma'ya Arkadius, Batı'ya ise Honorius imparator oldu. 476 da Batı Roma çökünce Doğu Roma tek başına kaldı ve bu kez kesinlikle adı, ilk kurulduğundaki gibi, Bizans İmparatorluğu, oldu. Sonuç olarak, İstanbul 2500 yıllık tarihi boyunca 4 kez farklı imparatorluğa başkent olmuş, Osmanlılar döneminde ise Asitane, İstanbul sözcüğü Grekçe **İstinpolis** yani "Şehre gider" den türüyor. O vakitler surların dışında kente giden yolların yönünü işaret eden tabelalarda böyle yazılıymış...

Tarih boyunca **"el bebek, gül bebek"** bir belde olmuş İstanbul. Ancak doğa da yardım etmiş en azından yüz makyajını üslenmiş onun!

İstanbul, Elizabet Taylor gibi, (90'lı yıllar itibariyle söylüyorum!..) yaşını göstermiyen, ya da yaşını göstermek istemiyen güzel bir kadın! Avrupa yakasında 7 adet tepecik var. Herbirinin üstüne birer cami yapılmış, görünsün, daha da görkemli olsun diye. Tıpkı Akropollerin doruğundaki, kentlerin koruyucu tanrıçası olan Athena Tapınakları gibi.. Sultanahmet, Beyazıt, Fatih, Sultan Selim, Mihri-

mah Sultan... Camileri uzaktan bakınca kentin silüetine egemen oluyorlar. Karşı kıyıda ise iki tepe var, Büyük ve Küçük Çamlıca tepeleri bunlar. O güzel kadının göğüsleri gibi!.. Ya da -biraz daha edeplice- şehrin akciğerleri, diyelim...

İlginç bir rastlantı: İstanbul'u Büyük Konstantin kurdu. Fatih'e teslim edenin adı da imparator Konstantin XIII. Romayı kuran Romülus. Batı Roma İmparatorunun da adı Romulüs. İstanbul'u Sultan II. Mehmet aldı. Kurtuluş savaşından sonra İstanbul gelip devletlerin işgalinden kurtulup yeniden alındığında tahttaki padişahın adı VI. Mehmet'di !..

En azından 2500 yıllık bir geçmişin fiziksel kılıntılarını (Roma ve Bizansın) ve özellikle gene yüzyıllar boyu süre gelen Osmanlı, sonra Türk kimlikli tarih ve kültür ocağından hâlâ sıcaklığını koruyan küllerini gurur ve güvenle sinesinde barındıran İstanbulumuzun geçmişle geleceğin olduğu kadar, doğuyla batının da bitişip öpüşüp sımsıkı kaynaştığı ilginç bir **açık hava müzesi** olmuştur.

Şimdi buyurun, böylesine engin ve eşsiz bir müzenin dopdolu vitrinlerinden bir kaçını zevkle seyredelim:

Kubbe şeklinde deponun üstündeki tunç plâkada Alman İmparatorunun, bunun bir şükran anısı olduğunu ifade eden yazısı ***yedi satırlıdır.***

Çeşme 1901'de monte edildi. Daha önce aynı yerde Şecer-i Vak vak denilen ve idamlar için yararlanılan bir ağaç bulunmaktaydı.

Çeşmenin suyu ***yedi musluktan*** akmaktadır.

HİPODROM

Klasik bir şehir turuna genellikle Hipodrom ziyareti ile başlanıyor. Burası antik Bizans'ta Roma'nın en görkemli yıllarında inşa edilmiş bir seyir yeri. III ncü yüzyılın başında İmparator Septimus Severus tarafından Roma'daki Maksim Sirkin'den esinlenerek inşa edilmiş stadium'lara benzer bir alan. Başlangıçtaki amacı doğrultusunda, at, araba yarışları ve diğer karşılaşmaların yapılmasına tahsis edilmiş. İstanbul halkı burasını, bugün bile hâlâ "At Meydanı" olarak tanımlar; nedeni Osmanlılar döneminde bu meydanda cirit yarışmalarının da yapılması. Hipodrom ise bugün at yarışlarının yapıldığı alana deniyor.

Hipodromun, tarihi gelişimi içinde, sosyal ve politik olayların geçtiği bir yer olması dolayısiyle ayrı bir rolü de var. Nike isyanı 532, Vakayi Hayriye (1826) Vakayi Vakvakiye (1650), Halide Edip Adıvar mitingi 1919. Nitekim bir tarihte yerli şehir halkı, yöneticilerinin politik eğilimlerine göre Yeşiller, Maviler, Beyazlar ve Kırmızılar adı altında, 4 partizan grup oluşturmuş, sonra da bu 4 grup kendi aralarında anlaşıp birleşerek ikiye inmiş. Renklerin anlamı, dünyayı yaratan 4 faktörle, 4 büyük mühendisle ilgili. Önce Hava (beyaz). Sonra Ateş (kırmızı, Su (mavi) ve Toprak (yeşil)... Beyazlar ve Maviler, toprak, arazi sahipleri ve aristokratlardan oluşan halk kesimi olup, iktidara daha yakındılar. Yeşiller ve kırmızılar ise, daha halka yakın olan esnaf, sanatkâr ve ticaret erbabıydı.

Hipodromun orta eksenine SPİNA adı veriliyor. Spina aslında insanın belkemiğine verilen ad. Fransızcası (Epine dorsal) veya (colonne vertebrale). Alanı alçak bir duvarla ikiye bölen spina, üzerinde bu eksen üzerine dikilmiş, çeşitli tarih ve ülkelerden hediye olarak gönderilmiş anıtlar vardı. Bu anıtlar tıpkı belkemiğini oluşturan fıkralar/omurlar (vertebre) gibi, bir canlıyı eklentiler yaparak dik tutmaya, ayakta (canlı) tutmaya yarayan organları anımsatıyorlar, kanaatımca... Bu anıtların halen var olanları şunlar:

ALMAN ÇEŞMESİ

Alman İmparatoru II nci Kayser Wilhelm'in II nci Apdülhamit'e bir armağanı. 1901'de Almanya'da yapılıyor ve 1989-99 da Hipodroma getirilerek, monte ediliyor.. Mimarı Spitta... Bu çeşme sekizgen biçimde. Her köşesinde parlak yeşil mermer sütunlar çeşmenin üstünü örten sekizli tonozu tutuyorlar. Çeşme yapısal olarak içten kubbe görünümünde. Yani Osmanlı mimarisinden farklı bir tarzı var. İçi altın yaldız, dışı renkli çini. Kubbenin içinde II. Wilhelm'in 4 arması II. Abtülhamit'in de 4 tuğrası yan yana, baş başa işlenmiş, Osmanlı-Alman dostluğunun kalıcı olmasını temenni edercesine...

Üzerindeki kitabede, İmparatorun İstanbul'a yaptığı resmi bir ziyaretinin anısını ebedileştirmek amacıyla yapıldığı yazılı ise de, bu hediyenin vaktiyle padişahın hibe ettiği Bergama akropolündeki Zeus altarının karşılığı olduğu da ileri sürülmekte?..

Öte yandan Almanların Osmanlı İmparatorluğuna hediye olarak, herhangi değil de bir çeşme vermeyi seçmelerinde şu olasılıklar akla takılıyor: İslâm âleminde özellikle su çok kutsal bir madde, onları namaza hazırlıyor. Susamış bir kimseye **sebil ederek** susuzluğunu gidermenin en başta sevap olması... Su geirmeye ve bunun için gayret gösterenlere saygı duyulması ve yaptırdığı çeşmelere de, onun adının verilmesi geleneğinden etkilenerek Almanların da adlarını, Hipodrom gibi çok popüler bir yerde, ebedileştirmek istemeleri. Son olarakta, müteakip çeşmeyle ilgili sembolik ve yorum-

sal tanımlamalarda da değinildiği gibi, Germenlerin çeşmeyle ilgili dinsel yaklaşımlarının gerçekleştirilmesi!..

Bu çeşmenin içinde 40 ton kadar Hamidiye suyu bulunuyordu. Hamidiye suyu bugün bile, İstanbul'un makbul bir içme suyudur. Çeşmenin, kubbe şeklindeki bir örtü öğesi altında bulundurulmasının, İslâm'ın kubbe'ye olan sempatisinden ileri gelebilir. (Bkz. Kubbe)

ÇEŞME

Çeşme, yeryüzü cenneti merkezindeki Hayat Ağacı'nın dibinden fışkıran Hayat Suyu'nun kaynağı olarak kurgulanıyor. Bu su kaynaktan evrenin 4 yönüne, 4 nehir halinde, akmaktadır. Öte yandan çeşme, ondan akan suyun sürekli değişmesi nedeniyle, sonsuzluk değil, sürekli gençleşmeyi simgelemektedir. Çeşme, ya da kaynak kültü (tapınımı) hali hazırda tüm Keltik (Celtique) ülkelerde geçerlilik ve canlılığını koruyup süregelmektedir.

Not: Keltlerle ilgili bir hatırlatma: Kelt (Celt) Bugünkü Galya, Breton ve İrlandalıların aslını oluşturan Hint-Avrupa kökenli kavimler olup Batı Avrupa uluslarının birinden olan kimsedir. Bunlara Gal'li de deniyor.

Tarih öncesi dönemlerdeki büyük göçlerde, Alp dağlarının kuzeyinde, Almanyayı da içine alan Avrupa topraklarının ilk halkları. Olan Keltler, hiçbir zaman etnik bir grup ya da yönetim oluşturamamışlar ama Avrupa uygarlığının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

M.Ö. 1000 yıllarından itibaren kendini gösteren ve Romalıların Galli, Yunanlıların ise Keltoi adını verdikleri bu toplum, arkeologlara göre, tunç çağında, bugünkü Germen ırkını ortaya çıkarmıştır:

Keltler M.Ö. IV yüzyılda Balkanlardan Anadolu'ya da girerek Galatya'ya kendi isimlerini vermiş bulunuyorlar.

Terminolojilere göre dünyamızda hayat, ölümsüzlük, gençlik ve öğrenim çeşmeleri bulunmaktadır. Gençlik çeşmesinden içenler geçici olan koşulları atlayıp, sürekli kendini yenileyen bir gençliği

elde edeceklerdir. Bu suyun adı **hidromel,** yani hayat iksiridir. Germenlerde bir çeşme var adı **"Mimir Çeşmesi"** bu çeşmenin suyu bilgi içeriyor. Suyu bu bakımdan o derece değerli ki, tanrı **Odin** bile ondan içmeye kabul edilebilmek için gözünün birini feda etmeyi kabul etmiş. Sonunda bu ödemenin mükafatını bulmuş, ondan içerek kehânet, bilgi ve şair niteliklerine sahip olmuş...

Orfik gelenekleri göre cennetin kapılarında iki çeşme bulunuyor. Bunlardan sonsuz yaşamı veren (**Bellek Çeşmesi**)nin suyundan içmek için tanrı soyundan, ruhlaşmış bir bedene sahip olmak gerekiyor ve şöyle deniyor: Hades'in konutuna indiğin zaman kapının solunda, beyaz bir selvinin yanında bir çeşme göreceksin; bu (**Unutma Çeşmesi**)dir. Onun suyundan sakın içme! Biraz daha ileri yürü; orada bu kez, (**Bellek Gölü**)nden gelen berrak ve serin bir su bulacaksın. Çeşmeyi bekliyen gardiyana sokulup ona şöyle diyeceksin: "Ben bir dünya ve gök çocuğuyum, ama ırkım, soyum gök'tür. İşte o zaman onlar sana bu sudan verecekler ve sen diğer kahramanların arasında, sonsuza dek, yaşıyacaksın.

Not: Orfik (orphique) bir din hareketidir. Bu din şarkısıyla müziği ile vahşi hayvanları bile büyüleyen, aynı zamanda ozan, kahin ve büyücü olan Orpheus'a (Orfe) ye bağlanır. Orfe bu dinin kurucusu olmuştur. Odin, bir İskandinav mitolojik tanrısıdır. Zerafet, akıl, bilgelik, şiir, kahramanlık, yiğitlik dağıtıcısıdır..

Adı geçen çeşmenin Hipodroma ve diğer kutsal anlam ve değerler taşıyan anıtlarla aynı hizada bulundurulmak istenmesinin yanı başında, zaman zaman çok insanın toplandığı bu alanda belirecek su gereksinimininin oynadığı rolü de hesaba katmak gerekir.

Su çeşmenin deposundan Apollon'un kutsal sayısı olan 7 muslukla dışarıya verilmektedir. Burada 7 sayısının sembolik değerleri akla geliyor. Nedeni şu: Bugün dahi Galya'da, yani Fransa'nın eski adı olan ve Batı Avrupanın Romalılara ait olan bölgesine verilen ad olan Galya'da, işletilmekte olan bir çok sıcak su kaplıcaları, termaller, bulunuyor. Şifalı olan suyunun ateşli hastalıklara ve deri hastalıklarına iyi geldiği kanıtlanan bu kaynaklara Roma döneminden bu

yana, özellikle sağlık tanrısı ve termal kaynakların da tanrısı olan Apollon'a atfediyorlardı. Nitekim bugün bu kaynaklardan birinin adı Apollon Borvo'dur.

Spina üzerinde, Dikili taş olarak tanınan Theodosius Obelisıkine doğru yürüyoruz, ancak, bu arada olması gereken ve vaktiyle ünlü mimar Lysippos'un eseri olan 4 atlı bir araba heykelini göremiyoruz. Hipodrom'da yapılan araba yarışlarının bir simgesi olarak hipodromu süslemekte olan bu anıt 1204'teki Lâtin istilası sırasında yerinden sökülmüştür; bugün Saint Markos Kilisesi'nin önünde bulunuyor.

DİKİLİTAŞ

M.S. 390'da İmparator Theodosius (I. Teodos) tarafından Mısır'dan, deniz yolu ile getirilerek, bugünkü yerine, binbir zorluklarla dikiliyor. Böylece bu son derece imkânsız bir işi başararak Roma İmparatorluğunun bu konudaki gücünü de tanıtmış oluyorlar. Bizans yapısı olan mermer kaidenin dört yüzündeki alçak kabartmalar taşın nasıl dikildiğini görüntülüyor. Diğer yüzde mağlup ve esir olan Part'ların İmparatora tazimlerini betimliyor. Güneye bakan cephesine arabaların yarışa hazırlanmasını gösterir kabartmaların üstünde özellikle Theodosyus'un iki oğlu olan kral naiplerinin Arcadius (395-405) ve Honoriüs (395-423)'ün yer alması ilginçtir. Zira Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye ayrılarak doğu ve batı parçaları bu iki oğluna verilmişti...

Dikilitaş

İmparatorun, ailesi ve muhafızları arasında yarışmaları kazananları ödüllendirdiğini gösteren alçak kabartma ise, kaidenin **gün ışığını alan** doğu tarafına, yapılmıştır.

Dikilitaşlar, Mısır kökenli. Kleopatra'nın İğneleri gibi sembolik bir isimle de anılan bu taşlar 20:30 metre yükseklikte fevkalade bir ustalıkla yontulup üzerlerine mesajlar yazılarak, oluşturuluyor ve tapınakların kapısına götüren yolun yanlarına dikiliyordu. Amacı bu yolu kutsallaştırıp tapınmaya gidenleri psikolojik olarak hazırlamaktı. Bunların üzerinde Fraun Tutmes III'ün savaşları ile övgüler yazılmıştı. "Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene" adlı ilk kitabımdan yaptığım alıntıları içeren ileriki sayfalarda da tekrarlandığı gibi, antik çağın inanışları içinde egemen olan bir gelenek, göğe yönelik olan her şeyin, **insan, ağaç** ve **taşların** ayrı bir kutsallığı olmasıydı. Aslında kutsal bir madde olan taşın göğe yönelik dikilmesi, ayrıca üzerine yazı ve resimlerin kazılması, bu dikili taşları, birbirlerini tamamlarcasına, bir kat daha kutsallaştırmaktaydı. Taş denilen bu madde insanlık tarihinde bir devre, başlangıca, adını vermiş, kaba taş, yontma taş, cilalı taş gibi belirli aşamalar geçirerek, gelişmiş bulunuyor. Sağlamlık sertlik, dayanıklılık gibi niteliklere sahip olan taş, insanoğlunun ilk aleti, silahı barınağı, tapınağı, heykeli, lahiti, hatta ateşi (çakmaktaşı) olmuştur. Bazı taşlar ise, içlerindeki saklı enerjinin açığa çıkması ile, tedavi edici özelliklere de sahip bulunmuştur. Kalıcı olması, gelecek nesillere aktarılması istenen her türlü mesaj, taş üzerine yazılmış, ya da resimlendirilmiştir. Musa Peygamberin 10 emrinin taş tabletler üzerine yazıldığını ve Hititlerin Yazılı Kaya açık hava tapınağındaki orta panoyu anımsayalım..

Dikilitaşlar, bu özellik ve nitelikleri nedeniyle, statik yaşamın bitkisel canlılığını simgelemekteydiler. Ağaçlar ise, aynı açı altında incelendiğinde, dinamik yaşamı simgelemektedirler. Günümüzde bile hâlâ yapılan bir şey var: İki sevgili bir ağaç gövdesine isimleri ya da aşklarının ebedi olması için, içiçe iki kalp veya bir kalbe saplanmış Eros'un aşk okunu çizmiyorlar mı?

Mermerin toprak ananın bağrından çıkan bir taş cinsi olması, ayrıca ona karşı varolan ilgi ve sempatiyi de etkiliyordu... Dikilitaşların ocaktan çıkarılıp yerlerine dikilmesi olayı bize, eski Mısırlıların mekanik alandaki dehalarını ve ellerindeki sınırsız insan gücünün boyutlarını ortaya çıkarmaktadır. (Bkz. Dikilitaş ve Taş) Mısır Dikilitaşlarının üzerleri hiyeroglif yazılı. Bu yazı bugün okunabiliyor. Üzerlerindeki bazı resimler ve amblemlerinin içerdiği mesajlar da çözülmüş durumda. Örneğin, göz, Mısır'da kutsallığı olan bir organ. Bu yönden göze en kuvvetli olan iki kuşa saygı duyuluyor. Bunlar **şahin** ve **kartal.** Ayrıca yılan, Nil nehri, güneş ve **scarabe** adı verilne bir böcekte fravunların armaları (kartuşları) üzerinde yer alıyor.

Fransızca Semboller Sözlüğü adlı kitapta şahin ve scarabe böceği hakkındaki açıklama şöyle: Şahin, diğer sivri pençeleri olan kuşlar gibi, bir yırtıcılık sembolü olmuştur. Dişi olan erkeğine oranla, daha mahir ve güçlüdür. Bu açıdan şahin, (kadının egemen olduğu) bir aileyi de simgelemekteydi.

Parmaklarının ucunda bir şahin tutarak görülmek ve gösterilmek, o çağlarda bir tür asalet göstergesi olmuştur. Eski Mısır'da şahin, Horus'un yani güneş'in bir amblemiydi. Kartal gibi o da, gözlerini kapatmadan güneşe bakabildiğinden, güneşi simgeliyordu. Yunan ve Romalılar da şahini bir güneş imajı olarak kabul etmişlerdir.

SCARABE: Türkçede donguzlan ya da pislik böceği olarak ta adlanan bu böcek, Mısır'da yeniden doğmanın sembollerinden biri, tam olmamakla beraber, yaratıcının da bir amblemiydi. Kınkanatlılar ailesine mensup olan scarabe, öteki memeli hayvanların gübrelerinde yaşamakta ve bu pisliklerle beslenmektedir. Yumurtalarını orada kazdığı çukurcuklara yerleştirir. M.Ö. 6000 yıllarında, Mısır'da bu böceğe benziyen bir taş bulunuyordu ve çok kutsal sayılıyordu. Mısırlılar mumyaladıkları insanların kalbini çıkarıp onun yerine bu böceğin şeklindeki nesneleri koyarak, onun yeniden doğmasına yardımcı olmak istiyorlardı.

Hermafrodit kabul edilerek kendilerine kutsallık payesi verilen

tüm yaratıklar gibi, scarabe böceği de hermafrodit olmanın özelliklerini taşımaktaydı. Bu böceğin kutsal sayılmasına neden olan bir başka şey de, onun pislikleri temizlerken, art ayaklarını, tıpkı yaratıcının ay ve dünyayı döndürmesi gibi kullanmasıydı!...

Teodos dikili taşının kaidesi üzerinde kuzey ve güney yönlerinde Lâtince ve eski Grekçe yazılmış aynı anlamda bir metin bulunmaktadır. Bu yazıtta taş kendi kendine konuşmakta ve oraya nasıl getirilip kimin emir ve isteğiyle bu işin yapıldığını ve dikilmeye karşı gelişi... dile getirilir. Bilindiği gibi Romalı, heykel vesair taş yapıtlarında Yunana oranla daha realist (gerçekçi). Ayrıntılara daha fazla özen gösteriyor. "Taşın ruhla ilişkisi olduğuna o da inanmaktadır. Bunun için onu konuşturmak bile istiyor.

Taşın kendi kendine konuşturulduğuna başka bir örnek olarak Sart Artenis tapınağını hatırlatmak istiyorum: Bu tapınakta da arka kısa kenardaki bir sütunun üstündeki yazı ile taş, **"sel felaketinden sonra yeniden dikilen sütun benim"** tarzında bir ifadede bulunmaktadır.

Dikilitaşın önünde dikili kaldığımız sürece, bazı turistler, gerçekten o ana kadar farketmediğimiz sorular yöneltirler: Örneğin bir gün, bir yabancı turist, Dikilitaşın tam tepesindeki beyaz ve siyah lekelerinin ne ve neden olduklarını sormuştu. Ben de soruya karşı soru ile cevapladım: Siz söyleyin nedir? Beyazı buldular, martılar.. ya siyah leke? Kimse cevaplamadı.. Bu leke dedim; geçenlerde İstanbul'a bir uçan daire gelmişti; şehri dolaştı dolaştı, en sonunda Hipodroma da uğradı tam üzerinden geçerken egzoz gazı ile tam orayı kirletmişti de..! (Yıldırım Lekesi)

YILANLI SÜTUN

İlkin Büyük İskender tarafından Delfe'deki Apollon tapınağı önüne diktirilmiş, daha sonra İstanbul'a getirilip bir süre Aya Sofya'nın önünde bulundurulduktan sonra, Hipodrom'un spinası

yerleştirilmiş bulunuyor. Bu sütunun yapımında, kullanılan malzeme ve verilen biçim tamamen psikolojik bir amaca yönelik. Yunanlıların Persler üzerindeki elde ettikleri bir zaferin anısını ölümsüzleştirip gelecek kuşaklara da aktarabilmek... Bunun için savaşta kullanılan silahlardan ve diğer objelerden (savaş ganimetlerinden) metal olanlarının eritilmesiyle imâl edilmiş bir zafer anıtı. Anıt, birbirine 29 kez sarılarak yükselen 3 yılandan oluşuyor. Yılanların en can alıcı ve hassas olan yeri başlarıdır. Bu üç yılan, 15 metre yüksekte başlarının üstünde Apollon'un 3 ayaklı meşhur kazanını tutuyorlardı. Yani ona bir şeref payesi veriyorlardı.

Sembolizm edebiyatında **kazan**, kullanım amacı sadece içinde bir şeyi kaynatmak, pişirmek, yani o maddeyi işe yarar, yenilebilir hale getirmeye yarayan metal bir kap olmakla **"tılsımlı bir mutfak"** olarak kabul ediliyor. Diğer bir açıdan kazan içinde yaşamın oluştuğu bir **rahim** gibidir. Bir Hidromel (yaşam iksirinin) kabıdır. Çapı 3 metre olan Apollon kazanın 3 ayaklı olması **dengeli kalmanın** bir göstergesidir. (Bkz. 3 ve 4 sayıları).

Bu anıtın yapımında ön görülen formlar ve sayılar asla bir rastlantı olmadığına inanıyoruz. Bu konuda çeşitli varsayımlar bulunuyor, bunlardan bazıları şunlar:

Öncelikle bu 3 ve 29 sayıları ile birbirlerine sarılmış olarak gösterilen yılanlar neyi ifade ediyor? Kişisel görüşüme göre yılan ve köstebek antik çağda birer kült, (tapınç) objesi olmuşlardır. Bergama Asclepeion'unda da değineceğimiz gibi, bu iki hayvana tapınım, etkili bir yaygın bir şekilde, devam ediyor. Yılanın anatomik ve biyolojik özelilkleri dikkate alındığında, onda hem erkek, hem de dişilik organlarının bulunduğu görülmüş ve kutsallık mertebesi olan (**hermafrodit**) düzeyine ulaştırılmıştır. İkincil olarak yılan, eskiyen derisini yenilemek suretiyle, genç kalabilmek için, sürekli hamleler yapmak eğiliminde olan bir sürüngen. Yaşlılığın belirtilerinden biri de derinin buruşmasıdır. Nitekim Yunanca (Geros) hem deri, hem de ihtiyarlık anlamına gelmektedir. Yılanın yılda birkaç kez deri (gömlek) değiştirmesi onun sürekli bir şekilde kendini yeniliyerek ölüm-

süz yaşama isteğini ortaya koymaktadır. İşte bu yönden, Yunanlı çok zorlukla elde ettiği bu zaferin kendileri için bir rejenerasyon (kendi kendini yenileme) olacağını ilân etmek istemiştir. Öte yandan filozof Aristo, kendi döneminde yılanın kaburga (toraks) kemiklerinin ve kafatasını oluşturan birbirine kenetli kemiklerin 29 olan sayısının ayın faz günleri ve kadının yeniden adet görme gün sayısı olan 29'la oluşan yeni yeni bir yaşam döneminin başlangıcı ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Bu konuda son olarak yapılacak yorumlar, 29 sayısının asal bir sayı olması nedeniyle ancak kendi kendini bölebileceği yani kimsenin onu bölemiyeceği (?) ya da bu savaşa katılan kommünlerin sayısının 29 olması gibi varsayımlardan kaynaklanıyor...

ÖRMELİ SÜTUN

Rodostaki Apollon heykeli ile boy ölçüşmek amacıyla VII, Konstantin tarafından X ncu yüzyılda aynı yere dikildi. Üstünü kaplayan bronz plâkalar Haçlılar tarafından, para yapmak için, sökülmüştür; görülen delikler bu girişimin kanıtı... Kaidesinde, onu gene su öğesiyle bütünleştiren, çeşme bulunmaktaydı.

Altında bir su yoluna taslandığından, vaktiyle çeşme olarakta kullanıldığı sanılmaktadır.(?)

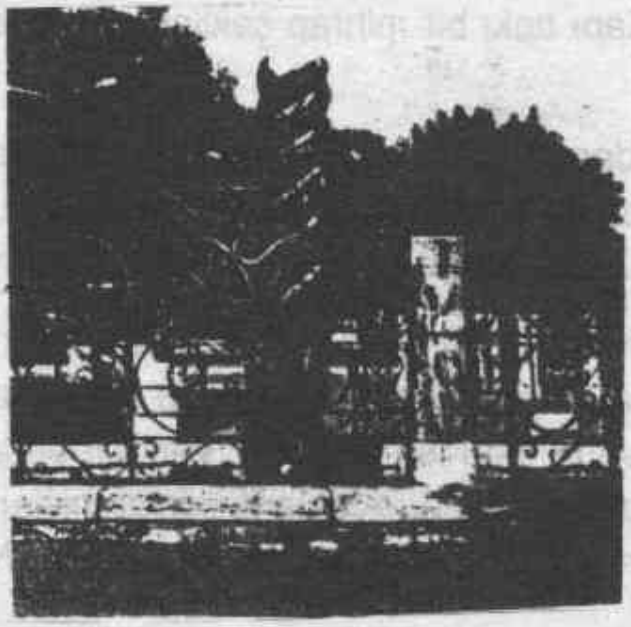

SULTAN AHMET CAMİİ

Küçük bir minare ormanı adeta... Diğer kamu yararına inşa edilmiş olan yapılar, han, hamam, çeşme, medrese...lerdeki gibi, özellikle camiler de onu yaptıranın ismini taşıyor. Ayrıca türbesi de o caminin haziresine (bahçesine) inşa edilmiş. Süleymaniye, Fatih Yavuz Sultan Selim... de aynı... Sultan Ahmet Camii, önce sözünü ettiğimiz yedi tepeciğin birinin kot farkından yararlanarak rekabet edercesine, tam Aya Sofya'nın karşısına yerleştirilmiş.

Yegâne 6 minareli ve 10 şerefeye sahip ve ünü yayılmış bir cami... Minare sayısı için, saygı ifadesi olarak, Mekke'deki camiyi geçmemiş, 6 ile yetinilmiş deniyor...

Harem duvarının At Meydanı tarafındaki kapısında sallanan zincir, zaman zaman dış avluda kurulan açık pazara çok yüklü ve yüksek hayvanların girmesini engellemek için bulunmuş pratik bir yasaklama...

Dıştan bakıldığında Sultan Ahmet Camii mimari ve sanatsal yönden yarışmak istediği Aya Sofya'yı yükseklik olarak geçememişse de, çok belirgin bir incelik ve zerafete sahip. Zira Aya Sofya'da daha sert ve kaba (masif) bir görünüm var.

Caminin iç avlusuna açılan kapısına merdivenle çıkılıyor (miraç). Bu hali ile müminlerin camiye, sanki yükselerek girmeleri amaçlanıyor!.. Kapı tıpkı bir mihrap şeklinde biçimlendirilmiş. (Kapı açıklamasına bkz.)

Ana kubbeden itibaren aşağıya doğru inen yarım ve çeyrek kubbe fragmanları ile adeta, sıcak ülke evlerinin avlularındaki geleneksel havuz fıskiyelerinden oluşan şelaleleri andırıyor.

Caminin içi batılıların (Mavi Cami) demelerine neden olan 20000 küsur, mavi rengin egemen olduğu fayanslarla kaplanmış. Bu fayans plakaların üstü ise tercihan, yeni bir yaşamın müjdecisi kabul edilen, ilkbahara özgü, çiçeklerle süslenmişler. İç dekorasyonunun fresk olan tezyinatı ise zamanla bozulmuş. Nedeni, aslında

İstanbul havasının rutubetli oluşu...

Caminin içinde ana kubbeden kare mekâna geçişi, Aya Sofya'da melek motifleri, Konya Karatay Medresesinde ise, üzerinde kûfi yazı ile stilize ediliş peygamber isimleri yazılı olan üçgen elemanlar (pantantifler) sağlıyor. Bu motifler (Melekler veya peygamberler), gökle yer dünya arasıdaki ilâhi bağı, bağlantıyı ve bunu gerçekleştirmekle görevli olanları simgeliyorlar... (Kişisel yorum)

Aya Sofya'ya girince, herşeyin yerden göğe, çıktığı Sultan Ahmet'te ise tersine her şeyin gökten yere indiği izlenimi oluşuyor insanda... (Camilerimiz için ayrıntılı bilgi için (Bkz. Cami).

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Bu cami de şehrin yedi tepesinden birinin, ama en yükseğinin doruğuna inşa edilmek istenmiş. İnşaatı tam 7 yılda tamamlanmış, Tarih boyunca bazı ibadet yerlerinin hep yedi yılda inşa edilmiş olmaları acaba bir rastlantımıdır diye soruyoruz kendimize!. Örneğin, Kudüsteki Hazreti Süleyman Tapınağının inşaatı tam yedi yıl sürmüş. Kahiredeki Muhammed Ali Camii 1830: 1837 yılları arasında inşa edilmiş. İstanbul Fatih Camii, eski Havarium Kilisesi'nin kalıntıları üstüne 1463:1471 yılları arasında, Edirnedeki Selimiye Camii ise 1569:1575 yılları arasında, İstanbul'daki Sultan Ahmet Camii ise 1609:1616 yılları arasında inşa edilmiş bulunuyorlar. Bursadaki Yeşil Caminin yapımı ise 1412:1419 yılları arasında tamamlanmış... Kazablanka (Fas)daki Kral 2. Hasan'ın yaptırdığı ve bugün dünyanın en büyük camisi olan bu yapının da inşaatı 7 yıl sürmüş veya sürdürülmüş... Şahsen bu konuda, "bir raslantı olmuş" demek yerine, "böyle rastatılmış" demeyi tercih ediyorum...

Kanunî Sultan Süleyman'ın ünlü gözdesi Rus asıllı Roksalan'la baş başa olan türbesi, onun şan ve şerefine yakışır bir yerde, büyüklükte ve en ileri mühendislik tekniklerinin kullanıldığı eserinin hemen yanı başında, adeta onun yapımı için çıkardığı fermanın altına

basılmış imparatorluk **mühürü** (!) gibi duruyor ve yaşamını sürdürüyor...

Öte yandan, bu şaheseri asıl inşa eden ünlü Mimar Sinan, vasiyeti üzerine dış avlunun gayet mütevazi bir köşesine defnedilmiş. Hünkârının yapım fermanının sol alt köşesine sadece, "ferman padişahımızındır!" dercesine ufak bir **(parafesini)!** koymakla yetinmiş, dedirtiyor insana...

Genelde Osmanlı döneminde, hattat ve ressamlar gibi sanat erbabı, yapıp yarattıkları eserlerin altına isim ve imzalarını koymazlardı; gerekirse, onları yetiştiren ustalar, hocalar, muallimlerinin isimlerinin yazılmasını uygun bulurlardı. Alçak gönüllülüğün gelenekselleşmiş örneklerinden birine daha tanık oluyoruz...

XVI. yüzyılda, Ramses gibi 46 yıl koskoca bir imparatorluğa hükmetmiş, ünü bugün bile Avrupa ve Amerika'da yayılmış, bir zamanların Amerikan 6. Filosu gibi, Akdenizde serbestçe volta atan donanmasıyla, güçlü bir orduya sahip Kanuni Sultan Süleyman'ın adını taşıyacak bir caminin elbette şehrin doruğunda olması gerekmez miydi?

Sultan Ahmet camiinden 60:70 yıl önceki teknik ve malzeme ile yapılmış olmasına karşın, bazı özellikleriyle onu aşan tarafları bulunuyordu ve o devirde adeta İstanbul'un bir Ulu Camii niteliğindeydi. Ünlü Mimar Sinan'ın bir evvel yaptığı Şehzade Camii ile beraber İstanbul'un bugün olduğu gibi en dindar mahallelerine yakın bulunması bile düşünülmüş.

Bu camimizin diğerlerinden farklı taraflarından biri de ana kubbeyi taşıyan payeler (fil ayakları) den başka, kubbenin 4 monolit sütunla takviye edilmiş olması. Sinan, merkezi kubbeye eşlik eden 1/2 kubbeleri de geliştirmiş burada...

Yirmibeş bin'den fazla bir cemaatın, namaz kılabilmesine imkân veren bu caminin dört minaresinin, Sultan Süleyman'ın İstanbul'un fethinden sonra tahta geçen 4 ncü padişah olduğunu, sayısı

10 olan şerefelerinin de, İmparatorluğun kuruluşundan itibaren onun 10 ncu padişah olduğunu hatırlatmak için düşünüldüğü söylenir. Bu tür söylentilerden biri de, iç avluda bulunan bir sütunun'un Osmanlı ordusuna seçilecek erlerin beden yeteneklerini test edebilmek amacıyla (!) kullanılmasıdır. Genç asker adayı bu sütun önüne geliyor, her iki kolunu açarak, ayaklarını kıpırdatmadan ve dengesini kaybetmeden, dönerek diğer tarafa geçebilirse, iri yarı olduğundan, onu levent yani günümüzün, bahriye eri olarak, seçiyorlardı.

Bu denemenin yapıldığı yerin yanındaki minareye de "Cevahir Minaresi adı verilmiş. Öyküsü şöyle: Cami inşaatı sırasında temellerin iyice oturması için bir süre ara veriliyor. Bunu haber alan İran Şahı İsmail, devletin mali sıkıntıya düştüğü sanısına kapılarak, biraz da alaylı bir eda ile, içi değerli taşlarla dolu bir çekmece gönderiyor. Bunu haber alan padişah çok hiddetleniyor ve "benim kimsenin parasına ihtiyacım yok, atın bu çekmeceyi gözümün önünden, isterseniz inşaat taşı olarak kullanın!" diye emir veriyor. Güya, bu küçük sandığı işçiler işte bu minarenin bir yerinde kullanmışlar?..

YERE BATAN SARNICI

Sütun başlıklarının işlemeli oluşundan ötürü bir saray görünümü verdiğinden "Yerebatan Sarayı" denilen bu sarnıç'ın bilinen performanslarını tekrar etmiyerek, daha çok ona ait bazı özelliklerden ve ileride ziyaret edeceğimiz ören yerlerinde de hatırlanması hatırlatılması, gerekecek olan SU öğesinden söz edeceğim. (Ayrıntılı açıklama için Bkz. Su)

Yapımında kullanılan harç cinsinin henüz anlaşılamadığı ifade edilmektedir.

Yere Batan Sarnıcı –

Roma İmparatorları kentlerin su gereksinimlerine önem ve ön-

celik vermekteydiler. Bu konuda her türlü gayret ve özveride bulunuyor, **su nerede ise onun ayağına gidip,** bir şehrin kurulmasından önce, onun alt yapısının en önemli öğesi olan suyu getirerek, halkının güven ve saygısını kazanmak istiyorlardı. Su, bir Romalı için en başta gelen bir yaşam aracı. Çok hamam banyosu yapıyorlar. Bu bakımdan su tüketimini, öncelik vererek, hesaba katmak gerekiyordu.

Su kaynağından yoksun yerleşimlerde yerel kayada sarnıç açma geleneğini ilk olarak Hattusaş akropolünde görmekteyiz. Benzeri olan diğer kaya sarnıçları Urartu akropollerinde de var. (Çavuş Tepe, Tuşba...) Antalya Termessos'ta da bu sarnıçlar bulunuyor. Beklenen amaç yağmur/kar sularını depolamak.İstanbul'daki sarnıçlar ise şehri kuşatan düşmanın içme suyunu zehirleme ihtimali dikkate alınarak, ayrıca sık sık ortaya çıkan yangınlarda kullanmak amacıyla depo etmeye yarıyordu. Yere Batan Sarayı, ya da Bazilika Sarnıcı olarak bilinen bu depoya su Belgrat Ormanlarından, 20 Km. kadar uzaktan getirilmişti. Yeri diğer Birbirdirek sarnıcıyla beraber, hemen hemen kentin merkezinde. Hemen yanında bir (Su Terazisi) bulunuyor; suyu belirli bir kod'a yükseltip kendi ağırlığı çeşmelere ile akıtabilmek için...

Bugün, Perge, Efes, Aspendos, Side... gözlediğimiz gibi, Romalı suyu çok uzakladan getirmeyi başarmakla kalmamış, günümüzün modern kentlerinde bile gerektiğince halledilemiyen atık suyun boşaltılmasını da düşünmüştür. **Yani Romalı suyu getirmesini başardığı gibi göndermesini de sorun olmaktan çıkarmış oluyordu.**

Konumuz olan sarnıca dönüyorum. Burada çoğu kez şu soru soruluyor: En dipte bulunan iki sütunun kaidelerindeki özellikle ışıklandırılmış Meduza başları. Neden Meduza ve neden Meduzaların başları ters? Herkez bir başka laf ediyor. Bu konudaki kişisel kanaatım şöyle: Bilindiği gibi, II.nci yüzyıldan sonra mitoloji artık önem ve değerini kaybetmeye başlar. Örneğin akrapollerin tepesindeki patroniçe ilâheler (tanrıçalar) Prien'de görüldüğü üzere, kenti nehir

tanrısı Meandros"un gazabını da koruyamamışlardır. Başka nedenler de var... Bunun için İsis, Serapis örneği, başka ülkelerin tanrılarından medet umuyorlar, krallarını da tanrılaştırmaya başlıyorlar ve bir kral kültü devri başlıyor. Ölen kralları imparatorları uğruna tapınaklar bile yapılıyor. Domitien, Hadrien, Karakalla, Trayan... Halk eskimiş tanrı ve tanrıçalara büyük bir kin ve nefretle bakıyor, onlara artık güvenmediklerini anlatmak istiyorlardı. Hatta Bizanslılar bu heykellerin bir kısmını eritip kirecinden yararlanmayı bile denemişlerdir. Durum böyle olunca, şüphesiz bir zamanların koruyucu ve korkutucu, nazarlarıyla ona bakanları taş kestiren bu mitolojik yaratığın eski gücünü etkisiz hale getirmek istenmiş. Bunun için de başını ters çevirip gözlerini insan gözüne bakamıyacak bir seviyeye indirmişler. Diğer bir olasılık, onu baş aşağı ederek, tahkir etmek (aşağılamak) ? Üçüncü bir olasılık ise, bunların hiç biri değil, sütunu tabana dengeli oturtabilmek için Meduza başlı kaidenin ters çevrilmesi daha uygun bulunmuş. Böyle denk gelmiş, böyle yapmışlar; belki de gerçek sebebi bu?!?

AYA SOFYA (Bkz. Kilise)

Türkiye'de bu isimle tanınan 4 kilise bulunuyor. İstanbul, İznik, Vize ve Trabzon. Sofia bilgelik demektir. Bilgelik (sagesse) ise, Hazreti İsa'nın vasıflarından biridir. Bu bakımdan, Kutsal (Tanrısal) Bilgelik adını içeren bu bazilika O'nun bu yönüne sunulmuş oluyordu. İznik Aya Sofya'sı IV ncü, Vize'deki Küçük Aya Sofya VI cı yy.da, Trabzon'daki de I. Manuel Komneos tarafından (1238-63)'te inşa edilmişlerdir.

Bizanslı çok dindar bir toplum. Her vesile ile İsa'nın Tanrısal Bilge'liğine sığınmak, onunla beraber olmak istemiştir. Kilise, Cami ve katedraller çok sayıda insanı birleştirip bütünleşmelerine olanak veren geniş hacimli yapılar olmuşlardır. Bu mabetleri uzun yıllar ayakta tutan sadece kalın sütunlar vesair zeka ve mühendisliğin ürünleri değil, **inanç** olmuştur.

Anadolu'da bugün ayakta kalabilen antik mimari yapıtlardan sadece tapınakların olduğunu görüyoruz. Çünkü bunlar, en iyi, en pahalı malzeme ve işçilikle, ayrıca devlet denetimi ve yardımıyla vücuda getirilmiş, böylece kalıcı olmaları amaçlanmıştır. Bu tür yapıların diğerlerine oranla fazla hasar ve talan'a maruz kalmamalarının bir başka nedeni de, dinsel karakterlerinin insanlar nazarında dokunulmazlık duygusu uyandırmasıydı. İlk Aya Sofya'yı Büyük Konstantin sanki bir kartalın ikinci kanadı altına yerleştirmek istercesine, Roma'daki benzeri olan St.Latran Katedralini İstanbul'da inşa ettirdi. II nci Teodosyüs'ün aynı yerde inşa ettirdiği bu 3 ncü Aya Sofya kubbeli bir bazilika olup, iki katlı ve iki ana girişe sahip bulunmaktaydı. Biri imparator ve avenesinin giriş çıkışlarına, diğeri de normal halkın kullanmasına tahsis edilmişler. Bu olay; mabetlere girişte dahi, sınıf farkının yapıldığını gösteriyor...

Sol tarafımızda ikinci Aya Sofya'nın kalıntılarını görüyoruz. Aralarında mermer bir friz parçası var; üzerinde kuzu kabartmaları... Kuzu Hz. İsa'ya ilk inananlar (havariler); sayıları 12'dir. Bunlar İsa'nın bulunduğu kaynağa doğru ilerliyorlar (Bkz. Kuzu)

Atriumdan yapılan girişler 7, dış narteksten içtekine geçiş 5 ve naos'a giriş ise 9 kapı marifetiyle yapılmakta olup, toplam 21 kapı kullanılmakta. Aslında, diğer dinlerin ibadethanelerinde de gözlendiği gibi, kapıların çokluğu dolaylı bir şekilde dine girişi kolaylaştırmakla ilişkili olabilirse de, Aya Sofya için bu 21 sayısının **Altın Sayılar** adı verilen ve bazılarında, renkler ve biçimlerde de olduğu gibi, sembolizm edebiyatında kullanılan bazı gizemli anlamlar var. 21 sayısı 3x7 dir. Yani 7 sayısındaki değer ve anlamların üç katı, üç kat güçlendirilmişidir. 21 sayısı ise manevi koruyuculuğun bir sembolüdür. Aslına bakarsanız Theodosius tarafından inşa edilmiş ve bugün bir kısmı ayakta olan şehir surlarında da 21 kapının açıldığını iddia eden belgeler var. Zira şehirler dişi karakterlidir, kutsal sayılır, bu bakımdan manevi güçler tarafından korunmaya ihtiyacı olacaktır... Şehir surlarının toplam uzunluğu 20 Km. kadar Kapılarının bir kısmı körletilmiş, ya da sonradan açılmış olabilir. Sonuç olarak,

21 sayısının asla bir rastlantı olmadığını ve bu varsayımı tartışmaya açık bulduğumu söylemekle yetineceğim... Giriş/çıkış görevini yüklenen bu 7 + 5 + 9 sayılarının sembolik açıdan neyi içerdiği ve ifade ettiği, Semboller ve Yorumları adlı birinci bölümün sayılar metninde açıklanmıştır.

Bazilika'nın naos'undaki sütunların sayısı 40. Kubbe Kasnağındaki pencelerinin sayısın da 40 tır. Kırk sayısı dördün değerlerinin 10 kat artırılmak istenmesiden oluşuyor (Bkz. Dört sayısı) Üst galeride ise 67 yedi sütun bulunuyor ki, tüm yapıyı ayakta tutan bu direklerin sayısı 107 etmektedir. Yüz yedi sayısı ise Hıristiyan geleneklerinde, Tanrı Evi'nin koruyuculuğunu yapan kutsal bir anlam taşımaktadır.

XVI ncı yüzyılda, yapıyı sağlamlaştırmak amacıyla Mimar Sinan'a yaptırılan ve dış duvarlara uygulanan payandaların toplam sayısı da 40'tır. Ama ben, **"öküzün altında buzağı arıyor"** dememeniz için, bu ayrıntıyı pek kurcalamıyacağım. Ancak gerçek şu ki, özellikle dini mimaride ön görülen ve yapılaştırılan öğelerin, renk, şekil ve sayı bakımından asla raslantı olmadığına her vesile ile tanık olmaktayız.

Şimdi tekrar nartekse geliyoruz. **Narteks** mitolojide Prometeus'ün baş tanrı Zeus'ten çaldığı ateşin ucunda yandığı sopanın adıdır. Ancak tanrı onu, bu eyleminden ötürü cezalandırmış ve **Kaf Dağı**'na sürdürmüştür. Narteksin ışıkla ilgili bir araç olmasından hareket ederek, Ortodoks kiliselerinde bulunan ve narteks adı verilen bu koridorların ışığa yani rezüreksiyon dediğimiz (**yeniden doğuş**) yönüne yaklaştıran bir rol ve fonksiyonu olduğunu kabul etmek gerekiyor. Toparlamak gerekirse, Narteks ışık, ateş taşır, kilise narteksleri'de ışığa bilgiye ulaştırır...

Şimdi konuyu biraz daha açalım: Prometeüs Gaia'nın oğlu, adı önceden gören anlamına geliyor. Ateşi çalıp insanlara verdi. İsa ise ışığı ile yol gösterdi. Ama sonunda her ikisi de cezalandırıldılar, işkence gördüler. Halen Afrodisias müzesinde Prometeüs'ün bir heykeli bulunuyor. Heykel karaciğerinden yaralı gösterilmiş. Ancak dik-

PROMÉTHÉE: un aigle dévore le foie de Prométhée qui a ravi le feu du ciel et en est puni par Zeus. Coupe laconienne. VIe siècle (Rome, Musée du Vatican).

kat edilecek olursa, İsa'da çarmıha gerildiğinde bir mızrakla karaciğer yöresinden yara aldı; aynı kan izleri oluştu. Karaciğer tıpta insan vücudunun, gerektiğinde kendi kendini yenileyen rejenere eden, bir organı. Bir dokusu kesilip çıkarılsa da diğeri hemen oluşuveriyor. Vücutta %25 oranında kalsa bile, karaciğer fonksiyonlarında bir azalma olmaz... (Not: Bu Yorum, İzmir turist rehberlerinden Operatör Dr. Sayın Fatma TATAR'a aittir. Teşekkürlerimi tekrarlıyorum).

Prometeus Zeus tarafından Kafkas dağlarına sürüldüğünde, bir kartal her gün gelip onun karaciğerini yiyormuş. Ama ertesi gün karaciğeri gene yenilen parçasını tamamlarmış!

Arkeolog ve tarihçilerin değerlendirmelerine göre, Bizans devrinde inşa edilmiş bir Roma yapıtı olan Aya Sofya, Yunan Haç planlı ve kubbeli bazilikaların en gelişmiş bir örneğidir. Fetihten sonra camiye çevrilmiş ve Osmanlı döneminde en iyi korunan ve **Kabe**'den sonra en çok saygınlık gören bir mabet olmuştur.

İç narteks'ten naos'a geçişi sağlayan 9 kapıdan ortada bulunanı **Kral Kapısı** olarak adlanıyor. Haçlılar gelene kadar, yüzeyi elektrum madeni ile kaplı olduğu ileri sürülüyor. Kapı üstündeki mozaik kompozisyonda İsa'nın oturdu-

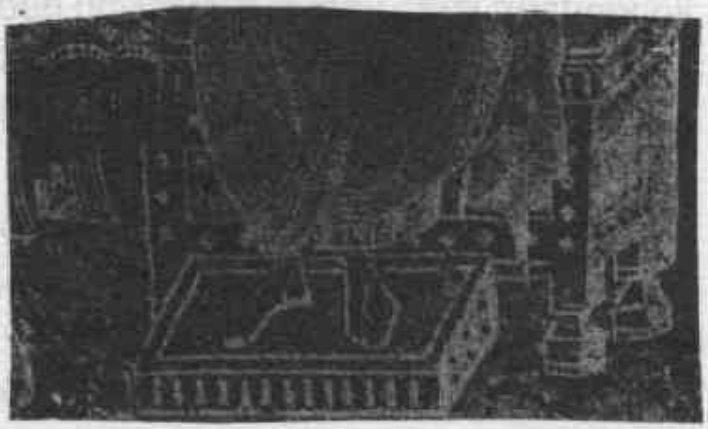

Tahtta oturmuş olan İsa'nın ayakları çıplak ve eşik üstündedir.

ğu taht bir LİR'e (Harpe) benzetilmiştir (Bkz. Lir). İki yanında nöbet tutanların uzun süre aynı yerde durmaları sonucu, döşeme mermerinin aşınmış olduğu görülebiliyor. Ortodoks kiliselerinin kapılarını nöbetçi gözetiminde bulundurma nedeni, o devirde kiliselerin parasal değeri olan şeylerin de muhafazası için kullanılmasından kaynaklanıyor. Aynı olay Selçuk Saint Jean bazilikası içinde söylenebilir.

Salonun sağ nef tavanındaki altın yaldızlı süslemeler arasında, dikkatli bakıldığı takdirde, küçük boyutta siyah renkli çok sayıda **Svastika** motifleri görülecektir. Sembolizm'de çok yaygın bir kullanılma alanı olan bu motif hakkındaki ayrıntılı açıklamayı daha ileridek duraklarımızda bulabileceksiniz.

İslâm döneminde ilâve edilmiş olan müezzin mahfili önündeki taç giyme törenlerinin yapıldığı özel yer Grekçe OMPALOS yani dünyanın göbeği denilmektedir. Delfe'deki Apollon tapınağının iç odasında bulunan konik bir taşla özdeştiriliyor; Orta yer veya merkez anlamına geliyor. İmparatorun tahtı buraya konuluyordu. Çünkü imparator İsa'nın yeryüzündeki temsilcisi sayılıyordu. İmparator buraya oturduğunda sağ tarafını boş bırakırdı.

Bu bölümü çevreleyen ve sayıları, 5, 7, ve 12 olan farklı renkteki mermer daireler, törenlerde hazır bulunmaları gereken ileri gelenlere ayrılmıştı. 12'nin havarilerin sayısı, 5'in o devirde güneşin, bilinen uydu adedi, 7'nin haftanın günleri, veya İstanbul'un kurulu bulunduğu tepeleri simgelediği öne sürülmektedir. Salonun içindeki ilginç görüntülerden bir başkası da duvardaki siyah el izi. Buna, Fatih'in atının nal izi, veya kılıcının kestiği yer... türünden yanlış yakıştırmalar yapıldığına maalesef tanık olmaktayız...Peki nedir? Müzip'in biri insanları işte böyle düşünüp konuşturmak için yapılmış olmalı?..

Bazilikanın absidi için dünyanın en büyüğü olduğu söyleniyor. Kalot olarak adlandırılan yarım kubbedeki Cebrail Arkanj Gabriel elinde bir kristal küre tutuyor. Kahin (biliciler)in kullandığı bir araç

Göreme Elmalı Kilisede de görülen bu motifle, bu meleğin, bir sihirbaz gibi, geleceğe keşfetme yetki ve yeteneğine sahip olduğudur. (Bkz. Küre).

Bazilikanın giriş katı ve üst galerideki sütunların başlıkları gayet ustalıkla ve maharetle işlenmiş olup akant yapraklarının tam ortasında Teodosyus ve karısı Teodora'nın isimlerinin baş harflerinden oluşan bir monogramı gizlenmiş (Bkz. Akant). Fevkalade bir simetri örneği veren akant yaprakları burada gün boyunca aldığı ışığın durumuna göre, ışık ve gölge yansımaları yaratmakta, bir bakıma **hareketlilik imajı** vermektedir. Hareket ise **hayat** demektir zaten...

Aya Sofya kilisesi imparatoriçe Theodora'nın Kudüs dönüşü Hazreti Süleyman'ın tapınağını geçecek büyüklükte bir mabet yaptırmak için kocasını teşvik etmesiyle, inşa edilmiş bulunuyor. Aslında bu konuda İmparatorun kendisi de bir hayli azimli, inatçı ve kararlı. Nitekim, bu arzusunun başarıyla sonuçlandığı gördüğünde, tarihe geçecek kadar ün yapan bir ifadede bulunmuştur. "Ey Salomon, nihayet seni geçtim!.." Bu konuya kişisel olarak ilâve edeceğim not, karı-koca'nın isimlerinin baş harflerini sütunlara kazdırtmakla bu eserin altına imzalarını atmak, ya da bu görkemli eseri omuzları ve başları üzerinde sonsuza dek taşımak taşımak istediklerini duyurmak istemeleridir.

Bazilikanın ana kubbesinin altındaki geçiş öğeleri olan pantantifler üzerinde melek (şeruben) resimleri bulunuyor. Meleklerle ilgili müteakip açıklamaların dışında ilâve etmek istediğim not, bu görünümleriyle, dört meleğin İsa'nın tahtını gökte tutmak istedikleri izlenimini yaratmasıdır. Diğer başka kiliselerde pantantiflerde genel olarak dört İncil yazarını görüyoruz. Aslında onların yapmak, yaymak ve vermek istedikleri mesajlar aynı...

İç narteks'ten üst galeriye (sayısı yedi) olan yedi kez dönerek ulaşan zemini taş döşeli bir rampadan (dehlizden) çıkılıyor. İmparator, gerektiğinde üst galeriya tahtravanla taşınarak çıkarılmaktaydı.

Üst galeri, dini törenler sırasında, kadınlara ayrılmıştı. İç narteksin üstüne isabet eden bölümde kraliçe ve ileri gelen devlet adamlarının eşleri ve yakınları arka kısmında da halk tabakasına mensup kadınlar yerlerini almaktaydılar. Kadınlar hiçbir zaman erkeklerle beraber aynı salonda ibadete katılmıyorlardı. Kraliçeye ayrılan yer (Metatorium) adı verilen yeşil bir daire ile belirlenmiş bulunmaktaydı.

Aya Sofya üst galerisinde dikkat çeken bir başka şey mermer balkon duvarlarının bir bölümünde IX nci yüzyılda Bizansı ziyaret ettikleri anlaşılan Wiking'lere ait bir yazıdır. Kullandıkları Rünik alfabe Britanya, İzlanda İskandinavya'nın Germen kökenli halka ait bir yazı türüdür. M.S.III:XVI. yy.a kadar kullanılmıştır. Aya Sofya'da görülen bu yazıtlar bir kısım İsveçlinin Bizans başkenti olan Konstantinapoliste paralı asker olarak görev yaptıkları sırada yazılmıştır.

Deizis adı verilen büyük mozaik panoda İsa'nın çok sağlıklı bir sima, vaftizci Yahya ile annesinin yalvarır ve acındırıcı bir ifade taşıyan simaları dikkat çekicidir.

Galerinin dibindeki panolarda resimlendirilen çocuk İsa'nın elinde tuttuğu rülo (kağıt tomarı) Kariyedeki Suriye valisi Kirinüs'ün elindekine benzemektedir. Elinde böyle bir tomar tutmak o devirde bir otorite simgesi olmuştur. Zira içlerinde o kimse veya toplumun geleceği ile ilgili bazı önemli şeyler yazılıdır ve bunların ne olduğunu ancak onu elinde tutanın bildiği ve bilmesi gerektiği kabul edilir.

["Aya Sofya bir büyük anne'dir, anneler çok değişik şeyleri saklamaya meraklıdırlar, eskileri severler Sofyanın simgesi aynı zamanda GÜVERCİN'dir. Güvercin bugün İstanbul'un da simgelerinden biri olmuştur; kentteki diğer dini yapıların (yeni Cami, Eyüp Sultan...) çevrelerinde uçuşurken onların nöbetini tutarlar.."] (Reşit Ergener'in Ana Tanrıçalar Diyarı Anadolu'dan bir alıntıdır)

Aya Sofya'yı yaptıran İmparator Jüstinyen, ağrıyan başını, üzerinde bir deliğin bulunduğu sütunun üstüne yaslayınca başağrı-

sı kaybolmuş. Bir başka söylenceye göre, Fatih Sultan Mehmet İstanbul alınca, parmağını bu deliğe sokarak yapının yönünü kıbleye çevrilmiş, Aya Sofya'nın altındaki sarnıcın suyu, bu deliğin üzerinde bulunduğu sütuna sızıyor. Sokulan parmaklar, bu yüzden, kimi kez nemleniyorlar. Gerçek nedeni bu...

İlkel insanlar, güneşin kuruttuğu **nemi** ortaya çıkartan ayın, can verici gücünün, kemiklerde, dişlerde kristallerde ve **taşlarda** bulunduğuna inanırlar. Sumela Manastırının kurulduğu mağarada, Hz. İbrahim'in doğduğuna inanılan mağrada ve Aziz Pier Kilisesinin bulunduğu mağaralarda su taştan kaynıyor gibi. Benzer görünümlere, dünyanın pek ayrı ve uzak yörelerinde de rastlanıyor. Himalaya Dağların'da Kedarnath'da, Shiva Tapınağı'nda dua edenler, alınlarını hep nemli duran bir kayaya yaslarlar. Meksika'da Palenque Piramidi, her zaman **nemli taşlar** üzerine kurulmuştur... Bizans'tan Osmanlılara geçen bu dini yapılar. İhtiyaç nedeniyle camiye dönüştürüldüklerinde, iç duvarlarını dekore eden Hıristiyan dinine ait hiçbir fresk ve mozaik ikon tahrip edilmemiş veya bozulup değiştirilmemiştir. Başta hükümdarlar, böyle bir girişime şiddetle karşı çıkmışlardı. Zira onlar başka dinlere ve o dinlerden olanlara, ibadetlerine saygılıydılar. Bunun için bu tabloları ince bir sıva ya da badana ile, örttürerek görünmemelerini sağlamakla yetinmişlerdir. Sonuçta çokta isabetli bir iş yapmışlardır; çünkü İstanbul'un havası hep rutubetlidir. Kireç rutubeti emdiğinden, bu resimler tahrip edilmek değil bilakis koruma altına alınmış oluyorlardı. Yabancı turistlere özellikle bu hususu açıklamayı gerekli görüyoruz...

Aya Sofya Kilisesinin dış badana boyasının diğer dini mimari yapıtlarında olduğu gibi, kirli sarı olması muhtemeldir. Sarı renk sonsuz yaşamın simgelerinden biri olmuştur. (Bkz. Renkler) Yapının şu andaki dış rengi purpr (erguvan) rengidir.

Tuğlalarına uyum sağlamak amacıyla seçilen bu renk aslında Doğu Roma (Bizans) sanatında çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Po-

urpe (purpr)'un en önemli özelliği egemenlik gücünü yansıtmasıdır. Pourp'un en orijinal olan örneği bugün bile Fas'ın Atlantik sahilindeki Essaouria kentinde denizden çıkarılan bir taşın rengidir. Vaktiyle sadece imparatorlar ve kardinallerin giysileri bu renkten olabiliyordu. Hatta o renk elbise ile dolaşanlar ve aynı kumaşa satanlar bile cezalandırılmaktaydılar. Öte yandan purpr, Roma ve Bizans'ta doğumu, doğurganlığı, bereketi ve erginliği de simgelediği, bu yönden kadının **adet kanının rengi** ile özdeştirilmekteydi!...

Saltanatı kutsallaştırmak düşüncesiyle, veliaht ve prensler oda duvarlarını bu renk porfir plakalarla kaplatıyorlardı. İse Peygamberin, İkonalarda gözlendiği gibi, giyindiği purpr renkli hırka onun ümanitesini (**insaniyetini**) simgelemekteydi. İsa vaiz verir ve takdis ederken, hep lacivert giysili olarak gösterilmekteydi. Annesi Meryem ise daima bu lacivert (azür) renkli giysiler içinde gösterilmekteydi. Azur, Meryem'in göğe yükseldiği 15 Ağustos'un gökyüzü ve bir **tanrısalık rengi** olarak kabul edilmekteydi. İsa'da Tanrısallığını annesinden aldığından, onun mantosunu giyiniyordu...

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Sarayın bulunduğu yer bir Bizans akropolü. Daha önce aynı yerde bir saray bulunuyordu. Bu yapıttan arta kalan bir sütun başlığı ikinci avluda görülmekte.

İkinci avluya girişi sağlıyan Orta Kapı'nın üstü Batı'da kraliyet amblemi sayılan **Li Çiçeği** (fleur de lys) motifleriyle dekore edilmiş. Orta Çağ Avrupasında çokça kullanılan bu süs öğesi, Mohaç seferinden dönerken getirilmiş. Milet İlyas Bey Camii'nin mihrabında, Urfa Rizvaniye Camiinde de görülüyor...

Topkapı Sarayında içiçe üç avlu ve bu avlulara açılan 4 kapı var. Bu kapılar adeta bir hiyerarşi zincirinin baklaları örneği, gitgide ciddileşip resmileşerek, birbirine eklenmiş bir zincir görünümü veri-

yorlar. Kapılar genelde saygınlığı, kutsallığı gizliliği ya da dokunulmazlığı olan yapı kompleksleridir. Girişten varışa doğru uzanan gerili bir hiyerarşi zincirinin baklalarına (halkalarına) benzerler. Ortodoks kilise ve bazilikalarında da, Atrium'dan sonra iki paralel koridor'dan yani iki aşamadan sonra naos'a (sella)ya giriliyor.

Atrium adı verilen dış avlu tamamen serbest, insanlar burada gezip dolaşabiliyor, diledikleri gibi hareket ediyorlar, hatta Selçuk'taki bazilikada gayet açık gözlendiği gibi, yerde oyun oynamak için çizilmiş şekiller var. Kiliseye girmeden önce burada oyun oynayabiliyorlar, rahat davranışlarda bulunabiliyorlardı.

Atrium sözcüğü tıpta kalbin kulakçıklarına ait. Kan buradan kalbe giriyor. Kiliselerin kalbi ise BEMA'dır (Geniş yorum için Bkz. Kilise)

Topkapı'da birinci kapı ve birinci avlu, gündüz, güneş batana kadar halka açık tutuluyor, isteyenler ikinci kapıya kadar gelip meramlarını anlatabiliyorlar. İdamlar bu avluda yapılıyor. Cellatlar palalarını oradaki çeşmede temizliyorlar; İbret olsun, herkes görsün diye... Bu kapının adı selâm kapısı (Önce selâmını ver, sonra saraya gir ve ne söyliyeceksen söyle!.. anlamına geliyor. Çünkü **selâm sözden öncedir!..** İkinci Kapı Bâb-ı Hümayun, bu konuda biraz daha kontrollu ve sınırlı sayıdaki insanlara geçiş giriş izni veriliyor. Tıpkı bugün müzeye girenlerin giriş biletlerini ibraz etmek zorunda oldukları gibi.. Üçüncü avluya, yani Enderun'a açılan Bâbü-saade'den içeriye ise yabancı elçiler meyanında baş vezir bile, padişahın izniyle, girebilmekteydi. Protokola tabi olduğundan daha resmi, renkli ve gösterişli.

Sarayın bundan sonra, Sarayburnundaki 4 ncü kapıya kadar olan avlusu tamamen padişahın emir ve hizmetinde olanların çalışıp oturdukları bölümdü. Sarayın iç hizmetleri ciddi kurallarla yönetiliyor. Sürekli çalışan kadro personeli çok uyanık ve tembihliydiler. Her hangi bir suikast veya espiyonaja karşı önlemler alınmış bulunuyordu. O kadar ki, odaların ısıtılması için yakılan odunu kesmek, dağıtmak gibi işlerle uğraşan zülüflü baltacılar her yere girmeye yet-

kili olduklarından, sürekli kontrol altındaydılar. Alemdağından gelen ve Sarayburnuna yanaşan mavnalardan aldıkları odunun hangi odalara, kaç okka dağıtılacağı, bile önceden planlanmış bulunuyordu, israfı önlemek için...

Fetihten sonra, 1465:1478 yılları arasında inşa edilmiş olan Topkapı Sarayı Theodosyüs tarafından yaptırılmış olan şehir surlarıyla çevrili eski akropolün üstünde ikinci bir sıra ve 5 Km. kadar uzunluğundaki bir iç surla da çevrilmişti. İmparatorluk merkezinin direkt fiziki koruması amacıyla inşa edilmiş bu surları bugün hiç bozulmamış haliyle görmemiz mümkün. Kenti çevreleyen dış surların bir ucunda ve onun nüvesini oluşturan bölümün bu tür bir iç surla çevrili olması, Güney Doğu bölgesi şehirciliğinin bazı özelliklerinin anımsatıyor. Bu bölgenin eski yerleşim merkezleri olan Urfa, Harran ve Diyarbakır da aynı şekilde iç içe surlarla korunuyorlardı.

İkinci avluya girilince, karşımızda 4 yön beliriyor: Sağdaki mutfaklara, ortadaki (padişah yolu) soldaki (vezir yolu) ve en soldaki ise araba ahırlarına yönelik. Bu 4 ana yolun uçlarında ise **iaşe, ikâmet, idare** (yönetim kubbe altı) ve **ulaşımla** ilgili hizmetlerin yürütüldüğü, (Arabacılar avlusu) bulunuyor. Sarayın avlularına çevreleyen bu binalar genelde tek katlı, pavyonlar şeklinde. Bu görünümleri Selçuklu-Türk mimarisinin nomad (göçebe) yaşantısının bir uzantısı izlenimini veriyor. Haremdeki bazı odalar hariç, iki katlı olan tek bina, bugün silah koleksiyonunun eskiden devlet hazinesinin bulunduğu bina.

Kubbealtı'na yönelik yolda belirli aralıklarla dikilmiş üç taş görülüyor. Bunlara **Selâm Taşı** adı verilmekteydi. Kabine toplantılarına gelen kişiler bunların her biri önünde babusaadeye dönüp bayram tahtının kurulduğu yere bellerini bükerek saygı selâmında bulunmak zorunda tutuluyorlardı.

Mutfaklar: Normal olarak 1000:1500 kadrolu aşçı, aşçı yamağı ve diğer hizmetkârlarla güçlendirilmiş. Gerektiğinden 3:4 katı sayıdaki misafiri ağırlıyacak kapasitede. Güvenlik açısından sultan-

ların yemekleri burada pişmiyor. Halen bu bölümlerde sergilenen porselen mutfak ve yemek edevatı sadece koleksiyon değil, hergün kullanılan sofralardan getirilmiş. Yer olmadığından bir kısmı depolarda muhafaza ediliyor. Ölen padişah ve veliahtların (sadece erkeklerin) giysileri, çamaşırları dahil, gelenek gereği, bir sandıkta muhafaza ediliyordu.

Hazine: Aslında sultanların ikametlerine ayrılmış, 4 büyük oda; hamamı da var. Şu anda burada sergilenen ziynet eşyaları kıymetli taşlar, eşyalar, objeler arasında dünyaca ün salmış olanlar da bulunuyor. Özellikle zümrüt. İslâm yeşil renge tutkun. Dişi mübarek bir renk, cennet, yeniden doğuş... birçok özellik ve güzellikleri içeriyor. Kötü ruhlardan koruyuculuğu olduğuna inanıldığından silahlar ve kınları ne üzerlerinde taşıdıkları diğer objeler zümrüt kakmalı... Dünyanın en büyük zümrütü de bu müzede. Bize Osmanlı'nın zümrüte olan hayranlığı hakkında bir fikir veriyor sanırım. (Bkz. Renkler)

Padişahların başlarına taktıkları sorguç (**tuğ**) adı verilen, bazı kuşların tepelerindeki süslü tüyler benzeri takılar görüyoruz. Bu sorguçlar değerli taşlardan yapılmış, bir ihtişam ve otorite öğesi olup, aslında güneş ışınlarını simgeliyor.

Sorguçların Hint geleneklerinden kaynaklandığını bir varsayım olarak, ifade etmek istiyorum. Budistler, Hintli kadınlar alınlarını tam ortasına, bugün bile, bir (ben) koyuyorlar. Bazı yerlerde Meryem ikonolarında da Meryemin alnına ve iki omuzuna birer yıldız konulmuştur. Bu nokta veya yıldızların **Üçüncü Göz** adı verilen ve insanın içini, kalbini gördüğü, ya da görmek istediği zaman kullandığı gözdür, diye düşünüyorum. Bazen iki gözümüzü kapatırız, ya da kapatmak isteriz, derinliğine düşünmek istediğimizde, İşte o zaman, bu [üçüncü gözümüz] bize kalbimizi gösterir... (Bkz. Göz).

Yunan mitolojisine bakalım; orada da dev yapılı kikloplar var. Kikloplar alınlarının tam ortasındaki tek gözleriyle herşeyi ve en iyi şekilde görebiliyorlardı. (Bkz. Kikloplar)

KUTSAL EMANETLER (Hırka-i Saade): Hazreti Muhammed'in ve Kabe'ye ait kutsal objelerin, emanetlerin yüzyıllar boyu büyük bir saygı sevgi, gurur ve şevkatle muhafaza edildiği bir mekân burası. Hazreti Muhammed ve Kâbe, her ikisi de mübarek... onlara ait olan ve **onlardan kopan** parçaların organların da şüphesiz bütünleri gibi mübarek olmaları gerekir. Aslında ilkel dinlerden bu yana, her toplumun, inançları doğrultusunda dinsel bir önem ve değer taşıyan bu, tür nesneleri olmuştur. İslâm Peygamberinin dişi, sakalının bir küçük parçası, ayak izi, hırkası... ve diğerleri. Tüm bunları elinde ve muhafazası altında bulunduran padişahlar **Halife** payesi ile peygamberin bir temsilcisi olarak özel bir saygıya lâyik görülüyorlardı. Bu sayede nice zor işler başarmışlar, tüm Muhammed ümmetini arkalarına alıp büyük bir azim ve imanla koskoca imparatorluğu yöneltmişler, en zorlu savaşlardan zaferlerle dönmüşlerdir!..

Özenle saklanan bu kutsal emanetlerden diş, sakal teli ve ayak izi'nin seçilmesinde bir başka anlamı da olabilir: Bu üç organ kişinin parmak izi gibi, tamamen kendi vücut yapısına uygun ve özgü olan organlar... (Bkz. Diş, Kıl, Saç, Sakal ve göz).

Topkapı Sarayı XIX.ncü yüzyılın ortalarında terkedildi. Sanırım artık padişahlar bu kale, kışla gibi yerden dışarıya çıkıp, şöyle bir Boğaz havasını da solumak istemiş, daha görkemli yerlerde yaşamak, gelen giden yabancı konuklara da devletin güç ve güzel yanlarını göstermek istemişlerdi. Ayrıca deniz kıyısındaki saraylarda da aradıkları aynı **güveni** bulabileceklerine inanıyorlardı. Eski savaşların taktikleri ve silahları da artık değişmiş bulunuyordu. Sonuçta bu saray yavaş yavaş terkedildi, kendi başına, dertleriyle, sevinçleriyle anılarıyla başbaşa bırakıldı, ta... 1924 yılına, gene Atatürk'ün emriyle müze olana kadar...

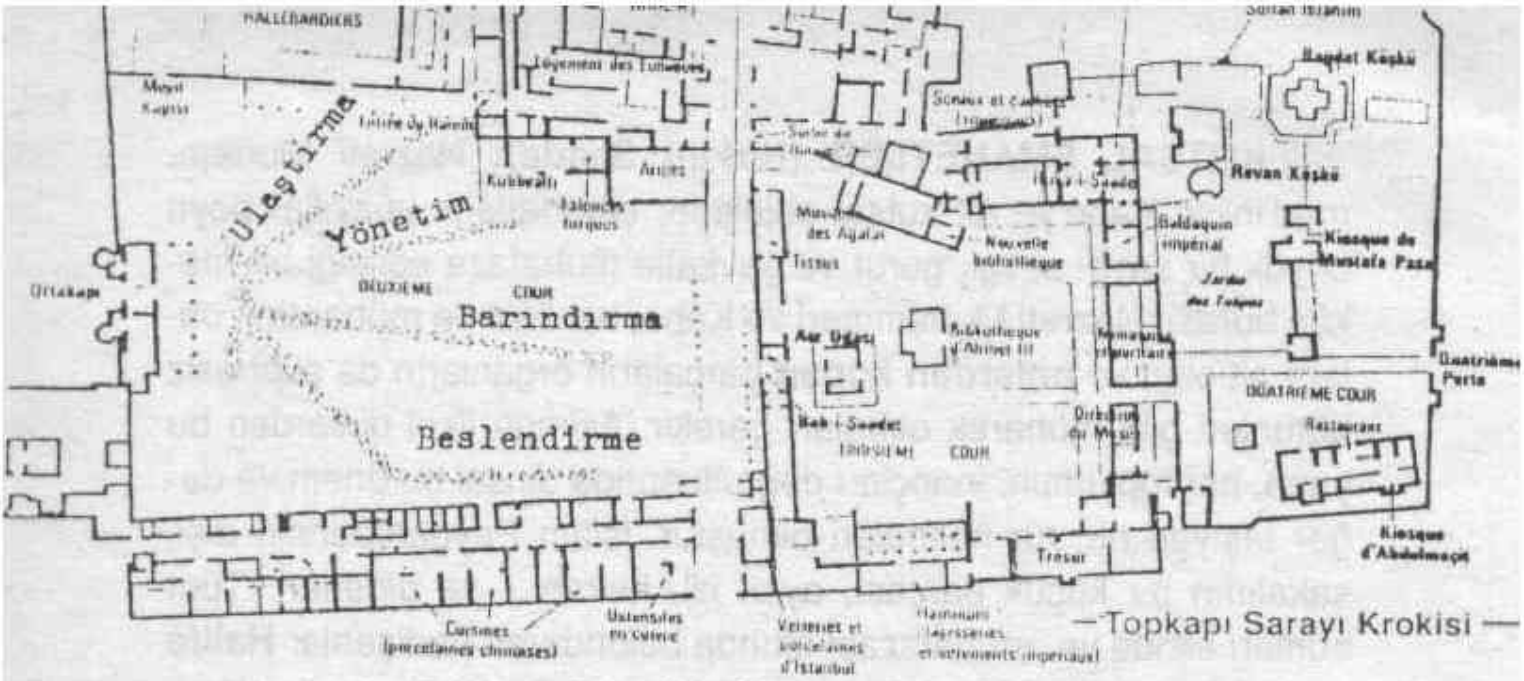

—Topkapı Sarayı Krokisi—

KARİYE MÜZESİ'NDEKİ BAZI İKONOGRAFİK BEZEMELERİN AÇIKLAMASI

Aslında bu müzedeki mozaik ve fresklerin açıklamasını yapan yerli veya yabancı birçok değerli yazar ve kitap bulunmaktadır. Amacım, hiçbir şekilde yeni bir Kariye kitabı yazmak olmayıp, daha çok onların değinmediği bazı ayrıntılara da yer verip, boşlukları doldurmak ve bazı ufak yorumlarla bu müzeyi, değişik kitap ve belgeler yardımıyla, yerinde iyice etüd etmiş olanların bildiklerini bir nebze daha pekleştirmektir.

Kariye'nin, İsa'nın **kurtarıcılık** vasfına adanarak, ufak bir manastır veya şapel olarak inşa edildiği zamanlar, bugünkü Theodosyüs surları henüz yoktu. Bu bakımdan, kentin dışında, sessiz, sakin bir köşede bulunuyordu. Daha sonra, Tekfur Sarayı'nda oturanlara en yakın sınırlı bir sayıdaki cemaatın uğradığı bir kilise oldu. Fetihten sonra o da, Aya Sofya gibi, 400 yıl kadar cami olarak kullanıldı; sonra müzeye çevrildi. Kurulduğundan bu yana, Jüstinyen, Komnen, Metoşit tarafından ve Cumhuriyet döneminde dört kez restore edildi. Ancak Osmanlı döneminde bir hayli onarım ve ilâveler yapıldı. Kariye, Ravenna kilisesinden sonra, dünyanın, en önde gelen bir mozaik müzesi olarak bilinmektedir. Yapımında İkonoklazma krizinde sağa-sola dağılmış ünlü sanatkarlar ve ustalar çalıştırılmış ve

aslında pahalı bir malzeme olan mozayiğin en kalitelisi, büyük parasal yatırım ve özverilerde bulunularak, sağlanmış ve Bizans'ın rönesansı diyebileceğimiz bir dönemde en güzel şekilde dekore edilmiştir. Yapının ana duvarları üzerine birkaç tabaka sıva-harç sürülerek bunların üzerine yapıştırılan mozaiklerin daha kalıcı olması gözönünde bulundurulmuştur. Aya Sofyada olduğu gibi, terkibinde kireç bulunan badana ve alçı, bu mozaik ve fresklerin İstanbul'un rutubetli havasından uzun yıllar korunmasına yardımcı olmuştur.

Gün ışığını sembolize eden ve gerçek altın yaldız fon üzerinde kullanılan renklerin seçimine büyük özen gösterilmiştir. Siyah rengin pek fazla görülmediği kilise duvar resimlerinde, Meryem'i daima, gökyüzünün olduğu kadar, bir **Tanrısallık** rengi olarak benimsenen lacivert bir giysi içinde, İsa'yı ise üst kısmı erguvani kırmızı (pourpre) altı gene lacivert renkli giyinmiş olarak, görürüz. Erguvani renk, sözlük anlamına paralel olarak, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, saltanat, otorite, hükümranlık ve **İnsaniyeti** simgeler. İsa'nın bu renk giysi içinde gösterilmesi, O'nun ümanitesinin divinitesine (insaniyetinin-tanrısallığına) egemen olduğu anlamına geldiği düşünülebilir. Meryem'in annesi An (Anne) ise hep erguvani renkte giysi taşımaktadır.

Kariye Kilisesi yapı olarak, asimetrik bir plâna sahiptir. XIV. yy.da ilâve edilen parakleziyon (mezar şapeli) dışında pencerelerin de eşit aralıklı bulunmayışı bu görünümü güçlendirmektedir. Bunun dışında, aşağıda değineceğimiz gibi, bazı panolarda tek tük simetrik olmayan görünümlere rastlanırsa da, genelde, olayların kronolojik gelişimleri, gayet özenli ve ustaca bir üslupla simetrik bir platform içinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Önemli kişilerin yüzleri önden, ikinci derecede olanlar, hizmetçiler, seyirciler.. gibi profilden gösterilmişlerdir. Kariye Kilisesinde İsa ile ilgili olaylar, mucizelerden sonra kesilir, daha sonrakilere Göreme kiliselerinde yer verilir.

Ana kapının iç kısmının tam üstünde, kucağında çocuk İsa'yı

taşıyan Meryem, iki melek arasında dua etmektedir. Bu aynı zamanda **Diriliş Meryemi**'dir. İç narteks kapısının üstündeki Pantagrator İsa ile karşı karşıya bulunuyor. Bu konumları dikkate alınırsa, Kariye'nin sadece İsa'ya değil aynı zamanda Meryem'e de adanmış olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca şöyle bir yorum da söz konusu olabilir: Kitabımızın **Kapı** ile ilgili yorumlar bölümünde de değinildiği gibi **Kapı**'nın tapınaklardaki yeri ve ayrı bir anlamı var. Kapının dışı düşman içi ise dosttur. Kapılar hep içeri açılır. Yani dışardaki kimse buyur edilir, kabul edilir. Kapılar, yerine ve amacına göre korkutan, koruyan ya da ona kutsallık veren öğelerle birleştirilir veya bütünleştirilir. (Bkz. Kapı)

Jean İncil'inde İsa'nın "Ben kapıyım, hem kimki benimle giriş yaparsa kurtulacaktırı" dediği yazılıdır. Diğer İncil yazarı Mark ise, İsa'nın "İşte ben kapıda duruyorum ve ona vuruyorum. Eğer biri beni duyar ve kapıyı açarsa, içeriye gireceğim ve ben onunla, o da benimle Son Akşam Yemeği'ni yiyeceğiz!" sözüne yer vermektedir. Bu bakımdan İsa'nın gerek iç narteks gerekse Naos kapısının üstünde yer alışı bu açıdan ayrı bir anlam taşımaktadır.

Müminler Atriumdan iç nartekse ve sonra naosa girerken Meryem ve İsa'nın ve İsa'nın en önemli mucizeleri olan **Ekmek ve Şarap** mucizelerinin altından geçmektedirler. Bilindiği üzere, Galile'nin **Kana** şehrinde yapılan bir düğün sırasında, yeterli olmayan şarap, İsa tarafından, sudan çevrilerek oluşturulmuş ve altı küp içinde misafirlere dağıtılmıştı. Ekmeğin çoğaltılması ise Pak Bayramı sırasında geçer. Bu mucize Mark İnciline göre 2 kez gerçekleştiğinden 2 ayrı yerde gösterilmiştir. Birincisinde 2 balık ve 5 ekmek vardır. Düğünde ise aşağı yukarı, 5000 kişi bulunuyordu. İsa başını göğe kaldırır, dua eder, arpa unundan yapıldığı sanılan ekmeği ve balıkları takdis ettikten sonra, onları müritlerine verip halka dağıtmalarını söyler. Sonuçta herkes doyar ve kalanını 12 sepet içine doldurarak götürürler. Diğerinde ise 7 ekmek ve birkaç balık ve kadın ve çocuklar hariç, 4000 kişi kadar bulunur. Mucize gerçekleştikten sonra, kalanlar 5 veya 7 sepet içinde götürülür.

Her devirde olduğu gibi, ekmek en mütevazı bir gıda maddesidir; şarap ise, yorumlar bölümünde açıklandığı gibi, kutsal bir içecektir. Ekmeğin çoğaltılması mucizesinde sayısal (**Kantitatif**), şarapta ise bir nitelik (**kalitatif**) anlam gizlidir. Bu bakımdan bu iki mucizeyi özellikle kilisenin girişinde göstermekle, İsa'nın maddenin sayısını ve niteliğini değiştirebilme üzerindeki gücü ve etkinliği vurgulanmak istenmiştir, kanımca... Ancak şu noktayı belirtmek gerekir ki, bu tür olaylarda rastlanılan ufak tefek farklılıklar, apokrif (sahte) İncil yazarlarının aynı olayı kendi görüşlerine göre biraz değiştirmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Dış nartekse girince, en solda, dipteki panoda kutsal ailenin nüfus sayımı için Bethleem'e gidişi gösteriliyor. Aslında bu bir vergi toplama ile ilgili sayımdır. Roma İmparatoru Auguste tarafından emredilmiş ve Suriye Valisi Quirinus'ün önünde yapılmaktadır. Arka plânda Jude Dağı görülüyor. İki kadın var. Biri Meryem, diğeri Elizabet, vaftizci Yahya'nın annesi ve Zekeriya'nın karısı olan Elizabet'tir. Meryem, Elizabet'i ziyarete gider ve onunla konuşur. Sol aşağıda Jozef, basit bir yatak (grabat - uyku tulumu)

içinde yatar vaziyette, bir elini yastık gibi, başının altına koymuş, ancak gözleri açık. Belki de ressam, onun üzüntü ve sıkıntısını iyice belirtebilmek için böyle düşündü?.. Bir melek gelir ve Jozef'e **"Korkma, Mari'yi karın olarak al, çünkü hamileliği onun suçu değil, o Ruhul Kudüs'ten hamile kalmıştır!"** der. Mari bir eşek veya katır üzerindedir. Önden yürüyen, ya Jozef'in 4 oğlundan biri veya vaftizci Yahya'nın kardeşi Jak'tır. Elinde bir sopa ve üzerine takılı bir azık paketi görülüyor. Mari'nin bakışı biraz üzüntülü görünüyor, sanki arkadan yaya yürüyen Jozêf'in haline acır gibi!..

Nüfus sayımı sahnesinde, Vali (Quirinus) Kirinüs bir tahta oturmuş, başında, Metoşitinkine benzeyen bir türban, elinde ise bir rülo tutmaktadır. türban ve rulo bir otorite simgesidir. Ortada bir katip (noter) bir tomar kağıt üzerine isimleri yazıyor. Mozaist (mozayik yapımcısı) burada Vali Kirinüs ve Mari'yi, diğerlerine oranla daha büyük ve simetrik olarak göstermiştir. Bu simetri özellikle diğer dikine elemanlar önünde daha da belirgin. Bol bir elbise giymiş olan Mari'nin bu duruşunda bir saygı ifadesi hissediliyor. Ayrıca bir ayağı biraz ileride; genellikle hamile kadınların ayaktayken durdukları gibi... Gerisinde Jozef, çıplak ayaklı ve 4 oğlu ile görülüyor. Aslında Jozef hakkında fazla bilinen yok. Ancak 65 yaşlarında olduğu ve iki defa evlilik geçirip dul olduğu biliniyor. Jozef'in ayaklarının çıplak oluşu, ayrıca düşündürücü bir görünüm. Ayakkabısız olmak bir saygı, tabiyet ve teslimiyet simgesi. Çünkü Roma'da esirler, sahiplerine bağlı oldukları sürece, sandal (ayakkabı) giyemiyorlardı. (Ayak, ayakkabı yorumuna bkz.)

Müjde sahnesi (Anonsiasyon): Meryem bir kuyunun başında, elinde bir su destisi tutuyor. Bir melek gelir. Bu Cebrail'dir. Mari'ye **"Selâm sana, Allah tarafından en güzel şekilde ödüllendirildin, O, bütün kadınlar içinde seni seçti!"** der.

Jozef Mari'yi evine götürür. Sağ tarafa doğru yürürken 180 derecelik bir açıyla geriye bakar. Baş profilden gösterilmiş, elbise detayları bu pozisyona uygun düşecek şekilde çizilmiştir.

Mısır'dan Dönüş: Jozef'in bir oğlu hayvanın yularından tutmakta, İsa Jozef'in omuzlarında, iki yaşındadır, annesine bakar. Mari de burada oğluna birşey söyler gibidir. Jozef zalim Herod'un öldüğünü ve yerine oğlunun geçtiğini haber alınca tekrar Nazaret'e dönmeye karar vermiştir. Artık bu şehirde yaşamlarını sürdürürler. Her yıl Pak Bayramı nedeniyle, Jerüzalem'e gelmektedirler. Son gelişlerinde İsa 12 yaşındaydı. Fikren çok gelişmişti. Nitekim dönüşlerinde anne ve babası onu bir süre kaybeder ve sonunda tapınakta kanun doktorlarıyle tartışırken bulurlar. Bu pano silinmiştir, görülmüyor...

İsa'nın doğum panosu: Mari uzanmış, ancak ayak bileklerinde bir halka takılıdır. Ressamın bunu özellikle, bu doğum olayının mucizevi olduğunu belirtmek için yapmış olması düşünülebilir. Zira doğum yapan bir kadının ayaklarının birbirine bu şekilde bağlı olmaması gerekirdi! Belki de onun hâlâ bakireliğini koruduğu veya oto-punition (Kendi kendini cezalandırma) anlamına gelebilir? (Kişisel yorumdur.) Meryem, ebelerin yıkadığı çocuğuna bakmaz, bize doğru bakar gibidir. Sanki, geliniz bakınız, ne oldu? der gibidir. Müjdeyi veren meleğin elinde bir sopa var. Ortadaki adam korkar bir tavırda yaşlı olanın elini tutmaktadır. Burası bir kreş'tir, nüfus sayımından dönüşte buraya sığındılar. Bir eşek ve bir inek kundağı nefesleriyle ısıtır gibi.. Bu hayvanların cinsiyeti dişidir. Tanrının ışığı gökten çocuğun kundağının üstüne iner. Bu **Ruhul Kudüs**'ün simgesidir. Kundak bir mezar ya da bir beşik görünümündedir. Sembolistler bunu doğan yavrunun **"bilinçaltından ana rahmine dönüş özlemi"** olarak niteliyorlar... Melekler havlu getirirler. Jozef olaya bakmak istemez bir tavır takınmış...

Mısır'a kaçış sahnesi burada yok. İç narteksle parakleziyon'un birleştiği kubbenin içinde olması gerekir ama dökülmüş ve silinmiş-

tir. Ancak yan duvarda, iyice dikkat edilecek olursa, bir tapınak ve üzerinden bebek şeklinde heykeller yere düşmektedirler. Bu tasvir, İsa'nın Mısır'a girişinde, ondan korkan putperestlerle ilgilidir, taptıkları idoller saygınlıklarını yitirmişlerdir...

İsa'nın vaftiz edilişi: Orta kubbede bulunuyor. İsa bu tarihde 30 yaşındaydı. Panoda görülen yer **Zeytin Dağı**'dır. İsa Ürdün (Jurden) nehrinin suyu ile vaftiz edildi. Sudan çıkınca, üzerine gökten bir güvercin gelip kondu ve şöyle bir ses duyuldu: "Sevgili oğlum budur, ondan hoşnudum!."

Vaftizci Yahya, İsa'yı vaftiz edip onu Peygamber (Messi) ilân ettikten sonra, bir daha görülmemiş ve çöllerde yaşamıştır. İsa, Roma usulü idam olan, çarmıha gerildiği zaman 33 veya 38 yaşındaydı. Aslında İsa'nın doğum yılında 6 yıl kadar bir yanlışlık yapıldığı iddia edilir. Yani I. değil VI. yy. Fakat kesinlik kazanmamıştır?...

Aynı yerde İsa'nın şeytan tarafından denenme olayının tasvirlerini görmekteyiz. Aslında burada 4 ayrı olay var: **Ekmek, Kral, Dağ** ve **Tapınak..** Mathieu İnciline göre, Ruh onu önce çöle götürür, şeytana sınatmak için.. İsa orada 4 gün oruç tutar. Sonunda, şeytan ona, "Şayet sen Allah'ın oğlu isen, emret şu taşlar hep ekmek olsun!.." İsa da yanıt olarak, "İnsan sadece ekmekle değil Allah'ın ağzından çıkan her şeyle de yaşar, alnımıza böyle yazılmıştır!" der. Şeytan onu kutsal şehre götürüp, tapınağın damına çıkarır ve "Eğer sen oğul isen at kendini aşağı, meleklerin seni kurtarsın!" der. İsa ise buna karşılık, sen Rabbin Allah'ı denemiyeceksin diye yazılıdır!.." diye cevap verir.

Şeytan bu sefer onu çok yüksek bir dağın tepesine götürür ve oradan ona dünyanın tüm güzellik ve zenginliklerini gösterir ve "Eğer yere kapanır ve bana secde edersen, bunların hepsini sana vereceğim!.." diye teklifte bulunur. Buna karşılık İsa, "Çekil oradan şeytan, çünkü sadece Rabbin Allah'ın önünde secde edilir diye yazılıdır!." diyerek onun bu denemelerini boşa çıkarır ve sınavı kazanır.. Bundan böyle, Allah'ın melekleri ona hizmet etmeye başlarlar...

Aynı pano üzerinde cennet kuşları iki tavus kuşu görmekteyiz; bunlardan biri dişi, diğeri ise erkektir. Nehirde bir yılanla bir leylek var. Leyleğin yılanı öldürmesi gösteriliyor burada. Bir vaftiz olayı ve diğer yerlerde olduğu gibi gene bir yılan var. **İyi ve kötünün savaşının** bir betimlemesi olarak düşünülebilir. Jozef, İsa'nın doğumu üzerine, hediye olarak iki kumru getiriyor. Bir nehir meleği trompet çalmaktadır. (Trompet yorumuna bkz.)

Pantagrator İsa Panosu: Bu sözcük, herşeyi yapan, yaratan, anlamına geliyor, baş parmağı dikili, **otorite** ve **iktidarı** simgeliyor, orta parmak diğerlerinden ayrılmış, takdis işareti olup, aynı zamanda trinite anlamına geliyor. İsa, bir İncili göğsüne doğru sıkıyor, sol eli daha iri şişkin, diğer eli ile tasdik işareti yapıyor. Kan soldan geliyor, bunun için sol ele daha çok kan dolmuş, ve elbisesinden çıkmış, İncil kapalı, İsa'nın boğazı, Allah aşkı ile dolduğu için, şişkince görünüyor. İsa daima kulakları açık gösterilir. Çünkü kulaklar kalbin pencereleridir. Ayak ses verir kulak ses alır!... (Boyun, boğaz ve burun yorumuna bkz.)

HEROD: Filistin'de hüküm sürmüş 4 yahudi kralının adıdır.

BÜYÜK HEROD: M.Ö. 37: 4 yılları arasında Yahuda (Jude) eyaletinin Roma tarafından atanmış Kıralı. İsa'nın doğuşunda Betlehem (Beytullah) deki 2 yaşına kadar çocukların katledilmesini emretmiştir.

HERODA ANTİPAS: Büyük Herod'un oğlu olup M.Ö.4 M.S. 39 yılları arasında yaşamıştır. Karısını boşayıp üvey kardeşinin eski karısı olan Herodias'la evlenmiştir. Bu evlilikten dolayı kendisini kınayan Vaftizci Yahya'yı önce hapsettirmiş, sonra da boynunu vurdurmuştur. Vali Pilate tarafından kendisine gönderilen İsa'yı yargılamıştır.

HEROD AĞRİPPA I: M.S. 37-44 arası Yahuda Kralı olmuştur. Büyük Herod'un torunudur. Havari Petrus'u hapse attırmış ve havari Yakub'u da idam ettirmiştir.

HEROD AĞRIPPA II: M.S. 52-68 yılları arasında krallık yaptı. Büyük Herod'un torununun oğludur. Kudüs'ün Titus tarafından alınmasında Romalıların yanında oldu.

Herod'un huzuruna gelen kâhin (müneccim) kralları sahnesi: Herod bir tahtta oturuyor, arkasında muhafızları var. Bu üç kişi, üç yaş grubunu simgeliyor: En genci solda, ortada orta yaşlı olanı, sağda duranı ise, en yaşlılarıdır. **Gaspar** batıdan, **Melkior,** doğudan ve **Baltazar** Siyah Afrika'dan gelmiş ve İsraillerin yeni kralı olan İsa'ya hayranlık ve tebriklerini sunmak istiyorlar. Her üçü de at ya da deve ile geliyorlar, pantalonlu, botlu. Sayılarının 3 oluşu İsa'yı **Dünyanın Kralı, Rahip** ve **peygamber** olarak niteledikleri içindir. En genç olanı Herod'la konuşur gibi, yaşlı olanı ise, içinde hediye olması gereken bir kaset tutuyor. Herod hiddetlidir, ülkedeki tüm iki yaşından küçük çocukların öldürülmesini emreder. Önünde bu emri alan askerler, biri zırhlı elbise giymiş, ama başında miğfer yok.

Elizabet, kucağında vaftizci Yahya, Çocuğunu eli silahlı bir Romalı askerden kaçırır ve bir mağaraya sığınır. Mağara kapanır ve hayatlarını kurtarırlar. Bu olayın başlangıcı için iç narteksin, parakleziyon'daki bitim noktasına bakmak gerekir.

Herod'un emri ile gaddarca öldürülen küçük çocuklar; Matem

tutan kadınlar, birbirlerine sokulmuşlar, sessizce ağlıyorlar, yüzlerinde derin bir acı ifadesi görülüyor. Biri, elinde çocuğunun yaralı başını tutuyor; bir asker çocuğu annesinden koparır gibi almış ve kalbine hançer saplıyor.. Ressam burada tamamen dramatik bir tablo yaratmaya çalışmıştır. O devirde yaygın olan öldürme modeli, karın deşmek...

Samariten panosu: İsa, kuyudan su çeken Samaritenli bir kadını görür ve ondan biraz su ister, İncil'den bir episotu (menkibe) yansıtan bu olayda kadın önce ona su vermek istemedi. Bunun üzerine İsa ona, "git kocanı çağır" dedi. "Kocam yok" yanıtını alınca, "senin 5 kocan oldu, şimdi ise, yaşadığın adam kocan değil" diye karşılık verdi. Bu sözler üzerine kadın onun bir peygamber olduğunu hemen anladı ve ona derhal su ikram etti...

Kapannaum: İsa Jurden yakınındaki bu şehirde bir süre yaşamıştır. Burada körleri iyi eder. "Dünyada olduğum sürece ben onun ışığıyım" diyerek, salyasıyla yerden aldığı toprakla bir çamur yapar ve körün gözlerine sürerek, onun tekrar görebilmesini sağlar. Bu olayla ilgili olmalıdır ki Yunanlılar, göz hastalıklarına yılan yalamasının iyi geldiğine inanmışlardır...(?)

Kilisenin bu bölmesinde İsa'nın diğer hastaları iyileştirme sahneleri yer alıyor. Özellikle, uzun süreden beri **Kan kaybından** muztarip bir hasta kadın İsa'nın eteğine dokunur. Kanı birden durur, iyileşir. İsa geriye dönüp "Bana kim dokundu? Sanki içimden bir gizli güç boşaldı... Haydi kızım, kalk artış şifa buldun!." der...

Hıristiyan inancına göre İsa, insanlık tarihinin en büyük **"Din doktoru"** olmuştur. Uygulamalarında psikanaliz bir metod kullanmıştır. Onun bu mucizeleri "her din adamının aynı zamanda bir doktor, ama her doktorun bir din adamı olamıyacağı inancı oluşmuştur. Nitekim, ölüm döşeğindeki bir hastanın başındaki doktor "yapılacak bir şey yok der ve yerini **bir din adamına** bırakır...

İÇ NARTEKS:

Meryem'in hayatı İncil'de yok. bu boşluğu doldurmak gerekiyordu.. Meryem'in hayatı burada başlayıp, Naos'ta ölüm döşeğinde bitiyor. Kubbe'de, İsa'lı Meryem ve etrafında iki sıra daire üzerinde İsa'nın ecdadı Birinci sırada 16 İsrail Kralı (Patriarches), aşağı sırada 11 şahıs, bu kuşağın dışında kalanları gösteriyor. İsa'nın sülalesi David'ten başlıyor, Moiz elinde bir vazo tutuyor (Bkz. Vazo yorumu), biraz silik.. Köşede Zekeriya Peygamber (Zacharie), Elizabet'in kocası, tapınağı simgeleyen kubbeli bir yapının altında durmakta ve elleriyle bir şeyi reddeder gibi. Bu panonun anlatımı iki şekilde yorumlanabilir: Su Denemesi adı verilen bir parabol (Zekeriya'nın Meryem'i denemesi..) veya tapınağın altın kapısı önünde durarak, kendisine hediye sunan bir grup insanı eliyle geri çevirir gibi. Bu bölüm, silik, kim oldukları bilinmiyor, birinin Meryem'in annesi An olması mümkün.. Pantantif üzerinde Joakim, çölde bir köşede, çocuksuz olmanın üzüntüsü içinde derdini iki yolcuya anlatıyor.

Diğer bir pano-

da, An, kocasını şehrin kapısında karşılar ve ona hamile kalma müjdesini bir melekten aldığını söyler.

Jozef'in, Meryem'le veda sahnesi: Jozef, Meryem'e "Seni evde bırakıyorum, çalışmaya gidiyorum! der ve 6 ay sonra döner. (bu kısım silinmiştir) Eve girişinde karısının hamile olduğunu görür, "niye bana buna yaptın!" diye serzenişte bulunur ve onu terketmek ister. Meryem'i evine götürür, elleri kapalıdır, bu bir saygı, utanç veya azizlik ifadesi olabilir. Meryem hamiledir ve ancak 17 yaşlarındadır.

Meryem'in annesine yapılan hamilelik müjdesi: Gene bir kuyu var. Arka planda iki ağaç, birinin üstünde, içinde bir kuş bulunan bir yuva görülüyor. Su çeşmeden, aslan ağzından akıyor, An'ın yüzündeki ifade bir hayli ilginç. (Bkz. kuyu ve aslan yorumu)

Meryem'in doğum sahnesi: Yavru sevimli ve herkülien görünümde, oldukça robüst.. Masada katık olarak ekmek parçaları görülüyor. Yeni doğan çocuğa hediye vermek aslında Helenistik bir gelenek. Doğumu 8 Eylül (8-9 Aralık olabilir).

Meryem'in ilk 7 adımı (yedi sayısıyla burada da karşılaşıyoruz...) gerisinde bir hizmetçi, düşmemesi için dikkat eder bir görünümde.. Bir eşarp rüzgârdan dalgalanıyor. Bu daha çok paien bir motif.. Havanın rüzgârlı olduğu gösterilmek istenmiştir. Bu olaya protevanjil de yer verilmiştir. (Bkz. kuyu ve aslan yorumu)

Meryem'in tapınağa takdimi: 3 rahip bir masanın başında, ortada iki kupa üç tas ve ekmek var. Bu tablo kilisenin tam ortasına düşmektedir. Meryem bu sırada 7 yaşındadır; 3 yaşında iken tapınağa götürülmüşse de rahipler tarafından reddedilmiştir. Joakim elleri bağlı, bir saygı ifadesi... Aslında bir tören Yahudilerde yalnız 12 yaşına giren erkek çocuklar için yapılmaktaydı.

Meryem'in bir melekle beslenmesi: Bir meleğin getirdiği ekmek parçasını almak üzere elini uzatır.

Meryem'in nişanlanması: Zekeriya, 12 İsrail aşiretini sembolize eden bastonların önünde duasını yapmaktadır. Bunlardan dördüncüsünün uç kısmı yeşermiştir. Meryem'le evlenecek adaylarda iki koşul aranıyor: Yaşlı ve dul olması... Zekeriya başvuran 12 adaya doğru ilerleyip, onlara bu 12 kuru sopayı gösterir. Herkes bir tane alır. Son alan Jozef olur, ama onun sopası birdenbire çiçeklenir. Rahip Jozef'e Meryem'i karın olarak al, derse de o biraz utanmaktadır; buna cesaret gösteremez "Ben yaşlı bir insanım, ayrıca çocuklarım da var, İsraillilere karşı gülünç duruma düşmek istemiyorum!.." der. Burada Zekeriya elini Meryem'in başına koymuştur. Jozef'in başında ise bir güvencin beliriyor. Kubbe'de tapınağın bakireleri, ellerinde meşaleler dini bir tören sırasında görmekteyiz. Meryem'in kiliseye törenle girişini simgeliyor. Elin başa konulmasında bir güç transferi söz konusudur. (Bkz. Baston, Asa).

Meryem tapınağın örtüsünü örmek için baş rahip Zekeriya'dan bir yün yumağını alır. Bu sahneyi sadece Kariye'de görüyoruz. Esas İncil'de böyle bir olaydan bahsedilmiyor. Bu görünümün yorumunu şu iki şekilde yapacağız: Birincisi, o devirde tapınaklar, göçebe çadırları gibi, çuldan/çuhadan perdeleri olan barınaklar. Meryem bu tapınağın perdesini örmek için melekten yün alıyor. İkincisi ise, Meryem (pourpre) bekaret renginde olan yünü **(karnındaki çocuğu örmek için)** almaktadır... Yünün rengi bekâreti simgeliyor, aslında biraz daha koyu renkte olması gerekir. Geri planda, diğer adaylar Meryem'e hasetle bakıyorlar. Bunlar onun rakipleriydi.. İkinci kapının üstünde, Teodor Metoşit, devrin Maliye Bakanı olabilir. Bir ilim adamı veya bir sanatsever de denilebilir. Kariyeyi XIV. yy.da o restore ettirdi; büyük parasal yatırımlarda bulundu. Başında bir parasol gibi, türban taşıyor, Selçuklu etkisi olduğu düşünülebilir. Pantokrator İsa'ya kilisenin maketini sunuyor. İsa'nın kulakları açık. Tanrı'nın sesini iyi duyabilmek için... Panoda asimetrik bir eğilim var. Sol köşeye bayağı sıkışmış gibi... Özellikle böyle yapılmış olabilir. Tam altında, Naos'un giriş kapısının iki yanında, Solda Pierre elinde cennetin anahtarlarını, sağda ise Paul, bir tomar kağıt tutmaktadır. Bu ikisi **Anadolu'daki ilk kiliselerin,** Metoşit ise bu kilisenin kurucusudur. Bu hizmetlerinden dolayı burada ve bir arada gösterilmiş olabilirler. Pier'in elinde 2 anahtar var. Çünkü İsa ona hem cennetin hem de cehennemin kapılarını açma yetkisini vermişti. (Anahtar yorumuna bkz.)

Deizis: Büyük bir pano. Bunu İmparator Aleksi Komnen'in oğlu olan, İzak Komnen yaptırdı. XII. yy. Kendi resmi gene sol köşede,

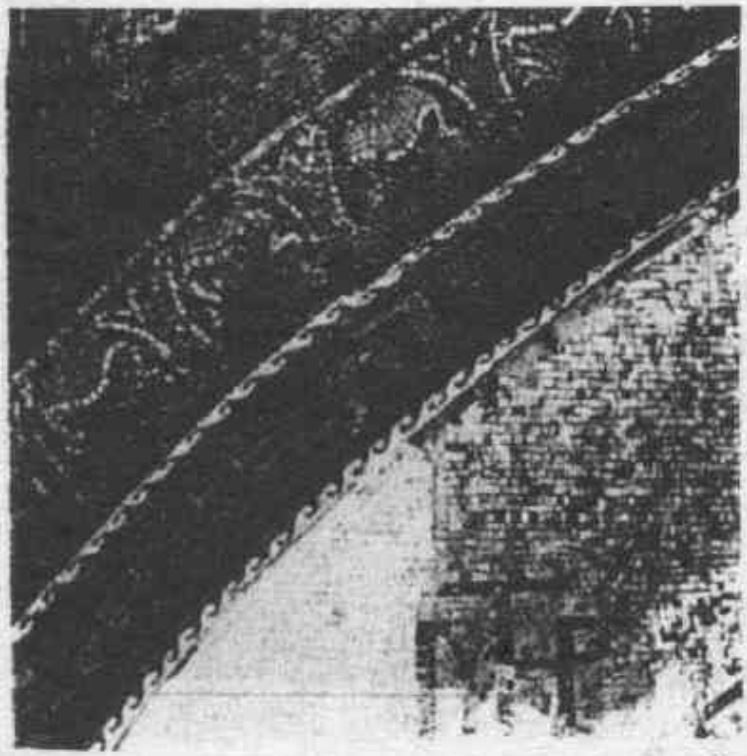

dua ediyor. Sağ köşede ise, cüce Melen, İmparator Mişel III'ün üvey kızı, evlatlığı. Bir Moğol Kraliçesi. Teodokos Meryem (Tanrı Anası) Alnında ve iki omuzunda olmak üzere 3 yıldız bulunuyor. Anlamı, O'nun doğurmadan, doğururken ve doğurduktan sonra da bakire olduğu şeklinde yorumlanıyor. Alnındaki yıldız için (üçüncü göz demekte mümkündür). Ancak patrikhane portresinde de görüldüğü gibi, kucağında çocuk İsa varsa, bu yıldızlardan biri görünmemektedir. Meryemin alnındaki yıldızı Hintli kadınlarınki ile özdeştiren bazı yorumcular İsa'nın aslında **Keşmir**'de doğduğunu ileri sürmüşlerdir. **(Krişna)** efsanesi... Deizis panosunun bordürü iki sıralı farklı motiflerden oluşuyor. Alttaki stilize **Svastika,** üstteki ise **Yengeç.** Bu iki motifin ifade etmek istediği anlamları I. Bölümdeki Svastika ve Yengeç'le ilgili yorum metninden çıkarmanızı öneriyorum. Deizis'in bu türden anlamlı ve güzel bir bordür içerisinde gösterilmesi, değer verdiğimiz aile fotoğraflarının en güzel çerçeveler içinde saklamak için gösterdiğimiz özeni anımsatıyor...

Başka bir pano: Pier'in kayınvalidesinin iyileştirilmesi. Kadın sıtma hastasıdır. Sağ köşede damadı olan Pier görülüyor.

Bir kötürüm ve cüzzamlı hastanın, sağır ve dilsizlerin iyileştirilme panoları burada görüyoruz.

Güney kubbede Tevrat Peygamberleri Jakob (Yakup)'un 12 oğlu, her biri bir aşiretin başıydılar. (Ruban, Simeon, Levi, Jude, Dan, Naphtali, Gad. Aser, İssacar, Zabulon, Yozef ve Benjamin).

NAOS;

Kilise camiye çevrilince, sadece namaz kılarken görülebilen yüzeydeki mozaikler ahşap bir perde ile kaplanmıştı. Sonra 1850'lerde, diğerleri de sadece badana ile kapatıldı. Naos'un kubbesi onarıldı; bahçede görüldüğü gibi, payandalarla sağlamlaştırıldı. Bugün görülen ikinci kubedir. Aslında Naos duvarlarında da mozaik sahneler varsa da bunlar zamanla, kendiliğinden bozulup düştüler. Absidin kalot kısmında bir Meryem-İsa bulunuyordu. Dört İncil yazarı, Vaftiz Son Akşam Yemeği... gibi başka İncil olaylarını da yer verilmiş olması mümkün..

Normal olarak Bizans kiliselerinde İsa solda, Meryem ise, sağda bulunurken, burada durum terstir. Meryem'i sola, İsa'yı ise sağa almışlardır. Çünkü Sağ yön çoğu kez saygınlık ve önceliği simgeliyordu. Absidin iki yanındaki kapılar, batistere ve sakrister'e açılıyor. Yerde mezar odasına inen merdiven. Paraklezionla irtibatlı. Solda kucağındaki çocukla Meryem, **"Kainata sığmayanı içine sığdıran"** -Sağda İsa, -elinde bir İncil- **"Acı, ıstırap çekenler bana gelsinler!"**- yazılı... Kapı üstündeki pano 1292 yılında, temizlenerek ortaya çıkarıldı. Meryem'in ölümüne Katolikler Assomption Ortodokslar ise Koimizis derler. Dormisyon veya Koimizis (Derin Uyku) adı ile tanınan bu

Bir hatırlatma: İsa, Meryem'in kucağında iken, çoğu kez çocuk değil, ergin(adult) bir sima ile gösterilmiştir. Çünkü Hıristiyanlık O'nu asla çocuk kabul etmek istememiştir.

kompozisyonda Meryem ölüm döşeğinde gösterilmiştir. Apokrif İncil yazarlarından biri olan Jak'a göre, Meryem Betleem'de hastalanır ve tüm havarileri müritleri, aziz ve azizeleri yatağının başına toplar, Hepsinin yüzlerinde derin bir üzüntünün ifadesi görülüyor. Orta planda, İsa, beyaz bir nimbe içinde. Bu gri-beyaz renk ebedi zaferin bir ifadesi, kollarının arasında Meryem'in çocuk görünümü, onun

1.Pierre (Havari)
2.Paul (")
3.Luc (İncil yazarı)
4.Andrée (Havari)
5.Marc (İncil Yazarı)
6.Philippe (Havari)
7.St.Anne (Meryemin Annesi)
8.Elisabethe (olasılıkla)
9.Mathieu(İncil Yazarı)
10.Jean (İncil yazarı)
11.Simone le Zélote (Havari)
12.Barthélomée (Havari)
13.Timothée (Efes kilisesi sorumlusu)
14.Jacques Alphée (Havari)

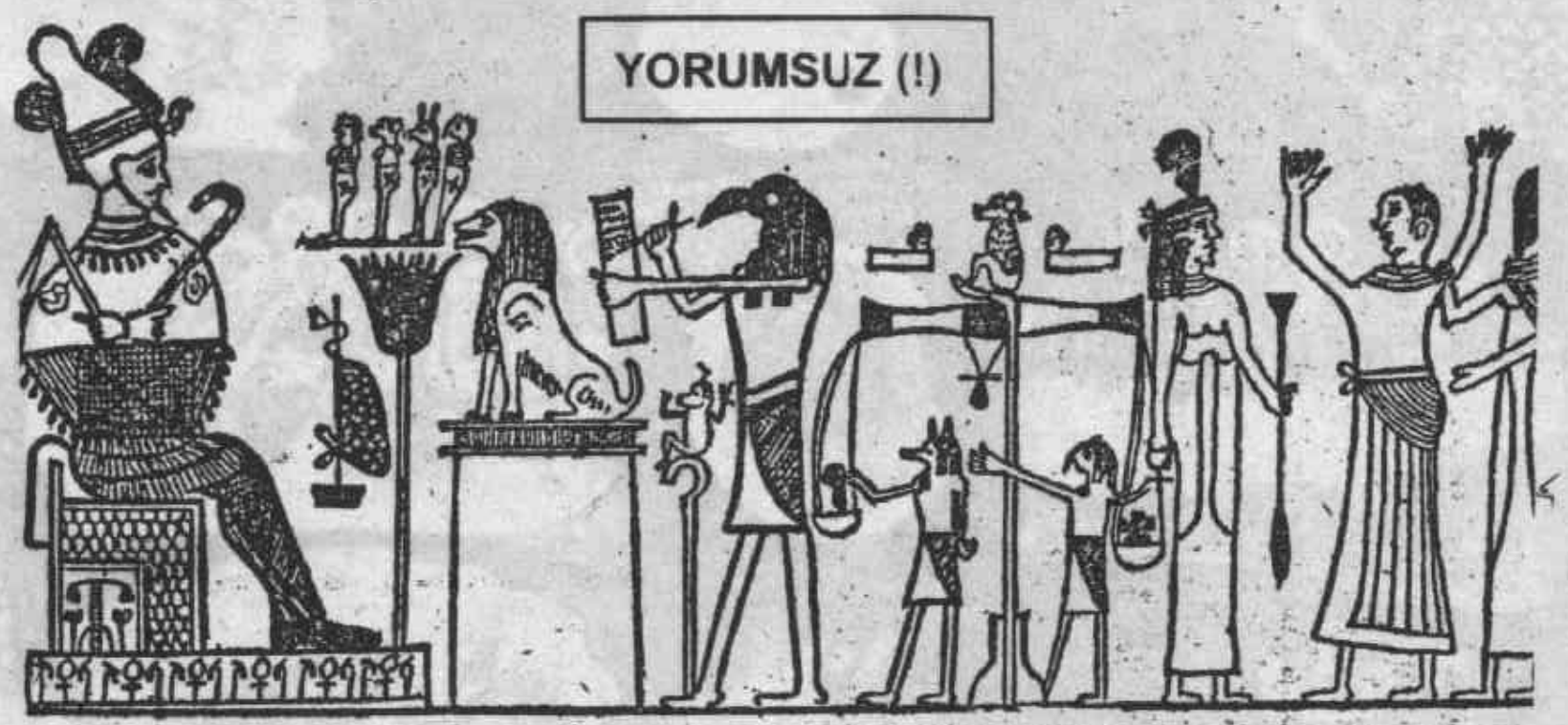

MISIR TANRISI OSİRİS'İN SON MAHKEME KARARGÂHI (Gerçeğin büyük salonu)

Soldan sağa doğru:Osiris hakim kılığında,bir leopar derisi,onun sancağı. MU'nun sembollerinden biri olan açılmamış bir LOTÜS ÇIÇEĞİ.Üstünde ayakta duran dört cin(ruh).Büyük aslan Amenti.Kara leylek kafalı tanrı THOT, ölünün hikayesini (iyi ya da kötü olan eylemlerini) yazıyor.Çakal kafalı ANUBİS,tartı ağırlığı bir TÜY olan terazi ile ölünün kalbini tartmakta.

Yanı başında şahin(doğan) başlı HORUS.En sonda ölen kişi.Gerçeğin salonuna bir tüyle itilerek getirilen kalbini gözler önüne sererek,teslimiyet anlamında,kollarını havaya kaldırmış.Tanrı MAAT tarafından karşılanıyor.

(Kaynak:Mısır ÖLÜLER KİTABI Bölüm 125)

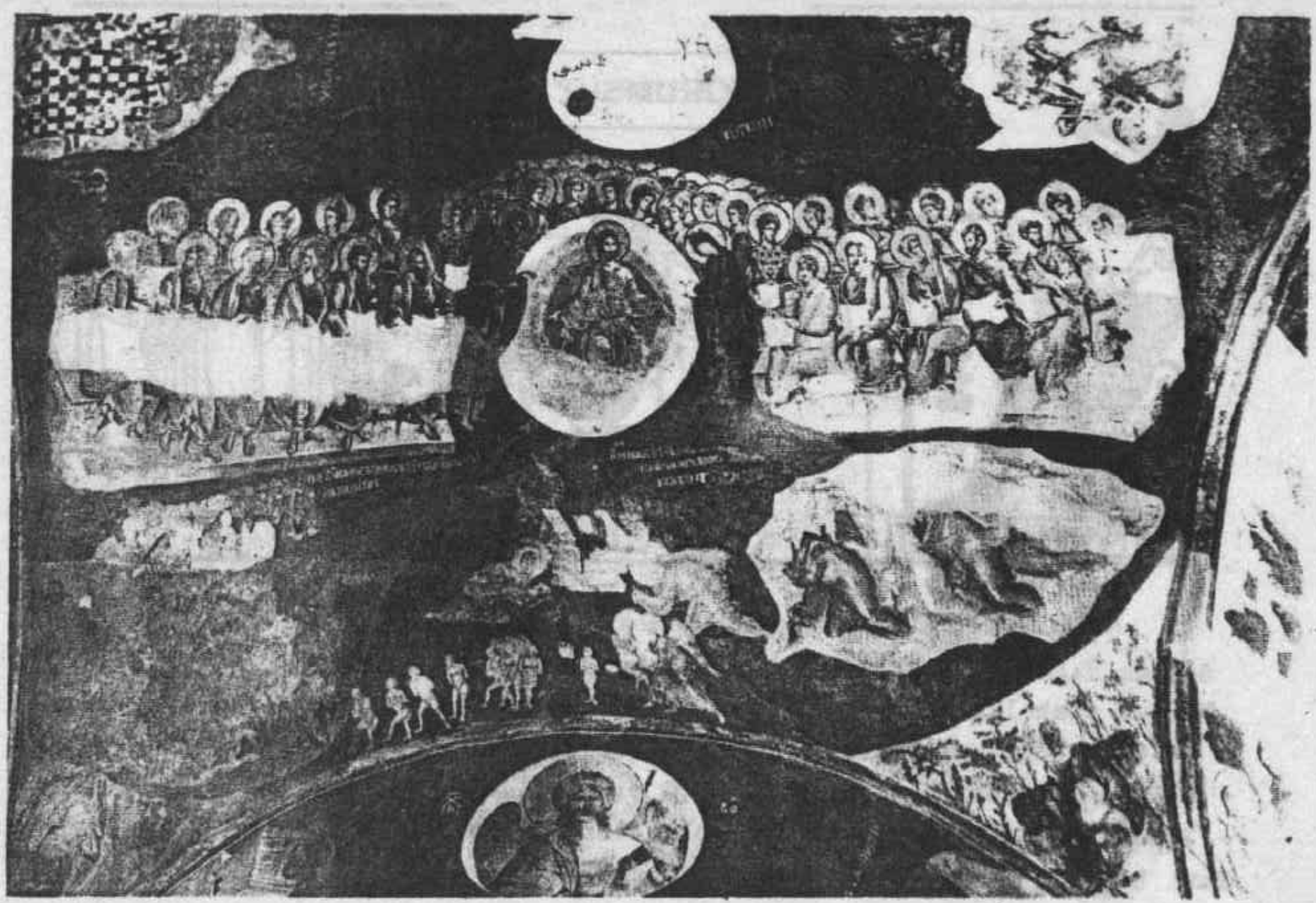

HIRİSTİYAN İNANÇLARINA
GÖRE SON MAHKEME
(İSA VE KARARGÂHI)

ruhudur. Ruh rituel bir olgudur, (Bkz. Xantos) yapma bebek şamanizmde de var. Belki de İsa, annesinin ruhunu cennete, Baba'sına götürmek için ellerinde tutmakta.. Gerisinde kanatlarıyla yüzünü saklayan bir melek (Aya Sofya'daki gibi) (Melekler yorumuna bkz.) Başlar yatağa yaklaştıkça belirli bir oranda eğilmekteler. Bu kompozisyon üzerinde gösterilen şahıslardan kollarında haç taşıyanlar ayrıca başları hâleli olarak gösterilmişlerdir. (Hale yorumuna bkz.) Bu kimseler, Meryem öldüğü zaman hayatta olmayanlardır. Yani onların ruhlarıdır. Haç taşımayanlarda hâle görülmüyor. Kollarında haç olanların sayısı 5'tir. Bunlardan ikisi melektir. En sağda cennetin kapısı görülüyor. Aslında iki kapı var. Birinin önünde lâcivert çarşafı olan Elizabet, duruyor. Diğeri, erguvani çarşaflı olan, Meryem'in annesidir. Ölüm döşeğinin bir başında Havari Paul, diğer başında Pier, elinde bir buhurdanla, Meryeme son tâzimlerini yapıyorlar. Kesin olmamakla beraber, bir fikir verme bakımından, diğer azizlerin isimleri aşağıdaki kompozisyon üzerinde işaretlenmiştir.

Meryem'in uzandığı döşeğin etrafı İsa'yı doğurduğu sahnede olduğu gibi, Purpre (Erguvani kırmızı) renkli bir bordürle çevrili. Pourpun bir saltanat, egemenlik, asalet ve insanlık rengi olduğu belirtmiştik. Ayrıca, şu ana kadar hiçbir belgede yer almamış bir ayrıntıdan söz edeceğim: Meryemin uzandığı yatağın altında altın yaldızla belirtilmek istenmiş bir tabure ya da eşiğin bulunuşudur. Yatağın üstüne çıkabilmeyi kolaylaştırmak için normalde böyle bir eşiğin üstüne basılır. O halde Meryem kendiliğinden gelip bu yatağa uzanmıştır. Çünkü ne zaman ve nasıl öleceğini bilecek kadar ruhani bir yapıya sahipti!.. (Kişesel yorumumdur)

PARAKLEZİON: (Mezar şapeli)

29 metre uzunluğunda bir tam bir de yarım kubbe ile örtülü bir ek yapı olup XIV. yy.da kiliseye dahil edilmişir. Freskler, Bizans rönesansının bir şaheseridir ve İtalyan ressamı Giotto ile çağdaştır. Tehophore isimli bir ressam tarafından gerçekleştirildiği sanılan bu

Salomon

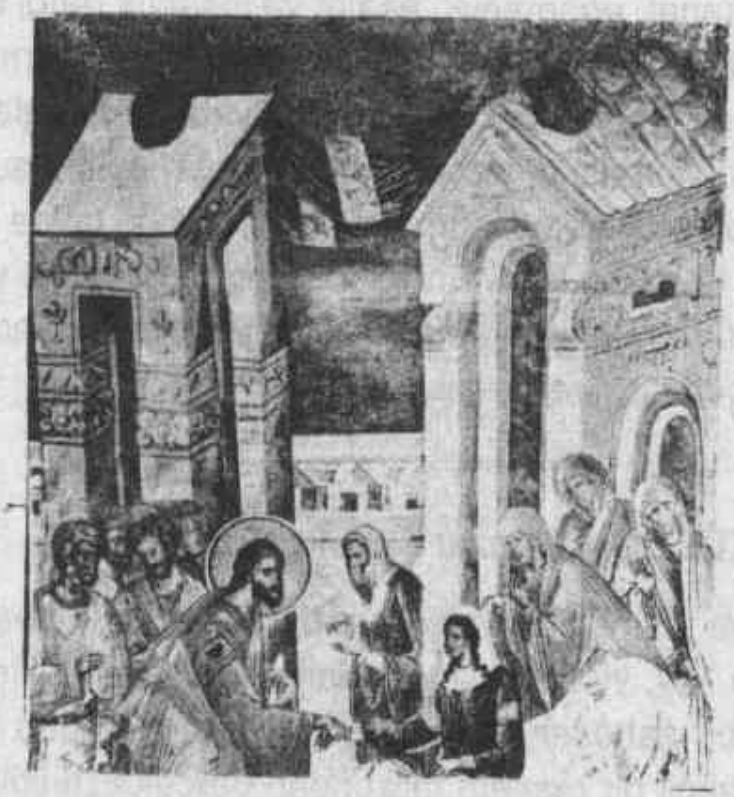

yapıtlarda, orantı açısından, daha çok IV. yy. heykeltraşı Lizipos stili hissediliyor...

Başlar gövdeye göre 1/9 oranındadır, yani vücutlar biraz daha uzun şekillendirilmişlerdir. Freskler genel olarak, yerden kornişlere ve bunun üzerindekiler olmak üzere, niteliklerine göre ikiye ayrılmış bulunuyor. Parazleziyondaki fresklerin konuların büyük bir bölümü Tevrat'tan alınmıştır. Absidin içinde devrin ileri gelen rahiplerin resimleri bulunuyor. Bunlar Bizans geleneklerine göre, bir protokol sırasıyla yerleştirilmişler. Üçerli iki grup oluşturan bu din adamlarının isimleri, bilindiği kadarı ile, aşağıda açıklanmıştır:

Aya Nicolas, Demreli Noel Baba'dır. Atanasyon, İskenderunlu olup, Konstantin tarafından yapılan İznik Konsülüne katılmıştır. St. Bazil Kayseri eveğidir. Gregoire ise, Ermenilerin illiminatörü (mürşitleri) değil, Bazil'in bir arkadaşıdır.

Tam tepede Cebrail, elinde bir kılıç sapı tutuyor. Bu bir Krikeion tılsımlı sopa olabilir. (Bkz. Kadüse) (Aya Sofya Kral Kapısı üstündeki mozaik panoda görüldüğü gibi.) Absidin kalotunda **Diriliş** veya, **İsa'nın Dönüşü** kompozisyonu görülüyor. Bu sahnenin diğer adı **Anastazis**'tir. **Satan** (şeytan) Hades'e (cehennem, yeraltı tanrısı) İsa'yı gelir gelmez yakalatmasını emreder. Hades adamlarından iki **Demon**'a (kötü, şeytan) cehennemin bronz kapılarını iyice kapatmalarını tembih eder. Fakat bir gün gelir İsa döner ve bu kapıları kırıp o zamana kadar orada esir olanları kurtarır. İsa meleklerine Satan'ı ellerinden ayaklarından ve boynundan bağlamalarını emreder ve Adam (Adem) ile Eva (Havva)yı mezarlarından çıkarır. Ayaklarının altında cehennemin iki kapısı ve elleri arkadan bağlı boynunda bir halka takılı olan şeytan, etrafta, kilit, anahtar parçaları görülmektedir. İsa her ikisini de bileklerinden tutmuştur. Bir zorlama hissediliyor. İsa Havvayı sol bileğinden tutmuştur (Bkz. Sağ-sol yorumu).

Adem'in mezarı bir hamur teknesi gibi. Havva'nınki ise daha derin bir sarkofaj. Eski Mısır'da kadınlar daha derine gömülüyordu. Nekrofoli (ölü sevici)lerin bu tür sadis girişimlerini önlemek için. Bu tip sadistler bugün de var. Belki de bu geleneğin b ilinç altı uzantısı. Kadınların mezarı biraz daha derin kazılır? (Yazarın yorumudur)

Absidin tam sağında, Seven Meryem. Çok başarılı bir kompozisyon olarak değerlendirilmekte. İsa'nın sağında iyi İnsanlar **Melâkeler** ve Abel (Havva ile Adem'in ikinci çocukları), solunda ise, resimde isimleri yazılı, peygamberler bu olaya tanık olmaktadırlar.

Bir melek, üzerinde güneş ve ayın belirlendiği galaksiyi bir parşömen kağıdı üzerinde halı gibi seriyor. Bu tablo ile belki de ruhların öteki dünyadaki seyahatleri anlatılmak istenmiştir. (Yorumlar Bölümü **Spiral**'e bakınız.)

İslâm'ın kabul ettiği 4 melek var, bunlar; Mikail (cennetin kapısında durur) dünyadaki olayları yönetir. Cebrail (Tanrının emirlerini peygambere ulaştırır), Azrail (ölüm meleğidir). Eceli gelenlerin canını alır. İsrafil (Rafael) üfliyeceği boruyla insanları diriltecektir.

Sağda, Jair'in kızının diriltilmesi mucizesi yer alıyor. Jair, bir sinagog şefidir. Kızı ölmüştür. ve onun 12 yaşındaki biricik evlâdıdır. Diriltme olayı, Pier, Jak ve Jan'ın önünde geçer. Ayrıca üç aziz daha var. Kule şeklinde iki damı kırmızı bir kuşakla bağlı bir yapı görülüyor arka planda. Bu bir tetrapilon tipi. Fakat olay açık havada değil, bir oda içinde geçmektedir. Solda, Nain'li bir dul kadının oğlunun diriltilmesi sahnesi yer almaktadır. (Bkz. Kuşak)

Parakleziyonun ikinci büyük panosu, **Son mahkeme** (Kıyamet, Mahşer günüdür) burada günahlar ve sevapların hesabı verilmektedir. Sağ taraf cehennem, sol taraf ise cennetle ilgili olay ve insanlar bulunuyor.

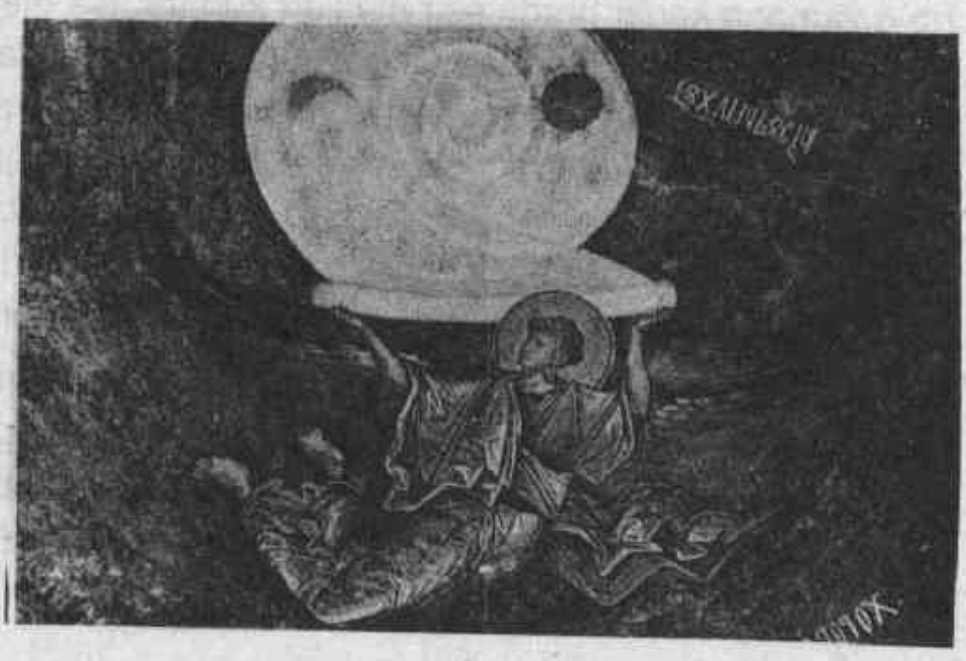

Ateş gölü, bunu oluşturan nehir sanki

İsa'nın ayaklarının dibinden kaynaklanıyor ve bir gölet şeklini alıyor. Burada cehennemliklerin çektiği azap gösterilmek istenmiştir. Dört ayrı renkle boyanmış ve 4 parsele ayrılmış bir cehennem köşesi burası... İsa, ölümsüzlüğü simgeleyen beyazlar içinde, zafer kazanmış bir görünümde tahtına oturmuş, iki yanında annesi ve vaftiz babası, gerisinde havarileri ve Apokolipsin 24 ihtiyardan oluşan Jürisinin önünde Adem'le Havva'nın da hazır bulunduğu bir mecliste, insanların günah ve sevaplarını bir terazide tarttırarak, onları lâyık oldukları, cennet veya cehenneme gönderiyor. Kutsal kitap 24 rahip sınıfı olduğunu yazıyor. Kilise koroları da 24 kişiden oluşuyor. Apokalipsin bu 24 ihtiyarı, giysileri ve oynadıkları ruhani rol gereği taçlı ve kral giysili gösterilmiştir. Tanrıya övgülerini sunuyorlar. Bu (Psikoztazi) sahnesi Jean İncilinden esinlenerek, resimlendirilmiştir. (Apokalips Tanrının ilham ettiği sözlerin sembolik bir üslula ifade edildiği bir kitaptır). Soldaki duvarda, cennete girmek için sıra bekleyen cennetlikler, Pier cennetin kapı kilidine bir anahtar sokuyor. Bir melek, ucu yere yönelik sivri bir kılıçla cennetin kapısını bekliyor. Kapının ötesinde iyi hırsız (Le bon larron) — İsa'yla beraber çarmıha gerilendir)- peştemallı, elinde bir tahta haç tutuyor. Meryem de var, ama yarısı görülebiliyor. Burası cennetin bahçesidir. Pantantifte, Peygamber Abraham, dizindeki küçük çocuk **Fakir Lazar**'ın ruhudur. İncilde adı geçen diğer **Lazar** İsa'nın arkadaşları olan Marta ve Mari'nin erkek kardeşidir. İsa bu üçünü de çok sevmektedir. Lazar hastalanır ve ölür, İsa'ya haber verirler, İsa gelir, ancak Lazar öleli 4 gün olmuş ve mezara da konulmuştur, bütün vücudu bantla sarılıdır. İsa onu dirilterek önemli mucizelerinden birini daha gerçekleştirir. Nitekim bu olay (episod) çoğu kez kilise duvarlarında görülmektedir. Kariye'de yok ama Göreme ve diğer kiliselerde var...

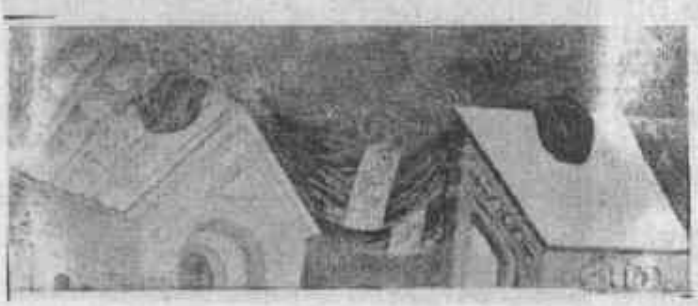

Diğer pantantifte çıplak bir çocuk görülüyor. Arkasında bir de melek var. Kesin olmamakla beraber, bu çıplak insanın cehennemden kaçan biri ol-

duğu ve yakalanarak geri getirildiğini söylenmek isteniyor. Bu tür çıplak bir insan figürüne ilk kez burada raslanılmıştır.

Paraklezion'un sol duvarında, savaş elbiseleriyle, azizlik düzeyine ulaşmış asker kişilerin (muhariplerin) resimleri görülmektedir. Genellikle at üzerinde gösterilen George burada ayaktadır. Diğerleri arasında, aziz şehitlerden, Demetrios, Teodose.. Çok asker bulunuşunu iyilikleri koruma amacına bağlayabiliriz. Günaha karşı savaş.. Ayrıca bu askerler kubbede bulunan ve silahlı olan diğer melekleri -çiçek gibi düşünürsek- adeta onların sapları gibidirler... (Bir yorumdur.) Hattuşaş yazılı kaya tapınağında da 12 Asker Tanrının bulunduğunu anımsayalım...

Diğer 12 kişi Eski Ahitte adı geçen 12 İsrail aşiretinin şefleridir. Bu kompozisyonda Her iki ahit (Testeman) bir arada gösterilmek istenmiştir.

Melekler kara ve denizdeki ölülerin ruhlarını mahşer gününe çağırmak için trompet çalmaktadırlar. Trompetlerden biri denizin içinde. Balıkların ağzından insan uzuvları çıkıyor. Bu kompozisyonla Tevrat'tan bir paragraf, "Kötü zenginlerin cehenneme gideceklerî" anlatılmak istenmiştir. (Bkz.Trompet)

Burası "bir mezar şapeli. Nişler içinde, Bizans'ta önemli kişiler buraya gömülmüşlerdir Karısının ismi Eugenie olan Tornik isimli bir devlet adamının. isim ve resimleri görülüyor.

Kubbe kasnağı 12'ye ayrılmış, her birinde bir pencere bulunuyor ve altlarında isimleri yazılı, ellerinde mızrak olan melekler, ortada Meryem.

Pantantiflerde rahip giysili (İlâhi şiir'in bestekârları (poete

Jacob bir melekle mücadele ediyor.

hymnographe) Bu şiirin bestesini yapıyorlar veya Meryem'in hayatını yazıyorlar. İncil yazarı olduklarını söylemek yanlıştır...

İsimleri: Damazino, Teafanos, Jozephe le Poete ve Kosma'dır.

Sol duvarda, Kutsal Tekne (Arche dalliance Arche Saint veya Arche de Noe)nin üç kişinin omuzunda Davit'in sarayından Salomon'un tapınağına taşındığını görüyoruz. Bu sandığın içinde, mukaddes eşyalar var (Moiz'in 10 emrinin yazılı olduğu taş levhalar, (tabletler), Allah'ın çöldeki İsraillilere gönderdiği yiyecek-ekmek ağacı-Arron'un elindeki sopa...) bulunuyor. Resim bu kutsal töreni betimliyor.

Yedi kollu şamdan, haftanın günleri ve David'in atribüsü... Hemen yanında, bir tepsi içinde takdis edilmiş ekmeğin (pain beni) taşınması... (Bkz. yedi kollu şamdan)

Aynı yüzeyde bir başka pano üzerinde İsrail Kralı ve halkını kutsal sandığın önünde ve Jerüzalem'i Asurlu askerlerden korumaya çalışan bir meleği görmekteyiz. Melek Süleyman'ın tapınağını yıkanları şehrin surları önünde imha ediyor.

Sağ duvar üzerinde: Jakop'un merdiveni, üzerinde melekler ve Meryem.. Bu cennetin merdivenidir. Jakob, merdivenin altında. Bir taşı **Yastık yapmış** yatan **Jakob** rüyasında Tanrının gönderdiği bir melekle mücadele ediyor. Diğer panoda Tanrı Jacob'a ismini İsrail olarak değiştireceksin." der. **İsrail:** Yahudice Melekle dövüşen anlamına gelir. Tanrı Moiz'e bir melek şeklinde görünüyor. (Merdiven, çalı ve döğüşme yorumuna bkz.)

Musa Sina Yarımadası'ndaki Tur Dağı'ndan geçerken yerde bir çalının yandığını gördü. Çalı yanıyor ve fakat kül olmuyordu. Bu olay ilgisini çekti. İyice bakmak için eğildi. O zaman Tanrının sesini duydu. Bu ses ona "Kutsal topraklara girdin, oraya böyle basma... Kavminin çektiği acıyı biliyorsun, git ve onları Mısır'dan kurtar!." buyruğunu veriyordu. Fresk üzerinde bu olayı ve Musa'nın eğilmiş ayakkabılarını çıkarmakta olduğunu görmekteyiz. (Kur'an-ı Kerim, Taha Suresi, Ayet: 12).

En sondaki fresk, Musa'nın büyük kardeşi olan Aaron'u iki oğlu ile beraber kutsal sandığı bir tapınağın sunağına koymaktayken görmekteyiz.

İsrail oğullarının Kutsal ittifak sandığı: İsrailoğulları yıllar boyunca göç ettikleri ve boyunduruk altında yaşadıkları için bir tapınak yapamamışlardı. Bundan ötürü Musa Peygamber, halkından topladığı altınlarla, kolayca taşınabilecek bir Altın Sandık yaptırdı. Sandığın iç ve dışı saf altından olup sedir veya akasya ağacından yapılmıştı. Boyutları ise, 125 x 75 x 75 cm. idi. Bir çeşit tapınak olan bu sandık, İbranilere yaşamları süresince her yerde eşlik etti. İçinde, Musa'nın taş levhalara yazdığı 10 emir ve diğer kutsal eşyalar (kült objeleri) ve bir yanında sürekli yanan 7 kollu şamdan, diğer tarafında Altı Köşeli Yıldız amblemi bulunmaktaydı. İsrailoğulları Peygamberlerinin emir ve direktiflerini dinlemek için bu sandığın çevresinde toplanırlardı. Kariye müzesi mezar şapeli bölümünde, sözü edilen sandığın, Kral Davit'in sarayından, oğlu Salomon tarafından inşa edilmiş olan, Kudüs'teki büyük tapınağa taşınması resimlenmiştir. Hemen yanında panolarda yedi kollu şamdan ve diğer kutsal emanetlerin taşınmasını ve İsrail Kral ve halkını kutsal Sandık önünde görmekteyiz.

Peygamber Musa'nın Tanrı'dan aldığı ve Musevi dininin ahlak kurallarını içeren 10 emri şunlardır:

1. Puta tapmayacaksın,
2. Boş yere Tanrının adını anmayacaksın,
3. Altı gün çalışıp bir gün (yedinci gün) dinleneceksin,
4. Anaya-babaya saygı göstereceksin,q
5. Adam öldürmeyeceksin,
6. Zina etmeyeceksin,
7. Kimsenin, rızası olmadıkça malını almayacaksın,
8. Yalan söylemeyeceksin,
9. Rüşvet almayacaksın,
10. Sebepsiz yere kurban kesmeyeceksin.

BURSA

Bugün bile buram buram Osmanlılığın eskimemiş eskiliğini koruyarak, günümüze ulaşmış, yarım asır kadar bu imparatorluğa başkent olma payesine erişmiş bir şehrimiz. Türkiye'nin bahçesi, ölüleriyle yaşıyan bir belde...

Eski Bitinya'nın önemli bir yerleşim merkezi olan Bursa, adını Prusias'tan alıyor. Prusias bir Bitinya kralının adı...

Antik çağda bu ova, öncelikle çok verimli topraklara sahip; suyu ve yeşilinin bolluğu ile de ayrıcalık taşıyor. İşte bu iki yaşamsal faktör Bursa'yı yerleşim için bir cazibe merkezi yapmış bulunuyor. Osmanlı'da bunun için başkent olarak tercih etmiş Bursayı... Batılılar bile bir zamanlar bu şehri "Yeşil Bursa" (La Brousse verte) diye isimlendirmişlerdir.

Bölgede Yeşil'in 400 kadar tonu bulunduğu söyleniyor. Arazisi tektonik bir yapıda. Su dağdan ve yer altından geliyor şehre. Marmara güneyi birinci derecede hassas bir fay hattı üzerinde. Denizli, Dinar, Afyon... bölgesi gibi, irili ufaklı tektonik göllerin bol olduğu yerler, sık sık sallanıyor. Ancak bu dezavantajın yanında avantaj sağlıyan yanı, termal suları. Kaplıcalar çok. İlk kez bu yeraltı su kaynaklarını İmparator Jüstinyen keşfetmiş. Bugün Yalova'daki kaplıca tesisleri o devirden kalma. Apolyont Gölü, adını bir yarım adacık üzerinde bulunan eski bir Apollon tapınağından alıyor. Gemlik ise adını

Gemilik'ten alıyor. Eskiden bu limanda gemi inşa ediliyormuş.

Şehrin sırtını dayadığı dağın adı **Keşiş Dağı,** bugün Ulu Dağ diyoruz. Antik çağdaki adı ise **"Olimpos Dağı"** idi. Olimpos adı verilen dağlar bir hayli. Aslında dağlar, özellikle yüksek olanlarının mitolojide ayrı bir yeri ve değeri bulunmaktaydı. Doruklarında bir kutsallığın var olduğu düşünülürdü. Hepsi Olimpos dağından kaynaklanıyor. Olimpos Teselya ve Makedonya arasında Yunanistanın en yüksek dağıdır. (2918 m) Doruğunda tanrı Zeus'ün oturduğuna inanılıyordu.. Bursa Ulu Dağı bölgede bereket, tüm yurda da hareket veriyor. Doruğunda kış sporları, kayak sporu yapılıyor. Osmanlı döneminde dağın adının Keşiş olması, VIII nci yüzyılda İkonoklazma krizi sırasında Konstantinapolisten güneye, Kapadokya'ya Saint Basile'nin (Aziz Bazil) kolları arasına girmek için kaçışıp göç eden bir kısım Hıristiyan Ortodoks din adamı, yol üzerinde durup, bu dağın güvenli bölgelerinde yaşam ve ibadetlerini sürdürmeyi yeğlemiş,yeterli görmüşler; dağın üstünde yerleşim birimleri kurmuşlardı. Bunun için yerli halk **Keşiş Dağı** diyordu. Şehre dağdan inen suya erkek, yerin altından gelen ise dişi olarak, niteleniyor?..

Not: Termal suyu koku yaptığı ve kısmen de olsa kireçli olduğundan normal lavabolarda kullanılmıyor.

Bölgedeki yerel el sanatları içinde çakı/bıçak yapımı güncelliğini muhafaza ediyor. Nedeni, vaktiyle Osmanlı Ordusunun kılıç, kama, pala gibi kesici aletlerinin Bursa'da yapılmış olması. Bu gelenek ve dede/baba sanatı devam ediyor, halen...

Bursa'nın bir de akropolü var, arkasında şehir surları da bulunuyor. Ancak büyük bir kısmı tahrip olmuş ya da başka amaçlarla kullanılmakta.

Bu kitabın amaç kısmında da belirttiğim gibi, gerek Bursa gerekse bir sonraki ören yerlerinde, tarihi ve arkeolojik yapı ve kalıntılarından bahsetmiyeceğim. Ancak bu başlıklar altına girmesi gereken birkaç ayrıntıyı, **bağlantı kurabilmek için,** hatırlatmakla yetineceğim.

YEŞİL TÜRBE

Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Çelebi Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. (1421) Çelebi Sultan Mehmed babasının ölümünden sonra kardeşleriyle yaptığı kanlı mücadeleleri kazanarak, 5 inci Osmanlı padişahı olmuştur. Çok büyük ve yararlı hizmetlerle bulunan Çelebi Mehmet Edirnede bir av partisinde attan düşerek yaralanıyor. Yapılan tüm tıbbi müdahaleye rağmen kurtarılamıyarak vefat ediyor. O sırada Amasya da bulunan büyük oğlu Sultan Murat'ın gelip tahta oturabilmesini beklerken, bir karışıklık çıkmaması için, ölümü kırk gün halktan ve askerlerden gizleniyor. Ceseti kokmasın diye, iç organları boşaltılarak vücudu tahnitleniyor ve hasta yatağında yatar gösteriliyor... Oğlu gelince cesedi bu türbeye defnediliyor. Türbe Bursaya ve onun engin ovasına hakim bir konumda büyük özen ve ilgi gösterilerek inşa edilmiş...

Şehrin akropolu olan diğer yüksek bir noktada inşa edilen Orhan ve Osman Gazi türbeleri, o tarihlerden itibaren Türk insanın kendini yöneten ve ülke için hizmet etmiş olan liderlerine karşı duyduğu minnettarlığı ifade eden somut göstergelerden sadece biri ve başlangıcı olmuştur. Biz **Atatürk**'ü de hizmetlerini, özverilerini ilelebet belleklerimizde yaşatmak ve onun bulunduğu yeri hep görmek ve göstermek için, yurdumuzun kalbi Ankara'ya onun'da kalbi gibi olan en yüksek bir tepesine gömmedik mi!.. Bu vesile ile İslâm Anadolu'da yaygın olan şu geleneğe değinmek istiyorum: Ülkesine, milletine hizmet etmiş, sevilen, sayılan insanların kabirleri kentin en yüksek, görkemli bir yerine yapılır. Aslında bu âdet Anadolunun yerli halklarından biri olan Likya uygarlığında da görülüyor. En iyi örnekleri, Kaya mezarları ve Xantos'ta mezar sandukalarının yüksek pilyeler üzerinde bulundurulmalarını hatırlatarak, vereceğim... (Bkz. XANTOS)

Çelebi Mehmed'in türbesinin taç kapısında istiridye motifi var. Ören yerlerindeki Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin süs öğeleri arasında zaman zaman karşılaşacağımız İstiridye açıklamasına kitabın sonundaki semboller bölümünde yer verilmiştir. (Bkz. İstiridye)

Türbenin içinde bir mihrap var. Dikilmiş bir namaz seccadesini andırıyor. İçerisi tamamen türkuvaz renkli çinilerle kaplı.

YEŞİL CAMİ

Yapımına Çelebi Mehmed tarafından başlanmış, ancak sultanın ani ölümü üzerine, yarım kalmıştır. Bunun için son cemaat yeri yoktur. Erken Osmanlı mimarisinin en başta gelen yapıtlarından biri ve şehrin en güzel eseri; yapımı yedi yıl sürmüştür. Mimari ile tezyinatın böylesine iç içe bir ahenkle kaynaştığı, kardeş kavgalarından sonra huzura kavuşan bir ülkenin sadece savaş değil, eserler de yapabileceğinin bir simgesi olmuştur. Çok fonksiyonlu (kanatlı cami tipi)ndedir. Mihrabın önünde, yükseklik verilerek ayrılmış olan yer, namaz kılmak, bunun altında kalan bölümdeki odalar ise gerektiğinde devlet işlerinin görüşüldüğü yerler olduğundan, caminin içinde sanki din ve devlet işlerinin ayırt edildiği izlenimi vermektedir. Caminin ön cephesinde kuşların barınması için özel yuvalar yapılmıştır. (Bkz. Kuş)

ULU CAMİ

Bir kaligrafi müzesi gibi. Yirmi kubbeli. Bunların her biri bir camiyi simgeliyormuş... Caminin dış cephesi içine oranla belirgin bir şekilde sade görünümlü. Ana kapıları, Selçukludaki alışılagelmiş güzellikte değil. **Önemli olan zarf değil mazruftur** dedirtiyor!.. Son cemaat yeri bu camide de yok. Nedeni, caminin yeterince büyük olması ve gecikenler için ayrı bir yer rezervine gerek görülmemesi. Minareler külahsız. İlk Osmanlı camilerinin minareleri külahsız yapılmaktaydı.

Mihrap fevkalade süslenmiş Abanoz ağacından imâl edilmiş olan mimberin yan kaplamaları üstündeki yarım küreler (Kabara motifler) bugün bilinen güneş sistemine dahil uyduların birbirlerinden astronomik ölçülerdeki aralık ve mesafelerine eşit oranda oldu-

ğu bilim adamlarınca saptanmış bulunuyor. Bursa Ulu Camii'nin bir başka özelliği de, onun bir kapalı çarşıya bitişik bulunmasıdır. Camiler hakkındaki genel hatırlatmalar bölümünde de değindiğimiz gibi, **ticaret ve ibadetin** yapıldığı mekânlar insanların tanışıp kaynaşmalarına ve ibadetin kolaylaştırılması amacına yönelik olmuştur. (Hz. Ömer'de vaktiyle şöyle buyurmuş: "Cami pazarla birlikte yürür!")

Şadırvan caminin içinde bulunuyor. Üç çanaklı bir şemsiyeden fışkırarak yukarıya doğru gitgide daralıp tekliğe ve sonra 8 kol halinde 16 musluğa bölünerek, havuza dolan su sanki burada **tekliğin çokluğa dönüşümünün** somut bu bir göstergesi olmakta...

Suyu caminin içine almışlar. Rutubet yapmasına diye tepesi açık bırakılmış. Suyun sesi ve rengi insanı rahatlatır; havayı temizler, serinlik verir, Anadoluda halk bunun için suya **hayat** adını vermiştir...

ONİKİ TÜRBE: Osmanlı hanedanına mahsus bir aile kabristanı. Sultanlar nerede ölürlerse ölsünler, vasiyetlerine saygı gösterilerek, kendilerinin ya da ecdatlarının doğduğu yere, toprağa gömülüyorlar. **Bilinç altında oluşan ana rahmine dönüş özlemi!...** II nci Murat'ın türbesi, çok sade bir yapı, üstü sadece toprakla örtülü ve tavan penceresi yok. Yağmuru yani, Allah'ın rahmetini almak istiyor... **"Dünya malı dünyada kalır!"** demek istiyor.. Türbelerin avlusundaki çınar, cami ile yaşıt. Mezarlık ise cami ve türbelerin yapımında emekleri geçenlere, çalışanlara ait. Bir minnettarlık örneği... Bursa'da selviler minarelerle, çınarlar da kubbelerle boy ölçüşüyorlar!...

İZNİK

Yeşil Cami, Osmanlı döneminin ilk tek kubbeli camisi. Aynı zamanda son cemaat yeri olan ilk cami. IV ncü yüzyılda inşa edilen bir başka Aya Sofya'sı bulunan İznik, Bizansın haçlılardan tekrar alın-

masına kadar (1261) İmparatorluğun başkenti oldu.

Aya Sofya 1331'de Osmanlıların kenti ele geçirmeleriyle, camiye çevrildi.

İznik (Nicea) 785 yılında beşinci Konsil'in yapıldığı yer olarak, Hıristiyan aleminin dikkatini ve ilgisini çekmiştir. İlk Çini endüstrisiyle de ün yapmış olan İznik güçlü kara surlarıyla koruma altına alınmıştı. Savunma avantajı veren gölün suları altında antik şehrin kalıntıları keşfedilmiştir.

BERGAMA

Akropolu ile ün yapmış ve onun sayesinde M.Ö.IV. yy.dan sonra 150 yıl, bir krallığın başkenti olmuş, Yunan ve Roma'yı yaşamış bir kent. Strabon "Ananas biçimindeki dağ" diye betimlemiş Bergamayı...

Yönetim merkezinin konuşlandığı tepe volkanik (trasit) bir kitle. Denizden 400 m. kadar yüksek ve korsan saldırılarından direk etkilenmiyecek kadar uzak. Akropol her iki yanından, Ankara Kalesi gibi, Kestel ve Selinos dereleriyle çevriliyor. Adeta akropol eteğinde doğal bir su hendeği oluşturmuşlar... Akropol'un geniş bir görme ve gözetleme olanağı var. Üzerindeki binaların yapımında, mancınıkla atılan taş gülleler dahil, yerel kayadan inşa ve imâl edilmişlerdi.

Roma su problemini halletmiş. M.Ö. 180'lerde Yunanlılar tarafından başlatılan su projesi, çağın teknik olanaklarıyla geliştirilmiş ve doğal bir güç olarak, yaygın bir şekilde su gücünün başladığı bir çığ başlamıştır. 25 Km. kadar uzaktan su kemerleri ile getirilen su, birleşik kapfar sistemiyle sarnıçlara, sonra da kurşun borularla, gereken yerlere, normal bir düzeyde dağıtılıyor. Akropolde başlıca üç teras var: İki sıra surla çevrilmiş. Girişte bizi Hereon adı verilen **kahraman mezarları** karşılıyor. Önce onların önlerinden geçilmesi ya da onların ziyaret edilmesi isteniyordu herhalde?

Geleneksel olarak kentin koruyucusu olan tanrıça Athena'nın tapınağı üçüncü ve en yüksekteki terasta. Hera'dan Demeterder, hatta Zeus'ten bile yukarıda. Krallığın beyin takımlarının bulunduğu bir yer burası. Athena burada, "bana lâyik olan yer burası, çünkü ben Zeus'un beyninden yaratıldım! der gibiydi. Ama zaman geçmiş, onun da pabucu dama atılmış! İmparator Hadrien babası için bir tapınak yaptırmış, onun üstüne... Bu tapınak Trayan tapıncı için... Aşağıda tiyatro terasında bir başkası daha var, Karakalla, Septimus Severüs'ün oğlu. O da aynı yerdeki bir Dionizos tapınağının üstüne oturmuş bulunuyor. Devir değişiyor. Artık, ölümlerinden sonra kendilerini yöneten Krallara da tapınılıyor, Hititlerde olduğu gibi...

Ünlü Zeus Altarı vatanından, doğup büyütüldüğü döşeğinden, beşiğinden koparılıp uzak diyarlara götürülmüş. Yerinde biten birkaç çam ağacı onun döneceği günün özlemini ancak zaman zaman onun dallarını okşayan Bergama rüzgârına yakınıyor!.. Berline selâm gönderiyor!..

Uzun yıllar akropolün kazılarında emeği geçen Alman arkeoloğu Carl Humann'da, isteği üzerine, yukarı agoraya, hemen Zeus altarının yanıbaşına gömülmüş. Türk insanının, milliyeti ne olursa olsun, kendisine hizmet edenlere karşı her zaman olduğu gibi bir kadirşinaslık örneği, bu davranış... Prof. Kenan Erim'de Afrodisias'ta gömülü..

Yukarı kenti taçlandıran yapılardan Zeus Altarı yukarı Agoraya bitişik. Ticaret ve ibadetin bir arada olması!.. Kent halkı, Galatlara karşı zaferi sayesinde kazandıklarına inandıkları tanrı Zeus'e şükranlarını sunmak için bu **Kutsal Yokusu** tırmanıyor. Altar Olimpos tanrılarının devlerle savaşını gösteren kabartmalarla süslenmişti. Ankara Anıtkabir girişinde de savaş motifleri var...

Tiyatro, diğer Yunan tiyatroları gibi bir manzaraya dönük. Hatta görüşü engellemesin diye olsa gerek, sahne binası bile gerektiğinde önüne monte ediliyor. Akdeniz havzasının en dik tiyatrolarından biri. Bütünüyle bir Yunan tiyatrosunun özelliklerini taşıyor. Dinsel amaçlı yapı. Gösteriler Romadaki gibi kanlı savaş konularını

içermiyor; daha çok sosyal ve dinsel içerikli. İnsanlar tiyatrodan çıkınca, **tıpkı bir mabetten çıkmışçasına,** ruhani bir zevk ve rahatlık hissediyorlar... Aslında Dionizos sunaklarının Yunan tiyatrolarında bulunması da bu amaca yönelik. Dionizos aynı zamanda bir tiyatro tanrısı olmuştu.

Athena Tapınağı: Tanrıça Athena, Küçük Asya'da Athena Polias ismiyle anılıyor ve Nike Poros isimli **Zafer** tanrıçasına ithaf ediliyor. Aynı Athena Atina'daki tapınağında, Athena Partenos veya Promakos, adı verilen **savaş** tanrıçasında ithaf edilmişti. Sonuçta aynı tanrıça Anadoluda zaferi Atina'da ise daha çok savaşı simgelemekteydi..

Tapınağın önünde bir alan var. Tıpkı Efes'teki Domisien kutsal alanı gibi. Ortada bir platform. Halkın açık havadaki başlıca toplantı merkezi. Ataları, tanrıları, ya da krallarına ithaf edilmiş saray, kabir ve tapınaklarının önünde yapılan ve toplantı ve konuşmalar bu açıdan daha ilgi çekici, etkili ve ciddi olmaktaydı...

Tapınaktan, alanı çevreleyen iki katlı bir portika ile, ünlü kütüphaneye geçiliyor. Afrodisiasta da değineceğimiz gibi, kült ve kültürü burada da birbirlerine bitişik görüyoruz. Kütüphaneden Marc Antoin tarafından Kleopatraya yaranmak için hibe edilip aktarılan kitaplar, o zamana kadar rekabet ettiği Bergama kütüphanesini bir hayli sollamış ve dünyanın sistemli çalışan bir kütüphanesi yapmıştı. İskenderiyedeki bu kütüphanenin kalbi, onun sahip olduğu kitap koleksiyonu, idi. Mısır o tarihlerde yabancı ülkelere adamlar gönderip oralarda çıkan kitaplardan numuneler topluyordu.

Neolitik çağdan itibaren sürekli bir şekilde şu ya da bu sebep ve bahanelerle dünyanın dört bir tarafına ihraç edilen kültür hamlelerinden biri de kütüphane alışkanlığı olmuştur.

Akropol surlarının dışına çıkıyoruz. Burada arsenal denien ve o zamanki cephane yerine geçin taş güllerinin deposu ve toprağa kazılı yiyecek stoklarının yapıldığı ambarlar var. Yakın zamanda burada altın sikke de bulundu. Biraz daha üç kısımda bir tapınak

kalıntısının bulunduğu söyleniyor. Bu, Asklepion'da sağlığına kavuşan karısı Faustina için İmparator Marc Aurel'in yaptırdığı bir tapınak. Aynı imparator karısına Milet'te de bir hamam yaptırmıştı...

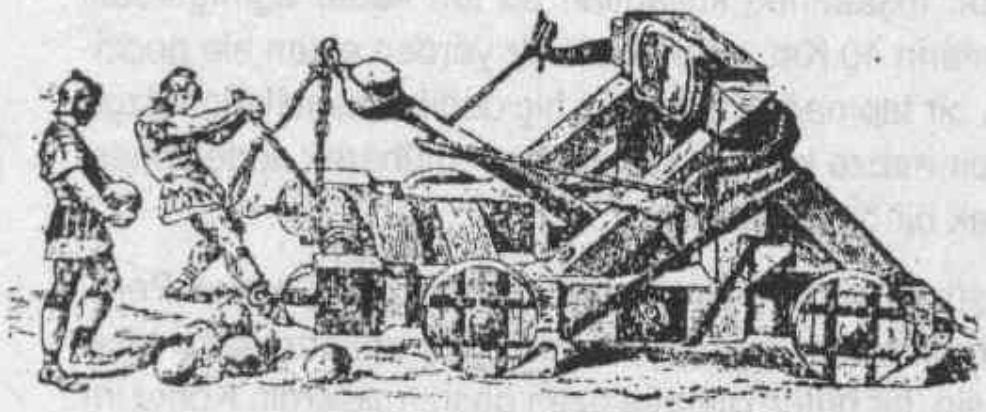

Catapulte.

Anadoluda ve Yakın Doğu'da önce tunç, sonra da dövme demir M.Ö. 1200'lerde, Avrupa'da ise M.Ö. 800'lerde bulundu ve kullanıldı. Sıvı ham demir ise M.S. XIV.ncü yüzyılda üretildi. Bu tarihten sonra önce tunçtan, sonra da demirden dökülen gülleler, barutun da icadıyla bu yüzyıldan sonra piyasaya çıktı. Ama ancak 200 m. ye kadar etkili olabiliyorlardı.

Silahların gelişimi üzerine bir kısa hatırlatmayı yaptıktan sonra tekrar akropole dönüyoruz: Bergamada savunma için kullanılan mancınıkların en etkili olanları, kadın saçlarından ya da sinirlerden örülü kalın iplerin burulmasıyla imâl ediliyorlardı. Bunlara top adı da verilmekteydi. Yükseklikleri 2:3 M. olup 2 Kg. ağırlığında olan taş gülleri 300:350 m. uzağa fırlatabilmekteydiler. Kullanılan taş gülleler yerli kayadan, havaya karşı sürtünmeyi azaltmak ve mancınığa iyi adapte olması, oturması için, yumurta veya küre şeklinde yontulmaktaydı. Bunlardan bir kısmı bugün aşağı agora'da bulunmaktadır. Akropolun gerektiğinde savunması için kullanılan oklar ise, 1 m. uzunluğunda olan bir oku 350 m. uzağa fırlatabilmekteydi.

Not: Akropol'le ilgili ayrıntılı açıklama için ekli yorumlar bölümüne bakınız.

KIZIL AVLU

Mitolojik dönemde aynı yerde bir Mısır tanrısı olan Serapis tapınağı bulunmaktaydı. Serapis daha sonra Pluton, Eskülap, hatta Zeus'le özdeştirilmiştir. Yapının altı tam altından Bakır Çayı (Kaikos) geçiyor. Bu olgu tapınakta **Su Kültü** (tapınımı)nın uygulandığını işaret ediyor. İnşaatında kullanılan 35 ton kadar ağırlığındaki monolit bir mermerin 40 Km. uzaklıktaki bir yerden elden ele geçirilerek taşınması, bir tapınağa insanların hiç değilse kendilerine özgü fiziki güçleriyle bir nebze katkıda bulunmanın mübarek addedilmesi inancı için gerçek bir örnek sergiliyor...

Yöre halkı yüzyıllar boyu bir taraftan Galatlar, öte yandan Perslerin sürekli saldırılarından bezdiklerinden, eski anılarını taze tutarak burada birleşip, bir bütün olmaya özen göstermişlerdir. Korku insanları ibadete yani Tanrıya sığınmaya ve birleşmeye teşvik eder. Bu gerçeğin örneklerinden biri de Kapadokya'da görülüyor. Hıristiyanlığın ilk yıllarında Saint Paul tarafından yerleri belirlenen ünlü yedi kilise (Hıristiyan cemaatı)nın en yoğun olduğu yer Kızıl Avlu olmuştur. Daha sonra Paul, ya da Jean'a adanan bir kilise haline getirilmiştir.

ASCLEPEİON

Asclepios, Apollon'un oğlu. Apollon Olimpos tanrıları içinde tek, çocuğu olan, tanrıdır. Asclepios kültürünün egemen olduğu bu yer, o çağda din ve hekimliğin birlikte, bir arada uygulandığı bir şifa ve umut merkezi olmuştur. Ege havzasında varolan hiç bir Asclepeion Bergama'daki kadar çok yönlü ve yaygın değildi. Semboller ve tasvirler yardımıyla uygulanan bir kült ve tedavi merkezi olarak ta niteliyebileceğimiz Asclepeion, o devirde hekimlerin buluşup birbirlerine yeni keşiflerini veriştirdikleri bir randevu yeri olmakla da tanınmaktaydı.

M. Ö. IV.ncü yüzyıla, Helenisten çağda kurulup, M.S. IV cü yüzyıllara kadar kesintisiz faaliyette bulunan bu kutsal tesis,

Asclepios'tan başka tanrıça **Hygieia**'ya ile Aschepios kültünden önce Anadoluda varolan **Telesphoros**'u bir araya getirmekle, ilk çağda şifalı su iyi hava, kaplıca, çamur banyosu gibi fizik tedavilerinin yanı baş.ıda, telkin, eğlence ve kültürel uğraşlar yoluyla hekimliğin ne kadar ileri gittiğini göz önüne sermektedir. Asclepeion'da uygulanan tüm bu tedavi yöntemlerinin izlerine Selçuklu ve Osmanlı'nın benzeri yapıtlarında da rastlıyoruz.

Çağın din adamlarının önemli rol oynadığı bu tedavi merkezinde, zaten iyi olmıyacağına kanaat getirilen hastalar daha başlangıçta (Viran Kapıdan), içerde ölüpte başkalarının moralini bozmasın diye, geri gönderiliyordu. Hasta, tesise kadar uzunca bir yoldan sürekli telkinler yapılarak yürütülerek içeriye alınıyor. Küçük avludaki aynı kaptan süt içen iki yılan efsanesi ile yılana karşı olan saygısı bir kez daha tazeleniyor.

Bu ve buna benzer telkinlerle, kişi, kabul edildiği bu yerin mucizeler yarattığına inandırılıyordu. Çeşitli testler ve tedavilerden geçirilen hasta, son olarak kutsal tünele sokuluyor. 70 m. uzunluğunda loş bir atmosfer içinde ilerlerken tepedeki deliklerden yüzleri kapalı, siyahlara bürünmüş din adamları sanki gaipten geliyormuşçasına sesler çıkararak, hastayı etkileyici sözlü telkinlerde, önerilerde bulunuyorlar. Ama bu arada, şüphesiz, iyi olması için ona lâzım olan ilacı alacağı eczanenin adresini de vermeyi münasip bir şekilde ifade ederek, onu şartlandırıyorlardı!.. Ertesi gün o eczaneden komisyonlarını alabilmek için!...Tünelin sonunda hasta, Telesphores adı verilen ve köstebek yuvalarını andıran yuvarlak bir tapınağa girerek buradaki rüya odalarına alınıyor...

Asclepeion'daki tedavi yöntemleri hakkında çeşitli yorum ve açıklamalar bulunduğundan, bu konuya değinmiyeceğim. Ancak dünyada ilk hekimlerin din adamları olduğunu bu vesile ile tekrar hatırlatmak istiyorum.

Asclepion'daki tedavi yöntemleri, çağda **Zoolatri** denilen ve Akdeniz havzasında yaygın olan (**Hayvan kültü**) nu uygulayan

inanç sahibi hastalarda etkin olmaktaydı. İlkel dinlerde başlıyan bu kültürün zamanla genişleyen kadrosuna, kanatlı, kanatsız çeşitli hayvanlar giriyor. Kurt, Ayı, boğa, sığır, koyun, keçi, geyik, deve, köpek, tilki, domuz, aslan, kaplan, ve özellikle yeraltı gizlerini bildiğine inanılan **yılan ve köstebek.** Kanatlı olanlar ise Kartal, akbaba, kuğu, güvercin, turna, karga, kuzgun, horoz, kaz, tuğrul kuşu... bulunmaktaydı. (Bkz. Yılan, Köstebek)

TRUVA

Başta Yunan mitolojisini renklendirdiği sayfalar olmak üzere, çeşitli yön ve farklılıklarıyla, tüm dünyanın tanıdığı bir yer ve ilgi odaklarından biri olmuştur. Hititlerle çağdaş olması, özelliklerinden biri. Şair Ömer'in **(Homeros)**un Aşil (Akhilleus) tarafından öldürülüşüne kadar olan bölümü içeren ünlü **İliada**'sındaki olayların geçtiği yer. Paris'in Hera, Afrodit ve Athena isimli üç güzel kadın içinde Afroditi beğenmesiyle ortaya çıkan tatsızlık ve Truva savaşları, M. Ö. 1200'lerde bu nedenlerle başlayan ilk **uluslar arası** veya çok ulusun katıldığı ilk savaş. Bu savaşa Isparta kralı Menelaos ile kardeşi Miken kralı Agememnon ve Yunanistan'daki diğer küçük devletlerden oluşan 100.000 kişilik bir ordu ile Turvalılara katılan Anadolunun yerli halklarından Dardonos, Perkot, Likya, Karya, Misia'lılar arasında yapılıyor. Savaşın Paris'in Menelaos'un konuğu durumunda iken, onun karısı Helena'yı kaçırması bu savaşın zahiri sebebi. Asıl neden politik ve ekonomik. Ayrıca Küçük Asya'nın Ege üzerindeki endişe yaratır coğrafi üstünlüğünün kırılması olsa gerek? Tarihin milattan sonraki yirminci sayfalarında aynı yerde benzer sebep ve bahanelerle bir başka savaş daha oluyor. O da, XX nci yüzyılın ilk uluslararası bir savaşı. **Çanakkale...**

Avrupalı müttefikler bu savaşçı kaybettiler ve çekilip gittiler; arkalarında, bugün aynı Şehitler Anıtının etrafında Türk askerleriyle birlikte ve onlar gibi şehit kabul ettiğimiz binlerce evladını yok yere, boş ümitler uğruna terkederek!.. Ama Truva savaşı böyle bitmedi.

Bu kez müttefikler Truvayı hileli düzenler kullanarak zaptettiler... Tahta At hikayesi!.. Neden atı seçti Yunanlılar? Semboller Sözlüğü ve Ansiklopedisinde At'la ilgili şu yorumlar var: At Mıtolojik dönemde bir dostluk ya da savaş sembolü olmuştur. At Apollon'un atribüsü (alametidir) ve onun güneş arabasını çeker. At tanrıların bineğidir. Yunan toplumunda rüyada at görmek bir hastanın öleceği anlamına geliyordu. Akha'lar Truva şehrinin surları önüne tahtadan yapılmış bir at koymakla belki de bunu, yani teslimiyetlerini duyurmak ve sezdirmek istediler?..

İlyada'da okuduğumuza göre bu Tahta At olayı cin fikirli akıl ve çare bulma yetisine sahip Odysseus'un bir hilesi. İlk anda Truvalıların kafalarını bir hayli karıştırmıştı. Akhalıların Truva'dan çekilirken orada bıraktıkları bir casus olan Sinon, Truvalıları önce içeri almaları için bir sürü yalan uydurur. Akhalıların onu tanrılarına kurban etmek istediklerini, ellerinden kaçtığını (!) ve Truvaya sığındığını ve atın vaktiyle Truva şehrini koruyan ve var oldukça şehrin düşman eline geçmesini önleyen bir tabu olan PALLADİON'u (Athena'nın sihirli niteliklerini taşıyan heykeline verilen addır.) çalan Odysseus tarafından tanrıça Athena'ya kutsal bir sunak olmak üzere sunulduğunu anlatır. Bu yalanlara inanan Truvalılar tanrıçalarının gazabına uğramamak için bu ati şehrin dışında iken yakıp imha etmeyi asla düşünemezlerdi.,. Bilakis onu özenle içeri aldılar... Zaman geçti, atı onlar yakmadılar ama az daha biz yakıyorduk, az daha!..

Geçmiş yıllarda, bir gün civarda otlar tutuşmuştu... Allah'tan askerler gelip zorlukla söndürdüler alevleri...

Öte yandan at bir yaşam ve ölüm bineği olmuştur. Yerine ve zamanına göre, hem yaşamı, hem de ölümü taşır. Ateşle özdeştirilir, yani hem yakar hem de zafer getirir. Su gibidir. tıpkı, hem besler, hem de boğar...

Şimdi Truvaya bu savaşla ilgili başka bir perspektifle bakalım: Bu antik Kentin güncel olan bazı düşündürücü raslantı veya benzerliklerle ilgisi bulunuyor: Kentin ilk kurulduğu akropol tepesinin bu-

günkü adı **Hisarlık Tepesi.** Üzerinde bir **Athena tapınağı** bulunuyordu. Öte yandan boğazın diğer yakasında da aynı ismi taşıyan ve aynı isimle tanınan bir başka tepe daha var. O da **Hisarlık Tepe.** Ve bugün üzerinde **(Şehitler Anıtı)** yükseliyor. Türk ülkesine onun bu kapısından gelenleri karşılıyor ve orada zaferlerle sonuçlanan savaşları hatırlatmak istiyor adeta. Evet bu her iki anıtta, Athena'nın Yunanistanda SAVAŞ, Anadolu'da bir ZAFER tanrıçası olarak kabul edildiğini düşünürsek, ortak amaçların söz konusu olabileceği görülecektir, sanırım...

Truva aslında, daha ileride küçük bir limanın yanıbaşına, Kutsal İda dağından kyanaklanan SKAMANDER ve SİMOİS adı verilen iki nehir tanrısının da manevi koruyuculuğuna sığınak kurulmuş. Ama daha sonra bu iki nehir küçük Limanı aliviyonlarla doldurduğundan kent içerlerde kalmış...

Truva Çanakkale savaşlarındaki kara harekâtı gibi, denizden gelenlerin saldırısına uğramış. savaş sonunda Yunanlı Aşil, Truvalı Hektor'u, hem de babasının gözleri önünde, feci bir şekilde öldürüyor. Tıpkı bir zamanlar gene aynı yörelerde sivil Türk insanlarına yapılan mezalim gibi!.. İşte bunun için olsa gerek, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşının büyük bir zaferle noktalandığı yerde, İzmir'de dudaklarından şu sözler dökülmüştü: **"Hektor'un öcünü aldım!...**

Antik Truvanın ilk yerleşim alanı 90:100 m. kadar çapında daire şeklinde bir höyük. Tıpkı Alacahöyükte olduğu gibi, çeşitli zamanlardaki deprem, yangın, istilâ nedenleriyle yanıp yıkılan bu kentler asla terkedilmemiş, bilâkis, atalarının doğup yaşadıkları o toprakları kendi beşikleri kabul ederek, oralara asırlar süren sadakatla bağlı kalmışlar, yeni yerleşimlerini de onların üstüne katlamışlardır. Truva'da ölenlerin çocuk yaşında olanları bile dışarıya çıkarılmamış, aynı katlar arasına gömülmüş böylece onların taze ruhlarının hep aralarında yaşamasını yeğlemişlerdir.

Çanakkale Boğazı: İstanbul Boğazı benzeri bazı özellik ve güzelliklere sahip, İstanbul'dakinin gerek uzunluk, gerekse genişlik

bakımından aşağı yukarı iki katı gibi geometrik oranlar gözleniyor. Fatih Sultan Mehmet Constantinapolis'i almayı aklına koyduğu zamanlar, ilkin İstanbul boğazında Rumeli Hisarını çarçabuk inşa ettirdi. Ve şehre Kara denizden girilen yolu tıkadı. Aynı yıllar Çanakkaleyi de bugünkü Çimenlik Tabya ile Kilit Bahir arasını, su seviyesinde gülleler atabilen toplarla donattığı iki kale ile kapattı. Bahr, Arapça deniz demektir. Sözcük anlamıyla bu boğaza'da bir kilit astırdı... Latin donanmalarının Bizansa yardıma gelmelerini bu şekilde engelledi. Sonuçta Avrupa ve Rusya'dan yardım alamayan Bizans tek başına kaldı ve gücünü yitirdi. Şayet durum böyle olmasaydı, Avrupa Bizansa yardım edebilecek ve şehrin düşmesi zorlaşacak belki de gerçekleşemiyecekti. Her ne hal ise, Ortodoks dünyasının Katoliklere olan kırgınlığı bu nedenle birkaç yüz yıl 1840-50lere, Balkan ihtilaline kadar devam etmiştir, deniyor!?..

ASSOS

Akropolu'nün doruğundaki muhteşem görünümlü Athena tapınağı. Kenti, sanki kanatları altında korumayı üslenmiş bir kartal edasıyla, yüzyıllar boyu Lesbos adası ile yüzyüze duruyor...

Assos akropolü de Bergama gibi, savunmaya çok elverişli bir kesimde seçilmiş. Önünde deniz olduğundan önemli burada sur inşa etmeye gerek görmemişler. Buna karşın, kara surları emsallerine oranla hayli yüksek ve kalın. Taşları akropolün trahit karakterli kayalarından kesilerek, kullanılmış. İçine yerleştirilen cesedin etini çürütme özelliğinden (?) olsa gerek, Assos'un bu taşı,

Lahit (sarkofaj- eti yiyen) yapımı için ihraç bile ettiği ileri sürülüyor.

Assos kendi çağında bir kültür ve sanat merkezi bir **temaşa kenti** de olmuş. St. Paul'ün Anadoluda yaptığı apostolik (havarilere ait) seyahatleri burada noktalanıyor. Kendisinin Truva Alexandri'den (bugünkü Odun İskelesi) yürüyerek buraya geldiği ve arkadaşlarıyla vedalaşıp, bir daha dönmemek üzere, Makedonya'ya gittiği yer oluyor. Yani Assos, Anadolu'dan İncil'in de götürüldüğü bir liman şehri olarak tarih sayfalarında yer alma hakkına sahip bir yerleşim yeri...

Osmanlı döneminde **Baba Burnu** (Asya'nın Anadolu'nun en batı noktası) ile Midilli Adası üstünde inşa edilen kaleler, **Musellem Boğazı** adı verilen Kanaldan Edremit Körfezine giren gemileri kontrol ediyordu. Assos sahilindeki koy, bugün **Kadırga Koyu** olarak isimleniyor...

Anadoluda varolan ve ayakta kalabilen yegâne dorik nizamlı tapınağa adını veren tanrıça Athena, Atina şehrinin kurucusu ve koruyucusuydu. Diğer kentler de Athenayı başta Truva olmak üzere, daima koruyucu bir tanrıça olarak seçmişlerdir. İlyada'da Athena bir savaş tanrıçası olarak çıkar karşımıza; ama taraf tutar. Akhalardan yanadır, Akhilleus (Aşil), Odysseus ve Menelaos'u her fırsatta korur, Troya'lı yiğitlere pis düzenler kurar, ihanet eder!..

Athena'nın koruyuculuk karakteri bizi tarih öncesi çağlara kadar giderek düşündürüyor: Koruyucu olan ilâhlar hep kadın, kozmik güçlerin cinsiyeti hep dişi olmuştur. Kibele, Hera, Artemis, Demeter, Athena, Afrodit. Bu sonuncu tanrıça ise, tek tanrılı dinlerin başlangıcı, ya da yaratıcısı sayılıyor. Hazreti Meryem'in de koruyuculuğuna sığınılmaya devam edilmiyor mu?..

Bu vesileyle aşağıdaki hatırlatmaları da yapmayı uygun buluyorum:

Yunan ve Roma'da ilk yerleşimlerin mümkün olduğunca nehir, göl ve özellikle deniz kenarında olmasına dikkat edilmiştir. Bunun nedeni açık: Akropol'ün önündeki alanı, rahatça görüp gözetliyebil-

mek ve saldırgana güçlük çıkaracak zaman ve arazi avantajlarına sahip olmak. Su kenarlarının tercih edilmesinde ulaşım kolaylığı ve ürünlerinden yararlanma da bir faktör olmuştur. Bu tip sahil kentlerinde Akropol ikinci derecede kalıyor. Örnek Millet. Anadoluda sahillerde kurulan, kentler çoğunlukla, hemen karşısında bir ada bulunan yerleri, tercih etmiş bulunuyorlar. Bu yerleşim kente, savunma taktiği açısından, gerektiğinde onları bir **ileri mevzi,** ya da **muharebe ileri karakolu olarak** kullanmak gibi, bazı savunmayı pekleştirici yararlar sağladığı düşünülebilir. Modern savaşların kara harekâtında, **Asıl Muharebe Hattı** üzerinde savunmaya çekilen birlikler, prensip olarak, önlerindeki arazinin uygun yer ve mesafelerine ileri mevzi ve muharebe ileri karakolları çıkarırlar. Bu küçük birliklerin başlıca görevleri, düşmanı uzaktan gözetlemek, keşif, haberalma ve gerideki bu esas birliklere mümkün olduğunca zaman kazandırmak... olarak özetlenebilir.

Antik çağda ise, Anadolu yarımadası kıyı şeridinde kurulmuş olan kentlerin hemen karşılarında bir ada bulunmaktaydı. Yukarıda açıklanan savunma taktiğinin amaçları yanında, kullanılan Harp-Silah araçlarının nitelik ve kabiliyetleri de dikkate alındığında, bu adaların o kentlere deniz yönünden olası bir saldırıda savunmalarını pekleştirici bir rolleri olup olmadığı hususu düşündürücü oluyor...

Bu konuda verebileceğimiz örnekler, kuzeyden güneye doğru şunlar olabilir:

Marmara Denizi güney sahilinde ilk çağda önemli bir liman olan, Kyzikos vardı. Bu kent, antik adı Arkonnesos olan bugünkü Kapıdağ yarımadasının hemen güneyinde yer alıyordu. Eskiden gemiler Erdek ve Bandırma körfezleri arasındaki bir kanaldan geçerek, Kyzikos limanına ulaşırdı. Kapıdağ kütlesi birici jeolojik zamanda oluşan bir ada iken, kıyı oklarıyla ana karaya bağlanmış bulunmaktadır. Ege Denizi kıyılarında: Truva, Aleksandri karşısında (Bozca Ada). Assos (Midilli), Eritrai ve diğerleri (Sakız adası-Kios), Efeş ve Prien (Samos adası), Halikarnos (Kara Ada), Knidos (Nisiros Adası), Bozburun yarımadasındaki yerleşimler (Rodos Adası),

Telmessos Körfezdeki adalar, Antifellos (Kaş) (Meis Adası), Korikos (Kız Kalesi) denilen ada...

Anadolunun iç kesiminde, denizlerden uzakta kurulmuş kentlerde şu özellik bulunuyor: Nicea (İznik) İzmit Gölü kenarında, Nicomedia (İzmit) İzmit körfezi kıyısında, Bergama iki nehirle çevrili, Sardes, aynı isimdeki nehrin kenarında, Hereklia Bafa Gölü kenarında, Aspendos nehir -deniz, Xantos deniz, nehir, Side deniz, Patara deniz. Anemerium deniz. Ankara akrapolü eteğinde bir ırmak, Amesia (Amasya) Yeşilırmak, Hattusaş iki nehirle çevrili, Antioş (Antakya) Asi Nehri...

Bu konuda Gerçek olan şu ki: İnsanoğlu yaradılışından bu yana hep suyu görmek, suya bakmak arzu ve heyecanını korumuştur. Onun yanında ve yakınında bulunmak suyla **birleşmek** ve **bütünleşmek**ten büyük bir huzur ve güven duymuştur.

Bu nedenle olmalıdır ki, Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından başlarsak, daha sonraki ülkelerin de ilk yerleşimlerinin, deniz, göl ya da nehirler yanında, yakınında kurulduğunu görüyoruz. Bugün modern ülkelerin başkentlerine bakınız; çoğu deniz, göl ya da bir nehrin kenarında veya kenarlarında bulunmuyorlar mı?...

İstanbul başta, Sofya, Bükreş, Belgrat, Budapeşte, Viyana, Roma, Paris, Madrit, Brüksel, Lahey, Londra, Berlin, Oslo, Stokholm, Varşova, Helsinki, Moskova...

SARDES

Lidya'nın başkenti, olup Gediz (Pactolos) nehrinin bir kolu olan Sart çayı kenarında kurulmuştu. Anadoludaki antik yerleşimler içinde Truva gibi bir ayrıcalığı bulunduğundan, batılılarca ziyaret edilmek istenilen ören yerlerimizden biri olmuştur. Özellikleri şunlar:

— Kral Krezüs'ün ilk madeni parayı bastırdığı yer.

— Büyük bir Artemis tapınağı,

— Truva'dan başlıyarak Anadoluyu kateden ünlü Kral Yolu'nun eski haliyle korunduğu bir bölümüne sahip olması,

— Anadolu'da kurulu Yedi Kilise (Apokalips Kiliseleri)den birinin burada bulunması (Bu kilise Artemis tapınağının hemen yanına inşa edilmiş ve M.S.III-xIV yy.lar arası faaliyette bulunmuştur.

— Çok sayıda ve en yüksek tümülüslerin bulunduğu yer,

— Dükkancı toplum olarak tanınan önemli bir çoğunluktaki Yahudi cemaatını barındırması, Büyük bir sinagok kalıntısı,

— Amerikalılar tarafından finanse edilerek onarılan yegâne ören yeri.

Lidyalılar da Frigyalılar gibi, kendilerini yönetenlere karşı büyük sevgi ve minnettarlık duymuşlar. Bu duygularını ise, ölümlerinde onları tanrı katına çıkmalarını kolaylaştıracak olan tümülüsler inşa ederek göstermişlerdir. Yerli halkın **Bin Tepeler** adını verdiği ve Lidyalıların adeta ikinci akropolleri olan bu tümülüs topluluğunun bu denli bir benzeri dünyada bulunmamaktadır. Ancak ne yazıkki, bir çoğunun içine girilmiş, talan edilmiş ve artık tümülüs değil halkın deyimi ile **"Karnıyarık Tepe"** adına dönüşmüşlerdir. (Tümülüslerin yapımına etkin olan inançla ilgili açıklama için Semboller ve Yorumları bölümüne bkz.)

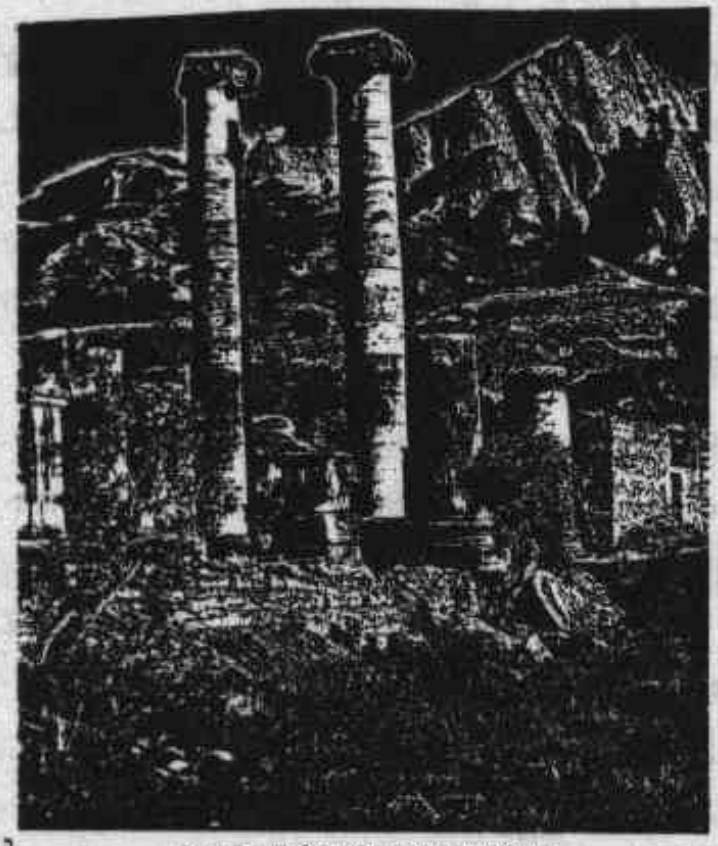

Artemis Tapınağı, Sardes / Temple of Artemisium, Sardes

Sardes'te bir de Artemis tapınağı bulunuyor. O da Aizane'deki Zeus tapınağı gibi, vaktiyle aynı yerde varolan bir Kibele tapınağının, ya da Kibele kült merkezinin kalıntıları üstüne inşa edilmiş. (Ecdada saygı) Artemis çok saygınlık duyulan, kendisine güven duyulan herşeye kadir bir tanrıça. Bu nedenle olmalıdır ki, tapınağın sol giriş duvarında şahısların birbirleriyle ticari anlamdaki borç ve sözleşmelerini belgelemek için, bazı yazıların bulunduğu saptanmıştır. Bu alacak verecekle ilgili söz kesmede "Artemis şahit olsun dercesine... Tapınağın sonunda Opistodomos'taki sütunlardan birinin üstünde eski Grekçe bir metin var. Tıpkı İstanbul Dikili Taşının kaidesi üstündeki gibi, **taş kendi kendine konuşmakta** ve "sel felaketinden sonra tekrar yerine dikilen ilk sütun benim!" tarzında bir ifadede bulunmaktadır...

Truva'dan başlayıp Persepolis'e kadar uzanan Kral Yolu'nun her 25 km.sinde bir kervansaray olduğu bilinen bu yol için, tarihçi Herodot, "ağırlık taşımayan bir yolcu 90 günde gider!" demiştir..

Bir tarihte bu ören yerindeki kasabadaki insanlarla yaptığım bir sohbet konuşmasında, onlara Artemis'in kim olduğunu sormuştum. Aldığım cevap mübalağasız beni çok şaşırttı.." Valla ne bilelim begim, orada öyle binalar varmış, insanlar gelir tapınırlarmış. Biz de ava giderken, avımız bol olsun bereketli olsun diye, ezelden beri önünde durup dua etmeyi adet edinmişiz!?.

Bu insanların Azra Erhat'ı açıp okuyupta, Artemis'in aynı zamanda avcıların da koruyucusu olduğunu öğrenmiş olmalarına asla ihtimal vermiyorum!.. Olay'ın açıklaması, Anadolunun çoğu yerinde varolan ve bu gezimiz sırasında da gene sözünü edeceğimiz "Kutsal yerlerdeki manyetik çekiciliğin kaygusuz bilinçaltı günümüze kadar uzanan bir örneği...

ALAŞEHİR

Antik adı Filedelfia Bu isimdeki bir Bergama kralı tarafından kurulmuş. Kubbeli bir bazilika St. Paul'ün doktrinlerini yazdığı yedi kiliseden biri olmuştur.

Yedi kiliseler adı verilen bu ilk Hıristiyan cemaatının oluşturulması istenilen yerler, Anadolu fizik coğrafyası incelenirse, batıdan Ege yönünden yapılacak olasılı bir istilâ girişiminde, zorunlu yaklaşma istikametlerini karşılar, tıkar bir konuma sahip oldukları farkedilecektir. Bazı çevrelere göre de bu 7 kilise Aziz Paul'ün, ilk misyonerlik karakolları ve daha çok Yahudi toplumunun çoğunlukla yaşadığı merkezlere kurulmuştur.

Filedelfia ismi, İzmir (Symirna) gibi, Anadolu'dan Amerika'ya transfer olmuştur.

EFES

Adını güzel bir Amazon olan Ephesos'tan alan ve İyonya şehirciliğinin en görkemli kalıntılarını bu güne dek bağrında korumaya çalışan antik EFES'le yeniden karşılaşıyoruz, bugün... Alt katları Hellenistik, üstleri ise Roma'nın M.S.II. yy.larda ulaştığı en görkemli yıllarına tarihlenen yapılar görüyoruz. Selçuk Ark. Müzesi

Manisa "Ağlayan Kaya""

Müdürünün ifade ettiğine göre, 8 Hektarlık bir arazi üzerine yayılmış bu koskoca kentin bugün sadece % 2'si yeryüzüne çıkarılabilmiş. Başlıca özellikleri şunlar:

1. Küçük Asya'nın batıya açılan bir liman kapısı. Kral yolu buradan da geçiyor.

2. Sanat, kültür, bilim, ibadet, ticaret, bankacılık şehri; Kudüs kadar önemli.

3. İskenderiye'den sonra o dünyanın en kalabalık kenti. (Yaklaşık 250.000 insan)

4. Ünlü Artemis tapınağı. Limanı sayesinde bu kültün batıya yayıldığı kent.

5. Yedi Hıristiyan kilisesinin merkezi.

İlk kuruluşunu M.Ö. 2000'lerdeki Karien ve Leleglere bağladığımız Efes'te, son arkeolojik verilere göre, ilk yerleşimin Neolitik çağa kadar indiği saptanmış bulunuyor. Özellikle St. Jean Kilisesi civarı, M.Ö.6000'lere inen kesintisiz bir yerleşim görmüştür. Bu saptamalar bize Yunanlı Androkles'in gelişinden 5000 yıl kadar önce Efes'in bir yerleşim merkezi olduğunu kanıtlamaktadır. Efes isminin de bu ilk yerleşen APAS'lardan geldiği ileri sürülüyor.

Efes Roma İmparatorluğunun Asya eyalet merkezi olduğundan, genel valiler burada oturmaktaydılar. Bu bakımdan kentte egemen olan sınıf Romalıydı. Nitekim, halka hitap eden yazıtlarda üstekinin Latince, alttakinin ise Grekçe olması bu ayrımı kanıtlar nitelikte.

Önemli bir liman gümrük gelirleri 5 yıllığına ihale ediliyor ve özelleştiriliyor. Ancak gelirlerin %1'i Roma'ya gönderiliyor.

Asya'dan İtalya'ya köle ihraç ediliyor ve bu sayede Efes çok para kazanıyor. (Bugün de Efes devlete en fazla para kazandıran bir önemli yerimizdir. Yılda (1999) Bir trilyon deniyor!..)

Selçuk müzesinde gördüğümüz zengin evlerinin birinden gelen

Sokrat'ın tablosu düşünce yaşamının aileye de yansıdığına bir işarettir.

St. Jean'ın kurduğu ve St. Paul'un geliştirdiği **Yedi Kilisenin merkezi** niteliğinde olan ve Tanrı katına çıkarılmış olan nehirlerden biri olan küçük Menderes (Kaistios) nehrine yaslanmaktan büyük bir huzur ve güven duyan Efeste Artemis dışında başka mitolojik tanrı ve tanrıçalara pek güven kalmadığından, halk kral kültüne paralel olarak, deniz aşırı ülkelerin, özellikle Mısır tanrılarından medet umar hale gelmiş ve onların Roma topraklarında tapınak inşa etme haklarını da bir koz olarak kullanmışlardır.

Sonuçta Mısır gök tanrıçası İsis'in tapınağını kentin en işlek yeri olan koskoca agoranın ortasına yerleştirdiler. Burası, Yukarı Agora, ya da Devlet Agorası olarak isimlendirilmişti. Aşağı Agora'nın yanında ise Tanrı Serapisin tapınağı bulunuyordu.

Agoralar Yunanda dışa açık, Roma da ise kendi kendine yeterli düzeyde gelişmiş olup bir (Forum) olarak da işlev görmekteydiler.

Genelde bu agoralar kentin kalbi, oraya girip çıkanları, yani müşterilere de onun **kanı** gibiydiler. Agoranın bu işlevi ile kıyaslarsak, akropol'ün de o kentin **beyni** olması gerekiyordu...

Emsallerine oranla çok gelişmiş ve iyi korunmuş bir kent olan Efesten söz ederken, Yunan ve Roma çağlarında kurulmuş olan irili ufaklı **şehir /devletlerin** gerek organik yapıları, gerekse işlevleri yönünden, bugün genel inceleme ve eğitim amaçlarının yanı sıra, genetik, beslenme ve biyolojinin başka bir çok alanında geniş ölçüde kullanılmakta olan **Terliksi Hayvan'la** bir özdeştirme yapmayı denemek istiyorum: Terliksi hayvan, genelde terliğe benzeyen, serbest yaşayan tek hücrelilerin ortak adı. Ancak içindekiler ancak mikroskop altında görülebiliyor. Sindirim, solunum, boşalım ve koruma sistemleri bile var ve bunlar gayet ileri bir uyum içinde, işlerini görüyorlar. Çok ilkel ve basit olmasına karşın, **yaşayabilmesi için herşeyini halletmiş.** Başka bir hayvanla eşleşme (ittifak kurma) döllenme gelişme, yaşlanma ve ölme gibi aşamalar geçiriyor. Terliksi

hayvanların biyolojik olarak yaşamlarını nasıl sürdürdüklerinin ayrıntıları tetkik edilecek olursa, bu antik kentlerdeki yaşamında, o denli ilkel bir çağda yaşamını devam ettirmeye azimli, **bir mikro organizmaya** benzemekteydiler!?..

Efes'in bilinen bir kara bir de deniz kapısı vardı. Bunlardan biri Magnezia (Manisa Kapısı) diğeri Koressos (Stadyum) kapısı. Kazıları devam eden Mağnezia kapısının karşısında bir jimnazyum bulunuyor. Kızlar Jimnazyumu denilmiş. Daha ilerlediğimizdeki hamamları görüyoruz. Jimnazyumlar genelde hamamlardan uzakta olmamışlardır. Hamamlara gelince; suyu kemerle taşımayı, harcı, tonozu keşif ve icad eden Roma'nın, yaptığı hamleler arasında, en büyük yeri hamamlar oluşturuyor. Bu hamamlar genelde kentin giriş veya çıkış kapıları civarında inşa edilmişlerdir. Zira şehir kutsaldır, bakirdir, buraya girmek istiyenler bu kutsallığı zedelemesinler, hem kendileri hem de şehrin manevi saygınlığını korumak için kendilerini fiziksel olarak arındırsınlar. (Prüfiksiyon olayı)...

Yukarı agora, resmi dairelerin bir grup yaparcasına bulundukları, yere yakın. Pritane, Bluterion, dini bir yapı olmayan üç nefli bir bazilika mahkeme, borsa işlerini görüyor; ticari ilişkilerde yardımcı oluyor. Bluterion üstü kapalı idi, zira tabanda su akıtma kanalları yok.

Efes yukarı agoradan itibaren, iki dağ arasındaki vadinin tabanında kurulmuş olup denize doğru belirli bir kot farkı olarak alçalarak uzanıyor. Varolan bir su deposu işte bu kot farkından yararlanarak, şehre su dağıtıyor. Önünde mezar bulundu. Vaktiyle bir nekropol alanı olmuş.. (VI: VIInci yüzyıllar)

Küretler caddesi: Yolun sağında Romalı ünlü kişilerin baş heykelleri dizilmişti. Efes her vesile ile Roma ile iyi ilişkiler içinde kalmayı istemiştir. Hatta kendini beğenmiş zalim bir imparator olmasına karşın, Domitisien adlı imparatorun adını taşıyan bir tapınak bile yapmış. Ayrıca onun büyükçe bir heykelini bile dikmiş bulunuyodu. Bu tapınağın önündeki alan da **"Kutsal Alan"** olarak niteleniyor.

Bergama akropolündeki Athena tapınağı önündekine benziyor. Gerektiğinde hatiplerin konuşmaları için, bir tribün bulunuyor.

Müzede sergilenen ünlü Artemis heykelinin toprak altından çıkarıldığı yer Pritane. Kutsal Hestia ateşi burada yanmaktaydı. (Bkz. Ateş) Bu ateş Hıristiyanlığın kabulünden sonra söndürülmüştür. Büyük bir olasılıkla, kent sakinleri aydınlatma aracı olarak kullandıkları meşalelerini bu ateşin alevi ile tutuşturarak, onun kutsallığını sokaklara ve evlerine taşıdıklarına inanmanın huzurunu duymaktaydılar. Bu ateş askerlikteki alay sancağı gibi düşmanın eline geçmemesi için her türden koruma önlemlerinin alındığı bir değere sahip bulunmaktaydı.

Pritane de dipte bir sütun var. Gidip bakınız. Önü normal bombeli, arkası işlenmemiş, düz bırakılmış.. Niye? Çünkü Romalının fazla zamanı yok... Herakles (Herkül) kapısı, bir zafer takı gibi; arasından geçerken cesaretleri yenileniyor. Herkül burada 12 işinden biri olan Teselya'da öldürdüğü Nemea Aslanının postunu kendine zırh yapmış olarak gösteriliyor. Daha sonra Hermes heykelini görüyoruz. Çobanların, hırsızların, yolcuların... koruyucusu. Doğar doğmaz Apollon'un sürüsünden çaldığı bir koçla gösteriliyor. Domisien kutsal alanına girerken sağlı sollu Hermes ve Apollon simgeleri. Apollon'un üç ayaklı kazanı, altında yarım kubbe biçiminde bir alçak kabartma. Bu Delfe'deki Apollon tapınağındaki dünyanın merkezini gösteren **Ompolos**'tur. Hermes, kanatlı sandalları ve elindeki **Kadüse** ile, kendini tanıtıyor. Kadüse bir sağa, diğeri sola başlarını dönmüş iki yılanın sarılı olduğu bir sopaya verilen isim. Psikomatik dengeyi simgeliyor. Hitit Yazılıkaya Adasındaki iki **başlı kartal**'da aynı amaca yönelik? (Bkz. Kaduse)

Polio adındaki ünlü bir fikir adamının adını taşıyan bir çeşme. Suyunu direk depodan alıyor. Su sonsuzluktur, hep akar ama bitmez. İlim de böyle değil mi?..

Şehirde çeşme çok. Bunlara Roma imparatorlarının ya da topluma başka açıdan bir hizmette bulunmuş adamların adları verilmiş (Polio çeşmesi) gibi.

Tekrar Domisien tapınağına dönüyorum. Roma o tarihlerde Hıristiyanlaşmış, ama Efes hâlâ çok tanrılı (paien). Bu bakımdan tapınağın böylesine bir saray şeklinde inşa edilmesinde, politik amaçların yanı sıra, çok tanrılı bir inançlarında din dejenerasyonu aşamasına gelindiğini sonucu çıkıyor.

Tyke (Şans ve bereket tanrıçası) lâtince Fortuna. Başında taç (Nemrut Dağı Tümüsündeki gibi) elinde bir bereket boynuzu tutuyor.

Hadrien Tapınağı: Üstündeki friz, (aslı müzededir) kentin kuruluş efsanesi. Bu efsanenin yayılmasından sonra, kentin burada kurulmasıdaki rollerinden dolayı, domuz ve balık kutsallık kazanıyor. Yanında Yunanlılarla Amazonların savaşı, Dionizos adına düzenlenen bir şölen, içinde efe dansı da gözleniyor? Sonuncu olarak. Çok tanrılı dinlere ait tanrı ve tanrıçalarla Hıristiyanlığın paganizm üzerindeki zaferini imzalayan İmparator 1. Theodos. İşte bu tablo, çok tanrılı din inancına **bir veda anısı** olarak bakılsın, kalıcı olsun diye yapıldığı, izlenimini veriyor... Tapınağın içinde duvarlar **svastika motifli** bir kuşakla dekore edilmiş (Bkz. Svastika)

Skolastika Hamamı: Kentin tam ortasında, onu yeniden canlandıran zengin bir Efesli kadının adını taşıyor. Apoditeryumda (soyunma-giyinme yeri) kendisinin bir de heykeli var, giren çıkanların hayır-duasını! alıyor. Bu heykel oturur durumda gösterildiğine göre, genel bir kural olarak, ölümünden sonra yapılmış. Ancak heykelin ne yazık ki diğer heykellerde olduğu gibi, başı yok; kesip atmışız, sanki cezalandırmak istemişiz. Bu hayır sahibi hatun kişiyi!...

Ören yerleri ve müzelerimizde buna benzer örnekler pek çok. Vaktiyle sanata, milli servet ve değerlerimize gösterilen ihmâl ve ilgisizlik sonucu... Bunu yapan hırsızların, **şimdilerde,** peşine düşmeye başladık.. buna da şükür...

Hamam Roma'da İslâm'a kadar, kollektif bir yıkanma ünitesi olmuştur. İnsanların bir araya gelmesini ve onların fiziki temizliklerini sağlamakla beraber mübarek sayılan su ile saatlerce başbaşa kal-

mak zevk ve huzurunu da vermekteydi. Bir hamamda maddenin şu 3 hali vardır. Su: sıvı, Ateş=Katı, Buhar=gaz. Hamamda su ve ateş karşı karşıya olup karşıtların ve zıtlıkların bir sentezini oluştururlar ve kozmik birliği ifade ederler. Ateş sıcaklık ve kuruluğu, su soğukluk ve yaşlılığı ifade ettiğinden, bunların birleşmesi ise buharı oluşturmaktadır.

Trayan Çeşmesi: Ünlü bir organizatör. Kendinden sonra tahta geçen Hadrien'i evlatlık olarak almıştı. Her ikisi de Roma için çok yararlı hizmetler vermişlerdi. Örneğin Hadrien ilk olarak Efes limanının temizlenmesi için çalışmıştır. Bugün olduğu gibi, o çağlarda da, toplum yararına gösterilen özverilerin özellikle **kalıcı** ve **sürekli** olması arzu ediliyordu. Örneğin, suyla, eğitim-öğretim ve dinle ilgili olanları gerçekleştirenlerin isimlerinin unutulmaması istemi süre gelmiş bulunuyor.

Ancak suyla ilgili olanların yapımında mitolojik bazı inançlar da etkin oluyordu. Şayet su, çeşmeler, kaynaklar, subaşları ve ormanların koruyucu ve sahibi olduklarına inanılan (Nimfeum) **Nimfelerin** elinden alınırsa, onların gazaplarından korunabilmek ve hoş görünmek maksadıyla, su ile ilgili yapıların güzel ve görkemli olmasına özen gösteriliyordu. İmparator Trajan'a adanan bu üç katlı görkemli çeşmenin içinde imparatorun sadece **bir küre üzerine basan** ayağı kalmıştır. Bu iki öğe'nin neyi simgelediği hususunda farklı görüş ve yorumlar yapılmaktadır. Kişisel kanım, bu ayak ve kürenin bir rastlantı ürünü olmadığı yönündedir. Bir çok kimsenin ifade ettiği gibi, imparator dünya küresinin üstüne basmış ve **"Ben dünyaya hükmediyorum!** demek istermiş!.. Bu olamaz, zira dünyanın bir küre şeklinde olduğu ancak 1000 yıldan fazla süre sonra öğrenilmiştir. Peki o zaman nedir? Bu konuda sembolizm edebiyatının evrenselleşmiş formüllerine başvuracağız. Kitabın sonundaki **Ayak, daire** ve **Küre** açıklamasında da ayrıntılarına inildiği gibi, ayağın öncelikle **mülkiyet,** kürenin ise, en **mükemmel** geometrik biçim olan dairenin, hacimleşmiş hali olduğunu hatırlayalım. O halde küre burada mükemmelin üstünde bir biçim olarak algılanmıştır. Heykelin

yapımcısı imparatorun ayağını bir kürenin üstüne basar göstermekle, "O, mükemmelin de üstünde bir değere sahiptir. demek istediği, en akılcı varasayım olsa gerek?

Zengin veya yamaç evleri olarak isimlendirilen evlerin yedi teras üzerine inşa edildiği sanılıyor. İç duvarlarının sıvasına mermer taklidi vererek, fresklerle süslüyorlar, Priendekiler gibi, Pompei evlerine benziyorlardı. Genellikle varlıklı Efesliler'in oturduğu bu evler **Bülbül Dağı**na yaslanmışlar sabahları güneşin doğuşunu temaşa keyfini sürdürüyorlar.

Romalı erken yatıp ve erken kalkmak alışkanlığına sahipti. Bu bakımdan Panayır vadinin doğuya bakan bu yamacında oturmakta tercih hakkı zenginlere ait olmuştu. Evler atriumlu. Sokrates gibi ünlü düşünürlerin portreleriyle süslü. Bunlar kazılar ve konstrüksiyonlar sürüyor düşünce ve felsefenin aile hayatına kadar girdiğini kanıtlayan güzel bir belgeler oluyor. Dünyada bu yüzyılda inşa edilen en konforlu ve değişik stilde olan örnekler görebiliyoruz.

Yamaç evlerinin önü Küretler caddesinin en görkemli ve hareketli kesimi. Modern şehirlerin en pahalı ve lüks maddelerini satan dükkanların bulunduğu semtlere benziyordu. Yaya kaldırımının döşeme moziyiğinin renkli işçiliği bunu kanıtlıyor. Dükkan sahiplerinin ikâmetgahları ise hemen kendi mağazalarının üstünde. Bundan anlaşılıyor ki dükkanlar geç saatlere kadar açık tutulduğundan sahipleri orada yatıp kalkmayı uygun görmüşler...

Genel tuvalet, Efes limana doğru yaklaştıkça daha popüler (halka dönük) oluyor. Genel tuvalet, genel ev, kütüphane, aşağı agora, tiyatro, stadyum, Tuvaletin, ücretsiz olması çevrenin temiz kalması için başta gelen bir gereklilikti. Ayrıca bu yapının şehrin hemen hemen ortasında ve hamam, genel ev, kütüphane gibi, en işlek bir yerin ortalarında bulunması da bir rastlantı olmamalı.

Bugün yüzlerce yıl önce tüm alt yapı tesisleri dikkate alınarak inşa edilmiş olan Antik Efes'in civarındaki yerleşim merkezlerinde, ne aynı temizliği, ne aynı güzellik ve süreklilik isteyen alt yapı tesis-

lerinin bulunmadığını hayretle ve üzüntü ile gözlüyor ve Romalının sivil mimarinin şehircilik hamlelerinde ne denli başarılı olduğunu kabul etmek zorunda kalıyoruz.

Şehrin Panayır Dağı yamaçlarındaki bütün yolları, bir yerden sonra, tiyatroda birleşiyorlar. Efes'te kazılar tüm hızıyla devam ediyor. Halen toprak üstüne çıkıp canlandırılmak için sırasını bekleyen daha nice değerler var... Bunlar hakkında şimdilik bir yorum yapamıyoruz, her ziyaretimizde müze yetkililerine danışmayı uygun ve gerekli buluyoruz..

Celcius kitaplığı: Cephesi bir Roma tiyatrosu sahne duvarını andırıyor. Kapının üst kısmından ana depodan dağılan su için ark olarak yararlanılmış (Xantos tiyatrosu gibi). Muhafazasıyla sorumlu olduğu değerli kitapların onuruna lâyik olması için, çok emek ve özen gösteriltiği açıkça görülüyor. Kapısında dört heykelle karşılanıyoruz; altındaki yazıların Türkçesi, **Servet, Bilim, Fazilet** ve **Dürüstlük** anlamlarına geliyor. Bu konudaki düşüncem gerçek servetin eşitinin bu üç öğenin toplamı olduğu"nun vurgulanmasıdır (?) Efes'te halkın çoğunluğu Roma'lılaşmıştı. Fakat gene de herkesin kendi dilini konuşma özgürlüğü vardı. En çok konuşulan dil Lâtince ve Yunanca. Bu bakımdan gerek imparator buyrukları, gerekse kent yasaları, genellikle her iki dilde yazılmaktaydı. Ancak egemen sınıf Roma'lılar olduğundan, Lâtince yazı Yunanca'nın üstünde bulunuyordu.

Genel Ev: Tüm dünyada, bugün olduğu gibi, liman kentlerini vazgeçilmez bir yapıtı, uğrak yeri oluyordu. İki katlı ve çok geniş bir alan ve kapasiteye sahip olan bu evde çalışan kadınlar sadece Romalılar değildi, Mısırlı, Yunanlı, Suriyeli İranlı ve Musevi olanlar da vardı. Geceleri kapısında kırmızı bir fener yakılan (Bkz. Kırmızı) Bu evlere girişlerde özellikle temizliğe dikkat ediliyor, müşteriler kirli ayakkabılarını çıkarmak, hatta oradaki bir Afrodit heykelinin önünde dua etmek zorunda bırakılıyordu... deniyor. Mermerli cadde üstünde yerde, hepimizin çok iyi bildiği kaldırım üstüne taşa işlenmiş, ilginç yorumlara yol açan bir kompozisyon var. Bu konuda Sayın Sa-

bahattin TÜRKOĞLU (Efes'e çok emeği geçmiş olan değerli bir insan.) "Efes'te 3000 yıl adlı kitabında bu yorumların en ilginç olanının metnini şöyle belirtmiş: Genelev kadını, "Beni görüyorsunuz, kraliçeler kadar güzelim (başındaki taçtan dolayı) Eğer beni arzu ediyorsanız, ilerideki yol kavşağına (kavşak işareti) varmadan soldaki (sol ayak onu ifade ediyor) eve gelin. Orada sizi bütün kalbimle (kalp tasvir ediliyor) kabul edeceğim. Görüyorsunuz kalbim biraz yaralı, ama zararı yok, orada sizin için de yer var!" demekteydi Benim kişisel olarak bu konuda ve bu kompozisyonun detaylarından birinden ilham alarak (!) oldukça fantezi ve duyanları en azından tebessüm ettiren bir başka (müzip) yorumum var. Yazmakla değil, sözle daha anlaşılır olacağından... arzu eden okuyucularıma (erkeklere) anlatabilirim, belki bir gün!..

Aşağı agora, zamanın bilinen en büyük olanı. İki katlı üç kapılı. Ortada bir güneş saatı. Modern şehirlerdeki saat kuleleri gibi, randevular için buluşma yer ve saatini iyi tayin etmeyi kolaylaştırıyor.

Tiyatro: Tipik bir Yunan tiyatrosu. Anadolu'daki diğer romanize olmuş tiyatrolar gibi, ancak onların en iyi korunmuş ve görkemlisi. Tiyatro Artemis tapınağı ile sıkı bir ilişkide. Yolun bir başında tapınak, öte yanında ise tiyatro var, birbirlerine sımsıkı bağlılar. Kaveanın bir kısmı ana kayadan yontulmuş oturma sıralarına da sahip. Orkestra çukurunun birincisi aynı zamanda, bir tarihe kadar, arena olarakta kullanılmış. Kanıtı, diğer bazı tiyatrolardaki gibi, ilk sıra oturma sıraları yükseğe alınmış (Bkz. Tiyatro ve istiridye)

Tiyatro çeşmesi (Hellenistik Çeşme) Su aslan ağzından akıtılmış (Bkz. Çeşme).

Liman caddesi: Yerde çoğu kez sekiz dilime ayrılmış daireler çizilmiş. Bu daireler, bir oyun, pusula uğur vs. değil içine Baba, Oğul ve Ruhul Kudüs'ü simgeleyen ilk harfler yazılmış İCHTHYS. Balık, aslında İsa'dır ama Meryem'in de simgesi olmuştur. Zira balık, benzeri yaratıklar gibi, çok yumurta yapmakta ve bu nedenle bereket ve

doğurganlığın da simgesi olmaktadır. (Bkz. Balık)

Liman hamamları, Liman'ın girişinde, serhoşlar hamamı diye adlandırılan hamam ise, bugünkü oto parkının olduğu yerlerde bulunuyordu. Her ikisi de şehrin giriş ve çıkış kapılarında bulunuyor.

ARTEMİS TAPINAĞI

Anadolu'daki İyonik mimarinin ilk örneği. Önce Kibele kültü için M.Ö. VII. yüzyılda inşa ediliyor.İkinci yapımı M.Ö.VI. yüzyıla Krezus'ün Efes'i aldığı yüzyıla tarihlenen bu tapınağın inşaatı, diğer Yunan tapınaklarında olduğu gibi, uzun bir süre devam ediyor. 120 yıl. Bu ikinci yapımın amacı Samos Adası'ndaki Hera tapınağını geçme çabasıyla birleşiyor. Justinyen'in de Aya Sofya'yı Kudüs'teki Hz. Süleyman tapınağı ile boy ölçüşmek amacıyla inşa ettirdiğini anımsayalım...

İlk seyahat çeklerinin kullanıldığı bir yer olarakta bilinen tapınak bu nedenle aynı zamanda bir banka gibi çalışmakta ve büyük miktarda paranın da koruyuculuğunu yapmaktaydı. M.S.356'da **Erostrates** adlı ve deli olarak tanıtılan, aslında saf bir kundura tamircisi olan birine kasden yaktırılan tapınağın içindeki paralar, çapulcular tarafından kısa sürede yağma ediliyor. Mevsim'in yaz (21 Temmuz) ve tapınağın içinde bol miktarda zeytinyağının bulunması bu yangının kısa zamanda yayılıp kolayca söndürülememesine neden oluyor. Böylesine ünlü bir tapınağı yakarak adının tarihe geçmesini hayalleyen bu şahsın başkaları tarafından bu yangın olayında kullanıldığı bilinmekle beraber, bu türden yangın çıkarmaktan zevk alan ruh hastalarına tıp çevrelerinde **Erostatik** ya da **Erostratik** adı verilmektedir.

Artemis tapınağının şu ya da bu şekilde ve yakılması veya yaktırılması olayında güçlü tanrıça Artemis'in neden tapınağını korumadığı hep efsanevi inançlar doğrultusunda cevaplandırılmış ve "Tanrıçanın o sırada Efes'te bulunmadığı, Büyük İskenderin doğu-

muna yardım için Makedonya'yı gittiği ileri sürülmüştür... Diyelim ki Artemis gerçekten o sırada Efes'te değildi; tamam kabul ettik. İyi ama rahiplerini suvarilerinide mi doğuma götürmüştü? Bu iş için bir ebe yetmez miydi?...

SELÇUK MÜZESİ

Bu müzenin en değerli ve o derece anlamlı parçası hiç şüphe yok ki tanrıça **Artemis**'in heykelleridir. Ay tanrıçası, avcıların tanrıçası, doğum yapan kadınların yardımına koşan, bütün doğayı, hayvanları koruyan, insanların kaderine ve o devirlerde çok önem verilen yıldızlar sistemine, burçlara hükmeden, yağmur yağdıran, toprağı bereketle dolduran ünlü bir mitolojk ilâhe.. Latince **Diana** olan Artemis, İrlandalıların **Dé Ana** (Deesse Ana) diye adlandırdıkları Ana Tanrıça ile özdeştiriliyor.

Müzede sergilenen Artemis heykelleriyle ilgili olarak Arkeolog Sayın Dr. Yılmaz ÖZEN'in TÜRSAB Dergisinde çıkan aşağıdaki yorumlarına da yer vermeyi uygun ve yararlı buldum:

[Efes, M.Ö. III. yüzyılda ikiyüzbini aşan nüfusuyla büyük, kozmopolit bir kent olmuştur, Roma devrinde ırk çeşitliliği kadar inanç çeşitliliği de artmış, çok tanrılı Yunan ve Mısırlılara, yahudilere bu kez gün geçtikçe sayıları ve güçleri artan Hıristiyanlar katılmıştır. Hıristiyanlığın Roma devlet dini olmasıyla beraber hakimiyet Hıristiyanların eline geçmiş fakat diğer inanç grupları da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bayan Skolastika inancı kuvvetli zengin bir Romalı Hıristiyandır. Kendi parasıyla bir hamam yaptırır kentin orta yerine. Taş gibi malzemeler kentin kısmen terkedilmiş, ihmale uğramış, değişen yaşam koşulları karşısında önemlerini yitirmiş binalarından

toparlanır. Pritanaion da en önemli kaynaklarından biridir. İşçiler taşları, blokları söküp üçyüz metre kadar ötedeki hamam inşaatına taşırlar. Harap belediye binası ve etraftaki kalıntılar arasında Artemis'in heykeli de bulunmaktadır. Çalışan işçiler belki işçi şefleri çok tanrılı inanç grubundandır. Tanrıçalarının heykelinin Hıristiyanların inşaatında taş parçası olarak kullanılmasını hazmedemediler herhalde. Bu nedenle heykeli sarıp sarmalayıp gömdüler oracıkta toprağın altına.

Pritanaion'un yani o zamanın Belediye Sarayı'nın kazısı sırasında (1956) tüm kazı ekibini hayretler içinde bırakan bir olayla karşılaşılmıştır. Toprağın derinliklerinde sarılıp sarmalanmış bir heykele ulaşılır. Heykel sanki ölümsüzlük uykusuna yatırılmış gibi özenle gömülmüştür. Büyük olasılıkla bilerek isteyerek oraya saklanmıştır. Bu heykel hemen hepimizin bildiği, hatta yakından tanıdığı **"Çok Memeli"** denilen **Artemis** heykelidir.

Milat öncesinde Efes kentinin sembolü olarak arı motifi benimsenmiştir. Efes sikkelerinin bazılarının bir yüzünde arı diğerinde Artemis vardır. Ayrıca Artemis ve rahibelerine Yunan dili hakimiyetindeki bölgelerin bazılarında **"Melissa"** yani arı adı verilmiştir. Bu nedenle olsa gerek Artemis'in yumruları bir arı oğulunun sembolik gösteriliş biçimidir diyenler olmuştur.

Bu memeler yumurta, üzüm ya da hurma salkımı da değildir.

Bilindiği gibi eski Yunan aleminde insanlar, korktukları, sakındıkları, kendilerince izah edemedikleri doğa olaylarını işin kolayına kaçarak birer tanrı ya da tanrıçaya havale etmişler böylece olayları izah güçlüğünün içinden sıyrılıp çıkmışlardır. Bu tanrılara, tanrıçalara da kendi kafalarında birer insan biçimi vermişler, onları ölümsüz kılmışlar, konuşma, düşünme ve edimlerini insanların yaptıklarıyla büyük benzerlikler gösterecek biçimde şekillendirmişlerdir. İnsan hayalinin yarattığı bu tanrılar, tanrıça ve yarı tanrılar aleminin figüranları ve onların edimleri mitolojik anlatımların konusu olmuştur.

Artemis'de bu mitolojik tanrıçalardan biridir. Kökeni geriye doğ-

ru evrimlerle, benzetmelerle Anadolu'nun anatanrıçası Kibele'ye kadar dayandırılır. Artemis sonrasında bu kez Meryemana Artemis benzeri özelliklerle donatılır.

Kibele de, Artemis de, Meryemana da birer anadır. Analık yaratıcılıktır, verimdir, döldür, tohumdur, meyvedir. Ana, mahsül verendir. İşte bu verim, bu meyve olgusu nedeniyle Artemis'in memeleri mahsul, meyve sembolü olabilecek hemen her şeye benzetilmeye çalışılmıştır. Bunlar memedir denmiştir. Bunlar bal veren arı salkımıdır, hurma sapıdır denmiştir. Oysa bunların hiç birisi Artemis'in yuvarlak ya da oval yumrular biçiminde şekillendirilmiş bu sembollerini açıklamaya yetmemektedir.

Benzetmelerden önemli sayılan bir diğeri de bu yumruların boğa testisleri olabileceği şeklindedir. Artemis tapınağında adak olarak boğa kurban edilirmiş. Boğanın kanlı testisleri alınır torbasıyla, belki de torbasız cellada (avlu) bulunan ağaçtan yapılma büyük Artemis heykelinin boynuna gerdanlık gibi asılırmış. İşte memeler bu boğa testislerinin sembolleştirilmesiymiş. Artemis tapınağının bugün Selçuk Müzesinde bulunan adak yerinin yani sunağın dar yan yüzünde boğa olduğu söylenen büyükçe bir hayvan kabartması vardır. Bu hayvan Artemis'in memelerinin kanlı boğa testisleri olabileceğine kanıt olarak gösterilmektedir...]

SAİNT JEAN (Aziz Yuhanna) BAZİLİKASI

St. Jean, Hz. İsa'nın çarmıha gerilirken annesini emanet ettiği 12 havariden yaşça **en küçüğü** ve eceliyle ölen yegâne müridi. Bu vesile ile hatırlatalım ki, İsa cennetin anahtarlarını da bu havari grubunun **en yaşlısı** olan St. Philippe'e vermeyi uygun bulmuştu. İsa en çok Jean'ı sevdiğini ifade etmişti. Diğerleri içinde en uzun yaşayanı da o olmuştur. Bu süre içinde kendine emanet edilen Meryem'i Bülbül Dağındaki köşesine yerleştirip, zaman zaman kendisiyle yakinen ilgilenmiştir. Jean bir fikir adamı mistik bir düşünürdü. Çevresidekilere yaptığı telkinlerin içinde, herşeyi sevgiye ve sevmeye

dayatmış **"ilk önce insanın kendi kendini sevmesi lazımdır!"** demiştir.

St. Jean'ın Samos Adası dönüşünde öldükten sonra defnedildiği Ayasuluk Tepesindeki bu bazilika İstanbul Aya Sofya'sını inşa ettirenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar İmparator Justinyen ve mimar İzidor... Hemen hemen Aya Sofya boyutlarında olan ve bazilikal stilde inşa ettirilen bu yapının çok kubbeli olması ilginçtir. Toplam olarak nartekste beş, orta nefte ise dört kubbe bulunmaktadır. Çağın dinsel gelenekleri gereği bu tür ibadet yerleri, aziz sayılan kişilerin mezarları üstüne yapılmaktaydı. Örneğin iki kızı ile İmparator Domisien'in hışmına uğruyarak katledilen havari Filip'inde mezarı Hierapolis antik kentinde, onun adını taşıyan bir kilisenin altında, bulunmaktadır. İslâm'da da durum aynı, şu farkla ki, aziz kişilerin mezarları, kutsallıklarıyla tanınan yerlerin mümkün mertebe yakınında olmuştur, Ancak bizim toplumumuzda varlıklı ve saygın kişiler de zaman içinde camilerin hazire adı verilen bahçe/avlularına gömülmüşlerdir...

Bu bazilikanın girişinde gene Aya Sofya'daki gibi nöbetçiler bulunuyordu; bu da bize bazilikanın değerli şeyleri de muhafaza ettiği işaret ediliyor. Nitekim yakın zamanda burada bir define bulunduğu haberi doğrulanmıştır. Ayrıca Bazilikanın atrium'undaki toprağa gömülü küplerin, Romada olduğu gibi, Hıristiyanlıkta da tarımla uğraşan halkın bağışladığı ürünlerle dolu bulunmaktaydı.

Bazilikanın girişinde, bölge topoğrafyasının biçimlendirildiği bir maket önünde duruyoruz Dikkatle ve düşünerek baktığımızda, şu üç kutsal mekânın, adeta **bir üçgen** oluşturmak istercisene, yerleşmiş olduklarına tanık olacağız: Üç ayrı dinin **ilk defa** inşa edilen **Üç Mabedi:** M.Ö.IV. yy. Artemis tapınağı, (Çok tanrılı devre), M.S.VI, yy. St.Jean bazilikası (Bir hıristiyan kilisesi) ve İsa Bey Camii M.S.I XIV yy. (Bir Selçuklu/ İslâm mabedi.) (kişisel bir yaklaşımdır).

Bazilikanın vaftizhane adı verilen salonunda bulunan sekizgen şeklindeki havuz ve buna ilişkin olan **sekiz sayısının** yorumsal

açıklamaları için yorumlar bölümünün sekiz ve sekizgen açıklamalarını okuyunuz.

İSA BEY CAMİİ

Bir Selçuklu yapıtı. Diğerlerinde olduğu gibi, dış görünümü oldukça zengin öğelerle dekore edilmiş. Konya Karatay Medresesindeki gibi, portalinin alınlığında beyaz ve lacivert renkli mermer şerit plakalarla ve ankastre (geçme) uygulamasıyla **küfi** kübik yazı ile Muhammed yazılı. Saygı duyalan, koruyuculuğu ve şefaatından nasip almak istiyenler: O'nun isminin altından onun adını telâffuz ederek camiye girmekten huzur duymaktadır. (Bkz. Kapı)

Ana kapı'ya iki taraflı merdivenle çıkılıyor. Burası, ilk revaklı ve avlulu bir İslâm Selçuklu camiidir.

Meryem Ana Evi: Bir turist rehberi olarak, Selçuk'taki duraklarımızdan ayrı bir önem ve anlamı olan ören yeri. Hz. Meryem'in buraya gelişi, kilisenin mimarisi vs. ilişkin tüm bilgi ve veriler belgelenmiş bulunduğundan, herhangi bir yorum yapmaya gerek görmüyorum...

Kur'an-ı Kerim'in Mekke'de inmiş olan ve 98, ayetten oluşan 19. Meryem suresinde İslâm'ın bu azize ile ilgili yaklaşımı ifade edilmiştir. Orada yazılanlarla ve Meryem'in sadece Hıristiyanlara özgü olmayıp, bizim de **kutlu anamız** olduğunu hatırlatmakla yetineceğim.

Bugün Meryem Ana evinin yanındaki çeşmenin suyu kutsal sayılıyor: Anadolu geleneklerine göre, kutsal yerlerin yanında/içinde bulunan her türden su makbul ve mubarektir. Örnek olarak, Kâbe'deki zemzem, Sumela Manastırı, Antakya St. Pierre Kilisesi, Tarsus St. Paul Evi... (Bkz. Su) Bazı yorumcular Meryem Ana'yı Ay Tanrıçası Artemis'le özdeştiriyorlar.

Bu özdeştirmeyle ilgisi var mı yok mu, bilemiyorum ama, bazı Orta Çağ Meryem ikonalarında Meryem'in ayaklarının altında detay olarak, bir ay (hilâl) ilâve edilerek gösterilmek istenmesi, en azından düşündürücüdür. Zira Artemis Tapınağı da Bülbül Dağı'nın eteğindeki ovada bulunuyordu?..

Meryem Ama Evi'nin bugün bulunduğu ve Bülbül Dağı (Mont rossignol) olarak adlanmasının bir nedeni olup olmadığı hususunda yaptığım incelemenin aşağıya çıkardığım sonucuna göre, kararı gene siz okuyucularıma bırakıyorum:

Bülbül, evrensel olarak, şarkı nağmeleriyle, nağmelerinin güzelliği ile ün yapmış ötücü bir kuş. Ünlü Yunan filozofu Platon'da çeşitli vesilelerle bülbülü övücü ifadelerde bulunmuştur. Özellikle Japonya'da çok önem verilen, saygın bir kuş. Hemen tüm şairler onu aşk'la ölüm arasındaki samimi bağı dile getiren, bir aşk şarkıcısı (hanendesi) olarak, dillendirmişlerdir.

Romeo ve Juliette tiyatro oyunun 5. perdesinde, bülbül, bitmekte olan gecenin içinde, bir tarla kuşuna karşı karşıyadır. Bülbül burada, bir aşk şarkıcısı olarak, şafağın haberciliğini ve bir ayrılığın başlıyacağını bildirir gibidir. Bu melankolik nağmelerden edinilen izlenim, şayet iki aşık bülbülu dinlerlerse, hep birlikte olur, ama sonuçta ölüme maruz kalırlar. Şayet tarla kuşuna inanırlarsa, hayatları kurtulur ama birbirlerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Bülbül kulağa hoş gelen cıvıltısıyla geceleri uyanık tutan ve büyüleyici kılan, ertesi günün olabilecek tehlikelerini unutturan bir sihirbaz gibidir...

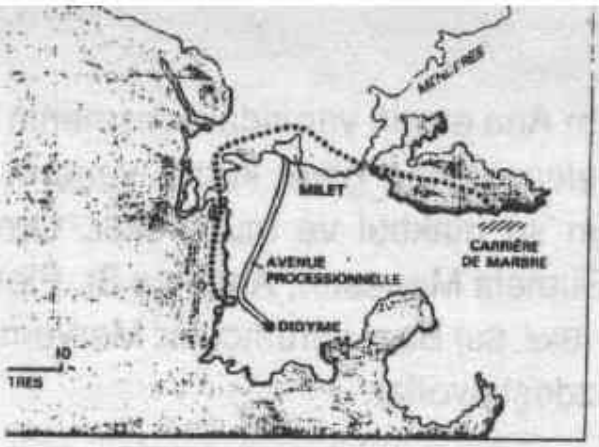

didimin haritada görülüşü

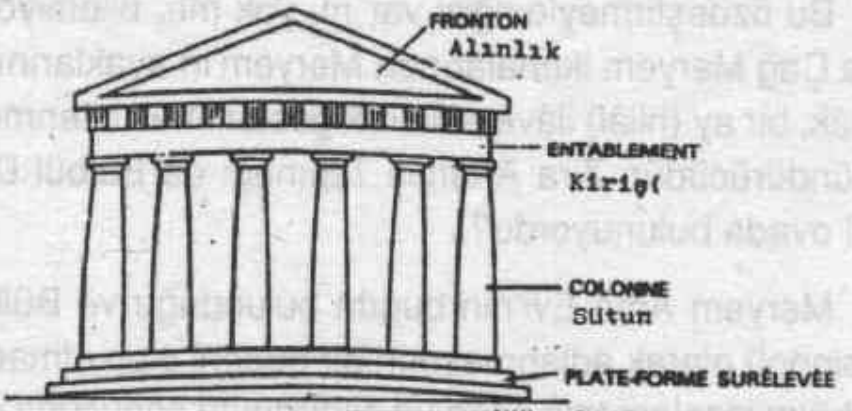

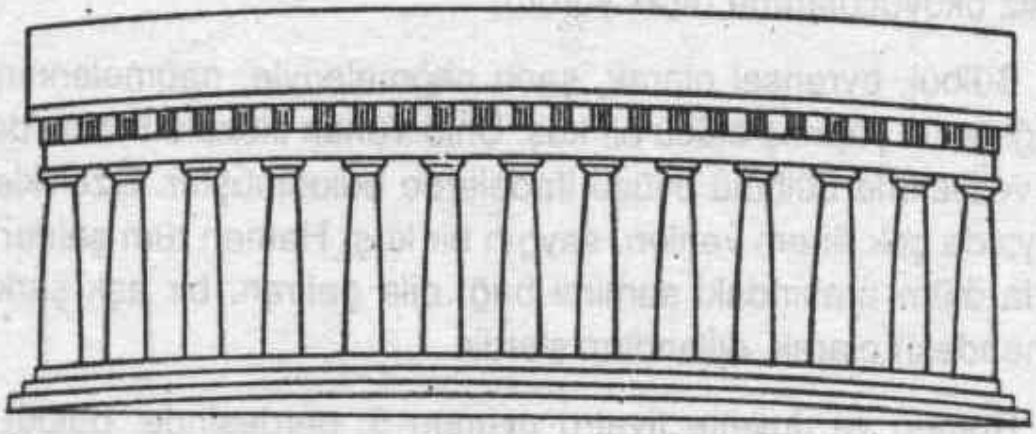

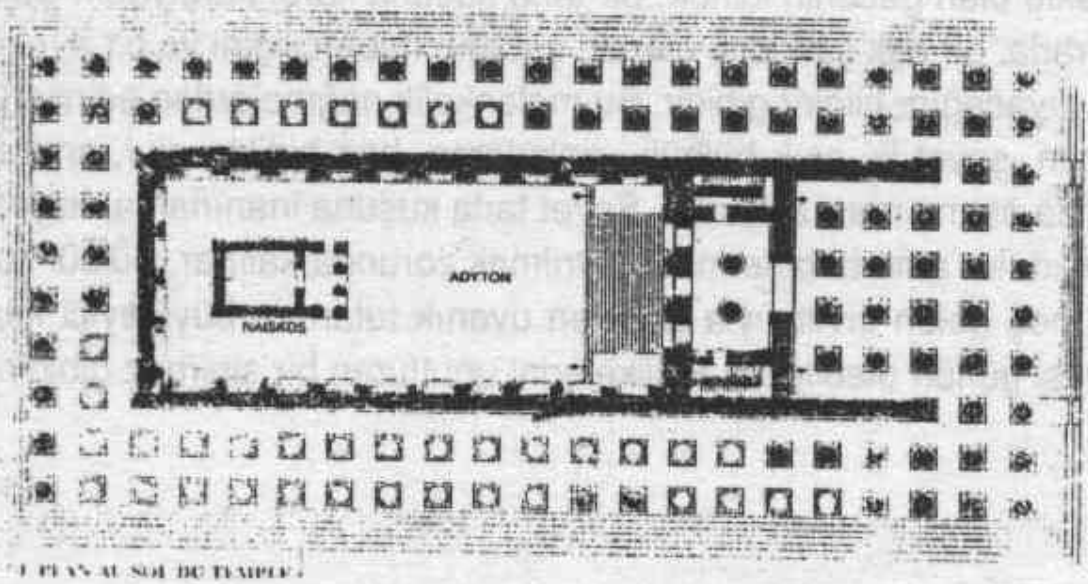

2 : PLAN AU SOL DU TEMPLE

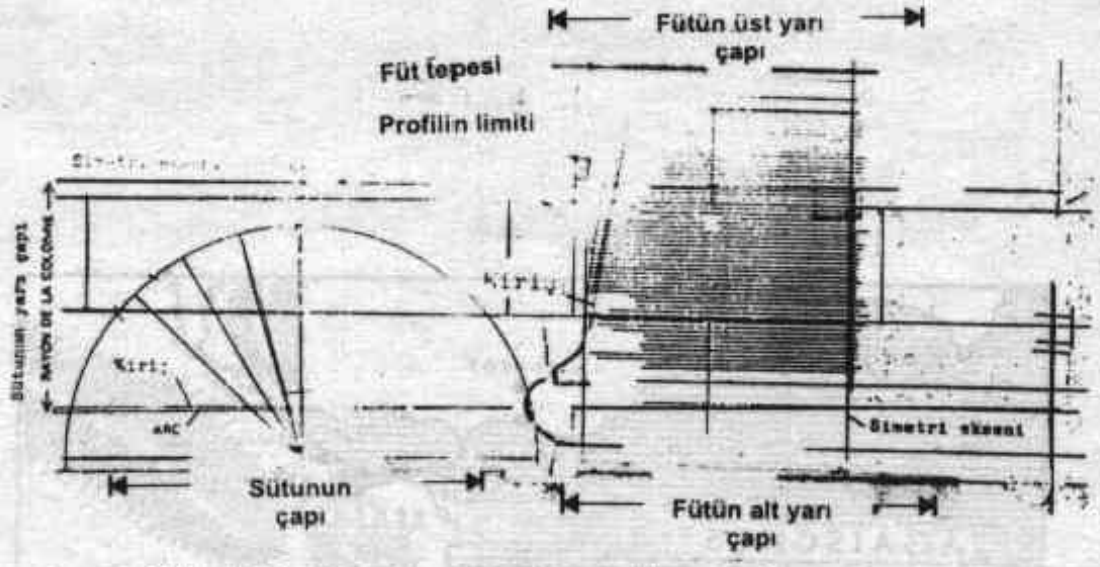

Didim Apollon tapınağının geleceğe yönelik yapım planları, Alman Arkeoloji Enstitüsünün de katılımlarıyla, Helenistik mimari uzmanı arkeolog Lothar HASELBERGER tarafından 1977:1980 yılları arasında keşfedilmiştir. Bu plan Naos'un girişteki sağ duvarı üzerinde, belli-belirsiz bir netlikte, bu gün bile farkedilebilmektedir.

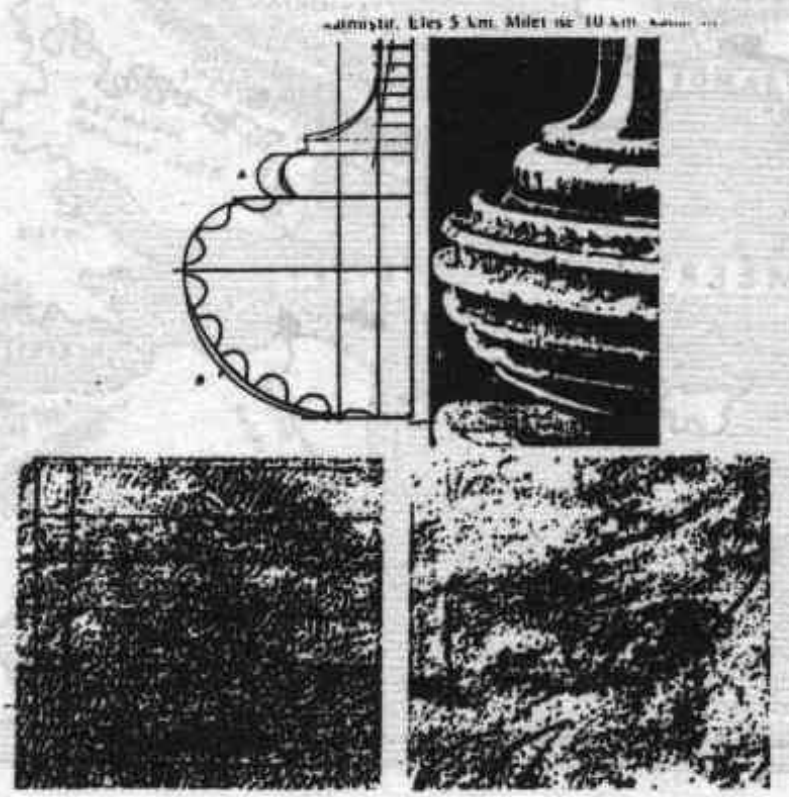

tapınak sütun planı

Efes, Prien ve Milet şehirleri görünüşü

DİDİM

Anadolu'daki İyon tapınaklarının en büyük olanı Kibele kültünün girmediği tek yer. Akdeniz havzasındaki kehânet merkezlerinden biri. Oraküler bir merkez olmâ adını, Lâtince yalvarmak, yakarmak, konuşmak kökünden türetilen (oraculum)dan alıyor. Bu sözcük aynı zamanda kâhinin tanrı ile kurduğu ilişki anlamını da içeriyordu. Kâhinlik, doğal olayları ya da insan yapısı nesneleri gözlemliyerek, ya da "tanrısal güçler"le ilişki kurarak, geleceği söyleme sanatı. Batı'da özellikle astroloji biçiminde yaygınlaşmıştır. Halk arasında yaygın biçimi ise (falcılık) olarak adlandırılır, Apollon, aslında Yunanca değil. İlyada'da Likyalı, diye geçiyor. Bu bakımdan İyonlar gelmeden önce de Anadolu'da bir Apollon kültünün varolduğu anlaşılıyor.

Gizleme ve yoruma dayalı kehânetin temelini dış olgulardan çıkarılan sonuçlar oluşturur. Sezgiye dayalı kehanette ise istenç dışı duyu ve hareketler ile zihinsel izlenimlere başvurulur.

Falcılık Anadolu'da, daha çok Çingene toplulukları arasında, yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Cincilik, bakıcılık... gibi adlarla anılan falcılık, suya bakma, kurşun dökme, köz tütsü, kürek kemiği, kahve bakla gibi objelerle yapılmaktaydı. Avrupada ise daha çok kristal küreye bakarak, danışan kimsenin geçmiş ve geleceği hakkında kehânette bulunuyordu...

Didim'deki Apollon tapınağı Hıristiyanlık yasaklayıncaya dek, bir kehanet merkezi olma işlevini sürdürmüştür. Mitolojik tanrılar artık etkili olamayınca insanlar gizli-mistik güçlere baş vurma gereğini duymuşlardır. Diğer Yunan tapınakları gibi görkemli olması arzu edilen tapınağın çeşitli nedenlerle bitirilemediğini biliyoruz. Bu nedenle olmalıdır ki, bu vecibeyi devralacak olan gelecek kuşaklara tapınağın yarım kalan mimari projesiyle ilgili plan ve proje naos duvarının iç kısmına oyularak işlenmiştir.

Güneşin durumuna göre güçlükle seçilebilen bu, doğru ve dairelerin arasındaki orantı, uyum ve ölçümlerin o zamanın ölçülerine

göre, ilimsel bir karakter taşıdığı kanıtlanmış bulunuyor. 2 cm aralıklı 20 m. uzunluğundaki çizgilerle, 4.5 m. çapındaki daire, fütlerin bombe hesaplarını yapılmasını içine başvuracak ölçeklerdir. (Bkz. Fotoğraf)

Didim tapınağındaki bazı öğelerde sayıların simgesel anlam ve değerlerine de özen gösterildiğini gözlemekteyiz. Örneğin pronaos'a çıkan merdivenin basamak adedi uğurlu. sayılan sağ ayakla başlandığında, tapınağın pronaosuna da gene sağ ayakla giriliyordu. Apollon'un uğurlu sayısı (7)'dir. Bunun için ayinler, adaklar hep ayın yedinci günleri yapılıyordu. Apollon ayın yedinci günü doğmuştu. Apollon'un **Orfe**'ye verdiği **Lirin**'de 7 kirişi vardı. Yedi 4+3=7 dir. Dört dünya, üç ise gök'tür bu bakımdan yedi sayısı yerle göğü birleştiren gizemli bir sayı olarak, saygınlık kazanıyordu. Nitekim tapınağı çepeçevre dolaşan basamakların sayısı da yediydi.. Daha sonra bu basamaklar atletizm yarışmalarını seyir için bir tribün olarak kulanılmıştır. Tapınağın yan uzun yan kenarlarında, 21, kısa kenarlarında ise 10 nar sütun, dipteros planına göre, tapınağı çevrelemekteydi.

Aslında M.Ö. VII. yy.'dan itibaren ilk yapılan Hera tapınağından itibaren, tapınakları çevreleyen önceleri ahşap olan bu sütunlar, tapınağı kötü ruhlardan koruyan birer gardiyan olarak düşünülmekteydi. Bu geleneğin bir yansıması olmalıdır ki, Apollon tapınaklarında da mistik yedi sayısı üç katı güçlendirilmiş gardiyanlar, onun manevi koruyuculuğuna üstlenmişlerdir... (3x7=21) (Bkz. Yedi Sayısı)

Arşitravın üstünde Gorgon (Meduza) başlarıyla süslü friz bulunmaktadır. Meduza'nın buradaki işlevi, çoğu kez önemli kişilerin lahitlerinin dışında olduğu gibi, o yeri, o şeyin ruhunu **kem gözlerden** korumak, art niyetli olanları, tanrıça Athena'nın verdiği güçle, taş haline getirmekti.

Günümüz Anadolu kültüründe de yaygın bir şekilde yerleşmiş olan **göz,** özellikle **mavi göz** şeklindeki [namaz boncuklarının) Meduza'nın bir uzantısı olduğu düşünebiliriz. Unutmamak gerekir ki,

günümüzün modern savaşlarında da en etkin olan silah gene o silah'ın kendisi olmuş ve olmaktadır. Tanka karşı tank, uçağa karşı uçak ve göze karşı göz...

Tapınağın bitirilebilen yeri Naos'un içindeki Naiskos (Küçük Naos)tur. Tanrı heykeli burada bulunmaktaydı. Naos'a giriş veren 29 m. uzunluğundaki iki galeri Yunan mimarisinin ilk tonozlu yapı örneği olmuştur.

Yönetimi Büyük İskender tarafından Milet'e verilmiş olan Didim Apollon tapınağı ile Milet aşağı Agorası arasındaki 16 km. yol adak ayinleri sırasında oluşan kortejler tarafından bir kaç etapa bölünerek, katediliyordu. Bu amaçla olsa gerek, yolun aşağı yukarı yarısındaki Akköy'de bir şapel kalıntısına rastlanılmıştır. Adı geçen kutsal yol Didime varış ucunda, kalıntıları açık bir şekilde görülen adak eşyası satan dükkanlar, danıştıkları sorularının cevaplarını beklemek için insanların geçici olarak konakladıkları pansiyon denilebilecek lojmanların temel kalıntıları olması muhtemeldir...

Bu yolun tabanının gayet muntazam malta taşıyla döşeli olması tapınağa ve ona ulaştıran yola verilen önemin bir göstergesidir.

Yunan tapınaklarının gerek mimari, gerekse dekoratif özelikleri Roma'dan farklı. Yunanda bu dinsel yapıların daha çok dıştan görülen taraflarına önem veriliyor. Dışı içlerine oranla daha güzel ve gösterişli. Roma'da tersi. Tıpkı Selçuklu camilerinin, öncelikle kapılarına verdiği önem gibi. Osmanlı camileri ise, Bursa Ulu camiin'de gözlendiği gibi, dışı mümkün olduğu kadar sade, yalın, içi ise özellikle mihrapları, son derece süslü, sevimli.. kılınmaya çalışılmış. Önemli olan dış görünüş değil, Kalp'tir dercesine, bir yaklaşım...

Didim tapınağında çatıyı taşıyan o görkemli sütunların kaideleri, yapıldığı devrin sanat akım ve anlayışına göre, çeşitli motiflerle dekore edilmiş. Bu sütunlar hep ayrı zamanlarda ve sanatkârlar tarafından işlenmiş olmalılar ki, hepsinde farklı öğeler bulunuyor. Bazen mitolojik, bazen de doğa ile ilgili..

Yunan mitolojik geleneğine göre, Zeus'le Demeter'in kızı olan Persephone (Kore) Sicilya ovasında arkadaşlarıyla çiçek toplarken ölüler ülkesi tanrıçası olan Hades tarafından yeraltına kaçırılmıştı. Gene çiçek, tıpkı kelebekler gibi, ölülerin ruhunu simgelemekteydi. Bu bakımdan çiçek çoğu kez ruhun başlıca örneği, manevi bir merkez oluyordu. Anlamı rengine göre değişmekteydi. Örneğin, sarı güneş, kırmızı kan, mavi ise, gerçek olmayan rüyalarla ilgiliydi. Öte yandan, kimi kez sanatkâr, çiçek motiflerini, pasif prensiplerin, çocukluk ve tazeliğin, temizliğin veya bir yeni bir yaşam ve başlangıcının sembolü olarak ta kullanmış bulunuyor.

Romalılar yunanlılara **grek** adını vermişlerdi. İran, Arap ve Türkler ise **İon**'dan türeyen Yunan dediler.

Yunan tapınakları kilise, ya da cami gibi, içinde halkın toplandığı bir yapı olmamışlardır. Tapınak bir tanrı evidir. İçine ancak rahipler girebilir ve adını taşıdığı tanrı ya da tanrıçanın heykelini korurdu.

MİLET

Nehir ağzında, ya da yakınında kent kuranların kaderi burada da kendini gösteriyor. Büyük Menderes (Meandros) sahili dodurarak koskoca bir ova oluşturmuş (Söke Ovası). Lade adası bile bir hayli içeride kalmış onu'da yutmuş. Vaktiyle iki limanı ve üç agorasıyla çok aktif olan bu liman kenti, nehir tanrısının hışmına uğramış. Okeanos ve Tetis'in oğlu olan Meandros için Milet halkı ayaklanmış ve bu acımasız tanrıyı dava etmişler (?) Yargıç bu suçlamayı yerinde bulmuş, ama o gene limanları milleriyle doldurmaya körletmeye devam etmiş... Benzeri olay Efes, Prien'de de gerçekleşiyor. Milattan sonraki I, ve II. yüzyıllardan sonra, yöreye ve olaya göre, mitolojik tanrılara olan güvenin azalması, hatta bitmesinin nedenlerinin başında geliyor bu olay...

Akdeniz havzasında 12 kişilik kadrosuyla, Yunan ve Roma'da da görev yapan Olimpos tanrıları: Bunlar, baş tanrı Zeus (Jüpiter)'in

emrinde. Bir bakanlar kurulu gibi. Her bir bakanın (tanrının) görevi farklı. Kendilerine inananlara kendilerini seçenlere tanrı yapanlara hizmet aşkıyla çalışıyorlar... Ama bir gün geldi, onun oturduğu Olimpos dağına çıkıldı orada boş bir otoritenin varlığı gözlendi.

Öte yandan bu tanrılardan ne diledilerse gerçekleşmeyince başka ülkelerin tanrı ve tanrıçalarına sempati duyuldu. Kâhinlere danışmaya başlandı; hatta tanrıları bir kenara bırakıp, kendilerini yönetenleri, ölümlerinden sonra, tabulaştırıp, adlarına mabetler inşa ettiler...

Kahinler, tanrı inancına kişisel yeteneklerini ekliyordu. Kehânette bulunan sözde din adamlarıydılar...

Miletos, Milet şehrinin kurucu kahramanı. Efsaneye göre, Apollon'un oğludur. Girit Adasında doğmuştur; ancak Minos onu adadan sürmüştür. O da Anadoluya geçip Meandros ırmak tanrısının kızıyla evlenmiş. İki çocuğu olmuş. Birinin adı Kaunos, diğeri Biblys. Daha sonra bu iki kardeş evleniyorlar ve babalarının hışmına uğradıklarından kaçıyor ve Kaunos kentini kuruyorlar... (Bkz. Kaunos)

Milet'te büyük bir hamam var. Faustina. Ayrıca başka hamamlar da bulunuyor. İmarator Marc Aurene'in karısı Asclepion'da gördüğü tedavi sonucu, iyileşmesi dolayısıyla halkına ve tanrısına bir şükran borcu olarak, karısının adını taşıyan bu hamamı yaptırdı. Kaldaryumunda nehir tanrısının bir heykeli bulunuyor ve sıcak su bir aslanın ağzında akıtılıyor. Aslan ağzından akıtılan suyun kutsallaştığı inancı burada da gözleniyor. Hamam olayına tekrar dönerken şu görüşlere de yer vermek gerekecek: Hamam, özellikle Roma'da başlıyan ve kısa zamanda son derece rağmen bulup yaygınlaşan bir kamu hizmeti.

Hamama girenler tıpkı bir tapınaktaki gibi, kendilerini başka bir âlemde hissediyorlar. Çünkü orada dünyayı yaratan dört gücün varlığına tanık oluyorlar. **Hava, ateş, su ve toprak...** Bu dört eleman kendi aralalarında birleşmeler (sentezler), oluşturuyorlar. Öncelikle maddenin üç halini, yani **sıvı, katı** ve **gaz.** Sıvı olan sudur, katı, ateş, gaz ise buhardır. Hamamda su ve ateş karşı karşıya olup karşıtları ve zıtlıkların bir sentezini oluşturmaktadırlar ve **Kozmik Birli-**

ğl ifade etmektedirler. Ateş sıcaklık ve kuruyu, su soğukluk ve yaşı, ifade ettiğinden, bunların birleşmesi ise buharın oluşmasına neden oluyor... (Bkz. Hieropolis)

Milette yerleşim, Selçuklu sonrasına kadar, kesintisiz, devam etmiş. Bir sahil kenti, mümbit topraklar... Kozmopolit bir halkı var. Yahudilere ait sinagoklar, Apollon kültünün yapıldığı Delfinion ve Serapis tapınakları... bulunuyor.. Aşağı Agora'da Didim tapınağına giden kortejin altından geçtiği bir kapı... Stadyum henüz kazılmamış Milet Hippodomas planlı ileriye dönük ilk bilimsel şehirciliğin başladığı kent. Diğer sahil yerleşimlerinde olduğu gibi (Deniz, Liman, kıyı ovası ve akropol) doğal savunmadan yararlanıyor. Akropol ikinci plânda (Kalabak Tepe). Sonradan Romalılaştırılan tiyatrosunun inşaatı sırasında işverenle işçiler arasında bir anlaşmazlık çıkmış ve yapılan grev, **dünyanın ilk işçi grevi** olarak tanınmıştır. Sonunda alınan hakem kararı oturma sıralarından birinin üstüne yada kapısı kazılmış (?)

Tiyatro orkestrasında, diğer Yunan tiyatrolarında görüldüğü gibi, kozmik bir tanrı olan **(Dionizos)** adına bir sunak bulunuyor. Assos, Efes, Bergama, Knidos, Halikarnas, Antifellos... tiyatrosu gibi o da doğaya dönük...

BAFA GÖLÜ

(Ansiklopedik bilgi)

Ege bölgesinin en büyük gölüdür. 60 km2 denizden yüksekliği ise 2 m. dir. Büyük Menderes Irmağı'nın denize döküldüğü yerin çok yakınında yer alır. B. Menderes eskiden Latmos Körfezinde denize dökülüyordu. Bugün göl kıyısında yıkıntıları bulunan Herakleia kenti de bu körfezin doğu kıyısında yer alıyordu. Irmağın taşıdığı alüvyonların birikmesiyle Latmos körfezi önce tuzlu göl haline geldi. Doğal set gerisinde toplanan fazla sularla düzeyi yükselince, kuzeydeki sığ Çerçer koyunu kaplıyarak alanını genişletti. Fazla suyunu batı ucundaki bir gideğenle B. Menderes Irmağına akıtarak yavaş yavaş bir tatlı su gölüne dönüştü.

Gediz vaktiyle İzmir Körfezine dökülüyordu. 1886 yılında nehrin yatağı değiştirildi. Kuzey batıya çevrildi. Ne yazık ki İzmir'de bunu olanaklı kılan koşullar başka yerlerde Efes, Milet, Prien... uygulanmadı.

Doğal bir set gölü olan Bafa gölünde, üzerinde tarihi kalıntılar olan 3 ada bulunuyor.

1970'lere değin bir özel mülkken, daha sonra hazineye devredilen bu gölde bir balıkçılık kooperatifi etkinlik gösterir. Avlanan kerevit ve balıkların bir bölümü son yıllara değin yurt dışına bile satılmaktaydı.

İLYAS BEY CAMİİ

1404 Menteş Beyi tarafından yaptırılıyor. Mimari ve estetik tekniği yönünden Selçuklulardan uzaklaşmış. Kubbeli camilerin ilki. Kare plândan Türk üçgenleri ile kubbe yuvarlağına geçiş başlamakta ve mukarrnaslar istiridye biçiminde tromplarla son bulmaktadırlar. Uzun yıllar hizmet vermiş bu cami uzmanların nazarında gerçek bir sanat anıtı...

PRİEN

Teraslar üstüne kurulmuş, bir **dağ ova** ve **nehir** kenti. Akropolündeki Athena onu Meandros'un gazabından koruyamamış, o da ovanın kenarında bir dağın kucağında mahsur kalmış. Fazla Romalılaşmamış bir kent. Kalıntılar arasında hamam'dan söz edilmiyor. İki Yunan jimnazyumu var. Athena dorukta, Zeus bile bir alttaki terasta ve sunak boyutlarında bırakılmış. Pers istilâsına karşı kurulmuş olan 12 İyon Federasyonun bir üyesi ve yönetim merkezi. Yamacına yaslandığı Samsun (Mikael) dağının doruğunda bir kastel bulunuyor. Federasyon belkide toplantılarını burada yapıyordu (?) Athena tapınağı, bilgili deneyli bir mimara, Halikarnas Mosolesi'nin mimarına yaptırılmış.

Yunanlı denge ve düzeni seviyor. Tapınağı bir muhafız gibi çevreleyen sütunlar da bir insanın baş ve gövdesi arasındaki orana benzerlik dikkate alınmış. Opistodomos'unda bir Athena heykeli olması gereken bu tapınağın, üzerine oturduğu platform'da Göreme Barbara Kilisesinin kubbesinde gördüğümüz ve İkonoklazma krizi süresinci yapılan simgesel **Deizis** motifleri kazılmış. Son terasta yamaca doğru, varlıklı kişilerin oturduğu sanılan ve daha farklı bir mimarisi olan evlerin bulunduğu bir mahalle. Burada bir Kore tapınağının varlığı söz konusu. Evler Pompei evlerine benziyor. Damlar tipik Anadolu evlerinin kiremit örtüsü ile kaplı, beyaz badanalı. Kentin sokakları Miletteki gibi Hippodomas (ızgara)) planlı.

Ünlü gezgin Seton Lloyd "Türklerin tarihi" adlı yapıtında şunları yazmış: Bergama'nın coşkusundan ve gösterişinden birden Priene'nin alçak gönüllü güzelliğine geçmek, tıpkı Memling'in "Kıyamet Günü'nden Van Eyck'in bir iç mekânına geçmek gibi başka bir dünyaya girmektir...) (XN ve XV. yy.larda yaşamış ünlü Hollandalı ressamlar)

AFRODİSİAS

Kendine özgü bir sanat ekolune sahip, ilim, spor ve ibadet etkinliklerinin en yoğun olduğu bir Karya kenti. Burada ilk yerleşimin başlangıcı, çıkarılan Bronz çağı kalıntılarının yaşına kadar tarihleniyor.

Kentin özellikleri başta, bugün bile kullanılabilecek kadar iyi korunmuş bir stadyum, **Afrodit tapınağı** ve ünlü bir heykeltraşlık okuluna sahip olması Hıristiyanlıkta önemli bir piskoposluk merkezi olarak tanınması.

Tapınak IV. yüzyılda inşa edilmiş. Afrodit çok müridi olan bir tanrıça, bu yönden tek tanrılığa geçişte önemli bir rol oynadığı ileri sürülüyor. Kent, başka yerlerde görülmeyen, oldukça büyük bir **olimpik havuza** da sahip. Stadyumu ve havuzu nedeniyle, çevre insanları zaman zaman Afrodiasta bir araya gelme ve kaynaşma

olanağını bulmaktaydılar. Tapınağın etrafında tıp ve felsefe eğitiminin yapıldığı bilinen tesislerin kalıntıları çıkmışdır. Bu da bize, cami küliyeleri, ya da Hıristiyan kiliselerine bitişik olan eğitimle ilgili kurumların varlığı arasında bir benzerliği anımsatıyor. **Kültür ve kültün bir arada oluşu...** Mermer bu kentte kutsallığı olan bir madde. Çünkü yeraltından çıkıyor, aynı zamanda fikirlerini ise şekillendirip somutlaştırmaya yarıyor.

Halk agorasında M. S. III yüzyılda Roma'nın geçirdiği ekonomik kriz nedeniyle fiyatlara konulan narh'la ilgili yazıtlara rastlanmıştır.

Afrodit denizden gelen bir tanrıça. İstiridye içinde doğmuş ve Kıbrıs Adaşına çıkmış. İstiridye, içinde inci gibi değerli bir madde taşıdığından bir dekoratif öğe olarak kullanılmıştır. İslâm'da da var. Afrodit kültünün bu nedenle daha çok kıyı kentlerinde yayılma eğilimi gösterdiği ileri sürülüyor. (Bkz. İstiridye)

Bir aşk, sevgi ve güzellik tanrıçası. Sevgiyi, sevişmeyi simgeleyen bu tanrıça. Bu özelliğinden olsa gerek, insanlar hep onun etrafında birleşip bir araya gelmek istemişler. Geniş sportif inkanlara sahip olan Afrodisias kenti, düzenlediği festivaller ve olimpiyat yarışmalarıyla bu birleşmeyi yardımcı olmuştur. Aslında dünya çapında yapılagelmekte olan olimpiyatların amacı, bugün de dünya uluslarını birleştirip, kaynaşmalarını sağlamak değil mi?..

Aslında şehirde sürekli olarak, 10.000 kadar insan yaşıyor. Oysa stadyum 30.000 kişilik. Bu da Afrodisias'ın bir festival şehri olduğunu gösteriyor.

Anadoluda ilk tanrıçalık Kibele ile başlamış, Didim hariç, diğer tapınım yerlerine girmiş, onların alt yapılarında manevi varlığını sürdürerek, daima yaşamış ve anılmıştır. Bu konuda en belirgin örnekler Aizane ve Sardes tapınaklarında görülüyor. Yani Kibele kültü geçmişe saygı kabilinden, devam etmiştir. Afrodit ise son tanrıça olmuştur. Afroditin bu özellikleri onu, tek tanrı inancına geçiş döneminin sondan bir önceki halkası yapmıştır! Çünkü Mitolojik tanrılar

Hıristiyanlığın yayılma aşamasında mevcut iken, daha sonra onlara olan güven, verilen önem kaybolduğundan, vaktiyle halklarıyla birlikte o tanrılara tapan krallar da tanrılaştırılmıştır II ve III yüzyıllar kral kültü'nün yaşandığı ve insanların inançlarını teke doğru yöneltmeye başladıkları bir dönem olmuştur. Anadolu'da, mitolojik tanrı kadınla başlamış ve kadınla son bulmuştur...

Eros, bazı efsanelere göre, onun Hermes'le birleşmesinden doğan oğludur. İnsanları oklarıyla kovalayan ve yaralayan kanatlı, alaycı ve yaramaz, ama giderek tehlikeli bir çocuk biçimine de girerek, aşk destanlarına adını yazdırır. Eros'un Miletos kralının kızı olan Psyke ile olan aşk serüveni sonunda annesi Afrodit'in kıskançlık nedeniyle, yaptığı olumsuz girişimlere rağmen, onunla aşk hayatı yaşadığı zaman henüz 10 yaşında bir çocuk olduğunu göz önüne alırsak, aşk dürtülerinin oğlan çocuklarında bu yaşlarda başladığına kabul etmemiz gerekecek...

HİERAPOLİS

İlk çekirdek yapı Frigyalılar tarafından Cin deliği ya da Plutoium denilen kutsal bir yerin etrafında oluşturularak gelişmiştir. Akropolü olmayan bir kent. Anadolunun bir numaralı sismik (deprem) bölgesi. Ülkemizin diğer, irili ufaklı göllerinin bulunduğu kesimleri gibi, fay hattı üzerinde olmanın olumsuz sonuçlarına katlanmak zorunda olan bölgelerimizden biri.. Aslında Romalı'da bunun farkındaydı ama, bilinen şifalı yeraltı suları bu rizke galebe çalmıştı. Bu nedenle sağlığa olan yararları etrafa yayılınca, hızla yoğun bir yerleşim merkezi haline geldi. Kozmopolit bir halkı olduğundan, bunların herbirinin inandığı tanrı ve tanrıçalara ait tapınaklar yapılınca **(tapınaklar şehri)** olarak tanındı. Bu sayede ulaştığı kutsallık aşaması, dinsel bir kimliğe sahip olması Hierapolis'e bir tür dokunulmazlık avantajı da sağlamıştı. Bu nedenle, Hıristiyanlığa kadar, şehirde sur inşa edilme gereği duyulmamıştı. Görülen surlar Hıristiyanlıktan sonra yapılmış ve bu nedenle şehir kapıları surların içinde kalmıştır.

Hierapolisin bir **"kür merkezi"** olması, tarihte ilk turizm hareketlerini, (Balneoloji-kaplıca turizmi) adı altında, başlatan bir yer olmuştur. Bu kent aynı zamanda Çal Dağından kaynaklanan suyun halı yıkama/ boyama gibi işlemlerinde de kullanışlı bulunduğundan, Romaya bile halı ihraç eden **ilk halıcılık enstitüsünün** burada kurulduğu ileri sürülmektedir.

Bizansta, ilk gecekondu diyebileceğimiz tipte, çarpık yerleşim bu kentte görülüyor. M.S.IV. yy. Roma ikiye ayrılır ve zayıflar. Bu durumda doğudan batıya sürekli tehditler başlar. İran'dan ve Suriye'den, sızmalar olur. Bu korsan sızmalar orta çağa kadar devam eder, Böylesine bir vur/kaç döneminin, organize bir terör örgütü haline dönüştüğü Arkadius ve Justinyenin imparator olduğu V ve VI. yüzyıllardan sonra yapımı başlayan surlar, VI ve VII. yüzyıllardaki Abbasi ve Emevilerin saldırılarını da göğüslemeye hizmet etmiştir.

Hierapolis Küçük Asya'nın en büyük akropolüne sahipti. Şu anda 1200 kadar çeşitli mimari stilde inşa edilmiş mezar yapıtı var. Aslında kentin nüfusu bu sayı ile orantılı değil. Nedenlerini şöyle özetliyebiliyoruz:

- Hierapolis'e gelenler zaten hasta. Sonuçta ölümleri burada oluyor; kutsallığı olan bir şehir olduğundan, aynı yere defnediliyorlar.

- Başka bölgelerde ölen insanlar da, mezarlarının kutsal yerlerde olmasını arzu ettiklerinden, vasiyetleri üzerine buraya defnediliyorlar.

- Hierapolis'in kendi yerli halkı da normal olarak, doğdukları ülkede gömülmek istemişlerdir.

Sarkofaj tipindeki bu mezarların zengin, varlıklı kimselere ait olmasına da normal bir gözle bakıyoruz. Mezar yapıtlarındaki çeşitlilik, şüphesiz ölen şahsın sürekli yaşadığı memleketin örf ve adetlerine, mimari geleneklerine uygun olmalarından kaynaklanıyor.

Mezarların böylesine görkemli yapılışının nedeni, öbür dünya inancının gelişmiş olması ve sonuçta **ölüye** ve **ölüme** gösterilen saygı ile ilgili.

Hierapolis'in sadece bir kür merkezi olduğu devirlerde su ve suyla ilgili kurumların ziyaretçilerin isteğini karşılayabilecek bir yeterlilikte olması gerekiyordu. Bu bakımdan hamam çok; ancak Hıristiyanlığa geçişte, bu sefer kilise adını taşıyacak mabetlere de o derece gereksinim duyuldu. Bu nedenle, birçok hamam, az bir tadilat sonunda, kiliseye çevrildi. Bu transformasyon girişimlerinde şüphesiz, bir hamamın normal işlevi ile kiliseninki arasında fiziksel olduğu kadar psikolojik açıdan da bir benzerlik ve yakınlığın varlığı etkili olmuştur: **Hamam bedenin maddesel olan temizliğini, kilise ise, ruhun temizlenmesi amacına yönelik** istekleri karşılayan yapılar oluyorlardı... (Yazarın yorumudur)

Bir alıntı: [Romalı Su'da tanrısal gizemli bir güç olduğuna inanmış ve bunun için suyu taşıyan nehirlerin tanrılığına katılarak onları bir süre için tanrılaştırılmıştır. Suya olan tutkusu nedeniyle suyun ayağına gitmiş ve şehirleri kurarken engel ve uzaklık tanımadan, halkını suya kavuşturmayı ön plana almıştır.

Romalı suyun, verdiği fiziksel rahatlıktan yararlanmış ve onu tıbbî bir tedavi yöntemi olarak kullanabilmek için ısısını insan vücudunun eşit kılmaya çalışmış, suyu ısıtmış, ya da aslında sıcak olarak gelen suya daha fazla ilgi göstererek onu hamamlarında kullanmıştır.

Hamamlar daha sonra, içinde genelevlerin de bulunduğu yapı komplesleri ve temizlik isteğinden daha çok cinselliğin tatmin edildiği mekânlar haline gelmişlerdir.

Aynı zamanda köleler ve şaraplar eşliğinde hoş kokulu çiçekler arasında su yerine şaraplar içilen ve hatta Neron'un annesinin yaptığı gibi, eşek sütü ile doldurulmuş küvetlerde yapılan banyolarla, zevk alemlerine dönüşmüşlerdi.

Hıristiyanlıkla beraber eski Roma hamamlarının dünyevi zevklerin tatmin edildiği bir mekân olarak kullanılmasına bir tepki olarak, banyo kültüründen uzaklaşılıyor. Yıkanmamış vücut dindarlığın işareti olarak kabul ediliyor. Sadece zenginler evlerinden basit, ahşap, kimi kez mermer kuvetlerde, pek sık olmamak koşuluyla yıkanıyorlar.

Kraliçeler bile tüm hayatları boyunca sadece doğumda ve evlenmeden önce iki kez yıkandıklarını övünerek söylüyorlardı. Sonuç olarak bu çağın toplumunda vücut temizliği uygunsuz bulunuyor, ter kokusunun daha çekici özelliği olduğu kabul ediliyordu.

Nitekim, Napoleon, eşi Jozefin'e "3 haftaya kadar geri döneceğim, ben gelene kadar kesinlikle yıkanma, diye haber gönderdiği söylenmektedir!"

Haçlılar Müslüman ülkelerden dönünce Avrupa'da banyo kültürü yeniden canlanmış oluyor.

İslamiyet öncesinde Orta Asya'da yaşarken suyu kutsal kabul eden, ona **Hayat** diyen Türkler bu kutsal suyu kirletmemek için banyo alışkanlığından uzak durmuşlardı.

İslam dini çıkınca Arap kültürü Roma'dan bir çok kültür yanında hamam kültürünü de edinmeyi benimsemiştir. Nitekim temizlik imandan gelir" denilmişti.

Hamam Arapça "Sıcak yer" veya sıcaklık yayan yer demektir. İlkin Emeviler Suriye'de hamam inşa etmişler. ardından her gittikleri yerde bir cami ve bir hamam inşa etmişlerdir.

Osmanlıda 3 tür hamam bulunuyordu:

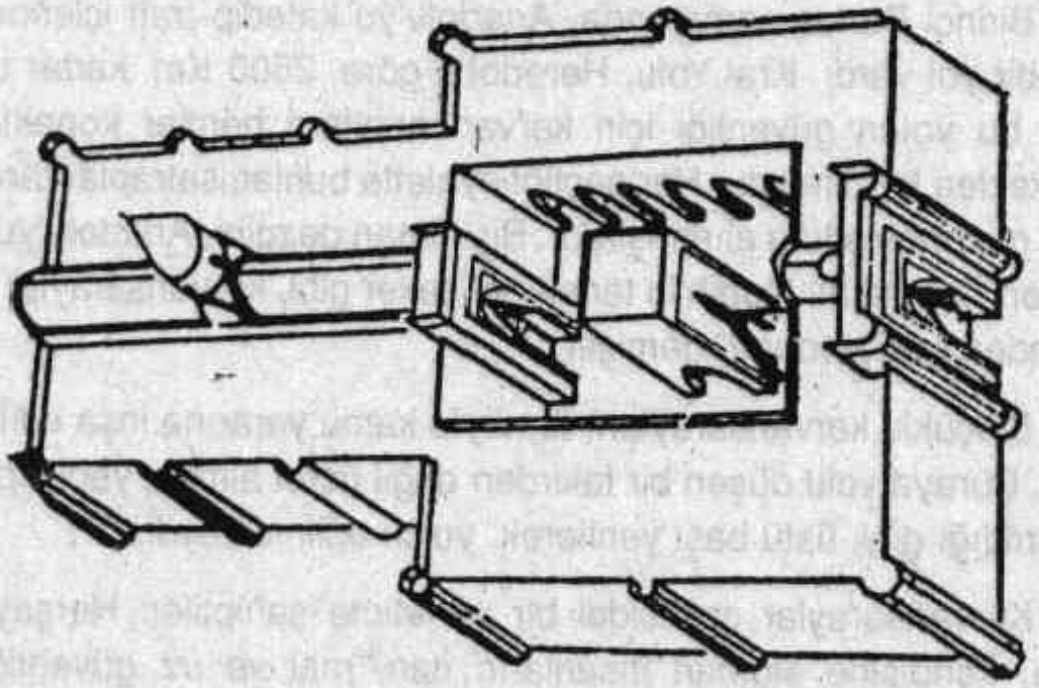

1. Çarşı hamamları
2. Saray hamamları (Padişah ailelerinin)
3. Kaplıcalar (tedavi amacıyla)

Temizlenmenin ötesinde toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan Türk hamamı, özellikle kadınlar için bir buluşma ve eğlence yeri olmuştur. Evliya çelebi "Hamam sefası, kulak memesi kadar yumuşaktır. hamam sevgisini ifade etmiş oluyor.] (Rehber Dergisi, Mayıs 97, Selçuk Tuzcuoğlu)

SULTAN HAN

Anadoluda Selçuklular tarafından inşa edilen 100 kadar kervansaraydan biri olup, bizzat sultanın emir ve fermanı ile yapıldığından Sultan Han adını taşıyor. Kervansaraylar genel olarak, Akdeniz dünyası ile doğu ülkeleri arasında ticaret posta ve ulaşım hizmetlerini sağlıyan yapılar olmuşlardır. Selçukluda şehirlerarası yollarda, Osmanlıda ise, şehir ve kasabaların içinde, bugün iş merkezlerinin atası sayılan ve Han olarak tanımladığımız yapılar olarak yaşamlarını sürdürüyorlar. Hanlar kimi kez, bir cami külliyesinin organik bünyesinde de bulunmaktaydı.

Birinci Darius zamanında, Anadolu'yu katedip İran içlerine giden bir yol vardı. Kral Yolu. Heredot'a göre, 2500 Km. kadar uzun olan bu yolun güvenliği için kervansaraylara benzer konaklama merkezleri kurulmuştu. Her geçtiği eyalette bunlar, satraplar tarafından, güvence altına alınmışlardı. Bir Alman gezgini, Anadolu'yu gezerken, "adeta bir tesbih'in tanelerini çeker gibi, kervansaraylarında önünden geçiyordum!" demiştir.

Selçuklu kervansarayları, tümüyle kamu yararına inşa edilmişlerdi. Buraya yolu düşen bir fakirden değil ücret almak, yedirilip barındırıldığı gibi, üstü başı yenilerek, yolcu edilmekteydi...

Kervansaraylar çok ciddi bir yönetime sahiptiler. Herşeyden önce, kendisine sığınan insanların can, mal ve ırz güvenliğinin

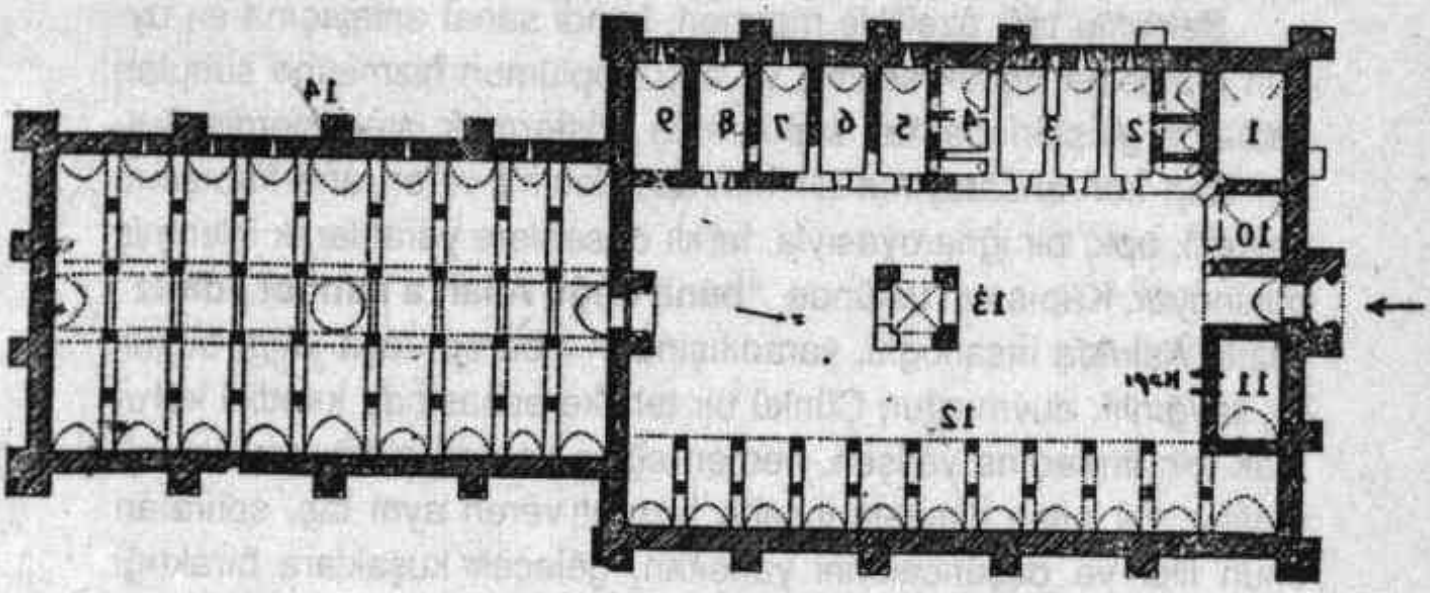

Sultan Han Kervansarayı:

1— Tuvalet.
2— Hamam (Erkekler için)
3— Yatak odaları.
4— Hamam (Kadınlar için)
5— Yatak odası.
6— Yemekhane.
7— Mutfak (olabilir)
8— Yemekhane.
9— Mutfak.
10—Sayman odası (eşya deposu)
11—Yönetici bürosu.
12—Yük boşaltma ve pazar yeri.
13— Köşk Mescit.
14—Kışlık develerin barındığı bölüm.

garanti altına alınması geliyordu. Kervan oluşturarak bir süre için olsa da birlikte yaşamaya karar vermiş ve yola çıkmış olan bu insanların da, birlikte yaşamanın ön gördüğü, zorunlu kıldığı bazı kurallara uymaları gerekiyordu. Başkalarının hak ve hukukuna şu ya da bu şekilde tecavüz edenler hapis cezasıyle cezalandırılarak aynı olayların tekrarlanmamasına dikkat ediliyordu. Hırsızlık İslâm dininin asla affetmediği bir eylem olmuştur. Kervansarayda yatıp kalkan bir kimsenin tüm değerli malları, adeta sigortalanmış gibiydi. Kervan ertesi gün hareket etmeden herkeze, bir eksiğinin olup olmadığı sorulur, ondan sonra **tek olan kapı** açılır ve kervana yol verilirdi.

Anadoluya yaşayanlar aslında Asya develeridir. Bu hayvanlar, yüzyıllar boyu sıcağa, soğuğa, susuzluğa yorgunluğa doğu'dan, anavatanlarından batıya, kültür ve uygarlık hamlelerinin ürünlerini taşımanın verdiği haz ve gururla, soğuya, sıcağa, susuzluk ve yorgunluklara tahammül etmişlerdir!..

Selçuklu taşı özellikle mermeri, kendi sanat anlayışına en uygun malzeme olarak seçmiş ve onu, toplumun hizmetine sunulan yapıların girişlerinde, taş kapılarında göstermek istemişlerdir. Sultan Han kervansarayının bir mihrap izlenimi veren ana kapısının çevresi, tıpkı bir iğne oyasıyla, farklı desenlere yaratılarak işlenmiş bulunuyor. Kapısının üstünde, **"bana değil Allah'a minnet ediniz"** yazılı. Aslında insanoğlu, yaradılışından itibaren, taşa karşı büyük bir saygınlık duymuştur. Çünkü bir tehlike esnasında kendini korumak için imdadına yetişen, hemen eğilip yerden aldığı şey taş olmuştur. Bir silah olmakla insana hizmet veren aynı taş, sonraları onun fikir ve düşüncelerini yansıtan, gelecek kuşaklara bıraktığı mesajların, mektubun yazıldığı madde, kalıcı olmasını istediği insanların biçimini yansıtan madde olmuştur... (Bkz. TAŞ) Ağaca gelince: O da önce bir silah ve özellikle ateşin bulunmasına yardımcı olduğu için kutsal sayılıyordu.

Kervansarayların orta avlusunda, orada konaklıyanların ibadetleri için bir mescit vardı. Bu yapılar dört ayak üzerinde yükseltilmiş ufak bir sahın ve mihrabı içermekteydi. Bu mescitler İranda yaygın olan Zerduşt (mecusî)lerin ayin yaptıkları Ateşperestlerin bir niş içinde ateş yaktıkları küvetten esinlenmiştir. Roma ve Yunandaki gibi, Asya'da da **ocak kültü** yaygındı. Onlara göre yakılan ateş tanrı, bulunduğu yer ise, ocaktı. Ateş yakmanın amacı kendini kuvvetlinin, yani ateş'in yerine koyup, onunla özdeşleşmek (aynileşmek) suretiyle bir tür tatmindi. Olimpiyat meşaleleri, ateş dansları, mum yakmak, **Afrika yerlilerinin ısınmak amacıyla olmayan ateşin etrafında törenler düzenlemeleri.** (Bkz. ATEŞ)

EĞRİ MİNARE (KIZIL MİNARE) CAMİİ
Kızılca Mahalle'de Uluırmak Kenarındadır

Aksaray ilimizde bulunuyor. Türkiye'nin "Piza"sı varlığından bile haberdar olmadığımız (!) bir sanat anıtı... gidip gördüğümüz takdirde, sizin de Türk turizmi için olumlu yönde söylemek istedikleriniz olacaktır, sanırım...

NİĞDE

Niğde Alaadin Camii

Alaaddin Camii taç kapısında, ışık ve gölgenin durumuna göre belirgin olabilen, bir kadın yüzü işlenmiş. Başarılı bir işçilik var. Bu yüzün Sultan Alaaddin'in kızına ait olduğu söyleniyor. Toprağa bağlanmış olan minaresi, camiyi yukarı kaldırır gibi görünüyor. Minare şerefesindeki müezzin kapısı, geleneğe aykırı olarak, doğu yönünde açılıyor, kıbleye dönük değil, nedeni hakkında kesin bir yorum yok. Belki de Selçuklunun Anadolu'ya geldiği yönü işaret ediyor (?) Caminin taç kapısı, o kadar büyük ki, insana sanki, **caminin kapısı değil de kapının camisi** dedirtecek kadar, farklı boyutta!..

ESKİ GÜMÜŞ MANASTIRI: Ortodoks ikonografisinin hiç bozulmadan günümüze kadar gelebilmiş en çarpıcı örnekleriyle bezenmiş bulunuyor. Özellikle İncil yazarlarının hayvan figürleriyle betimlenmiş örnekleri burada. Örneğin St. Markoz öküz başı ile, gösterilmiş...

Niğde Ulukışla yönünde ilerlerken, bu ana yaklaşma yoluna hakim tepeler üzerinde, gözetleme postaları için hazırlanmış tesislerin kalıntılarını görebiliyoruz. Bunların görevi, Adana ve Toroslardan gelebilecek bir düşman harekâtını uzaklardan görüp ateş yakarak haber vermekti...

KONYA

Tufanda, 3. jeolojik çağa kadar, bir iç denizle kaplı olan Konya, yüzyıllar boyu sanat, **ilim** ve **İman** dolu bir belde olma özelliğini korumuştur. Coğrafi konumu itibariyle Anadolu platosunun geometrik ortasında, ülkenin bağrını işaret ediyor. Dümdüz, bozkın niteliğinde, etrafı çıplak yüksekliğinin Ankara'dan alçak olduğu izlenimini verir. Gerçekte tamamen ters. Ankara 850 M., Konya ise 1027 M.'dir...

Şehrin tam merkezindeki Alâattin Tepesi aslında yığma bir yükselti üzerinde sultanın adını taşıyan, düz ahşap tavanlı tipik bir Selçuklu camii ile Sultan Alpaslan'ın, bugün kalıntıları beton bir şemsiye ile korunan, sarayı bulunuyor. Şehir ilk kurulduğunda surlarla çevriliydi. Ancak zamanla, diğer antik kentlerin başına geldiği gibi, düzgün kesilmiş taşlar halk tarafından, kendi evlerinin inşaatında kullanılmak maksadıyla, talan edilmiş...

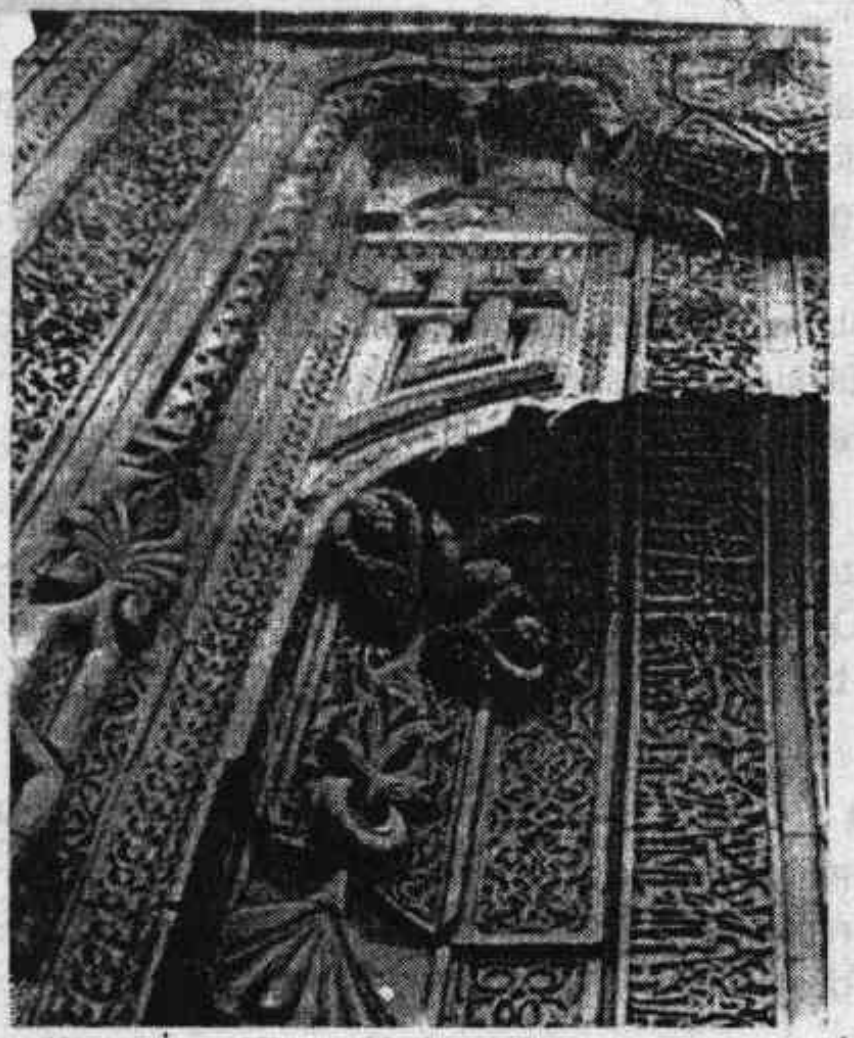

Konya İnce Minare Medresesi

Sultan Alâaddin'in adını taşıyan camiler şu illerimizde: Konya, Eskişehir, Sinop, Kırşehir, Ankara, Niğde ve Muş.

Baş vezir Celâlettin Karatay'ın aynı zamanda türbesinin bulunduğu Medresesi. Taç kapısının alınlığı beyaz-lacivert mermer şeritlerde ve stilize

kufi yazı ile, Muhammed işlenmiş: Bir cami kadar mübarek sayılan ilim kurumlarına da, görkemli bir kapıdan ve **peygamberin adının altından** geçilerek, girilmek isteniyor...

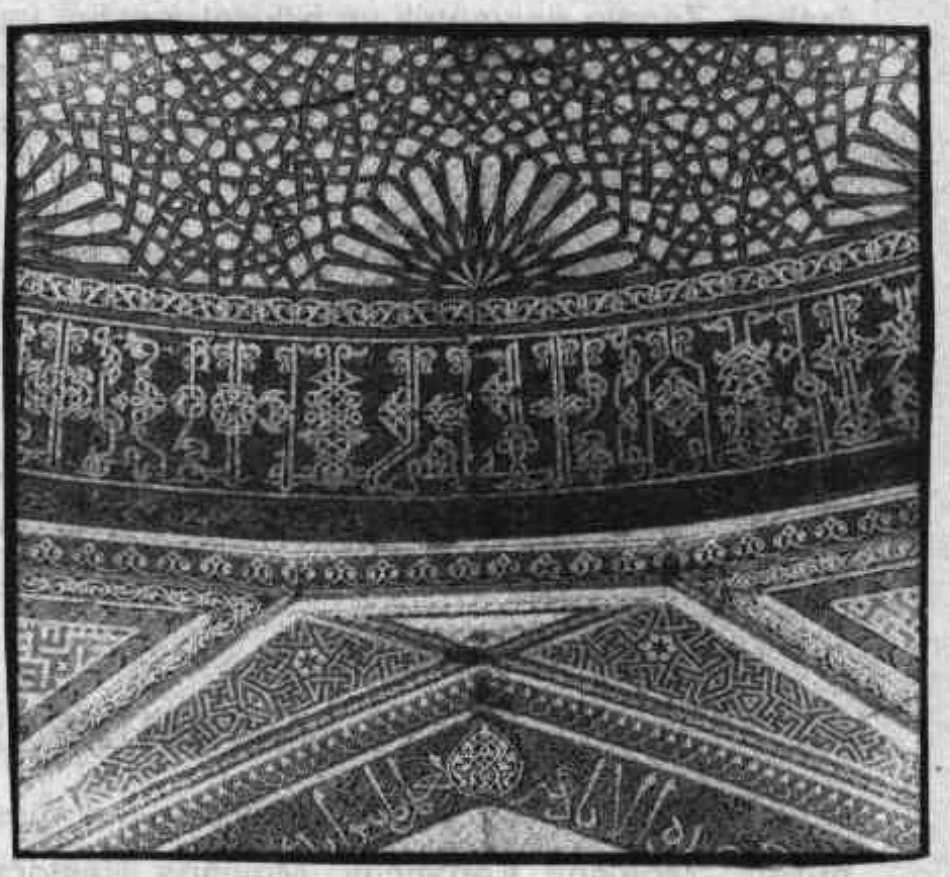

Medresenin iç avlusundaki havuzdan, bilindiği gibi, astronomik araştırmalar için yararlanılmış. Kubbe pantantiflerinde gene stilize edilmiş harflerle, İsa, Musa, Muhammed, Ebubekir, Davut, Ömer, Osman ve Ali yazılmış. Bu peygamberler kompozisyonunda Yahudi ve Hıristiyan aziz ve peygamberlerinin bir arada bulunmaları ilginçtir. Tek tanrıya inançta bir ayırım yapılmamış ve tüm insanlık âlemini, semavatı simgeleyen kubbeye **(geçiş aracılığı)** yaptıklarını gözler önüne seriyorlar; anlamlıdır...

Beyşehir gölünün sabahın erken saatlerinde aldığı renkten esinlenilen gerçek turkuvaz renk burada.. Müze haline dönüştürülmüş olan medresenin içinde **sır altı** ve **sır üstü** tekniği ile imâl edilmiş zengin bir fayans koleksiyonu bulunuyor. Motifler arasında çekik gözlü Moğol simalar, dragonlar ve ufak tefek insan figürleri de göze çarpıyor. İslâmın henüz resim yasağını koymadığı bir periyod, ufak tefek kaçamaklar var gibi...

İNCE MİNARE (KESİK MİNARE) MEDRESESİ: Taç kapısının yüzeyi bantlar halinde sülüs yazı ile Kuran sayfasına benzetilerek işlenmiş yasin ve fetih sureleri, kapının iki tarafından dolaşarak, bir-

leşiyor. Zengin geometrik ve bitkisel motifler var. Erzurum çifte minare medresesinde ayrıntılı bir şekilde açıklandığı gibi, Hilâl burada toprağı betimliyor; Astrolojik ve mistik bir semboldür, dünyayı yaratan 4 faktörden biridir.

Kapının iki tarafında bu kez **enginar** şeklinde stilize edilmiş iki **Hayat Ağacı** bulunuyor. Enginar o devirde ancak saraylarda taam edilen (yenilebilen) lüks bir sebze. Kat kat kabukları var. Yenilebilecek olan **özü**'ne ulaşabilmek için, bu kabukların soyulması lazım!.. Kapının en üstünde gene stilize Muhammed. Kapının işlemesinde bu kez esmer bir taş kullanılmış. Buna Sille Taşı deniyor; mermer kadar zamana direnebilen bir cins. (Bkz. Kemer Kuşak, Toka)

MEVLÂNA MÜZESİ

Konyada Mevlâna ismi bir hayli yaygın. Örneğin: Mevlâna Otobüsleri, Mevlâna Kebapçısı, Mevlâna Restoran, Mevlâna Taksi, Mevlâna Çaycısı, Mevlâna Oteli, Mevlâna Yufkacısı, Mevlâna Börekçisi, Baklavacısı, Mevlâna Video, Mevlâna Halıcısı... Özellikle ticaret erbabının onun ismini taşımaktan büyük huzur ve güven duyduklarını hissediyoruz. Mevlânanın kendilerine uğur ve bol kazanç getireceği inancını besliyorlar, şüphesiz...

Gerek Mevlâna, gerekse O'nun kurduğu, yarattığı insancıl felsefe üzerinde bir yorum yapmıyacağım. Bu konuda değil Türkiye'de, Batı'da bile bizlerden ya da en azından bizler kadar, bu mubarek insanı tanıyan, inanan ve takdir eden kimseler var... Evrenselleşmiş olan ve onun değimi ile, **"ölüm bir yeniden doğuştur"** ilkesine bağlı olarak, her yıl onun ölüm tarihini doğduğu tarih olarak kabul edip, geleneksel **Sema** ayinlerindeki **müzik, hareket** ve giyilen **kostümün** detaylarında bile bazı uhrevi mesajlar bulunduğunu hatırlatmakla yetineceğim: Örneğin, Semazenler salona girdiklerinde, üzerlerinde siyah renkte bir pelerin taşımaktadırlar; bu **toprak**tır. (Bkz. Siyah) Müzik eşliğinde dönü hareketlerinini bir yerinde bu

pelerinden sıyrılırlar, yani mezara girenler. Bu kez üzerlerinde, **kefeni** simgeleyen beyaz bir giysi ile görünürler. Dönme hareketlerine devam ettikleri sürece, başlarındaki silindir şeklindeki kavuğu çıkarmazlar. Çünkü bu onların **mezar taşlarıdır**. Mezar taşları aslında, bizim gömüp yanlarından ayrıldığımız insanların başlarına diktiğimiz **taşlaşmış nöbetçilerdir!** Unutkanlığa karşı direnişi simgeledikleri gibi, sonsuza dek bizimle kalacak, bizi asla terketmiyecek olan en samimi ve güvenilir dostlarımızdır. O halde neden bu **sadık dostları** hayattayken de başımın üstünde taşımıyalım?!...

KAPADOKYA

Turistlerle yapılan Anadolu gezisi sırasında Batı ve Doğu diye adlandırılan tur programlarının her ikisinde de varolan duraklarımızın başında geliyor. Bu bölümde amacım, tüm yönleriyle Kapadokyayı anlatmak değil. Ancak sırası gelince, sadece bağlantı kurabilmek için, bu ören yerimizle ilgili bazı özetler yapacağım.

Uzmanlara göre, yerli halkının kökeni tarih öncesi yüzyıllara, Luvi'lere kadar uzanıyor. Kapadokya isminin kökeni, anlamı ise henüz kesin olarak bilinmiyor. Perslerin Katpatuka, yani Güzel Atlar Ülkesi, diğerlerinin "Güzel Manzaralı Yer" demek olduğu ileri sürülüyor. Bir kısım coğrafyacı ise Kapadokya'nın (Cap et douche), fransızca duş (yağmur) altında kalmış, oluşmuş baş anlamından biçimlendiğini ileri sürmüşlerdir (?)

Bugünkü Kapadokya'yı, tarihi, coğrafyası, jeolojik oluşumu, dinsel açıdan sahip olduğu farklı değerleri anlatan, analizini yapan bol miktarda belge bulunuyor. Roma döneminde Kapadokya adı verilen krallığın sınırları çok daha geniş. Bizim inceleyeceğimiz bölümü ise, erozyona uğramış ve Kayseri Niğde, Nevşehir illeri arasındaki Göreme merkezli, aşağı yukarı 60 km. yarı çapında olan kısmı. Bölgenin denizden olan yüksekliği, Türkiye genelindeki ortalama, 1200 m. olan yüksekliğe aşağı yukarı eşdeğer...

İsa'nın Kudüs'e girişi (Bkz. gomlek)

Hıristiyanlığın ilk yıllarında bu bölgeye yapılan göçleri teşvik eden, o yıllarda Kayseri eveği olan St. Basile olmuştur. M.S. IV. yy.da keşişlik, ilâhiyat ve kilise hukukuna ilişkin çok yapıt vermiş olan Basile, Kayseri'nin seçkin ailelerinden birinin oğludur. Kayseri o tarihlerde, Konstantinapolis ve Antioş (Antakya) arasındaki askeri yol üzerinde bulunan bulunması nedeniyle özel bir önem taşıyan Kapadokya'nın başkenti durumundaydı. Aziz Basile (Bazil) Hıristiyanlığın baskı döneminde, Kayseri piskoposu olarak, Kapadokya'nın metropolitliğini üslenmiştir. St. Basile Kapadokya'nın manastırlarını yönetip dinsel öğretilerde bulunarak ömrünü tüketen, bu bölgenin tarihine geçen önemli bir din adamı olmuştur.

Arap saldırılarına karşı Toroslardaki stratejik geçitlere egemen olma avantajına da sahip olan bu bölge, ilk Hıristiyan hareket ve girişimlerinin başladığı yer olarak ta tanınıyor. Hıristiyanlığın tanıtılıp benimsetilmesinde en büyük rolü oynayan St. Paul'ün Anadolu'daki yaptığı son seyahat'ten 3:3.5 yıl yüzyıl sonra, bu dinin resmiyet kazanmasına rağmen, başta ikonoklazma krizi olmak üzere, çeşitli nedenlerle gönüllerince ibadet yapamıyanlar, coğrafi olduğu kadar topoğrafik konum ve yapı itibariyle güven içinde yaşayabileceklerini umdukları Kapadokya'ya St.Basil'in açtığı kollar arasına sığınmak için koşuşup gruplaşmışlardır. Güvenlikleri için bir arada bulun-

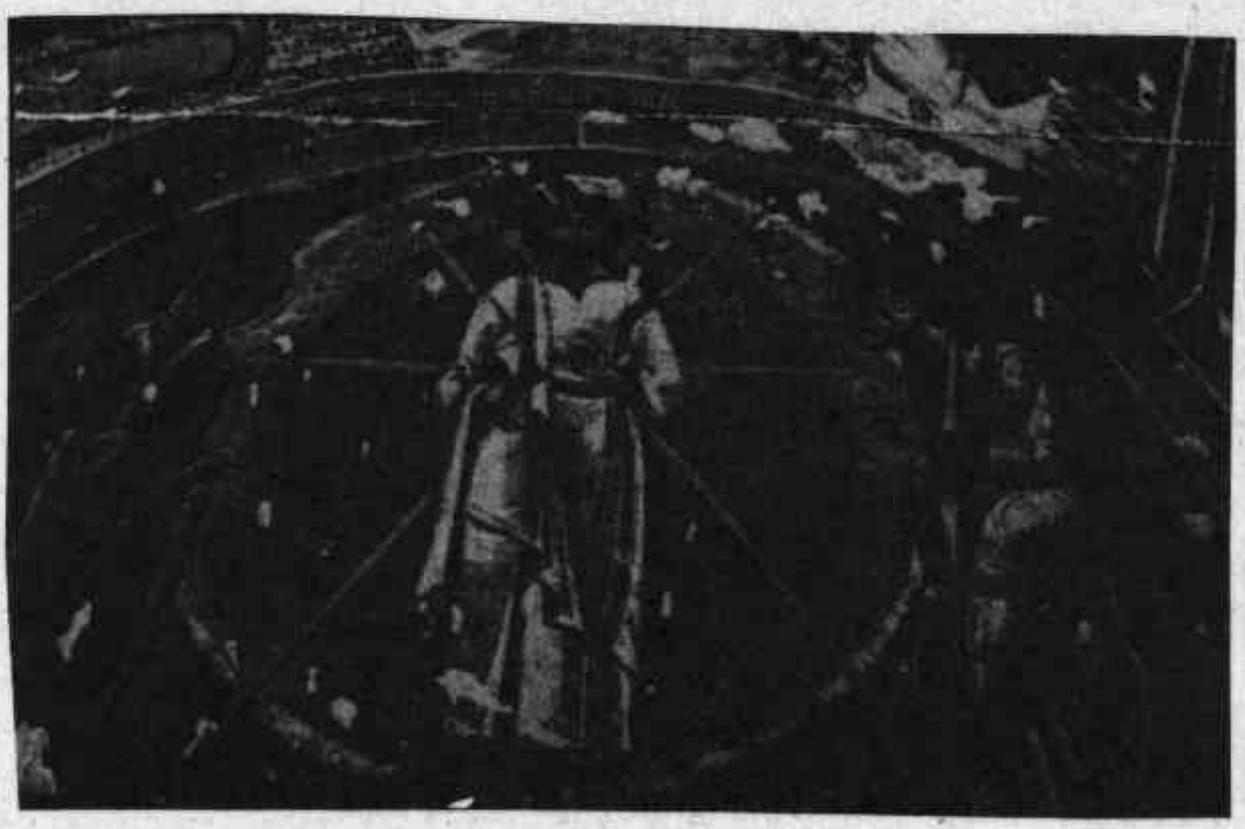

Transfigürasyon (Suret değiştirme)

maları kesinlikle ön plandaydı. Bölgenin, Erciyeş, (3916) Melendiz (2500) ve Hasan (3523) dağlarının Kayseri-Karaman arasındaki kırık (fay) üzerinde bulunan ve bu denli yükseklikler sahip 3 dağın, çağımızdan 30: 2.5 miyon yıl öncelerinde zaman zaman indifa etmeleriyle oluşan bir tüf tabakasının gene, zaman içinde şiddetli bir şekilde erozyona uğramasıyla bugün gözlediğimiz bu ilginç topoğrafik yapı ortaya çıkmıştır. Kapadokya Hıristiyanlığın ilk mezhebi olan ortodoksluğun gelişip yeşerdiği ve öğretilerinin uygulandığı bir seminer ve kampüs merkezi olmuştur.

Bir yandan Konstantinapolis, ikon kırıcılarından öte, yandan güney doğudaki Arap baskılarından kaçan Ortodoks cemaatın Kapadokya adını verdiğimiz bu bölgenin, özellikle vadi karakteri gösteren kesimlerinde, yerleştiklerini görüyoruz. Bunlar: Zelve (Yerli Lisanda "Boyunduruk Çubuğu"), Ihlara, Soğanlı, Göreme, Avcılar. Güvercinlik vadileridir.

Selçukluların gelişinden bir hayli sonralara sarkan bu yerleşim,

sözü edilen vadilerin görüş ve gözetleme olanağı veren kesimlerinde açılan meskenlerde (Kilise, şapel, manastır..) larda devam etmiştir. Savunmayı kolaylaştırıcı olmakla birlikte, tabandan, o zamanlar daha büyük bir debi ile akan akarsuların da sağladığı yararlar bulunuyordu. Aslında bu bölgenin Anadolu'nun en kurak, işe yaramaz gerek iklim, gerekse toprağının verimsizliği dolayısıyla sürekli bir yaşam için tercih edilen bir özelliği yoktu. Ancak insanoğlu yaşam mücadelesi vermek zorunda kalınca, doğayı bile göğüslemeyi başarmıştır. Bölgedeki yüksek tüf pitonları savunma amaçlı olarak donatılarak, olasılı saldırılara karşı bir kale gibi kullanıldığı gibi, kimi yer ve zamanda, vaktiyle gene can pahasına eski nesiller tarafından açılmış olan yeraltı şehirlerini geliştirip, genişleterek gerektiği hallerde buralara da, geçici bir süre içinde olsa, sığınmak zorunda kalmışlardır. Böylece Kapadokya'da insanlar yüzeyden çok, ya (+) ya da, (-) olan mekânlarda yaşamışlar diyebiliriz...

Yaşamaları için kendilerine hiçbir şey veremiyen bu toprakları bir yandan azâmi derecede değerlendirmeye çalışarak, iman gücüyle yokluklar, zorluklarla mücadele etmişlerdir. Öte yandan canlarını güvence altına alma endişesiyle toprak yüzenin ya üstünde, ya da altında (+) ve (-)lerde ömürlerin tüketmek zorunda kalmışlardır.

Hükümetin tüf içine oyulmuş bu evlerde yaşamalarını yasaklamasına rağmen, 1950'li yıllara kadar, bazı barınakların terkedilmediği gözlenmiştir. Sebep, sadece ekonomik... 1926 yılında başlayan karşılıklı göç olayına kadar, Rum ve Türkler aynı yerde, hiçbir sorun çıkarmadan, kardeşçe yaşamaktaydılar. Zelve vadisindeki Rum manastırlarının hemen yanında bulunan küçük cami bunun bir kanıtıdır. Kapadokya'da yaşayan Rumlar tamamen kendi istek ve iradeleri ile Türkiye'den ayrılmışlardır. Mal ve mülklerine devlet hiçbir zaman müdahele etmemiştir. Gayri menkullerim istedikleri şekilde değerlendirerek, ülkeyi terketmişlerdir.

Bölgedeki kaya kiliseleri birer seminer merkezi işlevini görmüştür. Buralarda din adamı yetiştirilmekteydi. Örneğin Yılanlı Kilise. Burası diğerlerinden farklı olarak, bir dersane görünümü veren dik-

dörtgen planlıdır. Absiti girişte solda olup da doğuya yöneliktir. Bu kilisenin içinde, ta karşıda görülen iki insan figüründen biri İsa'dır. Daha küçük boydaki öğrenciyi, bir öğretmen olarak, elinden tutmaktadır. Bu kompozisyona başka bir anlam verileceğini düşünemiyorum...

Kilisenin sol duvarında bir Bizans hacının iki yanında Konstantin ve annesi Helen görülüyor. Her ikisi de başları azizlere özgü hale içine alınmış. Aslında Konstantin, dine karşı, Hıristiyan bile değildi, ölüm döşeğine kadar... Ama buna rağmen onun aziz düzeyine çıkarılması sadece annesinin telkini ile bu kiliselere yaptığı parasal yardımdan ileri geliyor olmalı?...

Okuma yazma bilenlerin az olduğu bir dönemde Hıristiyanlığı öğretmek amacıyla İncil olaylarının resimlendirildiği bu kiliselerde işlenen tema hemen hemen aynıdır. Farklılıklar sadece bunları işleyen sanatkârın kullandığı malzeme ve becerisiyle oluşmuştur. Kapadokya ressamları taşra olanaklarıyla çalışmışlardır. Bu bakımdan başkenttekiler kadar başarılı değildiler. Kiliseler ve hemen yanı başlarında yerli kayaya oyularak birer manastır ve şapel olarak biçimlendirilen odalar zemin ve mekân olarak bir mağara havası verdiğinden, mağara yorumunda da değindiğimiz gibi, içinde tefekkür ve ibadetin tam bir huşu (kendinden geçmek) içinde yapılabileceği yerler olmuşlardır...

Kostantin
Helien

İkonoklazma krizi (726:843) sırasında işlevini sürdüren Göreme kiliselerinden St. Barbara kilisesi, bu dönemin sınırlamaları içinde yapılabilen ikonografik desenleriyle bir hayli ilgi çekicidir: Öncelikle diğer kiliseler gibi, bir ana absit, yanlarında simetrik görünümle iki nişle **Deisiz** tablosunu göstermek ister gibidir! (ortada İsa, yanlarında Meryem ve Vaftizci Yahya)

Semboller yardımıyla verilmek istenen mesajlardan diğerleri şunlar: Ana kubbeyi taşıyan ve aslında sadece dekoratif bir işlev yapan ayakların üstündeki pantantifler, geleneksel olarak burada bulunması gereken **melekleri** simgelemektedirler. Aynı kilisenin duvarında horoza benziyen garip bir yaratık, uçlarında ağlamayı simgeleyen halkalar bulunan iki malta hacı'nın ortasında gösterilmiş. Bazı yorumculara göre, bu basit figürlerle din ve ibadet sınırlamasında duyulan üzüntü ve acılar, kardeşlik ve dayanışma ile, ergeç sona erecektir, anlamına geliyor. (Bkz. Horoz)

Zelve'deki Geyikli Kilise'nin yıkık duvarındaki geyik resmi ile verilmek istenen mesaj ise kitabın **(Geyik)** bölümünde açıklanmıştır. Zelve'nin diğer vadisi içindeki Balıklı ve Üzümlü adını taşıyan yan yana iki kilisedeki bu motiflerden simgesel anlamlarını da **Balık** ve **Üzüm** yorumunda okuyabilirsiniz...

ÇEÇ TÜMÜLÜSÜ

Avanos'un 6 km. güneyindeki Kılıç Dağı üstünde Kapados Krallığına ait olduğu bilinen bir mezar yapıtı. Çevresi 360 m. çapı, 50 m. yüksekliği 50 m. kadar.. Üzerinde 7 merdiven rampa bulunuyor.

Fransız arkeolok ve gezginlerinin bize varlığını ve önemini tanıttığı (!) antik kalıntılardan bir başkası...

Kitabın yazarı

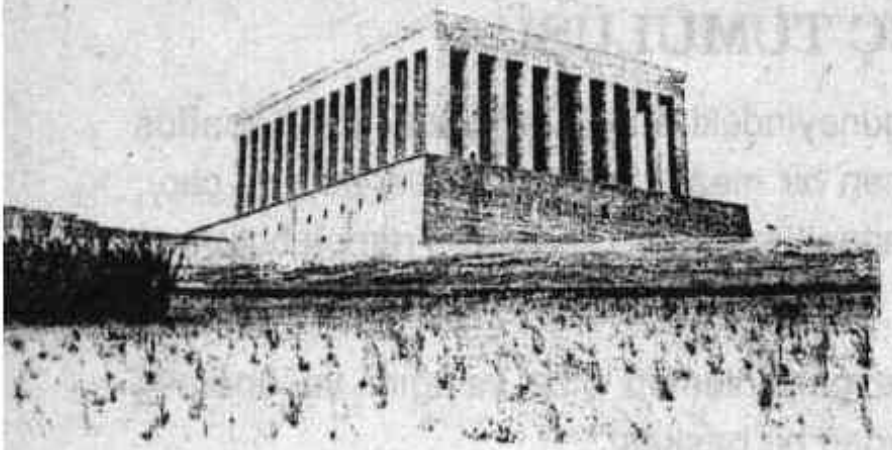

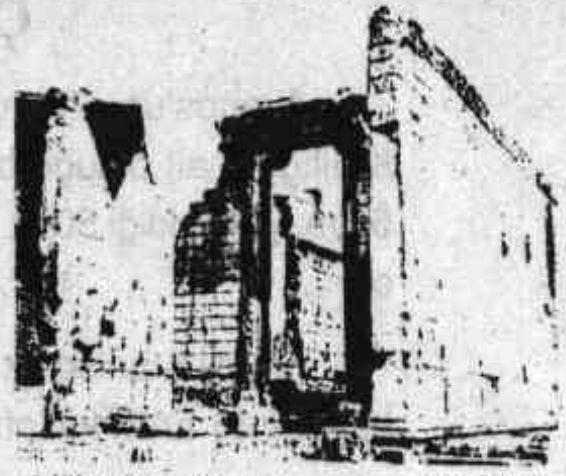

ANKARA

İlk yerleşim yeri, bugünkü Ankara Kalesinin bulunduğu akropol. Şehrin bu nüvesi zaman içinde tepenin eteklerine inerek, iki sıra halinde olan **"emniyet kemeri"** gibi, güvenliğini pekleştiren surla çevrilmiş Akropol Bergamayı andırıyor, tabanda bir dere akıyor. Bugünkü cılız Bent Deresi. Akropolün standartlarına uygun bir görünüm sergiliyor. Anadoludaki diğer antik kentlerin sahip olduğu (Van, Nevşehir, Amasya, Bayburt, Malatya, Tokat...) akropoller de, ateşli silahların kullanılmaya başlamasıyla değişen savaş taktik ve tekniklerine tabi olarak terkediliyorlar. Bu akropoller bugün, tepelerinde kalan birkaç sur kalıntısı nedeniyle, halk tarafından **Kale** olarak anılmayı sürdürüyorlar...

Atatürk bir başkent arayışı içinde iken, stratejik, sosyal ve ekonomik düşüncelerle, modern ölçülerle yaratacağı bir örnek şehrin, tıpkı bir ulu caminin şehrin moleküllerine eşit mesafede olması gerektiği gibi, Ankara'yı da yurdun aşağı yukarı coğrafi merkezinde bulunmasını da dikkate almış ve bu başkentin herkese ve her yöreye eşit uzaklıkta olmasına özen göstermiştir. Emir ve direktifleriyle gerçekleştirilen, başarılamaz sanılanların nasıl başarıldığım, en azından, akıp giden derelerin sularının durdurulabileceğini, kupkuru bir arazinin nasıl yemyeşil ormanlara dönüştürebileceğini göstermiştir...

Dünyada her ülke kaderini, geçmişinin derinliklerinden kaynaklanarak geleceğini yönlendiren bazı manyetik güç odaklarına sahip olmuştur... Türkiye için bu güç adığı da **Orta Anadolu.** Binlerce yıl öncelerinden başlıyarak yirminci yüzyıla kadar uzanan hamlelerin yapıldığı, kaynakların bulunduğu yer hep bu yöremiz olmuştur. İşte, Çatalhöyük, Hitit, Kapadokya, Mevlâna, Hacı Bektaşı Veli ve nihayet Ankara!.. Ülkeyi de aşarak batıya taşınan kültürel, sosyal ve **Dinsel** akımların kaynaklandığı yer, Anadolu ve onun ortası olmuştur. Bir raslantı diyecek olanlara ben de gerçek; ama ilginç bir raslantı, kaydıyla katılıyorum...

Atatürk bize, Türk milletine her konuda örnek oldu ve olmakta devam ediyor. Artık hayatta olmamasına rağmen, kendini düşündürüyor ve ilkelerini izlettiriyor bizlere seveseve...

ANITKABİR

O da gene şehrin tam ortalarında herkes ona eşit uzaklıkta ve yakınlıkta olsunlar diye... Seçilen yer Maltepe ile Bahçelievler arasındaki bir Firikya tümülüsünün tepesi. Fevkalade doğru bir karar. Şayet Anıt Kabir inşa edilmeseydi, bu tepe Ankara'nın belki de en lüks apartmanların bulunduğu gözde bir mahallesi haline getirilecekti, kimbilir?..

Bu ve benzeri olaylar bize, kimi kez, geçmiş insanların bir yere ve zamana kadar, doğru dürüst seçimler yaptıklarını ve kararlar aldıklarını gösteriyor. Ama, zaman, zamanda ufak tefek ihmaller dikkatsizlikler yaparak... Örneğin, bayrak direği izdüşümünün Çankayamızın yamaçlarına düşmesi gerekirken, bir binaya yapışıyor. Bu da resmi bir devlet dairesi imiş...?

Diğer yönden Aslanlı Yol girişinin gerisinde koskoca bir bina yükseltilmiş, göze ve gönüle hoş düşmüyor. Bir öğrenci yurdu... Çok hassas bir konu, bunu şahsen farketmemiştim, bizim kadar ATA'mızı tanıyan ve seven bir yabancı grupta birkaç kişi söyledi. Hoş olmadığını dile getirdiler...

Anıt Kabirin ana girişi ile tören alanı arasındaki Aslanlı Yol. Buna (alle) deniyor. Bu deyim eski Mısır tapınakları ya da pramitlerine giden uzunca yollara verilen isim. Ancak şunu özellikle belirtmek gerekiyor ki, Anıt Kabir dinsel karakteri olan bir yer değildir. Sadece bir mezar, bir kabir, her ölümlü kişi için normal olarak yapılan bir gömü yeri. Ancak farkı bu kabir'in Türk vatanı ve ulusu için bunca hizmetler vermiş, özverilerde bulunmuş yüce bir insanı manen ölümsüzleştirmek için milyonlarca Türkün minnettarlık duygularıyla oluşan, yücelen ve yükselen bir anıt olması...

Tören alanına giden yolun başlangıcında sağlı solu üçlü iki grup heykel var. Bunların birinde üç kadın biri ağlıyor onun ardından, diğeri ise bir tas tutuyor elinde. Gökten yağmur (rahmet) bekliyor, aynı zamanda Ata'sı için Tanrıdan rahmetler diliyor... Diğer üçlünün bir yanında sivil giyimli olan aydın Türk gençliğini, rütbesiz bir asker orduyu simgelerken, ortada çoban giysisi ile biçimlendirilmiş kişi Anadolu köylüsünü simgelemektedir. Köylü o tarihlerde nüfusun yarısından fazlasını oluşturuyordu. Türke özgü geleneklere göre şayet üç kişi bir arada iseler, olmak zorunda iseler, bunlardan birinci derecede saygın olan ortada, ikinci sağda, sonuncu ise solda yer alır. İşte bu üçlü kompozisyon Atatürk'ün **"Köylü bu memleketin efendisidir!"** mesajından kaynaklanıyor. Alle adı verilen yolun iki tarafındaki 12+12=24 aslan olasılıkla eski Hitit Krallığını simgeliyor. Aslanlar Frig aslanı da olabilir. Ancak 24 sayısı simetriyi sağlamanın yanı başında rastlantı olmamalıdır diyoruz. Tarihçilerin ifade ettiklerine göre, Orta Asya'daki Türklerin Şamanlık döneminde saygın tuttukları ongunların sayısı 24'tü.

Mozole sözcüğü Anadolu tarihinden kaynaklanıyor. M.Ö. IV. yy. kızkardeşi Artemis II ile evli iken ölen Karya Kralı Mausole için inşa ettirilen, o devirde dünyanın 7 harikasından biri olan ünlü mezar anıtı. Adına Mausolé (mozole) denilmiştir.

Tören alanına uzanan Aslanlı Yol, ebediyen önderleri olarak kalacak Ata'larına, saygı, sevgi ve minnettarlıklarını, onun başucuna giderek sunmak için yola çıkanlara, oraya varmadan benlikleri

ve bellekleriyle bu saygı görevine manen hazırlanabilmeleri için özenle dikkate alınarak, alınarak boyutlanmış...

Tam karşıda bir bayrak direği, yüksekliği 33 m. ise her bir metresi bir tesbih'in daneleri, en üsteki bayrak ise bu tesbih'in imamesi olabilir diye yorumluyoruz dinsel bir yaklaşımla..? Anit Kabir'in iç ve dışındaki yapıları dekoratif röliyeflerin anlamları ve detayları üzerinde başkaca bir yorum yapmaya gerek görmüyorum. Bu konuda tüm bilgiler sayın Nurettin Can Gülekli'nin 1977 basımlı Ani Anıt Kabir Rehber'inde bulunmaktadır.

AUGUSTÜS TAPINAĞI

Adı ister Tanrı, ister başka bir şey olsun, sığınılan, saygı ve sevgi duyulan, kendisinden yardım beklenen bu nedenlerle tapınılan yerler vardır. İnsanlar buralara kendi inanç ve geleneklerine bağlı kalarak sürekli gider, gelirler orada buluşur, birleşirler. İşte orası kozmik, manevi bir gücün bulunduğu, odaklaştığı veya odaklaştırılan noktalar olmuştur sürekli... Bu yerler yüzyıllar boyu sahip oldukları manyetik bir çekicilikle insanları hep kendilerine yakın tutarlar.

Ankara'daki Hacı Bayram Camisinin hemen yanı başındaki antik tapınakta böyle... Aslında çok tanrılı dinlerin egemen olduğu bir dönemde bir ay tanrısına, daha sonra tanrıça Kibele ve krallara tapınıldığı yani, totemciliğin bir aşaması olarak, Roma'nın kendini yönetenleri putlaştırdığı ve onları tanrı ile eşdeğer tuttuğu dönemde August isminde bir Roma imparatoruna tapınç için kullanılmış, daha sonra bir kilise.. ve hemen yanında inşa edilen bir İslâm mabedinin külliyesi olmuş. Anadoluda bu türden, yani çok tanrılıktan, birbirini takip eden dinlerin ibadet yerlerinin aynı yerde odaklaştığını gösteren bir hayli örnek var. Tapınağın naos duvarını çevreleyen **Svastika,** ya da **Grek** adı verilen motiflerle çevrelenmiş. Svastika yorumunda ayrıntılarını bulacağınız bu sembolik motif'in başlıca özelliği, **yaratıcı** ve **manevi koruyuculuk** sağlamasıydı...

Bu Roma imparatoru bir vasiyetname hazırlamış ve onu gelecek kuşakların bilmesini, kimseye sormadan kendi kendilerinin okuyabilmeleri için, kanunları iki ayrı dilde (Latin ve Grekçe) yazdırıp, kutsal olan bu mekânın duvarlarına kazıtmıştır, onun gibi kalıcı olsun diye... Bir imparatorun tebasına hesap vermesi anlamına gelen bu olay Hititte de görülmüştür.

Atatürk'e ait olan Anıt Kabir'in duvarları da o yüce kişinin ilkeleri ve o ilkelere yön veren vecize ve öğütleriyle doldurularak süslenmiş, değerlendirilmiş bulunuyor. Hep görünür, gözler ve gönüller içinde kalsın diye...

Ankara Anadolu medeniyetleri Müzesine bu kitapla yer veremiyorum. Nedeni burada sergilenen objelere ilişkin soyut (yorumsal) boyutlardaki açıklamaların ancak, yerinde, görerek ve göstererek etkili olacağına inanmamdır. Ancak semboller Sözlüğünde verilen reçetelere (!) başvurulduğu takdirde, tek başına gezilse de, bu nesnelerin amaç, renk, desen, biçim, sayı ve işlevleriyle ilgili ayrıntıları keşfedip onlar yardımıyla mitolojik, arkeolojik ve sanatsal boyutlar içinde yapılacak bir harmanlama (analiz-sentez) akla en yakın **sebep** ve **sonuç**lara ulaşılabilecektir..

Bu müzemizin koleksiyonları günbegün yenilenmekte ve zenginleşmektedir. Bu bakımdan, bugün söyliyeceğimiz yarın geçerli olmayabilir. Ancak, Hitit salonunda bir camekan içinde korunan ve inandık veya **düğün vazosu** olarak adlanan seramik bir şarap kabı bulunuyor. Üzerindeki motiflerden en ilginç olanı, cinsel ilişki pozisyonlarında bile ilkelliğin, hayvanları taklit etmek suretiyle, geçirdiği aşamaların bir başka örneği görselleştirilmiş!.. görmeye ve göstermeye değer sanıyorum... Müzik ve dans betimlemeleriyle de süslü bir evlenme töreni ile biraz pornografik!..

ANKARA HAMAMI: Roma İmparatoru Karakalla zamanında yapılmış olup Anadolunun en büyüğü ünvanına sahip olmuştu. Bu da bize Ankara'nın kalabalık bir yerleşime, aynı zamanda orduların zorunlu geçiş yaptığı bir yol üzerinde bulunduğunu gösteriyor.

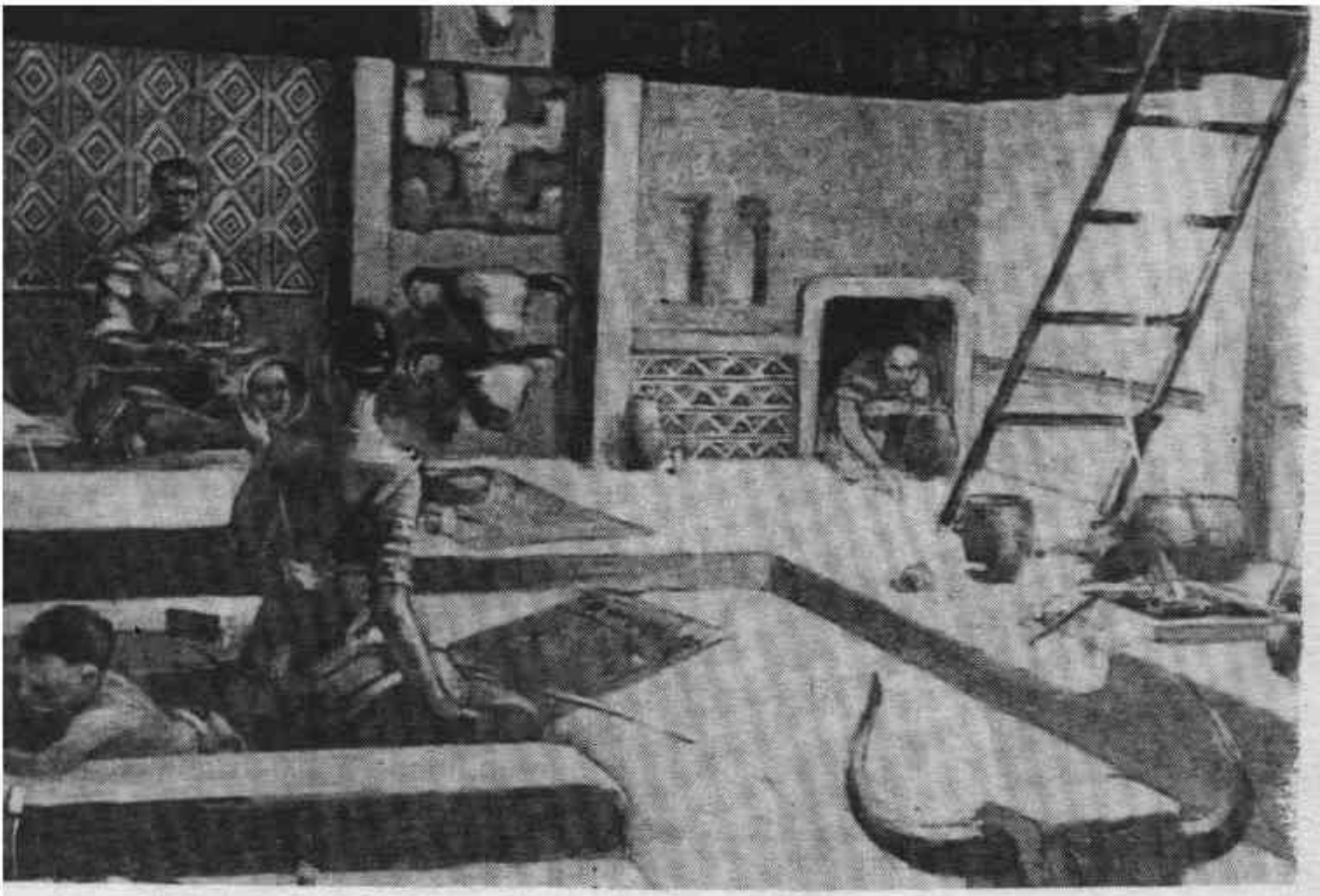

Çatal höyükte çağın en gelişmiş toplumu yaşıyordu. Obsidiyen bir aynada makyajını yenileyen bir kadın. Yemekte çatal kullandıkları sanılıyor.

ÇATAL HÖYÜK

Birbiri üstüne gelecek şekilde yapılaştırılan yerleşim katlarının oluşturduğu kümbet şeklindeki antik yerleşim merkezlerine, alçak toprak tepelere **höyük** adı veriliyor. Biz bunlara **tarihi tepe** de diyeceğiz. Çatalhöyük Anadoluda bulunan ve neolitik çağın tüm özelliklerini ve tekniğini yansıtan bir ören yeri. Kibele'ye bir Bereket Tanrıçası olarak tapınılmaya başlanılan Çatalhöyük aşağı yukarı Anadolunun geometrik merkezine, diğer bir deyimle göbeğine raslıyor. Bu uygarlık sadece Ana Tanrıçayı değil daha bir seri tekniği, yeniliği doğurdu, yaptı yarattı ve batıya, batıdaki insanlara armağan etti...

Avrupa insanı hâlâ mağaralarda yaşarken, Anadoluda Çatalhöyükle başlayan bir üst kattaki uygarlığa çoktan çıkılmış, mağaralardan ovaya inilmiş, toprak sürülmüş, insanlar ahşap olan fonksiyonel evlerde yaşamaya başlamışlardı bile...

HATTUŞA

Anadolunun ilk akropollü kenti olma ayrıcalığına da sahip olan Hattuşa, bu bölgenin yerli halkı olan Hatti'ler tarafından kurulmuş bulunuyor. Hitit ülkesinin bu başkentinin yönetim merkezi, zeminden 280 m. yüksekte Bergama gibi iki dere ile çevrili sarp bir tepe üzerinde yerleşmiş. Cumhuriyetin ilk yıllarında **Eti** olarak tanınan ve bugün Eti Bank, Eti bisküvileri... gibi bazı kurum ve ürünlere takılı kalmış ve zaman zaman da bilmecelerde karşımıza çıkan (!) bu isim, sonraları **Hitit** adı ile tarihleşmiş bulunuyor. Nereden, ya da hangi yönden geldikleri henüz kesinleşmemiş olduğu ileri sürülen bu kavim, sürekli yerleşim alanı olarak, savunmaya elverişli, toprağı verimli olan Hattuşa'yı seçmiş ve onun doğal savunma olanaklarını pekleştirmiştir. Şehir surlarının içinde kalan arazideki doğal tepeleri, saldırganın bir girme harekâtı yapması halinde, savunmayı sürdürebilecek şekilde, kalelerle güçlendirmiştir. Bu ve benzer tesislerin yapımı ile askeri ve mimaride öncülük yapmayı başaran Hititler, olasılı saldırıları hep batı'dan beklemişlerdi. Bu bakımdan, Frigyalıların istilasına kadar, yaşadıkları başkentlerinin bu coğrafyada seçilmesinin bir nedenini de hemen batı yönlerinde akan Kızılırmağın orağına sığınarak onun sağlıyacağı engelden yararlanabilmekti. Nitekim, kurtuluş Savaşında da Sakarya Nehri Yunan ordusunu durdurmaya engel olmamış mıydı?...

7 Km. kadar uzunlukta olan surların kentin batısını koruyacak şekilde inşa edilmiş olması, endişe duydukları yönün batı olduğunu kanıtlıyor. Nitekim bazı belgelerde, Truva ve civarında yapılan arke-

olojik çalışmalarda Hititlere tarihlenen yapı kalıntıları bulunduğu ve Assos'un ilkin Hititler tarafından Ege Devletler Birliğine karşı savunma amacıyla kurulduğu ileri sürülüyor. Belki de bunlar Dardanel Boğazını geçmek istiyecek saldırganı haber vermek için görevli gözetleme postaları (?)... ama şöyle, ya da böyle, korktukları başlarına geldi. Ancak saldırgan, Dardanel'den değil, bu kez Trakya'dan uzanıp, İstanbul boğazından geçti...

100 yıldan beri arkeolojik kazı ve araştırmaların kesintisiz devam ettiği ve bugün bir milli park statüsüne kavuşturulan Hattuşa'da ve Hattuşa sayesinde yeni buluntular saptanıyor, yeni yorum ve değerlendirmeler arşivlere geçiyor. Kitabımızda, özellikle Hattuşaş gibi görkemli bir ören yerine değğin objektif bilimsel değerlendirmelere saygı ile katıldığımızdan, bu konuda yapabileceğimiz mütevazi yorumsal ilâveler, sadece kişisel gözlemlerimizden kaynaklananlar, olacaktır...

Hattuşa'nın bugün için bizi çeken ve önünde durdurup kendini hayranlıkla seyrettiren yeri, kaykusuz Yazılıkaya'dır. Bu bir açık hava tapınığı, tanrıların tümünün bulunduğu (bir arada bulunduğu) bir Hitit Panteonu. Surların dışında, ama güvenliği dikkate alınarak, doğuda olması da düşünülmüş. Bu tapınakta Hititler doğa ve sanatı mezcetmek (birleştirmek) yeteneklerini de kanıtlamış bulunuyorlar.

Yazılıkaya iki bölümden oluşuyor, arkeologlar bunlara (A) ve (B) odaları demişler. (B) Odasının arkasında duvarla örülü bir mekân daha var; muhtemelen orası da gün ışığına çıkaraldığında, (C) odası olacaktır (?)

Neden Yazılıkaya denilmiş? Çünkü bu odanın taş duvarlarında yazıdan çok, resimler belirgin. O halde Resimlikaya denilmesi daha uygun olmaz mıydı? Bunun cevabını şöyle düşünüyorum: Genellik-

le tapınılan yerlerin resimlendirilmesi yaygın bir uygulama. Kiliselerde de geçerli. Bundan beklenen amaç dini tanıtmak, öğretip, insanları eğitmektir. Çünkü herkes okuma yazma bilmiyebilir. Odio-vizüel (!) bir metod uygulanıyor. Bu bakımdan **resim** okuma yazma bilmiyenlerin **yazısı** oluyor. Belki de bunun için Yazılıkaya denilmiş?... Aslında bundan daha önemli şeyler oluyor bu Yazlıkaya'da; Bu tapınağı kim ve ne amaçla ve bu tarzda inşa ettirdi. Ve böyle tertipledi? Bu sorunun çeşitli cevapları var...

Hitit kralı IV. Tudhaliya, evrenin kaderini, tüm insan ve hayvanların geleceğini kararlaştırmak için tanrıların hepsini davet eder, onları bir arada görmek ister. Bu davet üzerine gelen tanrılar bu tapınakta, hierarşik sıralarının geektirdiği şekilde yerlerini alırlar ve müzakereler (!) başlar...

Yazılı Kaya Hitit Tanrıları (orta pano)

İkinci bir yorum: Bu bir **Hierogamos** denilen, tanrıların mitolojik evlenme törenidir. Baş tanrı olan Fırtına tanrısı **Teşüp,** karşısında karısı, güneş baş tanrıçası **Hepat,** diğerleri sağlı, sollu, erkek tanrılar **sağda,** kadınlar ise **solda** olmak koşuluyla, bu töreni izlemek için yerlerini almış bulunuyorlar. Kral **Tuthaliya** ise bu tören toplantısını resmileştirmek, kalıcılığını sağlamak ve gelecek kuşaklara bırakabilmek için, bu kabartmaları Asurlu sanatkarları çağırarak yaptırmış ve belki de tabletlere yazdırarak ta arşivlemiştir. Kendisi de tapınak avlusunun girişinde, sağdaki duvarda bulunuyor. Da-

ha iyi görünebilmek ve üstünlük egosuyla, resmini normalden büyük (2.60 M.) yaptırmış. Törene başkanlık ediyor izlenimini veriyor... Kendisi hem kral, hem de baş rahip olduğundan, ayrıca tebasının **çobanı** kabul edildiğinden (Hz. İsa gibi) başında bir takke, (Bugün de yahudiler ve bazı dindar Müslümanlar takke taşırlar) uzun bir rahip mantosu giymiş, elinde **Lituus** adı verilen ucu kıvrık bir çoban sopası tutuyor. (Kariye de görüldüğü gibi, çoban olan Abel'inde bir sopa bulunmaktadır.) (Bkz. Dağ-Çoban, El, Kol).

Tanrıların isimleri, kralın devlet amblemi uzattıkları kolları üstünde yazılı. Hititte totem devri bitmiş, yerini kurban törenlerine bırakmıştır. Boğa bir tanrı, ama eti ve kanı için kurban edilebiliyor. 'Onu yemek, onunla bütünleşmek, adeta ibadetlerinin bir parçası oluyor. Yeni ekim döneminin bereketi için duaların okunduğu, savaşa giden askerin son olarak uğrayıp kendi inandığı tanrıdan güç aldığı yer hep bu tapınak oluyordu. Tamamen halka açık, herkesin rahatlıkla girip çıkabileceği, dua edip kurbanını kesebileceği bir tapınak. Hititler çok tanrılı bir ulus; hemen herkesin bir tanrısı var (!) Yerde adak banketleri, libasyon kanını akıtmak için özen kanallar... (Truvada da görülüyor)

Yazılıkaya (A) odası orta panoda seçilebilen figürlerle ilgili bazı yorumlar yapabilmek için şu hatırlatmaları yapacağım: Burada tanrı ve tanrıçalar insan biçiminde betimlenmişlerdir (Yunan - Roma mitolojisindeki gibi). Figürlerin toplamının 63 olduğunu ileri süren belgeler çoğunlukta. Sağdaki korteji oluşturan erkek tanrılar arasında 3 kadın, kadınlar arasında ise bir erkek tanrı bulunduğu saptanmış. Bir bakıma kutsallık payesi olan **Hermafrodit** gruplar oluşturulmuş (?) Figürlerin ilerleme yönleri ortaya doğru. Gerek insan, gerekse hayvan kabartmalarında hareketlilik faktörüne önem verilmiş. Büst olarak yansıtılan bu insanlardan bazıları kanatlı. Normal yürüme tempoları kolun sonuna doğru hızlanır gibi. Erkek tarafında, en sonra 15 savaşçı tanrı, adeta koşar adımdalar. Bazı belgelerde bu tanrıların 12 olduğu ve yıllık törenler sonunda, olimpiyatlarda olduğu gibi yapılan geleneksel koşu yarışmalarıyla ilinti kurmaktalar?

Olimpos Teselya'da bir dağdır. Homer, onun dünyanın en yüksek noktası olduğunu söyler. Girit Ana Tanrıçası Rhea bu dağın tepesinde, yanında iki aslanla beraber ayakta durur gösteren bir kabartma var. Yunanistan Kisen şehri girişinde de Boğazköydekine benzer iki aslan bulunuyordu.

Hatırlanacağı gibi, Kariye Mezar şapeli kubbesinin içinde, kilisenin manevi koruyuculuğunu yapmaları amacıyla, ellerindeki mızraklarla silahlandırılma istenmiş melekler var. Hititlerin bu tapınağındaki asker savaşçı tanıları da o meleklerle özdeştirmeye cesaret edeceğiz!..

Tanrı ve tanrıçalar dağlar, ya da aslan veya panter üzerinde bulunuyorlar. (Bkz. Dağ) Baş tanrı Teşüp'ün altında insan biçiminde betimlenen **Namni** ve **Hazzi** adlı dağ tanrıları bulunuyor. Bu iki tanrı ayrıca tanrı ve tanrıçaların özel hizmetçileri olmaktadırlar. Her ikisinde de, genelde hizmetçilerin efendileri önünde bellerini bükerek aldıkları saygın görünüm izleniyor. Arka planda ise başlarına külah giydirilmiş iki kutsal boğa var. Sıçrar gibiler. Sağdakinin adı **Hurri** (gece), soldakinin ise **Şeri** (gündüz) (Bkz. Sağ ve Sol, Aslan ve Boğa)

Bu boğalar fırtına tanrısı Teşup'ün arabasını çekiyorlar... Teşüp'ün karşısında baş tanrıça Hepat, bir panter üstünde. Girit ana tanrıçası Rea'da, yanında iki aslanla gösterilmiştir.

Tanrıların başındaki külahlar taç yerine geçiyor. Ayrıca bu külaha takılı olan boynuzlar, ona bir tür ayrıcalık ve tanrısallık veriyor. Vaktiyle Hz. Musa, Büyük İskender ve Vikingler hatta İsa bile boynuzlu olarak görünmek ve gösterilmek istenmişlerdir. Boynuzun o çağlarda, bugün bizim ilk etapta aklımıza gelen sıfatla kesinlikle hiç bir ilgisi yoktur! (Bkz. Boynuz)

Bazı tanrıların ellerindeki orak'lar için (Bkz. Orak). Teşüp ve Hepat'ın iki kızı, Amazon Kraliçesi Semiramis'in gözü pek savaşçıları olan figürlerin altında çift başlı bir kartal var. Kartal aşlında Orta Asya kökenlidir. (Bkz. Kartal) Buradaki kartalın başları sağa ve sola dönük olarak, çoğaltılmış bir gücü betimlediği gibi, psikomatik denge unsuru olan **Kadüse**'dir. (Bkz. Kadüse) Ancak bu kompozisyonda gözlemlediğim diğer bir olgu, kartalın bu tören ya da mitolojik evlenme anısını yansıtan sembolik anlatımlar ve tanıklarla dopdolu bu tarihi sayfanın, bu akitin sağ alt köşesinde yer alması, vurulması, sanki, önemli olan bu olayın resmileştirilmesi gerçekleştirecek bir **dev-**

let mühürü gibi kazılmış olmasıdır! Hititlerin özellikle resmi belgeleri arşivleme gösterdikleri özeni düşünürsek böyle bir varsayımı yadırgamamak gerekir kanısındayım. Ayrıca, normal olarak imza ve mühürlerin sayfanın sağ altına konulduğunu da belirtmenin bu düşüncemi güçlendireceğini umuyorum!

Halikarnas Balıkçısının öne sürdüğü bir olgu var: Yunan mitolojisinde adı geçen tek gözlü Kikloplar aslında Anadolu, Yunanistan ve Sicilya'da iri taşlarla örülmüş ve "Kyklopeen" denilen ne kadar sur varsa hepsinin yapıcıları sayılır. Bunlar ne cin ne de tanrıdır. Tarih öncesi çağlarda şehir kalelerini yıkılmaz, aşılmaz ve alınmaz duvarlarla çevirmek için efsanelik kralların, önderlerin emrine giren bütün bir ulustur. Bu duvarcı Kykloplas'ın onu Anadolu'nun Likya bölgesinden gelmek Tudhalya oldukları da efsanelerde belirtilir. Bütün bu kanıtlar bu tek gözlü devlerin yorumlanmasında Hitit kabartmalarının göz önüne alınması gereğini pekleştireceklerdir. Bu bakımdan Hitit kabartmalarında profilden görülen kişiler bu tek yuvarlak gözlü devler olabilir.

Dev oluşları ve çok iri duvarların yapımcıları sayılmaları Anadolu'daki Hitit surlarının kayaya oyulmuş olmasıyla açıklanabilir. Ancak bu konu bugün yeterli bir aydınlığa kavuşmuş değildir.

Şimdi (B) odasına gireceğiz. Kapıda koruyucu CİN (demon) kabartmaları var. (Bkz. Kapı) Burası aslında bir mezar şapeli belki Tudhaliyanın Mozolesi. Hititler ölülerini yakıyor ve küllerini saklıyorlardı. (Bkz. Kül) Bunun için Hitit yerleşme merkezlerinde anıtsal mezar yapıtlarına raslanmamıştır.

(B) odasının duvarları tanrı röliyefleriyle donatılmış. Mezar odasını bir bakıma manevi koruyuculuk altına almak istemişler, izlenimi veriyor... Kim bu tanrılar? Haburilullahi'ler adı verilen göçebe

yeraltı tanrıları tek sıra halinde koşar adım pozisyonunda yerleştirilmişler. Ellerinde palalar var, savaş kıyafetliler. Koruyuculuk simgesi. İstanbul Kariye Parakleziyon adı verilen mezar şapelinin kubbesi içinde de ilk kez görülen bir fresk var. Melekler, ellerinde silah, mızrak tutuyorlar (?)... Tam karşıki duvarda başka bir tanrı, Nergal, bir yeraltı tanrısı, Tuthaliya'nın Mısır zaferinin anısına yapıldığı ileri sürülüyor. Elinde, kabzelerinde aslan başları olan bir kılıç tutuyor.

Aslanlar güç simgesi, kılıç ise yeraltı ile irtibat kurma aracı. Nergal bir kılıç tanrısı, Hadesle özdeştirilebilir. Adem'le Havva ateşten kılıç taşıyan meleklerle cennetten kovuldular... (Bkz. Kılıç ve kollar)

Şarruma, güneş tanrısı, adı, elinin üstüne ideogramla yazılı. Kollarının arasında kral Tuthaliya görülüyor. Kral, öbür dünyanın ne olduğu belirsiz olan tehlikelerinden korunmak için en güvendiği tanrının kolları ve diğer tanrıların da gözetimi altına girmiş.. girmek istemiş... Bu konudaki eğilim ve dinsel yaklaşımlar günümüze dek sürmüştür. Azizler, hatırı sayılı kişiler, kutsal mekânlar içine yakınına defnedilmişlerdir. Durum diğer dinler de de aynı... Aynı olayla, Nemrut Dağına çıktığımızda da, karşılaşıyoruz. Nedenlerindeki benzerlik, tartışılamaz sanıyorum. Antiokos'ta fiziki bedenini tümülüs içinde, ruhsal bedenini ise tümülüs'ün etrafına iki sıra halinde dizdirdiği yaratıklar ve tanrılarla koruma altına almış. Birinci sırada yere karşı aslan göğe karşı da kartal iç sırada ise; tahtlarına kurulmuş oturan diğer tanrılar... (Bkz. Nemrut)

Kentin merkezine iniyoruz. Burada büyük tapınak var. Hemen hemen geometrik merkezde, bir katedral, ulu cami gibi... Büyük bir kült merkezi, tanrı sarayı, Asimetrik planlı çevresinde kült ve kültürle ilgili yapılan bulunuyor, Cami külliyeleri benzeri. Mağazalar, iş atölyeleri, arşiv depoları sanatkar yetiştiren kurumlar ve bunların evleri... Arka planda zahire ambarı, içleri gıda maddeleriyle dolu, gramı gramına, damlası damlasına girip çıkanların, sarfedilenlerin

muhasebesinin yapıldığını gösteren yazılar, işaretler.. Yiyecek depolarının tapınağa bitişik olması Urartu'ların Çavuş Tepe'sinde de görülüyor kutsal olan rızkın muhafazasında tanrısal gücün de katkısını dilemek...

Tapınak girişi görkemli, (Bkz. Kapı) propilon adı veriliyor. Kral ve kraliçenin dini görevlerini yapmak için girdikleri ve sadece onlara ait olan protokol kapısı. Bekçi odaları ve iki Asur aslanının altındaki ablüsyon (abdest alma) teknesi. Su, güç kazansın diye, aslan ağzından akıtılıyor. (Bkz. Çeşme) Kutsal yerlere girişte beden temizliğine gösterilen özen bu çağda başlamış. Roma'da da şehirler kutsal olduğunda, hamamlar giriş ve çıkışlarda..

İlerliyoruz, hemen solumuzda küp biçiminde yeşil bir taş bulunuyor. Bu taşın nereden geldiği ne olduğu, ya da olmadığı ilimsel bir açıklık kazanmış değil. Kanaatımızca, bu bir metorit, yani gök taşı ve buraya düşmüş olamaz. Başka yere düşmüştür, alıp tapınağın girişine yerleştirmişler. Aslında en uygun olan yeri seçmişler. Bugün de böyle bir taş düşse herhalde onu lâlettayin bir yere terketmezlerdi, herhalde!...

Bu cisim önce bir taştır, ayrıca gökten düşmüştür ve rengi de yeşildir. Üç kutsal öğenin toplamını içeriyor. (Bkz. Taş ve Yeşil)

Bir sunak amacıyla mı kullanılıyordu? Kesin değil, zira üzerinde silik te olsa, bıçak izleri keşfedilmedi. Kâbe'deki Haceri Esved (Kara taş)'in de bir metorit olduğunu anımsayalım...

Aslanlı Kapı'ya çıkarken sağ tarafımızda kayaya Hitit hieroglifi ile yazılı bir kitabe var. Metni tercüme edilmiştir. Burada oğlunun kral olan babası için ifade ettiği ve sadece babasından söz etmesi Hititler'in babaerkil bir aile yapısına sahip olduklarını kanıtlıyor.

Kadeş savaşı: Olayı kısaca hatırlatalım: Laberna ilk Hiit kralı, tarih M.Ö. 1300'ler. Bu sırada Mısır güçsüz. Mısır kraliçesi sonraki kral Subliyama'ya rica eder, yalnız olduğunu ve onun bir oğlu ile evlenmek istediğini dile getirir. Ayrıca onu firavun yapacağına söz verir. Subliyama bir oğlunu gönderir, ancak Mısırlılar onu öldürürler.

Subliyama'dan sonra yerine geçen Muvatalli ile Ramses arasında bu yüzden bir savaş çıkar. Bu savaş Asi Irmağı kıyısındaki Kadeş'te yapılır. Sonuç belli değil, her iki tarafta kendisini galip sayar, ama Mısır firavunu II. Ramses'le Hitit kralı III Hattuşili arasında 1270'te Kadeş anlaşması imzalanır ve sonra II Hattuşili'nin kızı III. Ramses'le evlenir. Bundan böyle çevre ülkelere birlikte cephe alırlar ve bir bakıma birbirleriyle kardeş olurlar. Türkçe ile ilgilenen bazı batılı yazarlar Kardeş sözcüğünün Kadeş'ten türediğini ileri sürmüşlerdir (?)...

AMASYA

Pontus krallığına başkent oldu. (M.Ö. III. yy.) Akropolünde kayaya oyulmuş kral mezarları var. Bunlar Kral Mithridades'in atlarının mezarları. Ünlü coğrafyacı Strabon'un doğduğu yer. Selçuklular ve İlhanlılar zamanında Anadolunun önemli bir kültür merkezi olmuştur. Yeşil ırmak sayesinde gayet verimli topraklara sahip.

TRABZON

Dördüncü Haçlı ordusu 1204 tarihinde Konstantinapolisi işgal edince, Bizans hanedanından Andronikos I'in oğulları Trabzona kaçıp Komneos sülalesini bu şehirde devam ettirmek istediler. Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u da fethine kadar (1261) Trabzon'da Bizans idaresi altında kaldı. Öte yandan gene Haçlılar nedeniyle İznik'e kaçan hanedan mensuplarının yaptıkları gibi, kiliselerini de yanlarında getirdiler. Her iki kentte de birer, Aya Sofya adını taşıyan, kilise inşa edildi.

Trabzon Aya Sofya'sı 1250 tarihinde Prens Manuel Komnen tarafından inşa ettirildi. Evliya Çelebi gezisi sırasında burasının 1585'te cami olduğunu yazıyor.

Eski bir Yunan Apollon tapınağının üstüne inşa edilen kilisenin özellikleri şöyle: Üç nefli bir Bizans kubbeli bazilikası. Neflerin üstü

tonoz örtülü. Dört sütunlu kapalı yunan haçı planlı. Bir podyum üzerine inşa edilmiş yegâne kilise. Üç kapısı var. Kuzey, Güney ve Batı kapıları. Kuzey duvarda Selçuklu motifleri ve diğer taş mimarida Selçuklu etkisi hissediliyor. 40 metre yüksekliğinde bir çan kulesi var. Aslında Bizans kiliselerinde o zamana kadar çan kulesi yoktur. Bu kule sonraları bir deniz feneri ve minare olarak işlevini sürdürüyor. Binanın dışında da alışılmışın dışında, freskler görülüyor.

Kilisenin güney cephesinde Yaradılış efsanesi (Genese) ten sahneler görüyoruz. Bunlar Adem-Havva olayı (Ademin yaradılışı, şeytanın kandırması, cennet bahçesinden kovulmaları, Kabil'in Habil'i öldürmesi... Tamamen eski Ahit'ten alınmış olaylar. Birkaç mitolojik yaratık kabartmalarının dışında Yunan-Roma mitolojisi ile ilgili başka bir şey yok. Durum Sumela Manastırında da aynı. Onun da giriş cephesinde Eski Ahit sahneleri en yukarıya işlenmiş. İncil ise aşağı katta...

Aya Sofya kilisesinin esas girişi batı kapısından yapılıyor. Müminler (inananlar) diğer Ortodoks kiliselerinde olduğu şekilde, batı'dan, yani güneşin battığı yönden, karanlıktan, **dinsizlikten** geliyor ve narteksleri aşarak naos'a, güneşin tekrar doğacağı doğu yönüne, doğru ilerliyorlar. Bu nedenle olmalıdır ki, Son Mahkeme sahnesi bu Batı Kapısı'nın içinde yapılması uygun bulunmuş?.. Kilisenin içinde diğer resimlendirilen İncil olayları içinde İsa'nın havarilerinin ayaklarını yıkaması ve soy ağacı freski ilk kez bu kilisede görülüyor, sanıyorum...

Trabzon'da Cenevizler ticari bir üstünlük elde etmişler. İstanbul'a kadar tüm Karadeniz onların kontrolunda. Venedikliler ise Akdenize hakim. Marko Polo Venedikli, bu nedenle Asya'daki seyahatinden dönüşte Trabzon'da bir süre alıkonuluyor. Anne ve babası onu İstanbul'da bekliyorlardı. Bugün bile İtalyanlar Cenevizliler için (**Trabzon babası**- Pere de Trabizonde) demektedirler.

Bu kilisenin tanıtım ve anlatımında özellikle izliyenleri götürüp gösterilecek yer binanın bema adı verilen en kutsal bölümünün dışarıya doğru bombeli olan absit duvarı olmalıdır kanısındayım. Burada kilise duvarına kazılmış çeşitli boy ve tipte gemi resimleri görülüyor. Nedenini şöyle açıklamak mümkün: Bunlar Pontus gemileri; gemilerin Karadenizin fırtınasında (şerrinden) korunması için muska niyetine kazınmışlar?... (Bkz. Assos Murat Hüdavendigar Camii)

Şehirde ziyaret edilmesi gereken diğer eserler Orta Hisar, ya da Fatih Camii adı ile tanınan ve eski adı Altın Başlı Bakire olan bir cami. İlk planı bazilikal olan bu yapı Trabzon'un katedraliydi. Fetihten sonra merkezi planlı camiye çevrilerek bir kubbe ilâve ediliyor...

GÜLBAHAR HATUN CAMİ VE TÜRBESİ: Zaviyeli plan tipi. Gülbahar Hatun Fatih'in geliniydi. Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi iken annesinin adına inşa ettiriyor, bu camiyi.

ATATÜRK KÖŞKÜ: Atatürk Trabzona üç kez gelmişti 1924, 32, ve 37'de. Köşk bir Ruma ait. Parası ödenerek satın alındı ve özel idareye devredildi. Bugün küçük bir müze durumunda. İlk kalorifer tertibatının bu köşkte kullanıldığı söylenir..

SUMELA MANASTIRI

Zigana dağlarının üzerinde Oros Melas (Kara Dağ) olarak adlandırılan kesiminde doğal bir mağaranın içinde yapılaştırılan bir manastır. Bu mağaranın keşfi VI. yy.da oluyor. Söylentiye göre, İsa'nın havarilerinden St. Lukas tarafından yapılmış olan bir Meryem ikonası melekler tarafından Atina'dan meçhul bir yere götürü-

lüyor. İki keşiş, Sofronios ve Barnabes, birbirlerinden habersiz bu ikonanın taşındığı yeri, vahiy yolu ile, rüyalarında görüyor ve rüyalarını birbirlerine anlatarak beraberce bu mağaraya geliyorlar... Bu mucizeevi olay tıpkı Efes'teki Meryem Ana'nın evinin bulunması ve Hz. Eyüp'ün Fatih tarafından hocası Akşemsettin'e buldurması gibi gelişiyor ve kutsal bir mekân olarak tanınıyor, ün salıyor.

Sumela Manastırı önce bir dağda, sonra da bu dağın yamacında açılmış doğal bir mağaranın (dağ mağarasının) içinde yapılaştırılıyor. Bu bakımdan sembolik açıdan hem dağ, hem de mağara ile ilintili değerlere sahip (Dağ ve Mağara açıklamasına bkz.)

Ortodoks din adamlarının ibadet ve tefekkür için burayı sevmeleri ve seçmelerinin nedeni fiziki güvenliğin en iyi şekilde sağlanacağından emin olmalarının yanında psikolojik olarak kendilerini Tanrıya daha yakın hissetmeleridir. O devirde Manastırlar genelde yüksek noktalara, dağların, tepelerin üzerinde inşa edilmekteydi. Çünkü manastırlar göğe yükselen merdivenler gibi kabul ediliyorlardı. (Merdiven yorumuna bkz.) Mitolojik çağda Kibele kutsal alanları ve yontularının da genellikle yüksek dağların üzerinde yapıldığını biliyoruz.

Manastırın içindeki Meryem'in yüzünün siyah oluşu ile ilgili çeşitli yorumlar yapılıyor. Kişisel araştırmalarının sonucu kitabın **Kaş** ve **Kirpikler** bölümünde bulunmaktadır.

Sonuncu katı 14 : 17. yy.lara tarihlenen fresklerin maalesef ilgisizlik ve bakımsızlık nedeniyle tahrip edilmiş olduğunu üzüntü ile tanık olmaktayız. Ancak bu tahribata (vandalizme) cesaret edenlerin sadece Müslümanlar olmadığını, duvarlara kazılmış yabancı isim ve haç işaretlerinden çıkararak suçluların sadece biz olmadığımızı söyliyebiliyoruz.

Bu bölgede Vazelon ve Kuştul adıyla tanınan iki dağ manastırı daha bulunmakta olup henüz organize bir ziyarete açılmamıştır.

Sumela sözcüğü (melas) sözcüğünden kaynaklanıyor. Manastıra bu ad kutsal kuyuda biriken suyun damladığı kayanın siyah

renkli olmasından ötürü verilmiş olabilir. Manastırın kurucusu Barnabas'ın Atinadan beraberinde getirdiğine inanılan Meryem ikonunun, gümüş çerçeve içersinde, siyah renkli bir tahta parçası olduğu anlatılır. İkonun üzerinde Meryem ve İsa figürleri, ancak belirli belirsiz görülebilirmiş.

Sumela Manastırının keşişleri Pontus imparatorları'nın ve daha sonra Osmanlı sultanlarının kendilerine bağışlandıkları köylerden, çftliklerinden önemli gelirler elde ediyorlardı. Sumela'nın keşişleri, siyah renkli Meryem ikonunun kopyalarının satışından da önemli gelir sağlıyorlardı. Keşişlerden biri, 1840 yılında üzerinde bu satışlardan elde ettiği ve o dönem için bir servet olan 40.000 kuruşla Kayseri'de öldürülmüş olarak bulunmuştur!...

Efes'teki Artemis tapınağı'nın bağları, tarlaları, şarap yapım yerleri, dalyanları vardı. Artemis rahipleri. Tapınaktaki Artemis yontusunun kopyalarını satarak gelir elde ediyorlardı. Sumela'daki Meryem ikonu gibi, Artemis Tapınağı'ndaki Artemis yontusu da tahtadan yapılmıştı. Rahipler bu yontuyu, çürümesin diye, sürekli yağlamaktaydılar. Bu yüzden Sumela'daki Meryem ikonu gibi Artemis Tapınağı'ndaki Artemis yontusu da Kara renkliydi, denilmektedir...

ERZURUM

M. S. 422 de İmparator Teodosyüs'ün kurduğu bir şehir. Bu nedenle eski adı Theodosyopolis olmuştur. Erzurum şehir yerleşimi olarak Türkiye'nin denizden en yüksek yeri. İlhanlı-Selçuklular egemenliğinde önemli bir kültür merkeziydi. Doğu'nun adeta başkenti, en gelişmiş bir şehir konumunda. Nisbeten daha kalabalık bir yerleşim ve çok sayıda kültür kurumlarına sahip bulunmaktaydı.

Erzurum, Sivas ve Kayseri'de aynı sanat ve kültür dönemlerinde hizmet veren medreselerle ilgili olarak Dr. Sayın Engin BEKSAC'ın Sanat Tarihi ve Arkeoloji Dergisinde çıkan bir makalesinden yaptığım alıntıyı bir kezde ben ilgililerin dikkatine sunuyorum: Bu kurumların özellikle taş kapılarını bezeyen motifler konusundaki

kişisel yorumlarım Semboller Bölümünün **Hayat Ağacı ve Merdiven** başlığı altında bulunmaktadır. İlhanlı ve Selçuklu sanatının bu yorumların paralelinde de incelenmesini ayrıca öneriyorum...

["... Anadolu Selçuklu mimarisi, amblematik kabartmalar, sembolik niteliğe haiz dekoratif özellikler ve ikonografik açıdan son derece önemlidir.

Çifte Minareli Medrese - Erzurum

Bu yapıtlar, yapıldıkları çağın özgün yaşam biçimi, dünya görüşünün geniş ve engin anlamlarını, duyumsal ve anlamsal süreçlerini kısacası, sanatsal olduğu kadar kültürel gerçekliğin de kanıtlanması için hayati niteliğe bürünen görsel öğelerdir ve genellikle Şamaniz'me bağlıdırlar. Moğollar Kösedağı savaşından sonra (1192-1273) Her ne kadar Selçuklu yönetimine son vermemişlerse de, Anadolu'daki Türk varlığını tehlikeye sokmuş ve iç bölünmelere sebep olmuşlardır.

1258 yılında fiilen kurulan İlhanlı Devleti, Selçukluları kendi valileriyle idare etmeye başladılar. Selçuklu kültürü çerçevesinde yapılmış olan bazı önemli eserlerin üzerine kendi imzalarını attılar. Bu nedenle, Erzurum Çifte Minare ve Yakutiye Medresesi üzerlerindeki amblematik nitelikteki aramalarıyla kesinlikle İlhanlı olduğunu söyliyebiliyoruz. Örneğin, Kartal, hayat ağacı olarak bilinen **Kozmik Ağaç,** yılanlar, çiçekler, kaplan.. Kızılırmak doğusunda İlhanlı etkisinin en yoğun özgün sanat ürünleri olmuştur.

Divriği Ulu Camii, detay

Çifte Minare portaline bakalım: Ortada hilâl biçiminde bir motiften yükselen 8 kollu bir ağaç, üstünde çift kafalı yırtıcı bir kuş. Ağacın kökleri 2 düğümlü bir dev yılan şeklinde. Kuşun üstünde elipsoit bir sınırlama yer alıyor. Yılanlar arasında bir çiçek motifi.

Sığ bir niş içinde yer alan bu kabartmanın etrafını çevreleyen çerçeve elemanları içinde bulunan hilâl ve sekizgen elemanın bu kompozisyonla ilgisi açıktır. (önem verilen resimler çerçeve içine alınırlar) iki dev yılan, kozmolojik hierarşinin en alt kısmını ve yeraltını belirleyen **Sular Alemi**'nin temsilcisidirler. Kuyrukları düğümlüdür. Kartal sürekli bu canavarla mücadele etmektedir. Ancak **Düğümlü** ve **Geçmeli** motifler, Anadolu Selçuklu tezyinatında **güç, bolluk, birlik beraberlik** kavramını da ifade eden. (Konya İnce Mnaresine ve Semboller bölümünde "Kemer, Toka, Kuşak" bölümüne bkz..)

Hilâl motifi: Yeraltı ve sular âlemini belirten alt kısımla üst kısımlar arasındaki ilişkiyi sağlayan en önemli sembollerden biridir. Ancak bu motifin hazırlanışı sırasında tüm kompozisyonu oluşturan sanatçı, şamanik kökenler kadar bu kabartmanın yapıldığı sürecin hakim metafizik düşüncesinden kaynaklanan **Astrolojik** ve mistik bir sembol kullanmıştır. Bu ise **Hilâl**'le temsil edilen dört temel unsur, **Ateş, Hava, Toprak** ve **Su**'dan oluşan **Dörtlü** içindeki toprak-tır. Ayrıca bu motifin şaman elbiseleri üzerinde yer alan ve yer altına yolculukları temsil eden, ortası delik yuvarlak plakalarla da olan ilintisi gözden kaçmamaktadır. Hilâl aynı zamanda **Yaşanan Yer**'i temsil etmektedir. Bu Hilâl Kayseri Döner Kümbet'te de var.

Ağaç motifleri: Sivas ve Konya'da, tam anlamıyla Orta Asya ve Sibirya çevresi türü olan stilize edilmiş kayın veya **Huş ağacı**'dır. Erzurum ve Kayseridekiler ise sıcak ülke ağacı olan **hurma**'dır. Şamanistik ülkelere uzak ve yabancı ülkelere aittir. Yalnız Erzurum Çifte Minare Medresesindeki tamamlanmamış kabartma üzerindeki ağaç muhtemelen bu işi üslenmiş olan İslâm sanatkarının iradesi dışında sekiz kollu **(kayın)** olarak, şamanik dünyaya bağlanmıştır. Bu ağacın dört dalı bir yana, dört dalı ise öbür yanadır. Bu sekiz kollu kozmik ağaç özellikle Asya kıtasının Doğu kesiminde yaygındı. Sekiz, Moğollar ve Altay kavimleri için göğün sekiz katı idi. Asya'nın batısında ise ağaç dalları ve gök katları daha çok (yedi) sayısı ile belirtilmekteydi.

YAKUTİYE MEDRESESİ

Bu kez kabartmalar tam cephede olmayıp portalın yan kısımlarında yer alıyor. Burada görülen yırtıcı kuş ise tek başlıdır. Ağacın yaprakları 8 bir tarafa, 8 diğer tarafa olmak üzere, 16 dallıdır. Yılanlar kaldırılmış, yerine aslanlar konulmuştur. Hilâl motifi yerine yuvarlak bir rozet (kabara) yerleştirilmiştir. Yırtıcı kuşun üstünde elips yok. Rozet var. Keza iki aslan arasına bitkisel süsleme değil, yuvarlak rozet konulmuştur. Bu dekorasyonda Şamanik değil, daha çok Şiilik izleri görülüyor ve onların yaşam biçimi

ve dünya görüşlerini yansıtıyor. Kozmik Evren Ağacı {İlâhi Ağaç): Zaman ve mekânın kaynaşım noktası olduğu kadar, doğanın varoluş nedeni olmuştur. **Doğa Ana**'da hep onun içindedir. Kozmik Evren Ağacı, gök kapısını bekleyen şamanlara, üst âleme olduğu kadar, yeraltı âlemine de gidip gelmeleri için yol verir. İnsanın yaşamı burada başlar ve burada biter. (Yazarın notu: Bu bir mistik tırmanma'dır)

Sibirya Şamaniz'indeki adıyla, bu ilâhi ağaç kötü ruhları kovar, aileyi, klanı, milleti koruyan Ana'dır. (Ankara Anıt Kabir'de de var) Bu ağaç köklerindeki boynuzlu yılanların, kurtların sürekli kemirmelerine rağmen ayakta durmaktadır. Üzerinde küçük kuşlar, meyveler bulunur. Bu kuşlar Şamanların şekline girmişlerdir ve Şaman geleneğinde Analar olarak bilinirler, yeniden dünyaya gelen ve bereket kavramlarıyla kaynaşırlar. Bu kuşlar ayrıca, talih ve yaşamı düzenleyen, olacağı haberleyen yaratıklar olarak ta nitelenirler.

Meyvelere gelince; bunlar tanrısal besin ve ölümsüzlük kaynağıdırlar ve bereket olgusuna bağlanmaktadırlar.

Moğollar ve diğer şamanik toplumlarda kuş yakalamak ve öldürmenin özellikle yasaklanan bir eylem olması, kuşlar ve onların temsil ettiği kavramları kanıtlayan ilginç bir durumdur.

Çift Başlı Kuş: Şaman ve Şamanlık olgusunun tam karşılığı olan bir Kartal olup, evrensel Baba, Yüce Varlık veya Yaratan'ın tam anlamıyla bütünleştiği bir kutsal simgedir.

İlk Şaman'ın kendisi ve ilk Şaman babası, Şamanlığı vareden, demirciliği öğreten ve evrenin hakimi olan Tanrı daima kartal suretine bürünmüş olarak, Şamanik evrende bu **Kozmik Ağaç** veya **İlahi Ağaç**'ın tepesinde bulunmaktaydı bulunmaktadır. Bu kartal evrenin hakimi, kuşların efendisidir.

İki başlı olan bu Ulu Kuş, yaşama hakim olduğu gibi, mevsimlere, rüzgârlara yağmurlara da hakim olarak, gökgürültüsüyle de bütünleşip Üstün Âleme geçişin sağlandığı **Gök kapısının**'da bekçisidir. Üslendiği diğer sembolik olgu, onun **Göksel Ateş ve Güneş**'le olan ilintisidir.

Pek çok Şamanik anlatıda ateş yakmak için gerekli aletleri veren bu dev kartal motifleridir. Kuşlar onun çocuklarıdır. Yapraklar insan ruhlarıdır. Kartal bu ağacın üstünde, ay, güneş ve yıldızlar gibi göksel varlıkları yeraltının şerir ve uğursuz varlıklarına karşı kanatlarını gererek, korur. (Nemrut Tümülûsüne Bkz.) Bu kuş kanat, bacak ve gövde yapısı itibariyle kartaldan çok bir şahine de benzer. Bu da bize onun doğa üstü hakimiyeti kadar, gök yüzü ile de bir ilişkisi olduğunu anlatır.

Orta Asya kabilelerinin (Ural ve Altayik toplumlarında) belirleyicileri **şahin-doğan-kaz-ördek** gibi suya dalan kuş türü hayvanlardır. Yani evren hierarşisinde en alt kısımla, yeraltı veya **Sular Âlemi** ile ilgili canlıların kurduğu hakimiyetle belirginleşmektedir. Bu tür sembolik ve ifadesel armalar bu fikrin görsel yansıması olmaktadırlar.

Medresenin dış duvarındaki ağaçlardan biri 8 + 8 = 16, diğeri ise 7 + 7 = 14 olup, hurma ağacıdırlar. Ağacın üstünde kuşlar ve meyveler yoktur. Ağaç dallarının sembolik değeri yitirilmiştir. Bu gayet doğal bir olay, çünkü medresenin, adına yaptırıldığı Olcayto İlhan ve yapıyı gerçekleştiren sanatkar, Müslümandır. Bu nedenle Şamanist düşünceden kaynaklanmaz. Kutsal ağaç motifi İslâm dininin kutsal niteliğe haiz Tuba Ağacı'na dönüştürülmüştür. Bu ağaç doğayı temsil eden yüce bir ağaçtır. Kuşta tek başlıdır. Şamanik bağlar burada koparılmıştır. İki yandaki aslanlar inanç kavramlarıyla bütünleşerek, ateş unsuru ve güneşi de işaret ederler.

Astrolojik olarak ateş grubuna giren yay burcu ile özdeşen Kartal'ın Şamanik evrendeki rolünü bir ölçüde aslan üslenmektedir. Güneş, krallar ve imparatorların siyasi güç ve varoluş nedenlerini tayin eden bir semboldür.

Olcayto İlhan Şii mezhebindedir. Bunun için "İnsanların aslanı ve Allah'ın Aslanı" gibi ünvanlarla ve yüce şah olarak adlandırılan Halife Ali'yi de sembolize eder.

Rozet: Burada hilâlin yerine geçmiştir. Ama aynı anlamdadır. Ali'nin sabah yıldızı ile ilişkisi ve bu yıldızı yerle olan bağıntısı kadar Ali'nin nitelikleri arasında bulunan bazı tanımlar da onu toprak

unsuru ile ilintili kılmaktadır."

Kumbetler: İslâm dünyasında Türklerin egemenliğinde gelişmiş bir yapı türü. Poligonal bir mezar. Erzurum bir kümbetler beldesidir. Buradaki kümbetler Türk sanat tarihinin ilgi çeken yapı türleridir. Kümbetler Türk toplumunun kendini yöneten kişilere verdiği önemi belirtir. Kümbetler kırsal alanlarda, bağımsız bir anıt olarak, dikkat ve ilgiyi çekmek amacıyla inşa edildikleri gibi (Van, Ahlat), çoğu kez dini yapılar, medreseler yanında, onları mimari plan ve stillerine bağlı kalarak, o sosyal kurumu yaptıranın mezarını ve ismini taşıyarak günümüze gelmiş bulunuyorlar. Osmanlı döneminde aynı amaçla yapılan bu anıtsal mezarların, bu kez **Türbe** adı altında ve o dini yapının haziresinde, külliyenin bir parçası olarak görüyoruz.

Hatuniye Türbesinin örtü öğesi konik göçebe çadırını anımsatmaktadır. Ermeni etkisinin de gözlendiği bu çadır görünümü Asyada yaşanmış olan **"Çadır Kültü"** yani çadıra tapma sürecinin bir yansıması olduğu da ileri sürülmektedir. (Yazarın notudur.)

SİVAS GÖK MEDRESE

Erzurum'daki iki kabartma ile yakın ilgisi bulunuyor. Tarihsel ve coğrafi konumu itibariyle Moğol politikası ve kültürel etki alanı içinde yer almıştır. (Konya ile beraber).

Amblemin üzerinde çift başlı yırtıcı kuş bulunan stilize bir ağaç. Ancak bu ağacın türü Erzurum'dakinden fark-

SIVAS GÖK MEDRESE

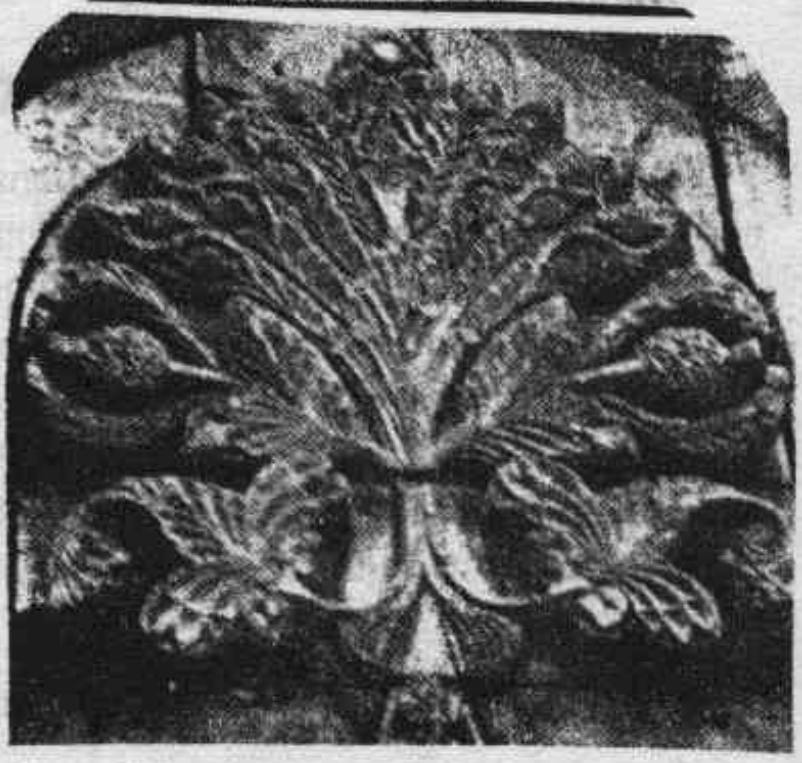

TUZLUCA: Doğal bir tuz dağı. Romalılar tarafından kazılan yerler üst kesimde görülüyor. 2000 yıl yetecek kadar bir kapasitesi olan bir dağdan bugün itibariyle, günde 50:80 ton kaya tuzu çıkarılmakta...

ANİ

Bir sınır şehri. Gümrük ve senato binası diye adlandırılan yapılar var. Ani Kurtuluş savaşından sonra Lozan antlaşması ile, batıda Yunanistan'la sınırımızı teşkil eden Meriç nehri gibi, Gümrü muahedesi ile eski Sovyetler Birliği ile olan milli sınırımızı belirtiyor. Kent çift sıra surla çevrili, ayrıca su hendekleri de var. Çok iyi tahkim edilmiş. Ana kapı olan Aslanlı Kapı'nın iç duvarında bir üçgen üzerine oturtulmuş siyah taştan yapılı bir **svastika** görüyoruz. (Bkz. Svastika)

Katedral bir Ulu Cami örneği. Moleküllerinin ortasında, Kubbeli bazilika ile kapalı Yunan hacının birleşimi bir mimariye sahip. Mar-

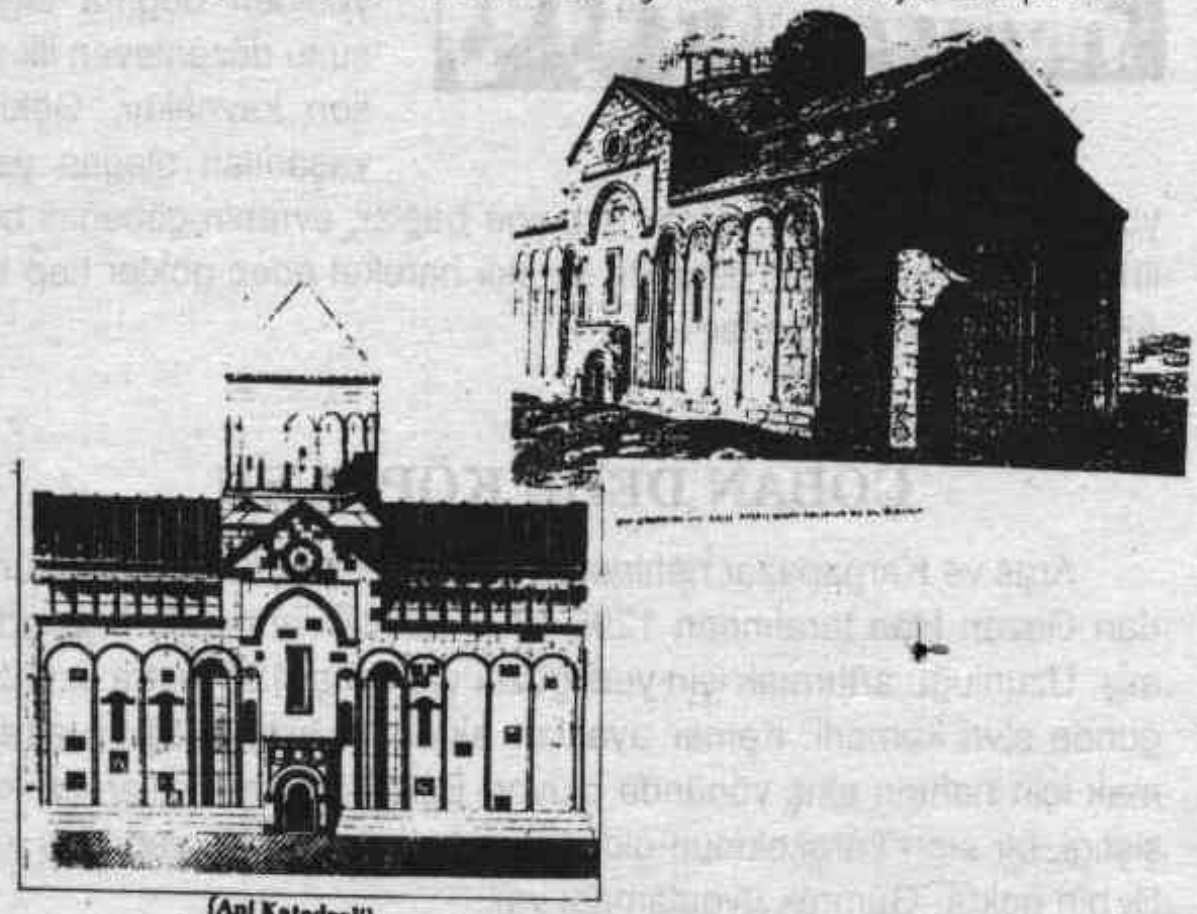

(Ani Katedrali)

Döner Kümbet - Kayseri

evrenin kutsal merkezini belirleyen araçtır. Evrenin ve yuvanın koruyucu ruhlarının kutsal odağı olup ateş kültü ve kutsal yuva (vatan) kültü ve yırtıcı kuşun ateş'le olan ilişkisini simgeler.

Kozmik Evren Ağacı tüm bu kabartmaların temel ve ortak öğesi olmuştur. Bilgi, kader, yaşam, ölüm ve ölümden sonra ulaşılan ölümsüzlük ve hatta yeniden doğma olgusunu düzenleyen ilk ve son kaynaktır. Gökler yaşanılan olağan yeryüzü ve yeraltını direk olarak birbirine bağlar, evrenin göbeğini belirler, sabit yer kürenin üstünde sürekli hareket eden gökler hep bu AKS'ın etrafında dönerler.

ÇOBAN DEDE KÖPRÜSÜ

Aras ve Kargapazar nehirlerinin birleştiği yerde, İlhanlı hükümdarı Gazan Han tarafından 1295-1309 tarihleri arasında inşa edilmiş, Uzunluğu arttırmak için yedi gözlü yapılmış. 128 metre uzunluğunda sivri kemerli. Kemer ayakları akıntının hızını dağıtıp azaltmak için nehirin akış yönünde oluyor. Burası kervan yollarının keşiştiği, bir sınır karakolunun olduğu ve sınır ticaretinin yapıldığı kritik bin nokta. Gümrük uygulaması var.

ko Polo 20 yıl yaşadığı Çinden dönüşünde Ani'den geçti. Menhuçhern camisinin penceresinden aşağıya baktığımızda onun geçtiği tahmin edilen yıkık bir köprü görüyoruz. Alpaslan Camii olarak ta adlanan caminin minaresinde 99 basamak bulunuyor. Saray olarak inşa edilmiş sonradan camiye çevrilmiş...

İSHAK PAŞA SARAYI

İsak Paşa kürt kökenli, padişah hükümetine gönülden bağlı onun emirlerine, isteklerine harfiyen riayet ediyor. Bu saray kendi kendine yeterli bir yönetim merkezi. İstanbul'un uzak bir noktasında olmasına karşın, böylesine muhteşem bir yapının, avlularıyla Topkapı Sarayına benzemesi ilgi çekicidir. İnşaatının bir yüzyıl kadar sürmesi, nedeniyle, bu süreç içinde çeşitli ekollere mensup sanatkarların izlerini korumuş olması doğaldır.

Yapımında Selçuklu, Osmanlı ve Ermeni ustalar da çalışmıştır. İtalyan baroku ve Fransız rokokosu'nun görüldüğü merkezden en uzak mesafede bir yapı. Topkapı gibi aşağı yukarı 7600 m. karelik bir alana oturan ve İspanya'daki Elhamra sarayına da benzerlikleri bulunan bu görkemli sarayda ilk kez merkezi sistemle ısıtma yapılmaktaydı.

Selçukluda kale, Osmanlıda saray olan bu sarayın Osmanlı stili olan camisi 99 basamaklı bir minareye sahip.

ÇAVUŞ TEPE

850x150 m. boyutlarında olan önemli bir Urartu akropolü. Yukarı Kale tanrı Haldi'nin tapınağının olduğu kısım, sadece dini amaçlı. Bol Dağı silsilesinin batı ucunda olan bu bölüme Sarduri kenti deniliyor. Aşağı Kale, Uç Kale olarak ta adlanıyor.

Çavuş Tepe, Van'dan başlayıp İran'ın iç kesimlerine kadar uzanan 400 Km.lik bu yol üzerindeki kalelerden birini oluşturuyor. Yol-

lar dünyanın her yerinde olduğu gibi, hayvanların iç güdüleri ile tercih ettiği güzergâhlar üzerinde kurulmuş ve geliştirilmişlerdir. Özellikle birer dağ hayvanı olan katır ve keçiler ulaşılacak yere gitmek için önlerindeki arazinin meyil olarak en uygun tarafını seçip yürümektedirler. Bugün bu işi teknik olarak yapan en gelişmiş aletlerin bile yapabildikleri şey hayvanlarınkine eşdeğer olmaktadır. Vadileri, dağ geçitlerini seçen, nehirleri takip eden ve bataklık bölgelerden kaçınan bu yollar, önceleri keçi yolu, sonra patika ve daha sonra ilkel tekerlekli araçların üzerinde yürüdüğü izler olmuştur. Anadoluda varolan bu denli bir yol şebekesi, ulaşım ağı'nın mimari olan Urartular bu metodu uygulamışlardır.

Urartularda kule yok denecek kadar azdı. Bunun yerine, şehir surlarının üstüne siyah bazalt taşından oyulmuş **Kör Mazgallar** kullanılmış. Bunlardan bir kaçını Çavuş Tepede ve birini de Hoşap Kalesi Ana kapının üstünde, görmek mümkün.

Urartu Kralı Menua'nın Şamran kanalı adını verdiği dünyanın en eski ve uzun olan SU KANALI Artos dağlarından kaynaklanıp bugünkü Gürpınar Ovasından ve akropolün eteğinden geçiyor. Ana kayadan oyulmuş üç sarnıç. Birinin içinde, doğal bir çatlak, var. Urartu harcıyla yamanmış. Kaya sarnıçlarını Hattusaş ve Antalya Termessosta da görüyoruz..

Tanrı İrmuşiniye adanmış olan kare planlı bir tapınak var. Bu tapınak bir sella ve bir avludan oluşuyor. Tapınağın hemen yanına, tahılların depolandığı büyük küpler gömülmüş. Erzincan Altıntepedeki Urartu tapınağının Sella bölümüne, ormanı anımsatan sütunlarla kaplı bir bölmeden geçiliyor. Burada tahılların saklandığı küplere raslanmış. Hititlerin başkenti Hattusaş'daki Büyük Tapınak depo işlevini yerine getiren odalarla çevrili. Selçukta St.Jean kilisesinin avlusunda da, tahılların depolandığı bir silo var. Rızkı maddi ve manevi güvence altına almak...

HOŞAP KALESİ

Yeni adı Güzelce su. Ordu yolu üzerinde kurulmuş görkemli bir kale. Yola ve çevreye egemen bir görüş ve gereğinde müdahele olanağına sahip. Batılı çocuk hikayelerinde çoğu zaman canlandırılmak istenen (kötü cadı)'nın bir süpürge sopası üstüne binmiş olarak uçtuğu bir Orta çağ şatosu gibi görünüyor uzaktan!..

Üç sıra surla çevrili dört katlı bir kale. Kulesi ise iki katlı, içinde bir saray ve cami, medrese, hamam zindan... bulunuyor. Kalenin kapısı alışılmamış bir malzeme ve ustalıkla yapılmış. Mahmudinlerin beyi Sarı Süleyman'ın 1643 yılında yaptırdığı bu görkemli kalenin kapısı, Evliya Çelebi'ye göre, Nahçıvan çeliğinden. Üstünde zincirle bağlı iki aslan kabartması dikkati çekiyor. İshak Paşa Sarayı gibi Osmanlı İmparatorluğundan böylesine uzakta iki güç odağından biri İshak Paşa ve Sarı Süleyman birer Kürt beyi. Padişaha onun emir ve direktiflerine ölesiye bağlılar. Hoşap Kalesi kapısının üstündeki bu kabartmanın anlamının "Ben hernekadar aslanlar gibi güçlü isem de devlete bağlıyım ve ferman padişahımındır! demek istediği sanılıyor (?) Zincirle bağlı aslanlar... akla yakın geliyor, bu tahmin...

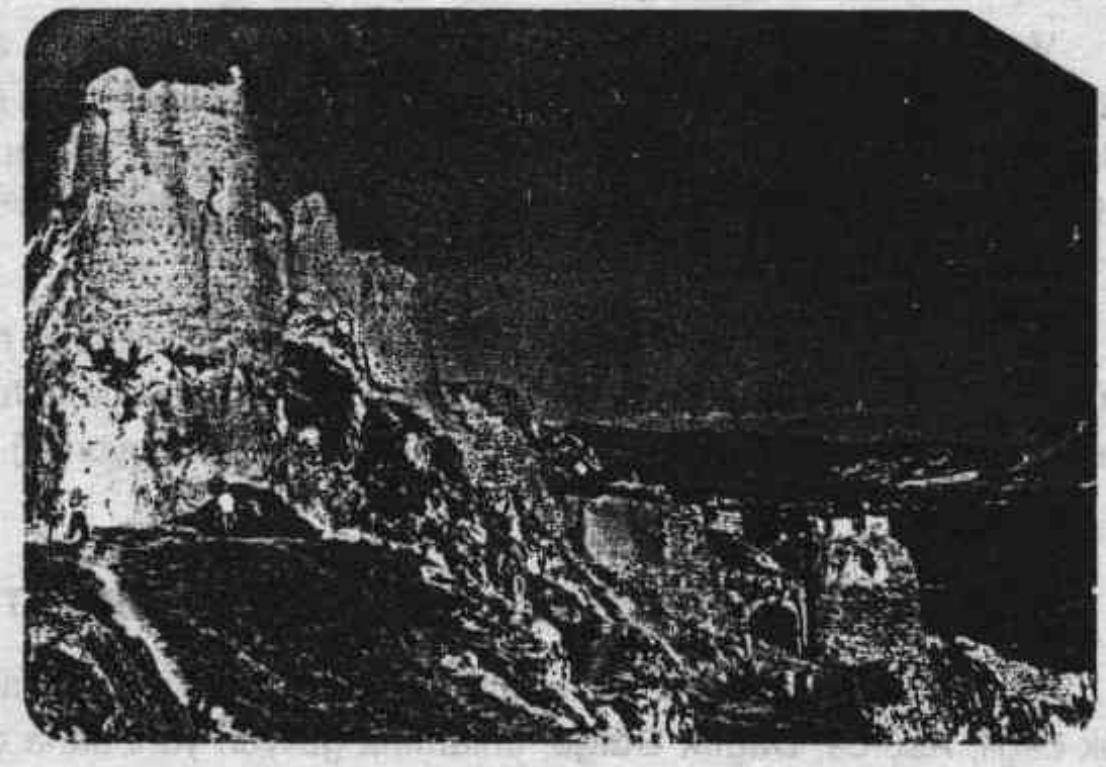

Van (Tuşba)

VAN (TUŞBA)

Bölgede Volkanik bir kaya kitlesi bulunan 30 kadar Urartu akropolünün en görkemlisi ve güvenlisi Van Gölü kıyısında bir liman kenti olan Tuşba'da Kral Sardur'un yaptırdığı iskele görülüyor. Üzerinde asur çivi yazısı ve Urartu lisanı ile bir kitabe var. 35 ton ağırlığında kireç taşı blokları sallarla Malazgirt'ten getirilmiş. Van gölü, kışın yollar kapalı olduğundan, ulaşım olanağı sağlıyordu.

Doç.Dr. Sayın Taner TARHAN tarafından yıllarca üzerinde çalışılan bir ören yeri. Akropol üzerinde açık hava tapınakları, kaya mimarisinin gelişmiş bir örneğini oluşturmuşlar. Bin Merdiven diye adlandırılan, yamaca oyulmuş basamaklardan ovaya iniliyor; tabanda bir yeraltı sarnıcı saptandı, gerektiğinde akropole su bu yoldan da taşınıyor. Arkopolün boyutları 120x1800+80 m.

VAN GÖLÜ: 4 Jeolojik çağda oluşmuş bir lav seti gölü (Doğudaki deniz) olarak adlandırabileceğimiz bu göl 3700 Km.kare olup, İsviçre'deki Leman Gölünden 7 defa daha büyüktür. (Yabancılara tanıtırken böyle söylenirse daha anlaşılır oluyor.) Gölde aslında 7 ada vardı, bunlardan üç batık durumda.

Van bugün, Avrupada **Kantalup** adı verilen bir kavunun ana vatanı olmuştur. İçi turuncu renkte, çok lezzetli üzerinde küçük çizgiler olan bu kavun, ilk kez Van'da yetiştirilmiş ve bir din adamı tarafından İtalya'ya götürülmüştür. Kavuna Roma yakınındaki bir kale olan Kantalup adı verilmiştir.

Arkeoloji müzesi: Girişinde Akkoyun ve Karakoyun'luların mezar taşları. Tanrı Haldi olduğu söylenen bir kabartma, elinde tuttuğu nesne bazı çevrelere göre, hayat ağacını aşılamaya yarıyor (?)

URARTU MEZAR YAPITLARI ÜZERİNDE KISA BİR NOT

URARTU, (Uruatri)'den türemiştir. Uruatri aslında etnik bir sözcük değil, Asurca, **Dağlık Bölge,** anlamına geliyor, yani daha çok

coğrafi bir deyim.

Urartı mitolojiside de öbür dünya inancı var. Bunun için mezarlara, ölünün dirildikten sonra gereksinim duyacağı eşyaları da koyuyorlardı. Ayrıca onların da mezarları bir ev görünümünde.

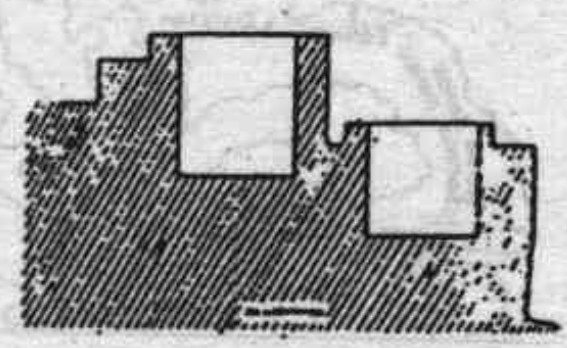

Tekne kısmı kayaya oyulmuş lahit

Urartularda şu iki tür gömüt uygulanıyor:

1. Yakarak gömme,

2. Yakmadan gömme.

Ölü yakıldığı takdirde, kül ve kemik parçaları bir çömleğe konulup, ağzı yassı bir taşla kapatılıyor ve mezar odasındaki nişlere yerleştiriliyor. Bu çömleklerin üstünde iki delik açılıyor, ölünün ruhu dışarı çıkabilsin diye... Ayrıca özel armağan ve eşyaları gene bu nişlere koyuluyor. Zengin mezarlarındaki eşyalar, fakirlerinkine oranla daha değerli. Bu da bize Urartu toplumundaki sosyal farklılaşmayı gösteriyor. Kral ve diğer soylu kişilerin mezar odalarına inen basamak sayısı, halka ait olanlarınkinden daha fazla. Merdivenin yeraltı dünyasına görünen dinsel bir anlamı var. Birden fazla iskelet bulunan mezar odaları, Aile mezarları oluyor. Mizar girişlerinde Urartu çivi yazısı ile ölen kişinin kronolojisi, yaşamı, hizmetleri ve başarıları anlatılıyor.

***

Aşağıya çıkarılan bilgi, Prof. Oktay Belli'nin Doğu Anadolu'da Urartu Sulama Kanalları adlı yapıtından alınmıştır. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları)

Urartu Kralları tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde çok sayıda kurulan baraj, gölet ve sulama kanalları, ova ve vadilerde yapılan tarıma hayat vermiştir. Sulama ile ilgili yapılar en şiddetli deprem kuşağı bölgesinde olmasına karşın, alınan bilinçli önlemlerle depremden fazla etkilenmeden varlığını günümüze değin sürdür-

Topographical map of the Menua Canal and its vicinity

müştür. Yaklaşık olarak 2700-2800 yıldan beri kesintisiz olarak çalışan çok sayıdaki baraj, gölet ve sulama kanalının benzerine, şimdiye kadar ne Anadolu, ne de dünyanın öteki ülkelerinde rastlanılmaktadır. Bu yüzden haklı olarak Urartu Krallığı Anadolu ve Eski Önasya Dünyası'nın en büyük "Hidrolik Uygarlığı" olarak tanımlanmaktadır.

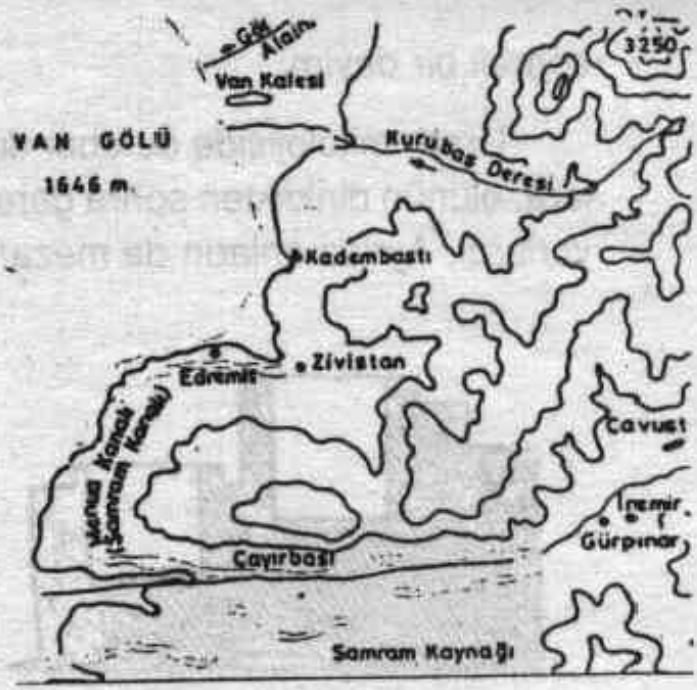

Urartu Krallarının Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaptıkları çok sayıdaki baraj, gölet ve sulama kanalları, Eskiçağ'da Hitit ve Assur Krallıklarının baraj ve sulama kanalı inşa etme geleneğini Ortaçağ ve Osmanlı Devleti dönemine taşımıştır. Yani Anadolu'da sulamaya dayalı modern tarım kültürünün yaygınlaşmasında ve baraj inşa etme geleneğinin gelişmesinde, Urartu Krallığı çok önemli bir köprü görevini üstlenmiştir. Günümüzde Doğu Anadolu Bölgesi'nde Fırat ve Dicle Irmakları üzerine yaptırılan modern barajların ilk örneklerini, 2800 yıl önce Urartu Kralları tarafından küçük çay ve dereler üzerine kurulan barajlar oluşturmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki ilk sulama kanalı, gölet ve barajlar, M.Ö. 1. bin yılının ilk yarısında Urartu Krallığı döneminde inşa edilmiştir. Bunlardan biri, 51 km. uzunluğundaki Kral Menva'nın inşa ettirdiği Semiramis Şamanı sulama kanalında M.Ö. 1. bin yılının başları, Doğu Anadolu Bölgesi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu zamana değin Doğu Anadolu Bölgesi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu zamana değin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplulukların ekonomik yaşamında hayvan besiciliği ön planda iken, bundan sonra artık tarımın ön plana geçtiğine tanık olmaktayız. Urartu Kralları tarafından yaptırılan çok sayıdaki baraj, gölet ve sulama kanalı da, yapılan modern ve başarılı tarımın canlı kanıtını oluşturmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi en şiddetli deprem kuşağında yer almaktadır. Bu bölgede bulunan Urartu, Ermeni, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti dönemlerine ait anıtsal mimari yapıların, yüzlerce yıldan beri meydana gelen çok sayıdaki depremden büyük ölçüde etkilendikleri görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Roma ve Bizans dönemlerinde inşa edilen su ile ilgili tesisler, geçirmiş olduğu şiddetli depremin etkisinden dolayı sanki kartondan yapılmış bir duvar gibi paramparça olmuşlardır. Örneğin Van'ın 10 km. doğusunda yer alan ve günümüzde Faruk Bendi olarak isimlendirilen Roma veya Bizans dönemine ait su tesisi, geçirmiş olduğu depremin izlerini taşımaktadır. Buna karşın Urartu Krallığı'na ait baraj, gölet ve sulama kanallarının diğer uygarlıkların mimari yapılarına kıyasla depremden daha az etkilendikleri görülmektedir. Hatta 2700-2800 yıldan beri çalışan bazı Urartu sulama yapıları, sanki günümüzde inşa edilmiş sezisini uyandırmaktadır. Eğer depreme karşı Urartu su mühendisleri bilinçli önlemler almamış olsalardı, su yapılarının bir kısmı günümüze kadar kesinlikle çalışamazdı.

AKDAMAR ADASI

Ermeni Vaspureken hanedanının yönetim merkezi. Bu merkez nce Gevaş'ta iken, sonra güvenlik düşüncesiyle bu adaya taşınmıştı. Adalar, güvenliği sağlayan öncelikli yerler olmuştur. Yüzücü araçların gelişmediği çağlarda su daima savunmaya en elverişli doğal engeller olmuştur.

X. yüzyıldan itibaren bir krallık merkezi olan Akdamar adasında, bugün saray, mezarlık ve nisbeten iyi korunmuş bir kilise kalıntısı bulunuyor. O tarihlerde Bizansla İslâm dünyası arasında adeta bir tampon görevi yapan bu devletin kralı Gegik 1, Mimar Manuel'e görülen kiliseyi inşa ettirdi (915:921). O devirde Abbasi halifesi olan Muktadır'ın, bağdaş kurmuş olarak kilisenin daha saygın doğu yüzünde gösterilmiş olması politik bir mesajdır. Kapalı, yonca haç

planlı olan bu kilisenin bulunduğu yerde VII. yy.larda Ermeni papazlarının ibadet ettikleri manastır bulunmaktaydı. Tüm bunlar zamanla tahrip ve talan edilmiş, ancak manevi koruyuculuğunun sağladığı psikolojik etki, insanların, diğer dini yapılarda da gözlendiği gibi, ona el uzatırken biraz düşündürücü ve frenleyici olmuştur, diyebiliyoruz...

Çağın Ermeni dini mimarisine özgü bir stille inşa edilen bu kilisenin yapımında, onun sürekliliği sağlıyacak en sağlam malzemenin kullanıldığı görülüyor. Taşlar özel olarak Ahlat'tan getirilmiş, zamanla sertleşen ve sağlamlaşan cinsten...

Dıştan bakıldığında Selçuklu kümbetlerinden esinlendiği izlenimini veren Kilise zaman içinde, yemekhane, tefekkür odası (şapel) çan kulesi ilave edilerek büyütülmüştür. Kubbe (çatı) kasnağının pantantiflere tekabül eden kısımlarına dört incil yazarının büst kabartmaları yerleştirilmiş. St. Jean ve Adem orada. Burası kiliselerin en kutsal yeri olan absid'in dışı.. İsanın kabartmaları ise, kilisenin normal girişinin yapıldığı batıdaki kapısı üstünde. (Bkz. Kapı)

Aynı çağda yapılmış Ortodoks kiliselerindeki gibi, İncil'i tanıtan resimler yapının iç duvarlarındadır. Bu kilisede gerek Eski Ahit, gerekse Yeni Ahit olayları, gayet özenli bir biçimde, çağın politik, sosyal koşulları ve günlük yaşam olaylarını da yansıtan diğer kabartmalar arasına iç içe, yan yana olmak üzere, işlenmiş bulunuyorlar. Binanın içinde ise İncil freskleri var. Kilise dışı Tevrat, içi ise İncil sayfalarını içeren **bir kitap** izlenimini veriyor!

Kilisede, yukarıdan aşağıya doğru inildikçe, bölge hayvanları, aziz sayılan kişilerin yüzleri (maskları) günlük yaşam sahneleri yer alıyor. Hareket kavramına önem verildiği sezinlenen bu kabartmalarda kuş çoğunlukta. İnsan ve hayvan ilişkilerinin bu denli bir arada, başbaşa gösterildiği bir yer yok. İnsan ve hayvanlar Tanrının nimetleriyle bir arada bulunuyorlar. Sanki hayvanların insan yaşamındaki yerleri rolleri, hatırlatılmak ve onlar sayesinde yaşamımızı sürdürüyoruz, demek isteniyor. **İnsan Hayvan Paktizasyon** (barışı)'nu

dile ve göze getirilmek isteniyor. Daha aşağıda dini tablolar, Kral Gegik'in kilise maketini, diğer kiliselerde görüldüğü gibi, vaftiz edilmesi için İsa'ya sunuşu işlenmiş. En alt sırada ise, tüm bu olayların temelini oluşturduğunu ifade eden, Tevrat sahneleri, zulüm ve hıristiyanlığa ilk geçişteki sıkıntılı olaylar gösterilmek ve hatırlatılmak istenmiş...

Kilisenin batı cephesinde melekler var, Melekler Hıristiyanlıkta mesaj taşımakla görevliler. Ancak burada ikinci bir görevlerinden de söz etmek gerekecek: Meleklerin Selçukluda avcıların koruyucusu olarak betimlendiğini bildiğimize göre, aynı işlevi Akdamar'daki avcılar içinde düşünmek mümkün...

Akdamar Adasından, şunu da ilâve ederek ayrılmak istiyorum: Adada badem ağacı çok. (Bkz. Badem) Hıristiyanların sempati duydukları bir meyve ağacıdır. Çünkü Meryem Badem ağacı, İsa ise onun (esas yenilecek kısmı, onun sert bir kabul altında bulunan meyvesidir...

MALABADİ KÖPRÜSÜ

Evliya Çelebiye göre, kapının içinde geçici misafir odaları, ufak-tefek onarımların yapılabildiği küçük iş yerleri de bulunuyordu. Bu köprü Selçuklu köprü sanatının en çarpıcı bir örneği. Batman çayı üzerinde gerilmiş bir yay gibi... Köprüden geçiş bir kapı ile başlıyor, bu kapının görevi olasılıkla geçenleri kontrol, ya da ücret almak içindi...

BİTLİS

Büyük İskender Sidon'dan dönüşte Bitlis'ten geçti. Söylentiye göre Betlis adında bir kumandanına buraya bir kale yaptırmasını, onu dönüşünde görmek istediği şeklinde bir emir verdi.. Ama İskender geri dönemedi. Şehrin adı buradan geliyor.. Bitlis Asya'ya açılan önemli bir kervansaray yolu ve yönünde bulunduğundan yoğun yerleşimleri sahip olmuştur.

DİYARBAKIR

Bir Yukarı Mezopotamya şehri. Eski adı Amidi. yerleşim M.Ö. 3000'lere tarihleniyor. Dicle kenarında, çok iyi tahkim edilmiş ve askeri mimarinin en gelişmiş örneğine sahip, stratejik bir konuma sahip. Şehri kucaklayan surların Çin seddinden sonraki en iyi korunmuş olduğu söyleniyor. 660 m. yüksekliğinde bir dağ var, Karacadağ. Bir volkan olan bu dağın siyah bazalt taşları bölgeyi istila etmiş durumda. Tarımı da zorlaştırıyor. Bazalt'ın iki türü var: Erkek ve Dişi. Dişi olanlar daha derin delikli Bunlar genellikle evlerin döşemelerinde kullanılıyor, su zerrelerini bir süre tutsun diye. Erkek olanlar ise düz yüzeyli. Duvarların örülmesinde tercih ediliyor.

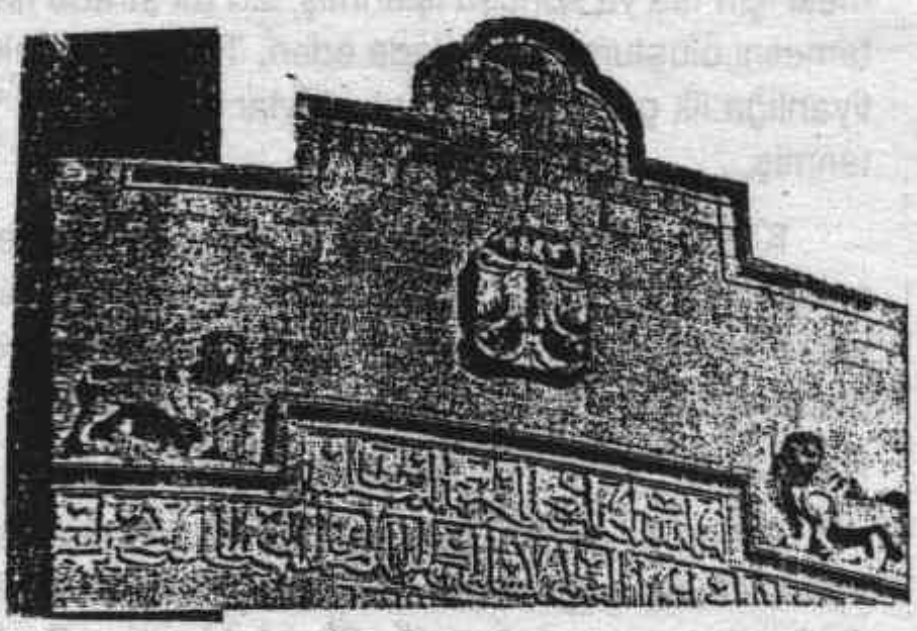

Yedi Kardeşler Burcu

Diyarbakır ilimizde yorumsal açıklama yapmaya en uygun yer Ulu Cami. Burası benzerleri gibi, bir Bizans kilisesi (Mar Toma)nden camiye çevrilmiş. Özelliği, yapımında kullanılan devşirme malzemenin çeşitliliği. İlk İslâm camisi. Bunun için Arap stili gözleniyor. Daha önce bir süre bölgede yaşayan Yahudi cemaatı için sinagok olarak kullanılan bu cami, önceleri Şafi, Hanefi, Hambeli ve Maliki mezhebi mensuplarının ibadeti için ayrı bölmeler halinde kullanılmış. Bugün Maliki ve Hambeli yok, Şafilik ve Hanefilik devam ediyor, ama bugün bunlar aynı yerde bir Müslümana yakışır şekilde, hiçbir ayrılık gözetmeden dostça, kardeşçe yaşamlarını ve ibadet-

Tapınak Svastika Diyarbakır şehri Hayat ağacı Tapınak

lerini sürdürüyorlar...

Caminin Sünnilere ayrılan kısmının dış duvarında devşirme malzeme ile işlenmiş bir röliyef pano var. Kitabın Semboller bölümünde (Svastika başlığı altındaki metinde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi) Tapınak, Hayat ağacı, İstiridye motifi ve tam ortada Diyarbakır'ın beş kapısı olan dairesel biçimdeki görünümü yer alıyor. (Bu röliyefin bu türde açıklaması yazarın kişisel yorumudur).

Dijle Kentin can damarıdır. (Bkz. Nehir)

Diyarbakır şehrini kuşatan surlarda açılan kapılar yön ve yol verdikleri yerlerin adını taşımaya devam ediyorlar. Surların Selçuklular tarafından restore edilen ve Artuklular tarafından yapılan Yedi Kardeşler bastiyonu iki katlı ve kazamatlı olup kapısının alınlığı resimde görülen iki başlı kartal ve insan başlı iki aslan (sefenks)le dekore edilmiş, altındaki yazı küfi...

ŞANLI URFA

Doğuyla batıyı birleştiren, İpek Yolu üzerinde bulunuyordu. Eski Ahit'te adı geçen bazı peygamberlerin yaşadığı veya uğrayıp geçtiği çeşitli anlatılarla dile getirilen dinsel, hatta Hz. İsa'nın bile gelip gittiği bir yer, bu bakımdan dini değeri yüksek. Bir Peygamber

Şehri ünvanını kazanmış beldemizdir. Urfa adı Urha'dan geliyor. Asurlular etrafı hendeklerle çevrili olan şehirlere UR demekteydiler.

Nemrut'un Hazreti İbrahim'i ateşe attığı yer. Bu efsanevi olayın hemen ardından oluşan Aynı Zeliha gölü (Balıklı Göl) şimdi Urfa'nın en ilginç köşesi. İçindeki sazan balıklarının kutsal olarak tanınmaları bugün de devam ediyor (Bkz. Sazan balığı)

Hz. Davut burada uzun süre yaşamış. Sesi güzelmiş. Bu nedenle olmalıdır ki, Urfa kökenli olanların sesine İbrahim Tatlıses'inki gibi, davudî denir! Urfa, Diyarbakır ve Harran gibi bir (iç kale) ve bir de (dış kale) olmak üzere, iç içe iki sıra surla çevrili. İç kale adı verilen akropol bu Kentlerin nüvesi olup son savunma noktasını oluşturuyordu. İstatistiklere göre, Urfa, nüfusuna oranla, Türkiye'de en fazla camisi olan şehir.

M.S. 399'ten itibaren Doğu Roma (bizans sınırları içinde kalan Urfa, Hz. İsa'nın Tanrı değil, insan olduğunu savunan DİAFİZİTLİK öğretisini yapıldığı merkezlerden biri olmuştur.

HARRAN

Asur çivi yazılarında "Yolların Birleştiği yer" anlamına gelen Harran gerçekten bir karfur (dört yol ağzında kurulmuş), ya da yollar oraya yönelmiş. Bu yolları oraya yönelten bir enerji merkezi olmuş. Nedeni, öncelikle Sami dininin merkezi ve Sin tapınağının burada varoluşu...

Bir ay tanrısı olan Sin kültü Harran'da M.S. XII. yüzyıllara kadar devam ediyor. 7 ve 8.nci yüzyıllarda Emevilerin başkenti olmuştur. İslâmiyet döneminde önemli bir kültür merkeziydi. Üniversite düzeyinde eğitim veren kurumlar ilk kez Harran'da kurulmuş bulunuyor. Fuzuli ve Farabi burada tahsil görmüşler. Emeviler devrine ait bu üniversitenin kalıntıları görülüyor. Astronomik araştırmaların da yapıldığı bir merkez.

İklimi tarıma fevkalade elverişli olan bu kentteki yerleşim M.Ö.III 3000: MS.XII. yy.'a kadar, kesintisiz devam etmiş. Dört Km. uzunluğundaki bir surla çevrili olan Harran'ın yedi kapısı bulunmaktaydı. Şehrin nüvesini oluşturan **İç Kale** höyüğü aslında yedi katlı. Kendi kendine yeterli olacak her şey düşünülmüş. Cami, erzak ve su depoları, saray, gözetleme kulesi, kervansaray... 150 oda ve 50 kadar koridoru var. Harran'a özgü karınca yuvası tipindeki barınakların bu stilde yapılmalarının başlıca nedeni Suriye'de de uygulandığı gibi, bölgede ahşap malzeme yokluğu ve İklim koşullarıdır.

BİRECİK KÖPRÜSÜ: Fırat'ın en elverişli geçit verdiği yerde kurulmuştur. Halen Türkiye'nin en uzun köprüsü niteliğini koruyor. Birecik, köprüsünün yanında tepeler Kelaynak kuşlarının da ikinci vatanı olarak tanınmaktadır.

NEMRUT TÜMÜLÜSÜ

Üneskoya göre dünyanın **sekizinci harikası..**

Kommajen Krallığının yazlık başkenti Eski Kahta, kışlığı ise Fırat kıyısında olan Samosat. Büyük İskenderin ölümünden sonra kurulan krallıklardan biri Kommajen. Roma ile Arap âlemi ve Perslerle olan sürekli savaşlara bir arabuluculuk, tampon görevi yapmayı üslenmiş, Savaş değil, barış yanlısı bir politika izliyor. Kral Mitridat'ın oğlu 1. Antiokos'ta aynı politikayı benimsemiş. "Yurtta sulh, cihanda sulh!" diyor ve bunu yeterince başarıyor. Atatürk'te öyle istedi ve öyle yaptı; ülkeyi tekrar savaşa sokmadı ve savaşlardan kaçınılmasını vasiyet etti. Her iki liderin ortak yönleri bu. Ancak çok farklı bir şey var: Antiokos ölünce nereye ve nasıl gömüleceğini istedi ve belirtti. Öldükten sonra da hep anılması ve hatırlanmasını, tebasının dinsel eğilimlerini dikkate alarak, güneşe tapanların hemen yanı başında onunla birleşip bütünleşmelerini arzu etti ve isteği yapıldı. Anti Toroslar üzerinde, ufak taşların koni biçiminde yığılmalarıyla oluşturulan bir tümülüs'ün içine gömüldü. (Bkz. Tümülüs) Atatürk'e gelince: "Beni nereye gömürseniz gömün, yeterki ulusum

beni unutmasın!." diyerek yüce bir duygu ve tevazu örneği olmuştur. Anıtkabir bugün bir Frikya tümülüsünün içinde değil, **üstünde** bulunuyor...

Antiokos'un bu anıtsal mezarı iki sıralı bir savunma hattı ile koruma altına alındı. Mezar odasının bulunduğu tümülüsün içini -Askeri deyimlerle- bir özdeştirme ile Asıl Muharebe Sahası kabul edersek, birinci sıra **ileri mevzi,** olacaktır. İşte bu mevzie aslan ve kartallar yerleştirilmiş bulunuyor. Saldırının havadan, ya da karadan gelişinde ilk önleme savaşını bunlar verecek, gerideki esas savunmayı yapacak olan birliklere zaman kazandıracak (!) İkinci sıra **Muharebe İleri Karakollarıdır.** Bu hattı tutanlar ise tanrılar, ve açık hava tapınakları... Onların da görevi, düşmanın yaklaşma yön, yol ve hatta yöntemlerini sürekli, sonsuza dek göz altında tutup, gerekirse canlarını feda edercesine savaşacaklar... Bu hattın gerisinde ise **Asıl Muharebe Hattı** (tümülüsün etekleri olabilir). Düşman, ne olursa olsun bu hatta gelmeden vurulmalı, kırılmalı, kralın kutsal bedenine zarar vermemelidir... Çünkü Kralın mezarının özenle saklandığı yer Asıl Muhasebe Sahasıdır!

Kommajen halkının önde gelen tapınımı güneş. Bu bakımdan güneş tanrısı Apollon başta geliyor. Bunu takiben baş tanrı Zeus, tanrıça Fortina (Tyke), Herkül. Antiokos'un baş heykeli de onların arasında, kolları ve korumacılığı altında. Tıpkı Hattusaş'taki kral Tudhalya'nın Güneş tanrısı Şarrumanın kollarının arasında olduğu, olmak istediği gibi... (Bkz. Yazılı kaya B odası)

Tanrılar aslında blok taşlardan işlenerek yapılmış tahtlar üzerinde oturuyorlar. Taht bir güç ve egemenlik simgesi. Antiokos böylece kartal ve aslanlarla fiziki varlığını, ikinci etapta ise inandığı ve varsayılan ataları alan tanrıların yardımı ile, kutsal bedenini manevi ve ilâhi koruma altına aldırtmak istemiştir.

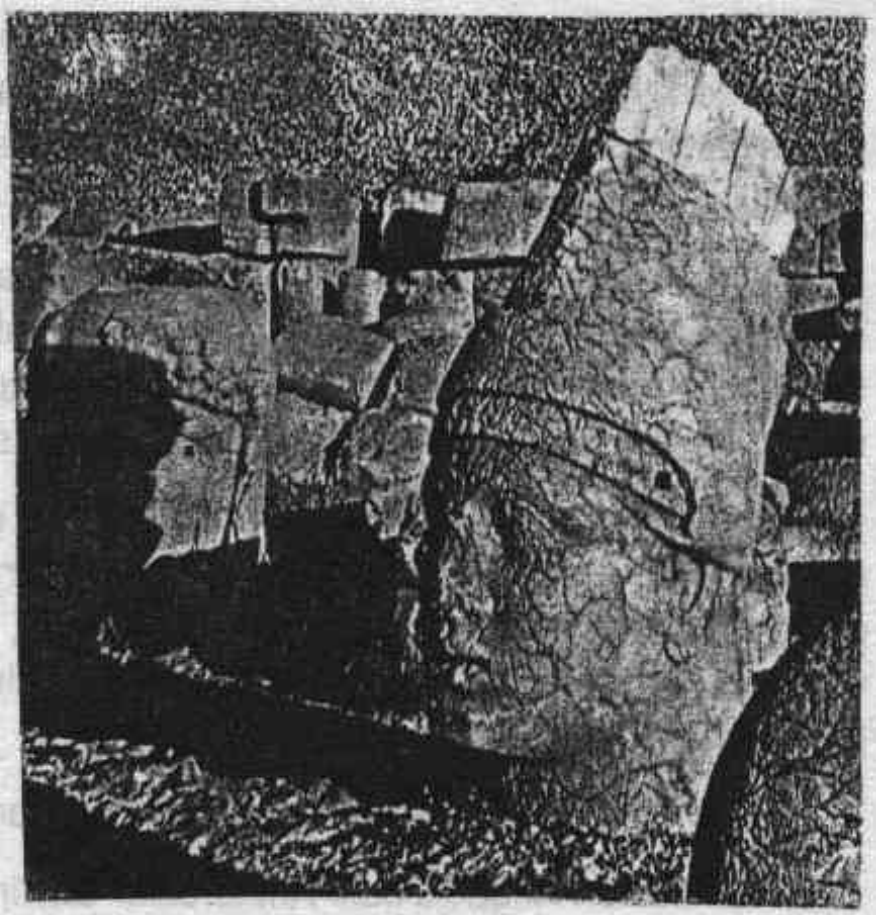

Tümülüs'ün etrafında ayinlerin yapıldığı iki teras var. Belirli zamanlarda halk buraya geliyor ve sabah taptıkları güneşi doğuda, akşam'da batarken diğer terasta karşılıyor ve yolcu ederek dini inanç ve vecibelerini yerine getirmenin mutluluğunu yaşıyorlar... Geceleri bu anıt mezarın önünde meşaleler yakılıyor projektörlerle (!) aydınlatılıyor.

Antiokos'un anne, baba ve diğer aile bireylerinin mezarı, gene bir tümülüs içinde Karakuş adı verilen bir yerde. Orada da aslan ve kartallar var. Antiokos'un mezar (tümülüs'ü) ise bu tümülüsü gören bir yönde.. sanki onların da kendisini görebilmeleri için, İslâmda kabir ziyaretlerinde yapıldığı gibi, ayak ucunda duruyor... Tümülüs tipi mezar yapıtları, her zaman görünebilmek ve böylece unutulmaya karşı bir direniş simgesi olmuşlardır. (Bkz. Tümülüs)

Antiokos sağlığında baba tarafının İran'ın Akamenid yöneticilerine, Daryüs'e, ana tarafının ise Büyük İskender'in Selevkolu varislerinden, yani Makedonya'dan geldiğini ileri sürmekteydi. Makedonya'da Yunan mitolojisi egemen, baş tanrı Zeus, kutsal hayvanı **Aslan,** hayvanlarından biri **Kartal.** Öte yandan, Pers imparatrluğunun tanrı amblemi ise **Aslan** olmuştur. Eski İran bayrağında elinde bir pala tutan aslan görülüyordu. Buna Zülfikar deniyor. Dünya-

nın en eski oroskopu da bir aslan röliyefi üzerine işaret edilerek ifade edilmesi uygun bulunmuş. Bu da bize Kommajen krallığında astrolojik çalışmaların yapıldığı izlenimini veriyor. Harran'da ise gökyüzü ile ilgili araştırmalar astronomik'ti.

Tanrı başlarının, her detayında bazı mesajlar gizli. Zeus ve Herkül'ün başları aşağı yukarı aynı boyda. Dudakları açık, birşeyler söylemek, gözleri ise, çok uzaklara bakarken yapıldığı gibi, hafif kısık, bir şeyleri iyi görebilmek ister gibi, bir hava sergiliyor.

Apollon'un külahı güneş ışınlarıyla dekore edilmiş. Antiokos'a gelince; onunki biraz ilginç, şöyleki: Ana tarafından Makedonyallı olduğunu ileri süren kral'ın başında gerçekten, bugün bile Makedonya yöresindeki yerli halkın başlarına geçirdikleri geleneksel **(Keçe Külah)** var. (Yazarın yorumudur.)

Mitridat'ın Herkül'le el sıkışması, bir güç transferini simgeliyor.

Tümülüs'ün Anadolu'daki Antitoroslar üzerinde bulundurulmasının bir başka amacı da gene çok saygı duyduğu Pers -Makedonya yan ve köklerinin coğrafi olarak ta gözde ve anılarda kalması içindi. Çünkü Antiokos "baba vatanı"nın İRAN anavatanın ise MAKEDONYA olduğunu iddia etmekteydi. Dikkatle izlenecek olursa, İran'daki Zağros dağ silsilesi Anadolu'ya girip Antitoros ve güneyde Toroslar olarak, Ege'ye uzanır, denize dalar adaları oluşturur ve tekrar çıkarak, Makedonyayı sınırlayan Balkan Dağları, Dinar Dağları ve nihayet Alp'lere kadar gider. İşte Antiokos bu coğrafi doğa zincirinin bir zirvesinde, bir halkasında bulunmak istemişti belki de...?

Fortuna Romalıların en çok korktukları ve tapındıkları bir tanrıça olmuştur. M.Ö. I. yy,'da Yunanlıların Tyke'siyle özdeştirilir. Tyke aynı zamanda kör talihi simgeler, elinde bir

dümen tutar. Dümen insanların **hayatını yönetir,** aynı zamanda bereket tanrıçası olduğu için, çoğu zaman elinde bir bereket boynuzu ve Nemrut Dağında görüldüğü gibi, gözleri KÖR olarak gösterilmek istenir muhtemelen... 17 kez ziyaret ettiğim bu ören yerine ait farklı izlenimlerimdir.

ANTAKYA

İlk yerleşim M.Ö. 3000'lere tarihleniyor. M.Ö. I. yy.'da Roma ve İskenderiye'den sonra dünyanın en kalabalık 3.ncü şehri olmuştur. Eski adı (Antioş) olarak okunuyor.

395'te Roma ikiye ayrılınca, Doğu Roma'ya bağlı bir valilik, sonra da bir Bizans şehri oldu.. Bugün olduğu gibi, özellikle zengin arap turistlerinin gelip sayfiye yeri seçtikleri bir yerdi. Daha çok M.S.II yy.'lara tarihlenen zengin evlerinden çıkarılan yer mozaikleri bir müze oluşturacak çoğunluğa erişmiştir. Henüz halı bilinmediğinden, döşemeler renkli ve mitolojik olayları yansıtan mozaiklerle süslenmekteydi. Roma ve Yunanda mitoloji ve günlük yaşamla ilgili bu dekorasyon'un Bizansta, tavana çıkarıldığını görüyoruz. Mozaik sözlüğü, Yunanca (moysa) dan geliyor. Sanatın koruyucu meleği, anlamını taşıyor. Antakya Mozaik Müzesi, benzeri ve dönemi aynı olan Tunus'takinden sonra bugün dünyanın ikinci derecede zengin koleksiyonuna sahip. (Bkz. Mozaik)

Antakya 1. derecede sismik bir bölgede. Bu yüzden vaktiyle depremden büyük can kaybına uğramıştı. 30 Km.lik bir surla çevrili akropollü bir kent. Apollun kültürünün yaygın olduğu Antioş eskiden Hıristiyanların haç yolu üzerinde bulunmaktaydı. Aziz Paul, Barnabe ile birlikte Anadolu'da yaptıkları apostolik seyahatleri için Kudüs'ten geldiklerinde, bugün antik liman kalıntıları olan Çevrik'ten girmişlerdi.

SAİNT PİERRE MAĞARASI: Öncelikle doğal bir mağara. Bugünkü durumuna gelmesinde Haçlıların gayreti olmuştur. Saint Jean, İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra Efes'e giderlerken Meryem'le

beraber bu mağarada gecelemişlerdir. Mağara içindeki su kutsal olarak biliniyor.(Bkz. Mağara ve Su)

Aziz Pier, havarilerin ilki ve en yaşlısı M.S. 10'da doğdu ve 64 yılında Roma'da Neron tarafından şehit edildi. Önce İsa'yı 3 kez inkâr etmişse de, sonra pişmanlık duymuş yaşamı boyunca hep ağlamıştır. Hıristiyanlığın sesini ve ismini ilk kez o, bu mağarada duyurmuştur. Hıristiyan takviminde Pier'in anma günü her yıl 29 Haziran'da yapılmaktadır. Aziz Paul'ün anma günü de 29 Haziran oluşu tamamen bir rastlantıdır. Ancak arada 3 yıl var. Paul'ün gene Roma'da şehit edilmesi M.S. 67'dedir. Dikkatinize sunarım...

TARSUS

Çok kalabalık bir yerleşim merkezi olmuştur. Kazılar devam ediyor.

Bir Yahudi papazı (rabat) olan Saint Paule'ün doğduğu kasaba.Evi bir müze niteliğinde. Burada bir kuyu var, suyunun şifalı olduğuna inanılıyor. Paule Hıristiyanlığın yayılmasında en büyük rolü üslenen bir havari olmuştur. O da Hz. Muhammed'in yaptığı gibi yeni bir dini tanıtıp yaymak amacıyla civar ülkelere mektuplar göndermiştir.

CENNET VE CEHENNEM VE DİLEK MAĞARALARI: Mağaralar genelde sığınılan kendisinden medet, şifa umulan mekânlar olmuşlardır. (Bkz. Mağara).

KANLI DİVANE: Karstik bir arazi. Kayanın içindeki kireç, yağmur ve suyun suyunun içinde az da olsa bulunan asit nedeniyle eriyor ve sonuçta taş, iskelet gibi kalıyor. Obrukların oluşumuna bu bölgeye özgü yeraltı derelerinin kireç içeren tabakaları eritip çöküntü yaratması neden olmuştur.

SİDE

Avlulu kapılar Panfilya'da görülüyor. Nimfeum (anıtsal su öğeleri) sur dışında. Daha sonra korsan, deprem ve malarya salgınları bir araya gelip sıklaşınca, Antalya'ya göçülüyor.

Bölgede Toros dağları yaylalarında küçük yerleşim kalıntıları da ortaya çıkarılmıştır. bunlarda Odeon Tiyatro.. olmadığına göre,yayla evleri, ya da sahildeki kentler bir istilaya uğradığında, halkın çekilip geçici bir süre yaşadığı yerler olabilir, denilmektedir. Agoraları esir ticaretiyle ünlü. Tiyatro dışında diğer tiyatrolarda olduğu gibi tiyatro tanrısı da olan Dionizos'un, sunak yerine bir tapınağı vardı.

PERGE

Kentin ana caddesini ortalayarak akropole doğru kademe kademe yükselerek ufak şelaleler yaratarak uzanan bir su kanalı var. Bir nehir görünümü verilmek istenen bu su yapıtı akropole yaslanmış durumda uzanan Aksu tanrısı **Cestrus**'un ayaklarından kaynaklanıyor. Nehirlerin kutsallık düzeyine çıkarıldığı bu çağda, söz konusu birbirini izliyerek uzanan bu havuzların Aksu nehrini simgelediği ve şehrin ortasından akıtılarak onu kutsamak istendiği düşünülebilir. Kariye Müzesi son Mahkeme sahnesinde de Nehirlerin İsa'nın ayakları altından kaynaklandığını (güç aldığını) anımsayalım. (Yazarın fikridir).

Roma Kapısı üstünde bir daire ve belli belirsiz halde bir mızrak kabartması işlenmiş Savaş tanrısı Ares (Mars)'e ait olan bu figür bu kapının altından geçip gidenleri günahlarından arındırıyor, onları cesaretlendiriyor... (Yazarın yorumudur Bkz. Kapı ve Nehir)

Agora'da komşu olan dükkanların kapıları aynı yaya kaldırıma açılmıyor, başka dükkanlara giren çıkanlar komşusu tarafından görülüp hasetlik yaratmasın diye olmalı?... Alanın ortasında Şans Tan-

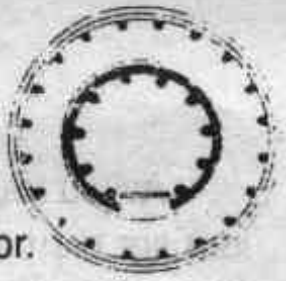

rıçası Tyke'ye adanmış yuvarlık bir tapınak bulunuyor.

Gene aynı agorada bir kasap dükkanı var. Mermer bir tabaka üzerine gayet özenle işlenmiş bir motif var. Turistleri tebessüm ettirmek isterseniz, bunun bir kotlet (pirzola) olduğunu söyliyebilirsiniz...

Aziz Paul (Pavlos) apostolik seyahatleri sırasında, bir uydu gibi kendini izleyen Aziz Barnabe ile birlikte buraya gelmiş ve vaizler vermiştir. Akropolde pratik olarak bir şey kalmamış, taşlar talan edilmiş...

(Güncel bir bilgi: Prof. Dr. Arif Müfit Mansel'in 1946 yılında başlattığı kazı çalışmaları bugün Prof. Dr. Haluk ABBASOĞLU tarafından sürdürülüyor. Bu kazı başkanının ifadesine göre Perge kenti kapısı daha 100 yıl sürebilecektir. Kent doğuda Aksu, batıda ise Varkas'a kadar uzanıyor. Nekropol alanı tapulu bir arazi ve 100 dönümü kapsıyor. Buluntuların talan edilmemesi için bu arazinin kamulaştırılması gerekiyor...)

ASPENDOS

Kent direk olarak deniz kenarında değil, korsan ataklarından korunmak için. Denizle irtibatını Eurymedon nehri ile sürdürüyor. İlyada da İki Eurymedon var; biri Agememnon'un diğeri İsa Akhalıların yaşlı danışmanı olan **Nestor**'un seyisinin adı.

Bu nehrin vaktiyle debisi çok fazlaydı. Pers donanmasının gemileri bu nehir vasıtasıyla saldırıda bulunmuşlardır. Mevcut köprünün altı Selçuk, üstü Roma yapısı Aspendosta **Koglomera** taşından söz edilmesi gerekiyor. Tiyatro oturma sıraları altları oyuk. Akustiğe yardımcı oluyor. Ayak basılan kısım, su birikimini önlemek için hafif meyilli yapılmış.

FASELİS

Palestrada siyah-beyaz yer mozayiği içinde bir **Lobut** motifinin bulunuşu ilginç. Bu sporun orada yapıldığına işaret ediyor.

İki limanlı bir deniz ticaret merkezi. Hamam ve Agorası nisbeten çok sayıda. Balık gemilerden önemli sayıda koku şişelerinin çıkarılmış olması, Faselis'in bir zamanlar itriyat tekeline sahip olduğu izlenimini veriyor..

LİKYA

Anadolu'nun adeta Metropolu olan Likya bölgesiyle ilgili olarak belgelerden özümliyerek derlediğim bazı hatırlatıcı açıklamalar:

Likya Kaya Mezarları

Likya, Anadolu'nun güneybatısında, bugünkü Teke Yarımadası'nın bulunduğu bölgedir. Doğusunda Pamphylia, batısında Karya, kuzeyinde Pisidya, güneyinde Akdeniz bulunmaktadır.

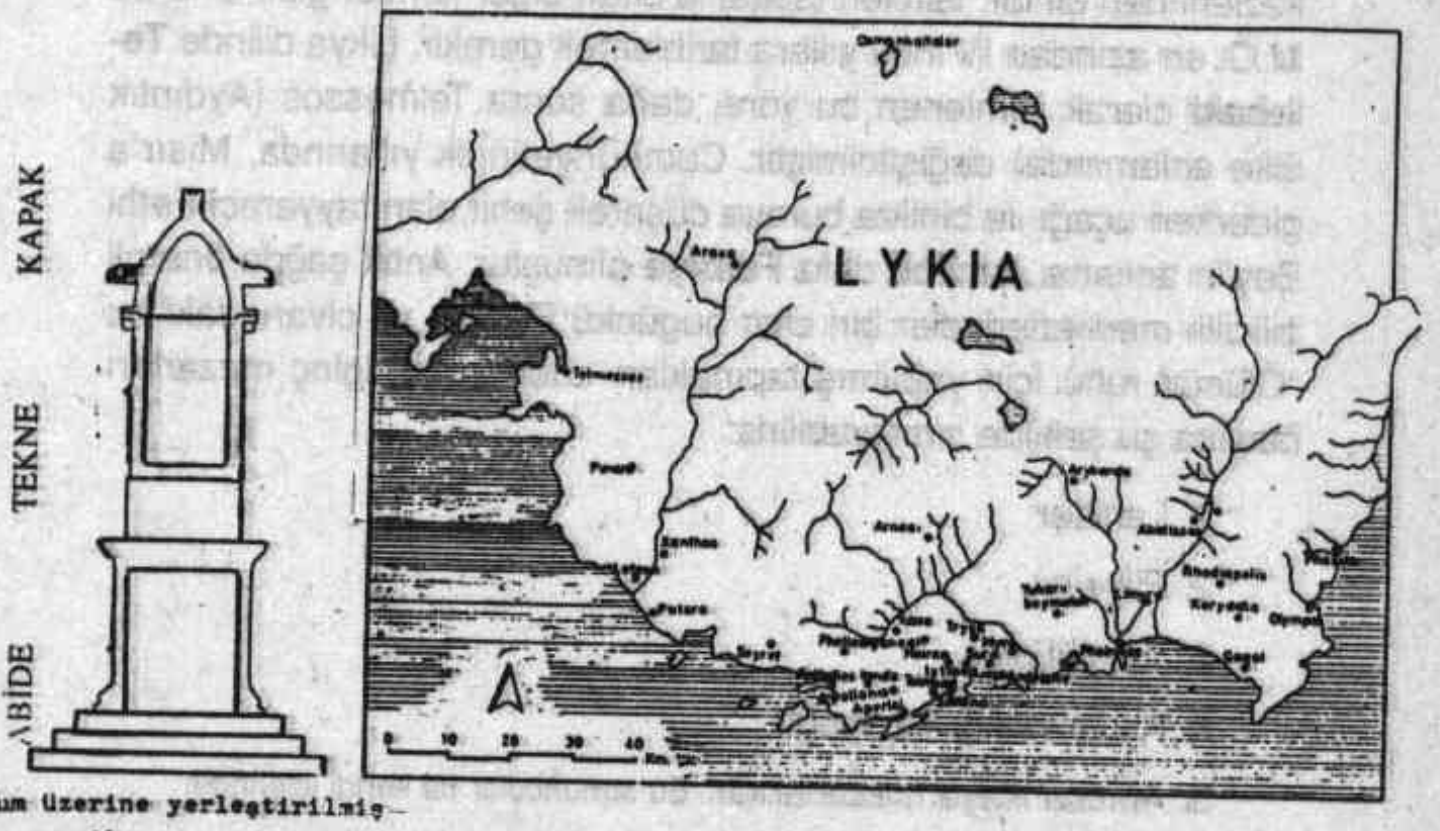

Podyum üzerine yerleştirilmiş pilye

Likya vaktiyle Toroslar'a bağlı dağlar zinciri ve ormanlarla ayrıldığı Anadolu'nun diğer şehirlerine, vadiler, tepeler ve dağlar arasından geçen ulaşıma oldukça elverişsiz bir yol ile bağlanırdı. Fethiye'yi Finike üzerinden Antalya'ya bağlayan bu yol üzerindeki köy ve yerleşim merkezlerine dar toprak yollarla ulaşılmaktaydı.

Buna karşılık, denize dik inen dağların kıyı şeridinde oluşturduğu birçok doğal liman, zaten denizci bir kavim olan Likyalıların yaşamında denizin önemli bir yer tutmasına neden olmuştur.

Anadolunun sürekli tarihi gelişimi içinde, bu bölgeye kendi adlarını verecek kadar etkili bir uygarlığın yaratıcısı olan Likyalılar, çeşitli nedenlerle bölgeye gelen yabancı öğelerini de kendi sanat anlayışları ile kaynaştırmışlardır. Ancak, Likya sanatı mezar anıtları ve bunları süsleyen kabartmalarla sınırlı kalmış bulunuyor. Bu mezarlar yöresel tahta evlerin mimarisini yansıtmakta, lahitler ise Likya'ya özgü çok katlı mimari hakkında fikir vermektedir.

Bunları en iyi örneklerini Fethiye (Telmessos) ve civarında görebilmekteyiz. Telmessos Akdeniz kıyılarındaki antik yerleşim merkezlerinden biridir. İsimleri (ssos)'la biten diğer kentler gibi. Onu da M.Ö. en azından IV'ıncü yıllara tarihlemek gerekir. Likya dilinde **Telebaki** olarak isimlenen bu yöre, daha sonra Telmessos (Aydınlık ülke anlamında) değiştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Mısır'a giderken uçağı ile birlikte buraya düşerek şehit olan tayyareci Fethi Bey'in anısına, ismi bu defa **Fethiye** olmuştur. Antik çağda önemli bilicilik merkezlerinden biri olan bugünkü Fethiye ve civarındaki bu "Ölünün ruhu için yapılmış tapınakları andıran bu ilginç mezarları başlıca şu şeklide sınıflıyabiliriz:

1. Lahitler,
2. Pilyeler,
3. Tümülüsler,
4. Kaya aralığı ve oyuğu,
5. Anıtsal Kaya mezarlarıdır. Bu sonuncular da kendi içlerinde,

a. Basit kaya mezarları

b. Ahşap ev cephesi görünümünde olanlar,

c. Yunan tapınağı cephesi görünümünde olanlar, şeklinde ayrılmışlardır.

Tümülüsler 3 tane Kaş'ta, 3 tane Seyret'te ve 1 tane de Köybaşı'da bulunuyor. Bunlar kalker bloklardan inşa edilmiş mezarlardır.

Plâstik mimarinin en güzel örneklerini veren lahitler ve özellikle kaya mezarları bölgenin kolay işlenebilir kalker kayalığı olması nedeniyle, geniş bir alana yayılmıştır. Kaya mezarları ve Lahitlerin ya dağların, tepelerin üstünde ya da hemen deniz kenarında yapıldığını görmekteyiz. Bu da bize Likyalıların aynı zamanda denizci bir toplum olduğunu ve ölülerin ruhlarının **Kuş Demon**'lar tarafından göğe çıkarılmasını kolaylaştırmak amacıyla yapıldığı kanısını vermektedir. Genel olarak Roma çağında inşa edilen lahitler daha sade, Likya çağında yapılanlar ise oldukça süslü ve görkemlidirler.

Kaya mağaralarının ön cephesi ahşap yapı tarzının taşa aktarılması ile bağdaştırılabilir. Özellikle kapıları Bronz-Ahşap yapı tekniği, Grek mimari stilini yansıtır.

Likya kaya mezarlarının incelenmesinde şu hususu hatırlatmak yerinde olacaktır:

Bilindiği üzere, M.Ö. V. binlerde Anadolu iskân edilmiş bir kıta idi. Burada bulunan iskân örnekleri hep ahşaptır. Bunlar Anadolumuzun eşsiz kültür malzemeleridir. O yüzyıllarda Anadolu kültür ihraç eden bir ülkeydi. Zira batı, o devirlerde hâlâ mağara devrini yaşamaktaydı. Arkeologlara göre, yapı örnekleri de o toplumun kültür düzeyini ve sosyal yaşamını belirleyen malzemeler arasındadır.

M.Ö. VI. yüzyıla kadar Anadolu batıya kültür ihraç ederken, M.Ö. V. yüzyıldan sonra yavaş yavaş tersine, batıya verdiklerini geriye almaya başlar. Çünkü batı ekonomik yönden gelişmiş, güç kazanmıştır. Ancak bu defa batı, doğuya vaktiyle ondan aldığı kültür

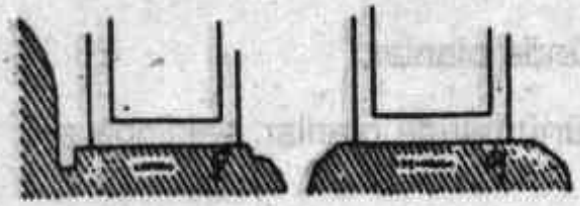

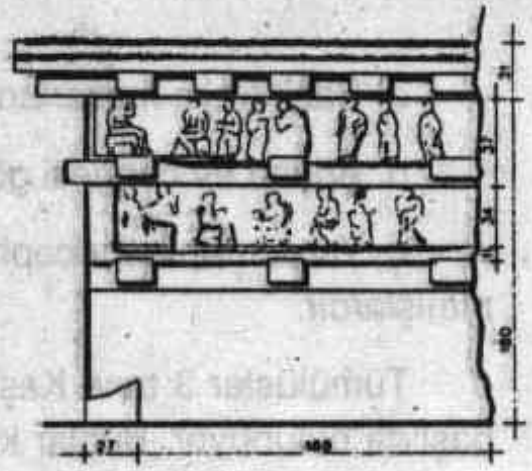

Düzeltilmiş kaya zemini üzerine yapılan lahitler

malzeme ve san'atını kendi kültür kalıntılarıyla birleştirip karıştırarak verir, iade eder. Böylece karşımıza kompozit bir mimari stil çıkar ki, bu olayın en belirgin ve güzel örneklerini **Likya Tipi Kaya Mezarı** ve Lahitleri'nde görmekteyiz.

Niçin Yükseklerde Yapılıyordu?

— Akarsular, sel suları bozup tahrip etmesin, uygarlıklar kalıntıları kaybolup gitmesin...

— Burası bir kahinler ülkesidir. Tanrılarına, göğe ne kadar yakın olunursa o kadar makbul ve kutsal sayılır.

— Mezarlar ölünün sosyal ve ekonomik seviyesine uygun olarak yapılırdı. Şahsın durumuna göre ona anıtsal bir görünüm vermek isteniyordu.

— İnsanın nasıl fiziki varlığı bir evde oluşuyor, yaşıyor ve korunuyorsa, ölünce ruhsal varlığı da aynı yerde, mekânda, evde korunmalıdır, korunmaya muhtaçtır, fikri egemen olmuştur.

— Kişi ölümünden sonra evini aramasın diye dış görünümü ve kapısı ile eve benzeyen mezarlar yapılıyor ve bu ev bir tapınak içine alınıyordu. (Amintas'ın mezarı) bir tapınağı andırır.

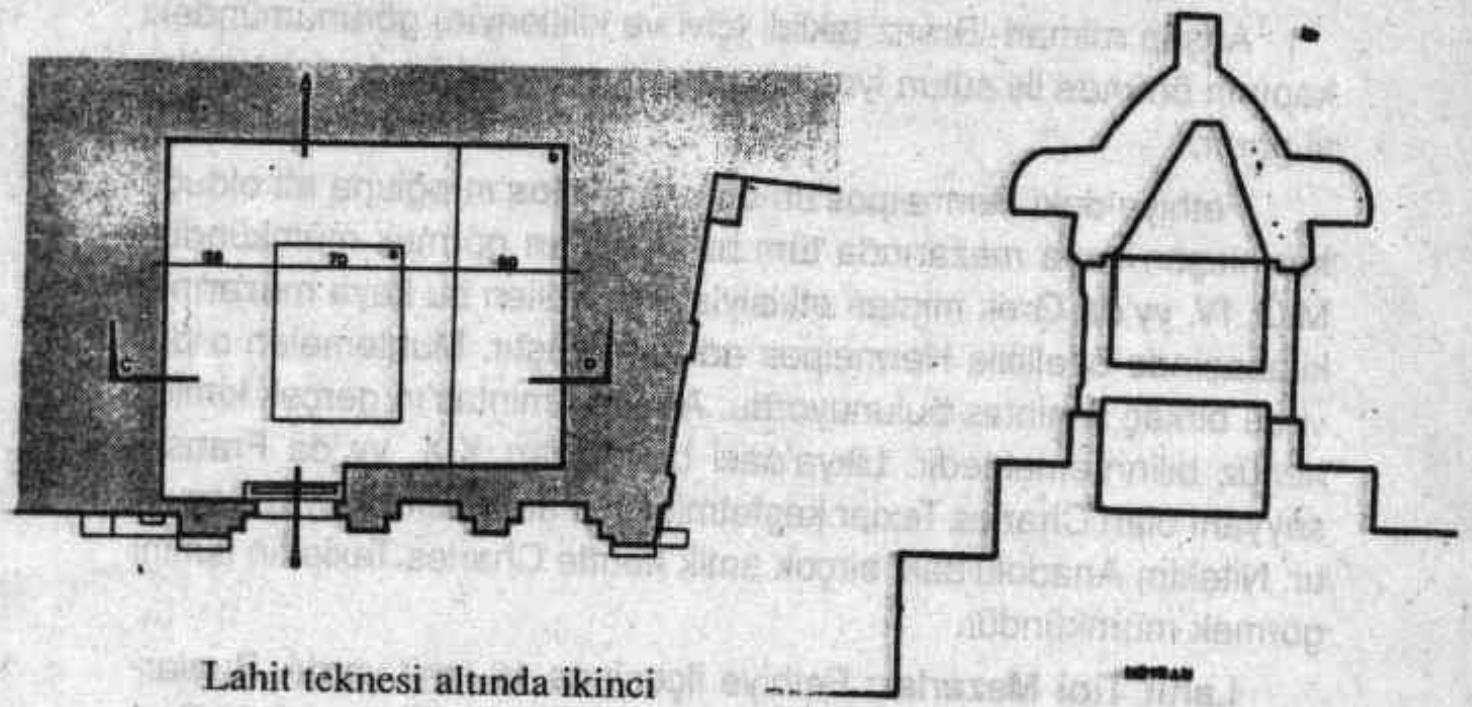

Lahit teknesi altında ikinci bir mezar odası olan lahit

Zengin ve ünlü kişiler için yapılmakta olan kaya mezarları daha görkemli olup (bugün de böyledir..) o devirde Anadolu'daki siyasal güç ve ekonomik istikrarın var olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak bu istikrar (denge) Büyük İskender gelene kadar (M.Ö. 334) devam eder. Daha sonra ülkede **Likya**'da siyasal ve ekonomik kararsızlık ve dengesizlik başgösterir. Aslında işçiliği ve malzemesi pahalı olan bu mezar tipinden yavaş yavaş vazgeçilir. Nitekim Roma çağında (M.Ö. 30- M. S. 395) yapılan lahit ve Kaya mezarları daha sade ve basit görünümlü olmuştur.

Çok defa tapınak girişi görünümündeki kaya mezarlığında ev kapısına benzeyen taş kapı kapatılıp etrafında kalan aralık kurşunla iyi kapatılır, böylece mezar odasının dış hava ile teması kesilirdi. Ceset tahnitlenmez, mumyalanmazdı. Kapı ray üzerinde hareket ederek, sonradan gelen aile fertleri için tekrar açılıp kapanmakta ve yeniden kurşunlanmaktaydı.

Kişinin ölmeden evvel inşa edilen kaya mezarlığının mezar odasının içinde 2:3 kılineli (ölü için baş yastığı) bir podyum bulunmaktadır.

Ahşap mimari- Bronz taklidi (çivi ve kilitleriyle) görünümündeki kapının önünde iki sütun iyonik başlıklıdır ve alınlığa destek vazifesi görür.

Fethiye'deki Hermeipos'un oğlu **Amintos**'ın oğluna ait olduğu kesinleşen kaya mezarında tüm bu unsurları görmek mümkündür. M.Ö. IV. yy'da Grek mimari etkisiyle inşa edilen bu kaya mezarının kitabesinde özellikle Hermeipos adı yazılmıştır. Muhtemelen o devirde birkaç Amintas bulunuyordu. Ancak Amintas'ın gerçek kimliği henüz bilinmemektedir. Likya'daki bu mezarı XIX. yy.'da Fransız seyyahı olan Charles Texier keşfetmiş olup adını alınlığa yazdırmıştır. Nitekim Anadolu'daki birçok antik kentte Charles Texier'in ismini görmek mümkündür.

Lahit Tipi Mezarlar: Fethiye ilçesinde 16 lahit vardır. Bunlardan biri (PTT yanındaki) Likya diğerleri ise Roma çağına aittir. Sarkofaj denilir. Sarkofaj eti yiyen anlamına da gelmektedir. Sarkofajlar, -kaide, -tekne, -kapak olmak üzere üç bölüme ayrılır. Bazan kaide bir hayli yüksek bir pilye şeklinde inşa edilmiştir. **(Xantos)** Kapak, semerdam da denilen **Ters kayığı** andırır. Kapak üzerindeki çıkıntılar, aslında ağır olan kapağı kaldırıp açmaya yaradığı gibi, bir binanın üzerindeki Akroter, (su oluklarını) da andırmaktadır. Akroterler bazan sade, bazan da kötü cinleri yaklaştırmamak için, kabartma birer boğa başı ile de dekore edilmiştir.

Aslında çevrede çok sayıda bulunan tahıl ambarlarına benzeyen bu lahitlere yerli halk **körüsten** demektedir.

İlçe merkezinde PTT yanindaki lahit dikdörtgen bir platform (kaide) üzerine oturtulmuş olup Sarkofagus lahti olarak tanınmaktadır. Serkofogus Likya'yı Perslere karşı savunan bir kahraman olarak tanınıyor. Lahit üzerinde, mezar sahibinin yaşamı ve savaş tabloları, piyade askerlerinin kabartmaları bulunuyor.

Likya lahitlerinin birçoğunda kadın savaşçı röliyefinin bulunması, o devirde kadına verilen önem ve değerin bir simgesi olarak yorumlanabilir.

NOT: Amasya'daki kaya mezarları M.Ö. III. yy.'da Pontus devletinin KRAL mezarlarıdır.

lahit şekilleri

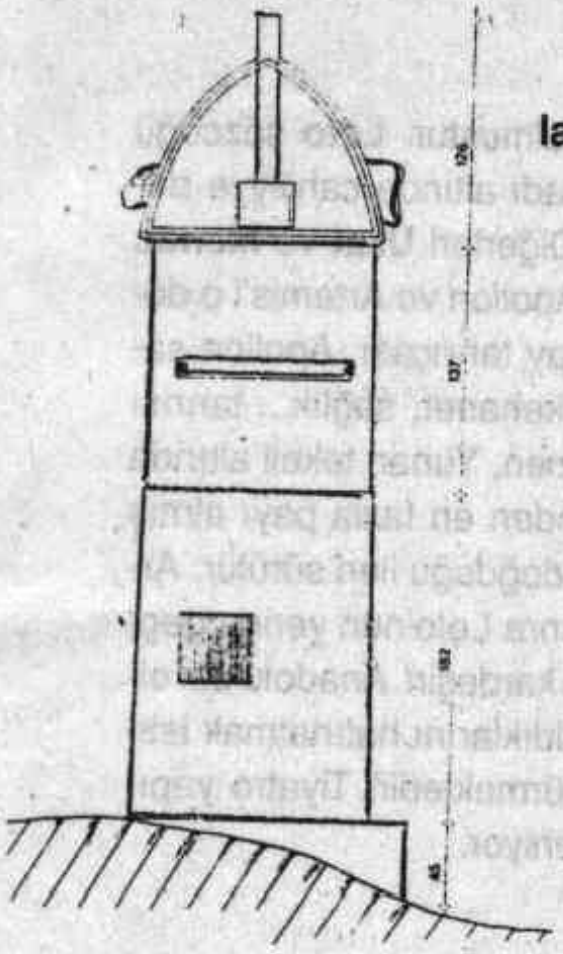

1 - Kapağı ters tekne görüntülü olan Lahit.

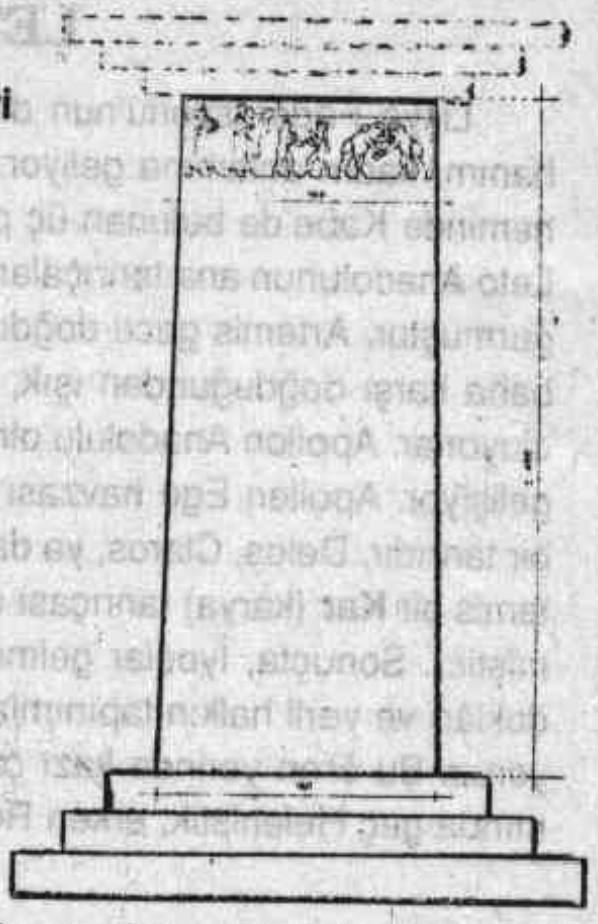

2 - Mezar odası çevresi kabartmalarla süslü bir Pilye.

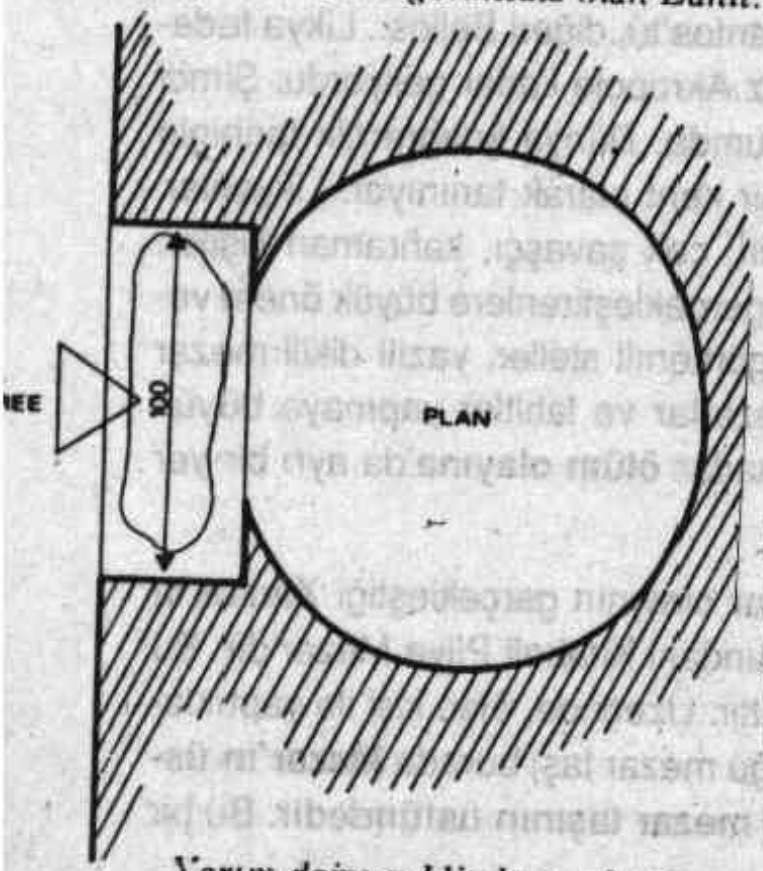

Yarım daire şeklinde oyulmuş bir kaya mezarı

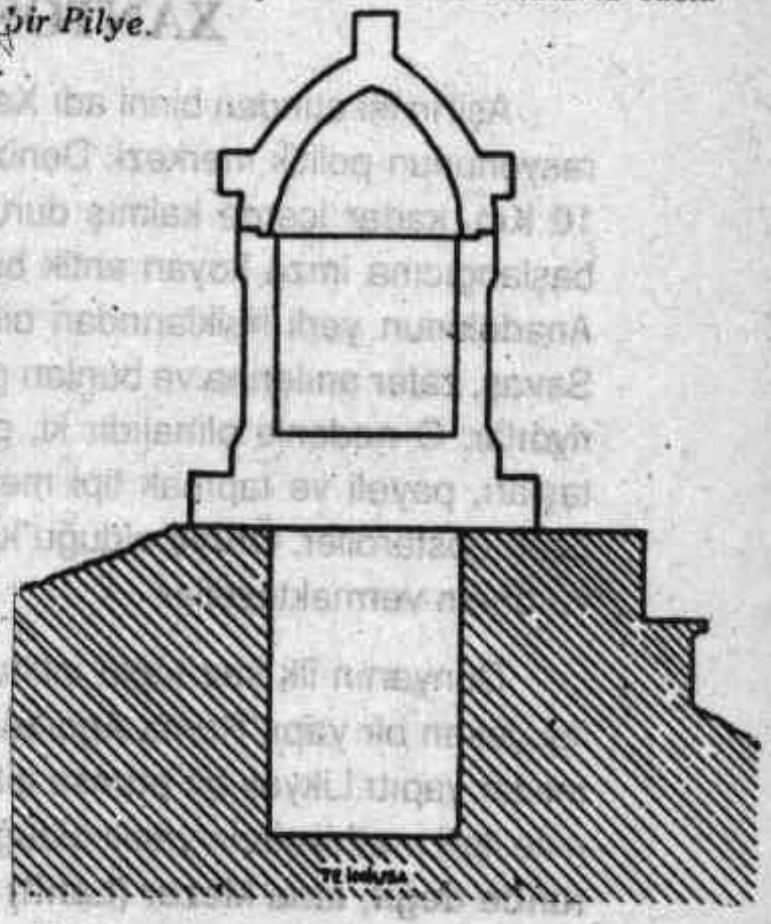

Mezar odası ana kayaya oyulmuş bir lahit

LETEON

Likya Federasyonu'nun dini merkezi olmuştur. **Leto** sözcüğü hanım, kadın anlamına geliyor. **Leto, Lat** adı altında cahiliyye döneminde Kabe'de bulunan üç pûttan biri. Diğerleri **Uzat** ve **Menat.** Leto Anadolunun ana tanrıçalarından biri. Apollon ve Artemis'i o doğurmuştur. Artemis gece doğduğu için bir ay tanrıçası, Apollon sabaha karşı doğduğundan ışık, güneş şiir, kehanet, sağlık... tanrısı oluyorlar. Apollon Anadolulu olmasına rağmen, Yunan tekeli altında gelişiyor. Apollon Ege havzası Ataerkilliğinden en fazla payı almış bir tanrıdır. Delos, Claros, ya da Patara'da doğduğu ileri sürülür. Artemis bir **Kar** (karya) tanrıçası olmuş ve sonra Leto'nun yerine geçmiştir... Sonuçta, İyonlar gelmeden bu iki kardeşin Anadolu'da oldukları ve yerli halkın tapınımlarında yer aldıklarını hatırlatmak istiyoruz. Bu ören yerinde kazı çalışmaları sürmektedir. Tiyatro yapımında geç Helenistik, erken Roma stili izleniyor.

XANTOS (Kınık)

Aşil'in iki atından birini adı Xantos'tu, diğeri Belios.. Likya federasyonunun politik merkezi. Deniz Akropole kadar geliyordu. Şimdi 10 Km. kadar içerde kalmış durumda. Dünya kongrecilik tarihinin başlangıcına imza koyan antik bir kent olarak tanınıyor. Likyalılar, Anadolunun yerli halklarından biri, çok savaşçı, kahraman kişiler. Savaş, zafer anılarına ve bunları gerçekleştirenlere büyük önem veriyorlar. O nedenle olmalıdır ki, görkemli steller, yazılı dikili mezar taşları, payeli ve tapınak tipi mezarlar ve lahitler yapmaya büyük özen gösterdiler. **Ölüye** olduğu kadar **ölüm olayına**'da ayrı bir yer ve önem vermekteydiler.

Dünyanın ilk kez toplu intihar olayının gerçekleştiği Xantos'ta ilgi çeken bir yapıt Roma Agorasındaki Kitabeli Pilye Mezar'dır. Bu mezar yapıtı Likyalı bir prense aittir. Üzerinde, ölen kişi ile yaptıkları ile ilgili methiyelerin yazılı olduğu mezar taşı burada **Mezar'ın üstünde değil, ama Mezar (Lahit) mezar taşının üstündedir.** Bu bir

sarkofaj, şu anda yerinde değil... Anadolu geleneklerinden biri de tabutu eller, kollar, ve omuzlar üzerinde bir süre taşımaktır. Saygı ve sevgi duyulan ölü mezara kadar hep en yüksekte tutulmak istenir.. Likyalılarda, Anadoluludur. (Yazarın dikkatini çeken bir özelliktir)

Diğer ilginç mezar Harpiler Anıtı'dır. Harpi, alıp kaçan anlamına geliyor. Bunlar kadın yüzlü geniş kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı kuşlardır. Çocukları kaçırır, ölülerin ruhlarını yeraltı tanrısı Hades'e götürmekle görevliydiler. Bu anıtın iki yanında Harpiler bebek gibi kundaklanmış bir ruhu kollarında taşımaktadırlar. Bu kanatlı bebekler ölünün ruhudur. İstanbul Kariye'deki Meryem'in ölüm döşeğindeki mozaik panosunun hemen üstündeki Hz. İsa'nın annesinin ruhunu cennete götürmek için kolları arasında tuttuğu tabloyu anımsayalım...

KAUNOS

Bir karya Limanıydı. Milet şehrinin kurucusu olan Miletos'un oğlu kızkardeşi Biblis'le doğa dışı bir ilişki kurunca buraya sürülüyor, o da Kaunos'u kuruyor. Bu kent daha sonra M.Ö. IV, yy.'da Halikarnas kralı Mausol tarafından yeniden tahkim ediliyor, yani bir açıdan bu kentin gelişmesine yardım ediyor. Ancak bu olayın düşündürücü yönü şu: Mausol'de kızkardeşiyle (Artemis II) evli idi. Acaba bu nedenle toplumdan dışlanan Kavnos'un yanında mı olmak istemişti...?

Kaunos'ta diğer nehir ağızlarına kurulan kentler gibi, zaman içinde aynı olumsuzluklardan nasibini almış, ticaret hayatı sönmüş sivrisineklerin istilasına uğramış ve yavaş yavaş terkedilmiştir... Bu ören yerinde de kazı çalışmaları kesintisiz ve başarıyla sürmektedir. Yeni ve çok ilginç buluntular saptanmıştır...

Ve, son olarak: Klasik bir Anadolu turu için yapılagelmekte olan ören yerleri ziyaretimize burada son veriyor ve rehberliğini yaptığımız gruba Marmaris'in çam kokulu, güneşi bol, kumu bol tertemiz kıyılarında veda ediyoruz!... Allahaısmarladık...

NECMETTİN ERSOY

Ordunun çeşitli kademeleri ve görevlerinde 32 yıl hizmet etti. Bu süreç içerisinde Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Bölümü'nden mezun olup askeri okullarda görevini sürdürdü. Harp Akademilerinde Öğretim Görevlisi iken üst rütbe kadrosuzluğu nedeniyle emekliye ayrıldı. Bu aşamadan sonra profesyonel turist rehberliği mesleğini seçti ve 15 yıl/dönem rehber adaylarının zorunlu olan yurt içi uygulama gezilerinde sürekli öğretmenlik görevini üstlendi.

İşte bu yapıt, uzun yıllar onlarla birlikte yaşayıp bütünleşme mutluluğuna ermekten yansıyarak kitaplaşan samimi bir ürün olmuştur. 1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığında "Başarı Belgesi" verilerek ödüllendirilmiş olan yazarın bugüne dek aynı seriyi izleyen yayınları şunlardır.

- Turist Rehberleri için Temel Bilgi ve Yorumlar (1987)
- Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene (1990)
- Semboller ve Yorumları (Genel) 1. Bölüm (2000)
- Semboller Yardımıyla Yorumsal Açıklamalar (Ören Yerleri ve Müzeler) 2. Bölüm (2000)
- Çeşitli dergi ve gazetelerde mesleki makaleler.

İki bölüm halinde sunulan bu kitabın içinde;
Dünyada varolan canlı-cansız, erkek-dişi, aktif-pasif, somut ya da soyut nitelikteki yaratık ve nesnelere ilişkin kavram ve anlamların sembolik türden yorumsal açılımlarını okuyacaksınız. Ayrıca turist rehberlerine anlatımlarında yararlı olabileceği umulan yorumlara da yer verilmiştir.

DÖNENCE YAYINLARI

ISBN 975-540-1-1

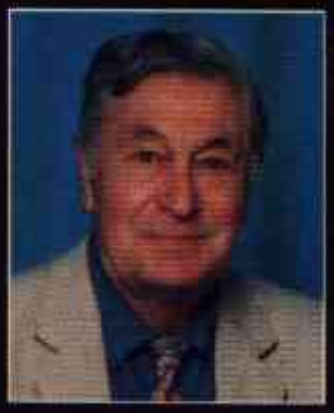

NECMETTİN ERSOY

Ordunun çeşitli kademeleri ve görevlerinde 32 yıl hizmet etti. Bu süreç içerisinde Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Bölümü'nden mezun olup askeri okullarda görevini sürdürdü. Harp Akademilerinde Öğretim Görevlisi iken üst rütbe kadrosuzluğu nedeniyle emekliye ayrıldı. Bu aşamadan sonra profesyonel turist rehberliği mesleğini seçti ve 15 yıl/dönem rehber adaylarının zorunlu olan yurt içi uygulama gezilerinde sürekli öğretmenlik görevini üstlendi.

İşte bu yapıt, uzun yıllar onlarla birlikte yaşayıp bütünleşme mutluluğuna ermekten yansıyarak kitaplaşan samimi bir ürün olmuştur. 1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığında "Başarı Belgesi" verilerek ödüllendirilmiş olan yazarın bugüne dek aynı seriyi izleyen yayınları şunlardır.

- Turist Rehberleri için Temel Bilgi ve Yorumlar (1987)
- Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene (1990)
- Semboller ve Yorumları (Genel) 1. Bölüm (2000)
- Semboller Yardımıyla Yorumsal Açıklamalar (Ören Yerleri ve Müzeler) 2. Bölüm (2000)
- Çeşitli dergi ve gazetelerde mesleki makaleler.

İki bölüm halinde sunulan bu kitabın içinde;
Dünyada varolan canlı-cansız, erkek-dişi, aktif-pasif, somut ya da soyut nitelikteki yaratık ve nesnelere ilişkin kavram ve anlamların sembolik türden yorumsal açılımlarını okuyacaksınız. Ayrıca turist rehberlerine anlatımlarında yararlı olabileceği umulan yorumlara da yer verilmiştir.

DÖNENCE YAYINLARI

ISBN 975-540-1-1